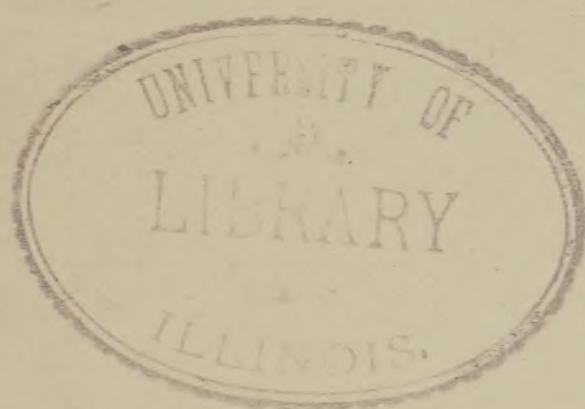

949.5
P752

2.3.4

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ Λ.
ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ

ΕΚΛΟΓΗ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ

ΕΓΚΡΙΘΕΙΣΑ
ΔΙΑ

ΤΗΝ Β.Γ. ΚΑΙ Δ. ΤΑΞΙΝ
ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Prof. G. G. G. G.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΩΛΗΣΙΣ
ΠΑΡΑ ΤΩ ΕΚΔΟΤΗ ΤΗΣ "ΔΙΑΠΛΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ"
Ν. Π. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΩ, ΥΔΡΑΙΩ,

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ Π. ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ

ΕΚΛΟΓΗ
ΠΟΙΗΜΑΤΙΩΝ

ΕΓΚΡΙΘΕΙΣΑ

ΥΠΟ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΝΟΜΟΝ
ΔΜΒ' ΩΣ ΜΟΝΗ ΚΑΙ ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗ ΕΠΙ ΤΕΤΡΑΕΤΙΑΝ
ΕΚΛΟΓΗ ΠΟΙΗΜΑΤΙΩΝ

ΔΙΑ ΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΑΣ ΤΗΣ Β'. Γ'. ΚΑΙ Δ'. ΤΑΞΕΩΣ
ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ Ν. Π. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΥΔΡΑΙΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΤΗΣ «ΔΙΑΠΛΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ»

1889

889
K34

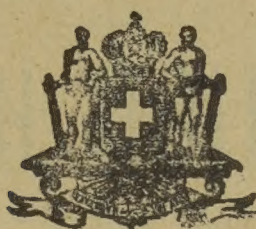
Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι τοῦ ἐξω-
φύλλου καὶ ἐν τῇ παρούσῃ τὴν ὑπογραφήν τοῦ συγγραφέως
συνεπάγεται τὰς ἐν τοῖς ἀρθροῖς 432 καὶ 371 κ. εἰ τοῦ Ποι-
τικοῦ νόμου ὁριζομένας ποινὰς κατὰ τοῦ τυποκλότου καὶ
κατὰ τοῦ διαδίδοντος τὰς παρ' ἄλλων παρανόμως γινομέ-
μετατυπώσεις.

Αρ. Π. Σκουριόπουλος

ΑΡΙΘ. ΠΡΩΤ. 5191

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ Κ. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΝ Π. ΚΟΥΡΤΙΔΗΝ

Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν τὰ ἄρθρα 7 καὶ 8 τοῦ ἀπὸ 22
Ἰουνίου 1882 ΔΑΜΒ' Νόμου καὶ τὸ ἄρθρον 16 τοῦ
ἀπὸ 4 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους Β. Διατάγματος
περὶ τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς μέσης καὶ τῆς κατω-
τέρας ἐκπαιδεύσεως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κατὰ τὰ ἄρθρα 9
καὶ 14 τοῦ αὐτοῦ Διατάγματος ἐκθέσεως τῆς πρώτης
ἐπιτροπείας τῶν κριτῶν τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς
κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως, γνωρίζομεν ὑμῖν ὅτι τὴν εἰς
τὸν διαγωνισμόν ὑφ' ὑμῶν ὑποβληθεῖσαν Συλλογὴν ποι-
ημάτων, διὰ τοὺς μαθητὰς τῆς β'. γ'. καὶ δ'. τάξεως
τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἐγκρίνομεν ὅπως εἰσαχθῇ ἐπὶ
τετραετίαν ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς σχολικοῦ
ἔτους ΩΣ ΜΟΝΗ ΕΚΛΟΓΗ ΠΟΙΗΜΑΤΙΩΝ ΔΙΑ
ΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΑΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ, ΤΡΙΤΗΣ ΚΑΙ

ΤΕΤΑΡΤΗΣ ΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟ-
ΛΕΙΩΝ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ δημοσίων, δημοσυντηρήτων
και ιδιωτικῶν. Καλεῖσθε δὲ ὅπως συμμορφωθῆτε πρὸς
τὸ ἄρθρον 6 τοῦ ΑΜΒ' Νόμου καὶ πρὸς τὰς διατάξεις
τοῦ ΑΧΙ' Νόμου τῆς 20 Δεκεμβρίου 1887 καὶ πρὸς τὸ
ἄρθρον 18 τοῦ ἀπὸ 4 Σεπτεμβρίου 1882 Β. Διατάγ-
ματος καὶ τὸ ἄρθρον 17 τοῦ αὐτοῦ Διατάγματος ὡς
ἀντικατεστάθη συμπληρωθὲν δι' ὁμοίου τῆς 4 Ἰουνίου
1884.

Ὁ Ὑπουργός

Π. ΜΑΝΕΤΑΣ

Ὁ Δεκερσιωτῆς

ΣΤΕΦ. Μ. ΠΑΡΙΣΗΣ

ΕΚΛΟΓΗ ΠΟΙΗΜΑΤΙΩΝ

Α'. ΘΡΗΣΚΕΙΑ

---

1. ΠΡΟΣΕΥΧΗ

Δός μοι, δέσποινα Μαρία,
Δός μοι τὴν βοήθειάν σου,
Καὶ ποτέ, ποτέ μακράν σου
Μὴ μ' ἀφίνεις, Παναγία.

Χάριζέ μοι τὴν υἰεῖαν
Κάμε με καλὸν παιδίον
Νὰ πηγαίνω 'ς τὸ σχολεῖον
Ν' ἀγαπῶ τὴν εὐταξίαν

Ἀκούε μὲ προθυμίαν
Τὴν φωνὴν τῆς προσευχῆς μου,
Καὶ εἰς τοὺς καλοὺς γονεῖς μου
Δίδε πᾶσαν εὐτυχίαν.

Ἄλ. Παναγοῦζης

---

2. Ο ΘΕΟΣ

Τίς διδάσκει τὸ πουλάκι
 Νὰ πετᾷ, νὰ κελαδῇ,
 Νὰ γαυγίζῃ τὸ σκυλάκι,
 Νὰ φωνάζῃ τὸ παιδί;
 Ὁ Θεός, ὁ Θεός.

Τίς διδάσκει τὸ ψαράκι
 Ὡς τὸ νερὸ νὰ κολυμβᾷ,
 Τὸ μικρὸ τὸ μυρμηκάκι
 Τόσον βάρος νὰ τραβᾷ;
 Ὁ Θεός, ὁ Θεός.

Τίς διδάσκει τὸ ἀρνάκι
 Ὡς τὸ βουνὸ νὰ περπατῇ;
 Τίς διδάσκει τ' ὀρνιθάκι
 Τὴν τροφήν του νὰ ζητῇ;
 Ὁ Θεός, ὁ Θεός.

Τίς διδάσκει τὸ παιδάκι
 Τὴν μητέρα ν' ἀγαπᾷ,
 Νὰ κινῇ τὸ στοματάκι,
 Νὰ προφέρῃ πᾶ, πᾶ, πᾶ;
 Ὁ Θεός, ὁ Θεός.

Ἀλ. Κατάνκουζηνός

3. Ο ΜΟΝΟΣ ΠΟΙΗΤΗΣ

Ποῖος κάμνει τὰ φυτὰ
 Καὶ διατηρεῖ αὐτά,
 Κ' ἐκ τοῦ ὕψους τὴν αὐγὴν
 Χύνει δρόσον εἰς τὴν γῆν;

Ποῖος σπείρει ὅς τὰ βουνὰ
 Τ' ἄνθη τὰ ἑαρινά,

Καὶ τὸν κῆπον τὸν ξηρὸν
Κάμνει πάλιν ἀνθηρόν;

Μάθε, τέκνον, μάθε τίς
Εἶναι πάντων ποιητής :
Εἶν' ἐκεῖνος ποῦ ἐκεῖ
Εἰς τὰ ὕψη κατοικεῖ.

·Αλ. Κατακουζηνός.

4. ΥΜΝΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΟΝ

Τὸν πλάστην τῶν ὅλων
Τὸ χεῖλός μας ψάλλει.
Αἰνεῖτε οἱ πάντες,
Μικροὶ καὶ μεγάλοι.
Αἰνεῖτε αὐτόν.

Ἐν βλέμμα του φθάνει
Τὸν κόσμον νὰ σείσῃ
Καὶ μία πνοή του
Τὴν γῆν νὰ σκοτίσῃ.
Αἰνεῖτε αὐτόν.

Αὐτὸς μᾶς φωτίζει,
Αὐτὸς μᾶς θερμαίνει,
Αὐτὸς μᾶς ἐνδύει,
Αὐτὸς μᾶς εὐφραίνει.
Αἰνεῖτε αὐτόν.

Αὐτὸν τῆς ζωῆς μας
Τὸν θεῖον σπινθῆρα
Αὐτὸν τοῦ φωτός μας
Τὸν μόνον δοτῆρα,
Αἰνεῖτε αὐτόν.

·Αγγελος Βλάχος.

5. Η ΜΙΚΡΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Εἰς τὸ βουνὸ ὕψηλὰ ἐκεῖ
 Εἶν' ἐκκλησιὰ ἔρημική.
 Τὸ σήμαντρό της δὲν κτυπᾷ
 Δὲν ἔχει ψάλτη οὐδὲ παπᾶ

Ἐνα κανδῆλι θαμπερὸ
 Καὶ ἓνα πέτρινο σταυρὸ
 Ἐχει στολίδι μοναχὸ
 Τὸ ἐκκλησάκι τὸ φτωχό.

Ἄλλ' ὁ διαβάτης ὅσῃν περνᾷ
 Στέκεται καὶ τὸ προσκυνᾷ,
 Καὶ μὲ εὐλάβεια πολλή
 Τὸν ἄσπρο του σταυροῦ φιλεῖ.

Ἐπάνω ὃς τὸ σταυρὸ ἐκεῖ
 Εἶναι εἰκόνα μυστικῇ.
 Μ' αἷμα τὴν ἔγραψ' ὁ Θεὸς
 Καὶ τὴν λατρεύει ὁ λαός.

Ἄγγελος Βλάχος.

6. Η ΚΥΡΙΑΚΗ

Μόλις ἔλαμπαν τὰ κάλλη τῆς αὐγῆς τερπνά,
 Τὰ παιδάκια ἢ μητέρα τρέχει καὶ ξυπνᾷ:
 « Αἶ, παιδιά, καιρός, ξυπνᾶτε! κ' εἶναι Κυριακή,
 Ἡ καμπανα μᾶς φωνάζει! τὴν ἀκοῦτ' ἐκεῖ; »
 « Τόρ' ἀμεσῶς, μητερίτσα, λέγουν κ' ἐνταυτῷ
 Πῶς εὐρέθησαν ὃς τὸ πόδι ὅλα ὃς τὸ λεπτό!

Ἡ μητέρα μὲ δροσάτο τᾶπλυνε νερό,
 Τὰ μαλλάκια τους μὲ χτενι ἄχρισ' ἀργυρό,
 Τᾶλλαζε σιδερωμένα ροῦχα γιορτερά,
 Κ' ἔλκυεσαν ὅσῃν ἀγγελοῦδια κ' ἦσαν μιὰ χαρά.

Τώρα νὰ 'ς τὸ πεζοδρόμι τὰ παιδιὰ, κι' αὐτὴ
Τὸ μικρό της ἀπ' τὸ χέρι τρυφερὰ κρατεῖ.

Εὐτακτα 'ς τὴν ἐκκλησίᾳ στέκουν τὰ παιδιὰ,
Καὶ τὴν λειτουργί' ἀκούουν μ' ἀνοικτὴ καρδιά,
Φῶς καὶ μέσα, φῶς κι' ἀπ' ἔξω. Πάλιν νὰ, μαζί
Εἰς τὸ σπίτ' ἡ συνοδεία ἔρχεται πεζή.
"Σ ὅλην 'χύθηκε τὴν στράτα μὸςχος θαυμαστὸς
Καὶ ἀόρατος μαζί των ἔρχετ' ὁ Χριστός.

Ἡλίας Τανταλίδης.

7. Ο ΝΑΥΤΗΣ ΕΝ ΤΡΙΚΥΜΙΑ

Μαύρ' ἡ ὄψις τῶν νεφῶν
Καὶ ὁ πόντος μαῦρος.
Ἄγριος λυσσᾷ τυφῶν,
Νότος πνέει λάβρος,
Τίς τὸν ναύτην ὁδηγεῖ
Ὅπου μειδιᾷ ἡ γῆ;
Σὺ ὁ πατήρ
Γενοῦ αὐτοῦ σωτήρ.

Σὺ τῆς κτίσεως Θεὸς
Πλάστα μου ἀπάσης,
Σὺ δεσπότης κραταιὸς
Πόντου καὶ θαλάσσης.
Κύριος παντοῦ παρῶν
Τῶν ἀνέμων καὶ καιρῶν.
Σὺ ὁ πατήρ
Γενοῦ αὐτοῦ σωτήρ.

Σὺ τοῦ νότου τὴν πνοὴν
Σβέσον μ' ἐν σου πνεῦμα,
Σὺ τοῦ ναύτου τὴν ζωὴν
Σῶσον μ' ἐν σου νεῦμα.

Ἡ εὐγνώμων του ψυχῇ
 Θὰ ὑμνῇ ἐν προσευχῇ·
 Σὺ ὁ πατήρ
 Ἐγένου ὁ σωτήρ.

Ἄγγελος Βλάχος.

8. ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΝΕΣΤΗ

Χαρᾶς καιρὸς ἐπέστη
 Ἡμέρα ἐορτῆς
 Χριστός, Χριστὸς ἀνέστη,
 Χριστὸς ὁ λυτρωτής.

Σκιρτῶν θυσίαν φέρει,
 Λαέ, πρὸς τὸν Θεόν.
 Ἀγνὴ Παρθένε, χαῖρε
 Καὶ χόρευε, Σιών.

Ὁ ἄδης ἐνεκρώθη,
 Ἀγάλλεσθε λαοί.
 Καὶ τοῖς νεκροῖς ἐδόθη
 Ἀθάνατος ζωή.

Ἀλ. Κατκουζηνός.

9. ΤΟ ΠΡΩΙΝΟΝ Ἀσμα

Ἡ χρυσωμένη ἀνατολὴ
 Μαγευτικὰ ροδίζει.
 Ὁ ἥλιος φωτοβολεῖ
 Καὶ ἡ ἡμέρ' ἀρχίζει.

Σκορπάει μῦρο κ' εὐωδιά.
 Τὸ κάθ'ι λουλουδάκι
 Καὶ παίζει μέσα 'ς τὰ κλαδιά
 Το ἥσυχο ἀεοάκι.

Καὶ τὰ πουλιά φαιδρὰ πετοῦν
 'Σ τὰ δένδρα ἀπ' τῇ φωληά τους.
 Καὶ τὴν αὐγοῦλα χαιρετοῦν
 Μὲ τὸ κελάδημά τους.

Κ' ἐγώ, παιδάκι ταπεινὸ
 Μὲ τὴν ἄγνὴ ψυχὴ μου
 Ἀντὶ τραγοῦδι πρωϊνὸ
 Θὰ 'πῶ τὴν προσευχή μου.
 A. Γ. Β.

10. ΕΣΠΕΡΑ

Ἐκλινεν ὁ ἥλιος, ἤδη ὠχρίθ,
 'Σ τὸ χωριὸ ἀπ' τ' ὄρος ἔπιασε σκιά.
 Μόνη φωτισμένη λάμπ' ἡ ἐκκλησιά.
 Καὶ βαρεῖα βοῖζει καμπανοκρουσιά.
 Σάββατον ἐσπέρας, 'ς τὸν ἐσπερινὸν
 Προσκαλεῖ ὁ κώδων κάθε χριστιανόν
 Νᾶτον καὶ γυρίζει μὲ τὰ πόδια του.
 'Σ τὸ χωριὸ χωριότης μὲ τὰ βῶ' ἃ του.
 Ποσο, πόσο πλῆθος μέσ' 'ς τὴν ἐκκλησιά,
 ἴσο, ποσο λάμπει ἡ κροδοσιά.
 Τὸ κερὶ μὲ κόπο ποῦν' ἀγοραστό,
 πλειότερο ἀπ' τᾶστρα λάμπει 'ς τὸ Χριστό.
 Πέρα 'ς τὴν καλύθα μανα τραγουδεῖ
 Γιὰ ν' ἀποκοιμίσῃ ἄκακο παιδί.
 Νάνι καὶ θὰ πᾶμε αὔριο ταχὺ
 'Σ τοῦ Θεοῦ τὸ σπίτι καὶ 'ς τὴν προσευχή.
 Κι' ὁ Θεὸς θ' ἀκούσῃ καὶ ἡ Πανχρυσή
 Καὶ βροχή θὰ σταλῇ 'ς τὴν φτωχολογιά.
 Θὰ φυτρώσῃ τότε τὸ σιτάρι μου
 Καὶ ψωμί θὰ ἔχῃς, παλληκαρι μου.

Εἰς τὸν κῆπον ἄλλη μάνα γνωστικῇ
 Λέγ' εἰς τὰ παιδιὰ της ποῦ γυρνοῦν ἐκεῖ :
 « Βλέπετε, παιδιὰ μου, πῶς καὶ τὰ φυτὰ
 Προσευχὴ διαβάζουν 'ς τὸν Θεὸν σκυφτά ; »
 Ἡλ. α; Τανταλίδης

II. ΕΩΘΙΝΗ ΠΡΟΣΕΥΧΗ

Δός μου χεῖλη νὰ σέ ψάλω
 Δός μου ᾄσμα νὰ σ' ὑμνήσω,
 Δός πνοὴν νὰ σ' εὐλογήσω,
 Τοῦ παντὸς δημιουργέ.

Σὲ εἰς οὐ ἔν μόνον νεῦμα
 Διεχύθη ἡ σκοτία
 Κ' ἦλθε πάλιν ἡ πρωία
 Κ' ἔλαμψαν χρυσαῖ αὐγαί.

Εἰς ζωὴν τὸν κόσμον πάλιν
 Ἀφυπνίζει ἡ πνοή σου
 Καὶ ἐγείρονται ἐξίσου
 Ἄνθη, χλόη καὶ πτηνά.

Κ' εἶν' ἡ ἔγερσίς των ὕμνος
 Εἰς τὸν Θεῖόν των πατέρα,
 Κ' εἶν' ἡ νέα των ἡμέρα
 Νέον, Πλάστα, ὡσαννά.

Ἄς φανῇ, Θεέ, τὸ φῶς σου
 Κ' εἰς ἡμᾶς, μικρὰ παιδιὰ,
 Ἄς ἐγείρῃ ἡ πρωία
 Τὸν κοιμώμενόν μας νοῦν.

Καὶ ἡ ἔγερσίς μας ᾄσμα
 Διαρκὲς πρὸς σέ θὰ στείλῃ

Καὶ τὰ νεαρχὰ μας χεῖλη,
Διχορκῶς θὰ σὲ ὑμνοῦν.

Ἄγγλος Βλάχος.

12. ΓΗ ΚΑΙ ΟΥΡΑΝΟΣ

Τὸ βλέμμα στρέφω πρὸς τὴν γῆν
Καὶ βλέπω καὶ θαυμάζω.
Καὶ τῆς σοφίας τὴν πηγὴν
Ἐν συστολῇ δοξάζω.
Κ' ἐξίσταμαι δοξολογῶν
Τὸν πάνσοφον δημιουργόν.

Λειμῶνες, ὄρη, ποταμοί,
Ἀνθόστρωτοι κοιλάδες,
Χαράδραι, ρύακες, δρυμοί.
Γελῶσαι πεδιάδες,
Τὸ πᾶν τερψίθυμος εἰκὼν
Καὶ θέαμα μαγευτικόν.

Παρατηρῶ τὸν οὐρανόν.
Τί κάλλος, ὅψις ποία!
Αὐγάζον φῶς παντοτεινόν
Ὑψίστου παρουσία!
Κ' ἐξίσταμαι δοξολογῶν
Τὸν πάνσοφον δημιουργόν.

Τοῦ θόλου ὅψις κυανῇ.
Ἀνατολὴ ροδίνη,
Χρυσῇ νεφέλῃ φαεινῇ,
Ἀστέρες καὶ σελήνη,
Τὸ πᾶν τερψίθυμος εἰκὼν
Καὶ θέαμα μαγευτικόν.

Ἄλ. Κυττακουζηνός.

13. Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΙΔΑΚΙ

Α'.

Μὲ καλαθίκι ἀδειανὸ κι' ὡς τὴν καρδιά θλιμμένο
 Ἐνα μικρούτσικο φτωχό,
 Εἰς τὸ σχολεῖό του μοναχὸ
 Τραβοῦσε τὸ καῦμένο.

Περνοῦσε ἀπὸ κάτασπρο, μικρὸ ἐρημοκλῆσι.
 Τοῦ ἔφηνεκε ὡσάν φωληά,
 Ὅπου ζεσταίνει τὰ πουλιά,
 Χιονιάς ὅταν φυσήσῃ.

Εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ καλοῦ Σωτῆρός μας ἐστάθη
 Κ' ὡς νᾶχε ἔμπρός του τὸ Χριστό,
 Τοῦ ἔλεγε γονατιστό.
 Ἀπ' τῆς ψυχῆς τὰ βάθη.

Β'.

« Χριστέ! δὲν ἔχομε ψωμί 'ς τὸ σπίτι μας καὶ κλαίγω.
 « Ἰδέ τὸ καλαθάκι μου, ἂν ψέμματα σοῦ λέγω.
 « Ἐγὼ εἶμαι καλὸ παιδί, μοῦ εἶπε ἡ μητέρα,
 « Καὶ δὲν πειράζει νηστικὸ νὰ μείνω καὶ μιὰ ἡμέρα
 « Μὰ τὰ μικρὰ τ' ἀδέλφιά μου κ' ἡ πειὸ μικρή μας Φρόσω
 « Δὲν εἶναι κρῖμα νὰ πεινοῦν νύχτα καὶ ἡμέρα τόσο;
 « Καλέ! ἐμᾶς ἡμᾶς ἄφησες καὶ δὲν μᾶς συλλογᾶσαι,
 « Ὅμως τὴν Φρόσω δὲν ἔμπορεῖς νὰ ἔπῃς πῶς δὲν λυπᾶσαι.
 « Νὰ, σοῦ τὰ εἶπα ὅλα μας τὰ βάσανα, ταῖς λύπαις,
 « Γιὰ νὰ μὴ λέγῃς ὕστερα, γιατί δὲν μοῦ τὸ εἶπες; »

Γ'.

Σὰν ἔσχόλασε, ὦ τί χαρά . . . Ὡσάν πουλιὰ ἔπετοῦσαν
 Τ' ἀδέλφιά του μέσ' 'ς τὴν αὐλή.
 Μαζί κ' ἡ Φρόσω ἡ καλή.
 Γιαὶ σὰν τρελλὰ ἔγελοῦσαν.

Καινούργια ροῦχα καὶ ζεστὰ 'φοροῦσε τὸ καθένα
 Κι' ὅταν τὸ εἶδαν νὰ φανῇ
 Χαρᾶς ἀφήσανε φωνή
 Μεγάλη τὰ καϋμένα.

«Ψωμάκι τώρα ἔχομε, μικρό μου πονεμένο,
 Τοῦ εἶπ' ἡ μάνα του, κι' αὐτὸ
 'ὅπου 'ς τὰ χερίά μου κρατῶ,
 Χρυσάφι γεμισμένο.

'Απ' ὅλα τώρα ἔχομε· τί θέλεις νὰ σοῦ φέρω;
 Εἴρεις, μικρό μου ὀρφανό,
 Πῶς πλέον δὲν θὰ λές πεινῶ;
 Κι' εἶπ' ὁ μικρός: «Τὸ ξέρω.

—Τὸ ξέρεις! πῶς;—Νά, ὁ Χριστὸς μᾶς 'πλούτησε, μητέρα.
 Σχολειό μου σαν ἐπύγαινα, 'ς τὸ 'ρημοκκλησι πέρα,
 Τοῦ εἶπα τοῦ καλοῦ Χριστοῦ γιὰ νὰ μᾶς βοηθήσῃ.
 Δὲν σ' τῶπε;—Ναί, ὁ Κύριος μᾶς ἔχει ἐλεήσει...
 Μ' ἓνα του ὁμῶς ἄγγελο, γιὰ χάρι ἰδική σου.
 Γι' αὐτὸ λαμπρὰ νὰ τοῦ πᾶς 'ς τὴν ἐκκλησιά, θυμήσου».

Τὸ θαῦμ' αὐτὸ πῶς ἔγινε;—Ὅταν 'ς τὴν ἐκκλησιά
 Παρκαλοῦσε ὁ μικρός, μυριόπλουτος κυρία
 Τὸ ἄκουσε σὲ μιὰ γωνιὰ κρυμμένη, καὶ βοήθεια
 Εἰς τὴν μητέρα ἔστειλε μὲ πονεμένα στήθια.

Ἀχιλλεὺς Παράσχος.

14. ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΟΝ

Θεέ, ὕμναι τὴν δόξαν σου ἡ νύξ καὶ ἡ ἡμέρα.
 Μὲ ἄνθη ἐτρῶσας τὴν γῆν, μὲ ἄστρα τὸν αἰθέρα.
 Τῆς γῆς ἀσύμφων' οἱ λαοὶ σὲ προσκυνοῦν συμφώνως,
 Ποικίλαι γλῶσσαι χίλια σὲ ἀνυμνοῦν συγχρόνως.
 Τὸ πᾶν ἀμέτρητος μετρᾶς, ἀόριστος ὀρίζεις.
 Τὸ πᾶν ἀόρατος ὁρᾶς, ἀγνώριστος γνωρίζεις.

Παναγιώτης Σοῦτσος.

15. ΤΟ ΕΩΘΙΝΟΝ ΑΣΜΑ

Πᾶσα πνοὴ καὶ πᾶσα κτίσις
 Τὸν φωτοδότην εὐλογεῖ
 Ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων φύσις
 Ἐν οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ.
 Τὸ πᾶν τὸν Πλάστην μεγαλύνει,
 Αὐτὸν δοξάζουσι σαφῶς
 Ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη
 Καὶ πάντα τᾶστρα καὶ τὸ φῶς.
 Ἡ φύσις πᾶσ' ἀφυπνουμένη,
 Ὡς νήπιον ἐν τῇ στρωμνῇ,
 Αὐτοῦ τὸν χεῖρα περιμένει
 Καὶ τὸν τροφέα αὐτῆς ὕμνεϊ.
 Αὐτοῦ τὴν δόξαν διηγεῖται
 Καὶ νύξ ἐπίσης καὶ ἡώς,
 Κ' ἐν πανταχοῦ περιηχεῖται
 Τὸ μέγα ὄνομα, Θεός.
 Αὐτὸν ὕμνεϊ ἡ οἰκουμένη,
 Αἱ γενεαὶ τῶν γενεῶν,
 Πρεσβῦται, νέοι καὶ παρθένοι
 Λαοὶ καὶ ἄρχοντες λαῶν.
 Ἀνάστα, πνεῦμά μου, ἀνάστα
 Καὶ κραῖνον ἀνακεκυφός·
 Σοὶ πρέπει ἀληθῶς, ὦ Πλάστα
 Δόξα τῷ δείξαντι τὸ φῶς.

Ἡλιάς Τανταλίδης.

16. Ἡ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΑΣΩΤΟΥ

Α'.

Στὰ πόδιά σου, πατέρα μου,
 Περίλυπος γυρίζω

Καὶ τρέμω καὶ δακρύζω,
Συγχώρησι ζητῶ.

Ἵς ἀρνῆθῃκα, σ' ἐλύπησα,
Ἐσκόρπισα τὸν βίό σου,
Ἄχ! νὰ καλοῦμαι γιός σου
Δὲν πρέπει, δὲν τολμῶ.

Ἄλλ' ὁ Θεὸς μου ἵπλέρωσε
Βαρεῖα τὴν ἀφροσύνη!
Ζητοῦσα ἐλεημοσύνη
Γεμάτος ἐντροπῇ.

Κ' ἐζήλευα τὸ σπίτι μου,
Τοὺς δούλους σου ἴφθονοῦσα,
Ἀνώφελα ἴζητοῦσα
Ἵς τὰ ξένα τὸ ψωμί.

Εἰς τοὺς ἀγροὺς κατήντησα
Τοὺς χοίρους νὰ φυλάω
Κι' ἀπ' τῇ βοσκῇ νὰ φάω
Μοῦ ἐρχότρουν ἴπιθυμιά.

Ἵς τὴν θλίψι μου τὸν θάνατον
Χίλιαις φοραῖς τὸν εἶδα
Μιὰ μόνην εἶχα ἐλπίδα,
Τὴν πατρικὴ καρδιά.

Τέλος, ἰδοῦ, ἴς τὰ πόδια σου
Γυρίζω. Ἐλέησέ με!
Πῶς εἶμαι κύτταξι με!
Εὐπόλυτος, γυμνός.

ὦ δέξου με, πατέρα μου,
Σὰν δοῦλο ἴς τὴν αὐλή σου,
Τὰ πάθη μου λυπήσου
Ἄν εἶσαι σπλαχνικός.

B.

Σήκω, παιδί μου! ὁλόχαρα
 Σὲ δέχεται ἡ καρδιά μου·
 Ἐδῶ 'ς τὴν ἀγκυλιά μου
 Εἶν ὥρα νὰ χαρῆς.

Ὅσα, παιδί μου, ὑπόφερες,
 Ὁ νοῦς μου τὰ μαντεύει.
 Καὶ τί δὲν ὑποπτεύει,
 Πατέρας δυστυχῆς!

Ἦσουν νεκρὸς κι' ἀνέζησες,
 Ἦσουν γιὰ μὲ χαμένος,
 Καὶ τὸρ' ἀναστημένος
 Μοῦ 'πρόβαλες ἐμπρός.

Ἄς σφάξουν τὸ καλλίτερο
 Γαλατερὸ μοσχάρι
 Γιὰ τὴν μεγάλη χάρι
 Ποῦ μοῦδωσ' ὁ Θεός.

Τὰ πάθη σου, λησμόνησε,
 Ντύσου λαμπρά, παιδί μου.
 Στὸ σπίτι σου μαζί μου
 Θεὲ νᾶσαι βασιλείας.

Οἱ συγγενεῖς ἄς ἔλθουνε
 Κ' οἱ φίλοι νὰ τὲ ἰδοῦνε,
 Μ' ἐμᾶς νὰ συγγευθοῦνε
 Τὴν ὥρα τῆς χαρᾶς.

Γεώργιος Μαρτινέλης

Β. ΦΥΣΙΣ

---

1. ΘΕΡΙΝΗ ΝΥΞ

Τί βραδυά! τί βραδυά!
Πῶς εὐφραίνει τὴν καρδιά!
Ποιὸς μπορεῖ, ποιὸς μπορεῖ
Νὰ μὴ τὴν χαρῇ;
Τ' ἀηδόνι τραγουδεῖ
Μέσα 'ς τὸ χλωρὸ κλαδί,
Καὶ λαλεῖ, καὶ λαλεῖ
Καὶ μᾶς προσκαλεῖ.

Φωτεινὸς οὐρανὸς
Λάμπει γύρω γαλανός.
Περισσά, περισσά
Τᾶστρα τὰ χρυσᾶ,
Καὶ τὰ σύρει 'ς τὸ χορὸ
Τὸ φεγγάρι τ' ἀργυρὸ
'Ντροπαλὸ, 'ντροπαλὸ
Καὶ δειλό, δειλὸ.

Ποιὸς ποθεῖ, ποιὸς ποθεῖ
Εἰς τὸ σπίτι νὰ κλεισθῇ;
'Σ τάνοιχτά, 'ς τάνοιχτά
'Ολοι πεταχτά·
'Οπ' ἀνθίζει τὸ κλαδί
Καὶ τ' ἀηδόνι τραγουδεῖ
'Σ τάνοιχτά, 'ς τάνοιχτά
'Ολοι πεταχτά.

Ἄγγελος Βλάχος

2. Η ΕΣΠΕΡΑ

Ἡ ἡμέρα ἐσώθη
Πίσω ᾿ς τὸ βουνὸν
Καὶ ἡ νύχτ' ἀπλώθη
Εἰς τὸν οὐρανόν.

Αἱ φωναὶς ἐσβύσαν·
Ἐπαυσ' ἡ δουλειὰ
Ἐταῖς φωληαῖς κινῆσαν
Τὰ μικρὰ πουλιά.

Σκότος εἰς τὴν πόλιν
 Κ' εἰς τὴν ἑξοχήν,
 Εἰς τὴν πλάσιν ὅλη
 Δὲν ἀκοῦς ψυχὴν.

Μὴ φοβεῖσθε· πάλι
 Αὐριο πρωτὶ
 Θᾶλθη ᾿μέρα ἄλλη
 Ἥλιος καὶ ζωή.

Ἔτσι σὰν ἡμέρα
Κ' ἡ ζωὴ περνᾷ
Καὶ εἰς ἄλλη σφαῖρα
Ἡ ζωὴ ξυπνᾷ.

Ἄγγελος Βλάχος

3. И А У Г Н

Ωραία ἀνατέλλει
Καὶ πάλιν ἡ αὐγή
Καὶ φῶς γλυκὺ μᾶς στέλλει
Καὶ μειδιᾷ ἡ γῆ.

Σιγά, σιγά ροδιζουν
Αἱ ἄκραι τῶν βουνῶν

Καὶ εὐθυμα ὀρθρίζουν
Τὰ σμήνη τῶν πτηνῶν.

Ἀκούετε πῶς ψάλλει
Φαιδρά των ἡ φωνή!
Τῆς φύσεως τὰ κάλλη
Καὶ τὸν Θεὸν ὑμνεῖ.

Ἐκεῖνος τὰ κοιμίζει
Ὡς τρυφερὰ τρόφος,
Ἐκεῖνος τὰ φυπνίζει,
Μὲ δρόσον καὶ μὲ φῶς.

Ἄγγελος Βλάχος

4. ΤΟ ΗΜΕΡΟΝΥΚΤΙΟΝ

Πρῶτ' ὁ ἥλιος βγαίνει
Ἀπ' τὴν Ἀνατολή.
Τὸ βράδυ καταβαίνει
Μ' ὀλόχρυσή στολή
Νὰ κοιμηθῇ 'ς τὴν Δύσι.

Μά, ὕπνος πρὶν τὸν πάρῃ,
Ἀφίνει προσταγή
'Σ τὰ ἄστρα, 'ς τὸ φεγγάρι
Νὰ φέγγουνε τὴν γῆ,
Ὡς ποῦ νὰ ἐξυπνήσῃ.

Γ. Μ. Βιζυηνός.

5. Η ΑΝΟΙΞΙΣ

Ἦλθε πάλ' ἡ ἀνοιξίς,
Ἦλθαν τὰ λουλούδια.
Πράσινα ἡ γῆ φορεῖ
Καὶ ἀνθίζει τὸ κλαρί

Καὶ παντοῦ χαρᾶς χορὴ
Καὶ χαρᾶς τραγούδια.

Ἐλυωσαν ᾿ς ταῖς κορυφαῖς
Τῶν βουνῶν τὰ χιόνια,
Ἄνοιξ' ἡ τριανναφυλλιά
Κ' εἰς τὴν πρώτη τους φωλιά
Ἦλθαν πάλι τὰ πουλιά,
Κ' ἤλθανε τ' ἀηδόνια.

Ὅλ' ἡ φύσις χαροπὴ
Χαίρεται καὶ ψάλλει.
Ψάλλετε καὶ σεῖς, παιδιέ,
Μὲ χαρούμενη καρδιά.
Ὁ χειμῶνας τὰ κλαδιὰ
Θὰ μαράνη πάλι.

Ἀγγέλως Βλάχος.

6. Ο ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΕΙΜΩΝΟΣ

Μ' ἀνοιξιάτικα λουλούδια,
Μυρωμένα, δροσερά
Μὲ παιγνίδια, μὲ τραγούδια,
Μὲ φωναῖς καὶ μὲ χαρὰ
Τὸν λευκόμαλλο χειμῶνα
Ἄς τὸν διώξωμε καὶ πάλι
Καὶ καθεὶς μας ἄς τοῦ ψάλλῃ:
Ἦ τὸ καλό, γεροχειμῶνα,
Ἦ τὸ καλό.

Τοῦ Μαρτιοῦ τὰ γελιδόνια
Μὲ τὰ μαῦρά των φτερά
Ἦλθαν κ' ἐδιώξαν τὰ χιόνια
Καὶ μᾶς φέρουν ζωντα
Τόσα γιούλια, τόσα ρεῖθρα

Καὶ τῆς αὔρας ἡ πνοὴ
 Ξαναφέρει τὴν ζωή.
 'Σ τὸ καλό, γεροχειμῶνα,
 'Σ τὸ καλό.

Οἱ ἄγροὶ ὅλοι φοροῦνε
 Καταπράσινη στολὴ
 Καὶ 'ς τοὺς κήπους ποῦ ἀνθοῦνε
 Κελαδεῖ κάθε πουλί.
 'Ολ' ἡ φύσις λουλουδίζει
 Καὶ φωνάζουν τὰ παιδιὰ
 Μὲ χαρούμενη καρδιά:
 'Σ τὸ καλό, γεροχειμῶνα,
 'Σ τὸ καλό.

Κι' ὅταν θὰ γυρίσης πάλι,
 'Αν καὶ γέρος θὰ χαρῆς·
 Γιατὶ ἴσως πειὸ μεγάλη
 Τὴν Ἑλλάδα μας θὰ βρῆς.
 Τώρα ὁμως, κῦρ χειμῶνα,
 Σύρε, σύρε 'ς τὴν δουλειά σου,
 Γιατὶ 'πέρασ' ἡ σειρά σου·
 'Σ τὸ καλό, γεροχειμῶνα,
 'Σ τὸ καλό.

I. Κ. Πολέμης.

7. Ο ΜΑΙΟΣ

Ο Μάϊός μας ἔφθασεν,
 Ἐμπρὸς βῆμα ταχύ,
 Νὰ τὸν προῦπαντήσωμεν,
 Παιδιά, 'ς τὴν ἐξοχή.

Δώρα 'ς τὰ χέρια του πολλὰ
 Καὶ εὐμορφα κρατεῖ

Καὶ τὰ μοιράζει γελαστός
Εἰς ὅποιον τοῦ ζητεῖ.

Φέρει τραγούδια καὶ χαραῖς,
Λουλούδια καὶ δροσιὰ
Καὶ μυρωδᾶτῃ ᾠόρεσε,
Ὡραία φορεσιὰ.

Πᾶμε κ' ἡμεῖς νὰ πάρωμε,
Μὴν χάνωμεν καιρό,
Μᾶς φθάν' ἓνα τριαντάφυλλο,
Ἐνα κλαδὶ χλωρό.

Ἄγγελος Βλάχος.

8. ΤΟ ΑΡΝΑΚΙ

Ἀρνάκι ἄσπρο καὶ παχύ,
Τῆς μάννας του καμάρι,
Ἐβγῆκεν εἰς τὴν ἐξοχή,
Καὶ ᾠς τὸ χλωρὸ χορτάρι.

Ἀπ' τὴν χαρὰ του τὴν πολλή
Ἀπρόσεκτα ᾠηδοῦσε,
Τῆς μάννας του τὴν συμβουλὴ
Καθόλου δὲν ᾠητοῦσε.

«Καθώς, παιδί μου, προχωρεῖς,
Καὶ σὰν ἐλάφι τρέχεις,
Νὰ κακοπάθῃς ἠμπορεῖς,
Καὶ πρέπει νὰ προσέχῃς.»

Χανδάκι βρέθηκε βαθύ,
Ὅρμα σὰν παλληκάρι,
Νὰ τὸ πηδήσῃ προσπαθεῖ
Καὶ σπάζει τὸ ποδάρι.

Ἄλ. Κιττακὸς ἑνός.

9. Η ΕΠΑΝΟΔΟΣ ΤΟΥ ΠΟΙΜΝΙΟΥ

α' Ἀρνάκια εἶνε ὦρα,
 Τὸ σκότος ἀρχινᾷ,
 Νὰ καταβῇτε τώρα
 Ἀπ' τὰ ὕψηλὰ βουνά.

Καὶ ὅταν ξαναδοῦμε
 Χρυσὸν τὸν οὐρανὸ
 Τροφὴ καλὴ θὰ βροῦμε
 Καὶ πάλιν ς' τὸ βουνό.»

Οὐδ' ἄλλο περιμένουν
 Τὰ ζῶα τὰ καλά,
 Καὶ νὰ τα, καταβαίνουν,
 Ἀφίνουν τὰ ὕψηλά.

Ἐμπρὸς ὁ Μοῦργος πάγει
 Σὰν γέρος γνωστικός.
 Ἀκολουθεῖ 'ς τὸ πλάγι
 Μαγγούρα καὶ βοσκὸς

·Αλ. Κατακουζηνός.

10. Ο ΛΑΓΟΣ

Νύκτα ὁ λαγὸς ἐβῆκε,
 Λαχανόκηπον εὗρηκε.
 Τρέχει μέσα καὶ ἀρχίζει
 Τὴν κοιλιὰ του νὰ γεμίζει.

Δυστυχία του! παρέχει
 Κυνηγὸς μὲ τὸ τουφέκι
 Τὸν πτωχὸν παραμονεύει,
 Πλησιάζει καὶ σκοπεύει.

Μπάμ! ἠκούσθη 'ς τὸν α�έρα·
 Πλὴν τὰ βόλια ἔπῃσαν πέρα,

Καὶ τὸ ζῶον τὸ καῦμένο
 Ἐτινάχθη τρομαγμένο.

Φεύγει ὁ λαγὸς ἀκόμα
 Μὲ τὸ λάχανο ἔς τὸ στόμα,
 Κ' ἰδιδάχθη νὰ προσέχη
 Ποῦ ἐμβαίνει καὶ ποῦ τρέχει

Ἄλ. Κατακουζηνός.

11. ΤΑ ΠΟΥΛΑΚΙΑ

Τῆς ἐξοχῆς πουλάκια.
 Ὠραῖα, ζωηρά,
 Ἐστοῦ δένδρου τὰ κλαδία
 Πετᾶτε μὲ χαρά.

Καὶ χαίρεσθε τὴν φύσιν
 Τὸν εὐμορφον καιρὸν
 Καὶ πίνετε ἔς τὴν βρύσιν
 Νεράκι καθαρὸν.

ὦ! πῶς ἐπιθυμοῦσα,
 Πουλάκια ζωηρά,
 Κ' ἐγὼ νὰ ἐπετοῦσα
 Ἐτοὺς ὦμους μὲ πτερὰ.

Εἰς πράσινο κλαδία
 Νὰ παίζω ἀνθηρό,
 Κ' ἐγὼ σὰν τὸ πουλάκι
 Τὴν φύσιν νὰ χαρῶ.

Ἄλ. Κατακουζηνός.

12. ΤΟ ΧΕΛΙΔΟΝΙ

Ἐλειψε τὸ χιόνι
 Κ' ἦλθες, γελιδόνι,

Ἐξυπνον πουλί.

Ἡ μικρή μου στέγη
«Καλῶς ἦλθες!» λέγει,

Καὶ σὲ προσκαλεῖ

Ἐλα μὴ φοβῆσαι

Τὴν φωλιά σου κτίσε,

Ἐλα, ἐπειδὴ

Ἄσυλον θὰ εὔρης,

Εἶμαι, νὰ τὸ ξεύρης,

Εὐτακτον παιδί.

Ἄλ. Κατακουζηνός.

13. Ο ΣΠΟΥΡΓΙΤΗΣ

Ἀνόητε σπουργίτη.

Δὲν σὲ χωρεῖ τὸ σπίτι;

Νὰ φύγης θέλεις ἀπὸ 'μᾶς,

Καὶ 'ς τὸ παρχθυρον ὁρμᾷ;

Τὸ ἔχομεν κλεισμένο,

Πουλάκι μου καϋμένο.

Ἐπὶ σπίτι σὰς ἂν μείνω.

Παιδάκια, τί θὰ γείνω;

Καὶ μέσ' 'ς τὰνάκτορα κλειστό,

Ζωὴν δὲν ἔχω, δὲν βαστῶ.

Δὲν θέλω τὴν δουλείαν,

Ζητῶ ἐλευθερίαν.

Ἄλ. Κατακουζηνός.

14. Η ΜΕΛΙΣΣΑ

Ἡ μέλισσα πετᾷ

Ἐπιμελὴς ἐργατική,

Πετᾷ ἐδῶ, πετᾷ ἐκεῖ.

Πετᾷ, πετᾷ,

Ἡ μέλισσα πετᾷ.

Δέν καθεταί ποτέ.
 Ἄνοιγει τὰ μικρὰ πτερὰ.
 Ὅστ' ἔργον τρέχει μέ χαρὰ,
     Ποτέ, ποτέ,
 Δέν γάθεται ποτέ.

Καὶ σύ, καλὸ παιδί,
 Ποτὲ μὴ χάνεις τὸν καιρό,
 Ποτὲ μὴν εἶσαι ὀκνηρό,
     Παιδί, παιδί,
 Καὶ σύ, καλὸ παιδί.

Ἀλ. Κατακουζηνός

15. ΦΙΛΟΣΤΟΡΓΙΑ

Πετᾶς, περιστεράκι,
 Ὅστ' ὃν κῆπο, 'ς τὴν αὐλή·
 Δέν βλέπεις τὸ γεράκι,
 Τὸ ἄγριον πουλί ;

Νομίζω πῶς δέν εἶσαι
 Πολὺ προσεκτικόν·
 Πετᾶς καὶ δέν φοβεῖσαι·
 Θὰ σ' εὖρη τὸ κακόν.

—Φοβοῦμαι καὶ προσέχω.
 Πλὴν μέ κρατεῖ δουλειά,
 Πουλάκια δύο ἔχω
 Μικρὰ εἰς τὴν φωλιά.

Ἄνοιγω τὰ πτερὰ μου,
 Καὶ πρόθυμον πετῶ,
 Καὶ φέρω 'ς τὰ μικρὰ μου
 Νερό καὶ φαγητό.

Ἀλ. Κατακουζηνός

16. ΤΟ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΝ

Τριαντάφυλλο κλειστό
Εἶδ' ἓνα παιδάκι.

Ἦταν τόσο γελαστό
Χαροπὸ καὶ μυριστὸ
Τὸ τριανταφυλλάκι.
Νέο τριαντάφυλλο, τριανταφυλλάκι.

— Ἄχ, λουλοῦδι προφαντό,
Εἶπε τὸ παιδάκι,
Θὰ σὲ κόψω δὲν βαστῶ.
— Ἄν μὲ κόψῃς, σοῦ κεντῶ
Τὸ μικρὸ χεράκι.
Εἶπε τὸ τριαντάφυλλο, τὸ τριανταφυλλάκι.

Ξεκαρδίζεται, γελᾷ
Τὸ τρελλὸ παιδάκι,
Τὸ τραβᾷ, τὸ ξεκολλᾷ . . . .
Τί ἀγκάθια, τί πολλὰ!
'Σ τὸ μικρὸ χεράκι.

Ἄχ! κακὸ τριαντάφυλλο, ἄχ! τριανταφυλλάκι.

Ἄγγελος Βλάχος.

17. Η ΜΗΛΕΑ

Τὰ πράσινα φύλλα
Τὰ κόκκινα μῆλα
Μ' ἀρέσουν πολύ.

Ὠραία, ὦραία
Σὲ βλέπω, μηλέα,
Τοῦ κήπου στολή!

Μικρὸς πῶς νὰ φθάσω
Καὶ μῆλα νὰ πιάσω

Ἐκεῖ 'ς τὰ κλαδιά;
 Χαρὰ εἰς ἐμένα
 Ἄν μ' ἔπεφτεν ἓνα
 Ἐδῶ 'ς τὴν ποδιά.

Ἄλ. Κετακουζηνός.

18. Ο ΗΛΙΟΣ

Ὄταν βασιλεύης,
 Ἦλιε χρυσέ,
 Πόσον μὲ μαγεύεις,
 Χαίρω βλέπων σέ.
 Τί λαμπρὰ ἡ δύσις!
 Καὶ παιδί μικρὸν
 Μ' ἔτερπεν ἐπίσης
 Μ' ἔκαμνε φαιδρόν.
 Καὶ εἰς ἡλικίαν
 Τὴν νεανικὴν
 Μ' ἔδιδε γλυκεῖαν
 Αὕτη ἡδονήν.

Μὲ τὸν νοῦν μου ὅλον
 Πλήρης θαυμασμοῦ
 Ἐβλεπον τὸν θόλον
 Τότε τούρανοῦ.

Ἄγγελος Βλάχος.

19. Η ΦΥΣΙΣ

Ὄ Πλάστης μὲ σοφίαν
 Ὄ Πλάστης μὲ στοργὴν
 Ὠραίαν, θαυμασίαν
 Ἐποίησε τὴν γῆν.

Καὶ τίς νὰ μὴ θαυμάσῃ
 Θαλάσσας, ποταμούς;

Λειμῶνας, λίμνας, δάση,
Κοιλάδας καὶ δρυμούς;

Τὰς ἄκρας τῶν ὀρέων
Κοσμεῖ χιῶν λευκή.

Τῶν δένδρων, τῶν ἀνθέων
Ἡ ὄψις θελκτική.

Ἀνατολὴ καὶ δύσις,
Ἀστέρες εὐλαμπεῖς
Εἰκὼν λαμπρὰ ἐπίσης
Καὶ μεγαλοπρεπής.

Ἀλ. Κατακουζηνός.

20. Η ΑΠΟ ΤΟΥ ΒΟΥΝΟΥ ΘΕΑ

Πᾶμε, πᾶμε 'ς τὸ βουνό,
Ἐν τῷ βουνῷ τ' ἀντικρυνό.
Ὅλα φαίνοντ' ἀπὸ 'κεῖ
Ζωγραφία τεχνική.

Ζωγραφί' ἀληθινά,
Πόλις, δένδρα καὶ βουνά,
Τὸ παλάτι, ὁ γιालός,
Καὶ ὁ πύργος ὁ 'ψηλός.

Ἀλ. Κατακουζηνός.

21. ΤΟ ΦΘΙΝΟΠΩΡΟΝ

Τὸ βουρκωμένο σύννεφο τὸν οὐρανὸ μαυρίζει·
Ψιλή, ψιλή ἀρχίνησε βροχὴ νὰ ψιχαλίζει·

Εἶνε ἡ φύσις ποῦ θρηνεῖ.

Τὰ δάκρυά της εἶν' αὐτὰ ὅπου πυκνοσταλάζουν.

Τὰ σύννεφα ὅπου βογγοῦν καὶ βαρυαναστενάζουν

Εἶν' ἡ θλιμμένη της φωνή.

Καὶ τὸ ξερὸ ἐβράχηκε τῆς ἐρημιᾶς ποτάμι.

Ἀκοῦς τί κρότο τὸ νερὸ μῆς 'ς τὰ χαλίκια κάμει;

Βλέπεις τὸν ἄσπρο τοῦ ἀφρό;
 Ὅσαις λιγαριαῖς ἀνάμεσα ἦταν πουλιὰ κρυμμένα
 Τὸν κρότο μόλις ἄκουσαν ἐφύγαν τρομαγμένα
 Μ' ἓνα τοὺς πέταγμ' ἐλαφρό

Ἰω. Καρασούτσας.

22. ΜΑΡΤΙΟΣ

Ὁ Μάρτιος μᾶς ἔφερε
 Τὰ μαῦρα χελιδόνια.
 Ἀνέλυσαν τὰ χιόνια,
 Φουσκώνουν τὰ κλαριά.
 Καὶ ἂν βροχοῦλα ἔρχεται,
 Καὶ τὰ βουνὰ δροσίζη,
 Ἡ ἄνοιξι μυρίζει
 Καὶ ἡ κολοκαιριά.
 Λοιπὸν μακράν μας ἔφυγεν
 Ὁ παγωμένος γέρος,
 Καὶ φέρ' εἰς ἄλλο μέρος
 Τὰ δῶρα τὰ ψυχρά.
 Ὁ ἄνεμος ὥς πρότερον
 Ἀγρίως δὲν συρίζει,
 Καὶ πάγος δὲν στολίζει,
 Τὰ ἄνθη τὰ ὠχρά.
 Τὸ πράσινόν της ἔνδυμα
 Ἡ χῶρ' ἀναλαμβάνει,
 Καὶ πάλιν θὰ θερμάνη,
 Ὁ ἥλιος τὴν γῆν.
 Καὶ τὸ ἀηδόνι εὐθυμον
 Νὰ ψάλλῃ δὲν θ' ἀργήσῃ
 Τοῦ Πλάστου νὰ ὑμνήσῃ
 Τὴν δόξαν καὶ στοργήν.

Ἀλ. Κατακουζηνός

23. ΤΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ

Ἦλθες, ἦλθες, Καλοκαῖρι,
 Κι' ὁ Θεὸς πολλὰ
 Μὲ τὸ ἅγιόν του χέρι
 Ὕσκόρπισε καλὰ.

Ὅσαις μυρτιαῖς κρυμμέν' ἀηδόνια
 Ὑάλλουν λιγυρά,
 Καὶ πετοῦν τὰ χελιδόνια
 Μ' ἐλαφρὰ πτερὰ.

Τὰ μελίσσια μὲ φροντίδες
 Ὅσ' κ' ἐκεῖ πετοῦν
 Καὶ μὲ χάρι αἱ χρυσαλίδες
 Τ' ἄνθη χαιρετοῦν.

Εἰς τοὺς κάμπους πρασινίζουν
 Χόρτα δροσερά,
 Εἰς τοὺς λόφους ψιθυρίζουν
 Τὰ γοργὰ νερά.

Εὐμορφ' ἄνθη 'ς τοὺς ἀέρας
 Χυνουν μυρωδιά,
 Κι' ἀνθοδέσμας 'ς τὰς μητέρας
 Φέρουν τὰ παιδιά.

Γ. Μ. Βεζυηνός.

24. ΕΜΒΑΤΗΡΙΟΝ ΤΗΣ ΑΝΟΙΞΕΩΣ

Ἦλθε ἡ ἀνοιξι, παιδιά,
 Ευπνᾶτε! σηκωθῆτε!
 Ἐμπρός! καὶ τὴν πρωτομαγιά
 Ὅσ' τὸν κάμπο καὶ 'ς τὴν λαγκαδιά
 Ἐβγάτε νὰ χαρῆτε!
 Τί χάρι πῶχ' ἡ ἐξοχὴ
 Ὡς λουλουδοσπαρμένη!

Βῆμα ταχύ, βῆμα ταχύ !
 Ἐδῶ μονάχα ἡ ψυχὴ
 Ἐλεύθερ' ἀνασαίνει.

Βλέπεις' ἐκεῖνο τὸ νερὸ
 Ποῦ μέσ' ἔς τὰς πέτραις σπάει
 Κι' ἀφίνει κάπου καὶ ἀφρό ;
 Εἶναι ποτάμι δροσερὸν
 Καὶ μέσ' ἔς τὸ λόγκο πάει..

Ἐν ἀγεράκι ἔς τὰ κλαδιά,
 Ὅσα τὰ λούλουδα φυσάει,
 Καὶ ἀνασταίνει τὴν καρδιά
 Μὲ τὴν γλυκειὰ τὴν εὐωδιά
 Ποῦ γύρω του σκορπάει.

Βοή, κουδούνια παρεμπρός
 Ὅσα τὸ πράσινο λιβάδι
 Κ' ἕνας βοσκὸς μικρὸς μικρὸς,
 Μὰ ἔς τὴ φλογέρα τρομερὸς,
 Φυλάγει τὸ κοπάδι.

Ἐμπρὸς σὺν λάφια ἐλαφρά
 Ταῖς ρεμματιαῖς πηδᾶτε !
 Καὶ πεταχτοί, κι' ὅλο χαρὰ
 Ὅσα λούλουδα τὰ τρυφερά
 Καὶ δροσερά ὀρμᾶτε.

Ἀριστοτέλης Κουρτίδης

25. Η ΕΞΟΧΗ.

Μακρὰν ἀπὸ τὴν πόλιν
 Κι' ἀπὸ τὴν ταραχὴν
 Ἐδῶ ἐλᾶτε ὅλοι
 Ἐδῶ ἔς τὴν ἐξοχάν.

Ἐδῶ εἰν' εὐτυχία,
Ἐδῶ εἰν' ἡ χαρὰ
Εἰς τὰ νερὰ τὰ κρύα,
Σ τὰ χόρτα τὰ χλωρά.

Ἐδῶ εἶναι λουλούδια,
Γαλάζιος οὐρανός,
Πουλάρια καὶ τραγεύδια
Κ' ἴσκιος παντοτεινός.

Μακρὰν, μακρὰν ἡ λύπη,
Οἱ πόνοι, τὰ δεινὰ,
Εἰν' ἀνθισμέν' οἱ κῆποι
Καὶ τ' ἄνθος των περνᾷ.

Περνᾷ καὶ μαραμένο
Θὰ τῶβρη ἡ αὐγὴ
Χαρῆτε τ' ἀνοιγμένο
Πρὶν πέσῃ εἰς τὴν γῆ.

Ἐδῶ ἐλάτε ὅλοι
Πλούσιοι καὶ πτωχοί,
Δὲν βρίσκεται ἴς τὴν πόλιν
Μὲ πλούτη ἐξοχή.

Ἄγγελος Βλάχεα.

26. ΤΟ ΠΡΩΤΟ

Ὁ ἥλιος τὰ βουνὰ χρυσώνει,
Ἡμέρα λάμπει εὐειδής,
Ὑμνεῖ τὰ κάλλη τῆς τ' ἀηδόνι.
Σήκω, παιδί μου, νὰ ἰδῇς.

Μὴ στόματ' ἄπειρα ἡ φύσις
Τὸν Πλάστην τῆς δοξολογεῖ.
ὦ! σήκω νὰ εὐχαριστήσῃς
Ταῖνον ποῦ μᾶς εὐλογεῖ.

Σήκω ν' ἀκούσης μελωδίας,
 Σήκω τὴν φύσιν νὰ χαρῆς.
 Καὶ ν' ἀναπνεύσης εὐωδίας,
 Σήκω, παιδί μου, ἐνωρίς.

Ἡ ὥρα εἶν' εὐλογημένη·
 Ὅστις σηκώνεται πρωτὶ
 Ἐκεῖνον ἡ ζωὴ εὐφραίνει,
 Ἐκεῖνος κόσμον ἐννοεῖ.

Ἡλίας Τανταλίδης.

27. Ο ΒΟΣΚΟΣ

Συπνᾷ με τὸν πρῶτο πετεινὸ
 Καὶ τὸ ραβδί 'ς τὸ χέρι του ἀρπάζει,
 Φέρνει τ' ἀρνάκια ὅλα 'ς τὸ βουνὸ
 Κ' ἐκεῖνος ἀπὸ κάτω τὰ κυττάζει.

Βόσκουν τ' ἀρνάκια, τρίχουν 'σὰν τρελλὰ
 Μίς' 'ς τοῦ βουνοῦ τὰ ὄροσερὰ θυμάρια,
 Στὸ θάμνο ποῦ κρυφὰ μασχοβολᾷ,
 Καὶ μίς' 'ς τὰ καταπράσινα χορτάρια.

Καὶ ὁ βοσκὸς μονάχος τραγουδεῖ,
 Μὰ δὲν ξεχνᾷ τ' ἀρνάκια ποῦ βοσκοῦνε...
 Εἶν' ὁ βοσκὸς μας φρόνιμο παιδί
 Καὶ ὅλοι 'ς τὸ χωριὸ τὸν ἀγαποῦνε.

Κι' ἀφ' οὗ περᾶς ἡ μέρα μιὰ φερά
 Μαζεύει ὅλα τ' ἀρνάκια του τὸ βράδυ,
 Γυρίζει 'ς τὸ χωριὸ του μὲ χαρὰ
 Καὶ κλεῖ μέσα 'ς τὴ μάνδρα τὸ κοπάδι.

Καὶ πάλι μοναχὸς του τραγουδεῖ,
 Κι' ὅσοι περνοῦν ἀπ' ἔξω τὸν ἀκοῦνε...
 Εἶν' ὁ βοσκὸς μας φρόνιμο παιδί
 Καὶ ὅλοι 'ς τὸ χωριὸ τὸν ἀγαποῦνε.

Ἰωάννης Κ. Πολύμης.

28. ΤΟ ΒΩΔΙ

Μὴν τὸ κτυπᾶτε! τὸ καλὸ τὸ βῶδι μὴ κτυπᾶτε!
 Ἀντί νὰ τὸ χαϊδεύετε, ἀντί νὰ τ' ἀγαπᾶτε!
 Πῶχει γιὰ μᾶς τὴ δύναμι, τὸ γάλα, τὴ ζωὴ του.
 Ἑσεῖς, παιδιὰ, τὸ διώχνετε κι' ἀπ' τὴ φτωχὴ βοσκή το.
 Ἀφῆστε το τὸ δύστυχο! δὲν φθάνει ποῦ δουλεύει
 Ὅλη τὴ ῥμέρα ῥς τὸν ἀγρό; . . . Ἀφῆστε το γυρεύει
 Λίγο χορτάρι τρυφερὸ ἀπὸ τὴ γῆ νὰ φάγῃ
 Καὶ ῥάλι ῥς τὴ βαρεῖα δουλειὰ μ' ὑπομονὴ θὰ πάγῃ.
 Ἀχ, μὴ τὸ βασανίζετε, παιδιὰ! Ποιὸς ξέρ' ἡ φύσι
 Πόσον καιρὸ θὰ τῶγραψε ἀκόμη γιὰ νὰ ζήσῃ. . .
 Αὔριο ἴσως θὰ βρεθῇ ῥς τὰ χέρια μακελλάρῃ
 Καὶ τόρα δὲν τ' ἀφίνετε νὰ φάῃ οὔτε χορτάρι;
Γεώργιος Δροσίνης.

29. ΤΟ ΑΗΔΟΝΙ

Εκεῖ γλυκὰ νὰ κελαδοῦν
 Ἀκούω τὰ πουλάκια.
 Πολὺ ῥραῖα κελαδοῦν,
 Μὲ χάριν παίζουσιν καὶ πηδοῦν
 ῥς τὰ πράσινα κλαδάκια.
 Καὶ τ' ἀηδονάκι ἀρχινᾷ
 Γλυκὰ τὴ μουσικὴ του.
 Καὶ τ' ἀηδονάκι ἀρχινᾷ.
 Σωπᾶτε, δάση καὶ βουνά,
 ῥΝ ἀκούσω τὴ φωνὴ του.
 Τί μελωδία θαυμαστή,
 Τί στόμα ζηλευμένο!
 Τί μελωδία θαυμαστή!
 Πολύ, πολὺ μ' εὐχαριστεῖ.
 Ν' ἀκούω δὲν χορταίνω.

Ἀηδόνι, ψάλλε λυγυρά
Ἐν ὅσῳ θάλλ' ἡ φύσις.

Περναῖ τοῦ κόσμου ἡ χαρά.
Θὰ φθάσῃ ὦρα κρυερὰ
Καὶ σὺ θὰ σιωπήσῃς.

Ἄλ. Κατακουζηνός.

30. ΚΑΝΑΡΙΝΙ ΚΑΙ ΣΠΟΥΡΓΙΤΙΑ

Κιτρινόπτερο πουλί,
Καναρίνι ζηλεμμένο,
Σὲ κλουβάκ' εἶναι κλεισμένο
Καὶ γλυκολαλεῖ.

Ἀπ' τὰ τζάμια τὰ κλειστὰ
Τὰ σπουργίτια τ' ἀντικρύζουν
Καὶ κρυφὰ τὸ μακαρίζουν
Ποῦναι 'ς τὰ ζεστά.

Τέλειωσ' ἡ καλοκαιριὰ
Κι' ἂν δὲν ἦλθ' ἀκόμῃ χιόνι
Τὰ πτωχὰ πουλιὰ παγώνει
Φύσημα βορειά.

Τί καλότυχο 'ν' αὐτὸ
Ποῦ κλεισμένο 'ς τὸ κλουβί του
Μὲ τὸ ἔτοιμο φαγί του
Γίνεται θρεφτό.

ὦ παιδιὰ τύχης χρυσῆς,
Ποῦ ζωὴ, χαρὰ σὰς δίνει!
Τὸ γλυκὸ τὸ καναρίνι
Μοιάζετέ καὶ σεῖς.

Μὰ σπουργίτια ταπεινὰ
Ποῦ κρυώνουν καὶ πεινοῦνε

Ἐλεημοσύνη σᾶς ζητοῦνα
Τόσα ὀρφανά.

Γεώργιος Δρασίνης.

31. Ο ΚΟΥΚΟΣ

Βαθειὰ 'ς τὸ δάσος κελχδεῖ τὸ μαῦρ' ὀλημερῆς,
Πουλὶ δὲν βλέπεις πουθενά, πλὴν ὅσο προχωρεῖς
Μέσ' ἀπ' τὰ σύδενδρα φωνή
Σὲ θέλγει πάντα σιγανή.
Κούκου, κούκου, κούκου, κούκου, κούκου.

Τὰ δάση λάμπουν 'ς ταῖς λοξαῖς ἀκτῖνες τῆς αὐγῆς,
Κ' ἡ αὔρα παίζει ταῖς βραδυσταῖς μὲ τὴν δροσιά τῆς γῆς,
Ὅμως καὶ βράδυ καὶ πρωτὶ
Πάντοτ' ἀκούετ' ἡ βοή.
Κούκου, κούκου, κούκου, κούκου, κούκου,

Βαθειὰ κι' ἀόρατη φωνή, λές κ' εἶν' ἐξωτικὸ
Καὶ σὲ παλάτι προσκαλεῖ κρυφὸ καὶ μαγικὸ
Ποῦ δὲν πατεῖ ποτὲ ψυχὴ
Πλὴν 'ς τ' ὄνειρο, κι' ὅταν ἡχῇ
Κούκου, κούκου, κούκου, κούκου, κούκου.

Εἶναι τοῦ δάσους τὸ στοιχειὸ ποῦ ψάλλει χαροπὸ
Τὴν ποίησιν τῆς μοναξιᾶς 'ς τοῦ δάσους τὸ σκοπὸ,
Γι' αὐτὸ 'ναὶ τόσο φυσικὴ
'Στὰ δάσ' ἡ τέτοια μουσικὴ.
Κούκου, κούκου, κούκου, κούκου, κούκου.

Ἡλίας Τανταλίδης.

32. Η ΦΩΛΙΑ

Τὸ πουλάκι ὅλο χαρὰ
Μὲ τὰ πλουμιστὰ πτερά του,
Μὲ τραγούδια λιγυρὰ
Κτιίζει, κτιίζει τὴν φωλιά του.

Μὲ ἀγάπη, μὲ στοργή
 Πάντ' ἀκούραστο δουλεύει
 Καὶ ξυπνάει αὐγή, αὐγή
 Κι' ἄχυρα ψιλὰ μαζεύει.

Τρέχει μιά καὶ τὰ κολλᾷ
 Γύρω, γύρω 'ς τὴ φωλιά του,
 Καὶ μὲ ἄσματα τρελλὰ
 Ξαναρχίζει τὴν δουλειά του.

«Πές μου, εὐμορφο πουλί,
 Τ' εἶν' αὐτὰ ποῦ ἐτοιμάζεις;
 Καὶ γιατί τόσο πολὺ
 Ὅλ' ἡμέρα κοπιάζεις;»

«—Γιατί πρὶν νὰ γεννηθῇς
 Εἰς τὸν κόσμ' αὐτόν, στοχάσου,
 Μία κούνια παρευθὺς
 Σοῦ ἐτοίμασ' ἡ μαμά σου.
 Κ' ἐγὼ τόρα μὲ χαρὰ
 Τὴν φωλίτσα μου θὰ κτίσω
 Κ' ἐκεῖ μέσα τὰ μικρὰ
 Τὰ παιδιὰ μου θὰ γεννήσω.»

Ι. Πολέμης.

33. Η ΠΡΟΣ ΤΑ ΠΤΗΝΑ ΕΥΣΠΛΑΓΧΝΙΑ

Ἐνα πουλάκι μέσ' 'ς τὸ χιόνι
 Ζητᾷ τοῦ κάκου κάτι τι.
 Τὸ δύστυχο! πεινᾷ, κρυώνει
 Καὶ νὰ πετάξῃ ἀδυνατεῖ
 Παιδιὰ π' ἀγράμματα τάφῃσιν,
 Κ' εἶν' ἄσπλαγχνα καὶ μοχθηρά,
 Τέτοια πουλιὰ σὰν ἀπαντήσουν
 Τῷ χουν μεγάλη τοὺς χαρά.

Καὶ τρέχουν καὶ τὰ κυνηγοῦνε
 Ἀπὸ κακία μοναχά,
 Ὡς ποῦ νὰ πέσουν νὰ πιασθοῦνε,
 Ἡ ν' ἀποθάνουν τὰ πτωχά.

Μὰ ἔγω, ποῦ μὲ ἀρέσουν μόνο
 Καλὰ καὶ φρόνιμα παιδιὰ,
 Τέτοιο πουλάκι τὸ ζυγώνω
 Μὲ πόνο κ' εὐσπλαγχνῇ καρδιά.

Κι' ἀπὸ τὸ ἴδιο μου ψωμάκι,
 Κι' ἀπὸ τὸ ἴδιο μου φαγί
 Δίδω 'ς τὸ δύστυχο πουλάκι
 Γιὰ νὰ τοῦ σώσω τὴν ζωή.

Καὶ τῶχ'ω μιὰ χαρὰ μεγάλη
 Σὰν φάγη καὶ δυναμωθῇ,
 Κι' ἀνοίξῃ τὰ φτερά του πάλι
 Καὶ 'ς τὴν φωλίτσα του κρυφθῇ.

Γ. Βιζυηνός.

34. ΣΤΕΡΙΑ ΚΑΙ ΘΑΛΑΣΣΑ

(Μόσχου εἰδύλλιον Γ').

Ὄταν γλυκὰ 'ς τὴ θάλασσα φυσᾷ τὸ μαϊστράλι,
 Ὁ νοῦς μου σκανδαλίζεται, βαρυέμαι τὴ στεριά.
 Μὰ ὅταν βογκᾷ 'ς τὸ πέλαγος φουρτούνα τοῦ βοριᾶ,
 Κι' ἀφρίζουνε τὰ κύματα καὶ σποῦνε 'ς τὰ κρογιάλι,
 Τότε καὶ πάλι τῆς στεριᾶς τὸ χῶμα λαχταρῶ,
 Ἐκεῖ ποῦ δρόσο κ' εὐωδιά τὰ δάση μοῦ σκορποῦνε,
 Ἐκεῖ ποῦ μὲ τὸν ἄνεμο καὶ τὸν κακὸ καιρὸ
 Τὰ πεῦκ' ἀναταραζονται καὶ γλυκοτραγουδοῦνε.
 Βαρεῖα ζωὴ 'ναὶ τοῦ ψαρᾶ· τὴ βάρκα ἔχει φωλιά του,
 Τὰ ψάρια γιὰ κρηγί του, κ' ἡ θάλασσα εἶν' κακιά...
 Κάλλια ἔγω νὰ κοιμῶμαι ἐγὼ 'ς τὸν πλάτανο ἀπὸ κάτου

Ν' ἀκούω μέσ' ἔς τὸν ὕπνο μου τὴ βρύσι τὴ γλυκειά,
 Ποῦ τρέχει κρύσταλλο νερὸ καὶ πάντα μωρμουρίζει
 Ὅσ' ἂν νὰ μὲ νανουρίζει.

Γ. Δροσίνης.

35. ΤΟ ΓΛΥΚΟΧΑΡΑΓΜΑ

Κρυφὰ τὸ γλυκοχάραγμα προβαίνει ἀπ' τὸν Πίνδο
 ῥαντίζοντας μὲ τὴ δροσιὰ τὸ κάθε πάτημά του.
 Κοιμᾷτ' ἡ λίμνη ἀτάραχη, καὶ ἔς τοῦ γιαλοῦ τὴν ἄκρη
 Ἀκούεται γλυκά, γλυκὰ ἄλγος ἀφρὸς νὰ παίξῃ
 Ὅσ' ἂν ἡσυχὸς ἀνασχομὸς μικροῦ παιδιοῦ ἔς τὸν ὕπνο.
 Διαβαίνει καὶ ποτε τρελλό, χαρούμενο τ' ἀέρι
 Καὶ μὲ τὰ θῶά του πτερὰ γλιστρᾷ ἔς τὴ λίμνη ἀπάνω,
 Καὶ παίζει καὶ δροσιζεται κ' ἓνα φιλὶ τῆς παίρνει,
 Κ' ἐκείνη ποῦναι ἔντροπαλή, τὸ μέτωπο ζαρώνει
 Καὶ σκυθρωπάζει μιὰ στιγμὴ καὶ τ' ἀεράκι φεύγει.
 Σηκώνεται, σηκώνεται, λευκὴ, λευκὴ ὅσ' ἂν χιόνι,
 Ἡ καταχνιὰ ποῦ ἔπάνω της ἀπλώνεται τὸ βράδυ,
 Τὰ μυστικὰ τὰ κάλλη της νὰ κρύβῃ, νὰ σκεπάζῃ.
 Σηκώνεται, σηκώνεται, ὕψι, ὕψι ἀναβαίνει
 Ὅσ' ἂν ἱερὸ θυμίαμα μὲ χίλιας εὐωδίαις,
 Ποῦ βγαίνει ἀπ' τὴν Ἑπειρὸ ὅσ' ἂν ἀπὸ ῥημοκλῆσι,
 Καὶ ἔς τὰ ποδάρια τοῦ Θεοῦ τρέχει πιστὰ νὰ φέρῃ
 Τῆς κόρης τὸ παράπονο, τὰ δάκρυα τῆς σκλάβας.

Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης.

36. ΤΟ ΕΛΡ ΚΑΙ ΤΟ ΦΘΙΝΟΠΩΡΟΝ

Ὁ Μάϊς καὶ ὁ Χινόπωρος ἀντάμα τρῶν καὶ πίνουσιν,
 Ἀντάμα ἔχουσιν τοὺς μαύρους των ἔναντα ταβλᾷ δεμένους,
 Κ' ἐκεῖ ποῦ ἔτρῳγαν κ' ἔπιναν καὶ ἀτοίτους ἐκασχῶνταν,
 Γυρίζει ὁ Μάϊς καὶ τοῦ λείει, τοῦ λείει τοῦ Χινοπώρου:
 — Ἐγὼ εἶμ' ὁ Μάϊς ὁ καλὸς μὲ τὰ πολλὰ λουλούδια,
 Μὲ τὰς δροσιαῖς καὶ χλωρασιαῖς, καὶ τὰ πολλὰ τ' ἀνδρόνια.

Γυρίζει κι' ὁ Χινόπωρος καὶ τοῦ Μαΐου τοῦ λέει :
 — Ἐγὼ εἶμ' ὁ Χινόπωρος μὲ τὰ καινούρια χιόνια,
 Σοῦ ρίχνω χιόνια 'ς τὰ βουνὰ καὶ πάχναις εἰς τοὺς κάμπους,
 Μαραίνω τὰ λουλούδια σου, μαραίνω τὰ χορτάρια.

Δημοῦδες.

37. ΑΝΟΙΞΙΣ

Τρεχᾶτε,
 Γελᾶτε,
 Πηδᾶτε, παιδιὰ.
 Νά, λυόνει
 Τὸ χιόνι
 Κι' ἀνθοῦν τὰ κλαδιά.

Γοργότερα τρέχει 'ς τὰς φλέβας τὸ αἷμα.
 Ἀνάπτει τὸ βλέμμα,
 Κτυπᾷ ἡ καρδιά.
 Προβάλλει
 Μὲ κάλλη
 Γλυκεῖα ἡ βραδιά.

Μυρίζει ὁ θύμος, ἀνθίζ' ἡ ροδιά.
 Καίρος!
 Πηδᾶτε,
 Γελᾶτε,
 Τρεχᾶτε, παιδιὰ.

Ἐ τὰ χόρτα τὸ βῆμα γλιστρᾷ μαλακά.
 Κι' ἂν πέσῃ κανέννας, θὰ πέσῃ γλυκά.
 Καίρὸς χαρῶν
 Καίρὸς χορῶν.
 Περνᾶτε,
 Πετᾶτε,
 Τὰ γένοια πλακτά.

Τ' ἀηδόνι
 Ὑψώνει
 Φωνὴν 'ς τὸ κλαδι,
 Κ' ἡ βρύσις
 Ἐπίσης
 Γλυκὰ κελαηδεῖ.

Καιρός!
 Πηδᾶτε,
 Τρεχᾶτε,
 Πετᾶτ' ἐμπροστά.

Ἄ. Ρ. Ραγκαδῆς.

38. ΤΟ ΦΕΓΓΑΡΙ

Σὰν βλέπω τὴν μορφὴ σου,
 Φεγγάρι μου χλωμό,
 Τὴν χάρι τὴ 'δική σου
 Κ' ἐγὼ ἐπιθυμῶ.

Τὴν 'ντροπαλή σου νᾶχω,
 Ἦθελα εὐμορφιά,
 Νὰ περπατῶ μονάχο
 Μ' ἀστέρια συντροφιά.

Νὰ φαίνωμαι τὸ βράδυ,
 Νὰ σβύνω τὸ πρωί,
 Νὰ 'βρίσκω 'ς τὸ σκοτάδι
 Δροσοῦλα καὶ πνοή.

Νᾶμαι χρυσὸ φανάρι
 Ὃς τὸν μαῦρον οὐρανό,
 Καὶ τοῦ βοσκοῦ λυχνάρι
 Ἐπάνω 'ς τὸ βουνό.

Περτγοριὰ νὰ χύνω
 Ὃς ἐκεῖνον ποῦ πονεῖ,

Καὶ σύντροφος νὰ γείνω
 Ὅς ἐκεῖνον π' ἀγρυπνεῖ.

Νὰ φέγγω 'ς τὸ κρεββάτι
 Ποῦ μένει σκοτεινὸ
 Καὶ τοῦ φτωχοῦ τὸ μάτι
 Γλυκὰ νὰ τὸ σφαλνῶ.

Αὐτά, γλυκὸ φεγγάρι,
 Αὐτὰ ἐπιθυμῶ,
 Μὰ ἔχεις σὺ τὴν χάρι,
 Φεγγάρι μου χλωμό.

Ἄγγελος Βλέχος.

39. ΤΑ ΒΟΥΝΑ

ὍΣ τὰ βουνὰ ταῖς κοκκινάδαις
 Βλέπω πρῶτος τῆς αὐγῆς,
 Βλέπω κάτω ταῖς κοιλάδαις,
 Κ' εἶμαι κύριος τῆς γῆς.

Ὅταν κάτω 'κεῖ τὸ σκότος
 Μὲ τὸ φῶς ἀντιπαλεύη,
 Ἐδῶ 'μέρα βασιλεύει,
 Ἐδῶ ἄρχισ' ἡ ζωή.

ὍΣ τὰ βουνὰ ταῖς κοκκινάδαις
 Βλέπω πρῶτος τῆς αὐγῆς,
 Βλέπω πρῶτος ταῖς κοιλάδαις
 Κ' εἶμαι κύριος τῆς γῆς.

Βλέπω τὴν κορφή π' ἀσπρίζει
 ὍΣ τῆς ἡμέρας τὴν χαρὰ
 Ὅ ἀετὸς ἐκεῖ γυρίζει
 Γύρω, γύρω τὰ πτερὰ.

ὍΣ τὰ βουνὰ τὸ στῆθος πνέει
 Ἐλαφρότερον ἀέρα,

Κ' ἡ ψυχὴ μας ἐλευθέρῃ
 Λύπαις, κόπους δὲν ψηφᾷ.

Ἦλ. Τανταλίδης.

40. Ο ΓΑΤΟΣ

Σ τὴν θερμάστραν ἐμπρὸς
 Ἐνα γάτος χονδρὸς
 Πάντ' ἀπλώνεται.
 Μὲ τὰ μάτια κλειστὰ.
 Ἀγαπᾷ τὰ ζεστὰ
 Νὰ τεντώνεται.

Τίμπιλιὰ κανταριά.
 Ρωθωνίζει βαρειά.
 Τὸν ἀκούετε;
 Κάπου, κάπου ξυπνᾷ.
 Καὶ μέ πόδια στιλπνά
 Ξερολούεται.

Πλὴν τὸ πτώμα αὐτό,
 Ποῦν' ἐδῶ ξαπλωτό,
 Τί νομίζετε;
 Ἐν καιρῷ τῆς νυκτός.
 Ὅσῃν λέων φρικτός
 Ἀγωνίζεται.

Κάτω χθὲς 'ς τὴν αὐλὴν
 Χύθηκ' αἷμα πολὺ.
 Ἀπ' τὸ νύχι του.

Σ τὰ ποντίκια σφαγὴ!
 Τὸν φθονοῦν στρατηγοὶ
 Γιὰ τὴν τύχη του.

Ἦλ. Τανταλίδης.

41. ΤΟ ΑΛΟΓΟ

Ἐμπρός του στέκεται καμαρωμένο,
 Μαῦρο σὰν κόρακας, χρυσᾶ ντυμένο,
 Ἄτι ἐξετίμητο, φλόγα, φωτιά,
 Καθάριο ἀράπικο, τὸ λὲν Βοριά.

Χτυπάει τὸ πόδι του, σκάφτει τὸ χῶμα,
 Δαγκάει τὸ σίδερο πῶχει 'ς τὸ στόμα.
 Ρουθούνια διάπλατα καὶ τεντωμένα
 Ἀχνίζουν κόκκινα 'σὰν ματωμένα.

Ἀκούει τὸν πόλεμο καὶ χλιμιντράει
 Τ' αὐτιά του τέντωσε, ἄγρια τηράει,
 Ὀλόρθ' ἡ χήτη του, Ὀλόρθ' ἡ οὐρά,
 Λυγάζει τὸ σῶμά του σὰν τὴν ὀχειά.

Σκώνεται λαίμαργο 'ς τὰ πisinά του,
 Λάμπουν τὰ νύχια του, τὰ πέταλά του.
 Λὲς καὶ δὲν ἄγγιζε κάτου 'ς τὴ γῆ...
 Κρίμα ποῦ τῷθελαν γιὰ τὴ φυγή!...

Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης.

42. Η ΕΛΙΑ

Ὅπου κι' ἂν λάγω κατοικία
 Δὲν μ' ἀπολείπουν οἱ καρποί.
 Ὡς τὰ βαθειά μου γηρατεῖα
 Δὲν 'βρίσκω 'ς τὴ δουλειά 'ντροπή.
 Μ' ἔχει ὁ Θεὸς εὐλογημένη
 Κ' εἶμαι γεμάτη προκοπή.
 Εἴμ' ἡ ἐλιά ἡ τιμημένη.
 Φρίκη, ἐρημιά, νερά, σκοτάδι
 Τὴ γῆ ἐθάψαν μιὰ φορά...
 Ἐμὲ ζῶης φέρνει σημάδι
 Σ τὸ Νῶε ἡ περιστερὰ.

Ὅλης τῆς γῆς εἶχα γραμμένη
 Τὴν εὐμορφάδα καὶ χαρά·
 Εἶμ' ἡ ἐλιά ἡ τιμημένη,

Ἐδῶ 'ς τὸν ἴσκιο μου ἀπὸ κάτου
 Ἦλθ' ὁ Χριστὸς ν' ἀναπαυθῇ,
 Κι' ἀκούσθηκ' ἡ γλυκειά λαλιά του

Λίγο προτοῦ νὰ σταυρωθῇ.
 Τὸ δάκρυ του, δροσιὰ ἀγιασμένη,

Ἐχει ς' τὴ ρίζα μου χυθῇ.
 Εἶμ' ἡ ἐλιά ἡ τιμημένη.

Καὶ φῶς πρῶτατο χαρίζω

Ἐγὼ 'ς τὴν ἄγρια νυκτιά·

Τὸν πλοῦτο πειὰ δὲν τὸν φωτίζω,

Σὺ μ' εὐλογεῖς φτωχολογιά.

Κι' ἂν ἀπ' τὸν ἄνθρωπο διωγμένη,

Μὰ φέγγω 'μπρὸς 'ς τὴν Παναγιά.

Εἶμ' ἡ ἐλιά ἡ τιμημένη».

Κωστῆς Παλαμάς.

Γ'. ΒΙΟΣ

1. Ο ΜΥΛΟΣ

Ὁ μύλος γυρίζει, ὁ μύλος κροτεῖ.
Ἀχ! πόσον μ' ἀρέσει καὶ μ' εὐχαριστεῖ!
Ἐκεῖ ὁ καλὸς μυλωνᾶς γρηγορεῖ.
Τὸ ἔργον ὥραῖα ἐμπρὸς προχωρεῖ.

Ὁ μύλος γυρίζει, ὁ μύλος κροτεῖ.
Ἀχ! πόσον μ' ἀρέσει καὶ μ' εὐχαριστεῖ!
Γυρίζει, γυρίζει, ἀλέθει καλά
Σιτάρι, κριθάρι καὶ ἄλλα πολλά.

Γυρίζετε πάντα, τοῦ μύλου τροχοί.
Νὰ γείνη ἀλεῦρι, νὰ τρῶν οἱ πτωχοί.
Νὰ κάμνη κουλούραις πολλαῖς ὁ ψωμᾶς
Νὰ δίδ' ἡ μαμὰ δύο τρεῖς καὶ ἑμᾶς.

Ἀλ. Κατακουζηνός.

2. Ο ΒΟΣΚΟΣ

Σ τοῦ βουνοῦ τὸ πλάγι πέρα
Παίζει ὁ βοσκὸς φλογέρα,
Κ' ἓνα τοῦ βοσκοῦ παιδί
Εἰς τὸ χέρι μὲ ραβδί
Διώχνει, διώχνει δυὸ κοπάδια
Κατσικάκια καὶ γελάδια.

Πίφιρι, φλιφλί, πιφίρι
Ἡ φλογέρα τοῦ Σωτήρη.

Ὅχα! ὄχα! τὸ παιδί
 Τοῦ βοσκοῦ μέ τὸ ραβδί,
 Τρέχει, διώχνει δυὸ κοπάδια
 Κατσικάκια καὶ γελάδια.

Χρ. Σαμαρά

3. ΤΟ ΝΑΥΤΟΠΟΥΛΟ

Μὲ καράβι 'ς τὰ ταξείδια
 Τὸ ναυτόπουλο γυρνᾷ,
 Ἐκ τῆς θάλασσας τὰ φεΐδια
 Τὰ μικράτα του περνᾷ.

Ὅ βροχὰς δὲν τὸ τρομάζει
 Οὔτ' ἡ ἄπιστη νοτιά,
 Ὅτε χιόνι οὔτε χαλάζει,
 Οὔτε κύματα πλατιᾶ.

Ἐπὶ τῇ δουλειᾷ πουργὸ καὶ βροχὰς
 Ἐκ τὸν στρόμψο 'ς τὸ
 Ἐρὸ τρώγει παξιμάδι
 Πίν' ἀκάθαρτο νερό.

Πεταχτὸ εἶν τὸ ξεφτέρι
 Ἀναβαίνει 'ς τὰ πνεύματα
 Καὶ μέ ρόζου, εἰς τὸ χέρι
 Λύνει δένει τὰ σχοινιά.

Ὅ τοῦ κινδύνου τὴν τρομέρα
 Τὸ φυλάγει μοναχῇ
 Τῆς μανούλας του ἡ λαχτάρρα
 Τῆς μανούλας του ἡ εὐχή.

Ποῦ ἐλπίζει παλληκάρι
 Νὰ τὸν διῇ καμμιὰ φορά,
 Νὰ τὸν 'ποῦν μικρὸ Κανάρη
 Μέσ' 'ς τ' ἀθάνατα Ψαρά.

Ἡλίας Τανταλίδης

Α. ΜΑΡΜΑΡΑΣ, ΣΙΔΗΡ . ΡΓΩΣ, Β . ΡΕΛΟΠΟΙΟΣ

Ἐκεῖ 'ς τὴν μάνδρα μέσα
 Ὁ γ' ῥων μ . μ ρᾶς,
 Τὸ μάρμα,ον μπρός του
 Κτυπᾷ με . ἄ χαρᾶς
 Κτυπᾷ τὸ ἄ πρὸν μάρμαρον
 Κτυπᾷ, κτυπᾷ, κτυπᾷ·
 Τίγκ, τίγκ, τίγκ, τίγκ !

Εἰς τὸ μικρὸ σπιτάκι
 Δὲν κάθεται ἀργός.
 Σηκώνει τὸ σφυρί του
 Κτυπᾷ σιδηρουργές,
 Τὸ σφυρμένον εἰσέρων
 Κτυπᾷ, κτυπᾷ, κτυπᾷ·
 Πίγκ, πᾶγκ, πᾶγκ, πᾶγκ !

Ἰθρώνουν, κοπιᾶζουν
 Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖ
 Καὶ τὰ βαρέλια θένουν
 Ὡς τὸ ἔργον τακτικοί . . .
 Κρατοῦν 'ς χέρι κόπανον
 Κτυποῦν, κτυποῦν, κτυποῦν·
 Μπούμ, μπούμ, μπούμ, μπούμ.

·Αλ. Κατακουζηνός·

Β. Ο ΣΥΛΟΥΡΓΟΣ

Σχυμμένους με μαλλιά λευκά,
 Λευκά καὶ σουφρωμένα φρύδια,
 Τὰ ξύλα δός του πελεκᾷ,
 Καὶ ροκανίζει τὰ σανίδια.

Ἐχει τρυπάνια σουβλερά,
 Κ' ἔχει ὑαλιστερὸ ροκάνι —

Τί πολεμάει σοβαρά
 Ὁ γέρων ξυλουργός, τί κάνει;
 Κάμνει μιὰ θύρα νὰ σφαλλοῦν,
 Κ' ἓνα παράθυρο νὰ βλέπουν·
 Κάμν' ἐπιπλα νὰ μὴ χαλοῦν,
 Ἀλλὰ συγχρόνως καὶ νὰ πρέπουν.

Γ. Μ. Βιζυηνός.

6. Ο ΜΑΧΑΙΡΑΣ

Τσίτι, τσίτ! ὅταν περᾶς,
 Ὅς τὸν τροχό του ποῦ γυρίζει
 Τσίτι, τσίτ ὁ μαχαιρᾶς
 Τί νὰ κάμνη καὶ τροχίζει;

Κάμνει σὲ καλὴ στιγμὴ
 Ἐνα κοπτερὸ μαχαῖρι
 Γιὰ νὰ κόπτουν τὸ ψωμί,
 Ὅχι ὁμῶς καὶ τὸ χέρι.

Κάμνει καὶ ὅς αὐτὸ κοντὰ
 Ἐνα εὐμορφὸ ψαλίδι
 Ποῦ ὅς τὴν κόρη ποῦ κεντᾷ
 Δῶρον ἢ μαμὰ τὸ δίδει.

Καὶ κατόπιν προσπαθεῖ,
 Μ' ὅλη τὴν παληὰ του νιότη,
 Καὶ δουλεύ' ἓνα σπαθί
 Γιὰ τὸν νέο στρατιώτη.

Ποῦ θὰ σύρῃ μὲ καιρὸ
 Τὴν ἀστραπτερὴν λεπίδα,
 Νὰ σκοτώσῃ τὸν ἐχθρό,
 Νὰ δοξάσῃ τὴν πατρίδα.

Γ. Μ. Βιζυηνός.

7. ΟΙ ΜΑΡΜΑΡΑΔΕΣ

Τίγγ-τιγγ! τίγγ-τιγγ! ἐκεῖ πέρα,
 Μέσ' ἔς τὸν ἥλιο ὅπου καίει,
 Τί νὰ κάμνουν ὅλη ἡμέρα
 Μαρμαράδες Ἀθηναῖοι;

Τίγγ-τιγγ! τίγγ-τιγγ! πελεκοῦνε
 Μάρμαρα λευκὰ σὰν χιόνι,
 Καὶ μὲ θρύμματα κτυποῦνε
 Τὸ παιδί ποῦ τοὺς σιμώνει.

Τίγγι-τίγγι! στρογγυλώνουν
 Στύλους γιὰ ἡψηλὰ παλάτια,
 Παραστάδες αὐλακώνουν
 Καὶ ταιριάζουν σκαλοπάτια.

Τίγγι-τίγγι! σχηματίζουν
 Κάγγελα γιὰ τοὺς ἐξώστας·
 Ξυθοῦν καὶ τρίβουν καὶ σκαλίζουν
 Ὅ, τι παραγγεῖλ' ὁ Κώστας.

Τίγγι-τίγγι! μαρμαράδες,
 Ὅλα τοῦτ' ἀφήστε χάμου!
 Πάρτ' ἀμέτρητους παράδες,
 Φτειάστε μιὰ παραγγελιά μου.

Τὴν ἀρχαί' Ἀθήνα κτίστε,
 Κτίστε μου τὸν Παρθενῶνα!
 Κι' ἂν γιὰ ὅλ' ἀνάξιοι εἴσθε,
 Κτίστε μιὰ του καὶν κολῶνα!

Γ. Μ. Βεζυηνός.

8. Ο ΚΥΝΗΓΟΣ

Κύτταξε, κύτταξε,
 Χόρτα, δένδρα καὶ σπαρτά,

Πράσινα, πράσινα,
Ὅλα φουντωτά.

Ἵς τ' ἀνθισμένο τὸ κλαδί
Τὸ πουλάκι κελαδεῖ,
Μέλισσα, μέλισσα
Μὲ βοή πετᾷ

Τὸ τουφέκι ποιὸς κρατεῖ
Καὶ Ἵς τὸ δάσος περπατεῖ;
Εὐθυμος, εὐθυμος
Εἶν' ὁ κυνηγός.

Τρέχει ἐδῶ, τρέχει ἑκεῖ
Τὸ πιστό του τὸ σκυλί.
Τί ξυπνό, τί ξυπνό,
Μόνο δὲν μιλεῖ! . .

Πέρδικες, κόσσυφοι,
Τσαλαπετεινοὶ φτωχοί,
Φεύγετε, πέφτουνε
Σκάγια σὰν βροχή.

Κάθε μπάμ κ' ἓνα πουλί,
Χάπ, τ' ἀρπάζει τὸ σκυλί,
Μπάμ καὶ μπούμ, μπάμ καὶ μπούμ,
Πόση ταραχή!

Μπάμ καὶ μπούμ, καὶ μπάμ καὶ μπούμ,
Τί καλὸς ὁ κυνηγός!
Ἐπεσεν, ἔπεσε,
Κι' ὁ φτωχὸς λαγός.

Μὲ σακοῦλι φουσκωτό,
Μὲ τουφέκι κρεμαστὸ
Γύρισε, γύρισε
Τότ' ὁ κυνηγός.

Ἐπίσω του ἔρχεται
 Καὶ πηδᾷ καὶ τὸν φιλεῖ.
 Ἐρχεται, ἔρχεται,
 Τὸ καλὸ σκυλί!

α Ἀχ, σκυλάκι μου πιστό,
 Θὰ σ' τὸ δώσω, δὲν βαστῶ,
 Πάρε το, πάρε το
 Τὸ γλυκὸ φιλί.»

Χριστ. Σαμαρταΐδης.

9. Ο ΨΑΡΑΣ

Βγαίν' ἡ βαρκοῦλα τοῦ ψαρά
 Ἀπὸ τὸ περιγιάλι
 Κι' ἀπλώνει ὁ ναύτης μὲ χαρὰ
 Τὰ δίκτυα του καὶ πάλι·

Τὸ φεγγαράκι τὸν ἱγιαλὸ
 Τὸν κάνει σὰν καθρέφτη
 Καὶ κάθε ψάρι παχουλὸ
 Μέσα 'ς τὰ δίκτυα πέφτει.

Τράβα τὸ δίκτυ σου, ψαρά,
 Κι' ἀγάλια νὰ μὴ σπάσῃ·
 Θαρρῶ πῶς τούτῃ τῇ φορᾷ
 Χιλιάδες ἔχεις πιάσει.

Πολὺ κουράστηκες, ψαρά,
 Τὰ ψάρια εἶν' δικά σου,
 Καὶ ποῦλά τα 'ς τὴν ἀγορὰ
 Νὰ θρέψῃς τὰ παιδιὰ σου.

Ἰωάννης Πολέμης

10. ΤΟ ΑΚΟΝΙ

Νὰ τ' ἀκόνι.
 Νὰ τ' ἀκόνι

Ἦλθε καὶ καλεῖ.
 Τὰ μαχαίρια
 Σὲ πανέρια
 Φέρτε 'ς τὴν αὐλή.

Ὁ τροχός του
 Δός του, δός του
 Ρί, ρί, ρί γυρνᾷ,
 Καὶ τσιμπλίδες
 'Σ ταῖς λεπίδες
 Τσίτι, τσίτ ξερνᾷ.

Μὴ παιγνίδια
 Μὲ ψαλίδια!
 Ἄφες ταῖς σουγαῖς!
 Τὰ μαχαίρια
 Κόπτουν χέρια
 Κ' ἔχομεν πληγαῖς.

Παιδί, πίσου
 'Σ τὴν σχολή σου
 Σύρε μὲ καλό,
 Ποῦν' ἀκόνι
 Καὶ στομώνει
 Γλῶσσα καὶ μυαλό.

Ἦλ. Τανταλίδης

11. ΤΟ ΣΑΒΒΑΤΟΒΡΑΔΟ

Γλυκειά 'ν ἀπόψε ἡ βραδυά, κ' ἡ φύσις ἡσυχάζει·
 Κανένα ἦχο δὲν ἀκοῦς· μὴδὲ βοσκοῦ φλογέρα,
 Μὴδὲ κελάδημα πουλιοῦ ἢ βέλασμα προβάτου,
 Μὴδὲ 'ς τὰ φύλλα δὲν ἀκοῦς τὸ χαΐδεμμα τοῦ ἀέρα.
 Μόλις 'ς τὴν τριανταφυλλιά τὴν μυριοανθισμένη
 Τὰ ὀροσερὰ τριαντάφυλλα σειοῦνται ἀγάλι ἀγάλι
 'Σὰν τὸ στηθάκι τοῦ παιδιοῦ π' ἀναιδοκαταιβαίνει.

Ὅταν κοιμᾷται ξέ νυνιαστο 'ς τὴν μητρικὴ ἀγάλη
 Ἀπνευμιά καὶ σιωπὴ βαθειά. . . . . Νᾶ - τί καμπάνα
 Ἡχολογεῖ ἀπὸ μακρὰ 'ς τὸν ἥτυχον ἄερα;
 Μήπως γιὰ θάνατο κτυπᾷ ἢ γιὰ χαρὰ σημαίνει;
 Ἀπόψε σκῶδατόβραδο, κι' ἀπὸ τὴν ἐκκλησίᾳ
 Σημαίνει γιὰ τὴν αὐρινὴν ἡμέρα ἢ καμπάνα.
 Ὡ χωρικοί, σπογγίσετε, ἀπὸ τὸ μέτωπόν σας
 Τὸν ἰδρωτὰ ποῦ ἄγιασεν ἐξ ἡμερῶν σας κόπος·
 Αὐριον εἶναι Κυριακή, χαρᾶς κι' ἀγάπης 'μέρη!
 Εὐτυχισμένοι χωρικοί, πλαγιάστε, κοιμηθῆτε,
 Καὶ θάλλθουν ὄνειρα γλυκὰ 'ς τὸν ἥσυχό σας ὕπνο.
 Καὶ αὐριο πολὺ πρωὶ καλόκαρδοι, ἀθῶοι,
 Μὲ τὴν γυναῖκα 'ς τὸ πλευρό, τὸ τέκνο 'ς τὴν ἀγκάλη,
 Πηγαίνετε 'ς τὴν ἐκκλησίᾳ γιὰ νὰ λειτουργηθῆτε.

Δ. Βικέλας.

12. Ο ΚΛΕΦΤΗΣ ΠΑΡΑΧΕΙΜΑΖΩΝ

Εμαρξθῆκαν τὰ δεντριά, τὰ κορφοβούνι' ἀσπρίζουν,
 Κ' οἱ βλάχοι πᾶν 'ς τὰ χειμαδιά, πᾶνε νὰ ξεχειμαστούν,
 Κι' ὁ κλέφτης τότε ποῦ νὰ πάη; Τὰ κορφοβούνι' ἀρίνει,
 Ἀλλάζει τὰ φορέματα καὶ τρέχει σκοτισμένος,
 Καὶ δὲν γελάει τ' ἀχειλί του καὶ σκύφτει τὸ κεφάλι.
 Μετρῶντας τὰ 'μερόνυχτα τὴν ὥρα καρτεράει,
 Ν' ἀνοιξ' ὁ γαῦρος, ἢ ὀξυά, νὰ ζώτῃ τᾶρματά του.
 Νὰ πάρῃ τὸ τουφέκι του, νὰ τρέξῃ 'ς ταῖς ραχοῦνις,
 Ν' ἀνέβῃ 'ς τὰ ψηλὰ βουνά, 'ς τὰ κλέφτικα λημέρια.

Δημῶδες

13. ΤΟ ΧΩΡΙΟ

Κάτω ἐκεῖ μέσ' 'ς τὴ ξανθὴ κοιλάδα
 Ποῦ ἔχει 'λίγη σκέπη οὐρανοῦ

Κ' ἓνα στεφάνι γύρω πρασινάδα
 Τὰ δασωμένα φρύδια τοῦ βουνοῦ,
 Βαθειά, βαθειά, ἀσπρίζουνε οἱ τοῖχοι
 Μικροῦ χωριοῦ, 'ς τὰ μισοσκοτεινὰ
 'Μοιάζουν βαρεῖα κοτρώνια ποῦ ἡ τύχη
 'Εκάρφωσε ἐκεῖ παντοτεινά.

Μαῦροι μικροὶ καπνοὶ στριφογυρίζουν
 'Απάνω ἀπ' τὸ χωριὸ χωρὶς ὄρμη.
 Τὴν ὥρ' αὐτὴ οἱ χωρικοὶ φουρνίζουν
 Τὸ μαῦρό τους καὶ ἄζυμο ἡωμί.

'Εκεῖ μπροστὰ σὲ φούρνους πέντε δέκα
 'Σ τὴ λάμψι ποῦ σκορποῦνε τὰ κλαδιά
 Ζυμώνει ἡ κόρη, ἡ μάνα, ἡ γυναῖκα,
 Τριγύρω τῆς προσμένουν τὰ παιδιὰ.

Καὶ παρεκεῖ 'ς τὴν θύρα καθισμένος
 'Απ' τὴν δουλειὰ τῆς 'μέρας τὴν πολλὴ
 'Ο γεωργός, κομμένος, νυσταγμένος
 'Σ τὸ χέρι ἀκουμπᾷ τὴν κεφαλὴ.

Πρὶν φέξῃ ὅλο τὸ χωριὸ ξυπνάει
 Καὶ δίχως ταραχὴ, δίχως μιλιὰ
 Καθένας ἐτοιμάζεται νὰ πάῃ
 'Σ τὴν καθημερινή του τὴ δουλειά.

'Ο γεωργὸς πηγαίνει 'ς τὸ χωράφι,
 Τὰ πρόβατα τὰ βόσκουν τὰ παιδιὰ,
 Καὶ ἡ γυναῖκα πλύνει, νέθει, βάφει,
 Μὲ τὸ μωρό τῆς μέσα 'ς τὴν ποδιά.

14. ΟΙ ΨΑΡΑΔΕΣ

(Θεοκρίτου εἰδύλλιον ΚΑ').

Δυὸ γέροι ψαροκυνηγοὶ μαζί των πλαγιασμένοι
 Πάνω 'ς τὰ βοῦρλα τὰ στεγνά, μέσ' 'ς τὴν πλεκτὴ καλύβα
 Τῆς ψαρικῆς τὰ σύνεργα εἶχαν ἐκεῖ κοντά τους·
 Τὰ κοφινάκια τὰ ρηχά, τὰ μακρυὰ καλάμια,
 Τ' ἀγκίστρια, τὰ δολώματα, ταῖς πετονιαίς, τὰ δίκτυα,
 Τὰ βρόχια τους καὶ τὰ κουπιὰ καὶ τὴ γρηά τους βάρκα,
 Καὶ κάτω ἀπ' τὰ κεφάλια τους ἀντὶ γὰ προσκεφάλι
 Ἕνα στενὸ κοντόψαθο καὶ ροῦχο καὶ στρωσίδι.
 Αὐτὰ 'ν' ὅλα τὰ σύνεργα καὶ πλούτη τῶν ψαράδων·
 Δὲν ἔχουν θύρα μὲ κλειδί καὶ φύλακά τους σκύλο,
 Μηδὲ φοβοῦνται ἀπὸ κλεψιᾶ — ἡ φτώχεια τοὺς φυλάει.
 Ἐπειτα δὰ καὶ γείτονα δὲν ἔχουνε κανένα,
 Καὶ γύρω βρέχ' ἡ θάλασσα τὴ χαμηλὴ καλύβα.
 Δὲν ἦτανε μεσουρανής ἀκόμα τὸ φεγγάρι,
 Κ' οἱ δυὸ ψαράδες; ξύπνησαν ἀπ' τῆς δουλειᾶς τὴν ἔννοια.
 Ἐδιώζκνε τὸν ὕπνο τους κι' ἀρχίσαν νὰ 'μιλοῦνε.
 — Φέμματα λένε, σύντροφε, πῶς τάχατες αἱ νύκτες,
 Τὸ καλοκαῖρι εἶν' πλεῖο μικραῖς ποῦ μεγαλῶν' ἡ 'μέρα.
 Ἐγὼ εἶδα τόσα ὄνειρα κι' ἀκόμα ποῦ νὰ φεζῇ! . . .
 Μὴν τύχη κ' ἔγελάστηκα, ἢ μάκρυναν αἱ ὥραις;
 — Ἀδικὰ 'βρίζεις, γέρο μου, τῶμμορφο καλοκαῖρι.
 Δὲν παρὰστράτης' ὁ καιρὸς ἀπὸ τὸν ἴσιο δρόμο,
 Μόνον αἱ ἔννοιαι σ' ἐξυπνοῦν καὶ ταῖς νυχτικαῖς μακραίνουν.
 — Μὴν ξεύρεις ἀπ' ὄνειραττα; γιὰτ' εἶδα ἀπόψε κάτι,
 Κίττι καλὸ 'ς τὸν ὕπνο μου καὶ θέλω νὰ τὸ μάθης.
 Πρέπει καθὼς μοιράζουμε οἱ δυὸ τὴν ψαρικὴ μας,
 Τὸ ἴδιο νὰ μοιράζουμε καὶ τὰ ὄνειρατά μας.
 Θὰ τὸ 'ξηγήσης μὲ τὸν νοῦ καὶ δέ θὲ νὰ λαθέψης·
 Γιὰτ' ὁποῖος ἔχει δάσκαλο τὸν νοῦ σὲ κάθε κρίσι,
 Ἐκεῖνος εἶναι πάντα του καλὸς ὄνειροκρίτης.
 Ἐπειτα δὰ χωρὶς δουλειὰ καὶ τί κάνεις νὰ κάνῃ,

Πάνω 'ς τὰ φύκια ξαπλωτὸς κοντὰ 'ς τὸ περιγιάλι; . . .
 —"Ἐλν, γιὰ λέγε τ'ὸνειρο, κι' ἀφ' οὗ τὸ λές 'ς ἐμένα,
 'Σ τὸν σύντροφό σου τὸν παληό, καλὰ νὰ τὸ ἱστορήσης.
 —Τὸ βράδυ σὰν πλαγιάσαμε ἀπ' ταῖς δουλειαῖς κομμένοι
 (Θυμαῖσαι πῶς δειπνήσαμε καὶ χθές καθὼς καὶ πάντα
 Καὶ δὲν παραφορτώσαμε καθόλου τὸ στομάχι)
 Εἶδα πῶς τάχα καθιστὸς ἐπάνω 'ς ἓνα βράχο
 Τὰ ψάρια 'παραμόνευα μ' ἓνα μακρὸ καλάμι.
 'Ετάραζα τὸ δόλωμα καὶ κ᾿ αἶψοιο τρυφεροῦδι
 Γλυκάθηκε καὶ 'τσίμπησε καὶ 'πιάστηκε 'ς τ' ἀγκίστρι.
 Ὅποιος πεινᾷ 'ς τὸν ὕπνο του πάντα καρδέλια βλέπει,
 Κ' ἐγὼ ὅλο βλέπω ψαρिकाῖς καὶ 'ς τ'ὸνειρό μου ἀκόμα.
 Λοιπὸν τὸ ψάρι ἐπιάστηκε καὶ 'μάτωσε τ' ἀγκίστρι,
 Κ' ἐγὼ σφιγτὰ 'ς τὰ χέρια μου κρατοῦσα τὸ καλάμι,
 Γιατί τὸ ψάρι ἐσπάραζε καὶ τὸ καλάμι ἐλύγα.
 Μὰ ὅταν ἐσκυψα 'μπροστὰ, ἐσάστειεν ὁ νοῦς μου.
 Πῶς μ' ἐν ἀγκίστρι τόσο δὲ νὰ τῶρω τέτοιο ψάρι;
 Ἐπειτα ὁμως 'τίναξα κι' ἀπέλυσα τ' ἀγκίστρι,
 Γιὰ νὰ τὴν νοιώσῃ τὴν πληγὴν 'ς τὰ σπάρραχνά του μέσα.
 Καὶ σὰν δὲν ἐσπαρτάριζεν, ἐπάνω τ' ἀνασέρνω,
 Καὶ βλέπω πλούσια πληρωμὴ 'ς τὸν τόσο μου τ' ἔν κόπο,
 Ψάρι μεγάλο ὀλόχρυσο καὶ χρυσοπλουμισμένο.
 Μ' ἀληθινὰ φοβήθηκα γιὰτ' εἶπα μήπως εἶναι
 Κανένα ψάρι 'ζωτικὸ ἢ ψάρι μαγευμένο.
 Προσεκτικὰ ξεκάρφωσα τ' ἀγκίστρι ἀπ' τὰ χεῖλη,
 Μήπως τυχὸν τὸ σίδερο τοῦ ξύση τὸ χρυσάφι.
 Τῶρριξα ἀπάνω 'ς τὴ στεριά κι' ὠρκίσθηκα καὶ εἶπα
 Πῶς δὲ θενὰ πατήσω πλεῖα 'ς τὸ πέλαγος τὸ πόδι.
 Παρὰ θὰ ζήσω 'ς εὐ στεριά μὲ τὸ χρυσάφι ποῦχω.
 Ἐὰ εἶδα αὐτὰ καὶ ξύπνησα. Καὶ τόρα, σύντροφέ μου,
 Πές μου καὶ σὺ τὴν γνώμη σου, γιατί πολὺ φοβηῶμαι
 Μ' αὐτὸν τὸν ὄρκο πῶκανα μὴν πέσω 'ς ἀμαρτία.
 — Κ' ἐγὼ σοῦ λέγω, φίλε μου, καθόλου μὴ φοβᾶσαι,

Γιατί μηδ' ὄρκον ἔκανες καὶ μηδὲ ψάρι 'βρῆκες·
 Ἦτανε ψεύτικ' ὄνειρό κι' ἄν θές νὰ βγῇ 'ς τ' ἀλήθεια,
 Ψάρευε ψάρια ἀληθινὰ μὲ κόκκαλα καὶ κρέας,
 Γιατί μ' ὀνειράτα χρυσᾶ τῆς πείνας θ' ἀποθάνης.

Γ. Δροσίνη.

15. Ο ΝΑΥΤΗΣ ΤΟΥ ΙΟΝΙΟΥ

Σ τῇ μέσῃ τοῦ πελάγου μέσ' 'ς τὰ κύματα,
 Ἀιάμεσα Σκινάρι καὶ Κεφαλλονιά,
 Κράβι πλουμισμένο ἔταξείδευε.
 Τ' ἄερί τοῦ χαϊδεύει τὰ λευκὰ πανιά,
 Τὰ κύματα φιλοῦν γλυκὰ τὴν πρύμνη του,
 Δελφίνια 'ς τὰ πλευρά του τρέχουν, κολυμβοῦν,
 Κ' ἐμπρός του νὰ περάσουνε φουσκομανοῦν.
 Τοὺς ναύταις ἀπεκοίμισεν ἡ γαληνιά,
 Καὶ μόν' ἀπάν' 'ς τὴν πλώρη ἓνας ἔμεινε,
 Παιδί χαριτωμένο εἴκοσι χρονῶν.
 Τὰ μάτια του σφουγγίζει α' κ' ἔγια μόλα γιὰ
 Γιὰ ἔγια μόλα, ἔγια λέσα » 'φώναζε.
 Σ τὴν ἔρημη τὴν τόση κι' ἄκρα σιωπῇ
 Ὁ νιὸς ἀκολουθοῦσε τὸ τραγοῦδί του·
 « Γλυκό μ' ἄερί, φύσα 'ς τ' ἄσπρα μας πανιά,
 Νὰ πάρω κ' ἐγὼ ἄερα, 'λίγη ἀνάσασι!
 Πέρασαν ἔξη μῆνες κ' ἐθαρέθηκα
 Ὡτάν φυλακισμένος 'ς τὴν Κεφαλλονιά,
 Μὰ φύσησε Μαίστρος κ' ἐσαλπάραμε!
 Γλυκό μ' ἄερί, φύσα 'ς τ' ἄσπρα μας πανιά.
 Γρήγορα τὸ Τσερίγο νὰ περάσωμε,
 Καὶ τότε δροσερή μου φύσησε Νοτιά,
 Σ τὴ Σύρα σὲ δυὸ μέραις ὡς ν' ἀράξωμε.
 « Καὶ ἔγια μόλα, ἔγια λέσα » 'φώναζε!
 Γλυκό μου φύσ' ἄερί 'ς τ' ἄσπρα μας πανιά
 Ὅγρηγόρα νὰ πᾶμε 'ς τὸ Κατάστενο,

Νὰ ἰδῶ πάλι τὴν Πόλι τὴν ἐπτάλοφον,
Καὶ τὰ ὕψηλὰ τζαμιά, τοὺς μιναρέδες της,
Νὰ κάμω τὸν σταυρό μου ἔς τὴν Ἀγιά - Σοφιά ».

« Καὶ ἔγια μόλα, ἔγια λέσα » ὀφώναζε,
Κ' ἐφούσκωνε τ' αἲρι τ' ἄσπρα τοὺς πανιά,
Καὶ τὰ πινα « γιά μόλα » ἐγλυκότριζαν
Κ' ἐκύλα τὸ καράβι ἔς τὸν κατήφορο
Ὡς πούλθαν ἔς τὸ Τσερίγο τὸ κατάξερο.
Ἐφθασαν καὶ ἔς τὴν Σύρα, φεύγουν κι' ἀπ' ἐκεῖ
Καὶ μέσ' ἔς τὰς πέντε φθάνουσι ἔς τὰ Ψωμαθειά,
Κ' ἐμβῆκαν μέσ' ἔς τὴν πόλι τὴν ἐξάκουστη.
Πλὴν μιὰ περνοῦσε ἡμέρα κι' ἄλλη πλάκωνε
Κ' ὥστε ν' ἀποφορτώσουν ἔς τὴν Ἀζοφικὴ
Ἐφθασε κι' ὁ Νοέμβρις κ' ἐχειμώνιασε.
Κι' ἄρχισε νὰ βογκᾷ ἡ Μαύρη θάλασσα.
Ὅξ' ἀπὸ τὸ Μπουγάζι μίλια εἴκοσι
Ὅποτεν ἐκατέβαιναν ἔς τὸ γυρισμὸ
Τοὺς ἔπιασε μεγάλη, τρομερὴ χιονιά.
Ἀπάνουθέ τοὺς μαῦρα κι' ἄγρια σύννεφα
Ἀνεβοκαταβαίνουν καὶ μαλώνουνε.
Τὸν οὐρανὸ δὲν βλέπουν, γῆ δὲν τὴν θεωροῦν.
Μ' ἄξιό 'ταν τὸ καράβι κι' ἄξια πάλευε,
Καὶ λυσσασμέν' ἀφρίζουν κύματ' ἄπειρα
Ὡς πούλθε φοβερὸς ἀνεμορούφουλας
Καὶ τὰ πανιά κομμάτια κατεξέσχισε.
Γυρίζει τότε πλώρη, παραδίνεται,
Κι' ὅπου τὸ σπρώχνουν πάει τ' ἄγρια κύματα,
Σὰν σκλάβος ὅπου πιάστηκε ἔς τὸν πόλεμο
Κ' οἱ νικηταὶ τὸν φέρνουνε ἔς τὸν θάνατο.
Βουβὸς ὁ καπετάνιος τὴν μπαρκέτα του
Συχνά, συχνὰ τὴν ρίχτει καὶ τὴν ἐρωτᾷ
Κ' ἐκείνη στερνὰ δίνει μαύρη ἀπόκρισι.

Κυττάζει τὸν λοστρόμο, τὸν γραμματικὸ
 Κ' οἱ δύο τους ἀπομένουν μαῦροι κι' ἄλλαλα.
 —Κυρά μου, Παναγία, ἄχ! τὴν μάνα μου
 Λυπήσου ποῦ μ' ἐγέννησε μοναχογιό,
 Λυπήσου, Βαγγελίστρα, καὶ μιὰν ἀδελφὴ
 Ποῦ καρτερεῖ νὰ πάω, νύφη νὰ γενῇ ».
 'Σ τὴν πλώρη ἀκουμπισμένο ἔτσι δέεται
 Μὲ δακρυσμένα μάτια τὸ ναυτόπουλο.
 Σὲ 'λίγο ὁ καπετάνιος σχίζει καὶ πετᾷ
 'Σ τὸ πέλαγο τὴ χάρτα, καὶ στενάζοντας
 « ὦιμέ! παιδιὰ, φωνάζει, ἐχαθήκαμε! »
 Κι' ἀμέσως τὸ χαράδι νὰ καὶ σταματᾷ
 Κι' ἀπάνουθ' ἐκ τοῦ κῦμα 'πέρσ' ἄγριο!
 Τότε τὸ μαῦρο γέρνει 'ς τὸνα τοῦ πλευροῦ
 'Σὰν νᾶταν πληγωμένο θεριὸ θάλασσης.
 Τὰ δύο του τὰ κατάρτια τρέμουν, σπαρταροῦν,
 Καὶ τὴν 'ψηλὴ κορφὴ τους, τὴν 'περήφανη
 Τὴν δέρνει, τὴν ὑβρίζει κῦμα βάρβαρο!
 Κ' οἱ ναῦταί μας ποῦ πᾶνε, ποῦν' οἱ δύστυχοι;
 Τοὺς 'σάρωσαν τοὺς πῆραν τ' ἄγρια κύματα,
 Καὶ πρῶτο, πρῶτο πῆραν τὸ ναυτάκι μας!

Χρόνους τὸ καρτεράει μάνα κι' ἀδελφή,
 Μηδ' ἀδελφὴ τὸ εἶδε μηδ' ἡ μάνα τοῦ
 Μῆτε 'ς τὸ λείψανό του αἱ μαύραις ἔκλαψαν.

Γ. Μαυρογιάννης

Δ'. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

---

1. ΝΑΝΑΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΚΟΥΚΛΑΣ

Κοιμήσου, τὸ παιδί μου
Κοιμήσου, τὸ νινί μου·
Κοιμήσου, κούκλα μου χρυσῇ.
Σὺ εἶσαι ἡ κυρά μου·
Σὺ εἶσαι ἡ χαρά μου,
Καὶ ἡ ψυχὴ μου εἶσαι σύ.
Νανά, νανά, νανά!

Σὰν τὰ παιδάκια τ' ἄλλα
Ἐσὺ δὲν θέλεις γάλα·
Νὰ φάγῃς δὲν ζητεῖς καὶ σύ·
Κοιμήσου τὸ μωρό μου
Τὸ εὐμορφο μικρό μου,
Κοιμήσου κούκλα μου χρυσῇ
Νανά, νανά, νανά!

Ποτέ, ποτὲ ἀκόμα
Λέν ἀνοιξες τὸ στόμα
Νὰ κλαύσῃς ἴσ' ἂν παιδί καὶ σύ.
Κοιμήσου, τὸ νινί μου,
Ἐὲ φρόνιμο παιδί μου,
Κοιμήσου. κούκλα μου χρυσῇ
Νανά, νανά, νανά!

Γλυκὰ κοιμήσου τόρα,
 Καὶ ὅταν ἔλθ' ἡ ὥρα,
     Παιδί μου, κούκλα μου χρυσῇ,
 Μὲ σάκκα, μὲ βιβλίον
 Θὰ πᾶς εἰς τὸ σχολεῖον
     Νὰ μάθῃς γράμματα καὶ σύ·
     Νανὰ, νανὰ, νανὰ!

Ἄλ. Κατακουζηνός.

2. Η ΜΕΛΠΟΜΕΝΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΟΥΝΙΑ

Ἡ μικροῦλα Μελπομένη
 Εἰς τὴν κούνια καθισμένη,
     'Σάν πουλὶ μὲ τὰ πτερὰ
 Διασχίζει τὸν αἴερα,
 Δίδει μιὰ καὶ πάει πέρα
     Κ' ἐπιστρέφει μιὰ χαρά.

Ὅμως πρὶν ἀποφασίσῃ
 Εἰς τὴν κούνια νὰ καθίσῃ
     Καὶ νὰ χάνῃ τὸν καιρό,
 Μελετᾷ τὸ μάθημά της
 Καὶ πηγαίνει 'ς τὴν μαμὰ της
     Καὶ τὸ λέγει 'σάν νερό.

Ἔχει δὲ καὶ μίαν ἄλλην,
 Μίαν χάριν πλειὸ μεγάλην,
     Πῶς δὲν εἶναι φθονερή,
 Ἄλλ' ἐπιθυμεῖ κοντά της,
 'Σ τὸ παιγνίδι, 'ς τὴν χαρά της
     Κ' ἓνας ἄλλος νὰ χαρῇ.

Διὰ τοῦτο ὅταν κλείσῃ
 Τὸ βιβλίον καὶ ἀρχίσῃ
     Τὸ παιγνίδι τὸ καλό,

Εἰς τὴν κούνια συντροφιά της
 Παίρνει εἰς τὰ γόνατά της
 Καὶ τὴν κούκλα της Λολώ.

Ἄλ. Κατακουζηνός.

3. Η ΜΗΤΕΡΑ ΜΑΣ ΚΟΙΜΑΤΑΙ

Ἡ μητέρα μας κοιμᾶται,
 Ὅλοι, ὅλοι σιωπᾶτε
 Μὲ μεγάλη προσοχή,
 Μὴ ἔυπνήσῃ καὶ τρομάξῃ,
 Μὴ τὸν ὕπνο της ταραξῇ
 Κάθε, κάθε παραχῇ.
 Ἡ μητέρα μας κοιμᾶται.

Ἡ μητέρα μας κοιμᾶται,
 Σιγαλὰ περιπατᾶτε
 Κ' ἡσυχία νὰ γενῇ.
 Τὸ παιγνίδι σας ἄς λείπῃ
 Καὶ οἱ κρότοι καὶ οἱ χτύποι
 Κ' ἡ παραμικρὰ φωνή.
 Ἡ μητέρα μας κοιμᾶται.

Ἡ μητέρα μας κοιμᾶται,
 Μὴ ἔμιλειτε, μὴ γελάτε
 Ὅς ὁ ὕπνος της βαστά.
 Κι' ὅταν πλειὰ θενὰ ἔυπνήσῃ
 Τότε πάλιν ἄς ἀρχίσῃ
 Τὸ παιγνίδι ἔς τὰ σωστά.
 Ἡ μητέρα μας κοιμᾶται.

Ι. Κ. Πολέμης.

4. ΤΑ ΔΙΨΑΣΜΕΝΑ ἈΝΘΗ

Τ' ἄνθη μου τ' ἀγαπημένα
 ἔχουν δίψαν τὰ καυμένα.

Νὰ διψοῦν δὲν θὰ τ' ἀρῶσω,
Τρέχω νὰ τὰ βοηθήσω.

Ἄνθη μου ἀγαπημένα
Ποῦ διψήσατε, καϋμένα,
Περιμένετε ὀλίγο,
Μὴ φοβεῖσθε, δὲν θὰ φύγω ».

Πεταχτὴ ἴσ' ἀν τὸ ζαρκάδι
Θὰ ὑπάγω ἴς τὸ πηγάδι,
Νὰ σᾶς φέρω, θὰ τὸ ἴδῃτε,
Τὸ νεράκι ποῦ ζητεῖτε ».

Ἐφυγε τὸ κοριτσάκι
Μὲ τὴν στάμνα ἴς τὸ χεράκι
Πάλιν ἔρχεται τρεχάτη
Μὲ τὴν στάμνα τῆς γεμάτη.

α' Ἄνθη μου ἀγαπημένα,
Ποῦ διψήσατε καϋμένα,
Ἐφερα νερὸ νὰ πιῇτε
Καὶ καλὰ νὰ δροσισθῇτε ».

Ἄλ. Κατακουξηνός.

5. Η ΝΟΙΚΟΚΥΡΟΥΛΑ

Πρῶτ', πρῶτ' θὰ σηκωθῇ,
Ἄφ' οὗ κτενίσῃ τὰ μαλλιά της,
Ἄφ' οὗ πλυθῇ, ἄφ' οὗ ἴντυθῇ,
Εὐθὺς θὰ πιάσῃ τὴ δουλειά της.

Νοικοκυροῦλα χαροπὴ
Τὴν ὀκνηρίαν δὲν γνωρίζει.
Μὲ τὴν πολλή της προκοπὴ
Αὐτὴ τὸ σπίτι της στολίζει.

Μὰ τῆς ἀρέσει πειρὸ πολὺ
Νὰ κόμνῃ μάγκαις, νὰ στριφώνῃ

Καὶ νὰ κεντάῃ μὲ μαλλί,
Καὶ νὰ δουλεύῃ πάντα μόνη.
Ἀκούραστη καὶ ἐργατικὴ
Τὸ βράδυ κάμνει καὶ νυχτέρι,
Ὅσον τὸ ἔργον τῆς προσεκτικῇ
Ὅ,τι δουλεῖα καὶ ἂν πῆς τὴν ξέρει.
Καὶ μέσ' ὅς τὸ σπίτι ὅλοι χαρὰ
Τὴν ἀγαποῦνε τὴν μικροῦλα,
Καὶ τῆς τὸ λένε καθαρά:
«Εἶσαι καλὴ νοικοκυρεῦλα».

Ἰωάννης Κ. Πολέμης.

Α. ΠΩΣ ΝΑ ΠΕΙΡΑΞΩ ΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑΙ...

Πῶς νὰ πειράζω τὴν μητέρα,
Νὰ κάμω ἐγὼ νὰ λυπηθῇ,
Ποῦ ὅλη νύκτα καὶ ὅλη ἡμέρα
Γιὰ τὸ κελὸ μου προσπαθεῖ;
Πῶς ν' ἀρνηθῶ ἢ ν' ἀναβάλω
Ὅ,τι ὀρίζει καὶ ἀπαιτεῖ,
Ἄρ' οὐ ὅς τὴν γῆ δὲν ἔχω ἄλλο
Κανένα φίλο ὅσον αὐτὴ;
Αὐτὴ ὅς τὰ στήθη τὰ γλυκὰ τῆς
Μὲ εἶχε βρέφος ἀπαλό,
Μ' ἐκάθισε ὅς τὰ γόνατά τῆς
Καὶ μ' ἔμαθε νὰ ὁμιλῶ.
Αὐτὴ μὲ τρέφει καὶ μ' ἐνδύνει
Ὅλο τὸν χρόνον ποῦ γυρνᾷ,
Καὶ ἀπλὰ ὅς τὴν μικρὴ μου κλίνει,
Ὅσον ἀρρωστήσω ξεγρυπνᾷ.
Αὐτὴ ὅσον πέσω καὶ χτυπήσω,
Φιλεῖ νὰ ἰάνῃ τὴν πληγὴν,

Αὐτὴ τί πρέπει νὰ ἀφήσω
Καὶ τί νὰ κάμω μ' ὁδηγεῖ.

Ἄ! πῶς λοιπὸν τέτοια μητέρα
Νὰ κάμω ἐγὼ νὰ λυπηθῇ
Ποῦ ὅλη νύχτα κι' ὅλη ἡμέρα
Γιὰ τὸ καλὸ μου προσπαθεῖ;
Γ. Μ. Βιζυηνός.

Ι. Η ΕΟΡΤΗ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ

Ὅλη τέρψις κ' εὐωδία
Γλυκοφέγγ' ἡ ποθητή,
Ἡ ὠραία καὶ γλυκεῖα
Τῆς μητρός μου ἑορτή.

Εἶν' αὐτὴ ἡ σπιτική μου
Ἡ μικρά μου πασχαλιά.
Κελαδοῦν θαρρεῖς μαζί μου
Τὴν μητέρα τὰ πουλιά.

Ἀφετέ με τὸν ἀέρα
Νὰ γεμίσω μὲ ψαλμούς,
Τῆς καρδιάς μου 'ς τὴν μητέρα
Νὰ ἐκφράσω τοὺς παλμούς.

ὦ μητέρα, 'ς τὸν λαμόν σου,
Δὲν κρατοῦμαι, θὰ ριφθῶ
Κ' εἰς τὸν φύλακ' ἄγγελόν σου
'Σὰν λαμπάδα θ' ἀναφθῶ.

Ἀγγελέ της, ἂν τοῖς πόνους
Τῆς ἀγάπης ἐννοεῖς,
Φύλαξέ την πολλοὺς χρόνους
'Σ τὰς ἀγκάλας τῆς ζωῆς.

Εἶσαι φύλαξ, τὸ ἀρνεῖσαι;
 Κ' εἶναι μήτηρ λατρευτή!
 Ἄγγελός της ἐσὺ εἶσαι
 Κι' ἄγγελός μου εἶν' αὐτή.

Ἡλίας Τανταλίδης.

8. Η ΓΡΗΛΑ ΜΕ ΤΟ ΚΑΛΑΜΙ

Πώπω! πώπω! ἔξερωνοῦσε ἑνὸς ἔγγονος μιὰ ἡμέρα,
 Κ' ἔτρεχε ἐπάνω, κάτω, κ' ἔτρεχε ἐδῶθε περα,
 Γιὰ νὰ μὴ τὸν πιάσ' ἡ μάμμη
 Ἡ γρηλὰ μὲ τὸ καλάμι . . .

Μὰ τῆς γραίας τὰ ποδάρια ἐβαστούσανε ἀκόμα,
 Καὶ τὸν ἔπιασε τὸ φίλο ποῦχε στρυμωχθῇ 'ς τὸ δῶμα.
 Ὠχ! ὦχ! ὦχ! τί θὰ τοῦ κάμη
 Ἡ γρηλὰ μὲ τὸ καλάμι . . . .

Εἰς τὸ μαγειρεῖο τὸν πάει, παίρνει μὲ τὴν φοῦχτ' ἀλάτι,
 Κ' ἐτοιμάζεται 'ς τὸ στόμα νὰ τοῦ βάλῃ ἓνα κομμάτι,
 Κ' εἶχε κι' ἄλλα νὰ τοῦ κάμη
 Ἡ γρηλὰ μὲ τὸ καλάμι.

Θὰ τοῦ ἔβαζε πιπέρι, 'ς τὴ γωνιὰ γονατισμένο
 Θὰ τὸν ἄφιν' ὅλη ἡμέρα νηστικό καὶ διψασμένο,
 Καὶ μὲ τὸ χονδρὸ καλάμι
 Θὰ τὸν ἔδερνεν ἡ μάμμη.

. . . . Μὰ μετάνοιωσε τ' ἀγγόνι, κ' εἶπε ἀδὲν τὸ ξανακάνω
 Ὅτι τὸ σχολεῖο θὰ πηγαίνω, ἑταξίαις δὲν θὰ κάνω »
 Καὶ τὸν ἄρρησεν ἡ μάμμη
 Ἡ γρηλὰ μὲ τὸ καλάμι.

Καὶ 'ς τ' ἀλήθεια, ἀπὸ τότε εἶχε φρόνησι καὶ τάξι,
 Ὁ διάκος ἔγραφ' ὅλη ἡμέρα . . . Κόντευε πλειὰ νὰ πετάξῃ
 Ἀπὸ τὴν χαρὰ ἡ μάμμη
 Καὶ τσανκίζει τὸ καλάμι . . .

Τοῦ ἀγόραζε στραγάλια, τοῦ ἀγόραζε κουφέτα,
Μάναις, ῥύγδαλα, φουντούκια, μέλι τᾶλειζε τὴ ρέτα . . .

Καὶ τὸν ᾠάτρευεν ἡ μάμμη,
Ἡ γρηᾷ μὲ τὸ καλάμι.

Μία μόνον λύπη εἶχε κ' ἔκλαιε καὶ μιὰ σταλίτσα,
Γιατί πρῶτα ὁ ἔγγονός της νὰ συγχύζη τὴ μαρμίτσα,
Γιατί πρῶτα νὰ τὴν κάμη
Νὰ κρατῇ χονδρὸ καλάμι

Μὰ ὁ ἔγγονός της τότε ἔπεφτε ᾠ τὴν ἀγκαλιά της,
Τὴν φιλοῦσε εἰς τὸ στόμα, ἔπαιρνε καὶ τὰ φιλιὰ της,
Κ' ἔλεγε, «καλή μου μάμμη,
Νὰ ξεχάσης τὸ καλάμι» . . .

Ἐμεγάλωσε τ' ἀγγόνι . . . ὅλοι τὸ γλυκομιλοῦσαν,
Τοῦδιναν χρυσᾷ βιβλία, καὶ παντοῦ τὸ ἐπαινοῦσαν,
Καὶ ᾠκαμάρωνεν ἡ μάμμη
Ἡ γρηᾷ μὲ τὸ καλάμι.

Δημ. Γρ. Καμποῦρογλους.

9. Ο ΒΟΡΙΑΣ ΠΟΥ Τ' ΑΡΝΑΚΙΑ ΠΑΓΩΝΕΙ

Ἦτο νύχτα, ᾠ τὴ στέγη ᾠβογκοῦσεν
ᾠβοριᾷς, καὶ ψιλὸ ἔπεφτε χιόνι.
Τ' μεγάλο κακὸ νὰ ᾠμνηοῦσεν
ᾠβοριᾷς ποῦ τ' ἀρνάκια παγώνει;

Μέσ' ᾠτὸ σπῖτι μιὰ χαροκαμμένη,
Μιὰ μητέρ' ἀπὸ πόνους γεμάτη,
ᾠτοῦ παιδιοῦ της τὴν κούνια σκυμμένη,
Δέκα νύχτες δὲν ἔκλειε μάτι.

Εἶχε τρία παιδιά ᾠπεθαμμένα,
ᾠαγγελοῦδια, λευκὰ ᾠσάν τὸ κρῖνο,
Κ' ἓνα μόνον τῆς ἔμεινεν, ἓνα,
Καὶ ᾠτὸν τάφο κοντὰ ᾠῆταν κ' ἐκεῖνο.

Τὸ παιδί της μὲ κλάμματα 'βογκοῦσεν,
 'Ὡς νὰ ἐζήτα τὸ δόλιο βοήθεια,
 Κ' ἡ μητέρα σιμά του 'θρηνοῦσε
 Μὲ λαχτάρα κτυπῶντας τὰ στήθια.

Τὸ γιατρὸ καθὼς εἶδε 'σηκώθη
 'Σάν τρελλή· ὅλοι γύρω σωπαῖναν·
 Φλογεροὶ τῆς ψυχῆς της οἱ πόθοι
 Μὲ τὰ λόγια ἀπ' τὸ στόμα της 'βγαῖναν.

ὦ! κακὸ ποῦ μ' εὗρῃκε μεγάλο!
 Τὸ παιδί μου, γιατρὲ, τὸ παιδί μου!
 Ἐνὰ τῶχ'ω, δὲν μ' ἔμεινε ἄλλο.
 Σῶσέ μου το καὶ πάρ' τὴν ψυχὴ μου.

Κι' ὁ γιατρὸς μὲ τὰ μάτια σκυμμένα
 Πολλὴν ὥρα δὲν ἄνοιξε στόμα.
 Τέλος πάντων — ἄχ! λόγια χαμένα —
 «Μὴ φοβῆσαι, τῆς εἶπεν, ἀκόμα».

Κ' ἐκπνέουσα πῶς θέλει νὰ σκύψῃ,
 'Σ τὸ παιδί καὶ νὰ ἰδῇ τὸ σφυγμό του.
 Ἦνα δάκρυ ἐκρηκνέται νὰ κρύψῃ,
 Πρὸς κατὰ τὴν 'εἰς τ' ὄχρὸ πρόσωπό του.

Τὴ μητέρα ποτὲ ἐκπνεύονο
 Τοῦ γιατροῦ καὶ μὴ νεώσῃ τὸ μάτι,
 Ὅταν αἶναι βραδὴ ἐκπνεύονο
 Τὸ παιδί της οἱ πόνου κρεῖβεται.

Γεώργιος Ζαλοκώστας.

12. ΠΑΝΑΡΙΣΜΑ

Φύε' ἀράμ' δροσιρὸ
 Μίσ' 'εἰς τῶν δινδρῶν τὰ φύλλα.
 Παρ' ἀπ' τὰ ρόδα τὸν ἀνθό,
 'Ἄσ' τὰ μηλιά τὰ μῆλα,

Καὶ φέρ' τα 'ς τὸ παιδάκι μου.
 Εἶναι καλὸ καὶ κάνει
 Ἦσυχο νάνι — νάνι.

Ἀρχίνησε τὸ λάλημα,
 Ἀηδόνι ἀγαπημένο.
 Νανάρισέ το τὸ μικρό,
 Εἶν' ἀποκοιμισμένο
 Σὰν τῇ γλυκειᾷ σου συντροφίᾳ
 Μέσ' 'ς τῇ φωλιᾷ σὰν κάνη
 Τὴν νύχτα νάνι — νάνι.

Ἀνοιξε, νυχτολούλουδο,
 Ἀνοιξε καὶ μὴ κλείσης
 Τὴν ὡμορφὴ σου μυρωδιᾷ
 Ὡς ὅτου νὰ τὴν γύσης
 Ὅλη μέσ' 'ς τὰ μαλλάκια του.
 Γιὰ ἰδέ, ἰδέ πῶς κάνει
 Μαζί μου νάνι — νάνι,

Παίζει τ' αἲρι τοῦ Μαῖου
 Μέσα 'ς τὸν καλαμῶνα,
 Γέλα'νε τ' ἄνθη, τὰ νερά,
 Λαλεῖ ἡ νεροχελώνα.
 Εὐτυχισμέν' εἶμαι κ' ἐγὼ
 Ὅσ' τὰ στήθια μου σὰν κάνη
 Ἦσυχα νάνι — νάνι.

Καὶ σεῖς μὲ τὰ χρυσᾶ πτερὰ
 Ὀνείρατα ἐλάτε
 Ὅσ' τὸ ἔρμυ τὸ καλύδι μου,
 Ἀγάλια, ἀγάλια ἐμῶτε,
 Σιγὰ μὴ τὸ ξυπνήσετε,
 Κυττάξετε πῶς κάνει
 Ἦσυχα νάνι — νάνι.

Ἀριστοτελὴς Βαλαωρίτης.

11. Η ΠΕΡΔΙΚΑ

Βόσκουν αἱ ἄλλαις πέρδικες ἢ λούζονται 'ς τ' αὐλάκι
 Καὶ μιὰ 'ς τὰ νύχια περπατεῖ ἐπάνω σὲ κοτρῶνι,
 Καὶ γέρνει 'πίσω καὶ τηρᾷ μικρὸ ἓνα περδικάκι
 Καὶ πότε τοῦ γλυκομιλεῖ καὶ πότε τοῦ μαλῶνει.

— "Ακου τῆς μάνας τὴ λαλιά κι' ἀνέβα 'ς τὸ λιθάρι,
 Γιατ' ἡ καρδιά μου λαχταρεῖ 'μονάκριβο πουλί μου.

— Για ἰδέ, μανοῦλα τὸ νερὸ ποῦ βρέχει τὸ θυμάρι,
 Για ἰδέ τὰ συνομήλικα πῶς παίζουν ἀντικρὺ μου! . .

— Ἐχουν αἱ μάναις τους πολλὰ! Ἔλα, πουλί, κοντά μου,
 Κ' εἶδα τὸν ἴσκιο γερακιοῦ ἐδῶ σιμὰ 'ς τ' αὐλάκι.

— Πᾶμε, μανοῦλα, 'ς τὰ νερά, νὰ 'βρῶ τὴ συντροφιά μου.
 Αὐτὸ ἦταν σύννεφο μικρό, δὲν ἦτανε γεράκι.

Κι' ὁ ἴσκιος πάλι ἐφάνηκε ἐπάνω 'ς τὰ λιθάρια.

Καὶ καταβαίν' ἡ πέρδικα ζητῶντας τ' ἀκριβό της

Κι' αὐταῖς ποῦ ἦταν 'ς τὸ ρίζωμα τρυπῶσαν 'ς τὰ θυμάρια...

Ἐκεῖθε ὁ ἴσκιος 'πέρασε τοῦ γερακιοῦ προδότης.

Κι' ἀκούσθη ἓνα φτερούγιασμα, μιὰ ταραχή, μιὰ ἀντάρα.

— Ὅπῳχει τὸ μονάκριβο ἔχει πικρὴ τὴν τύχη!

Σκουρίζει, κτυπιέται ἡ πέρδικα μὲ πόνο, μὲ λαχτάρια,

Καὶ τ' ἀκριβό της σπαρταρᾷ 'ς τοῦ γερακιοῦ τὸ νύχι.

. . . . .

Γεώργιος Ζαλοκώστας.

12. ΑΔΕΛΦΙΚΗ ΑΓΑΠΗ

Ἀνάθεμά τον ποῦ τὸ εἶπῃ—«τ' ἀδέρφια δὲν πονιοῦνται!»

Τ' ἀδέρφια σχίζουν τὰ βουνὰ καὶ δένδρα ξερριζώνουν,

Τ' ἀδέρφια 'κυνηγῆσανε κ' ἐνίκησαν τὸ Χάρο.

Δυὸ ἀδέρφια εἶχαν ἀδερφή 'ς τὸν κόσμον ξακουσμένη,

Τὴν φθόναγεν ἡ γειτονιά, τὴν ζήλευεν ἡ χώρα,

Τὴν 'ζήλευε κ' ὁ Χάρωντας καὶ θέλει νὰ τὴν πάρῃ.

Ὁ Σ τὸ σπίτι τρέχει καὶ βροντᾷ ὅσων νάηταν νοικοκύρης :
 — Ἄνοιξε, κόρη, γιὰ νὰ ἔμπῳ, ἡ τιμᾶς σου νὰ σὲ πάρω,
 Ἐγὼ εἶμ' ὁ υἱὸς τῆς μαύρης γῆς, τὸ ἄραχνιασμένης πέτρας.
 — Ἄσε με, Χάροντ', ἄσε με, σήμερον μὴ μὲ πάρης,
 Ταχυὰ Σαββάτο νὰ λουστῶ, τὴν Κυριακὴν ν' ἀλλάξω
 Καὶ τὴ Δευτέρα τὸ ταχὺ ἔρχομαι μοναχὴ μου.
 Ἀπ' τὰ μαλλιά τὴν ἄρπαξε καὶ ἡ κόρη κλαίει καὶ σκούζει.
 Νὰ καὶ τ' ἀδέρφια πῶφτασαν ὕψηλ' ἐπὶ τὸ κορφοβοῦνι,
 Τὸν Χάροντα κυνήγησαν καὶ γλύτωσαν τὴν κόρη.
Δημῶδες.

13. ΟΙ ΔΥΟ ΠΤΩΧΟΙ

Σὲ μιὰ γωνιά περαστικὴν
 Γέρος πτωχὸς ἔχει καθίσῃ·
 Κόσμος πολὺς περνᾷ ἐπὶ κεῖ
 Καὶ ἴσως θὰ τὸν ἐλεήσῃ
 Καρμιὰ ψυχὴ ποῦ ἔχει μάθη
 Νὰ συμπονῇ τὰ ξένα πάθη.

 Σὲ ἄλλο ὅλος προσοχὴν
 Ἐφερ' ἐκεῖ τὰ βήματά του
 Κι' ἄλλος πτωχὸς — τὸν δυστυχῆ !
 Μὲ ὅλη τὴ νεότητά του
 Ἐχει ἔς τὸ φῶς τοῦ μαύρου σκέπη,
 εἶναι τυφλός, τυφλός . . . δὲν βλέπει !

 Ἀχ ! τί ζευγάρι θλιβερό :
 Τὰ νιάτα τὰ δυστυχισμένα
 Κι' ἀπὸ τὸν ἄγριο καιρὸ
 Τὰ γηρατειὰ τὰ μαραμμένα
 Βλέπει ἐκεῖ ὅποιος περνᾷ
 Νὰ ζητιανεύουν πλάϊ, πλάϊ.

 Ὅμως καθεὶς τὰ γηρατειὰ
 Τὰ χιονοσκεπέα λυπᾶται

Ἵ τὸν γέρο ρίχνουν μιὰ ματιὰ
Καὶ τὸν ἑοῦνε οἱ διαβᾶται,
Μὰ οὔτε ἕνας τοὺς δέν δίνει
Καὶ ἑ τὸν τυφλὸ ἑλεημοσύνη.

Μὲ πονεμένη τὴν καρδιά
Ἀνασηκώνεται νὰ πάγη . . .
Ἀχ! θὰ περάση τὴ βραδυὰ
Καὶ σήμερα χωρὶς νὰ φάγη . . .
— Γι' αὐτὸ τοὺς ἄλλους τί τοὺς νοιάζει!
Καὶ ὁ τυφλὸς ἀναστενάζει . . .

Μὰ ἑξαφνα κάποιος ζητᾷ
Μέσ' ἑ τὴν παλάμη νὰ τοῦ δώση
Χρήματα λίγα μ' ἀρκετὰ
Ἑνα ψωμὶ γιὰ νὰ πληρώση:
α — Σοῦ εὔχετ' ἡ πτωχὴ καρδιά μου
Τιμαὶς καὶ δόξαις, ἄρχοντά μου!

Εἶπεν ἐκεῖνος, ἐπειδὴ
Τυφλὸς ποῦ ἦτο δέν ἔμποροῦσε
Μὲ δάκρυα χαρᾶς νὰ ἰδῇ
Πῶς σπλαγχνικὰ τὸν ἑλεοῦσε
Ἵ γέρος, ἑλεῶντας πάλι
Καθῶς τὸν ἑλεήσαν' ἄλλοι

Γεώργιος Δροσίνης.

14. ΤΑ ΟΡΦΑΝΑ

— α Μάνα, κοιμᾶσαι; Ἀνοίξε τὰ μάτια σου καὶ ὁμίλει.
Ὅμιλει καὶ σκιαζόμεσθε νὰ σοῦ ῥιλοῦμε μόνα.
Ἀλλαις φοραῖς ἑ τὸν ὕπνο σου ἐσάλευες τὰ χεῖλη,
Κι' ὅταν ῥοιμώσων ἑμοιαζε πῶς λές τὴν προσευχή σου.
Ἀπόψε εἶσαι ἡσυχὴ καὶ κρύα ἑσάν εἰκόνα,
Τὰ χεῖλη σου ἀκίνητα, βουβὴ ἡ ἀναπνοή σου.

Μάνα, γιατί 'ς τὸ στῆθός σου γέρνεις τὴν κεφαλὴ σου;
 Σ' ἐφταιξαμε τὰ ἔρημα κ' ἐσφάλησες τὸ μάτι,
 Καὶ δὲν γυρίζεις νὰ μᾶς 'δῇς 'ς τὰ πόδια σου πεισμένα;
 Ὁ λύχνος σβύνει, 'ς τὴ γωνιὰ τὰ ξύλα στακτωμένα
 Τρίζουνε· ἂν δὲν μᾶς νοιασθῇς, μακοῦλα, σὲ κουμράτι,
 Κ' ἐμεῖς κι' ὁ λύχνος κι' ἡ φωτιά μαζί θ' ἀποσβουσθοῦμε.
 Καὶ τί θὰ πῆς ὅταν μᾶς 'δῇς νεκρὰ καὶ παγωμένα,
 Καὶ μᾶς 'μιλῇς κ' ἐμεῖς νεκρὰ τί λέγεις δὲν θ' ἀκοῦμε;
 Τοῦ κήκου θὰ παρακαλῇς γιὰ μᾶς τὴν Παναγιά σου,
 Ὅθι μᾶς κρατῇς ἀναίσθητα 'ς τὴν κρίαν ἀγκαλιά σου.

Εὐπνήσει, μάνα, βάλε μας καὶ 'μᾶς νὰ κοιμηθοῦμε·
 Φέρε τὰ κρία χέρια σου μέσ' 'ς τὰ ζεστὰ μας στήθη·
 Ἀχ! τόσην ὥρα τὰ πτωχὰ σὲ κράζουμε τοῦ κήκου.
 Εὐπνήσει, μάνα, νὰ μᾶς 'πῆς κανένα πικραμῦθι·
 Πέ μας τὸ βασιλόπουλο, ποῦ χρυσᾷ ροῦχα ἐφόρει,
 Ποῦ ἦταν ἡ ἀγάπη τοῦ μέσ' 'ς τὴ σπηλιὰ τοῦ δράκου,
 Ποῦ εἶχε ἄσπρο ἄλογο μὲ πέταλ' ἀσημένια,
 Κ' ἐσκότωσε τὸν δράκοντα καὶ τοῦκλειψε τὴν κόρη.
 Ἡ φέρε τ' Ὁρολόγι σου εἰκόνας νὰ μᾶς δείξῃς·
 Νὰ ἰδοῦμ' ἀγγέλους μὲ πτερὰ κι' ἁγίους μὲ τὰ γένηα.
 Καὶ τὸ Χριστὸ 'ς τῆς Παναγιάς τὴ μητρικὴ ἀγκάλη.
 Ἀκουσε, μάνα, ξύπνησε! Τὰ μάτια δὲν θ' ἀνοίξῃς;
 Σκιαζόμαστε . . . ὁ λύχνος μας σβύνει ἀγάλη, ἀγάλη.
 Κρυόνομε, καὶ 'ς τὴ γωνιὰ ἔγειν' ἡ στάκτη στίβα·
 Εὐπνήσει, μάνα, τὰ στοιχεῖα θὰ 'μδοῦν μέσ' 'ς τὴν καλώδια·
 Ὡ! φθάνει πλεῖα ὁ ὕπνος σου, ἡ προσευχή σου φθάνει.
 Μὴ μᾶς τρομάξῃς! Ἀνοίξε τὰ μάτια σου, μητέρα!
 Ἀλλη φορὰ μᾶς ἔλεγες γιὰ 'κεῖνον ποῦ 'πεθάνη
 Πῶς μεταβαίνει 'ς ἄλλη γῆ, σὲ μιὰ ζωὴ δευτέρα.
 Γιὰ θάνατο, γιὰ μνήματα μᾶς ἔλεγες, θυμᾶσαι;
 Γιὰ πές μας τ' εἶν' ὁ θάνατος; Δὲν μᾶς 'μιλεῖς· Κοιμᾶσαι;

Ὅλονυκτὶς τὰ ὄρφνὰ ἔτσι παρὰ πονοῦνταν,
 Κι' οὐδ' ἄκουε κι' οὐδ' ἄνοιγε τὰ μάτια τῆς ἡ μάνα·
 Κι' ὅταν 'ξημέρωτ' ἡ νύχτ' κ' ἐκείνη ἐκοιμοῦνταν
 Λυπητερὰ 'ς τὴν ἐκκλησιὰ ἐσήμαν' ἡ καμπάνα.
 Κ' οἱ χωρικοὶ ποῦ ἤρχονταν τὸ βράδυ ἀπ' τὸν ἀγρό τους,
 Ὡς τὴν θύρα τὴν μισανοικτὴ ἐγύριζαν τὸ μάτι,
 Κ' ἐστέκουνταν κ' ἐκύτταζαν 'ς τὸ εὐκαιρο κρεβάτι
 Γονατιστὰ τὰ δυὸ παιδιὰ νὰ κάνουν τὸ σταυρό τους.

Δημ. Βικέλας.

15. Ο ΠΑΛΑΙΟΣ ΚΑΙΡΟΣ

Τώρα γύρω 'ς τὴ φωτιά
 Ποῦ καθήμεθα, παιδιὰ μου,
 Νὰ ἡ ὥρα μιὰ ματιὰ
 Νὰ γυρίσω 'ς τὰ παλῆά μου,
 Ἄλλη μιὰ νάνθυμηθῶ
 Τοῦ παλῆου καιροῦ τὴν χάρι
 Καὶ νὰ τὴν διηγηθῶ.
 —Συναξάρι, γιαγιακοῦλά μ', συναξάρι.

Δὲν εἶν', ὄχι, ὑπερβολή,
 Εἶχαμ' εὐμορφιαὶς καὶ κάλλη
 Καὶ μᾶς πῆγαινε πολὺ
 Ἡ μπιμπίλα καὶ τὸ σάλι.
 Ἦσαν ὅλοι μὲ μυαλό,
 Μὲ τιμὴ τὸ παλληκάρι,
 Τὸ κορίτσι 'ντροπαλό,
 —Συναξάρι, γιαγιακοῦλά μ', συναξάρι.

Ταῖς βραδυσαῖς πολιτικὰ
 Δὲν 'γγνωρίζαμ' ἐμεῖς πρῶτα,
 Οὔτε πιάννα φορτικά,
 Οὔτε τσάϊ μὲ μπισκότα.

Δυὸ λογάκια ξυπνητά,
 Ἄλιγο πνεῦμ' ἀπ' τὸ Φανάρι
 Καὶ δυὸ κάστανά ψητά.
 —Συναξάρι, γιαγιακοῦλά μ', συναξάρι.

Εἶχαμε οἱ πρωτινοὶ
 Καὶ δασκάλους ξακουσμένους,
 Ἦσαν ἄλιγοι, πλὴν τρανοί,
 Κ' ἦσαν ἄνθρωποι τοῦ Γένους.
 Γράμματα χριστιανικά,
 Γράψιμο μαργαριτάρι
 Καὶ γερά ἑλληνικά.
 —Συναξάρι, γιαγιακοῦλά μ' συναξάρι.

Καὶ μεγάλοι καὶ μικροὶ
 Εἶχαν τότε μιὰ φροντίδα,
 Ν' ἀναστήσουν τὴν νεκρή,
 Τὴν μεγάλην μας Πατρίδα.
 Μιὰ λαχτάρα μοναχὴ:
 Ποιὸ παιδὶ νὰ πρωτοπάρῃ
 Τῆς μητρὸς του τὴν εὐχή.
 —Συναξάρι, γιαγιακοῦλά μ' συναξάρι.

Ἦλ. Τανταλίδης.

Ε'. ΠΑΤΡΙΣ

---

1. Η ΑΓΑΠΗ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ

Σὲ ἀγαπῶ, πατρίς μου,
Ἡ τέρψις τῆς ψυχῆς μου.
Σὲ ἀγαπῶ, πατρίς μου!

Μακράν σου πῶς νὰ ζήσω;
Πῶς νὰ σὲ λησμονήσω;
Σὲ ἀγαπῶ, πατρίς μου!

Πρὸς σέ, πατρίς, λατρεῖαν
Θὰ ἔχω αἰωνίαν.
Σὲ ἀγαπῶ, πατρίς μου.

Ἑλλάς, τὸ καύχημά μου
Καὶ δόξα καὶ χαρά μου.
Σὲ ἀγαπῶ, πατρίς μου.

Ἄλ. Κατακουζηνός.

---

2. Ο ΝΕΑΡΟΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ

Μητέρα, δός μου μιὰ εὐχή,
Κ' ἔλα νὰ σὲ φιλήσω.
Μισεύω αὔριον ταχὺ
Καὶ πάω νὰ πολεμήσω.

Θὰ πᾶμε ὅλα τὰ παιδιὰ,
 Ὅλα μὲ μιὰν ἐλπίδα,
 Γιατ' ἔχομ' ὅλα μιὰ καρδιά
 Καὶ ὅλα μιὰ πατρίδα.

Φέρ' τοῦ πατέρα τὸ σπαθί,
 Γιοῦ κρέμετ' ἐκεῖ ὕψω,
 Ἡ μέση μου νὰ τὸ ζωσθῇ,
 Μαζί του ν' ἀποθάνω.

Μὴν κλαῖς καὶ μὲ κρατεῖς σφιχτὸ
 Εἰς τὴν γλυκειά σου ἀγκάλη·
 Εἶν' ἡ εὐχή σου φυλαχτὸ,
 Καὶ θάρθω πίσω πάλι.

Ἄγγελος Εὐάχος.

3. Η ΝΕΑ ΕΛΛΑΣ

Ποῦ ἡ νέα εἶν' Ἑλλάς; ὅπου Ἑλλήν εἶναι.
 Ὅπου Ἑλληνοὶ καρδιά
 Κ' Ἑλληνίς φωνὴ γλυκεῖα
 Εἶναι καὶ Ἀθῆναι.

Ποῦ ἡ νέα εἶν' Ἑλλάς; ὅπου κ' ἡ ἀρχαία
 Ὅπου τέχνη κ' ἱστορία
 Ζῶντα ἔστησαν μνημεῖα
 Αἰωνίως νέα.

Ὅπου ρέει ὁ Στρυμὼν καὶ ὁ Ἑβρος ρέει,
 Ὅπου Ἰδὴ, ὅπου Ὀσσα
 Ἑλληνοὶ λαλεῖται γλῶσσα
 Κ' Ἑλλήν ἀναπνέει.

Ὅπου Αἴμος, Ὀλυμπος, Πήλιον καὶ Τέμπη,
 Ὅπου Πίνδος, Πιερία,
 «Εἶν' Ἑλλάς!» πᾶσα γωνία
 Φῶνημα ἐκπέμπει.

Ἄν ἐχώρησέ ποτε χάριτος καὶ συνθήκη
 Τῆς Ἑλλάδος μας τὰ μέλη,
 ὦ! νὰ τὰ ἐνώσῃ μελλεὶ
 Τοῦ Θεοῦ ἡ δίκη!

Ἄγγελος Βλάχος.

4. Η ΓΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἑύρεις τὴν χώραν ποῦ ἀνθεῖ
 Φαιδρὰ πορτοκαλέα,
 Ποῦ κοκκινίζ' ἡ σταφυλῇ
 Καὶ θάλλει ἡ ἐλαία;
 ὦ, δὲν τὴν ἀγνοεῖ κανεὶς!
 Εἶναι ἡ γῆ ἡ Ἑλληνίς.

Ἑύρεις τὴν γῆν ἥτις παντοῦ
 Μὲ αἶματ' ἐβάφη,
 Ὅπου κοιλάδες καὶ βουνὰ
 Εἶναι τυράννων τάφοι;
 ὦ, δὲν τὴν ἀγνοεῖ κανεὶς!
 Εἶναι ἡ γῆ ἡ Ἑλληνίς.

Γῆ, μήτηρ παλαιῶν Θεῶν
 Καὶ νέων ἡμιθέων,
 Γῆ ἀναμνήσεων κλεινῶν
 Καὶ γῆ ἐλπίδων νέων
 Εἶναι ἡ γῆ ἡ Ἑλληνίς.

Ἄς μὴ τὴν ἀγνοῇ κανεὶς.

Ἄγγελος Βλάχος.

5. ΑΝΑΜΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ

Ἐδῶ 'πίσω 'ς τὴν κοιλάδα
 Ἐνα ποταμάκι τρέχει
 Τῶν ἀγρῶν τὴν πρασινάδα
 Τὸ νερό του δροσοβρέχει,

Καὶ κατρακυλᾷ ἡσύχως
 Καὶ μὲ γλύκα μουρμουρίζει·
 Ὁ γλυκὸς τοῦ ὅμως ἤχος
 Τὴν καρδιά μου δὲν γεμίζει·
 ὦ, ποῦ εἶσαι, ποταμάκι,
 Πῶ-τρε-χες εἰς τὸ χωριό μου
 Ὅταν ἤμουν αἰ παιδάκι;
 Ποταμάκι ἀγαπητό μου!
 Ἀχ! τὰ δένδρα ἐκεῖνα ποῦναι
 Ποῦ σκιάζουν τὰ νερά σου
 Ποῦ τ' ἀηδόνια ὁποῦ λαλοῦνε
 Βράδυ, βράδυ, 'ς τὴ δροσιά σου;
 Τέτοια δένδρα κι' ἄλλοῦ ἔχει,
 Κελαδοῦν κι' ἄλλοῦ ποὺλάκια
 Ποταμάκι κι' ἄλλοῦ τρέχει
 Καὶ κυλᾷ τὰ πετραδάκια.
 Πλὴν τὰ 'μάτια τὰ 'δικά μου
 Ἀφ' οὗ εἶμαι εἰς γῆν ξένη
 Τίποτε δὲν τὰ εὐφραίνει...
 Ἐμαρᾶθηκε ἡ καρδιά μου!

Δ. Βικέλας.

6. Ο ΚΛΕΦΤΗΣ

Μαύρ' εἶν' ἡ νύχτα 'ς τὰ βουνά,
 'Σ τοὺς βράχους πέφτει χιόνι.
 'Σ τὰ ἄγρια, 'ς τὰ σκοτεινά,
 'Σ ταῖς τραχειαῖς πέτραις, 'ς τὰ στενά,
 Ὁ κλέφτης ξεσπαθώνει.
 'Σ τὸ δεξιὸ χέρι τοῦ γυμνοῦ
 Βαστᾷ ἀστροπελέκι·
 Πηλάτι ἔχει τὸ βουνό,
 Καὶ σκέπασμα τὸν οὐρανό,
 Κ' ἐλπίδα τὸ τουφέκι.

Φεύγουν οἱ τύραννοι χλωμοὶ
 Τὸ μαῦρό του μαχαῖρι·
 Μ' ἰδρωτὰ βρέχει τὸ ψωμί,
 Ξέρει νὰ ζήσῃ μὲ τιμὴ,
 Καὶ νὰ 'πεθάνῃ 'ξέρει.

Πήγαινε, φίλα τὴν ποδιὰ
 Ποῦ δοῦλοι προσκυνοῦνε.
 Ἐδῶ 'ς τὰ πράσινα κλαδιὰ
 Μόν' 'τὸ σπαθὶ τους τὰ παιδιὰ
 Καὶ τὸ σταυρὸ φιλοῦνε.

Μητέρα, κλαῖς! Ἀναχωρῶ.
 Νὰ μ' εὐχηθῇς γυρεύω.
 Ἐνα παιδί σου σὲ στερῶ,
 Ὅμως νὰ ζήσω δὲν ἔμπορῶ,
 Τοὺς Τούρκους νὰ δουλεύω.

Βαρειά, βαρειά βούζ' ἡ γῆ, . . .
 Ἐνα τουφέκι πέφτει,
 Παντοῦ τρομάρα καὶ σφαγὴ,
 Ἐδῶ φυγὴ κα' ἐκεῖ πληγὴ. . .
 Ἐσκότωσαν τὸν κλέφτη.

Σύντροφοι ἄσκεποι, πεζοί,
 Τὸν φέρνουν λυπημένοι,
 Καὶ τραγουδοῦν ὅλοι μαζί,
 «Ἐλεύθερος ὁ κλέφτης ζῇ
 Κ' ἐλεύθερος 'πεθαίνει».

Ἀ. Ρ. Ραγκαβῆς.

7. Ο ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΛΕΦΤΟΥ

«Μάνα, σοῦ λέω δὲν ἔμπορῶ τοὺς Τούρκους νὰ δουλεύω,
 Δὲν εἰμπορῶ, δὲν δύναμαι, ἐμάλλιατ' ἡ καρδιά μου.
 Θὰ πάρω τὸ τουφέκι μου νὰ πᾶ' νὰ γένω κλέφτης,

Νὰ κατοικήσω 'ς τὰ βουνὰ καὶ 'ς ταῖς 'ψηλαῖς ραγούλαις,
 Νᾶχω τοὺς λόγγους συντροφιά, μὲ τὰ βουνὰ κουβέντα,
 Νᾶχω τὸν οὐρανὸ σκεπή, τοὺς βράχους γιὰ κρεβάτι,
 Νᾶχω μὲ τὰ κλεφτόπουλα καθημερινὸ 'λημέρι.
 Θὰ φύγω, μάνα, καὶ μὴν κλαῖς, μόν' δός μου τὴν εὐχή σου.
 Εὐχῆσου με μανοῦλά μου, Τούρκους πολλοὺς νὰ σφάξω.
 Καὶ φύττεισε τριανταφυλλιά καὶ μαῦρο καρυοφύλλι
 Καὶ πότιζέ τα ζάχαρι καὶ πότιζέ τα μόσχο.
 Κι' ὅσο π' ἀνθίζουν, μάνα μου, καὶ βγάνουνε λουλούδια,
 Ὁ υἱός σου δὲν ἀπέθανε, μόν' πολεμáει τὰς Τούρκους.
 Κι' ἂν ἔρθῃ 'μέρα θλιθερή, 'μέρα φαρμακωμένη,
 Καὶ μαραθοῦν τὰ δυὸ μαζὶ καὶ πέσουν τὰ λουλούδια,
 Τότε κ' ἐγὼ θὰ λαβωθῶ, τὰ μαῦρα νὰ φορέσης ».

Δώδεκα χρόνια 'πέρασαν καὶ δέκα πέντε μῆνες
 Π' ἀνθίζουν τὰ τριαντάφυλλα κι' ἀνοίγαν τὰ μπουμπούκια.
 Καὶ μιὰν αὐγὴ ἀνοιξιάτικη, μιὰ πρώτη τοῦ Μαΐου,
 Ποῦ κελαηδοῦσαν τὰ πουλιὰ κι' ὁ οὐρανὸς 'γελοῦσε,
 Μὲ μιᾶς ἀστράφτει καὶ βροντᾷ καὶ γίνεται σκοτάδι.
 Τὸ καρυοφύλλι ἐστέναξει, τριανταφυλλιά δακρύζει,
 Μὲ μιᾶς 'ξεράθηκαν τὰ δυὸ κ' ἐπέσαν τὰ λουλούδια.
 Μαζὶ μ' αὐτὰ 'σωμαάσθηκε κ' ἡ δόλια του μανοῦλα.

Δημῶδες.

8 ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Πῆραν τὴν Πόλιν, πῆραν τὴν, πῆραν τὴν Σαλονίκη,
 Πῆραν καὶ τὴν Ἀγιά - Σοφιά, τὸ μέγα μοναστήρι,
 Πούχε τριακόσια σήμαντρα κ' ἐζῆντα δυὸ καμπάναις.
 Κάθε καμπάνα καὶ παπᾶς, κάθε παπᾶς καὶ δικάκος.
 Σιμὰ νὰ βγοῦνε τ' ἅγια κι' ὁ βασιλεὺς τοῦ κόσμου,
 Περιστερὰ κατέβηκεν ἀπὸ τὰ μεσουράνια.
 — Πάψετε τὸ Χερουβικό, κι' ἄς χαμηλώσουν τ' Ἀγία
 «Παπάδες, πάρτε τὰ ἱερά, καὶ σεῖς κεριὰ σβυστῆτε,

- «Γιατ' εἶναι θέλημα Θεοῦ ἡ Πόλι νὰ τουρκέψη.
 «Μόν' στεῖλε λόγῳ 'ς τὴ Φρυγίαν νὰ ῥθοῦν τρεῖς κερὰκια,
 «Τὸνα νὰ πάρῃ τὸ Σκυρὸ καὶ τ' ἄλλο τὸ 'Βιγγέλιο,
 «Τὸ τρίτο, τὸ καλλίτερο, τὴν Ἁγίαν τράπεζά μας,
 «Μὴ μᾶς τὴν πάρουν τὰ σκυλιὰ καὶ μᾶς τὴν ἐμολύνουν».
 Ἡ Δέσποινα ἐταράχτηκε, κ' ἐδάκρυσαν ἡ 'κόνες.
 —«Σώπασε, Κυρὰ Δέσποινα, καὶ σεῖς 'κόνες μὴν κλαῖτε.
 «Πάλι μὲ χρόνους, μὲ καιροὺς, πάλι 'δικά σας εἶναι».
 Δημῶδες.

9. ΤΑ ΨΑΡΙΑ

- Καλόγερα ἐμαγέρευε ψαράκια 'ς τὸ τηγάνι,
 Καὶ μιὰ φωνή, φιλὴ φωνὴ ἀπανωθειό της λέγει·
 —«Πάψε γρηὶὰ τὸ μαγερεῖο, κ' ἡ Πόλι θὰ τουρκέψη».
 —«Ὅταν τὰ ψάρια πεταχτοῦν καὶ 'βγοῦν καὶ ζωντανέψουν,
 «Τότε κι' ὁ Τοῦρκος θενὰ 'μπῇ, καὶ ἡ Πόλι θὰ τουρκέψη».
 Τὰ ψάρια 'πεταχτήκανε, τὰ ψάρια 'ζωντανέψαν,
 Κι' ὁ Ἀμιράς εἰσέβηκεν ἄτῳς του καθαλλάρης.
 Δημῶδες.

10. ΤΟ ΠΑΙΔΟΜΑΖΩΜΑ

- Ἀνάθεμά σε, Βασιλιά, καὶ τρεῖς ἀνάθεμά σε,
 Μὲ τὸ κακὸν ὁπῶκαμες, μὲ τὸ κακὸ ποῦ κάνεις!
 Στέλνεις τραβᾶς τοὺς γέροντας, τοὺς πρώτους, τοὺς παπᾶδες,
 Νὰ μάσης παιδομαζώμα, νὰ κάμῃς Γενιτσάρους.
 «Κλαῖν' ἡ μαννάδαις τὰ παιδιὰ, κ' ἡ ἀδερφαῖς τ' ἀδέρφια,
 Κλαίγω κ' ἐγὼ καὶ καίγομαι, κι' ὅσο νὰ ζῶ θὰ κλαίγω.
 Πέρσου 'πῆραν τὸν γιόκα μου φέτο τὸν λσερφό μου.
 Δημῶδες.

11. Η ΔΕΣΠΩ

- «Ἀχὸς βαρὺς ἀκούεται, πολλὰ τουφέκια πέφτουν.
 Μήνα σὲ γάμο ρίχνονται; μήνα σὲ χαροκόπι;
 —«Οὐδὲ σὲ γάμον ρίχνονται, κι' οὐδὲ σὲ χαροκόπι».

Ἡ Δέσπω κάνει πόλεμο μὲ νύφαις καὶ μ' ἀγγόνια.
 Ἀρβανιτιά τὴν πλάκωσε ἔς τοῦ Ἀημουλά τὸν πύργο.
 — «Γεώργαινα, ρίξε τάρματα· δὲν εἶν' ἐδῶ τὸ Σοῦλι·
 Ἐδῶ ἔσαι σκλάβα τοῦ Πασσᾶ, σκλάβα τῶν Ἀρβανίτων.
 — «Τὸ Σοῦλι κι' ἂν προσκύνησε, κι' ἂν τούρκεψεν ἡ Κιάφα,
 Ἡ Δέσπ' ἀφένταις Λιάπιδαις δὲν ἔκαμε, δὲν κάνει».
 Δαυλὶ ἔς τὸ χέρι ἄρπαξε, κόραις καὶ νύφαις κράζει·
 — «Σκλάβαις Τουρκῶν μὴ ζήσωμε· παιδιὰ μου ἀγκαλιασθῇτε!
 Χίλια φουσέκια ἦταν ἐκεῖ, κι' αὐτὴ φωτιά τοὺς βάνει,
 Καὶ τὰ φουσέκια ἀνάψανε κι' ὅλαις φωτιά γενῆκαν.
 Δημῶδες.

12. Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΨΑΡΩΝ

Σ τῶν Ψαρῶν τὴν ὀλόμαυρη ράχη
 Περπατῶντας ἡ δόξα μονάχη
 Μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια,
 Καὶ ἔς τὴν κόμη στεφάνι φορεῖ
 Γεναμμένο ἀπὸ ῥίγα χορτάρια,
 Πούχαν μείνη ἔς τὴν ἔρημη γῆ.

Διονύσιος Σολωμός.

13. ΠΟΛΕΜΙΣΤΗΡΙΟΝ ἈΣΜΑ ΤΟΥ ΤΥΡΤΑΙΟΥ

Τί τιμὴ ἔς τὸ παλληκάρι ὅταν πρῶτο ἔς τὴν φωτιά
 Σκοτωθῇ γιὰ τὴν πατρίδα μὲ τὴν σπάθα ἔς τὴν δεξιὰ!
 Ὅσο λυπηρὸ ν' ἀφήσῃ τὴν πατρίδα τὴν γλυκειά,
 Ἐὰ καλὰ του τὰ χωράφια καὶ νὰ ζῇ μὲ διακονιά,
 Μὲ γονιὸ νὰ παραδέρνη, μὲ γυναῖκ' ὁμορφονιά,
 Μὲ γερόντισσα μητέρα καὶ μ' ἀνήλικα παιδιὰ.
 Κι' ἀπ' τὴν στέρησι καὶ φτώχεια ὅπου πάει, ὅπου σταθῇ
 Νὰ γνωρίζ' ὅτι εἶναι ἔς ὅλους ἡ ζωὴ του μισητή.
 Νὰ ντροπιάζῃ τὰ γενιά του, νὰ ντροπιάζεται καὶ αὐτός,
 Καὶ ποτὲ νὰ μὴν τοῦ λείπῃ ἀπ' τὰ χεῖλη ὁ στεναγμός!
 Τέτοιον ἄνθρωπο καθέννας ζωντανὸν καταφρονᾷ,

Μηδ' ἀφ' οὗ 'ς τὸν τάφον πέση τ' ὄνομά του μελετᾷ.
 Εἰς τὴν μάχην ἅς χυθοῦμεν ὅλοι μ' ἄφοβη καρδιά,
 Ὁ καθένας ἅς 'πεθάνῃ γιὰ πατρίδα, γιὰ παιδιά.
 Σ τὴ φωτιά, παλληκαράδες, γενῆτ' ὅλοι ἓνα κορμί,
 Σ τὴ φωτιά, μὴ 'ντροπιασθῆτε 'σάν φυγάδες, 'σάν δειλαί.
 Λεοντόκαρδο τὸ στῆθος καθενός σας ἅς φανῇ
 Τοὺς ἐχθροὺς σας πολεμῶντας μὴ ψηφᾶτε τὴ ζωή.
 Ἐντροπή σας, ἐντροπή σας ἀπὸ 'πίσω νᾶν' ὁ νιός,
 Κι' ὁ ἀδύνατος ὁ γέρος νὰ 'πεθαίνῃ 'μπροστινός,
 Πῶχει κάτασπρα τὰ γένηα, κάτασπρη τὴν κεφαλὴ,
 Κ' εἰς τὰ χῶματα ν' ἀφίνη τὴν ἀδούλωτη ψυχὴ!
 Ὅλ' οἱ κίνδυν', οἱ πολέμοι, ὅλοι πρέπουνε 'ς τὸν νιό.
 Εἰς τὸν νιό πολέμοι πρέπουν ποῦ τὸ σῶμα ἔχει ἀντηρό.
 Ἄς ριφθῇ 'μπροστὰ 'ς τὸ γέρο κι' ἄσειστος ἅς στυλωθῇ.
 Καὶ τὰ 'δυντὰ του ἅς σφίξῃ, μέσ' 'ς τὸ αἶμα ἅς κυλῇ ἡ.

Σπ. Τρικούπης

14 Ο ΟΛΥΜΠΟΣ

Ὁ Ὀλυμπος κι' ὁ Κίσσαβος τὰ δυὸ βουνὰ μαλώνουν.
 Τῶνα 'πκινιέται 'ς τὰ σπαθιά καὶ τ' ἄλλο 'ς τὰ τουφέκια.
 Γυρίζ' ὁ γέρο Ὀλυμπος καὶ λέγει τοῦ Κισσάβου:
 Μὴ μὲ μαλώνης, Κίσσαβε, κονιαροπατημένε!
 Ποῦ σὲ πατοῦ, αἱ Τούρκισαις Τσιγγάναις τῶν Κενιάρων.
 Ἐγὼ μ' ὁ γέρο Ὀλυμπος 'ς τὸν κόσμον ξακουσμένος.
 Ἐχω σαράντα δυὸ κορφαὶς κ' ἐξῆντα δυὸ βρυσούλαις,
 Κάθε κορφή καὶ φλαμπουρο, κάθε κλαρί καὶ κλέφτης,
 Καὶ 'ς τὴν ὕψηλὴ μου τὴν κορφή ἀητὸς εἶν' καθισμένος.
 Ὅπου κρατεῖ 'ς τὰ νύχια του κεφάλι ἀντρεπωμένου.
 —Κεφάλι μου, τί ἔκαμες, κ' εἶσαι κερματισμένος;
 —Φάγε, πούλ' τὰ νιάτα μου, φάγε καὶ τὴν ἀντρειά μου,
 Νὰ κάμῃς πῆχυ τὸ φτερό καὶ πιθαμὴ τὸ νύχι.
 Σ τὸ Λοῦρο, 'ς τὸ Ξηρόμυρο ἀριατωλὸς ἐστάρθην.
 Σ τὰ Χάσια καὶ 'ς τὸν Ὀλυμπο δώδεκα χρόνια κλέφτης.

Ἐξῆντ' ἀγάδες 'σκότωσα κ' ἔκαψα τὰ χωριά τοὺς.
 Κι' ὅσους 'ς τὸν τόπο ἄφησα καὶ Τούρκους κι' Ἀρβανίταις,
 Εἶναι πολλοί, πουλάκι μου, καὶ μετρητὸ δὲν ἔχουν,
 Τορᾶρθε κ' ἡ ἀρχὴ μου 'ς τὸν πόλεμο νὰ πέσω.

Δημῶδες

15. Η ΔΙΑΘΗΚΗ ΤΟΥ ΚΛΕΦΤΟΥ

— Ὁ ἥλιος ἐβασίλευε, κι' ὁ Δῆμος διατάζει·
 «Σύρτε, παιδιὰ μου, 'ς τὸ νερό, ψωμί νὰ φᾶτ' ἀπόψε,
 Καὶ σὺ Λαμπράκη μ' ἀνεψιέ, κάθῃς' ἐδῶ κοντὰ μου.
 Νά' τ' ἄρματά μου, φόρες' τα, καὶ ἰδὲς νὰ τὰ τιμήσης!
 Καὶ σεῖς παιδιὰ μου, πάρτε τὸ ἔρμο τὸ σπαθί μου,
 Κόψετε πράσινα κλαδιὰ, στρῶστε μου νὰ καθήσω,
 Καὶ φέρτε τὸν πνευματικὸ νὰ μὲ 'ξομολογήσῃ,
 Γιὰ νὰ τοῦ 'πῶ τὰ κρίματα ὅσ' αἶχ'ω καυωμένα·
 Τριάντα χρόνι' ἀρματωλός, κ' εἴκοσι πέντε κλέφτης.
 Καὶ τώρα μοῦρθε θάνατος, καὶ θέλω νὰ 'πεθάνω.
 Κάμψτε τὸ κιβουρί μου πλατύ, 'ψηλὸ νὰ γένη,
 Νὰ στέκω ὀρθὸς νὰ πολεμῶ, καὶ δίπλα νὰ γεμίζω.
 Κι' ἀπὸ τὸ μέρος τὸ δεξιὸ ἀφῆστε παραθύρι,
 Τὰ χελιδόνια νὰρχωνται, τὴν ἀνοιξι νὰ φέρνουν,
 Καὶ τ' ἀηδονάκια τὸν καλὸ τὸ εἶδι νὰ κελαηδοῦνε.

Δημῶδες.

16. ΤΟ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ

Τρία πουλιὰ ἀπ' τὴν Πρέβεζα διαβῆκαν εἰς τὴν Πάργα.
 Τὸν κατὰ τὴν ξενιτείαν, τ' ἄλλο τὸν Ἀι Γιάννη,
 Τὸ τρίτο τὸ κατὰ μαυρο μοιρολογαί καὶ λέει·
 «Πάργα, Τουρκιὰ σὲ 'πλάκωτε, Τουρκιὰ σὲ τριγυρίζει.
 «Δὲν ἔρχεται γιὰ πόλεμο, μὲ προδοσίαν σὲ παίρνει.
 «Βεζύρης δὲν σ' ἐνίκησε μὲ τὰ πολλὰ τ' ἀσκήρια.
 «Ἐρεῦγαν Τούρκοι 'σὰ λαγοὶ τὸ Παργινὸ Τουφέκι,
 «Κ' οἱ Λιάπιδες δὲν ἤθελαν νὰ 'ρθοῦν νὰ πολεμήσουν·
 «Εἶχε, λεβέντες σὰ θειριά, γυναῖκες ἀντρειωμέναις,

«Πῶτρωγαν βόλια γιὰ ψωμί, μπαροῦτι γιὰ προσφάγι.

«Τ' ἄσπρα 'πουλῆσαν τὸ Χριστό, τ' ἄσπρα πουλοῦν κ' ἐσένα.

— «Πάρτε μανάδες τὰ παιδιὰ, παπάδες τοὺς Ἀγίους·

«Ἄστε λιθέντες τ' ἄρματα, κι' ἀφῆστε τὸ τουφέκι·

«Σκάψτε πλατειά, σκάψτε βαθειὰ ὅλα σας τὰ κιβούρια,

«Καὶ τ' ἀντρειωμένα κοκκαλα ξεθάψτε τῶν γονιῶν σας.

«Τούρκους δὲν ἐπροσκύνησαν· Τοῦρκοι μὴν τὰ πατήσουν!»

Δημῶδες.

17. Ο ΚΙΤΣΟΣ

° Σ ἓνα κοντρί θεόχτιστο, κάθεται διπλοπόδι

° Ενς γεροπαλλήκαρος, ὁ Κίτσος ὁ Σουλιώτης.

Πόσαις ἀντάραις καὶ χιοναῖς τ' ἀσπρίσαν τὸ κεφάλι!

Μὲ τῶνα χέρι ἐχάιδευσεν ὁλόχρυσα πιστόλια,

Μὲ τ' ἄλλο χέρι ἔστρηφεν ἄσπρο μακρὸ μουστάκι.

° Ἐμπρὸς 'ς τὴ φουστανέλλα του κοίτεται 'ξαπλωμένο

° Ἐνα μιλλιόνι 'ξακουστό, πᾶστραφτε 'σάν ἀστέρι.

Σάν ὄχεντρα φαρμακερή, ποῦ καστερεῖ νὰ κρούξη.

° Ἐδειχνε τὸ κεφάλι του τὸ δαμασκί σπαθί του,

Κουλουριασμένο κι' ἀγρυπνο κρυμμένο 'ς τὴ φλοιάτα.

° Ὡχ! νάμουνα μέσ' 'ς τὴν καρδιά τοῦ Κίτσου τοῦ Σουλιώτη,

Νὰ 'μέτραγα τοὺς κτύπους της, νὰ 'νοιωθῇ τὴ λαχτάρα!

° Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης.

18. Ο ΓΕΡΟ ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ

Παιδιά! γι' ἀκοῦστέ με κ' ἐμὲ τὸ γέρο Καπετάνο,

Ποῦ τὰ μαλλιά μου ἄσπρισαν 'ς τὸν πόλεμον ἅπάνω.

° Ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Ἀλῆ τὸν Τοῦρκο 'πολεμοῦσα,

Κ' εἶδαν πολλὰ τὰ μάτια μου ἐκεῖ ποῦ περπατοῦσα.

° Σ τὸν πόλεμο γεννήθηκα . . . μαθήτεψα παιδάκι

° Σ τοῦ γέρο Ζήδρου τὸ σχολεῖο καὶ τοῦ Καραϊσκάκη,

° Ἐπαραγέρασα, παιδιά! τὸ ἄπιστο λιοντάρι

Δὲν εἶν' ἐκεῖνο ποῦξερα, καὶ θέλει μακελλάρη.

Γιὰ σηκωθῆτε μιὰν αὐγὴν μὲ τὰ σωστά σας ὅλοι,
Καὶ τὸ σταυρό σας κάμετε, καὶ 'μποῦμε μὲς' 'ς τὴν Πόλιν.

Παιδιά! δὲν εἶναι πλειά Τουρκιά, δὲν εἶναι Γενιτσάροι.

'Εκείνους τοὺς σκοτώσαμε . . . τοὺς 'πῆρε τὸ φεγγάρι.

'Ὅσ' ἔμ' ἔδεν 'πρόρθασε τὸ ἰδικό σας 'μάτι.

Τοῦ Τούρκου ὅταν ἄφριζε καὶ 'χόρευε τὸ ἄτι . . .

Χιλιμιντροῦσε μοναχὰ καὶ οἱ Φράγκοι 'ξεψυχοῦσαν,

Καὶ μόνο τὰ κλεφτόπουλα τὸ δρόμο του 'κρατοῦσαν.

Τὴ χώρα μας μοιράσαμε μ' αὐτοὺς μὲ τὸ μαχαῖρι,

'Εμεῖς ἀπάνω 'ς τὰ ψηλὰ καὶ αὐτοὶ 'ς τὰ κάτω μέρη.

'Εχάθησαν οἱ Τσάμηδες καὶ οἱ Ἀρβανίταις ὅλοι,

Κι' ἀκόμα, δύστυχα παιδιά! δὲν 'μπήκατε 'ς τὴν Πόλιν!

'Αχ! πάλι τὰ 'θυμῆθηκα τὰ περασμένα χρόνια,

Ταῖς μάχαις, τὰ 'λημέρια μας, τῆς Διάκουρας τὰ χιόνια.

Παιδιά ὡς' ἔλατα 'ς τὸν πόλεμο θρεμμένα,

Μὲ 'μάτι μαῦρο 'σάν φωτιά, μὲ στήθια δατωμένα,

Μ' ἓνα σταυρό 'ς τὸ χέρι του, καὶ μιὰ καλὴ μαχαίρα,

'Επελεκοῦσαν τῆς Τουρκίας τοὺς λύκους νύκτα 'μέρα.

Κάθε ἡμέρα πόλεμος, κάθε νύκτια τουφέκι.

'Απόστανε τὸ χέρι μας ἀπ' τὸ πολὺ πελέκι.

'Εκαῖνοι τότε 'πέθηναν . . . ἐκτεμηθῆσαν ὅλοι,

'Αχ! αὐ 'ζυπνοῦσαν, 'μπαίναμε γιὰ μιὰ στιγμὴν 'ς τὴν Πόλιν.

Εὐπνα καὶ μένη λεβεντιά! στεινωῖσσο, Κώστα Πάλλα!

Θυνάκη Διάκο, πρόβχλε! ρεβέλα. Μπουκουβέλα!

Εὐπνα, μικρὸ Χορματοῦλο! κατάξου γέρο Νάσο!

'Ανδροντισσο, ζώσου τ' ἄρματα! καθαλλά, Καρατάσσο!

Πάλι τουφέκι ἔπισε . . . ἐβγάτ' ἀπ' τὰ κλαδιά σας.

'Αρῆσετε τὴ μαύρη γῆ, τὴ λαμαδιά, τὸ βράχο,

Κ' ἔλατε μὴν ἀφίνετε τὸ Δῆμό σας μονάχο . . .

Εὐπνησε στράτευμα νεκρό, ἀνκοσκηθῆτε ὅλοι,

'Ὁ Γέρο Δῆμός σας μὲ σὰς θὰ 'μπῇ μέσα 'ς τὴν Πόλιν!

'Αχιλλεὺς Παράσχος

19. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ 1821

(Ὁ Εὐαγγελισμός).

Ἄνοιξις εἶναι· λυώσανε εἰς τὰ βουνὰ τὰ χιόνια,
 Κ' ἐλυώσανε τὰ σκοτεινὰ τὰ τετρακόσια χρόνια!
 Τοῦ οὐρανοῦ τὰ ρόδινα χαμογελοῦνε χεῖλη,
 Καὶ ρίχνει τὰ διαμάντια του 'ς τὸ πράσινο τριφύλλι.
 Σ τοῦ Μάρτη ψάλλουν τὸ φιλὶ ὀλόχρυς τ' ἀηδόνια,
 Καὶ πότ' ἐκεῖνα τραγουδοῦν καὶ ποτε τὰ μηλιόνια.
 Χίλια καντήλι' ἀνάδουνε 'ς τὴ Λαύρα τὴν Ἀγία,
 Καὶ 'ς ἓνα λειτουργοῦν βωμὸ Θεοῦ κ' ἐλευθερία.
 Παπᾶδες καὶ ἄρχατωλοὶ ψαίλουν μαζί· καπνίζει
 Ἐδῶ τουφέκι, παρεκαῖ λιθάνι θυμιατίζει.
 Ἐχουνε σχόλη ἡ Παναγιὰ καὶ ἡ Ἑλλὰς μεγάλη.
 Ἡ μιὰ τὸν κοῖνο δέχεται, δάφνης κλωνάρ' ἡ ἄλλη.
 «Χαῖρε Μαρία, ἀπ' ἐδῶ ἀκοῦς, χαριτωμένη»,
 Καὶ ἀκαλῶς ἦλθες, ἀπ' ἐκεῖ, θεὰ ξενιτεμμένη!»
 Ὅμως καμπάνα δὲν ἀκοῦς καμπανά 'ς αὐτὴν τὴν ὥρα.
 Τὸ καρουφύλλι τοὺς πιστοὺς ξυπνᾷ καὶ φέρνει τῶρα.
 Ἀχ· τί γλυκὰ αἱ ψαλμωδικαὶ 'ς τοὺς θόλους ἀντηχοῦνε!
 Χεῖλη θαρρεῖς ἀγγελικὰ ἐκεῖ πῶς τραγουδοῦνε,
 Καὶ πῶς οἱ μυστικοὶ ψαλμοὶ π' ἀναιδοκταδίζουν,
 Τὴν κόρην ὅπου 'πέθανε 'ξυπνοῦνε καὶ ἀνασταίνουν,
 Κι' ἀπ' τὴ χαρὰ δακρύζουνε ἄνδρες, γυναῖκες, ὄλοι,
 Εἰς τῆς Πατρίδος τὴ γιορτὴ, 'ς τῆς Παναγίας τὴ σχόλη.
 Ποιὸς εἶν' ἐκεῖνος ὁ παπᾶς ποῦ μ' ὄψι ἀναμμένη
 Ἦν ρῶς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τὸ ἱερὸ προβαίνει;
 Σκύψε, Τουρκιά, 'ς τοῦ Γερμανοῦ τὸ λάβαρο· ἀστράφτει
 Σταυρὸς 'ς τὰ μαῦρα στήθια του, τὸ 'μάτι του ἀνάφτει,
 Καὶ μέσθ' 'ς ἄρχατα, κερὰ καὶ ὀλόχρυσα τσαπράζια,
 Ἀσπρὴ σὰν κύκνου φτερωσιά, σὰν οὐρανὸ γαλάζια
 Σημαί' ἀνασηκώνει,
 Καὶ ἀνοιγμένη 'ς τὰ φιλιὰ τῆς αὔρας τὴν ἀπλώνει!

Τοῦ Γερμανοῦ σαλεύουνε ἀμίλητα τὰ χεῖλη·
 Μαζί μὲ τὴ σημαία του τὸ ράσο κυματίζει,
 Καὶ κράζει ἔξαφνα ἔμπροστὰ εἰς τὴν ὥρα'α Πύλη·
 «Ποιὸς θέλει τὴ σημαία μου; ποιὸ χέρι τὴν ἀξίζει;

Τὸ χέρι ἀπλώνει ὁ Μωριᾶς, ἡ Ρούμελη τὴν πιάνει·
 Ὑδρα καὶ Σπέτσαις καὶ Ψαρὰ ἐπάνω της ἔξαπλώνουν.
 Τὸ Σοῦλι τὴν ἀναζητᾷ, τὴνὲ ζηλεύ' ἡ Μάνη,
 Σπαθιά, μηλιόνια μονομιᾶς, καὶ ράσα τὴν κυκλώνουν.
 Κι' ὁ Ὑψηλάντης ἄρρωστος, ἀπὸ τὴ φυλακὴ του,
 Μὲ δάκρυα τὴν εὐλογεῖ καὶ σβύνει' ἡ ψυχὴ του!
 Καὶ νά! βογκᾷ ἡ θάλασσα, καὶ ἡ στεριά σαλεύει,
 Καὶ ἡ σημαία 'ς τὰ φτερὰ τῆς νίκης ταξειδεύει.
 Στήνετ' ἐδῶ, στήνετ' ἐκεῖ· τὰ τεῖχη ἀναβαίνει,
 Σ τὰ κύματα δροσίζεται, 'ς ταῖς χώραις μέσα ἔμπαίνει!
 Τὴ νίκη ἔχει συντροφιά, πετοῦνε πλάϊ πλάϊ,
 Κι' ὅλα τὰ κάνει γαλανὰ 'ς τὸ δρόμο ποῦ περνάει.
 Ταξειδεύει, ταξειδεύει, Ἑλληνοπουῖλα, πάλι,
 Ὅλος ὁ κόσμος νὰ ἰδῇ τὰ γαλανὰ σου κάλλη!
 Λαγκάδια πέρνα καὶ βουνὰ μὲ τὸν Καραϊσκάκη.
 Κυμάτιζε, κυμάτιζε, τοῦ οὐρανοῦ πανάκι,
 Σ τὴ βάρκα τοῦ Κανάρη σου ὅπου τὸ κῦμ' ἀνάθει,
 Καὶ τοῦ Μιαούλη φτέρωνε τ' ὁλόμαυρο καράβι!

Ἀχ Παράτηρα.

20. Ο ΑΠΟΜΑΧΟΣ ΡΟΥΜΕΛΙΩΤΗΣ

Εἰς τὸν γέρο Ὀλυμπόν μας, κοντὰ 'ς ἓνα κυπαρίσσι
 Ἐνας γέρο Ρουμελιώτης
 Μὲ τοὺς φίλους του τὸ βράδυ κάθησε νὰ τραγουδήσῃ·
 «Τῆς Πατρίδος στρατιώτης,
 Ἐπ'τὰ ἔλεγχ' ἐπτά χρόνους μὲ καρδιὰ πάντοτε νέα
 Βάσταξα καὶ 'ς τὸ δερβένι καὶ 'ς τὸν κάμπο τὴ σημαία.
 Ἐνθυμεῖσθε, σύντροφοί μου, ἐνθυμεῖσθε τοὺς καλοὺς μας,
 Τοὺς ἡρωϊκοὺς καιροὺς μας;

- Ἐνθυμεῖσθε, τοῦ Χουρσίτη αἱ τριάντα χιλιάδες
Μιά, μιὰ ὅλαις διαλεκταῖς
- Ὅταν ᾿γέμισαν τοῦ Ἄργου ταῖς μεγάλαις πεδιάδες
Μ' ἀστραπαῖς καὶ μὲ βρονταῖς,
- Ἐνθυμεῖσθε μὲ τί θάρρος ἐπιασθήκαμε ᾿ς τὰ χέρια
Μὲ δρεπάνια, μὲ κοντάρια καὶ μὲ ξύλ' ἀντὶς μαχαίρια;
- Ἐνθυμεῖσθε, σύντροφοί μου ἐνθυμεῖσθε τοὺς καλοὺς μας
Τοὺς ἡρωϊκοὺς καιροὺς μας;
- Ἐνθυμεῖσθε τῶν Σχορδιάνων σὺν μᾶς πλάκωτε τὸ πλῆθος
Πῶς εὐθύς ᾿ς τὸ Καρπενῆσι
- Ἐτρεξεν ὁ Μπότσαρής μας, καὶ μὲ τ' ἀκριβό του στῆθος
Ἐπρόφθασε νὰ τοὺς σκορπίσῃ;
- Ἐνθυμεῖσθε τῆς πληγῆς τοῦ πῶς μᾶς ἔκρυβε τὸ αἷμα;
Τι καρδιά μᾶς ἔδιδ' ὅλους μὲ τὸ ὕστερό του βλέμμα;
- Ἐνθυμεῖσθε, σύντροφοί μου, ἐνθυμεῖσθε τοὺς καλοὺς μας,
Τοὺς ἡρωϊκοὺς καιροὺς μας;
- Ἐνθυμεῖσθε ἀπ' τοὺς Τούρκους σὺν σκεπάσθησαν οἱ λόγγοι
Τῆς ἀνδρείας Ρούμλης μας
- Καὶ ᾿βαστοῦσε ὁ Ἀράπης σφαλιστοὺς ᾿ς τὸ Μεσολόγγι
Τὰ παιδιὰ μας, τοὺς γονεῖς μας;
- Ἐνθυμεῖσθε μίσο' ᾿ς τὰ μάτια τῆς σκληρᾶς Εὐρώπης ὅλης
Πῶς ἀνέβηκεν ὡς τ' ἄστρα τοῦ Μεσ-λογγιοῦ ἡ πόλις;
- Ἐνθυμεῖσθε, σύντροφοί μου, ἐνθυμεῖσθε τοὺς καλοὺς μας
Τοὺς ἡρωϊκοὺς καιροὺς μας;
- Ἐνθυμεῖσθ' ὁ Καραϊσκάς μὲ τρακόσιους διαλεκτοὺς του
Ὅταν ἦλθε ᾿ς τὰς Ἀθήνας
- Πῶς τοῦ Κιουταχῆ ἐχάθη κ' ἡ ἀνδρεία καὶ ὁ νοῦς του;
Δὲν ἐπέρασ' ἓνας μῆνας,
- Καὶ ἡ Ρούμλη ᾿σηκώθη, κ' ἔγιν' ὅλη ἓνα σῶμα,
Κ' ἐκοκκίνισ' ἀπὸ αἷμα τῆς Ἀράχοβας τὸ χῶμα;
- Ἐνθυμεῖσθε, σύντροφοί μου, ἐνθυμεῖσθε τοὺς καλοὺς μας
Τοὺς ἡρωϊκοὺς καιροὺς μας;

Χωρίς πόλεις, χωρίς κάστρα, ἔσχισμένοι, πεινασμένοι,
 Καὶ μὲ διψασμένο στόμα,
 Νεκρωμένοι ἀπ' τὸν τύφο, ἀπ' τὰ βόλια πληγωμένοι
 Καὶ χλωμοὶ ὥσ' τὸ χῶμα,
 Εἰς τὸν οὐρανὸν τὰ ῥάτια εἶχαμ' ὅλοι γυρισμένα,
 Πλὴν ποτὲ εἰς τοὺς τυράννους δὲν ἐκλίναμεν αὐχένα.
 Ἐνθυμεῖσθε, σύντροφοί μου, ἐνθυμεῖσθε τοὺς καλοὺς μας,
 Τοὺς ἡρωϊκοὺς καιροὺς μας;

Ἄλ. Σοῦτσος.

21. ΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ ΚΑΙ Ο ΑΛΗ ΠΑΣΑΣ

Ἐπέσανε τὰ Γιάννινα σιγὰ νὰ κοιμηθοῦνε,
 Ἐσβύσανε τὰ φῶτά τους, ἐκλείσανε τὰ ῥάτια.
 Ἡ μάνα σφίγγει τὸ παιδί βαθειὰ ἔς τὴν ἀγκαλιά της,
 Γιατ' εἶναι χρόνοι δύστυχοι καὶ τρέμει μὴν τὸ χάση.
 Τραγοῦδι δὲν ἀκούεται, ψυχὴ δὲν ἀνασαίνει
 Ὁ ὕπνος εἶναι θάνατος, καὶ μνημα τὸ κρεββάτι.

Ἄγρυπνος ὁ Ἀλῆ παῖς ἀκόμη δὲν νυστάζει
 Κ' εἰς ἓνα δέρμα λιονταριοῦ βρίσκεται ἔκπλωμένος.
 Τὸ μέτωπό του εἶναι βαρὺ, θολό, συννεφιασμένο
 Καὶ τῶθαλεν ἀντίστυλο τὸ χέρι του μὴ πέση.
 Χαϊδεύει μὲ τὰ δάκτυλα τὰ κάτασπρά του γένεα
 Ποῦ σέρνονται ἔς τοῦ λιονταριοῦ τὴν φοβερὴ τὴν χαίτη.
 Ἀγκαλιασμένα τὰ θηριά, σοῦ φαίνεται πῶς ἔχουν
 Ἐνα κορμὶ δικέφαλο· τὸ ῥάτι δὲν γνωρίζει
 Ποιὸ τάχα νῆν' τὸ ζωντανὸ καὶ ποιὸ τὸ σκοτωμένο.

Ἀριστ. Βαλαωρίτης.

22. Εἰς τὸν ἀνδριάντα τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε΄.

Πῶς μᾶς θωρεῖς ἀκίνητος; Ποῦ τρέχει ὁ λογισμὸς σου;
 Τὰ φτερωτά σου τὰ ὄνειρα; Γιατί ἔς τὸ μέτωπό σου

Νὰ μὴ φυτρώνουν, γέροντα, τόσαις χρυσαῖς ἀκτίδες,
 Ὅσαις μᾶς δίδ' ἡ ὄψις σου παρηγοριαῖς κ' ἐλπίδες;
 Γιατί 'ς τὰ οὐράνια χεῖλη σου νὰ μὴ γλυκοχαράζη,
 Πατέρα, ἓνα χαμόγελο; Γιατί νὰ μὴ σπαράζη
 Μέσα 'ς τὰ στήθη σου ἡ καρδιά; Καὶ πῶς 'ς τὸ βλέφαρό σου
 Οὔτ' ἓνα δάκρυ ἐπρόβαλεν, οὔτ' ἔλαμψε τὸ φῶς σου;
 Ὀλόγυρά σου τὰ βουνὰ κ' οἱ λόγγοι στολισμένοι
 Τὸν λυτρωτὴ τους χαιρετοῦν. Ἡ θάλασσ' ἀγριωμένη
 Ἀπὸ μακρὰ σ' ἐγνώρισε καὶ μ' ἀφρισμένο στόμα
 Φιλεῖ, Πατέρα μου γλυκέ, τὸ ἐλεύθερο τὸ χῶμα
 Ποῦ σὲ κρατεῖ 'ς τὰ σπλάχνα του. Θυμᾶται τὴν ἡμέρα,
 Ὅποῦ κι' αὐτὴ 'ς τὸν κόρφο της 'σάν τρυφερὴ μητέρα
 Πατέρα μου, σ' ἐδέχθηκε. Θυμᾶται 'ς τὸ λαιμό σου
 Τὸ 'μκτωμένο τὸ σχοινί, καὶ 'ς τ' ἅγιό πρόσωπό σου
 Τ' ἄτιμα τὰ ραπίσματα, τὸ βόγκο, τὴ λαχτάρα.

Τώρα σὲ βλέπει γίγαντα, Πατέρα, ἡ θάλασσά σου.
 Τὸ λείψανό σου τὸ φτωχό, τὸ ποδοπατημένο
 Τ' ἀνάστησε ἡ ἀγάπη μας, κ' ἐδῶ μαρμαρωμένο
 Θὰ στέκη ὀλόρθο, ἀκλόνητο, κ' αἰώνιο θεὰ ζήση
 Νᾶναι φοβέρα ἀδιάκοπη 'ς Ἀνατολὴ καὶ Δύσι.

Τὸ μάρμαρο μένει βουβό. Καὶ θεὰ μείνη ἀκόμα,
 Ποιὸς ξέρει ὡς πότε ἀμίλητο τὸ νεκρικό του στόμα.
 Κοιμᾶται κι' ὀνειρεύεται, καὶ τότε θὰ ξυπνήσῃ
 Ὅταν 'ς τὰ δάση, 'ς τὰ βουνά, 'ς τὰ πέλαγα βροντήσῃ
 Τὸ φλογερό μας κήρυγμα. «Κτυπᾶτε, πολεμάρχοι!
 Μὴ λησμονεῖτε τὸ σχοινί, παιδιὰ, τοῦ Πατριάρχου!».

Ἀριστ. Βαλαωρίτης

23. ΤΟ ΚΑΝΙ ΤΗΣ ΓΡΑΒΙΑΣ.

Ἀπὸ κρότον ὀργάνων βοῦζει
 Τῆς Γραβιάς τὸ βουνὸν ἀντικρύν.

Λαμπρουν ὄπλα χρυσᾶ, καὶ λερῇ
Φουστανέλλα μαυρίζει.

Πρὸς τὸ χάνι χορὸς καταβαίνει
Ἀπ' ὁδὸν ἐλικώδη, λοξήν,
Καὶ φλογέρα μὲ ἦχον ὀξύν
Χοροῦ ἄσμα σημαίνει.

Ὅδυσσεὺς ὁ ταχύπους ἡγεῖται
Τοῦ μαχίμου ἐκείνου χοροῦ,
Καὶ ἐγκύμων σκοποῦ τολμηροῦ
Πρὸς τὸ χάνι κινεῖται.

Ἐκεῖ δὲ τὸν χορὸν διαλύει,
Κλεί τὴν μάνδρα καὶ οὕτω λαλεῖ·
« Ἡ πατρίς μας ἐδῶ υἱὰς καλεῖ,
Στρατιῶται ἀνδρεῖοι.

Μετ' ὀλίγον ἐδῶ καταρθάνει
Στρατιὰ μυριάδων ἐχθρῶν·
Εἶναι στάδιον δόξης λαμπρὸν
Τὸ μικρὸν τοῦτο χάνι.

Εἰς τὸ μέγα στενὸν θὰ ἔρπνῃσουν
Οἱ ἀρχαῖοι τῆς Σπάρτης νεκροί,
Καὶ τὸν τόπον αὐτὸν φοβεροὶ
Τουρκομάχοι θὰ σείσουν.

Ἡ σκιά τοῦ Διάκου παρέκει
Τοῦ εἰς αὐβλάν ψηθέντος σκληράν,
Μὲ μεγάλην θ' ἀκούσῃ χαρὰν
Νὰ βροντᾷ τὸ τουφέκι.

« Ἐκεῖ κάτω κυττάξετε· φθάνει
Ὁ πομπώδης στρατὸς τῶν ἐχθρῶν.
Ἴδου στάδιον δόξης λαμπρὸν
Τὸ μικρὸν τοῦτο χάνι... »

Στρέφουν ὅλοι καὶ βλέπουν. Διέβη
 Τὸ ποτάμι ἀπίστων πληθούς,
 Καὶ ἀκούεται δοῦπος βαθύς,
 Καὶ ὁ τόπος σαλεύει.

Πιστολίων ἀκούονται κτύποι
 Καὶ βαρβάρων φωναὶ συνεχεῖς,
 Καὶ τινάσσουν τὴν χαίτην ταχεῖς
 Καὶ ἀφρόεντες ἵπποι.

Πρὸ τῶν ἄλλων ξιφῆρης προβαίνει
 Εἰς δερβίσης τὸν ἵππον κεντῶν.
 Ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρούτσου αὐτὸν
 Ἐρωτᾷ ποῦ πηγαίνει.

Ἀποκρίνεται ἐκεῖνος: «Νὰ σφάξω
 Ὅπου ἔρῳ τοῦ Προφήτου ἐχθρούς,
 Καὶ πνιγνῶ τοὺς ἀπίστους νεκρούς,
 Τὸ ἀλλάχ ν' ἀνακράξω.»

— Ἄλλ' ἰδὼ, ὦ υἱὲ τοῦ Προφήτου,
 Μιναρὲν δὲν θὰ ἔρῃς ὑψηλόν,
 Ἄλλὰ μένον τούφικι καλόν,
 Καὶ ἰδοὺ ἡ φωνὴ του!

Καὶ ἡνίας καὶ σπάθην ἀφίνει.
 Ὁ δερβίσης τὰ στέρνα πλήγεις,
 Καὶ μὲ κρότον πεισῶν κατὰ γῆς,
 Ρεῖθρον αἵματος χύνει.

Τοῦ θανάτου ἰδρὼς περιβρέχει
 Τὸ χλωμὸν μέτωπόν του εὐθύς,
 Καὶ ὁ ἵππος αὐτοῦ πτοηθεὶς
 Κοῦφος κ' εὐκαιρὸς τρέχει.

Γεώρ. Χ. Ζαλοκώστας.

24. Η ΛΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΤΡΙΠΟΛΕΩΣ

Ἀκούω κούφια τὰ τουφέκια,
 Ἀκούω σμίξιμο σπαθιῶν,
 Ἀκούω ξύλα, ἀκούω πελέκια,
 Ἀκούω τρίξιμο δοντιῶν.

Ἄ! τί νύκτα ἦταν ἐκείνη,
 Ποῦ τὴν τρέμει ὁ λογισμός! . .
 Ἄλλος ὕπνος δὲν ἐγίνη
 Πάρεξ θάνατος πικρός.

Τῆς σκηνῆς ἡ ὥρα, ὁ τόπος,
 Αἱ κραυγαίς, ἡ ταραχὴ
 Ὁ σκληρόψυχος ὁ τρόπος
 Τοῦ πολέμου, οἱ καπνοί,

Κ' ἡ βρονταὶς καὶ τὸ σκοτάδι
 Ὅπου ἀντίσκοφτε ἡ φωτιά
 Ἐπαράσταιναν τὸν ἄδη
 Ποῦ ἀκαρτέριε τὰ σκυλιά . . . .

. . . Κτυποῦν ὅλοι ἀπάνω κάτου,
 Κάθε κτύπημα ποῦ ἐβγῆ
 Εἶναι κτύπημα θανάτου
 Χωρὶς νὰ δευτερωθῇ.

Κάθε σῶμα ἰδρώνει· ρέει·
 Λὲς κ' ἐκεῖθεν ἡ ψυχὴ
 Ἀπ' τὸ μῖσος ποῦ τὴν καίει
 Πολεμάει νὰ πεταχθῇ.

Κύττα χέρια ἀπελπισμένα
 Πῶς θερίζουνε ζωαῖς! . .
 Χάμου πέφτουνε κομμένα
 Χέρια, πόδια, κεφαλαῖς.

Παντοῦ φόβος καὶ τρομάρα
 Καὶ φωναὶς καὶ στεναγμοί.
 Παντοῦ κλάψα, παντοῦ ἀντάρα,
 Καὶ παντοῦ ἔξψυχισμοί.

Ἦταν τόσοι! . . . πλέον τὸ βόλι
 Εἰς τ' αὐτιά δὲν τοὺς λαλεῖ,
 Ὅλοι χάμου ἐκοίτοντ' ὅλοι
 Εἰς τὴν τέταρτην αὐγή.

Ἵν ποτάμι τὸ αἷμα ἐγίνη
 Καὶ κυλάει 'ς τὴ λαγκαδιά.
 Καὶ τ' ἄθωο χόρτο πίνει
 Αἷμα ἀντὶς γιὰ τὴ δροσιά.

Τῆς αὐγῆς θροσᾶτο ἀέρι,
 Δὲν φυσᾷς τόρα ἐσὺ πλειὸ
 Ὅ τῶν ψευδόπιστων τ' ἀστέρι,
 Φύσα, φύσα 'ς τὸ σταυρό! . . .

Διονύσιος Σολωμός.

25. Ο ΔΗΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΡΥΟΦΥΛΛΙ ΤΟΥ

Ἐγέρσασα, μωρὲ παιδιὰ! Πενήντα χρόνους κλέφτης
 Τὸν ὕπνῳ δὲν ἐχόρτασα, καὶ τὸρ' ἀπυσταμένος
 Θέλω νὰ πάω νὰ κοιμηθῶ. Ἐστεῖρεται ἡ καρδιά μου,
 Βράσι τὸ αἷμα τῶχυσα, σταλαμιατὰ δὲν μένει.
 Θέλω νὰ πάω νὰ κοιμηθῶ. Κόψτε κλαρεὶ ἀπ' τὸν λόγγον
 Νᾶνκι χλωρὸ καὶ δροσερό, νᾶνκι ἀνθούς γεμάτο,
 Καὶ στρώστε τὸ κρεβδύτι μου καὶ βάλτε με νὰ πέρω.
 Ποιὸς ξέρει ἀπὸ τὸ μνημῆμά μου τί δένδρον θὰ φυτρώσῃ!
 Κι' ἂν ἔξφυτρωσῃ πλάτανος, 'ς τὸν ἴσκιόν τοῦ ἀπὸ κάτω
 Θᾶρχωνται τὰ κλεφτέπουλα τ' ἄρματα νὰ κρεμᾶνε,
 Νὰ τραγουδοῦν τὰ νιάτα μου καὶ τὴν παλληκαριά μου.
 Κι' ἂν κυπαρίσσι ὠμορρο καὶ μαυροφρεμένο,

Θᾶρχωνται τὰ κλεφτόπουλα τὰ μῆλά μου νὰ παίρνουν,
Νὰ πλένουν ταῖς λαβωματιαῖς, τὸ Δῆμο νὰ σχωρᾶνε.

Ἐφαγ' ἡ φλόγα τ' ἄρματα, οἱ χρόνοι τὴν ἀνδρείά μου·
Ἦρθε κ' ἐμένα ἡ ὥρα μου. Παιδιά μου μὴ μὲ κλέψτε.
Τ' ἀνδρειωμένου ὁ θάνατος δίνει ζωὴ 'ς τὴν νιότη.
Σταθῇτ' ἐδῶ τριγύρω μου, σταθῇτ' ἐδῶ σιμά μου,
Τὰ 'μάτια νὰ μοῦ κλείσετε, νὰ πᾶρτε τὴν εὐχή μου.

Κ' ἐν' ἀπὸ σᾶς τὸ νιώτερο ἄς ἀνιῇ 'ς τὴν ράχη,
Ἄς πάρῃ τὸ τουφέκι μου, τ' ἄξιό μου καρποφύλλι,
Κι' ἄς μοῦ τὸ ρίζη τρεῖς φοραὶς καὶ τρεῖς φοραὶς ἄς σκαρτῇ·
Ὁ Γέρο Δῆμος 'πέθανε, ὁ Γέρο Δῆμος πᾶει·
Θ' ἀναστενάξ' ἡ λαγκαδιά, θινὰ βογγύλῃ ὁ βράχος,
Θὰ βαργομήσουν τὰ στοιχειά, αἱ βρύσκαε θὰ θολώσουν,
Καὶ τ' ἀγέρακι τοῦ βουνοῦ, ὅπου περνᾷ ξερσαῖτο,
Θὰ ξεψυχήσῃ, θὰ σδυστῇ, θὰ ρίζη τὰ φτερά του,
Γιὰ νὰ μὴ πάρῃ τὴ βοή ~~ἄθελα~~ καὶ τὴν φέρῃ
Καὶ τήνε μάθῃ ὁ Ὀλυμπος καὶ τὴν ἀκούσῃ ὁ Πίνδος,
Καὶ λυώσουνε τὰ χιόνια τους καὶ ξεραθοῦν οἱ λόγγοι.

Τρέχα παιδί μου, γρήγορα, τρέχα ψηλά 'ς τὴν ράχη
Καὶ ρίξε τὸ τουφέκι μου. 'Σ τὸν ὕπνο μου ἐπάνω
Θέλω γιὰ ὕστερη φορὰ ν' ἀκούσω τὴ βοή του.

Ἀριστ. Βαλαωρίτης.

26. ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ

(Ῥ' Ἀπόσπασμα).

Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψι
Τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρυφερή,
Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψι,
Ποῦ μέ βία μετράει τὴν γῆ.

Ἀπ' τὰ κόκκαλα 'εὐχαλμένη
Τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά

Καὶ ὅσων πρῶτα ἀνδρειωμένη
Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

Ἐκεῖ μέσα ἡ κατοικοῦσες
Πικραμμένη, ἐντροπαλὴ
Κ' ἓνα στόμα ἀκαρτεροῦσες
«Ἐλα πάλι» νὰ σοῦ πῇ.

Ἀργεῖε νᾶρθῃ ἐκείνη ἡ ἡμέρα
Κ' ἦταν ὅλα σιωπηλᾶ
Γιατὶ τᾶσκιαζε ἡ φοβέρα
Καὶ τὰ ἑπλάκωνε ἡ σκλαβιά.

Δυστυχής! Παρηγορία
Μόνη σοῦ ἔμεινε νὰ λές
Περασμένα μεγαλεῖα
Καὶ διηγῶντάς τα νὰ κλαῖς.

Κι' ἀκαρτέρει, κι' ἀκαρτέρει
Φιλελεύθερη λαλιά,
Ἐνα ἑτύπαε τ' ἄλλο χέρι
Ἀπὸ τὴν ἀπελπισιά.

Κ' ἔλεγες πότε, ὦ! πότε βγάνω
Τὸ κεφάλι ἀπ' τῆς ἐρμιαῖς;
Κι' ἀποκρίνοντο ἀπὸ πάνω
Κλάψαις, ἄλυσαις, φωναίς.

Τότε ἐσήκωνες τὸ βλέμμα
Μέσ' ἑς τὰ κλάϋματα θολὰ
Καὶ ἑς τὸ ροῦχό σου ἔσταζε αἷμα
Πλῆθος αἷμα Ἑλληνικό.

. . . . .
. . . . .
. . . . .

27. Ο ΒΡΑΧΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΥΜΑ

(Ἀλληγορία).

«Μέριασε, βράχε, νὰ διαβῶ», τὸ κῦμ' ἀνδρειωμένο
 Λέγει 'ς τὴν πέτρα τοῦ 'γιαλοῦ θολό, μελανιασμένο,
 «Μέριασε, μέσ' 'ς τὰ στήθη μου ποῦ ἦσαν νεκρὰ καὶ κρύα
 «Μαῦρος βοριᾶς ἐρώλιασε καὶ μαύρη τρικυμία.
 «Ὅταν ἐρχόμουναι σιγά, δειλό, παρδαρμένο
 «Καὶ σῶγλειφα καὶ σῶπλενα τὰ πόδια δουλωμένο,
 «Περήφανα μ' ἐκύτταζες κ' ἐφώναζες τοῦ κόσμου
 «Νὰ ἰδῇ τὴν καταφρόνεσι τοῦ 'πάθκιν' ὁ ἄφρός μου·
 «Ὅμως ἐγὼ κρυφά, κρυφά ἐκεῖ ποῦ σ' ἐφιλοῦσα
 «Μέρα καὶ νύχτα σ' ἔσκαρτα, τὴ σάρκα σου ἔδαγκοῦσα.
 «Σκύψε νὰ ἰδῇς τὴ ρίζα σου 'ς τῆς θάλασσας τὰ βύθη,
 «Τὰ θέμελά σου τ'ἄφαγα, σ' ἔκαμα κουφολίθι.
 «Μέριασε, βράχε, νὰ διαβῶ! Τοῦ δούλου τὸ ποδάρι
 «Θὰ σὲ πατήσῃ 'ς τὸ λαιμό . . . Ἐξύπνησα λιοντάρι»...

Ὁ βράχος ἐκοιμώτουνε. 'Σ τὴν καταχνιὰ κρυμμένος,
 Ἀναίσθητος σοῦ φαίνεται, νεκρός, σαβανωμένος.
 Τοῦ φῶτιζαν τὸ μέτωπο, σχισμένο ἀπὸ ρυτίδες,
 Τοῦ φεγγαριοῦ ποῦ ἦταν χλωμό, μισόσβυσταις ἀχτίδες.
 Ὀλόγυρά του ὀνειράτα, κατάραις ἀνεμίζουν,
 Καθὼς ἀνεμοδέρνουνε καὶ πτεροθορυβοῦνε,
 Τη δυσωδία τοῦ νεκροῦ τὰ ὄρνια ἂν μυριστοῦνε

Τὸ μούγγρισμα τοῦ κύματος, τὴν ἄσπλαχνη φοβέρα
 Χίλιας φοαῖς τὴν ἄκουσεν ὁ βράχος 'ς τὸν ἀθέρα
 Ν' ἀντιδοῇ τρομαχτικὰ χωρὶς καὶ νὰ 'ξυπνήσῃ,
 Καὶ σήμερ' ἀνατρίχιασε, λὲς θὰ 'λιγοψυχήσῃ.
 —Κῦμα, τί θέλεις ἀπὸ μέ καὶ τί μέ φοβερίζεις;
 «Ποιὸς εἶσαι; σὺ κ' ἐτόλμησες ἀντὶ νὰ μέ δροσίζῃς,
 «Αντὶ μέ τὸ τραγοῦδι σου τὸν ὕπνο μου νὰ εὐφραίνῃς
 «Καὶ μέ τὰ κρύα σου νερὰ τὴ φτέρνα μου νὰ πλένῃς,

« Ἐμπρός μου στέκεις φοβερό μ' ἄφρους στεφανωμένο,
 « Ὅποιος κι' ἂν εἶσαι, μάθε το, εὐκόλα δὲν 'πεθαίνω».

α—Βράχε, μὲ λέν ἐκδίκησι. Μ' ἐπότισεν ὁ χρόνος
 « Χολὴ καὶ καταφρόνεσι· μ' ἀνέθρεψεν ὁ πόνος.
 α" Ἡμουνά δάκρυ μιὰ φορά, καὶ τόρα, κύτταξέ με,
 α" Ἐγείνα θάλασσα πλατειά, πέσε προσκύνησέ με.
 « Εὐπνήσεν τόρα σὲ ζητοῦν τοῦ ἄδῃ μου τάχαρια . . .
 « Μ' ἔκαμες ξυλοκρέβατο . . . μὲ 'φόρτωσες κουφάρια . . .
 « Σὲ ξένους μ' ἔρριξες 'γιαλοῦς . . . Τὸ ψυχομάχημά μου
 α" Τὸ περιγέλασαν πολλοὶ καὶ τὰ παθήματά μου
 α" Τὰ 'φαρμακέψανε κρυφὰ μὲ τὴν ἐλεημοσύνη.
 α" Μέριασε, βράχε, νὰ διαβῶ, ἐπέρασε ἡ γαλήνη,
 α" Καταποτῆρας εἶμ' ἐγώ, ὁ ἄσπονδος ἐχθρός σου,
 α" Γίγαντας στέκω ἐμπρός σου».

Ὁ βράχος ἐβουβάθηκε, τὸ κύμα 'ς τὴν ὀρμή του
 Ἐκαταπόντισε μὲ μιᾶς τὸ κούφιο τὸ κορμί του.
 Χάνεται μέσ' τὴν ἄβυσσο, τρίβεται, σβένεται, λυώνει.
 'Σὰν νᾶταν ἀπὸ χιόνι.

'Επάνωθ' ἐτοῦ 'βόγγιξε γιὰ 'λίγο ἀγκλωμένη
 Ἡ θάλασσα κ' ἐκλείστηκε . . . . Τόρα δὲν ἀπομένει
 'Σ τὸν τόπο ποῦ ἦταν τὸ στειχειὸ κανεὶς παρὰ τὸ κύμα
 Ποῦ παίζει γαλανόλευκο ἐπάνω ἀπὸ τὸ μνηῆμα.

Ἄρ. Βαλαωρίτης.

28. Ο ΣΑΜΟΥΗΛ

« Καλόγερε, τί καρτερεῖς κλεισμένος μέσ' 'ς τὸ Κοῦγκι;
 Ἦεντε νομάτοι σῶμειναν κ' ἐκεῖνοι λαβωμένοι,
 Κ' εἶναι χιλιάδες οἱ ἐχθροὶ ποῦ σ' ἔχουνε ζωσμένο.
 Ἐλα νὰ δώσης τὰ κλειδιά, πέσε νὰ προσκυνήσης,
 Κι' ἀφέντης ὁ Βελήπασας θεσπότη θὰ σὲ κάμῃ».
 Ἔτσι 'ψηλὰ ἀπ' τὸ βουνὸ φωνάζει ὁ Πήλιο Γκούσης.
 Κλείσμενος μέσ' 'ς τὴν ἐκκλησιὰ 'βρίσκει' ὁ Σαμουήλης,

Κι' ἀγέρας παίρνει τὴ σωτὴ τοῦ Πήλιου τοῦ προδότη.
 Χωρὶς ψαλμοὺς καὶ θυμιατὰ, χωρὶς φωτοχυσία,
 Γονατισμένοι, σκυθρωποί, ὑπὲρ ἑς τὴν ώραία Πύλη,
 Πέντε Σουλιώταις στεκόνται μὲ τὸ κεφάλι κάτω.
 Βουβοί, δὲν ἀνασαίνουνε καὶ βλέπεις κᾶπου, κᾶπου,
 Ὅπου ἓνα χέρι σκώνεται καὶ κίνει τὸ σταυροῦ του.
 Ἀκίνητα ἑς τὸ μάρμαρο σέρνονται τὰ σπαθιά τους,
 Σπαθιά ποῦ τόσο ἐδούλεψαν γιὰ τὸ γλυκὲ τους Σοῦλι!

Δὲν φαίνεται ὁ καλόγερος· μονος του ἑς τ' ἄγιο Βῆμα,
 Προσεύχεται, κ' ἐτοιμάζει τὴ μυστικὴ θύσια.
 Σφιχτά, σφιχτά ἑς τὰ χέρια του ἐβάστα τὸ πατήρι,
 Καὶ μύρια λόγι' ἀπέκρουε ἔλεγε τοῦ Θεοῦ του.
 Τὰ ῥάματα κατακόκκινα ἀπ' ταῖς πολλαῖς ἀγρύπνιας,
 Ἐκύτταζαν ἀκίνητα τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα.
 Σιγᾷτε, θρόντοι τουφεκιῶν· πάψτε φωναὶς πολέμου,
 Κι' ὁ Σαμουὴλ τὴν ὕστερη τὴν κοινωνιὰ θὰ πάρῃ.

Κ' ἐκεῖ ποῦ ῥύτταζ' ὁ παπᾶς τὴν Σάρκα τοῦ Θεοῦ του
 Ἐκύλισ' ἀπ' τὰ ῥάματα του ἑς τοῦ ποτηριοῦ τὰ σπλάχνα
 Ὅταν τὴ δροσοῦλα διάφανο κρυφά, κρυφά ἓνα δάκρυ.
 —Θεὲ μου καὶ πατέρα μου! . . . Θαμμένος ἐδῶ, μέσα.
 Ἐδίψασα. Χωρὶς νερὸ ἡ θεία κοινωνιὰ σου.
 Θὰ ἔμειν' ἀτελείωτη. Δέξου, γλυκὲ μου Πλάστη,
 Αὐτὸ τὸ μαῦρο δάκρυ μου, μὴ τὸ καταφρονέσης,
 Ἀμόλυντο καὶ καθαρὸ βραίνει ἀπ' τὰ φυλλοκάρδια.
 Δέξου το, Πλάστη, δέξου το, ἄλλο νερὸ δὲν ἔχω.

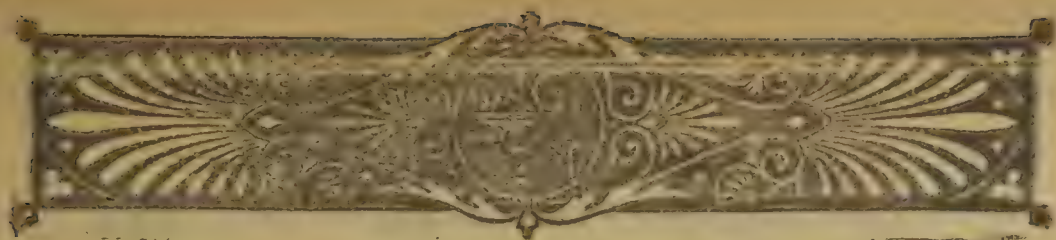
Ἦτανε ἥλιος κ' ἔλαμψε τὸ ἱερὸ τὸ σκεῦος,
 Τὸ αἷμα ἐξεστάθηκε, ἄχνισε, ζωντανεύει.
 Ἀναγαλλιάζῃ ὁ Σαμουὴλ ποῦ εἶδε τὴ θεία χάρι,
 Καὶ τρέμοντας ἀγκάλιασε τὸ θεῖο ποτήρι.
 Καὶ τῶσφιζε ἑς τὰ χεῖλη του κ' ἄκουσε ποῦ χτυποῦσε,
 Ὅταν νᾶτανε λαχταριστὴ καρδία ζωὴ γεμάτη.

Τ' ἀνδρειωμένα μέτωπα τὸ μάρμαρο χτυπᾶνε,
 Καὶ καρτεροῦν ἀκίνητα τοῦ γέροντα τὰ λόγια.
 Ἐπρόβαλ' ὁ καλόγερος. Τὸ πρόσωπό του φέγγει,
 Ὅσ' ἂν χιονισμένη κορυφὴ 'ς τοῦ φεγγαριοῦ τὴ λάμψι.
 Ὅσ' τὰ λαβωμένα χέρια του βαστοῦς' ἓνα βαρέλι,
 Πῶκλειε μέσα θάνατο, φωτιὰ κι' ἀπελπισία.
 Ἐκεῖνο μόνο τῷ βεῖνει . . . ἐκεῖνο μόνο φθάνει ! . .
 Ἐμπρὸς 'ς τὴν Πύλη τοῦ ἱεροῦ μονάχος του τὸ σταίνει
 Καὶ τρεῖς φορὰς τὸ βλόγησε, καὶ τρεῖς φορὰς τὸ εὐχέται.
 Ὅσ' ἂν νᾶταν Ἄγια Τράπεζα, ὅσ' ἂν νᾶταν Ἀρτοφόρι
 Ἐπίθωσε ὁ καλόγερος ἐπάνω τὸ Ποτῆρι,
 Καὶ σιωπηλὸς κι' ἀτάραχος ἄναψε θειαφοκέρι.
 Τὰ γόνατά του ἔχτυπησαν ὀρμητικὰ τὴν πλάκα,
 Ἐσήκωσε τὰ χέρια του, τὸ πρόσωπό του ἀνάφτει,
 Κ' οἱ πέντε τὸν ἐκύτταζαν βουβοὶ μέσα 'ς τὰ μάτια.

. . . . .
 . . . . .

Δρ. Βαλαωρίτης.

Γ'. ΜΥΘΟΙ

---

4. Ο ΖΙΖΙΚΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΜΥΡΜΗΚΙ

Καλοκαῖρι κι' ἄνοιξι,
Ὅταν ἦσαν τὰ λουλούδια,
Ὁ τρελλὸς ὁ ζιζικας
Τὴν περνοῦσε μὲ τραγούδια.

Τὰ τραγούδια 'πέρασαν,
Ἦλθαν χιόνια, ἦλθαν πάγοι,
Καὶ πεινᾷ ὁ ζιζικας,
Καὶ δὲν ἔχει τί νὰ φάγῃ.

Ἔρχεται 'ς τὸν γείτονα
Τὸ προβλεπτικὸ μυρμῆκι,
Καὶ ζητεῖ βοήθειαν
Ἐνα σπόρο ἢ σκουληκι.

Τὸ μυρμῆκι ἔκθαμβον
'Ερωτᾷ· «Καλέ μου γεῖτον,
Δὲν μοῦ λές τί ἔκαμνες
Καλοκαῖρι ὅσο ἦτον;»

—«Τραγουδοῦσα, φίλε μου,
Ὅσο ἦτο καλὴ ὥρα . . . »

—«Τραγουδοῦσες; Εὖγέ σου!
Χοροπήδα λοιπὸν τέρα».

Τί ὁ μῦθος ἐννοεῖ, κι' ὁ τυφλὸς αὐτὸς τὸ βλέπει.
Μάζευ' ὅταν εἰσπάρῃς, γιὰ νὰ ἔχῃς ὅταν πρεπῇ.

Ἄ. Ρ. Ραγκαδάς.

2. Η ΠΕΤΑΛΟΥΔΑ

Πεταλοῦδα, πεταλοῦδα, μὲ φτερὰ ζωγραφιστά,
 Ὅσα τὰ τριαντάφυλλα ἐπάνω τί πετᾷς τὰ φουντωτά;
 Μήπως ψάχνεις γιὰ ὄροσοῦλα ἔς τὰ λουλούδια καὶ πετᾷς,
 Καὶ νὰ κάμης καὶ σὺ μέλι ὅσ᾽ ἀντὶ τῆς μέλισσας ζητᾷς;

Πεταλοῦδα, πεταλοῦδα, γιατί φεύγεις καὶ πετᾷς;
 Καὶ ἔς τὰ χόρτα, ποῦ πλαγιάζει τὸ ἀρνὶ δὲν σταματᾷ.
 Ὅλο τρέχεις, πεταλοῦδα, ἄσκειπτη καὶ πηδηχτή,
 Μὰ ἡ μέλισσα δὲν παίζει, εἶναι γνωστικὴ αὕτη.

Πεταλοῦδα δίχως γνῶσι, ὅλο παίζεις ὅσ᾽ ἀντὶ τρελλῆς,
 Μὰ ἡ μέλισσα δουλεύει, εἶναι μέλισσα καλή.

Πεταλοῦδα, δὲν ἔμ᾽ ἀρέσεις, ὅλο τρέχεις ὅσ᾽ ἔκ ἐκεῖ
 Ὅσ᾽ ἀντὶ τῆς μέλισσας θὰ γείνω, ὅπου εἶναι γνωστικὴ.

Ἀριστοτέλης Κουρτίδης.

3. Ο ΒΑΤΡΑΧΟΣ

Βάτραχος εἰς τὸ λιβάδι ἀπὸ τὰ θολὰ νερά του
 Βλέπει βῶδι καὶ ζηλεύει τὸ χονδρὸν ἀνάστημά του.
 Οὐδ' αὐγοῦ δὲν ἔχει ὄγκον, εἰς τὸν νοῦν του ὅμως βάλλει,
 Ὁ νερόμυαλος νὰ γείνη βῶδι κ' ἴσως καὶ βουβάλι.

Καὶ λοιπὸν τεντώνεται

Καὶ λοιπὸν ἀπλώνεται,

Κ' εἰς τὸν γείτονά του λέγει· «Πάγω νὰ τοῦ ὁμοιάσω;»
 —Τρελλὸς εἶσαι;— Διέ με τόρᾳ· πλησιάζω νὰ τὸ φθάσω;
 —Τί μὲ ψάλεις!— Ἐπλάτυνθην;— Οὔτε χόνδρος μὲ ἀσκαλάμης.
 —Διέ με πάλιν· ἂν μὴ βῶδι, καὶ μοσχάρι δὲν μὲ κάμεις;

Κι' ἀπ' ἐδῶ πλασύνεται,

Κι' ἀπ' ἐκεῖ ἐκτείνεται,

Κ' ἐν ᾧ ἐκραζέ· «Τὰ δύο κέρατά μου, ὦ χαρά,
 Ὅφύτρωσαν καὶ ἡ οὐρά μου ταύρου ἔγεινεν οὐρά!»

Ἔσκασε, καὶ εἰς τὸν πάτον

Ἐβυθίσθη τῶν ὑδάτων.

Παναγιώτης Σοῦτσος.

4. ΦΑΘΕ ΚΑΙ ΚΑΠΝΟΣ

Ὁ καπνὸς συλλογισμένος

Ἵς τὴν μητέρα του τὴν φλόγα ἔλεγε μὲ ἀπορίαν·
«Διατί κ' ἐγὼ, μητέρα, δὲν μοῦ λέγεις τὴν αἰτίαν,
Διατί κ' ἐγὼ δὲν λάμπω ἐν ᾧ εἶμαι γεννημένος
Ἀπὸ σέ τὴν φλόγα, ἥτις παντοῦ τόσῃν λάμψιν χύνεις;
Καὶ τὸν σκοτεινὸν υἱόν σου διατί δὲν τὸν λαμπρύνεις;»

Ἐμειδίασεν ἐκείνη καὶ τῷ εἶπεν· «Αἶ, παιδί μου,
Ἡ ἐρώτησίς σου αὕτη δὲν μ' ἐκπλήττει παντελῶς.
Διατί δὲν σέ λαμπρύνει ἡ λαμπρότης ἡ ὀδική μου,
Τὴν αἰτίαν τοῦτου ὅλοι τὴν εἰξεύρουσι καλῶς.

Ἀκουσε λοιπὸν, καπνέ μου, τί φρονοῦσι περὶ τούτου.
(Καὶ εἰς τοῦτο πᾶς μεγάλος καλὸν εἶναι νὰ πεισθῇ).
«Ἐκαστος διὰ νὰ λάμπῃ πρέπει καὶ ἀφ' ἐαυτοῦ τοῦ
Ν' ἀποκτήσῃ καὶ τὴν λάμψιν ὅχι νὰ τὴν δανεισθῇ.
Δια τοῦτο καὶ τὰ τέκνα διὰ νὰ ἀναδειχθῶσι
Δὲν ἀρκεῖ ἀπὸ μεγάλους κ' εὐγενεῖς νὰ γεννηθῶσι.»
Π. Ι. Φέρμπος.

5. ΒΑΤΡΑΧΟΙ ΚΑΙ ΑΡΑΧΝΗ.

Μία ἀράχνη κρεμασμένη
Ἀπ' τὸ ἀραχνόδικτό της
Ἵς τὸ ποτάμι καταβαίνει
Γιὰ νὰ κάμῃ τὸ λουτρό της...

Ἐνας βάτραχος παρέχει
Μέσ' ᾧ τὸ λασπωμένο χῶμα
Τὴν κρυφοκυττᾷ καὶ στέκει
Μὲ ὀρθόποικτο τὸ στέμα.

Πεῖνας φοβερὸ καμίνει
Τοῦ φλογίζει τὴν κοιλιά του

Κ' ἡ ἀράχνη θενὰ γείνη,
Δίχως ἄλλο, πρόγευμά του.

Ἐξαρν' ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος
Μὲ τὸ πλακωτὸ κεφάλι
Κι' ἄλλος βάτραχος πλειὸ γέρος
Πεινασμένος 'ξεπροβάλλει.

Φοβερόν καυγᾶ ἀρχίζουν
Μὲ τὰ φλύαρά τους χεῖλη
'Σ τὰ πολλὰ ἀποφασίζουν
Νὰ τὴν μοιρασθοῦν 'σάν φίλοι.

Κοντοστέκεται ἐκείνη
Καὶ γελῶντας τοὺς κυττάζει
Κι' ἅμα ἔγειν' ἡ εἰρήνη:
—Καλὴ ὄρεξι! φωνάζει.

Καὶ πηδᾷ καὶ φεύγει ἀκόμα . . .
Κι' ἀπομένουν οἱ βατράχοι
Μὲ ὀρθάνοικτο τὸ στόμα
Καὶ μὲ ἀδειανὸ στομάχι.

F. Δροσίνης.

6. Η ΚΑΚΗ ΜΕΛΙΣΣΑ.

Πετοῦν αἱ ἄλλαις μέλισσαις, δουλεύουν νύκτα 'μέρα·
Μιὰ κατεργάρα μέλισσα δὲν θέλει νὰ δουλέψῃ,
Κυττάζει νᾶβωθ ἑτοιμα, κυττάζει πῶς νὰ κλέψῃ,
Γελᾷ μὲ τὰ ἀδέλφια της, γελᾷ μὲ τὴν μητέρα . . . .

Μέλι κρυμμένο εἶχε 'βρῇ τὸ κλέφτικόν της 'μάτι
Καὶ ἂν τῆς ἔκανε καρδιά ν' ἀφήσῃ τὴν πηνιάτα,
Νά, ἔλεγε, χρυσὴ ζωὴ! νά, ζηλεμμένα νιάτα! . . .
Χορτάτῃ ἀσιμῶτανε κ' ἐζύπναγε χορτάτῃ . . .

Μιὰ μέρα τὸ 'παράκαμε καὶ 'ς τὸ φαγὶ χωμένη
Ὡς τὸ λαιμό, δὲν πρόσεξε ἀπὸ τὴν λιχευδιά της,

Καὶ ἔκολλησαν τὰ πόδια τῆς, ἔκολλησαν τὰ πτερὰ τῆς,
Καὶ δὲν ἔμπουῦσε πλεῖα νὰ ἔβγῃ...τὴν ἔπαθ' ἡ καυμένη!

Καὶ ἦρθε χέρι φοβερὸ καὶ ἀνασκουμπωμένο
Μέλι νὰ πάρῃ . . . τὴν θωρεῖ, τῆς δίνει μιὰ καὶ πάγει . . .
Μὰ ἔγεινε παράδειγμα,—μέλισσα νὰ μὴ φάγῃ
Μέλι ποῦ μὲ τὸν κόπο τῆς δὲν ἔχει συναγμένο.

Δ. Γρ. Καμπούρογλους.

6. ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΦΙΛΟΙ

Α.

Μέσ' σὲ λαγκάδι σκιερὸ καὶ ἥσυχο μιὰ ἡμέρα
Ρυάκι κρυσταλένιο

Τὸ πράσινο ἐγαῖδευε χορτάρι πέρα, πέρα
Κι' ἄγρια κρῖνα μὲ νερὸ ἐδρόσιζε ἀσημένιο.
Ἦταν ἡμέρα ὡμορφη κι' αὐγὴ πολὺ ἀκόμη
Ὅταν ἐφάνησαν ἐκεῖ μαζὶ τρεῖς πεζοδρόμοι.

Β.

Συνωμιλοῦσαν κ' ἤρχουνταν ἄν φίλοι ἀγαπημένοι,
Κ' εἰς ρίζα δένδρου ἔκλινον ἀπάνω κουρασμένοι.
Ὁ ἓνας ἄνδρας ἦτανε θρασύς· μὲ φτερωμένα
Τὰ πόδια· μ' ἄταχτα μαλλιά καὶ γένεια ἔμπεδεμμένα.
Τὸν ἔλεγον *Ἀνεμο Βοριά*· οἱ σύντροφοί του πάλι
Γυναῖκες ἦτανε· ἡ μιὰ, ἄν γίγαντας μεγάλη.
Κάθε πνοή τῆς ἔκαιγε· ἔσπινθήριζ' ἡ ὀφθαλμία τῆς
Καὶ ἄν δυὸ φλέγκαις ἔμοιάζανε τὰ δύο μαγουλά τῆς . . .
Ὁ κόσμος τὴν ἐτρόμαζε καὶ τὴν ἐπιθυμοῦσε
Καὶ τῶνομά τῆς ἔλεγον *Φωτιά* ὅπου περνοῦσε.
Ἡ ἄλλη ἦταν δροσερή, γλυκειά, γαλανομάτα,
Καὶ ὁ Βοριάς καὶ ἡ Φωτιά μὲ σέβας τῆς ἔμιλοῦσαν·
Τὰ ὀφθαλμὰ τῆς ἐντροπαλά, σεμνότητα γεμάτα,
Κάτω ἔς τὴ γῆ ἐβλέπανε· *Τιμὴ* τὴν ἐκαλοῦσαν.

Βλέπει ἐπάνω, χαιρετᾷ,
Καὶ ταῦτα εὐγενῶς προσφέρει :

»Καλῶς υἱᾶς ὦμας ἐδῶ,
»Αἶρα, φίλτατε, νὰ πάσης·
»Τρελλαίνομαι ὅταν σ' ἰδῶ!
»Πόση κομψότης, πόση χάρις!
»Τίς ἔχει τόσῃν καλλονήν,
»Τίς πτέρυγας πεικιλωτέρας;
»Τι κρίμα! ἂν εἶχες καὶ φωνήν,
»Θα ἦσο τῶν πτηνῶν τὸ τέρας».

—»Φωνὴν δὲν ἔχω; νὰ χαθῆς!
»(Ἐντός του εἶπε)· θὰ σὲ θιγῶ·
»Περίμενε νὰ τρελλαθῆς,
»Ἀφ' οὗ τὸ στόμα μου ἀνοιξῶ».

Καὶ πλατὺς φάρυγξ ἀνοίγεις,
Δύο τραχέα κρά! ἐβγάζει·
Καὶ πάφ! τὸ κρέας κατὰ γῆς,
Καὶ χάπ! ἡ πονηρὰ τ' ἀρπάζει·

Ἀκόμῃ τρέχ' εἰς τὸ βοτανόν·
Καὶ ἀφ' οὗ ἔχαψε τὸ κρέας,
Γελῶσα λέγ' εἰς τὸ πτηνόν
Τὰς λέξεις ταύτας τελευταίας :

»Μάθε, ὦ φίλτατον πουλί,
»Μάθε ὅ ἄνθος τῶν κοράκων,
»Πῶς τῶν εὐπίστων ἡ φυλὴ,
»Τρέφει τὸ γένος τῶν κολάκων».

·Α. Ρ. Ραγκαδάς.

9. ΠΑΤΗΡ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΣ

Οἱ παῖδες διεφέροντο·

Ὁ δὲ πατὴρ καλέσας

Αὐτοὺς καὶ ράβδους δέσας
 Εἰς δέσμεν δύνατ' ἑνὴν,
 Εἰς ἕκαστον, κατ' ὄνομα
 Τοὺς παῖδας ὀνομάζων,
 Τὴν ἔδωκε προστάζων
 Νὰ θραύσωσιν αὐτήν.
 Ἄλλ' ὅτ' ἐκείνων ἕκαστος
 Ἐν πάσῃ προθυμίᾳ
 Πλὴν μάτην ἐκοπία,
 Ὁ γέρων ἀναστὰς
 Καὶ λύσας ἐνεχείρισε
 Τὰς ράβδους μίαν, μίαν.
 Οἱ δὲ μὲ εὐκολίαν
 Κατέθρασαν αὐτάς·
 Ὁ γέρων τότε ἐπρόσθεσε:
 « Ἀγαπητὰ παιδιά,
 Ἴδου διδασκαλία
 Ἀξία προσοχῆς.
 Καὶ σεῖς θὰ εἰσθ' εὐδαίμονες
 Ἄν ὁμοφρώτως ζῆτε·
 Ἐὰν διχονοῇτε
 Θὰ εἰσθε δυστυχεῖς».

Π. Σοῦτσος.

10. ΒΑΤΡΑΧΟΣ ΧΕΛΩΝΗ ΚΑΙ ΟΦΙΣ

Ἐνας βάτραχος ἔσηκώθη
 Ἀπ' τὸν ὕπνῳ του, καὶ νοιώθει
 Τὴν μυτίτσα του κλεισμένη,
 Τὴ φωνή του βραχνιασμένη.
 Εἶχε τρομερὸ συνάχι...
 (Ἄρρωσταίνουσι καὶ οἱ βατράχοι).
 Κ' ἐπεὶ ἦταν ὁ καϋμένος
 Λίγο καλομαθημένος

Κ' ἐφοβεῖτο μὴν αὐξήσῃ
 (*Ὁν κατάχαμα πατήσῃ,
 Ἡ βραχνάδα, τὸ συνάχι,
 Ἀναβαίνει εἰς τὴν ράχι
 Μῖς χελώνας ποῦ 'περνοῦσε.
 Ἀπὸ 'κεῖ ποῦ κατοικοῦσε.
 Μετὰ τέσσαρα πιασμένος,
 Κάθεται 'σὺν κολλημένος.
 Νὰ μὴν πέσῃ ἐφοβεῖτο
 Ὅτι θαλασσινὸς ποῦ ἦτο.
 Ἡ χελώνα περπατοῦσε
 Μὰ αὐτὸς δὲν τὸ 'κουνοῦσε ...
 Πότε ἔσκυψε 'λιγάκι
 Γιὰ νὰ 'βρῇ 'λίγο φαγάκι
 Ἡ νὰ πιῇ 'λίγο νεράκι
 Σὲ κανένα χαντακάκι,
 Πότε, πότε 'τραγουδοῦσε
 Ὅσο δυνατὰ 'μποροῦσε,
 Πότε πάλι 'βλαστημοῦσε
 Τὴν χελώνα ποῦ ἀργοῦσε,
 Κ' ἔλεγε πῶς τὸ σιχάθη
 Τ' ἄλογό του, καὶ σὺν μάθη
 Τὴν καθάλλα, θαῦρη ἄλλο
 Γρήγορο καὶ πλεῖον μεγάλο.

Ἐγχευρέθη τὸ συνάχι,
 Μὰ ὁ φίλος μας τὴν ράχι
 Δὲν τοῦ ἄρρεσε ν' ἀφήσῃ
 Καὶ τὸ χῶμα νὰ πατήσῃ.
 Τοῦ καλάρει' ἡ καθάλλα,
 Καὶ δὲν 'φροντίζει δι' ἄλλα,
 Μόναχά γιὰ τὸ φαγί του
 Καὶ γιὰ τὴν ἀνάπαυσί του.

'Φούσκωναν τὰ μάγουλά του,
 'Φούσκωνε καὶ ἡ κοιλιά του,
 'Πάχυνε καὶ τὸ κορμί του,
 Χόνδραινε καὶ ἡ φωνή του...
 'Ἐτρωγ', ἔπινε, 'γελοῦσε,
 'Ἐκοιμᾶτο, ἐξυπνοῦσε,
 'Σπύριζε, 'χοροπηδοῦσε,
 'Ολους τοὺς περιγελοῦσε,
 Κ' ἔλεγε « ἡ ὀκνηρία
 Εἶν' ἡ μὴν εὐτυχία... »

Τέτοια ὁ φίλος συλλογιέται
 'Όταν ἔξαφνα πετιέται
 'Ενα φεῖδι πλουμισμένο,
 'Ενα φεῖδι πεινασμένο
 'Απὸ αὐτ' ἀπ' τὸ θυμάρι
 Κι' ἄλογο καὶ καβαλλάρη
 Χύνεται εὐθὺς νὰ πιάσῃ,
 Τὴν κοιλιά του νὰ χορτάσῃ.
 'Η χελώνα ἡ καϋμένη
 'Απὸ τέτοια μαθημένη,
 Καθὼς εἶδε τὸν ἐχθρό της
 Χώθηκε 'ς τὸ καύκαλό της.
 Κλαίει ὁ βάτραχος, φωνάζει,
 Μάλαμμα, ἀσῆμι τάζει,
 Τὴν καβάλλα του ἀφίνει...
 Εἶχε πλεῖα πολὺ παχύνει!!!
 Καὶ τὰ πόδια μουδιασμένα
 Κι' ἀπὸ τ' ἄλογο πιασμένα
 Δὲν 'μπορεῖ νὰ τὰ κουνήσῃ,
 Δὲν 'μπορεῖ νὰ περπατήσῃ.
 'Πέθανε ἀδικημένος!
 Πολὺ νέος ὁ καϋμένος!

ἽΣ τοῦ φειδιοῦ δὲ τὴν κοιλία
 Ἔμαθ' ἀπ' τὴν ὀκνηρία
 Ὅτι πλεῖο κακὸ μεγάλο
 Εἰς τὸν κόσμον δὲν εἶν' ἄλλο.

Δ. Γρ. Καμπούρογλου

11. ΒΟΣΚΟΣ ΨΕΥΣΤΗΣ.

Ἔβροσκε τὰ πρόβατά του ἑνδεκαετὲς παιδίον
 ἽΣ τὸ χωρίον του πλησίον,
 Καὶ μὴ ἔχον τί νὰ κίμῃ, διὰ νὰ διασκεδάσῃ
 Ἐφαντάσθη μὲ τὸν τρόμον τῶν γειτόνων νὰ γελάσῃ.
 Ἦρχε λοιπὸν νὰ κράζῃ λύκος! λύκος! κ' εὐθὺς ὅλοι
 Εἰς βοήθειάν του τρέχουν καὶ ποιμένες καὶ βουκόλοι. . .

Ἐντρομοὶ : «Ποῦ εἶναι, κράζουν, ποῦ ἐπῆγε τὸ θηρίον;»
 Ὁ βοσκὸς τοὺς πόδας σείων
 Μὲ πολλὴν ἀταραξίαν τοὺς ἐκύτταξε καγχάσας·
 «Ἦθελα νὰ δοκιμάσω, εἶπε, τὴν ταχύτητά σας».
 Καὶ αὐτοὶ μὲ στῆθος βράζον
 Καταρώμενοι ἀφῆκαν τὸ παιδάριον καγχάζον . . .

Δὲν παρῆλθον τρεῖς ἡμέραι καὶ ὁ ποιμενίσκος πάλιν
 Ἐνθυμήθη τὴν μεγάλην
 Ταραχὴν εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε βάλῃ τοὺς βουκόλους,
 Κ' ἐσχεδιάζε καὶ πάλιν νὰ τοὺς συναθροίσῃ ὅλους,
 Ὅτε λύκος λυσσαλέος ἐφορμήσας ἐμπροσὶά του,
 Ἦρχισε νὰ κατασχίζῃ ἔν πρὸς ἔν τὰ πρόβατά του . . .

Τὰ γαυγίσματα τῶν σκύλων, αἱ κραυγαὶ τοῦ παιδαρίου
 Τὴν μανίαν τοῦ θηρίου
 Δὲν εἰμπόρουν νὰ κρατήσουν· ἤκουσαν καὶ οἱ βουκόλοι
 Τὰς κραυγὰς τοῦ λύκος! λύκος! κ' ἔκραζαν γελῶντες ὅλοι
 «Πήγαινε νὰ εὕρῃς ἄλλους διὰ νὰ διασκεδάσῃς . . .
 Βγάλ' το, βγάλ' το ἀπ' τὸ νοῦ σου δυὸ φορὰς νὰ μᾶς γελάσῃς».

Τὰς κραυγὰς τοῦ τὸ παιδίον ὁλονέν διπλασιάζει
 Ἄλλ' οὐδεὶς τὸ πλησιάζει

Μήπως πάλιν τοὺς γελάσῃ τὸ παμπόνηρον παιδίον,
 Δέν πιστεύουν καὶ δὲν τρέχουν νὰ διώξουν τὸ θηρίον.
 Κ' ἔχουν δίκαιον, διότι ὅστις, φίλοι, ψεύδεται,
 Καὶ ἀλήθειαν ἂν εἶπῃ πλέον δὲν πιστεύεται.

Π. Ι. Φέρμπος.

12. ΓΕΡΩΝ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ

Ἐνας γέρων ξυλοκόπος ἐννενηντα πέντε χρόνων
 Ἐκαταΐδαιν' ἓνα λόφον εἰς τὸν ὠμόν του σηκώων
 Καυσοξύλων ἓν δεμάτι.

Τὸ βαρὺ καὶ τρέμον βῆμα νὰ κινήσῃ προσεπάθει,
 Τὸ κατώρθωσ' ἐπὶ τέλους, καὶ κατάκοπος ἐστάθη
 Νὰ ξεκουρασθῇ κομμάτι.

Ἀνιστέναξε καὶ ρίψας κατὰ γῆς τὸ φόρτωμά του,
 Τὸν ἰδρῶτά του σπογγίζει μὲ τὰ πέντε δάκτυλά του
 Καὶ ἔς τοὺς θάμνους τὸν πετᾷ.

Κάθηται εἰς μίαν πέτραν καὶ κινῶν τὴν κεφαλὴν του
 Τί ἐκέρδισε καθ' ὅλην τὴν μακρὰν, μακρὰν ζωὴν του
 Λυπημένος ἐρωτᾷ . . . .

«Εἰς αὐτὸν τὸν μαῦρον κόσμοι ποῦ ἀσπρίσαν τὰ μαλλιά μου
 Τί ἐκέρδισα, Θεέ μου; ἔχει ἄλλος τὰ δεινὰ μου;
 Τὸ μανάκριδο παιδί μου μοῦ ἀπέθανε ἔς τὰ ξένα,
 Καὶ τὰ ὄρφανά του κλαίουι ἔς τὴν καλύβα πεινασμένα!..

Καὶ ἐγώ; τὰ βέσωνά μου τοῦτο τὸ βουνὸ τὰ ξέρει
 Ποῦ μὲ βλέπει καθ' ἡμέραν καὶ χειμῶνα καλοκαῖρι
 Νὰ περνῶ ἀπὸ ἐδῶ

Ἐχων τὸ κυρτόν μου σῶμα πάντοτε ἔς τὴν γῆν σκυμμένον.
 ὦ Θεέ μου, σὲν ἰδέω ἄλλον καταδικασμένον
 Εὐχεται νὰ μὴν ἰδῶ! . . . »

Κ' ἔκλινε τὴν κεφαλὴν του εἰς τὸ ἄτενόν του στῆθος . . .
Ἐσηκώθη μετ' ὀλίγον καὶ μ' ἀπηλπισμένον ἦθος

Τὰς παλάμας του κροτῶν.

«Θάνατε, φωνάζει. θάνα . . . !» κ' ἔμεινε μὲ στόμα χαῖνον...

Ἦλθ' ὁ θάνατος ἀμέσως δρέπανον αἵματωμένον

Εἰς τὴν δεξιὰν κρατῶν.

—«Τί μὲ θέλεις, εἶπε, γέρον,» κ' ὕψωσε τὸ δρέπανόν του.

Ὅλος ἔντρομος ὁ γέρων ἔκρυψε τὸ πρόσωπόν του

Καὶ ἐτραύλισε: «Αὐθέντα ἔλα, ἔλα πλεῖο σιμά μου

Σ' ἔκραξα νὰ μοῦ φορτώσης μιὰ στιγμὴ τὸ φόρτωμά μου».

Π. Ι. Φέρμπος

13 ΟΝΟΜΑΧΙΑ

Δυὸ γαῖδαροι ἔμαλῶνανε σὲ ξένον ἀχυρῶνα,
Δίνουν κλωτσιαῖς συχναῖς—πυκναῖς,
Χαλοῦν τὸν κόσμ' ἀπ' ταῖς φωναῖς,
Δαγκάνει ἓνας τ' ἄλλουνοῦ τ' αὐτιά καὶ τὴ σαγέννα.

—Ποιὸς σοῦδωκε τὴν ἄδεια ὅθ' μέσα νὰ πατήσης;

Φωνάζει ὁ μαυριδερός

Καὶ ἀπαντᾷ ὁ σταχτερός:

—«Καὶ σύ, μὲ τί δικαίωμα ἤρθες νὰ μὲ συγχίσης;

Κ' ἐν ᾧ ἔμπροστά τους εἶχανε πίτουρα καὶ κριθάρι,

Ἄχυρο, βίκο καὶ σανό,

Στῆσαν καυγᾶ ἀληθινά,

Καὶ δὲν τολμᾷ κανένας τους λίγο μεζὲ νὰ πάρῃ . . .

Κι' ἀπ' τὸν πολὺ τὸ θόρυβο κι' ὁ νοικοκύρης φθάνει,

Κρατάει ρόπαλο γερό,

Χωρὶς νὰ χάσῃ δὲ καιρό,

Τὰ δυὸ πλευρά τους μαλακὰ ἔσαν τὴν κοιλιά τους κάνει...

Ἄρ' οὐ ταῖς ἴπασαλείφτηκαν κκλά, σάν ἔπεσμένοι
Κ' οἱ δυὸ μὲ ἀδειάνῃ κοιλιά.

Μὲ κρεμασμένα τὰ αὐτιά,
Ἐφύγαν ἔς τὰ τέσσαρ' ἀπὸ ἑῖ, δαρυμένοι, ἠματωμένοι.

Τοὺς ἠρίλιωσε ἡ δυστυχία, ἡ πίκρα, τὸ φαρμάκι,

Ἔνας τὸν ἄλλον χαιρετᾷ,

Λένε πῶς ἦσαν χωρατά,

Κ' ἐπῆραν τὸν κατήφορο καὶ τρῶνε θυμωράκι.

Δ. Γρ. Καμπούρογλους.

Ζ'. ΑΝΑΜΙΚΤΑ

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΙ Ο ΒΑΤΡΑΧΟΣ

Ὁ Γιάννης.

Θέλω εἰς τὸ σχολεῖόν μου νὰ 'πάγω,
Μ' αὐτὸς δὲν μὲ ἀφίνει νὰ περάσω
Κι' ἀδίκως θὰ μὲ κάμῃ νὰ ταῖς φάγω
Γιατί 'ς τὸ μάθημα δὲν θὰ προφθάσω.
Τι ἔλει ἐδῶ; ποιά εἶναι ἡ δουλειὰ του;
Ὁ βάτραχος τί 'βγῆκε ἀπ' τὰ νερά του;
    'Ντρέπομαι φωνὴ νὰ βγάλω,
    Μὰ 'μπορῶ καὶ νὰ διαβῶ;
    'Αχ! Θεέ μου, τί νὰ κάνω
    Τ' εἰν' αὐτὰ ὅπου τράβῳ;

Ὁ Βάτραχος.

Τί πράγμα φοβερό βλέπω 'μπροστά μου!
Τί νᾶναι; ἄ!!! ἓνα παιδί 'ς τὸ δρόμο...
Χάθηκα! κάμετε τὰ κόλλυβά μου.
'Αχ! θὰ λιγοθυμήσω ἀπὸ τὸν τρόμο.
'Ακούστηκε ποτὲ τέτοια θηρία
'Σ τοὺς δρόμους νὰ γυρνοῦν; Τί δυστυχία!
    Τώρα θάβγῃ ἡ ψυχὴ μου
    'Απ' τὸν φόβο τὸν πολὺ,
    Τρέμει, τρέμει τὸ κορμί μου...
    Μὰ αὐτὸ τί ὠφελεῖ;

Ὁ Γιάννης

Τόρ' αὐτὸς ἂν μὲ τσιμπήσῃ!..

Ὁ Βάτραχος.

Τόρ' αὐτὸς ἂν μὲ πατήσῃ!..

Ὁ Γιάννης.

Θᾶχῃ δόντια σουβλερά!!!

Ὁ Βάτραχος.

Θᾶχῃ πόδια τρομερά!!!

Ὁ Γιάννης.

Μὰ πρέπει νὰ 'βρεθῶ 'ς τὸ μάθημά μου,

Γιατί ὁ κώδων τόρα θὰ χτυπήσῃ·

Ὁ Γέρο-Βάτραχος ἀπὸ 'μπροστά μου

Δὲν κάνει τάχα νὰ παραμερίσῃ;

Ὁ Βάτραχος.

Μὰ πρέπει πλειὰ νὰ πάγω 'ς τὰ παιδιὰ μου!

Θὰ χλαῖνε νηστικά... μὰ θὰ μ' ἀφήσῃ;

Τὸ φοβερὸ θηριὸ ἀπὸ 'μπροστά μου

Δὲν κάνει τάχα νὰ παραμερίσῃ;...

Ὁ Γιάννης.

Νὰ περάσω ἄφησέ με!

Ὁ Βάτραχος.

Αἶγο τόπο ἀνοιξέ με!

Ὁ Γιάννης.

Τὸ κουδοῦνί μας σημαίνει

Ὁ Βάτραχος.

Ἡ φαμίλια μου προσμένει...

Πηδοῦνε καὶ οἱ δύο μὲ μιὰ λαχτάρα,

Τινάζονται κ' οἱ δύο μὲ τὰ καλά τους,

Ἀκόμα 'λίγος φόβος καὶ τρομάρα

Κ' ὕστερα πᾶν κ' οἱ δύο 'ς τὴ δουλειά τους.

Ὁ Γιάννης τρέχει εἰς τὸ μάθημά του

Κ' ὁ Βάτραχος πάει ναῦρῃ τὰ παιδιὰ του.

Ἀριστοτέλης Κουρτίδης.

2. Ο ΣΤΡΑΤΑΡΧΗΣ

—Γιωργάκη, πάλι μ' ἄρχισες
Τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια . . .

Μάθαινε πρῶτα 'σάν νερό
Τὸ μάθημά σου, καὶ καιρὸ
Θὰ ἔχῃς γιὰ παιχνίδια.

Αὐτὰ καὶ ἄλλα ἔλεγε
'Σ τὸ Γιῶργο ἡ μαμά του,
Μὰ ὁ Γιωργάκης ὅλ' αὐτὰ
Τὰ 'νόμιζε γιὰ χωρατά,
Καὶ δὸς του τὴ δουλειά του.

Μόλις 'ς τὸ σπίτι ἔφθανε
'Απ' τὸ σχολειό, 'πετεῦσε
Τὴ σάκκα του σὲ μιὰ γωνιά,
Καὶ ἔτρεχε 'ς τὴ γειτονιά,
Καὶ καρυδιαῖς κτυποῦσε.

—Γιωργάκη, ἔλα, διάβασε,
Μὴν τρέχεις ὅλο ἔξω . . .

—Μαμά μου τώρα δὲν 'μπορῶ.
Ἔχω γιὰ διάβασμα καιρό,
Μισὴ στιγμὴ θὰ παίξω.

Μία βραδυὰ τὸν ἔκαμαν
Καὶ στρατηγὸ οἱ ἄλλοι
Μὲ ξύλινο σπαθὶ κοντό,
Καὶ μὲ χαρτένιο τρικαντὸ
'Απάνω 'ς τὸ κεφάλι.

Τότε νὰ 'βλέπατε χαραῖς
'Ο Γιῶργος καὶ καμάρι !
Ἐκείνη τὴ χρυσῇ βραδυὰ
Τὸν 'λέγαν ὅλα τὰ παιδιὰ
Τὸ πρῶτο παλληκάρι.

Μὰ μόλις ἔμπηκε σπίτι του
 Κουνῶντας τὰ φτερά του,
 Μὲ ἓνα ξύλο νὰ καὶ νά,
 Τὸν ἔκαμε ἔς τ' ἀληθινὰ
 Στρατάρχη ἡ μαμά του.
 Γεώργιος Σουρῆς.

3. Ο ΧΑΡΟΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΠΟΘΑΜΜΕΝΟΥΣ

Γιατ' εἶναι μαῦρα τὰ βουνὰ καὶ στέκουν βουρκωμένα;
 Μὴν ἄνεμος τὰ πολεμᾷ μὴνα βροχὴ τὰ δέρνει;
 Οὐδ' ἄνεμος τὰ πολεμᾷ κι' οὐδὲ βροχὴ τὰ δέρνει,
 Μόνο διαβαίνει ὁ Χάροντας μὲ τοὺς ἀποθαμμένους,
 Σέρνει τοὺς νιούς ἀπὸ ἔμπροστά, τοὺς γέροντας κατόπι,
 Τὰ τρυφερὰ παιδόπουλα ἔς τὴ σέλλα ἀρδιασμένα.
 Παρακαλοῦν οἱ γέροντες, τ' ἀγόρια γονατίζουν·
 — «Κόνεψε, Χάρο, σὲ χωριό, κόνεψε καὶ σὲ βρύσι,
 Νὰ πιοῦν οἱ γέροντες νερό κι' οἱ νιοὶ νὰ λιθαρίσουν,
 Καὶ τὰ μικρὰ παιδόπουλα νὰ μάσουνε λουλούδια.
 — «Ὁχι!.. χωριὰ δὲν θέλω ἔγώ, ἔσε βρύσαις δὲν κονεύω·
 Ἐρχοντ' αἱ μάταις γιὰ νερό, γνωρίζουν τὰ παιδιὰ τους,
 Γνωρίζονται τ' ἀντρώγυνα καὶ χωρισμὸ δὲν ἔχουν».
 Δημῶδες.

4. Η ΤΡΙΚΥΜΙΑ

Τρία καράβι' ἀρμενίζαν ἔς τῆς Πόλις τὰ μπουγάζια,
 Τὸν ἀρμενίζει μὲ νοτιὰ, τ' ἄλλο μὲ τραμοντάνια,
 Τὸ τρίτο τὸ καλλέτερο μὲ τῆς στεριᾶς τ' ἀγέρι.
 Ντελῆ βοριάς τοῦ ὠνάξε, ντελῆ βοριάς τὸ κρόζει:
 — Μάνα, καράβι, τὰ πανιά, μάνα καὶ ρίζ' τα πάτου.
 — Δὲν τὰ μαϊνάρω τὰ πανιά καὶ δὲν τὰ καταιβάζω.
 Εἶμαι καράβι ἑξακουστό, καράβι ἑξακουσμένο,
 Ἐχω κατάρτια μπρούντζινα, ἀντέναις σιδερένιας
 Κ' ἐκεῖ ποῦ στήσω μιὰ φορὰ τὴν πλώρη δὲν γυρίζω:
 Ἀσπρογαλίζ' ἡ θαλάσσα, συρίζουν τὰ κατάρτια,

Σκώνονται κύματα βουνά, χορεύει τὸ καράβι,
 Ἀπ' τὸ πουρν' ὡς τὸ δειλινὸ κι' ὡς μισὴ ὥρα νύχτα,
 Καὶ πρὸς τὴ μία τῆς νυκτὸς τὸ ἔξακουστὸ καράβι
 Ὅσ' τὰ κύματα ἐχώθηκε καὶ πίσω δὲν ἐφάνη.

Δημῶδες.

5. Η ΚΑΛΗ ΣΥΝΑΝΑΣΤΡΟΦΗ
 (Κατὰ τὸν Σαδῆ)

Περιεπάτουν καὶ εἶδον φύλλον
 Ἐπρόν, πλήν χύνον ὀσμὴν γλυκεῖαν.
 Λαβὼν δ' ἀμέσως τὸ ὠσπρρινόμην
 Μὲ τέρψιν θάσιν.

—Εὐωδιάζεις πολὺ, τῷ εἶπον,
 Μὴ εἶσαι ρόδον εὐχρουν τῶν κήπων;

—Δὲν εἶμαι ρόδον μοι ἀπεκρίθη,
 Ἀλλὰ συνέζησα πρὶν μ' ἐκεῖνο.

Ἐντεῦθεν ἔχω τὴν εὐωδίαν
 Ἢ διαχύνω.

Δ. Σ. Βυζάντιος.

ΤΟ ΧΕΡΙ

—Μαμά, ἡ Φρόσω ἔλεγεν, ὀλίγον πειστωμένη
 Μιὰ γνώμη ἔχομε μαζί ἐγὼ καὶ ἡ Ἐλένη.

Ὅμως ὁ κύριος ἐδῶ τόσο μικρὸς ἀκόμη,

Ἐχει κ' ἐκεῖνος γνώμη . . . .

Καὶ τὸ Γιωργάκη ἐδείξε — ἄσπρη μορφή, χιονάτη —

Παδί μ' ὀλόχρυσά μαλλιά, ῥοδιὰ ψυχὴ γεμάτη,

Γλυκὰ ἐχαμογέλασε κ' εἶπ' ἡ μητέρα — Ποῖα

Εἶν' ἡ μεγάλη σας αὐτή, παιδιά, φιλονικία;

—Ἰδού, μαμά, ὁ κύριος ποῦ τόσα πολλὰ ξέρει,

Λέγει πολυτιμότερο καὶ τῶν ῥοδιῶν τὸ χερί.

Δὲν λέγω, μὲ τὸ χερί του κανεῖς κεντᾶ, μὴ πάλι

Ἐχουνε ἄλλην εὐμορφεῖα τὰ δύο μὰς ῥοδιὰ, ἄλλη!

- Γιατί, μικρέ μου προτιμᾷς τὸ χέρι; —Μά, μητέρα,
Θυμᾷσαι τί μοῦ ἔλεγες ἐκείνη τὴν ἡμέρα; . . .
- Τί σ' ἔλεγα; —Νὰ ἔλεγες πῶς ἡ ἐλεημοσύνη
Εἶναι τὸ πλεῖον καλλίτερον τοῦ ὁ Θεὸς μᾶς δίνει.
- Λοιπὸν; —Λοιπὸν εἰς τοὺς πτωχοὺς τὰ ῥάματα ἢ τὸ χέρι
Δίνει ψωμί; —Μὲ τοῦτο τί; —Αὐτὸ ποιὸς δὲν τὸ ξέρει;
Εἶπ' ἡ Ἑλένη. —Νὰ ἐσύ, κι' ἄς εἶσαι πλεῖον μεγάλη...
Τὸν ῥίλησ' ἡ μητέρα του, τὸν ῥῆρε ῥς τὴν ἀγκάλη
Καὶ εἶπεν. —Ἔχεις δίκαιον, μικρέ μου· ὅποιο χέρι
ῥς τὸν ἀδελφόν σου τοῦ πεινᾷ ῥλίγον ψωμί προσφέρει,
Κι' ἀπὸ τὰ ῥάματα μᾶς τὰ δύο καλλίτερα κυττάζει,
Καὶ τέτοιο χέρι τοῦ Χριστοῦ τὸ χέρι ὁμοιάζει!
- ῥΑχιλλεὺς Παράσχος.

7. ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟΝ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Συναυλία τις μὲ φθάνει, ῥρμανία γλυκυτάτη . . .
Κεφαλὰς παιδίων βλέπω, βλέπω οἶκημα σχολείου . . .
Τῆς ἀμάξης σου τὸν δρόμον, ἀγαθέ μου φίλε, κράτει·
ῥΩ! μαγεύει τὴν ψυχὴν μου τὸ σχολεῖον τοῦ χωρίου!

Συναισθάνομαι βαθείας καὶ γλυκείας συγκινήσεις,
ῥΟτταν βλέπω τὰ παιδιά, τὰς πληθύας τοῦ σχολείου . . .
Μὴ μαγεύομαι διότι μ' ἔρχονται αἱ ἀναμνήσεις
Τῆς μικρᾶς μου ἀλφαβήτου καὶ τοῦ παιδικοῦ μου βίου;

Εἶν' αὐτὸ καὶ μόνον; ῥΟχι· ὅποιον ἂν σᾶς διακρίνη,
ῥΑν, μικρά μου, μετὰ πόθου ἡ ψυχὴ μου σᾶς θωπεύη,
Εἰς χρυσοῦν ἐλπίδων κόσμον ὁμοῦ αὕτη ἔθνους κλίνει·
Καὶ ἰδοὺ ἡμῶν ἡ θεὰ διατί ἐμὲ μαγεύει!

Μετ' ὀλίγους ἔτι χρόνους τὰ πτωχὰ αὐτὰ παιδιά
Εἰς τὸν δύσζηλον ἀγῶνα τῆς ζωῆς ῥ' ἀποδυθῶσι.
ῥΑλλὰ θέλει ἀμειλίκτως ἀφανίσ' ἡ δυστυχία,
ῥΑλλὰ θέλει χρυσῇ μοῖρα καὶ νεότης στεφανώση.

Ἐάν σήμερον τὸ ράκος καὶ τὸ δάκρ' εἶναι στολή των,
 Ποῖος αὔριον εἰξεύρει ἐκ τοῦ κύκλου των ὥραϊος
 Μὴ φανῇ τις αἶφνης ἥρωας, στρατηγὸς τῶν ἀνικητῶν,
 Δάφνη τοῦ μικροῦ χωρίου, τῆς Ἑλλάδος ὅλης κλέος;

Ποῖος αὔριον εἰξεύρει ἐκ τῆς χαροπῆς πληθύος,
 Ἦτις σήμερον εὐφώνως ἀτακτεῖ, σκιοτᾷ, μανθάνει,
 Μὴ ἂν αἶφνης ἀνατείλῃ νοῦς διάφωτος καὶ θεῖος,
 Ἄστρον τῆς καλῆς Ἑλλάδος, χρυσοῦ μέλλοντος σκαπάνη!

Θάρος, φίλοι μου, ὁ κόσμος εἶναι μοῖρα τῶν κρειττόνων,
 Κ' ἤρχισαν πολλάκις οὗτοι τὴν ζωὴν των ρακενδῦται.
 Αὔριον οἱ ἄνδρες οὗτοι κλίνουσι διὰ τὸν χρόνον
 Κ' ἡ πατρίς αὐτῆς ἡγέτας καλεῖ σᾶς: Ἑτοιμασθῆτε!

Ὁ Θεὸς γλυκὺς φρουρὸς τῆς, ὁ Θεὸς νὰ εὐλογῇ
 Τὴν καρδίαν ἣτις ἦλθεν ὡς ἡγέτις τοῦ σχολείου,
 Καὶ φωτίζει τὰ πικρὰ καὶ ὡς ὄρνις περιπτύσσει.
 —Πῶς λατρεῖται ἡ ψυχὴ μου τὸ σχολεῖον τοῦ χωρίου!
 Σπυρίδων Βασιλειάδης.

8. Ο ΧΕΙΜΩΝΑΣ

Σκέπασε τὰ κεραμίδια πιθαμαῖς δυὸ τρεῖς τὸ χιόνι,
 Κ' εἶν' ἡ πόλις φασκιωμένη μ' ἓνα κάτασπρο σεντόνι.
 Διέτε, διέτ' ἀεπροπροσώπους μέσ' ἔς τὰς γούνας τυλιγμένους,
 Διέτε, διέτε μέσ' ἔς τὸ χιόνι ὡς τὰ γόνατα χωμένους.
 Τοῦ, τοῦ τοῦ,
 Κ' ἐγὼ κρυώνω.
 Μποῦ, μποῦ, μποῦ,
 Κ' ἐγὼ παγώνω.

Ὅ τί κρύσταλλα, τί πάγοι! Ὁ Δεκέμβριος ἀφρίζει,
 Ὁ ἄερας λυσσασμένος ἔς τὰ παράθυρα μευγγρίζει.
 Τῆς φυχῆς τὰ παλληκάρια κουκουλώθηκαν ἔς τὸ στῶμα.
 Διέτε μύταις ὅπου στάζουν! Διέτ' ἄχνους ἀπὸ τὸ στόμα.

Λόγι' ἀκούστε μασσητά,
 Μάτια διέτε δακρυστά.
 Τοῦ, τοῦ, τοῦ
 Κ' ἐγὼ δακρύω,
 Μποῦ, μποῦ, μποῦ,
 Ἀ, κρύο ! κρύο !

Ένας χοῦ, χοῦ, χοῦ τὰ χέρια εἰς τὸ στόμα του ζέσταίνει.
 Έ τὴ φωτιά ὁ ἄλλος τρέχει καὶ τὰ μούτρα του θερμαίνει.
 Κ' ἐγὼ θέλω νὰ χωθῶ
 Έ τὰ ζεστά νὰ ζεσταθῶ.
 Τοῦ, τοῦ, τοῦ,
 Γιατί κρυώνω,
 Μποῦ, μποῦ, μποῦ,
 Καὶ πλευριπώνω.

Τί καλὸς εἶν' ὁ χειμῶνας ὅταν ἡ θερμάστρα κατῇ !
 Τί καλὰ ἐν ᾧ χιονίζει νὰ ρουφᾷς φούρ, φούρ πὼς τέει.
 Πλὴν ἐμένα ἡ χιονιά
 Καὶ ἡ βαρυχειμωνιά,
 Τοῦ, τοῦ, τοῦ,
 Πῶς μὲ κρυώνει !
 Μποῦ, μποῦ, μποῦ,
 Πῶς μὲ παγώνει !

Ἡλίας Τανταλίδης.

9. Ο ΣΚΥΛΛΟΔΗΜΟΣ

Ο Σκυλλοδῆμος ἔτρωγε 'ς τὰ ἔλατ' ἀπὸ κάτου,
 Κι' αὐτοῦ πρὸς τὰ χαράμματα περνοῦσαν δυὸ διαβάταις.
 Εἶχαν τὰ γένεια μακρὰ, τὸ πρόσωπό τους μαῦρο.
 Κοντὰ του 'στάθησαν κ' οἱ δύο, καὶ τονὲ χαιρετοῦγε.
 — « Καλή σου μέρα, Δῆμό μου » — Καλῶς τους τοὺς διαβάταις ! »
 — « Διαβάταις, πῶς τὸ 'ξέρετε πῶς εἰμ' ὁ Σκυλλοδῆμος ; »
 — « Φέρνομε χαιρετίσματα ἀπὸ τὸν ἀδερφό σου. »

- «Διαβάταις, ποῦ τὸν εἶδατε ἐσεῖς τὸν ἀδερφό μου ;»
 —«Στὰ Γιάννινα, 'ς τὴ φυλακὴ τὸν εἶδαμε κλεισμένον,
 Εἶχε 'ς τὰ χέρια σίδερα, καὶ κλάπαις 'ς τὰ ποδάρια.»
 Ὁ Σκυλλοδῆμος ἔδγκρυσε, πετιέται γιὰ νὰ φύγῃ.
 —«Ποῦ πάγεις, Δῆμο μ' ἀδερφέ, ποῦ 'πάγεις Καπετάνε ;»
 —«Τὸν 'βγάζω ἀπὸ τὰ σίδερα, ἢ πάω κ' ἐγὼ μὲ δαῦτον!..»
 —«Εγὼ 'μαι τ' ἀδερφάκι σου! ἔλα νὰ φιληθοῦμε.»
 Κ' ἐκεῖνος τὸν ἐγνώρισε 'ς τὰ χέρια τοῦ τὸν 'πῆρε,
 Γλυκὰ κ' οἱ δυὸ φιλήθηκαν 'ς τὰ 'μάτια καὶ 'ς τὴ χεῖλη.
 Κι' ὁ Δῆμος τὸν ἐρώτησε, κι' ὁ Δῆμος τὸν 'ρωτᾷ·
 —Κάθου, ἀδερφέ, κάθου πιστέ, κ' ἔλα 'μολόγησέ μας
 Πῶς ἔκαμες κ' ἐγλύτωσες ἀπὸ τοὺς Ἀρβανίταις.
 —«Νύχτα τὰ χέρια μ' ἔλυσα, κ' ἐτσάκισα ταῖς κλάπαις,
 Κ' ἐσύντριψα τὰ σίδερα κ' ἐρρίχτηκα 'ς τὸ Βάλτο,
 Ἐκεῖ 'βρα ἓνα μονόξυλο κ' ἐπέρασα τὴ λίμνη,
 Προφές τὰ Γιάννινα ἄφησα, καὶ τὰ λαγκάδια 'πῆρα.»

Δημῶδες.

10. Η ΣΚΛΑΒΑ

Ἄνοιξε τὰ φτερούγιά σου,
 Ἄχολο περιστέρι.
 Καὶ θενὰ πᾶς γι' ἀγάπη μου
 Σὲ μακρυνὸ σεφέρει.
 Εἶναι μακρὸς ὁ δρόμος σου,
 Ἄπλωσε τὸ φτερό σου
 Καὶ σύρε 'ς τὸ καλό.

Καὶ σὰν διαβῇς τὰ σύννεφα
 Καὶ σὰν τὰ διαπεράσῃς
 Καὶ μέσα 'κεῖ ποῦ κάθονται
 Τ' ἀστροπελέκια φθάσῃς,
 Θυμῆσου, περιστέρι μου,
 Μὴ σοῦ καῇ τὸ ράμμα

Ὅπου βαστάει τὸ γράμμα,
Καὶ πέση καὶ χαθῇ.

Καὶ σὰν ἰδῆς τὰ κύματα
Ἀπὸ ὕψους ν' ἀφρίζουν,
Καὶ νὰ κτυποῦν καὶ νὰ βογγοῦν,
Τὴ γῆ νὰ φοβερίζουν,
Μὴ γελαστῆς, πουλάκι μου,
Νὰ πᾶς ἐκεῖ σιμᾷ τους
Τὸ δόλια τὰ νερά τους
Θὰ βρέξουν τὴ γραφή.

Εἶναι τὰ κύματ' ἄσπλαχνα,
Πάντα νερὸ διψοῦνε
Κ' ἐπάνω σου θὰ πέσουνε
Σκληρὰ νὰ καταπιοῦνε
Τὰ δάκρυα ποῦ ἐστάξανε
Εἰς τὸ χαοτὶ μου ὅπάνω.
Ἀχ! κάλλιο ν' ἀποθάνω
Παρὰ νὰ μὴ τὰ ἰδῇ.

Κι' ἀνίσως 'κεῖ 'ς τὸ δρόμο σου
Ψηλὰ μέσ' τὸν αἰθέρα,
Πιστὸ περιστεράκι μου,
Τὴν ἀνοιξὶ μιὰ ἡμέρα
Τὰ χελιδόνια τ' ἄχαρα
Σοῦ τύχη κι' ἀπαντήσης,
Νὰ μοῦ τὰ χαιρετήσης
Μ' ἓνα γλυκὸ φιλί.

Καὶ νὰ τοὺς ὅπῃς ποῦ ὀρῖσκομαι,
Πῶς ἡ καρδιά μου τρέμει,
Πῶς χάνονται τὰ νιάτα μου,
Σὲ τούρκικο χαρέμι
Καὶ ὅπως τὸ παραθύρι μου
Νὰ μὴ τὸ λησμονήσουν

Καὶ νᾶσθουνε νὰ στήσουνε
Σιμὰ μου μιὰ φωλιά.

Κι' ἀνίσως κι' ἀποστᾶσανε
Καὶ ταῦρης δειλιασμένα
Κι' ἀπὸ χειμῶν' ἀνέλπιστο
Τὰ ἰδῆς κυνηγημένα,
Θυμῆσου, περιστέρι μου,
Τὴ ράχι σου νὰ στρώτῃς
Καὶ τὰ φτερά ν' ἀπλώσῃς
᾿Σάν καραβιοῦ πανιᾶ.

Κ' ἐκεῖ ποῦ θ' ἀρμενίζετε
Καὶ θὰ κρυφομιλῆτε
Καὶ μυστικά τὸν πόνο σας
Καθένα θὰ διηγῆται,
Θυμῆσου περιστέρι μου,
Νὰ 'πῆς 'ς τὰ χελιδόνια
Πῶς ἔφυγαν δυὸ χρόνια
Ὅπουμαι 'ς τὴ σκλαβιά.

Ἀρ. Βαλαωρίτης.

11. ΤΑ ΤΣΑΡΟΥΧΙΑ ΤΟΥ ΑΓΩΝΙΣΤΟΥ

(Ἐπὶ τῇ γεννῆσει τοῦ διαδόχου τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου,
τῇ 21 Ἰουλίου 1868).

Λουλούδια, βασιλόπουλο, 'ς τὴν τελετὴ σου στρώνω
Καὶ μ' ἓνα δάκρυ μου κ' ἐγὼ
Τὴ βαπτισί σου εὐλογῶ
Τὸ δρόμο σου μυρώνω.

᾿Σ τὸ πρῶτο χαμογέλιο σου διαμάντια δὲν σκορπίζω
Σὲ φθάν' ἡ χάρις τοῦ Χριστοῦ
Κι' ἀντὶ στολίδια, ἀγωνιστοῦ
Τσαρούχια σοῦ χαρίζω.

Μὴν τ' ἀποδέλῃς, εἰν' αὐτὰ κληρονομία μεγάλη·
 Δὲν τὰ παληῶσαν οἱ καιροί,
 Καὶ θάρρη ὧρα ποῦ μπορεῖ
 Νὰ ἔξανατρέξουν πάλι.

Αὐτὰ τὴν ὕστερη στιγμὴν 'φοροῦς' ὁ Κωνσταντῖνος
 Ὅταν ἀκούσθῃ μιὰ νυκτιὰ
 Σπαθὶ 'ς τὴν Πόλιν καὶ φωτιά,
 Ὡς ταῖς ἐκκλησιααῖς μας θρῆνος.

Ὅταν ἐκεῖνος ἔπρεπε ἐρύσῃσι τ' ἀγέρι
 Καὶ τᾶδωσεν 'ς τὸν κεραυνό,
 Τὰ 'πῆρ' ἐκεῖθε τὸ βουνό
 Κι' ὁ κλέφτης 'ς τὸ 'λημέρι.

Πόσαις φοραῖς 'ροδόλησε μ' ἐκεῖνα ὁ Κατσαντώνης!
 Κ' ἐσποῦσαν σίδερα βαρεῖα
 Ἐδῶθε ὁ γέρος τοῦ Μωριά
 Ἐκεῖθε ὁ Μηλιώνης!

Μ' αὐτὰ ἐμεῖς 'πατήσαμε μισῆς Τευρκιάς τὸ πτώμα
 Πλὴν ἄχ! 'ς τὴν Πόλιν τὴν πικρὴν
 Ποῦ τόσα χρόνια καρτερεῖ
 Δὲν 'μπήκαμε ἀκόμα!...

Χρυσὴ σου μοῖρα! Πάρε τὰ τοῦ Ὑμηττοῦ καμῆρι
 Ἐκεῖ ὅπου ἦσαν γραφτὰ
 Τὸ χέρι σου τὸ ζηλευτὸ
 Τὸ δίκιο μας νὰ πάρῃ.

Πόσαις φοραῖς ἀγρύπνησα γιὰ 'σένα μέσ' 'ς τὰ χιόνια,
 Καὶ νύχτα 'ς τὴν ἀετροφεγγιά!...
 Μὲ τὴν μορφὴν σου τὴν γλυκειὰ
 Μιλοῦσα τόσα χρόνια.

Εἶμαι λεβέντης γέροντας καὶ Χάρο δὲν φοβοῦμαι,
 Σαράντα χρόνια καρτερῶ
 Καὶ νὰ 'πεθάνω δὲν μπορῶ
 'Σ τὴν Πόλι πρὶν νὰ 'μποῦμε.

Μικοὺς ἀκόμη σταυραητὸς 'ξαπλώνεις 'ς τὴ φωλιά σου
 Τὰ σμαραγδένια σου φτερά.
 Καὶ τοῦ Βοσπόρου τὰ νερά
 Σαλεύει τ' ὄνομά σου.

Μεγάλωσέ μου νὰ σὲ ἰδῶ μιὰ 'μέρα Καπιτάνο
 Νὰ ρίξω δίπλα 'ς τὴν Τουρκιά,
 'Σ τὸ πλάγι σου, μιὰ τουφεκιὰ
 Κι' ἀμέσως νὰ 'πεθάνω!...

Γεώργιος Παράσχος.

ΤΕΛΟΣ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Α'. ΘΡΗΣΚΕΙΑ

	σελ.
Προσευχή . . . . . (B)	5
Ὁ Θεός . . . . . (B)	6
Ὁ μόνος ποιητής . . . . . (B)	6
Ὑμνος πρὸς τὸν Θεόν . . . . . (Γ)	7
Ἡ μερὰ ἐκκλησία . . . . . (Γ)	8
Ἡ Κριτική . . . . . (Γ)	8
Ὁ ναυαγὶς ἐν τρικυμίᾳ . . . . . (Γ)	9
Χριστὸς ἀνέστη . . . . . (Γ)	10
Τὸ πρωϊνὸν ἄσμα . . . . . (Γ)	10
Ἐσπέρα . . . . . (Γ)	11
Ἐωθινὴ προσευχή . . . . . (Δ)	12
Γῆ καὶ οὐρανός . . . . . (Δ)	13
Ὁ Χριστὸς καὶ τὸ παι- δάκι . . . . . (Δ)	14
Πρὸς τὸν Θεόν . . . . . (Δ)	15
Τὸ ἑωθινὸν ἄσμα . . . . . (Δ)	16
Ἡ ἐπιστροφή τοῦ ἀ- σώτου . . . . . (Δ)	16

Β'. ΦΥΣΙΣ

Θερινὴ νύξ . . . . . (B)	19
Ἡ ἑσπέρα . . . . . (B)	20
Ἡ αὐγή . . . . . (B)	20
Τὸ ἡμερολόγιον . . . . . (B)	21
Ἡ ἀνοιξίς . . . . . (B)	21
Ὁ ἀποαιρετισμὸς τοῦ χειμῶνος . . . . . (B)	22
Ὁ Μάϊος . . . . . (B)	23
Τὸ ἄρνησι . . . . . (B)	24
Ἡ ἐπανάδης τοῦ ποι- μνίου . . . . . (B)	25

	σελ.
Ὁ λαγός . . . . . (B)	25
Τὰ πουλάκια . . . . . (B)	26
Τὸ χελιδόνι . . . . . (B)	26
Ὁ σπουργίτης . . . . . (B)	27
Ἡ μέλισσα . . . . . (B)	27
Φιλοσοφία . . . . . (Γ)	28
Τὸ τριαντάφυλλον . . . . . (B)	29
Ἡ μηλέα . . . . . (B)	29
Ὁ ἥλιος . . . . . (Γ)	30
Ἡ φέσις . . . . . (Γ)	30
Ἡ ἀπὸ τοῦ βουνοῦ θέα . . . . . (Γ)	31
Ὁ ρθινόπωρον . . . . . (Γ)	31
Ὁ ἄρτιος . . . . . (Γ)	32
Τὸ καλοκαίρι . . . . . (Γ)	33
Ἐμβατήριον τῆς ἀνοί- ξεως . . . . . (Γ)	33
Ἡ ἐφοχή . . . . . (Γ)	34
Τὸ πρωϊ . . . . . (Γ)	35
Ὁ φασκός . . . . . (Δ)	36
Τὸ βῶδι . . . . . (Δ)	37
Τὸ ἀγρόνι . . . . . (Δ)	37
Καναρίνι καὶ σπουργί- τια . . . . . (Δ)	38
Ὁ κοῦκρος . . . . . (Δ)	39
Ἡ φωλιά . . . . . (Δ)	39
Ἡ πρὸς τὰ πτηνὰ εὐ- σπλαγχνία . . . . . (Δ)	40
Στεριά καὶ θάλασσα . . . . . (Δ)	41
Τὸ γλυοχάραγμα . . . . . (Δ)	42
Τὸ ἔαρ καὶ τὸ ρθινό- πωρον . . . . . (Δ)	42
Ἀνοιξίς . . . . . (Γ)	43
Τὸ σεγγάρι . . . . . (Δ)	44
Τὰ βδύνα . . . . . (Δ)	45

1) Τὰ ἐν παρενθέσει στοιχεῖα Β· Γ· Δ δηλοῦσι τὴν τάξιν τοῦ δημο-
τικοῦ σχολείου εἰς ἣν ἀρμόζει ἕκαστον ποίημα.

Ὁ γάτος	(Δ)	σελ. 46
Τὸ ἄϊογο	(Δ)	47
Ἡ ἐλιά	(Δ)	47

Γ' ΒΙΟΣ

Ὁ μύλος	(Β)	49
Ὁ βοσκός	(Β)	49
Τὸ ναυτόπουλο	(Γ)	50
Μαρμαράς, σιδηρορυ- γός, βαρελοποιός	(Β)	51
Ὁ ξυλουργός	(Β)	51
Ὁ μαγαιρᾶς	(Γ)	52
Οἱ μαρμαράδες	(Γ)	53
Ὁ κυνηγός	(Γ)	53
Ὁ ψυχρὸς	(Γ)	55
Τὸ ἀκόνι	(Γ)	55
Τὸ σαββατὶ δραπεδο	(Δ)	56
Ὁ κλέφτης παραχειμά- ζων	(Δ)	57
Τὸ γωριό	(Δ)	57
Οἱ ψαραδες	(Δ)	59
Ὁ ναύτης τοῦ Ἰονίου	(Δ)	61

Δ' ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Νανάρισμα τῆς κούχλας	(Β)	64
Ἡ μελπομένη εἰς τὴν κούνια	(Β)	65
Ἡ μητέρα μας κοιμά- ται	(Γ)	66
Τὰ διψασμένα ἄνθη	(Β)	66
Ἡ νοικοκυροῦλα	(Β)	67
Πῶς νὰ περάξω τὴν μητέρα	(Γ)	68
Ἡ ἐορτὴ τῆς μητρός	(Γ)	69
Ἡ γρημὰ μὲ τὸ καλάμι	(Γ)	70
Ὁ βοριάς ποῦ εἰς ἀρνά- κια παγώνει	(Δ)	71
Νανάρισμα	(Δ)	72
Ἡ πέριδικα	(Δ)	74
Ἀδελφικὴ ἀγάπη	(Δ)	74
Οἱ δύο πτωχοί	(Δ)	75

Τὰ ὄφρα	(Δ)	σελ. 76
Ὁ παλαιὸς καιρὸς	(Δ)	78

Ε' ΠΑΤΡΙΣ

Ἡ ἀγάπη τῆς πατρίδος	(Β)	80
Ὁ νεῦρος στρατιώτης	(Β)	80
Ἡ νέα Ἑλλάς	(Δ)	81
Ἡ γῆ τῆς Ἑλλάδος	(Δ)	82
Ἀνάμνησις τῆς πατρί- δος	(Γ)	82
Ὁ κλέφτης	(Β)	83
Ὁ ἀποχαιρετισμὸς τοῦ κλέφτου	(Γ)	84
Ἀλώσις Κωνσταντινου- πόλεως	(Δ)	85
Τὰ ψάρια	(Γ)	86
Τὸ παιδομάζωμα	(Γ)	86
Ἡ Δέσπω	(Γ)	86
Ἡ καταστροφή τῶν Ψαρῶν	(Δ)	87
Πολεμιστὴριον ἄσμα τοῦ Τυρταίου	(Γ)	87
Ὁ Ὀλύμπος	(Δ)	88
Ἡ διαθήκη τοῦ κλέφτου Τὸ μοιρολόγι τῆς Παρ- γας	(Δ)	89
Ὁ Κίττος	(Δ)	90
Ὁ γεροκαπετάνιος	(Δ)	90
Ἡ ἐπανάστασις	(Δ)	92
Ὁ ἀπόμαχος Ρουμε- λιώτης	(Δ)	93
Τὰ Γιγνινα καὶ ὁ Ἀ- λῆ παῖς	(Δ)	95
Εἰς τὴν ἀνδριάντα τοῦ Πατριάρχου	(Δ)	95
Τὸ Χανι τῆς Γραβιάς	(Δ)	96
Ἡ ἀλώσις τῆς Τριπό- λεως	(Δ)	99
Ὁ Δῆμος καὶ τὸ κέρυ- σεύλι	(Γ)	100
Τῦμος εἰς τὴν ἐλευε- ρίαν	(Γ)	101
Ὁ βράχος καὶ τὸ κύμα	(Δ)	103
Ὁ Σαμουήλ	(Δ)	104

Γ'. ΜΥΘΟΙ

	σελ.
Ὁ Ζίξικας καὶ τὸ μυρ- μήκι . . . . . (Β)	107
Ἡ πεταλοῦδα . . . . . (Β)	108
Ὁ βάτραχος . . . . . (Β)	108
Φλόξ καὶ καπνός . . . . . (Γ)	109
Βάτραχος καὶ ἀράχνη . . . . . (Β)	109
Ἡ κακὴ μέλισσα . . . . . (Γ)	110
Οἱ τρεῖς φίλοι . . . . . (Δ)	111
Κόραξ καὶ ἀλώπηξ . . . . . (Γ)	112
Πατήρ καὶ παῖδες . . . . . (Γ)	113
Βάτραχος χελώνη καὶ ὄφεις . . . . . (Γ)	114
Εὐσκότος ψεύστης . . . . . (Δ)	117
Γέρων καὶ θάνατος . . . . . (Γ)	118
Ὀνομαχία . . . . . (Γ)	119

Ζ'. ΑΝΑΜΙΚΤΑ

	σελ.
Γιάννης καὶ βάτραχος . . . . . (Β)	121
Ὁ στρατόρχης . . . . . (Γ)	123
Ὁ Χάρος με τοὺς ἀπο- θαμένους . . . . . (Γ)	124
Ἡ τριχυμία . . . . . Γ	124
Ἡ καλὴ συναναστροφή . . . . . (Δ)	125
Τὸ χέρι . . . . . (Δ)	125
Τὸ σγαλιεῖον τοῦ χω- ρίου . . . . . (Δ)	126
Ὁ χειμῶνας . . . . . (Β)	127
Ὁ Σκυλοῦδες . . . . . (Δ)	128
Ἡ σκιάδα . . . . . (Δ)	129
Τὰ παρούχια τοῦ ἀγω- νιστοῦ . . . . . (Δ)	131

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1 Σεπτεμβρίου 1888

ΑΡΙΘ. ΠΡΩΤ. 11117

ΔΙΕΚΠ.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ

ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ Κ. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΝ Π. ΚΟΥΡΤΙΔΗΝ

Ἐχόντες ὑπ' ὄψιν τὸν ΑΜΒ' νόμον τῆς 22 Ἰουνίου 1882 καὶ τὸν ΑΧΙ τῆς 20 Δεκεμβρίου 1887 περὶ διδακτικῶν βιβλίων, τὰ Β. Διατάγματα τῆς 4 Σεπτεμβρίου 1882, 30 Μαΐου 1883 καὶ 4 Ἰουνίου 1884 καὶ τὴν κατὰ ταῦτα ὑποβληθεῖσαν ἡμῖν ἔκθεσιν τῆς Α'. ἐπιτροπείας τῶν κριτῶν τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως, γνωρίζομεν ὑμῖν ὅτι ἐγκρίνομεν τὴν γνώμην τῆς ἐπιτροπείας ταύτης καθ' ἣν τὸ ὑμέτερον σύγγραμμα «Ἐκλογὴ ποιημάτων» τὸν κατὰ τὸν νόμον ΑΜΒ ἐγκριθέν ὡς μόνον διδακτικὸν βιβλίον πρὸς ἀπαγγελίαν διὰ τοὺς μαθητὰς τῆς Β' Γ' καὶ Δ' τάξεως τῶν Δημοτικῶν σχολείων τοῦ Κράτους δημοσίων, δημοσυντηρητῶν καὶ ἰδιωτικῶν ἐπὶ τετραετίαν ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ παρόντος σχολικοῦ ἔτους 1888—1889 εἶναι καλῶς καὶ κατὰ νόμον ἐκτετυπωμένον. Συμφώνως δὲ τῇ γνώμῃ τῆς ἐπιτροπείας ὀρίζομεν τιμὴν αὐτοῦ λεπτὰ πενήκοντα πέντε (55).

Ὁ Ὑπουργὸς
Π. ΜΑΝΕΤΑΣ

Ὁ Διεκπεραιωτῆς
ΣΤΕΦ. Μ. ΠΑΡΙΣΗΣ

ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΣΚΗΝΟΓΡΑΦΙΑΙ

ΕΚ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΚΑΙ

ΒΙΟΙ

Ἐπιφανῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῆς Τουρκοκρατίας
καὶ τῆς Ἐπαναστάσεως

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΗΣ Β' ΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

Κατὰ τὸ ἐπίσημον Πρόγραμμα τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας

ΕΚΔΟΤΗΣ

ΑΝΕΣΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1889

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΣΚΗΝΟΓΡΑΦΙΑΙ

ΕΚ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΚΑΙ

ΒΙΟΙ

ΕΠΙΦΑΝΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΗΣ Β'. ΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ

ΑΝΕΣΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΕΚΔΑΤΗΡΙΑΤΩΝ
ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1889

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν σφραγίδα τοῦ συγγραφέως
καὶ τὴν σφραγίδα τῶν καταστημάτων μου θεωρητέον ὡς ἐκ
τυποκλοπίας προερχόμενον.

Δ. ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

Τῷ ἀναγνώστῃ

Τὸ ἀνὰ χειρὸς βιβλίον συνταχθὲν κατὰ τὸ τελευταῖον πρόγραμμα τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας, ἵνα διδαχθῇ ἐν τῇ β'. τάξει τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων, διαιρεῖται εἰς τρία μέρη. Ἐκ τούτων τὸ μὲν πρῶτον περιέχει διηγήσεις ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας ἀπὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου (1193 π. Χ.) μέχρι τῆς κοταστροφῆς τῶν Θηβῶν ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου (335 π. Χ.). Τὸ δὲ δεύτερον περιέχει διηγήσεις ἐκ τῆς νέας Ἑλληνικῆς ἱστορίας ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Μωάμεθ Β'. (1453 μ. Χ.) μέχρι τῆς ἐν Ναβαρίνῳ ναυμαχίας (1827 μ. Χ.). Τὸ δὲ τρίτον περιέχει βίους ἐπιφανῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Δ. Π.

ΜΕΡΟΣ Α΄.

ΣΚΗΝΟΓΡΑΦΙΑΙ ΕΚ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ἕλληνες.

Οἱ Ἕλληνες θέλοντες ἵνα παραστήσωσι κοινήν τὴν καταγωγὴν των ἐθεώρουν ὡς προπάτορα αὐτῶν τὸν Δευκαλίωνα τὸν υἱὸν τοῦ Προμηθέως τοῦ σοφωτάτου τῶν Τιτάνων. Ὁ Δευκαλίων ἀναχωρήσας ἀπὸ τοῦ Καυκάσου περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἑκτοῦ αἰῶνος π. Χ. ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ κατόκησε τὸ πρῶτον ἐν τῇ Λυκωρείᾳ ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ καὶ ἐντεῦθεν ἐξέτεινε τὸ κράτος του πέραν τοῦ ποταμοῦ Ἀχελώου μέχρι τῆς Δωδώνης, ὑποτάξας πολλοὺς τῶν ἀρχαίων κατοίκων, τοὺς Γραικοὺς, τοὺς Κούρητας καὶ τοὺς Λέλεγας. Ἀλλὰ διὰ τὸν νέον κατακλυσμόν, ὅστις ἀπ' αὐτοῦ ὀνομάζεται *Δευκαλιώνειος*, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὅπου ἐβασίλευεν ὁ Κρανῶς· ἐντεῦθεν δὲ πάλιν, ἀφοῦ χάριν τῆς σωτηρίας του προσέφερε θυσίαν εἰς τὸν Δία τὸν Φύξιον (τὸν διευκολύναντα τὴν φυγὴν του) ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Λυκωρείαν. Ὑστερώτερον δ' ἐνέβαλεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἐβασίλευσε τέλος ἐν τῇ Φθιώτιδι. Ὁ Δευκαλίων ἀποθανὼν ἀφῆκε δύο τέκνα τὸν Ἀμφικτύονα καὶ τὸν Ἕλληνα. Ἐκ τούτων ὁ μὲν Ἀμφικτύων διεδέχθη τὸν Κρανῶν τὸν βασιλέα τῆς Ἀττικῆς, ὁ δ' Ἕλληνα παρέλαβε τὴν πατρῴαν βασιλείαν καὶ ἀπ' αὐτοῦ ὠνομάσθησαν Ἕλληνες πρῶτον μὲν οἱ ἐν τῇ Φθιώτιδι κατοικοῦντες, ἔπειτα δὲ πάντες ὅσοι ἐλάλουν τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ὁ Ἕλληνα ἐγέννησε τρεῖς υἱούς, τὸν Αἴολον, τὸν Δῶρον καὶ τὸν Εὐϋθον. Ἐκ τούτων ὁ μὲν Αἴολος καὶ Δῶρος ἔγειναν γενάρ-

χαι τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Δωριέων, ὁ δὲ Εὐϋθος προώρως ἀποθανὼν ἀφῆκε δύο υἱούς, τὸν Ἴωνα καὶ τὸν Ἀχαιόν, οἵτινες ἔγειναν γενάρχαι τῶν Ἰώνων καὶ τῶν Ἀχαιῶν. Ἐκ τῶν τεσσάρων δὲ τούτων φυλῶν οἱ μὲν Αἰολεῖς καὶ Ἀχαιοὶ ἔγειναν ὀνομαστότεροι καὶ διαπρεπέστεροι ἐν τοῖς μυθικοῖς χρόνοις, οἱ δὲ Δωριεῖς καὶ Ἴωνες ἐν τοῖς ἱστορικοῖς.

Τρωικὸς πόλεμος.

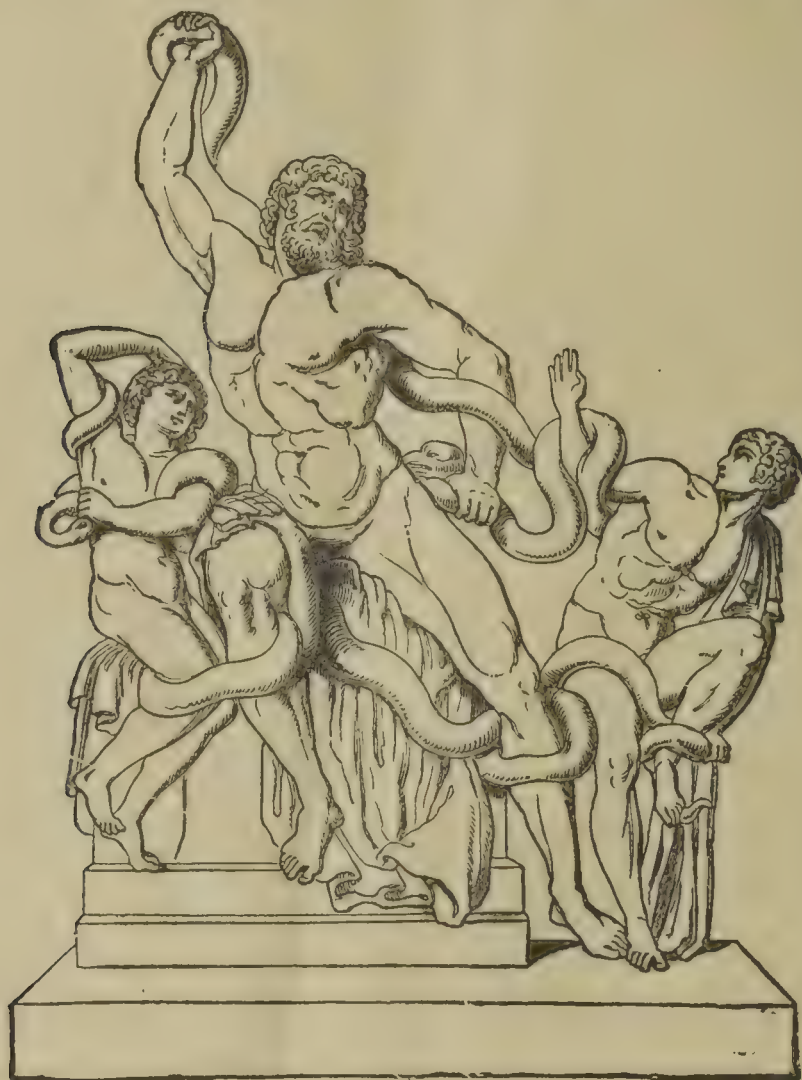
Πάρις ἢ Ἀλέξανδρος ὁ υἱὸς τοῦ Πριάμου, βασιλέως τῶν Τρώων ἐν τῇ δυτικῇ παραλίᾳ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ξενισθεὶς εἰς τὰ μέγαρα τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Μενελάου ἤρπασε τὴν σύζυγον τούτου Ἑλένην μετὰ πολλῶν θησαυρῶν καὶ τὴν ἀπήγαγεν εἰς τὴν Τρωάδα· ἡ ἄρπαγὴ αὕτη ἔγεινεν ἀφορμὴ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, ὅστις διήρκεσεν ἔτη δέκα (1193 — 1184). Ὁ ὕβρισθεις Μενέλαος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀγαμέμνων ὁ ἰσχυρὸς βασιλεὺς τῶν πολυχρύσων Μυκηνῶν ἐπεισαν τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων καὶ ἡρώων, ἦτοι τὸν γηραιὸν καὶ σοφὸν Νέστορα, βασιλέα τῆς Πύλου, τὸν πολυμήχανον Ὀδυσσεά, βασιλέα τῆς Ἰθάκης, τὸν ταχύπουν καὶ ἀνδρειότατον τῶν Ἑλλήνων Πηλεΐδην Ἀχιλλέα, ἀρχηγὸν τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Μυρμιδόνων, τὸν τολμηρὸν Διομήδην, βασιλέα τοῦ Ἀργους, τοὺς δύο Αἴαντας, τὸν τοῦ Τελαμῶνος, βασιλέα τῆς Σαλαμῖνος, καὶ τὸν τοῦ Οἰλέως, ἀρχηγὸν τῶν Λοκρῶν, τὸν ἐκ Κρήτης Ἰδομενέα καὶ ἄλλους, ἵνα ἐπιχειρήσωσι κοινὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Τρωάδος. Ἀλλ' ὅτε ὁ Ἑλληνικὸς στόλος συγκείμενος ἀπὸ 1186 πλοῖα, τὰ ὅποια ἔφερον 100,000 στρατιωτῶν, συνήχθη εἰς τὸν λιμένα τῆς Αὐλίδος, ἡ Ἀρτεμις ὀργισθεῖσα διότι ὁ Ἀγαμέμνων κυνηγῶν ἐφόνευσεν ἑλαφόν τινα αὐτῆς ἱεράν, ἔπαυσε πρὸς τιμωρίαν τὸν ἄνεμον καὶ τότε μόνον ἐπραΰνθη, ὅτε οὗτος κατὰ

συμβουλήν τοῦ μάντεως Κάλχαντος προσηνέχθη νὰ θυσιάσῃ τὴν θυγατέρα του Ἰφιγένειαν, τὴν ὁποίαν ὁμῶς ἡ θεὰ περικαλύψασα μὲ νεφέλην καὶ θέσασα ἀντ' αὐτῆς ἔλαφον τὴν μετέβαλεν εἰς Ταυρίδα, ὅπου ἔγεινεν ἱέρεια ἐν τῷ ναῷ τῆς αὐτῆς θεᾶς.

Ἀφοῦ δὲ μετὰ τοῦτο ἔπνευσεν οὐρίος ἄνεμος, ἀπέπλευσεν ὁ στόλος. Οἱ δὲ Τρῶες ἐν τῷ μεταξὺ μαθόντες τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ἑλλήνων προσεκάλεσαν εἰς βοήθειάν των τὰ γείτονα ἔθνη, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸν βασιλέα τῶν Δαρδάνων Αἰνείαν υἱὸν τοῦ Ἀγχίσου καὶ τῆς Ἀφροδίτης. Οἱ Ἕλληνες μετὰ πρῶ-
την εὐτυχῇ μάχην ἔκλεισαν τοὺς Τρῶας καὶ τοὺς συμμάχους των εἰς τὰ τεῖχη τῆς πρωτευούσης Τροίας. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶ-
χον τροφὰς ἔχαρκακώθησαν ἔμπροσθεν τῆς πόλεως καὶ οἱ μὲν ἡμίσεις ἐπολέμουν πόλεμον, ὅστις συνίστατο κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς πολλοὺς μεμονωμένους ἀτάκτους ἀγῶνας, καθ' οὓς καὶ οἱ θεοὶ αὐτοὶ τοῦ Ὀλύμπου διηρημένοι μεταξὺ των ἐφαίνοντο προστάται τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου μέρους, οἱ δὲ ἄλλοι ἐλεη-
λάτουν τὰς γείτονας πόλεις καὶ ἐγεώργουν τὴν χερσόνησον, ἵνα πορίζωνται τὰ πρὸς τὰ ζῆν ἀναγκαῖα. Ἐνεκα λοιπὸν τούτου ὁ πόλεμος πικρετάθη ἐπὶ δέκα ἔτη καὶ τέλος ἤρχισε νὰ ἀπο-
βαίνῃ ἐπιβλαβὴς εἰς τοὺς Ἕλληνας· διότι ὁ Ἀχιλλεὺς ὀλίγον πρὸ τοῦ τέλους τοῦ πολέμου ὀργισθεὶς κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἀρπάσαντος ἀπ' αὐτὸν τὴν αἰχμάλωτον Βρισηίδα, ἀπέσχε τοῦ ἀγῶνος, ἕως οὗ ἀναγκασθεὶς νὰ ἐκδικηθῇ τὸν θάνατον τοῦ ἐπι-
στηθίου φίλου τοῦ Πατρόκλου ἐπανῆλθεν εἰς τὸ πολεμικὸν θέατρον καὶ ἐφόνευσε μὲν τὸν φονέα ἐκείνου Ἑκτορα τὸν ἀνδρειότατον υἱὸν τοῦ Πριάμου, ἀλλ' ἐφονεύθη καὶ αὐτὸς μετ' ὀλίγον ὑπὸ τοῦ Πάριδος, τοξευθεὶς εἰς τὴν πτέρναν τὸ μόνον τρω-
τὸν μέρος τοῦ σώματός του. Ἀφοῦ δὲ κατὰ τὸ δέκατον ἔτος τοῦ πολέμου ἔπεσον καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη οἱ ἀνδρειότατοι, ὁ Ἑκτωρ καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς, ἐκυριεύθη ἡ Τροία διὰ πανουργίας ὁ Ὀδυσσεὺς μεταμφοισθεὶς εἰς ἐπαίτην εἰσῆλθεν μετὰ τοῦ Διομήδους

εἰς τὸν Ἴλιον καὶ ἥρπασεν ἐκεῖθεν τὸ λεγόμενον *Παλλάδιον*, ἥτοι ξόανον τῆς Παλλάδος, τὸ ὁποῖον ἐλατρεύετο ὡς ἔχον τὴν δύναμιν τοῦ νὰ φυλάττῃ τὴν πόλιν ἀπόρθητον, ἐν ᾧ ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ· ἔπειτα κατὰ συμβουλήν του κατεσκευάσθη ὁ δούρειος (ξύλινος) ἵππος, εἰς τὴν κοιλίαν τοῦ ὁποίου ἐκρύβη αὐτὸς μετ' ἄλλων Ἑλλήνων. Τοῦτον οἱ Ἕλληνες ἀφῆσαντες

Λαοκόων.

ἔμπροσθεν τῆς Τροίας ἤρχισαν ν' ἀποπλέωσι πρὸς τὴν Τένεδον, προσποιούμενοι ὅτι ἔφευγον. Οἱ δὲ Τρῶες ἤθελον νὰ εἰσαγάγῃσι τὸν ἵππον εἰς τὴν πόλιν των, ἀλλ' ἀντίστατο ἀποτρέπων αὐτοὺς ὁ ἱερεὺς τοῦ Ποσειδῶνος Λαοκόων. Ὅτε ὁμῶς δύο δράκοντες ἐξελθόντες ἀπὸ τῆς θαλάσσης περιέσφιξαν αὐτὸν καὶ μετ' αὐτοῦ τοὺς δύο υἱούς του, οἱ Τρῶες θεωρήσαντες τοῦτο

ὥς τιμωρίαν τῶν θεῶν διὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ εἰσήγαγον τὸν ἵππον εἰς τὴν πόλιν, ἵνα ἀντικαταστήσωσι δῆθεν τὸ ἀρπαγὲν Παλλὰδιον. Τὴν δὲ νύκτα οἱ κεκρυμμένοι ἥρωες εἰς τὴν κοιτίαν τοῦ δουρείου ἵππου ἐξεπήδησαν ἐκαῖθεν καὶ ἤνοιξαν τὰς πύλας εἰς τοὺς ἐκ Τενέδου ἐπιστρέψαντας πατριώτας των, οἵτινες εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν καὶ μετέβαλον αὐτὴν εἰς ἐρείπια καὶ τέφραν. Ὁ γέρον Πρίαμος ἐθυσιάσθη ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ Διὸς ὑπὸ τοῦ Νεοπτολέμου, υἱοῦ τοῦ Ἀχιλλέως, ἡ δὲ σύζυγός τοῦ Ἑκάβη καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς ἀπῆχθησαν αἰχμάλωτοι· ἐκ τούτων ἡ μὲν Πολυξένη ἐθυσιάσθη ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀχιλλέως, ἡ δὲ Κκσσανδρὰ ἐδόθη εἰς τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ ἡ Ἀνδρομάχη ἡ χήρα τοῦ Ἑκτορος εἰς τὸν Νεοπτόλεμον. Ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν Τρώων οἱ μὲν ἐφρονεύθησαν, οἱ δὲ ἐπωλήθησαν ὡς ἀνδράποδα, ὀλίγοι δὲ μόνον ἐσώθησαν διὰ φυγῆς, μετὰ δὲ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Αἰναΐας, φέρων διὰ μέσου τῶν ῥλογῶν τὸν γηραιὸν πατέρα τοῦ Ἀγχίστην ἐπὶ τῶν ὤμων του.

Ἀποστασία Ἰώνων. Πυρπόλησις Σάρδεων.

Ὁ τύραννος τῆς Μιλήτου Ἰστικῖος, κρατούμενος εἰς τὰ Σοῦσα παρὰ τῷ βασιλεῖ τῶν Περσῶν Δαρείῳ, εἶχεν ἀφῆσει ἐν Μιλήτῳ ὡς ἐπίτροπον τῆς τυραννίδος τὸν ἀνεψιὸν καὶ γαμβρόν του Ἀρισταγόραν. Οὗτος δ' ἐπιχειρήσας νὰ ὑποδουλώσῃ τὴν Νάξον διὰ Περσικῆς δυνάμεως ἀπέτυχεν· φοβούμενος δὲ μήπως ἔνεκα τούτου στερηθῇ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Μιλησίων διενεόθη νὰ σωθῇ δι' ἐπικινεστώσεως τῶν Ἰώνων, προτραπόμενος εἰς τοῦτο μυστικῶς καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰστικίου. Κατὰ προτροπὴν λοιπὸν τούτου πρώτη ἡ Μίλητος (499 π. Χ.) ἐσήκωσε τὴν ἐπικινεστατικὴν σημαίαν καὶ τὸ παράδειγμα αὐτῆς ταχέως ἐμimνήθησαν καὶ πολλὰ ἄλλα πόλεις, ἀφοῦ τοὺς μὲν τῶν ἀφωσιωμένων εἰς τοὺς Πέρσας τυράννων ἐξώρισαν, τοὺς δὲ ἐφόνευ-

σαν. Μετὰ δὲ τοῦτο ὁ Ἀρισταγόρας, ἔχων ἀνάγκην συμμάχων ἰσχυρῶν, μετέβη εἰς τὴν Σπάρτην καὶ παρέστησεν εἰς τὸν βασιλέα Κλεομένην, ὅτι οἱ Σπαρτιάται ὀφείλουσιν ὡς προεστῶτες τῆς Ἑλλάδος νὰ ἐλευθερώσωσιν ἐκ τῆς δουλείας τοὺς Ἴωνας, ἄνδρας συγγενεῖς. Ὁ δὲ Κλεομένης ἠρώτησεν αὐτὸν πόσων ἡμερῶν ὁδὸς εἶνε ἀπὸ τῆς θαλάσσης μέχρι τῶν Σούσων. τριῶν μηνῶν ἀπεκρίθη ὁ Ἀρισταγόρας, δείξας εἰς αὐτὸν συγχρόνως καὶ γεωγραφικὸν χάρτην. Τότε δὲ ὁ Κλεομένης εἶπεν, ὦ Μιλήσιε, ἄπελθε ἐκ τῆς Σπάρτης πρὶν δύσῃ ὁ ἥλιος· διότι οἱ Σπαρτιάται δὲν δύνανται ν' ἀπομακρυνθῶσι τόσον πολὺ ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Ὁ Ἀρισταγόρας ἐδοκίμασε νὰ τὸν διαφθείρῃ μὲ χρήματα, ἀλλ' ἀπέτυχε καὶ τότε μετέβη εἰς τὰς Ἀθήνας· διότι ἡ πόλις αὕτη ἦτο ἡ δυνατωτάτη τῶν λοιπῶν.

Οἱ Ἀθηναῖοι μνήμονες τῆς Ἰωνικῆς τῶν καταγωγῆς καὶ γνωρίζοντες ὅτι ὁ ἐξόριστος τυράννος αὐτῶν Ἰππίας καταφυγὼν εἰς τὸν Δαρεῖον προσεπάθει διὰ τῆς συνδρομῆς αὐτοῦ ν' ἀνακτήσῃ τὴν ἐν Ἀθήναις τυραννίδα προθύμως ἐχορήγησαν εἰς τοὺς Μιλησίους εἴκοσι πλοῖα, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ οἱ Ἐρετρίεῖς προσέθεσαν ἄλλα πέντε· ταῦτα δὲ τὰ πλοῖα ἔγειναν ἀρχὴ κακῶν εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ εἰς τοὺς βαρβάρους. Οἱ ἐπίκουροι Ἕλληνες ἠνωμένοι μετὰ τῶν Ἰώνων ἐνέβαλον εἰς τὴν Περσικὴν χώραν, ἐκυρίευσαν τὰς Σάρδεις καὶ ἐπυρπόλησαν αὐτάς (499 π. Χ.) ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησαν νὰ προχωρήσωσι περαιτέρω. Καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἐννοήσαντες τὸν κίνδυνον τοῦ ἐπιχειρήματος ἀνεχώρησαν μετ' ὀλίγον εἰς τὰ ἴδια· οἱ δὲ Ἴωνες συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Καρῶν καὶ Καυνίων ἐκυρίευσαν ὅλας τὰς ἐπὶ τῆς Θρακικῆς παραλίας κτήσεις τῶν Περσῶν καὶ ἐκίνησαν εἰς ἀποστασίαν καὶ τὴν Κύπρον. Ἀλλὰ μεθ' ὅλα ταῦτα οἱ Πέρσαι ἐνίκησαν ἐπὶ τέλους· πρῶτον ὑπέταξαν τὴν Κύπρον (498 π. Χ.) τὰς ἐν τῇ Ἀσίᾳ πόλεις τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τὴν Καρίαν, ἔπειτα κυριεύσαντες τὰς Κλαζομενάς καὶ τὴν Κύ-

μην ἐκίνησαν κατὰ τῆς Μιλήτου. Ἀλλ' ἡ Μίλητος δὲν εἶχε πλέον ἀρχηγὸν τὸν ταράξαντα τὴν Ἰωνίαν Ἀρισταγόραν, διότι εἶχε φύγη ἀνάνδρως εἰς τὴν Μύρκινον καὶ ὀλίγον ὕστερον ἐφρονεῦθη ὑπὸ τῶν Θορκῶν· ὁ δὲ Ἰστιχῖος ἀπατήσας τὸν Δαρεῖον εἶχεν ἀνακτήσει τὴν ἐλευθερίαν του, ἀλλ' οἱ Μιλήσιοι δὲν ἤθελον πλέον τύραννον καὶ ἐπομένως δὲν τὸν ἐδέχθησαν. Ἀφοῦ δὲ κατάρθωσε νὰ συλλέξῃ Λεσβίους τινὰς ἐπειράτευσεν μετ' αὐτῶν, ἕως οὗ συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν Περσῶν ἀνεσκολοπίσθη εἰς τὰς Σάρδεις. Οἱ Ἴωνες λοιπόν, ἅμα εἶδον τοὺς Πέρσας προχωροῦντας κατὰ τῆς Ἰωνίας, συνελθόντες εἰς τὸ *Παριώριον* ἀπεφάσισαν νὰ συλληχθῶσι μὲ τὰ πλοῖά των ὅσον τάχιστα εἰς τὴν νῆσον Λάδην, ἵνα ναυμαχήσωσιν ὑπὲρ τῆς Μιλήτου. Ἀλλ' ὅτε ἐφθασεν ἡ ἡμέρα τῆς ναυμαχίας, πρῶτοι οἱ Σάριοι ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς μάχης ἀφῆκαν τὴν τάξιν των, μετὰ δὲ τούτους οἱ Λεσβιοὶ καὶ οἱ περισσότεροι τῶν Ἰόνων. Ἐκ δὲ τῶν παραμεινάντων ἐν τῇ ναυμαχίᾳ οἱ Χῖοι, ἐβλάβηθησαν σπουδαίως διαπραττοντες ἔργα λαμπρά. Μετὰ δὲ τὴν ναυμαχίαν ταύτην οἱ Πέρσαι ἐπολιόρκησαν τὴν Μίλητον, ἥτις μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν ἐκυριεύθη (494 π. Χ.). Πλεῖστοι μὲν ἐκ τῶν ἀνδρῶν αὐτῆς ἐφρονεῦθησαν, αἱ δὲ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα των ἀπήχθησαν αἰχμάλωτοι εἰς τὰ παράλια τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Ὅσοι δὲ τῶν Ἰόνων διέμειναν ἐν τῇ-πατρικῇ των γῇ ὑπεβλήθησαν εἰς φόρον ὑπέρογκον.

Ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη (490 π. Χ.)

Ὁ Δαρεῖος πνέων ἐκδίκησιν κατὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ Ἐρετριέων, διότι ἐτόλμησαν νὰ βοηθήσωσι τοὺς ὑπηκόους του Ἴωνας, ἀπέστειλε δύο ἐπισήμους σατράπας τὸν Δᾶτιν καὶ Ἀρταφέρνην κατὰ τῆς Ἐρετρίας καὶ τῶν Ἀθηνῶν, διαταξάς αὐτοὺς νὰ ἐξανδραποδίσωσι τὰς πόλεις ταύτας καὶ νὰ τῷ φέρωσι τὰ

ἀνδράποδα, ἵνα τὰ ἴδη. Οἱ εἰρημένοι στρατηγοὶ μετὰ 110,000 πεζῶν καὶ ἱππέων ἐμβάντες εἰς 600 τριήρεις ἐπλευσαν ἀπὸ τῆς Κιλικίας πρῶτον εἰς τὴν Ἰωνίαν, ὅθεν παρέλαβον τοὺς Ἴωνας καὶ Αἰολεῖς, καὶ ἔπειτα ἐστράτευσαν κατὰ τῆς Νάξου. Ἄροῦ δὲ ὑπέταξαν αὐτὴν καὶ πολλὰς ἄλλας νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἀπεβιδάσθησαν εἰς τὸ νότιον μέρος τῆς Εὐβοίας καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Ἐρέτριαν. Ἡ πόλις αὕτη μετὰ ἐξαήμερον γενναίαν ἀντίστασιν ἐκυριεύθη διὰ πρόδοσίης, καὶ αἱ μὲν οἰκίαι καὶ τὰ ἱερὰ αὐτῆς ἐπυρπολήθησαν, οἱ δὲ κάτοικοι ἐξανδραποδισθέντες ἐστάλησαν δέσμιοι κατὰ τὴν παραγγελίαν τοῦ Δαρείου εἰς τὴν Ἀσίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ Πέρσαι καθ' ὁδηγίαν τοῦ Ἰππίου, ὅστις συνεστρατεύετο μετ' αὐτῶν ἀπέβησαν εἰς τὸν Μαρχθῶνα, τόπον τῆς Ἀττικῆς ἐπιτηδαιότατον διὰ τὸ ἱππικόν· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, ἅμα ἔμχθον τοῦτο. ἔτρεχον καὶ αὐτοὶ εἰς τὸν Μαρχθῶνα, δεκακισχίλιοι τὸν ἀριθμόν· ἦσαν δὲ αὐτῶν στρατηγοὶ δέκα, τῶν ὁποίων δέκατος ἦτο ὁ Μιλτιάδης, καὶ ἕκαστος αὐτῶν ἦρχε μίαν ἡμέραν κατὰ διαδοχὴν. Ἀλλ' ἐνῷ ἦσαν ἀκόμῃ ἐν Ἀθήναις οἱ στρατηγοὶ ἀπέστειλαν εἰς τὴν Σπάρτην τὸν ἡμεροδρόμον Φειδιππίδην, ἵνα ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τῶν Σπαρτιατῶν· οὗτος φθάσας μετὰ δύο ἡμέρας ἔλεγεν εἰς τοὺς ἄρχοντας· «ὦ Λακεδαιμόνιοι, οἱ Ἀθηναῖοι σᾶς παρακαλοῦσι νὰ βοηθήσητε αὐτοὺς καὶ νὰ μὴ ἀφίσητε πόλιν παλαιστάτην τῆς Ἑλλάδος νὰ ὑποδουλωθῇ ὑπὸ ἀνθρώπων βαρβάρων. Ἴδού ἡ Ἐρέτρια ἔχει ἐξανδραποδισθῇ καὶ ἡ Ἑλλάς διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἀξιολόγου ταύτης πόλεως ἔχει γείνη ἀδυνατωτέρα.» Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἐνέκριναν νὰ βοηθήσῃ τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' εὐθὺς δὲν ἠδύναντο, διότι δὲν ἤθελον νὰ λύσῃσι νόμον τινά, ὅστις ἀπηγόρευεν εἰς αὐτοὺς νὰ ἐκστρατεύωσι πρὸ τῆς πανσελήνου· ἦτο δὲ ἡ σελήνη τότε ἐννέα ἡμερῶν.

Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, ἄροῦ ἐφθασαν εἰς τὸν Μαρχθῶνα, ἐτά-

καὶ ὁ Μιλτιάδης, παρεκίνουν νὰ κτυπηθῶσιν. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἦτο φόβος μήπως νικήσῃ ἡ χειροτέρα τῶν γνωμῶν, ὁ Μιλτιάδης ἐλθὼν πρὸς τὸν πολέμαρχον Καλλίμαχον, ὅστις ἦτο ὁμόψηρος μὲ τοὺς στρατηγοὺς τῷ εἶπεν· «Ἀπὸ σὲ τώρα, Καλλίμαχε, ἐξαρτᾶται ἢ νὰ καταδουλώσῃς τὰς Ἀθήνας ἢ νὰ τὰς ἐλευθερώσῃς καὶ ν' ἀφῆσῃς μνημόσυνον αἰώνιον, ὁποῖον δὲν ἀφῆκεν ὁ Ἀρμόδιος καὶ ὁ Ἀριστογείτων (φονεῖς τοῦ Πεισιστρατίδου Ἰππάρχου)· διότι οἱ Ἀθηναῖοι εὐρίσκονται σήμερον εἰς μεγαλύτερον κίνδυνον. Αἱ γνώμαι ἡμῶν τῶν στρατηγῶν εἶνε διηρημέναι εἰς δύο· ἐάν μὲν λοιπὸν τώρα δὲν συμπλακῶμεν

Μιλτιάδης

πρὸς τοὺς Πέρσας, φοβοῦμαι μήπως διχόνοιά τις κλονήσῃ τὰ φρονήματα τῶν Ἀθηναίων, ὥστε νὰ μαδίσωσιν· ἐάν δὲ συμπλακῶμεν πρὶν εἰσχωρήσῃ σαθρά τις ἰδέα εἰς τινὰς τῶν Ἀθηναίων, δυνάμεθα νὰ νικήσωμεν εἰς τὴν μάχην. Ὅλα λοιπὸν αὐτὰ ἀπὸ σὲ ἐξήρτηνται· διότι ἐάν σὺ προστεθῇς εἰς τὴν γνώμην μου, ἔχεις πατρίδα ἐλευθέραν καὶ πόλιν πρώτην τῶν ἐλληνίδων· ἐάν δὲ προτιμήσῃς τὴν γνώμην τῶν ἀναβαλόντων τὴν μάχην, θὰ ἔχῃς πατρίδα δούλην.» Ταῦτα εἰπὼν ὁ Μιλτιάδης εἰλκυσεν εἰς τὸ μέρος του καὶ τὸν Καλ-

λίμαχον καὶ οὕτως ἀπεφασίσθη νὰ κτυπήσωσι.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἕκαστος τῶν στρατηγῶν, τῶν ὁποίων ἡ γνώμη ἦτο νὰ πιασθῶσιν, παρέδιδεν εἰς αὐτὸν τὴν ἡμέραν τῆς στρατηγίας του· αὐτὸς δὲ δεχόμενος αὐτήν, δὲν διέταπτε τὴν μάχην, ἕως οὗ ἔφθασεν ἡ ἰδική του ἡμέρα. Τότε λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι ἐτάχθησαν ὡς ἐξῆς· τὸ μὲν δεξιὸν κέ-

ρας διώκει ὁ πολέμαρχος Καλλίμαχος, ἐφεξῆς δὲ ἠκολούθουν αἱ φυλαὶ κατὰ τάξιν, οἱ δὲ Πλαταιεῖς κατεῖχον τὸ ἀριστερόν. Ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἦσαν ἐν τῷ μέσῳ, ὁ δὲ Μιλτιάδης πανταχοῦ. Ἀφοῦ δὲ οὕτω διετάχθησαν καὶ αἱ θυσίαι [ἐγένεον] καλαί, τότε ἀφῆθησαν οἱ Ἕλληνες μὲ βῆμα ταχὺ κατὰ τῶν Περσῶν, ἀπὸ τῶν ὁποίων τοὺς ἐχώριζε διάστημα ὀκτὼ μόνον σταδίων. Οἱ δὲ Πέρσαι βλέποντες ὅτι ἐπήρχοντο δρομαῖοι, ἡτοιμάζοντο νὰ τοὺς δεχθῶσι, [καὶ ἐνόμιζον ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι] παρεφρόνησαν, διότι ἔβλεπον ὅτι ἦσαν ὀλίγοι καὶ τόσοι ὄντες ἤρχοντο μὲ ταχύτητα χωρὶς νὰ ἔχωσιν οὔτε ἱππικὸν οὔτε τόξα. Οἱ Ἀθηναῖοι ὁμῶς, καθὼς ἐπλησίισαν ἄθροοι εἰς τοὺς βαρβάρους, ἐπολέμουν ἀνδρείως. Μετὰ πολύωρον κρατερὰν συμπλοκὴν οἱ Πέρσαι ἡττήθησαν ἡτταν ὀλοσχερῇ· ἑξακισχίλιοι καὶ τετρακόσιοι ἐξ αὐτῶν ἔπεσον εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, ἴσως καὶ ὁ Ἰππίας, οἱ δὲ λοιποὶ τραπέντες εἰς φυγὴν μόλις διεσώθησαν εἰς τὸν στόλον των, μετὰ τοῦ ὁποίου ἔσπευσαν νὰ περιπλεύσωσι τὸ Σούνιον, θέλοντες νὰ καταλάβωσι τὰς Ἀθήνας ἐρήμους τῶν ὑπερασπιστῶν. Ἀλλ' οἱ νικηταὶ ἔτρεχον ὅσον τάχιστα εἰς τὴν πόλιν καὶ, ἀναχωρήσαντες ἀπὸ τοῦ ἐν Μαραθῶνι Ἡράκλειου, εἶχον στρατοπεδεύσει εἰς ἄλλο Ἡράκλειον, τὸ ἐν Κυνοσάργει, ὅτε οἱ βάρβαροι ἐφάνησαν ἀνοικτὰ εἰς τὸ Φάληρον. Ἀφοῦ δ' ἐκεῖ ἐστάθησαν ὀλίγον ἀπέπλευσαν ὀπίσω εἰς τὴν Ἀσίαν κατησχυμμένοι.

Μάχη ἐν Θερμοπύλαις (480 π. X.)

Ὅτε ἡ ὑπεράσπισις τῶν Θερμοπυλῶν κατὰ τοῦ Ξέρξου, ὀδηγοῦντος εἰς τὴν Ἑλλάδα 2,500,000 μαχίμων ἀνδρῶν, εἶχεν ἀποφασισθῇ, ἐπανηγυρίζετο ἐν Σπάρτῃ ἡ ἐορτὴ τῶν *Καρνείων*, καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐτελοῦντο οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες. Οἱ Ἕλληνες ὁμῶς δὲν ἀφῆκαν τὰς ἐορτάς των, καίτοι μέγας

κίνδυνος επέκειτο. "Οθεν εὐάριθμος συμμαχικὸς στρατός, ἀριθμῶν ὑπὲρ τοὺς πεντακισχιλίους καὶ διακοσίους ἄνδρας, δίκην προφυλακῆς ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης Λεωνίδαν εἶχεν ἀποσταλῆ εἰς τὰς Θερμοπύλας. "Οτε δὲ ὁ Ξέρξης, ὁδοιπορήσας διὰ τῆς Θεσσαλίας, ἔφθασεν εἰς τὴν πόλιν Τραχῖνα τῆς Μηλίδος γῆς παρὰ τὸν Μαλιακὸν κόλπον, οἱ Ἕλληνες καταπλαγέντες ἐσκέπτοντο περὶ ἀναχωρήσεως. Οἱ μὲν ἄλλοι Πελοποννήσιοι ἐγνωμοδύτου, ἐλθόντες εἰς τὴν Πελοπόννησον, νὰ φυλάττωσι τὸν ἰσθμόν, ὁ δὲ Λεωνίδας, ἐπειδὴ οἱ Φωκεῖς καὶ οἱ Λοκροὶ δὲν ἐδέχοντο αὐτὴν τὴν γνώμην, ἔδωκε ψῆφον νὰ μένωσιν ἐκεῖ. Ἐν ᾧ δὲ αὐτοὶ ἐσκέπτοντο ταῦτα, ὁ Ξέρξης ἔπεμψε κατὰσκοπον ἱππέα, ἵνα ἴδῃ πόσοι ἦσαν καὶ τί ἔπραττον. "Οτε δὲ ἐπλησίασε πρὸς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων ὁ ἱππεύς, ἔβλεπε μόνον τοὺς τεταγμένους ἔξω τοῦ τείχους, ἀλλ' ὄχι καὶ τοὺς ἔσω. Ἐτυχὸν δὲ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν νὰ εἴνε τεταγμένοι ἔξω οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὄντες τὸν ἀριθμὸν τριακόσιοι, καὶ ἔξ αὐτῶν ἄλλοι μὲν ἐγυμνάζοντο, ἄλλοι δὲ ἐκτενίζοντο. Ἀφ' οὗ δὲ παρετήρησεν ὁ κατὰσκοπος ὅλα ἀκριβῶς, ἐπέστρεψεν ὑπίστω καὶ τὰ ἀνήγγειλεν εἰς τὸν βασιλέα. Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Ξέρξης, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ τί ἐσήμαινεν ἐκεῖνο· τὸ ὁποῖον οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔκαμνον, καὶ προσεκάλεσε τὸν ἐξόριστον βασιλέα τῆς Σπάρτης Δημάρατον, ὅστις μετὰ τῶν Περσῶν συνεστρατεύετο, ἵνα παρ' αὐτοῦ τὸ μάθῃ. Ὁ δὲ Σπαρτιάτης τῷ εἶπεν. «οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, βασιλεῦ, ἦλθον ἵνα πολεμήσωσι καθ' ἡμῶν περὶ τῆς εἰσόδου καὶ αὐτὸ ἐτοιμάζονται νὰ κάμωσι. διότι ἔχουσι νόμον τοιοῦτον· ὅταν δηλαδὴ μέλλωσι νὰ κινδυνεύωσι περὶ ζωῆς, τότε στολίζουσι τὰς κεφαλὰς των.» Ο δὲ Ξέρξης δὲν ἐπέθετο, ἀλλ' ἀφῆκε νὰ παρέλθωσι τέσσαρες ἡμέραι, ἐλπίζων ὅτι αὐτοὶ θὰ φύγωσι· τὴν δὲ πέμπτην ἡμέραν εἶδε τὴν ἐπιμονήν των καὶ μάλιστα ἀφ' οὗ ζητήσας ἀγερώχως τὴν παράδοσιν τῶν ὅπλων ἤκουσε τὴν Λακωνικὴν ἐκεί-

έδοκίμαζον. Τότε ὁ βασιλεὺς ἐνόησεν ὅτι ἀνθρώπους μὲν εἶχε πολλούς, ἀλλ' ἄνδρας ὀλίγους.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Μῆδοι ὑπέφερον πολὺ, τότε αὐτοὶ μὲν παρεμέρισαν καὶ διαδεχθέντες αὐτοὺς ὥρμησαν οἱ δεκακισχίλιοι ἐπίλεκτοι τῶν Περσῶν, τοὺς ὁποίους ὁ βασιλεὺς ὠνόμαζεν ἀθανάτους καὶ οἵτινες εἶχον ἀρχηγὸν τὸν Ὑδάρνην, ἐλπίζοντες ὅτι αὐτοὶ εὐκόλως θὰ κατατροπώσωσι τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀθάνατοι δὲν ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι· διότι ἐμάχοντο ἐν στενωτάτῳ μέρει καὶ μετεχειρίζοντο δόρατα βραχύτερα ἢ οἱ Ἕλληνες καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ μεταχειρισθῶσι πολὺ πλῆθος. Οἱ δὲ Σπαρτιαῖται ἐπολέμουν θαυμασίως, δεικνύοντες καὶ ἄλλα πολλὰ ἀνδραγαθήματα ὥς ἄνθρωποι γνωρίζοντες τὰ πολεμικὰ κατὰ τῶν μὴ γνωριζόντων αὐτὰ καὶ πρὸς τούτοις, στρέφοντες τὰ νῶτα ἀθρόοι πάντες, προσεποιοῦντο ὅτι ἔφευγον. Τότε οἱ μὲν βάρβαροι βλέποντες αὐτοὺς φεύγοντας ἔτρεχον κατόπιν μετὰ βοῆς καὶ κρότου τῶν ὅπλων· οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι, ὅτε ἐπλησίαζον ἐκεῖνοι νὰ τοὺς φθάσωσιν, ἐπανεστρεφον καὶ ἐπερχόμενοι κατ' αὐτῶν ἔρριπτον κάτω ἀναρίθμητον πλῆθος Περσῶν, ἐνῶ ἐκ τῶν Σπαρτιατῶν ὀλίγοι ἔπιπτον τότε. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Πέρσαι μετεχειρίσθησαν ὅλας τὰς δυνάμεις των καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ κυριεύσωσι τὴν εἴσοδον, ἔφυγον ὀπίσω. Τὴν δὲ δευτέραν ἡμέραν οἱ βάρβαροι ἐπεχείρησαν νέαν προσβολήν, ἐλπίζοντες ὅτι οἱ Ἕλληνες ὄντες ὀλίγοι κατεπληγώθησαν καὶ ὅτι δὲν θὰ ἦσαν πλέον ἱκανοὶ ν' ἀντιστῶσιν. Ἀλλὰ καὶ τότε οὐδὲν ἔργον καλλίτερον ἔπραξαν, διότι οἱ Ἕλληνες ἦσαν διηρημένοι κατὰ τάξεις καὶ ἔθνη καὶ διεδέχοντο ἀλλήλους εἰς τὴν μάχην κατὰ σειράν. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Ξέρξης ἦτο ἐν ἀμνηχανίᾳ, ὁ Μηλιεὺς Ἐφιάλτης ἐλπίζων νὰ λάβῃ μεγάλας δωρεὰς παρὰ τοῦ βασιλέως προσέρχεται εἰς αὐτὸν καὶ τῷ λέγει τὴν ἀτραπὸν Ἀνόπαιαν, ἥτις διὰ τοῦ ὁμωνύμου ὄρους φέρει εἰς τὰς Θερμοπύλας. Εὐθὺς λοιπὸν ὁ βασιλεὺς διέταξε

τὸν Ὑδάρνην ν' ἀκολουθήσῃ τὸν προδότην μετὰ τῶν ἀθανάτων. Οἱ Πέρσαι κινήσαντες περὶ λύχνων ἀφ' ἃς ἔφθασαν περὶ τὸ λυκαυγὲς εἰς ἄκραν τινὰ τοῦ ὄρους, ὅπου χίλιοι Φωκεῖς εἶχον ταχθῆ πρὸς σωτηρίαν τῆς χώρας τῶν καὶ φρουρὰν ἅμα τῆς ἀτραποῦ. Τρέψαντες δὲ τοὺς Φωκεῖς εἰς φυγὴν, κατέβαιναν ταχέως τὸ ὄρος.

Εἰς δὲ τοὺς φυλάττοντας τὰς Θερμοπύλας Ἕλληνας πρῶτον ὁ μάντις Μεγιστίας παρατηρήσας εἰς τὰ σφάγια εἶπε τὸν θάνατον, ὅστις ἔμελλε νὰ τοῖς συμβῇ περὶ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου· ἔπειτα δὲ ἦλθον καὶ αὐτόμολοι καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ ἡμεροσκόποι ἀγγέλλοντες εἰς αὐτοὺς τὴν περικύκλωσιν τῶν Περσῶν. Τότε οἱ Ἕλληνες ἐσκέπτοντο καὶ αἱ γνῶμαι αὐτῶν ἦσαν διηρημέναι· διότι ἄλλοι μὲν δὲν ἐπέτρεπον ν' ἀφήσωσι τὴν θέσιν, ὅπου ἐτάχθησαν, ἄλλοι δὲ ἀντέτεινον εἰς τοῦτο. Ὁ δὲ Λεωνίδας βλέπων ὅτι οἱ σύμμαχοι δὲν ἦσαν πρόθυμοι νὰ διακινδυνεύσωσι τοὺς ἀπέπεμψεν, ἵνα μὴ χαθῶσιν ἀνωφελῶς· εἰς ἑαυτὸν δὲ καὶ εἰς τοὺς παρόντας 300 Σπαρτιάτας δὲν ἔκρινεν εὐπρεπὲς ν' ἀφήσωσι τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν ἄπαξ ἦλθον νὰ φυλάξωσιν. Οἱ σύμμαχοι λοιπὸν ἀνεχώρησαν· μόνοι δὲ οἱ Θεσπιεῖς, 700 τὸν ἀριθμόν, καὶ 400 Θηβαῖοι ἔμειναν παρὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις. Ἐξ αὐτῶν δὲ οἱ μὲν Θηβαῖοι ἔμειναν ἄκοντες, διότι ὁ Λεωνίδας τοὺς ἐκράτει ὡς ὁμήρους, οἱ δὲ Θεσπιεῖς ἐκόντες, φιλοτιμούμενοι νὰ συναποθάνωσι μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων.

Ὁ δὲ Ξέρξης, ἀφ' οὗ ἔκαμε σπονδὰς μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, προσμείνας τὴν μετὰ τοῦ Ἐφιάλτου ὠρισμένην ὥραν, ἐφώρμησε κατὰ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες βέβαιοι ὄντες περὶ τοῦ θανάτου εἶχον ἐξέλθῃ εἰς τὸ πλατύτερον μέρος τοῦ στενοῦ. Ἐνταῦθα δὲ γενομένης μάχης, ἔπιπτε πολὺ πλῆθος τῶν βαρβάρων· διότι ὅπισθεν οἱ ἡγεμόνες τῶν ταγμάτων ἐρράπιζον αὐτοὺς διὰ μαστίγων, ἵνα χωρῶσιν εἰς τὰ πρόσω· ὥστε πολλοὶ μὲν ἐξ

αὐτῶν ἔπιπτον εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐπνίγοντο, πολὺ δὲ περισσότεροι κατεπατοῦντο ζῶντες ὑπ' ἀλλήλων. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι, ἀφ' οὗ τὰ δόρατα τῶν περισσοτέρων ἔσπασαν πλέον, ἐφόνευον τοὺς Πέρσας μὲ τὰ ξίφη· ἐν ταύτῃ δὲ τῇ μάχῃ πίπτει ὁ Λεωνίδας καὶ ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ γίνεται μέγας ὠθισμός, καθ' ὃν οἱ Ἕλληνες τετράκις ἀπέκρουν τοὺς Πέρσας· καὶ ἐφύλαττον ἀκόμῃ τὸ ἐνδοξὸν ἐκεῖνο τρόπαιον, ὅτε οἱ μετὰ τοῦ Ἐφιάλτου βάρβαροι ἐφάνησαν ὀπισθεν τῶν. Τότε οἱ Ἕλληνες ἀνεχώρησαν ὀπίσω εἰς τὸ στενὸν καὶ παρελθόντες τὸ τεῖχος ἐστάθησαν ἅπαντες οἱ ἄλλοι, πλην τῶν Θηβαίων αὐτομολησάντων εἰς τοὺς Πέρσας, ἐπὶ τοῦ λόφου, ὅπου σήμερον ἴσταται ὁ λίθινος λέων εἰς τιμὴν τοῦ Λεωνίδου. Ἐκεῖ δὲ ὑπερασπιζόμενοι μὲ μαχαίρας, ὅσοι εἶχον ἀκόμῃ, καὶ μὲ χεῖρας καὶ στόματα ἔπεσον πάντες, κτυπώμενοι πανταχόθεν μὲ πέτρας καὶ βέλη (Ἰουλίῳ 480 π. Χ.). Εἰς τούτους δὲ ταφέντας ἐκεῖ, ὅπου ἔπεσον, καὶ εἰς τοὺς πεσόντας πρὶν ἀναχωρήσωσιν οἱ ἀποπεμφθέντες ὑπὸ τοῦ Λεωνίδου ἐπεγράφη ἐπίγραμμα λέγον τάδε· «*ἐδῶ ἐμάχοντό ποτε μὲ τρία ἑκατομμύρια Περσῶν τέσσαρες χιλιάδες ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου*» διὰ δὲ τοὺς Σπαρτιάτας ἰδιαιτέρως ἔγεινε τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα· «*ὦ ξεῖν' ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῇδε κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι*»· Ἐν ταῖς Θερμοπύλαις ἔπεσον ἐκ τῶν Περσῶν 20,000 μετὰξὺ τῶν ὁποίων δύο ἀδελφοὶ ἑτερομήτριοι τοῦ Εἰρξίου καὶ ἄλλοι πολλοὶ ὀνομαστοί.

Ναυμαχία ἐν Ἀρτεμισίῳ (Ἰουλίῳ 480 π. Χ.)

Ὁ στόλος τοῦ Εἰρξίου συγκείμενος ἐκ 1207 τριήρων ἔπλεεν τὸν Ἰούλιον τοῦ 480 π. Χ. ἐκ τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου πρὸς τὰ ἑλληνικὰ παράλια. Δέκα ἐκ τῶν τριήρων τούτων αἱ μᾶλλον ταχυπλοοῦσαι εἰσῆλθον εἰς τὸ στενὸν τῆς Σκιάθου, ὅπου προε-

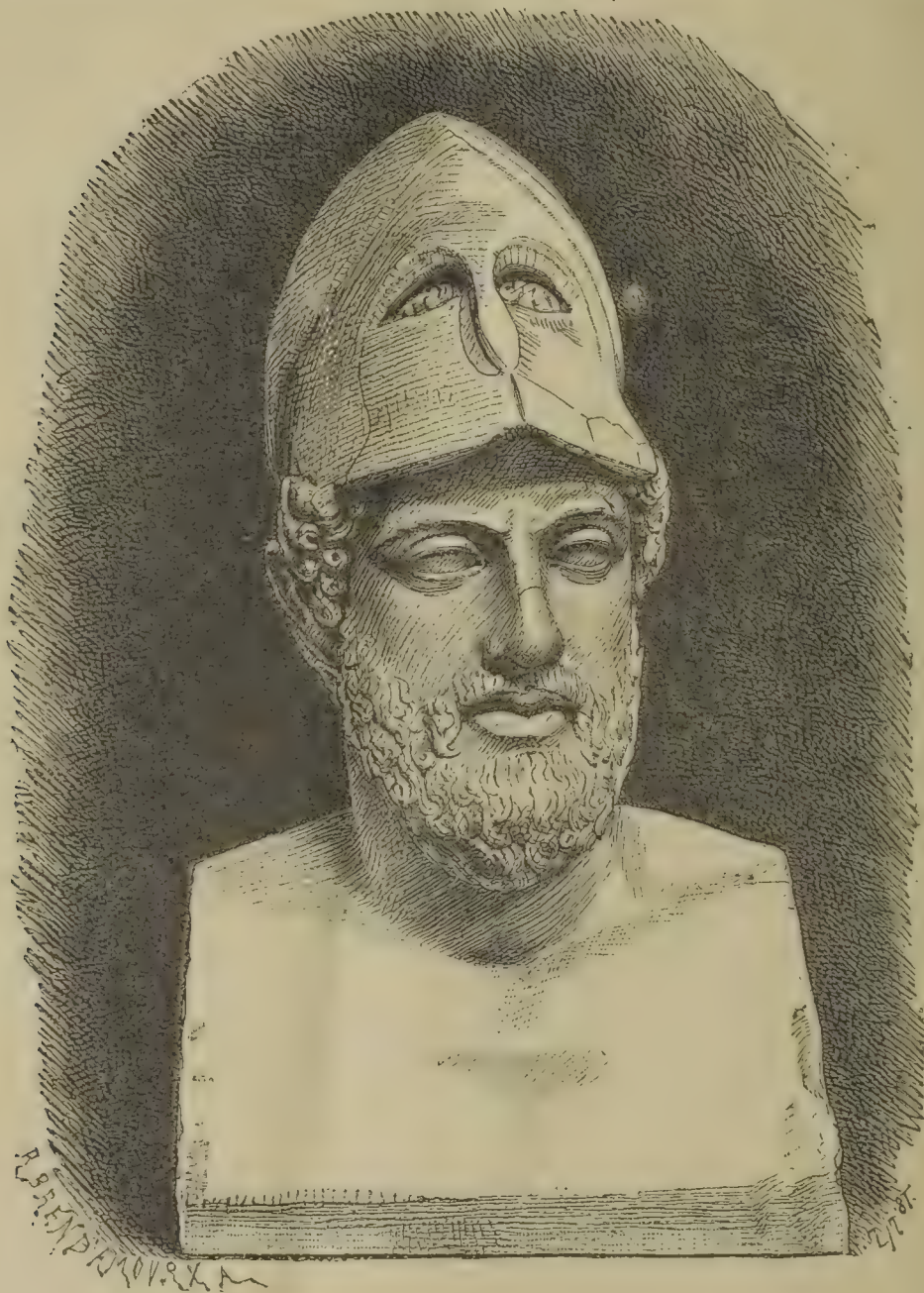

φύλαττον τρία Ἑλληνικά πλοῖα. Ἐξ αὐτῶν δύο συνελήφθησαν καὶ ὁ ὠραιότατος τῶν αἰχμαλώτων, Λέων ὀνομαζόμενος, ἐσφάγη ἐπὶ τῆς πύρας τοῦ πλοίου του. Ὀλίγω δὲ ὕστερον ἔφθασε καὶ ὁ λοιπὸς στόλος τῶν Περσῶν εἰς τὸν αἰγιαλὸν τῆς Μαγνησίας γῆς τὸν μετὰ τὴν Κασθαναίαν πόλεως καὶ τῆς Σηπιάδος ἄκρας. Ἀλλ' ἐνταῦθα τὴν ἐπιούσαν κατελήφθη ὑπὸ φοβεράς τρικυμίας, ἥτις διήρκεσεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας καὶ ἐβύθισεν ὑπὲρ τὰς 400 τριήρεις αὐτάνδρους καὶ ἀνὰ κρίθμητον πλῆθος σιταγωγῶν πλοίων. Ἀροῦ δ' ἔπαυσε τέλος ἡ τρικυμία, οἱ βάρβαροι κάμψαντες τὴν ἄκραν τῆς Μαγνησίας ἔπλευσαν κατ' εὐθεΐαν εἰς τὸν Παγασητικὸν κόλπον καὶ ἠγκυροβόλησαν εἰς τὸν λιμένα τῶν Ἀρετῶν. Οἱ δ' ἐν Ἀρτεμισίῳ Ἕλληνες καθὼς εἶδον τὸν ἐχθρικὸν στόλον καταπλεύσαντα εἰς Ἀρέτας, ἐφοβήθησαν καὶ ἐσκέπτοντο νὰ φύγωσιν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἑλλάδος. Οἱ δὲ κάτοικοι τῆς Εὐβοίας νοήσαντες τὸν σκοπὸν τῶν παρεκάλεσαν τὸν Λακεδαιμόνιον *Εὐρυβιάδην*, ὅστις διώκει τὸν συμμαχικὸν στόλον, νὰ περιμείνῃ ὀλίγον χρόνον ἕως οὗ ἐξασφαλίσωσι τὰ τέκνα τῶν εἰς τὰ ὄρη. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἔπειθον αὐτόν, μετέβησαν πρὸς τὸν στρατηγὸν τῶν Ἀθηναίων *Θεμιστοκλέα* καὶ ἔπεισαν αὐτὸν ἐπὶ μισθῷ 30 ταλάντων. Ὁ δὲ *Θεμιστοκλῆς*, ἵνα κρατήσῃ ἐκεῖ τοὺς Ἕλληνας, μετέδωκεν ἐκ τῶν χρημάτων τούτων εἰς μὲν τὸν *Εὐρυβιάδην* πέντε τάλαντα, εἰς δὲ τὸν Ἀδείμαντον, στρατηγὸν τῶν Κορινθίων, τρία, ὡς δίδων δῆθεν ἐξ ἑαυτοῦ. Οὕτω λοιπὸν κατέμεινεν εἰς τὸ Ἀρτεμισίον ὁ Ἑλληνικὸς στόλος, συγκείμενος ἐκ 280 πλοίων. Ἐν τῷ μετὰ δὲ οἱ βάρβαροι ἀπεχώρισαν 200 τριήρεις καὶ ἔστειλαν αὐτὰς ἐξω τῆς Σκιάθου περὶ τὸν Καφηρέα καὶ τὸν Γεραιστὸν εἰς τὸν Εὐρίπον, ἵνα οὕτω περικυκλώσωσι τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλ' ἐνῷ ταῦτα ἐγίνοντο, αὐτόμολός τις, *Σκυλλίας* ὀνομαζόμενος, κολυμβητῆς ἄριστος, ἦλθεν ἀπὸ τῶν Ἀρετῶν εἰς τὸ Ἀρτεμισίον καὶ ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς στρατηγοὺς καὶ τὴν

πρότερον συμβᾶσαν ναυαγίαν καὶ τὸν σκοπὸν τῶν περιπλεουσῶν τὴν Εὐβοϊαν τριήρων.

Οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ ταύτῃ ἐθάρρησαν αὐτοὶ πρῶτοι νὰ ἐπιπλεύσωσι κατὰ τῶν βαρβάρων τὴν ἐπιούσαν, ἵνα

Θεμιστοκλῆς.

οὕτω προλάβωσι τὸ μελετώμενον σχέδιόν των. Οἱ δὲ στρατηγοὶ τοῦ Ξέρξου βλέποντες τὸν μικρὸν ἀριθμὸν τῶν ἐχθρικῶν πλοίων ἐξέλαβον τὸ κίνημα ὡς μανίαν καὶ δὲν ἀμφέβαλλον ὅτι ἤθελον τὸν καταστρέψῃ. Ἀλλὰ γενομένης συμπλοκῆς περὶ

τὴν δαίλην ἐνίκησαν οἱ Ἕλληνες. Τριάκοντα ἐχθρικὰ τριήρεις συνελήφθησαν παρ' αὐτῶν καὶ πρῶτος ὁ Ἀθηναῖος Λυκομήδης ἐκυρίευσε ἐχθρικὴν τριήρη, διὰ τὸ ὁποῖον ἔλαθε καὶ τὸ ἀριστεῖον. Ἡ δ' ἐπελθοῦσα νύξ ὑπῆρξεν ἀκόμη ὀλεθριωτέρη εἰς τοὺς βαρβάρους· διότι νέα τρικυμία ἐγερθεῖσα μετὰ ῥαγδαίας βροχῆς κατετρόμαξεν αὐτοὺς καὶ αἱ περιπλέουσαι τὴν Εὐβοίαν τριήρεις κατελὴρθεῖσαι μετὰξὺ Καρηρέως καὶ Γερκιστοῦ ἐξώκειλαν εἰς τοὺς βράχους καὶ συνετρίβησαν ὅλκι. Οὕτω δὲ κατὰ τὸν εὐσεβῆ Ἡρόδοτον τὸ πᾶν ἐγένετο ὑπὸ θεοῦ να ἐλαττωθῶσιν αἱ Περσικαὶ δυνάμεις, ὥστε νὰ μὴ ὑπερτερῶσι πολὺ τῶν Ἑλλήνων. Τὴν δ' ἐπισῦσαν οἱ Ἕλληνες ἐνισχυσθέντες ὑπὸ 53 Ἀττικῶν τριήρων ἐπέπεσον εἰς τὸν Κιλίκιον στόλον καὶ κατέστρεψαν αὐτόν. Τὴν δὲ τρίτην ἡμέραν οἱ βάροβαροι στρατηγοὶ φοβούμενοι τὴν ὀργὴν τοῦ Ξέρξου δι' ὅσα ἔπαθον δὲν περιέμειναν πλέον τοὺς Ἕλληνας ν' ἀρχίσωσι τὴν μάχην, ἀλλὰ παροτρύνοντες ὁ εἰς τὸν ἄλλον ἐπέπλευσαν κατ' αὐτῶν. Ὁ ἄγων τὴν φορὰν ταύτην ὑπῆρξεν ἰσόρροπος· ἐκάτεροι τῶν διαμαχομένων ἔδειξαν μεγάλην ἀνδρείαν, ἀλλ' ἐδοκίμασαν καὶ μεγάλην ζημίαν. Διὰ τοῦτο οἱ Ἕλληνες καὶ διότι ἔμαθον ὅτι ἡ δίοδος τῶν Θερμοπυλῶν ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ Ξέρξου ἀπεφασίσαν νὰ φύγωσιν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ μεταφέρωσιν ἀλλαχοῦ τὸ θέατρον τοῦ πολέμου.

Ναυμαχία ἐν Σαλαμῖνι (Ῥυμδρίω 480 π. Χ.)

Ἐνῷ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου συνήδρευον ἐν Σαλαμῖνι καὶ συνεζήτουν ποῦ συνέφερε νὰ ναυμαχήσωσιν, ἦλθεν ἐξ Ἀθηνῶν φυγὰς τις καὶ ἀνήγγειλεν εἰς τὸ συνέδριον ὅτι οἱ Πέρσαι καύσαντες τὰς Θεσπιάς καὶ τὰς Πλαταιάς ἐνέβαλον εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐπυρπόλησαν τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἀκρόπολιν. Ἡ εἴδησις αὕτη τοσοῦτον ἐτρόμαξε τοὺς στρατηγοὺς,

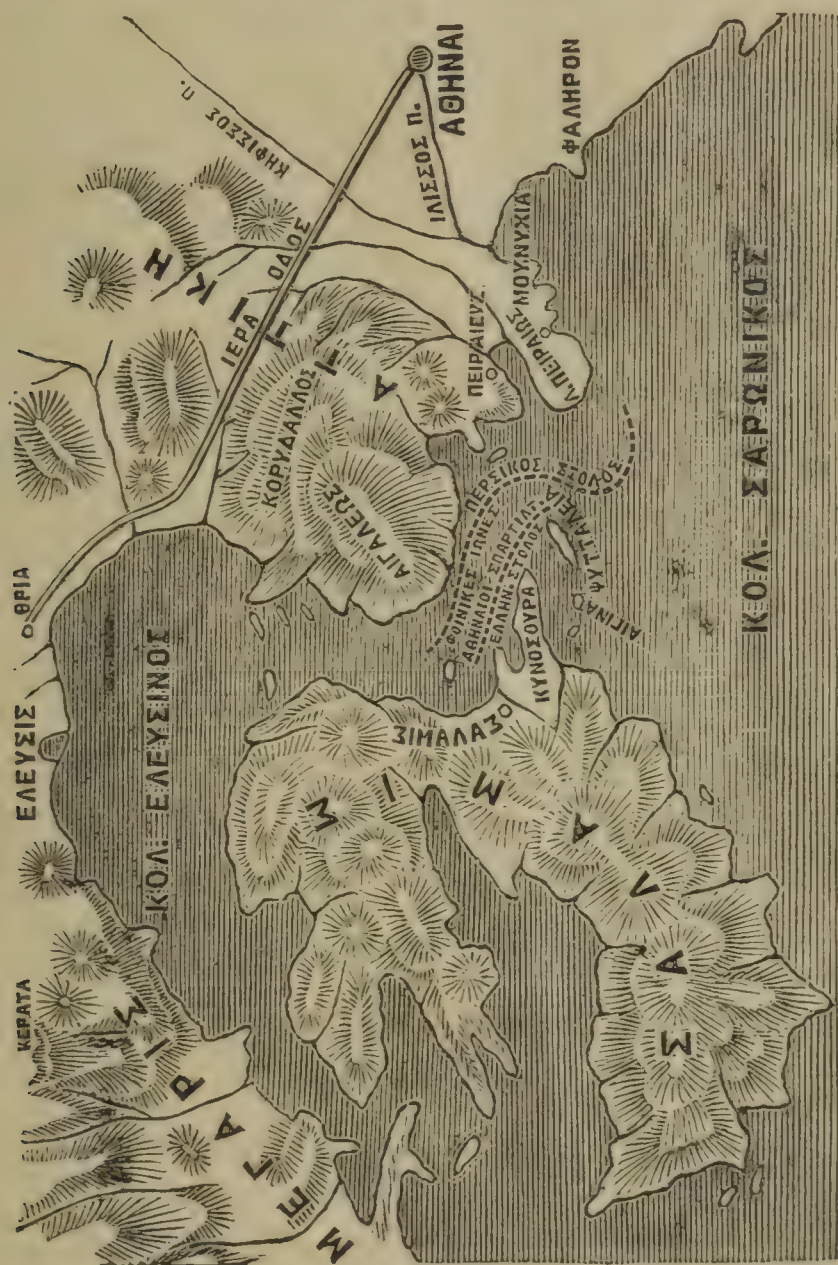

ὥστε τινὲς ἐξ αὐτῶν χωρὶς νὰ προσμείνωσιν ἀπόρασιν, ἐνέπεσον εἰς τὰς ναῦς των, ἵνα τάχιστα ἀποπλεύσωσιν, οἱ δὲ μείναντες ἐν τῷ συνεδρίῳ ἀπεφάσισαν νὰ ναυμαχήσωσιν ἔμπροσθεν τοῦ ἰσθμοῦ ἐν ταῖς Κεχρεαῖς. Ἐν τούτῳ δ' ἐπῆλθεν νύξ, καὶ αὐτοὶ διαλυθέντες ἐκ τοῦ συνεδρίου ἐνέβαινον εἰς τὰ πλοῖά των. Τότε δὲ τὸν Θεμιστοκλῆα ἐλθόντα εἰς τὸ πλοῖόν του ἠρώτησεν ὁ Μνησίφιλος, ἀνὴρ Ἀθηναῖος, τί ἀπεφάσισαν καὶ ἀκούσας παρ' αὐτοῦ τὰ δεδογμένα εἶπε. «Βέβαια, ἐὰν αὐτοὶ ἀπέλθωσιν ἐκ τῆς Σαλαμῖνος, ἡ Ἑλλάς θὰ χαθῇ δι' ἀπερισκεψίαν. Ἐπίστρεψον λοιπὸν καὶ προσπάθῃσον ν' ἀναπείσῃς τὸν Εὐρυβιάδην νὰ μεταβάλῃ γνώμην.» Ὁ Θεμιστοκλῆς χωρὶς νὰ εἴπῃ τίποτε μετέβη εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Εὐρυβιάδου καὶ ἀνέπεισεν αὐτὸν νὰ συγκαλέσῃ ἐκ νέου τοὺς στρατηγοὺς. Ἀλλὰ πρὶν προβάλῃ ὁ Εὐρυβιάδης τὸ ζήτημα, διὰ τὸ ὅποιον συνήγαγεν αὐτούς, ὁ Θεμιστοκλῆς, ἵνα κατορθώσῃ τὸν σκοπὸν του, ὠμίλει εἰς ὅλους πολλὰ. Ἐνῷ δ' ἔλεγεν αὐτός, ὁ στρατηγὸς τῶν Κορινθίων Ἀδείμαντος εἶπεν· «ὦ Θεμιστόκλεις, εἰς τοὺς ἀγῶνας ῥαπίζονται ὅσοι πρὸ τῆς ὀρισμένης ὥρας ἀνίστανται.» «Ναί, ἀπεκρίθη ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐγκαταλειπόμενοι δὲν στεφανοῦνται.» καὶ ἐξηκολούθησε νὰ καταδεικνύῃ τὸ πλεονέκτημα τῆς προτάσεώς του. Ἀλλὰ πάλιν ὁ Ἀδείμαντος ἤναντιοῦτο λέγων νὰ σιωπήσῃ ἄνθρωπος, ὅστις δὲν ἔχει πατρίδα, καὶ ἀπέτρεπε τὸν Εὐρυβιάδην νὰ θέσῃ εἰς ψηφοφορίαν τὴν γνώμην ἀνδρὸς ἀπόλιδος· τῷ ἔλεγε δὲ αὐτά, διότι αἱ Ἀθηναῖαι ἦσαν εἰς χεῖρας τῶν βαρβάρων. Ἀλλὰ τότε ὁ Θεμιστοκλῆς εἶπε· «Ἡμεῖς, ταλαίπωρε, τὰς οἰκίας καὶ τὰ τείχη ἐγκαταλείψαμεν μὴ θέλοντες νὰ γείνωμεν δοῦλοι χάριν λίθων ἀψύχων, πόλις διότι ἡμῶν μεγίστη εἶνε αἱ διακόσιαι τριήρεις, αἵτινες τῶρα θέλουσι σᾶς βοηθήσῃ, ἂν θέλετε νὰ ὠφεληθῇτε ἐξ αὐτῶν. Ἀλλ' ἂν σκέπτεσθε νὰ μᾶς προδώσῃτε, ταχέως θέλετε ἴδῃ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀναχωροῦντες εἰς Ἰταλίαν ἔχουσι

καὶ πόλιν ἐλευθέραν καὶ χώραν ὅχι κατωτέραν ἐκείνης τὴν
ὁποίαν ἔχασαν. Ὁ Εὐρυβιάδης φοβηθεὶς μήπως οἱ Ἀθηναῖοι
τοὺς ἐγκαταλείψωσιν ἀληθῶς συγκατετέθη τέλος νὰ παρ-
δεχθῇ τὴν γνώμην τοῦ Θεμιστοκλέους.

Ἀφοῦ δὲ ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων νὰ συγκροτηθῇ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχία αἰφνης ἦλθεν ἀγγελία ὅτι ὁ πεζὸς στρα-

Τοπογραφικὸς χάρτης Σαλαμῖνος.

τὸς τῶν Περσῶν ἐπορεύετο εἰς τὴν Πελοπόννησον· τοῦτο βε-
βαιῶς ἐθορύβησε πάλιν τοὺς Πελοποννησίους καὶ ἡ πλειονοψη-
φία τοῦ νέου συμβουλίου ἐδείκνυτο ὑπὲρ τῆς ἀναχωρήσεως ἐκ τῆς

Σαλαμῖνος. Ἄλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς τότε ἐξέρχεται ἐκ τοῦ συνεδρίου κρυφὰ καὶ πέμπει τὸν παιδαγωγὸν τῶν υἱῶν τοῦ Σίκινον εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Μήδων, προστάξας νὰ εἴπῃ «Ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων φρονῶν τὰ τοῦ βασιλέως μ' ἔπεμψε νὰ σῶς εἴπω ὅτι οἱ Ἕλληνες τρομασμένοι σκέπτονται νὰ φύγωσιν ἐκ τῆς Σαλαμῖνος. Δύνασθε λοιπὸν νὰ πρᾶξῃτε τοὺς δύο πόρους αὐτῆς καὶ νὰ συνελθῇτε τοὺς Ἕλληνας ὅλους ζῶντας». Ὁ Ξέρξης ἐκλαβὼν τὸ μήνυμα τοῦτο ὡς εἰλικρινές διέταξεν εὐθὺς νὰ περικυκλώσῃ τὰ στενὰ, ἵνα μηδεὶς τῶν ἐν Σαλαμῖνι Ἑλλήνων ἐκφύγῃ. Ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς εἶχεν ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ συνέδριον καὶ παρέτεινεν ἐπίτηδες τὴν συζήτησιν. Ἐνῶ δὲ οἱ στρατηγοὶ ἐλογυμάχουν ἐν τῷ συνεδρίῳ ἦλθεν ἐκ τῆς Αἰγίνης ὁ δίκαιος Ἀριστείδης, ἐξωστραχισμένος ὑπὸ τοῦ δήμου ἀπὸ τοῦ 483, καὶ ἐκάλεσε ἐξω τὸν Θεμιστοκλῆν, ὅστις δὲν ἦτο φίλος του, ἀλλὰ μάλιστα ἡσπονδὸς ἐχθρὸς του. διὰ τὸ μέγεθος ὅμως τῶν παρόντων κακῶν παρέδωκεν ὅλα ἐκεῖνα εἰς λήθην. Ἀρμα δὲ ἐξῆλθεν ὁ Θεμιστοκλῆς τῷ ἔλεγεν, « Ἡμεῖς καὶ πρότερον καὶ τώρα πρέπει νὰ στρασιάζωμεν, ποῖος ἀπὸ τοὺς δύο μας νὰ κάμῃ περισσότερα καλὰ εἰς τὴν πατρίδα. Σοὶ λέγω λοιπὸν ὅτι τώρα εἴμεθα περικυκλωμένοι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν. » Ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς ἀπεκρίθη· « Αἱ συμβουλαί σου εἶνε ὠφέλιμοι καὶ πολὺ καλαὶ αἱ εἰδήσεις σου· διότι μὲ βεβαιώνεις ὅτι εἶδες ὁ ἴδιος ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἤθελα νὰ γείνη. Μάθε δὲ ὅτι ἐγὼ συνήργησα νὰ κάμωσιν αὐτὸ οἱ Μῆδοι· διότι, ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες προαιρετικῶς δὲν ἤθελον νὰ συνάψωσιν ἐνταῦθα ναυμαχίαν, ἔπρεπε μὴ θέλοντας νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ τις εἰς τοῦτο ». Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Ἀριστείδης κατὰ παράκλησιν τοῦ Θεμιστοκλέους εἰσῆλθεν εἰς τὸ συνέδριον καὶ ἀνεκρίνωσεν αὐτὸς τὴν περικύκλωσιν εἰς τοὺς στρατηγούς. Ἄλλ' οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἐδίσταζον ἀκόμῃ, ἕως οὗ Τηνία τριήρης αὐτομολήσασα διέλυσε πάντα δισταγμόν.

Τότε λοιπὸν οἱ Ἕλληνες ἡτοιμάσθησαν νὰ ναυμαχήσωσι

μετὰ τριακοσίων δέκα τριήρων κατὰ χιλίων διακοσίων ἑπτὰ Περσικῶν. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ δεξιοῦ κέρατος ἐτάχθησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέναντι τῶν Φοινίκων ὡς τῶν μαχιμωτάτων, ἐπὶ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ οἱ Αἰγινῆται ἀπέναντι τῶν Ἰώνων, τὸ δὲ μέσον ἔλαβέ τὸ λοιπὸν πλῆθος τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Ξέρξης ἐκάθισεν ὑπὸ τὸ ἀντικρὺ τῆς Σαλαμῖνος ὄρος Αἰγιάλεων, ἵνα θεωρῇ ἐκαῖθεν ἀπὸ τοῦ χρυσοῦ θρόνου του τὴν μάχην καὶ παραθαρρύνῃ πάντας εἰς ἀνδρείαν ἔχων περὶ αὐτὸν καὶ γραμματεῖς, ἵν' ἀναγγράφωσι τὰ τῆς μάχης. Ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς ἐκλέξετο εὐφυῶς τὸν τρόπον ἐφύλαξεν ἐπίσης καὶ τὸν ἀρμόδιον καιρὸν, ὅτε ἔκρινε νὰ δώσῃ τὸ σύνθημα τῆς μάχης. Ἦτο δὲ ἡ ὥρα καθ' ἣν σφοδρὸς ἄνεμος ἔπνεεν ἐκ τοῦ πελάγους, ὅστις τὰς μὲν Ἑλληνικὰς ναῦς δὲν ἔβλαπτεν ὡς οὐσας χαμηλὰς καὶ ἐλαφράς, τὰς δὲ Περσικὰς ὡς ὑψηλὰς καὶ βαρεῖας παρέδιδε πλαγίως εἰς τοὺς Ἑλληνας. Κατ' αὐτὴν λοιπὸν τὴν ὥραν ὁ Ἀθηναῖος Ἀμεινίας ἐμπήξατο τὸ ἔμβολόν του εἰς τὴν τριήρη τοῦ ναυάρχου τῶν Περσῶν Ἀριαβίγνου, ἀδελφοῦ τοῦ Ξέρξου, τὴν ἐβύθισεν αὐτάνδρον. Τότε εὐθὺς ἐπέπλευσαν καὶ ἄλλα πλοῖα ἐκατέρωθεν καὶ ἡ μάχη κατέστη γενική. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους οἱ Πέρσαι ἐνικήθησαν καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Ἐν τῇ καταδιώξει ὅσα πλοῖα οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔφθανον νὰ συλλάβωσιν ἢ νὰ βυθίσωσι, ταῦτα οἱ Αἰγινῆται περιμένοντες ἐν τῷ πορθμῷ κατέστρεφον αὐτά. Κατ' αὐτὴν δὲ τὴν περίστασιν ἔλαβεν μεγάλην ὑπόληψιν παρὰ τῷ βασιλεῖ ἡ βασίλισσα τῆς Κερίας Ἀρτεμισία· καταδιωκομένη αὕτη ὑπὸ Ἀττικῆς νεῶς καὶ μὴ δυναμένη νὰ διαφύγῃ, διότι ἔμπροσθέν της ἦσαν ἄλλαι νῆες φιλικαὶ ἐνέβαλεν εἰς ναῦν φιλικὴν καὶ ἐβύθισεν αὐτήν. Ὁ δὲ Ἀθηναῖος νομίσας ὅτι τὸ πλοῖον τῆς Ἀρτεμισίας ἦτο Ἑλληνικὸν ἢ ὅτι ηὐτομόλει ἐκ τῶν βαρβάρων, ἐγύρισεν ὀπίσω καὶ κατεδίωξεν ἄλλας ναῦς. Οὕτως ἐσώθη ἡ Ἀρτεμισία· ὁ δὲ Ξέρξης νομίσας ὅτι τὸ ὑπὸ τῆς βασίλισσης βυθισθὲν πλοῖον ἦτο Ἑλληνικὸν ἐπήνεσεν τὴν Ἀρτεμισίαν εἰπὼν· «Οἱ

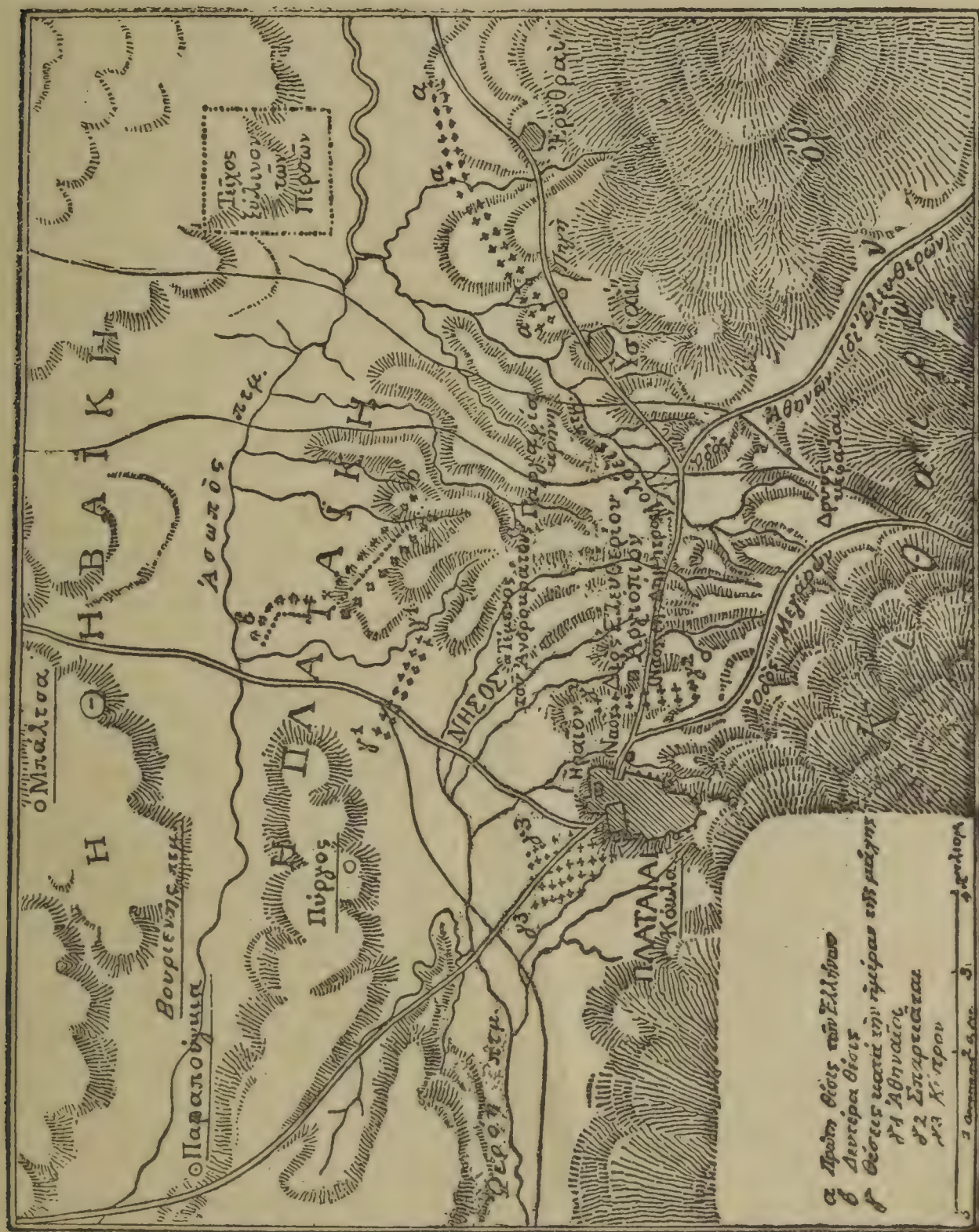
ἄνδρες μοὶ ἔγειναν σήμερον γυναῖκες καὶ αἱ γυναῖκες ἄνδρες.» Οὕτως οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν τὴν λαμπροτάτην ὄλων τῶν νικῶν, διότι κατεβύθισαν διακοσίας νεῦς αὐτάνδρους, ἐν ᾧ αὐτοὶ τεσσαράκοντα μόνον ἔχασαν.

Ἡ ἐν Πλαταιαῖς μάχη (Σεπτεμβρίῳ 479 π. Χ.)

Ὁ γαμβρὸς τοῦ Ξέρξου Μαρδόνιος διαχειμάσας ἐν Θεσσαλίᾳ μετὰ 300,000 Περσῶν καὶ 50,000 Ἑλλήνων μηδιζόντων ἤτοι-μάζετο τὸ ἔαρ τοῦ 479 νὰ ὑποδουλώσῃ τὴν Ἑλλάδα. Ἐπειδὴ δ' ἔμαθεν ὅτι ὑπῆρχέ τις ψυχρότης τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, διότι οὗτοι δὲν ἤθελον νὰ ἐκτιμήσωσι ἱκανῶς τὰς θυσίας των ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς κοινῆς πατρίδος, ἐστοχάσθη ὅτι ἡδύνατο εὐκόλως νὰ τοὺς ἐλκύσῃ εἰς τὸ μέρος του. Ἐστειλε λοιπὸν εἰς Ἀθήνας τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρον, ὅστις ἦτο μὲν φόρου ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Πέρσας, εἶχεν ὁμῶς παλαιὰς φιλικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἵνα τοῖς προτείνῃ συμμαχίαν. Ἐλθὼν δὲ οὗτος ἔλεγεν ὅτι ὁ μέγας βασιλεὺς θαυμάζων τὴν ἀνδρείαν τῶν Ἀθηναίων ἐπεθύμει νὰ τοὺς ἔχῃ συμμαχοὺς, ὑποσχόμενος τὴν αὐτονομίαν των, τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν πυρποληθέντων ναῶν καὶ τῶν τειχῶν τῆς πόλεώς των καὶ τέλος τὴν αὖξισιν τῆς χώρας των. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι μαθόντες τὰς προτάσεις ταύτας ἐροβήθησαν πολὺ καὶ ἀμέσως ἔστειλαν εἰς Ἀθήνας πρέσβεις, ἵνα παρακαλέσωσι τοὺς Ἀθηναίους νὰ μὴ τὰς δεχθῶσιν. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι, ἀφοῦ ἤκουσαν τοὺς λόγους τῶν Λακεδαιμονίων πρέσβεων καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, εἰς τοῦτον μὲν παρήγγειλαν νὰ εἴπῃ εἰς τὸν Μαρδόνιον· «ἐφ' ὅσον ὁ ἥλιος θὰ πορεύηται τὴν αὐτὴν ὁδόν, τὴν ὁποίαν καὶ σήμερον πορεύεται, οὐδέποτε αὐτοὶ θὰ συμμαχήσωσι μὲ τὸν Ξέρξην, ἀλλὰ θὰ πολεμῶσι κατ' αὐτοῦ στηριζόμενοι εἰς τοὺς θεοὺς καὶ εἰς τοὺς ἥρωας τῆς Ἑλλάδος, τῶν

ὁποίων τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ἀγάλματα ὁ βασιλεὺς ἀσεβῶς ἐπυρ-
πόλησεν.» Πρὸς δὲ τοὺς Λακεδαιμονίους πρέσβεις ἀπήντησαν·

Τοπογραφικὸς χάρτης ἐν Πλαταιαῖς.

«ὁ φόβος τῶν ἦτο αἰσχυρὸς μήπως ἐνωθῶσί ποτε οἱ Ἀθηναῖοι
μὲ τοὺς Πέρσας πρὸς βλάβην τῶν Ἑλλήνων, μετὰ τῶν ὁπρίων

τούς συνδέουσιν ἢ αὐτὴ γλῶσσα καὶ καταγωγὴ, οἱ αὐτοὶ θεοὶ καὶ τὰ αὐτὰ ἦθ· πιστοὶ λοιπὸν εἰς τὸ φρόνημά των θέλουσι καταβάλλῃ τὴν αὐτὴν φροντίδα περὶ τῆς Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν εἶχον δείξῃ καὶ πρότερον· ἀλλὰ καὶ οἱ Σπαρτιᾶται ὀφείλουσι ν' ἀποστείλωσιν ὅσον τάχιστα στρατὸν εἰς τὴν Βοιωτίαν, διότι ταχέως ὁ βάρβαρος θὰ ἐμβάλλῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν.»

Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ἀφοῦ ἅπαξ ἐβεβαιώθησαν περὶ τῆς πίστεως τῶν Ἀθηναίων, ἤρχισαν νὰ κατασκευάζωσι τὸ ἐν τῷ ἰσθμῷ τεῖχος. Ὅθεν ὁ Μαρδόνιος ἠδυνήθη νὰ διέλθῃ τὴν Βοιωτίαν ἀκωλύτως, καθόσον οἱ Θηβαῖοι ἐμῆδιζον, καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰς Ἀθήνας, τὰς ὁποίας ὁμῶς εὔρεν ἐρήμους· διότι οἱ Ἀθηναῖοι ἰδόντες τὴν ἀδιαφορίαν τῶν Πελοποννησίων ἀφῆκαν πάλιν τὴν πόλιν των καὶ διέβησαν εἰς τὴν Σαλαμῖνα. Ὁ δὲ Μαρδόνιος ἔστειλεν ἐξ Ἀθηνῶν πρὸς αὐτοὺς διὰ τοῦ Ἑλλησποντίου Μουρυχίδου τὰς αὐτὰς περὶ συμμαχίας προτάσεις. Ἀλλὰ καὶ τότε τὰς ἀπέκρουσαν οὗτοι μετὰ τοσαύτης σταθερότητος, ὥστε ἐκ τῶν βουλευτῶν ὁ Λυκίδης, ὅστις ἐτόλμησε νὰ γνωμοδοτήσῃ περὶ τῆς παραδοχῆς αὐτῶν, ἐφρονεύθη ἀμέσως διὰ λιθοβολίας αὐτός, ἢ σύζυγός του καὶ τὰ τέκνα του.

Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν εἰς τὴν Σπάρτην ἀγγέλους, ἵνα παρακινήσωσι τοὺς Σπαρτιάτας νὰ σπεύσωσιν εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς κοινῆς πατρίδος. Ἀλλ' οὗτοι ἐορτάζοντες τότε τὰ Ὑακίνθια καὶ καταγινόμενοι ἀκόμῃ εἰς τὴν τεῖχισιν τοῦ ἰσθμοῦ ἀνέβαλλον ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ν' ἀπαντήσωσιν. Ὅτι δὲ ὁ Χίλεος, ἀνὴρ Τεγεάτης, τιμώμενος μεγάλως ἐν Σπάρτῃ, εἶπεν εἰς τοὺς ἐφόρους ὅτι, ἐὰν οἱ Ἀθηναῖοι συμμαχήσωσι μὲ τὸν βάρβαρον, μυρίαί πύλαι εἶνε ἀνοικταὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον δι' αὐτόν, τότε τέλος μετεπείσθησαν καὶ εὐθὺς ἀπέστειλαν 5,000 Σπαρτιάτας μετὰ 35,000 εἰλώτων καὶ μετὰ ταῦτα ἄλλους 5,000 ἐπιλέκτους Λάκωνας. Ὁ δὲ Μαρδόνιος, ἅμα ἔμαθε παρὰ τῶν μηδιζόντων Ἀργείων τὴν ἀναχώρησιν

τῶν Σπαρτιατῶν πυρπολήσας τὰς Ἀθήνας ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Βοιωτίαν, τῆς ὁποίας τὰς εὐρυχώρους πεδιάδας ἐθεώρει καταλληλοτέρας εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολυαρίθμου στρατοῦ του καὶ ἰδίως τοῦ ἵππικοῦ καὶ ἐκεῖ παρὰ τὸν ποταμὸν Ἀσωπὸν χαρκωθεὶς περιέμενε τὴν ἔφοδον τῶν Ἑλλήνων. Ἐν τούτῳ δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι διαβάντες τὸν ἰσθμὸν ἔφθασαν εἰς τὴν Ἐλευσίνα, ὅπου ἠνώθησαν μετ' αὐτῶν 8,000 Ἀθηναῖοι καὶ οἱ λοιποὶ σύμμαχοι Ἕλληνες. Στρατηγοὶ δὲ τῶν μὲν Ἀθηναίων ἦτο ὁ Ἀριστείδης, τῶν δὲ συμμάχων 110,000 ὁ Πausanίας, ὢν ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου βασιλέως Πλειστάρχου τοῦ υἱοῦ τοῦ Λεωνίδου.

Ἐκ τῆς Ἐλευσίνος ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ φθάσαντες εἰς τὰς Ἐρυθρὰς ἐστρατοπέδευσαν παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Κιθαιρῶνος ἀπέναντι τῶν βαρβάρων. Ὁ δὲ Μαρδόνιος, ἐπεὶ δὴ οἱ Ἕλληνες δὲν κατέβαινον εἰς τὴν πεδιάδα, ἔπεμψε κατ' αὐτῶν ὅλον τὸ ἵππικόν του, τοῦ ὁποίου ἑπάρχος ἦτο ὁ Μασίστιος, ἀνὴρ σημαντικώτατος μετὰ τὸν Μαρδόνιον παρὰ τοῖς Πέρσαις. Εἰς τὴν σφοδρὰν δὲ τούτου προσβολὴν ἔτυχον ἐκτεθειμένοι πρῶτοι οἱ Μεγαρεῖς, οἵτινες καίτοι ἐπιέζοντο δὲν ὑπεχώρησαν, ἀλλ' ἔπεμψάν τινας ἐξ ἑαυτῶν πρὸς τοὺς στρατηγούς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐζήτησαν βοήθειαν. Ἐνῷ δὲ οἱ ἄλλοι ἐδίσταζον, 300 ἐπίλεκτοι Ἀθηναῖοι, τῶν ὁποίων λοχαγὸς ἦτο ὁ Ὀλυμπιόδωρος, ἔσπευσαν πρόθυμοι καὶ ἐπιπεσόντες εἰς τοὺς βαρβάρους ἵππεῖς ἐφόνευσαν τὸν Μασίστιον καὶ πολλοὺς ἄλλους, τοὺς δὲ λοιποὺς ἔτρεψαν εἰς φυγὴν.

Μετὰ δὲ ταῦτα δὲ οἱ Ἕλληνες κατέβησαν ἀπὸ τοῦ Ἐρυθραῖκου πεδίου εἰς τὸ Πλαταϊκόν, τὸ ὁποῖον εἶνε εὐυδρότερον καὶ ἐστρατοπέδευσαν πλησίον τῆς κρήνης Γαργαφίας. Ἀλλὰ καὶ οἱ Πέρσαι ἦλθον κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος τοῦ Ἀσωποῦ καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Μαρδόνιος τὴν ἐνδεκάτην ἡμέραν τῆς ἀφίξεώς του διεκήρυξεν ὅτι τὴν ἐπιοῦσαν

θα προσβάλῃ τοὺς Ἕλληνας. Ἀμα δ' ἐνύκτωσεν ἐνεφανίσθη ἑφιππος εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων ὁ Μακεδὼν Ἀλέξανδρος καὶ εἶπεν εἰς τοὺς στρατηγοὺς· «Ἀγρυπνεῖτε, διότι ὁ Μακεδόνιος θα σᾶς προσβάλῃ ἅμα φωτίσῃ.» Ὁ δὲ Παυσανίας ἀκούσας ταῦτα ἤλλαξε τὴν τάξιν τῆς μάχης, τάξας τοὺς μὲν Ἀθηναίους ἀντικρὺ τῶν Περσῶν, τῶν ὁποίων ἐγνώριζον τὸν τρόπον τοῦ μάχεσθαι, τοὺς δὲ Σπαρτιάτας ἀντικρὺ τῶν Θηβαίων καὶ τῶν ἄλλων μηδιζόντων Ἑλλήνων. Ἀμα δ' ἐνόησε τοῦτο ὁ Μακεδόνιος, ἤλλαξε καὶ αὐτὸς τὴν τάξιν καὶ οὕτως οἱ δύο στρατοὶ εὐρέθησαν εἰς τὰς πρώτας των θέσεις· ὁ Πέρσης στρατηγὸς νομίσας ὅτι ὁ Σπαρτιάτης ἐκ φόβου ἤλλαξε τὴν τάξιν ἐπρότεινε νὰ πολεμήσωσιν ἴσοι πρὸς ἴσους τὸν ἀριθμόν, ὑπὲρ μὲν τῶν Ἑλλήνων οἱ Σπαρτιάται, ὑπὲρ δὲ τῶν βαρβάρων οἱ Πέρσαι. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Παυσανίας δὲν ἀπῆντησεν εἰς ταῦτα, ἔπεμψε τὸ ἱππικὸν του κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ ἱππεῖς ἐφορμήσαντες ἔβλαπτον ὅλον τὸ ἐλληνικὸν στράτευμα καὶ τὴν Γαργαρίαν κρήνην. ἀπὸ τῆς ὁποίας οἱ Ἕλληνες ἐλάβανον ὕδωρ, συνέχωσαν. Τότε δὲ οἱ Ἕλληνες ἀπεφάσισαν ν' ἀναχωρήσωσι τὴν νύκτα εἰς τὴν νῆσον τοῦ Ἀσωποῦ, Ὠερόην καλουμένην. Ἀροῦ λοιπὸν ἦλθεν ἡ ὠρισμένη ὥρα τῆς νυκτός, οἱ περισσότεροι ἐκίνησαν, ἀλλ' ἀντὶ νὰ σταθῶσιν εἰς τὸν ὁποῖον συνεφώνησαν τόπον ἐπροχώρησαν μέχρι τοῦ Ἡραίου, ἔμπροσθεν τῆς πόλεως τῶν Πλαταιέων. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀνεχώρησαν περὶ τὸ λυκαυγές, διότι ὁ Παυσανίας μόλις τότε ἠδυνήθη νὰ πείσῃ εἰς τὴν μεταστραπέδευσιν τὸν ἀνδρεῖον λοχαγὸν τοῦ Ἀμοφράετον. Καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ὤδουν διὰ τῆς πεδιάδος, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι καὶ τρισχίλιοι Τεγεάται ἐβάδιζον παρὰ τὴν ὑπώρειαν τοῦ Κιθαιρώνα.

Ὁ δὲ Μακεδόνιος, καθὼς εἶδεν ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀφῆσει τὴν θέσιν των, διέβη περιχαρὴς τὸν Ἀσωπὸν καὶ ἐδίωκε κατὰ πόδας τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς Τεγεάτας μόνον

διότι ἔνεκα τῶν ὄχθων δὲν ἔβλεπε τοὺς Ἀθηναίους, βαδίζοντας διὰ τῆς πεδιάδος. Ὁ δὲ Πausανίας, καθὼς ἐπέπεσεν εἰς αὐτοὺς τὸ ἱππικόν, ἔπεμψε ταχέως ἱππέα πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς προσεκάλεσε νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν. Ἐνῷ δὲ οὗτοι ἐπορεύοντο πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἀπῆντησαν τοὺς μετὰ τῶν Περσῶν τεταγμένους Θεσσαλοὺς καὶ Βοιωτοὺς καὶ συμπλακέντες μετ' αὐτῶν δὲν ἡδυνήθησαν νὰ προχωρήσωσι περαιτέρω· οὕτω δὲ μονωθέντες οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ Τεγεᾶται 53000 τὸν ἀριθμὸν ἠναγκάσθησαν ν' ἀντισταθῶσι καθ' ὅλης τῆς Περσικῆς δυνάμεως. Καὶ ἐφ' ὅσον ὁ Μαρδόνιος ἐμάχετο ἀπὸ τοῦ λευκοῦ ἵππου του μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν χιλίων λογάδων, ἡ νίκη ἔμενεν ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἀλλ' ὅτε οὗτος ἐφρονεύθη ὑπὸ τοῦ Σπαρτιάτου Ἀριμνήστου καὶ οἱ περὶ ἐκεῖνον χίλιοι λογάδες ἔπεσαν, τότε καὶ οἱ ἄλλοι ἐτράπησαν εἰς φυγήν, παραχωρήσαντες τὴν νίκην εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους.

Οἱ βάρβαροι νικηθέντες ἔφευγον ἀτάκτως εἰς τὸ ξύλινον τεῖχος, τὸ ὁποῖον ὁ Μαρδόνιος εἶχε κατασκευάσῃ παρὰ τὰς Θήβας, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ἐδίωξαν αὐτοὺς ἕως ἐκεῖ. Ἀλλ', ὅτε ἡθέλησαν νὰ κυριεύσωσι διὰ τῆς βίας τὸ ὀχύρωμα, ἔδειξαν τὴν ἀπειρίαν των περὶ τὴν τειχομαχίαν. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἀπαύστως ἀπεκρούοντο, ἠναγκάσθησαν νὰ περιμείνωσιν τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες νικήσαντες καὶ αὐτοὶ τοὺς μηδίζοντας Ἕλληνας ἔδραμον ἐκεῖσε καὶ μετὰ μανιώδη μάχην ἐκρήμνισαν μέρος τοῦ τείχους. Τότε ὤρμησαν εἰς αὐτὸ οἱ Ἕλληνες ἄθρόοι καὶ ἔκαμαν τοιαύτην σφαγὴν, ὥστε ἐκ 300,000 βαρβάρων, πλὴν 40,000, τὰς ὁποίας ἔλαβεν ὁ ἀντίζηλος τοῦ Μαρδονίου Ἀρτάβαζος καὶ ἔφυγε, δὲν διεσώθησαν παρὰ 3,000 μόνον. Ἐκ τῶν Λακεδαιμονίων ἐφρονεύθησαν 91, ἐκ δὲ τῶν Τεγεατῶν 16, καὶ ἐκ τῶν Ἀθηναίων 52, διότι οἱ ἄλλοι Ἕλληνες δὲν εἶχον συμπολεμήσῃ πλὴν τῶν Μεγαρέων, οἵτινες πορευόμενοι διὰ τῆς πεδιάδος καὶ πλησιάζοντες εἰς τοὺς ἐχθροὺς προσεβλή-

θησαν αἴφνης ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ τῶν Θηβαίων καὶ ἀπέβαλον 600 ἄνδρας. Οἱ νικηταὶ γενόμενοι κύριοι ἀμυθήτων λαφύρων ἀφιέρωσαν ἓν δέκατον εἰς τοὺς θεούς, ἄλλο δ' ἔδωσαν εἰς τὸν Πausανίαν καὶ τὰ ἄλλα διένειμαν πρὸς ἀλλήλους. Μετὰ δὲ τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων ἔθαψαν ἐν Πλαταιαῖς τοὺς πεσόντας καὶ ἐψήφισαν κατὰ πρότασιν τοῦ δικαίου Ἀριστείδου νὰ τεληται ἐκεῖ πενταετηρικός ἀγών, ὃ τῶν Ἑλευθερίων, εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης, ἣτις ἀπήλλαξε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς δουλείας.

Ἡ ἐν Μυκάλῃ μάχη (479 π. Χ.)

Μετὰ τὸ ἐν Σαλαμῖνι κατόρθωμα τῶν Ἑλλήνων ὁ στόλος αὐτῶν ἦτο ἀρχηγμένος εἰς τὸν λιμένα τῆς Δήλου. Τότε ἦλθον ἐκ Σάμου πρέσβεις καὶ ἐζήτουν τὴν συνδρομὴν τῶν πρὸς ἐλευθέρωσιν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλλήνων. Ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Λεωτυχίδης ὁ διοικῶν τὸν συμμαχικὸν στόλον ἐδέχθη προθύμως τὴν αἴτησιν τῶν Σαμίων πρέσβεων καὶ ἄνευ ἀναβολῆς ἀπέπλευσεν ἐκ Δήλου διευθυνόμενος πρὸς τὴν Σάμον, ὅπου εἶχον καταφύγη τὰ λείψανα τοῦ Περσικοῦ στόλου. Ἄμα δ' ἔγεινε γνωστὸς ὁ ἀπόπλους τῶν Ἑλλήνων, οἱ Πέρσαι ναύαρχοι, οἵτινες ἠσθάνοντο ἐαυτοὺς ἀνικάνους νὰ ναυμαχήσωσιν, ἔφυγον ἐκ τῆς Σάμου καὶ καταπλεύσαντες εἰς τὴν Μυκάλην ἀνείλκυσαν τὰς ναῦς τῶν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ περιφράξαντες αὐτὰς μὲ τεῖχος ξύλινον τὰς ἔθεσαν ὑπὸ τὴν προστασίαν 60,000 πεζῶν, τοὺς ὁποίους ὁ Ξερξης εἶχεν ἀφήσῃ ἐν τῇ Ἰωνίᾳ, ἵνα φυλάττωσιν αὐτήν. Οἱ δ' Ἕλληνες, ἅμα ἔμαθον τὴν ἀναχώρησιν τῶν βαρβάρων, ἔπλευσαν κατόπιν αὐτῶν καὶ ἰδόντες τὰ πλοῖα τῶν ἀνείλκυσμένων καὶ τὸν πεζὸν στρατὸν παρὰ τὸν αἰγιαλόν, πρῶτον μὲν προεῖπον διὰ κήρυκος πρὸς τοὺς Ἴωνας νὰ ἐνθυμηθῶσιν ἐν τῇ μάχῃ τὴν ἐλευθερίαν τῶν, ἔπειτα δὲ ἀπέβησαν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ παρετάσσοντο εἰς μάχην. Οἱ δὲ

Πέρσαι, καθὼς εἶδον τοὺς Ἕλληνας παρὰσκευαζομένους εἰς μάχην καὶ συμβουλευσάντας τοὺς Ἴωνας, ὑπωπτεύθησαν καὶ τοὺς μὲν Σαρμίου ἀφώπλισαν τοὺς δὲ Μιλησίους ἀπεμάρκρυναν ἐκ τοῦ στρατοπέδου. Ἐνῷ δὲ ἐπορεύοντο οἱ Ἕλληνες κατὰ τῶν βαρβάρων, διεδόθη φήμη ὅτι οἱ Ἕλληνες μαχόμενοι ἐν τῇ Βοιωτίᾳ ἐνίκων τὸ στράτευμα τοῦ Μαρδονίου. Ἡ φήμη αὕτη ἐθάρρυνε πολὺ περισσότερον τοὺς κατὰ τοῦτο τὸ μέρος Ἕλληνας καὶ κατέστησεν αὐτοὺς προθυμοτέρους εἰς τὴν μάχην, τῆς ὁποίας ἄθλα ἦσαν αἱ νῆσοι καὶ ὁ Ἑλλήσποντος.

Οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ὑπὸ στρατηγὸν τὸν Ξάνθιππον καὶ οἱ μετ' αὐτῶν τεταγμένοι Κορίνθιοι καὶ Σικυῶνιοι καὶ Τροιζήνιοι ὤδευον διὰ τῆς παραλίας καὶ τόπου ἐπιπέδου, οἱ δὲ Σπαρτιαταὶ ὑπὸ τὸν Λεωτυχίδην καὶ οἱ μετ' αὐτῶν τεταγμένοι διὰ χαράδρας τινὸς καὶ ὀρέων, ἵνα περικυκλώσωσι τὸν ἐχθρόν· ὥστε, ἐνῷ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔκαμνον τὸν κύκλον, οἱ Ἀθηναῖοι ἤρχισαν τὴν μάχην. Ἔως οὐ λοιπὸν τὰ ξύλινα περιφράγματα τῶν Περσῶν ἦσαν ὀρθά, ἀνθίσταντο οἱ βάρβαροι καὶ δὲν ἦσαν κατώτεροι τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν μάχην. Ἀλλ' ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι, θέλοντες νὰ φανῇ τὸ κατόρθωμα ἰδικόν των καὶ ὅχι τῶν Σπαρτιατῶν, παρώτρυναν ὁ εἰς τὸν ἄλλον καὶ ἐφόρμησαν προθυμότερον, τότε πλέον τὸ πρᾶγμα ἠλλαξε μορφήν· διότι αὐτοὶ ἀπωθήσαντες τὰ περιφράγματα ἐπέπεσον ἀθρόοι εἰς τοὺς Πέρσας, οἵτινες ἔφυγον ἐπὶ τέλους εἰς τὸ ξύλινον τεῖχος, εἰς τὸ ὁποῖον εἰσέπιπτον καὶ οἱ Ἕλληνες διώκοντες αὐτοὺς κατόπιν. Ἀφοῦ δ' ἐκυριεύθη καὶ τὸ τεῖχος, οἱ βάρβαροι πλέον δὲν ἀντέστησαν, ἀλλὰ πάντες οἱ ἄλλοι, πλὴν τῶν Περσῶν, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Αὐτοὶ μόνον, καίτοι ἔμειναν ὀλίγοι, ἐμάχοντο πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἕως οὐ ἔφθασαν οἱ Λακεδαιμόνιοι, μεθ' ὧν ἐνωθέντες κατεδίωξαν τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς ἠφάνισαν ἐντελῶς. Οἱ Ἕλληνες ἀφοῦ συνήθροισαν πολλὰ λάφυρα εἰς τὸν στόλον των καὶ ἔκαυσαν τὰς ναῦς τῶν ἐχθρῶν ἀπέπλευσαν εἰς τὰ ἴδια.

Πόλεμος Κερκυραίων καὶ Κορινθίων διὰ τὴν Ἐπίδαμνον.

Ἡ Ἐπίδαμνος (Δυρράχιον) ἦτο ἀποικία τῶν Κερκυραίων, ἀλλ' ὁ θεμελιωτὴς αὐτῆς προσεκλήθη ἐκ τῆς Κορίνθου τῆς μητροπόλεως αὐτῶν. Κατὰ δὲ τὸ 435 ἔτος π. Χ. γενομένης στάσεως ἐν Ἐπιδάμνῳ οἱ δημοκρατικοὶ κατώρθωσαν νὰ ἐκδιώξωσι τοὺς ὀλιγαρχικούς· αὐτοὶ δὲ ἀπελθόντες καὶ ἐνωθέντες μετὰ τῶν γειτόνων Ταυλαντίων βαρβάρων, ἔθνους Ἰλλυρικοῦ, ἐλήστευον τοὺς ἐν τῇ πόλει καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Οἱ δὲ δημοκρατικοί, ἐπειδὴ ἐπιέζοντο, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῆς Κερκύρας ὡς μητροπόλεως· ἐπειδὴ δὲ αὕτη ἀριστοκρατικῶς τότε κυβερνωμένη ἠρνήθη τὴν ζητηθεῖσαν βοήθειαν, ἐζήτησαν τοιαύτην παρὰ τῶν Κορινθίων ὡς θεμελιωτῶν. Οἱ δὲ Κορίνθιοι ἐκ μίσους πρὸς τὴν Κέρκυραν, ἣτις στηριζομένη εἰς τὸ ἰσχυρὸν αὐτῆς ναυτικὸν ἔπαυσε νὰ τοῖς ἀπονέμῃ τὸ σέβας, τὸ ὅποιον ὡς ἀποικία αὐτῶν ὤφειλεν, ἐδέχθησαν προθύμως τὴν πρόσκλησιν τῶν Ἐπιδαμνίων καὶ ἀπέστειλαν εἰς αὐτοὺς ἱκανὴν φρουράν. Τούτου δ' ἔνεκα ὠργίσθησαν οἱ Κερκυραῖοι καὶ διέταξαν τοὺς Ἐπιδαμνίους νὰ δεχθῶσι τοὺς φυγάδας ἀριστοκρατικούς καὶ ν' ἀποπέμψωσι τὴν ξένην φρουράν· καὶ ἐπειδὴ ἡ προσταγὴ των δὲν εἰσηκούσθη ἐπολιόρκησαν τὴν πόλιν. Τότε δὲ οἱ Κορίνθιοι ἔστειλαν εἰς βοήθειαν τῆς Ἐπιδάμνου 75 ναῦς μετὰ 2,000 ὀπλιτῶν· ἀλλ' ἡ δύναμις αὕτη ναυμαχήσασα παρὰ τὸ Ἄκτιον πρὸς 80 ναῦς τῶν Κερκυραίων ἠττήθη κατὰ κράτος· καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν συνέβη νὰ παραδοθῇ καὶ ἡ Ἐπίδαμνος εἰς τοὺς πολιορκοῦντας αὐτὴν (434 π. Χ.) Μετὰ δὲ τὴν ναυμαχίαν ταύτην οἱ μὲν Κορίνθιοι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πατρίδα των, οἱ δὲ Κερκυραῖοι πλεύσαντες εἰς τὴν Λευκάδα, ἀποικίαν τῶν Κορινθίων, ἐλεηλάτησαν τὴν νῆσον καὶ ἐπυρπόλησαν τὴν Κυλλήνην τὸ ἐπίνειον τῶν Ἡλείων, διότι εἶχε δώση εἰς τοὺς Κορινθίους πλοῖα καὶ χρήματα.

Κατὰ δὲ τὰ δύο ἔτη τὰ μετὰ τὴν ναυμαχίαν οἱ Κορίνθιοι ὠργισμένοι διὰ τὴν πρὸς τοὺς Κερκυραίους πόλεμον ἤρχισαν νὰ παρασκευάζωσι στόλον φοβερόν, συλλέγοντες κωπηλάτας ἐπὶ μισθῷ ὅχι μόνον ἐκ τῆς Πελοποννήσου ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Οἱ δὲ Κερκυραῖοι πληροφορηθέντες τὴν παρασκευὴν αὐτῶν ἐφοβήθησαν καὶ ἐπειδὴ δὲν ἦσαν σύμμαχοι κανενὸς τῶν Ἑλλήνων ἔπεμψαν εἰς Ἀθήνας πρέσβεις, ἵνα ζητήσωσι τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων· αὐτὸ δὲ τοῦτο ἔπραξαν καὶ οἱ Κορίνθιοι. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι μετὰ πολλὴν σκέψιν ἀπεφάσισαν νὰ δεχθῶσι τοὺς Κερκυραίους· ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἤθελον νὰ παραβῶσι τὰς πρὸς τοὺς Πελοποννησίους συνθήκας ἔκαμαν μετ' αὐτῶν ὅχι συμμαχίαν, ὥστε νὰ θεωρῶσι τοὺς αὐτοὺς ἐχθροὺς καὶ φίλους, ἀλλ' ἐπιμαχίαν, ὥστε νὰ βοηθῶσι τὴν χώραν ἀλλήλων· καὶ μετ' ὀλίγον ἀπέστειλαν εἰς τὸ Ἴόνιον πέλαγος δέκα ναῦς εἰπόντες εἰς τοὺς ναυάρχους αὐτῶν νὰ μὴ ναυμαχήσωσι πρὸς τοὺς Κορινθίους, ἐὰν δὲν πλεύσωσι κατὰ τῆς Κερκύρας.

Τὸ ἔαρ λοιπὸν τοῦ 432 π. Χ. οἱ Κορίνθιοι μετὰ 150 τριήρων καὶ οἱ Κερκυραῖοι μετὰ 110 συνηντήθησαν περὶ τὰς νήσους Σύβοτα καὶ συμπλακέντες ἐναυμάχουν μανιωδῶς. Οἱ Κερκυραῖοι ἐνίκων κατὰ τὸ ἀριστερόν κέρας, ἀλλ' ἐνικῶντο κατὰ τὸ δεξιὸν καὶ τὸ μέσον. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἦσαν παρόντες, ἐβόηθουν αὐτοὺς πιεζομένους, ἐνῶ τὸ πρῶτον ἀπεῖχον ἀπὸ πάσης ἐπιθέσεως· ἀλλ' ἄμα ἡ τροπὴ ἔγεινε φανερά καὶ οἱ Κορίνθιοι ἐδίωκον τοὺς Κερκυραίους, τότε πλέον ἐξ ἀνάγκης συνεπλάκησαν οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι. Ἐπειδὴ δὲ τὰ πλοῖα ἀμφοτέρων ἦσαν πολλὰ καὶ μέγα μέρος τῆς θαλάσσης κατεῖχον, συνέβη τότε νὰ μὴ διακρίνωνται εὐκόλως, ὅποιοι ἐνίκων ἢ ἐνικῶντο· διότι ἡ ναυμαχία αὕτη Ἑλλήνων πρὸς Ἑλληνας διὰ τὸ πλῆθος τῶν πλοίων ὑπῆρξεν ἡ μεγίστη τῶν πρὸ αὐτῆς. Ἀφοῦ δὲ οἱ Κορίνθιοι κατεδίωξαν τοὺς Κερκυραίους μέχρι τῆς ξηρᾶς, ἐτράπησαν

πρὸς τοὺς νεκροὺς τῶν καὶ συνκθροίσαντες τοὺς πλείστους αὐτῶν ἐκόμισαν αὐτοὺς εἰς τὰ Σύβοτα, ἔρημον λιμένα τῆς Θεσπρωτίας. Ἐκεῖθεν δὲ πάλιν ἐπέπλευσαν κατὰ τῶν Κερκυραίων, οἵτινες παρεσκευάσθησαν νὰ τοὺς δεχθῶσιν. Ἀλλ' ἦτο πλέον ἀργὰ καὶ ὁ παῖάν τῆς ἐπιθέσεως εἶχεν ἀρχίσῃ, ὅτε οἱ Κορίνθιοι αἴφνης ὑπεχώρησαν· διότι ἔφθασαν ἐξ Ἀθηνῶν εἴκοσι τριήρεις πρὸς βοήθειαν τῶν δέκα πρώτων. Οὕτω λοιπὸν ἡ Κέρκυρα διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν Ἀθηναίων ἐδείχθη ὑπερτέρα τῆς ἰσχυρᾶς μητροπόλεώς της.

Πολιορκία καὶ ἄλωσις Πλαταιῶν

(429 — 427 π. χ.)

Τὸ τρίτον ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (429 π. Χ.) οἱ Πελοποννήσιοι ὑπὸ τὸν βασιλέα τῶν Λακεδαιμονίων Ἀρχίδαμον ἐστράτευσαν εἰς τὴν Πλάταιαν· ἐνῶ δ' ἐμελλον νὰ λεηλατήσωσι τὴν χώραν αὐτῶν, οἱ Πλαταιεῖς ἐπεμψαν πρὸς αὐτοὺς πρέσβεις καὶ εἶπον τὰ ἐξῆς· « Ἀρχίδαμε καὶ Λακεδαιμόνιοι δὲν πράττετε δίκαια καὶ ἄξια ὑμῶν ἐκστρατεύοντες κατὰ τῶν Πλαταιῶν· διότι ὁ Λακεδαιμόνιος Πausanias ἐλευθερώσας μετὰ τῶν Ἑλλήνων τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῶν Μήδων προσέφερε θυσίας εἰς τὸν Ἐλευθέριον Δία ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν Πλαταιῶν καὶ ἀπέδωκεν εἰς τοὺς Πλαταιεῖς τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν αὐτῶν, ἵνα ζῶσιν ἐν αὐτῇ αὐτόνομοι καὶ νὰ μὴ ἐκστρατεύῃ κανεὶς κατ' αὐτῶν ἀδίκως πρὸς ὑποδούλωσιν. Καὶ οἱ μὲν πατέρες σας ταῦτα μᾶς παρεχώρησαν πρὸς ἀμοιβὴν τοῦ θάρρους καὶ τοῦ ζήλου, τὸν ὁποῖον ἐδείξαμεν κατ' ἐκείνους τοὺς κινδύνους, ὑμεῖς δὲ πράττετε ὅλως διόλου τὰ ἐναντία· διότι ἤλθετε ἐνταῦθα μετὰ τῶν Θηβαίων, οἵτινες εἶνε ἐχθιστοὶ πρὸς ἡμᾶς, ἵνα μᾶς ὑποδουλώσῃτε. Ἐπικαλούμενοι λοιπὸν μάρτυρας τοὺς θεοὺς, οἵτινες ἔγειναν τότε φύλακες τῶν ὀρκῶν, σᾶς παρακαλοῦμεν νὰ μὴ

παρὰδιδόντες τοὺς ὄρκους, ἀλλὰ νὰ μᾶς ἀφήσητε νὰ ζῶμεν αὐτόνομοι συμφώνως μὲ τὴν δικαίαν ἀπόφασιν τοῦ Παυσανίου.»

Ὁ δὲ Ἀρχίδαμος ἀπήντησεν «Οἱ Πλαταιεῖς ὠφείλον νὰ ἐμμένωσι πιστοὶ εἰς τοὺς ὄρκους τῶν, συμπολεμοῦντες μετὰ τῶν Πελοποννησίων μᾶλλον πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἐκείνων, ὅσοι ἤδη δικτελοῦσιν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ' ἐὰν διὰ φόβον πρὸς τοὺς Ἀθηναίους δὲν ἐτόλμησαν νὰ πράξωσι τοῦτο, ἠδύναντο ν' ἀποσυρθῶσιν ὅπου ἠθελον ἐν ὅσῳ διαρκεῖ ὁ πόλεμος, παρὰδίδοντες πόλιν καὶ οἰκίαν ὡς παρὰκαταθήκην εἰς ὑμᾶς τοὺς Λακεδαιμονίους, καὶ καταγράφοντες ὅλα τὰ πραγματὰ τῶν, ἵνα μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν τὰ πάρωσιν ὀπίσω.» Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως, οἵτινες εἶχον ἤδη δεχθῆ εἰς τὴν πόλιν τῶν τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας τῶν Πλαταιέων, ἐρωτηθέντες τί ἔπρεπε νὰ πράξωσι, τοῖς εἶπον νὰ μὴ δεχθῶσι τοιαύτην συνθήκην καὶ ὑπεσχέθησαν εἰς τοὺς πιεζομένους νὰ μὴ τοὺς ἐγκαταλείψωσιν. «Οὕτω λοιπὸν οἱ μὲν Πλαταιεῖς ἀπέρριψαν τὴν αἵτησιν τῶν Πελοποννησίων, οὗτοι δὲ μετὰ ταχύτητος ἐργασθέντες ἐπὶ ἐβδομήκοντα ἡμέρας καὶ νύκτας συνεχῶς περιέκλεισαν τὰς Πλαταιὰς διὰ χαρὰκώματος ἐκ ξύλων τοῦ Κιθαिरῶνος καὶ χώματος. Οἱ Πλαταιεῖς δὲν ἔμειναν ἀργοί, ἀλλὰ καθ' ὅσον ὑψοῦτο τὸ πρόχωμα τῶν Πελοποννησίων ὕψωνον καὶ αὐτοὶ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως διὰ ξυλίνου περιτειχίσματος καὶ πλίνθων. Συγχρόνως δ' ἐματαίωνον καὶ δι' ἄλλων τρόπων τὰ πολιορκητικὰ ἔργα τῶν Πελοποννησίων, οἵτινες ἠναγκάσθησαν νὰ κτίσωσι περίξ τῶν Πλαταιῶν διπλοῦν τεῖχος μετὰ διπλῆς τάφρου. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀφήσαντες φύλακας τοῦ τεύχους ἀνεχώρησαν εἰς τὰ ἴδια. Ἐντὸς δὲ τῆς πολιορκουμένης πόλεως ἦσαν μόνον 400 Πλαταιεῖς, 80 Ἀθηναῖοι καὶ 110 γυναῖκες ἀρτοποιοί.

Δώδεκα μῆνας ἀντέσχον οἱ Πλαταιεῖς καρτερικῶς εἰς τὰς ἐφόδους τῶν Πελοποννησίων καὶ Θηβαίων. Ἀλλ' ὅτε ἦλθεν ὁ χειμὼν καὶ αἱ τροφαὶ ἤρχισαν νὰ ἐκλείπωσιν, ἀπεφάσισαν νὰ

ἐπιχειρήσωσιν ἔξοδον. Ἀλλὰ μόνον διχόσιοι εἴκοσι περίπου ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὴν τολμηρὰν ταύτην ἀπόφασιν. Κατὰ νύκτα χειμερινὴν καὶ ἀσέληνον, ἐν μέσῳ βροχῆς καὶ ἀνέμου, ὀπλισμένοι ἐλαφρῶς καὶ ἔχοντες τὸν ἕνα πόδα ὑποδεδμενόν, ἵνα ἀσφαλέστερον πατῶσιν εἰς τὸν πηλόν, διέβησαν πρῶτον μὲν τὴν τάφρον, ἔπειτα ὑπερέβησαν διὰ κλιμάκων τὸ διπλοῦν τεῖχος τῶν πολεμίων καὶ οὕτω διεσώθησαν εἰς Ἀθήνας ἄνδρες 212. Οἱ δὲ ὑπολειφθέντες ἐν τῇ πόλει ὑπέμενον καρτερικῶς τὴν πολιορκίαν μέχρι τοῦ θέρους τοῦ ἔτους 427 π. X., ὅτε πλέον ἤναγκάσθησαν ὑπὸ τῆς πείνης νὰ παραδοθῶσιν, ἐπὶ τῇ ῥητῇ ὅμως ὑποσχέσει τῶν Λακεδαιμονίων ὅτι θὰ τιμωρήσωσι μόνον τοὺς αἰτίους καὶ τούτους ἀφοῦ τοὺς δικάσωσι δικασταὶ Λακεδαιμόνιοι. Ἀλλ' ἀφοῦ ἦλθον ἐκ τῆς Λακεδαιμόνος πέντε ἄνδρες δικασταί, ἡρώτων αὐτοὺς μόνον, ἂν ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ ἔχουσι πράξει ἀγαθόν τι εἰς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ εἰς τοὺς συμμάχους αὐτῶν. Ἐπειδὴ δ' ἐκεῖνοι ἀπεκρίθησαν ὅτι δὲν ἔπραξαν κανέν ἀγαθόν, οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐφόνευσαν ὅλους, 200 Πλαταιεῖς καὶ 25 Ἀθηναίους. τὰς δὲ ἀρτοποιούς γυναικας ἡνδραπόδισαν. Ὑστερον δὲ ἐκρήμνισαν τὴν πόλιν ἐκ θεμελίων καὶ τὴν χώραν δημεύσαντες τὴν ἐξεμίσθωσαν ἐπὶ δέκα ἔτη καὶ τὴν ἐκαρποῦντο οἱ Θηβαῖοι.

Ἀποστασία, πολιορκία καὶ ὑποταγὴ Μιτυλήνης (428—427 π. X.)

Τὸ τέταρτον ἔτος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου (428 π. X.) ἦλθεν ἐκ τῆς Τενέδου καὶ τῆς Μηθύμνης εἰς τὰς Ἀθήνας ἀγγελία, ὅτι οἱ Μιτυληναῖοι συμμάχησαντες κρυφίως μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν Βοιωτῶν ἀπεστάτησαν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ἡ ἀποστασία αὕτη ἐτάραξε μεγάλως τοὺς Ἀθηναίους, διότι οἱ Λέσβιοι εἶχον ναυτικὸν πολλοῦ λόγου

ἄξιον. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν προσεπάθησαν διὰ πρέσβων νὰ καθησυχάσωσι τοὺς Μιτυληναίους· ἐπειδὴ δὲ δὲν εἰσηκούσθησαν, ἔπεμψαν τεσσαράκοντα τριήρεις, ἵνα καταστείλωσι τὴν ἀποστασίαν διὰ τῆς βίας. Αἱ τριήρεις λοιπὸν αὗται καὶ χίλιοι ὀπλίται, τοὺς ὁποίους μετ' ὀλίγον ὠδήγησεν ὁ Πάχης, ἀπέκλεισαν πανταχόθεν τὴν Μιτυλήνην. Τὸ δὲ θέρος τοῦ ἔτους 427 π. Χ. οἱ Πελοποννήσιοι ἀπέστειλαν τεσσαράκοντα πλοῖα εἰς ἐπικουρίαν τῶν Μιτυληναίων· ἀλλὰ ταῦτα χρονοτριβήσαντα περὶ τὴν Πελοπόννησον καὶ βραδέως ἔπειτα πλέοντα διὰ τῶν Κυκλάδων νήσων δὲν ἐφαίνοντο ἀκόμη. Ἐν τούτῳ δὲ οἱ Μιτυληναῖοι, ἐπειδὴ ὁ Πελοποννησιακὸς στόλος ἐβράδυνε καὶ αἱ τροφαὶ εἶχον ἐκλείψῃ, ἠναγκάσθησαν νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους διὰ τὴν ἐξῆς αἰτίαν.

Ὁ Σπαρτιάτης Σάλαιθος, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀνατεθῇ ἡ διοίκησις τῆς ἀμύνης τῆς Μιτυλήνης, καὶ αὐτὸς μὴ προσμένων ἀκόμη τὸν στόλον, ὥπλισε τὸν δῆμον, ἵνα ἐπεξελθῇ κατὰ τῶν Ἀθηναίων. Οἱ δὲ δημοκρατικοί, ἀφοῦ ἔλαβον τὰ ὄπλα, διέττατον τοὺς πλουσίους νὰ διανείμωσι τὸν σῖτον εἰς ὅλους, ἄλλως ἔλεγον ὅτι θὰ συμβιβασθῶσι μὲ τοὺς Ἀθηναίους καὶ θὰ παραδώσωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν πόλιν. Οἱ δ' ἐν τοῖς πράγμασιν ἐννοήσαντες ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ τοὺς ἐμποδίσωσι καὶ ὅτι, ἂν δὲν ἐλάβανον μέρος εἰς τὴν σύμβασιν, θὰ ἐπικινδύνεον, συνεβιβάσθησαν ἀπὸ κοινοῦ πρὸς τὸν στρατηγὸν τῶν Ἀθηναίων Πάχητα. Κατὰ τὸν συμβιβασμὸν δὲ τοῦτον ὥφειλον οἱ Ἀθηναῖοι νὰ μὴ πράξωσι τι κατὰ τῶν ἐνόχων, μέχρις οὗ πρεσβεῖαι τις Μιτυληναίων σταλεῖσα εἰς τὰς Ἀθήνας φέρῃ τὴν ὀριστικὴν ἀπόφασιν τοῦ δήμου περὶ τούτων. Μετὰ ἑπτὰ δὲ ἡμέρας ἀπὸ τῆς παραδόσεως κατέπλευσεν εἰς τὸ Ἐμβάτον τῆς Ἐρυθραίας ὁ Πελοποννησιακὸς στόλος, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐπιχειρήσῃ τίποτε κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ἵνα σώσῃ τὴν Μιτυλήνην· διότι ἐφοβήθη τὴν διώξιν τῶν Ἀθηναίων καὶ ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ

ὅσον τάχιστα εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Πάχης ἀφοῦ τὸν κατεδίωξεν εἰς μάτην ἐπέστρεφεν εἰς τὴν Μιτυλήνην καὶ συλλαβὼν τὸν Σάλαιθον καὶ τοὺς αἰτίους τῆς ἀποστασίας ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ἄμα δ' ἔφθασαν οἱ ἄνδρες καὶ ὁ Σάλαιθος, οἱ Ἀθηναῖοι τὸν μὲν Σάλαιθον εὐθὺς ἐθανάτωσαν, περὶ δὲ τῶν ἀνδρῶν ἐσκέπτοντο. Κατὰ τὴν νικήσασαν γνώμην τοῦ δημαγωγοῦ Κλέωνος ἀπεφασίσθη ἐν ἐκκλησίᾳ νὰ θανατωθῶσιν ὅχι μόνον οἱ παρόντες, ἀλλὰ καὶ ὅλοι οἱ Μιτυληναῖοι, ὅσοι ἤβῳσι, καὶ πρὸς τοῦτο ἐστάλη τριήρης κομίζουσα τὴν θανατικὴν ἀπόφασιν τοῦ δήμου εἰς τὸν Πάχητα. Ἀλλ' εὐθὺς ὁ δῆμος μετενόησε διὰ τὴν ἀπόφασίν του ταύτην, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν συνελθὼν πάλιν εἰς ἐκκλησίαν ἀνεκάλεσε τὰ δεδογμένα καὶ εὐθὺς ἀπεστάλη ἄλλη τριήρης κομίζουσα ἐναντίας τῶν προτέρων διαταγὰς εἰς τὸν Πάχητα· καὶ εὐτυχῶς ἔφθασεν ἐγκαίρως, ὥστε ν' ἀναστείλῃ τὴν ἀπάνθρωπον σφαγὴν. Οὕτω δ' ἐσώθησαν οἱ Μιτυληναῖοι, ἀλλὰ οἱ ἄλλοι ἄνδρες, τοὺς ὁποίους ὁ Πάχης εἶχεν ἀποστείλῃ εἰς Ἀθήνας καὶ οἵτινες ἦσαν ὑπὲρ τοὺς χιλίους, ἐθανατώθησαν πάντες κατὰ πρότασιν τοῦ αἰμοχαροῦς Κλέωνος. Ἐπειτα δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐκρήμνισαν τὰ τεῖχη τῶν Μιτυληναίων, παρέλαβον τὰ πλοῖα αὐτῶν καὶ διένειμον τὴν χώραν τῶν Λεσβίων πλὴν τῆς τῶν Μηθυμναίων εἰς τρισχιλίους κληρούχους Ἀθηναίους.

**Ἄμμοτᾶτη στάσις Κερκυραίων καὶ ὄλεθρος
ἀριστοκρατικῶν (427—425 π. X.).**

Ὀλίγα ἔτη μετὰ τὸν Ἐπιδάμνιον πόλεμον οἱ ἀριστοκρατικοὶ τῆς Κερκύρας ἐνήργουν ν' ἀποστατήσωσιν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τὴν πόλιν καὶ νὰ τὴν προσθέσωσιν εἰς τὴν Πελοποννησιακὴν συμμαχίαν. Εἰσάγουσι λοιπὸν εἰς δίκην τὸν Πειθίαν,

ὅστις προΐστατο τῶν δημοκρατικῶν, λέγοντες ὅτι κατεδούλωσεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν Κέρκυραν· ὁ δὲ Πειθίας ἀθωωθείς κατηγορήσῃ καὶ αὐτὸς πέντε ἄνδρας ἐκ τῶν ἀριστοκρατικῶν τοὺς πλουσιωτάτους, λέγων ὅτι ἔκοψαν πασσάλους ἐκ τοῦ τεμένους τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ἀλκινόου, καὶ τοὺς κατεδίκασεν εἰς πρόστιμον μέγα. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι δὲν ἠδύναντο νὰ πληρώσωσι τὸ πρόστιμον, ἐκάθισαν ἰκέται εἰς τοὺς ναοὺς. Ἀλλ' ἐπειδὴ διεδόθη ἐν τῷ μεταξὺ ἡ φήμη, ὅτι ὁ Πειθίας, ὅστις ἦτο καὶ βουλευτής, ἐμελλε ν' ἀναπείσῃ τὸ πλῆθος, ἵνα συνάψῃ συμμαχίαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων, εἰσῆλθον μετ' ἄλλων ὁμοφρόνων των εἰς τὴν βουλὴν καὶ ἐφόνευσαν τὸν Πειθίαν καὶ ἄλλους τῶν βουλευτῶν καὶ ἰδιώτας ἕως ἐξήκοντα. Τὸ φρικτὸν τοῦτο κακούργημα ὑπῆρξε τὸ σύνθημα ὡμοτάτου ἐμφυλίου ἀγῶνος μεταξὺ τῶν δημοκρατικῶν καὶ τῶν ἀριστοκρατικῶν ἐκ τῶν ὁποίων οἱ μὲν πρῶτοι ὑπεστηρίζοντο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, οἱ δὲ δεύτεροι ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων. Οἱ Κερκυραῖοι ἐχωρίσθησαν εἰς δύο στρατόπεδα, τὰ ὁποῖα ἐμάχοντο κατ' ἀλλήλων μὲ πάθος ἀμείλικτον. Γενομένης δ' ἐν τῇ πόλει μάχης αἱματηρᾶς, οἱ μὲν δημοκρατικοὶ κατέφυγον εἰς τὴν ἀκρόπολιν καὶ εἰς τὰ ὑψηλὰ μέρη τῆς πόλεως, ὅπου σήμερον κεῖται ἡ βασιλικὴ ἔπαυλις, οἱ δὲ ἀριστοκρατικοὶ κατέλαβον τὴν ἀγορὰν καὶ τὸν πλησίον αὐτῆς Ὑλαϊκὸν λιμένα. Ἐν δευτέρᾳ δὲ μάχῃ ἐνίκησαν οἱ δημοκρατικοί, βοηθούμενοι καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν γυναικῶν, αἵτινες ἔρριπτον ἀπὸ τῶν οἰκιῶν κεράμους κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Οἱ ἀριστοκρατικοὶ φοβηθέντες τὴν ἔφοδον τοῦ δήμου κατὰ τῆς ἀγορᾶς καὶ τοῦ πλησίον αὐτῆς νεωρίου, ἔβαλον πῦρ εἰς τὰς κύκλῳ τῆς ἀγορᾶς οἰκίας. Ἡ δ' ἐπελθοῦσα νύξ ἐπήνεγκεν ἀνάπαυσιν ἀπὸ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου ἐμφυλίου ἀγῶνος, καθ' ὃν παρ' ὀλίγον νὰ γείνη ὅλη ἡ πόλις παρανάλωμα τοῦ πυρός.

Τὴν δὲ ἀκόλουθον ἡμέραν ἔφθασεν ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων Νικόστρατος ἐκ Ναυπάκτου μετὰ δώδεκα πλοίων καὶ πεντακο—

σίων ὀπλιτῶν καὶ ἔπεισε τοὺς διαφορομένους νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς ἀλλήλους καὶ συνθήκην νὰ συνάψωσι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὥστε νὰ θεωρῶσι τοὺς αὐτοὺς ἐχθροὺς καὶ φίλους. Καὶ ὁ μὲν Νικόστρατος, ἀφοῦ ταῦτα ἔπραξεν, ἡτοιμάζετο ν' ἀποπλεύσῃ, οἱ δὲ προστάται τοῦ δήμου ἔπεισαν αὐτὸν νὰ τοῖς ἀφήσῃ πέντε πλοῖα ἐκ τῶν ἐδικῶν του, ἵνα ὀλιγώτερον κινῶνται οἱ ἐναντίοι των, καὶ νὰ λάβῃ ἀντ' αὐτῶν ἴσα Κερκυραϊκὰ. Μετὰ τοῦτο ἤρχισαν νὰ συλλέγωσιν εἰς τὰ Ἀττικὰ πλοῖα τοὺς ἐχθροὺς των, οἵτινες φοβηθέντες, μήπως ἀποσταλῶσιν εἰς τὰς Ἀθήνας, καθίζουσιν ἰκέται εἰς τὸ ἱερόν τῶν Διοσκούρων. Ἀφοῦ δὲ μάτην προσεπάθησεν ὁ Νικόστρατος νὰ τοὺς σηκώσῃ ἐκεῖθεν, οἱ δημοκρατικοὶ ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι ἐκεῖνοι διανοοῦντο κακὰ, ἔλαβον τὰ ὄπλα καὶ βεβαίως τινὲς ἐξ αὐτῶν, τοὺς ὁποίους ἐπέτυχον, θὰ ἐφόνευσον, ἀν δὲν τοὺς ἐμπόδιζεν ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων. Βλέποντες δὲ οἱ ἄλλοι τὰ γινόμενα καθίζουσιν ἰκέται εἰς τὸ Ἡραῖον καὶ γίνονται ὑπὲρ τοὺς τετρακοσίους. Μετὰ τέσσαρας δὲ ἡ πέντε ἡμέρας ἔφθασαν πεντήκοντα τρία πλοῖα Πελοποννησιακὰ ὑπὸ τὸν Ἀλκίδαν καὶ Βρασίδαν, καὶ τὰ ὁποῖα ναυμαχήσαντα πρὸς ἐξήκοντα Κερκυραϊκὰ πλοῖα ἡνωμένα μετὰ τῶν δώδεκα Ἀττικῶν ἐνίκησαν. Ἀλλ' οἱ Λακεδαιμόνιοι ναύαρχοι δὲν ὠρελλήθησαν ἐκ τῆς νίκης των· ἰδίῳτι καθὼς ἀνηγγέλθη ὅτι ἐξήκοντα νῆες τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ στρατηγὸν τὸν Εὐρυμέδοντα προσέπλεον ἀπὸ τῆς Λευκάδος, εὐθὺς ἀπέπλευσαν εἰς τὰ ἴδια.

Οἱ δὲ δημοκρατικοὶ Κερκυραῖοι, ἀφοῦ ἀπέπλευσαν οἱ Πελοποννήσιοι καὶ ἔφθασεν ὁ Ἀθηναϊκὸς στόλος, ἀπεφάσισαν νὰ κορέσωσι τὸ πάθος τῆς ἐκδικήσεώς των κατὰ τῶν πλουσίων· ὅθεν ἐμβάντες εἰς τὰ πλοῖα των περιέπλεον τὸν Ὑλλαϊκὸν λιμένα καὶ ἐφόνευσον ὄντινα ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἔβλεπον καὶ συνελάμβανον· ἔπειτα δ' ἐλθόντες εἰς τὸ Ἡραῖον ἔπεισαν ἕως 50 ἄνδρας ἐκ τῶν ἰκετῶν νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐπὶ

τῇ ὑποσχέσει ὅτι ἤθελον δικάσθῃ. Πάντες μὲν οὗτοι κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον, οἱ δὲ λοιποὶ βλέποντες τὰ γινόμενα κατέστρεψαν τὸν βίον τῶν ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ. Ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας ὁ δῆμος ἐφόνευε τοὺς ὑποτιθεμένους ἐχθροὺς του διὰ τὸν λόγον ὅτι διενοοῦντο δῆθεν τὴν κατάλυσιν τῆς δημοκρατίας. Ἐν τῇ στάσει ταύτῃ ἐξετελέσθησαν ὅλαι αἰφρικωδίαι· διότι καὶ ὁ πατήρ ἐφόνευε τὸν υἱόν του καὶ ἰκέται ἀπὸ τῶν ἱερῶν καὶ πλησίον αὐτῶν ἐφονεύοντο. Πεντακόσιοι περίπου διαφυγόντες τὴν λύσσαν τοῦ δήμου κατέφυγον εἰς τὴν Ἰστώνην, τὸ σημερινὸν ὄρος τῶν Ἀγίων Δέκκ, καὶ τειχίσαντες αὐτὴν ἐλήστευον τοὺς ἐν τῇ πόλει καὶ τῆς νήσου ἦσαν κύριοι μέχρι τοῦ 425, ὅτε Ἀθηναῖκός στόλος ὑπὸ τὸν Εὐρυμέδοντα καὶ Σοφοκλῆ πλέων εἰς Σικελίαν ἔφθασεν εἰς τὴν Κέρκυραν. Οἱ Ἀθηναῖοι τότε ἐνωθέντες μετὰ τῶν δημοκρατικῶν Κερκυραίων προσέβαλλον τοὺς ἐν τῇ Ἰστώνῃ καὶ ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ παρκαθῶσιν ἐπὶ τῷ ὄρει ὅτι θ' ἀποφασίσῃ περὶ αὐτῶν ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων.

Ἐπειτα οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων διεκόμισαν αὐτοὺς ὑποσπόνδους εἰς τὴν νῆσον Πτυχίαν, τὸ σήμερον καλούμενον Βίδον, μέχρις οὗ σταλῶσιν εἰς τὰς Ἀθήνας, μὲ τὴν συμφωνίαν, ἂν τις ἐξ αὐτῶν συλληφθῇ δραπετεύων, νὰ εἶνε λελυμένος αἰσυνθῆκαι δι' ὅλους. Ἀλλ' οἱ προστάται τοῦ δήμου τῶν Κερκυραίων φοβούμενοι, μήπως οἱ Ἀθηναῖοι δὲν φονεύσωσιν αὐτοὺς μηχανῶνται τοιοῦτόν τι· πέμψαντες κρυφίως εἰς τὴν νῆσον ψευδεῖς φίλους ἔπεισαν ὀλίγους τινὰς τῶν ἐν τῇ νήσῳ νὰ δραπετεύσωσιν ὅσον τάχιστα καὶ τὰ μέσα τῆς δραπετεύσεως τοῖς ἐχορήγησαν, λέγοντες ὅτι οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων ἔμελλον νὰ τοὺς παρκαθώσωσιν εἰς τὸν δῆμον τῶν Κερκυραίων. Οὕτω λοιπὸν οἱ δυστυχεῖς συνελήφθησαν ἐν ᾧ ἐξέπλεον καὶ παρεδόθησαν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν εἰς τοὺς Κερκυραίους δημοκρατικούς· οὗτοι δ' ἐνέκλεισαν αὐτοὺς εἰς οἶκημα μέγα καὶ ὕστερον

ἐξάγοντες ἀνὰ εἴκοσιν ἄνδρας δεδεδεμένους πρὸς ἀλλήλους τοὺς διήγον διὰ δύο στοίχων ὑπλιτῶν, τῶν ὁποίων ἕκαστος ἐκτύπα καὶ ἠκόντιζε τὸν ἐχθρόν του. Ἀφοῦ δ' ἐφονεύθησαν οὕτως ἕως ἐξήκοντα, οἱ λοιποὶ μαθόντες τὰ γινόμενα δὲν ἤθελον νὰ ἐξέλθωσιν ὑπερασπιζόμενοι διὰ παντὸς μέσου ἐκ τοῦ οἰκήματος. Τότε ὁ ἐξηγριωμένος λαὸς ἀναβὰς εἰς τὴν στέγην καὶ διασπᾶσας τὴν ὀροφὴν ἔρριπτε κεράμους καὶ ἠκόντιζε κάτω μέχρις ἐσπέρας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπώλεσθησαν ὀλίγοι, οἱ δὲ περισσότεροι τὴν νύκτα ἠτύοκτόνησαν καὶ οὕτως ἐτελείωσεν ἡ ὠμοτάτη στάσις τῶν Κερκυραίων.

Ναυμαχία παρὰ τὰς Ἀργινούσας (406 π. Χ.)

Μεταξὺ τῆς Μιτυλήνης καὶ τῆς Κύμης καΐνται τρεῖς νῆσοι, αἱ καλούμεναι Ἀργινούσαι. Πλησίον αὐτῶν εὐρέθησαν ἀντιμέτωποι τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 406 π. Χ. οἱ στόλοι τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν Ἀθηναίων. Καὶ ὁ μὲν στρατηγὸς τῶν Λακεδαιμονίων Καλλικρατίδας εἶχεν 120 τριήρεις, οἱ δὲ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων εἶχον 155. Πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς μάχης ὁ κυβερνήτης τῆς ναυαρχίδος τῶν Λακεδαιμονίων συνεβούλευσε τὸν Καλλικρατίδαν νὰ διατάξῃ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ στόλου, βλέπων ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον περισσοτέρας τριήρεις. Ἀλλ' ὁ γενναῖος στρατηγὸς ἀπεκρίθη· «ἐάν νικηθῶμεν, ἡ Σπάρτη δύναται νὰ εὕρῃ ἄλλον στόλον· ἀλλ' ἐάν ἐγὼ φύγω, ποῦ θὰ ἐπανεύρω τὴν εὐδαιμονίαν μου ; » Καὶ εὐθὺς ὤρμησεν ὁ Καλλικρατίδας ἀκράτητος εἰς τὴν φοβεράν πάλην, ἀλλ' ἔπεσεν ἐκ τῆς ναυαρχίδος του εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἔγεινεν ἄφαντος. Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Καλλικρατίδου οἱ Πελοποννήσιοι ἔφυγον εἰς τὴν Χίον καὶ εἰς τὴν Φώκαιαν. Καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἔχασαν ἐν τῇ ναυμαχίᾳ τὰς 25 τριήρεις ἀνδρῶν, οἱ δὲ Πελοποννήσιοι ὑπὲρ τὰς 70.

Ἡ ἐν Ἀργινοῦσαις νίκη ὑπῆρξε μία τῶν ἐπιφανεστάτων διὰ τοὺς Ἀθηναίους· ἀλλὰ δυστυχῶς οἱ νικηφόροι στρατηγοὶ ἀντὶ νὰ στεφανωθῶσιν ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν των ἐξ εὐγνωμοσύνης, ἔπιον τὸ κώνειον τῆς ἀχαριστίας. Οἱ στρατηγοὶ εἶχον διατάξῃ δύο τῶν τριηράρχων, τὸν Θηραμένην καὶ τὸν Θρασύβουλον, νὰ σώσωσι τοὺς ναυαγούς καὶ νὰ λάβωσιν ἐκ τῆς θαλάσσης τοὺς νεκρούς, ἐνῷ αὐτοὶ κατεδίωκον τὸν ἐχθρόν. Ἀλλ' ἡ διαταγὴ αὕτη ἐδόθη βραδέως καὶ ἐγεσθείσης τρικυμίας ὑπέστησαν φρικτὸν θάνατον πλεον τῶν χιλίων καὶ τὰ πτώματα αὐτῶν ἔμειναν ἄταφα. Κατὰ τὰς ιδέας τῶν τότε Ἑλλήνων τὸ ν' ἀφήσῃ τις ἄταφον τὸν νεκρὸν ἦτο μέγα ἀσέβημα. Οἱ στρατηγοὶ λοιπὸν ἦσαν ἔνοχοι καὶ εἰσήχθησαν εἰς δίκην. Ἐνῷ δὲ εἶχον σχεδὸν κερδίσει τὴν δίκην, ἀνθρωπὸς τις προχωρεῖ καὶ λέγει· «Ἦμην ἐν τῇ ναυμαχίᾳ καὶ συντριβέντος τοῦ πλοίου μου κατέφυγον εἰς βυτίον ἀλφίτων καὶ εἶδον πάντας τοὺς συντρόφους μου νὰ χάνωνται ἀλλεπαλλήλως. Μ' ἐπεφόρτισαν δέ, ἐὰν ἐσωζόμην νὰ ἔλθω εἰς Ἀθήνας καὶ νὰ εἶπω ὅτι εἶχον ἀφεθῇ ἀνάνδρως ὑπὸ τῶν στρατηγῶν· ὁ λαὸς ἀκούων τοὺς λόγους τούτους ἐνόμιζεν ὅτι ἤκουε τὴν φωνὴν αὐτῶν τῶν ναυαγῶν καὶ κατεδίκασεν οὕτω τοὺς στρατηγοὺς εἰς θάνατον. Κατὰ δὲ τῆς ἀποφάσεως ταύτης ἠγέρθη μάτην ἡ φωνὴ ἐνὸς μόνον δικαστοῦ, ἡ τοῦ Σωκράτους.

Ὁλεθρος Ἀθηναίων ἐν τοῖς Αἰγὸς ποταμοῖς (405 π. X.)

Οἱ Αἰγὸς ποταμοὶ κεῖνται ἀπέναντι τῆς Λαμψάκου καὶ χωρίζονται ἀπ' αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου, ὅστις ἔχει πλάτος εἰς τοῦτο τὸ μέρος ἕως δέκα πέντε σταδίου. Κατὰ τὸ ἔτος 405 π. X. οἱ Ἀθηναῖοι προσωρμίσθησαν μὲ 180. τριήρεις παρὰ τοὺς Αἰγὸς ποταμούς, ἐν ᾧ ἀπέναντι αὐτῶν παρὰ τὴν Λάμ-

ψακον ἦτο ἀρχαγμένος ὁ στόλος τῶν Πελοποννησίων ὑπὸ ναύαρχον τὸν Σπαρτιάτην Λύσανδρον. Τὴν πρωίαν οἱ Ἀθηναῖοι παρετάχθησαν ἔμπροσθεν τοῦ λιμένος κατὰ μέτωπον, προκαλοῦντες τὸν Λύσανδρον εἰς μάχην· ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος δὲν ἐξέπλευσε κατ' αὐτῶν, ἀπέπλευσαν περὶ τὴν δείλην ὀπίσω εἰς τοὺς Αἰγὸς ποταμούς. Ὁ δὲ Λύσανδρος τότε διέταξε τὰ ταχυπλοώτατα τῶν πλοίων ν' ἀκολουθῶσι τοὺς Ἀθηναίους καὶ νὰ ἐπιτηρῶσι τὰς κινήσεις των. Ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ἐπανελαμβάνετο, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, ἀποδίδοντες τὴν ἀκίνησίαν τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὸν φόβον, ἐπανεπλεον καὶ ἀποβαίνοντες διεσκορπίζοντο κατὰ τὴν χερσόνησον εἰς ἀναζήτησιν τροφῶν. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης, ὅστις εὕρισκετο περὶ τοὺς τόπους τούτους ὡς ἐξόριστος, βλέπων τὴν ἀπερισκεψίαν τῶν συμπολιτῶν του ἔδραμε πρὸς αὐτοὺς ἔφιππος καὶ κατέδειξεν ὅτι εἶνε ἀφροσύνη νὰ μένωσιν εἰς τόπον ἀλίμενον, ἅνευ σταθερῶν ἐπιτηδείων καὶ ἀπέναντι ἐχθροῦ πκνούργου· παρήνεσε λοιπὸν τοὺς στρατηγοὺς νὰ μεθορμισθῶσιν εἰς τὴν Σηστόν, ἀλλὰ μὴ εἰσακουσθεῖς ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ ἄπρακτος εἰς τὰ ἐγγὺς κείμενα τείχη του.

Τὴν πέμπτην ἡμέραν οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὴν συνήθειάν των ἐπροκάλεσαν πάλιν τὸν ἐχθρὸν εἰς μάχην, ἀλλ' οὗτος καὶ πάλιν δὲν ἐξέπλευσε κατ' αὐτῶν· περὶ δὲ τὸ ἑσπέρας, ὅτε ἐπανεπλεον, ὁ Λύσανδρος εἶπεν εἰς τοὺς ἀκολουθοῦντας τοὺς Ἀθηναίους, ὅταν ἴδωσιν αὐτοὺς ἀποβιβαζομένους καὶ διεσκορπιζομένους κατὰ τὴν χερσόνησον, τὸ ὁποῖον ἔκαμνον πολὺ περισσότερον καθ' ἐκάστην ἡμέραν, καταρρονοῦντες βεβελίως τὸν Λύσανδρον, διότι δὲν ἐξέπλεεν ἐναντίον των, ἀποπλέοντες ὀπίσω νὰ ὑψώσωσιν ἀσπίδα εἰς τὸ μέσον τοῦ πλοῦ. Καὶ οὗτοι μὲν ἔκαμαν ταῦτα καθὼς διετάχθησαν, ὁ δὲ Λύσανδρος διέταξε τότε νὰ πλεύσωσι τάχιστα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ Κόνων ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν, ὅστις ἀπὸ τῆς

γῆς εἶδε τὸν στόλον τῶν Πελοποννησίων προχωροῦντα καὶ ἐφώναξε νὰ σπεύσωσιν εἰς τὰς ναῦς των. Κυριευθεὶς δὲ ὑπὸ λύπης διὰ τὴν θέαν τοῦ κινδύνου, ὅστις ἠπείλει τοὺς Ἀθηναίους, προσκαλεῖ τοὺς μὲν, παρκαλεῖ τοὺς δὲ καὶ ἀναγκάζει, ὅσους συνήντα, νὰ ἐμβῶσιν εἰς τὰ πλοῖά των, ἀλλ' ὁ ζῆλός του ὑπῆρξεν ἀνωφελής· διότι οἱ ναῦται ἦσαν διεσκορπισμένοι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Οὕτω λοιπὸν ὁ Λύσανδρος συνέλαβε ὅλας τὰς ναῦς πλὴν ὀκτώ, μεθ' ὧν ὁ Κόνων ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Κύπρον πρὸς τὸν Εὐαγόραν, ἡγεμόνα ὑποτελῆ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν, καὶ τῆς Παράλου, ἧτις ἐκόμισεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν θλιβεράν ταύτην εἶδησιν. Ἐκ τῶν ἀνδρῶν τρισχίλιοι συνελήφθησαν ἐν τῇ ξηρᾷ καὶ κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον, οἱ δὲ λοιποὶ ἔφυγον εἰς τὰ τειχύδρια τῆς Σηστοῦ.

Ἡττα Λακεδαιμονίων ἐν Λεύκτροις (371 π. Χ.)

Οἱ Ἀθηναῖοι κατ' ἀρχὰς μὲν ἦσαν ὑπὲρ τῶν Θηβαίων, ἀλλ' ἀφ' οὗτου (374) οἱ Θηβαῖοι ὑπέταξαν τὰς Πλαταιάς, τὰς Θεσπιάς καὶ τὰς ἄλλας ἐν τῇ Βοιωτίᾳ πόλεις, δὲν ἦσαν πλέον ὑπὲρ αὐτῶν. Ὅθεν ἀπέστειλαν εἰς τὴν Σπάρτην πρέσβεις καὶ συνομολόγησαν μὲ τοὺς Σπαρτιάτας συνθήκην, καθ' ἣν οἱ Θηβαῖοι ὤφειλον ν' ἀρῇσωσιν αὐτονόμους πάσας τὰς ἐν τῇ Βοιωτίᾳ πόλεις. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι ἡρνήθησαν, ὁ Κλεόμβροτος ὁ βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν περὶ τοὺς δεκακισχιλίους καὶ τετρακισχιλίους εἰσέβαλον εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ ἐστρατοπέδευσαν περὶ τὰ Λεῦκτρα τῆς Θεσπικῆς χώρας. Οἱ δὲ Θηβαῖοι μαθόντες τὴν εἰσβολὴν καὶ τὸ μέγεθος τῆς δυνάμεως τῶν ἐχθρῶν ἤρχισαν νὰ δειλιῶσιν, ἀλλ' ἡ τόλμη καὶ τὸ παρὰδειγμα τῶν δύο μεγάλων στρατηγῶν, τοῦ Ἐπαμεινώνδου καὶ τοῦ Πελοπίδου, τοὺς ἐνίσχυσεν παρὰπολύ. Ὁ μὲν

Πελοπίδας πρὸς τὴν γυναικὰ του, ἥτις προπέμπουσα αὐτὸν τὸν παρὲκάλει νὰ σώζῃ ἐαυτόν, ἀπεκρίθη μεγαλοφρόνως· «τοὺς ἰδιώτας, ὦ γύναι, παραινοῦσιν οὕτω· τοὺς δὲ ἄρχοντας, νὰ σώζωσι τοὺς ἄλλους.» Ὁ δὲ Ἐπαμεινώνδας, ἐν ᾧ ἐξέφερεν ἐκ τῆς πόλεως τὸν στρατὸν καὶ οἰωνοὶ ἀπαίσιοι ἐτρόμαξαν τὸ πλῆθος, ἀπήγγειλε τὸν ὁμηρικὸν ἐκεῖνον στίχον. «Εἰς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνασθαι περὶ πάτρης.» Ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλων οἰωνῶν καὶ σημείων εὐνοϊκῶν, τὰ ὅποια ἐπενόησε τότε, κατώρθωσε νὰ καταστρέψῃ τὰς πρώτας ἐντυπώσεις τοῦ πλήθους. Πλήρεις λοιπὸν θάρρους ἀμφοτέρω οἱ στρατηγοὶ οὗτοι ὠδήγησαν τὸν εὐάριθμον Θηβαϊκὸν στρατὸν καὶ παρέταξαν αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου, ὡς εἴρηται, περὶ τὰ Λεῦκτρα. Γενομένης δ' ἐνταῦθα μάχης μανιώδους τῇ 8 Ἰουλίου 371 π. Χ. οἱ Θηβαῖοι ἐνίκησαν νίκην λαμπράν, ἥτις ὀφείλεται κατ' ἐξοχήν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐπαμεινῶδου ἐπινοηθεῖσαν λοξὴν ἢ ἐγκαρσίαν φάλαγγα καὶ εἰς τὴν ἀνδρείαν τοῦ ὑπὸ τοῦ Πελοπίδου διοικουμένου ἱεροῦ λόχου. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην, δι' ἧς οἱ Θηβαῖοι ἀφήρεσαν ἀπὸ τῶν Σπαρτιατῶν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, ἔπεσαν ἐκ μὲν τῶν Λακεδαιμονίων ὑπὲρ τοὺς τετρακισχιλίους, ἐν οἷς καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Κλεόμβροτος, ἐκ δὲ τῶν Θηβαίων περὶ τοὺς τριακοσίους.

**Ἡ ἐν Χαιρωνείᾳ μάχη καὶ ὑποταγὴ
τῆς Ἑλλάδος τῷ Φιλίππῳ (338 π. Χ.)**

Ὁ Φίλιππος ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων ἐπιθυμῶν νὰ ἔχῃ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος ἔσπευσε μετὰ τρισμυρίων πεζῶν καὶ δισχιλίων ἱππέων εἰς τὴν Λοκρίδα καὶ κατέλαβε αἴφνης τὴν ὀχυρὰν Ἐλάτειαν· ἡ ἀγγελία τῆς καταλήψεως αὐτῆς διαδοθεῖσα ὡς ἀστραπὴ εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἐνεποίησε τρόμον μέγαν. Ἐν Ἀθήναις ὁ δῆμος ἔσπευσεν εὐθὺς εἰς τὸ θέατρον ὅπου συνῆλθον καὶ οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ στρατηγοί. Ἐπὶ πολλήν

ὥραν ἄκρα σιωπὴ κατεῖχε τοὺς παρόντας καὶ ἐνῶ πολλάκις ὁ κήρυξ ἐκήρυττε τὸ «Τίς ἀγορεύειν βούλεται;» ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας, οὐδεὶς ἐπαρουσιάζετο. Ἐπειδὴ μεγάλη ἀπορία ἦτο καὶ τρόμος, τὸ πλῆθος ἔστρεψε τὰ βλέμματά του πρὸς τὸν ῥήτορα Δημοσθένην ὅστις ἦτο ὁ δεινότατος τῶν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους Ἑλλήνων· ὁ Δημοσθένης λαβὼν τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ βήματος καὶ προτρέψας ὅλους νὰ ἔχωσι θάρρος προέτεινεν ν' ἀποστείλωσιν εὐθύς πρέσβεις εἰς τὰς Θήβας καὶ νὰ παρακαλέσωσι τοὺς Βοιωτοὺς ν' ἀναλάβωσιν ἀπὸ κοινοῦ τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα· διότι πρὸς τοὺς ἄλλους συμμάχους ὁ καιρὸς δὲν συνεχῶρει νὰ στείλωσι πρέσβεις. Ὁ δὲ δῆμος ἐπεφόρτισεν αὐτὸν τὸν προτείναντα τὴν ἀποστολὴν τῶν πρέσβεων, ὅστις ὑπακούσας προθύμως καὶ ἀπελθὼν εἰς Θήβας αὐθημερὸν κατώρθωσε διὰ τῆς νευρώδους εὐγλωττίας του νὰ πείσῃ τοὺς Θηβαίους ν' ἀγωνισθῶσιν ἀπὸ κοινοῦ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας. Ὅθεν οἱ Ἀθηναῖοι κινήσαντες καὶ ἐνωθέντες μετὰ τῶν ἐτοίμων Θηβαίων ἐστρατοπέδευσαν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Χαιρωνείας, ὅπου μετ' οὐ πολὺ καὶ ὁ Φίλιππος ἐνεφχνίσθη συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του Ἀλεξάνδρου. Ἀφοῦ δὲ συνεκροτήθη μάχη ἰσχυρά, οἱ μὲν Ἀθηναῖοι εὐτύχησαν ν' ἀναγκάσωσι τοὺς ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τεταγμένους Μακεδόνες νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἄλλ' ὁ Ἀλέξανδρος, ὅστις διώκει τὴν φάλαγγα, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν διὰ τινος ῥιψοκινδύνου ἐφορμήσεως τοὺς ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τεταγμένους Θηβαίους. Ὁ ἱερὸς ὁμῶς λόχος τῶν τριακοσίων, ὅστις ἀπὸ τῆς συστάσεώς του ἦτο ἀήττητος, πιστὸς εἰς τὸν ὄρκον αὐτοῦ δὲν ἀφῆκεν τὴν τάξιν του, ἕως οὗ καὶ ὁ τελευταῖος ἔπεσε μαχόμενος χωρὶς νὰ στρέψῃ τὰ νῶτα. Ἐνῶ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐξηκολούθουν νὰ καταδιώκωσι τὴν ὑπ' αὐτῶν τραπείσαν εἰς φυγὴν πτέρυγα, ὁ Φίλιππος διὰ τινος στροφῆς ἐπέπεσε εἰς τὰ νῶτα αὐτῶν καὶ ἐτελείωσε οὕτω τὴν ἥτταν τῶν Ἑλλήνων (338 π. Χ.).

Καταστροφή τῶν Θηβῶν (336 π. Χ.)

Οἱ Ἕλληνες πρὸ τῆς καταστροφῆς τῶν Θηβῶν εἶχον δις ἀναγνωρίσῃ ἐν Κορίνθῳ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Μακεδονίας, ἀλλ' εἶχον πράξει τοῦτο, διότι ἐφοβοῦντο τὰς παρούσας ἐν τῇ χώρᾳ τῶν λόγχας τῆς φάλαγγος τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἄρξ δ' ἐξέλειπε δι' ὅποιονδήποτε λόγον ὁ φόβος, ἔσπευδον αἱ πόλεις, φρονιματιζόμεναι καὶ ἐκ τῆς ῥητορικῆς τοῦ Δημοσθένους καὶ τῶν ἄλλων ῥητόρων, ν' ἀνακτήσωσι τὴν πατροπαπαρχόδοτον αὐτονομίαν των. Τοῦτο συνέβη, ὅτε ὁ Φίλιππος ἀπέθανεν (336) καὶ ὅτε περὶ τοῦ υἱοῦ του διεδόθη ἐν Ἑλλάδι ψευδὴς ῥήμη ὅτι ἔπεσε μαχόμενος πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος, ἅμᾳ ἔμαθεν ὅτι οἱ Θηβαῖοι ἔσφαζαν δύο ἀρχηγοὺς τῆς Μακεδονικῆς φρουρᾶς καὶ ἀπέστειλαν πρέβεις εἰς τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις, φθάνει ἐντὸς δέκα τριῶν ἡμερῶν ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἰστροῦ εἰς τὴν Βοιωτίαν μετὰ 33.000 στρατιωτῶν καὶ πολιορκεῖ τὰς Θήβας. «Ὁ Δημοσθένης μὲ ὠνόμαζε παῖδα, εἶπεν ὁ Ἀλέξανδρος, ὅτε ἤμην ἐν τῇ Ἰλλυρίᾳ, μαιράκιον δέ, ὅτε ἔφθασα εἰς τὴν Θεσσαλίαν· ἀλλ' ἐγὼ θὰ τῷ δείξω ὑπὸ τὰ τείχη τῶν Ἀθηναίων ὅτι εἶμαι ἀνὴρ.» Τοῦτο δὲ ἤρκεσε νὰ ἐκφοβίσῃ τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἔσπευδον εἰς βοήθειαν τῶν Θηβαίων. Ἐν τούτοις οἱ πολιορκούμενοι καίτοι ἀπεμονώθησαν, δὲν ἐπείθοντο νὰ προσχωρήσωσιν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, ἂν καὶ οὗτος ἤρκαῖτο εἰς τὴν παρχόδοσιν τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀποστασίας. Ἀλλὰ τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορκίας ὁ στρατηγὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Περδίκκας, ὅστις εὗρίσκετο πλησιέστερον εἰς τὰ χαρκαώματα τῶν ἐχθρῶν, ἰδὼν ὅτι ἡ ὥρα ἦτο κατάλληλος πρὸς ἔφοδον, ἐρώρμησε κατὰ τῶν Θηβαίων. Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε φεβερός. Ὁ Περδίκκας πληγθεὶς βερέως, κατέστη ἀνίσχυνος πρὸς μάχην. Οἱ Θηβαῖοι ἀντεπεξῆλθον καὶ ἐδίωκον τὸ ἀπόσπασμα τοῦ ἐχθρικοῦ στρα-

τοῦ, τὸ ὅποῖον εἶχεν εἰσχωρήσει εἰς τὴν πόλιν. Τότε δὲ ὁ Ἀλέξανδρος, βλέπων τοὺς Μακεδόνες φεύγοντας, ἐπροχώρησεν ἀκράτητος. Οἱ διώκοντες ἐτράπησαν εἰς τὰ ὀπίσω φεύγοντες εἰς τὴν πόλιν. Μετ' αὐτῶν δὲ εἰσώρμησαν ὁμοῦ εἰς τὰς Θήβας καὶ οἱ Μακεδόνες. Οἱ Θηβαῖοι ἐπολέμουν ὡςλέοντες ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἀλλ' ἡ γενναιότης αὐτῶν ἐξηρέθειζε περισσότερον τοὺς νικητάς, οἵτινες δὲν ἐφείσθησαν οὔτε παίδων οὔτε γυναικῶν. Δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἐτελεῖτο φονὴ σφαγὴ, καὶ τὸ αἷμα ἔρρεε πανταχοῦ, εἰς τὰς ὁδοὺς, εἰς τοὺς οἴκους καὶ περὶ τοὺς βωμοὺς τῶν θεῶν. Ἐξακισχίλιοι Θηβαῖοι ἐφονεύθησαν καὶ τριάκοντα χιλιάδες γερόντων, γυναικῶν καὶ παιδίων ἡχμαλωτίσθησαν καὶ ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι. Αἱ Θῆβαι κατεσκάφησαν πλὴν τῆς Καδμείας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐτέθη Μακεδονικὴ φρουρά, καὶ τῆς οἰκίας τοῦ Πανελληνίου λυρικοῦ ποιητοῦ Πινδάρου, καὶ ἡ χώρα διενεμήθη διὰ κλήρου εἰς τοὺς περιοικοῦντας Βοιωτοὺς. Τὸ τραγικὸν πᾶθημα τῶν Θηβαίων διήγειρεν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα τρόμον μέγαν.

ΜΕΡΟΣ Β'.

ΣΚΗΝΟΓΡΑΦΙΑΙ ΕΚ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

"Αλωσις Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Μωάμεθ Β'.

"Οτε ὀριστικῶς ἀνέβη εἰς τὸν Ὀθωμανικὸν θρόνον ὁ Μωά-
μεθ Β'. (1451 μ. Χ.), ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία περιωρίζετο εἰς

Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.

τὰ προίχωρα αὐτῆς· διότι ἡ ἐντὸς τοῦ ἰσθμοῦ Ἑλλάς καὶ ἡ
ἐκτὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν νήσων ἦτο διανεμημένη εἰς τοὺς Ἐνε-
τοὺς καὶ εἰς πολλοὺς δυνάστας, Ἕλληνας καὶ Φράγκους, ἀπὸ

τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν σταυροφόρων (1204). ἡ δὲ Ἀλβανία εἶχεν ἐμπιστευθῇ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς εἰς τὸ ξῖφος τοῦ ἀνδρείου Γεωργίου Καστριώτου, τὸν ὁποῖον οἱ Τοῦρκοι ἐπωνόμασαν διὰ τὰς ἀνδραγαθίας του Σκενδέρβειν ('Αλέξανδρον ἡγεμόνα). ὥστε τὸ ὑπόλοιπον μέρος τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ὑπῆκουεν εἰς τὴν Τουρκίαν. Ὁ Μωάμεθ, θερμότερος καὶ μᾶλλον ἀνυπόμονος τῶν προκατόχων του, ἀπεφάσισε νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ πᾶσαν θυσίαν. Ὅθεν ἤρχισε νὰ κατασκευάζῃ ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Θρακικοῦ Βοσπόρου ἐν φρούριον διὰ νὰ εἶνε κύριος τοῦ διαπλου, καθόσον ἀντικρὺ αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἀσίας ὑπῆρχεν ἄλλο ὅμοιον φρούριον, τὸ ὁποῖον εἶχε κτισθῇ ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Βαϊαζήτ (1389 — 1403). Ἀμα δ' ἔμαθε τοῦτο ὁ τότε αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, εὐθὺς ἔστειλε πρὸς τὸν σουλτᾶνον πρέσβεις, ἵνα τῷ προσφέρωσι φόρον ὑποταγῆς καὶ ἵνα τὸν παρακαλέσωσι νὰ πύσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ κτίζῃ ἐκεῖ φρούριον. Ἀλλ' ὁ Μωάμεθ ἀπήντησε μὲ ἀλαζονείαν καὶ μὲ θυμόν, ἀπειλήσας τοὺς πρέσβεις, ὅτι θὰ γδάρῃ ζωντανοὺς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐν τῷ μέλλοντι ἤθελον ἀναδεχθῇ νὰ φέρωσιν εἰς αὐτὸν ὁμοίας ἀγγελίας. Οὕτω τὸ φρούριον ὠκοδομήθη κατεσπευμένως· ἀλλὰ δὲν ἦτο δύσκολον νὰ εὕρῃ καὶ ἄλλην ἀφορμὴν νὰ διαρρήξῃ τὴν ἀνακωχὴν· ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀντέστησαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ φρουρίου, διέταξε νὰ σφάξωσιν αὐτοὺς διεσκορπισμένους εἰς τὰ χωρία τοῦ Βοσπόρου. Οὕτως ὁ πόλεμος ἤρχισεν. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἔγραψεν τότε εἰς τὸν σουλτᾶνον ἀφοῦ οὔτε ὄρκοι, οὔτε συνθήκαι, οὔτε ὑποταγαὶ δύνανται νὰ στερεώσωσι τὴν εἰρήνην, δέχομαι προθύμως τὸν ἀγῶνα. Ἡ πίστις μου, εἶνε εἰς τὸν Θεόν. Ἐὰν λοιπὸν αὐτὸς θέλῃ νὰ πράξῃ τὴν καρδίαν σου, θὰ χαρῶ διὰ τὴν εὐτυχῇ ταύτην μεταβολήν· ἐὰν δὲ θέλῃ νὰ σοὶ παρωδῶσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, θὰ ὑποταχθῶ ἄνευ

γογγυσμοῦ εἰς τὴν θέλησίν του. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον ὁ κριτῆς τῶν ἡγεμόνων τῆς γῆς δὲν ἐκφέρει τὴν ἀπόφασίν του, ὀφείλω νὰ ζῶ καὶ ν' ἀποθάνω, ὑπερασπίζων τὸν λαόν μου.» Ὁμοίαν γλῶσσαν δὲν εἶχε μεταχειρισθῇ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ πολλοῦ χρόνου.

Ὁ Μωάμεθ τότε δὲν ἡμέλησε κανέν ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα συνέτεινον εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ του· Ἰδρυσεν ἐν Ἀδριανοπόλει χυτήριον κανονίων ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν Οὐγγρου, προδότη καὶ ἐξωμότη, καὶ κατασκεύασε κανόνια τοσοῦτου μεγέθους, ὥστε τὸ μέγιστον ἐξ αὐτῶν ἐξέπεμπεν εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς μιλίου σφαίρας λιθίνους 1200 λιτρῶν· ἑπτακόσιοι ἄνθρωποι ἐχρησίμευον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ τεραστίου τούτου τηλεβόλου. Ἡ θέα τοῦ φοβεροῦ τούτου πυροβολικοῦ ἐκορύφωσε τὸν ἐνθουσιασμόν τῶν μουσουλμανῶν καὶ ἠΐζησε τὴν πεποίθησίν των. Οἱ δὲ Ἕλληνες ἀπεναντίας εἶχον περιπέση εἰς μέγιστην ἀθυμίαν, καὶ ἐπειδὴ ἀπείσιοι προρρήσεις ἔτρεχον διὰ μέσου τῆς πόλεως, ὁ λαὸς ἦτο πεπεισμένος, ὅτι ἡ ὥρα τῆς καταστροφῆς ἐμελλε νὰ σημάνῃ. Ἐν τῇ μεγάλῃ δὲ ταύτῃ πόλει κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ἐσχάτου κινδύνου ὁ Κωνσταντῖνος ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ μόνον 6000 ἄνδρας μὲ ἀπόφασιν νὰ πολεμήσωσιν. Ἀλλ' ὁ ἥρωισμὸς ἑνὸς ἀνθρώπου ἐμελλε νὰ ἐξιλεώσῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὴν ἀνανδρίαν λαοῦ ὀλοκλήρου καὶ ἡ δειλία τῶν ὑπηκόων του νὰ καταστήσῃ τὴν δόξαν τοῦ αὐτοκράτορος λαμπροτέραν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἀπριλίου 1453 μ. Χ. 260,000 Ὀθωμανῶν περιέζωσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν· δέκα τέσσαρες κανονοστοιχίαι εἶχον κατασκευασθῇ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς καὶ στόλος ἐξ 180 πλοίων κατεῖχε τὴν θάλασσαν. Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος εἶχε ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης, ἀλλ' ἡ χριστιανωσύνη τότε ἦτο σῶμα ἄνευ ψυχῆς. Μόνη δὲ ἡ Γένουα ἀπέστειλεν εἰς βοήθειαν τῶν Ἑλλή-

γων μικρόν τινα στόλον ὑπὸ τὸν ἀνδρεῖον. Ἰουστινιάνην· διότι κατεῖχε τὸν Γαλατᾶν καὶ τὰ ἐμπορικὰ αὐτῆς συμφέροντα ἐταυτίζοντο μετὰ τῶν τῆς Κωνσταντινούπολεως. Ὁ δὲ πάπας ἀντὶ ν' ἀποστείλῃ στρατὸν εἰς τὸν τελευταῖον κληρονόμον τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων, ἀπέστειλεν ἑξάρχον· ὑπεσχέθη ὅμως ὅτι ἤθελε κηρύξῃ σταυροφορίαν, ἀν' ἣ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἀνεγνώριζεν ὡς κεφαλὴν τὴν δυτικὴν. Ὁ Ὀθωμανικὸς στόλος ἐπολιόρκει τὴν εἰσοδὸν τοῦ Κερατίου κόλπου, τὴν ὁποίαν οἱ πολιορκούμενοι εἶχον φράξῃ δι' ἀλύσεως. Ἀλλὰ μεθ' ὅλην τὴν τεράστιον δυσαναλογίαν τοῦ ἀριθμοῦ, ὁ Ἰουστινιάνης δὲν ἀπεδειλίασε. Μὲ πέντε μόνον πλοῖα προσβάλλει καὶ διασκορπίζει 150 ὀθωμανικά, εἰσέρχεται ἐν θριάμβῳ εἰς τὴν πόλιν (21 ἀπριλίου 1453) καὶ ἐμψυχώνει μετὰ 4,000 μαχητῶν τὸ θάρρος τῶν πολιορκουμένων. Ὁ σουλτάνος τότε, ἵνα θέσῃ τέρμα εἰς τὴν ἀπηλπισμένην ἀντίστασιν τῆς πόλεως, ἀνέλαβε τὸ πολυμερὸν σχέδιον τοῦ νὰ μεταφέρῃ διὰ ξηρᾶς, ἥτοι διὰ τοῦ Γαλατᾶ τὰ πλοῖα του εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον. Κατεσκευάσσε λοιπὸν διὰ τοῦ Γαλατᾶ ὁδὸν σκνιδωτὴν, ἣ ὁποία ἀπέληγεν ἔνθεν μὲν εἰς τὸν Βόσπορον, ἔνθεν δὲ εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον. Εἰς τὴν νέαν ταύτην ὁδὸν ἀνείλκυσε τὰ πλοῖα του καὶ ἐν μιᾷ νυκτὶ οἱ Ἕλληνες εἶδον ἑκατμβοὶ τὸν Τουρκικὸν στόλον εἰς τὸ μέσον τοῦ λιμένος των. Μάτην ὁ Ἰουστινιάνης ἐπεχείρησε νὰ τὸν πυρπολήσῃ· διότι οἱ μουσουλμᾶνοι ἦσαν ἄγρυπνοι, πληροφορηθέντες τοῦτο ὑπὸ προδότου Γενουάτου τοῦ Γαλατᾶ.

Τὴν τριακοστὴν ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορκίας τὸ πυροβολικὸν τῶν πολιορκητῶν εἶχε κρημνίσῃ τέσσαρας πύργους καὶ εἶχεν ἀνοίξῃ πλατὺ ῥῆγμα εἰς τὴν πύλην τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ. Κατὰ τὴν ἐσχάτην ταύτην ὥραν ὁ Κωνσταντῖνος προσκληθεὶς νὰ παραδοθῇ ἀπήντησεν ὅτι θὰ ὑπερασπίσῃ μέχρι τελευταίας πνοῆς τὴν αὐτοκρατορίαν, τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς τῷ εἶχε δώσει. Ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ παρρημίᾳ τοῦ Βυζαντινοῦ κρά-

τους, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀθυμίας καὶ τῆς γενικῆς ἐξαχρειώσεως, ὁ τελευταῖος τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου ἐτίμησε διὰ τοῦ ἡρωισμοῦ του τὴν αὐτοκρατορικὴν πορφύραν. Πάντοτε ἐπὶ τοῦ ῥήγματος, πάντοτε ἐπιθεωρῶν τὰς πύλας, πρῶτος ἐν τῇ μάχῃ καὶ τελευταῖος κατὰ τὴν ὑποχώρησιν, ὁ Κωνσταντῖνος προσεπάθει δι' ὅλων τῶν μέσων ν' ἀνεγείρῃ τὸ ἠθικὸν τῶν ὑπηκόων του· τὰ ὀχυρώματα ἐπεσκευάσθησαν· ὅπισθεν τῶν τειχῶν, τὰ ὁποῖα ἐκρημνίσθησαν διὰ τοῦ πυρὸς τοῦ ἐχθρικοῦ πυροβολικοῦ, ὠκοδομήθησαν ἄλλα προχώματα. Τέλος δὲ αἱ ἐπικουρικαὶ δυνάμεις κατέλαβον τὰς κινδυνωδεστέρας πύλας. Τί ἐπραττε κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως; Ἀντὶ νὰ λάβωσιν τὰ ὄπλα καὶ νὰ τρέξωσιν εἰς τὰ προχώματα οἱ Ἕλληνες ἐξώδευον τὸν καϊρόν των εἰς τοὺς θρήνους καὶ εἰς τὰς θρησκευτικὰς διχοστασίας. Ἐνῶ οἱ μὲν ἔκλαιον γονυκλινεῖς ἐνώπιον τῆς εἰκόνης τῆς Παναγίας, τῆς ὁποίας ἡ θαυμαστὴ προστάσια τοὺς εἶχεν ἤδη σῶσιν ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους, καὶ ἐπεκαλοῦντο τὴν βοήθειάν της, οἱ ἄλλοι ἐμικρολόγουν συζητοῦντες, ἂν τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἢ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ συγχρόνως ἐκκολόγουν τὴν καθολικὴν Δύσιν. Ἡ καθολικὴ Δύσις ἠδύνατο νὰ σῶσιν τὴν χριστιανικὴν Ἀνατολήν, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἐπρωτίμων τὴν δουλείαν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ διαδόχου τοῦ προφήτου Μωάμεθ παρὰ νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Ἡ εὐχή των ἔμελλε νὰ εἰσακουσθῇ καὶ κατὰ τρόπον φρικαλέον.

Τὴν 24 Μαΐου ὁ Μωάμεθ διεπραγματεύθη πρὸς τοὺς πολιορκουμένους καὶ ὑπεσχέθη, ἂν ἡ πόλις παρεδίδετο, τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς κατοίκους, τὴν δὲ κτήσιν τῆς Πελοποννήσου εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἀπήντησεν ὅτι προτιμᾷ νὰ ταφῇ ὑπὸ τὰ εῖρεπια τῆς πρωτευούσης του παρὰ νὰ παρὰδοθῇ. Ὦθεν ἡ 29 Μαΐου, ἡμέρα Τρίτη, ὠρί-

σθη νὰ γείνη γενική ἔφοδος (γιουρούσι). Καὶ ὁ μὲν σουλτᾶνος ἀνερρίπιζε τὸν πολεμικὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν στρατιωτῶν του, ὑποσχόμενος τὰς μεγίστας ἀμοιβάς, ἤτοι τιμάρια ὀλόκληρα καὶ πασαλίκια, εἰς ἐκείνους, οἵτινες πρῶτοι ἤθελον ἀναβῆ εἰς τὰ τεῖχη κατὰ τὴν ἔφοδον, οἱ δὲ δερβῖσαι (ιερεῖς) διέτρεχον τὸ στρατόπεδον καὶ ἐξέκαιον τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν, παροτρύνοντες τοὺς στρατιώτας νὰ πολεμήσωσιν ἀνδρείως ὑπὲρ τῆς ἀληθοῦς πίστεως καὶ ἀπαγγέλλοντες τοὺς λόγους τοῦ προφήτου· «Εἰς μόνος Θεὸς καὶ ὁ Μωάμεθ εἶνε ὁ προφήτης του.» Ἡ ὠρισμένη ἡμέρα ἔφθασε καὶ 150,000 ἀνδρῶν ἐφώρμησαν κατὰ τῆς πόλεως, τὴν ὁποίαν ὑπερήσπιζεν εὐάριθμος ὄμας στρατιωτῶν δεκατιζομένων ὑπὸ ἀγῶνος μανιώδους ἐπὶ ἐβδομάδων. Ἐπὶ δύο ὥρας ἡ συμπλοκὴ αὕτη ἐγίνετο μετ' ἀνηκούστου λύσσης· εἰς τὴν ἀκράτητον ἐπίθεσιν τῶν προσβολέων ἡ μικρὰ φρουρὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀντέτασσε τὴν σκυθρωπὴν ἐνέργειαν τῆς ἀπελπισίας· τὸ Ἑλληνικὸν πῦρ κατέκαιε τὰ ὀθωμανικὰ πλοῖα· τὰ βέλη καὶ οἱ λίθοι ἔπιπτον σωρηδὸν κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τοὺς ἐκάλυπτον αἱματοφύρτους εἰς τὰς τάφρους. Ἐνῶ δὲ οἱ προσβολεῖς ἐντρομοὶ ἐκ τῆς ἀπροσδοκῆτος ταύτης ἀντιστάσεως ἠτοιμάζοντο νὰ ὑποχωρήσωσιν, οἱ ἀρχηγοὶ Ἀχμέτ-Κουρχνῆς καὶ Ἀκχέμ-Οὐδῖνος ἀνεχάρισαν αὐτοὺς ἀπαγγείλαντες μεγάλη τῇ φωνῇ τοὺς στίχους τοῦ Κορανίου, οἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αἱ παροτρύνσεις καὶ τὸ παράδειγμα τῶν δύο ἀρχηγῶν, οἵτινες μεγάλως ἐτιμῶντο ὑφ' ὅλου τοῦ στρατοῦ, ἐνεψύχωσαν τοὺς μαχητάς. Οὕτω δὲ ὁ ἀγὼν ἐπανελήφθη μετὰ μεγαλειτέρας λύσσης. Οἱ μουσουλμάνοι ὠφεληθέντες καὶ ἐκ τῆς ἀμελείας τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες εἶχον περὶ ἀλείψῃ νὰ κλείσωσι τὴν πύλην *Κερκοπόρταν*, εἰσῆλθασάν τέλος εἰς τὴν πόλιν. Οἱ Ἕλληνες περίτρομοι ἔφυγον πανταχόθεν· τὸ πλῆθος περιφοδὸν ἔτρεξε νὰ εὕρῃ ἄσυλον εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας

προσμένον ἐκεῖ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀγγέλου, ὅστις κατὰ τινὰ προφητείαν διαδοθεῖσεν μετὰ τοῦ λαοῦ ἐμελλε νὰ τοὺς ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους. Ἐνῶ δὲ ὁ πατριάρχης ἐνδεδυμένος τὰ ἱερατικὰ ἐνδύματα ἐτέλει τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ περὶ αὐτὸν τὸ πλῆθος ἐντρομον συνεπυκνωτο γονυκλινές καὶ ἐξέτεινε τὰς χεῖράς του ἰκέτιδας πρὸς τὸν Χριστόν, αἶφνης αἱ θύραι τῆς ἐκκλησίας θραύονται διὰ τῆς σπάθης τῶν νικητῶν· ἡ ἐκκλησία κυριεύεται καὶ στρώννυται ἀπὸ πτώματα· ὁ πατριάρχης ἐπληγώθη θανασίμως καὶ ἡ Ἁγία Σοφία συληθεῖσα καὶ βεβηλωθεῖσα ἔγεινε τζαμίον τοῦ νέου μωαμεθανικοῦ κράτους.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐφέρετο ὡς στρατιώτης καὶ ὡς στρατηγός· ἐπὶ κεφαλῇς ξένων δυνάμεων ἐμάχετο ἀκόμῃ ἐπὶ τοῦ ρήγματος. Ἀλλ' ἄρα εἶδε τὴν θραύσιν τῶν ἰδικῶν του εὐθὺς ἐνόησεν ὅτι τὸ πᾶν ἦτο τετελεσμένον· ἐν τούτοις δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιζήσῃ εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος του καὶ εἰς τὴν σφαγὴν τοῦ λαοῦ του· ὅθεν συναθροίσας ὀλίγους τινὰς ἀνδρείους ὥρμησεν εἰς τὸ μέσον τῶν Τούρκων καὶ ἀφοῦ ἔκαμεν θάύματα ἀνδρείας ἔπεσεν ἐπὶ τοῦ σωροῦ τῶν νεκρῶν. Καὶ οὗτος μὲν ἀπέθανεν ὡς στρατιώτης καὶ ὡς βασιλεύς, ὁ δὲ Ἰουστινιάνης ἐξήλειψε διὰ στιγμαίαν ἀνκνδρίαν δόξαν πολλῶν ἐτῶν κατὰ τὴν στιγμαὴν, καθ' ἣν οἱ Τούρκοι εἰσέρχοντο διὰ τῆς πύλης Κερκοπόρτας· ὁ Γενουάτης ἡγεμὼν προφασιζόμενος ὅτι ἔχει ἀνάγκην νὰ ἐπιδέσῃ τὴν πληγὴν, τὴν ὁποῖαν πρὸ ὀλίγου εἶχε λάβῃ εἰς τὴν χεῖρα, ἐδραπέτευσεν εἰς τὸν Γαλατᾶν καὶ ἔκρυψε τὸ αἶσχος του παρὰ τοῖς συμπατριώταις του.

Οἱ Τούρκοι μεθυσθέντες ἐκ τῆς νίκης των δὲν ἐσεβάσθησαν κανέν πρᾶγμα· ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἡ πόλις παρεδόθη εἰς λεηλασίαν καὶ ἔγεινε λάφυρον εἰς στράτευμα ἀχαλίνωτον. Ὁ μέγας δούξ Νοταρᾶς καὶ οἱ υἱοὶ του πλὴν τοῦ νεωτέρου, οἱ ἐπίσημοι ἀρχηγοὶ τῶν ξένων καὶ πλεῖστοι ἔγκριτοι Ἑλ-

ληνες ἔπεσαν ὑπὸ τὴν σπάθην τοῦ δημίου. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπνίγη εἰς τὸ αἷμα· οἱ ἡττηθέντες ἔφυγον δρομαῖοι πανταχόσε καὶ τὴν θάλασσαν ἐκάλυψαν πλοῖα καὶ ἄκατοι, αἵτινες ἔφερον εἰς χώρας ἀσφαλεῖς τὰς γυναικας, τὰ τέκνα καὶ τὴν περιουσίαν τῶν Ἑλλήνων. Οὕτω τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπετάγη εἰς τοὺς Ὁθωμανοὺς.

Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἀλῆ πασᾶ κατὰ τῶν Σουλιωτῶν.

Ὁ Ἀλῆς ἐγεννήθη ἐν Τεπελενίῳ τῆς Ἀλβανίας· τῷ δὲ 1768 ἦτο ἀρχηγὸς συμμορίας ληστῶν καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐνέπνεε τρόμον· ὅθεν ὁ σουλτάνος προσεκάλεσεν αὐτὸν τῷ 1770, ὅτε διὰ τὴν πρώτην ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων ἐγίνοντο ταραχαὶ ἐν τῇ Ἡπείρῳ, νὰ ταχθῇ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του. Ὁ Ἀλῆς ἐδέχθη τὴν πρόσκλησιν καὶ εὐθὺς ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὰς κεφαλὰς δύο πασάδων τοῦ Δελβίνου. Πρὸς ἀμοιβὴν δὲ τῆς πράξεως ταύτης προήχθη εἰς Δερβὲν πασᾶν (πασᾶν τῶν ὁδῶν) καὶ ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ στρατολογήσῃ τετρακισχιλίους ἀνδρας, ἵνα δι' αὐτῶν καθαρίσῃ τὴν κοιλάδα τοῦ Πηνειοῦ ἀπὸ τῶν ληστῶν. Ἀφοῦ δὲ διεσκόρπισεν αὐτοὺς εἰς τὰ ὄρη, ἡγόρασε διὰ τοῦ κέρδους τῶν ἀρπαγῶν του παρὰ τοῦ Διβανίου¹⁾ τὸ πασαλίκιον τῶν Ἰωννίνων (1788). Μετὰ ταῦτα δὲ ὁ Ἀλῆς ἐπεφορτίσθη νὰ ὑποτάξῃ τὴν κοινότητα τῶν Σουλιωτῶν. Οἱ Σουλιῶται ἦσαν ἀπόγονοι Ἀλβανῶν χριστιανῶν, οἵτινες ἀπὸ τοῦ 1660 κατέκουν ἐπὶ τῶν ὁρέων τῆς Κασσωπείας (Τσαμουριάς) ὑπεράνω τῶν χαράδρων τοῦ Ἀχέροντος καὶ διεφύλαττον ἐκεῖ τὴν αὐτονομίαν των. Κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, ἔκειτο ἡ Κιάφα καὶ ὀλίγον βορειότερον ἡ ἔδρα τῆς

1) Τὸ Διβάνιον ἦτο ἀπλοῦν συμβουλευτικὸν σῶμα, ἀλλ' ἐπὶ Σελίμ Γ'. (1789—1808) ἀνυψώθη εἰς νομοθετικὴν καὶ συντακτικὴν συνέλευσιν.

κοινότητος ὀνομαζομένη Κακοσοῦλι. Μεταξὺ δὲ τῆς Κιάφρας καὶ τοῦ Κακοσουλίου ἐπὶ μεμονωμένου βράχου ἔκειτο τὸ παρὰ τοῦ μοναχοῦ Σαμουήλ ἐγερθέν φρούριον τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς.

Κατὰ τούτων ὁ Ἀλῆς ἐστράτευσεν τὸ ἔαρ τοῦ 1790, ἀλλ' ἠττήθη καὶ ἐδιώχθη μετὰ μεγάλης φθορᾶς μέχρι τῶν Ἰωαννίνων. Ἵνα ἐπανορθώσῃ ὁμῶς τὴν ἠττάν του ταύτην ἐξεκίνησεν ἐκ τῶν Ἰωαννίνων τὸν Ἰούνιον τοῦ 1792 μετὰ 10,000 μαχητῶν καὶ ὑπεκρίθη ὅτι ἐστράτευεν ἐναντίον τοῦ Ἀργυροκάστρου, ἵνα ἀποκοιμίσῃ τοὺς Σουλιώτας. Ἐγραψε λοιπὸν πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν Μπότσαρην καὶ Τζαβέλλαν ὅτι ἐπαινεῖ τὴν ἀνδρείαν των καὶ ζητεῖ τὴν σύμπραξίν των. Καὶ ὁ μὲν Μπότσαρης δὲν ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα, ὁ δὲ Τζαβέλλας ἐσαχηνεύθη καὶ προσῆλθε μετὰ ἐβδομήκοντα ἐπιλέκτων εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἀλῆ. Ἀλλὰ καθὼς ἀφῆκαν οἱ Σουλιῶται τὰ ὅπλα των, ἵνα λάβωσι μέρος εἰς τὰς διασκεδάσεις, δρόμον καὶ πῆδημα, περικυκλώνει αὐτοὺς καὶ συλλαβὼν τοὺς ἀπάγει δεσμίους εἰς τὰ Ἰωάννινα. Δύο δ' ἐξ αὐτῶν πίπτουσι μετ' ἀπεγνωσμένην ἄμυναν, τρίτος δέ τις κατορθώνει νὰ διαφύγῃ ὑπὸ χάλαζαν σφαιρῶν καὶ φέρει τὴν εἶδησιν τῆς προδοσίας εἰς τὸ Σοῦλι. Οὕτω δὲ ὁ Ἀλῆς, ὅτε πρᾶγματι ἐστράτευσε κατ' αὐτοῦ, εὗρεν ὅλα ἔτοιμα πρὸς ἄμυναν.

Ἀφοῦ δὲ ἀπηλπίσθη νὰ κυριεύσῃ διὰ τῆς βίαις τὸ Σοῦλι, κατέφυγε πάλιν εἰς στρατήγημα· προέτεινεν εἰς τὸν Τζαβέλλαν λαμπρὰς ἀμοιβάς, ἂν ἔστεργε νὰ τὸν βοηθήσῃ εἰς τὴν κατάκτησιν τοῦ Σουλίου· προσέτι δὲ νὰ τὸν διορίσῃ διοικητὴν τῆς Ἀλβανίας. Ὁ Τζαβέλλας ἀπήντησεν ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ζητούμενον, ἐὰν τῷ ἐπιτραπῇ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ Σοῦλι. Ὁ Ἀλῆς συνήνεσεν εἰς τοῦτο, κρατήσας ὡς ὁμηρον τὸν υἱὸν του Φῶτον δωδεκάετη τὴν ἡλικίαν. Ἀλλ' ὁ Τζαβέλλας, ἅμα ἔφθασεν εἰς τὸ Σοῦλι καὶ παρεσκευάσθη ἀρκούντως, ἔγραψεν εἰς τὸν πασᾶν· «Χαίρω ὅτι ἐγέλασα ἓνα δόλιον·

εἶμαι ἐδῶ νὰ ὑπερασπίσω τὴν πατρίδα μου κατὰ ληστοῦ, ὁποῖος εἶσαι σύ. Ὁ υἱός μου θέλει φονευθῇ, ἀλλ' ἐγὼ θέλω ἐκδικηθῇ τὸν φόνον αὐτοῦ πρὶν ἀποθάνω . . . Ἐὰν δὲ ὁ υἱός μου δὲν μένη εὐχαριστημένος ν' ἀποθάνῃ διὰ τὴν πατρίδά του, αὐτὸς δὲν εἶναι ἄξιός νὰ ζήσῃ καὶ νὰ γνωρίζεται ὡς υἱός μου. Προχώρησον λοιπὸν ἄπιστε· εἶμαι ἀνυπόμονος νὰ ἐκδικηθῶ, νὰ πιῶ τὸ αἷμά σου.» Τότε δὲ ὁ Φῶτος ἐφέρθη ἐνώπιον τοῦ Βελῆ, υἱοῦ τοῦ πασᾶ, ὅστις τῷ ἀνεκοίνωσεν ὅτι κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀλῆ ἐμελλε νὰ τὸν ψήσῃ ζωντανόν. «Δὲν σὲ φοβοῦμαι, ἀπήντησεν ὁ παῖς, ὁ πατήρ μου θὰ μ' ἐκδικήσῃ.»

Ὁ Ἀλῆς συγκινηθεὶς ἐκ τοιούτου ἡρωϊσμοῦ δὲν ἐφόνευσεν τὸν Φῶτον, ἀλλ' ἀγανακτῶν διὰ τὸν δόλον παρεσκεύασε φοβερὰν προσβολὴν κατὰ τοῦ Σουλίου, ὑπλίσας ἐπὶ τούτῳ νέον στρατὸν καὶ ὑποσχεθεὶς 500 γρόσια εἰς ἐκεῖνον ἐκ τῶν μαχητῶν, ὅστις πρῶτος ἤθελεν ἀναβῆ εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Σουλίου. Τὸν Ἰούλιον λοιπὸν τοῦ 1792 εἰσῆλθεν ὁ στρατὸς αὐτοῦ εἰς τὴν χαράδραν τοῦ Ἀχέροντος καὶ προὔχωρησε πολὺ περισσότερον ἢ ἄλλοτε. Τότε δὲ ἐδόθη τὸ σημεῖον τῆς γενικῆς προσβολῆς καὶ τετρακόσιοι ἄνδρες ὑπὸ τὸν Μπότσαρην ἐπέπεσον ἐξ ἐνέδρας κατὰ τῶν προσβαλόντων. Ὁ Τζαβέλλας ἔτρεξε πνέων ἐκδίκησιν, ἡ δὲ σύζυγός του Μόσχω βοηθουμένη ὑπὸ τῶν γυναικῶν τοῦ γένους τῆς κατεκύλιεν ἀπὸ τοῦ ὕψους λίθους, συνηθροισμένους ἐκεῖ πρὸς τοιαύτην ἀνάγκην. Ἐκ τῶν δισχιλίων Ἀλβανῶν, μισθοφόρων τοῦ πασᾶ, μόλις 140 ἐσώθησαν, ἐνῶ ἡ ἀπώλεια τῶν Σουλιωτῶν ἀνῆλθεν μόνον εἰς 100. Οἱ Σουλιῶται ἤγειραν πυραμίδα ἐκ τῶν ἀποκοπείσων κεφαλῶν τῶν μουσουλμάνων, τὰ δὲ πτώματα αὐτῶν ἔρριψαν εἰς τὸν Ἀχέροντα. Ὁ Ἀλῆς, ὅστις εἶχε θεωρήσῃ τὴν μάχην ἀπό τινος παρακειμένου λόφου, ἔφυγεν εἰς Ἰωάννινα τρίζων ἐκ λύσσης τοὺς ὁδόντας του, ἵνα κρύψῃ τὸ αἰσχρὸς του. Οἱ στρατιῶται αὐτοῦ κατὰκοποι καὶ περίτρομοι ἐπέστρεψαν διεσκορπισμένοι, οἱ

δὲ Σουλιῶται κατεδίωξαν αὐτοὺς μέχρι τῶν προαστείων τῶν Ἰωαννίνων, ὅπου ὁ ἐπίσκοπος ἐπρότεινεν εἰς αὐτοὺς εἰρήνην ἐξ ὀνόματος τοῦ Ἀλῆ. Κατὰ τοὺς ὅρους αὐτῆς ὤφειλεν ὁ Ἀλῆς ν' ἀποδώσῃ τοὺς αἰχμαλώτους, ἐν οἷς καὶ τὸν Φῶτον Τζαβέλλα, καὶ νὰ πληρώσῃ ὡς λύτρα 1000 γρόσια δι' ἕκαστον τῶν Τούρκων αἰχμαλώτων (1795).

Ὁ Ἀλῆς δὲν ἠδύνατο νὰ ἡσυχάσῃ ἐνόσω ὑπῆρχον χριστιανοὶ ἐπὶ τῆς γῆς· ὠρκίσθη λοιπὸν εἰς τὸ Κοράνιον, ὅτι δὲν ἤθελε καταθέσῃ τὰ ὅπλα πρὶν κάμῃ ῥαγιαδὰς (δούλους) τοὺς Σουλιώτας καὶ οἱ ἐπισημύτατοι τῶν Ἀλβανῶν ἀρχηγῶν ἐμιμήθησαν αὐτόν. Ὁθεν τὸν Ἰούνιον τοῦ 1800 ἐξεστράτευσεν κατὰ τοῦ Σουλίου μετὰ δεκακισχιλίων Ἀλβανῶν, δωροδοκήσας πρότερον διὰ 25,000 γροσίων τὸν ἀρχηγὸν τῶν Σουλιωτῶν Γ. Μπότσαρην, ἵνα ἀποκοιμίσῃ τοὺς πατριώτας του. Καὶ κατελήφθησαν μὲν οἱ Σουλιῶται ἀπροσδοκῆτως, ἀλλὰ δὲν ἔχασαν τὸ θάρρος των. Ἀρχηγὸς αὐτῶν ἦτο ὁ Φῶτος Τζαβέλλας, ὅστις παῖς ἀκόμη εἶχεν ὁμώσει ὅρκον αἰωνίας ἔχθρας κατὰ τῶν ἑθρῶν τῆς πατρίδος του καὶ τόσον εἶχε διακριθῇ ὡς ἀνὴρ διὰ τοῦ ἀνδρικοῦ του θάρρους, ὥστε οἱ πατριῶταί του κατήντησεν νὰ ὀρκίζονται εἰς τὸ σπαθὶ τοῦ Τζαβέλλα. Ἀφοῦ αἱ πρῶται προσβολαὶ τοῦ Ἀλῆ ἀπεκρούσθησαν, ἀπεφάσισεν οὗτος ν' ἀποκλείσῃ τὸ Σοῦλι. Διέταξε λοιπὸν νὰ κατασκευασθῶσιν ὄχυροὶ πύργοι κατὰ τὰς διεξόδους τῶν στενοποριῶν καὶ νὰ ἐρημωθῇ ἡ πέριξ τοῦ Σουλίου χώρα, διὰ νὰ μὴ δύνανται οἱ πολιορκούμενοι νὰ προμηθεύωνται τροφάς. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ ἀποκλεισμός διήρκεσεν τρία ἔτη καὶ φοβερὰ πείνα ἐμάστιζε τοὺς πολιορκουμένους. Ἐν τούτοις τὸ φρόνημα αὐτῶν ἔμενεν ἄκαμπτον, καὶ αἱ γυναῖκες τῶν Σουλιωτῶν ἐψιθύριζον· «Θάνατον ἀλλ' ὅχι ὑποταγὴν.» Ἀλλ' ἐπὶ τέλους τὸ χρυσίον τοῦ Ἀλῆ κατώρθωσεν, ὅτι τὰ ὅπλα του δὲν εἶχον κατορθώσῃ ἀπὸ τριῶν ἐτῶν. Εὐρέθη εἰς Ἰούδας μεταξὺ τῶν πολιορκου-

μένων, ὁ Πήλιος Γούσιος, ὅστις ἀντὶ 10 πουγγίων ἐπώλησεν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Ἀλῆ Βελῆν τὰς διόδους τῆς Κασσωπείας καὶ ὁ ἐχθρὸς εὐρέθη ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Σουλίου. Ἀλλ' οἱ Σουλιῶται ἐμψυχούμενοι ὑπὸ τῶν παροτρύνσεων καὶ τοῦ παραδείγματος τοῦ μοναχοῦ Σαμουήλ δὲν ἀπηλπίσθησαν· ἐπότισαν πολλοὺς βράχους ἀπὸ αἵμα μουςουλμανικὸν καὶ ἀπέκρουσαν ὅλας τὰς ἐφόδους τῶν Τούρκων. Ἀλλ' ἡ ἔλλειψις τροφῶν καὶ ὕδατος ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παραδοθῶσιν ἐπὶ ἐντίμῳ συνθήκῃ. Οὕτω τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1803 οἱ Σουλιῶται ἀφῆκον τὴν πατρίδα των καὶ τὸ μὲν κύριον σῶμα ὑπὸ τὸν Φῶτον Τζαβέλλα καὶ ἐτράπη πρὸς τὴν Πάργαν, τὸ δὲ δεύτερον ὑπὸ τὸν Γ. Μπότσαρην καὶ Κουτσουνίκαν πρὸς τὸ μοναστήριον τοῦ Ζάλογκα, καὶ τὸ τρίτον ὑπὸ τὸν Χρῆστον καὶ Νότην Μπότσαρην πρὸς τὴν Γιανιάσαν· ὁ δὲ Σαμουήλ, ὅστις εἶχεν ἀποκρούσει τὴν παράδοσιν, ἐξηκολούθησε μετὰ τολμηρῶν τινων νὰ ὑπερασπίζῃ τὸ φρούριον τῆς ἁγίας Παρασκευῆς. Ἀλλ' ἀφοῦ περιεκυκλώθη πανταχόθεν καὶ ἔμελλε νὰ συλληφθῇ, ἔβαλε πῦρ εἰς τὴν ἀποθήκην τῆς πυρίτιδος καὶ οὕτω καλόγηροι καὶ Τούρκοι ἐτάφησαν ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῆς ἁγίας Παρασκευῆς.

Ἡ ἥρωικὴ αὕτη πράξις τοῦ Σαμουήλ ἐχρησίμευσεν εἰς τὸν Ἀλῆν ὡς πρόφασις, ἵνα θεωρήσῃ ἄκυρον τὴν μετὰ τῶν Σουλιωτῶν συνθήκην. Διέταξε λοιπὸν τὴν καταδίωξιν τῶν Σουλιωτῶν καὶ τὸν ἐξολοθρευμὸν αὐτῶν. Ὁ Τζαβέλλας κατῴρθωσε νὰ διασωθῇ εἰς τὴν Πάργαν, ἀφοῦ ἔχασεν ὀλίγους τινάς, οἱ δὲ καταφυγόντες εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Ζάλογκα ἠγωνίσθησαν ἐκεῖ ἐπὶ δύο ἡμέρας κατὰ τῶν Τούρκων, μέχρις οὗ ἐξέλιπον αἱ τροφαί των. Καθὼς δὲ εἶδον τοῦτο αἱ Σουλιώτιδες, αἱ ὁποῖαι ἐθεώρουν τὸν ἀγῶνα ἀπὸ τινος βράχου, ὑπερκειμένου τῶν χαραδρῶν τοῦ Ἀχέροντος, πρῶτον φιλήσασαι διὰ τελευταίαν φορὰν τὰ τέκνα των ἐξεσφενδόνισαν αὐτὰ εἰς τὸν ποταμόν, ἔπειτα λαβοῦσαι ἡ μία τῆς ἄλλης τὴν χεῖρα ἤρχι-

σαν νὰ χορεύωσι τὸν συρτὸν καὶ ἄδουσιν τὸ πολεμικὸν ᾠσμη-
τῆς φυλῆς των κατεκρήμνισαν ἐαυτὰς ἀπὸ τοῦ φοβεροῦ ὕψους
εἰς τὸν Ἀχέροντα ἢ μίαν μετὰ τὴν ἄλλην πάσαι ἐξήκοντα τὸν
ἀριθμὸν. Οἱ δὲ ἄνδρες ἐπεχείρησαν ἐξοδόν, κατὰ τὴν ὁποίαν
ἐξ 800 διεσώθησαν εἰς τὴν Πάργαν 150 μόνον. Οἱ δὲ Σου-
λιῶται τοῦ Χρήστου καὶ Νότη Μπότσαρη ἀντισταθέντες
εἰς τὴν Γιανιάσαν ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου μέχρι τοῦ Ἀπρι-
λίου (1804) ὑπέκυψαν τέλος καὶ αὐτοὶ εἰς τὸ ὑπερβάλλον
τῆς δυνάμεως καὶ μόνον 45 ὑπὸ τὸν Χρήστον Μπότσαρην
διέφυγον, οἱ δὲ λοιποὶ ὑπὲρ τοὺς ἐννεακοσίους ἔπεσον ὑπὸ τὸ
ζῆφον τῶν Τούρκων. Καὶ οἱ μὲν περισωθέντες ἐκ τῶν Σουλιω-
τῶν εὗρον ἄσυλον εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, ὅθεν τὸν Δεκέμβριον
τοῦ 1820 ἐπανῆλθον εἰς τὴν πατρίδα των καὶ ὕψωσαν ἐν τῇ
Κιάφῃ τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, ὁ δὲ Ἀλῆ πασᾶς ἐλθὼν
εἰς πόλεμον πρὸς τὸν σουλτάνον τὸν Μάϊον τοῦ 1820 ἐπο-
λιορκήθη εἰς τὰ Ἰωάννινα μέχρι τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1822,
ὅτε περιῆλθε προδοτικῶς εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Χουρσίτ πασᾶ,
ὅστις ἀποκόψας τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀποστάτου ἀπέστειλεν αὐτὴν
εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Φιλικὴ Ἑταιρεία. Ἀλέξανδρος Ῥψηλάντης.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος διατέλει ὑποτεταγμένον εἰς τοὺς Τούρ-
κους ἀπὸ τοῦ 1453, ὅτε ἡ Κωνσταντινούπολις ἐκυριεύθη ὑπὸ
τοῦ σουλτάνου Μωάμεθ Β'. Ἐκτοτε οἱ πατέρες ἡμῶν πολλά-
κις ἐπανεστάτησαν ἐκ διαλειμμάτων κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς
δεσποτείας, ἀλλὰ πάντα τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα αὐτῶν
ἀπέτυχον, διότι ὅλαι αἱ δυνάμεις τοῦ ἔθνους δὲν ὑπήγοντο εἰς
πειθαρχίαν τινὰ καὶ γενικὴν διεύθυνσιν. Τοῦτο δ' ἐπεχείρη-
σαν τρεῖς ἄνθρωποι, ὁ Σκουρᾶς ἐξ Ἀρτης, ὁ Ἀθ. Τσακάλωρ
ἐξ Ἰωαννίνων καὶ ὁ Ἐμμανουὴλ Ξάνθος ἐκ Πάτρμου· οὗτοι

συναντηθέντες τῷ 1814 ἐν Ὁδησσῷ, συνέστησαν σύλλογόν τινά ὀνομασθέντα «Φιλικὴν Ἐταιρείαν.» Ἡ ἐταιρεία αὕτη ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τὸ πρόσχημα νὰ διαδώσῃ καὶ νὰ ἐπιρρώσῃ τὴν παιδείαν μετὰξὺ τῶν Ἑλλήνων, ἡσχολεῖτο πράγματι εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν. Οἱ ἐταῖροι ὠρκίζοντο νὰ θέσωσιν ὅλην τὴν περιουσίαν των εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Ἐταιρείας, νὰ εἶνε πάντοτε ἑτοιμοὶ νὰ θυσιάζωσι τὴν ζωὴν των καὶ νὰ τηρῶσιν ἄκραν σιγὴν περὶ τῆς ὑπάρξεώς της καὶ τῶν σχεδίων της.

Πρὸς ἀνύψωσιν δὲ τῆς ὑπολήψεώς της ἔλεγον οἱ ἐταῖροι ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσσίας ἦτο ὁ ὑπέρτατος ἀρχηγὸς τῆς Ἐταιρείας. Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1818 ὁ Σκουφᾶς μετήνεγκε τὴν ἑδρὰν αὐτῆς εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν καὶ ἐντεῦθεν διεπέμψθησαν ἀπόστολοι εἰς πάσας τὰς μεγάλας πόλεις τῆς Τουρκίας. Τῷ δὲ 1819 συνεστάθησαν ἐφορεῖαι μυστικαὶ ἐν Σμύρνῃ, Χίῳ, Σάμῳ, Καλάμεις, Μεσολογγίῳ, Ἰωαννίνοις, Βουκουρεστίῳ, Ἰασίῳ, Τριέστῃ, Πέστῃ καὶ Μόσχῃ. Οὕτω λοιπὸν ἡ ἐταιρεία ἐντὸς ὀλίγου εἶχεν ὡς ἐταῖρους ὅλους τοὺς κλέφτας, παλληκάρια ἀνυπότακτα, καὶ ἀρματωλοὺς τῶν Ἑλληνικῶν ὀρέων, τοὺς μεγαλέμπορους καὶ ἐμποροπλοιάρχους καὶ πάντας ἐν γένει τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις διασήμεους κληρικοὺς καὶ κοσμικοὺς. Προσέτι δὲ ἔκαμὲν ἐταῖρους ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαυίας, πρίγκηπα καὶ ὑπουργοὺς πάντων τῶν ἐθνῶν. Ὁ δὲ πόλεμος τοῦ Ἀλῆ πασχᾶ τῶν Ἰωαννίνων κατὰ τοῦ σουλτάνου ἐπέσπευσε τὴν ἔκκλησιν τῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ ἐταῖροι τότε διώρισαν γενικὸν ἐφορον τῆς Ἐταιρείας τὸν πρίγκηπα Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, υἱὸν τοῦ ἄλλοτε ἡγεμόνος τῆς Μολδαυίας καὶ τότε ὑπασπιστὴν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσσίας Ἀλεξάνδρου. Ὁ Ὑψηλάντης ἐλθὼν εἰς τὸ Ἰάσιον τῆς Μολδαυίας ἐξέδωκε τὴν 24 Φεβρουαρίου 1821 τὴν προκήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως πρὸς τοὺς Ἕλληνας· ἐν τῇ προκηρύξει ταύτῃ ἔλεγε πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι μεγάλη

χριστιανική δύναμις ἦτο διατεθειμένη νὰ προστατεύσῃ τὰ δίκαια τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Μιχαήλ Σουῦτσος, ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας, ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλ' οἱ Ρουμουνιοὶ ἠρνήθησαν νὰ συμπράξωσι μετὰ τῶν Ἑλλήνων· διότι ἡ ἡγεμονία τῶν Φαναριωτῶν εἶχεν ἀφήσει ἐν Ρουμουνίᾳ ἀναμνήσεις μισητάς. Ὅθεν ἡ ἐν Ρουμουνίᾳ ἐπανάστασις κατεστάλη τὸν Σεπτέμβριον.

Ἑκρηξεις ἐπαναστάσεως ἐν Ἑλλάδι καὶ ἄλωσις Καλαμῶν.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1820 ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ὁ τολμηρότατος πάντων τῶν ἐταίρων Παπαφλέσας ἀνεπτέρωσε τὴν φαντασίαν τῶν Πελοποννησίων, λέγων ὅτι Ρωσικὸς στρατὸς ἤρχετο εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα ἐλευθερώσῃ αὐτήν, καὶ ὅτι ὁ σουλτάνος ἐμελλε νὰ δολοφονηθῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1821 συνήλθον εἰς συμβούλιον οἱ διασημότετοι τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ τῶν ἀρχιερέων τῆς Πελοποννήσου ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου παρὰ τὸ Αἶγιον, ὅπου ὁ ἑξάλλος Παπαφλέσας διεκήρυξεν ἐξ ὀνόματος τῶν ῥιζοσπαστῶν ὅτι ἡ 25 Μαρτίου ἦτο ἡ ἐσχάτη προθεσμία πρὸς ἑκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὅτι πᾶσα βραδύτης ἤθελεν ἀποβῇ καταστρεπτική. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἡγεμὼν τῶν Μανιατῶν Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, ὁ Ζαΐμης, ὁ Λόντος καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν Γερμανὸς ἐδίσταζον περὶ τῆς κατὰ τὴν εἰρημένην ἡμέραν ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος, ὁ ἀνυπόμονος Παπαφλέσας ἔχων ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ πολλοὺς κλέφτας ἔπεισε τὸν τολμηρόν του φίλον Ν. Σολιώτην ν' ἀρχίσῃ τὴν ἐπανάστασιν αὐτὸς διὰ τινος βιαιοπραγίας.

Ὁ ἀνδρεῖος κλέφτης ἐνεδρεύσας μετ' ἄλλων ῥιψοκινδύνων παρὰ τὸ Ἀγρίνιον ἐφόνευσεν ὀκτὼ εἰσπράκτορας Τούρκους (13

Μαρτίου) καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἠνάγκασεν ἐξήκοντα Ἀλβανούς παρὰ τὴν Βερσοβάν νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα. Ἡ φορὰ τοῦ κινήματος παρέσυρε τότε καὶ τοὺς διστάζοντας· ὁ Ζαΐμης ἐνῶ ἐδείπνει ἐν Κυναίθῃ μετὰ τοῦ Ἀσημάκη Φωτίλα καὶ ἔπινεν εἰς ὑγείαν τῆς πατρίδος στρέφει πρὸς τὸν κλέφτην του Χονδρογιάννην καὶ τῷ λέγει· «βάρει.» Ὁ Χονδρογιάννης εὐθὺς ἐπολιόρκησε τὸν διοικητὴν τῶν Καλαβρύτων Ἀρναούτην ὁχυρωθέντα εἰς τρεῖς ὁχυροὺς πύργους τῆς πόλεως καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν μετὰ πενθήμερον ἀντίστασιν νὰ παραδοθῇ.

Αἱ ἐπιτυχίαι αὗται ἐνέπνευσαν θάρρος εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ μέχρι τῆς 20 Μαρτίου ἅπας ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς Πελοποννήσου εἶχεν ἐξεγερθῇ καὶ τόσον ἐμπαθῶς ἐπέπεσε κατὰ τῶν διεσκορπισμένων Τούρκων, ὥστε οἱ φονευθέντες μέχρι τῆς 10 Ἀπριλίου ὑπολογίζονται εἰς 15,000! Τὸ σύνθημα τῶν Ἑλλήνων ἦτο τότε· «Νὰ μὴ μείνῃ Τούρκος ἔς τὸ Μωρητὸν καὶ ἔς τὸν κόσμον ὅλον.»

Τότε καὶ οἱ Μανιάται ὑπὸ τὸν Πετρόμπεην Μαυρομιχάλην ὕψωσαν τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐφέρετο τὸ παλαιὸν Σπαρτιατικὸν ῥητὸν «ἦ τὰν ἦ ἐπὶ τᾶς». Ἀφοῦ δὲ κατῆλθον ἀπὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Ταυγέτου, ἠνώθησαν (22 Μαρτίου) μετὰ τῶν σωμάτων τοῦ Κολοκοτρώνη, Ἀναγνωσταρᾶ, Παπαφλέσα, Νικηταρᾶ καὶ ἄλλων. Οὗτοι ἠνωμένοι ἐπολιόρκησαν τὰς Καλάμας, πρωτεύουσαν τῆς Μεσσηνίας, καὶ ἐκυρίευσαν αὐτὰς τὴν 23 Μαρτίου 1821 καὶ ἔκαμαν φοβεράς σφαγὰς κατὰ τῶν Τούρκων. Τὴν αὐτὴν δὲ ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ Πετρόμπεης εἰσῆλασεν ἐν θριάμβῳ εἰς Καλάμας, ὁ Γερμανὸς καὶ ὁ Λόντος μετὰ 2,000 ἀνδρῶν εἰσῆλθον εἰς τὰς Πάτρας ὑπὸ τᾶς ἐνθουσιώδεις κραυγὰς τοῦ πλήθους· «Ζήτω ἡ ἐλευθερία! Ζήτωσαν οἱ ἀρχηγοὶ καὶ εἰς τὴν Πόλιν νὰ δώσῃ ὁ Θεὸς» καὶ ἐπολιόρκησαν τοὺς Τούρκους ἐν τῇ ἀκροπόλει. Μετὰ ταῦτα ἡ ἐπανάστασις διεδόθη εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰ-

γαίου πελάγους, εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν.

**Γενικὴ σφαγὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀπαγχόνις
τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου Ε'.**

Ἄμα ἔφθασεν ἡ εἰδήσις τῆς ἐν Ρουμουνίᾳ ἐπαναστάσεως καὶ κατόπιν ἡ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ, ὁ σουλτάνος Μαχμούτ Β'. κατελήφθη ὑπὸ τοσαύτης ἀγανακτήσεως, ὥστε διέταξε γενικὴν σφαγὴν καὶ ἀγρίαν καταδίωξιν τῶν Ἑλλήνων. Ὁ φιλογενέστατος διερμηνεὺς τῆς Πύλης Κωνσταντῖνος Μουρούζης καὶ πλείστοι ἄλλοι ἐπίσημοι ἄνδρες ἀπεκεφαλίσθησαν· ὁ πατριάρχης Γρηγόριος Ε'. ἐκ Δημητσάνης ἀπηγχονίσθη τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα (10 Ἀπριλίου) εἰς τὴν μεσαίαν πύλην τοῦ πατριαρχείου. Λίσχος τῇ ἀληθείᾳ δι' ὅλον τὸν χριστιανικὸν κόσμον! Τὸ ἱερὸν λείψανον τοῦ ἀρχιεποῦ τῆς ἐκκλησίας ἔμεινεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας κρεμᾶμενον καὶ μετὰ ταῦτα παρεδόθη εἰς τοὺς Ἰουδαίους, οἵτινες τὸ ἔσυρον διὰ τῶν ὁδῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τέλος τὸ ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐκ δὲ τῆς θαλάσσης ἐξήγαγε τὸν νεκρὸν πλοίαρχός τις ἐκ Κεφαλληνίας, ὁ Ἰωάννης Σκλάβος, καὶ μετεκόμισεν αὐτὸν εἰς Ὀδησσόν. Ἐνταῦθα διετάχθη ὑπὸ τοῦ χριστιανικωτάτου αὐτοκράτορος τῆς Ρωσσίας Ἀλεξάνδρου νὰ ταφῇ ὁ νεκρὸς καὶ ν' ἀποδοθῶσιν εἰς αὐτὸν τιμαὶ ἡγεμόνος. Ἡ Τουρκικὴ ὁμῶς λύσσα μετὰ τὴν ἀπαγχόνισιν τοῦ πατριάρχου ἐξετάθη καὶ εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, εἰς τὴν Μακεδονίαν, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, εἰς τὴν Ρόδον καὶ εἰς τὴν Κρήτην· 80 ἐπίσκοποι ἢ ἀρχιμανδρίται ἔλαβον τὴν τύχην τοῦ πατριάρχου καὶ ἀριθμὸς κοσμικὸς ἀνεξέυρετος ὑπέμεινε τὸν μαρτυρικὸν θάνατον. Ἀλλὰ τὸ χυθὲν αἷμα αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους ἐνέπνευσε τὸν ἐνθουσιασμόν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας, οἱ ὅποιοι ὠρκίσθησαν πλεον νὰ νικήσωσιν ἢ ν' ἀποθάνωσι.

Μάχη ἐν Βαλτετσίῳ.

Τὴν 12 Μαΐου 1821 ὁ Μουσταφά-μπεης ἐκίνησεν ἐκ Τριπόλεως μετὰ 13,000 Τούρκων βυθίζων πρὸς τὸ Βαλτέτσι. Ὁ Κολοκοτρώνης τότε εἶχε τὸ στρατηγεῖόν του εἰς τὸ Χρυσοβίτσι, ἀλλ' ἐντεῦθεν μετέβαινεν ἡμέραν παρ' ἡμέραν εἰς τὸ 2 1/2 ὥρας ἀπέχον Βαλτέτσι. ἵνα ἐνθαρρύνῃ δι' ἐντόνων προσλαλιῶν τοὺς ἐκεῖ εὐρισκομένους στρατιώτας καὶ τιμωρῇ πρὸς παραδειγματισμὸν τοὺς κοιμωμένους τυχόν φρουροὺς.

Εἰς τὸ Βαλτέτσι ἦσαν χίλιοι ἄνδρες, οἵτινες, ὅπου τὸ ἔδαφος ἦτο ἐπιτήδειον εἰς ἄμυναν, εἶχον κατασκευάσει διὰ λίθων καὶ κορυφῶν δένδρων τέσσαρα ἐκ τῶν ὀχυρωμάτων ἐκείνων, τὰ ὅποια οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουσι *ταμπούρια*. Ὁ ναὸς τοῦ χωρίου ἐχρησίμευεν εἰς αὐτοὺς ὡς ἀποθήκη τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων. Ὁ Μουσταφᾶς, ἅμα προσήγγισεν, ἐνόησεν ὅτι τὸ ἱππικόν του δὲν ἠδύνατο τίποτε νὰ κατορθώσῃ κατὰ τοιαύτης θέσεως καὶ διὰ τοῦτο ἔστειλεν ἐμπρὸς ὑπὸ τὸν Βουρδουνιώτην Ρουμπῆν τὸ Ἀλβανικὸν πεζικόν, τὸ ὁποῖον ἦτο ἐξησκημένον εἰς τὸν ὀρεινὸν πόλεμον. Οἱ Ἀλβανοὶ προσεπχθουν ν' ἀναρριχηθῶσιν εἰς τὰ ἐπὶ τῶν βράχων ταμπούρια, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες, Μανιάται τὸ πλεῖστον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν Ἡλ. καὶ Κυριακούλη Μαυρομιχαλῶν ἀντέστησαν καὶ τόσον ἐπιτυχῶς ἐπυροβόλουν ἐκ τῶν ταμπουρίων ἐκείνων, ὥστε οἱ προσβολεῖς ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐν ἀταξίᾳ. Ὁ Ρουμπῆς ἀπέστειλε καὶ ἄλλα ἐκλεκτὰ σώματα, τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ προσεγγίσῃ τόσον, ὥστε νὰ κάμῃ ἔφοδον (γιουροῦσι). Τρεῖς ὥρας διήρκει ἡ ἐν Βαλτετσίῳ μάχη, ὅτε ἐφάνη ὁ Κολοκοτρώνης εἰς τὰ πλάγια τοῦ ἐχθροῦ μετὰ 700 ἀνδρῶν. Ἀναβὰς δὲ εἰς τὴν κορυφὴν βράχου, ὅστις ὀνομάζεται καὶ σήμερον ἀκόμη «βουνὸν τοῦ Κολοκοτρώνη» ἐφώναξε δυνατὰ πρὸς τοὺς ἐν Βαλτετσίῳ μάχομένους. ὅτι εὐρίσκεται ἐκεῖ μετὰ

10,000 ἀνδρῶν καὶ ὅτι ἐπήρχετο εἰς βοήθειαν ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης μεθ' ὅλων αὐτοῦ τῶν Μανιατῶν. Ἐν τούτοις οἱ Τοῦρκοι δὲν παρητήθησαν τὴν προσβολήν, ἀλλὰ τότε μόνον ἤρχισε νὰ ἐξασθενῇ ἡ Τουρκικὴ προσβολή, ὅτε καὶ ὁ Πλαπούτας ἐφθασεν ἐκ τῆς Πιάνας μετὰ 800 ἀνδρῶν καὶ ἐπέπεσε κατὰ τῶν προσβολέων.

Τότε δὲ προσήγγισεν αὐτὸς ὁ Μουσταφᾶς εἰς τὴν φοβεράν θέσιν τοῦ Βαλτετσίου καὶ ἤρχισε νὰ πυροβολῇ διὰ τῶν δύο του τηλεβόλων κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν ὀχυρωμάτων. Ἀλλὰ τὰ τηλεβόλα ταῦτα τίποτε δὲν κατώρθωσαν ἔνεκα τῆς ἀδεξιότητος τῶν πυροβολητῶν καὶ τῆς κακοτοπίας. Ὁ Τοῦρκος στρατηγὸς κατενόησεν ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ κρημνίσῃ βράχους καὶ ὅτι οἱ καταφρονούμενοι Ἕλληνες ἦσαν ἀκατάβλητοι ἐχθροὶ ὀπισθεν τῶν λιθίνων αὐτῶν ταμπουρίων. Ἐν τούτοις ἐξηκολούθησε τὸν ἀγῶνα μέχρις ἐσπέρας· ὅτε ἐπῆλθεν ἡ νύξ, ἦτο εὐχαριστημένος ὅτι κατεῖχε τὰς θέσεις του καὶ ἠλπιζεν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἤθελον ἐκουσίως κενώσει τὸ Βαλτέτσι. Ἀλλὰ τοιαύτην ἀνανδρὸν παραίτησιν δὲν διανοεῖτο ὁ Κολοκοτρώνης. Ἀφοῦ ηὐξήθη τὴν νύκτα ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπερασπιστῶν τοῦ Βαλτετσίου διὰ προσελεύσεων ἐκ Βερβαίνων, ἀνέλαβον οὗτοι τὴν μάχην τὴν πρωΐαν καὶ οἱ χθὲς ἀμυνόμενοι μετεβλήθησαν σήμερον εἰς προσβάλλοντας. Ἐντὸς ὀλίγου τόσον ἐστενεχωρήθη τὸ προκεχωρηκὸς σῶμα τοῦ Ρουμπῆ, ὥστε δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντιστῇ ἐπὶ πλέον· αἱ τάξεις αὐτοῦ διασπάσθησαν καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἔφρουγον προτροπάδην πρὸς τὴν πεδιάδα τῆς Τριπόλεως. Τότε καὶ τὸ σῶμα τοῦ Μουσταφᾶ ἐτράπη εἰς φυγὴν ἀκράτητον· αὐτὸς οὗτος ἔχασε τὸν ἵππον του καὶ πολλοὶ τῶν φευγόντων ἔρριπτον χαμαὶ τὰ χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ ὅπλα των. Ἦνα ἀναχαιτίσωσι τὴν ὁρμὴν τῶν Ἑλλήνων. Ἐν τούτοις οἱ Ἕλληνες ἤγειραν ἐν Βαλτετσίῳ τρόπαιον ἐκ 400 Τουρκικῶν κεφαλῶν, ἐνῶ αἱ ἀπώλειαι αὐτῶν ὑπῆρξαν ὅλως ἀσήμεντοι. Ἡ

νίκη αὕτη, ἥτις εἶνε ἡ πρώτη τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πολέμου, ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς Ἕλληνας πίστιν εἰς ἑαυτοὺς καὶ διέλυσεν ἐντελῶς τὸν φόβον, τὸν ὁποῖον εἶχον ἀπὸ τῶν πρώην κυρίων των. Οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν πλέον νὰ ἐρωτῶσι «ποῦ εἶνε οἱ Τοῦρκοι» ἐνῶ πρότερον ἔφευγον ἅμα ἤκουον «Οἱ Τοῦρκοι ἔρχονται»

Πολιορκία καὶ ἄλωσις τῆς Τριπόλεως.

Οἱ ἐξοχώτατοι τῶν ὀπλαρχηγῶν συνελθόντες εἰς τὸ Πάρι ἀπέχον τῆς Τριπόλεως 3 ὥρας διώρισαν ὁμοφώνως τὸν Πετρόμπεην ἀρχιστράτηγον τῆς Πελοποννήσου καὶ κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Κολοκοτρώνη ἀπεφάσισαν νὰ πολιορκήσωσι τὴν Τρίπολιν. Οὕτω τὴν 23 Ἀπριλίου ὁ Κολοκοτρώνης ἐτάχθη ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Μαινάλου παρὰ τὸ Βαλτέτσι, ὁ Πλαπούτας καὶ ὁ Κ. Δεληγιάννης παρὰ τὴν Πιάναν καὶ τὴν Ἀλωνίσταιναν, ὁ Ν. Δεληγιάννης εἰς Βέρβαινα καὶ ὁ Χαραλάμης μετὰ τῶν Καλαβρυτινῶν του παρὰ τὸ Λεβίδι. Ἀλλὰ διὰ νέων ἐγχειρομένων ὀχυρωμάτων ἐπὶ τῶν Τρικόρφων προσήγγιζον κατ' ὀλίγον οἱ Ἕλληνες καὶ στενότερον ἐπολιόρκουν τὴν Τρίπολιν. Ἀλλ' ἡ ἔλλειψις πολιορκητικῶν μηχανῶν καὶ τηλεβόλων παρέτεινεν ἐπὶ πέντε περίπου μῆνας τὴν ἄλωσιν αὐτῆς. Οὕτως ἡ θέσις τῶν πολιορκουμένων ἐγένετο φοβερὰ ὁσημέρκι ἐκ τῆς ἐλλείψεως ὕδατος καὶ τροφῶν, πρὸ πάντων δὲ ἀπὸ τῆς 10 Αὐγούστου, ὅτε ὁ Κολοκοτρώνης παρὰ τὸν Μύτικαν κατετρόπωσε τὰ Τουρκικὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἐπεχείρησαν ἔξοδον. Πρὸς δὲ τούτοις ἐνέσκηψε καὶ τῦφος καὶ λοιμός, ὁ ὁποῖος εὐρῶν πρόσφορὰ τὰ πάντα ἐπροξένει μεγάλην φθοράν.

Τούτου ἕνεκα οἱ πολιορκούμενοι ἀπηλπίσθησαν περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς Τριπόλεως καὶ διεφώνουν μόνον περὶ τοῦ τρόπου τῆς σωτηρίας των. Τρεῖς γινώματι ἀνεφάνησαν· οἱ μὲν περὶ τὸν

Κεχαγιάμπεην ξένοι Τούρκοι ἐκλινον εἰς τὴν ἑνοπλον ἔξοδον, οἱ δὲ περὶ τὸν Ἐλμάς-μπεην Ἀλβανοὶ εἰς τὴν διὰ μονομεροῦς συνθήκης ἑντιμον ἔξοδον, οἱ δὲ περὶ τὸν Κιαμήλ-μπεην ἐντόπιοι εἰς τὴν διὰ γενικῆς συνθήκης παράδοσιν. Οὕτως εἰς τὰ λοιπὰ δεινὰ τῶν πολιορκουμένων προσετέθη καὶ ἡ διχόνοια. Τέλος δὲ ἴσχυσεν ἡ γνώμη τῶν ἐντοπίων Τούρκων καὶ ὁ μὲν Κεχαγιάμπεης συγκατένευσεν εἰς ταύτην, οἱ δὲ Ἀλβανοὶ δυσαρεστηθέντες ἀπεχωρίσθησαν. Ἀπεφασίσθη ὁμῶς ἐν πρώτοις, ἵνα καλυφθῇ ἡ εὐθύνη τῶν ἀρχῶν ἀπέναντι τοῦ σουλτάνου νὰ συναθροισθῇ ἡ συνειθιζομένη παρὰ τοῖς Τούρκοις ἐν κρίσιμοις στιγμαῖς συνέλευσις τῶν γυναικῶν. Οὕτω τὴν 6 Σεπτεμβρίου αἱ γυναικες ἐν σώματι περιῆλθον πρὸ τῶν οἰκιῶν τοῦ Κεχαγιάμπεη καὶ τοῦ Μεχμέτ Σελέχ θρηνοῦσαι ὅτι ἐπείνων καὶ ἐδίψων, καὶ ζητοῦσαι ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ σουλτάνου ἔλεος καὶ ταχεῖαν παράδοσιν τῆς πόλεως εἰς τοὺς Ἕλληνας. Αἱ ἀρχαὶ ἐνέδωκαν κατὰ τὰ πρότερον συμπεφωνημένα· ἀλλ' ἵνα μὴ ταπεινωθῶσιν αὐταὶ ἀπέναντι τῶν καταστροφωμένων ῥαγιαδῶν ἀπεφυλάχισαν τοὺς ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως κεκλεισμένους ἐντὸς ὕψους εἰρκτῆς Ἑλλήνας ὁμήρους καὶ ἐπέβαλον εἰς αὐτοὺς νὰ γράψωσιν ἀπειλητικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς πολιορκητάς, ἐν τῇ ὁποίᾳ νὰ ἐκτραγωδῶσι τὴν ἰδίαν των ἐλαινότητά καὶ νὰ ἐρωτῶσι τί τέλος πάντων ἐπεθύμουν οἱ Ἕλληνες. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐρρίφθη ὑπὲρ ἄνω τῶν τειχῶν καὶ οἱ Ἕλληνες ἀπήντησαν «συνέντευξιν θέλομεν καὶ νὰ πύσῃ ἡ τυραννία τῶν Τούρκων καὶ νὰ μᾶς παραδοθῇ ἡ πόλις.»

Τὴν 15 Σεπτεμβρίου ἔγινεν ἡ συνέντευξις τῶν ἀρχηγῶν τῶν πολιορκητῶν καὶ τῶν πολιορκουμένων ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Τριπόλεως, ἀλλ' αὕτη εἰς οὐδὲν ἀποτέλεσμα κατέληξεν. Οὕτως ἐπῆλθεν ἡ κορύφωσις τῆς ἀναρχίας. Οἱ Τούρκοι ἀντήλλασσον τὰ ὅπλα καὶ τὰ κειμήλια αὐτῶν ἀντὶ σύκων καὶ σταφυλῶν· μάλιστα ὁ Κ. Μαυρομιχάλης πρὸς περιστολὴν τοῦ κακοῦ διέταξε

νὰ πυροβολῶσι κατὰ τῶν μεταπρατῶν. «Ἀπὸ τὸ κεφάλι βρωμᾷ τὸ ψάρι», λέγει ἡ Ἑλληνικὴ παροιμία· διότι ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ οἱ ὀπλαρχηγοὶ παρεῖχον τὸ κακὸν παράδειγμα εἰς τοὺς Ἕλληνας στρατιώτας. Ἐκαστος πλούσιος Τούρκος ἠγόραζεν ἀντὶ ἀφθόνων λύτρων ἀσφάλειαν ζωῆς παρὰ φίλου τινὸς πρωτοκλέφτου· ἰδίως δὲ ὁ Κολοκοτρώνης δὲν ἠμέλησε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς εὐκαιρίας ταύτης. Δικπραγματευθεὶς μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Ἀλβανῶν Ἐλμάς-μπεη ἠσφάλισεν εἰς αὐτοὺς ἐλευθέραν ἔξοδον καὶ ἔλαβε παρ' αὐτῶν ὅλην τὴν κινήτην τῶν περιουσίαν. Τὴν 20 καὶ 21 Σεπτεμβρίου συνέβησαν σπαραξικάρδιοι σκηναὶ ὑπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως· στίφος τετρακισχιλίων γυναικῶν καὶ παιδίων ἐξώρμησεν ἐκ τῶν πυλῶν κραυγάζον «Ἐλεος! Ἀρμάν! Ἀλλάχ ἰστούν!»· ἡ πείνα ὥθησεν αὐτὰς εἰς τὸ Ἑλληνικὸν στρατόπεδον, ἀλλ' ἐκεῖθεν μὲν ἀπεδιώχθησαν, κατεπυροβολήθησαν δὲ καὶ ἀπὸ τῶν τειχῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες δὲν ᾔθελον πλέον νὰ τὰς δεχθῶσιν.

Ἦλθε, λέγει τὸ δημοτικὸν ᾄσμα,

«Τρίτη, Τετράδῃ θλιβερή, Πέφτῃ φαρμακωμένη
Παρασκευὴ ἡμέρωνε, ποτὲ νὰ μὴ εἶχε φέξει.»

Τὴν Παρασκευὴν τῆς 23 Σεπτεμβρίου ὁ Κεχαγιάμπεης συνεκάλεσεν εἰς τὸ σεράγιόν του γενικὴν συνέλευσιν τῶν πολιορκουμένων, ἵνα συσκεφθῶσι περὶ τῶν προτάσεων συνθήκης πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ἐνῷ δὲ πάντες συνήρχοντο εἰς τὸ σεράγιον, οἱ Ἕλληνες δὲν ἠμέλησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς εὐκαιρίας ταύτης· συχνάκις μετεβαινον ὑπὸ τὴν παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ναυπλίου τάπιαν καὶ ἐμπορεύοντο μετὰ τῶν ἐπ' αὐτῆς μενόντων Τούρκων. Οἱ δὲ πυροβοληταὶ τῆς τάπιας Ἀλβανοὶ καὶ Ἀνατολῖται ἐσυνήθιζον ν' ἀναβιβάζωσιν εἰς αὐτὴν διὰ σχοινίου τοὺς ὁμοτέχνους τῶν Ἑμ. Δούνιαν Τσάκωνα καὶ τοὺς Σπετσιώτας Αὐραντίνην καὶ Γρίκην Ρουμάνην καὶ νὰ διασκεδάζωσι μετ' αὐτῶν. Τὴν δ' ἡμέραν τῆς συνελεύσεως, ὅτε ἔλειπον οἱ

ἄξιωματικοί, ἀνέβησαν καὶ ἄλλοι Ἕλληνες διὰ σχοινίων καὶ συνεννοηθέντες μετὰ τῶν ἐντὸς τῶν τειχῶν ἤνοιξαν τὴν πύλην τοῦ Νχυπλίου, διὰ τῆς ὁποίας εὐθὺς εἰσώρμησαν οἱ πολιορκηταί, καὶ ἐξετράπησαν εἰς φρικώδη λεηλασίαν καὶ σφαγὴν. Μόλις οἱ πλούσιοι ἐξηγόρασαν τὴν ζωὴν των διὰ βαρυτίμων λύτρων καὶ ἀδρῶν ὑποσχέσεων. Τοῦρκοί τινες μὴ θέλοντες νὰ ἐπιζήσωσιν εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς δεσποτείας των ἐκλείσθησαν εἰς τὰς οἰκίας των καὶ ἠὺτοκτόνουν· μικρὸν δὲ σῶμα ἀνδρείων ἀποσυρθέν εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἠγωνίζετο ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἡμέρας καὶ τέλος τὴν τετάρτην παρεδόθη ἕνεκα πείνης καὶ δίψης· ἐπίσης δὲ μετ' ἀπογνώσεως ἀντέστησαν οἱ δερβῖσαι κλεισθέντες ἐν τῷ σχολείῳ «Μεχτέπ·» οἱ δὲ Ἕλληνες πρὸς κατανίκησιν τῆς ἀντιστάσεως τοιούτων φανατικῶν κατέφυγον εἰς τὴν δύναμιν τοῦ πυρός. Ἀπὸ τῆς Παρασκευῆς μέχρι τῆς Κυριακῆς ἔβασκε πῦρ καὶ σίδηρος τὴν πόλιν, ἥτις ὠμοίαζε μὲ ἡφαίστειον ἀναδίδον τὰς φλόγας του μέχρι νεφῶν. Τὰ πτώματα ἔκειντο τόσον σεσωρευμένα εἰς τὰς ὁδοὺς, ὥστε ὁ ἵππος τοῦ Κολοκοτρώνη δὲν ἐπάτησε τὴν γῆν ἀπὸ τῶν τειχῶν μέχρι τοῦ σεραγίου. Παιθορχία καὶ οἶκτος δὲν ὑπῆρχον παρὰ τοῖς νικηταῖς· ἐάν τις Ἕλληνα ἤθελε χαρίσει τὴν ζωὴν εἰς Τοῦρκόν τινα, ἐπερχόμενος ἄλλος ἐφόνευεν αὐτόν. Ὁ Κολοκοτρώνης αὐτὸς ἐξετέθη εἰς κίνδυνον, θελήσας κατὰ τὰ συμπεφωνημένα νὰ συνοδεύσῃ τοὺς Ἀλβανοὺς ἐξερχομένους παρὰ τὸν Μύτικαν στῖρος Ἑλλήνων παραινυθέντων ὑπὸ τοῦ Δεληγιάννη καὶ τοῦ Ἀναγνωσταρά· ἔτρεξαν νὰ προσβῇ αὐτὴν τὴν ὀπισθοφυλακὴν τῶν Ἀλβανῶν· οὗτοι δὲ περιεκύκλωσαν τότε τὸν Κολοκοτρώνη, ὅστις ἐσώθη διὰ τῆς ἐτοιμότητος τοῦ πνεύματός του· «Ἕλληνες ἐφώναζε πρὸς τοὺς προσβολαῖς, ἐάν ἐπιτεθῇτε κατὰ τῶν Ἀλβανῶν, φονεύσατε ἐμὲ πρῶτον.» Οὕτω δὲ ἀπεμάκρυνεν αὐτούς.

Ἡ σωτηρία ὅμως τῶν Ἀλβανῶν ἠῤῥησε τὴν δίψαν τῆς ἐκδικήσεως κατὰ τῶν ὑπολειπομένων εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων·

δισχίλια ἄτομα πάσης ἡλικίας καὶ γένους ἐσφάγησαν εἰς τινὰ χαράδραν τοῦ Μαινάλου. « Τὰ ὄραγε τὸ φεγγάρι » κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν φράσιν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν σφαγέντων τότε Τούρκων ἀνέρχεται εἰς 12,000, κατὰ δὲ τὸν Κολοκοτρώνη εἰς 32 000. Ἡ ἄλωση τῆς Τριπόλεως ὑπῆρξε τὸ στρατιωτικὸν θεμέλιον τῆς ἐπαναστάσεως· διότι ἡ Τρίπολις ἦτο ἡ πρωτεύουσα τῆς Πελοποννήσου.

Ἑκστρατεία τοῦ Δράμαλη καὶ Ὀλεθρος αὐτοῦ.

Ὁ Δράμαλης περὶ τῆς ἀρχῆς Ἰουλίου 1822 ἐκίνησεν ἐκ Ἀφρίσσης μετὰ 24,000 πεζῶν, 6,000 ἵππέων καὶ ἰσχυροῦ πυροβολικοῦ, ἵνα εἰσβάλῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ καταστείλῃ οὕτω τὴν ἐπανάστασιν. Ἀφοῦ δὲ διέβη ἀκωλύτως τὴν δίοδον τῶν Θερμοπυλῶν καὶ ἐλεηλάτησεν ἀνηλεῶς τὴν Φωκίδα, τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Ἀττικὴν, εἰσεχώρησεν εἰς τὴν Μεγαρίδα καὶ διὰ τῆς Γερανείας καὶ τοῦ ἰσθμοῦ ἔφθασεν εἰς τὴν Κόρινθον, ὅπου εὔρεν ἀνάνδρως ἐγκαταλελειμένον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τὸ ἰσχυρὸν φρούριον τοῦ Ἀκροκορίνθου. Τοῦρκοι ἐγγύριοι γνωρίζοντες καλῶς τὰ τοῦ τόπου συνεβούλευσαν τὸν Δράμαλην νὰ στήσῃ τὸ στραταρχεῖόν του ἐν Κορίνθῳ, ἥτις εἶνε ἡ κλεῖς τῆς Πελοποννήσου, καὶ νὰ ιδρύσῃ ἐκεῖ μεγάλας ἀποθήκας εἰς ἀποταμίευσιν πολεμοφοδίων· τῇ βοηθείᾳ δὲ τοῦ στόλου, διαπλέοντος τὸν Κορινθιακὸν καὶ τὸν Σαρωνικὸν κόλπον, ἤθελεν ἀποκλεισθῇ ἡ Πελοπόννησος πανταχόθεν ὡς νῆσος. Ἀλλὰ τὴν φρόνιμον ταύτην συμβουλὴν ἐξέλαβεν ὁ Τούρκος στρατηλάτης ὡς δειλίαν καὶ ἀπεφάσισε νὰ προχωρήσῃ διὰ τῶν Δερβενκίων εἰς τὴν Ἀργολίδα καὶ ἐκαῖθεν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν. Διαβὰς λοιπὸν λοιπὸν τὰ Δερβενάκια ἔστησε τὴν 12 Ἰουλίου τὸ στραταρχεῖόν του ἐν Ἀργεῖ. Ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις, πρὶν ἀκόμῃ φανῇ ὁ Δράμαλης εἰς τὸ Ἀργεῖ, ἔφυγε δρομαία εἰς τὰ πρὸ τῶν Μύ-

λων ὁρμοῦντα ὑδραϊκὰ πλοῖα, καὶ προσεκάλεσε καὶ τὸν πρόεδρον τῆς βουλῆς Δημήτριον Ὑψηλάντην νὰ μεταβῇ εἰς αὐτά. Ἄλλ' οὗτος ἀπέκρουσεν ἐντόνως τὴν πρόσκλησιν αὐτῆς.

Ἀφοῦ δ' ἔμεινεν ὁ Ὑψηλάντης ἐπὶ τῆς ξηρᾶς συνήθροισεν ἐπτακοσίους γενναίους ἄνδρας καὶ ἐνεκλείσθη μετ' αὐτῶν εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ἄργους Ἀχρίσαν, τὴν ὁποῖαν εἶχε προκχταλάβει ὁ Μανιάτης Καραγιάννης μετὰ πολλῶν τινῶν συντρόφων. Ὁ Δράμαλῃς ἐνόησεν ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ θεωρῇ ἐαυτὸν ἀσφαλῆ ἐν Ἄργει καὶ πολὺ ὀλιγώτερον νὰ προχωρήσῃ εἰς Ἀρκαδίαν, ἐνόσω ὅπισθέν του κατεῖχον ἐχθροὶ τὴν Ἀχρίσαν. Ἦρχισε λοιπὸν νὰ πολιορκῇ τὴν ἀκρόπολιν καὶ εἰς ὕψος ἀνδρικοῦ ἀναστήματος ὑψώθησαν κύκλῳ τὰ ταμπούρια. Οὕτω δὲ ἡ ἄλωσις τοῦ φρουρίου ἦτο ἄφρευκτος δι' ἑλλειψὶν ὕδατος καὶ τροφῶν. Ἀλλ' ὁ κύριος σκοπὸς τῶν κατχλαθόντων τὴν ἀπηλπισμένην ἐκείνην θέσιν εἶχεν ἤδη ἐκπληρωθῇ. Ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι ἐξώδευον πολύτιμον χρόνον εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀχρίσης, ἔφθασεν ὁ Κολοκοτρώνης ἐκ Τριπολεως μετὰ δεκακισχιλίων μαχητῶν καὶ ὠχυρώθη εἰς τοὺς Λαρνάιους Μύλους. Τότε ἤρχισαν νὰ γίνωνται κατὰ τὰς ὅχθας τοῦ Ἰνάχου ἀκροβολισμοί, οἵτινες ἐνίσχυον τὸ θάρρος τῶν Ἑλλήνων· διότι οἱ Τοῦρκοι ἱππεῖς δὲν ἠδύναντο νὰ κάμνωσι τίποτε κατὰ τοῦ ἀτάκτου ἐκείνου στρατοῦ ἐπὶ ἀνωμάλου ἐδάφους. Ὁ Δράμαλῃς οὕτω περιτῆλθεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμνηχανίαν καὶ δι' ἑλλειψὶν ὕδατος καὶ τροφῶν· διότι τὸ θέρος ἐκεῖνο ἦτο ἐκ τῶν θερμοτάτων. ὁ σῖτος εἶχε κατακαῇ, καὶ ὁ στόλος, ὅστις ἔμελλε νὰ σιτίσῃ τὸν στρατὸν του, κατεναυμαγήθη παρὰ τὰς Σπέτσας ὑπὸ τοῦ νηυάρχου Μικούλη. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Κόρινθον, ἵνα προμηθευθῇ ἐκεῖ τροφάς. Ἀλλ' ὁ Κολοκοτρώνης ἐνόησε τὸν σκοπὸν τοῦ Δράμαλῃ καὶ πορευθεὶς πρὸ αὐτοῦ μετὰ 2,350 ἀνδρῶν κατέλαβε τὰ στενὰ τῶν Δερβενακίων. Τὴν πρωΐαν τῆς 26 Ἰουλίου ἤρχισαν οἱ Τοῦρκοι ν' ἀποσύρωνται πρὸς τὴν Κόρινθον· ὁ

δὲ Κολοκοτρώνης εἶχε τάξει τοὺς στρατιώτας του εἰς τὸν μυχὸν τῶν στενῶν παρὰ τὸν χεῖμαρρον τοῦ Δερβενακίου καὶ εἰς τὴν ἀνωφέρειαν τοῦ ἁγίου Σώστη. Χίλιοι Ἀλβανοὶ, οἵτινες ἀπετέλουν τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν, ἐνόησαντες ὅτι διὰ τῶν στενῶν ἦτο ἀδύνατος ἡ διάβασις, ἐτράπησαν δυτικῶς πρὸς τὴν Νεμέαν καὶ οὕτως ἔρθασαν ἄνευ σπουδαίας ζημίας εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Κουρτέσης καὶ ἐκαῖθεν εἰς Κόρινθον· ἀλλὰ μεγίστην φθορὰν ἔπαθον οἱ ἵππεῖς, οἵτινες ἐπεχείρησαν νὰ ἐκδιώσωσι τὰ Δερ-

Ὁ ναύαρχος Μιαούλης.

βενάκια· φοβερὸν πῦρ ὑπεδέχθη αὐτοὺς ἅμα εἰσῆλθον εἰς τὰ στενά. Ἀπὸ ἑκάστον λόφον ἀνεπήδων ἑνοπλοὶ Ἕλληνες καὶ καπνὸς πυρίτιδος ἐκάλυπεν ὅλην τὴν κλιτὺν τοῦ ὄρους. Οἱ Τοῦρκοι ὀπισθοχώρησαν τάχιστα καὶ προσεπάθησαν ν' ἀναβῶσιν εἰς τὸ ὕψωμα τοῦ ἁγίου Σώστη, ὅπου ἤλπιζον ὅτι ἤθελον δυνηθῇ ν' ἀναπνεύσωσιν. Ἀλλ' ὁ Νικηταρχὴς εἶχε καταλάβει λόφον τινά, ὃ ὁποῖος ἔκειτο ὑπεράνω χαράδρας, διὰ τῆς

ὁποῖας ἐμελλε νὰ διαβῇ ὁ ἐχθρὸς. Εἰς αὐτὴν λοιπὸν τὴν χαράδραν ἔγεινε φρικώδης σφαγὴ, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Νικηταρὰς ἐπωνομάσθη *Τουρκοφάγος*. Ὑπὸ τὴν προστασίαν δὲ τῆς ἐπελθούσης νυκτὸς οἱ διασωθέντες ἔφυγον οἱ μὲν εἰς Κόρινθον, οἱ δὲ ὀπίσω εἰς Ἄργος. Περισσότεροι δὲ τῶν τετρακισχιλίων νεκρῶν ἐκάλυψαν τὸ ἔδαφος καὶ ἄπειρα λάφυρα περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Δράμαλῃς παρέλυσεν ἐκ τοῦ τρόμου καὶ ἔμεινεν ἐπὶ μίαν ἡμέραν ἀπρατὼν ἐν Ἄργει. Τὴν δὲ 28 Ἰουλίου ἤρχισε νὰ ὑποχωρῇ μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ ὅχι ὅμως διὰ τοῦ Δερβενακίου, ἀλλὰ διὰ τοῦ Ἀγινόριου. Ὁ Κολοκοτρώνης μὴ γνωρίζων ἀκόμη τὸν σκοπὸν τοῦ εἶχε τάξει εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο μόνον τὸν Παπαφλέσαν. Καὶ ἐπῆλθον μὲν εἰς ἐπικουρίαν τοῦ Ὁ Νικήτας καὶ ὁ Ὑψηλάντης, ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι ἱππεῖς εἶχον πλέον ἀνοίξει τὴν μέχρι Κλεωνῶν ὁδόν. Οὕτω δὲ διέφυγε τὸν ὄλεθρον ὁ Τουρκικὸς στρατός, ἀλλ' ἀφοῦ ἔχασε πολλὰς μὲν ἀποσκευάς, ὀλίγους δὲ ἄνδρας σχετικῶς, χιλίους μόνον. Ἀσθμαίνων, πεζός, ἐπενῆλθεν εἰς Κόρινθον ὁ Δράμαλῃς, ὅστις πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν πλήρης ἐλπίδων ἐστράτευσεν ἵνα κατακτήσῃ τὴν Πελοπόννησον. Μετ' οὐ πολὺ ὁ Κολοκοτρώνης ἀπέκλεισε τὸν δεκατευθέντα ἐκεῖνον στρατὸν ἐντὸς τῆς Κορίνθου. Οὕτω περὶ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου ἀπέθανεν ἐν Κορίνθῳ ὁ Δράμαλῃς ἐκ τῆς λύπης του. Τὰ δ' ἐλεεινὰ αὐτοῦ λείψανα ἐλαττωθέντα ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τοῦ λοιμοῦ καὶ τῆς πείνης εἰς 4,000 ἄνδρας ἐζήτησαν νὰ μεταβῶσιν εἰς Πάτρας, διὰ τῆς παραλίας τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἀλλ' εἰς Ἀκράταν περικυκλωθέντα ὑπὸ τῶν δύο Ζαῖμαίων, τοῦ Λόντου, τοῦ Πετμεζᾶ καὶ τοῦ Χαραλάμπη κατεκόπησαν πάντες πλὴν ὀλίγων, οἵτινες ὑπὸ βροχὴν σφαιρῶν ἐμβῆκαν εἰς τὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ὁ Ἰσοῦφ πασᾶς τῶν Πατρῶν εἶχε στείλει ἐκεῖ. Τοιοῦτον οἰκτρὸν τέλος ἔλαβεν ἡ θριαμβευτικὴ ἐκστρατεία τοῦ Δράμαλη.

8. Σκηναὶ αἵματηραὶ ἐν Κρήτῃ.

Ὁ σουλτάνος Μεχμέτ Β' πεισθεὶς ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποτάξῃ τὴν Κρήτην διὰ τῶν ἰδίων του δυνάμεων ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τοῦ ὑποτελοῦς αὐτοῦ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ Ἀλῆ, ὅστις εἶχε στρατὸν διωργανωμένον κατὰ τὸ Εὐρωπαϊκὸν σύστημα, παραχωρήσας εἰς αὐτὸν τὴν Κρήτην καὶ τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Μεχμέτ, συναινέσας ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, ἀπέστειλε τὸ ἔαρ τοῦ 1824 τὸν υἱὸν του Ἰμπραὶμ μετὰ 15,000 πεζῶν καὶ 63 πολεμικῶν πλοίων κατὰ τῆς Κρήτης. Οἱ ἀνδρειότατοι τῶν ἐπαναστατῶν, τοὺς ὁποίους ὁ διοικητῆς Ὑδραῖος Τομπάζης εἶχε συγκεντρώσει παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ἰδης, διεσκορπίσθησαν ὑπὸ τῶν λογγῶν τῶν Αἰγυπτίων καὶ μετ' ὀλίγον ἤρχισεν ἡ εἰρήνευσις τῆς νήσου διὰ γενικοῦ ἐξολοθρευμοῦ. Δισχίλιοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες εἶχον καταφύγει εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Μελάτου, ἀλλ' ὁ γαμβρὸς τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ Χασάν πασᾶς προσέβηκεν τοὺς φυγάδας καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ παραδοθῶσι. Καὶ οἱ μὲν ἄνδρες ὅλοι ἐσφάγησαν πλὴν τριάκοντα, οἵτινες ἐφέρθησαν δέσμιοι εἰς Σπιναλόγκαν, οἱ δὲ αἰχμαλωτισθέντες ἱερεῖς ἀλυσσοθέντες ὡς κτήνη ἐρρίφθησαν εἰς μεγάλην πυρὰν καὶ ἐκάησαν ζωντανοί. ἐκ τῶν γυναικῶν αἱ μὲν πρεσβύτεραι ἐλακπατήθησαν ὑπὸ τῶν ἰππέων καὶ ἐφρονεύθησαν, αἱ δὲ νεώτεραι ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλαί εἰς Ἀσίαν καὶ Αἴγυπτον. Νεαρά τις νέα, ἥτις ἔλαχεν ὡς λεία εἰς Ἀλβανὸν τινά, ἐνῶ μετεφέρετο ὑπ' αὐτοῦ εἰς Σπιναλόγκαν, ἐπήδησε καθ' ὁδὸν ἐντὸς φρέατος καὶ ἐπνίγη. Ἀλλ' ἔτι φρικωδέστεραι σκηναὶ διεπράχθησαν εἰς τὸ παρὰ τὸ χωρίον Μελιδόνι σπήλαιον. ἐκεῖ εἶχον καταφύγει 370 ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδία, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ 30 ἑνοπλοι, οἵτινες διὰ τὸ πρόσφορον τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν στενὴν ἐξοδὸν τοῦ σπηλαίου, ἀπέκρουσαν ἐπιτυχῶς πᾶσαν ἐχθρικὴν προσβολήν. Τὸ σπήλαιον τότε ἐπο-

λιορκήθη τακτικῶς καὶ κατεपुरοβολήθη διὰ τηλεβόλων, ἀλλ' οἱ πολιορκηταὶ τίποτε δὲν κατώρθωσαν. Τότε ἐπενόησε διαβολικόν τι μέσον ὁ Χουσεῖν πασᾶς· ἀνευρών ὀπήν τινα εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ σπηλαίου ἀπέφραξεν ἐντελῶς τὴν εἴσοδον διὰ λίθων καὶ ξύλων καὶ ἀνῆψε συγχρόνως καυσίμους ὕλας ἐν τῇ ὀπῇ ἐκείνῃ. Οἱ δυστυχεῖς ἐκεῖνοι ἔφευγον ἀπὸ γωνίας εἰς γωνίαν τοῦ σπηλαίου, ἀλλὰ τὸ ὀλέθριον νέφος τοῦ καπνοῦ κατέφθανεν αὐτοὺς καὶ τοὺς ἔπνιξε τέλος ὅλους. Ὅτε δὲ οἱ Ἕλληνες μετὰ πολλὰς περιπετείας τοῦ ἀγῶνος, ἀνέκτησαν τὸ Μελιδόνι καὶ τὸ σπήλαιον, σπαρακτικὴ ὑπῆρξεν ἡ σκηνή, διότι ἀνεγνώρισαν ἐν αὐτῷ τὰ ὅστ' αὐτῶν φιλτάτων αὐτῶν οἰκείων. Κατεφίλησαν τὰ ὑπὸ καπνοῦ μελανωθέντα ἐκεῖνα λείψανα καὶ ὤμωσαν φοβεράν ἐκδίκασιν κατὰ τῶν ἀπίστων βαρβάρων.

Καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν.

Οἱ Τοῦρκοι ἐμίσουν πολὺ τὰ Ψαρά, διότι οἱ Ψαριανοὶ φοβερὰ ἐλεηλάτουν τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου εἶχε μὲν ἀύξήσει διὰ τῶν ἐκ Χίου, Κυθωνιδῶν καὶ Σμύρνης προσφύγων εἰς 30,000 ψυχῶν, ἀλλ' οἱ ἀξιόμαχοι συνεποσοῦντο μόνον εἰς 3,000. Τὴν 8 Ἰουνίου 1824 συνελθόντες οὗτοι ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Νικολάου ὠρκίσθησαν νὰ ἐναντιωθῶσι μέχρις ἐσχάτων καὶ προέβησαν εἰς τοιαύτην τόλμην, ὥστε ἀφῆρεσαν ἀπὸ τὰ πλοῖα τὰ πηδάλια πλὴν τῶν πυρπολικῶν καὶ 5 βρικίων, ἵνα καταστήσωσιν ἐκ τῶν προτέρων ἀδύνατον πᾶσαν ἀπόπειραν σωτηρίας. Παρὰ τὸ Φτελιὸν εἶχον τοποθετηθῇ 170 τηλεβόλα. Ὁ Τουρκικὸς στόλος ὑπὸ τὸν ναύαρχον Χοσρέφ συγκείμενος ἐκ 235 πλοίων, ἐφ' ὧν ἐπέβαινον 14 χιλ. ἄνδρες, ἀπέπλευσε τὴν 20 Ἰουνίου ἐκ τῆς Μιτυλήνης διευθυνόμενος πρὸς τὰ Ψαρά. Οἱ Ψαριανοὶ προσμένοντες τὸν ἐχθρὸν μᾶλλον ἐκ τῆς νοτίου καὶ δυτικῆς πλευρᾶς τῆς νήσου,

ὅπου εἶνε εὐκολωτάτη ἢ ἀπόβασις, ἔταξαν εἰς τοῦτο τὸ μέρος τὸ πλεῖστον τῆς δυνάμεώς των πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως καὶ τῶν πλοίων των. Περὶ τὸ ἐσπέραις προσήγγισαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν νῆσον ἐκ τοῦ στενοῦ καὶ ἤρχισαν σφοδρότατον πυροβολισμόν, ὅστις διήρκεσε μέχρι τῆς πρωΐας. Αἱ δὲ κανονοστοιχίαι τῶν Ψαριανῶν ἀπῆντων δυνάτῃ, ἀλλ' ἐνῶ ἡ προσοχὴ των ὅλη ἦτο ἐστραμμένη εἰς τὴν δυτικὴν πλευράν, οἱ ἐχθροὶ ἔκκμαν ἀπόβασιν περὶ τὴν 8ην ὥραν εἰς τὴν ἀρροῦρητον ἀνατολικήν. Οὕτω τὰ τουρκικὰ στίφη κατέλαβον τὰ ὀπισθεν τῆς πόλεως ὑψώματα· καὶ μέρος μὲν αὐτῶν ἐτράπη πλῆγίως κατὰ τῶν παρὰ τὸ Φτελιὸ κανονοστοιχιῶν, τὸ δὲ κύριον σῶμα ὥρμησε κατ' εὐθείαν εἰς τὴν πόλιν. Οὕτως οἱ Ψαριανοὶ εὐρέθησαν μεταξὺ δύο πυρῶν καὶ ἐν τούτοις ἀπέκρουσαν τρεῖς ἐπιθέσεις· ἔπειτα δὲ ἀπελπισθέντες περὶ τῆς σωτηρίας των ἐβαλον πῦρ εἰς τὴν παρὰ τὸ Φτελιὸ πυρίτιδα καὶ ἀνετινάχθησαν εἰς τὸν ἀέρα καὶ ἀφῆκαν οὕτω εἰς τοὺς Τούρκους τὰ καπνίζοντα συντρίμματα. Συγχρόνως δὲ καὶ ἡ πόλις ἐκυριεύθη καὶ παρεδόθη εἰς τὰς φλόγας. Αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ τῶν Ψαριανῶν καὶ τῶν προσφύγων ἔδραμον πρὸς τὴν θάλασσαν ἵνα ἐμβῶσιν εἰς τὰ πλοῖα. Ἐκ τούτων πολλὰ μὲν μετὰ τῶν τέκνων των ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἵνα μὴ πέσωσιν αἰχμαλῶτοι, ὀλίγοι δὲ καὶ τινες τῶν προσφύγων διεσώθησαν ἐπὶ 16 βρικίων καὶ 7 πυρπολικῶν.

Οἱ δὲ λοιποὶ μάχιμοι Ψαριανοὶ καὶ ὁμᾶς τις γυναικῶν καὶ παιδίων εἶχον καταφύγει εἰς τὸ Παλαιόκαστρον, ὅπου ἀνέστησαν μέχρι τῆς 22 Ἰουνίου καθ' ὅλοκλήρου τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἀλλὰ τὸ ἐχθρικὸν πῦρ εἶχεν ἀραιώσει τὰς τάξεις των εἰς 150 καὶ ἐλπίς βοηθείας καμμία δὲν ὑπῆρχε. Τότε ὁ Χοσρέφ διέταξε ἔφοδον καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐφώρμησαν κατὰ τοῦ Παλαιοκάστρου, καὶ συνεπλάκησαν μὲ τοὺς ὑπερασπιστάς. Οὗτοι δὲ εἶχον μεταλλάξει τὴν προτεραίαν καὶ εἶχον ἀποράσις

νὰ βάλῃ πῦρ εἰς τὴν ἀποθήκην τῆς πυρίτιδος ὁ Ἀντώνιος Βρατσᾶνος, καθ' ἣν περίπτωσιν δὲν ἔμεινε πλέον καμμία ἐλπίς. Οὗτος ἀποχαιρετίσας τὸν μαχόμενον πατέρα του μετέβη εἰς τὴν ἀποθήκην τῆς πυρίτιδος, τὴν ὁποίαν εἶχον περικυκλώσει γυναικες καὶ παιδιά καὶ ἐφώναζον· «Προτιμῶμεν νὰ καῶμεν παρὰ νὰ πέσωμεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων.» Ὁ Βρατσᾶνος τότε εὐθὺς ἔθηκε πῦρ καὶ οἱ ὑπερασπισταὶ τοῦ Παλαιοκάστρου καὶ δισχίλιοι ἐκ τῶν Τούρκων ἐτάφησαν ὑπὸ τὰ ἐρείπια αὐτοῦ. Ἡ καταστροφή τῶν Ψαρῶν ἐπανηγυρίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων· διότι οἱ Ψαριανοὶ εἶχον γείνη ἀληθῶς κακοὶ δαίμονες αὐτῶν.

Ἡ ἔξοδος τοῦ Μεσολογγίου.

Ὁ σουλτᾶνος, ἀποφασίσας νὰ καταστείλῃ τὴν κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ἐπανάστασιν, ἀπέστειλε πρὸς τοῦτο τὸν Ρεσίτ πασᾶν τῆς Ἀρτης, τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ὠνόμαζον Κιουταχῆν ὡς διοικήσαντά ποτε τὴν Κιουτάχειαν. Ὁ Κιουταχῆς διασκορπίσας τὸ μικρὸν σῶμα τοῦ Νότη Μπότσαρη, τὸ ὁποῖον ἐφύλαττε τὴν δίοδον τοῦ Μακρυνόρους, διήλασε τὴν Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν 15 Ἀπριλίου 1825 ἤρχισε νὰ πολιορκῇ τὸ Μεσολόγγιον. Ἡ πόλις τότε εἶχε φρουρὰν τετρακισχιλίων Ρουμελιωτῶν καὶ Σουλιωτῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Νότη Μπότσαρη καὶ εἶχεν ὁχυρωθῇ ἀρκούντως διὰ τοῦ μηχανικοῦ Κοκκίνη. Περὶ τὰ μέσα Μαΐου ἤρχισεν ὁ Κιουταχῆς νὰ κανονοβολῇ τοὺς προμαχῶνας Μπότσαρη καὶ Φραγκλίνου, καθ' ὃν χρόνον ὁ Τουρκικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Χοσρέφ ἐπολιόρχει κατὰ θάλασσαν τὸ Μεσολόγγιον. Τότε ὁ Μπότσαρης προσεκλήθη νὰ παραδοθῇ, ἀλλ' οὗτος ἀπήντησεν ὅτι αἱ κλεῖδες τῆς πόλεως κρέμανται εἰς τὰ κανόνιά της. Ὁ Κιουταχῆς ἠγανάκτησε διὰ τὴν ἀγέρωχον ταύτην ἀπάντησιν καὶ εὐθὺς διέταξεν ἔφοδον.

Δεκαχιλίιοι Ἀλβανοὶ ἀνερριχήθησαν εἰς τὸν προμαχῶνα Μπότσαρη καὶ ἐνέπηξαν ἐκεῖ τὴν σημαίαν Ἀλλ' ἡ φωνὴ «ὑπερασπίσωμεν τὰ ὅσα τοῦ Μάρκου Μπότσαρη» ἀνερρίπισε τὸ θάρρος τῶν πολιορκουμένων· ὅθεν ἐφορμήσαντες ἀπεδίωξαν τοὺς Ἀλβανοὺς εἰς τὰ ὀχυρώματά των. Τὴν πρώτην δ' ἐφοδὸν διεδίχθησαν ἄλλαι, ἀλλὰ πᾶσαι ἀπεκρούσθησαν. Περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου ὁ ναύαρχος Μιαούλης διασκορπίσας τὸν Ὀθωμανικὸν στόλον, εἰσῆγαγε τροφάς καὶ πολεμοφόδια εἰς τὸ Μεσολόγγιον, καθ' ὃν χρόνον ὁ Κίττος Τζαβέλλας, ὁ Κώστας Φωτομάρας καὶ ὁ Γεώργιος Βαλτινὸς μετὰ τῶν στιφῶν των διέτρεχον τὰ ὀχυρώματα τοῦ Κιουταχῆ, ἵνα ἐνωθῶσι μετὰ τῶν πολιορκουμένων,

Ἐν τούτοις ὁ πείσμων Κιουταχῆς δὲν ἀπέβρισε τὸ θάρρος του· ὅθεν ἀπεφάσισε τὸν Ὀκτώβριον νὰ διατάξῃ γενικὴν ἐφοδὸν. Ἀλλ' ἐνῶ ἐκαιροφυλάκτει τὴν πρόσφορον εἰς τοῦτο στιγμήν, οἱ Ἕλληνες προέλαβον αὐτὸν διὰ γενικῆς ἐξόδου καὶ τόσον λυσσώδως ἐπέπεσον κατὰ τῶν Ἀλβανῶν ὥστε περιήγαγον τὸν ἀγέρωχον πολιορκητὴν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμνηχανίαν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Τουρκικὸς στρατὸς ἐδεκατεύετο ὑπὸ τῶν ἀδιακόπων μαχῶν καὶ ὁ Καρμισκάκης κατέχων τὴν ἐξοχὴν εἶχεν ἀποκόψει τὴν μετὰ τῆς Ἀμφίσσης καὶ τῆς Ἀρτης συγκοινωνίαν, ὁ Κιουταχῆς ἠναγκάσθη νὰ προσκαλέσῃ εἰς βοήθειάν του τὸν Ἱμπραῖμην. Ὁ παστᾶς οὗτος εἶχεν ἀποβιβασθῇ ἀπὸ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1825 εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ μέχρι τοῦ Αὐγούστου εἶχε καταστείλῃ τὴν ἐν αὐτῇ ἐπανάστασιν. Ὅθεν τὸν Δεκέμβριον ἦλθεν ὁ Ἱμπραῖμ μετὰ 20,000 Αἰγυπτίων εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Κιουταχῆ καὶ ἠρώτησεν αὐτὸν πῶς συνέβη νὰ μείνῃ ἐπὶ 8 μῆνας ἐνώπιον τοῦ φράκτου ἐκείνου, ἐνῶ αὐτὸς εἶχε κυριεύσει τὸν Ναβαρῖνον ἐντὸς 8 μόνον ἡμερῶν· ὑπέσχετο λοιπὸν νὰ κυριεύσῃ τὸ Μεσολόγγιον μόνος του ἐντὸς δύο ἐβδομάδων καὶ ἤρχισε νὰ πολιορκῇ αὐτὸ καὶ κατὰ ζήρην καὶ

κατὰ θάλασσαν (Ἰανουαρίῳ 1826). Ἐνῶ ὁ Κιουταχῆς ἐδίω-
κεν εἰς τὰ ὄρη τὸν Καραϊσκάκην, εἰκοσυχισχίλιοι Αἰγύπτιοι
ὑπενόμεον τὰ τεῖχη τῆς πόλεως καὶ ἐπυροβόλουν αὐτά. Ὁκτα-
χισχίλιοι σφαῖραι καὶ βόμβαι ἔπεσον εἰς τὴν πόλιν ἐντὸς τριῶν
ἡμερῶν (13 — 15 Φεβρουαρίου). πλεῖσται οἰκίαι κατεστράφη-
σαν ὑπὸ τὴν σιδηρᾶν ἐκείνην χάλαζην καὶ τὴν 16 Φεβρουα-
ρίου ἐκυρίευσαν οἱ Αἰγύπτιοι ἐν ἐξωτερικὸν πρόχωμα, ἀλλ' οἱ
Μεσολογγῖται ὤρμησαν ἐκεῖσε ξιφῆρεις καὶ ἐδίωξαν αὐτούς. Ὁ
Ἰμβραῖμ ἔμεινεν ἐκπληκτος καὶ ὁ Κιουταχῆς σκώπτων αὐτὸν
εἶπε· «Φρονεῖς ἀκόμη καὶ σήμερον ὅπως πρὸ ὀλίγου περὶ τοῦ
φράκτου ἐκείνου;» ὁ δὲ Αἰγύπτιος κατησχυμμένος ἠναγκάσθη
νὰ ζητήσῃ τὴν πρότερον περιφρονηθεῖσαν συνδρομὴν τοῦ
Τούρκου.

Ὅθεν ἀμφοτέρωι οἱ πασάδες ἤρχισαν τὴν 25 Φεβρουαρίου
τὰς ἐφόδους των καὶ κατὰ τῶν νήσων. Χίλιοι διακόσιοι Αἰ-
γύπτιοι μετὰ 40 πλοικρίων καὶ πυροβόλων ἐφόρμησαν κατὰ
τοῦ Βασιλαδίου, τὸ ὁποῖον ὑπερήσπιζεν ἀνδρείως ὁ Ἰταλὸς Για-
κομούτσης μετὰ 14 τηλεβόλων καὶ εὐαρίθμων Ἑλλήνων, καὶ
ἐκυρίευσαν αὐτό, ἀλλ' ὁ γενναῖος φιλέλλην Γιακομούτσης καὶ
οἱ ὁπαδοὶ του ἐσώθησαν εἰς τὴν πόλιν πηλοβατοῦντες. Τὴν 28
Φεβρουαρίου ἐκυριεύθη τὸ νησίδιον Ντολμᾶ μετὰ ἐπτάωρον
γενναίαν ἄμυναν 120 Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν Λιακατᾶν κατὰ δε-
καπλασίως ἐχθρικῆς δυνάμεως· οἱ δὲ κάτοικοι τοῦ Αἰτωλικοῦ
μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ προπυργίου των, τοῦ Ντολμᾶ, παρεδό-
θησαν ὑπὸ τὸν ὄρον ν' ἀσφαλισθῇ μόνον ἡ ζωὴ των καὶ μετε-
νέχθησαν εἰς Ἀρταν. Οὕτως ἔμεινεν εἰς τοὺς Ἑλληνας ἡ Κλεί-
σοβα, τὴν ὁποίαν ὑπερήσπιζεν ὁ ἀτρόμητος Κίτσος Τζαβέλ-
λας μετὰ 131 μαχητῶν. Πρῶτος προσέβαλεν ὁ Κιουταχῆς τὴν
Κλείσοβαν μετὰ δισχιλίων Ἀλβανῶν κατὰ μῆνα Μάρτιον,
ἀλλ' οἱ Ἑλληνας ἐπυροβόλησαν τοὺς προσβολαῖς τόσον εὐστό-
χως, ὥστε πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐφονεύθησαν ἢ ἐπληγώθησαν, οἱ

δὲ λοιποὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἄτακτον. Πλεῖστοι ἀξιοματι-
κοὶ ἔπεσον καὶ αὐτὸς ὁ Κιουταχτὴς ἐπληρώθη εἰς τὴν κνήμην.
Ὁ Ἱμπραὶμ ἀμιλλώμενος πρὸς τὸν Κιουταχτὴν διέταξε δευτέ-
ραν καὶ τρίτην ἐφοδὸν, ἀλλὰ καὶ τοὺς Αἰγυπτίους οἱ πρόμα-
χοι τῆς Κλεισόβης ἀπέκρουσαν διὰ φονικοῦ πυρὸς καὶ τὸν ἀρ-
χηγὸν αὐτῶν Χουσεῖν πασᾶν ἐρόνευσαν. Καὶ περὶ τὸ ἐσπέραις
ἐξορμήσαντες ἐκυρίευσαν 12 πλοιάρια καὶ ἔστησαν τρόπαιον
ἐκ δισχιλίων περίπου λαφυραγωγηθέντων ὀπλων, καὶ ἐξ αὐτῶν
μὲν ἔπεσον ἐν τῇ μάχῃ 35, ἐκ δὲ τῶν ἐχθρῶν ὑπὲρ τοὺς 1000.

Ἐν τούτοις ἡ παράτασις τῆς στενῆς πολιορκίας τοῦ Μεσο-
λογγίου ἐπὶ νεικεν ἀπὸ τῆς 20 Μαρτίου τὴν ἐντελῆ ἔλλειψιν
τροφῶν καὶ οἱ κάτοικοι ἀπέθνησκον ὑπὸ τῆς πείνης, οἱ δὲ νο-
σοῦντες ἢ τραυματιζόμενοι δὲν ἐλάμβανον καμμίαν ἰατρικὴν
θεραπείαν δι' ἔλλειψιν ἰατρῶν. Ἐνῶ δὲ εὕρισκοντο εἰς τὴν ἀπελ-
πιστικὴν ταύτην κατάστασιν, ὁ Ἱμπραὶμ τοῖς προέτεινε νὰ πα-
ραδώσωσι τὰ ὅπλα ὑποσχόμενος ἀσφαλεῖαν ζωῆς. ἀλλ' οἱ Σου-
λιῶται, οἱ ὅποιοι ἀπετέλουν τὸ πλεῖστον τῆς φρουρᾶς, ἀπέρρι-
ψαν τὴν πρότασιν τοῦ Αἰγυπτίου στρατάρχου μετὰ περιφρο-
νήσεως. Ὅθεν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς φρουρᾶς συνελθόντες ἀπεφάσι-
σαν νὰ κάμωσιν ἐξοδὸν τὴν νύκτα τῆς 10 Ἀπριλίου καὶ ἀνε-
κοίνωσαν τοῦτο καὶ εἰς τὸν ἐν Πλατάνῳ στρατοπεδευόμενον
Καραϊσκάκη. Ἀλλὰ τὸ ριψοκίνδυνον τοῦτο σχέδιον δυστυχῶς
ἐπροδόθη ὑπὸ αὐτομόλου τινὸς Βουλγάρου καὶ ὁ Ἱμπραὶμ ἔστει-
λεν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ζυγοῦ, ὅπου ἔμαθεν ὅτι ἔμελλον οἱ
πολιορκούμενοι νὰ συγκεντρωθῶσιν, ἰσχυρὸν ἀπὸσπασμα Ἀλβαν-
νῶν. ἐκάλυψε τὰ τριπλὰ χαρκαώματα τοῦ διὰ πυροβολικοῦ
καὶ πεζικοῦ καὶ ὅπισθεν τοῦ στρατοπέδου τοῦ παρέταξεν ἀπο-
σπάσματα τοῦ Ἀραβικοῦ ἱππικοῦ, ἵνα κατὰδιώξωσιν ἐκείνους,
οἵτινες ἤθελον δυνηθῆ νὰ διασπάρωσι τὰ χαρκαώματα.

Οἱ δὲ πολιορκούμενοι ἀγνοοῦντες τὴν προδοσίαν τοῦ σχεδίου
τῶν ἐνέδυσαν τὰς γυναικὰς ἐνδύματα ἀνδρικά, ὥπλισαν αὐ-

τάς καὶ τοὺς δυναμένους νὰ φέρωσιν ὄπλα παῖδας καὶ διελθόντες σιωπηλοὶ τὴν ἐξωτερικὴν τάφρον κατὰ τὴν ὠρισμένην νυκτερινὴν ὥραν τῆς 10 Ἀπριλίου 1826 ἔπασαν ὅλοι πρηνεῖς καὶ ἀνέμενον μάτην ἐπὶ μίαν ὥραν τὸ σύνθημα τῆς ἐλεύσεως τῆς ἑξῶθεν ἐπικουρίας τοῦ Καραϊσκάκη. Ὅτε δὲ μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἀνέτειλεν ἡ σελήνη, ἀνεπήδησαν οἱ μάχιμοι ὑπὸ τὸν Μπότσαρη, Τσαβέλλαν καὶ Μακρῆν καὶ ὤρμησαν εἰς τὰ πρόσω φωνάζοντες «ἀδελφοὶ ἐμπρός, θάνατος εἰς τοὺς βαρβάρους.» Ἀλλ' ὁ ἐχθρὸς ἠγρύπνει καὶ ἐχαιρέτισεν αὐτοὺς μὲ πῦρ φονικόν. Ἐν τούτοις δισχίλιοι καὶ τετρακόσιοι, ἐν οἷς 400 γυναικες διήλασαν τὰ ἐχθρικὰ χαρακώματα· οἱ δὲ λοιποὶ 6,600 ἀπατηθέντες ἐξ ἀγνώστου προμεραε φωνῆς «πίσω, πίσω» ὤρμησαν εἰς τὰ ὀπίσω καθ' ἣν ὥραν οἱ βάρβαροι συνωθοῦντο ὅπως εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν. Φοβερά σκηνὴ τότε ἐπηκολούθησε· γέρων τις τραυματίας, ὅστις εἶχεν ἀφεθῆ παρὰ τὸν προμαχῶνα Μπότσαρη, ἔβαλε τότε πῦρ εἰς τὴν γεμάτην πυρίτιδος ὑπόνομον καὶ ἀνετινάχθη μετὰ χιλίων Αἰγυπτίων εἰς τὸν ἀέρα· ὁ μηχανικὸς τοῦ φρουρίου Κοκκίνης, ὁ ἐκδότης τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» Μάγερ, πολλοὶ Γερμανοὶ φιλέλληνας, οἱ ὀπλαρχηγοὶ Α. Γρίβας, Στουρνάρας, Σιδῆμας καὶ οἱ πρόκριτοι Τρικούπης καὶ Παπαδιαμαντόπουλος ἔπασον ἥρωικόν θάνατον. Ὁ Χρῆστος Καψάλης ἀθροίσας περὶ τοὺς 1800 γέροντας, γυναικας καὶ παῖδας ἐκλείσθη μετ' αὐτῶν εἰς μέγα οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον περιεῖχε τὰ πολεμοφόδια, καὶ περιέμενεν ἐκεῖ, ἕως οὗ οἱ ἐχθροὶ συνήχθησαν περὶ τὸ κτίριον· τότε φάλλων τὸ «Μνήσθητί Κύριε» ἔβαλε πῦρ εἰς τὴν πυρίτιδα καὶ δισχίλιοι μουσουλμάνοι ἐτάφησαν ὑπὸ τὰ εῤῥείπια αὐτοῦ μετὰ τῶν χριστιανῶν τοῦ ἥρωος Καψάλη. Τὰ δὲ ἐπιζήσαντα γυναικόπαιδα ἀπήχθησαν εἰς δουλείαν.

Οἱ δὲ δισχίλιοι καὶ τετρακόσιοι, οἵτινες εἶχον ὑπερπηθήσει τὰ χαρακώματα τῶν πολιορκητῶν ἀντὶ νὰ εὕρωσιν εἰς τὰς

ὑπωρείας τοῦ Ζυγοῦ τὸν Καραϊσκάκην εὖρον τοὺς ἐνεδρεύοντας ἐκεῖ Ἀλβανούς. Ἀλλὰ καὶ τοὶ περιεκυκλώθησαν ὑπὸ πενταπλασίας δυνάμεως, ἐν τούτοις κατῴρθωσαν νὰ διασπάσωσι τὸν σιδηροῦν κύκλον καὶ νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν Ἀμφισαν 1800 Μεσολογγίται, ἐν οἷς 200 γυναῖκες.

Πολιορκία καὶ ἄλωσις ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν.

Τὸν Ἰούλιον τοῦ ἔτους 1826 ὁ Κιουταχῆς εἰσέβαλεν ἐκ τῆς Ἀκαρνανίας εἰς τὴν Ἀττικὴν μετὰ 10,000 Ἀλβανῶν καὶ τὴν 2 Αὐγούστου κυριεύσας ἐξ ἐφόδου τὰς Ἀθήνας ἐπολιορκήσας τὴν ἀκρόπολιν, ἣ ὁποία ἐφρουρεῖτο ὑπὸ 470 ἀνδρῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Γκούρα. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τούτῳ εἶχον ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν πολιορκουμένων ὁ τότε διορισθεὶς ἀρχηγὸς τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος Γεώργιος Καραϊσκάκης καὶ ὁ Γάλλος συνταγματάρχης Φαβιέ μετὰ 3,500 ἀνδρῶν καὶ ἐνίκησαν μὲν ἐν Χαϊδαρίῳ τὴν 6 Αὐγούστου τοὺς ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ ἀποσταλέντας κατ' αὐτῶν δισχιλίους ἰππεῖς, ἀλλὰ μετὰ δύο ἡμέρας προσβλήθέντες ὑφ' ὅλης τῆς Τουρκικῆς δυνάμεως ἐνίκηθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὴν Ἐλευσῖνα. Ἐκτοτε ὁ Κιουταχῆς ἐξηκολούθησε δραστικώτερον τὴν πολιορκίαν τῆς ἀκροπόλεως καὶ τὴν 4 Ὀκτωβρίου ὁ Γκούρας ἐφανεύθη ὑπὸ ἐχθρικῆς σφαίρας· ἀνέλαβε δὲ τὴν ἀρχηγίαν τῆς φρουρᾶς ὁ Μακρυγιάννης καὶ τὴν 11 Ὀκτωβρίου ὁ Κριεζώτης καὶ ὁ Μαμούρης εἰσῆλθον εἰς τὴν ἀκρόπολιν μετὰ 350 τολμηρῶν ἀνδρῶν, καθ' ὃν χρόνον ὁ Καραϊσκάκης κατὰ τὰ συμπεφωνημένα ἀπέτρεπε τὴν προσοχὴν τοῦ Κιουταχῆ εἰς τὸ Χαϊδάρει, καὶ ἐνίσχυσαν οὕτω τὴν μικροψυχήσασαν φρουράν. Τότε δὲ ὁ Κιουταχῆς προσεπάθησε δι' ὑπονόμων ν' ἀνατινάξῃ εἰς τὸν αἶρα τὸ ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου τῆς ἀκροπόλεως πυροβολοστάσιον τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ὁ περίφημος ὑπονομοποιὸς Κώ-

στας έμπαταίωνε πᾶσαν αὐτοῦ προσπάθειαν δι' ἀνθυπονόμων. Τέλος δὲ οἱ πολιορκούμενοι ἀνερχόμενοι εἰς 1000 περίπου εἶχον μὲν τροφὰς δι' ἓν ἔτος, ἀλλ' ἑσπεροῦντο πολεμοφοδίων. Τὴν ἔλ-
λειψιν δὲ ταύτην ἀνεπλήρωσεν ἡ ἀνδρεία τοῦ φιλέλληνος Φα-
βιέ, ὅστις μετὰ 530 ἀνδρῶν, ὧν ἕκαστος ἔφερε σάκκον πυρί-
τιδος, εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἀκρόπολιν ὑπὸ χάλαζαν σφαίρων τὴν
12^{ην} ὥραν τῆς νυκτὸς τοῦ Δεκεμβρίου.

Ἡ κυβέρνησις, βλέπουσα ὅτι ἡ ἐν τῇ ἀκροπόλει φρουρὰ στε-
νῶς πολιορκουμένη ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ παρκαδοθῇ, ἀπε-
φάσισε νὰ προσβάλῃ συγχρόνως τὰ στρατεύματα τοῦ Κιου-
ταχῆ διὰ δύο ἰσχυρῶν σωμάτων ἀπὸ τοῦ Φαλήρου καὶ ἀπὸ τῆς
Ἑλευσίνος· ἐκ τούτων τὸ μὲν πρῶτον συνέκειτο ἐκ 2,700 ἀνδρῶν
ὑπὸ τὸν φιλέλληνα Ἀγγλὸν συνταγματάρχην Θωμᾶν Γόρδωνα,
τὸ δὲ δεύτερον ἐκ 3,500 ὑπὸ τὸν πρὸ ὀλίγου ἐκ Γαλλίας ἐλ-
θόντα συνταγματάρχην Κεφαλλῆνα Βούρβαχην. Καὶ κατὰ
πρῶτον ὁ Κιουταχῆς προσέβαλε τὸν Βούρβαχην, ὅστις εἶχε
προχωρήσει μέχρι τοῦ Καματεροῦ, καὶ μετὰ πεισματώδη μά-
χην, συγκροτηθεῖσαν τὴν 27 Ἰανουαρίου 1827, ἔτρεψεν εἰς φυ-
γὴν τοὺς Ἕλληνας, φονεύσας ἐξ αὐτῶν 300 ἐν οἷς καὶ τὸν
Βούρβαχην. Ἐπειτα τὴν 29 προσέβαλε τοὺς ἐν Φαλήρῳ ὠχυρω-
μένους Ἕλληνας, οἵτινες ὁμῶς ἀπέκρουσαν αὐτὸν μετὰ πεν-
τάωρον μάχην, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος καὶ τὰ ἐν Φαλήρῳ
Ἑλληνικὰ πλοῖα, κανονοβολοῦντα ἀπὸ πύργου κατὰ τῶν Τούρ-
κων. Ἀλλ' ὁ Κιουταχῆς, καίτοι ἀπεκρούσθη, κατεσκεύασεν
ἐμπροσθεν τῶν Ἑλλήνων χαρακώματα καὶ ὀχυρώματα, ἵνα
ἐμποδίσῃ πᾶσαν αὐτῶν πρόοδον.

Τὴν 3 Μαρτίου ἐστρατοπέδευσεν ὁ Καραϊσκάκης μετὰ 3000
ἀνδρῶν εἰς τὸ Κερατσίνιον, πρὸς δυσμὰς τοῦ Πειραιῶς. Τὴν
δ' ἐπιοῦσαν ἐπῆλθε κατ' αὐτοῦ ὁ Κιουταχῆς μετὰ πολυαρίθμου
πεζικοῦ καὶ ἱππικοῦ καὶ κυριεύσας ἐξ ἐφόδου τὰ τείχη τοῦ ἐν
Κερατσινίῳ μετοχίου ὅπου ἦσαν ὠχυρωμένοι 250 Ἕλληνες,

εφόρμησεν ἔπειτα κατὰ τῶν λοιπῶν προμαχόνων, ἀλλ' ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ κατεδιώχθη ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ τοῦ Χατζημιχάλη μετὰ ἐπτάωρον μάχην, ἀπολέσας 300 στρατιώτας. Ἀλλ' αἱ ἀποτυχίαι αὗται ἀντὶ ν' ἀποθαρρύνωσι τὸν Κιουταχῆν ἔτι μᾶλλον διήγειραν τὴν λύσσαν τῆς ἐκδικήσεως· ὅθεν συναθροίσας πολυάριθμα στρατεύματα διέκοψε πᾶσαν μεταξὺ τῶν ἐν Κερατσινίῳ καὶ ἐν Φαλήρῳ Ἑλλήνων συγκοινωνίαν.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἀπριλίου 1827, ὅτε ἀνέλαβον τὴν ἀρχηγίαν τῶν Ἑλλήνων δύο φιλέλληνες Ἀγγλοι, ὁ ναύαρχος Κόχραν καὶ ὁ στρατηγὸς Τσούρτς. Τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐφείλκυσαν πολυάριθμα Ἑλληνικά στρατεύματα ὑπὸ τοὺς ὀπλαρχηγούς των, Κολοκοτρώνην, Χρῦσαν-θον Σισίνην, Πετμεζαίους, Καλλέργην καὶ ἄλλους καὶ δεκακισχίλιοι μαχηταὶ ἔμελλον νὰ σώσωσι τὴν κινδυνεύουσαν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Γενικὴ ἐφοδὸς τῶν Ἑλλήνων γενομένη τὴν 13 Ἀπριλίου συγχρόνως ἀπὸ τοῦ Κερατσινίου, ἀπὸ τοῦ Φαλήρου καὶ ἀπὸ τῶν ἐν Πειραιεῖ πλοίων ἐπέτυχε θαυμασίως· ἐννέα χαρακώματα τῶν Τούρκων περὶ τὸ ἅγιον Σπυρίδωνα κυριεύονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, οἱ Τούρκοι περιορίζονται ἐντὸς τῆς μονῆς ταύτης, τὴν ὁποίαν ὁ ναύαρχος Μιχούλης ἤρχισε νὰ πυροβολῇ ἐκ τοῦ λιμένος, ὁ Κιουταχῆς κατελήφθη ὑπὸ ἀθυμίας καὶ ἐπέκειτο ἡ διάλυσις τῆς πολιορκίας τῆς ἀκροπόλεως. Ἀλλὰ κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν ὁ Κόχραν προέτεινε παρὰ τὴν ἐπίμονον ἀντιλογίαν τοῦ Καραϊσκάκη γενικὴν ἐφοδὸν κατὰ τῶν πολιορκητῶν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς ἐν τῇ ἀκροπόλει φρουράς, ἀπειλῶν ὅτι ἤθελεν ἀναχωρήσει, ἐὰν οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ δὲν παρεδέχοντο τὸ σχέδιόν του. Ἵνα δ' ἐξασφαλίσωσι τὰ νῶτά των συνωμολογήθη τῇ μεσολαβήσει τοῦ στρατηγοῦ Τσούρτς τὴν 16 Ἀπριλίου συνθήκη πρὸς τοὺς ἐν τῇ μονῇ ἁγίου Σπυρίδωνος ἐγκεκλεισμένους 270 Ἀλβανούς, ἵνα φύγωσιν ἐκεῖθεν ἐλευθέρως μετὰ τῶν ὀπλῶν των· ἀλλὰ δυστυ-

χῶς οἱ Ἕλληνες μεθ' ὅλας τὰς διαμαρτυρίας τοῦ Καρχησκάκη παρέσπόνθησαν, σφάξαντες ἐξ αὐτῶν 200.

Τὴν δὲ 22 Ἀπριλίου μέθυσοί τινες Κρηῆτες καὶ Ὑδραῖοι προσβάλλουσιν αἴφνης τὰ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἰλισσοῦ Τουρκικὰ χερσακώματα. Οἱ Τούρκοι ὑποχωροῦσιν εἰς τὴν αἰφνίδιον ταύτην προσβολὴν καὶ δύο Ὑδραῖοι ἀξιωματικοὶ ἐμπήγουσι τὰ ξίφη των εἰς τὰς ἐπάλξεις τῶν ἐχθρικῶν ὀχυρωμάτων· ἀλλὰ τότε ἐπέρχονται κατ' αὐτῶν ἐκ τοῦ ἐλαϊῶνος οἱ Τούρκοι δελήδεις (ἱππεῖς) οἵτινες νικῶσιν τοὺς Ἕλληνας καὶ καταδιώκουσιν αὐτοὺς μέχρι Φαλήρου, σφάξαντες 100 ἄνδρας. Ὁ Καρχησκάκης ἀκούσας τοὺς πυροβολισμοὺς, ἂν καὶ ἀσθενεῖς, ἐγείρεται ἐκ τῆς κλίνης, πηδᾷ εἰς τὸν ἵππον του καὶ ὁρμᾷ κατὰ τῶν διωκόντων δελήδων, ἀλλὰ προσβάλλεται ὑπὸ ἐχθρικῆς σφαίρας κατὰ τὴν κοιλίαν καὶ ἀποθνήσκει τὴν 23 Ἀπριλίου ἐπέτειον ἡμέραν τοῦ ὀνόματός του.

Τὴν δὲ 24 Ἀπριλίου ὁ Κόχραν ἀπεφάσισε νὰ ἐκτελέσῃ τὸ σχέδιον τῆς γενικῆς ἐφόδου. Κατ' αὐτὸ τρισχίλιοι ἄνδρες ἤθελον κινήσει ἐκ τοῦ Φαλήρου κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἄλλοι τόσοι ἐκ τοῦ Πειραιῶς. Ἀλλ' ἡ ἐπιχείρησις αὕτη κακῶς ἐκτελεσθεῖσα ἀπέτυχε. Τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα ἐνήργησαν μεμονωμένα καὶ περικυκλωθέντα ὑπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ κατεκόπησαν διηρημένα. Χίλιοι πεντακόσιοι ἐπίλεκτοι μαχηταὶ καὶ οἱ ὀπλαρχηγοὶ Ι. Νετκας, Λ. Βέικος, Τζαβέλλας, Φωτομάρας καὶ ὁ ταγματάρχης Ἰγγλέσης ἔπεσον ἐν τῇ μάχῃ ἐκείνῃ· ὁ Καλλέργης καὶ ὁ Δράκος ἔπεσαν τραυματαῖα εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Καὶ ὁ μὲν Δράκος ἠὺτοκτόνησεν, ὁ δὲ δὲ Καλλέργης ἐλυτρώθη ὑπὸ τῶν συγγενῶν του, ἀφοῦ ὁ Κιουταχῆς ἀπέκοψε τὸ ἀριστερόν του ὠτίον· διακόσιοι δὲ τεσσαράκοντα Ἕλληνες ἀπεκαφαλίσθησαν πρὸς ἐξίλασμόν τῆς παρὰ τὸν ἅγιον Σπυρίδωνα παρασπονδήσεως. Ὑστερον ὁ Τσοῦρτς διεπραγματεύθη μετὰ τοῦ Κιουταχῆ καὶ θέσας τὰς βάσεις τῆς

παραδόσεως τῶν ἐν τῇ ἀκροπόλει Ἑλλήνων παρήγγειλεν εἰς αὐτοὺς νὰ κενώσωσι τὸ φρούριον. Οὕτω τὴν 24 Μαΐου ἐξῆλθον ἐξ αὐτοῦ περὶ τοὺς διςχιλίους μεθ' ὅπλων καὶ ἀποσκευῶν καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν οἱ Τούρκοι κατέλαβον τὴν ἀκρόπολιν. τῆς ὁποίας τὰ μνημεῖα περιῆλθον ἐκ τῶν σφαιρῶν καὶ τῶν βομβαρδισμῶν εἰς τὴν σημερινὴν αὐτῶν κατάστασιν.

Ἡ ἐν Ναβαρίνῳ ναυμαχία.

Τὴν 24 Ἰουνίου (6 Ἰουλίου) 1827 ἡ Ἀγγλία, ἡ Ρωσσία καὶ ἡ Γαλλία ὑπέγραψαν ἐν Λονδίνῳ συνθήκην, καθ' ἣν αἱ εἰρημέναι Δυνάμεις ἀνεγνώριζον τὴν αὐτονομίαν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Πύλης καὶ ἀπεδέχοντο νὰ ἐπιβάλλωσι τὴν ἀνακωχὴν εἰς τοὺς διαμαχομένους Ἕλληνας καὶ Τούρκους. Ἡ Λονδίνεος συνθήκη ἀνεκοινώθη εἰς τοὺς διαφερομένους, καὶ ἡ μὲν Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἀπεδέχθη τὴν προταθεῖσαν ἀνακωχὴν, ὁ δὲ σουλτάνος Μαχμουτ ἀπέρριψεν αὐτήν. Ὁθεν στόλος Ρωσσικὸς ὑπὸ τὸν Ἀὔδεν κατέπλευσεν ἐκ τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ οἱ ἐν αὐτῷ εὐρισκόμενοι στόλοι τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ὑπὸ τὸν Κοδριγκτῶνα καὶ τὸν Δερινὺ ἐνισχύθησαν. Τὴν 31 Αὐγούστου 1827 ὁ Κοδριγκτῶν καὶ ὁ Δερινὺ κατέπλευσαν εἰς τὸν Ναβαρίνον καὶ ἀνεκοινώσαν εἰς τὸν Ἱμπραίμ τὴν Λονδίνεον συνθήκην· οὗτος δὲ ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἐγνώριζε τίποτε περὶ αὐτῆς, ἀλλ' οὐχ ἥττον ὑπεσχέθη ἐπὶ τῷ λόγῳ τῆς τιμῆς του ὅτι δὲν θὰ κάμῃ καμμίαν ναυτικὴν ἐπιχείρησιν, ἕως οὗ λάβῃ νέας διαταγὰς παρὰ τοῦ σουλτάνου. Οὕτως ἔγινε δεκτὴ ἡ ἀνακωχὴ καὶ ὑπὸ τοῦ Ἱμπραίμ, ἀλλ' ὁ Ἀγγλος φιλέλληन Ἀστιγζ μετὰ ἐξ πλοίων προσβαλὼν κατέστρεψε τὸν πρὸ τῆς Ἰτέας ἡγυροβολημένον Τουρκικὸν στολίσκον ἐξ ἑνδεκα πλοίων (18 Σεπτεμβρίου). Ὁ δὲ Ἱμπραίμ, καθὼς ἔμαθε τοῦτο, ἔγινε ἔξω φρενῶν καὶ κηρύξας

ἑαυτὸν ἀπηλλαγμένον τοῦ ὄρκου του διέταξε νὰ ἐκπλεύσῃ ἐκ τοῦ Ναβαρίνου ὁ στόλος, ἵνα τιμωρήσῃ τὸν Ἕγγλον φιλέλληνα. Ὁ δὲ Κοδριγκτών, ὅστις ἦτο ἐν τῷ λιμένι τῆς Ζακύνθου, ἐράνη τὴν 20 Σεπτεμβρίου ἔμπροσθεν τοῦ Τουρκικοῦ στόλου παρὰ τὸ ἀκρωτήριο Πάπαν καὶ ἐμήνυσεν εἰς τὸν ναύαρχον αὐτοῦ Πατρονάμπειν ὅτι, ἀφοῦ ὁ Ἱμπραῖμ παρέβη τὴν ὑπόσχεσίν του, προτίθεται νὰ πυροβολήσῃ κατὰ τοῦ πρώτου πλοίου, τὸ ὁποῖον ἤθελε δοκιμάσει νὰ πλεύσῃ εἰς τὰ πρόσω. Ὁ δὲ μπέης προσεπάθησε νὰ δικαιολογηθῇ, προφασιζόμενος ὅτι ἐσχόπευε μόνον νὰ εἰσαγαγῇ τροφὰς εἰς τὰς Πάτρας. Ἀλλ' ὁ Ἕγγλος ναύαρχος εἰς ἀπάντησιν ἐπυροβόλησε κατὰ τῶν Τουρκικῶν πλοίων καὶ ὁ μπέης ἔντρομος ἐπέστρεψεν εἰς Ναβαρίνον. Κατὰ ταύτην δὲ τὴν στιγμὴν ὁ Ἱμπραῖμης ἔλαβεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως νέας διαταγὰς νὰ διπλασιάσῃ τὰς προσπάθειάς του, ἵνα ὑποτάξῃ ἐντελῶς τὴν Πελοπόννησον. Τότε ἐνέσκηψε φοβερὰ ἐρήμωσις εἰς τὴν χερσόνησον· σώματα μεταβατικὰ ἡρήμευσαν τὴν Ἀρχαδίαν καὶ τὴν Μεσσηνίαν, ἐπυροβόλησαν ὅσα χωρία εἶχον περισωθῇ καὶ ἐξερρίζωσαν 60,000 συκῶν καὶ 25,000 ἐλαίων. Ὁ Ἕγγλος ναύαρχος Ἀμιλτὼν ἔγραφεν ἐκ Κιτρηνῶν «ἐάν ὁ Ἱμπραῖμης μείνῃ ἐν Ἑλλάδι, πλεον τοῦ ἐνὸς τρίτου τῶν κατοίκων θέλει ἀποθάνῃ ὑπὸ τῆς πείνης.» Ὅθεν οἱ ναύαρχοι τῶν τριῶν Δυνάμεων ἠνώθησαν τὴν 1 Ὀκτωβρίου πρὸ τοῦ Ναβαρίνου καὶ ἐμήνυσαν εἰς τὸν τοποτηρητὴν τοῦ ἀπόντος Ἱμπραῖμη Μοχαρέμπειν, ὅτι ἡ παραβιασθεῖσα ὑπόσχεσις ἀναγκάζει αὐτοὺς ν' ἀπαιτήσωσι ν' ἀποπλεύσῃ εὐθὺς ὁ στόλος τῶν Τούρκων καὶ τῶν Αἰγυπτίων εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ νὰ κενωθῇ ἡ Πελοπόννησος ἀπὸ τῶν Αἰγυπτίων. Εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην ἐδόθη ἡ ξηρὰ ἀπάντησις, ὅτι ὁ Ἱμπραῖμης ἦτο ἀπών. Τότε δὲ οἱ ναύαρχοι ἀπεφάσισαν ἐν συμβουλίῳ νὰ εἰσπλεύσωσιν εἰς τὸν λιμένα, ἔχοντες ἐν ὄλῳ 26 πλοῖα καὶ 1270 τηλεβόλα καὶ νὰ ἐπανα-

λάβωσιν ἐκεῖ τὰς προτάσεις των. Οὕτω λοιπὸν τὴν μεσημβρίαν τῆς 8 Ὀκτωβρίου 1827 εἰσέπλεε πρῶτος ὁ Κοδριγκτῶν, δεύτερος ὁ Δερινὺ καὶ τελευταῖος ὁ "Αὔδεν. Ὁ δὲ Μοχαρέμπεης παρεκάλεσε τὸν Κοδριγκτῶνα νὰ μὴ εἰσπλεύσῃ μεθ' ὅλου τοῦ στόλου εἰς τὸν λιμένα, ἀλλ' ὁ "Αγγλος φιλέλλην ἀπήντησεν ὅτι ἤρχετο νὰ δώσῃ διαταγὰς καὶ οὐχὶ νὰ λάβῃ. Τότε οἱ Τοῦρκοι παρέταξαν τὸν στόλον των συγκεῖμενον ἐξ 82 πολεμικῶν πλοίων, φερόντων 2240 πυροβόλα εἰς μάχην.

Τὰ πρόσθια πλοῖα τῶν τριῶν Δυνάμεων ἦσαν ἠγκυροβολημένα εἰς ἀπόστασιν βολῆς πιστολίου ἀπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, ὅτε ὁ κυβερνήτης τῆς Ἀγγλικῆς φρεγάτας «Δαρτμουθ» Φέλλος προσεκάλεσε τὰ πρὸς τὰ δεξιὰ του πυρπολικά ν' ἀπομακρυνθῶσιν ὀλίγον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ κυβερνήτης αὐτῶν ἠρνήθη νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν πρόσκλησιν, ὁ Φέλλος ἔστειλε λέμβον τινά, ἵνα κόψῃ τὸν ἀγκύριον κάλων τοῦ ἐγγὺς εὐρισκομένου πυρπολικοῦ. Τὸ πλήρωμα ὅμως αὐτοῦ ἐπυροβόλησε κατὰ τῆς λέμβου καὶ ἐφόνευσέ τινας τῶν ἐν αὐτῇ "Αγγλων. Ἡ δὲ Δάρτμουθ ἀπήντησε δι' ἀμυντηρίου πυροβολισμοῦ, ἀλλὰ τότε ἐρρίφθησαν ἀπὸ τινος τῶν Αἰγυπτίων πλοίων αἱ πρῶται βολαὶ τηλεβόλου κατὰ τῆς φρεγάτας, Ὁ δὲ Κοδριγκτῶν δὲν διέταξεν ἀκόμη πῦρ ἀπὸ τῶν τηλεβόλων, ἀναμένων νὰ ἴδῃ μήπως ἡ πρὸς τὸν Δαρτμουθ σύγκρουσις ἦτο παρὰ νόησιν τις, καὶ ἀπέστειλε διὰ τοῦτο λέμβον τινά πρὸς τὸν ναύαρχον τῶν Αἰγυπτίων Μοχαρέμ, μνηύων εἰς αὐτὸν ὅτι ἐπεθύμει ν' ἀποφύγῃ τὴν αἱματοχυσίαν. Οἱ ἐν τῇ ναυαρχίδι ὅμως ἐφόνευσαν τὸν "Αγγλον πηδαλιούχον Μικέλην καὶ ἐπυροβόλησαν κατὰ τῆς Ἀγγλικῆς φρεγάτας «'Ασίας.» Τότε πλέον ὁ Κοδριγκτῶν ὁ ἀρχαιότερος ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ διέταξε πῦρ καὶ ὅλα τὰ πλοῖα τῶν συμμάχων Δυνάμεων ἤρχισαν πυροβολοῦντα. Ἡ ναυμαχία διήρκεσε τρεῖς περίπου ὥρας καὶ ἐκ τῶν 82 πολεμικῶν πλοίων τῶν Τούρκων καὶ Αἰγυπτίων ἔμειναν ἐπιπλέοντα 27 μόνον. Ἐν τῇ ναυμαχίᾳ

ταύτη ἔπεσον ἐκ μὲν τῶν Τουρκοαιγυπτίων 6000, ἐκ δὲ τῶν
συρμάχων 172 καὶ 470 ἐπληρώθησαν. Οὕτω διὰ τοῦ αἵμα-
τος τῶν Εὐρωπαίων ἐπεσφραγίσθη ἡ κινδυνεύουσα ἐλευθερία
τῆς Ἑλλάδος.

ΜΕΡΟΣ Γ'.

ΒΙΟΙ ΕΠΙΦΑΝΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ.

Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ὁ πρεσβύτερος.

Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1636 ἐκ γονέων πλουσίων Νικολάου καὶ Ρωξάνης. Ἐξεπαιδεύθη πρῶτον ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἔπειτα ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Παταυίου, ὅπου ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἱατρικῆς. Ἐπανελθὼν δὲ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀνέλαβεν εὐδοκίμως ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Φαναρίου τὴν διδασκαλίαν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ῥητορικῆς καὶ συγχρόνως τὴν ἄσκησιν τοῦ ἱατρικοῦ ἐπαγγέλματος. Ἐπειδὴ ὁμως ἀπέβλεπεν εἰς στάδιον εὐρύτερον ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς Τουρκικῆς, τῆς Ἀραβικῆς, τῆς Περσικῆς καὶ τῆς Ἰταλικῆς γλώσσης· ἀφοῦ δ' ἔγεινεν ἐγκρατὴς αὐτῶν προσελήφθη τῷ 1671 ὑπὸ τοῦ πρώτου ἐκ τῶν Ἑλλήνων μεγάλου διερμηνέως τῆς Πύλης Παναγ. Νικουσίου ὡς γραμματεὺς καὶ μεταφραστῆς. Ὡς τοιοῦτος καὶ ὡς ἱατρὸς ἐγνωρίσθη τότε καὶ εὐνοήθη ὑπὸ τοῦ μεγάλου βεζύρου Ἀχμέτ Κιουπριλῆ, ὅστις διώρισεν αὐτὸν τῷ 1674 μέγαν διερμηνέα. Ὡς διερμηνεὺς δὲ τῆς Πύλης παρηκολούθησε βραδύτερον (1673) τὸν διάδοχον τοῦ Ἀχμέτ Καρᾶ Μουσταφᾶν εἰς τὴν κατὰ τῆς Βιέννης ἐκστρατείαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἄλωσις τῆς Βιέννης ἀπέτυχεν, ὁ μὲν βεζύρης ἐθανατώθη ὑπὸ τοῦ σουλτάνου, ὁ δὲ Μαυροκορδάτος κατεδιώχθη τόσον ἀπηνῶς, ὥστε μόλις διὰ τῆς θυσίας ὅλης τῆς περιουσίας του κατώρθωσε νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν του καὶ ν' ἀπευλεθερώσῃ ἐκ τῆς εἰρκτῆς τὴν οἰκογένειάν του.

Ὅτε δὲ βραδύτερον (1685) διωρίσθη καὶ πάλιν μέγας διερμηνεὺς τῆς Πύλης, συνώδευσεν εἰς Βιέννην τὸν πληρεξούσιον τῆς Ὑψηλῆς Πύλης Σουλφικάρ Ἐφέντην, σταλέντα πρὸς συνομολόγησιν εἰρήνης. Ἐπειδὴ ὁμῶς παρενεβλήθησαν πρὸς τοῦτο πολλὰ προσκόμματα, οἱ ἀπεσταλμένοι ἐπανῆλθον μετὰ τριετίαν ἄπρακτοι. Ἀλλὰ δέκα ἔτη ὕστερον (1698) ὁ Μαυροκορδάτος ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος· διότι ὑπέγραψεν ἐν Καρλοβιτσίῳ τὴν μεταξὺ Τουρκίας καὶ Αὐστρίας εἰρήνην καὶ τόσον εὐχαρίστησεν ἀμφοτέρω τὰ Κράτη, ὥστε ἡ μὲν Ὑψηλὴ Πύλη ἐτίμησεν αὐτὸν διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἐξ ἀπορρήτων, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἀνηγόρευσε κόμητα τῆς αὐτοκρατορίας του. Διετήρησε δὲ τὸ ἀξίωμα τῆς μεγάλης διερμηνείας μέχρι τῶν 1709, ὅτε διωρίσθη ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας. Βραδύτερον δὲ μετετέθη εἰς τὴν Βλαχίαν, ὅπου ἡγεμόνευσεν ἑνδεκα ἔτη ἐν ἄκρᾳ εἰρήνῃ καὶ ἀπέθανεν τῷ 1730.

Μαθηταὶ δὲ αὐτοῦ ὑπῆρξαν πλείστοι, διαπρέψαντες ἀκολούθως ὡς καθηγηταί· ὥστε πάννυ δικαίως ὁ Ρίζος θεωρεῖ ὡς πρώτην περίοδον τῆς ἀναγεννήσεως τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὴν ἐπὶ τοῦ Μαυροκορδάτου τούτου. Δὲν ὑπάρχει βιογραφικὸν ἢ ἱστορικὸν σύγγραμμα περὶ Τουρκίας, τὸ ἐποιοῦν νὰ μὴ μνημονεύῃ μετ' εὐφημίας καὶ τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδατον. Συνέγραψε δὲ καὶ συγγράμματα πολλά, τῶν ὁποίων τὰ ἀξιολογώτατα εἶναι τὰ ἐξῆς· *Πάρεργα Φιλοθέου*, θεωρηθέντα ἐν Γαλλίᾳ ὡς διδακτικώτατα, τερπνὸν σύγγραμμα, οἷον ὁ ὑπὸ Φαινελῶνος Τηλέμαχος καὶ *Πραγματεία* περὶ Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Λάμπρος Κατσώνης.

Ὁ Λάμπρος Κατσώνης ἐγεννήθη ἐν Λεβαδείᾳ τῆς Βοιωτίας περὶ τὸ 1752· ὅτε δ' ἐφ' ἴασεν εἰς ἡλικίαν δέκα ὀκτὼ ἐτῶν, ἔχασε

τὸν πατέρα του καὶ τὴν πατρικὴν του περιουσίαν· ὅθεν ἤναγκά-
 σθη νὰ γείνη μισθωτὸς τεχνίτου τίνος, ὅπου διέτριψεν ἔτη δύο.
 Ἐπειδὴ δὲ ἀπηρέσκετο εἰς τὴν τέχνην καὶ ἐπεθύμει ἄλλον
 πόρον ζωῆς ἀπέπλευσεν εἰς Ἀγκῶνα, ὅπου τότε ὁ Ρωσσικὸς
 στόλος ἡτοιμάζετο νὰ ἐκπλεύσῃ κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐκεῖ δὲ
 εἰσελθὼν εἰς τὴν Ρωσσικὴν ὑπηρεσίαν κατετάχθη εἰς τὸ τάγμα
 τῶν κυνηγῶν. Ὁ δὲ ταξιάρχης Νοταβινὸς διὰ τὴν ἀγχίνουσαν
 καὶ καλὴν διαγωγὴν τοῦ νέου Λάμπρου διώρισε αὐτὸν ὑπα-
 ξιωματικόν. Τοῦτον τὸν βαθμὸν ἔχων καθ' ὅλην τὴν πρώτην
 ἐπανάστασιν τῆς Ἑλλάδος (1769 — 1774) πολὺ εὐδοκίμησε
 καὶ διὰ τοῦτο ἔγεινεν ἄξιος τῆς εὐνοίας τῶν ἀρχηγῶν του. Ὅτε
 δ' ἔγεινεν εἰρήνη μετὰξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας ἐν ἔτει 1774,
 καὶ ὁ Ρωσσικὸς στόλος ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια, οἱ μὲν ἄλλοι Ἕλ-
 ληνες, ὅσοι μετὰ τῶν Ρώσσιων συνεπολέμησαν ἔμειναν ἐν τῇ
 Ἑλλάδι, τρισχίλιοι δὲ περίπου ἐκ τοῦ Ἑλληναλβανικοῦ τάγ-
 ματος συναπεδήμησαν μετὰ τῶν Ρώσσιων καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν
 Κριμαίαν κατώκησαν εἰς τὰς πόλεις Γενικαλὲ καὶ Κέρτσιον. Ὁ
 Λάμπρος μισθὸν τὴν Τουρκικὴν τυραννίαν καὶ διὰ προστασίας
 τοῦ Νοταβινοῦ προβιβάσθεις εἰς τὸν βαθμὸν ἀξιωματικοῦ συν-
 ετάχθη μὲ τοὺς Ἑλληναλβανούς καὶ διέμεινεν ἐν Γενικαλὲ καὶ
 Κερτσίῳ ἀπολαύων τῆς εὐνοίας τοῦ ἐπαρχοῦ Πορβόσου ὅχι μόνον
 διὰ τὴν εἰς τὸ ἐπάγγελμά του ἐπιμέλειαν, ἀλλὰ καὶ διότι
 ἐκτὸς τῆς πατρικῆς γλώσσης ἐλάλει καὶ τρεῖς ἄλλας ξένας,
 τὴν Ρωσσικὴν, τὴν Ἰταλικὴν καὶ τὴν Τουρκικὴν, αἱ ὁποῖαι
 τότε ἐκεῖ ἦσαν χρησιμώταται. Μετ' ὀλίγον δὲ ὁ Παῦλος Σερ-
 γιάδης Ποτεκμῖνος ἐστάλη μετὰ πολλῶν στρατιωτῶν, ἵνα τα-
 πεινώσῃ τοὺς περὶ τὴν Κριμαίαν ἀτακτοῦντας βαρβάρους καὶ
 ἔπειτα νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Περσίας. Ὁ ἐπαρχος γνωρί-
 ζων τὰ προτερήματα τοῦ Λάμπρου συνέστησεν αὐτὸν εἰς τὸν
 Ποτεκμῖνον ὡς ἄξιον καὶ χρήσιμον. Ὁ δὲ Ποτεκμῖνος ἐκτιμή-
 σας τὴν ἱκανότητά τοῦ Λάμπρου προήγαγεν αὐτὸν εἰς τὸν βαθ-

μόν τοῦ λοχαγοῦ. Κατὰ δὲ τὸ 1787 κηρυχθέντος τοῦ πολέμου μεταξύ τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Τουρκίας, ἔλαβε καὶ ὁ Λάμπρος ὑπὸ τὴν διοίκησίν του ἓν πλοῖον ἐμπορικὸν καὶ ἔπραξε κατὰ τῶν Τούρκων θαύματα ἀνδρείας. Τὸν δὲ Ἰανουάριον τοῦ 1788 ἦλθεν εἰς Τεργέστην καὶ ἡγόρασεν ἐκεῖ δι' ἐράνων τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος τρία πλοῖα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἦτο 28 τηλεβόλων καὶ τὸ ὠνόμασε «Βόρειον Ἀθηναῖν.» Ἀφοῦ δὲ ἐξώπλισεν αὐτά, ἀπέπλευσεν ἐκ Τεργέστης εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν.

Μετ' ὀλίγον ὁ Λάμπρος ἐκυρίευσεν κατὰ τὸ Αἰγαῖον δώδεκα ἐχθρικὰ πλοῖα καὶ ὠπλίσας αὐτὰ τὰ κατέταξεν εἰς τὸν ἴδιον στολίσκον· βραδύτερον δὲ προσετέθησαν εἰς τὴν μοῖραν τοῦ Λάμπρου ὀκτὼ ἄλλα πλοῖα Ἑλληνικά. Μετὰ τῆς δυνάμεως ταύτης λέγεται ὅτι ὁ Κατσώνης ἠφάνισε τὴν ναυτικὴν ἐμπορίαν τοῦ Τουρκικοῦ κράτους, ἐκυρίευσεν τὸ φρούριον τοῦ Καστελορρίζου εἰς τὰ παράλια τῆς Λυκίας, κατέστρεψε τοὺς προμαχῶνας τοῦ Δυρραχίου καὶ ἐπανειλημμένως κατεναυμαχῆσεν ἐκ παρατάξεως αὐτὸν τὸν Τουρκικὸν στόλον. Ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις καταπλαγεῖσα προσεπάθησε νὰ προσοικειωθῇ τὸν ἄνδρα διὰ τοῦ διερμηνέως τοῦ στόλου Στεφάνου Μαυρογένους. Ὁ διερμηνεὺς ἔγραψε πρὸς τὸν Λάμπρον ἐπιστολήν, διὰ τῆς ὁποίας προσηγόρευεν αὐτὸν ἀνδρειότατον ἥρωα, ὑπέσχετο εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς ὀπαδοὺς του ἀμνηστίαν καὶ παρεχώρει εἰς αὐτὸν τὴν διαδοχικὴν καὶ ἀφορολόγητον ἡγεμονίαν μιᾶς τῶν νήσων τοῦ Ἰκαρίου πελάγους, ὁποῖαν ἤθελεν ἐκλέξῃ. Ἀλλ' ὁ Λάμπρος ἀπέκρουσε πάντα ταῦτα καὶ ἐξηκολούθησε τὸν ἀγῶνα. Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους 1790 παραλαβὼν καὶ 500 κλέφτας ὑπὸ τὸν ἀνδρεῖον Ὁπούντιον Λοκρὸν Ἀνδροῦτσον συνεκρότησε περὶ τὸ ἀκρωτήριο τῆς Εὐβοίας Καφηρέα μετὰ 9 πλοίων τὴν πεισματωδεστάτην τῶν ναυμαχιῶν, ἐν τῇ ὁποίᾳ κατετρόπωσε τὸν Ὀθωμανικὸν στόλον συγκεῖμενον ἐκ 16 μεγάλων πλοίων.

Ἀλλὰ τὴν ἐπιούσαν, ἀφοῦ προσῆλθε καὶ Ἀλγερινὴ μοῖρα, περι-
κυκλωθεὶς ὁ Λάμπρος ἡττήθη, πρᾶξας ἐν τῇ ναυμαχίᾳ ἐκείνῃ
θαύματα ἀνδρείας καὶ ἡρωισμοῦ. Καὶ αὐτὸς μὲν ἀπώλεσε 5
πλοῖα, ὧν τὰ 3 ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τῶν ἰδίων κυβερνητῶν, καὶ
650 ἄνδρας καὶ ἀξιωματικούς, ἐκτὸς τῶν τραυματιῶν ὅσο
διεσώθησαν, ἐκ δὲ τῶν πολεμίων ἐφονεύθησαν 3,000 καὶ ἐπλη-
γώθησαν πολλοί. Ἡ αὐτοκράτειρα τῆς Ρωσσίας Αἰκατερίνη
ἐτίμησε τὸν Λάμπρον, καταφυγόντα μετὰ τὴν ναυμαχίαν εἰς
Μῆλον, προβιβάσασα αὐτὸν εἰς βαθμὸν χιλιάρχου καὶ ἀπονεί-
μασα εἰς αὐτὸν τὸ παράσημον τοῦ ἁγίου Γεωργίου.

Ὁ ἥρως τῆς Βοιωτίας δὲν ἀπέβαλλε τὸ θάρρος του ἐκ τοῦ
φοβεροῦ ἐκείνου ἀτυχήματος. Κατήρτισε νέον στολίσκον καὶ
ἡτοιμάζετο νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν ἀγῶνα, ὅτε τῷ 1792 ὑπε-
γράφη ἐν Ἰασιῳ συνθήκη μεταξὺ τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Τουρ-
κίας καὶ διετάχθη ἔνεκα τούτου νὰ παύσῃ πᾶσαν ἐχθροπραξίαν.
Ὁ Λάμπρος ἀγανακτήσας ἀνεφώνησεν ὅτι, ἐὰν ἡ αὐτοκράτειρα
Αἰκατερίνη συνωμολόγησε τὴν εἰρήνην αὐτῆς, ὁ Κατσώρης
ἀκόμη δὲν ὑπέγραψε τὴν ἰδικήν του· ἐξέδωκεν ἔντονον δια-
μαρτύρησιν κατὰ τῆς Ρωσικῆς πολιτικῆς καὶ τὸν Μάιον τοῦ
1792 κατέλαβε τὴν περὶ τὸ Ταίναρον Λακωνικὴν παραλίαν,
ἵνα ἐκεῖθεν ἐξακολουθήσῃ τὰς ἐπιδρομάς του. Ἐκεῖ δὲ προσ-
βληθεὶς ὑπὸ τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου καὶ ὑπὸ δύο Γαλλικῶν
μονοκρότων ἀντέστη μὲν ἐπὶ τινὰ χρόνον καὶ φοβερὰν ἐπή-
νεγκε σφαγὴν εἰς τοὺς πολεμίους, ἀλλ' ἐπὶ τέλους προτρα-
πεῖς καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μάνης Τζανέτου Γρη-
γοράκη ἀπέπλευσεν εἰς Ἰθάκην καὶ ἐκεῖθεν ἐπέστρεψεν εἰς
Ρωσσίαν. Παρὰ τῇ Αἰκατερίνῃ δὲν ἔτυχεν εὐμενῇ δεξίωσιν·
ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς ὁ διαδεχθεὶς τὴν αὐτοκρατο-
ρίαν τῷ 1796 Παῦλος Α'. ἀντήμειψε τὰς ὑπηρεσίας του, δω-
ρήσας εἰς τὸν ἄνδρα γενναίαν χρηματικὴν χορηγίαν. Μετ'
ὀλίγον δὲ ὁ Λάμπρος ζητήσας τὴν ἐκ τῆς στρατιωτικῆς

ὕπηρεσίας ἄφεσιν κατεστάθη εἰς Κριμαίαν καὶ ἀπέθανε τῷ 1804.

Εὐγένιος Βούλγαρις.

Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις ἐγεννήθη ἐν Κερκύρᾳ κατὰ τὸ ἔτος 1716 καὶ βαπτισθεὶς ὠνομάσθη Ἐλευθέριος. Ἐπειτα λαβὼν μοναχικὸν σχῆμα μετωνομάσθη Εὐγένιος. Ἐν τῇ πατρίδι του ἐδιδάχθη τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν παρὰ τῷ Ἱερεμίᾳ Καββαδίᾳ. Ἐπειδὴ δ' ἐπεθύμει ὑψηλοτέραν παιδείαν μετέβη ἀκολουθῶς εἰς τὸ Πατριαρεῖον τῆς Ἱταλίας, ὅπου ἠσχολήθη εἰς τὴν φιλοσοφίαν, τὴν μαθηματικὴν, τὴν θεολογίαν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν. Τότε δ' ἐν τῇ Βενετίᾳ κατοικοῦν πολλοὶ πλούσιοι Ἰωαννῖται, μεταξὺ τῶν ὁποίων διέπρεπον οἱ Ἐλευθέριοι Μαροῦτσοι. Οὗτοι ταχέως ἐγνώρισαν τὰ ἔξοχα πλεονεκτήματα καὶ τὴν πολυμαθειαν τοῦ Εὐγενίου, ὅστις μετέβαινε ἐνίοτε ἐκεῖ πρὸς ἐκπλήρωσιν θρησκευτικῶν καθηκόντων. Ὅθεν οἱ Μαροῦτσοι ἀπεφάσισαν νὰ στείλωσιν αὐτὸν εἰς τὴν πατρίδα των διδάσκαλον. Ὁ Εὐγένιος ἐδέχθη τὴν ἀποστολήν· ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ Γκισύμη ἐσχολᾷρχει ὁ Βασιλόπουλος Βαλάνος, οἱ Μαροῦτσοι ἔκτισαν δι' ἄδράς δαπάνης ἄλλο σχολεῖον τὸ ἀπ' αὐτῶν ὀνομασθὲν Μαρουτσαϊκόν. ὅπου ὁ νέος διδάσκαλος ἐγκατέστη κατὰ τὸ ἔτος 1742. Ὁ δὲ Εὐγένιος, ἀφοῦ ἐδίδαξεν ἐνταῦθα ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη τὰ νέα φιλοσοφήματα τοῦ Λωκίου, τοῦ Λαίβνιτίου καὶ τοῦ Βολφίου, προσεκλήθη τῷ 1750 εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Κοζάνης, μικρᾶς πόλεως τῆς Μακεδονίας.

Ἀπὸ τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Κοζάνης ὁ Εὐγένιος εἶχεν ἤδη φημισθῆ κατ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα ὡς φιλόλογος καὶ φιλόσοφος ἄριστος. Ἐπειδὴ δ' ἐφιλοτιμεῖτο νὰ ὑμилῇ καὶ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος μὲ εὐγλωττίαν ἀνήκουστον ἕως τότε, καὶ ὁ κληρὸς πλέον δὲν ἠδύνατο ν' ἀμφιβάλῃ ὅτι ἦτο στῦλος τῆς ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο ἡ ἱερὰ σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀποφασίσασα

νά συστήσῃ σχολεῖον τοῦ γένους ἐν ᾿Αθωνι προσεκάλεσε εἰς τοῦτο σχολάρχην τὸν Εὐγένιον, ὡς ἱκανὸν νὰ διδάξῃ τοὺς μέλ-
 λοντας κληρικοὺς ποιμένας τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ τὰ ὑγιὰ δόγ-
 ματα τῆς ἱερᾶς πίστεως. Μετὰ τιμῆς λοιπὸν μεγάλης ὁ Εὐ-
 γένιος ἔγεινε δεκτὸς εἰς τὸ πατριαρχεῖον τῷ 1753 καὶ ἐπὶ μι-
 σθῷ χιλίων γροσίων κατ' ἔτος ἐστάλη εἰς τὴν ἐν ᾿Αθωνι νεω-
 στὴ κτισθεῖσαν σχολήν, εἰς τὴν ὁποίαν ὡς διδάσκαλοι τῆς Ἑλ-
 ληνικῆς γλώσσης διωρίσθησαν ὁ Νεόφυτος Καυσοκαλυβίτης
 ἱεροδιάκονος ἐκ Πελοποννήσου καὶ ὁ Παναγιώτης Παλαμᾶς
 ἐκ Μεσολογγίου. Πανταχόθεν συνέρρεον μαθηταί, τῶν ὁποίων
 ὁ ἀριθμὸς εὐθὺς ἔφθασεν εἰς 500, ἵνα ἀκούσωσι τὸν εὐφραδέ-
 στατον ἄνδρα. Ἐνταῦθα ὁ Εὐγένιος συνέταξε καὶ ἐδίδασκε τὰ
 περίφημα συγγράμματά του, ἧτοι τὴν Λογικὴν, τὴν Μεταφυ-
 σικὴν, τὴν Γεωμετρίαν, καὶ τὸ περὶ συστήματος τοῦ Παντός.
 Πέντε μὲν ἔτη διήρκεσεν ἡ σχολὴ τοῦ ᾿Αθωνος, ἀλλ' ἡ ἐνέρ-
 γειά της ὑπῆρξε καρποφόρος καὶ διαρκεστάτη εἰς τὸ ἔθνος.
 Ἐνεκα διαφορῶν ταραχῶν, τὰς ὁποίας ὑπεκίνησαν φωτισθεῖσαι
 μοναχοί, ἠναγκάσθη ὁ Εὐγένιος ν' ἀφῆσθαι τὸν ᾿Αθω. Ἐνῷ δὲ
 διετρίβεν ἐν Θεσσαλονίκῃ προσεκλήθη τῷ 1761 εἰς Κων/πολιν
 ὡς διδάσκαλος τῆς πατριαρχικῆς σχολῆς. Ἐπειδὴ δ' ἐπεθύμει
 νὰ δημοσιεύσῃ τὰ συγγράμματά του μετέβη ἀκολούθως εἰς Λει-
 ψίαν, ὅπου διέτριψεν ἕως τοῦ 1772 ἔτους καὶ ἐξέδωκε τὴν πολύ-
 κροτον Λογικὴν καὶ ἄλλα. Κατὰ θέλησιν δὲ τῆς αὐτοκρατορίσσης
 τῆς Ρωσσίας Αἰκατερίνης Β' μετέφρασεν εἰς τὴν καθωριλημένην
 γλῶσσαν τὸν νομικὸν της κώδικα καὶ προσκληθεὶς ἔπειτα ἀπῆλ-
 θεν εἰς Ρωσσίαν, ὅπου ἀνεδείχθη πρῶτος ἀρχιεπίσκοπος Σλα-
 βονίου καὶ Χερσῶνος. Μετὰ τινα δ' ἔτη παρητήθη καὶ ἔζη ἐν
 Πετροπόλει, ὅπου κατὰ διαταγὴν τῆς αὐτοκρατορίσσης με-
 τάφρασεν ἐκ τοῦ Λατινικοῦ ἐμμέτρως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τὴν
 Αἰνείαδα τοῦ Βιργιλίου. Ὅτε δὲ προσήγγιζεν εἰς τὸ τέλος τοῦ
 βίου (1806) οἱ φιλοπάτριδες Ζωσιμάδαὶ παρὰ λαβόντες τὰ χει-

ρόγραφά του εξέδωκαν αὐτὰ διὰ τοῦ τύπου ἵνα διανεμηθῶσι δωρεάν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Οὗτος εἶνε συντόμως ὁ βίος τοῦ ἐνδόξου ἀνδρός, ὅστις δικαίως δύναται νὰ ὀνομασθῇ ὁ πρόδρομος τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος.

Νικηφόρος Θεοτόκης.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς σχεδὸν χρόνους ἤκμασε καὶ ὁ δεύτερος ἐνδόξος Κερκυραῖος Νικηφόρος Θεοτόκης. Οὗτος κατήγετο ἐκ τῆς πλουσίας οἰκογενείας τῶν Θεοτοκῶν καὶ ἐδιδάχθη, καθὼς ὁ Εὐγένιος, τὰ ἐγκύκλια μαθήματα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῇ Κερκύρᾳ παρὰ τῷ μνημονευθέντι Ἱερεμίᾳ Καββαδίᾳ. Ἐπειτα δὲ ἀπελθὼν εἰς Ἰταλίαν ἡσχολήθη περὶ τὰ φιλοσοφικά, πρὸ πάντων ὅμως ἐνέσκυψεν εἰς τὴν σπουδὴν τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν, κατὰ τὰς ὁποίας ὑπερέβαινε πολὺ τὸν Εὐγένιον. Ἀφοῦ δ' ἐπεράτωσεν τὰς σπουδὰς τοῦ ἐδίδαξε κατὰ πρῶτον εἰς τὴν πατρίδα του ἀπὸ τοῦ ἔτους 1756 — 1762. Κατ' αὐτὰ τὰ ἔτη συνέταξε πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τοῦ φυσικὴν πειραματικὴν, ἣτις ἐξεδόθη ἐν Λειψίᾳ τῷ 1767, καὶ μαθηματικὴν καθαρὰν, ἣτις ἐξεδόθη ἐν Μόσχᾳ τῷ 1780 διὰ δαπάνης τῶν ἀδελφῶν Ζωσιμαδῶν. Ἀκολουθῶς μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐκήρυττεν ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ ἔμβωνος τὸν θεῖον λόγον ὡς ἱεροπρεπῆς καὶ σεβάσμιος ἀνὴρ. Ἀλλ' αἱ γλαφυραὶ αὐτοῦ διδασκαλίαι δὲν ἤρεσκον εἰς τὸν πατριάρχην Σαμουήλ καὶ διὰ τοῦτο ἡμέραν τινα περιυβρίσθη ὑπ' αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἔμβωνος. Ὁ διερμηνεὺς τῆς Πύλης Γρηγόριος Γκίκας ὑπερησπίσθη τότε τὸν Θεοτόκην καὶ τῷ ἐχορήγησε τὴν ἀπαιτουμένην δαπάνην, ὅπως ἐκδώσῃ τὴν σειρὰν τῶν Πατέρων, ἥτοι ἐρμηνεῖαν εἰς τὴν Ὀκτώτευχον. Καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον μετέβη κατὰ τὸ 1772 εἰς Λειψίαν, ὅπου ἐξέδωκεν αὐτὴν καὶ Ἀσκητικὰ τοῦ Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου. Ἀκολουθῶς προσεκλήθη δι-

δάσκαλος τῆς ἐν Ἰονίῳ σχολῆς, ὅπου συνέταξε τὴν στοιχειώδη Γεωγραφίαν, τὴν ὁποίαν οἱ Ζωσιμάδαι ἐξέδωκαν ἐν Βιέννῃ τῷ 1804. Μετ' ὀλιγοχρόνιον διατριβὴν ἐν Ἰασίῳ, ἀπῆλθεν εἰς Ρωσσίαν, ὅπου διεδέχθη τὸν Εὐγένιον εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπικὴν Σλαβονίου καὶ Χερσῶνος. Ἐπειτα ἐπροβιβάσθη εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπικὴν τοῦ Ἀστραχανίου καὶ τελευταῖον παραιτηθεὶς διέτριβεν ἐν Μόσχᾳ, ὅπου ὑπὸ ζήλου θρησκευτικοῦ παρακινούμενος μετέφρασεν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ τὴν ἀνασκευὴν τῆς ὑπὸ τοῦ Βολταίρου ἐρμηνευθείσης Διαθήκης καὶ ἐπλούτισεν αὐτὴν μετὰ πολλῶν σοφῶν σημειώσεων, τῆς ὁποίας ἐξελέγχονται αἱ βλασφημίαι τοῦ Γάλλου φιλοσόφου. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον συνέγραψε καὶ τὰ δύο Κυριακοδρομία, τὰ ὁποῖα ἐξεδόθησαν ἐν Πετροπόλει δαπάνῃ τῶν Ζωσιμαδῶν. Ἐκ τῶν δύο Κυριακοδρομίων, τὸ μὲν ἀναφέρεται εἰς τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια, τὸ δὲ εἰς τοὺς Ἀποστόλους τῶν Κυριακῶν· εἶνε ἔργον ἐπωφελέστατον καὶ τὴν σήμερον ἀκόμη χρήσιμον εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς διδασχάς. Ἀπέθανε δὲ πρὸ τοῦ Εὐγενίου ἐν Μόσχᾳ κατὰ τὸ ἔτος 1800, ἂν καὶ ᾗτο νεώτερος αὐτοῦ.

Γρηγόριος Ε'.

Ὁ αἰετὶς Γρηγόριος ἐγεννήθη ἐν Δημητσάνῃ κατὰ τὸ 1751 ἐκ τοῦ Ἰωάννου Ἀγγελοπούλου καὶ ὠνομάσθη κατὰ τὴν βάπτισιν Γεώργιος. Τὰ πρῶτα μαθήματα ἐδιδάχθη ἐν τῇ σχολῇ τῆς ἰδίας τοῦ πατρὶδος· ἀκολούθως δὲ μετέβη εἰς Σμύρνην, ἵν' ἀκούσῃ καὶ τὰ ἐν τῇ εὐαγγελικῇ σχολῇ διδασκόμενα. Ἐνταῦθα ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ τότε μητροπολίτου Σμύρνης Προκοπίου, Πελοποννησίου καὶ τούτου ὄντος, πρῶτον διάκονος, ὀνομασθεὶς Γρηγόριος, ἔπειτα πρωτοσύγγελος. Τότε ὁ Γρηγόριος μετέφρασεν εἰς τὴν καθωμιλημένην γλῶσσαν καὶ τοὺς λόγους Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου περὶ ἱερωσύνης. Ὅτε δὲ τῷ

1784 ὁ μητροπολίτης Σμύρνης Προκόπιος ἀνεδείχθη οἰκουμενικὸς πατριάρχης, ὁ Γρηγόριος ἐξελέχθη διάδοχός του. Τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον Σμύρνης ἐτίμησεν ὁ Γρηγόριος ἐπὶ δέκα καὶ τρία ἔτη. Πρῶτον καὶ κύριον μέλημα αὐτοῦ ὑπῆρξε ν' ἀπαλλάξῃ τὸν κληρὸν ἀπὸ τοῦ κεφαλικοῦ φόρου (χαρτασίου), πείσας τοὺς εὐσεβεῖς Σμυρναίους νὰ δεχθῶσι προσθήκην τινὰ εἰς τοὺς γενικοὺς αὐτῶν φόρους· δεύτερον δὲ μέλημα αὐτοῦ ἦτο νὰ συντελέσῃ, ὅσον ἠδύνατο, εἰς τὴν διάδοσιν τῶν γραμμάτων.

Κατὰ δὲ τὸ 1798, ἀποθανόντος ὑπεργήρου τοῦ πατριάρχου Γερασίμου, ἡ ἱερὰ σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξέλεξεν

Γρηγόριος Ε'. πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως.

οἰκουμενικὸν πατριάρχην τὸν Γρηγόριον. Πρῶτον μέλημα τοῦ Γρηγορίου ἦτο νὰ ἐπισκευάσῃ καὶ διευρεπίσῃ κατὰ τὰ ἐνόντα τὰ πατριαρχεῖα καὶ τινὰς τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλοδαχῶν ναῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐρειπωθῇ· δεύτερον δὲ μέλημα αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἦτο καὶ τὸ κυριώτατον ὅλων, ὑπῆρξε τὸ νὰ σώσῃ τὸν χριστιανικὸν λαὸν ἐκ τῆς ἀπειλοῦσας αὐτὸν καταστροφῆς. Ὁ Ἀλῆ πᾶσαι τῶν Ἰωαννίνων, ἵνα λάβῃ τὴν ἕδειαν, ὅπως καὶ τὴν ἔλαθεν ἀκολούθως, παρὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης νὰ ὑποτάξῃ διὰ παντὸς μέσου τοὺς ἀνδρείους Σουλιώτας, εἶχε συκοφαντήσῃ τοὺς ἐν Ἀκαρνανίᾳ, Αἰτωλίᾳ καὶ Ἡπείρῳ κα-

τοικοῦντας χριστιανούς ὡς συνεννοουμένους δῆθεν μετὰ τῶν ἀποστατῶν Παργίων καὶ Σουλιωτῶν καὶ ἐτοιμαζομένους εἰς ἐπανάστασιν. Ἡ φιλύποπτος Πύλη εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦτο παρ' ὀλίγον νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν συκοφάντην νὰ καταπνίξῃ τὴν δῆθεν συνωμοσίαν εἰς τὰ σπάργανά της διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου. Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος ἅμα ἔμαθεν τοῦτο ἔσπευσε νὰ καθησυχάσῃ τὴν κυβέρνησιν τοῦ σουλτάνου, ὑποσχόμενος εἰς αὐτὴν τὸ αὐτὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ δι' ἡπιωτέρων μέσων. Ἡ Ἰψηλὴ Πύλη εὐτυχῶς ἐπείσθη εἰς τοῦτο καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τὸν πατριάρχην νὰ στείλῃ ἐπιτοπίως ἑξάρχον πρὸς ἀνάκρισιν. Τὴν ἐπικίνδυνον ταύτην ἐντολὴν ὁ Γρηγόριος ἐνεπιστεύθη εἰς τὸν πρωτοσύγγελον αὐτοῦ Ἰωαννίκιον. Ὁ κληρικὸς οὗτος ὁ ἄξιος πολλῶν ἐπαίνων καὶ μεγάλης εὐγνωμοσύνης ἐπανῆλθε κομίζων ἑγγραφον καὶ σφραγισμένην μάλιστα καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ καδῆ (θρησκευτικοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Τούρκων) τῆς Ἀρτης διαβεβαίωσιν ὅτι καθ' ὅλους τοὺς τόπους ἐκείνους ἐπεκράτει τελεία εἰρήνη καὶ οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀφορμὴ φόβου ἢ ταραχῆς. Οὕτω δ' ἐσώθησαν οἱ χριστιανοὶ ἐκεῖνοι.

Μετὰ ταῦτα ὁ Γρηγόριος γινώσκων ὁποῖαν οἰκτρὰν καταπάτησιν ἔπαθον κατὰ καιροῦς τὰ προνόμια καὶ ὅλου μὲν τοῦ ὀρθοδόξου χριστιανικοῦ κλήρου, ἀλλ' ἰδίως τὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ μοναστηρίων, διέταξε τὸν ἀρχιδιάκονόν του Γερμανόν, τὸν μετὰ ταῦτα παλαιῶν Πατρῶν ἀναδειχθέντα, ν' ἀνεύρῃ ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ πατριαρχείου τὰ καθιεροῦντα τὰ προνόμια ταῦτα τῶν Πελοποννησιακῶν μοναστηρίων σουλτανικὰ φερμάνια. Ἀφοῦ δὲ ταῦτα εὐρέθησαν καὶ ἡ Πύλη τῇ αἰτήσῃ τοῦ πατριάρχου τὰ ἐπεκύρωσεν, οὗτος ἀπέστειλε τὸν Γερμανόν εἰς Πελοπόννησον πρὸς ἀνάκτησιν τῶν καταπατηθέντων δικαιωμάτων. Ὁ Γερμανὸς ἐξετέλεσε τὴν ἐντολὴν ταύτην μετὰ πολλῆς δεξιότητος καὶ ἔκτοτε συνέδεσε μετὰ τῶν προϋχόντων τῆς Πελοποννήσου τὰς εἰλικρινεῖς ἐκείνας σχέσεις, αἵτινες τόσον

θαυμασίως ὑπηρετήσαν ἀκολούθως τὸν ἱερὸν ἡμῶν ἀγῶνα.

Καί τοι δὲ πανταχόθεν περιεσπᾶτο ὁ Γρηγόριος δὲν ἡμέλησεν οὔτε τὰς μούσας, οὔτε τὴν χριστιανικὴν διακόσμησιν τοῦ ἱερατείου. Καὶ πρῶτον πάντων κατώρθωσε διὰ πολλῶν κόπων νὰ συστήσῃ καὶ πάλιν ἐν τοῖς πατριαρχείοις τυπογραφεῖον, τὸ ὁποῖον συσταθὲν ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως κατὰ τὸ 1624 κατηργήθη ἀκολούθως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Συγχρόνως δ' ἐξέδωκε πατριαρχικάς ἐγκυκλίους, διὰ τῶν ὁποίων συνίστα αὐστηρῶς εἰς μὲν τοὺς ἀρχιερεῖς προσοχὴν μεγίστην περὶ τὰ διαζύγια, εἰς δὲ τοὺς ἡγουμένους τῶν εὐαγῶν καταστημάτων χριστιανικὴν διαρρύθμισιν καὶ πάντων μὲν τῶν ὑπαγομένων ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῶν, ἀλλ' ἰδίως τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν διαγωγὴν τοῦ κλήρου. Ὅτε δὲ ὁ στρατηγὸς τῆς Γαλλίας Ναπολέων Βονοπάρτης ἀπέβη εἰς Αἴγυπτον, τὰ πνεύματα τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανῶν ἀνεπτερώθησαν ὑπὸ τῆς ἐλπίδος, ὅτι τὰ δόγματα τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως θὰ ἐπιδράσωσι καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας της. Τότε ἡ Πύλη διέταξε τὸν πατριάρχην νὰ κατευνάσῃ τὰ πνεύματα τῶν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ χριστιανῶν διὰ καταλλήλων πατριαρχικῶν ἐγκυκλίων καὶ πνευματικῶν νουθεσιῶν. Καὶ ὁ μὲν πατριάρχης ἐξετέλεσε τὸ καθήκόν του, ἀλλ' ἡ Πύλη ὑποπευομένη ὅτι ἀσθενῶς ἐνήργει τὴν διαταγὴν της, κατεβίβασεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, ὅπου εἶχε μείνῃ 18 μῆνας, καὶ τὸν ἐξώρισεν εἰς τὸ ἅγιον Ὅρος. Ἐνταῦθα ἐλθὼν ὁ Γρηγόριος ἐδίδασκε τοὺς ἐν τῷ Ὄρει μοναχοὺς καὶ ἡγουμένους καὶ τὴν λιτότητα τοῦ βίου του καὶ τὴν μελέτην καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἱερῶν γραφῶν. Κατέστησε δὲ καὶ τὴν διδασκαλίαν πάγκοινον καὶ διὰ τοῦ παραδείγματος ἐνίσχυσε τὴν πρὸς τοὺς ἀπόρους ἐλεημοσύνην. Μόλις τὸ πολοστημόριον τῆς πενιχρᾶς χρηματικῆς του συντάξεως ἐχρησίμευεν εἰς τὰς ἰδίας του ἀνάγκας· ἅπαν δὲ τὸ λοιπὸν διένεμεν εὐχαρίστως εἰς τοὺς ἔχον-

τας ἀνάγκην βοηθείας, οὐδέποτε λησμονῶν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν καὶ τῆς ἀρετῆς ταύτης τὸ «μὴ γνῶτω ἢ ἀριστερά σου, τί ποεῖ ἢ δεξιὰ σου.» Τοιοῦτον βίον διήνυσεν ἐν τῷ ἁγίῳ Ὁρει ἐπὶ ἐξαετίαν ὅλην ὁ Γρηγόριος, ὅτε ἐστάλη εἰς αὐτὸν σουλτανικὴ διαταγή, ἵνα ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀναλάβῃ καὶ πάλιν τὴν διοίκησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ἀφοῦ ἠναγκάσθη ὑπὸ τῆς ἱεράς συνόδου καὶ τῆς ἐξουσίας νὰ παραιτηθῇ ὁ Καλλίνικος. Μόλις δ' ἐγκατεστάθη τὸ δεύτερον πατριάρχης ὁ Γρηγόριος καὶ εὐθὺς ἔσπευσε νὰ ὠφεληθῇ πρῶτος αὐτὸς ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ γενομένης τὸ δεύτερον ἐν Κωνσταντινουπόλει συστάσεως τοῦ τυπογραφείου. Φιλοπονήσας ἐν τῷ Ἄθῳ ἐτύπωσε ἐν Κωνσταντινουπόλει «ἐξηγήσιν τῶν εἰς τὴν ἑξαήμερον ἑνδεκα ὁμιλιῶν» Βασιλείου τοῦ μεγάλου, ἐπισκόπου Καππαδοκίας. Ἀκολουθῶς δ' ἐξέδωκεν «ἐπιτομὴν διδασκαλίας περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν» ἐρانیσθεῖσαν ἐκ τῆς ἡθικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότατον πάντων τῶν ἔργων τοῦ πατριάρχου ἦτο τότε ἐγκύκλιος πατριαρχικὴ καὶ συνοδικὴ ἐπιστολὴ ἀπὸ 11 Σεπτεμβρίου 1807 πρὸς ἅπαντας τοὺς μητροπολίτας, ἀρχιεπισκόπους, ἐπισκόπους, κληρικοὺς ἐν γένει, προεστούς, δημογέροντας, προκρίτους καὶ λοιποὺς χριστιανούς, διὰ τῆς ὁποίας ἐπέβαλε πανταχοῦ τὴν σύστασιν Ἑλληνικῶν σχολείων καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν χριστιανῶν.

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Καλλίνικος εὐρὼν εὐκαιρίαν εὐνοϊκὴν ἐπανῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, ἐξορίσας τὸν Γρηγόριον. Οὗτος λαβὼν τὸ σουλτανικὸν διάταγμα τῆς ἐξορίας τοῦ ἐπανῆλθεν εὐχαρίστως εἰς τὸν Ἄθῳ, ἐπιφωνῶν τὸ τοῦ Δαυὶδ «ἐπίστρεψον ψυχὴ μου εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου.» Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ταύτην ἐξορίαν ὁ Γρηγόριος διήνυσεν ἐν τῷ ἁγίῳ Ὁρει δέκα συνεχῇ ἔτη, ἐκτελῶν πάντοτε ὅσας καὶ πρότερον ἀρετάς. Διατρίβων δ' ἐκεῖ δὲν ἐβράδυνε νὰ μάθῃ τὰ τῆς

Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἔδειξε μάλιστα μέγαν ἐνθουσιασμόν καὶ ἠυχήθη ἀπὸ καρδίας τὴν εὐόδωσιν τοῦ ἐπιδιωκομένου ἱεροῦ σκοποῦ· ἀλλὰ δὲν ἠθέλησεν οὔτε νὰ ὀρκισθῇ ὡς ἀποτρεπόμενος ἀπὸ τούτου ὑπὸ τοῦ ὑψίστου ἀρχιερατικοῦ ἐπαγγέλματος, οὔτε νὰ ὑπογράψῃ, ὡς φοβούμενος μήπως ἐκ τούτου παθῇ τὸ ἔθνος. Ἦτο ὁμῶς προωρισμένον ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας, φαίνεται, νὰ μὴ παραταθῇ πλειότερον ἢ ἐν τῷ Ἀθω διαμονῇ τοῦ πρωταγωνιστοῦ καὶ πρωτομάρτυρος Γρηγορίου. Ἐπανῆλθε λοιπὸν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἵνα πρωταγωνιστήσῃ τὸν καλὸν καὶ ἱερὸν ἀγῶνα καὶ ἵνα προπαρασκευασθῇ εἰς τὸ μαρτύριον. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1818, παραιτηθέντος ἐκουσίως τοῦ ἐναρέτου Καλλινίκου, προσεκλήθη καὶ πάλιν ὁ Γρηγόριος, ἵνα καταλάβῃ καὶ τρίτην φορὰν τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Καὶ τὴν φορὰν ταύτην συνέστησε διὰ πατριαρχικῆς ἐγκυκλίου τὴν ἐν τοῖς σχολείοις ἐκμάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν τῆς σπουδάζουσας νεολαίας κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ὀρθοδοξίας. Ἐπειδὴ δὲ προεῖδε καὶ τὰς ἀνάγκας, εἰς τὰς ὁποίας ἠθέλεν εὑρεθῇ ἀκολούθως τὸ ἔθνος, συνέστησε τὸ οὕτως ὀνομασθὲν τότε *κιθώτιον ἢ ταμεῖον* τοῦ ἐλέους πρὸς περίθαλψιν τῶν ἐνδεῶν.

Αἱ μέριμναι αὗται τοῦ πατριάρχου ἦσαν προεόρτια τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ἀγῶνος. Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1821 εἰσέβαλεν ὁ Ἀλέδρος Ὑψηλάντης εἰς τὴν Μολδαυίαν καὶ ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὑπὲρ τῆς ὁποίας ἐκηρύχθη καὶ ὁ ἡγεμὼν Μιχαὴλ Σοῦτσος. Εὐθὺς τότε ὁ μέγας Βεζύρης (πρωθυπουργός) προσεκάλεσε τὸν πατριάρχην Γρηγόριον καὶ τὸν μέγαν δερμηνέα Κωνστ. Μουρούζην καὶ ἠρώτησεν αὐτούς, ἀν ἔχουσι γνῶσιν τινὰ τῶν τεκταινομένων κατὰ τῶν καθεστώτων. Εἰς τὴν ἀρνητικὴν αὐτῶν ἀπάντησιν ὁ μέγας βεζύρης εἶπεν· «ἐγγυασθε περὶ τῆς ἡσυχίας τῶν ὑπηκόων Ἑλλήνων;» «μάλιστα ἀπῆντησεν ὁ πατριάρχης, ὅσον ἐξαρτάται ἀπὸ τῆς πνευ-

ματικῆς ἐξουσίας, ἀλλ' ἀρμοδιώτεροι ἡμῶν εἶνε οἱ κατὰ τό-
πους διοικηταὶ τῆς κυβερνήσεως, οἵτινες ὀφείλουσι καὶ ν' ἀγρυ-
πνῶσι περὶ τῆς κοινῆς ἡσυχίας καὶ νὰ ἐγγυηθῶσιν.» Ὁ μέγας
βεζύρης ἀκούσας ταῦτα ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς ν' ἀπέλθωσιν.

Ὁ δὲ πατριάρχης ἀμέσως συνεκάλεσε συμβούλιον ἐκ τῶν
συνεδικῶν καὶ ἐξ ὅλων τῶν προκρίτων· ἐν αὐτῷ ἀπεφασίσθη
ἡ σύνταξις ἀναφορας, διὰ τῆς ὁποίας νὰ ὑπόσχωνται ἅπαντες
ἀλληλεγγύως. Τὴν ἀναφορὰν ταύτην ἐνεχείρισεν αὐτοπροσώ-
πως ὁ πατριάρχης εἰς τὸν μέγαν βεζύρην. Οὗτος δὲ ἠρώτησε τὸν
πατριάρχην περὶ τῆς πατρίδος του· «ἐγεννήθην ἐν Δημητσάνῃ
τῆς Πελοποννήσου, ὑψηλότατε» ἀπήντησεν ὁ πατριάρχης.
Ἀπελθε, ἀπήντησεν ὁ θηριώδης βεζύρης, ἀλλὰ πρόσεξε περὶ
τοῦ κλήρου. Τὴν 20 Μαρτίου διετάχθη ὁ πατριάρχης ν' ἀνα-
γνώσῃ ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τὴν Ἑλληνιστὶ καὶ Τουρκι-
στὶ δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τῆς Πύλης ἀμνηστίαν καὶ συγχρόνως νὰ
ἀφορίσῃ τὸν Ὑψηλάντην καὶ ὅλους τοὺς ὀπαδοὺς του Ὁ Γρη-
γόριος συνεκάλεσε καὶ πάλιν συμβούλιον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀπεφα-
σίσθη νὰ ἐκδοθῇ πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κινδύνου πατριαρχικὸν
ἐπιτίμιον, ἀφορίζον ὅλους, ὅσοι μετέσχον ἢ ἤθελον μετᾶσχει
τῆς ἐπαναστάσεως. Πρὸς πλείονα μάλιστα καθησύχασιν τῆς
Πύλης τὸ ἐπιτίμιον τοῦτο ὑπεγράφη ἐπὶ τῆς ἀγίας τραπέζης
καὶ ἀντίγραφον αὐτοῦ ἐστάλη εἰς τὸν σουλτάνον. Ἀλλὰ τίποτε
δὲν ὠφέλησε τοῦτο· τὴν ἐσπέραν τῆς 2 Ἀπριλ. ἦλθεν ἡ εἶδησις
τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Πελοποννήσου καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἀπε-
κεφαλίσθη ὁ φιλογενέστατος μέγας διερμηνεὺς Κωνστ. Μου-
ρούζης· μετὰ ταῦτα καὶ πλείστοι ἄλλοι ἀπεκεφαλίσθησαν καὶ
ἀπηγχονίσθησαν κατὰ τὰς ὁδοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως
ἐπίσημοι ἄνδρες, κατ' ἐξοχὴν δὲ Πελοποννήσιοι.

Τὴν δὲ Κυριακὴν τοῦ Πασχα (10 Ἀπριλίου) περὶ τὴν δε-
κάτην πρωϊνὴν ὥραν ἀπηγχονίσθη ὁ ἀοίδιμος Γρηγόριος ἐν
τῇ μεσαίᾳ πύλῃ τοῦ πατριαρχείου. Πλῆθος τότε Ὀθωμανῶν

καὶ ἰδίως Ἰουδαίων ὡς χεῖμαρρος ὥρμησε πρὸς τὸ κρεμάμενον ἱερὸν λείψανον. Ἄλλοι μὲν ἔπτυσον αὐτὸ κατὰ πρόσωπον, ἄλλοι δὲ ἐχλεύαζον, εὐχόμενοι ὁμοίαν τύχην εἰς ὅλους τοὺς ἀπίστους. Τὸ ἱερὸν λείψανον ἔμεινεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας κρεμάμενον καὶ διαρκῶς φρουρούμενον. Τὴν δὲ τρίτην μετὰ μεσημβρίαν διετάχθη ἡ ἐν τῇ θαλάσῃ καταβύθισις αὐτοῦ ὡς ἀκαθάρτου τινὸς πτώματος. Τότε δὴ τότε ὥρμησαν καὶ πάλιν μετ' ἀγρίων φωνῶν τὰ ῥακένδυτα καθάρματα Ἰουδαίων καὶ Ὀθωμανῶν καὶ παραλαβόντα αὐτὸ ἀπὸ τῶν δημίων ἔσυρον κατὰ γῆς γυμνόν, ἔχον τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον ἐπὶ τοῦ ῥυπαροῦ ἐδάφους καὶ φέρον περὶ τὸν τράχηλον τὸν κατηραμένον βρόχον. Ἐν τῇ ἀποβάθρᾳ τοῦ Φαναρίου παρέλαβον πάλιν τὸ λείψανον τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς θρησκείας οἱ δῆμιοι καὶ τὸ ἔρριψαν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Κερατίου κόλπου. Ἀλλὰ κατὰ θείαν οἰκονομίαν τὴν ἐσπέραν τῆς 16 Ἀπριλίου τὸ λείψανον ἐφάνη ἐπιπλέον ἐγγύτατα Ἑλληνικοῦ τινὸς πλοίου, ἔχοντος Ρωσσικὴν σημαίαν καὶ ἀνήκοντος εἰς τὸν Κεφαλληνία Ἰωάννην Σαλλάβον. Οὗτος δὲ ἅμα ἐνύκτωσε, ἀνείλκυσε εἰς τὸ πλοῖόν του τὸ λείψανον καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἀπέπλευσεν εἰς Ὀδησσόν. Ἐνταῦθα διετάχθη ὑπὸ τοῦ χριστιανικοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσσίας Ἀλεξάνδρου νὰ ἐνταφιασθῇ ὁ νεκρὸς καὶ ν' ἀποδοθῶσιν εἰς αὐτὸν τιμὰ καὶ ἡγεμόνος. Ἡ δὲ παροῦσα γενεὰ τιμῶσα τὴν μνήμην τοῦ ἀοιδίμου Γρηγορίου ἀπεικόνισεν αὐτὴν διὰ τοῦ ἀνδριάντος, τὸν ὁποῖον ἔστησεν αὐτῷ πρὸ τοῦ ἐθνικοῦ πανεπιστημίου.

Ρήγας ὁ Φεραῖος.

Ὁ Ρήγας ἐγεννήθη περὶ τὸ ἔτος 1751 ἐν ταῖς Φεραῖς, ταῖς σήμερον ὀνομαζομέναις Βελεστίνῳ, ὅθεν καὶ τὸ ἐπώνυμον Φεραῖος. Ἀρῶν ἤκουσε τὰ ἐγκύκλια μαθήματα εἰς τὰ ἐν Ζαγορά σχολεῖα μετέβη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐξεπαι-

δεύθη ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ μεγαλουργοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, χρηματίσας ἰδιαίτερος αὐτοῦ γραμματεὺς. Ἀκολουθῶς δὲ διωρίσθη ἐπίσημος γραμματεὺς τοῦ Μαυρογένους, πρῶτον ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας καὶ ἔπειτα τῆς Βλαχίας. Ἀλλ' ὁ

Ρήγας ὁ Φεραῖος.

ἀθλητικὸς τὸ σῶμα καὶ γενναῖος τὴν ψυχὴν Ῥήγας δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ ποτισθῇ ἐν Βουκουρεστίῳ ἀπὸ τὰ μεθυστικὰ νάματα τῶν δογμάτων τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ὅθεν ἀπεσύρθη εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον καὶ συνέστησε μυστικὴν Ἑται-

ρείαν ἵνα προπαρασκευάσῃ γενικὴν ἐπανάστασιν τοῦ ἔθνους. παρέλαβε συνεργοὺς πολλοὺς πλουσίους ἐμπόρους καὶ τὸν τολμηρὸν δυνάστην τῆς Βουλγαρίας Πασβάνογλου, συγχρόνως δὲ διετέλει καὶ εἰς ἀδιάκοπον ἀλληλογραφίαν μετὰ διαφόρων ἄλλων ἐπισήμων Τούρκων καὶ Ἀλβανῶν καὶ μετὰ ἀρματολῶν καὶ ἐπισκόπων καὶ προϋχόντων τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ρήγας, ἵνα δια φωτίσῃ περισσότερον τὸ πνεῦμα τῶν ὁμογενῶν του καὶ ἐξάψῃ τὸ φρόνημα αὐτῶν ἐχάραξεν ἰδιοχείρως τὸν γεωγραφικὸν χάρτην ὅλης τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας εἰς φύλλα μεγάλα δώδεκα· συνέταξε στρατιωτικὸν ἐγκόλπιον καὶ προσωρινὸν πολιτικὸν κατορισμὸν καὶ πρὸ πάντων τοὺς ὕμνους ἐκείνους, οἵτινες ἐπὶ τριακονταετίαν ἀδόμενοι ὑπὸ τῶν πατέρων ἡμῶν ἔμελλον νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς πυρφόρος θρυαλλὶς τῆς μεγάλης ἐκρήξεως τοῦ 1821. Ἐκ τῶν ὕμνων τούτων ὁ πάντων κάλλιστός εἶνε ὁ θούριος·

«Ὡς πότε παλληκάρια νὰ ζοῦμε 'ς τὰ στενά.
Μονάχοι 'ς ἀν λιοντάρια 'ς ταῖς ράχαις 'ς τὰ βουνά ;
Σπηλιάϊς νὰ κατοικῶμεν, νὰ βλέπωμεν κλαδιά,
Νὰ φεύγωμ' ἀπ' τὸν κόσμον γιὰ τὴν πικρὴ σκλαβιά ; κτλ.»

Ὁ Ρήγας ἵνα ἐκδώσῃ διὰ τοῦ τύπου τὰς συγγραφάς του καὶ συγχρόνως προσεγγίσῃ εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν ἐστίαν τῆς Γαλλίας μετέβη εἰς Βιέννην, καὶ ἐκεῖθεν εὔρε τρόπον νὰ ἔλθῃ εἰς ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τὰ ἔτη 1796 καὶ 1797 θριαμβεύοντος στρατηγοῦ τῆς Γαλλ. δημοκρατίας Ναπολέοντος Βονοπάρτου. Παρέστησεν εἰς αὐτὸν τὴν οἰκτρὰν τύχην τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπεκαλέσθη τὴν συνδρομὴν του πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς κλασσικῆς ταύτης γῆς. Ἀφοῦ δὲ ἠξιώθη νὰ προσκληθῇ ὑπὸ τοῦ Βονοπάρτου εἰς προσωπικὴν ἐν Βενετίᾳ συνέντευξιν, ἐκίνησε διὰ Τεργέστης εἰς τὴν πόλιν ταύτην. Δυστυχῶς ὁμῶς τὰ προαποσταλέντα εἰς Τεργέστην ἔγγραφα καὶ συγγράμματα

του συνελήφθησαν ὑπὸ τῆς ἐκεῖ Αὐστριακῆς ἀρχῆς· ὥστε ἐλθὼν μετ' ὀλίγον ὁ Ρήγας καὶ ὁ συνέταιρος αὐτοῦ Χριστοφόρος Περαιβὸς συνελήφθησαν ἀμέσως καὶ ἀνακριθέντες ἐφυλακίσθησαν. Καὶ ὁ μὲν Περαιβὸς εὐτύχησε ν' ἀπολυθῇ, ὁ δὲ Ρήγας ἀπεστάλη εἰς Βιέννην, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον φυλακισθῇ ἄλλοι συνέταιροι αὐτοῦ. Ἡ δὲ Αὐστριακὴ κυβέρνησις παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς τὴν Τουρκικὴν. Οἱ συλληφθέντες ἦσαν ὀκτώ· ἐκ τούτων τρεῖς ὡς ὑπήκοοι τῆς Αὐστρίας κατεδικάσθησαν εἰς ισόβιον ὑπερορίαν· ὁ δὲ Ρήγας μετὰ τῶν λοιπῶν παρεδόθησαν εἰς τὸν πασᾶν τοῦ Βελιγραδίου τῷ 1798. Ἡ πρώτη ἀπόφασις ἦτο νὰ σταλῶσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐγνώσθη ὅτι ὁ μέγας ἐπαναστάτης Πασβανόγλους εἶχε καταλάβει πάσας τὰς διόδους, ἵνα σώσῃ τὸν φίλον του, ἐκρίθη ἀσφαλέστερον νὰ θανατωθῶσιν ἐν Βελιγραδίῳ. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ἐπνίγησαν εἰς τὸν ποταμὸν Δανούβιον, ὁ δὲ Ρήγας ἀντιστάς καὶ καταβαλὼν διὰ τῆς ῥωμαλέας του πυγμῆς τὸν ἐπιχειρήσαντα ν' ἀπαγάγῃ αὐτὸν Τοῦρκον, ἐδέησε νὰ φονευθῇ διὰ πυροβόλου ὅπλου. Ἀλλὰ πρὶν ἐκπνεύσῃ ἀνέκραξε Τουρκιστί· « Οὕτως ἀποθνήσκουσι τὰ παλληλάρια· ἱκάνον σπóρον ἔσπειρα· καὶ θὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα καθ' ἣν τὸ γένος μου θέλει συλλέξῃ τὸν γλυκὺν αὐτοῦ καρπόν. » Ταῦτα δὲ ὡς προφήτης λαλήσας ἀπέθανεν ἀφήσας εἰς τοὺς μετὰγενεστέρους μνήμην ἱεράν, τὴν ὁποῖαν ἀπεικόνισεν ἡ παροῦσα γενεὰ διὰ τοῦ ἀνδριάντος, τὸν ὁποῖον τῷ ἔστησε πρὸ τῶν προφυλαίων τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐθνικοῦ πανεπιστημίου.

Ἰωάννης Δεληγιάννης.

Ἡ οἰκογένεια τῶν Δεληγιανναίων εἶνε ἀρχαία καὶ ἐπιφανὴς ὡς κατὰγομένη ἐξ εὐγενῶν τῆς Καμπανίας. Εἰς δὲ τῶν ἀπογόνων αὐτῆς ἦτο ὁ Ἰωάννης Δεληγιάννης, ὅστις γεννηθεὶς

τῷ 1738 ἐν Λαγκαδίοις τῆς ἐπαρχίας Γόρτυνος ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1769, ἀλλὰ περισωθεὶς προήχθη τῷ 1787 μετὰ τὸν ἀποκεφαλισμόν τοῦ Ἀνδρούτσου Ζαῖμη ἀπὸ προεστοῦ Γόρτυνος εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Μωρογιάννη, δηλαδὴ γενικοῦ προεστοῦ τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Δεληγιάννης οὗτος, καίτοι ἦτο ἄμοιρος παιδείας, ἦτο ὁμῶς ἐνθερμος προστάτης αὐτῆς τε καὶ τῆς θρησκείας. Συνέστησεν ἡ ἐπροστάτευσε τέσσαρας ἐν Γόρτυνι σχολάς, τὴν περίφημον σχολὴν τῆς Δημητσάνης, τὴν τῆς Βυτίνης, τὴν τῆς Στεμνίτσης καὶ τὴν τῶν Λαγκαδίων· πρὸς δὲ τούτοις ἔκτισεν ἀρκετοὺς ναοὺς καὶ ἐπροστάτευσε παντὶ σθένει τὰ μοναστήρια. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο τοιοῦτος, ὑπεβλέπετο ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐδοκίμασαν καὶ νὰ τὸν δολοφονήσωσιν, ἀλλ' ἀπέτυχον, καταστήσαντες ἄχρηστον μόνον τὴν δεξιάν του χεῖρα. Εἶχε δὲ ὀκτὼ υἱοὺς τὸν Ἀναγνώστην, τὸν Θεόδωρον, τὸν Ἀνάστον, τὸν Κανέλλον, τὸν Δημήτριον, τὸν Κωνσταντῖνον, τὸν Πανάγον, τὸν Νικόλαον καὶ τὸν Γεώργιον. Καὶ τὸν μὲν Ἀναγνώστην ἐκπαιδευθέντα ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι ὁ γέρων Δεληγιάννης ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς βελίκην (πληρεξούσιον) τῆς Πελοποννήσου· τὸν δὲ Θεόδωρον, ἱκανώτατον ὄντα καὶ λόγιον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μετεχειρίζετο ὡς βοηθὸν καὶ σχεδὸν συνάρχοντα. Τῷ δὲ 1807 ἔστειλεν αὐτὸν εἰς τὰ Ἰωάννινα, ἵνα μεσιτεύσῃ παρὰ τῷ Ἀλῆ πασᾷ τῶν Ἰωαννίνων πρὸς μετρίασιν τῆς ἐν Πελοποννήσῳ τυραννίας τοῦ υἱοῦ του Βελῆ πασᾶ καὶ ἐπέτυχεν. Διότι ὁ Βελῆς ἔκτοτε ἠλάττωσε τοσοῦτον τὴν πίεσιν κατὰ τῶν χριστιανῶν, ὥστε διήγειρε τὸ μῖσος καὶ αὐτῶν τῶν ἐγχωρίων Τούρκων. Τὴν δυσαρέσκειαν ταύτην οἱ χριστιανοὶ καρπούμενοι καὶ ἠλεκτρισθέντες ἐκ τῶν θριάμβων τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γαλλίας Ναπολέοντος ἔγραψαν μυστικῶς πρὸς αὐτὸν ἀναφοράν, ζητοῦντες συνδρομὴν πρὸς ἐπανάστασιν. Ἐπὶ κεφαλῇ δὲ τῶν συνωμοτῶν ἦσαν ὁ Ἰωάννης Δεληγιάννης, ὁ ἄξιος αὐτοῦ υἱός

Θεόδωρος, ὁ Σωτήρ. Λόντος, ὁ Ἀσημάκης Ζαΐμης, ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης καὶ ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, διαμένων τότε ἐν Ζακύνθῳ. Ἀλλὰ φαίνεται δὲν εἶχεν ἔλθῃ, τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου καὶ ἐπομένως οἱ πατριῶται Ἕλληνες ξηρᾶς μόνον ἐλπίδας ἔλαβον.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1815 ὁ Ἰωάννης Δεληγιάννης ἡσθένησε νόσον χρονίαν καὶ ἔμενε κλινήρης. Ὅθεν ἀντ' αὐτοῦ Μωρογιάννης διωρίσθη ἐπισήμως ὁ ἄξιος αὐτοῦ υἱὸς Θεόδωρος. Ἐν ἀγνοίᾳ δὲ τούτου καὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀδελφοῦ του Ἀναγνώστη ὁ γενικὸς διοικητὴς τῆς Πελοποννήσου λαμβάνει ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σουλτανικὴν διαταγὴν ν' ἀποκεφαλίσῃ τὸν νοσοῦντα γέροντα Δεληγιάννην, κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον ὡς ταραχοποιόν, πράγματι ὅμως ὡς πανίσχυρον ἐν Πελοποννήσῳ διὰ τε τοῦ πλούτου του καὶ διὰ τῶν ὀκτὼ υἱῶν του· τότε ἡ Πύλη εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἐξολοθρεύσῃ ὅλους τοὺς ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχυροῦς ὀθωμανοὺς καὶ χριστιανοὺς καὶ μάλιστα τοὺς πλουσίους. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ δύναμις τῶν Δεληγιανναίων τότε ἐν Πελοποννήσῳ, ὥστε ὁ διοικητὴς δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐκτελέσῃ φανερά τὴν σουλτανικὴν διαταγὴν. Προσποιούμενος δὲ ὅτι ἔχει ἀνάγκην νὰ στείλῃ στρατὸν εἰς τὰ πέρα καὶ ἐπέκεινα μάλιστα τῶν Λαγκαδίων, ἔπεμψε μετ' αὐτοῦ καὶ τοὺς δημίους, φέροντας τὴν αὐτοκρατορικὴν διαταγὴν τῆς ἀποκεφαλίσεως. Ἐνῷ παρήρχετο ὁ στρατὸς πρὸ τῶν Λαγκαδίων, εἰσῆλθε μέρος εἰς τὴν κωμόπολιν, ἵνα σβήσῃ δῆθεν τὴν δίψαν του δι' ὕδατος. Εὐθὺς δὲ τότε τινὲς μὲν τῶν στρατιωτῶν ἐπολιόρχησαν αἴφνης τὴν οἰκίαν τῶν Δεληγιανναίων, οἱ δὲ δῆμιοι εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν καὶ εὐρόντες τὸν γέροντα κλινήρη ἀνέβησαν εἰς τὴν κλίνην καὶ στρέψαντες πρὸς τὰ ἄνω τὴν κεφαλὴν τοῦ γέροντος ἔσφαζαν αὐτὸν ὡς κριὸν τὴν 22 Φεβρουαρίου 1816. Ἐπειτα δὲ στρατὸς καὶ δῆμιοι διήρπασαν 3,000,000 γροσίων. Τοιοῦτον τέλος ἔλαβεν ἐν ἡλικίᾳ 78 ἐτῶν

ἄνῃρ μεγαλοφυής, διατελέσας τριάκοντα καὶ δύο ἔτη προε-
στὸς Γόρτυνος, δέκα ὀκτὼ δὲ Μωρογιάννης καὶ τρία βελίκης.
Οἱ υἱοὶ αὐτοῦ πάντες καὶ ἰδίως ὁ Ἀναγνώστης καὶ ὁ Κανέλ-
λος διέπρεψαν ὡς ἀρχηγοὶ καθ' ὅλον τὸν ἱερὸν ἀγῶνα· ἐπὶ δὲ
τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνος ὁ Ἀναγνώστης καὶ ὁ Κανέλλος
προήχθησαν εἰς τὰ ὑψίστα ἀξιώματα τοῦ κράτους καὶ ἀπέθα-
νον ἑμφρότεροι ἐν Ἀθήναις ὁ μὲν Κανέλλος τῷ 1857, ὁ δὲ
Ἀναγνώστης τῷ 1863.

Παναγιώτης καὶ ὁ Ἀνδροῦτσος Ζαῖμαι.

Πρῶτος ἐκ τῆς Ζαϊμικῆς οἰκογενείας ἀνεδείχθη προεστὸς
τῶν Καλαβρύτων τῷ 1730 ὁ Φίλιππος Ζαῖμης· ἀλλ' οὗτος
πολλὴν διάθεσιν, φαίνεται, δὲν εἶχε νὰ ὑπηρετῇ πανταχοῦ καὶ
πάντοτε τυφλῶς τὰς ὁρέξεις τῆς Τουρκικῆς κυβερνήσεως. Ὁθεν
ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς υἱοὺς του ἔρωτα πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ μι-
σος κατὰ τῆς τυραννίας. Τούτου ἕνεκα εἰς τῶν υἱῶν του, ὁ Κων-
σταντῖνος κατηγορηθεὶς ὡς ἐλευθεριάζων ἀπεκεφαλίσθη διὰ
σουλτανικῆς διαταγῆς πρὸ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐπαναστάσεως
τοῦ 1769. Ἀλλ' ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Παναγιώτης δὲν ἐδίστασε
νὰ συνόμωσῃ μετὰ τοῦ Κρεβδατᾶ, Μπενάκη καὶ ἄλλων καὶ νὰ
ἐπικαλεσθῶσι δι' ἀναφορᾶς τὴν συνδρομὴν τῆς αὐτοκρατείας
τῆς Ρωσσίας Αἰκατερίνης Β'. πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος
τῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπέτυχεν ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη, ὁ Παναγιώτης
Ζαῖμης κατέφυγεν εἰς Ζάκυνθον. Ἀφῆσας δ' ἐκεῖ τὴν οἰκογένειάν
του ἀπῆλθεν εἰς Πετρούπολιν καὶ παρουσιασθεὶς εἰς τὴν αὐτο-
κράτειραν ἐζήτησε νέας δυνάμεις, ἵν' ἀποτινάξῃ τὸν ζυγὸν τῆς
πατρίδος του. Ἀλλ' ὡς πρὸς τοῦτο δὲν εἰσηκούσθη· ἡ αὐτο-
κράτειρα ὁμῶς μαθοῦσα τὸν πατριωτισμὸν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὰς
ὑπηρεσίας του ἐν τῇ ἀποτυχούσῃ ἐπαναστάσει τῆς Πελοπον-
νήσου ἐτίμησέν αὐτὸν μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ ταγματάρχου· προ-

σέτι δὲ τῷ ἔδωκε καὶ χρήματα ἀρκετὰ καὶ ἐν ἐμπορικὸν πλοῖον ἐκ τῶν λαφυραγωγηθέντων τότε ὑπὸ τοῦ στόλου της. Ἀφοῦ οὕτως ἡμείφθη ὁ Παναγιώτης Ζαΐμης ἐπέστρεψεν εἰς Ζάκυνθον καὶ ἡτοιμάζετο νὰ ἐπανέλθῃ μετὰ τῆς οἰκογενείας του εἰς Ρωσσίαν, ἵνα ἀποκατασταθῇ ἐκεῖ ὀριστικῶς· ἀλλ' ἐπελθὼν ὁ θάνατος ἐματαίωσε τὰ σχέδιά του.

Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Παναγιώτου Ἀνδρουτσος ὠφεληθεὶς ἐκ τῆς τότε ἀμνηστείας, τὴν ὁποίαν ἔδωκεν ἡ Τουρκία εἰς τοὺς ἐπαναστατήσαντας ὑπηκόους της, καὶ προτραπείς ὑπὸ τῆς Ρωσσίας, ἐπανῆλθεν εἰς Πελοπόννησον, ἄγων καὶ τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἀποθανόντος ἀδελφοῦ του. Ἐν δὲ τῇ πατρίδι του Κερπινῇ δὲν ἐβράδυνε νὰ διακριθῇ ἐπὶ φρονήσει καὶ νὰ διωρισθῇ τὸ μὲν πρῶτον προεστὸς τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων, ἔπειτα δὲ γενικὸς προεστὸς ἀπάσης τῆς Πελοποννήσου. Ὡς τοιοῦτος βραδύτερον ἐστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἐξιλεώσῃ τὴν Ὑψηλὴν Πύλην καὶ παρακαλέσῃ αὐτὴν νὰ μετριάσῃ τὴν κατὰ τῶν Πελοποννησίων ὀργήν της καὶ ν' ἀνγκουφίσῃ κατὰ τι τὸν λαὸν ἐκ τῶν πολλῶν καὶ ἀνηκούστων καταπιέσεων. Ἡ Πύλη καμφοεῖσα ἐκ τῶν παρακλήσεών του ἐφωδίασε τὸν γενικὸν προεστὸν τῆς Πελοποννήσου μὲ φερμάνι (διάταγμα) διὰ τοῦ ὁποίου διετάσσοντο αἱ ἐπιτόπιοι ἀρχαὶ νὰ πολιτεύωνται πρὸς αὐτὸν καὶ τοὺς λοιποὺς Πελοποννησίους ἐπεικέστερον. Βραδύτερον ὁμῶς ἔστειλεν ἄλλας διαταγὰς καὶ κατ' αὐτάς ὁ γενικὸς διοικητὴς προσκαλέσας ἡμέραν τινὰ τοῦ 1790 τὸν γενικὸν προεστὸν εἰς τ' ἀνάκτορα, ἵνα δῇθεν τῷ ὁμιλήσῃ περὶ σπουδαίας τινὸς ὑποθέσεως, διέταξε καὶ τὸν ἐστραγγάλισαν οἱ δῆμιοι.

Ἀσημάκης Ζαΐμης.

Ὁ Ἀσημάκης Ζαΐμης ἦτο υἱὸς τοῦ Παναγιώτου καὶ διε-

δέχθη τὸν θανατωθέντα θεῖόν του Ἀνδροῦτσον εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ προεστοῦ. Ὁ Ἀσημάκης διδαχθεὶς γενικά τινα μαθήματα ἐν Πίσῃ τῆς Ἰταλίας καὶ ἐπιθυμῶν νὰ βαδίσῃ εἰς τὰ ἴχνη τοῦ πατρός του ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔλαβε συστατικὰς ἐπιστολάς παρὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Ῥωσσίας καὶ ἡτοιμάζετο νὰ μεταβῇ εἰς Πετρούπολιν. Αἱ ἐπιστολαὶ ὅμως τῆς μητρὸς του καὶ αἱ προτροπαὶ τῶν φίλων του ἀνέπεισαν αὐτὸν νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ θείου του ὑπέστη πολλά, ἐδημεύθη μάλιστα ἡ περιουσία του ὅλη κινητὴ καὶ ἀκίνητος. Ἀλλὰ τοῦτο διόλου δὲν ἀπέτρεψεν αὐτόν, καίτοι ἐμίσει πολὺ τοὺς Τούρκους, νὰ δεχθῇ βραδύτερον τὸ ἀξίωμα τοῦ προεστοῦ, ἵνα δι' αὐτοῦ διεκδικήσῃ καὶ τὸν θάνατον τοῦ θείου του.

Ἡ θεία πρόνοια ἐνέπνεεν, φαίνεται, εἰς τοὺς ἄνδρας ἐκείνους ὑπομονὴν καὶ φρόνησιν ἀρκετὴν, ὥστε νὰ πνίγωσι τὰ μίσῃ των, ἵνα οὕτω καθίστανται χρησιμώτεροι εἰς τοὺς καταπιεζομένους ὁμογενεῖς των.

Καθ' ἣν δ' ἐποχὴν ὁ Ἀσημάκης Ζαΐμης διωρίσθη προεστός, τὸ ἔθνος εὐτυχῶς εἶχεν ἐννοήσει πλέον ὅτι μὲ τὰ ὅπλα τῶν ἀρματωλῶν μόνον δὲν ἀπελευθεροῦτο ἡ πατρίς· διότι ὅσους πολλοὺς Τούρκους καὶ ἂν ἐφόνευον ταῦτα, οὔτε ἡλαττοῦντο οὗτοι, οὔτε ἐξεδιώκοντο ἐκ τῆς πατρίδος, οὔτε ἐπεικέστεροι ἐγίνοντο, ἀλλ' ἀπητεῖτο πρὸς τοῦτο καὶ ἐκπαίδευσις. Πρώτη λοιπὸν φροντίς του ὑπῆρξε νὰ ἐκπαιδεύσῃ, ὅσον ἡδύνατο καλλίτερον, τὰ τέκνα του καὶ εἰς ἄλλους πολλοὺς νὰ ἐμπνεύσῃ τὸ αὐτὸ αἶσθημα.

Κατὰ τὸ 1819 ὁ Ἀσημάκης, ὁ υἱὸς του Ἀνδρέας, ὅστις ἐν πολλοῖς τότε ἀνεπλήρωνε τὸν πατέρα του, καὶ ὁ Δημητράκης Ζαΐμης, υἱὸς τοῦ φονευθέντος Ἀνδρούτσου, κατηχήθησαν ὑπὸ τοῦ Παπαφλέσα. Ἐκτοτε δὲ οἱ Ζαΐμαι κατέστησαν οἱ δραστηριώτατοι ἀπόστολοι καὶ κατηχηταὶ τῆς Φιλικῆς ἐταιρείας·

αὕτη δέ, μαθοῦσα ταῦτα, ἀνέδειξε βραδύτερον τὸν Ἀσημάκην Ζαΐμην ἑφορον ἐν Πελοποννήσῳ. Πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶ-
 νος τινὲς τῶν ἐταίρων προεστῶν καὶ ἀρχιερέων ἐταλαντεύοντο
 εἰς τὰ διαβήματά των πρὸς τοὺς Τούρκους. Τότε δὲ ὁ διοι-
 κητὴς προσεκάλεσεν αὐτοὺς εἰς Τρίπολιν· πολλοὶ μὲν, ἵνα ἀπο-
 κρύψωσι τὰ τῆς συνωμοσίας προσῆλθον, ἄλλοι δ' ἐκίνησαν ἐκ
 Πατρῶν, ἵνα προσέλθωσιν· ἀλλὰ καθ' ὁδὸν μυρία ἐταχνάζοντο,
 ἵν' ἀποφύγωσι τοῦτο. Εἰς τοὺς τελευταίους τούτους κατελέ-
 γοντο καὶ οἱ δύο Ζαΐμαι, Ἀσημάκης καὶ Ἀνδρέας. Ἀφοῦ δὲ
 διεβουκολήθησαν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας οἱ Τοῦρκοι, οἱ κινήσαν-
 τες, ἵνα προσέλθωσιν, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιστρέψωσι καὶ νὰ ὀχυ-
 ρωθῶσι. Καὶ ὁ μὲν Ἀνδρέας Ζαΐμης καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος
 Πατρῶν Γερμανὸς ἀπῆλθον εἰς Νεζερά, ὁ δὲ Ἀσημάκης ἐπέ-
 στρεψεν εἰς Κερπινήν, ἔχων σταθερὰν ἀπόφασιν νὰ διαλύσῃ
 τὰς μεταξὺ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν προεστῶν ἀμφιβολίας καὶ
 νὰ κόψῃ τὸν Γόρδιον δεσμὸν ἐν εὐκαιρίᾳ τινί· καὶ τοιαύτη
 δὲν ἐβράδυνε νὰ παρουσιασθῇ. Οἱ σωματοφύλακές του Χον-
 δρογιάννης καὶ Σολιώτης, τοὺς ὁποίους εἶχε κατηχήσει, γινώ-
 σκοντες ὅτι Τοῦρκός τις, Σαῖδῆς Λαλιώτης καὶ ὁ τραπεζί-
 τῆς τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ τῆς Πελοποννήσου Ταμπακόπου-
 λος ἔμελλον νὰ μεταβῶσιν ἀπὸ Καλαβρύτων εἰς Τρίπολιν,
 φέροντες χρήματα, παρεκάλουν τὸν Ἀσημάκην νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς
 αὐτοὺς νὰ τοὺς προσβάλωσι καθ' ὁδόν. Οὗτος δειπνῶν τότε
 καὶ ὀλιγολογώτερος καὶ αὐτῶν τῶν Σπαρτιατῶν τοὺς ἐκύτα-
 ξεν ἀσκαρδαμυκτί, τοῖς ἔνευσε νὰ τὸν κεράσωσι, καὶ ἀφοῦ ἔπιεν
 εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, ἔκαμε τὸν σταυρόν του καὶ
 τοῖς εἶπεν, εἰς τὴν εὐχὴν μου παιδιᾶ. Τοῦτο ἤρκεσεν· καὶ
 ἀπέτυχον μὲν τοῦ σκοποῦ των, ἀλλ' ἡ ῥῆξις ἔγεινεν. Αὐ-
 θυμερὸν προσεβλήθη παρ' ἄλλων ὁ Βοεβόδας (ἑπαρχος) τῶν
 Καλαβρύτων, μετχβαίνων εἰς Τρίπολιν. Ἐν δὲ τῇ Φενεῳ τῆς
 Κορινθίας καὶ ἀλλαχοῦ προσεβλήθησαν καὶ ἐφονεύθησαν ἀπὸ

τῆς 13 μέχρι τῆς 20 Μαρτίου 1821 καὶ ἄλλοι πολλοὶ ὑπὸ τοῦ Ν. Σολιώτου καὶ ἄλλων Ἀφοῦ δὲ οὕτως ἐγενικεύθη ἡ ἐπανάστασις, ὁ Ἀσημάκης οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ κινῇ ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος κατὰ τὴν παροιμίαν καὶ χεῖρας καὶ πόδας καὶ διάνοιαν, ἀλλὰ καὶ κανὲν ἄξιον λόγου δὲν ἔπραξε. Τὰ πάντα ἀνέθηκε τότε εἰς τὸν ἄξιον αὐτοῦ υἱὸν Ἀνδρέαν· ἐκεῖνος δ' ἔμενεν ἐν Κερπινῇ, ἀπέχων τῶν πολιτικῶν διαφορῶν. Ἐν τούτοις ἔπια τὸ πικρὸν ποτῆριον, ἐκ τούτων ἐκραγέντος τοῦ δευτέρου ἐμφυλίου πολέμου. Κατ' αὐτὸν ὑπέστησαν ὑπὸ τῶν κυβερνητικῶν πολλὰ οἱ λεγόμενοι τότε ἀντικυβερνητικοὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ οἱ Ζαῖμαι. οἵτινες διέτριβον ἀμφοτέροι περιτὰ τέλη τοῦ 1824 ἐν τῇ οἰκίᾳ των. Οἱ κυβερνητικοὶ τότε προσεσχέλεσαν εἰς βοήθειάν των τὰ ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι στρατεύματα, τὰ ὅποια διέβησαν εἰς Αἴγιον ὑπὸ τὸν Γ. Καραϊσκάκη καὶ ἄλλους καὶ προσέβαλον τὴν 13 Δεκεμβρίου τὴν Κερπινὴν, ὅπου ἦσαν οἱ Ζαῖμαι· γενομένου δὲ πολέμου, ἐνίκησαν οἱ κυβερνητικοί, ἐκυρίευσαν τὸ χωρίον, τὸ ἐλεήλατῃσαν καὶ πολλὰ ἄλλα κακὰ ἔπραξαν. Οἱ δὲ Ζαῖμαι μόλις διεσώθησαν, φυγόντες ὁ μὲν υἱὸς εἰς Μεσολόγγιον, ὁ δὲ πατήρ κρυπτόμενος τὸ πρῶτον, ἔπειτα δὲ μετὰ τὴν συμφιλίωσιν ἀπελθὼν εἰς Νάυπλιον, ὅπου βαρυθυμῶν μόνον διὰ τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος τοῦ ἀπέθανε τῷ 1826.

Ἀνδρέας Ζαῖμης.

Ὁ Ἀνδρέας Ζαῖμης, υἱὸς τοῦ Ἀσημάκη, ἐγεννήθη ἐν Κερπινῇ τῷ 1791 καὶ ἐξεπαιδεύθη ἐν τῷ οἴκῳ του ἄριστα τὴν τότε διδασκομένην Ἑλληνικὴν παιδείαν. Ἦτο ἐμβριθής, εὐφυής καὶ λίαν φιλαναγνώστης, ἰδίως δὲ ἀνεγίνωσκε μετ' εὐχαριστήσεως πολλῆς συγγράμματα, ἱστοροῦντα τὴν δόξαν τῶν προγόνων ἡμῶν. Τοιοῦτος ὢν ὁ Ἀνδρέας διεδέχθη τὸν πατέρα του εἰς τὸ

ἀξιώμα τοῦ προεστοῦ κατὰ τὸ δέκατον ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ὅτε δὲ ἄλλοι ἤρχισαν εἰς ἄλλα μέρη νὰ προπαρασκευάζωσι τὰ τοῦ ἀγῶνος διὰ τῆς συστάσεως τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, αὐτὰ ταῦτα σχεδὸν καὶ ὁ Ζαΐμης ὠνειροπόλει ἐν Πελοποννήσῳ, κληρονομήσας αὐτὰ ἐκ τῶν προγόνων του. Πολὺ ἐνωρίς διείδεν ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἀνακύψῃ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐκ τοῦ ληθάργου καὶ νὰ μὴ διεκδικήσῃ τὰ ἀδικφιλονεικητὰ δικαιώματά του. Ὅθεν ἑξαλλος ἔγεινεν ὑπὸ χαρᾶς, ὅτε ἔμαθε τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς Φιλικῆς ἑταιρείας. Ὅτε ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασις τῇ πρωτοβουλίᾳ, ὡς εἴπομεν, καὶ τοῦ πατρὸς του, ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης στρατολογήσας μετὰ τοῦ Γερμανοῦ ἐν Νεζερούς ὅσους ἠδυνήθη ἔσπευσεν εἰς Πάτρας, ὅπως σώσῃ τὴν πόλιν καὶ πολιορκήσῃ τοὺς Τούρκους ἐν τῷ φρουρίῳ. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐν μέρει ἀπέτυχε· διότι οἱ Τούρκοι προφθάσαντες διήρπασαν καὶ ἐπυρπόλησαν μέγα μέρος τῆς πόλεως· ἡ ἔλευσις ὁμῶς τοῦ Ζαΐμη, τοῦ Γερμανοῦ, τοῦ Λόντου καὶ ἄλλων ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς ἐχθροὺς φόβον καὶ ἀπεσύρθησαν εἰς τὸ φρούριον. Ἀλλὰ ποῦ τὰ ἀναγκαστὰ πρὸς πολιορκίαν; Οὐχ ἦττον ὁμῶς διὰ στρατηγημάτων περιώρισαν τοὺς Τούρκους ἐν τῷ φρουρίῳ, τινὲς μὲν φωνάζοντες τὴν νύκτα « φύλακες γρηγορεῖτε » ἄλλοι δ' ἐπισείοντες σημαίας.

Ἐν τῷ μετὰξὺ δὲ τούτῳ ὁ Ζαΐμης καὶ ὅλοι οἱ σημαίνοντες δὲν ἡμέλησαν νὰ ὑπογράψωσι καὶ νὰ ἐπιδώσωσιν εἰς τοὺς ἐν Πάτραις Εὐρωπαίους προξένους ἑγγραφον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἔλεγον· « Ὁμοθυμῶς ἐξηγέρθημεν καὶ ἀπεφασίσαμεν νὰ νικῶμεν ἢ ν' ἀποθάνωμεν· εἴμεθα δὲ πεπεισμένοι, ὅτι λαοὶ καὶ ἡγεμόνες ἀναγνώιζουσι τὸ δίκαιον τοῦ ἡμετέρου ἀγῶνος καὶ θέλουσι μᾶς συνδράμει, ἐνθυμούμενοι πόσα ἔπραξαν ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος οἱ ἡμέτεροι προπάτορες. » Ἀφοῦ δ' ἐτακτοποιήσεν, ὅσον ἦτο δυνατόν τότε, τὰ τῆς πολιορκίας τοῦ φρουρίου Πατρῶν ὁ Ζαΐμης ἀπῆλθε κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Πετρόμπεη εἰς Καρύ-

ταιναν, ὅτε τὴν 12 Μαΐου ἐξῆλθον ἐκ τῆς Τριπόλεως ὁ Κεχαγιᾶς καὶ ὁ Κιαμίλμπεης μὲ 13000 περίπου στρατιώτας καὶ ἐστράτευσαν εἰς τὸ Βαλτέτσι. Ἐνταῦθα, ὡς γνωστόν, ἐδοξάσθησαν τὰ Ἑλληνικὰ ὄπλα. Ἀλλ' ὁ Ἰσούφ πασᾶς τῆς Εὐβοίας εἰσέβαλε τότε εἰς τὴν Ἀχαΐαν καὶ διέλυσε τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν. Τότε ὁ Ζαΐμης ἐλθὼν εἰς Καλάβρυτα καὶ στρατολογήσας εὗρέθη τὴν 6 Αὐγούστου 1821 ἐστρατοπεδευμένος παρὰ τὰς Πάτρας. Καίτοι δὲ προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ Ἰσούφ πασᾶ καὶ ἀπεκρούσθη πολλάκις, ἐν τούτοις δὲν ἐνέδωκεν ἄλλ' ἐπέμενεν ὁρμῶν ἀλλεπαλλήλως ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Τότε ἐκυνδύνευσεν ὁ Ζαΐμης νὰ αἰχμαλωτισθῇ ἢ νὰ φονευθῇ. Ἀλλ' ἐπελθούσης βοηθείας καὶ αὐτὸς ἐσώθη καὶ τὴν θέσιν του ἐτήρησεν. Ἀλλ' ὀλίγω ὕστερον ἦλθε διὰ θαλάσσης καὶ τῶν Τούρκων ἐπικουρία ἣτις διέλυσε τὴν πολιορκίαν. Τότε καὶ ὁ Ζαΐμης ἠναγκάσθη ν' ἀποσυρθῇ εἰς τὸ χωρίον Σόλο. Ὅτε δὲ βραδύτερον ἐδιώχθησαν ὑπὸ τοῦ νευάρχου Ἀνδρέου Μιαούλη ἐκ τοῦ λιμένος τὰ Τουρκικὰ πλοῖα, οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τὸν Ζαΐμην ἐπολιόρκησαν καὶ πάλιν τὰς Πάτρας. Ὅτε ὁμῶς βραδύτερον συνῆλθεν ἐν Ἐπιδαύρῳ ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις, ἔσπευσεν ἐκ τῶν πρώτων καὶ ὁ Ζαΐμης, μετέσχε τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς καὶ ἐπέτυχε τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπιστηθίου φίλου του Θάνου Κανακάρη ὡς ἀντιπροέδρου τοῦ ἐκτελεστικοῦ.

Κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1822 ἡ κυβέρνησις θέλουσα νὰ πολιορκήσῃ στενῶς τὸ φρούριον τῶν Πατρῶν διώρισεν ἀρχηγὸν τὸν Κολοκοτρώνην, ἀλλὰ δὲν ἐδίστασε νὰ συνεκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως καὶ ὁ Ζαΐμης. Ἀλλὰ καὶ τότε παρ' ὀλίγον νὰ συλληφθῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐξῆλθον πανστρατιᾷ. Ἐπὶ δὲ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη καὶ τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ εἰς τὰ Δερβενάκια ἀσχολούμενος εἰς τὰ τῆς πολιορκίας τῶν Πατρῶν δὲν ἠδυνήθη νὰ τρέξῃ καὶ νὰ διαπρέψῃ ἐκεῖ. Ὅτε ὁμῶς ἔμαθεν ὅτι ὁ φίλος του Μαυροκορδάτος καὶ τὸ Μεσολόγγιον εὐρί-

σκοντο εἰς κίνδυνον, ὁ Ζαΐμης ἔσπευσεν εἰς σωτηρίαν ἀμφοτέρων. Μετὰ δὲ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν Τούρκων καὶ τὴν διάλυσιν τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου, ἐπανῆλθεν εἰς Πελοπόννησον καὶ ἔλαβε μέρος εἰς τὸν ἀποκλεισμόν τῶν Τούρκων ἐν τῷ ξενοδοχείῳ τῆς Ἀκράτας. Τετρακισχίλιοι Τούρκοι ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Δράμῃ ἐπορεύοντο εἰς Πάτρας, ἀλλὰ παρὰ τὴν Ἀκράταν ἔπαθον τὰ πάνδεινα. Ἐκ τῆς Ἀκράτας ὁ Ζαΐμης μετέβη εἰς Ἄστρος καὶ μετέσχε τῶν ἐργασιῶν τῆς δευτέρας συνελεύσεως, καθ' ἣν ἐξελέχθη καὶ μέλος τοῦ νομοτελεστικοῦ. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐστράτευσε μετὰ τοῦ Μεταξᾶ καὶ Γιατράκου εἰς Πάτρας. Ἀλλ' αἱ διαφοραί, αἵτινες συνέβησαν ἐν τῇ ἑδρᾷ τῆς κυβερνήσεως, ἠνάγκασαν τὸν Ζαΐμην καὶ τὸν Λόντον νὰ ἐκστρατεύσωσι μετὰ 2000 ἀνδρῶν ἵνα πύσωσιν αὐτάς. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπέτυχον οἱ νομοτελεσταί, ὁ Ζαΐμης, ἡ κεφαλὴ τοῦ κόμματος τούτου τῶν Πελοποννησίων, πκρητήθη τοῦ νομοτελεστικοῦ, διότι συνεστάθη νέα κυβέρνησις. Ἐπ' αὐτῆς δὲ ἔγεινε καὶ συμφιλίωσις τις. Οἱ δύο Ἀνδρέαι, Ζαΐμης καὶ Λόντος, κατέβησαν εἰς Ἄργος πρὸς πραγματοποιήσιν τῶν συνομολογηθέντων. Τόσον δ' ἐτίμα τότε τὸν Ζαΐμην ἡ βουλὴ, ὥστε ἐξέλεξεν αὐτὸν μέλος τοῦ νομοτελεστικοῦ, ἀλλ' οὗτος δὲν ἐδέχθη τὴν θέσιν ταύτην ὡς ἀσχολούμενος εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν.

Ὅτε δ' ἐξήφθησαν βραδύτερον τὰ πάθη καὶ ἤρχισεν ἡ ἐμφύλιος αἰματοχυσία, ὁ Ζαΐμης ἀπῆλθεν εἰς Κερπινήν. Ἐκεῖ δὲ συνέβησαν εἰς αὐτὸν παρὰ τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τῶν ἄλλων λεγομένων κυβερνητικῶν, ὅσα ἐν τῷ βίῳ τοῦ πατρός του διηγήθημεν, καὶ μετὰ τὴν ἥτταν ἐκείνην οἱ δύο Ἀνδρέαι κατέφυγον εἰς Ζάκυνθον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Μεσολόγγιον παρὰ τῷ φίλῳ των Μαυροκορδάτῳ. Ἀλλὰ τότε ἡ ἰδιαιτέρα πατρίς τῶν Πελοποννησίων ἡρημοῦτο ὑπὸ τοῦ Ἰμπραΐμη. Ὅθεν ἐσίγησαν τότε τὰ πάθη καὶ ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Λόντος ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια, ἵνα σώσωσι τὴν πατρίδα των κινδυνεύουσαν. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν

τοῦ Μεσολογγίου κατ' Ἀπρίλιον 1826, ὁ μὲν Ἱμπραχίμης ἐπανῆλθεν εἰς Πελοπόννησον καὶ ἠπείλει τελείαν ὑποταγὴν, ὁ δὲ Κιουταχῆς πολιορκήσας τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν ἀκρόπολιν αὐτῶν ἠπείλει πανταχοῦ καταστροφὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἁγῶνος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πρόεδρος τῆς νέας κυβερνήσεως ἀνεδείχθη ὁ Ζαΐμης, ὅστις ὑπερεῖχεν ὅλων τῶν προεστῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐμεγαλοφρόνει, ὅσον οὐδεὶς τῶν προῖσταμένων τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τοιαύτας δεινὰς περιστάσεις αὐτῆς πολλὰ τῶν μελῶν τῆς κυβερνήσεως ἀπέβλεψαν εἰς τὸν Καρχίσκᾶκην, μεταβάλλοντα εἰς Ναύπλιον μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου. Τοῦτον συνίστα καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ὡς τὸν ἀξιότατον νὰ κυβερνήσῃ πολυάριθμον στράτευμα καὶ ν' ἀνορθώσῃ τὰ ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι πεπτωκότα μέρη. Ἀλλ' ἀνίκητος ἐνομιζέτο ἡ κατ' αὐτοῦ ἀπέχθεια τοῦ προέδρου τῆς κυβερνήσεως Ζαΐμη, δι' ὅσα ὑπέφερε παρ' αὐτοῦ ὁ οἶκός του ἐπὶ τοῦ δευτέρου ἐμφυλίου πολέμου. Ἐν τούτοις ὁ ἀνὴρ οὗτος τόσην πατριωτικὴν ἀνοχὴν ἔδειξε πρὸς τοὺς ἐχθρούς του, ἐνῶ ἐκινδύνευεν ἡ πατρίς, ὥστε γενομένου λόγου ἐν τῷ κυβερνητικῷ συμβουλίῳ περὶ διορισμοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ, πρῶτος αὐτὸς (ὁ Ζαΐμης) ἐξεστόμισεν ὅτι δὲν θεωρεῖ ἀξιότατον ἄλλον παρὰ τὸν ἐχθρόν του Καρχίσκᾶκην. Κατενύχθη ὁ Καρχίσκᾶκης διὰ τοὺς λόγους τοῦ προέδρου καὶ ἀπήντησε φιλοφρόνως καὶ εὐγνωμόνως· ὑπεσχέθησαν ἀμφοτέροι λήθην τῶν παρελθόντων καὶ ἀγκαλιασθέντες ἐφιλήθησαν, ὡς ἔπραξαν πρὸ 24 αἰῶνων ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Ἀριστείδης, κινδυνεύουσης τῆς πατρίδος.

Μετὰ δὲ τὴν ἔλευσιν τοῦ κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Καποδιστρίου (1828) ὁ Ζαΐμης διωρίσθη μέλος τοῦ πανελληνίου καὶ πρόεδρος τοῦ τμήματος αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν. Ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ διχογνωμία τις μετὰ τοῦ κυβερνήτου καὶ τοῦ Πανελληνίου, ἥτις κατέληξεν εἰς τὴν ἐν Ἀργεὶ συγκληθεῖσαν συνέλευσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξελέχθη καὶ ὁ Ζαΐμης

ὡς πληρεξούσιος τῶν Καλαβρύτων Μετὰ τὸν τραγικὸν θάνατον τοῦ Καποδιστρίου, ὁ Ζαΐμης διωρίσθη διὰ ψηφίσματος τῆς γερουσίας μέλος τῆς προσωρινῆς συσταθείσης διοικητικῆς ἐπιτροπῆς καὶ διέμεινεν ἐν αὐτῇ, ὡς πρόεδρος μάλιστα, μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ βασιλέως Ὁθωνος. Τῷ 1834 διωρίσθη νομάρχης Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας· τὸν δὲ Ὀκτώβριον τοῦ 1835 διωρίσθη σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας καὶ τὸν Δεκέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀντιπρόεδρος τοῦ αὐτοῦ συμβουλίου. Τὴν δὲ 4 Μαΐου 1840 ἀπεβίωσεν αἰφνιδίως. Εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦ θανάτου τοῦτου συνεκινήθη ἄπασα ἡ πόλις, ὁ δὲ Ὁθων περιοδεύων τότε διέτρεξε νὰ πενθηγορήσωσι ὅλοι οἱ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας . . . »

Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης.

Ὁ Ἀλέξανδρος, υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ὑψηλάντου, ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας, ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1792. Τῷ 1810 ἐτάχθη ὡς λοχαγὸς εἰς τὰ σώματα τῶν ἐν Πετροπόλει βασιλικῶν ἀκολούθων. Τὸ δίπλωμα αὐτοῦ ἔφερεν· « Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἡγεμονίδης τῆς Μολδαβίας. » Κερδίσας βαθμηδὸν τὴν εὐνοίαν τοῦ αὐτοκράτορος ἐπροβιβάσθη εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ συνταγματάρχου τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Ὡς τοιοῦτος δ' ἐπολέμησε γενναίως εἰς διαφόρους μάχας κατὰ τοῦ Ναπολέοντος Α'. καὶ κατὰ τὴν μεγάλην μάχην τῆς Λειψίας ἀπώλεσε τὴν δεξιάν του χεῖρα ὑπὸ Γαλλικοῦ τηλεβόλου. Ἀκολούθως τῷ 1815 ἠξιώθη νὰ γείνη ὑπασπιστὴς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου· καὶ τέλος τῷ 1817 προήχθη εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ὑποστρατήγου. Τοιοῦτος λοιπὸν ἦτο ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ὅτε ἀπεδείχθη ὑπὸ τῶν ἐταίρων ἀρχηγὸς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας 31 Μαρτίου 1820.

Ὁ Ὑψηλάντης ἀποδεχθεὶς τὴν ἀρχὴν ἀπῆλθεν ἐκ Πετρο-

πόλεως καὶ ἐλθὼν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Μολδαβίας, τὸ Ἰάσιον, ἐξέδωκε τὴν 24 Φεβρουαρίου 1821 τὴν προκήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἔλεγε

Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης.

πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι μία μεγάλη δύναμις θέλει προστατεύσῃ τὰ δίκαιά μας. Εὐθὺς ἐκηρύχθησαν ἐπαναστάται ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας Μιχαὴλ Σοῦτσος, ὅστις καὶ τὸ πᾶν ἐθυσίασεν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος, ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν Βλαχικῶν ὀπλῶν Γεωργάκης Ὀλύμπιος, ὁ διερμηνεὺς τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ προξενείου Γ. Λεβέντης, ὁ ὀπλαρχηγὸς Φαρμάκης, ὁ χιλιάρχος Σάββας, ὁ ἐξοχος στρατιωτικὸς Θεόδ. Βλαδημηρέσκος καὶ ἄλλοι. Τὴν 25 Φεβρουαρίου ὁ Ὑψηλάντης ὠνόμασε σωματάρχας τοὺς δύο τοῦ ἀδελφοῦ Γεώργιον καὶ Νικόλαον, ταγματάρχην τὸν Δοῦκαν, χιλιάρχους καὶ ὑπασπιστάς τὸν Λαυσάνην, τὸν Βασίλειον Θεοδώρου, τὸν Ἰω. Κολοκοτρώνην, τὸν Καραβίαν καὶ τὸν Β. Μπαρλᾶν. Ἐπειτα ἐλθὼν εἰς Φωξάνιον ἐσχημάτισεν ἐκεῖ

κατὰ τὸ ἀρχαῖον Θηβαϊκὸν παράδειγμα τὸν ἱερὸν λόχον, ὅστις συνέκειτο ἐκ 500 νέων, οἵτινες ὠρκίσθησαν νὰ νικήσωσιν ἢ ν' ἀποθάνωσιν. Ἀλλ' ὀλίγω ὕστερον ἔλαβεν ἐν Βουκουρεστίῳ τὴν ἀποδοκιμασίαν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου καὶ τὸν ἀφορισμὸν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου Ε'.

Ἄμκ λοιπὸν τῇ εἰδήσει ταύτῃ ὁ Βλαδιμηρέσκος καὶ ὁ Σάββας ἐκηρύχθησαν κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἤρχισαν νὰ συνεννοῶνται μετὰ τῶν Τούρκων. Μάχη σπουδαία, ἀφ' ὅτου ὁ Ὑψηλάντης ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἀνεξαρτησίας, συνέβη τὴν 1 Μαΐου ἢ ἐν Γαλαζίῳ, καθ' ἣν οἱ περὶ τὸν λοχαγὸν Ἀθανάσιον Καρπενησιώτην ἐνίκηθησαν, διαπράξαντες θαύματα ἀνδρείας. Δευτέρα μετὰ τὴν μάχην ταύτην ἔγινε τὴν 6 Ἰουνίου ἢ ἐν Δραγατσανίῳ, καθ' ἣν ἔπεσεν ὁ ἱερὸς λόχος καὶ τὸ πᾶν ἐχάθη. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ὁ Ὑψηλάντης κατέφυγεν εἰς τὸ Αὐστριακὸν ἔδαφος. Ἀλλ' ἐκεῖ συνελήφθη ὑπὸ τῆς Αὐστριακῆς κυβερνήσεως καὶ ἐφυλακίσθη εἰς τὰ δεσμωτήρια τῆς Μουγκάστης. Μετὰ ἑξαετῇ δὲ εἰρκτὴν ἡλευθερώθη τέλος τῇ μεσολαμβάνσει τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσσίας Νικολάου, ἀλλ' ἀπέθανεν ἐν Βιέννῃ τὸν Αὐγούστον τοῦ ἔτους 1828. Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας.

Δημήτριος Ὑψηλάντης.

Ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης ἦτο νεώτερος τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου κατὰ δύο ἔτη· ἐξεπαιδεύθη τὰ στρατιωτικὰ ἐν Γαλλίᾳ καὶ κατεῖχεν ἐν τῷ Ρωσικῷ στρατῷ τὸν βαθμὸν τοῦ λοχαγοῦ. Τὸν Μάρτιον τοῦ 1821 λαβὼν παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ του πληρεξουσιότητα διῆλθεν ἄγνωστος ὑπὸ ψευδώνυμον ὄνομα τοῦ Χαρίτου διὰ τῆς Αὐστρίας· ἐπέβη ἐν Τεργέστη εἰς Ἑλληνικὸν πλοῖον καὶ ἔφθασε τὸ πρῶτον εἰς Ὑδραν τὴν 8 Ἰουνίου,

φέρων πλοῖον ἐλόκληρον γεμῆτον ἀπὸ τροφῆς, πολεμοφόδια καὶ ὅπλα, τὰ ὅποια εἶχε προμηθευθῇ τὰ μὲν διὰ συνεισφορῶν, τὰ δὲ ἐκ τῆς ἰδίας του περιουσίας. Ἐκ τῆς Ὑδρας μετέβη εἰς Ἀστρος, ὅπου ὑπεδέχθη αὐτὸν ὁ Κολοκοτρώνης, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Βέρβεινα καὶ εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως. Πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὑψηλάντου εἶχε συσταθῇ ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνετίθετο ἡ ὑπερτάτη διοίκησις τοῦ κράτους. Ὁ Ὑψηλάντης ἐζήτησε νὰ καταργηθῇ ἡ γερουσία αὕτη, καὶ ν' ἀνταθῇ εἰς αὐτὸν ὡς πληρεξούσιον τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἡ ὑπερτάτη ἐξουσία· ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη διὰ τὴν πεισματώδη ἀντίπραξιν τῶν προεστώτων. Βραδύτερον δ' ἐξελέχθη πρόεδρος τοῦ βουλευτικοῦ σώματος καὶ ὡς τοιοῦτος μεγάλᾳ πράγματι δὲν ἔπραξεν, ἀλλ' οὐχ ἥττον διὰ μόνης τῆς βαρύτητος τοῦ ὀνόματός του ἐνέπνεεν εἰς μὲν τοὺς Ἕλληνας ἐλπίδα, σέβας καὶ θάρρος, εἰς δὲ τοὺς ἐχθροὺς μεγάλην ἐμπιστοσύνην· διότι εἰς τὸν Ὑψηλάντην συνήθως ἐνεπιστεύοντο οἱ ἐν τοῖς φρουρίοις Τοῦρκοι, ὅτε ἐξ ἀπελπισίας παρεδίδοντο· αὐτοῦ ἐπίσης τὴν συνδρομὴν ἐπεκλοῦντο ἐν ἀνάγκῃ καὶ ὅλαι αἱ Ἑλληνικαὶ κοινότητες· ὥστε πράγματι ὁ Ὑψηλάντης καὶ μόνον διὰ τοῦ ὀνόματός του κατεῖχεν ὅ,τι ἀπῆται. Ἀλλ' ἵνα ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος προσέφερε πλὴν ἄλλων πολλῶν καὶ 300,000 φράγκων. Ἐνωρὶς δὲ ἐννοήσας ὅτι ὡς πρόεδρος τοῦ βουλευτικοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ πολλά, ἀπῆλθε τῷ 1822 εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ὡς ἀπλοῦς ἐθελοντής. Καθ' ὁδὸν δὲ ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ὅχι τὴν παραδεχθεῖσαν ὑπὸ τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐθνοσυνελεύσεως καὶ ἐξέδιδε διαταγὰς ἐπ' ὀνόματί του. Τοῦτο δυσηρέστησε βεβαίως τὴν κυβέρνησιν καὶ ἀνεκάλεσεν αὐτὸν μετ' ὀργῆς. Ἀλλ' ὁ Ὑψηλάντης τὸ μὲν πρῶτον ἠπείθησε, βραδύτερον ὁμῶς ὑπακούσας ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἀπόκρουσιν καὶ εἰς τὴν

καταστροφὴν τοῦ Δράμαλη. Μετὰ ταῦτα ὁ Ὑψηλάντης ἐπέστησεν ὅλην αὐτοῦ τὴν προσοχὴν εἰς τὸ νὰ σχηματίσῃ τακτικὸν στρατόν, ἀλλ' εἴτε διὰ τὸ ἀνώμαλον τῶν περιστάσεων, εἴτε δι' ἀντενέργειάν τινα δὲν εὐδοκίμησε πολὺ εἰς τοῦτο. Οἱ ὀλίγοι ὅμως, τοὺς ὁποίους ἠδυνήθη νὰ γυμνάσῃ καὶ πειθαρχήσῃ καὶ τοῦτον ἐδόξασαν καὶ τὴν πατρίδα ὑπηρέτησαν σπουδαίως.

Κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1825 ὁ Ἰμπραὶμ κυριεύσας τὴν Τρίπολιν ἐπεχείρησε μετὰ 12,000 ἐπιλέκτων Αἰγυπτίων νὰ κυριεύσῃ ἐξ ἐφόδου τὸ Ναύπλιον, τὴν μόνην ὀχυρὰν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ ἐδρεύῃ ἀσφαλῶς ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις· ἔφθασε δὲ εἰς ἀπόστασιν βολῆς τουφεκίου ἀπὸ τῶν Λερναίων Μύλων καὶ ἤθελε κυριεύσει βεβαίως καὶ τοὺτους, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπῆρχε καὶ μεγάλη ποσότης τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων, καὶ τὸ Ναύπλιον, ἃν δὲν ἀντετάσσοντο κατ' αὐτοῦ ἀνδρείως ὁ Μακρυγιάννης, ὁ Κωνστ. Μαυρομιχάλης μετὰ 350 ἀτάκτων καὶ ὁ Δημ. Ὑψηλάντης μετὰ τινων ἐθελοντῶν τακτικῶν, Ἑλλήνων τε καὶ φιλελλήνων. Ὅτε δὲ ὁ Γάλλος πλοίαρχος Δερινὺ παρετήρησεν εἰς τὸν Ὑψηλάντην ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ κινδυνεύσῃ ἀνωφελῶς, ὁ πρίγκηψ ἀπήντησεν· « Ὅχι, τὸ καθήκόν μας εἶνε ν' ἀποθάνωμεν ἐδῶ. » Τοσαύτην φθορὰν ἔπαθεν ὁ Ἰμπραὶμ τότε, ὥστε οὐδέποτε ἐδοκίμασε τοιαύτην ἐπίθεσιν. Ἐκτοτε ὁ Ὑψηλάντης δὲν παρημέλησε κανέν, ἀλλὰ καὶ κανέν ἄξιον διηγῆσεως δὲν ἔπραξε. Μετὰ δὲ τὴν ἔλευσιν τοῦ κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννου Καποδιστρίου (Ἰανουαρίῳ 1828) διωρίσθη στρατάρχης κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἵνα ἐκδιώξῃ τοὺς Τούρκους καὶ ἀνακτήσῃ ὅσον ἔνεστι πλειοτέρα χωρὰν. Μετὰ τινας εὐτυχεῖς μάχας παρὰ τὸ Σεβένικον καὶ τὸ Μαρτῖνον καθ' ἃς ἐξέβαλε τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς Βοιωτίας, συνεκέντρωσε τὸν στρατόν του παρὰ τὰς Θήβας, ἵνα ἐμποδίσῃ τὴν σιταγωγίαν εἰς τοὺς ἐν τῇ πόλει εὐρισκόμενους Τούρκους. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ χρόνῳ μόλις διέφυγεν

μεγάλην ἤτταν· διότι, ἐνῶ εἶχε στείλει τὸν ἐπιλεκτὸν στρατὸν τοῦ πρὸς σιτολογίαν, αἴφνης ἐξώρμησεν ἐκ Λαμίας ὁ Ἀσλάμπεης μετὰ 1500 ἐπιλέκτων Τουρκολβανῶν καὶ διαβὰς τὰς Θερμοπύλας κατῴρθωσε νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ πασᾶ τῆς Εὐβοίας ἀνερχομένου εἰς 3.000 ἄνδρας. Ὁ Ὑψηλάντης ἠναγκάσθη τότε νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῶν Θηβῶν, καὶ ὁ Ἀσλάμπεης ἐπροχώρησε ἐρημῶν τὴν χώραν μέχρι τῆς Ἀττικῆς. Ἀλλ' ὁ στρατηγὸς τῶν Ἑλλήνων κατῴρθωσε νὰ συναθροίσῃ τὸν στρατὸν τοῦ πάλιν, ἀνερχόμενον εἰς 3000 ἄνδρας, καὶ ὁ Ἀσλάμπεης, ὅτε ἐπέστρεφεν, εὔρε τὴν παρὰ τὴν Πέτραν ὁδὸν κατεληγμένην. Ἐκεῖ συνεκροτήθη δῖωρος πεισματώδης μάχη, καθ' ἣν οἱ Τοῦρκοι ἠναγκάσθησαν ν' ἀποσυρθῶσιν εἰς τὰ ὄχυρά των καὶ τὴν 31 Αὐγούστου 1829 ὁ Ὑψηλάντης ἀπεδέχθη τὴν παράδοσιν αὐτῶν ἐπὶ ἐντίμῳ συνθήκῃ. Ἀφοῦ δ' ἐπερατώθη ὁ ἀγὼν ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης ἐπανῆλθεν εἰς Ναύπλιον καὶ τὸν Αὐγούστον τοῦ 1832 ἀπέθανε θρηνούμενος ὑπὸ πάντων.

Ἀλέξανδρος Μαυροκορδαῖτος ὁ νεώτερος.

Ὁ ἀρχηγὸς τῆς νέας δόξης τῆς οἰκογενείας τῶν Μαυροκορδαίων Ἀλέξανδρος ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1791. Ἐνωρὶς ἔγεινε κάτοχος τῶν Εὐρωπαϊκῶν καὶ Ἀσιατικῶν γλωσσῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τὴν Γαλλικὴν, τὴν Ἰταλικὴν καὶ τὴν Ἀγγλικὴν καὶ ἐλάλει καὶ ἔγραφε μετὰ μεγάλης εὐκολίας. Καὶ τὰς μὲν ἄλλας τῶν γλωσσῶν τούτων καὶ πολλὰς ἄλλας γνώσεις ἐδιδάχθη κατ' οἶκον, τὴν δ' Ἑλληνικὴν καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ σχολῇ τοῦ γένους, ἐν τῇ ὁποίᾳ κατὰ πρότασιν αὐτοῦ καὶ πρόστιμον ἐπεβάλετο εἰς τοὺς μαθητὰς ἐκείνους, ὅσοι δὲν ἐλάλουν καὶ δὲν ἔγραφον καθαρῶς τὴν Ἑλληνικὴν. Ἀφοῦ δ' ἐξεπαιδεύθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπῆλθεν ἔπειτα εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐσπούδασε διάφορα γενικὰ μαθή-

ματα ὑπὸ διαφόρους σπουδαίους ἄνδρας· ἤκουσεν ἐπίσης τὰ περὶ ὀχυρωματικῆς καὶ πολιορκητικῆς μαθήματα, τὰ ὅποια τῷ ἐχρησίμευσαν μέγας ἐπὶ τῆς πρώτης πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου. Ὅτε δ' ἐπανῆλθεν ἐξ Ἰταλίας, παρηκολούθησε τῷ 1812 τὸν θεῖόν του Ἰωάννην Καρατζᾶν, διορισθέντα τότε ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας. Μετ' ὀλίγον ἀνεδείχθη ὑπ' αὐτοῦ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου. Ἀλλ' ὁ μὲν Καρατζᾶς διαβληθεὶς εἰς τὸν σουλτάνον καὶ φοβούμενος μήπως πάθῃ ὅσα ἄλλοι ὅμοιοί

Ἀλέξανδρος Μαυροκορδαῖτος ὁ νεώτερος.

του ἐδραπέτευσεν τῷ 1818 εἰς τὴν Αὐστροίαν καὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς τὴν Ἑλβετίαν· ὁ δὲ Μαυροκορδαῖτος παρηκολούθησε τὸν θεῖόν του ἡγεμόνα, ἀλλὰ μεμυημένος εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς ἐταιρείας διέτριβεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν Πίσσῃ τῆς Ἰταλίας.

Ὅτε δ' ἐξερράγη ἐν Πελοποννήσῳ ἡ ἐπανάστασις, ὁ Μαυροκορδαῖτος συλλέξας ἐν Ἰταλίᾳ ὅσα ἐφόδια ἡδυνήθη ἦλθε τὸν Ἰούλιον τοῦ 1821 εἰς τὸ Μεσολόγγιον συνοδευόμενος ὑπὸ πολ-

λῶν φιλελλήνων καὶ ἄλλων. Εὐθὺς συνεκάλεσε συνέλευσιν πληρεξουσίων τῆς Ἀκαρνανίας, Αἰτωλίας, δυτικῆς Λοκρίδος καὶ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἡπείρου, ὅσαι ἐπανεστάτησαν. Οἱ συνελθόντες ἐν Μεσολογγίῳ πληρεξούσιοι τῇ 4 Νοεμβρίου 1821 ἐψήφισαν ὁμοφώνως τὰ ἑξῆς· «ὁ ἐκλαμπρότατος πρίγκηψ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, τοῦ ὁποίου ὄχι μόνον ἐγνωρίσθησαν ὁ ζῆλος καὶ αἱ πρὸς τὴν πατρίδα ἐκδουλεύσεις, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν κοινὴν ὑπόληψιν ὅσην δικαίως χαίρει προσεκλήθη διὰ γραμμάτων κοινῶν τῶν προκρίτων καὶ τῶν καπετανείων τῶν ἐπαρχιῶν μας νὰ λάβῃ τὴν φροντίδα νὰ ρυθμίσῃ τὴν παροῦσάν μας συνέλευσιν. » Ἀμέσως κατὰ πρότασιν τοῦ Μαυροκορδάτου συνεστάθη προσωρινὸν δεκαμελὲς συμβούλιον, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη γερουσία. Ἡ συνέλευσις ἐξέλεξε πρόεδρον τῆς γερουσίας αὐτῆς τὸν Μαυροκορδάτον καὶ τὴν 9 Νοεμβρίου διελύθη. Μετ' ὀλίγον μαθὼν ὅτι συγκαλεῖται ἐν Ἀργεὶ ἐθνοσυνέλευσις ἔλαβεν ἄδειαν παρὰ τῆς γερουσίας καὶ ἀπῆλθεν ἵνα λάβῃ μέρος εἰς τὰς ἐργασίας καὶ ἐκείνης· ἐνῷ δὲ διήρχετο διὰ Πατρῶν παρ' ὀλίγον νὰ αἰχμαλωτισθῇ ἐν τινὶ ἐξόδῳ τῶν πολιορκουμένων Τούρκων· οὐχ ἥττον ἔχασε τότε πᾶν ὅ,τι εἶχε, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ πολύτιμον ἀδαμαντοκόλλητον ταμπακοθήκην, δῶρον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσσίας. Ἡ ἐν Ἀργεὶ συγκαλεσθεῖσα ἐθνοσυνέλευσις χάριν πλειοτέρως ἀσφαλείας μετέθηκε τὴν ἑδραν τῆς εἰς τὴν Ἐπίδαυρον καὶ ὠνόμασεν ἑαυτὴν «*πρώτην ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικὴν τῶν Ἑλλήνων συνέλευσιν.*» Πρόεδρον δὲ αὐτῆς ἐξέλεξε τὸν Μαυροκορδάτον καὶ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1822 ἐκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἔθνους. Ἀφοῦ δ' ἐψήφισεν ἐντὸς δύο μόνον ἑβδομάδων τὸ προσωρινὸν πολίτευμα, τὸ ὁποῖον ἀνεγνώριζε δύο ἐξουσίας, τὴν *ἐκτελεστικὴν*, τῆς ὁποίας πρόεδρος ἐξελέχθη ὁ Μαυροκορδάτος, καὶ τὴν *βουλευτικὴν*, τῆς ὁποίας πρόεδρος ἔγεινεν ὁ Δημ. Ὑψηλάντης, διελύθη τὴν 15 Ἰανουαρίου.

Ἄλλ' ὁ πρόεδρος τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας Μαυροκορδάτος μετ' ὀλίγους μῆνας ἠναγκάσθη νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν πολιορκουμένων Σουλιωτῶν. Τὸν Μάϊον τοῦ 1822 συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Σολιώτου Μάρκου Μπότσαρη, τοῦ στρατηγοῦ Νορμάν, τοῦ ταγματάρχου Ταρέλλα καὶ Δάνια, ὁδηγούντων τακτικούς τινας Ἑλλήνας καὶ φιλέλληνας καὶ ἄλλων, διῆλθεν διὰ τῶν πολιορκουμένων ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη Πατρῶν, συνενοήθη μετ' αὐτοῦ καὶ ἀπέπλευσαν εἰς Μεσολόγιον. Πρώτῃ δὲ αὐτοῦ φροντίς ὑπῆρξε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ὁμόνοιαν, νὰ προμηθευθῇ τροφὰς καὶ πολεμοφόδια καὶ νὰ λάβῃ ἐπικουρίας τινας. Ἐπειτα ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ Μεσολογγίου καὶ διελθὼν τὸ δύσβατον Μακρυνόρος ἐστρατοπέδευσεν ἐν Κομποτίῳ, ὁδηγῶν τότε 3,000 μόνον μαχητάς. Κατὰ τῶν Ἑλλήνων τότε ἐπετέθησαν 600 ἱππεῖς Τοῦρκοι, ἄλλ' οἱ ἄνδρεῖοι Δάνιας καὶ Ταρέλας μετὰ τῶν τακτικῶν καὶ οἱ ἄξιοι παντὸς ἐπαίνου Σουλιῶται ἐνίκησαν τὸν ἐχθρὸν καὶ τὸν ἐδίωξαν μέχρι τῆς Ἀρτῆς. Ἐπὶ τῆς μάχης ταύτης ὁ Μαυροκορδάτος δίδων τὰς καταλλήλους διαταγὰς καὶ τὸ παράδειγμα τῆς συνήθους ἀφοβίας, πολλάκις ἐξετέθη εἰς προφανῇ κίνδυνον. Ἡ ἐπιτυχία αὕτη ἐθάρρυνε τὸν πρόεδρον καὶ ἐπέτρεψε νὰ μετατεθῇ τὸ στρατόπεδον εἰς Πέτρα, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Νόρμαν, ἵνα ἐκ τοῦ πλησίον προσβάλλῃ τοὺς ἐν Ἀρτῇ Τούρκους, αὐτὸς δὲ μετέβη εἰς Λαγκάδαν ἐξ ὥρας ἀπέχουσιν τοῦ Πέτρα, ἵνα φροντίσῃ περὶ τῶν ἐπιτηδείων τοῦ στρατοῦ. Ἀλλ' ὁ πασῆς Κιουταχῆς μετὰ 9,000 Ὀθωμανῶν ἐπέπεσεν τὸν Ἰούλιον κατὰ τῶν τρισχιλίων μόλις Ἑλλήνων. Καὶ τὸ πρῶτον ἀπεκρούσθη, ἄλλ' ἡ προδοσία τοῦ ὀπλαρχηγοῦ τῆς Ἀρτῆς Γώγου Βακόλα μεταβάλλωντος ἐν τῇ μάχῃ πρὸς τοὺς Τούρκους παρέδωκεν εἰς τοὺς τὴν νίκην. Οἱ φιλέλληνες ἐθέλονταί ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ διέπραξαν θαύματα τῷ ὄντι ἡρωισμοῦ καὶ ἀνδρείας. Τὰ μὲν δύο τρίτα ἐξ αὐτῶν ἔπεσον ἐνδόξως, ἄλλ' οὐδεὶς ὑπέκυψε πρὶν θυσιάσῃ

διάτῃς χειρός του πολλοὺς ἐχθροὺς. Τὸ σῶμα τοῦτο τῶν φιλελλήνων συνέκειτο ἐκ 286. Εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦ δυστυχήματος τούτου ἐλυπήθη πολὺ ὁ Μαυροκορδατός, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀπεθαρρύνθη. Τοῦναντίον μάλιστα συλλέξας ἀταράχως τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ ἐπανεῆλθεν εἰς Μεσολόγγιον, ὅπου ὅλοι εἰς αὐτὸν καὶ πάλιν ἔστρεψαν τὰ βλέμματά των πρὸς διάσωσιν τοῦ ἀγῶνος κατ' ἐκεῖνα τὰ μέρη.

Οἱ Τοῦρκοι μετὰ τὴν ἥτταν τῶν Ἑλλήνων ὤρμησαν διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀχελώου ὑπὸ δύο ἐμπείρους στρατηγούς, τὸν Ὁμέρ Βριώνην καὶ τὸν Κιουταχῆν, ἵνα ὑποτάξωσι τὴν Ἑλλάδα καὶ κυριεύσωσι τὸ Μεσολόγγιον. Ἦλπισαν δ' ἐπιτυχίαν καὶ διὰ τοῦ Γώγου, τοῦ Βαρνακιώτου καὶ ἄλλων, οἵτινες ὑπηρετοῦν τότε τοῖς Τούρκοις τόσον εὐλικρινῶς, ὥστε παρ' ὀλίγον νὰ διαρθείρωσι καὶ νὰ ἐκφοβίσωσι πολλοὺς. Ἀλλ' ὁ Μαυροκορδατός τὴν μὲν διαρθορὰν ἀπέκρουσε διὰ τῶν πατριωτικῶν ἀγορεύσεων καὶ συμβουλῶν· πρὸς δὲ τοὺς δειλοὺς, οἱ ὅποιοι τὸν συνεβούλευον νὰ μὴ θυσιασθῇ ἀνωφελῶς πολιορκούμενος ἐν Μεσολογγίῳ ἀπὴντησεν ὡς ἐξῆς· «Ἐὰν ἐγὼ ἀπέλθω, οἱ ἐγχώριοι οὗτοι θὰ ὑποταχθῶσι καὶ οἱ Ἀλβανοὶ θὰ εἰσχωρήσωσι τότε ἀμέσως διὰ Πατρῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον· τότε δὲ τὸ πᾶν χάνεται· ὄχι, ἐδῶ θ' ἀποθάνω.» Ὁ Μαυροκορδατός εἶχε μόνον 360 στρατιώτας, οἱ δὲ πολιορκοῦντες αὐτοὺς ἦσαν περὶ τοὺς 11.000 καὶ ἤρχισαν νὰ προσβάλλωσι τὴν πόλιν, ἣ ὁποία ἐπολιορκεῖτο τότε καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Κατὰ συμβουλὴν τοῦ Μαυροκορδατοῦ, ὅστις, ὡς εἶδομεν, εἶχε διδαχθῇ καὶ τινὰ μαθημάτων ὁχυρωματικῆς, οἱ μαχηταὶ ἐτέθησαν ὀπισθεν τῶν ἐπάλξεων καὶ ἐπυροβόλουν ἀπαύστως καὶ πάντοτε ἐπιτυχῶς. Εὐτύχημα μέγα ὑπῆρξε τότε τὸ ν' ἀποφασίσωσιν οἱ Τοῦρκοι μετὰ τὴν ἀπόκρουσίν των ἀπὸ τῶν τειχῶν τοῦ Μεσολογγίου νὰ ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσιν περὶ παρὰδόσεως. Τὴν περίστασιν ταύτην ἐκαρπώθη ἀμέσως ὁ Μαυροκορδατός, ἀναθέσας τὴν διε-

ξαγωγὴν τῆς διαπραγματεύσεως ταύτης εἰς τὸν Μάρκον Μπότσαρη, ὅστις ἦτο τόσο ἐπιδέξιος εἰς τὰς διαπραγματεύσεις, ὅσον ἀνδρεῖος εἰς τὰς μάχας. Οὗτος παρέτεινε ταύτας τόσο ἐπιτηδείως, ὥστε ἐν τῷ μετὰξὺ ἦλθον Ἑλληνικὰ πλοῖα, ἐδίωξαν τὰ Τουρκικὰ καὶ ἀπεβίβασαν τροφάς, πολεμοφόδια καὶ 1200 στρατιώτας ὑπὸ τὸν Πετρόμπεην, τὸν Ζαῖμην, τὸν Κανέλλον Δεληγιάννην καὶ τὸν Λόντον. Τότε ὁ Μυροκορδατός καὶ ὁ Μάρκος ἐμήνυσαν εἰς τὸν Ὁμέρ Βριώνην, «ἂν πράγματι θέλη νὰ κυ-

Μάρκος Μπότσαρης.

ριεύσῃ τὸ Μεσολόγγι, ἃς ἔλθῃ νὰ τὸ πάρῃ.» Οἱ Τοῦρκοι, καθὼς ἤκουσαν τοῦτο, ἔγειναν ἔξω φρενῶν καὶ ἀμέσως ὤμωσαν ἐκδίκησιν· παρεσκεύασαν ἐν ἄκρῃ μυστικότητι ἔφοδον διὰ τὴν νύκτα τῆς 24 Δεκεμβρίου, καθ' ἣν ἤλπιζον νὰ καταλάβωσι τοὺς χριστιανοὺς ἀνετοίμους καὶ συνηθροισμένους ἐν τῷ ναῷ διὰ τὴν ἐορτὴν τῶν χριστουγέννων. Ἀλλ' οἱ χριστιανοὶ ἡγρόπουν λωφάζοντες ὀπίσθεν τῶν ὀχυρωμάτων· ἄφησάν δὲ τοὺς

πολιορκούντας ὅχι μόνον νὰ πλησιάζωσιν εἰς τὰ τεῖχη, ἀλλὰ τινες ἐξ αὐτῶν καὶ ν' ἀναβῶσι. Τότε ἀνωρθώθησαν οἱ πολιορκούμενοι καὶ κενώσαντες εὐστόχως τὰ ὅπλα των ὥρμησαν ξιφῆρεις καὶ ἔσφαζαν 900. Ἐνεκα τῆς φθορᾶς ταύτης καὶ τῆς ἐλλείψεως τροφῶν οἱ Τοῦρκοι τὴν 31 Δεκεμβρίου ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν καὶ ἔφυγον δρομαίως εἰς τὴν Ἡπειρον. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Μαυροκορδατος, διορίσας ἐν Μεσολογγίῳ τριμελῆ διοικητικὴν ἐπιτροπὴν ἀπῆλθε εἰς τὴν ἐν Ἀστρεὶ συγκληθεῖσαν συνέλευσιν, ἵνα δώσῃ λόγον τῶν πράξεών του. Ἡ συνέλευσις αὕτη ἐπικυρώσασα τὰς θεμελιώδεις διατάξεις τοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ πολιτεύματος ἐξέλεξε πρόεδρον τῆς μὲν ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας τὸν Πετρόμπετην, τῆς δὲ νομοθετικῆς τὸν Μαυροκορδατον. Ὅτε δὲ ὕστερον εἰσέβαλεν εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς τῆς Σκόδρας μετὰ 16,000 πολεμιστῶν, ἡ κυβέρνησις διώρισεν ἐν αὐτῆς ἑπαρχον τὸν Κωνστ. Μεταξὺν ἄλλ' οὔτε ἡ φρόνιμος καὶ πατριωτικὴ διοίκησις τούτου, οὔτε ὁ ἐν Καρπενησίῳ ἥρωικὸς θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη ἐπήρκεσεν ν' ἀποτρέψωσι τὴν προσέγγισιν τῶν Τούρκων μέχρι Μεσολογγίου καὶ Αἰτωλικοῦ, τὸ ὁποῖον μάλιστα καὶ ἐπολιορκήσαν. Τότε οἱ ἀρχηγεῖ Ἀκαρνᾶνες καὶ Αἰτωλοὶ ἐζήτησαν ὡς διοικητὴν τὸν Μαυροκορδατον, ἡ δὲ βουλὴ ἐπέτρεψε τοῦτο. Ἀμα δὲ ὁ ἐχθρὸς ἔμαθεν τὴν ἔλευσιν τοῦ Μαυροκορδάτου εἰς Μεσολόγγιον, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τοῦ Αἰτωλικοῦ καὶ εὐθὺς ἔφυγεν. Ὁ δὲ Μαυροκορδατος τὸ μὲν πρῶτον ἐπεχείρησε νέαν ἐκστρατείαν, ἐξῆλθε μάλιστα καὶ μέχρι Λυγοβιστίου· ἀλλ' ἔπειτα ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ· διότι ἐν Πελοποννήσῳ ἐξερράγη ἐμφύλιος πόλεμος, καθ' ὃν ὅλοι οἱ πολιτικοὶ τοῦ φίλοι κατεδιώχθησαν· δύο μάλιστα τούτων, οἱ προσφιλέστατοι, Ἀνδρέας Ζαῦμης καὶ Λόντος, καὶ ἐξεπατρίσθησαν εἰς Ζάκυνθον. Ἀλλ' οὗτοι μὴ δυνάμενοι νὰ μένωσι μακρὰν τῆς ἀγωνιζομένης πατρίδος προσῆλθον εἰς τὸν Μαυροκορδατον ὅχι ἵνα συνομόσωσιν, ἀλλ' ἵνα ζητήσωσιν τὴν μεσιτείαν του πρὸς

συμφιλίωσιν μετὰ τῶν ἀντιπάλων τῶν. Ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦτον ἐδέχθη τοὺς φίλους του ὁ Μαυροκορδατος. Πόσον μεγάλοι ἦσαν οἱ ἄνδρες τοῦ ἀγῶνος!

Ἀφοῦ δὲ διωργάνωσεν ὁ Μαυροκορδατος, ὅπως καλλίτερον ἡδυνήθη, τὰ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ ὠχύρωσεν ἐκ τῶν ἐνόντων τὸ Μεσολόγγιον, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον κατ' ἐπίμονον ἀπαίτησιν τῆς κυβερνήσεως. Περὶ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου 1825 ἔφθασε εἰς Κρομμῦδι παρὰ τὴν Μεθώνην. Μὴ εὐρὼν δ' ἐκεῖ τὸν πρόεδρον τῆς κυβερνήσεως Γεώργιον Κουντουριώτην ἀπῆλθεν εἰς ζήτησίν του καὶ τὴν 24 Ἀπριλίου ἀνεχώρησεν εἰς Νεόκαστρον καὶ ἐκεῖθεν διέβη εἰς Σφακτηρίαν, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Ἰμπραῖμ ἀπεβίβαζε εἰς αὐτὴν μεγάλας δυνάμεις πρὸς ἔξωσιν τῶν Ἑλλήνων. Ἐκεῖ ὁ Μαυροκορδατος διέτρεξε τὸν ἑσχατον κίνδυνον ἡχμαλωτίσθησαν δὲ ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωματοφυλακῆς του Κατσαρὸς σταλεῖς εἰς ἀναζήτησιν τοῦ Τσαμαδοῦ καὶ ὁ Κωνσ. Ζαφειρόπουλος. Ἀμα δ' ἐγνώσθη ὁ θάνατος τοῦ Τσαμαδοῦ, οἱ ἐν τῷ πλοίῳ ἐκείνου εἰς τὸ ὅποῖον εἶχε διασωθῆ καὶ ὁ Μαυροκορδατος, ἔκοψαν τὴν ἄγκυραν καὶ ἀπέπλευσαν· ἀλλὰ τὸ ἱστορικὸν τοῦτο πλοῖον «ὁ Ἀρης» ἔμελλε νὰ διέλθῃ διὰ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων, ἅπαντες λοιπὸν οἱ ἐν αὐτῷ ἡτοιμάσθησαν εἰς θάνατον· οἱ μὲν ναῦται ἔκραζον «Παναγία μου, ἂν δὲν μᾶς σώσης, θὰ χαθῆς καὶ σύ.» Ὁ δὲ Μαυροκορδατος ἐν καιρῷ τῆς μάχης ἐκράτει ἀνωρθωμένον τὸν λύκον τοῦ πιστολίου του, ἵνα μὴ πάραδοθῇ ζῶν εἰς τοὺς ἐχθρούς. Εὐτυχῶς δὲ ἅπαντες οἱ ἐν τῷ πλοίῳ ἐσώθησαν.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ ταύτης μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Καποδιστρίου ὁ Μαυροκορδατος εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς πατρίδος λίαν ἐπιτηδείως. Ὅτε δὲ ὁ Καποδίστριας ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ Μαυροκορδατος ἐτέθη εὐθύς ὑπὸ τὰς διαταγὰς του. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἔγεινε ἀντιπολιτευόμενος καὶ ἔμενεν ὡς τοιοῦτος ἕως οὗ ἐπῆλθεν ὁ φόνος τοῦ Καπο-

διστρίου. Ἐπὶ Ὅθωνος τὸ μὲν πρῶτον ἡ ἀντιβασιλεία μετεχειρίσθη αὐτὸν ὡς ὑπουργόν· ἔπειτα δὲ ἔστειλεν ὡς πρέσβυν εἰς Λονδῖνον. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐπανεῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ διωρίσθη πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου. Ἐπὶ δὲ τῆς γενομένης κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1843 μεταπολιτεύσεως ὁ Μυροκορδατος ἐτύγχανε πρέσβυς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀμέσως τότε προσεκλήθησαν ὅλοι οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀνεδείχθησαν πληρεξούσιοι. Ὁ Μυροκορδατος ἔχεινε τότε ἀντιπρόεδρος τῆς ἐν Ἀθήναις συνελεύσεως· καὶ μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐσχλημάτισε τὸ πρῶτον συνταγματικὸν ὑπουργεῖον. Μετ' ὀλίγον δὲ παρητήθη καὶ διωρίσθη πάλιν πρέσβυς, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐπανεῆλθε καὶ διωρίσθη πρωθυπουργός. Ἀλλ' ὅτε ὁ Ὅθων ἤρχισε νὰ παρθεύσῃ τὸ σύνταγμα, ὁ Μυροκορδατος ὅστις ἠγάπα εὐλικρινῶς τὸν συνταγματικὸν μονάρχην, ἐπροτίμησε νὰ παραιτηθῇ. Ἐκτοτε δὲν ἀνεμίχθη πλέον εἰς τὰ τοῦ ἐνεργητικοῦ βίου πολιτικὰ πράγματα τῆς πατρίδος του, ἀλλ' ἐξελέγετο μόνον ὡς βουλευτὴς καὶ πληρεξούσιος. Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας ἐν Ἀθήναις συνελεύσεως καὶ τῆς νέας δυναστείας ὁ Μυροκορδατος παθὼν τύφλωσιν ἕνεκα τῆς ἐπὶ πολὺ ἐπασχολήσεως τῶν ὀφθαλμῶν του ἔζη ἐν Αἰγίνῃ καὶ ἀπέθανεν ἐκεῖ τὴν 6 Αὐγούστου 1865, θρηνούμενος ὑπὸ πάντων.

Πέτρος Μυρομιχάλης.

Ὁ Πέτρος Μυρομιχάλης ὁ γνωστὸς εἰς ἡμᾶς Πετρόμπεης ἐγεννήθη ἐν Οἰτύλῳ περὶ τὸ 1760· ἦτο δ' ἑγγονος τοῦ Γεωργίου Μυρομιχάλη, ἐνὸς τῶν καπετανίων τῆς Μάνης. Ὁ Πέτρος διὰ τὴν φυσικὴν αὐτοῦ ἀπέχθειαν κατὰ τῶν Τούρκων, ἅμα ἔμαθε τὴν κατάργησιν τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας καὶ τοὺς θριάμβους τοῦ στρατηγοῦ τῆς Γαλλίας Ναπολέοντος Βοναπάρτου, ἔσπευσεν εἰς αὐτὸν καὶ ἐζήτησε συνδρομὴν ἐν ἁπε-

λευθερώση τὴν πατρίδα του. Ἄλλ' ὁ Ναπολέων Βονοπάρτης δὲν τῷ ἔδωκε τότε συνδρομὴν, ὑπεσχέθη ὅμως νὰ τῷ δώσῃ βραδύτερον ἐπὶ εὐνοϊκῶν περιστάσεων καὶ προέτρεψε τὸν σφριγῶντα Σπαρτιάτην νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ εἰς Αἴγυπτον. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν συνήνεσεν, ὁ Ναπολέων συνέστησεν αὐτὸν εἰς τὸν ἐν Κερκύρᾳ στρατηγὸν Δανζελῶτον καὶ τῷ παρήγγειλε ν' ἀναμείνῃ ἐκεῖ ὑπὸ τὴν Γαλλικὴν σημαίαν καὶ προστασίαν τὰς εὐνοϊκὰς περιστάσεις πρὸς συνδρομὴν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν

Πέτρος Μαυρομιχάλης.

τῆς πατρίδος του. Ὅτε δὲ βραδύτερον ἐξεδιώχθησαν οἱ Γάλλοι ἐκ τῆς Ἑπτανήσου, ἠναγκάσθη καὶ ὁ Πέτρος νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Μάνην. Τῷ 1814 ἐστάλη μετὰ στολίσκου εἰς Μάνην ὁ Σιουκιούρ μπέης, ἵνα περιστείλῃ τὴν πειρατείαν· κατώρθωσε δὲ τοῦτο διὰ τῆς συμπράξεως τοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλη, ὅστις διὰ τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην διωρίσθη ὑπὸ τοῦ σουλτάνου μπέης ἤτοι ἡγεμῶν τῆς Μάνης, καὶ ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς ὄμηρον τὸν υἱὸν του Γεώργιον. Τῷ δὲ 1818 ὁ Πέτρος

Μαυρομιχάλης ἔγεινεν ἑταῖρος τῆς Φιλικῆς ἐταιρείας καὶ προσ-
έφερε καὶ χίλια γρόσια. Καί τοι δὲ εἶχεν εἰς τὸ στόμα οὕτως
εἰπεῖν τοῦ λύκου τὸν προσφιλῆ του υἱὸν Γεώργιον διαμένοντα
ἀκόμῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει, δὲν ἐδίστασεν ἐν τούτοις νὰ
στείλῃ εἰς Τρίπολιν καὶ ἄλλον υἱόν, τὸν Ἀναστάσιον, ὡς ὁμη-
ρον, ἵνα καθησυχάσῃ τὰς ὑπονοίας τῶν Τούρκων.

Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, συναθροίσας ὁ Πε-
τρόμπεης τὴν 22 καὶ τὴν 23 Μαρτίου 1821 περὶ τοὺς 5,000
στρατιώτας ἐν Κυτριάδῃ ὑπὸ τοὺς υἱούς του καὶ τοὺς ἐννέα ἀδελ-
φούς του καὶ ὅλους τοὺς καπετναγίους τῆς Μάνης, ὅπου ἔκρυπτε
τότε καὶ τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην, εἰσῆλθε μετ' αὐτῶν εἰς
Καλάμας. Καὶ ὁ μὲν βοεβόδας τῶν Καλαμῶν ἐζήτησε τὸν λό-
γον τῶν τοιούτων κινημάτων· ὁ δὲ ἡγεμὼν τῆς Μάνης ὅχι μόνον
δὲν ἔκρυψε τὸν σκοπὸν του ἀλλὰ καὶ διὰ λαμπρὰς δοξολογίας
εἰς τὸν Ὑψιστον προεκήρυξε τὴν ἐπανάστασιν τὴν 23 Μαρτίου.
Τὴν δὲ 25 ἐξέδωκε διακήρυξιν πρὸς τὰς Εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς,
διὰ τῆς ὁποίας ἐζήτηι τὴν βοήθειαν αὐτῶν εἰς ἀμοιβὴν τῶν
ἐκδουλεύσεων, τὰς ὁποίας οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχον προσφέ-
ρει εἰς τὸν Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν
ἐξεστράτευσαν ὁ μὲν υἱὸς του Ἠλίας Μαυρομιχάλης εἰς Τρίπολιν
μὲ 2500 ἄνδρας, ὁ δὲ ἀδελφός του Ἀντώνιος Μαυρομιχάλης
εἰς τὸ Νησί τῶν Καλαμῶν καὶ ἐκεῖθεν ἐνεψύχωσε τοὺς Κορω-
ναγίους· ὁ δὲ Γεώργιος Μαυρομιχάλης, μόλις ἐπανελθὼν ἐκ Κων-
σταντινουπόλεως, ἔσπευσεν εἰς Ὑδραν· ὁ δὲ Κυριακούλης εἰς
τὸ Μαραθονῆσι καὶ ἄλλοι Μαυρομιχάλαι ἔσπευσαν ἄλλαχοῦ.
Οὕτω διὰ τῆς προσωπικῆς βερύτητος ὅλων τῶν ἐν ἡλικίᾳ ὄν-
των τότε μελῶν τῆς οἰκογενείας ταύτης διεδόθη καὶ ἐνεψυχώθη
πανταχοῦ τῆς Πελοποννήσου ἡ ἐπανάστασις. Οὐδεὶς λοιπὸν
διεκρίθη τότε τόσον, ὅσον ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, ὅστις
καί τοι κατεῖχε θέσιν ἐπίζηλον καὶ ἐγνώριζεν ὅτι δι' ἐπανα-
στάσεως δὲν ἤθελε βελτιώσῃ αὐτήν, ἐν τούτοις δὲν ἐδί-

στασε νὰ θυσιάσῃ ὅλα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του.

Ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας ταύτης ἐξελέχθη τότε παμψηφεί πρόεδρος τῆς Πελοποννησιακῆς γερουσίας καὶ ἀρχιστράτηγος τῶν Πελοποννησιακῶν ὅπλων. Ἐπὶ δὲ τῆς πρώτης ἐν Ἐπιδαύρῳ συνελεύσεως τῶν Ἑλλήνων ἐπικυρώθη τὸ ὑπέρτατον τοῦτο ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον ἐτίμησε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος· οὐδέποτε δὲ δυσηρεστήθη, διότι ἡ πατρίς ἀπένειμεν αὐτὸ βραδύτερον εἰς τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην. Τοῦναντίον μάλιστα ἔχαιρε μέγਾਲως, ὅσάκις ἤκουε τὰ ἀνδραγαθήματα παντὸς Ἑλλήνος ἀγωνιζομένου ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος.

Ἐπὶ δὲ τῆς ἐν Ἀστρεὶ ἐθνοσυνελεύσεως ἐξελέχθη πρόεδρος τῆς νομοτελεστικῆς ἐξουσίας· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐμπόδισεν αὐτὸν νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς πολλὰ μέρη. Ὅτε βραδύτερον ἐξεργάγησαν οἱ ἐμφύλιοι σπαρχμοί, ὁ Πετρόμπεης διεκρίθη μόνον διὰ τὸ συμβιβαστικὸν τοῦ χαρακτῆρός του. Καίτοι δὲ ἡγεμονικὸν βίον διήνυσεν πρὸ τοῦ ἀγῶνος, οὐδέποτε ὅμως ἐπ' αὐτοῦ ἐδίστασε νὰ συνεκστρατεύσῃ, νὰ συγκακουχήσῃ καὶ συκινδυνεύσῃ αὐτοπροσώπως. Ἡ πρώτη μάχη, καθ' ἣν ἠρίστευσαν τὰ Ἑλληνικὰ ὅπλα κατὰ τῶν Τούρκων, εἶνε ἡ ἐν Βαλτετσίῳ. Εἰς τὴν μάχην ταύτην ἔλαβον μέρος ὡς ἀρχηγοὶ τέσσαρες Μαυρομιχάλοι, ὁ Κυριακούλης, ὁ Ἡλίας, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Ἀντώνιος. Πρέπει δὲ νὰ γνωρίζομεν ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Μαυρομιχάλοι οὗτοι ἔπραττον τοιαῦτα κατὰ τῶν Τούρκων, ὁ υἱὸς τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας Ἀναστάσιος ἐσήπετο ἔγκλειστος ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Τριπόλεως μετὰ τῶν λοιπῶν ὁμήρων ἀρχιερέων καὶ προεστῶν, τῶν ὁποίων τοὺς ὑπηρέτας ἀπεκεφάλισαν οἱ Τοῦρκοι ἅμα ἐπέστρεψαν ἐκ τῆς ἐν Βελτετσίῳ ἡττησάντων. Ὁ δὲ ἀληθὴς ἥρως Ἡλίας Μαυρομιχάλης προσεκλήθη βραδύτερον ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἔσπευσε νὰ πολιορκήσῃ τὴν ἀκρόπολιν κατεχομένην τότε ὑπὸ τῶν Τούρκων. Εὐθὺς δὲ ἅμα ἐφθάσεν ἐπεχείρησε νὰ κυριεύσῃ αὐτὴν δι' ἐφόδου καὶ ὑπεσχέθη

ἀνὰ χίλια γρόσια εἰς τοὺς πρῶτους, οἵτινες ἤθελον ἐφορμήσει, ἀλλ' ἡ ἔφοδος ἀπέτυχε. Τότε ὁ Ἡλίας ἀντὶ νὰ σήπῃται ἀργός, πολιορκῶν φρούριον ἰσχυρὸν ἄνευ κανονίων, ἀπῆλθεν εἰς Κάρυστον, ὅπου μετὰ δῖωρον μάχην εὗρεν ἐνδοξὸν θάνατον. Ὅτε δ' ἔμαθε τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ πατήρ του Πετρόμπεης παρόντων πολλῶν, ἐλθόντων νὰ τὸν συλλυπηθῶσιν, ἀνεφώνησεν ὡς ἀληθῆς Σπαρτιάτης «μή με συλλυπεῖσθε· ἐγέννησα υἱὸν στρατιώτην καὶ οὐχὶ μπακάλην.» Καὶ ὅτε ὕστερον ἔμαθε τὸν θάνατον καὶ ἄλλου υἱοῦ του τοῦ Ἰωάννου πολεμοῦντος κατὰ τῶν Αἰγυπτίων εἰς Ναβαρῖνον, ἔγραψε τὴν ἐξῆς ἐγκύκλιον· «Εὐχαρίστως ἔπια τὸ πικρὸν τοῦτο ποτήριον· ὁ ἐνδοξὸς μάρτυς τῆς ἐλευθερίας ἀναπαύεται ἤδη ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραάμ, ἀξιωθεὶς τὸν ὑπὲρ πατρίδος θάνατον· ἀλλ' ὁ θάνατός του παρηγορεῖ τὴν καρδίαν μου, διότι μοὶ δίδει χρηστὰς ἐλπίδας, ὅτι τὸ παράδειγμα τῆς Σπαρτιατικῆς του εὐτολμίας θὰ ἐλευθερώσῃ τὸ πατρῶον ἔδαφος ἀπὸ τὴν στυγεράν παρουσίαν τῶν ἀπανθρώπων τυράννων· αἱ σκιαὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἄλλου υἱοῦ μου, τοῦ ἀδελφοῦ μου Κυριακούλη ἐκστρατεύσαντος τῷ 1822 εἰς Σπλάντζαν τῆς Ἠπείρου καὶ πεσόντος ἐκεῖ ἐνδόξως, καὶ τόσων ἄλλων περιιπτάμεναι ἐπικαλοῦνται τὸν ἰσχυρὸν βραχίονά σας εἰς ἐκδίκησιν τοῦ αἵματός των.»

Ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη ὁ Πετρόμπεης, λαβὼν παρὰ τοῦ πασᾶ τούτου ἔγγραφον διὰ τοῦ ὁποίου προσεκαλοῦντο οἱ Ἕλληνες εἰς ὑποταγὴν ἐπὶ ὑποσχέσει καλῆς διοικήσεως, ἐξέσχισεν αὐτὸ ἐνώπιον τοῦ ἀπεσταλμένου. Ὅτε δ' ἐπῆλθε καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Γεώργιος Μυρομιχάλης μετὰ 400 μόνον ἀνδρῶν ἀπέκρουσε 3,000 Τούρκους εἰς Κλένιαν. Ἄπαντες δὲ οἱ ζῶντες ἀδελφοὶ καὶ συγγενεῖς αὐτοῦ ἔσπευδον ὅπου ἦτο μεγάλητέρα ἀνάγκη καὶ μετὰ τὴν τελείαν καταστροφὴν τοῦ ἐχθροῦ ἐν Πελοποννήσῳ, προθύμως ἔσπευσεν ὁ Πετρόμπεης καὶ εἰς Μεσολόγγιον πολιορκούμενον τότε ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Ὁ Πετρόμπεης, ἂν καὶ ἐστερεῖτο πολιτικῆς ἱκανότητος, ἐπέσυρε τὸν ρθόνον τοῦ κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Κάποδιστρίου, διότι ἴσχυε πολὺ ἐν τῇ Μάνῃ, καὶ τὴν ἰσχὺν τῶν Μαυρομιχαλῶν ὁ Κάποδίστριας ἐνόμιζεν ὡς τὸ πρῶτιστον πρόσκομμα εἰς τὴν κυβέρνησίν του. Ὅθεν μετέθεσεν ἅπαντας τοὺς Μανιάτας ἐξ ὅλων τῶν θέσεων τὰς ὁποίας κατεῖχον πρὸ τῆς ἐλεύσεώς του.

Ἀλλὰ τὸ κακὸν δὲν περιορίσθη ἕως ἐδῶ· κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1831 ὁ Πετρόμπεης συναλήφθη καὶ ἐφυλακίσθη ὑπὸ τοῦ κυβερνήτου εἰς τὸν Ἴτσ-Καλὲ τοῦ Ναυπλίου. Ὅθεν τὴν 27 Σεπτεμβρίου ὁ Κάποδίστριας εἰσερχόμενος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ Γεωργίου Μαυρομιχάλη, τοῦ μὲν ἀδελφοῦ, τοῦ δὲ υἱοῦ τοῦ Πετρόμπεη. Καὶ ὁ μὲν Κωνσταντῖνος ἐφονεύθη ἀμέσως, ὁ δὲ Γεώργιος μετὰ τινὰς ἡμέρας, ἀφροῦ ἐδικάσθη καὶ καταδικάσθη ὑπὸ πολιτικοῦ δικαστηρίου. Ὁ σεβάσμιος γέρων Πετρόμπεης ἔπιεν ἐν τῇ φυλακῇ καὶ ταῦτα τὰ πικρότατα ποτήρια πάντων τῶν ἄλλων ὡς ἄληθῆς Σπαρτιάτης. Ἐπὶ δὲ τοῦ Ὁθωνος ἐδείξεν εὐπείθειαν εἰς τοὺς νόμους καὶ σεβασμὸν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἔθνους, ἀρκούμενός πρὸ μὲν τῆς μεταπολιτεύσεως τοῦ 1843 εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ συμβούλου τῆς ἐπικρατείας· μετὰ δὲ ταῦτα εἰς τὸ τοῦ γεροσυκαστοῦ. Ζῶν ἀξιοπρεπῶς καὶ ἐκπληρῶν ὅσας χριστιανικὰς ἀρετὰς ἠδύνατο ἀπέθανε πλήρης ἡμερῶν καὶ πληρέστατος θλίψεων ἐν Ἀθήναις τῇ 17 Ἰανουαρίου 1848.

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

Ἡ οἰκογένεια τῶν Κολοκοτρωναίων εἶνε ἡ ἀρχαιοτάτη ἐξ ὧν διέπρεψαν ἐν Πελοποννήσῳ ἐν τοῖς ὅπλοις μετὰ τὴν κατὰκτησιν τῶν Τούρκων. Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ἐγεννήθη τῇ 3 Ἀπριλίου 1770 ἐπὶ τινος ὄρου καὶ ὑποκάτω δένδρου.

Καὶ ὁ μὲν πατήρ αὐτοῦ Κωνσταντῖνος πρότερον ἦτο ἀρχηγὸς τῶν ἀρματωλῶν ἐν Κορίνθῳ, καταδιωχθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατέφυγεν εἰς τὴν Μάνην καὶ ἔγεινε κλέφτης. Μετὰ δὲ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1769, οἱ Ἀλβανοί, οἱ ὁποῖοι πρὸς καταστολὴν αὐτῆς εἶχον εἰσβάλλει εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐκακούργουν τόσον, ὥστε ἡ Πύλη ἔστειλε τὸν Καπε-

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

τανάμπετην μετὰ τοῦ διερμηνέως Μαυρογένους, ἵνα ἐξώσωσι τοὺς κακούργοῦντας. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχον ἀρκετὰς δυνάμεις, προσεκάλεσαν τὸν λαὸν εἰς τὰ ὄπλα, δώσαντες ἀμνηστίαν καὶ εἰς τοὺς κλέφτας, ἐν οἷς καὶ εἰς τὸν Κολοκοτρώνην. Καὶ συνετέλεσε μὲν οὗτος εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν Ἀλβανῶν περὶ τὴν Τρίπολιν, ἀλλὰ πολὺ δὲν εὐχαριστεῖτο νὰ γείνη καὶ πάλιν ῥαγιάς. Κατεδιώχθη λοιπὸν ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ πάλιν καὶ ἐν

μάχη τινὶ ἐφρονεύθη. Ὁ δὲ μικρὸς Θεόδωρος ἐσώθη μετὰ τῆς μη-
τρὸς του διὰ τῶν παλληκαρίων τοῦ πατρὸς του. Καὶ μέχρι τινὸς
ἐκρύπτετο ἐν Μάνη, ἔπειτα δὲ ἦλθεν ἄγνωστος εἰς Ἀλωνίσται-
ναν πρὸς τοὺς ἐκ μητρὸς θεῖους Κωτσκαίους, ἐκεῖθεν εἰς Ἀκο-
βαν καὶ δεκκαεπταετῆς διωρίσθη ὀπλαρχηγός. Εἰκοσαετῆς δὲ
ἦλθεν εἰς γάμον μετὰ τῆς Αἰκατερίνης, θυγατρὸς τοῦ Καρού-
τσου, προεστοῦ τοῦ Λεονταρίου. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι φθονήσαντες
ἐπετέθησαν κατ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἡνάγκασαν νὰ γείνη κλέφτης.
Μετὰ δύο δ' ἔτη ἡνάγκάσθησαν νὰ τὸν διωρίσωσιν ἄρματω-
λόν. Ὡς τοιοῦτος ἀπῆλθεν εἰς Μάνην πρὸς βοήθειαν τοῦ μπέη
Κουμουνδουράκη πολεμοῦντος πρὸς τὸν Μούρτζινον. Ἐπειδὴ δὲ
ἀπεκηρύχθη ὁ φίλος του, ἀπεκηρύχθη καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ συν-
αδέλφου του Πετμεζῆ, ἄρματωλοῦ Κιλαβρύτων. Καὶ τοῦτον
μὲν ἐφρόνευσαν δι' ἀπιστίας, εἰς δὲ τὸν Θ. Κολοκοτρώνην σω-
θέντα τότε διὰ τοῦ Μουρτζίνου ἡνάγκάσθησαν βραδύτερον νὰ
δώσωσι καὶ πάλιν ἄρματωλίκι, ἀλλ' ἵνα τὸν φρονεύσωσιν εὐκο-
λότερον. Ἀφου δὲ ἀπέτυχον, τὸν ἡνάγκασαν νὰ καταφύγῃ εἰς
Ζάκυνθον. Ἐνταῦθα εὔρε καὶ ἄλλους συναδέλφους, Σουλιώτας,
Ρουμελιώτας καὶ Πελοποννησίους, ἐκπεπατρισμένους. Ἀπαν-
τες ἀπηύθυνον ἀναφορὰν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ρωσσίας
Ἀλέξανδρον διὰ τῆς ὁποίας ἐζήτουν παρ' αὐτοῦ συνδρομήν,
ἵνα ἐλευθερώσωσι τὴν πατρίδα των· ἀλλ' εἰς αὐτοὺς ἐδόθη μό-
νον ὑπόσχεσις. Ὅθεν ὁ Κολοκοτρώνης, ὅτε ἐπέκειτο γενικὴ
σφαγὴ ἐν Πελοποννήσῳ τῶν χριστιανῶν, ἐξῆλθεν ὡς κλέφτης·
ὡς τοιοῦτος δὲ διέπραξε πολλὰ κατὰ τῶν Τοῦρκων, πανταχό-
θεν καταδιώκετο καὶ πανταχοῦ ὡς ἐκ θαύματος ἐσώζετο. Ἐν-
τῷ καταδιωγμῷ τούτῳ περιῆλθεν ὅλην τὴν Πελοπόννησον καὶ
ἔμαθεν ὅλας τὰς κρύπτας καὶ τὰς στρατηγικὰς θέσεις αὐτῆς.
Ἐπὶ τέλους δὲ ἰδὼν ὅτι δὲν ἡδύνατο πλέον νὰ διατηρηθῇ ἐν
Πελοποννήσῳ ἀπῆλθεν εἰς Κύθηρα καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ζάκυν-
θον. Ὁ ἐν Κερκύρᾳ στρατηγὸς τῶν Ρώσσιων Παπαδόπου-

λος τῷ ἐπρότεινε στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, τὴν ὁποίαν ἐδέχθη, ὅτε ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος τῆς Ρωσσίας κατὰ τῆς Τουρκίας. Καὶ οἱ μὲν ὁμοιοπαθεῖς τοῦ Κολοκοτρώνη Ἕλληνες ἐνεγράφησαν νὰ ἐκστρατεύσωσι διὰ ξηρᾶς· οὗτος δ' ἔλαβε πλοῖον, ἵνα ἐπιτίθεται διὰ θαλάσσης κατὰ τῶν Τούρκων. Δι' αὐτοῦ ἀπέβη εἰς Ἀχαΐαν ἔκχυσε τὰς οἰκίας τοῦ Ὀθωμανοῦ ἀγᾶ καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Ζάκυνθον. Ἐν συμβουλίῳ προέτεινε νὰ τῷ δοθῇ ἀρκετὴ δύναμις ναυτικὴ καὶ πεζικὴ, ἵνα ἐλευθέρωσῃ τὴν Πελοπόννησον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πρότασις τοῦ δὲν ἔγινε δεκτὴ καὶ ἡ Ἐπτανήσος παρεχωρήθη τότε εἰς τὴν Γαλλικὴν δημοκρατίαν, ἀπῆλθεν εἰς τὸν Ἀθωνα, ἵνα πολεμήσῃ κατὰ τῶν Τούρκων· ἐκεῖ δ' ἐπολιορκήθη ὑπ' αὐτῶν καὶ σωθεὶς διὰ τινος Ἀγγλικῆς φρεγάτας ἀπῆλθεν εἰς Σκιάθον, ὅπου εὗρεν ὅλους τοὺς καταδιωχθέντας ὑπὸ τοῦ Μουχτάρ πασᾶ, υἱοῦ τοῦ τυράννου τῆς Ἡπείρου Ἀλῆ, Ἕλληνας 1400 ὑπὸ τοὺς καπεταναίους τοῦ Ὀλύμπου. Ἐκ Σκιάθου μετέβη εἰς Μάκνην καὶ ἐκεῖθεν πάλιν εἰς Ζάκυνθον.

Τῷ 1808 εἰς τῶν προπατορικῶν του φίλων ὁ Ἀλῆ Φαρμάκης, καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ Βελῆ πασᾶ, συνεμάχησε μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τῆς δεσποτείας τοῦ σουλτάνου. Ἀλλ' ἡ ἄλωσις τῆς Ἐπτανήσου ὑπὸ τῶν Ἀγγλων ἀνέτρεψε τὸ σχέδιόν των καὶ ὁ Κολοκοτρώνης τότε ἐτάχθη ἐν τῷ Ἀγγλικῷ στρατῷ ὡς λοχαγός· ἐπολέμησε κατὰ τῶν Γάλλων, οἱ ὅποιοι κατεῖχον ἀκόμῃ τὴν Λευκάδα, καὶ πολὺ συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ στρατηλογηθῶσι καὶ ἄλλοι Ἕλληνες ὑπὸ τῶν Ἀγγλων. Μετὰ διαφόρους μάχας, καθ' ἃς ἠρίστευσε κατὰ τῶν Γάλλων, ἐπροβιβάσθη εἰς ταγματάρχην τῷ 1810. Μετὰ δὲ τὴν σύστασιν τῆς Φιλικῆς ἐταιρείας ἐκατηχήθη καὶ τῷ 1820 ἔλαβεν ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην ἐπιστολὴν, ἐν τῇ ὁποίᾳ τῷ ἔλεγε νὰ ἐτοιμάζηται· διότι ἡμέρα πρὸς ἑκρηξίν γενικῆς ἐπαναστάσεως ὠρί-

σθη ἡ 25 Μαρτίου 1821. Ὅθεν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους τούτου ἦλθεν εἰς Μάνην ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ὅστις εἶχε τότε καὶ δύο υἱοὺς ἐνῆλικας καὶ σχεδὸν ἐφ' ἑκτάτους τὸ αἶσθημα. τὸν Πάνον καὶ τὸν Ἰωάννην, ὅστις βραδύτερον διὰ τὴν γενναϊότητά του ὠνομάσθη Γενναῖος. Τὴν δὲ 23 Μαρτίου 1821 παρηκολούθησε τὸν Πετρόμπεην εἰς τὴν πρώτην ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Καλαμῶν, ἡ ὁποία ἐπήγαγε τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως ταύτης. Εὐθὺς δὲ μετὰ ταῦτα ἐκίνησε μὲ 150 Μανιά-τας, ἵνα ἔλθῃ εἰς Καρυταῖναν, ὅπου εἶχε προσκληθῇ ὑπὸ τῶν πανισχυρῶν Δεληγιαννῶν. Ὅτε δ' ἔφθασεν εἰς Σκάλαν, ἔστειλε πανταχοῦ πεζοὺς μὲ διαταγὰς, εἰς τὰς ὁποίας ἔγραφε «Κλεί-σατε τοὺς Τούρκους εἰς τὰ κάστρα καὶ σὰς προῖχ' ἡμῶν μὲ 3000. Ὅποιο δὲ χωρὶς δὲν θέλει ν' ἀκολουθήσῃ τὴν φωνὴν τῆς πα-τρίδος, βάλτε τσεκούρι καὶ φωτιά.» Ἐντεῦθεν ἡ ἐπανάστασις διεδόθη ἀμέσως ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς Πελοποννήσου. Τὴν 27 Μαρτίου ἐκλείσει τοὺς Τούρκους τῆς Καρυταίνης καὶ τὴν 28 ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Φαναρίτας Τούρκους ἐρχομένους εἰς βοή-θειαν τῶν ἐν Καρυταίνῃ κακλεισμένων καὶ ἐφόνευσεν ἐξ αὐτῶν 500. Μετὰ δὲ ταῦτα ἔφθασαν εἰς τὸν Κολοκοτρώνην, ὁ Ἡλίας Μυρομιχάλης, οἱ Δεληγιανναῖοι, ὁ Παπαφλέσας, ὁ Ἀναγνω-σταρχὴς καὶ ἄλλοι· ὥστε συνεπροσώθησαν εἰς 6000 ἄνδρας. Ἀλλ' ἔπαυε ὁ στρατὸς οὗτος διελύθη σχεδὸν ἀμαχῆτι, ἅμα ἦλθεν ἐκ Τριπόλεως Τουρκικὴ ἐπικουρία. Τότε ὅλοι οἱ ἄλλοι ὑπὸ ἀρ-χηγροῖ κατεπλάγησαν καὶ ἦσαν γνώμης νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὴν Μεσσηνίαν. Μόνος δὲ ὁ Κολοκοτρώνης ἐνόησεν ὅτι ὑποχω-ροῦντες ἤθελον διακινδυνεύσῃ τὴν τύχην τοῦ ὅλου κινήματος. Κυτάξας λοιπὸν αὐτοὺς εἶπε· «Δὲν πάω πρὸς θανά. Ἄν θέλετε σεῖς, τραβᾶτε. Ἐγὼ θὰ μείνω ἐδῶ ὅπου καὶ τὰ βουνὰ καὶ τὰ πουλιὰ μὲ γνωρίζουν. Ἄν χαθῶ, κάλλιστον νὰ μὲ φᾶν' αὐτὰ.» Καὶ οὗτοι μὲν ἀνεχώρησαν ἐμπνέοντες τὸν ἄνδρα τόσον, ὥστε ὁ Παπαφλέσας εἶπε εἰς ἕνα τῶν στρατιωτῶν· «Βρέ, μείν' ἐσὺ

μαζί του για να μὴν τὸν φᾶν οἱ λύκοι.» Ὁ δὲ Κολοκοτρώνης μείνας μόνος προσηυχήθη εἰς τὴν Παναγίαν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερώσεως τῆς πατρίδος καὶ ἐμάζευσε πάλιν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ 300 περίπου ἄνδρας εἰς Πιάναν. Ἀλλὰ τῇ 5 Ἀπριλίου, μόλις ἐφάνη ἄλλος ἐκ Τριπόλεως Τουρκικὸς στρατός, διελύθησαν καὶ πάλιν οἱ νεοσύλλεκτοι. Ἐν τούτοις δὲν κατεβλήθη ὁ ἀδάμαστος ἀνὴρ, ἀλλὰ γράφων ἀδιακόπως πανταχοῦ καὶ παριστῶν ὅτι εἶνε ἀνάγκη νὰ πολιορκηθῇ ἡ Τρίπολις, εἶδε τέλος νὰ προσέλθωσι πολλοὶ ὀπλαρχηγοὶ καὶ νὰ περικυκλώσωσι τὴν Τρίπολιν. Οὕτως οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους ἐν Βαλτετσίῳ καὶ τὴν Τρίπολιν ἐκυρίευσαν.

Μετὰ ταῦτα ἡ κυβέρνησις, ἡ ὁποία ἐξῆλθεν ἐκ τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ πρώτης ἐθνικῆς συνελεύσεως, διώρισε τὸν Κολοκοτρώνην στρατηγὸν καὶ διέταξεν αὐτὸν νὰ πολιορκήσῃ τὰς Πάτρας. Τὰς ἐκεῖ δὲ μάχας τοῦ Κολοκοτρώνη παρατρέχομεν, διότι δὲν ἐπήνεγκον κανὲν ἀποτέλεσμά. Ἐνῶ δὲ ἡσχολεῖτο εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν, διετάχθη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα· ἀλλὰ ὁ Γερο-Κολοκοτρώνης ἀπήντησε· «Δὲν ἔμπορῶ ν' ἀφήσω 12000 Τούρκους εἰς τὴν Πάτρα καὶ νὰ ὑπάγω μπροστά. Πρέπει πρῶτον νὰ σβήσωμεν τὴν φωτιάν, ὅπου εἶνε μέσα καὶ ἔπειτα νὰ ὑπάγω εἰς βοήθειαν τῶν γειτόνων.» Τοῦτο παρ' ὀλίγον νὰ ἐπιφέρῃ σπουδαίας περιπλοκάς· ἀλλ' ὁ πατριωτισμὸς καὶ ἡ φρόνησις τοῦ τε Κολοκοτρώνη καὶ Μαυροκορδάτου προέλαβον πᾶν ἀπευκταῖον. Ὅτε δ' ἐξεστράτευσεν ὁ Μαυροκορδάτος μετὰ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, ἔπεμψε καὶ ὁ Κολοκοτρώνης εἰς βοήθειαν τὸν ἄξιον αὐτοῦ υἱὸν Γενναῖον μὲ 200 ἐκλεκτούς.

Ἐν Πάτραις, καίτοι καὶ ἄλλοι πολλοὶ Πελοποννήσιοι ἠκούθησαν τὸν Μαυροκορδάτον, ὁ Κολοκοτρώνης ὅμως δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ συγκεντρώσῃ 6000. Δι' αὐτῶν συνέλεξε τὸ δέκατον τῆς σταφίδος ὡς ἐθνικὸν δικαίωμα καὶ ἔπραττε πᾶν ὅ,τι

ἡδύνατο νὰ στενοχωρῇ τοὺς Τούρκους. Ἀλλ' ἐν τῷ μετὰξὺ τούτῳ ἔμαθε τὴν εἰσβολὴν τοῦ Δράμαλη εἰς τὴν Πελοπόννησον. Εὐθὺς τότε ἀπῆλθε διὰ Τριπόλεως εἰς τοὺς Λερναίους Μήλους καὶ προῖδὼν κατόπιν τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Δράμαλη εἰς τὴν Κόρινθον κατέλαβε τὰ Δερβενάκια καὶ ἐπήνεγκε διὰ στρατηγημάτων μᾶλλον ἢ διὰ μαχῶν τὴν καταστροφὴν τριάκοντα χιλιάδων μαχητῶν Τούρκων.

Βραδύτερον συνῆλθεν ἡ ἐν Ἀστρεὶ δευτέρα ἐθνικὴ συνέλευσις, καθ' ἣν δυστυχῶς σχεδὸν οἱ σώσαντες μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης τὴν πατρίδα καὶ δοξάζαντες τὰ ὄπλα αὐτῆς παρηγκωνίσθησαν. Τοῦτο ἐπροκάλεσε δυστυχῶς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, καθ' ὃν ὁ Κολοκοτρώνης ἔχασε πολὺτιμον υἱόν, τὸν Πάνον φονευθέντα εἰς ἀλληλομαχίαν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος συνελήφθη καὶ ἐστάλη εἰς Ὑδραν ὑπὸ κράτησιν.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἀπέβη ὁ Ἱμπραϊμης εἰς τὴν Μεθώνην καὶ ὁ πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως Γ. Κουντουριώτης ἐξεστράτευσε κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἐνίκηθη καὶ ἠναγκάσθη μετὰ φυλάκισιν τεσσάρων μηνῶν ν' ἀπολύσῃ τὸν Κολοκοτρώνην, τὸν ὁποῖον καὶ ἀρχιστράτηγον διώρισε διὰ τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ Ἱμπραϊμη. Ὁ Κολοκοτρώνης δὲν ἐπρόφθασε νὰ κρατήσῃ τὸν Ἱμπραϊμην εἰς τὴν Μεσσηνίαν· ἐλθὼν εἰς μάχην κατὰ τὸν Ἀκοβον ἐνίκηθη. Ἐπειτα ἐπολέμησε τρία ἡμερονύκτια κατὰ τὰ πέριξ τῆς Τριπόλεως πρὸς διάσωσιν αὐτῆς. Ἀπελπισθεὶς δὲ ἀπὸ τοῦτο, ἔστειλε τὸν Τσώκρην ἵνα τὴν καύσῃ, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασεν. Οὕτω δὲ ὁ Ἱμπραϊμης γίνεται κύριος τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐγκαθίσταται εἰς τὸ κέντρον αὐτῆς, τὴν Τρίπολιν. Ἐκτοτε ὁ Κολοκοτρώνης δὲν συνῆπτεν ἐκ τοῦ συστάδην μάχας κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ καὶ οὐδεμίαν κίνησιν αὐτοῦ ἄφινεν ἀνενόχλητον.

Ὅτε δ' ἐξελέχθη ὑπὸ τῆς ἐν τῷ χωρίῳ Δαμαλαῖ τῆς Τροιζῆνος ἐθνικῆς συνελεύσεως ὁ μὲν Τσοῦρτζ ἀρχιστράτηγος, ὁ δὲ Κόχραν ἀρχινάρχος καὶ ὁ Καποδίστριας κυβερνήτης τῆς Ἐλ-

λάδος, ὁ Κολοκοτρώνης ἀνεβόησε· «Δόξα τῷ Θεῷ, οἱ ἄνδρες οὗτοι θὰ εἰσάξωσι πειθαρχίαν τινὰ καὶ τάξιν, ἵνα σώσωμεν τὴν πατρίδα.»

Μετὰ δὲ τὸ τραγικὸν τέλος τοῦ Καποδιστρίου, ὁ Κολοκοτρώνης ἔγεινε μέλος τῆς τότε κυβερνήσεως, ἀλλ' ἡ ἀντιβασιλεία, ἡ ὁποία ἔφερε κατόπιν τὸν ἀνήλικον βασιλέα Ὁθωνα, ἐφυλάκισεν αὐτὸν καὶ τὸν Πλαπούταν ὡς συνομώσαντας δῆθεν πρὸς ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων. Μετὰ ἑπτὰ μηνῶν προφυλάκισιν ἐδικάσθησαν οἱ στρατηγοὶ οὗτοι καὶ κατεδικάσθησαν νὰ καταπομηθῶσιν ἐντὸς 24 ὥρῶν ἐν τῇ πλῆτει τοῦ Ναυπλίου. Ἡ θεία ὁμῶς πρόνοια ἐρώτισε τὴν ἀντιβασιλείαν καὶ μετέβαλε τὴν ποινὴν αὐτῶν εἰς εἰκοσαετῇ δεσμῶν. Καὶ ἅμα ἔγειναν ὁ Ὁθων ἐνῆλιξ καὶ ἀνέλαβε τὴν κυβερνήσιν τοῦ κράτους ἀπένειμε πλήρη χάριν εἰς τοὺς ἐνδόξους στρατηγούς. Τοσαύτην δὲ κακὴν ἐντύπωσιν ἐπροξένησεν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ἡ συμπεριφορὰ αὕτη τῆς ἀντιβασιλείας κατὰ τοῦ Κολοκοτρώνη, ὥστε ἔκτοτε κατέστη παροιμιῶδες παρὰ τοῖς ἄδικα πάσχουσι τὸ «ἀμαρτίαις Κολοκοτρωνάικας». Ἀπέθανε δὲ ὁ Κολοκοτρώνης τὴν 4 Φεβρουαρίου 1843 καὶ ἐτάφη ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τῶν Ἀθηνῶν.

Γεώργιος Καραϊσκάκης.

Ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης ἐγεννήθη τῷ 1782 ἐν Σκουλικαρίᾳ τῆς ἐπαρχίας Ἀρτης ἦτο υἱὸς μοναχῆς, ἐξαδέλφου τοῦ Γώγου Βακόλα, καὶ ἀγνώστου πατρός. Ὁ Καραϊσκάκης ἠρέσκειτο νὰ καυχᾶται διὰ τὸ ἀμφίβολον αὐτοῦ γένος, λέγων «Καθὼς τὰ ἐγκεντριζόμενα δένδρα εἶνε ὠραιότερα τῶν συνήθων, τοιοῦτοτρόπως καὶ οἱ νόθοι εἶνε καλλίτεροι τῶν γνησίων. Τὰ Ἰωάννινα ὑπῆρξαν δι' αὐτόν, καθὼς καὶ διὰ πολλοὺς ἄλλους ἥρωας τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος, ἀνώτατον πολεμικὸν

καὶ πολιτικὸν σχολεῖον. Καὶ ὅτε μὲν ἦτο ἔμμισθος ὑπηρέτης τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὅτε δὲ κλέφτης πολέμιος αὐτοῦ. Ἐν ἔτει 1798 παρηκολούθησε τὸν πασᾶν τῶν Ἰωαννίνων, ὃ ὁποῖος ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Πασβᾶν Ὁγλοῦ, πασᾶ τοῦ Βιδυνίου, ἀλλ' ἠτύ-
τομόλησε πρὸς τοὺς ἀποστάτας. Συλληφθεὶς ὅμως προσεδέθη εἰς κορμὸν δένδρου καὶ ἐρραβδίσθη ἀνηλεῶς. Ἀλλοτε συλλη-
φθεὶς μετὰ τῶν κλεφτῶν καὶ προσμμένων θανατικὴν ποινὴν

Γεώργιος Καραϊσκάκης.

ἔλαθε μὲν χάριν τῆς ζωῆς του παρὰ τοῦ Ἀλῆ, ἀλλ' ἐφυλακί-
σθη καὶ μόλις μετὰ δύο ἔτη κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ ἐκ
τῆς φυλακῆς. Τότε κατετάχθη εἰς τὴν συμμορίαν τοῦ πρωτο-
κλέφτου Κατσαντώνη καὶ διεκρίθη διὰ τῶν πολυμηροτάτων κλε-
φτικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἀλλὰ τῷ 1815 ἠναγκάσθη πάλιν νὰ
ὑποταχθῇ, ἀφοῦ ὁ ἀρχηγὸς αὐτοῦ καὶ ὁ ἀδελφός του ἐνέπεσον
εἰς χεῖρας τοῦ Ἀλῆ καὶ ἐφονεύθησαν· ὁ Ἀλῆς ἐσυγχώρησε τὸν

μετανοήσαντα ἄρματωλὸν καὶ προσλαβὼν αὐτὸν εἰς τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ τὸν ἠρώτησε μιᾷ φορὰ· «Τί χάριν θέλεις νὰ σοῦ κάμω μωρὲ Καραϊσκάκη;» Ὁ δὲ Ἕλληन ἀπήντησε μὲ ἐλευθεροστομίαν· «Ἄν μὲ νομίζης καλὸν δι' αὐθέντην, κάμε με αὐθέντην· ἂν διὰ δοῦλον, κάμε με δοῦλον· ἂν δὲν μὲ νομίζης καλὸν διὰ τίποτε, ῥίψε με εἰς τὴν λίμνην τῶν Ἰωννίνων.» Κατὰ δὲ τὸν πόλεμον μεταξὺ Ἀλῆ πασᾶ καὶ σουλτάνου, ὁ Καραϊσκάκης συνετάχθη μετὰ τῶν Τούρκων· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀφῆκεν τὴν αὐτοκρατορικὴν ὑπηρεσίαν ὡς πλείστοι ἄλλοι τῶν πατριωτῶν του.

Ὁ Καραϊσκάκης ἦτο μικρὸς τὸ ἀνάστημα, ἰσχνὸς καὶ εὐκίνητος· μεγαλοφυΐας δὲ καὶ εἰς τὸ ἄκρον δραστήριος καὶ φιλόδοξος. Κατ' ἀρχὰς ἡ φιλοδοξία του ἀπέβλεπεν εἰς μέτρια μόνον· ἐπεθύμει νὰ λάβῃ τὸ ἄρματωλίκιον τῶν Ἀγρᾶφων ἵνα διώξῃ ἐξ αὐτοῦ τοὺς ἀναξίους ἀπογόνους τοῦ κλέφτου Μπουκουβάλα. Πρὸς τοῦτο ἐνόμιζε πᾶν μέσον καλὸν καὶ ἐφάνη ἱκανὸς νὰ πωλήσῃ τὴν πατρίδα του ἀντὶ προσοδοφόρου ἀξιωματος. Ἐν ἀρχῇ ὅμως τῆς ἐπαναστάσεως συνεπολέμησε μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1821 ἐπληγώθη βαρύνως εἰς τὸν μηρὸν εἰς τινα ἀψιμαχίαν συγκροτηθεῖσαν παρὰ τὸ Κομπότι. Κατὰ τὸ ἔτος 1823 μετέβη πρὸς θεραπείαν εἰς τὴν Ἰθάκην, ὅπου οἱ ἱατροὶ ὀλίγας ἐλπίδας περὶ ἰάσεως τῷ ἔδωσαν. Ἀλλ' ὁ ἥσυχος βίος ἦτο δηλητήριο εἰς φιλόδοξον ἄνδρα· ὅθεν ἐντὸς ὀλίγου ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα καὶ ἤρχισε πάλιν νὰ ἐνεργῇ, ἵνα ἐπιτύχῃ τὸ ἄρματωλίκιον τῶν Ἀγρᾶφων. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἄρματωλίκι τοῦτο παρεχωρήθη εἰς τὸν ὀπλαρχηγὸν Ράγκον, τοσοῦτον ἡγάσθη, ὥστε ἐτράπη πρὸς τὸν Ὁμέρ Βριώνην, καὶ συνῆψε μυστικὴν ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν Τούρκων, ὑποσχόμενος εἰς αὐτοὺς τὴν παρὰδοσιν τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Αἰτωλικοῦ. Τούτου ἕνεκα τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1824 ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις τοῦ Μεσο-

λογγίου απέλυσεν αὐτὸν ἐκ τῆς θέσεως τοῦ ὀπλαρχηγοῦ. Ἐπειτα διετάχθη ν' ἀφήσῃ εὐθὺς τὸ Αἰτωλικόν, ἀπὸ τὸ ὁποῖον εἶχε διαπραγματευθῇ μετὰ τοῦ Ὁμέρ Βριώνη, καὶ ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει μετηνέχθη ἐπὶ φορείου εἰς Καρπενήσιον ὁ φυσικῶς καὶ ἡθικῶς πάσχων ἀνὴρ· διότι διετέλει, ὡς ἐλέγετο, εἰς τὸ τρίτον στάδιον τῆς φθίσεως.

Ἀπὸ τῆς ἀπολύσεώς του ὁ Καραϊσκάκης ἤρχισε νὰ ἐννοῇ ὅτι δὲν ἐπρόκειτο μόνον περὶ ἀτομικῆς ἐλευθερίας ἀνδρείων τινῶν ὀπλαρχηγῶν, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐλευθερίας ὁλοκλήρου λαοῦ. Ὅθεν βραδύτερον συνεφώνησε μετὰ τοῦ Ράγκου καὶ κατέδειξε κατὰ τὴν δευτέραν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου, ὅτι εἶχεν ἀρυπνισθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ του ὁ εὐγενὴς πατριωτικὸς σπινθήρ. Διότι μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Μεσολογγίου ὅσῳ περισσότερον ἀναμφίβολος ἐφαίνετο ἡ ὑποταγὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν Κιουταχτὴν καὶ τὸν Ἱμπραϊμην, τοσούτῳ περισσότερον ἀγέρωχος καὶ ἄκαμπτos ἐφαίνετο ὁ Καραϊσκάκης. Ὅλων τὰ βλέμματα ἐστράφησαν πρὸς αὐτὸν καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ μόνος Ἕλλην, ὁ ὁποῖος ἡδύτατό νὰ ἀντιστῇ εἰς τὸν Κιουταχτὴν. Ὅθεν ἡ κυβέρνησις ἐνδοῦσα εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῆς κοινῆς γνώμης διώρισεν αὐτὸν τὸν Ἰούλιον τοῦ 1826 γενικὸν διοικητὴν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Ὁ πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως Ζαΐμης, ὅστις ἦτο προσωπικός του ἐχθρὸς ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἐμφυλίου πολέμου, συνήνεσεν εἰς τὸν διορισμόν του, εἰπὼν· «Ἄς σωθῇ ἡ πατρίς, καὶ ἄς ὑψωθῇ ὁ ἐχθρὸς μου.» Ἡ σκηνὴ ὑπῆρξε βεβαίως συγκινητικὴ, ὅτε ὁ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Ζαΐμης ἐνηγκαλίσθησαν εἰς τὸν θαλασσόπυργον τοῦ Ναυπλίου, ὑποσχόμενοι λήθην τῶν παρελθόντων κακῶν. Ὁ Ὑδραῖος Βουδούρης στραφεὶς τότε πρὸς τὸν νεοδιορισθέντα ἀρχηγὸν εἶπεν εἰς αὐτόν· «Ἐως τώρα, Καραϊσκάκη, δὲν ἐξεπλήρωσας ὅπως ἔπρεπε τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκόν σου· ὁ Θεὸς νὰ σέ φωτίσῃ νὰ τὸ ἐκπληρώσῃς εἰς τὸ μέλλον.» «Δὲν ἄρνούμαι, ἀπήντησεν ὁ Καραϊσκάκης, ὅτι, ὅταν θέλω,

γίνομαι ἄγγελος, καὶ ὅταν θέλω δικάβολου· εἰς τὸ μέλλον ἀπο-
ράσισα νὰ γείνω ἄγγελος.»

Τὴν 5 Αὐγούστου 1826 ὁ Καραϊσκάκης ἦτο μετὰ 3,500
μαχητῶν εἰς τὸ Χαϊδάρι, τὸ ὁποῖον ἀπέχει τῶν Ἀθηνῶν 1 1/2
ὥραν περίπου. Ἐνταῦθα τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν προσβληθεὶς
ὑπὸ τοῦ ἰππικοῦ τοῦ Κιουταχῆ, ὅστις τότε ἐπολιόρκει τὴν
ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν μετὰ 10,000 στρατιωτῶν, ἀπέκρουσε
τὴν ἐπίθεσιν. Ἀλλὰ τῇ 7 Αὐγούστου προσβληθεὶς ὑφ' ὅλης
τχεδὸν τῆς Τουρκικῆς δυνάμεως ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς
Ἐλευσίνα. Τὴν ἐπιοῦσαν τῆς ἐν Χαϊδαρίῳ μάχης συνέπεσε νὰ
συνάντηθῶσιν ὁ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Κιουταχῆς ἐπὶ τῆς ἑξῶ
τοῦ Πειραιῶς ὁρμούσης φρεγάτας τοῦ Γάλλου ναυάρχου Δε-
ρινῆ. Τότε ὁ Κιουταχῆς εἶπε «Τί κάμνεις, Καραϊσκάκη; ἤλ-
πιζα ὅτι θὰ ἤρχεσο εἰς τὰ Βιτώλια νὰ προσκυνήσῃς καὶ θὰ σοῦ
ἐδίδα ὡς βιλαέτι ὅλην τὴν χώραν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἕως τὴν
Ἄρταν.» «Ἐγὼ νὰ προσκυνήσω εἰς σέ; ἀπήντησεν ὁ Καραϊ-
σκάκης.» ὥστε καθὼς βλέπει τις ὁ Καραϊσκάκης εἶχε πλέον με-
ταβληθῇ καὶ ὁ πατριωτισμὸς τοῦ ἦτο ἤδη ἐστομωμένος κατὰ
παντὸς πειρασμοῦ. Τῇ 25 Ὀκτωβρίου 1826 ἀφῆσας εἰς Σα-
λαμῖνα 1500 ἄνδρας ὑπὸ τὸν Βάσσον Μαυροβουνιώτην, ἐστρά-
τευσεν αὐτὸς ἐκεῖθεν μετὰ 2500 μαχητῶν εἰς τὴν Λεβάδειαν
καὶ τὸν Νοέμβριον συνήντησεν ἐν Ἀραχώβῃ δισχιλίους Ἀλβα-
νοὺς ὑπὸ τὸν Μουσταφάμπεην καὶ Κεχαγιάμπεην. Ἐνταῦθα δὲ
γενομένης μάχης, οἱ Ἀλβανοὶ ἐνικήθησαν κατὰ κράτος καὶ ἐξ
αὐτῶν ἐφονεύθησαν 1700, μετὰξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ οἱ δύο
πασάδες. Ἐκ τῶν κεφαλῶν τῶν φονευθέντων ὁ Καραϊσκάκης
κατεσκεύασε πυραμίδα, ἐπὶ τῆς ὁποίας διέταξε νὰ τεθῇ ἡ ἐπι-
γραφή· «Τρόπαιον τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων.» Ἡ νίκη
αὕτη ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας τῶν ἐπαναστατῶν· ὅθεν εἰς ὅλην
τὴν Στερεάν Ἑλλάδα, ἥτις τότε ἦτο ὅλη ὑποτεταγμένη εἰς
τοὺς Τούρκους, ἡ ἐπανάστασις ἀνεβίωσε καὶ ὁ Καραϊσκάκης

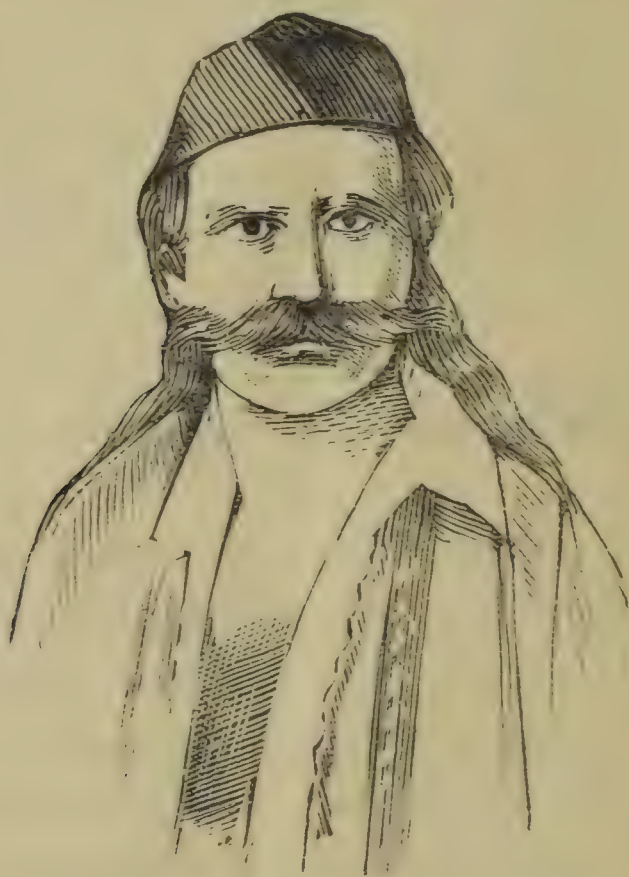

τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1827 κατὰ τρωπώσας παρὰ τὸ Δίστομον τὸν Ὀρὸρ πασάν τῆς Εὐβοίας, ἀπέδωκε τὴν ἐλευθερίαν εἰς ὅλας τὰς ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι πόλεις πλὴν τοῦ Μεσολογγίου, τῆς Ναυπάκτου καὶ τῆς Βονίτσας. Μετὰ δὲ τὴν ἐν Διστόμῳ μάχην ἦλθεν εἰς Κερατσίνιον, πρὸς δυσμὰς τοῦ Πειραιῶς, καὶ ἤθελε νὰ λιμοκτονήσῃ ἐν Ἀττικῇ τὸν Τουρκικὸν στρατὸν, ἀλλ' οἱ Ἀγγλοὶ φιλέλληνες στρατηγοὶ Τσοῦρτε καὶ Κόχραν ἐπέμπε-
νον νὰ κτυπήσωσιν εὐθὺς τὸν Κιουταχτὴν καὶ ὁ Καραϊσκάκης ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ. Ἐνῶ ὁμῶς παρεσκευάζετο πρὸς τὴν ἐφοδον, τὴν 22 Ἀπριλίου γενομένης ἐκ τύχης μικρᾶς τινος συμ-
πλοκῆς, ὁ Καραϊσκάκης καίτοι νοσῶν, καίτοι ἀθυμῶν, παρέ-
στη εἰς τὸ μέσον ἵνα προλάβῃ τὴν διάδοσιν αὐτῆς καὶ ἐκεῖ ἐπληρώθη θανασίμως. Τὴν πρωΐαν τῆς 23 Ἀπριλίου ἀπέθανεν ὁ ἐλευθερωτὴς τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ ἐτάφη ἐν Σκλαμῖνι.

Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτσου.

Ὁ πατὴρ τοῦ Ὀδυσσεῶς Ἀνδρούτσος ἐγεννήθη ἐν τῷ χω-
ρίῳ Λιθκινάττις τῆς Λοκρίδος ἐκ πατρὸς γεωργοῦ. Τραπεῖς δ' ἐνὼρίς εἰς τὸν κλέφτικον βίον ἀνέπτυξε τοσαύτην ἀνδρείαν, ὥστε εἰκοσαετῆς ὢν εἶχεν ἰσχυρὰν συμμορίαν καὶ ἐνέπνεεν εἰς ὅλους τρόμον. Ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1769 ἔπραξε πᾶν ὅ,τι ἡδυνήθη πρὸς εὐόδωσιν αὐτῆς. Ἀφοῦ δ' ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι κῦτη κατεστάλη, ἔζη ὁτὲ μὲν ὡς κλέπτης, ὁτὲ δὲ ὡς ζορμπᾶς, ἤτοι ἀντάρτης καὶ ἄλλοτε ὡς ἀρματωλός. Ἀλλ' ὅτε ἔμαθεν ὅτι ὁ Λάμπρος Κατσώνης κατῆλθεν εἰς τὸ Αἰγαῖον πέ-
λαγος μὲ στόλον, ἵνα ἐπαναστατήσῃ καὶ πάλιν τὴν Ἑλλάδα, ἔσπευσε ὁ Ἀνδρούτσος μετὰ 500 ἐπιλέκτων εἰς βοήθειάν του. Ἐπειδὴ ὁμῶς καὶ ἡ ἐπανστάσις αὕτη δὲν εὐδοκίμησεν, ὁ μὲν Κατσώνης ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ρωσσίαν, ὁ δὲ Ἀνδρούτσος συνελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἀπεκεφαλίσθη ἐν Κωνσταν-

τινουπόλει. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὀδυσσεὺς ἐγεννήθη τῷ 1790 ἐν Ἰθάκῃ καὶ ἀνετράφη ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, ἀρχαίου φίλου τοῦ πατρὸς του. Ὁ Ὀδυσσεὺς διὰ τὴν ἐν ταῖς μάχαις ἀνδρείαν, διὰ τὴν εὐτολμίαν καὶ διὰ τὰ σπάνια ἄλλα σωματικὰ του πλεονεκτήματα ἐφθασεν εἰς τὸ ἑπακρον τῆς φήμης ὡς καλοῦ παλληκαρίου. Ἦτο τῷ ὄντι ἀναστήματος ὑψηλοῦ, δασύτριξ ὄχι μόνον κατὰ τὴν κεφαλὴν, τὰς ὀφρεῖς καὶ τοὺς μύστακας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ στήθος. Εἶχε κεφαλὴν

Ὀδυσσεὺς Ἀνδρουτσου.

μεγάλην καὶ νῶτα εὐρέα· ὥστε πληρέστατα ἀρμύζει εἰς τὸν Ὀδυσσεῆα τὸ περὶ αὐτοῦ μνημονευόμενον δημῶδες·

«Σὰν βράχος εἶν' αἱ πλάταις του, σὰν κάστρ' ἡ κεφαλὴ του
Καὶ τὰ πλατυὰ τὰ στήθη του, τοῖχος χορταριασμένος.»

Ἐκτὸς δὲ τούτου ὁ Ὀδυσσεὺς ἦτο εἰς μέγαν βαθμὸν χειροδύναμος, ταχύπους καὶ πηδητής. Οὕτω λοιπὸν ἦτο τέλειος Λοκρὸς καὶ ὀλίγους εἶχε τοὺς ἐφαμίλλους κατὰ τὴν εὐτολμίαν.

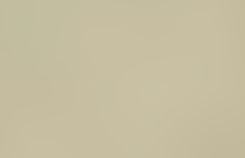
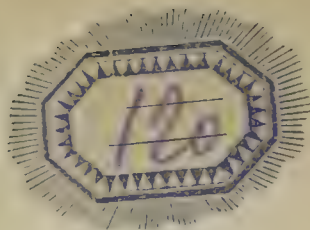
τὴν ῥώμην, τὴν περίνοιαν καὶ τὴν θρασύτητα. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἦτο τοιοῦτος ἡγάπηθη πολὺ ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ὑπὸ τῆς συζύγου του Βασιλικῆς καὶ διωρίσθη ἄρματωλὸς τῆς Λεβανδίας. Ὡς τοιοῦτος ὑπηρέτησε πιστῶς καὶ ἀνδρείως τὸν τύραννον, ὅσον οὐδεὶς ἄλλος. Ὅτε δὲ τὰ σουλτανικὰ στρατεύματα, ἐξεστράτευσαν κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἀποστατήσαντος, ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπесύρθη εἰς Ἀράχωβαν καὶ ἐκεῖθεν δι' Ἀκαρνανίας μετέβη εἰς Ἐπτάνησον.

Ἡμέρας δέ τινας μετὰ τὴν ἐκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Πελοποννήσῳ, ὁ Ὀδυσσεὺς ἀρῆσας ἐν τῇ νήσῳ τῶν Παξῶν τὴν οἰκογένειάν του ἐνκύλωσε πλοῖον καὶ ἀπέβη εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, ἵνα ἐγείρῃ τοὺς ὀπλαρχηγοὺς εἰς τὰ ὅπλα. Ἐνῶ δὲ περιέτρεχε τὴν Ἀκαρνανίαν, ἔμαθεν ὅτι ὁ φίλος του Διαῖκος ἔπενεν ἐν Ἀλαμάνῃ, ὁ δὲ Κιοσσὲ Μεχμέτ καὶ ὁ Ὁμέρ Βριώνης μετὰ 8,000 μαχητῶν ἀναπαυθέντες ἐν Λαμίᾳ ἡτοιμάζοντο νὰ ἐκστρατεύσωσιν εἰς τὴν Ἀμφισαν. Τότε σπεύδει ὁ Ὀδυσσεὺς εἰς τὴν Γραβιάν καὶ λέγει εἰς τοὺς περὶ αὐτόν· «ὅστις εἶνε παλληκάρι ἅς δέσῃ τὰς χεῖράς του, ὁ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου, ἵνα χορεύσωσι τοῦτον τὸν χορόν.» Καὶ τῷ ὄντι ἤρχισε νὰ χορεύῃ καὶ νὰ τραγουδῇ τὸ δημῶδες «Κάτω 'ς τοῦ βάλτου τὰ χωριά». Συνεδέθησαν δὲ ὀπισθεν αὐτοῦ ὁ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου 117 καὶ οὕτω χορεύοντες εἰσῆλθον εἰς τὸ Χάνι καὶ ἤρχισαν νὰ ὀχυρόνωνται, κλείοντες τὰς θύρας καὶ ἀνοίγοντες ἐν τῷ πλινθοκτίστῳ τοίχῳ πολεμίστρας. Οἱ Τοῦρκοι προσευχθέντες ὥρμησαν κατὰ τῶν ἐν τῷ χανίῳ. Προεπορεύετο τούτων εἰς δεξιῆς παρορμῶν τοὺς ὀπισθεν αὐτοῦ διὰ ῥητῶν τοῦ Κορανίου καὶ προσκαλῶν τοὺς ἐπαναστάτας νὰ ὑποταχθῶσιν, ἵνα μὴ καταστραφῶσιν. Ἰδὼν τοῦτο ὁ Ὀδυσσεὺς διέταξε τοὺς ἰδιικούς του νὰ μὴ πυροβολήσωσι πρὶν δώσειν αὐτὸς τὸ σύνθημα. Ὅτε δὲ ὁ δεξιῆς καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες αὐτὸν ἔφθασαν μέχρι βολῆς τουφεκίου «ποῦ πᾶς βρὲ Τοῦρκε» ἐφώνηξεν ὁ Ὀδυσσεὺς, «νὰ ὑπο-

τάξω καὶ νὰ σφάξω τοὺς ἀντάρτας» ἀπήντησεν ὁ δερβίσης. ἀλλ' εὐθὺς ἔπεσε νεκρὸς ὑπὸ τῆς σφαίρας τὴν ὁποίαν ἐρύπτυσεν εἰς τὸ κρανίον τοῦ εὖστοχου τουφέκι τοῦ Ὀδυσσέως. Τότε οἱ Τοῦρκοι ὤρμησαν λυσσῶντες μέχρι τῆς θύρας τοῦ ξενοδοχείου, ἀλλὰ τὸ εὖστοχον πῦρ τῶν Ἑλλήνων τρεῖς ἀπέκρουσαν αὐτοὺς ἐν ἀταξίᾳ καὶ πολλοὺς ἔστειλεν εἰς τὸν Ἅδην. Ὁ Ὀμὲρ μὴ ἔχων πυροβολικόν, ἵνα κρημνίσῃ τὸ χάνι, ἔστειλε περὶ τὴν ἐσπέραν εἰς Λαμίαν, ἵνα φέρῃ ἐκεῖθεν τηλεβόλα. Ἀλλὰ δύο ὥρες πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου ἐξέφυγον οἱ ὑπερασπισταὶ τοῦ χανίου διὰ τῆς ἀνατολικῆς θύρας, χάσαντες ἓνα μόνον. Εἰς τὴν Γραβιάν ὁ Ὀδυσσεὺς ἔσωσε τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλ' ἔκτοτε δὲν διέπραξε κανέν μίγα ἔργον. Τῷ δὲ 1825 κατηγορηθεὶς ἐπὶ προδοσίᾳ συνελήφθη παρὰ τὰς Λιθονάτας τῆς Λοκρίδος καὶ μετενεχθεὶς εἰς Ἀθήνας ἐφυλακίσθη ἐν τῷ ναυῷ τῆς Ἀπτέρου Νίκης, ὅπου ἀπέθανε τῇ 4 Ἰουλίου 1825.

ΤΕΛΟΣ.

ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ
ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΙΣ

Ἄπαντα τὰ πρὸς χρῆσιν τῶν Ἑλλ.
Σχολείων νεώτατα βιβλία ὡς καὶ τὰ
βραβευθέντα ἐν τῷ τελευταίῳ δια-
γωνισμῷ πωλοῦνται ἐν τοῖς ἡμετέροις
Καταστήμασιν.

Τιμᾶται δραχμῶν 2

ΒΙΟΙ
ΕΠΙΦΑΝΩΝ ΑΝΔΡΩΝ

ΤΗΣ

ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΜΕΤΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων καὶ τῶν Παρθεναγωγείων
κατὰ τὸ Πρόγραμμα τοῦ Ἑπουργείου

ΥΠΟ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Ι. ΦΕΡΜΠΟΥ

ΚΑΙ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ

ΕΚΔΟΤΗΣ

ΑΝΕΣΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1892

BIOI
EPIΦANON ANAPON

ΤΗΣ

ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΜΕΤΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων καὶ τῶν Παρθεναγωγείων

κατὰ τὸ Πρόγραμμα τοῦ Ἰπουργείου

ΥΠΟ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Ι. ΦΕΡΜΠΟΥ

ΚΑΙ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ

ΕΚΔΟΤΗΣ

ΑΝΕΣΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1892

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ἐτέ-
ρου τῶν συγγραφέων καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ ἐκδότου
εἶνε κλοπιμαῖον καὶ καταδιώκεται κατὰ τὸν νόμον.

1. Διόρως

ΕΠΙΦΑΝΩΝ ΑΝΔΡΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ

(388 π. X.)

Ὀγδοήκοντα ἔτη μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον οἱ Δωριεῖς, ὀδηγούμενοι ὑπὸ τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἡρακλέους, Τημένου, Ἀριστοδήμου καὶ Κρεσφόντου, κατέλιπον τὴν ὀρεινὴν Δωρίδα κατευθυνόμενοι πρὸς μεσημβρίαν. Ἀφ' οὗ δὲ ἐναυπήγησαν στόλον ἐν Ναυπάκτῳ, διεπέρασαν εἰς Πελοπόννησον, καὶ κυριεύσαντες τὴν Ἀργολίδα, τὴν Μεσσηνίαν καὶ τὴν Λακωνικὴν, ἐμοίρασαν διὰ κλήρου τὰς κυριευθείσας χώρας· καὶ ὁ μὲν Τήμενος ἔλαβε τὴν Ἀργολίδα, ὁ δὲ Κρεσφόντης τὴν Μεσσηνίαν, ὁ δὲ Προκλῆς καὶ Εὐρυθένης, οἱ δίδυμοι υἱοὶ τοῦ ἀπεθανόντος Ἀριστοδήμου, τὴν Λακωνικὴν.

Ἡ ἐπάνοδος αὕτη τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἡρακλέους εἰς τὰς χώρας, αἵτινες τὸ πάλαι ἀνῆκον εἰς τὸν ἥρωα αὐτῶν πρόγονον, λέγεται *Κάθοδος* τῶν *Ἡρακλειδῶν*.

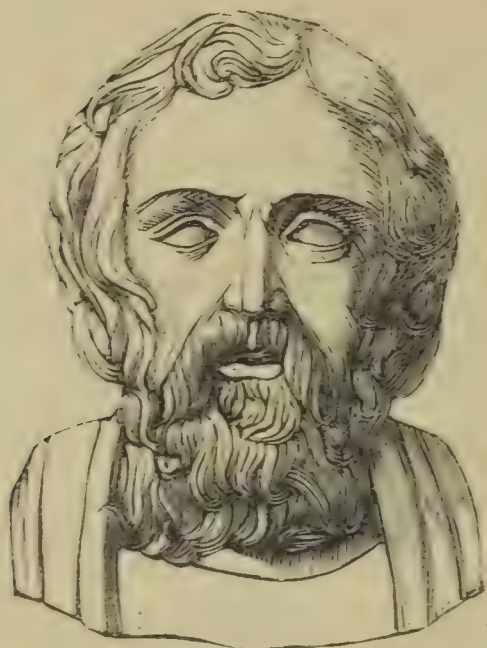
Εἰς τὴν Λακωνικὴν, ἀφ' οὗ κατέκτησαν αὐτὴν οἱ Δωριεῖς, ἦσαν τρεῖς τάξεις κατοίκων· οἱ κατακτηταὶ Δωριεῖς, οἵτινες ὠνομάσθησαν *Σπαρτιάται* ἐκ τῆς πόλεως *Σπάρτης*, εἰς ἣν ἐγκατεστάθησαν· οἱ ἐκουσίως ὑποταχθέντες κάτοικοι, οἵτινες ἐκαλλιέργουν ἐλευθέρως τοὺς ἀγρούς των πληρώνοντες φόρον καὶ ἐκαλοῦντο *περίοικοι*· καὶ οἱ ὑποταχθέντες μετὰ ἔνσπλον ἀντίστασιν, οἵτινες, γενόμενοι δοῦλοι τῶν Σπαρτιατῶν, ἐκαλλιέργουν τοὺς ἀγρούς αὐτῶν καὶ ὠνομάζοντο *εἰλωτες*.

Ἀπὸ τοῦ Προκλέους καὶ Εὐρυσθένους ἐπεκράτησε νὰ βασιλεύωσι δύο συγχρόνως βασιλεῖς ἐν Σπάρτῃ, ὁ μὲν ἐκ τῆς γενεᾶς τοῦ Προκλέους, ὁ δὲ ἕτερος ἐκ τῆς τοῦ Εὐρυσθένους· ἀλλ' αἱ δύο αὗται βασιλικάι οἰκογένειαι ἐφιλονίκουν πρὸς ἀλλήλας, ἐκ τούτου δὲ μεγάλη ἀταξία καὶ ἀνομία ὑπῆρχεν ἐν Σπάρτῃ. Ἡ τοιαύτη κατάστασις διήρκεσε μέχρι τοῦ Λυκούργου, ὅστις διὰ τῶν σοφῶν νόμων του καὶ

τὴν τάξιν ἐπανάφερε, καὶ ἔθεσε τὰ θεμέλια τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δόξης τῆς Σπάρτης.

Ὁ Λυκοῦργος ἦτο δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Εὐνόμου, βασιλέως τῆς Σπάρτης· ὁ πατὴρ αὐτοῦ φονευθεὶς εἰς τινα στάσιν τοῦ λαοῦ, ἀφῆκε τὴν βασιλείαν εἰς τὸν πρεσβύτερον αὐτοῦ υἱὸν Πολυδέκτην, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀπέθανε μετ' ὀλίγον.

Ὁ Λυκοῦργος ἠδύνατο νὰ γίνῃ τότε βασιλεύς· ἀλλὰ μαθὼν ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ ἀπο-

Λυκοῦργος

θανόντος ἀδελφοῦ του ἦτο ἔγκυος, διεκήρυξεν ὅτι ἡ βασιλεία ἀνήκει εἰς τὸ παιδίον, ἂν γεννηθῇ ἄρρεν· αὐτὸς δὲ ἐκυβέρνηα ὡς ἐπίτροπος. Ἡ βασίλισσα ἐγέννησεν ἄρρεν· ὁ δὲ Λυκοῦργος λαβὼν τὸ βρέφος εἰς τὰς ἀγκάλας του, ἐπαρουσίασεν αὐτὸ εἰς τοὺς πολίτας καὶ εἶπεν· «ὦ Σπαρτιᾶται, μᾶς ἐγεννήθη βασιλεύς,» καὶ το ὠνόμασε Χαρίλαον, διότι ὅλος ὁ λαὸς ἐχάρη θαυμάζων τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν μεγαλοφροσύνην αὐτοῦ.

Οἱ πολῖται ἐσέβοντο καὶ ἠγάπων τὸν Λυκοῦργον, πειθόμενοι εἰς αὐτὸν καὶ προθύμως ἐκτελοῦντες τὰς προσταγὰς του, ὅχι τόσον διότι ἦτο ἐπίτροπος τοῦ βασιλέως, ὅσον διὰ τὰς ιδίαις αὐτοῦ ἀρετάς.

Ἐν τούτοις ὑπῆρχον καὶ τινες φθονοῦντες τὸν Λυκοῦρ-

γον καὶ διαβάλλοντες αὐτόν, ὅτι ἐσκόπευε δῆθεν νὰ κρατήσῃ δι' ἑαυτὸν τὴν βασιλείαν.

Ὁ Λυκοῦργος διὰ ν' ἀποφύγῃ τὰς συκοφαντίας ταύτας, ἔκρινε φρόνιμον ν' ἀπέλθῃ ἐκ τῆς πατρίδος του, ἕως ὅτου ὁ ἀνεψιὸς του ἐνηλικιωθῇ.

Μετέβη λοιπὸν πρῶτον εἰς τὴν Κρήτην. Ἐξετάσας δὲ μετὰ προσοχῆς τὸ ἐκεῖ πολίτευμα, παρέλαβεν ὅσους νόμους ἐνόμισε καταλλήλους διὰ τὴν πατρίδα του. Ἐκ τῆς Κρήτης ἔπλευσεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου εὔρε καὶ τὰ ποιήματα τοῦ Ὅμηρου· ἰδὼν δὲ ὅτι ἠδύναντο νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἀγωγὴν τῶν Σπαρτιατῶν, ἀντέγραψεν ὅπως φέρῃ αὐτὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Λυκούργου ἡ ἀταξία καὶ ἡ σύγχυσις ἔφθασαν εἰς τὸ ἔπαρκον· δι' ὃ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπόθουν αὐτόν καὶ πολλάκις τὸν προσεκάλεσαν νὰ ἐπανέλθῃ.

Ὁ Λυκοῦργος ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπεχείρησεν εὐθὺς νὰ μεταβάλῃ καθ' ὁλοκληρίαν τὸ πολίτευμα τῆς Σπάρτης· ἀλλὰ πρῶτον ἠθέλησε νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν θείαν ἀντίληψιν καὶ μετέβη εἰς τοὺς Δελφούς· ἐκεῖ δ' ἔλαβε χρησμόν εἰς τὸν ὅποιον ἡ Πυθία ἀπεκάλεσεν αὐτὸν θεοφιλεῖ καὶ θεὸν μᾶλλον ἢ ἄνθρωπον καὶ ἐβεβαίωσεν ὅτι οἱ νόμοι του εἶνε ἄριστοι.

Ὁ Λυκοῦργος ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τούτου, ἦλθεν εἰς τὴν Σπάρτην καὶ ἤρχισε τὸ μέγα αὐτοῦ ἔργον.

Καὶ πρῶτον μὲν συνέστησε τὴν γερουσίαν· ἦτοι συμβούλιον συγκείμενον ἐξ εἰκοσιοκτὼ γερόντων ὑπεράνω τῶν ἐξήκοντα ἐτῶν καὶ ἀμέμπτου βίου, καὶ ἐκ τῶν δύο βασιλέων.

Δεύτερον δὲ διὰ νὰ καταστήσῃ τοὺς Σπαρτιάτας ἴσους μεταξύ των, διεμοίρασε τὴν γῆν· διότι πάντα τὰ κτήματα εἶχον συγκεντρωθῇ εἰς ὀλίγους, οἱ δὲ λοιποὶ πολῖται ἦσαν ἄποροι καὶ ἀκτήμονες. Ὁ Λυκοῦργος τὰς μὲν γαίας τῆς Σπάρτης διεμοίρασεν εἰς ἐννεακισχίλια ἴσα μέρη, τὴν δὲ ἄλλην Λακωνικὴν, ἣτις ἀνῆκεν εἰς τοὺς περιοίκους, εἰς

τριάκοντα χιλιάδας μέρη· ἔδωκε δὲ εἰς ἕκαστον πολίτην τόσην γῆν, ὅση ἤρκει νὰ θρέψῃ αὐτὸν καὶ τὴν οἰκογένειάν του. Μετὰ πολὺν χρόνον ἐπανερχόμενος ἐξ ἀποδημίας, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ ἀγροὶ εἶχον θερισθῇ, καὶ βλέπων τοὺς σωροὺς τῶν δεμάτων παρ' ἀλλήλους, ἐμειδίασε καὶ εἶπε πρὸς τοὺς παρόντας· «ἡ Λακωνικὴ φαίνεται ὡς κτῆμα πολλῶν ἀδελφῶν, οἱ ὅποιοι πρὸ ὀλίγου διεμοιράσθησαν αὐτό».

Πρὸς τούτοις ὁ Λυκοῦργος κατήργησε τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα καὶ ἐπέτρεψε μόνον τὰ σιδηρᾶ· τόσον δὲ βαρέα καὶ ὀγκώδη ἦσαν ταῦτα, ὥστε διὰ νὰ φυλάξῃ τις ποσὸν χιλίων δραχμῶν, ἐχρειάζετο ἀποθήκην μεγάλην, καὶ ἄμαξαν διὰ νὰ τὸ φέρῃ.

Ὁ Λυκοῦργος διὰ νὰ ἐξαλείψῃ τὴν τρυφὴν καὶ τὴν πολυτέλειαν, καὶ διὰ νὰ συνδέσῃ στενότερον τοὺς πολίτας μετὰ ξύ των, συνέστησε τὰ συσσίτια, ὅπου πάντες οἱ πολῖται συνέτρωγον ὁμοῦ· εἰς τὰ συσσίτια ἐπεκράτει μεγάλη λιτότης, τὸ δὲ προσφιλέστατον φαγητὸν ἦτο ὁ μέλας ζωμός.

Ἡ σύστασις τῶν συσσιτίων δυσηρέστησε πολὺ τοὺς εὐπόρους. Οὗτοι συναθροισθέντες εἰς τὴν ἀγορὰν κατεκραύγαζον ἐναντίον τοῦ Λυκούργου μετ' ἀγανακτήσεως· μάλιστα δὲ αὐθάδης τις νέος ὀνομαζόμενος Ἀλκανδρος, ἐκτύπησεν αὐτὸν διὰ ῥάβδου καὶ ἐξώρυξε τὸν ὀφθαλμόν του. Ἐντροπὴ καὶ κατήφεια κατέλαβε τοὺς πολίτας, καθὼς εἶδον τὸ πρόσωπον τοῦ Λυκούργου καθημαγμένον· συλλαβόντες δὲ ἀμέσως τὸν Ἀλκανδρον παρέδωκαν αὐτὸν εἰς τὸν Λυκοῦργον διὰ νὰ τον τιμωρήσῃ. Ὁ Λυκοῦργος παρέλαβε τὸν Ἀλκανδρον καὶ ὡς μόνην τιμωρίαν ἐπέβαλεν εἰς αὐτὸν νὰ τον ὑπηρετῇ· οὗτος δὲ γνωρίσας ἐκ τοῦ πλησίον τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν πραότητα τοῦ ἀνδρός, μεγάλως ἠγάπησε καὶ ἐτίμησεν αὐτόν, καὶ ἐκήρυττε τοῦτο εἰς τοὺς γνωρίμους καὶ φίλους του.

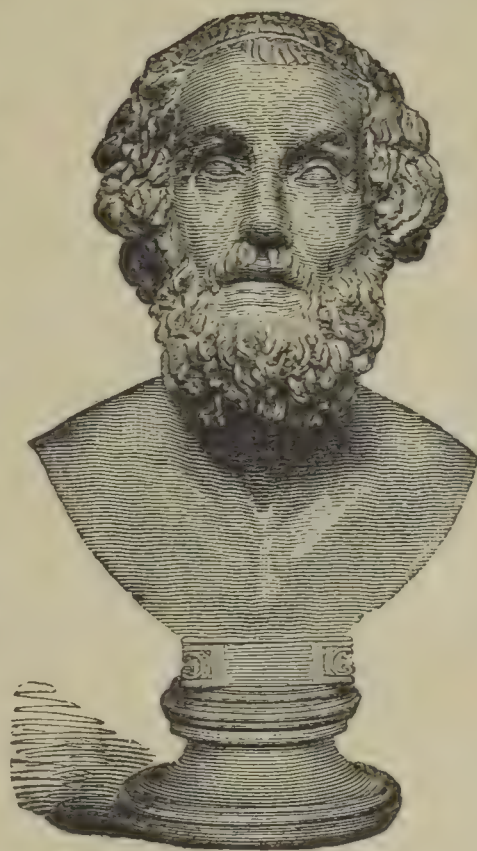
Ὁ Λυκοῦργος ἐφρόντισε πολὺ ὅπως ἡ Σπάρτη ἔχῃ πολίτας ὑγιεῖς καὶ ῥωμαλέους· εὐθύς ὡς ἐγεννᾶτο τὸ παιδίον, ὁ πατὴρ ἔφερεν αὐτὸ πρὸς τοὺς γέροντας· οὗτοι ἂν εὕρισκον αὐτὸ ἀρτιμελές καὶ ὑγιές, ἐπέτρεπον ν' ἀνατραφῇ, ἂν δὲ

εὔρισκον δύσμορφον ἢ ἀδύνατον, προσέταττον νὰ ριφθῇ εἰς τοὺς Ἀποθέτας, κρημνώδες βάραθρον τοῦ Ταῦγέτου.

Τὰ παιδιά ἀνετρέφοντο ἐν τῇ οἰκίᾳ ὑπὸ τῶν γονέων των κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἡλικίας των, μέχρι τοῦ ἐβδόμου ἔτους· ἔπειτα δὲ κατετάσσοντο εἰς ἀγέλας ἢ βούας, ὅπου συνέτρωγον καὶ ἀνετρέφοντο καὶ ἐγυμνάζοντο ὁμοῦ· ὁ προνιμώτατος δὲ καὶ τολμηρότατος ἐξ αὐτῶν διωρίζετο ἀρχηγός, καὶ εἰς τοῦτον ὤφειλον νὰ ὑπακούωσι προθύμως, καὶ νὰ ὑπομένωσιν ἀγογγύστως ὅσας τούς ἐτιμῶρει.

Εἰς τοὺς παῖδας ἐπετρέπετο νὰ κλέπτωσι λάχανα ἐκ τῶν κήπων καὶ τρόφιμα ἐκ τῶν συσιτίων. Τοῦτο δὲ ἐχρησίμευε πρὸς στρατιωτικὴν ἄσκησιν· διότι οἱ μικροὶ Σπαρτιάται, ἀναπτύσσοντες ἐκ παιδικῆς ἡλικίας τὴν ἐπιτηδειότητα αὐτῶν, καθίσταντο ἱκανοί, ὅτε βραδύτερον ἐγίνοντο στρατιῶται, ν' ἀφαιρῶσι παρὰ τῶν ἐχθρῶν μετὰ τόλμης καὶ πονηρίας τροφὰς καὶ ὅπλα, καὶ ἐν γένει νὰ ἐξαπατῶσιν αὐτούς.

Ὅμηρος

Ἐὰν ὁμοως συνελαμβάνοντο, ἐμαστιγοῦντο σκληρότατα διὰ τὴν ἀδεξιότητά των· διὰ τοῦτο ἐφιλοτιμοῦντο νὰ μὴ ἀνακαλυφθῶσι. Παῖς κλέψας μικρὰν ἀλώπεκα, ἔκρυψεν αὐτὴν ὑπὸ τὸ ἐνδυμὰ του· ἡ ἀλώπηξ κατεσπάραττε τὸ σῶμά του διὰ τῶν ὀδόντων καὶ τῶν ὀνύχων τῆς, ἀλλ' ὁ παῖς διὰ νὰ μὴ προδοθῇ, ὑπέμεινε μετὰ καρτερίας τοὺς πόνους ἕως οὗ ἔπεσε νεκρός.

Ὁ Λυκοῦργος θέλων νὰ καταστήσῃ τοὺς Σπαρτιάτας ῥωμαλέους τὸ σῶμα καὶ γενναίους τὴν ψυχὴν, ἐσυνήθιζεν αὐτοὺς ἐκ παιδικῆς ἡλικίας εἰς παντὸς εἶδους σκληραγω-

γίας. Τὰ παιδιά ἐβάδιζον ἀνυπόδητα, ἐφόρουν τὸ αὐτὸ ἔνδυμα χειμῶνα καὶ θέρος, ἐκοιμῶντο δὲ ἐπὶ στιβάδων ἐκ κορυφῶν καλὰμων, τὰς ὁποίας ἐκοπτον διὰ τῶν χειρῶν των ἐκ τῶν ὀχθῶν τοῦ ποταμοῦ Εὐρώτα.

Ὑπέφερον δὲ γενναίως πείναν καὶ δίψαν καὶ ψυχὸς καὶ καύσωνα καὶ βαρεῖς κόπους, καὶ τοὺς μεγίστους σωματικούς πόνους. Κατ' ἔτος τὴν ἐορτὴν τῆς Ἀρτέμιδος οἱ ἔφηβοι ἔτρεχον περίξ τοῦ βωμοῦ τῆς θεᾶς κρατοῦντες μάστιγας καὶ μαστιγούμενοι· τὸ αἷμα ἔρρεε καὶ ἔρράντιζε τὸν βωμόν, ἀλλ' οὗτοι ὑπέμενον ἀγογγύστως τοὺς φρικτοὺς πόνους· πολλοὶ δ' ἐξ αὐτῶν ἀπέθανον ἐκ τῶν μαστιγώσεων χωρὶς νὰ ἐκβάλωσι κραυγὴν, χωρὶς οὐδὲ κἂν νὰ διαστρέψωσι τὸ πρόσωπον.

Οἱ παῖδες τῆς Σπάρτης καὶ οἱ νέοι ὤφειλαν νὰ σέβωνται πολὺ τοὺς γέροντας, νὰ ἐγείρωνται ἐκ τῆς θέσεώς των ὅτε διήρχοντο, νὰ παραχωρῶσιν εἰς αὐτοὺς τόπον καθ' ὁδόν, καὶ ἐρωτώμενοι ν' ἀποκρίνονται προθύμως καὶ εὐστόχως. Ἐμάνθανον δὲ προσέτι νὰ εἶνε ὀλιγόλογοι· μέχρι σήμερον δὲ λακωνικὸς λέγεται ὁ σύντομος ἀλλὰ περιεκτικὸς λόγος, ὅστις δι' ὀλίγων λέξεων ἐκφράζει πολλὰ νοήματα.

Οἱ νόμοι τοῦ Λυκούργου ἦσαν ἄγραφοι, οἱ δὲ παῖδες ἐμάνθανον αὐτοὺς ἐκ μνήμης. Ἐμάνθανον δὲ καὶ μουσικὴν καὶ χορὸν καὶ τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου καὶ ἄλλων ποιητῶν. Τὰ δὲ ᾠσματα αὐτῶν ἦσαν ἐνθουσιώδη, παρώρμων εἰς γενναίας πράξεις, ἐξύμνουν τοὺς ὑπὲρ πατρίδος πεσόντας καὶ ὠνείδιζον τοὺς ἀνάνδρους καὶ δειλοὺς.

Κατὰ τὰς ἐορτὰς οἱ Σπαρτιᾶται ἐχόρευον, σχηματίζοντες τρεῖς χοροὺς ἀναλόγως τῆς ἡλικίας των· καὶ ὁ μὲν χορὸς τῶν γερόντων ἔψαλλε·

Ἄλλοτε ἡμεθα ἡμεῖς ἀνδρεῖα παλληκάρια,

Οἱ δὲ νέοι ἀποκρινόμενοι ἔψαλλον·

Καὶ τώρα εἴμεθα ἡμεῖς, δοκίμασε ἂν θέλῃς

Ὁ δὲ χορὸς τῶν παιδίων·

Ἀλλὰ θὰ γίνωμεν ἡμεῖς πολὺ καλλίτεροί σας.

Οἱ Σπαρτιᾶται τὸν πόλεμον ἐθεώρουν ὡς πανήγυριν. Πρὸ τῆς μάχης ἐνεδύοντο πορφυρᾷ ἐνδύματα, ἐκτένιζον ἐπιμελῶς τὴν μακρὰν κόμην των, ἐκόσμουν τὴν κεφαλὴν διὰ στεφάνου, καὶ κρατοῦντες τὰ ἀστράπτοντα χάλκινα ὅπλα των, ἐφώρμων κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ὑπὸ τὴν μελωδίαν τῶν αὐλῶν, καὶ ὁ ἐχθρὸς ἡσθάνετο ὅτι εἶχεν ἀπέναντί του πολεμιστὰς ἀνικήτους.

Αὐστηρῶς ὡσαύτως ἀνετρέφοντο καὶ αἱ Σπαρτιάτιδες· καὶ αὐταὶ ἐκ μικρᾶς ἡλικίας ἐγυμνάζοντο εἰς τοὺς κόπους καὶ τὰς κακουχίας, εἰς τὸν δρόμον καὶ τὴν πάλην. Ἡ τοιαύτη ἀνατροφή καθίστα τὰς Σπαρτιάτιδας γενναίας· καὶ ὅτε οἱ υἱοὶ των ἀπήρχοντο εἰς τὸν πόλεμον, ἠϋχοντο εἰς αὐτοὺς ἢ νίκην ἢ θάνατον. Σπαρτιάτις δίδουσα εἰς τὸν υἱὸν τῆς τὴν ἀσπίδα του ἔλεγεν· Ἡ τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς.

Ἀφ' οὗ οἱ Σπαρτιᾶται ἐσυνήθισαν τοὺς νόμους τοῦ Λυκούργου καὶ ἠδύναντο νὰ διοικῶνται δι' αὐτῶν, ὁ Λυκοῦργος ἐσκέφθη πῶς νὰ καταστήσῃ ἀμετάβλητον τὸ πολίτευμα ἐκεῖνο. Συγκαλέσας λοιπὸν τοὺς πολίτας, εἶπε πρὸς αὐτοὺς νὰ ὀρκισθῶσιν ὅτι δὲν θὰ μεταβάλῃσι τὸ πολίτευμα ἕως οὗ ἐπανέλθῃ· ἔπειτα δὲ ἀπῆλθεν ἐκ Σπάρτης καὶ δὲν ἐπέστρεψε πλέον. Λέγεται δὲ ὅτι μετέβη εἰς Κρήτων ὅπου καὶ ἀπέθανεν.

Οἱ Σπαρτιᾶται ἐτίμων τὸν Λυκοῦργον ὡς θεὸν μετὰ τὸν θάνατόν του, καὶ εἰς τιμὴν του ἱδρυσαν ναὸν προσφέροντες κατ' ἔτος θυσίαν εἰς αὐτόν. Ἐπὶ πεντακόσια δὲ ἔτη, ἐφ' ὅσον οἱ Σπαρτιᾶται διετήρησαν πιστῶς τοὺς νόμους τοῦ Λυκούργου, ἦσαν ἰσχυροὶ καὶ ἑνδοξοί.

ΑΡΙΣΤΟΔΗΜΟΣ

(745 — 725 π. Χ.)

Ἡ Μεσσηνία εἶνε χώρα τῆς Πελοποννήσου πλουσία καὶ εὐφορωτάτη, κειμένη πρὸς δυσμὰς τῆς Λακωνικῆς, πλήρης ὠραίων βουνῶν καὶ σιτοφόρων ἀγρῶν. Διὰ τοῦτο οἱ γείτονες τῶν Μεσσηνίων Σπαρτιᾶται εἶχον πρὸς αὐτὴν ἐστραμμένον τὸν νοῦν των, καὶ ἐζήτουν ἀφορμὴν νὰ την κατακτήσωσιν. Ἡ ἀφορμὴ δὲ αὕτη ἦλθεν ὡς ἐξῆς. Ἐπὶ τῶν ὀρίων τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς Μεσσηνίας ὑπῆρχε ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος, ὅπου συνήρχοντο κατ' ἔτος οἱ Σπαρτιᾶται καὶ οἱ Μεσσήνιοι καὶ ἐπανηγύριζον τὴν ἑορτὴν τῆς θεᾶς. Ἐν μιᾷ τῶν ἑορτῶν τούτων συνέβη ἔρις μεταξὺ τῶν πανηγυριστῶν, καὶ ἐφονεύθη ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Τήλεκλος. Ὁ υἱὸς δὲ αὐτοῦ Ἀλκαμένης διαδεχθεὶς αὐτόν, εἰσέβαλεν εἰς Μεσσηνίαν ἐν ὥρᾳ νυκτὸς αἴφνης καὶ χωρὶς νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον, καὶ ἐκυρίευσεν τὴν ὀρεινὴν πόλιν Ἀμφειαν.

Ὁ βασιλεὺς τῶν Μεσσηνίων Εὐφάης συναθροίσας εὐθὺς τοὺς πολίτας, ἐνεθάρρυνεν αὐτοὺς προτρέπων νὰ μὴ δειλιάσωσι διὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀμφείας· ταῦτοχρόνως δὲ ἐγύμναζεν αὐτοὺς ἐπιμελῶς εἰς τὰ ὅπλα.

Οἱ Σπαρτιᾶται ἐξορμῶντες ἐκ τῆς ὀχυρᾶς Ἀμφείας, ἐλεηλάτουν τὴν χώραν καὶ δὲν ἄφινον ἡσυχους τοὺς Μεσσηνίους· οἱ δὲ Μεσσήνιοι ἀπέκρουον πάλιν τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ ἐλεηλάτουν καὶ αὐτοὶ τὰ παράλια τῆς Λακωνικῆς.

Ἀλλὰ τὸ πέμπτον ἔτος τοῦ πολέμου οἱ Μεσσήνιοι δὲν εἶχον πλέον τὰ μέσα πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου· πλὴν δὲ τούτου εἶχεν ἐνσκήψῃ φοβερὸς λοιμός. Ὅθεν κατέφυγον εἰς τὸ ὄρος Ἰθώμην, ὅπου ἦτο φρούριον ὀχυρόν. Τὸ ὄρος τοῦτο βρεχόμενον κατὰ τοὺς πρόποδας αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Παμίσου, διαιρεῖ τὴν Μεσσηνιακὴν πεδιάδα

εἰς δύο μέρη, καὶ εἶνε ὡς φυσικὴ ἀκρόπολις ὅλης τῆς χώρας. Ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς κορυφῆς τῆς Ἰθώμης ὠχυρώθησαν οἱ Μεσσήνιοι, καὶ συγκεντρώσαντες τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ἡδυνήθησαν ν' ἀντισταθῶσιν ἐπὶ μακρὸν χρόνον.

Ἐκ τῆς Ἰθώμης ἀπέστειλαν οἱ Μεσσήνιοι εἰς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν ἀπεσταλμένον, νὰ ἐρωτήσῃ τί νὰ πράξωσι πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος· ὁ δὲ θεὸς εἶπε πρὸς αὐτοῦς ὅτι πρέπει νὰ θυσιάσωσι παρθένον καταγομένην ἐκ βασιλικοῦ αἵματος. Ἔβαλον εὐθύς κλῆρον, καὶ ὁ κλῆρος ἔπεσεν εἰς τὴν θυγατέρα τοῦ Λυκίσκου. Οὗτος ὁμῶς ἔλαβε τὴν κόρην του καὶ ἔφυγε κρυφίως εἰς τὴν Σπάρτην.

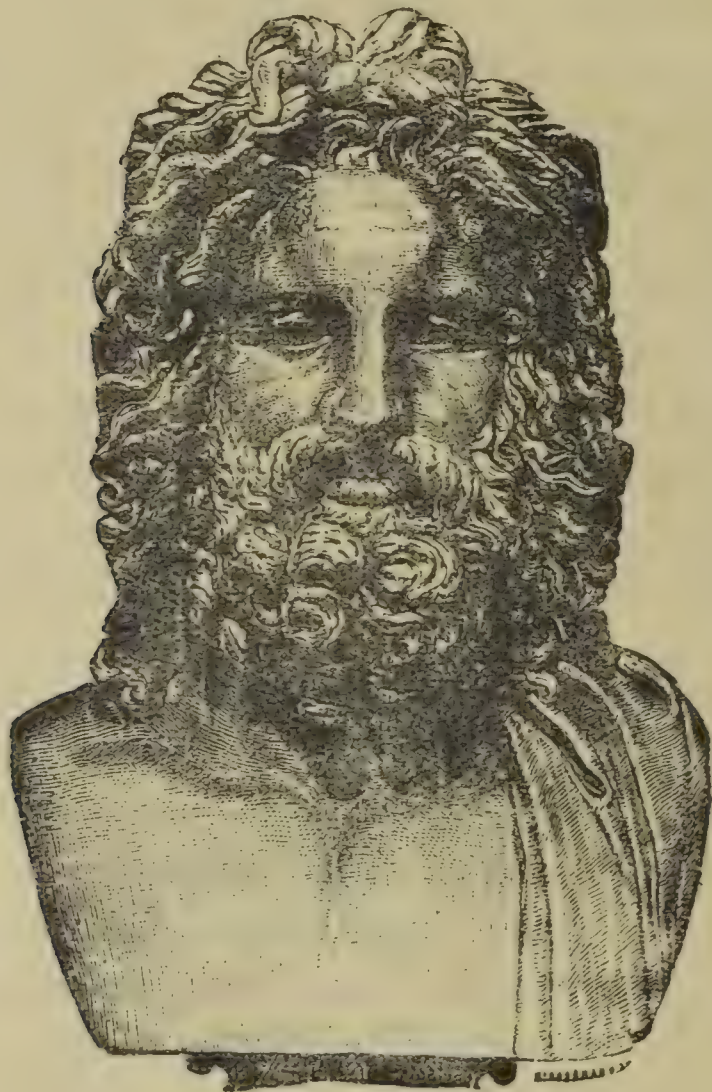
Οἱ Μεσσήνιοι, μαθόντες τὴν προδοσίαν τοῦ Λυκίσκου, κατελήφθησαν ὑπὸ λύπης καὶ ἀμηχανίας. Ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τῆς γενικῆς ἐκείνης ἀγωνίας προσέρχεται ἀνὴρ φιλόπατρις, ὁ Ἀριστόδημος, καταγόμενος καὶ αὐτὸς ἐκ βασιλικοῦ αἵματος, καὶ προσφέρει τὴν θυγατέρα του ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος, καὶ τὴν θυσιάζει διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ χειρός.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὅτε ἔμαθον τὸν χρησμὸν καὶ τὴν θυσίαν τῆς κόρης, ἀπεθαρρύνθησαν, καὶ ἐπὶ πέντε ἔτη δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν Μεσσηνίων. Τὸ δὲ ἕκτον ἔτος, ἥτοι τὸ δέκατον τρίτον τοῦ πολέμου, ἐπειδὴ καὶ αὐτῶν αἱ θυσῖαι ἦσαν αἷσαι, ἐξεστράτευσαν κατὰ τῆς Ἰθώμης καὶ μάχῃ πεισματώδης συνεκροτήθη, καθ' ἣν ἔπεσεν ἐνδόξως ὁ βασιλεὺς τῶν Μεσσηνίων Εὐφάης. Οἱ Μεσσήνιοι ἐκτιμῶντες τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν φιλοπατρίαν τοῦ Ἀριστοδήμου, ἐξέλεξαν αὐτὸν βασιλέα. Αὐτὸς δὲ ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς Μεσσηνίους πολὺ θάρρος, καὶ ὁ στρατὸς παρηκολούθει αὐτὸν εἰς τὰς μάχας μετ' ἐνθουσιασμοῦ.

Καὶ κατὰ μὲν τὰ πρῶτα τέσσαρα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἀριστοδήμου, ἀμφοτέρωι οἱ ἐχθροὶ ἐπολέμουν δι' ἐπιδρομῶν καὶ ληστειῶν· τὸ δὲ πέμπτον ἔτος οἱ Σπαρτιάται ἀπεράσισαν νὰ καταβάλωσι διὰ μιᾶς τὴν Μεσσήνην, καὶ ἐξεστράτευσαν κατὰ τῆς Ἰθώμης μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ

αὐτῶν, βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ τῶν Κορινθίων· τοὺς δὲ Μεσσηνίους ἐβοήθουν οἱ Ἀρκάδες. Μάχη φοβερά συνήφθη, καθ' ἣν οἱ Μεσσήνιοι, καίτοι ὀλιγώτεροι τὸν ἀριθμόν, ἐνίκησαν κατὰ κράτος τοὺς Σπαρτιάτας.

Ἄλλ' ὅμως οἱ Μεσσήνιοι λαβόντες ἔπειτα χρησμούς

Ζεὺς

ἀμφιδόλους, ἤρχισαν πάλιν νὰ ἀνησυχῶσι. Τὸ δὲ εἰκοστὸν ἔτος τοῦ πολέμου ἐρωτήσαντες τὸ μαντεῖον, ἔλαβον ἀπάντησιν ὅτι θὰ νικήσωσιν ἐκεῖνοι, οἵτινες πρῶτοι ἤθελον στήσῃ ἑκατὸν τρίποδας περίξ τοῦ βωμοῦ τοῦ Διὸς τοῦ προστάτου τῆς Ἰθώμης. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχον χρήματα νὰ κατασκευάσωσι χαλκοῦς τρίποδας, ἔμελλον νὰ κατασκευ-

άσωσι ξυλίνους. Ἀλλὰ τὸν χρησμὸν τοῦτον ἔμαθον καὶ οἱ Σπαρτιαῖται· εἷς δ' ἐξ αὐτῶν, ἀνὴρ τολμηρὸς, κατεσκεύασεν ὅπως ἔτυχεν ἐκ πηλοῦ ἑκατὸν μικροὺς τρίποδας, καὶ μεταμφιεσθεὶς εἰς κυνηγὸν εἰσῆλθεν εἰς τὴν Μεσσηνίαν, καὶ μετ' ἄλλων χωρικῶν ἀγνώριστος ἀνέβη εἰς Ἰθώμην. Τὴν νύκτα ἔστησε τοὺς τρίποδας περὶ τὸν βωμὸν τοῦ Διὸς καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Σπάρτην φέρων τὴν καλὴν εἶδησιν. Οἱ δὲ Μεσσήνιοι ὡς εἶδον τοὺς τρίποδας τὸ πρῶτ' ἐταράχθησαν, διότι ἐνόησαν ὅτι οἱ Σπαρτιαῖται εἶχον στήσῃ αὐτούς. Ὁ Ἀριστόδημος προσεπάθει νὰ καθητυχάσῃ αὐτούς, καὶ ἔστησε περὶ τὸν βωμὸν τοῦ Διὸς τοὺς ξυλίνους τρίποδας. Ἀλλ' οἱ Μεσσήνιοι εἶχον χάσῃ τὰς ἐλπίδας των, ἡ δὲ ἀνδρεία καὶ τὸ θάρρος τοῦ Ἀριστοδήμου τίποτε δὲν ἠδύνατο νὰ ὠφελήσῃ.

Καὶ ἄλλα δὲ σημεῖα προεμήνυον εἰς τοὺς Μεσσηνίους τὰ μέλλοντα δυστυχήματα. Τὸ χαλκοῦν ἄγαλμα τῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος ἔρριψε κατὰ γῆς τὴν ἀσπίδα του. Καὶ οἱ κριοὶ τοὺς ὁποίους ἔμελλε νὰ θυσιάσῃ ὁ Ἀριστόδημος εἰς τὸν Δία τὸν προστάτην τῆς Ἰθώμης, ὥρμησαν καὶ ἐκτύπησαν τὰ κέρατά των ἐπὶ τοῦ βωμοῦ μετὰ τόσης ὀρμῆς, ὥστε ἀπέμειναν νεκροί. Οἱ κύνες συνηθροίζοντο ἀνὰ πᾶσαν νύκτα καὶ ὠρύοντο, τέλος δὲ καὶ ἔφυγον πάντες ὁμοῦ πρὸς τὸ στρατόπεδον τῶν Σπαρτιατῶν. Ταῦτα πάντα ἐτάρασσον τοὺς Μεσσηνίους.

Ὁ δὲ Ἀριστόδημος βλέπων τὴν κατάστασιν ταύτην τῶν πραγμάτων ἐταράσσετο καὶ αὐτός, μάλιστα δὲ ὑπὸ τοῦ ἐξῆς ὄνειρου. Εἶδεν ὅτι, ἐν ᾧ ἦτο ὠπλισμένος καὶ ἔμελλε νὰ ἐξέλθῃ εἰς μάχην, ἐπεφάνη ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ ἐνδεδυμένη μαῦρα, καὶ δεικνύουσα τὸ στῆθος αὐτῆς καὶ τὴν κοιλίαν κατεσπαραγμένα. Εὐθὺς δὲ ἀφήρεσε τὰ ὄπλα αὐτοῦ καὶ ἀντὶ τούτων ἐπέθηκεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του στέφανον χρυσοῦν καὶ τον ἐνέδυσεν ἔνδυμα λευκόν. Ὁ ἀτυχὴς βασιλεὺς ἐξύπνησε συγκεκινημένος, καὶ ἐσυλλογίζετο ὅτι τὸ ὄνειρον ἐκεῖνο προανήγγελλε τὸν θάνατόν του, διότι οἱ

Μεσσήνιοι ἔθαπτον τοὺς ἐπιφανεῖς ἄνδρας ἐστεφανωμένους καὶ λευκὰ ἐνδεδυμένους. Βλέπων δὲ ὅτι οὐδεμία ἐλπίς σωτηρίας ὑπάρχει πλέον εἰς τὴν πατρίδα, καὶ ὅτι ἀδίκως καὶ ἀνωφελῶς ἔγινε φονεὺς τῆς θυγατρὸς του, μετέβη εἰς τὸν τάφον αὐτῆς καὶ ἐφονεύθη. Ἀπέθανε δὲ ὁ Ἀριστόδημος βασιλεύσας ἕξ ἔτη καὶ ὀλίγους μῆνας.

Τόσον κατέπληξε τοὺς Μεσσηνίους ὁ θάνατος τοῦ ἀνδρείου βασιλέως, ὥστε ἀπηλπίσθησαν καὶ εὐθύς ἠθέλησαν νὰ παραδοθῶσιν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας· ἀλλ' ἀφ' οὗ παρῆλθεν ἡ πρώτη ταραχή, ἀπεφάσισαν νὰ πολεμήσωσι μέχρις ἐσχάτων, νὰ μὴ ἐκλέξωσι δὲ ἄλλον βασιλέα. Πέντε ὅλους μῆνας ἐπολέμουν οἱ Μεσσήνιοι, καὶ οἱ ἐπισημότατοι αὐτῶν καὶ πάντες οἱ στρατηγοὶ ἀπέθανον ἡρωϊκὸν θάνατον. Τέλος δὲ ὅσοι ἐπέζησαν, βασανιζόμενοι ὑπὸ τῶν πολιορκούντων Σπαρτιατῶν καὶ ὑπὸ τῆς πείνης, ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσιν. Οἱ Σπαρτιάται πρῶτον μὲν κατηδάφισαν εὐθύς τὸ ὄχυρόν φρούριον τῆς Ἰθώμης, ἔπειτα δὲ ὑπέταξαν καὶ τὰς λοιπὰς πόλεις τῆς Μεσσηνίας καὶ διεμοιράσθησαν τοὺς Μεσσηνιακοὺς ἀγρούς. Ἐκ δὲ τῶν Μεσσηνίων πολλοί, μὴ ἀνεχόμενοι νὰ γίνωσι δοῦλοι τῶν Σπαρτιατῶν, ἔφυγον ἐκ τῆς ὑποδουλωθείσης πατρίδος των, πάντες δὲ οἱ ἄλλοι ὅσοι ἔμειναν, ἔγιναν δοῦλοι. Ὑπεχρεώθησαν δὲ πρῶτον μὲν νὰ καλλιεργῶσι τοὺς ἀγρούς τῶν Σπαρτιατῶν ὡς εἴλωτες, καὶ νὰ δίδωσιν εἰς τοὺς κυρίους αὐτῶν τὸ ἥμισυ τοῦ καρποῦ, δεύτερον δὲ νὰ ὀρκισθῶσιν ὅτι οὐδέποτε θὰ ἀποστατήσωσι, καὶ τρίτον, ὅταν ἀποθνήσκη βασιλεὺς τῶν Σπαρτιατῶν ἢ ἄλλος τις ἐπίσημος ἀνὴρ, νὰ μεταβαίνωσιν ἐκ τῆς Μεσσηνίας εἰς τὴν Σπάρτην γυναῖκες καὶ ἄνδρες πενθηφοροῦντες.

Ὁ πόλεμος οὗτος μεταξὺ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν Μεσσηνίων διήρκεσε δεκαεννέα ἔτη, ἀπὸ τοῦ ἔτους 743 μέχρι τοῦ 723 π. Χ., καὶ λέγεται πρῶτος Μεσσηνιακὸς πόλεμος.

ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ

(685 — 668 π. Χ.)

Τριάκοντα ὀκτὼ ὅλα ἔτη ἐστέναζον οἱ Μεσσήνιοι ὑπὸ τὸν βαρὺν ζυγὸν τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες ἐφέροντο πρὸς αὐτοὺς μετὰ πολλῆς σκληρότητος καὶ περιφρονήσεως. Τὰ ἀπερίγραπτα δεινὰ τῆς δουλείας δὲν ἐταπείνωνσαν τὴν ψυχὴν αὐτῶν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐγέννησαν εἰς τὰς καρδίας των φλογερὸν αἶσθημα μίσους καὶ ἐκδικήσεως ἐναντίον τῶν κατακτητῶν. Προτιμότερον ἐνόμιζον νὰ ἀποθάνωσι μαχόμενοι καὶ νὰ φύγωσιν ἐκ τῆς Πελοποννήσου εἰς ξένας χώρας, παρὰ νὰ ζῶσι δοῦλοι ἐξηυτελισμένοι. Μάλιστα δὲ ἡ νεολαία δὲν ἔβλεπε τὴν ὥραν πότε νὰ λάβῃ τὰ ὄπλα κατὰ τῶν τυράννων καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν δούλην πατρίδα. Μεταξὺ τῶν ζωηρῶν νέων ἦτο ἀνδρεῖός τις καὶ τολμηρός, ὁ Ἀριστομένης, ὅστις ἐκ βασιλικοῦ κατήγετο γένους. Οὗτος μετ' ἄλλων ἐπισήμων πολιτῶν παρώτρυνε τὸν λαὸν εἰς ἐπανάστασιν, καὶ ἔστειλεν ἀπεσταλμένους πρὸς τοὺς Ἀργεῖους καὶ τοὺς Ἀρκάδας ζητῶν τὴν βοήθειαν αὐτῶν.

Ἀφ' οὗ ἡτοιμάσθησαν τὰ πάντα, ὁ Ἀριστομένης εἰσέβαλεν εἰς τὴν πεδινὴν χώραν, ὅπου ὁ λαὸς εὐθὺς ἐπανεστάτησε μετὰ πολλῆς χαρᾶς καὶ προθυμίας. Ἡ πρώτη μάχη ἔγινε πρὶν ἔλθωσιν οἱ σύμμαχοι, ἡ δὲ νίκη ἔμεινεν ἀμφίβολος. Ἀλλ' ὅμως ὁ Ἀριστομένης ἔδειξε τόσῃν ἀνδρείαν, ὥστε οἱ Μεσσήνιοι μετὰ τὸ τέλος τῆς μάχης ἤθελον νὰ τον ἀνακηρύξωσι βασιλέα, ἀλλ' αὐτὸς δὲν ἐδέχετο καὶ τότε ἐξέλεξαν αὐτὸν ἀρχιστράτηγον. Θέλων δ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ καταπλήξῃ τοὺς Σπαρτιάτας καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ τρόμον εἰς αὐτούς, ἐπορεύθη εἰς τὴν Σπάρτην διὰ νυκτός, εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς καὶ ἐκρέμασεν ἀσπίδα, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦτο ἐπιγραφή: «Ὁ Ἀριστομένης προσφέρει τὴν ἀσπίδα ταύτην πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν ἐκ τῶν λαφύρων τῶν Σπαρτιατῶν».

Οἱ Σπαρτιάται ἰδόντες τὸ πρῶτὶ τὴν ἀσπίδα, κατεπλά-

γησαν καὶ ἠρώτησαν τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, ὅπερ εἶπε πρὸς αὐτοὺς νὰ ζητήσωσι σύμβουλον παρὰ τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Σπαρτιαῖται ἐθεώρησαν τοῦτο ἐξευτελιστικόν· ἀλλ' ἄφ' οὗ τὸ εἶπε τὸ μαντεῖον, ὥφειλον νὰ ὑπακούσωσι, καὶ ἔστειλαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους πρεσβείαν. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, ἐπειδὴ δὲν ἤθελον οὔτε τοὺς Σπαρτιάτας νὰ βοηθήσωσιν, οὔτε νὰ παρακούσωσι τοῦ θεοῦ, ἀπέστειλαν χωλὸν τινα ποιητήν, τὸν Τυρταῖον. Ὁ Τυρταῖος ἐλθὼν εἰς τὴν Σπάρτην ἐνέβαλε θάρρος εἰς τὴν ψυχὴν τῶν Σπαρτιατῶν διὰ τῶν ἐνθουσιωδῶν ᾠσμάτων του, δι' ὧν ἐξύμνει τοὺς γενναίους πολεμιστάς καὶ ὠνειδίζε πικρῶς τοὺς ἀνάνδρους. Τὴν ὥραν τῆς μάχης, ἐν ᾧ ὁ στρατὸς ἦτο παρατεταγμένος, ἐνεφανίσθη ἔμπροσθεν αὐτοῦ καὶ ἔψαλε τὸ ἐξῆς ᾠσμα·

Τί τιμὴ 'ς τὸ παλληκάρι, ὅταν πρῶτο 'ς τὴ φωτιά,
Σκοτωθῇ γιὰ τὴν πατρίδα μὲ τὴ σπάθα 'ς τὴ δεξιὰ.
Πόσο λυπηρὸν ' ἀφήσῃ τὴν πατρίδα τὴ γλυκεῖα,
τὰ καλὰ του τὰ χωράφια καὶ νὰ ζῇ μὲ διακονίαν
μὲ γονεῖο νὰ παραδέρνῃ, μὲ γυναῖκα ὁμορφονίαν,
μὲ γερόντισα μητέρα καὶ μ' ἀνήλικα παιδιὰ.
Κι' ἀπ' τὴ στέρησι καὶ πτώχεια ὅπου πάη, ὅπου σταθῇ,
νὰ γνωρίζ' ὅτ' εἶνε 'ς ὅλους ἡ ζωὴ του μισητή.
Νὰ 'ντροπιάζῃ τὴ γενεὶά του, νὰ 'ντροπιάζεται κι' αὐτός,
καὶ ποτὲ νὰ μὴν τοῦ λείπῃ ἀπ' τὰ χεῖλη ὁ στεναγμός.
Τέτοιοι ἄνθρωποι καθέννας ζωντανὸν καταφρονᾷ,
μηδ' ἀφ' οὗ 'ς τὸν τάφον πέσῃ τὸ νομὰ του μελετᾷ.
Εἰς τὴν μάχην ἅς χυθοῦμε ὅλοι μ' ἄφοβη καρδιά,
ὁ καθέννας ἅς πεθάνῃ γιὰ πατρίδα γιὰ παιδιὰ.
Λεοντόκαρδο τὸ στῆθος καθενός σας ἅς φανῇ,
τοὺς ἐχθρούς σας πολεμῶντας μὴ ψηφᾶτε τὴ ζωὴ.
Νὰ μὴ φύγετε κι' ἀφήσῃτε τὰ σεβάσμια γερατειά,
πῶχουν ἀχαμνὰ τὰ χέρια καὶ τὰ γόνατα βαρειά.
Ἐντροπή σας, ἐντροπή σας ἀπὸ πίσω νᾶν' ὁ νεῖος
κι' ὁ ἀδύνατος ὁ γέρος νὰ πεθάνῃ μπροστινός,
πῶχει κατάσπρα τὰ γένηια, κατάσπρη τὴν κεφαλὴν
καὶ 'ς τὰ χώματα ν' ἀφίνη τὴν ἀδούλωτη ψυχὴ.
Ὅλ' οἱ κίνδυν' οἱ πολέμοι ὅλοι πρέπουν εἰς τὸ νεῖο,
εἰς τὸ νεῖο πολέμοι πρέπουν, ποῦ τὸ σῶμα ἔχ' ἀνθηρό.
Ἄς ριφθῇ 'μπροστά 'ς τὸ γέρο, ἄσειστος ἅς στυλωθῇ,
καὶ τὰ δόντια του ἅς σφίξῃ, μέσ' 'ς τὸ αἶμα ἅς κυλισθῇ.*

* Κατὰ τὴν παράφρασιν τοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη.

Οἱ Σπαρτιᾶται πλήρεις ἐνθουσιασμοῦ ὥρμηταν κατὰ τῶν Μεσσηνίων καὶ μάχῃ φοβερά συνεκροτήθη. Οἱ Μεσσηνιοὶ ἀπελπίζονται, λαμβάνουσι τραύματα ἀφειδῶς καὶ κινδυνεύουσι νὰ τραπῶσιν εἰς φυγὴν. Ἀλλ' ὁ Ἀριστομένης τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὀρμήσας κατὰ τοῦ βασιλέως τῶν Σπαρτιατῶν Ἀναξάνδρου, ὅστις εἶχε περὶ ἑαυτὸν τοὺς ἀρίστους τῶν Λακεδαιμονίων, ἐπέφερε μεγάλην σύγχυσιν εἰς τὰς τάξεις τοῦ ἐχθροῦ, καὶ τέλος ἔτρεψεν αὐτὸν εἰς φυγὴν. Ἐν ᾧ δὲ οἱ Μεσσηνιοὶ κατεδίωκον τοὺς Σπαρτιάτας μετ' ἐπιμονῆς καὶ μανίας, αἴφνης ἐν τῷ μέσῳ τῆς δεινῆς ταραχῆς ἔχασε τὴν ἀσπίδα τοῦ ὁ Ἀριστομένης. Ἐκ τοῦ τυχαίου δὲ τούτου ἀτυχήματος τοῦ Ἀριστομένου ἐλάβον καιρὸν οἱ Σπαρτιᾶται καὶ ἐσώθησαν· διότι οὗτος ἦναγκάσθη νὰ σταθῇ προσπαθῶν νὰ ἀνεύρῃ τὴν ἀσπίδα. Ὁ Μεσσηνιὸς ἤρως ἐπανῆλθεν εἰς Ἀνδανίαν νικητῆς, αἱ δὲ γυναῖκες ἐξῆλθον εἰς προὔπαντησιν αὐτοῦ, ραίνουσαι αὐτὸν διὰ ταινιῶν καὶ ἀνθέων καὶ ᾄδουσαι ᾄσμα συγχαρητήριον.

Τὸ τρίτον δὲ ἔτος τοῦ πολέμου οἱ Σπαρτιᾶται ἀπελπισθέντες νὰ νικήσωσι δι' ἀγῶνος φανεροῦ, κατέφυγον εἰς προδοσίαν. Διέφθειραν διὰ χρημάτων τὸν σύμμαχον τῶν Μεσσηνίων Ἀριστοκράτην, βασιλέα τῶν Ἀρκάδων. Καὶ ὁ μὲν προδότης τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἤρχιζεν ἡ μάχῃ ἐγκατέλιπεν αἰσχυρῶς τοὺς Μεσσηνίους μόνους, διότι ἔτυχε νὰ εἶνε ἀπόντες οἱ ἄλλοι σύμμαχοι, καὶ ἔφυγε μετὰ τοῦ στρατεύματος αὐτοῦ· οἱ Μεσσηνιοὶ ἐταράχθησαν καὶ περιῆλθον εἰς ἀταξίαν, οἱ δὲ Σπαρτιᾶται εὐκόλως περιεκύκλωσαν αὐτοὺς καὶ ἔγινε σφαγὴ φοβερά. Ὁ Ἀριστομένης προσεπάθητε νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς Σπαρτιάτας, ἀλλὰ τίποτε δὲν κατώρθωσε. Μόλις καὶ μετὰ βίας ἠδυνήθη νὰ συναθροίσῃ τοὺς Μεσσηνίους, ὅσοι εἶχον διαφύγῃ τὴν σφαγὴν, καὶ μετ' αὐτῶν ἀνέβη εἰς τὴν Εἴραν. Ἡ Εἴρα εἶνε ὄρος κείμενον πλησίον τῶν συνόρων τῆς Μεσσηνίας καὶ τῆς Ἀρκαδίας· ἦτο δὲ τότε ὠχυρωμένον διὰ τείχους ἰσχυροῦ.

Ἡ κορυφή τοῦ ὄρους ἀπετέλει πλατὺ ὁροπέδιον, καὶ αἱ πλευραὶ αὐτοῦ ἦσαν ἀπόκρημνοι καὶ κατάφυτοι· ὥστε οἱ Μεσσήνιοι ἠδύναντο νὰ ζῶσιν ἐκεῖ ἀσφαλεῖς μετὰ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν, καὶ νὰ τρέφωσι καὶ τὰς ἀγέλας των.

Οἱ Σπαρτιᾶται εὐθὺς περιεκύκλωσαν τὸ ὄρος, νομίζοντες ὅτι εὐκόλως θὰ κυριεύσωσιν αὐτὸ διὰ πολιορκίας· ἀλλ' ὅμως οἱ Μεσσήνιοι ἀντέστησαν ἐπὶ ἑνδεκα ὅλα ἔτη. Κατὰ τὸ ἑνδεκαετές τοῦτο διάστημα καὶ οἱ πολιορκοῦντες ἀπέδειξαν μεγίστην ἐπιμονήν, καὶ οἱ πολιορκούμενοι θαυμάσιαν ἀντίστασιν καὶ καρτερίαν. Ὁ Ἀριστομένης συγκροτήσας στρατιωτικὸν σῶμα τριακοσίων ἐπιλέκτων ἐπεχειρεῖ συχνὰς ἐξόδους καὶ ἐλεηλάτει τὴν Λακωνικήν.

Συναντήσας ποτὲ καὶ τοὺς δύο βασιλεῖς τῆς Σπάρτης ὀδηγοῦντας ἰσχυρὸν στρατιωτικὸν σῶμα, συνεκρούσθη μετ' αὐτῶν. Κατὰ δὲ τὴν συμπλοκὴν ἐκτυπήθη εἰς τὴν κεφαλὴν διὰ λίθου, καὶ ζαλισθεὶς ἔπεσε κατὰ γῆς. Ὁρμησαν τότε οἱ Σπαρτιᾶται καὶ συνέλαβον αὐτὸν ζῶντα, συνέλαβον δὲ καὶ ἐκ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ περὶ τοὺς πεντήκοντα. Ὁδήγησαν αὐτοὺς εἰς τὴν Σπάρτην καὶ ἀπεφάσισαν νὰ τοὺς ῥίψωσιν εἰς τὸν Κεάδαν. Ἦτο δὲ ὁ Κεάδας βάραθρον, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ Σπαρτιᾶται κατεκρήμνιζον τοὺς κακούργους. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι Μεσσήνιοι εὐθὺς καθὼς ἔπιπτον ἐφρονεύοντο, τὸν δὲ Ἀριστομένην ἐφύλαξεν ὁ Θεός, ὅπως πάντοτε ἐφύλαττεν αὐτόν, καὶ δὲν ἐφρονεύθη ὅτε ἔπεσε. Κατεκλίθη λοιπὸν καὶ ἐσκεπάσθη ἀπὸ κεφαλῆς διὰ τῆς χλαμύδος του, περιμένων τὸν θάνατον. Ἀλλὰ μετὰ δύο ἡμέρας ἠσθάνθη κρότον, καὶ ἀποκαλύψας τὸ πρόσωπον εἶδεν ἁλώπεκα τρώγουσαν τοὺς νεκρούς. Σκεφθεὶς δὲ ὅτι βέβαια θὰ ὑπῆρχε μέρος διὰ τοῦ ὁποίου εἰσῆλθε τὸ ζῶον, καθὼς ἦλθε πλησίον του ἡ ἁλώπηξ ἤρπασεν εὐθὺς τὴν οὐράν της, διὰ τῆς ἄλλης δὲ χειρὸς προέβαλλεν εἰς τὴν ἁλώπεκα τὴν χλαμύδα, ὅσάκις ἐκείνη ἐστρέφετο ὀπίσω νὰ τον δαγκάσῃ.

Ἔτρεχεν ἡ ἀλώπηξ ἔτρεχε καὶ αὐτός· ὅπου δὲ τὸ μέρος ἦτο δύσβατον, ἐσύρετο ὑπὸ τῆς ἀλώπεκος. Τέλος πάντων εἶδεν ὀπὴν καὶ φῶς· τότε ἀφῆκε τὴν οὐρὰν τῆς ἀλώπε-

Ἀπόλλων.

κος, ἥνοιξε τὴν ὀπὴν εὐρυτέραν διὰ τῶν χειρῶν του καὶ ἐξῆλθε. Τρέχει εὐθύς εἰς τὴν Εἰραν, ὅπου οἱ Μεσσήνιοι ὑπεδέξαντο αὐτὸν μετὰ χαρᾶς ἀπεριγράπτου, διότι ποτὲ δὲν ἤλπιζον ὅτι θά τον ἐπανίδωσι ζωντανόν.

Ἦλθεν εἰς τὴν Σπάρτην ἡ εἰδήσις ὅτι ὁ Ἀριστομένης ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Εἴραν σῶος καὶ ὑγιής· ἀλλ' οἱ Σπαρτιᾶται δέν το ἐπίστευον. Ὁ Ἀριστομένης λοιπὸν ἔδειξεν εἰς αὐτοὺς μετ' ὀλίγον ὅτι τῷ ὄντι ζῇ. Ἦρχετο στρατὸς τῶν Κορινθίων εἰς βοήθειαν τῶν Σπαρτιατῶν. Ὁ Μεσσήνιος ἥρως μαθὼν τοῦτο, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν διὰ νυκτὸς καὶ κατέσφαξε τοὺς πλείστους τῶν στρατιωτῶν καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν. Τότε δὲ ἐθυσίασεν εἰς τὸν Δία τὴν θυσίαν ἣτις ἐλέγετο τὰ Ἑκατομόφνια, διότι ἐθυσίαζον αὐτὴν ὅσοι Μεσσήνιοι εἶχον φονεύσῃ ἑκατὸν ἐχθρούς. Τρεῖς δὲ τοιαύτας θυσίας ἐτέλεσε κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ὁ Ἀριστομένης.

Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἐπειδὴ ἐπλησίαζον τὰ Ὑακίνθια, μεγάλη ἐορτὴ τοῦ Ἀπόλλωνος, συνωμολόγησαν συνθήκην τεσσαράκοντα ἡμερῶν πρὸς τοὺς Μεσσηνίους καὶ ἀπῆλθον εἰς τὴν Σπάρτην. Ὁ Ἀριστομένης ἐξήρχετο ἐκ τῆς Εἴρας ἀφόβως καὶ ἀνυπόπτως ἕνεκα τῆς συνθήκης· ἀλλ' ἐπτά Κρῆτες τοξοὶται ἐνεδρεύοντες ἡμέραν τινὰ συνέλαβον καὶ ἔδεσαν αὐτόν. Καὶ οἱ μὲν δύο ἔσπευσαν εἰς τὴν Σπάρτην φέροντες τὴν χαρμόσυνον εἰδήσιν, οἱ δὲ λοιποὶ πέντε ἔφερον τὸν Ἀριστομένην εἰς τινὰ ἐξοχικὴν οἰκίαν, ὅπου κατῴκουν δύο γυναῖκες, μήτηρ καὶ κόρη ὀρφανὴ πατρός. Τὴν προτέραν νύκτα ἡ κόρη εἶδεν ὄνειρον ὅτι πέντε λύκοι ἔφερον εἰς τὴν ἐξοχὴν ἕνα λέοντα δεδεμένον καὶ χωρὶς ὀνυχας, αὐτὴ δὲ ἔλυσε τὸν λέοντα, εὔρε τοὺς ὀνυχας καὶ τοὺς ἔδωκεν εἰς αὐτόν, καὶ ὁ λέων κατεσπάραξε τοὺς λύκους. Τότε δὲ καθὼς εἰσῆγαγον οἱ Κρῆτες τὸν Ἀριστομένην, ἐνεθυμήθη ἡ κόρη τὸ ὄνειρον καὶ ἠρώτα τὴν μητέρα τῆς τίς εἶνε ὁ δέσμιος. Καὶ ἀφ' οὗ ἔμαθεν ὅτι εἶνε ὁ Ἀριστομένης, ἔλαβε θάρρος καὶ ἔδωκεν εἰς τοὺς Κρῆτας οἶνον ἄφθονον. Ἐν ᾧ δὲ ἡ μέθη κατελάμβανεν αὐτούς, ἀφῆρεσε τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ περισσότερον μεθυσμένου καὶ ἔκοψε τὰ δεσμὰ τοῦ Ἀριστομένου· οὗτος δὲ διὰ τοῦ ἐγχειριδίου αὐτοῦ ἐφόνευσεν καὶ τοὺς πέντε. Ὡς ἀμοιβὴν δὲ τῆς σω-

τηρίας αὐτοῦ, ὁ Ἀριστομένης ἔδωκε τὴν κόρην γυναῖκα εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Γόργον.

Ἀλλὰ τὸ τέλος τῆς Μεσσηνίας ἐπλησίαζε. Κατὰ τὸ ἐνδέκατον ἔτος τοῦ πολέμου ὁ Ἀριστομένης ἠρώτησε τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν περὶ τῆς τύχης τῆς Μεσσηνίας. Τὸ δὲ μαντεῖον ἀπεκρίθη ὅτι ἡ Μεσσηνία θὰ καταστραφῇ, ὅταν τράγος πῖν ὕδωρ ἐκ τῆς Νέδας. Οἱ Μεσσήνιοι λοιπὸν προσεῖχον πολὺ τοὺς τράγους μὴ τύχη καὶ πῖωσιν ὕδωρ ἐκ τῆς Νέδας. Ἀλλὰ παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ τούτου ἐφύετο ἀγρία συκῇ, τῆς ὁποίας οἱ κλάδοι δὲν ὑψοῦντο πρὸς τὰ ἄνω, ἀλλὰ ἐκλινον πρὸς τὰ κάτω καὶ ἤγγιζον εἰς τὸ ὕδωρ. Καθὼς εἶδε τὴν συκὴν ταύτην ὁ μάντις Θεόκλος, ἐνόησεν ὅτι ὁ χρησμὸς ἐξεπληρώθη, διότι οἱ Μεσσήνιοι τράγον ἔλεγον καὶ τὴν ἀγριοσυκὴν.

Νύκτα τινὰ ἀσέληνον ἔτυχε νὰ βρέχῃ πολὺ. Οἱ δὲ σκοποὶ οἵτινες ἐφύλαττον τὴν ἀκρόπολιν τῆς Εἰρας, ἐπειδὴ δὲν εἶχον πῶς νὰ προφυλαχθῶσιν ἐκ τῆς ῥαγδαίας βροχῆς, ἐγκατέλιπον τὰς θέσεις αὐτῶν καὶ ἀπῆλθον εἰς τὰς οἰκίας των· διότι δὲν ἤλπιζον ὅτι θὰ ἐπιχειρήσωσιν ἔφοδον οἱ Σπαρτιάται νύκτα ἀσέληνον καὶ τόσον βροχεράν. Ἀλλ' ὅμως ἔπραξαν κάκιστα. Δυστυχῶς ἔτυχε νὰ εἶνε πληγωμένος καὶ ὁ Ἀριστομένης καὶ ἦτο κλινήρης, ὥστε τὴν νύκτα ἐκείνην δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπισκεφθῇ τὰς φρουράς ὅπως ἐσυνήθιζε. Βουκόλος τις ὅστις ἦτο πρότερον δοῦλος Σπάρτιάτου καὶ εἶχεν αὐτομολήσῃ πρὸς τοὺς Μεσσηνίους, ἔτυχε νὰ μάθῃ ὅτι ἡ ἀκρόπολις εἶνε ἀφύλακτος. Παρευθὺς δὲ ἔδραμε πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ εἶπεν, ὅτι τώρα μάλιστα εἶνε ἡ καταλληλοτάτη εὐκαιρία νὰ κυριεύσωσι τὴν Εἰραν.

Παρευθὺς οἱ Σπαρτιάται ἐξεκίνησαν μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἕνεκα τοῦ σκότους καὶ τῆς ῥαγδαίας βροχῆς, καὶ κατῴρθωσαν νὰ στήσωσι κλίμακας καὶ νὰ εἰσπηδῇσωσιν εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Οἱ κύνες ἤρχισαν νὰ γαυγίζωσι, καὶ οἱ Μεσσήνιοι ἐνόησαν καίτοι ἄργά, ὅτι τετέλεσται πλέον.

Πρῶτοι ἔσπευσαν ὁ Ἀριστομένης καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοί, τούτους ἠκολούθησαν καὶ οἱ ἄλλοι πολῖται ἀρπάζοντες ὅ,τι εὗρισκον πρόχειρον πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς κινδυνευούσης πατρίδος. Καὶ ἡ βροχὴ ἐγένετο ῥαγδαιοτέρα καὶ ἥστραπτε καὶ ἐβρόντα, καὶ οἱ Μεσσήνιοι ἐμάχοντο ἀπηλπισμένοι. Καὶ αὐταὶ δὲ αἱ γυναῖκες ἐπολέμουν καὶ ἔρριπτον κατὰ τῶν ἐχθρῶν λίθους καὶ κεράμους καὶ ὅ,τι ἄλλο ἰδύναντο· καὶ διὰ τοῦ ἡρωϊσμοῦ αὐτῶν ἐξῆψαν τὴν τόλμην τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἔβλεπον καὶ τὰς γυναῖκας αὐτὰς προτιμώτας νὰ συγκαταστραφῶσι μετὰ τῆς πατρίδος, ἀφ' οὗ δὲν ἰδύναντο νὰ τὴν σώσωσι, παρὰ νὰ ἀπαχθῶσι δοῦλαι εἰς τὴν Σπάρτην.

Τρεῖς ἡμέρας ἐξηκολούθει ὁ πόλεμος εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς Εἵρας ἄγριος, ἀπελπιστικός. Οἱ δύσμοιροι Μεσσήνιοι εἶχον ἀποκάμῃ ἐκ τῆς ἀγρυπνίας, τοῦ κόπου, τῆς πείνης, τῆς δίψης, τοῦ ψύχους. Ὁ Ἀριστομένης βλέπων ὅτι εἶνε ἀδύνατον νὰ σωθῇ ἡ πατρίς, συνήθροισε τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παῖδια, ἐτοποθέτησεν αὐτὰς ἐν τῷ μέσῳ τῶν στρατιωτῶν, καὶ προπορευόμενος τῆς ὅλης συνοδείας, ἐβάδισε πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, καὶ διὰ τοῦ νεύματος τῆς κεφαλῆς καὶ διὰ τῆς κινήσεως τοῦ δόρατος, ἐφάνέρωσεν εἰς αὐτοὺς ὅτι ζητεῖ διέξοδον. Οἱ δὲ Σπαρτιάται, ἐπειδὴ δὲν ἤθελον νὰ ἐξαγριώσωσι περισσότερον ἀνθρώπους ἀπηλπισμένους, ἀφῆκαν τοὺς Μεσσηνίους νὰ διέλθωσι διὰ μέσου αὐτῶν.

Οὕτω δὲ οἱ μὲν Σπαρτιάται ἐκυρίευσαν τὴν Εἵραν, οἱ δὲ Μεσσήνιοι διεσκορπίσθησαν εἰς διαφόρους πόλεις. Οἱ πλεῖστοι δὲ ἐξ αὐτῶν μετέβησαν εἰς τὴν νῆσον Σικελίαν καὶ κατώκησαν εἰς τὴν πόλιν Ζάγκλην, τὴν ὁποίαν μετωνόμασαν Μεσσήνην καὶ μέχρι σήμερον ἔχει τὸ ὄνομα τοῦτο. Ὁ δὲ Μεσσήνιος ἥρως μετέβη εἰς τοὺς Δελφούς. Ἐκεῖ ἔτυχε τότε καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ῥόδου Δαμάγητος, ἐλθὼν νὰ ἐρωτήσῃ τὸ μαντεῖον τίνος θυγατέρα νὰ λάβῃ γυναῖκα. Τὸ δὲ μαντεῖον ἀπήντησε «τὴν θυγατέρα τοῦ ἀρίστου τῶν Ἑλλήνων». Ὁ Δαμάγητος τότε ἐξηγῶν τὸν

χρησμόν, ἔλαβε γυναῖκα τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀριστομένους, ὅστις μετέβη καὶ αὐτὸς εἰς Ῥόδον, ὅπου καὶ ἀπέθανεν.

Ὁ δεύτερος οὗτος πόλεμος ὁ μεταξὺ Μεσσηνίων καὶ Σπαρτιατῶν διήρκεσε δεκαεπτὰ ἔτη, ἀπὸ τοῦ 685 μέχρι τοῦ 668 π. Χ., καὶ λέγεται δεύτερος Μεσσηνιακὸς πόλεμος.

ΣΟΛΩΝ

(640 — 599 π. Χ.)

Ὁ Σόλων, ὁ μέγας νομοθέτης τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἷς ἐκ τῶν ἐπτὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος, ἐγεννήθη ἐν τῇ νήσῳ Σαλαμῖνι περὶ τὸ 640 π. Χ. Κατήγετο δὲ ἐκ τοῦ Κόδρου τοῦ τελευταίου βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πατήρ αὐτοῦ ἠλάττωσε τὴν περιουσίαν του, δαπανήσας αὐτὴν εἰς φιλανθρωπίας καὶ ἄλλας χάριτας, ὁ Σόλων ὡς νέος φιλότιμος ἀπεφάσισε νὰ ἐργασθῇ· διότι δὲν κατεδέχετο νὰ ζητήσῃ βοήθειαν παρ' ἄλλων αὐτός, ὅστις ἦτο οἰκογενείας συνηθισμένης νὰ βοηθῇ ἄλλους. Λοιπὸν ἀπεφάσισε νὰ γίνῃ ἔμπορος. Διὰ τῶν συχνῶν δὲ ταξειδίων τὰ ὅποια ἐπεχείρησε χάριν ἐμπορίου, εἶδε καὶ ἐγνώρισε πολλὰς χώρας καὶ πολλοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἔγινε πολύπειρος. Ὡστε ὅτε ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἐφάνη χρησιμώτατος εἰς τὴν πατρίδα, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐτίμησαν αὐτὸν ἕνεκα τῆς σοφίας αὐτοῦ καὶ τῆς φιλοπατρίας. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τούτου ἔστω τὸ ἑξῆς.

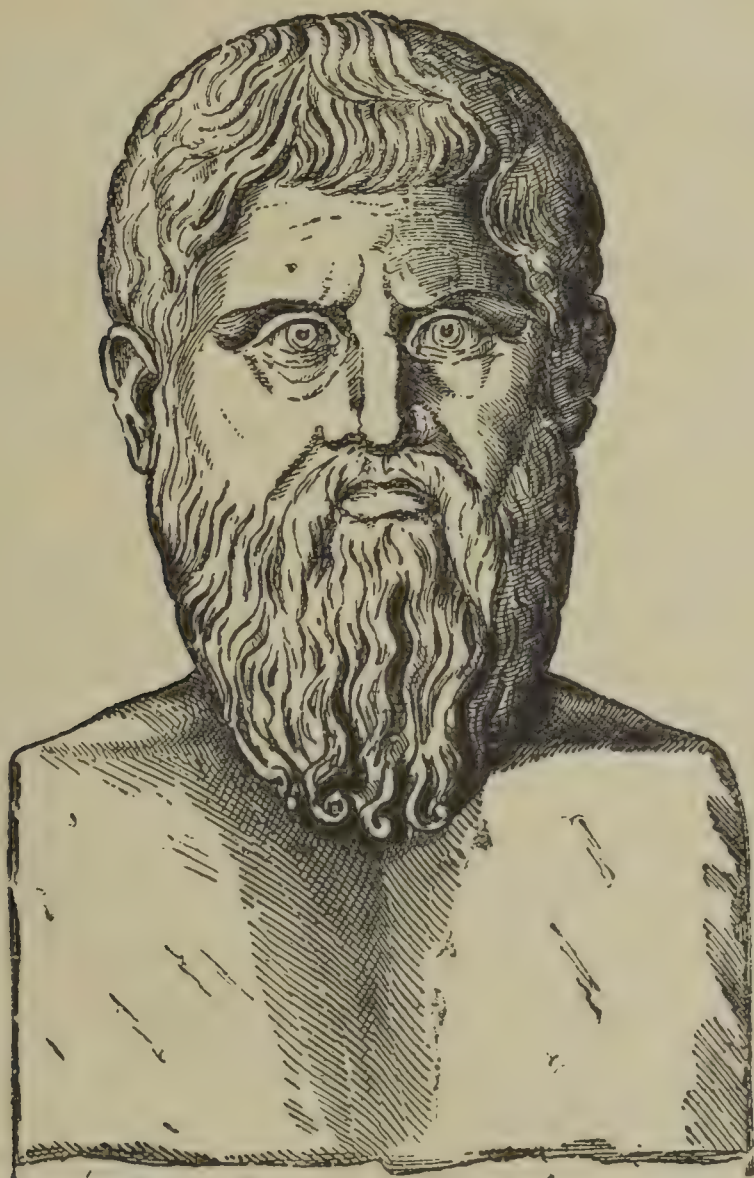
Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπολέμουν κατὰ τῶν Μεγαρέων πολλὰ ἔτη, καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ κυριεύσωσι τὴν Σαλαμῖνα. Λοιπὸν, ἐπειδὴ ἀπέκαμον πλεόν, ἔπαυσαν τὸν πόλεμον καὶ ἔθεσαν νόμον, ὅτι θὰ τιμωρηθῇ διὰ θανάτου ὅστις ποτὲ τολμήσῃ νὰ προτείνῃ νὰ ἐπαναληφθῇ ὁ πόλεμος. Πολλοὶ νέοι ἠθέλον μὲν τὸν πόλεμον, ἀλλ' οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ ὁμιλήσῃ, διότι πάντες ἐφοβοῦντο τὸν αὐστηρὸν νόμον. Ὁ Σόλων μὴ ὑποφέρων τὴν ἀδοξίαν τῆς πατρίδος, καὶ βλέπων τὴν προθυμίαν τῶν νέων, ἀπεφάσισεν αὐτὸς νὰ κάμῃ τὴν ἀρχήν. Ὑπεκρίθη τὸν παράφρονα, καὶ ταχέως διεδόθη ἐκ τῆς οἰκίας του εἰς ὅλην τὴν πόλιν ἡ εἶδησις, ὅτι ὁ Σόλων παρεφρόνησεν. Ἐκλείσθη ὀλίγας ἡμέρας ἐν τῇ οἰκίᾳ του, καὶ συνέθεσε κρυφίως ποίημα, καὶ ἀφ' οὗ τὸ ἐμελέτησε καλῶς, ἐξεπήδησεν αἴφνης ἡμέραν τινὰ εἰς τὴν ἀγορὰν φορῶν πῖλον, ἐν ᾧ συνήθως οἱ Ἀθηναῖοι ἐφόρουν μόνον

ὅτε ἦσαν ἀσθενεῖς. Τὸ πλῆθος περίεργον ἔτρεχε κατόπιν του, αὐτὸς δὲ ἀνέβη ἐπὶ λίθου καὶ ἀπήγγειλε τὸ ποίημα, τὸ ὁποῖον ἤρχιζεν ὡς ἑξῆς :

Ἀπὸ τὴν Σαλαμῖνά μας τὴν ποθεινὴν πατρίδα
ἦλθα· μὲ στίχους θά σας ᾠῶ τί ἤκουσα, τί εἶδα.

Προσεποιήθη δὴλα δὴ ὅτι τάχα οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον στείλῃ

Σόλων.

αὐτὸν εἰς τὴν Σαλαμῖνα, νὰ ἐξετάσῃ τί λέγουσιν ἐκεῖ οἱ ἄνθρωποι περὶ τῶν Ἀθηναίων, καὶ ὅτι τώρα ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς νήσου, καὶ θὰ εἶπῃ τί εἶδε καὶ τί ἤκουσε. Εἶπε λοιπὸν ὅτι εἶνε ἐντροπὴ ἂν δὲν λάβωσιν οἱ Ἀθηναῖοι πάλιν τὴν

νήσον, διότι ὅλος ὁ κόσμος θά τους περιφρονῇ, καὶ οἱ φιλότιμοι ἄνθρωποι θά καταντήσῃ νὰ ἐντρέπωνται νὰ λέγωνται Ἀθηναῖοι. Ἐπειτα δὲ ἀνεφώνησεν :

Ἄς ἤμην Φολεγάνδοριος, ἅς ἤμην Σικινήτης,
ἐντρέπομαι τῶν Ἀθηνῶν νὰ λέγωμαι πολίτης·
διότι ὅπου ἂν σταθῶ καὶ ὅπου ἂν προβάλω,
θά με κυττάζουν καὶ κρυφά θά λέγουν διχῶς ἄλλο :
Τὸν βλέπετε αὐτὸν ἐκεῖ τὸν Ἀθηναῖον τὸν νωθρόν ;
εἶν' ἀπ' αὐτοῦς που ἄφησαν τὴν Σαλαμῖνα ἔς τὸν ἐχθρόν.

Ἀφ' οὗ δὲ εἶπεν ὁ Σόλων εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ πολλὰ ἄλλα, ἐτελείωσε διὰ τῶν ἐξῆς δύο στίχων :

Ἐμπρὸς ἔς τὴν Σαλαμῖνά μας, ὦ νέοι, ἅς ὀρμήσωμεν,
νὰ πολεμήσωμεν ἐκεῖ, τὸ αἶσχος μου νὰ σδύσωμεν.

Τοσοῦτον δὲ ἐνεθουσίασε τοὺς πολίτας, ὥστε παρευθὺς μιᾷ φωνῇ πάντες ἀνεφώνησαν : « Ἐμπρὸς ἔς τὴν Σαλαμῖνά μας », κατήργησαν τὸν νόμον, ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον, καὶ διώρισαν στρατηγὸν τὸν Σόλωνα. Ἐξεστράτευσεν ὁ Σόλων εἰς τὴν Σαλαμῖνα, ἐπολέμησεν ἐπιτυχῶς, ἐξεδίωξε τοὺς Μεγαρεῖς καὶ ἔγινε κύριος τῆς νήσου. Οὕτω δὲ διὰ τῆς φιλοπατρίας αὐτοῦ ἀνέκτησαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν Σαλαμῖνα, καὶ ἐθεώρησαν τὸν Σόλωνα ὡς τὸν μόνον δυνάμενον νὰ σώσῃ τὴν πατρίδα, ἐὰν τύχῃ ποτὲ ἀνάγκη.

Ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν ὑπῆρχεν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν μεγάλη ταραχὴ καὶ ἀνωμαλία· διότι οἱ πένητες ἦσαν κατὰ χρεοὶ εἰς τοὺς πλουσίους. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχον νὰ ἐξοφλήσωσι τὰ χρέη των, ἤναγκάζοντο νὰ δίδωσι τὸ σῶμά των ὡς ἐνέχυρον, δῆλα δὴ νὰ γίνωνται δοῦλοι τῶν δανειστῶν· πολλοὶ δὲ ἤναγκάζοντο καὶ τὰ ἰδιά των τέκνα νὰ πωλῶσι, καὶ νὰ φεύγωσιν ἐκ τῆς πόλεως ἕνεκα τῆς σκληρότητος τῶν πλουσίων.

Τότε λοιπὸν οἱ φρονιμώτατοι ἐκ τῶν Ἀθηναίων βλέ-

ποντες ὅτι ὁ Σόλων οὔτε τὴν σκληρότητα τῶν πλουσίων εἶχεν, οὔτε τὰς ἀνάγκας τῶν πενήτων, παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐξουσίαν καὶ νὰ σώσῃ τὰ πράγματα τῆς πατρίδος. Ὁ Σόλων κατ' ἀρχὰς δὲν ἠθέλησεν. ἀλλὰ τέλος ἐπείσθη καὶ ἐξελέχθη τῷ 594 π. Χ. ἄρχων καὶ νομοθέτης. Πάντες δὲ ἀνεξαιρέτως οἱ πολῖται ἐχάρησαν διὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ, οἱ μὲν πλούσιοι διότι ἦτο εὖπορος, οἱ δὲ πένητες διότι ἦτο ἀνὴρ χρηστὸς καὶ ἔντιμος.

Ἀλλὰ πολὺ δύσκολον ἦτο τὸ ἔργον τοῦ Σόλωνος· διότι ἤθελε νὰ φανῇ ὠφέλιμος εἰς τοὺς πολίτας, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀδικήσῃ τινά. Ἐβλεπεν ὅτι οἱ μὲν πένητες δὲν εἶχον τίποτε, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἠδύναντο νὰ πληρώσωσι τὰ χρέη των, οἱ δὲ πλούσιοι, ἕνεκα τῶν μεγάλων τόκων τοὺς ὁποίους ἐλάμβανον προκαταβολικῶς, εἶχον λάβῃ σχεδὸν τὰ χρήματά των ὀπίσω· αὐτοὶ λοιπὸν ἠδύναντο καὶ νὰ χάσωσι χωρὶς νὰ ζημιωθῶσι καὶ πολὺ. Οὕτω σκεπτόμενος ὁ Σόλων προσεπάθησε νὰ ἀνακουφίσῃ τὸν λαὸν διὰ τῆς λεγομένης σεισαχθείας· ἠλάττωσε τὰ χρέη αὐξήσας τὴν ἀξίαν τοῦ νομίσματος, δηλαδὴ ὥρισεν ὅτι ὅστις ὀφείλει ἑκατὸν δραχμάς, θὰ δώσῃ εἰς τὸν δανειστὴν αὐτοῦ ἑβδομήκοντα τρεῖς. Οὕτω πῶς ἀνεκούφισε τὸν λαόν· πρὸς δὲ τούτοις ἀπηγόρευσε νὰ λαμβάνωσιν οἱ δανεισταὶ ὡς ἐνέχυρον τὸν ὀφειλέτην, καὶ νὰ τον ἔχωσι δοῦλον ἕως ὅτου ἐξοφλήσῃ τὸ χρέος. Ἀλλ' οὔτε εἰς τοὺς πλουσίους ἤρεσεν ὁ νόμος οὗτος, οὔτε εἰς τοὺς πένητας· διότι καὶ οἱ πλούσιοι δυσηρεστήθησαν διότι ἠλάττωσε τὰ χρέη, καὶ ἔτι μᾶλλον οἱ πένητες, διότι δὲν ἔκαμε τὴν διανομὴν τῆς γῆς, ὅπως ἤλπιζον, ὥστε νὰ εἶνε πάντες οἱ πολῖται ἴσοι κατὰ τὴν περιουσίαν, ὅπως εἶχε κάμῃ ὁ Λυκοῦργος εἰς τὴν Σπάρτην. Ἀλλ' ὁ Σόλων, φρονίμως φερόμενος, δὲν ἔδωκεν ἀκρόασιν οὔτε εἰς τὴν φιλοχρηματίαν τῶν πλουσίων, οὔτε εἰς τὴν ἀπληστίαν τῶν πενήτων. Ἐξετέλεσε δὲ τὸ σχέδιόν του ὅπως αὐτὸς ἐνόμιζε συμφερώτερον εἰς τὴν πατρίδα.

Πρῶτον μὲν λοιπὸν κατήργησε τοὺς ὑπάρχοντας νόμους

τοῦ Δράκοντος, διότι ἦσαν λίαν αὐστηροὶ καὶ ὠρίζον μίαν ποινήν, τὸν θάνατον, καὶ εἰς τὰ ἐλαφρότατα πταίσματα· ὥστε καὶ ὅσοι ἐκλεψαν λάχανα ἢ ὀπωρικά ἐτιμωροῦντο ἀπαράλλακτα ὅπως καὶ οἱ φονεῖς. Διὰ τοῦτο ἔλεγον οἱ ἄνθρωποι ὅτι ὁ Δράκων ἔγραψε τοὺς νόμους τοῦ δι' αἵματος καὶ οὐχὶ διὰ μελάνης. Αὐτὸς δὲ ὁ Δράκων, ὡς λέγουσιν, ἐρωτώμενος διατί εἰς τὰ πλεῖστα πταίσματα ἔταξε ποινήν τὸν θάνατον, ἀπεκρίθη ὅτι τὰ μὲν μικρὰ πταίσματα ἐνόμιζεν ἄξια θανάτου, διὰ δὲ τὰ μεγάλα δὲν εἶχεν ἄλλην τιμωρίαν μεγαλητέραν.

Δεύτερον δὲ ὁ Σόλων διήρесе τοὺς πολίτας εἰς τέσσαρας τάξεις, ἀναλόγως τοῦ εἰσοδήματος αὐτῶν. Καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην τάξιν κατέταξε τοὺς ἔχοντας εἰσόδημα τοῦλάχιστον πεντακοσίων μεδίμνων, τοῦτ' ἔστι πεντακοσίων κοιλῶν, καὶ οὗτοι ἐλέγοντο πεντακοσιομέδιμνοι· εἰς δὲ τὴν δευτέραν τάξιν τοὺς ἔχοντας εἰσόδημα τοῦλάχιστον τριακοσίων μεδίμνων καὶ δυναμένους νὰ τρέφωσι καὶ ἓνα ἵππον διὰ τὸν πόλεμον, καὶ οὗτοι ἐλέγοντο ἱππεῖς· εἰς δὲ τὴν τρίτην τοὺς ἔχοντας εἰσόδημα τοῦλάχιστον ἑκατὸν πεντήκοντα μεδίμνων καὶ δυναμένους νὰ τρέφωσιν ἓν ζευγος βοῶν διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀγρῶν, καὶ οὗτοι ἐλέγοντο ζευγῖται. Εἰς δὲ τὴν τετάρτην τάξιν κατέταξε τοὺς ἔχοντας εἰσόδημα ἕως ἑκατὸν πεντήκοντα μεδίμνων, καὶ οὗτοι ἐλέγοντο θῆτες καὶ εἰργάζοντο ὡς μισθωτοὶ ἐργάται εἰς τὰ κτήματα τῶν ἄλλων.

Ὁ Σόλων ἀφ' οὗ κατέγραψε τοὺς νόμους, προσεκάλεσε τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ ὥμοσαν ὅτι θὰ τηρήσωσιν αὐτοὺς ἐπὶ ἑκατὸν ἔτη. Ἐπειτα δὲ ἐζήτησε παρὰ τῶν Ἀθηναίων τὴν ἄδειαν νὰ ἀποδημήσῃ ἐπὶ δέκα ἔτη χάριν περιηγήσεως, διότι ἤλπιζεν ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο θὰ συνηθίσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς νόμους αὐτοῦ.

Καὶ πρῶτον μὲν ἀπῆλθεν εἰς Αἴγυπτον, ἔπειτα δὲ εἰς Κύπρον καὶ ἔπειτα εἰς μικρὰν Ἀσίαν. Ἐκεῖ δὲ λέγουσιν ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Λυδίας Κροῖσος προσεκάλεσε τὸν Σό-

λωνα εἰς τὰς Σάρδεις, τὴν πρωτεύουσαν τοῦ βασιλείου του, καὶ προσέταξε νὰ δείξωσιν εἰς αὐτὸν τοὺς βασιλικοὺς θησαυρούς. Ἀφ' οὗ δὲ ὁ Σόλων εἶδε τὰ πάντα, ὁ Κροῖσος ἠρώτησεν αὐτὸν ἐὰν ἐγνώρισεν ἄνθρωπον εὐδαιμονέστερον αὐτοῦ· ὁ δὲ Σόλων χωρὶς καθόλου νὰ κολακεύσῃ τὸν βασιλέα, ἀπεκρίθη ὅτι ἐγνώρισε Τέλλον τὸν Ἀθηναῖον, ὅστις ἐγέννησε τέκνα ἀξιόλογα, εἶδεν αὐτὰ μεγάλα καὶ ἀποκαταστημένα, καὶ ἀπέθανεν ἐνδόξως πολεμῶν ὑπὲρ πατρίδος· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐτίμησαν αὐτὸν μεγαλῶς. Ὁ Κροῖσος ἐθεώρησε τὸν Σόλωνα ἄνθρωπον παράξενον, διότι προετίμα τὸν βίον καὶ τὸν θάνατον ἀπλοῦ ἰδιώτου, παρὰ τὸν βίον καὶ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν τόσον πλουσίου βασιλέως. Ἀλλ' ὁμῶς τὸν ἠρώτησε καὶ πάλιν. «Λοιπὸν μετὰ τὸν Τέλλον ἐγνώρισες ἄλλον εὐδαιμονέστερον; — Μάλιστα, ἀπεκρίθη ὁ Σόλων, τὸν Κλεόβιν καὶ τὸν Βίτωνα. Αὐτοὶ ἦσαν δύο νέοι Ἀργεῖοι πολὺ φιλάδελφοι καὶ φιλομήτορες. Ἡμέραν τινὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ ὑπάγῃ ἡ μήτηρ των εἰς τὸν ναὸν τῆς θεᾶς Ἥρας καὶ δὲν ἤρχοντο ταχέως οἱ βόες οἵτινες ἔπρεπε νὰ σύρῳσι τὴν ἄμαξαν καὶ ἐστενοχωρεῖτο πολὺ. Οἱ δύο καλοὶ υἱοὶ ἐξεύχθησαν εὐθὺς καὶ ἔσυραν τὴν ἄμαξαν. Ἡ δὲ μήτηρ αὐτῶν παρεκάλεσε τὴν θεὰν νὰ χαρίσῃ εἰς τοὺς υἱοὺς της ὅτι πρᾶγμα ἦτο κάλλιστον εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Μετὰ τὴν εὐχὴν ταύτην ἐκοιμήθησαν οἱ δύο νέοι ἐντὸς τοῦ ναοῦ, καὶ δὲν ἐξύπνησαν πλέον, ἀλλ' ἀπέθανον χωρὶς νὰ αἰσθανθῶσι πόνον ἢ λύπην». Ὁ Κροῖσος ὀργισθεὶς ἀνεφώνησε «—Καὶ ἡ ἰδική μου εὐδαιμονία τόσον εἶνε μηδαμινή, ὥστε δέν με κρίνεις ἄξιον οὐδὲ ἀπλῶν ἰδιωτῶν;» Ὁ δὲ Σόλων εἶπεν «—Ὁ βασιλεῦ τῶν Λυδῶν, τὸ μέλλον εἶνε ἄδηλον καὶ οὐδεὶς ἠξεύρει ποῖον τέλος θὰ ἔχῃ. Μόνον ὅστις ζήσῃ εὐτυχὴς καὶ ἀποθάνῃ εὐτυχὴς, αὐτὸς εἶνε δίκαιον νὰ ὀνομάζεται εὐδαίμων καὶ μακάριος· λοιπὸν, βασιλεῦ Κροῖσε, μηδένα πρὸ τοῦ τέλους μακάριζε».

Καὶ ὁ μὲν Κροῖσος ἀκούσας τοὺς φρονίμους τούτους

λόγους τοῦ Σόλωνος οὐτηρεστήθη, ὁ δὲ Σόλων ἀπῆλθε.

Μετά τινα ἔτη ἐπολέμησαν ὁ Κροῖσος πρὸς τὸν Κῦρον τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν, καὶ νικηθεὶς συνελήφθη αἰχμάλωτος. Ὁ δὲ Κῦρος διέταξε νὰ τον καύσωσι ζωντανόν. Ὅτε δὲ ἀνεβίβασαν αὐτὸν ἐπὶ τῆς πυρᾶς δέσμιον, τότε ὁ

Ἡρα.

δυστυχὴς ἐνθυμηθεὶς τοὺς σεφοὺς λόγους τοῦ Σόλωνος ἀνεφώνησε τρίς· «ὦ Σόλων, Σόλων, Σόλων!» Ὁ Κῦρος ἀκούσας τὴν φωνὴν τοῦ Κροίσου, ἠρώτησεν αὐτὸν τίς εἶνε ὁ Σόλων τὸν ὁποῖον ἐπικαλεῖται ἐν τῇ δυστυχίᾳ του, ὁ δὲ Κροῖσος χωρὶς νὰ κρύψῃ τίποτε, διηγήθη καταλεπτῶς τὸν δῶλον αὐτοῦ καὶ τοῦ Σόλωνος. Ὁ δὲ Κῦρος ὡς ἀνὴρ

σοφώτερος τοῦ Κροΐτου, ἐθαύμαζε τοὺς λόγους τοῦ σοφοῦ Ἀθηναίου, καὶ παρευθὺς διέταξε νὰ σθέσωσι τὴν πυράν, καὶ ἀφῆκε τὸν Κροΐτον ἐλεύθερον. Οὕτω δὲ ὁ Σόλων ἐγένεν αἰτία δύο καλῶν, ἔσωσε τὴν ζωὴν τοῦ ἐνὸς βασιλέως καὶ ἐδίδαξε τὸν ἕτερον.

Ὅτε ἐπανῆλθεν ὁ Σόλων ἐκ τῆς ἀποδημίας, εὔρε τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ἄνω κάτω ἕνεκα τῶν κομμάτων, τὰ ὅποια ἐμάχοντο ποῖον πρῶτον νὰ καταλάβῃ τὴν ἐξουσίαν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πολῖται εἶχον ὑπόληψιν εἰς αὐτὸν καὶ τον ἐτίμων, προτεπάθησε νὰ συμβιδάσῃ καὶ συμφιλίωσῃ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν κομμάτων. Ἐπεσκέπτετο λοιπὸν αὐτοὺς καὶ προέτρεπεν εἰς ὁμόνοιαν χάριν τῆς πατρίδος. Ἀλλ' ὁ Πεισίστρατος ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τρίτου κόμματος ὑπερίσχυσε, καὶ κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ νὰ γίνῃ τύραννος τῶν Ἀθηνῶν. Τούτου ἕνεκα ἡ πόλις συνεταράχθη· ὁ δὲ Σόλων καίτοι ἦτο γέρων, ἀλλ' ὁμως ἦλθεν εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ ὠμίλησε πρὸς τοὺς πολίτας. Κατέκρινε τὴν ἀσκεψίαν καὶ τὴν δειλίαν αὐτῶν, καὶ προέτρεπεν αὐτοὺς νὰ μὴ προδώσωσι τὴν ἐλευθερίαν των. Ἀλλ' οὐδεὶς προσεῖχεν εἰς τὸν φιλόπατριν γέροντα, διὰ τὸν φόβον τοῦ τυράννου. Τότε καὶ ὁ Σόλων βλέπων ὅτι δὲν κάμνει τίποτε, εἶπεν «Ἐγὼ ὅτον ἡδυνάμην ἐβοήθησα καὶ τὴν πατρίδα καὶ τοὺς νόμους», καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν του. Ἐκεῖ δὲ ἡσύχαζε μελετῶν καὶ σπουδάζων, διότι ἦτο φιλόπονος καὶ φιλομαθὴς καὶ ἔλεγε συχνά:

Ὅσω 'ς τὸ γῆρας φθάνω,
τόσῳ πολλὰ μανθάνω.

Ἐγραφε δὲ καὶ ποιήματα, διὰ τῶν ὁποίων ὠνείδιζε τοὺς ἀνοήτους καὶ δειλοὺς αὐτοῦ συμπολίτας:

Ἄν τώρα ὑποφέρετε κακά, ὦ Ἀθηναῖοι,
τίς πταίει; ἡ δειλία σας, ἄλλος κανεὶς δὲν πταίει.
Σεῖς μόνοι τῶν τυράννων σας τὴν δύναμιν ἠυξήσατε,
καὶ δι' αὐτὸ ὑπόδουλοι ἐκείνων κατηντήσατε.

Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ τῶν φίλων του συνεβούλευον αὐτὸν

νά μὴ γράφῃ τοιαῦτα πράγματα, διότι ὁ τύραννος θά τον καταδιώξῃ, καὶ ἡρώτων αὐτὸν ποῦ ἔχει τὸ θάρρος του, ἔλεγεν « Εἰς τὸ γῆράς μου ». Ἀλλ' ὁ Πεισίστρατος ὅχι μόνον δὲν κατεδίωξε τὸν Σόλωνα, ἀλλὰ καὶ πολὺ τον περιποιεῖτο καὶ τον ἐτίμα.

Ἀλλὰ ὁ φιλόπατρις γέρων μὴ ὑποφέρων νὰ βλέπῃ τὴν πατρίδα του ὑπόδουλον εἰς τὸν τύραννον, ἔφυγεν ἐξ Ἀθηνῶν καὶ μετέβη εἰς Κύπρον, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ ἔτος 559 π. Χ.

ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΣ

(560—527 π. Χ.)

Ἐν Ἀθήναις ἦσαν τρία κόμματα οἱ Πεδιεῖς τοῦτ' ἔστιν οἱ κατοικοῦντες τὰ πεδινὰ μέρη τῆς Ἀττικῆς, οἱ Πάραλοι οἱ κατοικοῦντες τὰ παράλια, καὶ οἱ Διάκριοι οἱ κατοικοῦντες τὰ ἄκρα, τὰ ὄρεινά. Καὶ τοῦ μὲν πρώτου ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Λυκοῦργος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀριστολαΐδου, τοῦ δευτέρου ὁ Μεγακλῆς ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλκμέωνος, καὶ τοῦ τρίτου ὁ Πεισίστρατος, υἱὸς τοῦ Ἰπποκράτους καὶ συγγενῆς τοῦ νομοθέτου τῶν Ἀθηνῶν Σόλωνος. Ὁ Πεισίστρατος εἶχεν ἀριστεύσῃ εἰς τὸν κατὰ τῶν Μεγαρέων πόλεμον καὶ συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Σαλαμῖνος. Ἠγάπα καὶ ἐβόηθει τοὺς πένητας, οἱ κῆποι αὐτοῦ ἦσαν ἀνοικτοὶ καὶ πᾶς πολίτης εἰσῆρχετο ἐλευθέρως καὶ ἐλάμβανεν ὅ,τι ἤθελεν, ἐφαίνετο προσηνὴς καὶ μετριόφρων, καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ἐπιεικής. Ἀλλ' ἦτο καὶ εἰς ἄκρον φιλόδοξος καὶ διὰ παντὸς τρόπου προσεπάθησε νὰ προσελκύσῃ τὴν συμπάθειαν τοῦ λαοῦ.

Ἡμέραν τινὰ τραυματίσας αὐτὸς ἑαυτὸν ἐλαφρῶς, προσῆλθεν αἱματόφυρτος εἰς τὴν ἀγορὰν ἐφ' ἀμάξης. Ἐλεγε δὲ ὅτι, ἐν' ᾧ μετέβαινεν εἰς τὰ κτήματά του, οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ λαοῦ ὥρμησαν κατ' αὐτοῦ καὶ ἤθελον νὰ τον φονεύσωσι δῆθεν, καὶ ὅτι μόλις ἠδυνήθη νὰ σωθῇ. Ἐπεισε δὲ τὸν λαὸν νὰ δεθῶσιν εἰς αὐτὸν πεντήκοντα σωματοφύλακες κορυνηφόροι, οἵτινες πανταχόθεν συνώδευον αὐτὸν κρατοῦντες ξυλῖνας κορύνας. Μόνος ὁ Σόλων ἀντίστη εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη. Ὁ Πεισίστρατος κατ' ὀλίγον ηὔξησε τὸν ἀριθμὸν τῶν κορυνηφόρων, καὶ δι' αὐτῶν κατέλαβεν αἶφνης τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ἔγινε τύραννος τῶν Ἀθηνῶν (560 π. Χ.). Καὶ τότε πάλιν μόνος ὁ Σόλων ἐτόλμησε νὰ ψέξῃ τὴν πρᾶξιν ταύτην τοῦ Πεισιστράτου, ἀλλ' ὁ Πεισίστρατος ὅχι μόνον δὲν κατεδίωξε τὸν Σόλωνα, ἀλλὰ καὶ περιεποιεῖτο αὐτὸν καὶ ἐτίμα. Πολλάκις δὲ προσεκάλει αὐτὸν καὶ

ἐζήτει τὴν γνώμην αὐτοῦ περὶ πολλῶν πραγμάτων. Ἐφύλαττε δὲ καὶ τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος, καὶ ἠνάγκαζε καὶ τοὺς φίλους του νὰ τους φυλάττωσιν. Ἐγράψε δὲ ὁ Πεισίστρατος καὶ ἄλλους νόμους, ἐκ τῶν ὁποίων εἶνε ὁ λέγων ὅτι οἱ ἐν πολέμῳ ἀκρωτηριαζόμενοι λαμβάνουσι σύνταξιν, τρεφόμενοι δημοσίᾳ δαπάνῃ.

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἠνώθησαν τὰ δύο ἄλλα κόμματα καὶ ἀπεδίωξαν τὸν Πεισίστρατον εὐκόλως, διότι δὲν εἶχε ριζώσῃ ἀκόμῃ ἡ ἐξουσία αὐτοῦ. Μετὰ πέντε ὅμως ἔτη συμμαχήσας πρὸς τὸν Μεγακλέα, τοῦ ὁποίου τὴν θυγατέρα ἔλαβε γυναῖκα, ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας καὶ κατέλαβε πάλιν τὴν Ἀκρόπολιν καὶ τὴν ἐξουσίαν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὀλίγον διήρκεσεν ἡ τυραννία τοῦ Πεισιστράτου. Διότι ὁ Μεγακλῆς δυσαρεστηθεὶς ἐναντίον αὐτοῦ, συνεμάχησε πάλιν πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῶν Πεδιέων, ὁ δὲ Πεισίστρατος ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ καὶ νὰ μεταβῇ εἰς Ἐρέτριαν, ὅπου κατεγίνετο συναθροίζων χρήματα καὶ ἄνδρας ἐκ διαφόρων φιλικῶν πόλεων. Μετὰ δεκαετεῖς προπαρασκευᾶς διέβη τὸν στενὸν πορθμὸν καὶ κατέλαβε τὸν Μαραθῶνα, ὅθεν ἐξεκίνησε κατὰ τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τοῦ στρατεύματός του, τὸ ὁποῖον ὅλον ἐν ᾗ ᾔσανε, διότι προσήρχοντο ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἐκ τῶν ἄλλων δήμων πολλοὶ τοῦ κόμματος αὐτοῦ.

Οἱ Ἀθηναῖοι ὀλίγον ἐφρόντιζον περὶ τοῦ Πεισιστράτου καὶ ὅτε ἦτο ἐν Ἐρετρίᾳ, καὶ ὅτε κατέλαβε τὸν Μαραθῶνα· ἀλλ' ὅτε ὅμως ἔμαθον ὅτι ἐπέρχεται ἐναντίον τῆς πόλεως, τότε ἐξῆλθον κατ' αὐτοῦ πανστρατιᾷ. Τὰ δύο στρατεύματα συνηντήθησαν κατὰ τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ, συνεκρούσθησαν, καὶ τὸ Ἀθηναϊκὸν στράτευμα κατετροπώθη. Ὁ δὲ Πεισίστρατος εἰσῆλθε νικητῆς εἰς Ἀθήνας, καὶ κατέλαβεν ἐκ τρίτου τὴν ἐξουσίαν. Ἐκυβέρνησε δὲ ἐπὶ δώδεκα ἔτη καὶ κατέστησε τὰς Ἀθήνας ἰσχυράς, ἀνέπτυξε τὴν ναυτικὴν αὐτῶν δύναμιν, ἐπροστάτευσεν τὴν γεωργίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, ἐφύτευσε τὸν ἐλαιῶνα, ἀνήγειρε μεγαλοπρεπεῖς οἰκοδομὰς, διὰ τῶν ὁποίων ὅχι μόνον ἐκαλλώπισεν τὴν

πόλιν, ἀλλ' ἔδωκε καὶ ἐργασίαν εἰς τοὺς πτωχοὺς πολί-
τας. Τότε ἤρχισε καὶ ἡ οἰκοδομὴ τοῦ μεγάλου ναοῦ τοῦ
Ὀλυμπίου Διός, τοῦ ὁποίου θχυμάζομεν σήμερον τὰ ἐρεί-
πια, τοὺς σωζομένους δέκα ἕξ στύλους, καὶ ὅστις ἀπετε-
λέσθη μετὰ ἑξακόσια πεντήκοντα ἔτη, ὑπὸ τοῦ Αὐτοκρά-
τορος τῶν Ῥωμαίων Ἀδριανοῦ. Διώρθωσε δὲ καὶ τὴν
πλησίον τοῦ ναοῦ Καλλιρόην, κτίσας κρήνην ἐκ τῆς ὁποίας
ἔρρεε τὸ ὕδωρ δι' ἐννέα κρουνῶν, καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάσθη
Ἐννεάκρουνος· καὶ πρῶτος αὐτὸς ἐν Ἑλλάδι συνεκρότησε
βιβλιοθήκην, τῆς ὁποίας τὴν χρῆσιν ἄφινεν ἐλευθέραν εἰς
τοὺς πολίτας, καὶ διέταξε νὰ ἀπαγγέλλωνται τὰ ποιή-
ματα τοῦ Ὀμήρου, ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια, κατὰ τὴν
μεγάλην ἐορτὴν τῶν Παναθηναίων.

Τόσον δὲ εἶχε στερεώσῃ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ὁ Πεισί-
στρατος, ὥστε ὅτε ἀπέθανε (527 π. Χ.), διεδέξαντο αὐτὸν
οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ἰππίας, Ἰππαρχος καὶ Θεσσαλός. Καὶ οὗτοι
κατ' ἀρχὰς ἐκυβέρνησαν μετὰ πραότητος, τηροῦντες τοὺς
ὑπάρχοντας νόμους. Ἐπροστάτευσαν καὶ αὐτοὶ τὰς τέχνας
καὶ τὰ γράμματα προσκαλέσαντες εἰς Ἀθήνας τοὺς δια-
σήμεους ποιητὰς Ἀνακρέοντα καὶ Σιμωνίδην, καὶ ἡλάτ-
τωσαν κατὰ τὸ ἥμισυ τὸν ἐπὶ τῆς γεωργίας φόρον. Ἀλλὰ
μετ' ἔπειτα παρεξέτράπησαν καὶ εἰς βιαίας καὶ ἀτόπους
πράξεις· ἐδολοφόνησαν τὸν Κίμωνα, τὸν πατέρα τοῦ μα-
ραθωνομάχου στρατηγοῦ Μιλτιάδου. Ὡς ἐκ τούτου δυ-
σηρεστήθη ὁ λαὸς καὶ ἔτι μᾶλλον ἔνεκα τοῦ ἐξῆς.

Ὁ Ἰππαρχος δυσηρεστημένος ὢν κατὰ τοῦ Ἀρμοδίου,
νέου ἐξ εὐγενοῦς οἰκογενείας, δὲν ἐπέτρεψεν εἰς τὴν ἀδελ-
φὴν αὐτοῦ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Παναθη-
ναίων, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγίνετο μεγάλη πεμπὴ καὶ ἡκο-
λούθουν αἱ παρθένοι τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Ἀρμόδιος θέλων νὰ
ἐκδικήσῃ τὴν προσβολὴν ταύτην, ἀπεφάσισε μετὰ τοῦ
στενοῦ φίλου τοῦ Ἀριστογείτονος νὰ φονεύσῃ τοὺς τυράν-
νους τὴν ἐορτὴν τῶν Παναθηναίων. Καὶ πολλοὶ ἄλλοι νέοι
προσετέθησαν εἰς τὴν συνωμοσίαν ταύτην. Οἱ συνωμῶται

εἶχον κρύψη τὰ ξίφη ὑπὸ τοὺς κλάδους τῆς μυρσίνης, τοὺς ὁποίους ἐκράτουν κατὰ τὴν τελετὴν. Ἐτυχε δὲ νὰ συνομιλῇ τὴν ὥραν ἐκείνην ὁ Ἰππίας μετὰ τινος τῶν συνωμοτῶν. Ὁ δὲ Ἀρμόδιος καὶ ὁ Ἀριστογείτων νομίταντες ὅτι ἐπροδόθη τὸ μυστικόν, ἐπέπεσαν κατὰ τοῦ Ἰππάρχου καὶ ἐφόνευσαν αὐτόν. Καὶ ὁ μὲν Ἀρμόδιος ἐφονεύθη εὐθύς ὑπὸ τῶν σωματοφυλάκων τοῦ τυραννοῦ, ὁ δὲ Ἀριστογείτων διέφυγε μὲν τότε, ἀλλὰ βραδύτερον συλληφθεὶς, ἐθανατώθη μετὰ πολλὰς βασάνους.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐτίμησαν τὴν μνήμην τοῦ Ἀρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος μετὰ τέσσαρα ἔτη, ὅτε ἐξεδιώχθη ὁ τύραννος. Ἐστησαν εἰς αὐτοὺς ἀνδριάντας, ὡς τυραννοκτόνους καὶ ἐλευθερωτὰς τῆς πατρίδος. Εἰς δὲ τὰ συμπόσια ἔψαλλον τὸ ἐξῆς ᾠσμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐξυμνεῖτο ἡ πράξις αὐτῶν.

Εἰς κλάδον μυρσίνης τὸ ξίφος θὰ κρύψω
καθὼς ὁ Ἀρμόδιος καὶ Ἀριστογείτων,
ὅτε τὸν τύραννον ἐφόνευσαν
καὶ τὰς Ἀθήνας ἠλευθέρωσαν.

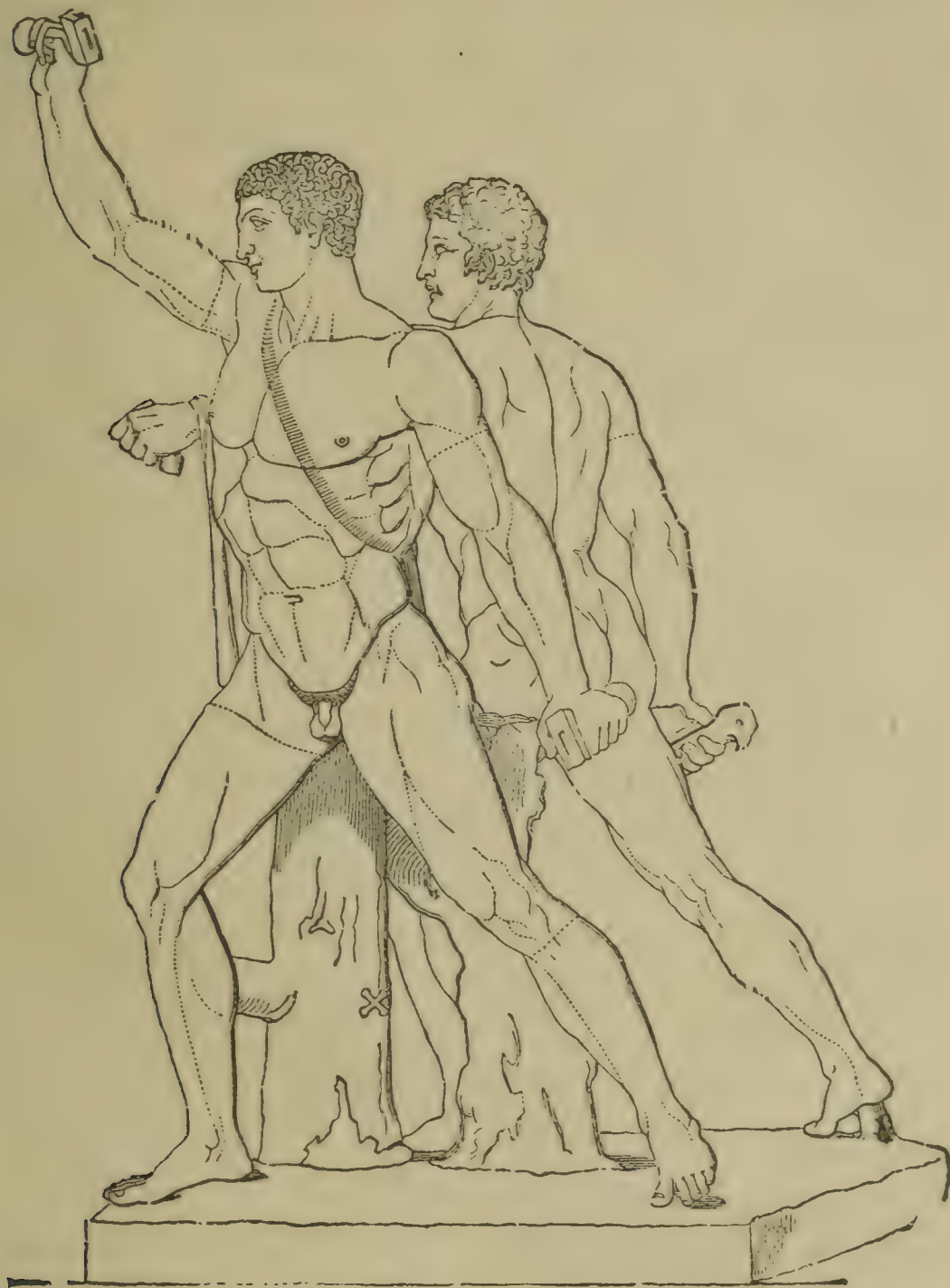
ὦ φίλτατε Ἀρμόδιε, σὺ δὲν ἀπέθανες,
εἰς τῶν μακάρων τὰς νήσους εἶσαι,
ὅπου ὁ ταχύπους Ἀχιλλεὺς
καὶ ὁ Διομήδης Τυδείδης.

Εἰς κλάδον μυρσίνης τὸ ξίφος θὰ κρύψω
καθὼς ὁ Ἀρμόδιος καὶ Ἀριστογείτων,
ὅτε εἰς τὰ Παναθήναια
τὸν τύραννον Ἰππαρχον ἐφόνευσαν.
Εἰς ὅλον τὸν κόσμον θὰ ζῇ τὸ ὄνομά σας,
ὦ φίλτατε Ἀρμόδιε καὶ Ἀριστογείτων,
ὅτι τὸν τύραννον ἐφονεύσατε
καὶ τὰς Ἀθήνας ἠλευθερώσατε.

Μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἰππάρχου ὁ Ἰππίας ἐγινε σκληρότερος καὶ ἐφόνευε πολλοὺς, ὑποπτεύων ὅτι ἐπεβούλευον τὴν ζωὴν του. Προβλέπων δὲ τὴν πτώσιν του, ἐθησαύριζε καταθλίβων τὸν λαόν. Οὕτω δὲ ἐγινε μισητὸς εἰς τοὺς πολίτας. Ἐκ τοῦ μίσους δὲ τούτου ὠφελοῦμενοι οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ Ἀλκμεωνίδαι, ἀπεφάσισαν νὰ τον ἀποδιώξωσι διὰ

παντὸς τρόπου. Οἱ Ἀλκμεωνίδαι, πλουσία καὶ ἰσχυρά οἰκογένεια τῶν Ἀθηνῶν, εἶχον ἐξορισθῆ ὑπὸ τῶν Πεισιστρατιδῶν. Τόσον δὲ ἦσαν πλούσιοι, ὥστε αὐτοὶ ἀνέλαβον νά

Τυραννοκτόνοι.

ἀνοικοδομήσωσι λαμπρότερον τὸν ἐν Δελφοῖς ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅστις εἶχε πυρποληθῆ· διὰ τοῦτο ἔγινεν ἑνδοξὸν τὸ ὄνομα τῶν Ἀλκμεωνιδῶν, καὶ οἱ ἱερεῖς τῶν Δελφῶν ἦσαν εὐγνώμονες εἰς αὐτούς.

Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀλκμεωνιδῶν Κλεισθένης, ὁ υἱὸς τοῦ Μεγακλέους, ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Σπαρτιατῶν, ἀλλ' αὐτοὶ δὲν ἐφαίνοντο πρόθυμοι· ἡ δὲ Πυθία, ἣτις ἠύνόει τοὺς Ἀλκμεωνίδας, ἔδωκε χρησμὸν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ὅτι ὀφείλουσι νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἔξωσιν τῶν Πεισιστρατιδῶν καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἀθηνῶν. Ὅθεν ἀπέστειλαν διὰ θαλάσσης ὀλίγον στράτευμα, τὸ ὁποῖον ἀποβιβασθὲν εἰς τὸ Φάληρον, ἀπεκρούσθη εὐκόλως ὑπὸ χιλίων Θεσσαλῶν ἱππέων, οἵτινες εἶχον ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τοῦ Ἰππίου. Ἡ ἀποτυχία αὕτη ἐκέντησε τὴν φιλοτιμίαν τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες ἀπέστειλαν τότε τὸν βασιλέα αὐτῶν Κλεομένην. Ὁ Κλεομένης ἐπελθὼν διὰ ξηρᾶς, κατετρόπωσε τοὺς Θεσσαλοὺς ἱππεῖς, καὶ ἠνάγκασε τὸν Ἰππίαν νὰ κλεισθῇ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν.

Οἱ Ἀλκμεωνίδαι βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, περιεκύκλωσαν τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπολιόρχουν αὐτήν, διότι ὁ Ἰππίας εἶχε πολλὰς τροφάς. Τέλος δέ, ἐν ᾧ διενοοῦντο νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ ἀπέλθωσιν ἄπρακτοι, κατὰ σύμπτωσιν συνέλαβον τὰ μικρότερα τέκνα τοῦ Ἰππίου, τὰ ὁποῖα οὗτος ἠθέλησε νὰ ἀποστείλῃ ἔξω τῶν Ἀθηνῶν, διὰ νὰ σώσῃ αὐτὰ ἐκ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου. Μαθὼν ὁ Ἰππίας τὴν σύλληψιν τῶν τέκνων του, ἐμήνυσεν εἰς τοὺς πολιορκοῦντας ὅτι εἶνε πρόθυμος νὰ παραιτηθῇ, καὶ νὰ ἀπέλθῃ ἐκ τῆς πόλεως ἐντὸς πέντε ἡμερῶν, ἐπὶ τῷ ὄρω νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς αὐτὸν τὰ τέκνα του.

Οὕτως αἱ Ἀθηναὶ ἀπηλλάχθησαν τῆς τυραννίας τῶν Πεισιστρατιδῶν (510 π. Χ.). Ὁ δὲ Ἰππίας, παραλαβὼν τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ, κατέφυγε πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα τῆς Περσίας Δαρεῖον, τὸν ὁποῖον καὶ κατέπεισε νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Ἀθηναίων. Ἀπέθανε δὲ τῷ 490 π. Χ. κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην, μαχόμενος ἐναντίον τῆς πατρίδος του μετὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς.

ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ

(490 π. X.)

Μιλτιάδης, ὁ υἱὸς τοῦ Κίμωνος, ὁ μέγας στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων, πρὸ τῶν Περσικῶν πολέμων ἦτο ἡγεμὼν τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου. Εἰς τὴν Θρακικὴν Χερσονήσον ἐκτεινομένην μεταξὺ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τοῦ Μέλανος κόλπου, καὶ ἔχουσαν πόλεις τὴν Σηστὸν καὶ τὴν Καλλίπολιν, μετέβη ὁ Μιλτιάδης περὶ τὸ 517 ἔτος π. X., διὰ νὰ κληρονομήσῃ τὴν περιουσίαν καὶ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ θείου του Μιλτιάδου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Κυψέλου, τὸν ὁποῖον Θρακικὴ τις φυλὴ εἶχεν ἐκλέξῃ ἡγεμόνα.

Ὁ Μιλτιάδης καὶ μακρὰν τῆς πατρίδος του εὐρισκόμενος ἡγάπα αὐτήν, καὶ πάντοτε ἐζήτει εὐκαιρίαν ὅπως τὴν ὠφελήσῃ. Ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων ὑπῆρχεν ἔχθρα μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Λημνίων. Οἱ Λήμνιοι προσκαλοῦμενοί ποτε ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς αὐτούς, ἀπεκρίθησαν σκωπτικῶς· «Ὅταν πλοῖον καταπλεύσῃ ἐκ τῆς χώρας σας εἰς τὴν χώραν μας αὐθημερὸν μὲ βόρειον ἄνεμον, τότε θὰ σας παραδώσωμεν τὴν Λῆμνον». Εἶπον δὲ τοῦτο, πιστεύοντες ὅτι εἶνε ἀδύνατον νὰ γίνῃ, διότι αἱ Ἀθῆναι κεῖνται πρὸς νότον τῆς Λήμνου.

Ἀλλὰ μετὰ πολλὰ ἔτη ὁ Μιλτιάδης, ὅτε ἡ Θρακικὴ Χερσονήσος ὑπετάχθη εἰς τοὺς Ἀθηναίους, κατέπλευσεν ἐξ αὐτῆς εἰς Λῆμνον· προσεκάλεσε δὲ τοὺς Λημνίους νὰ ἐνθυμηθῶσι τὴν παλαιὰν ὑπόσχεσίν των, διότι ἔρχεται ἐκ τῆς Χερσονήσου, ἣτις εἶνε χώρα τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Λήμνιοι φοβηθέντες τὴν δύναμιν τοῦ Μιλτιάδου, παρέδωκαν εἰς αὐτὸν τὴν νῆσόν των. Μετὰ τῆς αὐτῆς δὲ εὐκολίας ὑπέταξε βραδύτερον καὶ τὰς Κυκλάδας νήσους.

Τρία ἔτη μετὰ τὴν εἰς Χερσονήσον ἄφιξίν του, ἠναγκάσθη ὁ Μιλτιάδης, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ γειτονεύουσαι πόλεις, νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας Δαρείου,

ὅστις ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Σκυθῶν· ἠκολούθησε δὲ μετὰ τῶν πλοίων του τὸν στόλον τοῦ μεγάλου βασιλέως.

Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ὁ Μιλτιάδης ἐτάχθη μετ' ἄλλων νὰ φρουρῇ τὴν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Ἰστρου γέφυραν· συνεβούλευσε δὲ τοὺς Ἴωνας νὰ διαλύσωσι τὴν γέφυραν ταύτην, διὰ νὰ καταστραφῇ ὁ Περσικὸς στρατὸς ὑπὸ

Μιλτιάδης.

τῶν Σκυθῶν καὶ τῆς πείνης, ἐλευθερωθῶσι δὲ καὶ οἱ Ἴωνες· ἀλλ' ὁ Ἰστιαῖος, ὁ τύραννος τῆς Μιλήτου, ἠναντιώθη. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Δαρείου, ὁ Ἰστιαῖος παρέστησεν εἰς τὸν μέγαν βασιλέα τὴν ἐκδούλευσίν του ταύτην, καὶ ἐμαρτύρησεν εἰς αὐτὸν τὴν περὶ διαλύσεως τῆς γεφύρας συμβουλὴν τοῦ Μιλτιάδου· δι' ἣν ὁ Μιλτιάδης βλέπων ὅτι δὲν ἦτο ἀσφαλὴς ἐν Χερσονήσῳ, ἦλθεν εἰς Ἀθήνας.

Μετ' ὀλίγον ὅμως αἱ κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν Ἑλληνικαὶ πόλεις, αἵτινες ἦσαν ὑποτεταγμέναι εἰς τοὺς Πέρσας, ἐπανεστάτησαν (τῷ 501 π. Χ.), ὁ δὲ ἀρχηγὸς τῆς στά-

σεως Ἀρισταγόρας, ὁ τύραννος τῆς Μιλήτου, ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἔπεμψαν εἴκοσι πλοῖα· τρία δὲ πλοῖα ἔπεμψε καὶ ἡ μικρὰ πόλις Ἑρέτρια. Ἡ ἐπανάστασις ἐπέτυχε κατ' ἀρχάς, καὶ οἱ Ἕλληνες ἐπυρπόλησαν καὶ τὰς Σάρδεις, τὴν πρωτεύουσάν τῆς Λυδίας.

Ἀλλὰ μετὰ ἕξ ἐτῶν ἀγῶνα ὁ Δαρεῖος καὶ τὴν ἐπανάστασιν κατέβαλε, καὶ τὴν Μίλητον κατέστρεψε (τῷ 494 π. Χ.), καὶ τὴν Ἰωνίαν πάλιν ὑπεδούλωσεν· ὤμοσε δὲ νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Ἑρετρίεις, οἵτινες εἶχον βοηθήσῃ τὴν ἐπανάστασιν.

Τὸν Δαρεῖον ἐξηρέθιζε καὶ ὁ ἱππίας, ὁ υἱὸς τοῦ Πεισιστράτου, ὅστις εἶχε καταλύγῃ πρὸς αὐτόν· ὅθεν ὁ μέγας βασιλεὺς παρεσκευάζετο νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

Μετὰ δύο ἔτη (τῷ 492 π. Χ.) ἐξεκίνησεν ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος· ἀρχηγὸς δὲ τῆς ἐκστρατείας ἦτο ὁ Μαρδόνιος, ὁ γαμβρὸς τοῦ Δαρείου· ἀλλ' ὁ μὲν στόλος ἔπαθε φοβερὸν ναυάγιον, καταληφθεὶς ὑπὸ δεινῆς τρικυμίας παρὰ τὸν Ἄθω, ὁ δὲ στρατὸς προσεβλήθη ὑπὸ Θρακικῆς τινοῦ φυλῆς, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Μαρδόνιος ἐπληγώθη· δι' ὃ ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ ἀπρακτος εἰς Περσίαν μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου.

Ἀλλ' ὁ Δαρεῖος δὲν ἐγκατέλιπε τὰ κατὰ τῆς Ἑλλάδος σχέδιά του, καὶ προητοίμασε νέαν φοβεράν δύναμιν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Θέλων δὲ νὰ δοκιμάσῃ ποίαν γνώμην εἶχον οἱ Ἕλληνες, ἔστειλε κήρυκας, τοὺς ὁποίους προσέταξε νὰ ζητῶσι γῆν καὶ ὕδωρ ὡς σημεῖον ὑποταγῆς. Καὶ οἱ μὲν κάτοικοι τῶν νήσων ἔδωκαν γῆν καὶ ὕδωρ, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, κατὰ πρότασιν τοῦ Μιλτιάδου, ἔρριψαν τὸν κήρυκα εἰς τὸ ὀπισθεν τῆς Ἀκροπόλεως βάραθρον, οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἔρριψαν μετ' ὀργῆς τὸν κήρυκα εἰς φρέαρ, εἰπόντες «ἐκεῖθεν λάβε ὕδωρ καὶ γῆν, καὶ φέρε πρὸς τὸν βασιλέα σου».

Τῆς ναυτικῆς καὶ πεζικῆς δυνάμεως στρατηγοὺς διώρισεν ὁ Δαρεῖος τὸν Δᾶτιν καὶ τὸν Ἀρταφέρνην, παραγ-

γείλας ἀφ' οὗ ἐξανδραποδίσωσι τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἐρετρίαν, νὰ φέρωσι πρὸς αὐτὸν τὰ ἀνδράποδα. Ὁ στόλος ἀπετελεῖτο ἐκ τριήρων ἐξακοσίων· διὰ τὴν ἀποφύγην δὲ τὸν κινδυνώδη περίπλουν τοῦ Ἀθω, ἐπλευσε διὰ μέσου τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Οἱ Πέρσαι διαπλέοντες τὰς νήσους ταύτας, ἐκυρίευσαν τὴν νῆσον Νάξον· ἔκαυσαν δὲ τοὺς ναοὺς καὶ τὰς οἰκίας, καὶ ἡγχαλώτισαν τοὺς κατοίκους αὐτῆς. Δὲν ἤγγισαν ὅμως τὴν Δῆλον, τὴν ἱερὰν νῆσον τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ θεοῦ τοῦ φωτός, διότι οἱ Πέρσαι ἐλάτρευον τὸ φῶς ὡς ὕψιστον θεόν.

Ὁ Περσικὸς στόλος ἐπλευσε πρῶτον κατὰ τῆς Ἐρετρίας. Οἱ Ἐρετριοὶ ἐπὶ ἑξ ἡμέρας γενναίως ἀπέκρουσαν τὰς ὀρμητικὰς τῶν Περσῶν ἐφόδους, τὴν δὲ ἐβδόμην δύο Ἐρετριοὶ παρέδωκαν τὴν πατρίδα των διὰ προδοσίας εἰς τοὺς βαρβάρους, οἵτινες ἐσύλησαν καὶ κατέκαυσαν τοὺς ναοὺς, τοὺς δὲ πολίτας ἡνδραπόδισαν.

Ἐκεῖθεν μετὰ τινὰς ἡμέρας ἐπλευσαν εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ κατὰ συμβουλήν τοῦ Ἰππίου ἀπεβιβάσθησαν καὶ ἐστρατοπεύδουσιν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Μαραθῶνος, ἥτις ἦτο καταλληλοτάτη διὰ τὸ ἱππικὸν αὐτῶν.

Ὁ φοβερὸς οὗτος ἐξ ἑκατὸν χιλιάδων ἀνδρῶν Περσικὸς στρατὸς ἡρήμωσε τὴν παραλίαν μέχρι τῆς Βοιωτίας. Οἱ κάτοικοι τῶν ἀγρῶν κατέφυγον εἰς τὴν πρωτεύουσιν, ἀλλ' οὐδεὶς διανοεῖτο περὶ ὑποταγῆς. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀμετάθετον ἀπόφασιν νὰ ὑπερασπίσωσι μέχρις ἐσχάτης πνοῆς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν πατρίδα, ὀλίγοι αὐτοὶ ἐναντίον τόσοῦ ἀπειραρίμου ἐχθροῦ, οὐδαμῶθεν ἐλπίζοντες βοήθειαν.

Οἱ Ἀθηναῖοι διώριζον κατ' ἔτος δέκα στρατηγούς, ἓνα ἐξ ἐκάστης φυλῆς· κατὰ τὸ ἔτος δ' ἐκεῖνο στρατηγοὶ ἦσαν ἐκ τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν τῶν Ἀθηναίων· ἀλλὰ κατὰ τὴν στιγμήν τοῦ μεγάλου κινδύνου τὰ βλέμματα πάντων ἐστράφησαν πρὸς τὸν Μιλτιάδην, ὅστις καὶ ἀνδρεῖος ἦτο καὶ πολέμικὴν πεῖραν εἶχε, καὶ ἐγίνωσκε τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐπολέμουν τὰ Περσικὰ στρατεύμματα, διότι πολλάκις εἶχε πο-

λεμήσῃ κατ' αὐτῶν, ὅτε ἤτο εἰς τὴν Θρακικὴν Χερσόνησον.

Ὅτε ἔφθασεν ἡ εἵδησις ὅτι ὁ Περσικὸς στρατὸς ἐπλησίασεν εἰς τὸν Μαραθῶνα, τὸ συμβούλιον τῶν δέκα στρατηγῶν ἔστειλεν ἐν σπουδῇ ταχυδρόμον εἰς Σπάρτην νὰ ζητήσῃ βοήθειαν· ὁ ταχυδρόμος ἔφθασεν ἐντὸς δύο μόνον ἡμερῶν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Σπάρτην, καὶ προσελθὼν ἐνώπιον τῶν ἀρχόντων εἶπεν « ὦ Λακεδαιμόνιοι, εἰ Ἀθηναῖοι σᾶς παρακαλοῦσι νὰ βοηθήσετε αὐτούς, καὶ μὴ ἀνεχθῆτε νὰ ὑποδουλώτῃ εἰς τοὺς βαρβάρους ἀρχαιοτάτη πόλις τῆς Ἑλλάδος». Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ὑπεσχέθησαν μετὰ χαρᾶς νὰ βοηθήσωσι τοὺς Ἀθηναίους.

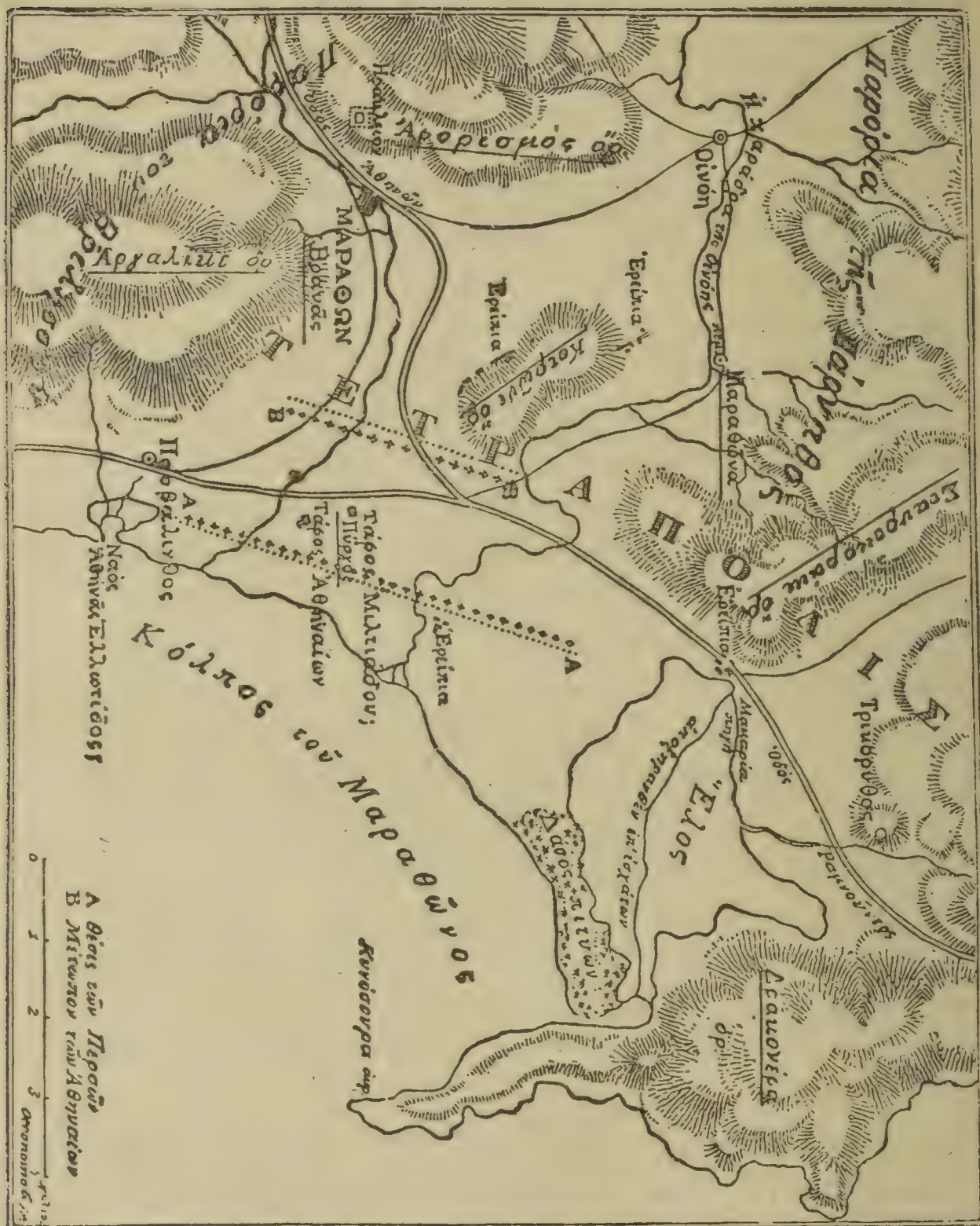
Αἱ γνώμαι τῶν δέκα στρατηγῶν τῶν Ἀθηνῶν εἶχον διαιρεθῇ, διότι ἄλλοι μὲν ἐνόμιζον ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν δύνανται ν' ἀντιταχθῶσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἐν ἀνοικτῇ πεδιάδι, ὁ δὲ Μιλτιάδης ἐφρόνει ὅτι ἔπρεπε νὰ συνάψωσι τολμηρὰν μάχην ἄνευ ἀναβολῆς. Ὁ Ἀριστείδης καὶ τρεῖς ἄλλοι στρατηγοὶ συνεφώνησαν μετὰ τοῦ Μιλτιάδου· ἀλλ' ἐπειδὴ ὑπερίσχυεν ἡ ἐναντία γνώμη, ὁ Μιλτιάδης ἔρχεται πρὸς τὸν πολέμαρχον Καλλίμαχον, τὸν πρόεδρον τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου, καὶ λέγει « Ἀπὸ σέ, ὦ Καλλίμαχε, ἐξαρτᾶται νῦν ἢ νὰ καταδουλώσῃς τὰς Ἀθήνας, ἢ νὰ τὰς ἐλευθερώσῃς, ἀθάνατον μνήμην καταλείπων εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα. Ἄν σὺ παραδεχθῇς τὴν γνώμην μου, ἡ πατρίς ἡμῶν θὰ ἐλευθερωθῇ καὶ θὰ γίνῃ ἡ πρώτη τῶν ἐλληνίδων πόλεων· ἂν δὲ ὁμῶς προτιμήσῃς τὴν γνώμην τῶν ἐναντίων, θὰ συμβῶσι τὰ ἐναντία».

Ὁ Καλλίμαχος ἐπείσθη, καὶ ὑπερίσχυσεν ἡ γνώμη τοῦ Μιλτιάδου.

Δεκασχίλιοι ὁπλίται ἐπορεύθησαν εἰς τὸν Μαραθῶνα· οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων εἶχον τὴν στρατηγίαν ἕκαστος μίαν ἡμέραν, ἀλλὰ κατὰ προτροπὴν τοῦ Ἀριστείδου, ἀνέθηκαν πάντες τὴν στρατηγίαν εἰς τὸν Μιλτιάδην.

Ἐν ᾧ δὲ ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὸ Μαραθῶνιον πεδῖον, ἦλθεν εἰς αὐτοὺς ἀνέλπιστος ἐπικουρία·

εἶδον στρατιωτικὸν σῶμα κατερχόμενον ἐκ τοῦ ὄρους Πάρνηθος· ἦσαν χίλιοι ὀπλίται, ὅλη ἡ πολεμικὴ δύναμις τῶν Πλαταιῶν.

Τοπογραφικὸς χάρτης τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης.

Ὅλως ἄνισαι ἦσαν αἱ δυνάμεις τῶν δύο ἐχθρῶν· ἐνδεκα χιλιάδες ἀφ' ἑνός, ἑκατὸν χιλιάδες ἀφ' ἑτέρου· ἀλλ' οἱ

μὲν Ἕλληνες ἡγωνίζοντο ὑπὲρ τοῦ ἱερωτάτου τῶν πραγμάτων, ὑπὲρ πατρίδος, ἡγωνίζοντο ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ὑπὲρ τῶν ναῶν καὶ τῶν οἰκογενειῶν των, ἐν ᾧ οἱ βάρβαροι ἐξετέλουν δουλικῶς τὰς προσταγὰς τοῦ μονάρχου των· εἰς τὸ Ἑλληνικὸν στρατόπεδον ἦσαν ἐλεύθεροι πολῖται, ἔτοιμοι νὰ θυσιάσωσι τὴν ζωὴν των ὑπὲρ εὐγενοῦς ιδέας, καὶ εἰς τὸ Περσικὸν δοῦλοι, εὐτελῇ νευρόσπαστα ἀγρίου βαρβάρου.

Οἱ Ἀθηναῖοι ὥρμησαν κατὰ τῶν Περσῶν, οὗτοι δὲ ἐνόμισαν τοὺς Ἀθηναίους μαινομένους, πιστεύοντες ὅτι ἐξ ὀλοκλήρου θὰ καταστραφῶσιν. Ἐγινε φοβερὰ συμπλοκὴ καὶ μετὰ μεγάλης λύσσης ἡγωνίσθησαν ἑκατέρωθεν. Εἰς τὸ κέντρον ὅπου οἱ Ἕλληνες ἦσαν ὀλίγιστοι, ὑπερίσχυσαν κατ' ἀρχὰς οἱ Πέρσαι, εἰς τὰς πτέρυγας ὁμῶς ἐνίκων οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Πλαταιεῖς· ἔπειτα δὲ αἱ δύο πτέρυγες ἠνώθησαν καὶ ἔτρεψαν τοὺς ἐχθροὺς εἰς ἀκράτητον φυγὴν. Κατεδίωκον δὲ αὐτοὺς φεύγοντας καὶ ἐφόνευσον ὅσους ἔφθανον.

Μόνον κατεσπευσμένη φυγὴ εἰς τὰ πλοῖα ἡδύνατο νὰ σώσῃ τοὺς Πέρσας ἐκ τῆς δεινῆς σφαγῆς· ἄγριος δὲ ἄγών συνήφθη περὶ τὰ πλοῖα, ἅτινα οἱ Πέρσαι, βέβαιοι περὶ τῆς νίκης, εἶχον ἀνελκύσῃ εἰς τὴν ξηράν. Καὶ οἱ μὲν Πέρσαι ἔσυρον τὰ πλοῖα εἰς τὴν θάλασσαν, οἱ δὲ Ἕλληνες προσεπάθουν νὰ κρατήσωσιν αὐτὰ καὶ πυρπολήσωσιν.

Ἐκεῖ ἔπεσεν ἐνδόξως ὁ γενναῖος πολέμαρχος Καλλίμαχος. Ὁ δὲ Κυναίγειρος ἥρπασε πλοῖον διὰ νὰ το κρατήσῃ, ἀλλ' οἱ Πέρσαι ἀπέκοψαν τὴν χειρὰ του διὰ πελέκεως. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐκυρίευσαν ἑπτὰ Περσικὰ πλοῖα καὶ ὅλον τὸ στρατόπεδον τῶν ἐχθρῶν, μετὰ θησαυρῶν πολλῶν καὶ ὄλων τῶν ἀποσκευῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν αἱ ἀλύσεις, τὰς ὁποίας ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν οἱ Πέρσαι, διὰ νὰ δεσμεύσωσι τοὺς ὑποταχθησομένους Ἀθηναίους.

Ἀπερίγραπτος ἦτο ἡ χαρὰ τῶν Ἀθηναίων διὰ τὴν μεγάλην ταύτην νίκην. Μετὰ τὴν μάχην εἰς ὀπλίτης ἔδραμεν ἑνοπλος εἰς Ἀθήνας φέρων τὴν χαρμόσυνον ἀγ-

γελίαν· φθάσας δὲ εἰς τὴν ἀγορὰν μόλις ἐπρόφθασε νὰ εἶπῃ «Χαίρετε, ὦ πολῖται, ἐνίκησαμεν!» καὶ ἔπεσε νεκρός.

Εἰς τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην μόνον ἑκατὸν ἐνενήκοντα δύο Ἑλληνες ἔπεσαν, καὶ ἐτάφησαν ἐκεῖ εἰς κοινὸν μνημα, ἐκ δὲ τῶν Περσῶν ὑπὲρ τὰς ἑξ χιλιάδας· θὰ ἐφονεύοντο δὲ πολὺ περισσότεροι, ἂν μὴ κατέφευγον τόσον ταχέως εἰς τὰ πλοῖά των.

Ἀλλ' ἐν ᾧ οἱ Ἀθηναῖοι ἔβλεπον μετὰ ὑπερηφάνου γαρῆς ἀποπλέοντα κατησχυμένον τὸν Περσικὸν στόλον, εἶδον αἴφνης μετ' ἀπορίας ὅτι οὗτος ἔκαμπε τὸ Σούνιον, διευθυνόμενος εἰς Φάληρον. Ὁ Μιλτιάδης ἐνόησεν ὅτι οἱ Πέρσαι ἐσκόπουν νὰ προσβάλῃσι τὴν ἀφύλακτον πόλιν· ἀναθέσας δὲ εἰς τὸν Ἀριστείδην νὰ μείνῃ ἐκεῖ μετὰ τῶν ὁπλιτῶν τῆς φυλῆς του πρὸς φύλαξιν τῶν λαφύρων καὶ τῶν τραυματιῶν, ἔσπευσε μετὰ τῶν λοιπῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Πλαταιέων εἰς τὴν πόλιν. Τὴν ἐπομένην πρωΐαν οἱ Πέρσαι ἰδόντες τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν παρατεταγμένον, δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἀποβῶσιν εἰς τὴν ξηράν, ἀλλ' ἀπέπλευσαν εἰς τὴν Ἀσίαν.

Τὴν ἐσπέραν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἀπέπλευσεν ὁ Περσικὸς στόλος, ἦλθον εἰς Ἀθήνας δισχίλιοι Σπαρτιᾶται, οἵτινες ὠδοιπόρησαν μετὰ μεγάλης σπουδῆς, διατρέξαντες ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν τὸ ἐκ Σπάρτης μέχρις Ἀθηνῶν διάστημα· ἀλλ' ἔφθασαν μετὰ τὴν μάχην. Ἐπιθυμοῦντες δὲ νὰ ἴδωσι τοῦλάχιστον τὸ πεδίον τῆς μάχης, μετέβησαν εἰς τὸν Μαραθῶνα· ἐκεῖ δὲ ἰδόντες τοὺς φονευθέντας Πέρσας καὶ τὰ λάφυρα, ἐπήνεσαν τοὺς Ἀθηναίους διὰ τὸ κατορθώμα των.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐτίμησαν μεγάλως τὸν Μιλτιάδην· ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἀνήγειραν εἰς αὐτὸν μνημεῖον ἐκ μαρμάρου· ἐκ δὲ τῶν λαφύρων τῶν ἐχθρῶν κατεσκεύασαν χαλκοῦν αὐτοῦ ἀνδριάντα καὶ τὸν ἀφιέρωσαν εἰς τοὺς Δελφούς. Ἐζωγράφησαν δὲ εἰς τὴν Ποικίλῃν Στοάν εἰκόνα μεγάλην, ἣτις παρίστα τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην· διεκρίνετο δὲ ἐν αὐτῇ ὁ Μιλτιάδης ὡς στρατηγὸς παρορμῶν τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν μάχην.

Ὁ Μιλτιάδης, ὅστις τόσον εἶχε δοξασθῇ, ἠθέλησε νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ ἄλλας πράξεις. διὰ τῶν ὁποίων καὶ τὴν πατρίδα του νὰ ὠφελήσῃ καὶ τὴν δόξαν του ν' αὐξήσῃ· ἐζήτησε λοιπὸν ἐβδομήκοντα πλοῖα καὶ χρήματα καὶ στρατόν, ἀλλὰ δὲν εἶπε διατί ἐζήτηι αὐτά· ὑπέσχετο δὲ ὅτι τοὺς μὲν Ἀθηναίους θὰ καταπλουτίσῃ, τὴν δὲ πόλιν θὰ καταστήσῃ ἰσχυράν· οἱ Ἀθηναῖοι ἔδωκαν εἰς αὐτὸν τὰ ζητηθέντα.

Ὁ Μιλτιάδης ἔπλευσε κατὰ τῆς Πάρου ὅπως τιμωρήσῃ αὐτήν, διότι οἱ Πάριοι ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Πέρσας καὶ ἐξεστράτευσαν μετ' αὐτῶν κατὰ τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Μιλτιάδης πολιορκήσας τὴν Πάρου, ἀπήτησε παρὰ τῶν Παρίων νὰ ὑποταχθῶσι, καὶ νὰ πληρώσωσι πολεμικὸν φόρον ἑκατὸν τάλαντα, ἀπειλήσας ὅτι θὰ καταστρέψῃ τὴν πόλιν καὶ θὰ ἐξολοθρεύσῃ τοὺς κατοίκους. Οἱ Πάριοι, ἀπατῶντες αὐτὸν διὰ ψευδῶν ὑποσχέσεων, ἕως ὅτου ἐπεσκεύασαν τὸ τεῖχος τῶν, ἀπέρριψαν ἔπειτα τὰς ἀπαιτήσεις του.

Ὁ Μιλτιάδης προσεπάθησε τότε διὰ τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν· ἀλλ' εἰς τινα ἔφοδον ἐπληγώθη κατὰ τὸν μηρόν, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἀποπλεύσῃ ἄπρακτος εἰς Ἀθήνας.

Ὁ Μιλτιάδης διαψεύσας τὰς ἐλπίδας τῶν Ἀθηναίων, ὑπέπεσεν εἰς τὴν δυσμένειαν αὐτῶν· μάλιστα δὲ ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ στρατηγὸς Ξάνθιππος ἐκατηγόρησε τὸν Μιλτιάδην ἐπὶ προδοσίᾳ. Ὁ νικητὴς τοῦ Μαραθῶνος μετεκομίσθη εἰς τὸ δικαστήριον ἐπὶ κλίνης, διότι ἔνεκα τοῦ τραύματός του δὲν ἦτο δυνατόν νὰ σταθῇ ὄρθιος. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχε δυνάμεις νὰ ὁμιλήσῃ, ἀπελογήθησαν οἱ φίλοι του ἀντ' αὐτοῦ.

Καὶ ἐσώθη μὲν ἐκ τοῦ θανάτου· ἀλλὰ κατεδικάσθη εἰς πρόστιμον πεντήκοντα τάλαντων, τοῦτ' ἔστιν εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν δαπανῶν τῆς ἐκστρατείας. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν καταδίκην ὁ γηραιὸς ἥρως τοῦ Μαραθῶνος ἀπέθανε, διότι ὁ μηρὸς αὐτοῦ ἔπαθε γάγγραιναν καὶ ἐσάπη. Τὸ χρέος τοῦ Μιλτιάδου ἐπλήρωσε βραδύτερον ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κίμων.

ΛΕΩΝΙΔΑΣ

(480 π. Χ.)

Ὅτε ἔμαθεν ὁ Δαρείος τὴν ἐν Μαραθῶνι ἥτταν τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ὠργίσθη σφόδρα κατὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ προσέταξε νέας καὶ μεγαλητέρας προπαρασκευάς. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ τῶν προπαρασκευῶν τούτων ἀπέθανε, καὶ διεδέχθη αὐτὸν ὁ υἱὸς του Ξέρξης.

Οὗτος ἀποφασίσας νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἤρχισε νέας προπαρασκευάς, αἵτινες διήρκεσαν τέσσαρα ὅλα ἔτη. Ἐπεθύμει δὲ νὰ συναθροίσῃ στρατὸν καὶ στόλον, ὅποιον δὲν εἶχεν ἴδῃ ποτὲ ἀκόμῃ ὁ κόσμος. Οἱ κατοικοῦντες τὰς μεσογείους χώρας ὑπεχρεοῦντο νὰ ἐτοιμάσωσιν ἄλλοι μὲν πεζὸν στρατόν, ἄλλοι ἵππικόν, ἄλλοι τροφάς, οἱ δὲ κάτοικοι τῶν παραλίων πόλεων πολεμικὰ καὶ φορτηγὰ πλοῖα. Διὰ ν' ἀποφύγῃ δὲ ὁ στόλος τὸν κινδυνώδη περίπλουν περὶ τὸν Ἄθω, εἰργάζοντο ἐπὶ τρία ἔτη τέμνοντες τὸν ἐκεῖ ἰσθμὸν εἰς τόσον πλάτος, ὥστε δύο τριήρεις ταυτοχρόνως νὰ διαπλέωσιν. Ἐν δὲ τῷ Ἑλλησπόντῳ κατεσκευάσθησαν δύο γέφυραι ἐκ πλοίων. Ἀλλ' ὅτε ὁ βασιλεὺς ἠθέλησε νὰ ἐκκινήσῃ ἐκ Σάρδεων, σφοδρὰ τρικυμία διέλυσε τὰς γεφύρας ταύτας. Ὀργισθεὶς δὲ κατὰ τοῦ Ἑλλησπόντου, προσέταξε νὰ μαστιγώσωσιν αὐτόν, καὶ νὰ ῥίψωσιν ἐντὸς αὐτοῦ ἀλύσεις πρὸς τιμωρίαν, λέγοντες «ὦ πικρὸν ὕδωρ, ὁ κύριός σου σε τιμωρεῖ, διότι τον ἠδίκησας χωρὶς καθόλου αὐτὸς νὰ σε βλάβῃ. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς Ξέρξης θά σε διαβῇ εἴτε θέλεις εἴτε μὴ· δικαίως ὁμῶς οὐδεὶς ἄνθρωπος προσφέρει εἰς σὲ θυσίαν, διότι εἶσαι ποταμὸς θολερὸς καὶ ἀλμυρός». Ἀποκεφαλίσας δὲ τοὺς ἀρχιτέκτονας τῶν γεφυρῶν, προσέταξε νὰ κατασκευασθῶσιν ἄλλαι στερεώτεραι.

Τὸ θέρος τοῦ 480 κατέβη ὁ Ξέρξης μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐκ τῶν Σάρδεων εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ὅπου συνηθροίσθη

καὶ ὁ στόλος· ὁ στόλος οὗτος ἀπετελεῖτο ἐκ χιλίων διακοσίων καὶ ἐπέκεινα πλοίων. Ἡ διάβασις δὲ τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ὑποζυγίων διὰ τῶν γεφυρῶν, διήρκεσεν ἄνευ διακοπῆς ἑπτὰ ἡμέρας καὶ ἑπτὰ νύκτας. Ἡ ἀπειροριθμος ἐκείνη στρατιὰ διαβάσας εἰς τὴν Εὐρωπαικὴν παραλίαν, ἐξηκολούθει τὴν πορείαν αὐτῆς διὰ τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου, ὁ δὲ στόλος παρέπλεεν. Ἐν τῷ Δορίσκῳ, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἑβρου ποταμοῦ, ἔγινεν ἀπαρίθμησις τοῦ κατὰ γῆν καὶ τοῦ κατὰ θάλασσαν στρατοῦ, καὶ τὸ μὲν πεζικὸν εὐρέθη ὑπὲρ τὸ ἐν ἡμισυ ἑκατομμύριον, οἱ δὲ ἵππεῖς ὀγδοήκοντα χιλιάδες, τὰ δὲ πληρώματα τῶν πλοίων πεντακόσιαι χιλιάδες. Ἄν δὲ ὑπολογισθῇ εἰς τριακοσίας χιλιάδας ἀνδρῶν ὁ στρατὸς τὸν ὁποῖον ἔδωκαν οἱ ὑποταγθέντες Ἕλληνες, συνάγομεν ὅτι ἡ στρατιὰ μεθ' ἧς ὁ Ξέρξης ἐκτῆλθε κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ὑπερέβαινε τὰ δύο καὶ ἡμισυ ἑκατομμύρια, πλὴν τῶν γυναικῶν, ὑπηρετῶν, μαγεύων, οἷτινες παρηκολούθουν.

Ἀφ' οὗ ἔφθασεν ὁ Ξέρξης εἰς Θεσσαλίαν, οἱ Ἕλληνες παρεσκευάζοντο γενναίως εἰς ἄμυναν· ἀπεστάλη κατεσπευσμένως στρατὸς εἰς τὰ Τέμπη τῆς Θεσσαλίας· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον πεισθεὶς οὗτος ὅτι θὰ κατεστρέφετο ματαίως ὑπὸ τοῦ Περσικοῦ χειμάρρου, εἰσῆλθεν εἰς τὰ πλοῖα καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὸν Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου.

Εἰς τὸν Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου συνεκροτήθη πολεμικὸν συμβούλιον, ἐν ᾧ ἀπεφασίσθη νὰ φυλαξῶσιν οἱ Ἕλληνες τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν, διὰ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν διάβασιν τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ δίοδος τῶν Θερμοπυλῶν ἦτο τόσον στενὴ, ὥστε εἰς τινὰ μέρη μία μόνη ἄμαξα ἠδύνατο νὰ διέλθῃ· διότι πρὸς δυσμὰς μὲν ὑψοῦται ἡ ἀπόκρημνος Οἶτη, πρὸς ἀνατολὰς δὲ περιωρίζετο ὑπὸ ἀβάτου ἔλους. Εἰς τὸ μεταξὺ τῶν δύο πυλῶν τοῦ στενοῦ τούτου διάστημα ἦσαν θερμὰ λουτρά, ἐξ ὧν καὶ τὸ ὄνομα Θερμοπύλαι. Ἐκεῖ ὑπῆρχον ἐρείπια τείχους, τὸ ὁποῖον εἶχον κατασκευάσῃ ἄλλοτε οἱ Φωκεῖς, διὰ νὰ προ-

φυλαχθῶσιν ἀπὸ εἰσβολῆς τῶν Θεσσαλῶν. Οἱ Ἕλληνες ἐπεσκεύασαν μετὰ σπουδῆς τὸ τεῖχος ἐκεῖνο, ἀποφασίσαντες ν' ἀντιταχθῶσι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐν τῷ στενῷ, ὅπου οὔτε τὸ πολὺ πεζικόν, οὔτε τὸ ἵππικόν ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τοὺς βαρβάρους.

Μικρὰν μόνον δύναμιν ἀπέστειλαν οἱ Σπαρτιᾶται, τριακοσίους Σπαρτιάτας καὶ χιλίους περιοίκους, διότι εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐθεώρησαν τὴν θέσιν ἐκείνην ἀσθενῆ πρὸς παρεμπόδισιν τῆς διαβάσεως τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἤθελον νὰ φυλάξωσι τὰς δυνάμεις των πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Πελοποννήσου· διὰ νὰ δοθῇ ὁμῶς σημασία εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, ἀπέστειλαν τὸν βασιλέα αὐτῶν Λεωνίδα, ἄνδρα τολμηρὸν καὶ γενναϊότατον.

Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἐστρατοπέδευσε παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Οἷτης· συνεποσοῦτο δὲ εἰς ἑπτακισχιλίους καὶ διακοσίους ὀπλίτας, Σπαρτιάτας, Τεγεάτας, Μαντινεῖς, Ἀρκάδας, Κορινθίους, Θεσπιεῖς, Θηβαίους, Λοκρούς, Φωκεῖς. Οὗτοι πάντες εἶχον τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν, ἀρχιστράτηγος δὲ παντὸς τοῦ στρατεύματος ἦτο ὁ Λεωνίδας.

Ὁ Ξέρξης εὐρισκόμενος ἤδη ἐν Θεσσαλίᾳ, ἤκουσεν ὅτι τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν φυλάσσεται ὑπὸ μικροῦ σώματος Ἑλλήνων· ἀφ' οὗ δὲ ἐστρατοπέδευσε περὶ τὴν Τραχίνα, ἔστειλεν ἑφιππον κατάσκοπον νὰ ἐξετάσῃ τὰς δυνάμεις τῶν ἐχθρῶν· οὗτος δὲ πλησιάσας εἶδε τοὺς Λακεδαιμονίους, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλοι μὲν ἐγυμνάζοντο ἄδοντες, ἄλλοι δὲ ἐκτένιζον τὴν μακρὰν κόμην των· ἔπραττον δὲ τοῦτο ὡς ἐὰν ἔμελλον νὰ μεταβῶσιν εἰς πανήγυριν κατὰ τὸ Σπαρτιατικὸν ἔθιμον, διότι ἠτοιμάζοντο ν' ἀποθάνωσι μαχόμενοι.

Τέσσαρας ἡμέρας περιέμεινεν ὁ Ξέρξης, ἐλπίζων ὅτι οἱ Ἕλληνες θὰ φοβηθῶσι καὶ θὰ φύγωσι. Λέγεται δὲ ὅτι ὁ Ξέρξης ἐμήνυσεν εἰς τὸν Λεωνίδα, προστάσων αὐτὸν νὰ παραδώσῃ τὰ ὄπλα του, ἀλλ' ὁ Λεωνίδας ἀπήντησε λακωνικῶς «Μολὼν λαβέ.» (Ἐλα πάρ' τα).

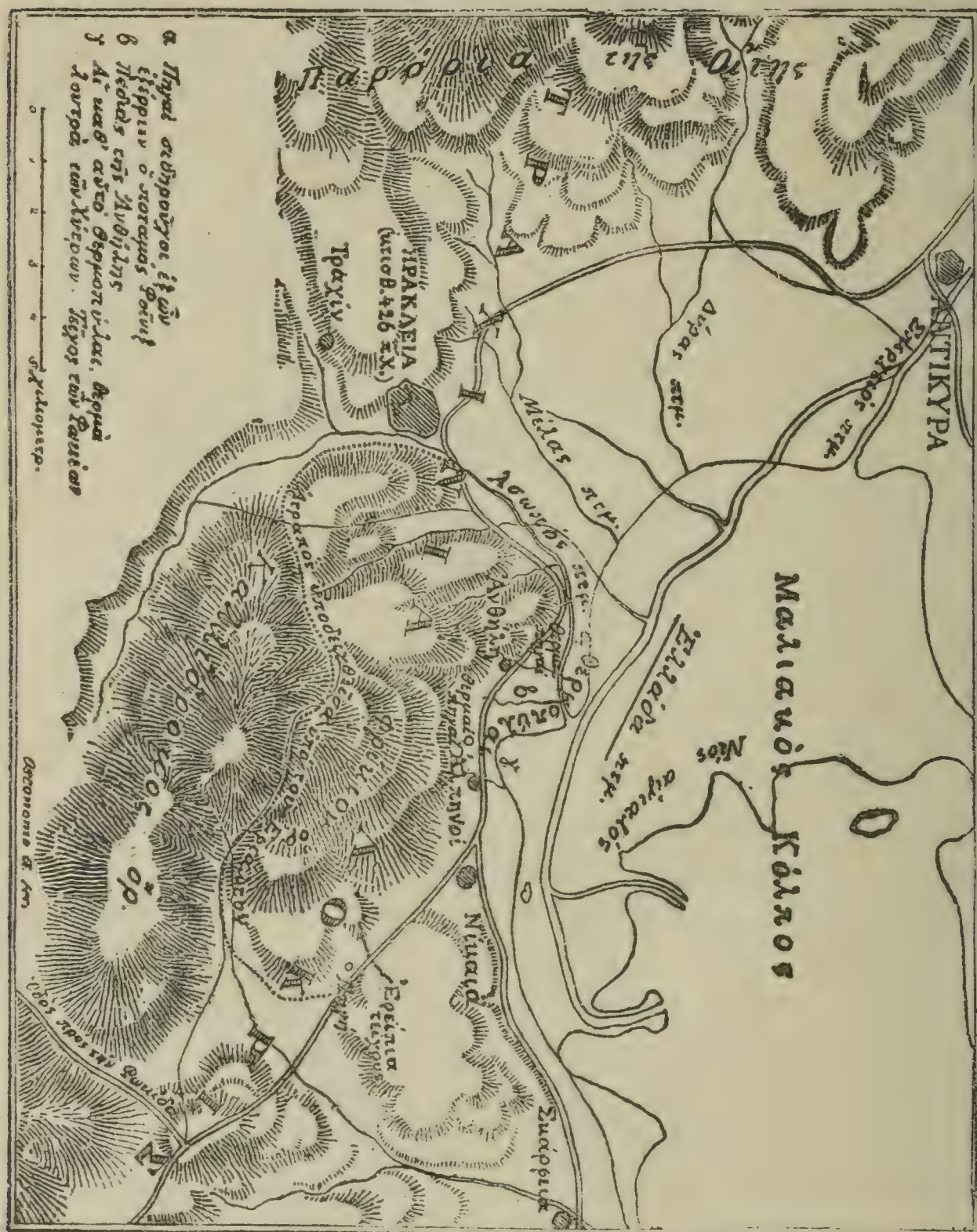

Μετὰ τέσσαρας ἡμέρας ὀργισθεὶς στέλλει κατὰ τῶν Ἑλλήνων τοὺς Μήδους, προστάξας νὰ ζωγρήσωσι καὶ φέρωσιν αὐτοὺς ἐνώπιόν του. Οἱ Μῆδοι ἐπέπεσον μεθ' ὀρμῆς κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἔπαθον δεινὴν καταστροφὴν καὶ ὑπεχώρησαν. Τότε δὲ ἐνόησεν ὁ Ξέρξης ὅτι εἶχε πολλοὺς μὲν ἀνθρώπους, ἀλλ' ὀλίγους ἄνδρας. Μετὰ τούτους ἐστάλησαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων οἱ ἀθάνατοι, τὸ σῶμα τῶν ἐπιλέκτων Περσῶν, ὅπερ ἀπετέλει τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ βασιλέως· ἀλλὰ καὶ οὗτοι σφοδρῶς ἀπεκρούσθησαν, καὶ μεγάλας ὑποστάντες ζημίας ὑπεχώρησαν· ὁ δὲ Ξέρξης βλέπων ὑποχωροῦσαν τὴν φρουράν του, ἣν ἐθεώρει ἀήττητον, τρίς ἀνεπήδησε περίτρομος ἐκ τοῦ θρόνου του. Τὴν ἐπιούσαν ἐφώρμησαν λυσσῶδῶς πάλιν οἱ βάρβαροι, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν κρατερῶς.

Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ Ξέρξης ἦτο ἐν ἀμηχανίᾳ καὶ ἔγνῳε τί νὰ πράξῃ, προσῆλθε πρὸς αὐτὸν προῦότης ὀνομαζόμενος Ἐφιάλτης, προτείνων νὰ δείξῃ εἰς τοὺς Πέρσας ἀτραπὸν τινα, ἥτις διὰ τοῦ ὄρους ἔφερε κάτω εἰς τὰς Θερμοπύλας. Ὁ Λεωνίδας εἶχεν ἤδη λάβῃ τὴν δεινὴν ἀγγελίαν ὅτι κινδυνεύει νὰ κυκλωθῇ. Διὰ νὰ μὴ θυσιασθῶσι δὲ πάντες οἱ μετ' αὐτοῦ ἄνδρες ἀνωφελῶς, ἀλλὰ χρησιμεύσωσιν εἰς ἄλλην περίστασιν, τοὺς μὲν ἄλλους "Ἑλληνας προσέταξε ν' ἀναχωρήσωσιν, αὐτὸς δὲ ἀπεφάσισε νὰ μείνῃ μετὰ τῶν τριακοσίων Σπαρτιατῶν, καὶ ν' ἀποθάνῃ μετ' αὐτῶν γενναίως ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας· μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἔμειναν καὶ οἱ Θεσπιεῖς, οἵτινες κατ' οὐδένα λόγον ἠθέλησαν ν' ἀπομακρυνθῶσιν." Ἐμείνε δὲ ἐκεῖ ὁ Λεωνίδας ὅχι μόνον διότι ἡ πατρίς του Σπάρτη προσέταττε τοὺς μαχητὰς αὐτῆς νὰ μὴ ἀπολίπωσι τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν ἔτασεν αὐτούς, ἀλλὰ πρὸ πάντων διότι διεφλέγετο ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ πυρὸς τῆς φιλοπατρίας· πρὸς δὲ τούτοις τὸ μαντεῖον εἶχε προείπη, ὅτι ἢ ἡ Λακεδαιμῶν θὰ ἐρημωθῇ ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ἢ ὁ βασιλεὺς αὐτῆς θὰ πέσῃ. Ὁ Λεωνίδας λοιπὸν ἐγίνωσκεν ὅτι ὁ θάνατος αὐτοῦ ἔμελλε νὰ σώσῃ τὴν πατρίδα.

Ἄμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ ἡλίου ὁ Ξέρξης μετὰ σπουδῆς παρέταξε τὰ στρατεύματά του εἰς ἐπίθεσιν. Ὁ Λεωνίδας

Τοπογραφικὸς χάρτης τῆς ἐν Θερμοπύλαις μάχης.

καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, ὥς εἰς βέβαιον θάνατον βαδίζοντες, προὔχωρησαν εἰς τὸ εὐρυχωρότατον μέρος τοῦ στενοῦ, καὶ ἐφώρμησαν κατὰ τῶν Περσῶν· ἀναρίθμητοι ἐφώρμησαν

καὶ οἱ βάρβαροι διὰ νὰ προχωρῶσι δέ, οἱ ἀξιωματικοὶ ὀπισθεν ἔτυπτον αὐτοὺς διὰ μαστίγων. Ὅθεν πολλοὶ ἔπιπτον εἰς τὴν θάλασσαν, ἄλλοι δὲ κατεπατοῦντο ὑπ' ἀλλήλων. Οἱ Ἕλληνες ἐμάχοντο διὰ τῶν δοράτων, ἀφ' οὗ δὲ συνετρίβησαν αὐτά, ἐπέπεσον κατὰ τῶν Περσῶν διὰ τῶν ξιφῶν. Ὁ Λεωνίδας μετ' ἐξόχου ἀνδρείας ἀγωνισθεὶς, ἔπεσεν ἐνδόξως· λυσσώδης δὲ μάχη συνήφθη περὶ τὸν νεκρὸν αὐτοῦ, καὶ δύο ἀδελφοὶ τοῦ Ξέρξου ἐφονεύθησαν. Οἱ Ἕλληνες μετὰ ἡρωϊκὸν ἀγῶνα τετράκις τρέψαντες τὸν ἐχθρὸν εἰς φυγὴν, κατώρθωσαν νὰ κρατήσωσι τὸ πολυτιμον σῶμα. Αἶφνης ἐφάνησαν καὶ ἐκ τῶν ὀπισθεν οἱ βάρβαροι, ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Ἐφιάλτου· οἱ ὀλίγοι ἔτι ζῶντες Σπαρτιαῖται καὶ Θεσπιεῖς ἀπεσύρθησαν εἰς λόφον τινά. Πανταχόθεν δὲ περικυκλωθέντες, ἐθανατώθησαν πάντες, μέχρι ἐσχάτης πνοῆς πολεμήσαντες διὰ τῶν ξιφῶν καὶ τῶν πυγμῶν καὶ τῶν δδόντων.

Ὁ Ξέρξης μετὰ τὴν μάχην ἐπεθεώρησε τοὺς νεκρούς· εὐρὼν δὲ τὸ σῶμα τοῦ Λεωνίδα προσέταξεν, ὥς λέγεται, ν' ἀποκόψωσι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ καὶ νὰ το ἀνασταυρώσωσιν. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἐξύβρισις τοῦ νεκροῦ τοῦ ἥρωος μόνον τὸν Ξέρξην ἠτίμασε· ἡ κατ' αὐτοῦ ἀσεβὴς ὀργὴ τοῦ Πέρσου μονάρχου ἀποδεικνύει ποῖον ὀλεθρον ἐπέφερεν εἰς τὸν στρατόν του ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος.

Οἱ Σπαρτιαῖται εἰς τιμὴν τοῦ ἡρωϊκοῦ αὐτῶν βασιλέως ἀνήγειραν εἰς τὰς Θερμοπύλας κενοτάφιον, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἔστησαν λίθινον λέοντα ἐγχαράξαντες καὶ τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα·

Εἶμαι ἐγὼ τὸ κράτιστον τῶν ἐπὶ γῆς θηρίων,
καὶ τοῦ κρατίστου τῶν θνητῶν φυλάττω τὸ μνημεῖον.
'Αλλ' ἂν δὲν εἶχε τὸ νομα αὐτὸς καὶ τὸν θυμὸν μου,
ἐδῶ δὲν θὰ ἐβλέπετε οὐδ' ἵχνος τῶν ποδῶν μου.

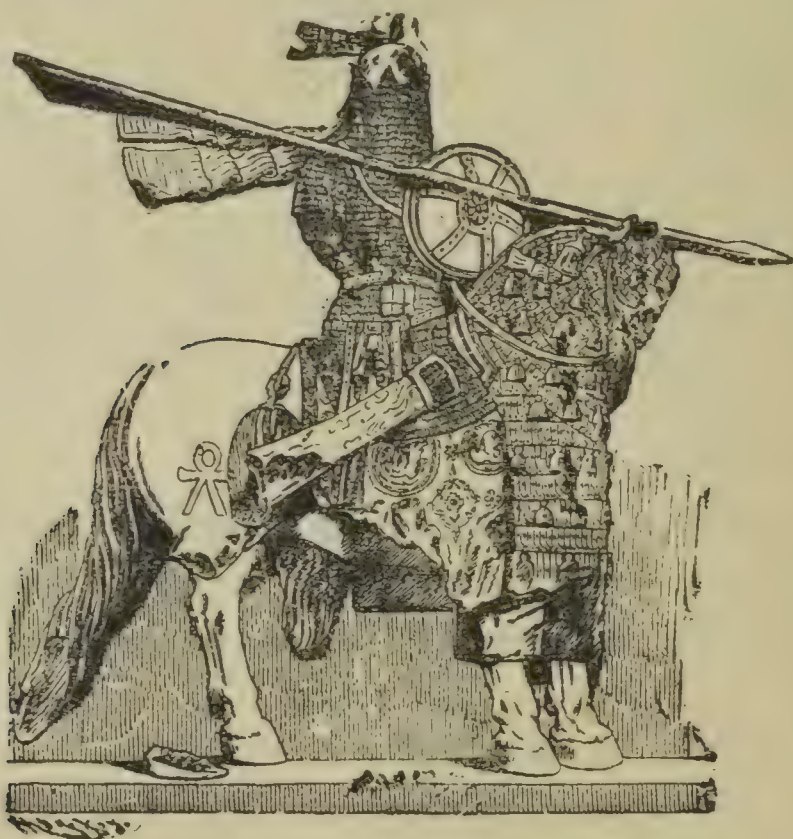
Εἰς τιμὴν δὲ τῶν μετ' αὐτοῦ πολεμησάντων καὶ πεσόντων Σπαρτιατῶν ἐχαράχθη τὸ ἐξῆς·

Διαβάτη, ἀπὸ τῆ Σπάρτη μας ἀνίσως καὶ διαβῆς,
'πὲς τῆς πῶς 'πέσαμεν ἐδῶ καθὼς προστάζει αὕτη.

εἰς τιμὴν δὲ πάντων τῶν ἐν Θερμοπύλαις πεσόντων Ἑλλήνων τὸ ἐξῆς·

Ἐναντίον μυριάδων ἄλλοτε τριακοσίων,
τέσσαρες ἐδῶ χιλιάδες ἦσαν Πελοποννησίων.

Ὁ ἀναρίθμητος στρατὸς τοῦ Ξέρξου ὥρμησε διὰ τῆς ἀνοικτῆς πλέον πύλης τῶν Θερμοπυλῶν, ἐρημῶν καὶ κατακαίων τὴν χώραν, ἀπειλῶν κατὰ πάντων ἢ ὄλεθρον ἢ αἰσχροὺς δουλείαν· ἀλλ' ἡ ἡρωϊκὴ θυσία τοῦ Λεωνίδα ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς Ἕλληνας εὐγενῆ ἄμιλλαν, καὶ θάρρος καὶ ἐνθουσιασμόν, ὅπως ἀψηφῶσι πάντα κίνδυνον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας. Ἡ δόξα τῶν ἐν Θερμοπύλαις πεσόντων εἶνε αἰδῖος, τὸ δὲ ὄνομα τοῦ Λεωνίδου θὰ μένη αἰετοῦτε ἱερὸν ἐν τῇ μνήμῃ τῶν Ἑλλήνων.

Πέρσης ἵππεὺς θωρακοφόρος.

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

(480 π. Χ.)

Ἐν μέσῳ τοῦ δεινοῦ κινδύνου, ὅστις ἠπείλει τὴν Ἑλλάδα, ἀνὴρ τις ἐνόησεν ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἠδύναντο μὲν νᾶ ἀντιστῶσι κατὰ ξηρὰν εἰς τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν Περσικῶν δυνάμεων, ἀλλ' ἠδύναντο ὅμως ν' ἀγωνισθῶσι κατὰ θάλασσαν καὶ νᾶ νικήσωσιν· ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις ἐδοξάσθη ὡς σωτὴρ τῆς Ἑλλάδος, εἶνε ὁ Θεμιστοκλῆς.

Ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν κατήγετο ἐξ ἐπισήμου γένους, καὶ ὁ μὲν πατὴρ του ὠνομάζετο Νεοκλῆς, ἡ δὲ μήτηρ του Ἀβρόστονον. Ἐκ παιδικῆς δὲ ἡλικίας ἦτο ζωηρὸς καὶ συνετὸς καὶ μεγαλοπράγμων.

Ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε τὴν εὐγενῆ φιλοδοξίαν νᾶ διαπράξῃ μεγάλας πράξεις. Ὅτε μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην αἱ Ἀθηναῖοι ὑπεδέχοντο μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὸν Μιλτιάδην, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐφέρετο ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, ὁ Θεμιστοκλῆς ἐφαίνετο πολλάκις σύννους, τὰς νύκτας ἠγρύπνει, καὶ ἀπέφευγε πλέον τὰ συνήθη συμπόσια. Εἰς τοὺς ἀποροῦντας διὰ τὴν παράδοξον ταύτην μεταβολήν, ἀπεκρίνετο «οὐκ ἔᾱ με καθεύδειν τὸ τοῦ Μιλτιάδου τρόπαιον» (δὲν με ἀφίνει νᾶ κοιμῶμαι τὸ τρόπαιον τοῦ Μιλτιάδου).

Ἐν ᾧ δὲ οἱ ἄλλοι ἐνόμιζον ὅτι ἡ ἥττα τῶν βαρβάρων ἐν Μαραθῶνι ἦτο τέλος τοῦ πολέμου, ὁ Θεμιστοκλῆς ἐθεώρει αὐτὴν τοῦναντίον ὡς ἀρχὴν μεγαλητέρων ἀγώνων· εἰς τοὺς ἀγῶνας δὲ τούτους προπαρασκεύαζε τὰς Ἀθήνας, μακρόθεν προβλέπων τὸ μέλλον.

Καὶ πρῶτον μὲν μόνος αὐτὸς ἐτόλμησε νᾶ προτείνῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους νᾶ μὴ διανέμωται πλέον τὰς προσόδους τῶν μεταλλείων τοῦ Λαυρείου, ὡς ἔπραττον ἕως τότε, ἀλλὰ νᾶ ναυπηγήσωσι τριήρεις· ἐκ τῶν χρημάτων ἐκείνων κατεσκευάσθησαν ἑκατὸν τριήρεις, ἡ δὲ τοιαύτη θαλασσία δύναμις καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος ὅλης

ἔσωσε, καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἔδωκε τὴν ἡγεμονίαν τῆς θαλάσσης.

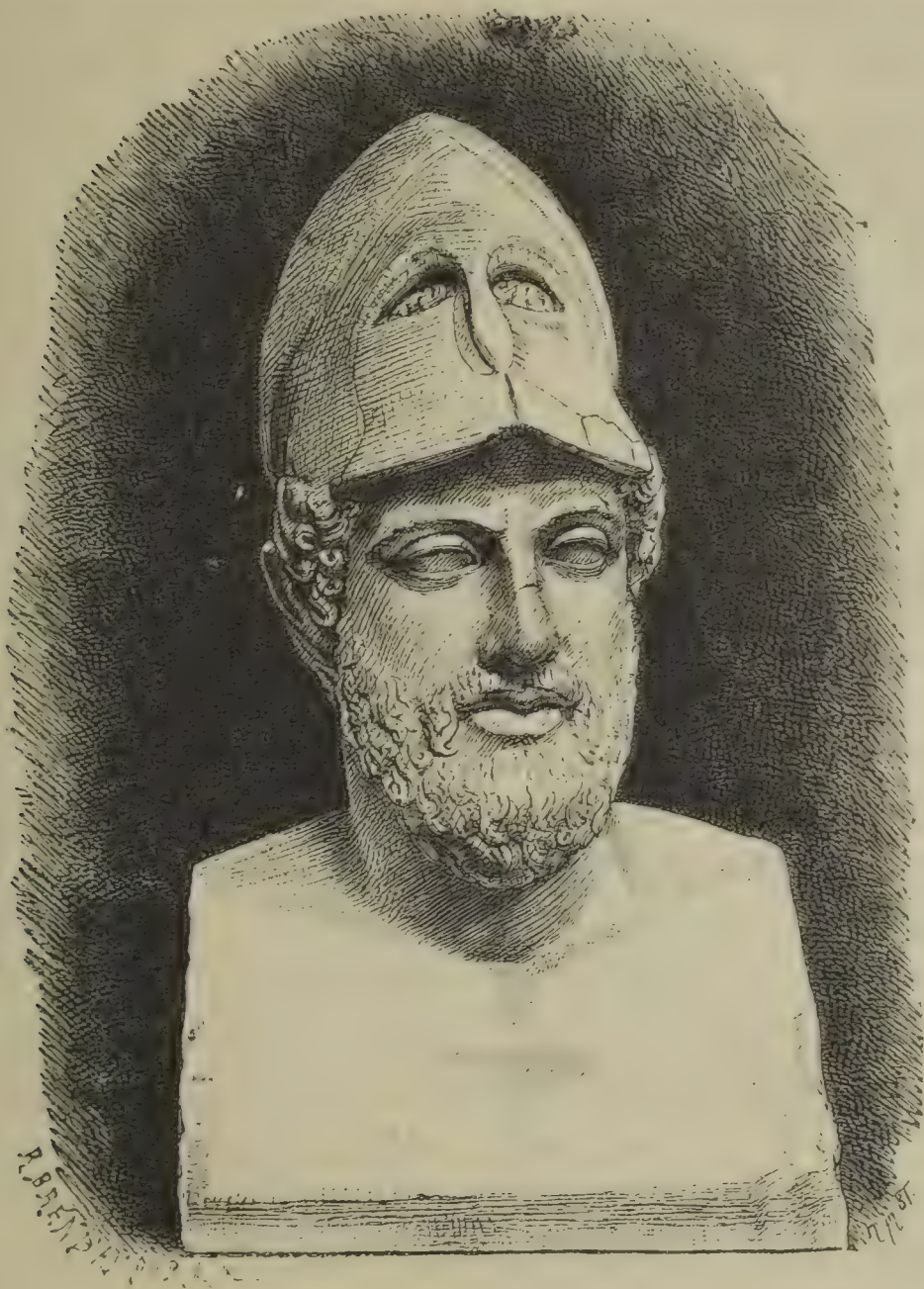
Ὅτε οἱ σταλέντες παρὰ τοῦ Ξέρξου κήρυκες ἦλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ζητοῦντες γῆν καὶ ὕδωρ ὡς σημεῖον ὑποταγῆς, τοὺς λόγους αὐτῶν ἐξήγει πρὸς τοὺς Ἑλληνας διερμηνεὺς δίγλωσσος, ὁμιλῶν δηλαδὴ Περσικὰ καὶ Ἑλληνικά. Τοῦτον τὸν διερμηνέα συλλαβὼν ὁ Θεμιστοκλῆς προέτεινε καὶ τὸν ἐφόνευσαν, διότι ἐτόλμησε νὰ μολύνῃ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν διὰ βαρβάρων προσταγμάτων. Διὰ νὰ μὴ εἰσχωρήσῃ δὲ διαφθορά εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῶν Περσικῶν χρημάτων, ἐνήργησε νὰ καταδικασθῇ εἰς στέρησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ὁ Ἀρθμιος καὶ ὅλη ἡ γενεὰ του, διότι ἐκόμισεν εἰς τὴν Ἑλλάδα χρυσὸν τῶν Μήδων. Ἀλλ' ὁ μέγιστος αὐτοῦ ἔπαινος εἶνε ὅτι διέλυσε τὰς διχονοίας τῶν Ἑλλήνων, καὶ διήλλαξε μεταξὺ τῶν πόλεις, καταπείσας πολλὰς ἐξ αὐτῶν ν' ἀναβάλωσι τὰς πρὸς ἀλλήλας ἔχθρας, χάριν τοῦ Περσικοῦ πολέμου.

Ὅτε δὲ ὁ εἰς τὰ Τέμπη σταλείς στρατὸς τῶν Ἑλλήνων ἀπῆλθεν ἄπρακτος, οἱ Ἀθηναῖοι, ὅλας τὰς ἐλπίδας τῶν εἰς τὸν Θεμιστοκλέα στηρίζαντες, ἀπέστειλαν αὐτὸν μετὰ πλοίων εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον, ὅπως φυλάττῃ διὰ θαλάσσης τὸν ἐκεῖ πορθμόν. Ἐδειξε δὲ τότε ὁ Θεμιστοκλῆς μέγα παράδειγμα φιλοπατρίας· διότι οἱ μὲν ἄλλοι Ἕλληνες ἤθελον νὰ ἔχωσιν οἱ Λακεδαιμόνιοι τὴν ἀρχηγίαν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι δὲν παρεδέχοντο ν' ἀκολουθῶσιν ἄλλους, ἐν ᾧ εἶχον τὰς πλειοτέρας ναῦς. Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς συνιδὼν τὸν κίνδυνον, καὶ αὐτὸς ὑπεχώρησε καὶ τοὺς Ἀθηναίους κατεπράυνε, λέγων ὅτι, ἂν οἱ Ἀθηναῖοι φανῶσι γενναῖοι κατὰ τὸν πόλεμον, οἱ Ἕλληνες μόνοι θά τοὺς ἀναγνωρίσωσιν ὡς ἀρχηγούς· οὕτω λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι ἔλαβον τὴν δόξαν ὅτι τοὺς μὲν ἐχθροὺς ἐνίκησαν διὰ τῆς ἀνδρείας, τοὺς δὲ φίλους διὰ τῆς φρονήσεως.

Ναύαρχος τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου ἀνεκηρύχθη ὁ ναύαρχος τῶν Σπαρτιατῶν Εὐρυβιάδης· οὗτος ἰδὼν παρατε-

ταγμένον τὸν πολυάριθμον στόλον τῶν Περσῶν καὶ ταρα-
χθεὶς, ἤθελε τάχιστα ν' ἀποπλεύσῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον.
Ἄλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς κατώρθωσε νὰ συγκρατήσῃ ἐκεῖ τὰ

Θεμιστοκλῆς.

Ἑλληνικὰ πλοῖα, καὶ οὕτω συνεκροτήθη ἡ ἐν Ἀρτεμι-
σίῳ ναυμαχία.

Αἱ εἰς τὸν πορθμὸν τοῦτον γενόμεναι ἀψιμαχίαι τὰ μέ-
γιστα ὠφέλησαν τοὺς Ἕλληνας, διότι ἐκ πείρας ἐδιδά-
χθησαν ὅτι οὔτε πολυάριθμοι στόλοι, οὔτε λαμπρὰ σή-
ματα τῶν πλοίων, οὔτε ἀλαζονικαὶ κραυγαὶ καὶ βάρβαροι

ἀλαλαγμοὶ δύνανται νὰ ἐκπλήξωσιν ἄνδρας τολμηροὺς καὶ γενναίους εἰς τὸ μάχεσθαι.

Ὅτε δὲ ἦλθεν ἡ ἀγγελία ὅτι ὁ Λεωνίδας ἔπεσεν ἐν Θερμοπύλαις, καὶ ὅτι ὁ Ξέρξης εἶνε κύριος τῶν παρόδων τῆς ξηρᾶς, ἀπεφάσισαν οἱ εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον Ἕλληνες νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἑλλάδος. Παραπλέων δὲ τὴν Εὐβοίαν ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅπου ἔβλεπεν ὅτι οἱ βάρβαροι ἔμελλον ἐξ ἀνάγκης νὰ προσορμισθῶσιν ἢ διὰ νὰ προμηθευθῶσιν ὕδωρ, ἢ διὰ νὰ ἐξασφαλίσθωσιν ἀπὸ τρικυμίας, ἐχάραττεν ἐπὶ τῶν λίθων γράμματα μακρόθεν καταφανῆ, προτρέπων τοὺς μετὰ τῶν βαρβάρων Ἴωνας νὰ ἐνθυμηθῶσιν ὅτι εἶνε Ἕλληνες, καὶ ἂν μὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἔλθωσι πρὸς τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων, εἰδὲ μή, νὰ προσπαθῶσι νὰ ἐπιφέρωσι βλάβην εἰς τοὺς βαρβάρους, προσενοῦντες ταραχὰς εἰς τὰς μάχας. Ἦλπιζε δὲ ὅτι, ἂφ' οὗ ἀναγνώσωσιν οἱ Ἴωνες τὰ γράμματα ταῦτα, ἢ θὰ πεισθῶσι νὰ παραιτήσωσι τοὺς Πέρσας, ἢ θὰ τοὺς ὑποπτεύσωσιν ἐκεῖνοι καὶ θὰ τοὺς ἀπομακρύνωσιν ἀπὸ τὰς μάχας.

Οἱ Ἀθηναῖοι προέτεινον εἰς τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας νὰ ἐξέλθωσιν εἰς τὴν Βοιωτίαν, καὶ ἐκεῖ ν' ἀποκρούτῃσι τὸν ἐχθρόν, πρὶν προφθάσῃ νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ καταστρέψῃ αὐτήν. Ἀλλ' οὐδεὶς ἤκουεν αὐτούς, καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἐφρόντιζον μόνον διὰ τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἤθελον νὰ συναθροίσωσι πάσας τὰς Ἑλληνικὰς δυνάμεις πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ, καὶ νὰ κτίσωσιν ἐπ' αὐτοῦ τεῖχος ἀπὸ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ. Οἱ Ἀθηναῖοι βλέποντες τὴν προδοσίαν ταύτην τῶν συμμάχων, οἵτινες ἄφινον αὐτοὺς μόνους ἀπέναντι τόσων μυριάδων ἐχθρῶν, ὠργίζοντο καὶ ἐλυποῦντο. Ἡ μόνη δὲ σωτηρία αὐτῶν ἦτο νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πόλιν καὶ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὰ πλοῖα· ἀλλ' ὁ λαὸς ἠναντιοῦτο.

Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀδυνατῶν νὰ καταπείσῃ τὸ πλῆθος δι' ἀνθρωπίνων λόγων, ἀνέφερεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὸν χρησμόν, ὅστις ἔλεγεν ὅτι, ὅταν ἐπέλθωσιν οἱ Πέρσαι

κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, μόνον τὰ ξύλινα τείχη θὰ σώσωσι τὴν πόλιν· εἶπε λοιπὸν ὅτι ξύλινα τείχη ἐννοεῖ ὁ χρησμὸς τὰ πλοῖα. Διὰ τῆς γνώμης ταύτης καὶ δι' ἄλλων ἐπιχειρημάτων, κατώρθωσε τέλος νὰ πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους νὰ μεταβιβάτωσι τὰς οἰκογενεῖας αὐτῶν εἰς Σαλαμῖνα, Αἴγιναν καὶ Τροιζῆνα, αὐτοὶ δὲ νὰ ἐπιβιθασθῶσιν εἰς τὰς τριήρεις καὶ νὰ εἶνε ἔτοιμοι εἰς τὸν κατὰ θάλασσαν πόλεμον.

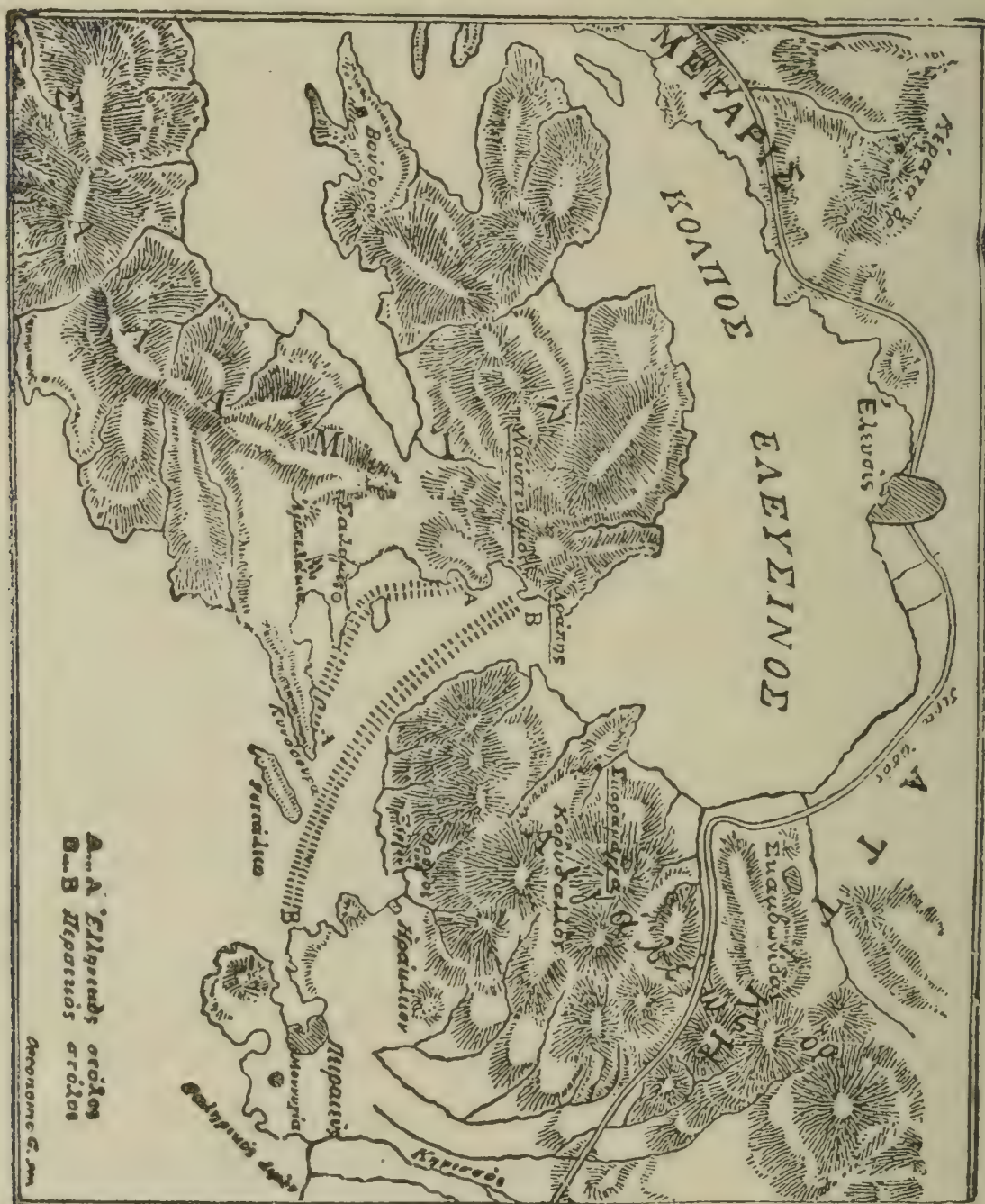
Ὅτε ἐξέπλεον οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκαταλείποντες τὰς οἰκίας καὶ τοὺς ναοὺς αὐτῶν, τὸ θέαμα ἦτο σπαραξικάρδιον· ἀλλ' ἐκίνει καὶ τὸν θαυμασμὸν διὰ τὴν τόλμην τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἵτινες ἄκαμπτοι εἰς τὰς οἰμωγὰς καὶ τὰ δάκρυα τῶν γονέων ἢ τῶν συζύγων, καὶ τοὺς ἐναγκαλισμοὺς τῶν τέκνων, ἐπεβιβάζοντο εἰς τὰς τριήρεις.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ βάρβαρος ὑπέταξε τὴν Βοιωτίαν καὶ κατέστρεψεν ἐκ θεμελίων τὰς Πλαταιάς καὶ τὰς Θεσπιάς, αἵτινες μόναι ἀντέστησαν κατ' αὐτοῦ, ἔπειτα δ' ἐπῆλθε κατὰ τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ πόλις ἦτο ἔρημος· μόνον ἐντὸς τῆς Ἀκροπόλεως εἶχον μείνῃ ὀλίγοι γέροντες καὶ τινες πολῖται, οἵτινες εἶχον ἐξηγήσῃ τὸν χρησμὸν κατ' ἄλλον τρόπον, καὶ εἶχον ὀχυρώσῃ τὴν Ἀκρόπολιν διὰ ξυλίνου τείχους. Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἀντέστησαν γενναίως ἐναντίον τῶν ἐφόδων τοῦ βαρβάρου, ἀλλὰ τέλος ὁ ἐχθρὸς ἐπυρπόλησε τὸ ξύλινον τεῖχος, καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν κατέσφαξε τοὺς ὑπερασπιστὰς αὐτῆς. Ἐπειτα δὲ διήρπασε τὴν πόλιν καὶ ἐπυρπόλησεν αὐτήν.

Ὁ Εὐρυβιάδης, ὅστις, ὡς εἶδομεν, εἶχε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὄλου στόλου, ἤθελε νὰ πλεύσῃ εἰς τὸν Ἰσθμόν. ὅπου ἦτο συνηθροισμένον καὶ τὸ πεζικὸν τῶν Πελοποννησίων, ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς ἀντέλεγεν. Ὀργισθεὶς ὁ Εὐρυβιάδης ὕψωσε τὴν βακτηρίαν νὰ τον κτυπήσῃ. Ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς ἀπῆντησε μετὰ πραότητος « Πάταξον μὲν, ἄκουσεν δέ ». Ἡ μεγαλοφροσύνη αὕτη τοῦ Θεμιστοκλέους ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν κρισιμωτάτην ἐκείνην στιγμὴν ἀπὸ ἐμφυλίου πολέμου.

Καὶ κατώρθωσε μὲν νὰ πείσῃ τοὺς Ἕλληνας νὰ ναυμαχήσωσιν ἐκεῖ· ὅτε ὁμῶς ὁ στόλος τῶν πολεμίων ἐπλεεν εἰς τὴν Σαλαμῖνα, καὶ διὰ τοῦ πλήθους αὐτοῦ ἀπέκρυψε τοὺς αἰγιαλούς, ἐφάνη δὲ καὶ εἰς τὴν ξηρὰν τὸ ἄπειρον πλή-

Τοπογραφικὸς χάρτης τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας.

θος τῶν βαρβάρων, τότε οἱ Πελοποννήσιοι λησμονήσαντες τοὺς λόγους τοῦ Θεμιστοκλέους, ἐζήτουν νὰ πλεύσωσι τὴν νύκτα πάλιν πρὸς τὸν Ἴσθμόν. Ὁ Θεμιστοκλῆς τότε πρὸς σωτηρίαν τῶν ὅλων, ἐπινόει τὸ ἐξῆς στρατήγημα. Στέλλει κρυφίως πρὸς τὸν Ξέρξην τὸν παιδαγωγὸν τῶν τέκνων

του Σίκιννον νὰ εἶπῃ πρὸς αὐτόν, ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων, φίλος ὢν τοῦ βασιλέως, ἀναγγέλλει πρὸς αὐτὸν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐτοιμάζονται νὰ φύγῳσι, καὶ τον προτρέπει νὰ μὴ τοὺς ἀφήσῃ, ἀλλὰ νὰ καταστρέψῃ τὴν ναυτικὴν αὐτῶν δύναμιν, ἐν ὅσῳ εἶνε μακρὰν τὸ πεζικόν των στρατεύμα. Ὁ Ξέρξης πιστεύσας ὅτι ἡ συμβουλὴ αὕτη ἐδόθη ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτόν, προσέταξε μέρος τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ νὰ καταλάβῃ τὴν μικρὰν νῆσον Ψυττάλειαν, κειμένην μεταξὺ τῆς Σαλαμίνος καὶ τῆς ξηρᾶς, διακόσια δὲ πλοῖα νὰ περικυκλώσωσι τοὺς μεταξὺ των ἐρίζοντας Ἕλληνας.

Τὴν εἶδισιν ὅτι τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα περικυκλώθησαν ὑπὸ τῶν Περσικῶν, ἔφερεν εἰς τὸν Θεμιστοκλέα καὶ τοὺς ἄλλους στρατηγοὺς περὶ τὸ μεσονύκτιον ὁ Ἀριστείδης. ἐλθὼν ἐν σπουδῇ ἐξ Αἰγίνης· ἐπεβεβίωσε δὲ τοῦτο καὶ Τηνία τριήρης αὐτομολήσασα πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Τώρα λοιπὸν οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ ναυμαχήσωσιν ἐκόντες ἄκοντες. Καθὼς δ' ἔγινεν ἡμέρα, ἀνείλκυσαν τὰς ἀγκύρας καὶ ἀνήχθησαν μεθ' ὅλου τοῦ στόλου· παρευθὺς δ' ἐπετέθησαν κατ' αὐτῶν οἱ βάρβαροι. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐφύλαξε τὴν συνήθη ὥραν, καθ' ἣν πνέει δυνατὸς ἄνεμος ἐκ τοῦ πελάγους. ἐγείρων κύματα εἰς τὸ στενόν· καὶ τὰ μὲν Ἑλληνικὰ πλοῖα, ἐπειδὴ ἦσαν ἀλιτενῇ καὶ χαμηλότερα, δὲν ἐβλάπτοντο, τὰ δὲ βαρβαρικά, ἐπειδὴ εἶχον ὑψηλὰς τὰς πρύμνας καὶ τὰ καταστρώματα, καὶ ἦσαν βαρέα καὶ δυσκίνητα, παρσύροντο ὑπὸ τῶν κυμάτων καὶ ἐρρίπτοντο πλαγίως ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν, ἅτινα ἐπήρχοντο κατ' αὐτῶν κατ' εὐθείαν καὶ μετὰ πολλῆς ταχύτητος.

Οἱ Πέρσαι ἐντὸς στενοῦ τόπου εὕρισκόμενοι, δὲν ἠδύναντο νὰ λάβωσι μέρος ὅλοι ὁμοῦ εἰς τὴν ναυμαχίαν, οὐδὲ νὰ περικυκλώσωσι τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα· κατὰ δὲ τὴν συμπλοκὴν τὰ πλοῖα αὐτῶν κατεστρέφοντο συγκρουόμενα πρὸς ἄλληλα.

Ὁ Ξέρξης ἐπὶ χρυσοῦ θρόνου καθήμενος ἐπὶ τοῦ ὄρους Αἰγάλεω ὑπεράνω τοῦ Ἡρακλείου (τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡρακλέους) ἀντικρὺ τῆς Σαλαμῖνος, ἐκεῖ ὅπου διὰ στενοῦ πορθμοῦ χωρίζεται ἡ νῆσος ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς, ἐπώπτευε τὴν μάχην καὶ ἔβλεπε τὰ πελώρια αὐτοῦ πλοῖα κατατροπούμενα ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ ἐνταῦθα πολλὰκις ἀνεπήδηтен ἔντρομος ἐπὶ τοῦ δίφρου του. Ἡ ναυμαχία οἰήρκεσε μέχρι τοῦ δειλινοῦ, ὅτε οἱ βάρβαροι ἐτράπησαν εἰς ἐπονείδιστον φυγὴν.

Ὁ Ξέρξης δὲν ἐτόλμησε πλέον νὰ συνάψῃ ἄλλην μάχην, ἀλλ' ἐφυγεκατεσπευσμένως, ἀφήσας μόνον τριακοσίας χιλιάδας ἐκλεκτοῦ στρατοῦ, καὶ τὸν γαμβρόν του Μαρδόνιον, ὅστις ὑπεσχέθη νὰ ἐκδικήσῃ τὴν κατὰ θάλασσαν ἥτταν καὶ νὰ καθυποτάξῃ τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἀπέθανε τὸ πλεῖστον τοῦ στρατεύματος ἐκ νόσου καὶ πείνης· μετὰ τεσσαράκοντα δὲ ἡμερῶν πορείαν, σύρων μεθ' ἑαυτοῦ τὰ ἐλεεινὰ συντρίμματα τῆς Περσικῆς στρατιᾶς, ἔφθασεν ὁ μέγας βασιλεὺς εἰς τὸν Ἑλλήσποντον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τρικυμία εἶχε διαλύσῃ τὰς γεφύρας, ἠναγκάσθη νὰ διαπεραιωθῇ δι' ἀλιευτικοῦ πλοιαρίου εἰς Ἀσίαν, αὐτὸς ὁ μετὰ τῆς πομπῆς καὶ ἀλαζονείας πρὸ μικροῦ κατελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ ἐνδοξος ἐν Σαλαμῖνι νίκη, ἥτις ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς ὑποδουλώσεως, καὶ τὴν ἀνθρωπότητα ὅλην ἐκ τῆς βαρβαρότητος, ὀφείλεται πρὸ πάντων εἰς τὸν Θεμιστοκλέα. Εἰς αὐτὸν ἀνήκει τὸ πρῶτον βραβεῖον· ἀλλ' ὅτε οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἑλλήνων ἀπῆλθον εἰς τὸν Ἰσθμὸν καὶ ἐψήφισαν εἰς τίνα ἀνήκει τὸ πρωτεῖον, ἕκαστος μὲν ἔκρινεν ἑαυτὸν πρῶτον, δεύτερον δὲ τὸν Θεμιστοκλέα.

Ἀλλ' ἂν ἐκ φθόνου δὲν ἀνεγνωρίζετο ἄριστος, τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν τούτοις διεφημίσθη ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐδοξάσθη. Ὅτε δὲ μετέβη εἰς τὴν Σπάρτην, οἱ Σπαρτιαῖται εἰς μὲν τὸν Εὐρυβιάδην ἔδωκαν στέφανον ἐκ κλάδου ἐλαίας ὡς ἀριστεῖον ἀνδρείας, εἰς δὲ τὸν Θεμιστοκλέα τὸν αὐτὸν στέφανον ὡς ἀριστεῖον φρονήσεως· ἐδώρησαν δὲ εἰς αὐτὸν τὸ

ἄριστον τῶν ἐν τῇ πόλει ἄρμάτων, καὶ τριακόσιοι ἐπίσημοι νέοι προέπεμψαν αὐτὸν μέγριτῶν ὀρίων τῆς Λακωνικῆς. Τοιαύτην τιμὴν οὐδέποτε εἰς οὐδένα ἀπένειμον οἱ Σπαρτιᾶται.

Ἀλλὰ τῆς μεγίστης τιμῆς ἡξιώθη κατὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας. Ἐτελοῦντο τὰ πρῶτα μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν Ὀλύμπια, καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἐνεφανίσθη εἰς τὸ στάδιον. Πάντες οἱ ἐκεῖ παρόντες ἀφήσαντες τοὺς ἀγωνιζομένους ἔστρεψαν πρὸς αὐτὸν τὴν προσοχὴν τῶν, καὶ ὅλην τὴν ἡμέραν αὐτὸν ἐθεῶντο καὶ ἐδείκνυσον εἰς τοὺς ξένους, θαυμάζοντες καὶ χειροκροτοῦντες. Ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς τοσαύτην χαρὰν ἡσθάνθη, ὥστε ὠμολόγησεν εἰς τοὺς φίλους του, ὅτι ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἔλαβε τὴν ἀμοιβὴν τῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἀγώνων του.

Ὁ Θεμιστοκλῆς εὐθὺς μετὰ τὰ μεγάλα ταῦτα γεγονότα ἐπεχείρησε ν' ἀνοικοδομήσῃ τὰς Ἀθήνας καὶ νὰ περιτειχίσῃ αὐτάς. Ἀλλ' οἱ Σπαρτιᾶται μαθόντες τοῦτο ἠναντιώθησαν, προφασιζόμενοι ὅτι δὲν συμφέρει εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ ὑπάρχωσιν ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου ὠχυρωμέναι πόλεις· διότι ἂν βραδύτερον εἰσβάλωσι πάλιν εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ Πέρσαι, αἱ Ἀθηναὶ θὰ χρησιμεύσωσιν εἰς αὐτοὺς ὡς ὀχύρωμα πρὸς ὑποδούλωσιν ὅλης τῆς Ἑλλάδος· ἀλλ' ἡ ἀληθὴς αἰτία ἦτο ὁ φθόνος, διότι δὲν ἤθελον νὰ ἴδωσι τὰς Ἀθήνας πάλιν μεγάλας καὶ ἀκμαζούσας. Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς συνεβούλευσε τοὺς Ἀθηναίους νὰ στείλωσιν αὐτὸν πρέσβυν εἰς τὴν Σπάρτην, καὶ παρήγγειλε νὰ μὴ παύσωσιν ἐργαζόμενοι ἡμέραν καὶ νύκτα ἄνδρες, γυναῖκες, παῖδες εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως.

Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐλθὼν εἰς τὴν Σπάρτην δὲν ἐνεφανίσθη εὐθὺς εἰς τοὺς ἐφόρους, προφασιζόμενος ὅτι περιμένει τοὺς συμπρέσβεις αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅμως ἤρχοντο εἰς τὴν Σπάρτην εἰδήσεις ὅτι τὸ τεῖχος τῶν Ἀθηναίων οἰκοδομεῖται, οἱ δὲ ἔφοροι παρεπονοῦντο. Ὁ Θεμιστοκλῆς ὅμως παρεκάλεσεν αὐτοὺς νὰ μὴ πιστεύωσιν εἰς ἀπλᾶς φήμας, καὶ ἔπεισεν αὐτοὺς ν' ἀποστείλωσι πρέσβεις εἰς Ἀθήνας· αὐτὸς δ'

ἐμήνυσε κρυφίως εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ μὴ ἀφήσωσι τοὺς πρέσβεις τῶν Σπαρτιατῶν ν' ἀναχωρήσωσι. πρὶν ἐπανέλθῃ αὐτὸς ἐκ Σπάρτης. Τέλος ἦλθον εἰς Σπάρτην καὶ οἱ ἀναμενόμενοι συμπρέσβεις, ὅτε πλέοντὰ τεῖχη εἶχον ὑψωθῆ ἔπαρκως. Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς προσελθὼν εἰς τοὺς ἐφόρους ἀνήγγειλε δημοσίᾳ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι περιτείχισαν τὴν πόλιν των. καὶ εἶνε ἱκανοὶ ν' ἀντικρούσωσιν οἷονδ' ἂν ποτε ἐχθρόν.

Τὸ παλαιὸν Φάληρον ἦτο ὁ ἀρχαῖος λιμὴν τῶν Ἀθηνῶν· ἀλλ' ἦτο μικρὸς καὶ οὐχὶ τόσον ἀσφαλής. Διὰ τοῦτο ὁ Θεμιστοκλῆς μετὰ τὴν οἰκοδομὴν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, κατέστησε τὸν Πειραιᾶ ἀξιόλογον λιμένα καὶ περιτείχισε καὶ αὐτόν.

Ὁ Θεμιστοκλῆς ἔνεκα τῆς μεγάλης αὐτοῦ δόξης ἐφείλκυσε τὸν φθόνον τῶν συμπολιτῶν του· διὰ τῶν ἐνεργειῶν δὲ τοῦ ἐν Ἀθήναις Σπαρτιατικοῦ κόμματος ἐξωστραχίσθη. Ὁ Θεμιστοκλῆς διέτριβεν εἰς Ἄργος ὅτε ἀνεκαλύφθη ἡ προδοσία τοῦ Πausανίου, τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης. Οἱ Σπαρτιᾶται τὸ μὲν ἐκ μίσους κατὰ τοῦ Θεμιστοκλέους, τὸ δὲ ἵνα μετριάσωσι τὸ ὄνειδος τῆς προδοσίας, τὸ ὅποιον προσήφθη εἰς τὴν πόλιν των, ἐξηρέθησαν τοὺς ἐν Ἀθήναις ἐχθροὺς του καὶ τὸν κατηγόρησαν ὡς συνεννοούμενον καὶ αὐτὸν μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας. Ὁ Θεμιστοκλῆς οὕτω διαβληθεὶς, ἔγραψε πρὸς τοὺς συμπολίτας του ἀπολογούμενος. Ἀλλ' ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων πεισθεὶς ὑπὸ τῶν κατηγορούντων αὐτόν, ἔπεμψεν ἄνδρας ὅπως συλλάβωσι καὶ φέρωσιν αὐτόν εἰς Ἀθήνας νὰ κριθῇ. Ἀλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς μαθὼν τοῦτο, διεπέρασεν εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Μολοσσῶν Ἀδμητον, ὅστις εἰ καὶ ἐχθρὸς αὐτοῦ διὰ πολιτικούς λόγους, ἐδέχθη ὁμῶς γενναιοφρόνως καὶ ἐπροστάτευσεν τὸν Θεμιστοκλέα, ἀρνηθεὶς νὰ παραδώσῃ αὐτόν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, καίτοι οὗτοι ἐπιμόνως ἀπῆτουν αὐτόν.

Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖ δὲν ἦτο ἀσφαλής, ὁ Ἀδμητος ἔπεμψεν αὐτόν εἰς τὴν Πύδναν τῆς Μακεδονίας· ἐκεῖθεν ὁ Θε-

μιστοκλῆς ἐπιβάς πλοίου ἔπλεεν ἄγνωστος εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀλλὰ τὸ πλοῖον ἔνεκα σφοδρᾶς τρικυρίας ἔφθασεν εἰς τὴν Νάξον, πολιορκουμένην τότε ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Θεμιστοκλῆς φοβηθεὶς τὸν κίνδυνον, ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν εἰς τὸν πλοίαρχον, καὶ δι' ὑποσχέσεων καὶ ἀπειλῶν ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ πλεύσῃ εἰς Ἀσίαν.

Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν εἶχε προκηρύξῃ ἀμοιβὴν διακοσίων ταλάντων εἰς ὅντινα ἤθελε συλλάβῃ τὸν Θεμιστοκλέα. καὶ πολλοὶ παρεφύλαττον νὰ συλλάβωσιν αὐτὸν ἀλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς τῇ βοηθείᾳ τινὸς φίλου του, κατώρθωσε νὰ φθάσῃ σῶος καὶ ὑγιῆς εἰς τὰ Σοῦσα, τὴν πρωτεύουσάν τῆς Περσίας.

Ὁ Ξέρξης εἶχεν ἀποθάνῃ, ἐβασίλευε δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀρταξέρξης. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐλθὼν πρὸς τὸν βασιλέα εἶπε διὰ διερμηνέως «Ἐγὼ εἶμαι Θεμιστοκλῆς ὁ Ἀθηναῖος, καὶ ἔρχομαι πρὸς σέ διωχθεὶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Πολὺ ἔβλαψα καὶ τὸν πατέρα σου καὶ τοὺς Πέρσας, ἐν ὧσιν ἤμην ἠναγκασμένος νὰ ὑπερασπίζω τὴν κινδυνεύουσαν πατρίδα μου· ἀλλ' ὅμως ὅτε πλέον ἢ μὲν πατρίς μου ἦτο ἐν ἀσφαλείᾳ, ὁ δὲ πατήρ σου ἐν κινδύνῳ, ὠφέλησα αὐτὸν πολὺ πλείοτερον. διότι δὲν ἀφῆκα τοὺς Ἕλληνας νὰ τον καταδιώξωσιν. Ἐρχομαι λοιπὸν σήμερον ἕτοιμος νὰ λάβω παρὰ σοῦ χάριν, καὶ νὰ σέ παρακαλέσω νὰ λησμονήσῃς τὴν κατ' ἐμοῦ ὀργὴν σου».

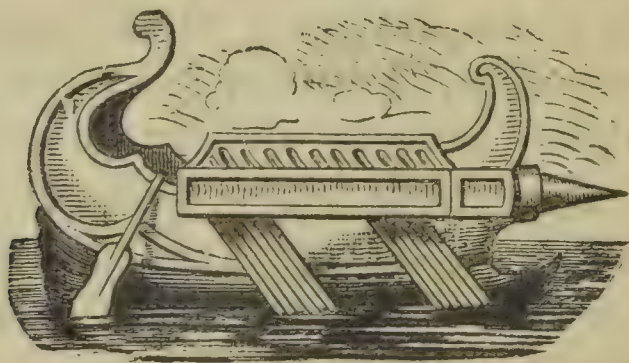
Ἀκούσας ταῦτα ὁ βασιλεὺς, εἰς μὲν τὸν Θεμιστοκλέα οὐδὲν ἀπεκρίθη, ἀν καὶ ἐθαύμασε τὸ φρόνημα καὶ τὴν τόλμην αὐτοῦ· μακαρίσας δὲ ἑαυτὸν ἐνώπιον τῶν φίλων, ὥς ἂν συνέβῃ μεγίστη εὐτυχία, ἠὐχθήθη εἰς τὸν Θεὸν νὰ φωτίζῃ πάντοτε τοὺς ἐχθρούς του νὰ διώκωσι τοὺς ἀρίστους τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν. Λέγεται δὲ ὅτι τὴν νύκτα καθ' ὕπνον ἐκ τῆς χαρᾶς του ἀνεδόησε τρεῖς «Ἐχω Θεμιστοκλέα τὸν Ἀθηναῖον».

Ὁ Θεμιστοκλῆς μαθὼν ἐντὸς ἐνὸς ἔτους τὴν Περσικὴν γλῶσσαν, συνεγνωεῖτο ἀπ' εὐθείας μετὰ τοῦ βασιλέως.

Ἐτίμησε δ' αὐτὸν ὁ βασιλεὺς ὅσον οὐδένα ἄλλον ξένον, διότι καὶ εἰς τὸ κυνήγιον παρελάμβανεν αὐτόν, καὶ καθ' ἑκάστην συνδιέτριβε μετ' αὐτοῦ, καὶ τον συνέστησε καὶ εἰς τὴν μητέρα του. Ἔδωκε δὲ εἰς αὐτὸν τρεῖς πόλεις, τὴν Μαγνησίαν διὰ τὸν ἄρτον, τὴν Λάμφακον διὰ τὸν οἶνον, καὶ τὴν Μυοῦντα διὰ τὸ φαγητόν.

Ἀλλὰ μετὰ τινὰ ἔτη ὁ Πέρσης μονάρχης ἀπήτησε παρὰ τοῦ Θεμιστοκλέους νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Θεμιστοκλῆς μὴ θέλων οὔτε νὰ φανῇ προδότης πρὸς τὴν πατρίδα του, τὴν ὁποίαν ἄλλοτε ἔσωσεν ἐκ τῶν βαρβάρων, οὔτε ἀχάριστος νὰ φανῇ πρὸς τὸν εὐεργέτην του, προετίμητε νὰ πῇ δηλητήριο, καὶ ἐξέπνευσεν ἐν Μαγνησίᾳ ἐν ἡλικίᾳ ἐξήκοντα πέντε ἐτῶν. Ὁ Ἀρταξέρξης μαθὼν τὴν αἰτίαν τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἐθαύμασεν ἔτι μᾶλλον τὸν ἄνδρα, καὶ ἐξηκολούθησε φερόμενος εὐμενῶς πρὸς τοὺς φίλους αὐτοῦ καὶ τοὺς οἰκείους.

Λέγεται δὲ ὅτι βραδύτερον κρυφίως μετεκομίσθησαν τὰ ὄστᾱ αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ ἐτάφησαν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς. Ὁ δὲ ὑποτιθέμενος οὗτος τάφος τοῦ Θεμιστοκλέους, βρεχόμενος ὑπὸ τῆς θαλάσσης ἐν ᾗ τοσοῦτον ἐδοξάσθη, κεῖται πρὸς τὰ δεξιὰ ὅταν εἰσπλέῃ τις εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς, πλησίον τοῦ τάφου τοῦ νέου Θεμιστοκλέους τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ναυάρχου Ἀνδρέου Μιαούλη.

Ἀρχαῖον πλοῖον.

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ

(480 π. Χ)

Ὁ Ἀριστείδης ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων, κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας Ἡροδότου, ἦτο ὁ ἄριστος καὶ δικαιοτάτος τῶν Ἀθηναίων, καὶ διὰ τοῦτο ἐπωνομάσθη Ἀριστείδης ὁ δίκαιος.

Αἱ τιμαὶ δὲν καθίστων αὐτὸν ὑπερήφανον, ἦτο ἀνὴρ εὐγενὴς τοὺς τρόπους καὶ πρᾶος· ἐφρόνει δὲ ὅτι πρέπει νὰ ὑπηρετῇ τὴν πατρίδα, χωρὶς ν' ἀποβλέπῃ εἰς κέρδος ἢ ὠφέλειαν, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν δόξαν αὐτῆς. Τότον δ' ἐτίμων οἱ Ἀθηναῖοι τὸν Ἀριστείδην, ὥστε παριστανομένης ποτὲ τραγωδίας τινὸς τοῦ Αἰσχύλου, ὅτε ὁ ὑποκριτὴς εἶπε τὸν στίχον:

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει

(Ὅχι νὰ φαίνεται ἄριστος, Ἀλλὰ νὰ εἶναι θέλει)

πάντων τὰ βλέμματα ἐστράφησαν πρὸς τὸν Ἀριστείδην, διότι πάντες ἤσαν τῆς γνώμης ὅτι εἰς ἐκεῖνον ἤρμοζεν ὁ τοιοῦτος ἔπαινος.

Ὅτε ἐνήγαγέ ποτε ἐχθρόν του εἰς τὸ δικαστήριον, ἐπέστησαν οἱ δικασταὶ ἐκ τῶν λόγων του ὅτι εἶχε δίκαιον, καὶ δὲν ἤθελον ν' ἀκούσωσι τὸν κατηγορούμενον, ἀλλ' ἦσαν ἔτοιμοι εὐθὺς νὰ ψηφίσωσι κατ' αὐτοῦ· τότε ὁ Ἀριστείδης ἀναστὰς παρεκάλεσε τοὺς δικαστὰς ν' ἀκούσωσι καὶ τὸν κατηγορούμενον κατὰ τὸν νόμον.

Ἄλλοτε ἐν ᾧ ἐδίκαζε δύο ἰδιώτας, ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν εἶπεν ὅτι ὁ ἀντίδικός του πολὺ ἠδίκησε τὸν Ἀριστείδην· τότε ὁ Ἀριστείδης ἀπήντησε «Φίλε μου, εἰπὲ τί κακὸν ἔπραξεν εἰς σὲ καὶ οὐχὶ εἰς ἐμέ, διότι διὰ σὲ δικάζω, καὶ ὅχι διὰ τὸν ἑαυτόν μου».

Ἐκλεχθεὶς ἐπιμελητὴς τῶν δημοσίων προσόδων, ἢ, ὅπως

σήμερον λέγομεν, ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν, ἐξήλεγχε τοὺς ἔχοντας δημοσίας θέσεις ὅτι ἔκλεπτον πολλά, Πολλοὶ δυσηρεστήθησαν κατ' αὐτοῦ καὶ τον κατηγορήσαν ἐπὶ κλοπῇ· ἀλλ' οἱ ἄριστοι καὶ ἐντιμότατοι τῶν πολιτῶν ἡγανάκτησαν διὰ τὴν συκοφαντίαν ταύτην, καὶ ὄχι μόνον ἀπήλλαξαν αὐτὸν ἀπὸ τῆς κατηγορίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν διώρισαν πάλιν.

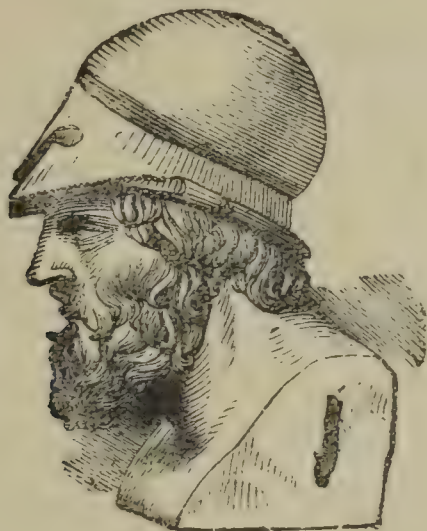
Ὁ Ἀριστείδης τότε προσεποιήθη ὅτι μετενόησε διὰ τὴν πρώτην του αὐστηρότητα, καὶ παρέβλεπεν ὀλίγον· τόσον ἔεῃρεσκεν εἰς τοὺς κλέπτοντας τὰ κοινά, διότι δὲν τοὺς ἐξήλεγχεν οὐδ' ἐξήταζεν ἀκριβῶς τοὺς λογαριασμοὺς αὐτῶν, ὥστε τὸν ὑπερεπήνουν καὶ συέχαιρον τὸν δῆμον διὰ τὴν ἀρίστην ἐκλογὴν, παρχινουῦντες αὐτὸν νὰ ἐκλέξη καὶ πάλιν ἐπιμελητὴν τὸν Ἀριστείδην. Ἐν ᾧ δὲ οἱ πολῖται ἐμελλον νὰ ψηφίσωσιν αὐτὸν, ὁ Ἀριστείδης ἀνέβη εἰς τὸ βῆμα καὶ ἐπιπλήττων τοὺς Ἀθηναίους, εἶπεν· «Ὅτε πιστῶς καὶ ἐντίμως ἐξεπλήρωσα τὸ καθήκόν μου, ὑβρίσθην καὶ κατηγορήθην, τώρα δέ, ὅτε παρέδωκα εἰς τὰς χεῖρας τῶν κλεπτῶν τὰ δημόσια χρήματα, σᾶς φαίνομαι θαυμαστὸς πολίτης. Αἰσχύνομαι τῇ ἀληθείᾳ διὰ τὴν σημερινὴν τιμὴν μᾶλλον, παρὰ διὰ τὴν πρὶν κατηγορίαν, καὶ ἀγανακτῶ, διότι κατὰ τὴν κρίσιν σας ἐνδοξότερον εἶνε νὰ χαρίζεται τις εἰς τοὺς κακοὺς, παρὰ νὰ διαφυλάττῃ τὸ δημόσιον χρῆμα». Ταῦτα εἰπὼν ἐξήλεγξε τὰς κλοπὰς, ἀπεστόμωσε τοὺς βοῶντας ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ ἐπαινεῦντας αὐτόν, καὶ τὸν ἀληθινὸν καὶ δίκαιον ἔπαινον εἶχε παρὰ τῶν ἐντίμων πολιτῶν.

Κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην εἰς τῶν δέκα στρατηγῶν τῶν Ἀθηναίων ἦτο καὶ ὁ Ἀριστείδης· τότε δὲ συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος, διότι αὐτὸς ἐνήργησε καὶ διὰ τοῦ λόγου καὶ διὰ τοῦ παραδείγματος νὰ δοθῇ ἡ ἀρχιστρατηγία εἰς τὸν Μιλτιάδην. Ἐν τῇ μάχῃ ἐκείνῃ ἡγωνίσθη γενναίως ὡς καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς, διοικῶν τοὺς στρατιώτας τῆς φυλῆς αὐτοῦ. Ὅτε δὲ μετὰ τὴν μάχην ἔσπευσαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν πόλιν, ὅπως

ὑπερασπίσωσιν αὐτήν, τὸν Ἀριστείδην ἀφῆκαν φύλακα τῶν λαφύρων καὶ τῶν αἰχμαλώτων, καὶ δὲν ἡπατήθησαν· ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος ἔκειντο σωρηδὸν ἐν τῷ στρατοπέδῳ· αἱ σκηναὶ καὶ τὰ συλληφθέντα πλοῖα ἦσαν πλήρη παντὸς εἶδους πλούτου. Ἀλλ' ὁ Ἀριστείδης οὔτε αὐτὸς ἤγγισέ τι, οὔτε εἰς ἄλλον τινὰ ἐπέτρεψεν.

Ὁ Ἀριστείδης, ἐν ᾧ κατ' ἀρχὰς ἠγαπᾶτο διὰ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, βραδύτερον ἐφθονεῖτο, μάλιστα δὲ ἰσχυρῶς ἀντεπολιτεύετο αὐτὸν ὁ Θεμιστοκλῆς, εἰς τοῦ ὁποίου τὰ

Ἀριστείδης.

τολμηρὰ σχέδια ἠναντιοῦτο. Τέλος δὲ περὶ τὸ 484 π. Χ. ἐξωστρακίσθη. Ἦτο δὲ ὁ ὀστρακισμὸς ἐντιμὸς ἐξορία ἐπὶ δέκα ἔτη, ἐπιβαλλομένη εἰς τοὺς πολίτας, οἵτινες ἐφείνοντο ὑπερέχοντες διὰ τὸν πλοῦτον ἢ τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ ἢ τὴν πολιτικὴν δύναμιν, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἦσαν ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν δημοκρατίαν· ἐγίνετο δὲ ὡς ἑξῆς. Ἐκαστος δημότης ἐλάμβανεν ὄστρακον (κερχμίνην πινακίδα) καὶ ἔγραφεν ἐπ' αὐτοῦ τὸ ὄνομα τοῦ πολίτου, τὸν ὁποῖον ἤθελε νὰ ἐξωστρακίσωσι, καὶ το ἔρριπτεν εἰς ὠρισμένον τῆς ἀγορᾶς τόπον· ἔπειτα οἱ ἄρχοντες ἠρίθμουν τὰ ὄστρακα, καὶ ἂν εὗρίσκετο ἐπὶ ἑξακισχιλίων τούλάχιστον ὀστράκων τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοῦ πολίτου, ὁ πολίτης οὗτος ἐξωστρακίζετο. Ἐν ᾧ δ' ἐγράφοντο τὰ ὄστρακα, χωρικός τις ἀγράμματος πλη-

σιάσας τὸν Ἀριστείδην κατὰ τύχην, παρεκάλει αὐτὸν νὰ γράψῃ ἐπὶ τοῦ ὀστράκου του: Ἀριστείδης. «Καὶ τί κακὸν σ' ἔκαμεν ὁ Ἀριστείδης;» ἐρωτᾷ οὗτος ἐκπληκτος· ὁ δὲ χωρικός ἀπεκρίθη «Τίποτε, εὐδὲ γνωρίζω καὶ τὸν ἄνδρα, ἀλλ' ἐνοχλοῦμαι ν' ἀκούω ὅλημέρα νὰ τον ὀνομάζουν δίκαιον». Ἀκούσας ταῦτα ὁ Ἀριστείδης οὐδὲν εἶπεν, ἀλλ' ἔγραψε τὸ ὀνομά του εἰς τὸ ὀστρακον καὶ τοῦ ἔδωκεν ὀπίσω. Ἀπερχόμενος δὲ τῆς πατρίδος του ὕψωσε τὰς χεῖρας πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ ἠὐχθήθη οὐδέποτε νὰ ἔλθωσιν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοιαύτην περίστασιν ὥστε ν' ἀναγκασθῶσι νὰ ἐνθυμηθῶσιν αὐτόν.

Καί τοι δὲ ὁ ὀστρακισμὸς διήρκει δέκα ἔτη, οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν ν' ἀνακαλέσωσι τὸν Ἀριστείδην τὸ τρίτον ἔτος τῆς ἐξορίας του· ὅτε ὁ Ξέρξης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν, οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ πρότασιν τοῦ Θεμιστοκλέους ἐψήφισαν τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ. Ὅτε δὲ ὁ Περσικὸς στόλος ἐπολιόρχησε τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα, ὁ Ἀριστείδης ἰδὼν τοῦτο ἐξ Αἰγίνης, ὅπου ἔμενεν ἕως τότε ἐξόριστος, διέπλευσεν ἐπὶ πλοιαρίου παρατόλμως διὰ μέσου τῶν ἐχθρικῶν πλοίων, διὰ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν κίνδυνον τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ καὶ ἀγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Εἶπε δὲ πρὸς τὸν Θεμιστοκλέα, τὸν παλαιὸν αὐτοῦ ἀντίπαλον «Ἡμεῖς, ὦ Θεμιστοκλεῖς, ἅς ἀφήσωμεν τὴν παιδαριώδη ἔριν ἡμῶν καὶ ἅς ἀρχίσωμεν σωτήριοι καὶ ἀξιέπαινον φιλονικίαν, ἀμιλλώμενοι πρὸς ἀλλήλους πῶς νὰ σώσωμεν τὴν πατρίδα, σὺ μὲν ὡς ἄρχων καὶ στρατηγός, ἐγὼ δὲ ὡς ἀπλοῦς ὑπασπιστῆς σου καὶ σύμβουλος».

Ὁ Ἀριστείδης ἠγωνίσθη γενναίως καὶ κατὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν· καταλαβὼν μετὰ τάγματος Ἀθηναίων ὀπλιτῶν τὴν νῆσον Ψυττάλειαν, ἐφόνευσεν τοὺς ἐπ' αὐτῆς εὐρισκομένους Πέρσας.

Μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Ξέρξου ἔμεινεν ἐν Ἑλλάδι ὁ Μαρδόνιος μετὰ τριακοσίων χιλιάδων ἐκλεκτοῦ στρατοῦ διὰ νὰ καθυποτάξῃ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Μαρδόνιος διαχειμάζων ἐν

Θεσσαλία, ἐπεχείρησεν ἐκ παντὸς τρόπου ν' ἀποσπάσῃ τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τῆς συμμαχίας τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Ἐστειλε δὲ εἰς τὰς Ἀθήνας πρέσβεις, προτείνων ὅτι καὶ τὰς Ἀθήνας θ' ἀνοικοδομήσῃ, καὶ χρήματα πολλὰ θὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς, καὶ ἡγεμόνας τῶν Ἑλλήνων θὰ τοὺς ἀναδείξῃ ἐὰν μείνωσιν οὐδέτεροι.

Μαθόντες ταῦτα οἱ Σπαρτιαῖται καὶ φοβηθέντες μήπως πεισθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι, ταχέως ἔπεμψαν πρέσβεις εἰς Ἀθήνας, ὅπως ἀποτρέψωσιν αὐτοὺς ἀπὸ πράξεως ἥτις ἐμελλε νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ὑποδούλωσιν ὅλης τῆς Ἑλλάδος· παρεκάλουν δὲ αὐτοὺς ν' ἀποστείλωσιν εἰς τὴν Σπάρτην τὰς οἰκογενείας των, καὶ ἔλεγον ὅτι αὐτοὶ ἀναλαμβάνουσι νὰ διατρέφωσι τοὺς γέροντας. Οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν εἰς δεινὴν θέσιν ἔνεκα τῆς ἐρημώσεως τῆς χώρας αὐτῶν, ἦσαν δὲ καὶ δυσηρεστημένοι κατὰ τῶν συμμάχων, ἀλλ' ὅμως ἔδειξαν λαμπρὸν φρόνημα. Ἀκούσαντες τοὺς λόγους τῶν πρέσβεων τῶν Σπαρτιατῶν, ἔδωκαν τὴν ἐξῆς θαυμαστὴν ἀπόκρισιν, συνταχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου.

«Δὲν ἀποροῦμεν ἐὰν οἱ ἐχθροὶ νομίζωσιν ὅτι τὰ πάντα δύναται τις νὰ ἀγοράζῃ διὰ τοῦ πλούτου καὶ διὰ τῶν χρημάτων, διότι αὐτοὶ δὲν εἰξεύρουσιν ἄλλο πρᾶγμα πολυτιμότερον παρὰ τὰ χρήματα· ἀλλ' ὅμως ὀργιζόμεθα κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων, οἵτινες βλέπουσι μόνον τὴν σημερινὴν πενίαν τῶν Ἀθηναίων, καὶ λησμονοῦσι τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν φιλοτιμίαν αὐτῶν, καὶ τοὺς παρακινοῦσι ν' ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς πατρίδος χάριν τροφῆς!»

Καλέσας δὲ ὁ Ἀριστείδης τοὺς πρέσβεις εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ λαοῦ, πρὸς μὲν τοὺς πρέσβεις τῶν Λακεδαιμονίων εἶπε, «Νὰ εἴπητε εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους ὅτι δὲν ὑπάρχει τόσον πλῆθος χρυσοῦ οὔτε ἐπὶ τῆς γῆς, οὔτε ὑπὸ τὴν γῆν, ἀντὶ τοῦ ὁποίου οἱ Ἀθηναῖοι ν' ἀνταλλάξωσι τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἑλλήνων»· πρὸς δὲ τοὺς πρέσβεις τοῦ Μαρδονίου δείξας τὸν ἥλιον εἶπεν «ἐφ' ὅσον ὁ ἥλιος δὲν μεταβάλλει τὴν πορείαν αὐτοῦ, οἱ Ἀθηναῖοι θὰ πολεμῶσι τοὺς Πέρσας, πι-

στεύοντες εἰς τὴν βοήθειαν τῶν θεῶν, τῶν ὁποίων οἱ Πέρσαι ἔκαυσαν τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ἀγάλματα».

Κατὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων ἦτο ὁ Ἀριστείδης, ὅστις ὅχι μόνον γενναιότητα ἔδειξεν, ἀνδρειότατα ἀγωνισθεὶς μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ φρόνησιν· ὅτε δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ὠργίζοντο διὰ τὰς συχνὰς μεταβολὰς τὰς ὁποίας ἔκαμνεν εἰς τὴν παράταξίν των ὁ ἀρχιστράτηγος Πausanίας, ὅτε μὲν ἐδῶ, ὅτε δὲ ἐκεῖ τοποθετῶν αὐτούς, ὁ Ἀριστείδης εἶπε «πᾶσα θέσις εἶνε καλὴ ὅπως ἐκτελέσῃ τις πιστῶς τὸ καθήκον του καὶ ἀποθάνῃ ἐν τῇ τάξει του».

Ἡ ἀρετὴ τοῦ Ἀριστείδου ὠφέλησε τὰ μέγιστα τὰς Ἀθήνας. Ὅτε οἱ σύμμαχοι ἐν Βυζαντίῳ δυσηρεστημένοι διὰ τὴν ἀγέρωχον καὶ δεσποτικὴν διαγωγὴν τοῦ Πausanίου ἀπεσπῶντο τῆς Σπάρτης, στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων ἦτο ὁ Ἀριστείδης. Σφοδρῶς ἐπιθυμῶν νὰ εἶνε συνησπισμένοι οἱ Ἕλληνες ἐναντίον τῶν Περσῶν, ἔπεισε τοὺς Ἕλληνας τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων τῆς μικρᾶς Ἀσίας νὰ συνάψωσι συμμαχίαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων, σκοπὸν ἔχουσιν τὴν ἀπόκρουσιν τῶν βαρβάρων. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων πόλεων συνήρχοντο εἰς τὴν Δῆλον, τὴν ἱερὰν νῆσον τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅπου ἦτο καὶ τὸ ταμεῖον· αἱ μεγάλαί τε πόλεις ὑπεχρεοῦντο νὰ παρέχωσι πλοῖα καὶ ἄνδρας καὶ χρήματα, αἱ δὲ μικρότεραι μόνον χρήματα. Ὁ Ἀριστείδης ἐθεωρήθη ὡς ὁ καταλληλότετος ὅπως ὀρίσῃ τὴν εἰσφορὰν ἐκάστης πόλεως μετὰ τοσαύτης δὲ δικαιοσύνης καὶ ἀμεροληψίας ἐξετέλεσε τὴν ἐντολὴν ταύτην, ὥστε οὐδὲν παράπονον οὐδεμιᾶς πόλεως ἠκούσθη κατ' αὐτοῦ. Εἰς τὸν Ἀριστείδην δὲ ἀνετέθη καὶ ἡ διαχείρισις τοῦ συμμαχικοῦ ταμείου. Ἐν ᾧ δὲ διεχειρίζετο ποσὸν ἑκατομμυρίων δραχμῶν, ἀπέθανε πένης. Ἡ δὲ πατρίς τιμῶσα τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀνδρός, αὐτὸν μὲν ἐκήδευσεν δημοσίᾳ δαπάνῃ, ἀνεγείρασα καὶ μνημεῖον ἐν Φαλήρῳ τὰς δὲ θυγατέρας του ἐπρόκισεν.

ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ

(480 π. X.)

Ὁ Μαρδόνιος, ἀφ' οὗ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέρριψαν τὰς περὶ συμμαχίας προτάσεις του, ἐκίνησεν ἀμέσως ἐκ Θεσσαλίας ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν· οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκατέλιπον ἐκ δευτέρου τὴν πόλιν, ἣν εἶχον ἐν μέρει ἀνοικοδομήσῃ καὶ μετέβησαν πάλιν εἰς Σαλαμῖνα σὺν γυναῖξί καὶ τέκνοις, τὰ δὲ Περσικὰ στρατεύματα κατέλαβον τὰς Ἀθήνας. Ἀλλ' ὁ Μαρδόνιος δὲν ἠθέλησε νὰ ἐρημώσῃ τὴν χώραν, διότι ἤλπιζεν εἰσέτι ὅτι θὰ πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους νὰ γίνωσι σύμμαχοι αὐτοῦ, πρὸς τοῦτο δ' ἔστειλε πρέσβυν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν Σαλαμῖνα. Ἐκ τῶν Ἀθηναίων βουλευτῶν εἰς μόνον, ὁ Λυκίδης, ἐγνωμοδότησεν ὅτι νομίζει συμφερούσας τὰς προτάσεις τοῦ Μαρδονίου. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι τόσον ἠγανάκτησαν κατ' αὐτοῦ, ὥστε τὸν ἐλιθοβόλησαν· αἱ δὲ γυναῖκες τῶν Ἀθηναίων, ὀρμήσασαι εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ συμβουλευσαντος τοιαύτην προδοσίαν, ἐλιθοβόλησαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὰ τέκνα.

Ὁ Μαρδόνιος ἀπελπισθεὶς πλέον ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θὰ συνθηκολογήσωσι μετ' αὐτοῦ, κατέστρεψε τὰ πάντα ἐν τῇ Ἀττικῇ. Ὅτε δὲ ἔμαθεν ὅτι ἐξεκίνησαν καὶ οἱ Σπαρτιᾶται, τότε ἀπεχώρησεν εἰς τὴν Βοιωτίαν, τῆς ὁποίας αἱ πεδιάδες ἦσαν καταλληλότεραι πρὸς μάχην πολυαρίθμου στρατοῦ, καὶ ἐστρατοπέδευσε πρὸς βορρᾶν τοῦ ποταμοῦ Ἀσωποῦ. Τόσῃν δὲ μεγάλῃν ἔκτασιν εἶχε τὸ Περσικὸν στρατόπεδον, ὥστε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ το περιφράξῃ δι' ὀχυρώματος, ἀλλὰ κατεσκεύασε ξύλινον τεῖχος περίξ αὐτοῦ. Καὶ οἱ μὲν Πέρται ἦσαν τριακόσiai περίπου χιλιάδες, οἱ δὲ Ἕλληνες περὶ τὰς ἑκατὸν δέκα· τὴν ἀρχηγίαν δὲ τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἶχεν ὁ Σπαρτιάτης Πausanίας.

Ὁ Pausanίας ἦτο υἱὸς τοῦ Κλεομβρότου ἐκ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τῶν Ἀγιδῶν, καὶ ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου

βασιλέως Πλειστάρχου, υιοῦ καὶ διαδόχου τοῦ ἐν Θερμοπύλαις πεσόντος Λεωνίδα.

Ὁ Παυσανίας παρέταξε τὸ Ἑλληνικὸν στράτευμα εἰς τὰς βορείους ὑπωρείας τοῦ ὄρους Κιθαιρῶνος, πλησίον τῆς πόλεως Ἐρυθρῶν. Τότε ὁ Μαρδόνιος ἀπέστειλε κατὰ τῶν Ἑλλήνων ὅλον τὸ ἱππικὸν αὐτοῦ· ἀλλὰ τριακόσιοι ἐκλεκτοὶ Ἀθηναῖοι μετὰ τῶν Μεγαρέων ἀπέκρουσαν κρατερῶς τοὺς πολεμίους· ἐν τῇ συμπλοκῇ δὲ ταύτῃ ἐφονεύθη καὶ ὁ ἀνδρεῖος ἀρχηγὸς τοῦ Περσικοῦ ἱππικοῦ Μασίστιος. Ὁ θάνατος τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἐλύπησε βαθύτατα τοὺς βαρβάρους· πεισματώδης μάχη συνήφθη περὶ τὸν νεκρόν, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες κρατήσαντες τὸ σῶμα αὐτοῦ περιέφερον ἐφ' ἀμάξης καθ' ὅλον τὸ Ἑλληνικὸν στρατόπεδον ὡς λαμπρὸν τρόπαιον.

Οἱ Ἕλληνες λαβόντες θάρρος ἔτι μᾶλλον, κατέβησαν ἐκ τῆς ὀρεινῆς θέσεώς των πρὸς τὴν πεδιάδα τῶν Πλαταιῶν, εἰς τὴν μεσημβρινὴν ὄχθην τοῦ Ἀσωποῦ, πλησίον τῆς κρήνης Γαργαφίας καὶ τοῦ τεμένου τοῦ ἥρωος τῶν Πλαταιῶν Ἀνδροκράτους. Μαθὼν ὁ Μαρδόνιος τὴν μετακίνησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, ἐβάδισε καὶ αὐτὸς ὀλίγον πρὸς δυσμὰς καὶ παρετάχθη ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων. Οὕτω δὲ τὰ δύο στρατεύματα ἔμειναν ἀπέναντι ἀλλήλων, οὔτε δὲ οἱ Ἕλληνες, οὔτε οἱ βάρβαροι ἤρχίζον τὴν μάχην, διότι μάντις Ουσιάσαντες προεῖπον ὅτι ἐκεῖνος θὰ νικήσῃ, ὅστις μείνῃ εἰς ἀμυντικὴν θέσιν, θὰ ἡττηθῇ δὲ ἔστις πρῶτος διαβῇ τὸν Ἀσωπὸν ποταμόν· ἀλλ' ὁ Μαρδόνιος στέλλων κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἀδιακόπως ἱππεῖς δὲν ἄφινεν αὐτοὺς νὰ ὑδρεύωνται ἐκ τοῦ Ἀσωποῦ καὶ ἔπειτα ἐκ τῆς Γαργαφίας· καταλαβὼν δὲ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Κιθαιρῶνος, συνελαμβάνε τὰς ἀποστελλομένας ἐκ τῆς Πελοποννήσου τροφάς. Οἱ Ἕλληνες εἰς δεινὴν περιελθόντες θέσιν, ἀπεφάσισαν ν' ἀποσυρθῶσι πρὸς βορρᾶν τῶν Πλαταιῶν, ὅπως ἀνοίξωσι τὴν ὁδόν, διὰ τῆς ὁποίας τὸ στρατόπεδον ἠδύνατο νὰ λαμβάνῃ τροφάς· τὴν ἀκόλουθον νύκτα μετετεπίσθησαν ἐκεῖθεν, ἀλλὰ

Ὦν δὲ βέβαιος πλέον περὶ τῆς νίκης, προσέταξε τὸ ἱππικὸν νὰ καταδιώξῃ τοὺς Σπαρτιάτας· ἔπειτα δὲ ἔφθασε καὶ ὁ πεζικὸς στρατὸς ἰδηγούμενος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Μαρδονίου.

Ἡ μάχη ἦτο ἀναπόφευκτος, ὁ δὲ Παυσανίας περιῆλθεν εἰς τὴν ἀνάγκην μόνος μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν Τεγεατῶν, ἀνερχομένων ὁμοῦ εἰς πεντήκοντα τρεῖς χιλιάδας, νὰ πολεμήσῃ κατὰ ἐχθροῦ πολλαπλασίου. Ὁ Παυσανίας, πρὶν ἀρχίσῃ τὴν μάχην ἐξεπλήρωσεν ἱερὸν καθήκον, τουτέστιν ἐτέλεσε θυσίαν· ἀλλὰ δυστυχῶς τὰ σφάγια δὲν ἦσαν αἷσια, διὰ τοῦτο δὲν ἐτόλμα νὰ προστάξῃ ἔφοδον. Ὑψώσας δὲ τὰς χεῖρας πρὸς τὸν μακρόθεν φαινόμενον ναὸν τῆς θεᾶς Ἥρας, εἶπε μετὰ δακρύων «ἐὰν δὲν εἶνε πεπρωμένον θὰ νικήσωμεν οἱ Ἕλληνες, ἅς ἀποθάνωμεν, ἀφ' οὗ τοῦλάχιστον πράξωμεν ἔνδοξόν τι κατόρθωμα, καὶ ἀποδείξωμεν δι' ἔργου εἰς τὸν ἐχθρὸν ὅτι ἐξεστράτευσεν ἐναντίον ἀνδρῶν γενναίων, οἵτινες εἰξεύρουσι νὰ μάχωνται». Ἐν ᾧ δὲ ὁ Παυσανίας ἔλεγε ταῦτα, ὁ μάντις εἶπεν ὅτι ἡ θυσία προμηνύει νίκην. Τότε δὲ ὥρμησαν κατὰ τῶν βαρβάρων οἱ Τεγεᾶται καὶ οἱ Σπαρτιάται, ἡ δὲ φάλαγξ αὐτῶν αἰφνιδίως ἔλαβεν ὄψιν θηρίου θυμοειδοῦς ἐφορμῶντος ἐναντίον ροβεροῦ ἐχθροῦ. Οἱ δὲ Πέρσαι ἐνόησαν τότε ὅτι ἔμελλον νὰ πολεμήσωσι πρὸς ἄνδρας, οἵτινες εἶχον ἀπόφασιν ν' ἀγωνισθῶσι μέχρι θανάτου.

Δεινὸς ἀγὼν συνήφθη, καὶ οἱ Πέρσαι ἐμάχοντο μετὰ θαυμαστῆς γενναιότητος. Ὁ Μαρδόνιος ἐπὶ λευκοῦ ἵππου ἔτρεχεν ἐνθαρρύνων τοὺς μαχομένους, μαχόμενος καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν χιλίων ἱππέων σωματοφυλάκων αὐτοῦ. Ἀλλὰ τέλος ὁ Σπαρτιάτης Αἰμίνηστος ἐφόνευσε τὸν γενναῖον ἀρχηγὸν τοῦ Περσικοῦ στρατεύματος, ὅπερ πάραυτα ἐτράπη εἰς φυγὴν, διεπέρασε τὸν Ἀσωπὸν ποταμὸν καὶ ἐκλείσθη ἐντὸς τοῦ ξυλίνου τείχους. Ὁ Παυσανίας διώκων κατὰ πόδας τοὺς φεύγοντας ἐχθρούς, ἐπεχείρησε νὰ κυριεύσῃ τὸ τεῖχος, ἀλλ' ἀπεκρούσθη. Ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασαν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἦσαν ἐπιδεξιώτατοι εἰς τὴν τειχομα-

χίαν καὶ ἐκυρίευσαν μετὰ πεισματώδη μάχην τὸ Περσικὸν στρατόπεδον. Ἔγινε δὲ σφαγὴ φοβερά. Οἱ Πέρσαι ἐφονεύοντο ἄνευ ἀντιστάσεως, συμπεπυκνωμένοι ἐντὸς τοῦ στενοῦ ἐκείνου τόπου. Ὁ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι ἐκ τῶν τριακοσίων χιλιάδων ὀλίγιστοι διεσώθησαν, πλὴν τεσσαράκοντα χιλιάδων, μετὰ τῶν ὁποίων ὁ στρατηγὸς Ἀρτάβαζος ἔφυγε πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς μάχης, διαφωνήσας πρὸς τὸν Μαρδόνιον.

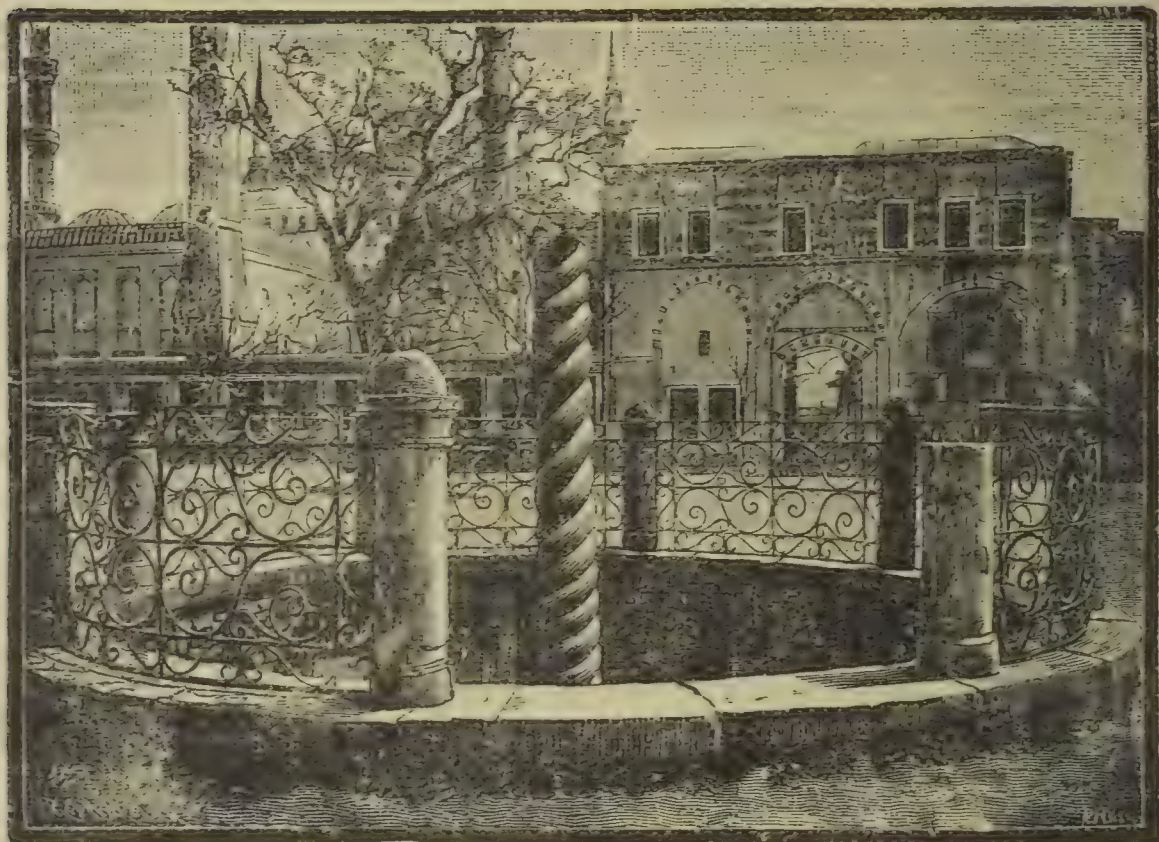
Ὁ Πausanias μετὰ τὴν νίκην προσηνέχθη εὐλαβῶς πρὸς τὸν νεκρὸν τοῦ Μαρδονίου· ἀπέκρουσε δὲ μετ' ἀγανακτικῆς τὴν πρότασιν τοῦ Αἰγινήτου Λάμπωνος, ὅστις παρεκίνει αὐτὸν νὰ ὑβρίσῃ τὸν νεκρὸν τοῦ Μαρδονίου, ὅπως ὁ Μαρδόνιος καὶ ὁ Ξέρξης εἶχον ὑβρίσῃ τὸν νεκρὸν τοῦ Λεωνίδα, ἀποκεφαλίσαντες καὶ ἀνασταυρώσαντες αὐτόν. «Αὐτὰ ἀρμόζουσιν εἰς τοὺς βαρβάρους καὶ ὄχι εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀπῆντησε μεγαλοφρόνως ὁ Πausanias· ὁ Λεωνίδας, τὸν ὁποῖον μὲ παρακινεῖς νὰ ἱκανοποιήσω, ἱκανοποιήθη πληρέστατα καὶ αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ συναποθανόντες, διὰ τῶν ἀναριθμητῶν ψυχῶν τῶν φονευθέντων πολεμίων».

Ἄπειρα λάφυρα περιῆλθον εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων· σκηναὶ χρυσαῖ, κλῖναι ἐπίχρυσοι καὶ ἐπ'ἀργυροῖ, τάπητες πολύτιμοι, λέβητες χρυσοῖ καὶ ἀργυροῖ, χρυσᾶ ξίφη, κοσμήματα, κάμηλοι, μάγειροι, κλπ. Ὁ Πausanias ἔλαβε καὶ τὴν μεγαλοπρεπῆ σκηνὴν τοῦ Ξέρξεως, τὴν ὁποίαν οὗτος ζεύγων εἶχεν ἀφήσῃ εἰς τὸν Μαρδόνιον. Ὁ λιτὸς Σπαρτιάτης, ἰδὼν τὰ πολύτιμα ἐκεῖνα σκεύη, προσέταξε τοὺς Πέρσας μαγείρους νὰ ἐτοιμάσωσι δεῖπνον, ὥς ἡτοίμαζον αὐτὸ διὰ τὸν Μαρδόνιον· οὗτοι δὲ ἔστρωσαν εὐθὺς χρυσᾶς καὶ ἀργυρᾶς τραπέζας, καὶ ἐκόμισαν πολλὰ καὶ ποικίλα φαγητά· ταυτοχρόνως δὲ προσέταξε τοὺς ὑπηρέτας αὐτοῦ νὰ ἐτοιμάσωσι Λακωνικὸν δεῖπνον. Ἐπειτα προσκαλέσας τοὺς ἄλλους στρατηγοὺς, καὶ δείξας τὸ πολυτελὲς Ἀσιατικὸν δεῖπνον καὶ τὸ λιτὸν Σπαρτιατικόν, εἶπε γελῶν πρὸς αὐτοὺς «δὲν ἦτο ἄφρων ὁ Μῆδος, ὅστις τριαύτην

δίδαιταν ἔχων ἐκίνητε νὰ ἔλθῃ ἀπὸ τὰ πέρατα τῆς γῆς νὰ μας ἀφαιρέσῃ τὸν μέλανα ζωμόν μας;»

Ἐκ τῶν λαφύρων τούτων τὸ πρῶτον δέκατον προσέφερον οἱ Ἕλληνες εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνα, ἐξ αὐτοῦ δὲ κατεσκευασθῇ χρυσοῦς τρίπους, στηθεὶς ἐπὶ τρικεφάλου χαλκοῦ ὄφρεως ¹, τὸ δεύτερον εἰς τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ Δία, καὶ τὸ τρίτον εἰς τὸν ἐν τῷ Ἴσθμῳ Ποσειδῶνα, ἐν δὲ ἄλλο

Ὁ τριπλοῦς ὄφις τῶν Δελφῶν, ἐν τῷ Ἀτ-μεῖδάν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

δέκατον ἔλαβεν ὁ ἀρχιστράτηγος Πausανίας, τὰ δὲ λοιπὰ διενεμήθησαν μετὰ τῶν πόλεων. Πολλὴν χαρὰν θὰ ἡσθάνοντο οἱ Ἕλληνες, ἂν εἴξευρον ὅτι τὴν ἡμέραν τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης καὶ ἄλλην ἐνίκησαν περιφανῆ νίκην, καὶ ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς στόλος, διοικούμενος ὑπὸ τοῦ Λεωτυχίδου

1. Ὁ χαλκοῦς ὄφις μετεκομίσθη μετὰ τοῦ τρίποδος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ ἐστήθη εἰς τὸ Ἱπποδρόμιον (Ἀτ-μεῖδάν), ὅπου εἶνε καὶ σήμερον, ἄνευ ὁμῶς τοῦ χρυσοῦ τρίποδος.

βασιλέως τῆς Σπάρτης, καὶ τοῦ Ξανθίππου στρατηγοῦ τῶν Ἀθηναίων, κατετρόπωσε τὰ λείψανα τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Περσῶν ἐν Μυκάλῃ, ἀκρωτηρίῳ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας παρὰ τὴν Μίλητον. Οἱ Πέρσαι εἶχον ἀνελκύσῃ ἐνταῦθα τὰς ναῦς αὐτῶν περὶ τὰς τριακοσίας, ὑπερήσπιζε δὲ αὐτὰς πεζικὸν στράτευμα, ὁχυρωθὲν διὰ περιτειχίσματος παρὰ τὸν αἰγιαλόν· οἱ ἐχθροὶ συνεποσοῦντο τοῦλάχιστον εἰς ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδας, καὶ ἦσαν ὠχυρωμένοι, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐνταῦθα δὲν ὑπερέβαινον τὰς εἴκοσι πέντε χιλιάδας ἀνδρῶν. Φήμῃ εἶχε διαδοθῇ ὅτι ἐν Πλαταιαῖς ἐνίκησαν οἱ Ἕλληνες· ὅθεν ἐμπλησθέντες θάρρους, δὲν ὑπελόγιταν τὸ ὀλιγάριθμον αὐτῶν, ἀλλ' ἀπέβησαν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ πολεμήσαντες γενναίως, ἐνίκησαν κατὰ κράτος τοὺς βαρβάρους.

Μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς νίκην ὁ Παυσανίας ἔλαβε μεγάλην δοξάν, ἐπὶ δὲ τοῦ χρυσοῦ τρίποδος, ὅστις ὡς εἶδομεν, ἀφιερώθη εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, ἀνέγραψεν ἐπίγραμμα λέγον ὅτι «Τὸ μνημεῖον τοῦτο ἀνέθηκεν εἰς τὸν Φοῖβον Ἀπόλλωνα ὁ Παυσανίας, ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἑλλήνων, ἀφ' οὗ κατέστρεψε τὸν στρατὸν τῶν Περσῶν».

Ἄλλ' οἱ ἔφοροι τῆς Σπάρτης ἀγανακτήσαντες διὰ τὴν ἀλαζονικὴν ταύτην πράξιν προσέταξαν ν' ἀπαλειφθῇ τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο, καὶ ν' ἀναγραφῶσι τὰ ὀνόματα πασῶν τῶν πολεων, αἵτινες συνετέλεσαν εἰς τὴν κατατρόπωσιν τῶν βαρβάρων. νὰ χαραχθῇ δὲ καὶ τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα τοῦ ποιητοῦ Σιμωνίδου

Τῆς Ἑλλάδος οἱ σωτῆρες μὲ ἀνέθηκαν 'ς τὸν Φοῖβον,
ὅτε ἔσωσαν τὰς πόλεις ἐκ τῆς στυγερᾶς δουλείας.

Ἡ ἐν Πλαταιαῖς μάχη συνεπλήρωσε τὸ ἐν Μαραθῶνι καὶ ἐν Σαλαμῖνι μέγα ἔργον, καὶ μετ' αὐτὴν οὐδέποτε πλεόν Περσικὸν στράτευμα ἐστάλη κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλ' ὁ Παυσανίας, θεωρῶν τὴν νίκην ὡς ἴδιον ἔργον, ἐγινεν ἀλαζὼν καὶ ὑπεροπτικός.

Μετὰ τινα ἔτη ὁ Παυσανίας ἐστάλη ἀρχιναύαρχος τοῦ

νικηφόρου Ἑλληνικοῦ στόλου εἰς τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια τοῦ Ἑλλησπόντου, διὰ νὰ ἐκδιώξῃ ἐκεῖθεν τοὺς Πέρσας. Κυριεύσας δὲ τὸ Βυζάντιον, ἡχμαλώτισε πολλοὺς ἐπισήμους Πέρσας συγγενεῖς τοῦ βασιλέως. Τοὺς αἰχμαλώτους τούτους ἀπέστειλεν ὁ Παυσανίας κρυφίως πρὸς τὸν βασιλέα προφασισθεὶς ὅτι ἐδραπέτευσαν. Ἐγράψε δὲ πρὸς αὐτὸν «Ἐγὼ ὁ Παυσανίας ὁ στρατηγὸς τῆς Σπάρτης, θέλων νὰ κάμω χάριν εἰς σέ, σοὶ στέλλω τούτους τοὺς ὁποίους ἡχμαλώτισα ἐν τῷ πολέμῳ· καὶ ἐπιθυμῶ, ἂν θέλῃς νὰ μοι δώσῃς τὴν θυγατέρα σου σύζυγον, νὰ ὑποτάξω εἰς τὴν ἐξουσίαν σου τὴν Σπάρτην καὶ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα. Νομίζω δὲ ὅτι δύναμαι νὰ κατορθώσω τοῦτο μετὰ σοῦ. Ἄν λοιπὸν σ' ἀρέσκῃ ἡ πρότασίς μου αὕτη, στείλῃς ἐδῶ εἰς τὰ παράλια πιστὸν ἄνθρωπον, διὰ τοῦ ὁποίου νὰ διαπραγματευώμεθα. »

Ἦρεσεν εἰς τὸν Ξέρξην ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Παυσανίου, καὶ ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν τὸν σατράπην Ἀρτάβαζον μετὰ πολλῶν χρημάτων, διὰ νὰ κατορθώσῃ τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Παυσανίας ἔκτοτε ἐφέρετο ὕβριστικῶς πρὸς τοὺς Ἕλληνας· ἐνεδύετο μετὰ Περσικῆς πολυτελείας, μετέβαλε τὰ δεῖπνά του κατὰ Ἀσιατικὸν τρόπον, διέτρεχε τὴν Θράκην συνοδευόμενος ὑπὸ Περσῶν ὀρυφόρων, δὲν ἐδέχετο εἰς ἀκρόασιν εὐκόλως τὸν τυχόντα. Οἱ Σπαρτιᾶται μαθόντες ταῦτα, ἀνεκάλεσαν τὸν Παυσανίαν ἐν σπουδῇ εἰς τὴν Σπάρτην· ἀλλ' αὐτὸς διὰ ῥαδιουργιῶν καὶ δωροδοκιῶν κατώρθωσε νὰ ἀθρωθῇ, ἐπανῆλθε δὲ καὶ πάλιν εἰς Βυζάντιον, χωρὶς ὅμως νὰ τον ἀποστείλῃ ἡ πατρίς του. Ἐκεῖ δὲ ἐξηκολούθει διαπραγματευόμενος μετὰ τοῦ Ἀρταβάζου, ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐξεδίωξαν αὐτὸν ἐκ τοῦ Βυζαντίου, οἱ δὲ ἔφοροι ἐκάλεσαν αὐτὸν εἰς τὴν Σπάρτην ἀπειλοῦντες ὅτι θὰ τον θεωρήσωσιν ἐχθρὸν τῆς πατρίδος. Ὁ Παυσανίας τότε ἠναγκάσθη νὰ ὑπακούσῃ. Ἐν Σπάρτῃ ἐφυλάκισθη ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀπελύθη, διότι ἔλειπον βέβαιαι ἀποδείξεις περὶ τῆς προδοσίας του.

Ἐπὶ τέλους εὐρέθη ἡ τοιαύτη ἀπόδειξις. Σπαρτιάτης τις, τὸν ὁποῖον ὁ Παυσανίας ἔστειλε πρὸς τὸν Ἀρτάβαζον μετ' ἐπιστολῆς, παρατηρήσας ὅτι οὐδείς τῶν ἕως τότε σταλέντων εἶχεν ἐπανελθῆ, ἀπεσφράγισε τὴν ἐπιστολήν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὑπῆρχε καὶ σημείωσις λέγουσα «νὰ θανατωθῇ ὁ κομιστής». Ὁ Σπαρτιάτης παρέδωκεν εἰς τοὺς ἐφόρους τὴν ἐπιστολήν ἐκείνην, ἀλλ' αὐτοὶ ἔνεκα τοῦ μεγέθους τοῦ ἐγκλήματος, ἤθελον ἔτι βεβαιότεραν ἀπόδειξιν. Ὅθεν εἶπον πρὸς τὸν Σπαρτιάτην νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος· ἐκεῖ δὲ μετέβη καὶ ὁ Παυσανίας νὰ τον ἐρωτήσῃ διατί δὲν ἐκόμισε τὴν ἐπιστολήν. Οἱ ἔφοροι ἦσαν ἐκεῖ που κεκρυμμένοι, καὶ ἐκ τῆς συνδιαλέξεως τοῦ ταχυδρόμου καὶ τοῦ Παυσανίου ἐβεβαιώθησαν πλέον περὶ τῆς προδοσίας. Ἐπιστρέψαντες δὲ εἰς τὴν πόλιν ἔλαβον τὰ κατάλληλα μέτρα πρὸς σύλληψιν αὐτοῦ· ἀλλ' εἰς τῶν ἐφόρων, φίλος τοῦ Παυσανίου, ἔνευσεν εἰς αὐτὸν ὅτι πρόκειται νὰ συλληφθῇ καὶ τότε κατέφυγεν ὁ Παυσανίας εἰς τὸν ναὸν τῆς Χαλκιοῖκου Ἀθηνᾶς. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἐπετρέπετο ν' ἀποσπάσωσιν αὐτὸν ἐκ τοῦ ναοῦ διὰ τῆς βίας, οἱ ἔφοροι προσέταξαν ν' ἀφαιρεθῇ ἡ στέγη τοῦ ναοῦ καὶ νὰ τειχισθῇ ἡ θύρα. Λέγεται δὲ ὅτι ἡ γραῖα αὐτοῦ μήτηρ ἔφερε τὸν πρῶτον λίθον. Ὅτε δ' ἔμελλε νὰ ἐκπνεύσῃ, ἐξήγαγον αὐτὸν ζῶντα ἔτι ἐκ τοῦ ναοῦ διὰ νὰ μὴ μολυνθῇ ὁ ἱερὸς τόπος.

Οἱ Σπαρτιάται κατ' ἀρχὰς ἤθελον νὰ ρίψωσι τὸν νεκρὸν τοῦ προδότου εἰς τὸν Καιάδαν, ὅπου ὡς γνωστὸν ἐκρήμνιζον τοὺς κακούργους, ἀλλ' ἔπειτά τον ἔθαψαν ἐκεῖ πλησίον· τὸ δὲ μαντεῖον τῶν Δελφῶν ἐρωτηθέν, ἀπήντησε νὰ μεταφέρωσι τὸν τάφον του εἰς ἡν θέσιν ἀπέθανε.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ ἀνδρός, ὅστις, ἀγωνισθεὶς μὲν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἔλαβε μεγίστην δόξαν, ἔνεκα δὲ ὑπερβολικῆς φιλοδοξίας ἐμόλυνε τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα.

ΚΙΜΩΝ

(500 — 449 π. Χ.)

Ὁ Κίμων ἦτο υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ Μιλτιάδου καὶ τῆς Ἠγησιπύλης, θυγατρὸς τοῦ Ὀλόρου βασιλέως τῆς Θράκης. Ἐγεννήθη δὲ ἐν Ἀθήναις περὶ τὸ ἔτος 500 π. Χ.

Ὁ Κίμων ἀπέμεινεν ὀρφανὸς πολὺ νέος. Εἶχε δὲ ὑψηλὸν τὸ σῶμα, εὐμορφον τὸ πρόσωπον, καὶ τὴν κόμην οὐλὴν καὶ πυκνήν· ἐφημίζετο δὲ ὡς ἐξαίρετος ἵππεὺς καὶ ἀθλητῆς ἄριστος. Ὅτε ἦτο νέος, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον πολλὰς ἐλπίδας ὅτι θὰ διαπρέψῃ· διότι οὔτε μουσικὴν εἶχε διδαχθῆ, οὔτε ῥητορικὴν, οὔτε εὐγλωττος ἦτο, οὔτε τοὺς τρόπους εἶχε κομψούς. Ἀλλ' ὅμως ἐντὸς τῆς ψυχῆς τοῦ νέου ἐκεῖνου ἐκοιμῶντο τρία σπάνια προτερήματα, τόλμη καὶ τοῦς καὶ φιλοτιμία, τὰ ὁποῖα ἤθελον ἀφορμὴν μόνον, διὰ νὰ ἐξυπνήσωσιν. Ὅτε ὁ Ξέρξης ἐπήρχετο κατὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς προσεπάθει νὰ πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πόλιν, καὶ νὰ ἀποκρούσωσι τὸν ἐχθρὸν διὰ τῶν πλείων, πάντες οἱ πολῖται ἦσαν ἑντρομοὶ διὰ τὴν τολμηρὰν πρότασιν τοῦ Θεμιστοκλέους· πρῶτος δὲ ὁ Κίμων ἀνέβη φαιδρὸς εἰς τὴν Ἀκρόπολιν μετὰ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ, καὶ ἀφιέρωσεν εἰς τὴν Ἀθηναίων χαλινδὸν ἵππου, ὑποδεικνύων ὅτι διὰ νὰ σωθῇ ἡ πόλις δὲν εἶχε πλέον χρεῖαν ἵππικοῦ, ἀλλὰ στόλου καὶ ναυτῶν. Ἀφ' οὗ δὲ ἀφιέρωσε τὸν χαλινδὸν καὶ ἔλαβε μίαν ἐκ τῶν ἀσπίδων, αἵτινες ἐκρέμαντο περὶ τὸν ναόν, προσηυχήθη εἰς τὴν θεὰν καὶ κατέβη εὐθὺς εἰς τὴν θάλασσαν. Τὸ δὲ παράδειγμα τοῦ Κίμωνος ἐνεθάρρυνεν οὐκ ὀλίγον τοὺς Ἀθηναίους καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν μεγάλων σχεδίων τοῦ Θεμιστοκλέους. Γενναίως δὲ ἀγωνισθεὶς ὁ Κίμων κατὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν, ταχέως ἐδοξάσθη καὶ ἠγαπήθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὥστις ἀνύψωσεν αὐτὸν εἰς τὰς ὑψίστας τιμὰς τῆς πόλεως.

Ὅτε δὲ ὁ Σπαρτιάτης Πausανίας, διαμένων ἐν Βυζαν-

τίω ὡς ἀρχηγὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, προέδιδε τὴν Ἑλλάδα εἰς τὸν μέγαν βασιλέα, οἱ δὲ ἔφοροι μαθόντες τοῦτο, ἀνεκάλεσαν αὐτὸν εἰς τὴν Σπάρτην νὰ ἀπολογηθῇ, τότε οἱ σύμμαχοι ἀνεκήρυξαν ἀρχηγούς τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ στόλου τὸν Κίμωνα καὶ τὸν Ἀριστείδην, οἵτινες ἦσαν ἀρχηγοὶ τῶν Ἀθηναϊκῶν πλοίων, καὶ διὰ τοῦ καλοῦ αὐτῶν τρόπου καὶ τῆς δικαιοσύνης εἶχον προσελκύσει τὴν ἀγάπην πάντων τῶν συμμάχων. Ὡστε κατὰ μέγα μέρος, ἔνεκα τοῦ Κίμωνος περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀθηναίων ἡ ἡγεμονία τῆς θαλάσσης. Παρευθὺς δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέστειλαν τὸν Κίμωνα εἰς τὴν Θράκην νὰ ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς Χαλκιδικῆς Χερσονήσου τοὺς Πέρσας, οἱ ὅποιοι κατεῖχον τὴν Ἡϊόνα, πόλιν ὀχυρὰν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Στρυμόνος. Ὁ Κίμων νικήσας τοὺς Πέρσας, ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ κλεισθῶσιν εἰς τὴν πόλιν. Τόσον δὲ στενῶς ἐπολιόρκησεν αὐτήν, ὥστε ὁ γενναῖος στρατηγὸς τῶν Περσῶν Βόγος, ἀπελπισθεὶς περὶ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ, ἔβαλε πῦρ εἰς τὴν πόλιν, ἔρριψε τοὺς θησαυρούς του εἰς τὸν ποταμόν, ἐφόνευσε τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα του, καὶ τέλος ἐφονεύθη καὶ αὐτός.

Μετὰ τὸ πρῶτον τοῦτο κατόρθωμα τοῦ Κίμωνος, ὁ δῆμος ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν τρεῖς Ἑρμαῖς λιθίνους. Ἦσαν δὲ οἱ Ἑρμαῖ στῆλαι τετράγωνοι ἀπολήγουσαι εἰς κεφαλὴν, καὶ εἶχον διαφόρους ἐπιγραφάς. Ἐστήνοντο δὲ εἰς τὰς πλατείας καὶ τὰς ὁδοὺς καὶ πρὸ τῶν οἰκιῶν, ὡς κόσμημα καὶ ὡς δεῖγμα τῆς εὐλαβείας τῶν πολιτῶν.

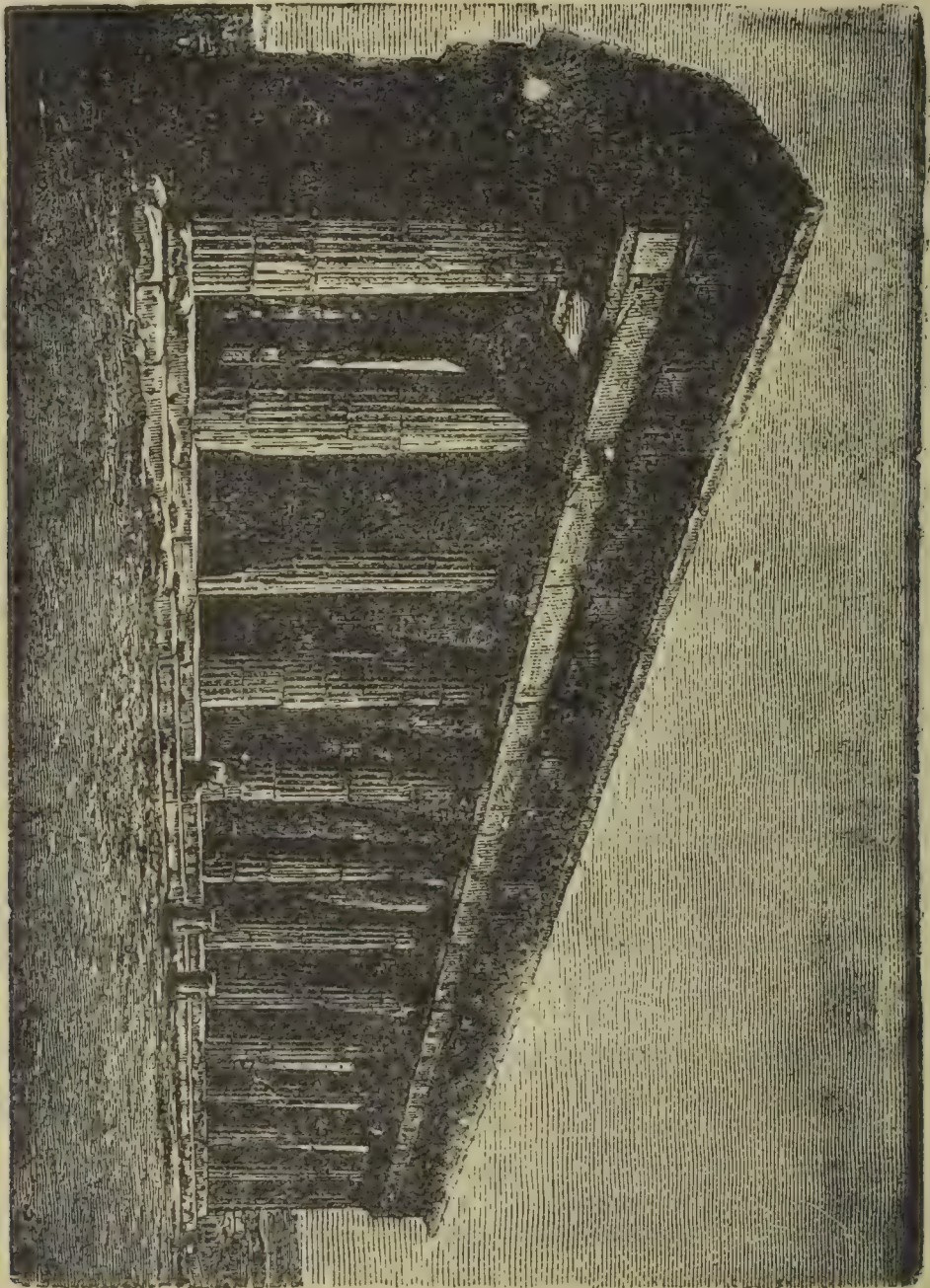
Καὶ δι' ἄλλων ἔργων προσείλκυσε ὁ Κίμων τὴν ἀγάπην τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ. Τὴν νῆσον Σκύρον κατῴκουν ἑκπαλαὶ πειραταί, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἦτο ἀσφάλεια κατὰ θάλασσαν. Ὁ Κίμων λοιπὸν κυριεύσας τὴν νῆσον ταύτην, τοὺς μὲν πειρατὰς ἐξεδίωξεν, ἐκαθάρισε δὲ καὶ ἡλευθέρωσε τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Ἐν Σκύρῳ ἀνεκάλυψε καὶ τὸν τάφον τοῦ Θησέως, τοῦ ἐθνικοῦ ἥρωος τῶν Ἀθηναίων. Παραλαβὼν δὲ τὰ ὅστ' αὐτοῦ, ἔφερεν αὐτὰ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἐτά-

φησαν μεγαλοπρεπῶς. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς πολέως ἐρύθη πρὸς τιμὴν τοῦ ἥρωος μεγαλοπρεπῆς ναός, τὸ Θησεῖον, σωζόμενον ἀκέραιον σχεδὸν μέχρι τῆς σήμερον ἐν Ἀθήναις.

Οὐδεὶς δὲ ἐταπείνωσε τόσον τὴν ἀλαζονείαν τοῦ μεγάλου

Τὸ Θησεῖον.

βασιλέως, οὐδὲ περιώρισε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ὅσον ὁ Κίμων, κατὰ πόδας διώκων αὐτὸν καὶ οὐδὲ στιγμὴν ἀφίνων ἥσυχον. Μάλιστα δὲ ἐταπεινώθησαν οἱ Πέρσαι ἐν Παμφυλίᾳ παρὰ τὸν Εὐρυμέδοντα ποταμόν, εἰς τρεῖς μάχας ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἡττηθέντες ὑπὸ τοῦ Κίμωνος (469). Ὁ Κίμων ἄγων διακοσίας Ἀθηναῖκας τριήρεις καὶ ἑκατὸν συμμαχικάς, συνήνητησε τὸν

Περσικὸν στόλον κατὰ τὰ παράλια τῆς Παμφυλίας περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Εὐρυμέδοντος. Ὁ Περσικὸς στόλος συνέκειτο ἐκ διακοσίων πλοίων, ἀνεμένοντο δὲ νὰ ἔλθωσιν ἄλλα ὀγδοήκοντα. Ὁ Κίμων ἐπιτεθεὶς ἐναντίον τῶν ἐχθρικῶν πλοίων, ἔτρεψεν αὐτὰ εἰς φυγὴν, κατεβύθισε πολλά, τὰ δὲ λοιπὰ ἠνάγκασε νὰ ῥιφθῶσιν ἔξω εἰς τὴν ξηρὰν. Παρευθὺς δὲ ἀπεβίβασε τὸν στρατόν του εἰς τὴν ξηρὰν, καὶ ἐπέπεσε κατὰ τοῦ περσικοῦ στρατοῦ τῶν Περσῶν, ὅστις ἦτο παρατεταγμένος πλησίον τῆς παραλίας. Ἡ μάχη ἐγίνε πεισματώδης, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ τοὶ ἦσαν κατάκοποι ἐκ τῆς ναυμαχίας, ὁμῶς ἐνίκησαν τοὺς Πέρσας καὶ κατετρόπωσαν αὐτούς. Κυριεύσαντες δὲ τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, ἠχμαλώτισαν πολλοὺς καὶ ἔλαβον ἀμύπολλα λάφυρα. Ἀλλ' ὁ Κίμων δὲν ἐστάθη ἕως ἰδῶν· ἐπλευσεν εὐθὺς πρὸς τὴν Κύπρον, διὰ νὰ προλάβῃ τὰ ἀναμενόμενα ὀγδοήκοντα ἐχθρικά πλοῖα. Εὐτυχῶς συναντήσας τὰ πλοῖα, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν μετὰ πολλῆς ὀρμῆς, καὶ κατίστρεψεν ἅπαντα. Ὁ Κίμων λοιπὸν ὡς δεινὸς ἀθλητὴς ἐνίκησε τρεῖς μάχας ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, δύο κατὰ θάλασσαν καὶ μίαν κατὰ γῆν. Ἡ τριπλῇ δὲ αὕτῃ νίκη ἐθεωρήθη ὡς ἐντῶν λαμπροτάτων κατορθωμάτων τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος ἐναντίον τῶν βαρβάρων, καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν αἰχμαλώτων καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν λαφύρων.

Ὁ Κίμων λαμβάνων κατὰ νόμον μέρος τῶν λαφύρων, ἐπλούτισεν ἐκ τῶν ἐκστρατειῶν τούτων. Ἀριστα δὲ μετεχειρίσθη τὰ πλούτη αὐτοῦ. Ἀπήρесе τοὺς φράκτας τῶν κήπων του διὰ νὰ εἰσέρχωνται ἐλεύθερα οἱ ξένοι καὶ οἱ πολῖται, καὶ νὰ κόπτωσι καρπούς· καθ' ἑκάστην εἶχεν ἐν τῇ οἰκίᾳ του ἐτρωμένην τράπεζαν καὶ προσεκάλει τοὺς πένητας νὰ τρώωσιν. Ἐξήρχετο δὲ παρακλουθούμενος ὑπὸ νέων καλῶς ἐνδεδυμένων, οἵτινες, εἰς τὴν συνήντων καθ' ὁδὸν γέροντας ῥακενδύτας, ἀντήλλαττον μετ' αὐτῶν τὰ φορέματά των. Οἱ νέοι οὗτοι εἶχον καὶ χρήματα, καὶ προσερχόμενοι εἰς τὴν ἀγορὰν ἔδιδον εἰς τοὺς πένητας, ὅσοι ἦσαν ἄξιοι βοηθείας.

Ἕνεκα τῆς γενναιότητός του ταύτης ὁ Κίμων ἔγινε δημοφιλέστατος, καὶ ὁ λαὸς ἐτίμα αὐτόν, διότι ἐγίνωσκεν ὅτι ἐπλούτισε δι' ἔργων ἐνδόξων, καὶ οὐδέποτε ἠθέλησε νὰ πλουτίσῃ πρὸς ζημίαν τῆς πατρίδος.

Ὡς παράδειγμα δὲ τῆς ἀφιλοκερδείας τοῦ Κίμωνος διηγεῖται ὁ Πλούταρχος τὸ ἐξῆς. Πέρσης τις ὀνομαζόμενος Ῥοισάκης, ἀποστατήσας ἀπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας φέρων πολλοὺς θησαυρούς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ συκοφάνται παρηνώχλουν αὐτόν, κατέφυγε πρὸς τὸν Κίμωνα καὶ ἀπέθεσε παρὰ τὴν πύλην τῆς αὐλῆς αὐτοῦ δύο φιάλας πλήρεις τὴν μὲν χρυσῶν δαρεικῶν, τὴν δὲ ἀργυρῶν. Ὁ Κίμων ἰὼν τὰς δύο φιάλας ἐμειδίασε καὶ ἠρώτησεν αὐτόν «Τί προτιμᾷς νὰ με ἔχῃς; φίλον ἢ μισθωτόν;—Φίλον, ἀπεκρίθη ὁ Ῥοισάκης.—Τότε λοιπὸν λάβε τὰς φιάλας καὶ ἄπελθε· διότι, ἀφ' οὗ εἶμαι φίλος σου, θάμεταχειρισθῶ τὰ χρήματά σου, ὅταν λάβω χρεῖαν αὐτῶν».

Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐκέρδισαν πολλὰ ἐκ τῶν λαφύρων. Ὁ δὲ Κίμων ἐφρόντισε νὰ μεταχειρισθῶσιν αὐτὰ εἰς ὀχύρωσιν καὶ καλλωπισμὸν τῆς πόλεως. Ὁ Κίμων ἤρχισε νὰ οἰκοδομῇ τὰ μακρὰ τεῖχη, τὰ ὅποια ἦνωνον τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ, κατεσκεύασε δὲ καὶ τὸ νότιον τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ ὅποιον ὀνομάζεται Κιμώνειον εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ, καὶ τὸν μικρὸν ναὸν τῆς Ἀπτέρου Νίκης, ὅστις σώζεται μέχρι σήμερον ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Ὁ Κίμων ἐκαλλώπισε τὴν πόλιν φυτεύσας εἰς τὴν ἀγορὰν πλατάνους, τὴν δὲ Ἀκαδήμειαν ἣτις ἦτο πρὶν τόπος ξηρὸς καὶ ἄνυδρος, κατέστησεν ἄλσος τερπνότατον, φυτεύσας δένδροστοιχίας καὶ κατασκευάσας κρήνας καὶ οἰκοδομήματα, ὅπου ἐγυμνάζετο ἡ Ἀθηναϊκὴ νεολαία.

Ὁ Κίμων ἐφρόνει ὅτι ἡ ἐξουσία πρέπει νὰ εἶνε εἰς χεῖρας τῶν ἀρίστων πολιτῶν, καὶ ἀπεδοκίμαζε τὴν δημοκρατίαν. Ἐλεγε δὲ πολλοὺς ἐπαίνους περὶ τοῦ πολιτεύματος τῆς Σπάρτης. Οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ, οἵτινες διὰ παντὸς τρόπου προσεπάθουν νὰ ἀφαιρέσωσιν ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἀγά-

πην τοῦ λαοῦ, κατηγοροῦν αὐτὸν ὡς φιλολάχωνα. Τὸ ἐπόμενον δὲ συμβάν ἐπετάχυνε τὴν πτῶσιν τοῦ ἐπιφανοῦς τούτου ἀνδρός.

Κατὰ τὸ ἔτος 446 συνέβη ἐν Σπάρτῃ σεισμὸς φοβερός·

Ἀκρόπολις καὶ τὸ νότιον μέρος τῶν νέων Ἀθηνῶν.

πολλὰ μέρη τοῦ Ταῦγέτου διερράγησαν καὶ κατέπεσαν, κατεστράφη μέγα μέρος τῆς χώρας, πᾶσαι αἱ οἰκίαι κατεστράφησαν πλὴν πέντε μόνον, καὶ εἴκοσι χιλιάδες ἀνθρώπων ἐτάφησαν ὑπὸ τὰ ἐρείπια. Τότε οἱ Εἰλωτες ὠφελοῦμενοι ἐκ τοῦ τρόμου τῶν πολιτῶν καὶ τῆς ταραχῆς καὶ ἀταξίας,

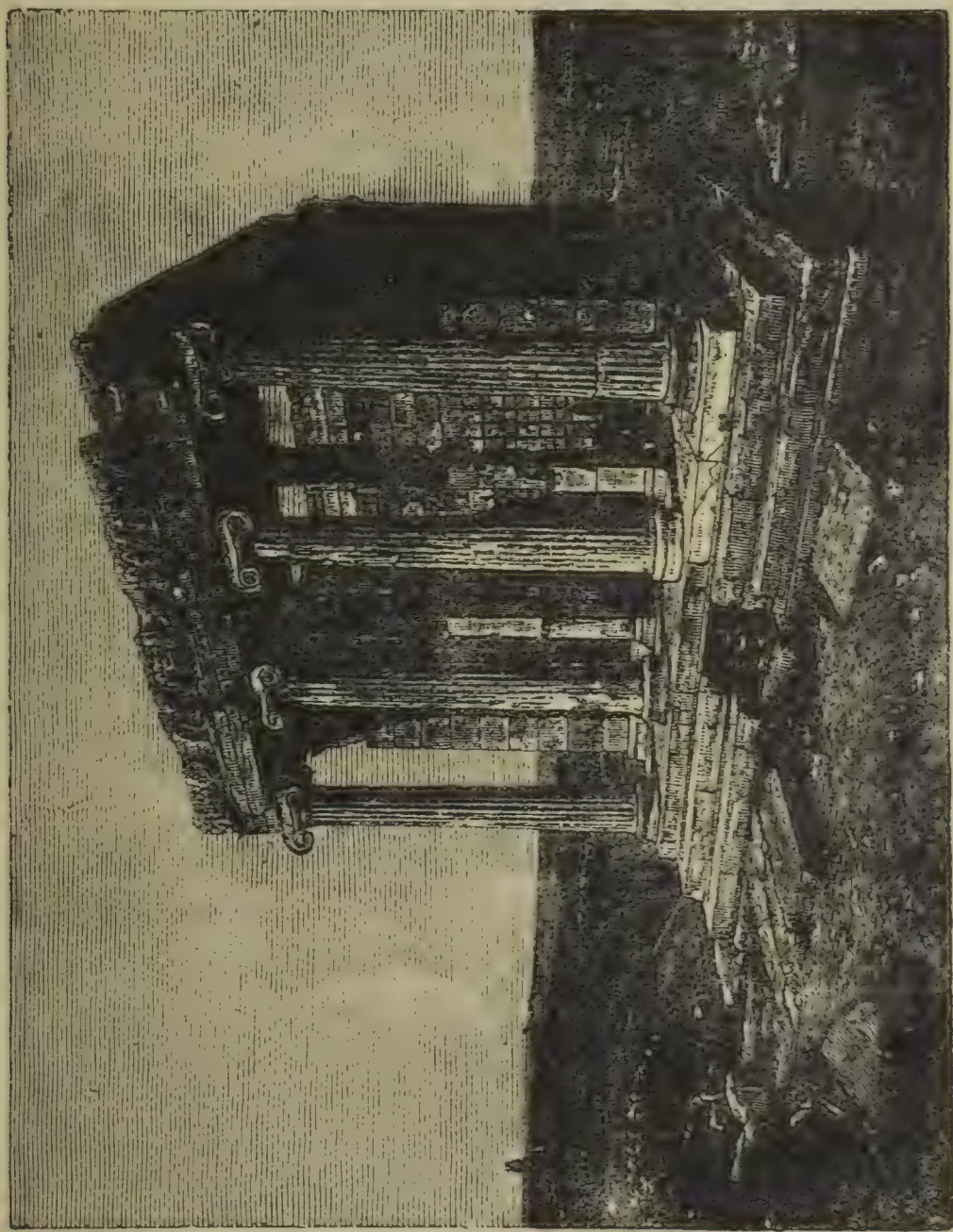
ἐπανεστάτησαν ἐνωθέντες μετὰ τῶν Μεσσηνίων, οἵτινες ἐπόθουν τὴν ἐλευθερίαν των καὶ δὲν εἶχον λησμονήσῃ τὰ κατορθώματα τοῦ Ἀριστομένους. Οἱ ἐπαναστάται ἐκίνησαν κατὰ τῆς Σπάρτης, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἀρχίδαμος ἀπέκρουσεν αὐτούς, καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν Ἰθώμην, ὅπου καὶ ἐπολιορκήτεν αὐτούς. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ Σπαρτιαῖται δὲν ἤσαν ἐπιτήδαιοι εἰς πολιορκίας, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Κίμων ἔπεισε τοὺς Ἀθηναίους νὰ στείλωσι τὴν βοήθειαν, λέγων ὅτι «δὲν πρέπει νὰ ἀφήσωμεν τὴν Ἑλλάδα χωλὴν, ἀφίνοντες νὰ καταστραφῇ ἢ μία ἐκ τῶν δύο μεγάλων πόλεων αὐτῆς· συμφέρεи νὰ συμφιλιωθῶσιν αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη, ὥστε ἡ Ἑλλὰς ἠνωμένη νὰ ἔγῃ ἐστραμένην τὴν προσοχὴν αὐτῆς ἐναντίον τῶν βαρβάρων».

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπείσθησαν εἰς τοὺς ὀρθοὺς λόγους τοῦ Κίμωνος, καὶ ἀπέστειλαν αὐτὸν στρατηγὸν μετὰ τεσσάρων χιλιάδων Ἀθηναίων ὀπλιτῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ, ἔνεκα τῆς ἀτελείας τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν κατώρθωσαν εὐθὺς νὰ κυριεύσωσι τὴν Ἰθώμην, οἱ Σπαρτιαῖται ὑπώπτευσαν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἶνε συνεννοημένοι μετὰ τῶν Εἰλώτων καὶ τῶν Μεσσηνίων. Ἀπέπεμψαν λοιπὸν τοὺς Ἀθηναίους, προφασιζόμενοι ὅτι δὲν ἔχουσι πλέον χρεῖαν αὐτῶν. ἐν ᾧ ἐκράτησαν τοὺς λοιποὺς συμμάχους καὶ ἐξηκολούθησαν τὴν πολιορκίαν. Ἡ δὲ ὕβρις αὕτη τῶν Σπαρτιατῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, διήγειρεν ἐν Ἀθῆναις μεγίστην ἀγανάκτησιν, ὁ δὲ Κίμων ὁ πρωταίτιος τῆς προσβολῆς ταύτης, ἐξωστραχίσθη.

Ἐν ᾧ δὲ ὁ Κίμων ἦτο ἐξόριστος, συνέβη πόλεμος τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ στρατὸς τῶν Λακεδαιμονίων ἦτο ἐστρατοπεδευμένος ἐν Τανάγρα, πόλει τῆς Βοιωτίας, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἔπεμψαν κατ' αὐτῶν στρατόν. Πρὸ τῆς μάχης προσῆλθε πρὸς τὸ στράτευμα τῶν Ἀθηναίων ὁ ἐξόριστος Κίμων, καὶ ἐζήτησε νὰ τον ἀφήσωσι νὰ πολεμήσῃ ὡς ἀπλοῦς ὀπλίτης. Ὁ νικηφόρος στρατηγὸς

ἔδραμεν εἰς βοήθειαν τῆς πατρίδος τὴν στιγμὴν τοῦ κινδύνου, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἀριστείδης τὴν παραμονὴν τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας, Ἀλλ' οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Κίμωνος ἐπέτυχον ν' ἀπορριφθῇ ἡ φιλόπατρις αὐτοῦ πρότασις, συκοφαντήσαντες αὐτὸν ὅτι ἤλθε νὰ φέρῃ ἀταξίαν εἰς τὸ στρα-

Ναὸς Ἀπτείου Νίκης ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως.

τόπεδον τῶν Ἀθηναίων, διὰ νὰ νικήσωσιν εἰ Σπαρτιᾶται. Ὁ Κίμων λυπηθεὶς ἀπῆλθεν, ἀφ' οὗ πρῶτον παρεκάλεσε τοὺς φίλους του πάντας, μαλιστα δὲ ἐκείνους οἵτινες ἐκατηγοροῦντο ὡς λακωνίζοντες, ν' ἀγωνισθῶσι γενναίως ἐναντίον τῶν πολεμίων, καὶ δι' ἔργων ν' ἀποδείξωσι πόσον ἄτρο-

πος καὶ ἄδικος ἦτο ἡ ὑποψία τῶν ἀντιπάλων. Οἱ φίλοι τοῦ Κίμωνος ἐκράτησαν τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἔθεσαν ἐκεῖ ὅπου αὐτὸς ἐμελλε νὰ σταθῇ καὶ νὰ πολεμήσῃ· ἡγωνίσθησαν δὲ μετὰ θαυμασίας γενναιότητος, καὶ ἐφονεύθησαν ἐξ αὐτῶν ἑκατόν. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἐνίκησαν οἱ Σπαρτιᾶται, διότι τοὺς Ἀθηναίους ἐπρόδωσαν οἱ Θεσσαλοὶ ἱππεῖς.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἀναγνώρισαντες τὸ εὐγενὲς φρόνημα καὶ τὴν φιλοπατρίαν τοῦ Κίμωνος, ἀνεκάλεσαν αὐτὸν ἐκ τῆς ἐξορίας, τῇ προτάσει μάλιστα τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ ἀντιπάλου Περικλέους. Ὁ Κίμων ἐπανελθὼν ἐκ τῆς ἐξορίας συνεφιλίωσε τὰς Ἀθήνας μετὰ τῆς Σπάρτης. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μένωσιν ἡσυχοί, ὁ Κίμων, διὰ νὰ ἀπομακρύνῃ αὐτοὺς ἀπὸ ἐμφυλίων πολέμων πρὸς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, ἠθέλησε νὰ ἐπαναλάβῃ τὸν κατὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐχθροῦ πόλεμον. Ὀπλίσας λοιπὸν τριακόσια πλοῖα, ἐπλευσεν εἰς τὴν Κύπρον, τὴν ὁποίαν κατεῖχον οἱ Πέρσαι. Ἐκ τούτων δὲ πέμψας ἐξήκοντα εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἣτις εἶχεν ἀποστατήσῃ κατὰ τῶν Περσῶν, διὰ τῶν λοιπῶν ἑκατόν τεσσαράκοντα ἐναυμάχησε καὶ ἐνίκησε τοὺς Πέρσας. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἐπολιορκεῖ τὸ Κίτιον, πόλιν τῆς Κύπρου, ἀπέθανε (449)· λέγεται δὲ ὅτι πρὶν ἐκπνεύσῃ, παρήγγειλεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ κρύψωσι τὸν θάνατόν τε, νὰ διαλύσωσι τὴν πολιορκίαν τοῦ Κιτίου, καὶ νὰ ἀποπλεύσωσιν εὐθὺς εἰς Ἀθήνας. Τόσῃ δὲ ἦτο ἡ φιλοτιμία καὶ ἡ πειθαρχία καὶ ἡ μεγαλοφροσύνη τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐκπνεύσῃ ὁ μέγας οὗτος στρατηγὸς εἰς τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ, ὥστε ὁ Ἀθηναϊκὸς στόλος, συναντήσας τὸν βαρβαρικὸν ἔξω τῆς Σαλαμῖνος τῆς Κύπρου, κατεναυμάχησεν αὐτόν. Οἱ ἐχθροὶ ἀπέβησαν εἰς τὴν ξηρὰν ζητοῦντες σωτηρίαν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀποβάαντες καὶ αὐτοὶ καὶ πεζομαχήσαντες, ἐνίκησαν δευτέραν νίκην περιφανῆ. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπανῆλθον ἐκ τῆς Αἰγύπτου τὰ ἐξήκοντα πλοῖα, καὶ ὅλος ὁ Ἀθηναϊκὸς στόλος μετ' ὀλίγον κατέπλευσεν εἰς Πειραιᾶ. Ὁ νεκρὸς τοῦ Κίμωνος μετακομισθεὶς εἰς Ἀθήνας, ἐτάφη μετὰ μεγάλης πομπῆς.

ΠΕΡΙΚΛΗΣ

(494—429 π. Χ.)

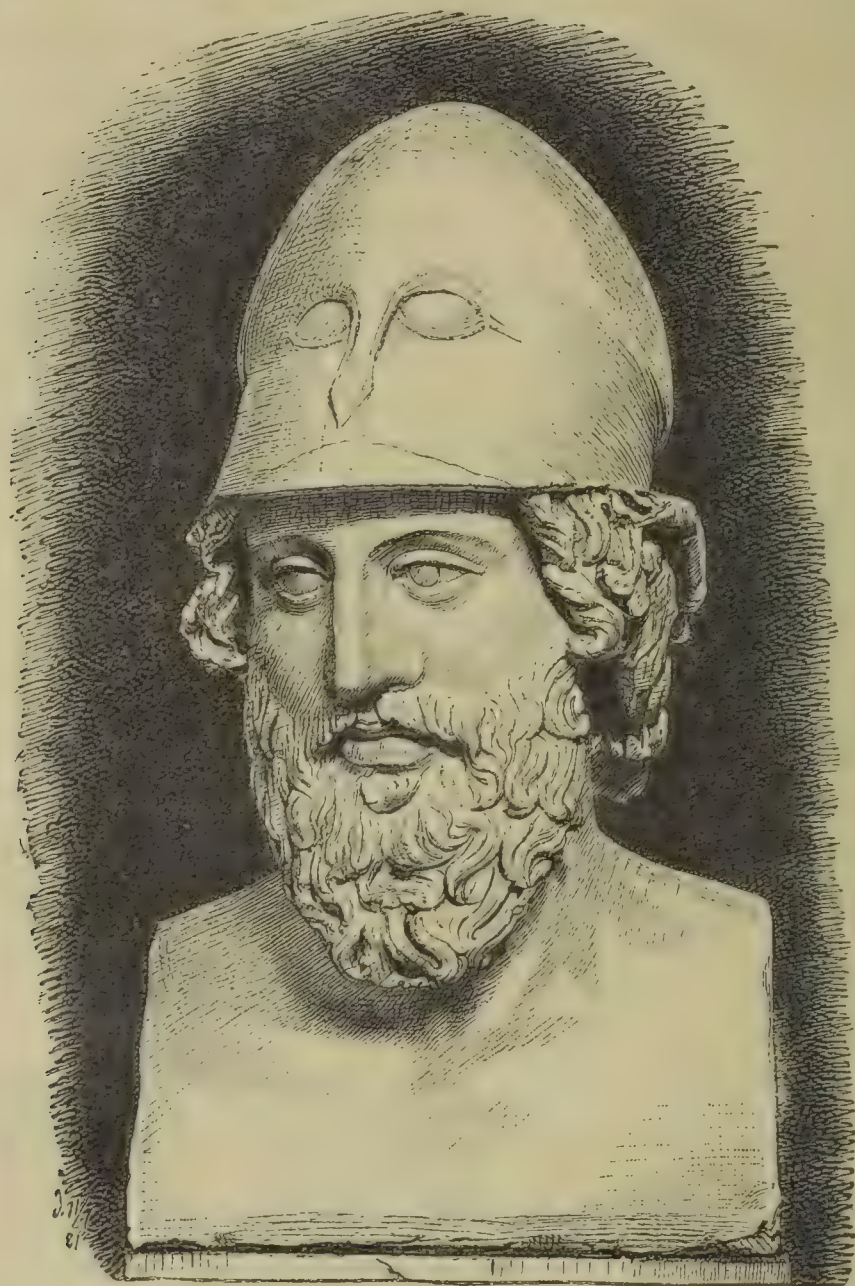
Ὁ Περικλῆς ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τῷ 494 π. Χ. Κατήγετο δ' ἐξ ἐπισημοτάτης οἰκογενείας τῶν Ἀθηναίων, διότι πατὴρ μὲν αὐτοῦ ἦτο ὁ στρατηγὸς Ξάνθιππος, ὁ νικήσας τοὺς Πέρσας ἐν Μυκάλλῃ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης, μήτηρ δὲ ἡ Ἀγαρίστη, καταγομένη ἐκ τοῦ Κλεισθένους, ὅστις ἠλευθέρωσε τὴν πατρίδα ἐκ τῆς τυραννίας τῶν Πεισιστρατιδῶν. Ἡ Ἀγαρίστη εἶδεν ὄνειρον ὅτι ἐγέννησε λέοντα, καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐγέννησε τὸν Περικλέα, ὅστις καθ' ὅλον τὸ ἄλλο σῶμα ἦτο ἄμειπτος, μόνον δὲ τὴν κεφαλὴν εἶχε προμήκη καὶ ἀσύμμετρον· ὅθεν οἱ καλλιτέχναι ἐφρόντιζον νὰ παριστάνωσιν αὐτὸν σχεδὸν πάντοτε φοροῦντα περικεφαλαίαν, διὰ νὰ καλύπτωσι τὸ ἐλάττωμα.

Καὶ ἐκ φύσεως μὲν εἶχεν ὁ Περικλῆς εὐγενῆ φρονήματα, καὶ ἀπεστρέφετο τὰ ταπεινὰ καὶ τὰ χυδαῖα, ἡ δὲ διδασκαλία τοῦ περιφήμου φιλοσόφου Ἀναξαγόρα ἀνύψωσεν ἔτι μᾶλλον τὸ πνεῦμά του, καὶ κατέστησεν αὐτὸν μεγαλόψυχον καὶ μεγαλόφρονα, καὶ ἀνώτερον τῆς δεισιδαιμονίας τῶν συγχρόνων αὐτοῦ.

Ἡμέραν τινὰ ἐν ᾧ ἦτο εἰς τὴν ἀγοράν, παρηκολούθει αὐτὸν ἄνθρωπος τις αὐθάδης ὑβρίζων καὶ κακολογῶν. Ὁ Περικλῆς ὑπέμενε σιωπῶν· ἀφ' οὗ δὲ ἐνύκτωσεν, ἐπανήρχετο εἰς τὴν οἰκίαν του. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἐξηκολούθει παρακολουθῶν καὶ ὑβρίζων. Ἐν ᾧ δὲ ἔμελλεν ὁ Περικλῆς νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν, ἐπειδὴ ἦτο σκότος, εἶπε πρὸς τινὰ τῶν ὑπηρετῶν αὐτοῦ νὰ λάβῃ φῶς, καὶ νὰ συνοδεύσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν κατοικίαν του.

Ἐν ᾧ ἦτό ποτε ἕτοιμος εἰς ἐκστρατείαν καὶ ἔμελλε νὰ ἀποπλεύσῃ ὁ στόλος, αἴφνης συνέβη ἑκλειψις ἡλίου. Ὅλον τὸ πλήρωμα ἐτρόμαξε, καὶ ἐθεώρησε τὸ ἀσύνηθες ἐκεῖνο θέαμα

ὡς σημεῖον ἀπαίσιον. Ὁ Περικλῆς, ἰδὼν τὸν κυβερνήτην τοῦ πλοίου του περίφοβον καὶ ἀποροῦντα τί νὰ πράξῃ, ὕψωσε τὴν χλαμύδα του πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, καὶ καλύψας αὐτόν, τὸν ἠρώτησεν ἂν ἐθεώρει ἐκεῖνο ὡς ση-

Περικλῆς.

μεῖον δεινοῦ τινος. «Ὁχι, ἀπεκρίθη ὁ κυβερνήτης.—Τί λοιπὸν διαφέρει τοῦτο ἐκείνου, εἰμὴ ὅτι τὸ σῶμα ἐξ οὗ προῆλθεν ἢ ἐπισκότησις εἶνε μεγαλύτερον τῆς χλαμύδος;»

Ὁ Περικλῆς ἐν ὅσῳ ἦτο νέος οὐδόλως ἀνემιγνύετο εἰς τὴν πολιτικὴν, καίτοι εἶχε καὶ πλοῦτον καὶ οἰκογενειακὴν

λαμπρότητα καὶ φίλους ἰσχυροτάτους, διότι ἐφοβεῖτο τὸν ὀστρακισμόν· εἰς τὰ πολεμικὰ ὁμῶς ἦτο ἀνδρεῖος καὶ φιλοκίνδυνος. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀριστείδου καὶ τὸν ὀστρακισμόν τοῦ Θεμικτοκλέους, ὅτε ὁ μόνος ἄξιος λόγου πολιτικὸς ἀνὴρ, ὁ Κίμων, διέμενε διαρκῶς σχεδὸν ἐξωτῆς Ἑλλάδος, πολεμῶν κατὰ τῶν βαρβάρων, τότε ὁ Περικλῆς ἀπεφάσισε ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὰ πολιτικά, καὶ ἐγένεν ἀρχηγὸς τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος, τοῦτ' ἐστὶν ὑπεστήριζε τὰ συμφέροντα τῶν πολλῶν καὶ πτωχῶν. Ἐκτοτε δὲ ἐγένεν ἄλλος ἄνθρωπος, μετέβαλε δὲ καὶ τὸν τρόπον τοῦ βίου του. Ἀπέφευγε τὰ συμπόσια καὶ τὰς προσκλήσεις καὶ τὰς πολλὰς σχέσεις. Καθ' ὅλον τὸ μακρὸν διάστημα καθ' ὃ ἐκυβέρνησε τὰς Ἀθήνας, ἅπαξ μόνον παρευρέθη εἰς δεῖπνον, ὅτε ἐτέλει τοὺς γάμους αὐτοῦ ὁ ἐξάδελφός του Εὐρυπτόλεμος· ἀλλὰ καὶ τότε πάλιν ὅν ἐμεινε μέχρι τέλους. Ἐν ᾧ δὲ ἦτο ῥήτωρ δεινότατος, σπανίως ἐξεφώνει λόγους εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ λαοῦ, καὶ μόνον εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις. Οἱ λόγοι του ἐνεποιοῦν βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς τὸν λαόν. Διὰ τὴν ἀκατανίκητον δ' ἐκείνην εὐγλωττίαν του ἐπωνομάσθη Ὀλύμπιος· διότι ἐκ συμφώνου εἰ σύγχρονοι τοῦ Περικλέους ἔλεγον περὶ αὐτοῦ ὅτι, ὅσάκις ἀνέβαιnen εἰς τὸ βῆμα ἤστραπτε καὶ ἐβρόντα ὡς Ὀλύμπιος Ζεὺς, καὶ εἶχε κεραυνὸν εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ.

Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ὁ Περικλῆς προσείλκυσε τὴν ἀγάπην καὶ τὴν εὐνοίαν τοῦ λαοῦ· μάλιστα δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κίμωνος ἐγινε παντοδύναμος, καὶ ἐπὶ εἴκοσιν ὅλα ἔτη, ἀπὸ τοῦ ἔτους 449 μέχρι τοῦ 429, ἐκυβέρνησε τὰς Ἀθήνας ὡς αὐτοκράτωρ. Κατὰ τὸ χρονικὸν δὲ τοῦτο διάστημα κατώρθωσεν ὁ Περικλῆς νὰ ἐκτελέσῃ τὸ μέγα αὐτοῦ σχέδιον, νὰ καταστήσῃ τὰς Ἀθήνας ἰσχυρὰς καὶ ἐνδόξους.

Διὰ νὰ διατηρήσωσι δὲ αἱ Ἀθηναὶ τὴν ἡγεμονίαν τῶν συμμάχων, ἔπρεπε νὰ φαίνωνται ὅτι ἔχουσι καὶ τὴν ἀνάλογον δύναμιν. Πρὸς τοῦτο λοιπὸν προσέταξε τὸν Ἀθηναϊκὸν στόλον νὰ περιπλέῃ τὰς θιλάσσας ἐπιδεικτικῶς· ὅσάκις δὲ

ἦτο ἀνάγκη νὰ τιμωρήσῃ πόλιν τινά, ἐπήρχετο κατ' αὐτῆς μετὰ πολλῆς ταχύτητος καὶ αὐστηρότητος. Παράδειγμα δ' ἔστω ἡ Σάμος, τὴν ὁποίαν ἐπαναστατήσασαν καθυπέταξεν ὁ Περικλῆς μετὰ πολιρκίαν ἐννέα μηνῶν κατακρημνίσας δὲ τὰ τείχη τῆς πόλεως, ἔλαβε τὰ πλοῖα τῶν Σαμίων, καταδικάσας αὐτοὺς καὶ εἰς τὰς δαπάνας τοῦ πολέμου.

Διὰ νὰ στερεώσῃ δ' ἔτι μᾶλλον τὴν δύναμιν τῶν Ἀθηνῶν, συνέστησεν εἰς διαφόρους χώρας πολλὰς ἀποικίας, αἵτινες ἐχρησίμευον ὡς λιμένες ἐμπορικοὶ καὶ πολεμικοί, καὶ ὡς φρουροὶ τῶν χωρῶν ἐκείνων.

Εἶχε δὲ πάντοτε ἐν τῷ κεντρικῷ ταμείῳ δεκακισχίλια τάλαντα, τοῦτ' ἔστι ἐξήκοντα ἑκατομμύρια ἀρχαίων δραχμῶν δι' ἀνάγκας ἀπροόπτους, καὶ ἐν τῷ ναυστάθμῳ τριακοσίας τριήρεις ἐτοίμους εἰς πόλεμον. Τὴν δύναμιν ταύτην τῶν Ἀθηναίων γινώσκοντες οἱ σύμμαχοι, δὲν ἐτόλμων νὰ ἀποστατήσωσι, οἱ δὲ Πέρσαι δὲν ἀπεφάσιζον νὰ ἐπιχειρήσωσι τι κατὰ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν διαφόρων Ἑλληνίδων πόλεων.

Ὁ Περικλῆς ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ τὸν λαὸν ἀνεξάρτητον, ὅπως δύναται ν' ἀσχολῆται εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ δήμου. Περὶ τῶν πραγμάτων τῆς πόλεως ἡσχολοῦντο μόνον οἱ ὀλίγοι, οἱ εὐποροὶ, ὁ δὲ λαὸς ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἐργάζεται ὅπως πορίζεται τὰ πρὸς τὸ ζῆν, καὶ δὲν εἶχε καιρὸν νὰ ἀσχολῆται εἰς τὰ πράγματα τῆς πόλεως· ὅθεν εἰς τοὺς προσερχομένους εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ λαοῦ πολίτας, ὡς καὶ εἰς τοὺς δικαζοντας ὥρισε μισθὸν κατ' ἀρχὰς μὲν ἓνα ὀβολόν, τοῦτ' ἔστι δεκαεὶς λεπτά, ἔπειτα δὲ τρεῖς ὀβολούς. Πρὸς τούτοις, κατὰ τὴν μεγάλην ἐορτὴν τῶν Διονυσίων, ὅτε ἐγίνοντο καὶ θεατρικαὶ παραστάσεις, ἐδίδοντο εἰς τοὺς πένητας ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου χρήματα, διὰ νὰ ἀγοράσωσι τὸ εἰσιτήριο τοῦ θεάτρου, καὶ διὰ τοῦτο τὰ χρήματα ταῦτα ἐλέγοντο θεωρικά.

Τὸ ἐν Δήλῳ συμμαχικὸν ταμεῖον μετέφερεν ὁ Περικλῆς εἰς Ἀθήνας. Ἐν τούτῳ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀριστείδου

ἐφυλάττοντο τὰ χρήματα, τὰ ὅποια εἰσέφερον οἱ σύμμαχοι, ὅπως χρησιμεύσωσιν εἰς τὸν πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμον ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἦσαν κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὰς νήσους. Ἀλλ' ἀφ' οὗ, ἔνεκα τῆς μεγάλης ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων, οὐδεὶς πλέον ὑπῆρχεν ἐκ τῶν Περσῶν κίνδυνος, ἄφθονον δ' εὕρισκετο ἐν ταῖς ἀποθήκαις πολεμικὸν ὑλικὸν διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον, ἰσχυρότατος δὲ στόλος ἦτο ἕτοιμος πρὸς ἀπόπλουν, ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω, ὁ Περικλῆς ἐφρόνει ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, αὐτοὶ μόνοι ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῶν συμμάχων, οὐδένα λόγον ὀφείλουσι πρὸς αὐτοὺς περὶ τῆς χρήσεως τῶν χρημάτων. Διατηρήσας λοιπὸν μέρος αὐτῶν, ὡς δημόσιον θησαυρὸν διὰ τοὺς μέλλοντας κινδύνους, ἔδωκεν ἅπαντα τὰ λοιπὰ πρὸς καλλωπισμὸν τῆς πόλεως, καὶ ἐκόσμητε τὰς Ἀθήνας διὰ τῶν λαμπρῶν ἐκείνων οἰκοδομημάτων, τῶν ὁποίων τὰ περισωζόμενα λείψανα ἐλκύουσι μέχρι σήμερον τὸν θαυμασμὸν τῶν πεπολιτισμένων ἀνθρώπων. Τὴν γενικὴν ἐπιστάσιν τῶν ἔργων ἀνέθηκεν εἰς τὸν Φειδίαν, τὸν μέγιστον καλλιτέχνην τῆς ἀρχαιότητος, στενὸν φίλον αὐτοῦ, ὅστις συνήθροισε περὶ ἑαυτὸν τοὺς ἀρίστους καλλιτέχνας. Πᾶσαι δὲ σχεδὸν τοῦ λαοῦ αἱ τάξεις εὖρον ἐργασίαν, καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἠὺ πόρησαν· διότι τέκτονες, πλάσται, χαλκεῖς, σιδηρουργοί, λιθουργοί, βαρεῖς, χρυσοῦχοι, ζωγράφοι ἐλέφαντος, ποικιλταί, τορευταί, οἱ προμηθευταί καὶ συνεργοὶ αὐτῶν, κατὰ θάλασσαν μὲν ἔμποροι, ναῦται, κυβερνήται, κατὰ ξηρὰν δὲ ἁμαξοπηγοί, ζυγηράται, ἡνίοχοι, σχοινοπλόκοι, λινουργοὶ καὶ σκυτοτόμοι καὶ ὁδοποιοὶ καὶ μεταλλεῖς, καὶ ἐν γένει πάσης τάξεως ἄνθρωποι καὶ πάσης τέχνης, εὕρισκον ἐργασίαν εἰς τὰ μεγαλοπρεπῆ ἐκεῖνα οἰκοδομήματα καὶ ἀγάλματα.

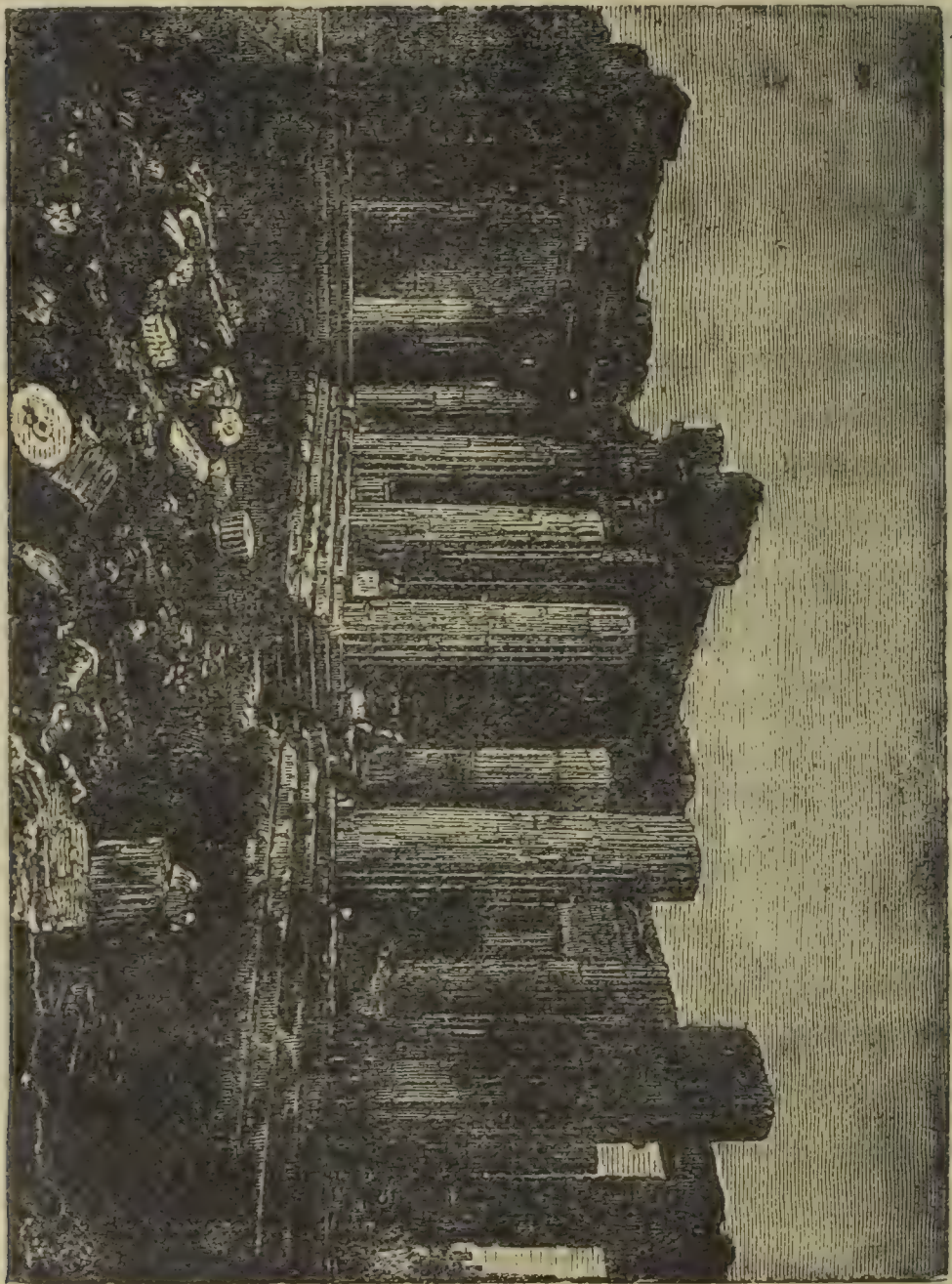
Ἀνηγείροντο δὲ περικαλλέστατα τὰ θαυμάσια ἐκεῖνα οἰκοδομήματα, ἅτινα ἔμελλον νὰ καταλαμπρύνωσι τὰς Ἀθήνας καὶ νὰ καταστήσωσιν αὐτὴν τὴν ὥραιον πόλιν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων. Τὰ δὲ ἔργα ταῦτα ἤσαν μεγαλοπρεπῆ μὲν κατὰ τὸ μέγεθος, ἀμίμητα δὲ κατὰ τὴν μορφήν καὶ

χάριν· ἀνύψουν δὲ καὶ ἐξηυγένιζον τὸ φρόνημα τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες εἶχον αὐτὰ πάντοτε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν.

Τὰ κυριώτατα τῶν καλλιτεχνημάτων τούτων ἦσαν τὰ Προπύλαια, ὁ Παρθενῶν, τὸ Ἐρέχθειον καὶ τὸ Ὠδεῖον.

Προπύλαια.

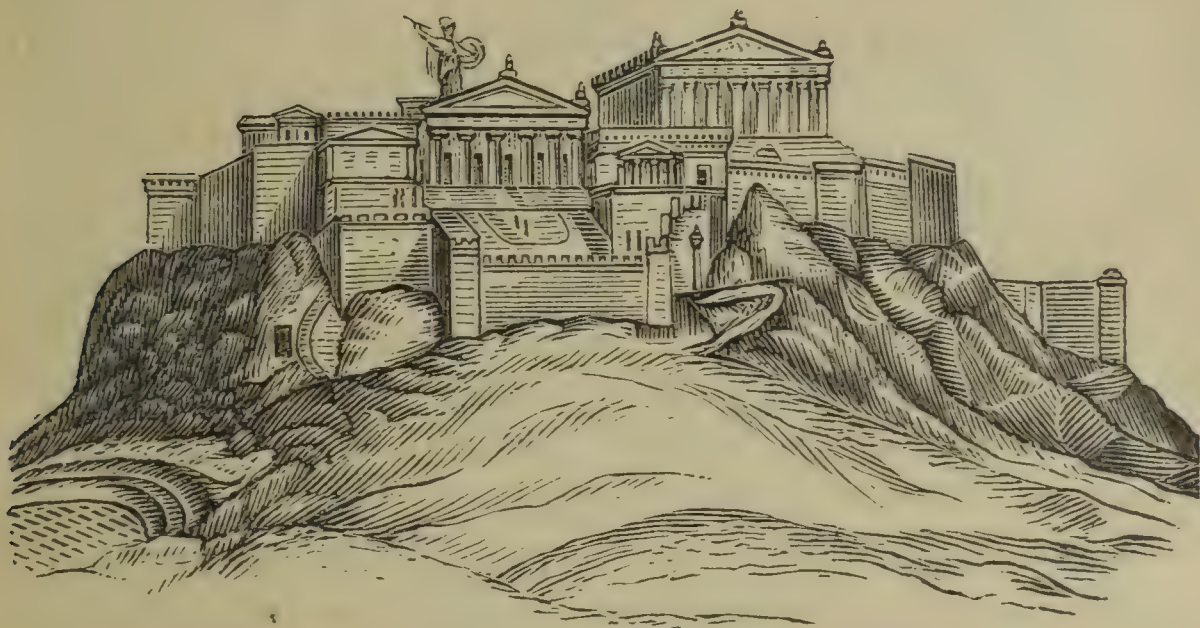

Τὰ Προπύλαια, τὰ ὁποῖα λέγονται εὐτὼδιότι ἐχρησίμευον ὡς εἴσοδος τῆς Ἀκροπόλεως, ἐσχημάτιζον στοὰν ἔχουσαν πέντε πύλας. Ὁκοδομήθησαν ἐντὸς πενταετίας ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Μνησικλέους τοῦ Ἀθηναίου. Ἐδαπανήθησαν δὲ εἰς αὐτὰ δώδεκα ἑκατομμύρια ἀρχαίων δραχμῶν.

Διὰ τῶν Προπυλαίων εἰσήρχετό τις εἰς τὴν Ἀκρόπολιν.

Ἡ Ἀκρόπολις, ἀφ' οὗτου ὠχυρώθησαν αἱ Ἀθηναὶ καὶ οἱ λιμένες, δὲν ἐχρησίμευε πλέον ὡς φρούριον. Ἐπειδὴ δὲ ἐπ' αὐτῆς εὐρίσκοντο τὰ ἀρχαῖα τῆς πόλεως ἱερά, ἡ θέσις αὐτῆς ἦτο κατὰλληλοτάτη πρὸς ἀνέγερσιν καλλιτεχνικῶν ἔργων· ἐπ' αὐτῆς ἀνηγέρθη ὁ Παρθενῶν, ὁ μεγαλοπρεπέστατος ναὸς τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς, ἐκ λευκοῦ πεντελικοῦ μαρμάρου. Τὸ ἀριστούργημα τοῦτο, ὅπερ ὡς εὐλαβεῖς προσκυνηταὶ ἔρχονται πανταχόθεν οἱ ἄνθρωποι καὶ θαυμάζουσι, μὴ δυνά-

Ἡ Ἀκρόπολις, ὡς ἦτο ἐπὶ Περικλέους.

μενοι νὰ χορτάσωσι τὸ ὥραϊον ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ, κατεσκευάσθη κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Φειδίου ὑπὸ τῶν ἀρχιτεκτόνων Ἰκτίνου καὶ Καλλικράτους, ἐκοσμήθη δὲ ὑπὸ τοῦ Φειδίου καὶ ἄλλων καλλιτεχνῶν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν δι' ἀπαραιμίστων γλυπτικῶν ἔργων. Ἐντὸς τοῦ Παρθενῶνος ἵστατο τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, ἔργον τοῦ Φειδίου, ἔχον ὕψος 39 ποδῶν καὶ εἰργασμένον ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος. Ἡ θεὰ ἐφόρει κράνος ἐκ καθαροῦ χρυσοῦ· ἡ ἀριστερὰ χεὶρ αὐτῆς ἐκράτει ἄγαλμα τῆς Νίκης ἐξ ποδῶν ὕψους, ἡ δὲ ἑτέρα τὸ δόρυ· τὸ στῆθος αὐτῆς ἐκάλυπτεν ὡς θώραξ ἡ αἰγίς μετὰ τῆς κεφαλῆς τῆς Μεδούσης, ἡ δὲ ἀσπίς ἵστατο παρὰ τοὺς πόδας τῆς· ἡ δὲ μορφή αὐτῆς ἦτο γλυκεῖα ἄμα

καὶ σοβαρά. Μεταξὺ τοῦ Παρθενῶνος, τοῦ Ἐρεχθείου καὶ τῶν Προπυλαίων, ἵστατο ἄλλο ἄγαλμα, τὸ τῆς Προμάχου Ἀθηνᾶς, ἔργον χαλκοῦν, καὶ τοῦτο τοῦ Φειδίου, κατασκευασθὲν ἐκ τῶν λαφύρων τῆς ἐν Μαραθῶνι νίκης, ἔχον ὕψος 50 ποδῶν μετὰ τοῦ βάθρου αὐτοῦ. Τόσον δὲ ἦτο ὑψηλὸν καὶ πελώριον, ὥστε οἱ παραπλέοντες τὸ Σούνιον ἀκρωτήριον, ἔβλεπον τὸν λόφον τῆς περικεφαλαίας τῆς θεᾶς καὶ τὸ ἄκρον τοῦ δόρατος.

Τὸ δὲ Ἐρέχθειον, οὗτινος ἐν μέρος ἦτο ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἐρεχθέα, ἦτο ἐφάμιλλον πρὸς τὸν Παρθενῶνα κατὰ τὸ κάλλος. Ἦρχισεν αὐτὸ ὁ Περικλῆς, ἀλλ' ἐτελείωσε βραδύτερον.

Τὸ δὲ Ὠδεῖον ἦτο κυκλοτερές οἰκοδόμημα, κατασκευασθὲν παρὰ τὴν νοτιανατολικὴν πλευρὰν τῆς Ἀκροπόλεως, διὰ τὰ γίνωνται ἐν αὐτῷ μουσικαὶ παραστάσεις. Λέγεται δὲ ὅτι κατασκευάσθη κατὰ τὸ σχέδιον τῆς σκηνῆς τοῦ βασιλέως Ξέρξου, καὶ ὅτι αἱ δοκοὶ τῆς στέγης συνίσταντο ἐκ τῶν ἱστῶν τῶν Περσικῶν πλοίων.

Οἱ ἀριστοκρατικοὶ βλέποντες τὸν Περικλέα παντοδύναμον, ἀντέταξαν ὡς ἀντίπαλον αὐτοῦ τὸν στρατηγὸν Θουκυδίδην, ἄνδρα φρονιμώτατον καὶ συγγενῆ τοῦ Κίμωνος. Ὁ Θουκυδίδης ἦτο μὲν ῥήτωρ δεινός, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν Περικλέα.

Ἐν ᾧ κατασκευάζοντο τὰ ἔξοχα ταῦτα οἰκοδομήματα, εἰς τὰ ὅποια ἐδαπάνησεν ὁ Περικλῆς δέκα ὀκτὼ ἑκατομμύρια ἀρχαίων δραγμῶν, ὁ Θουκυδίδης καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ ἐβόων κατὰ τοῦ Περικλέους, καὶ κατηγοροῦν αὐτὸν ὅτι κατασπαταλᾷ εἰς μάτην τὰ χρήματα τῶν συμμάχων. Ὁ Περικλῆς τότε ἐλθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ λαοῦ, ἠρώτησε τοὺς Ἀθηναίους ἐὰν φαίνονται εἰς αὐτοὺς πολλὰ τὰ δαπανηθέντα· ἐπειδὴ δὲ πάντες ἐκραύγαζον « Πάμπολλα », — « Λοιπὸν, εἶπε, δέχομαι ὅλας τὰς δαπάνας εἰς λογαριασμὸν μου, ἀλλὰ θὰ ἐπιγράψω εἰς πάντα τὰ οἰκοδομήματα τὸ ὄνομά μου ». Οἱ Ἀθηναῖοι ἀκούσαντες ταῦτα, εἶτε διότι

ἐθαύμασαν τὴν μεγαλοφροσύνην τοῦ ἀνδρός, εἴτε διότι ἐφιλοτιμοῦντο νὰ λαβώσιν αὐτοὶ τὴν ἐκ τῶν ἔργων τούτων δόξαν, ἐφώνησαν πάντες λέγοντες «ἐκ τῶν δημοσίων χρημάτων δαπάνη ὅσα ἂν θέλῃς, καὶ ὅπως ἂν θέλῃς».

Πρόμαχος Ἀθηνᾶ.

Ὁ Περικλῆς μετὰ ἀγῶνας ἐξ ἐτῶν κατώρῳσε νὰ ἐξοστρακισθῇ ὁ Θουκυδίδης, καὶ οὕτω διέλυσε τὴν κατ' αὐτοῦ ἀντιπολίτευσιν· τότε δὲ ἔμεινε μόνος κύριος τῶν Ἀθηνῶν.

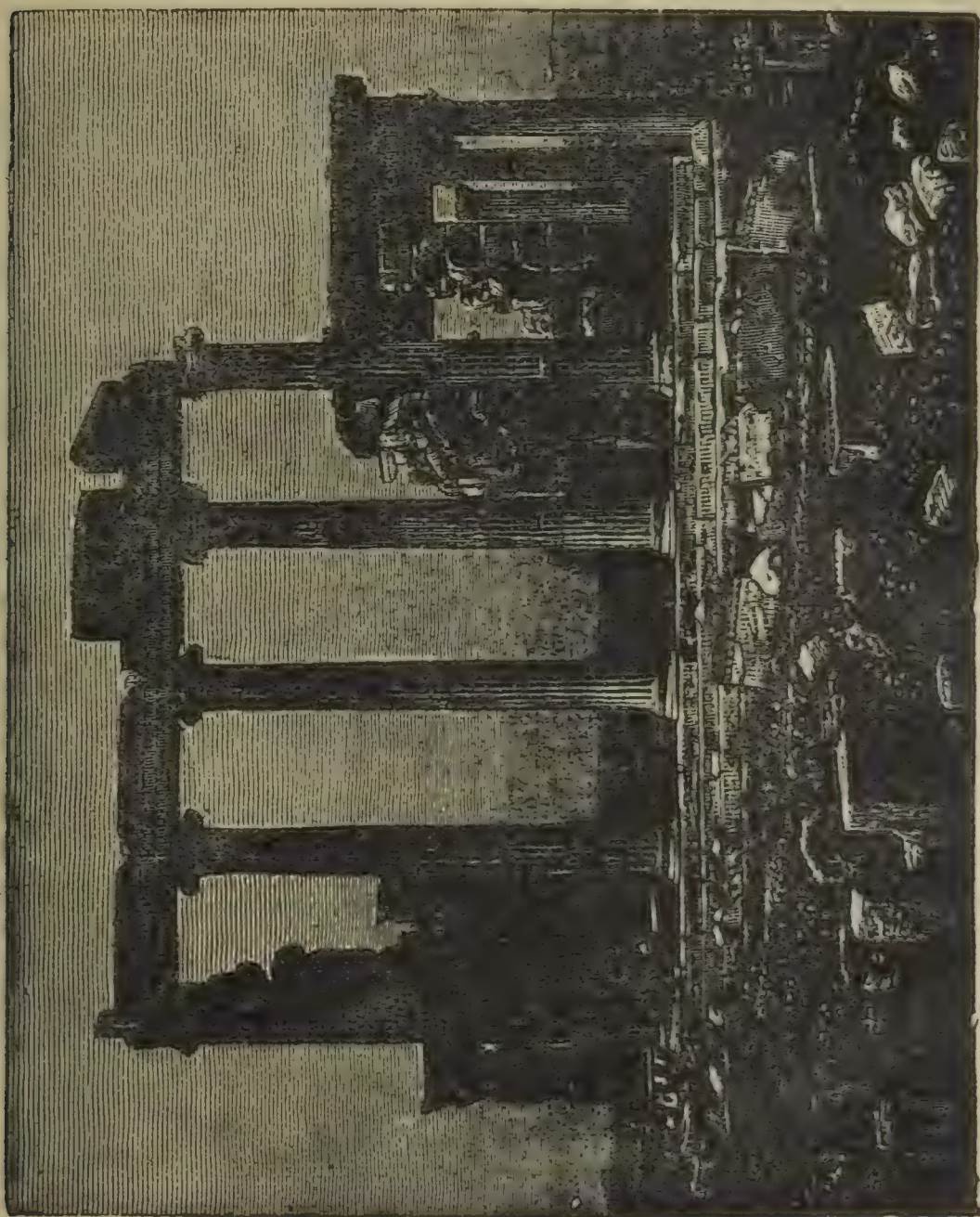
Ἀπ' αὐτοῦ ἐξηρτᾶτο πλέον ἡ διοίκησις, οἱ φόροι, τὰ στρατεύματα, οἱ στόλοι, αἱ νῆσοι, ἡ θάλασσα, συμμαχίαι καὶ φιλίαι πρὸς βασιλεῖς, ἡ δύναμις ἐπὶ τῶν ὑποτεταγμένων πόλεων καὶ κατὰ τῶν βαρβάρων λαῶν. Ἐκτοτε δὲ ὁ Περικλῆς μετεβλήθη· δὲν ἦτο πλέον εὐπειθὴς εἰς τὸν λαόν, οὐδ' ἐνέδιδεν εὐκόλως εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ πλήθους· ἀλλ' ἐξ ἐναντίας τα πάντα κατῴρθωνε διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου, ἄλλοτε μὲν πείθων καὶ διδάσκων, ἄλλοτε δὲ ἐπιπλήττων τὸν λαόν. Οὕτω δὲ ἐκυβέρνησεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὴν πολιτείαν, ὥς ὁ Κυβερνήτης διευθύνει τὸ πλοῖον. Ἀπηρτεῖτο δὲ ἔξοχος νοῦς πρὸς διοίκησιν τοῦ πολυταράχου καὶ ἀνησύχου Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ. Αἰτία τῆς τοσαύτης δυνάμεως τοῦ Περικλέους δὲν ἦτο μόνον ἡ εὐγλωττία αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ μεγάλη πίστις καὶ πεποίθησις τὴν ὁποίαν εἶχον πάντες πρὸς αὐτόν, ὥς ἄνδρα ἐξέχοντα κατὰ τὴν φρόνησιν, ἀνώτερον χρημάτων καὶ ἄδωρότατον. Ἐν ᾧ δὲ τοσαῦτα διεχειρίσθη χρήματα, καὶ τὴν πόλιν κατέστησε μεγίστην καὶ πλουσιωτάτην, ἐν ᾧ κατὰ τὴν δύναμιν ἔγινε πολλῶν βασιλέων καὶ τυράννων ὑπέρτερος, οὐδὲ κατὰ μίαν δραχμὴν ἠϋξήσε τὴν πατρικὴν αὐτοῦ περιουσίαν.

Τὴν μεγίστην πρὸς τὸν Περικλέα πεποίθησιν τοῦ λαοῦ ἀποδεικνύει καὶ τὸ ἑξῆς.

Ἡ νῆσος Εὐβοία, ἣτις ἦτο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἀθηναίων, ἀπεστάτησε (446 π. Χ.) Ὁ Περικλῆς ἐξεστράτευσεν κατ' αὐτῆς ἐν σπουδῇ, ἀλλ' ἔμαθεν αἴφνης ὅτι καὶ τὰ Μέγαρα ἀπεστάτησαν, καὶ ὅτι στρατὸς τῶν Λακεδαιμονίων ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτῶν Πλειστοάνακτα εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ἐπέστρεψε λοιπὸν μετὰ τάχους εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἀλλὰ μὴ νομίζων φρόνιμον νὰ συνάψῃ μάχην πρὸς τόσον ἰσχυρὸν στρατόν, ἔπεισε ὁ ἄ χρημάτων τὸν βασιλέα ν' ἀπέλθῃ ἐκ τῆς Ἀττικῆς. Ἀπαλλαγείς δὲ τῶν Λακεδαιμονίων, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Εὐβοίαν, καὶ διὰ πεντήκοντα πλοίων καὶ ἑξακισχιλίων στρατιωτῶν καθυπέταξεν αὐτήν. Ὅτε δὲ βραδύτερον ἔδωκεν ἀπολογισμὸν τῶν δαπανῶν τοῦ

πολέμου, εἶπεν ὅτι «καὶ δέκα τάλαντα ἐδαπανήθησαν εἰς ὄρους», τοῦτ' ἔστιν εἰς ἀνάγκην τῆς πόλεως· ὁ δὲ λαὸς ἀρκισθεὶς εἰς τὴν διαβεβαίωσιν αὐτοῦ, ὅτι εἰς ἀνάγκην τῆς πόλεως ἐδαπανήθησαν, δὲν ἐζήτησε σαφεστέραν ἐξήγησιν.

Ἐρεχθεῖον. — Ἀνατολική πρόσοψις.

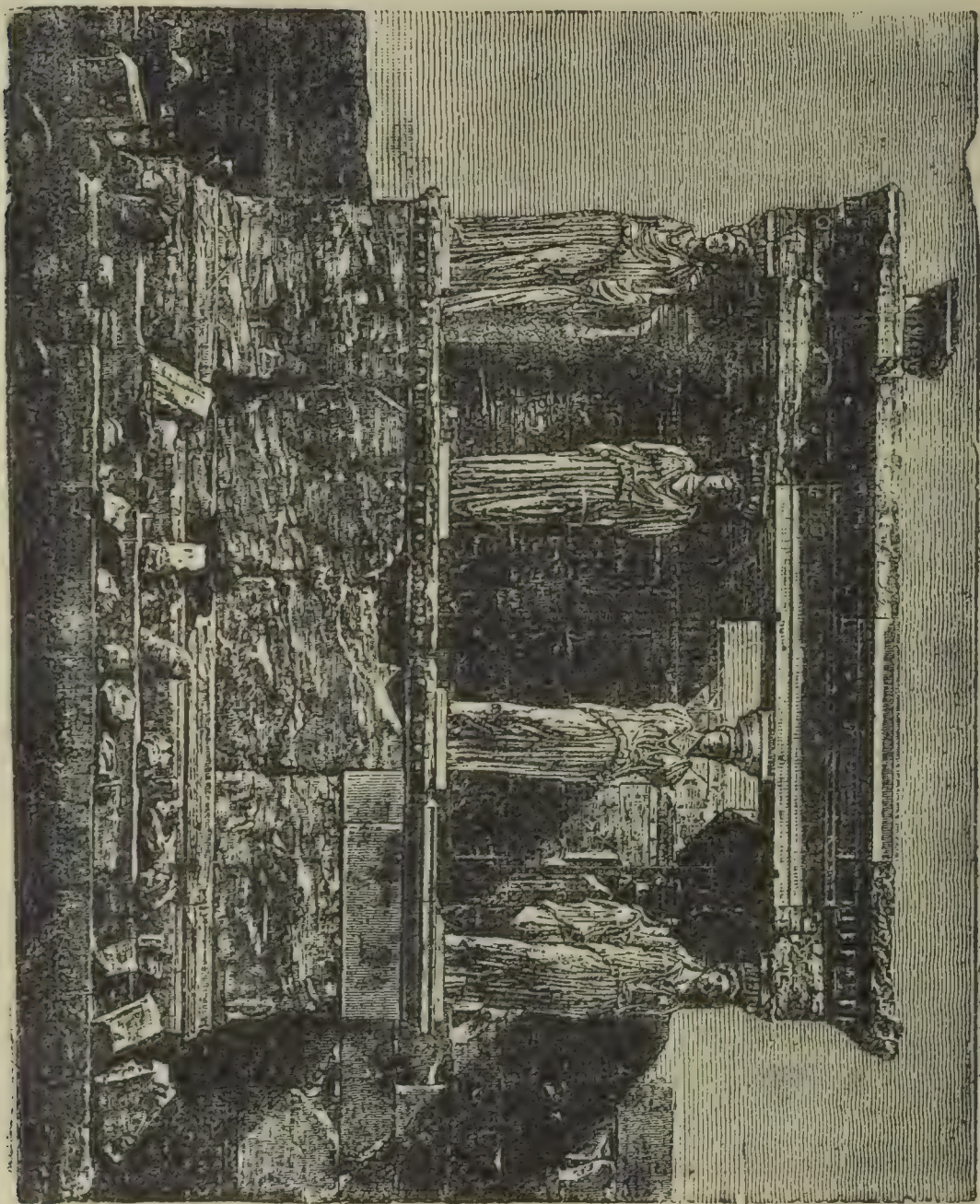
Τὰ χρήματα ταῦτα ἦσαν φαίνεται τὰ δοθέντα πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης, καὶ διὰ τοῦτο ἐθεώρησε καλὸν νὰ ἀποσιωπήσῃ ποῦ ἐδαπάνησεν αὐτά.

Ὁ Περικλῆς ἠθέλησε νὰ συνδέσῃ τοὺς Ἕλληνας διὰ κοινοῦ δεσμοῦ, καὶ νὰ ἀποδείξῃ τὰς Ἀθήνας πανελλήνιον κέντρον, ὥστε νὰ κατασταθῇ ἡ πόλις αὕτη καὶ ἔν-

δοξος καὶ ἰσχυρά. Λοιπὸν ἔγραψε ψήφισμα νὰ συνέλθωσιν εἰς Ἀθήνας ἀντιπρόσωποι πάντων τῶν Ἑλλήνων, ὅπου δῆποτε καὶ ἂν κατοικῶσιν, ὅπως συσχεφθῶσι περὶ τῶν ἱερῶν, ἅτινα εἶχον κατακαύσῃ οἱ βάρβαροι, καὶ περὶ τῶν θυσιῶν,

Ἐρέχθειον—Πρόστασις τῶν Καρυαίδων.

ἃς ὤφειλον οἱ Ἕλληνες νὰ προσφέρωσιν εἰς τοὺς θεοὺς· διότι εἶχον ὑποσχεθῇ ταύτας, ὅτε ἐπολέμουν πρὸς τοὺς βαρβάρους, καὶ προσέτι πῶς νὰ κατασταθῇ εἰς ἅπαντας ἐλευθέρᾳ ἡ θαλασσοπλοΐα, καὶ νὰ ὑπάρχῃ γενικὴ καὶ διαρκὴς εἰρήνη. Τὸ σχέδιον τοῦτο δὲν ἐξεπληρώθη· μέν, διότι ἀντέπραξαν οἱ

Λακεδαιμόνιοι, ἀλλ' ἀποδεικνύει τὴν μεγαλοφροσύνην καὶ τὴν πολιτικὴν σύνεσιν τοῦ Περικλέους.

Ὡς στρατηγὸς ὁ Περικλῆς ἐθαυμάζετο πρὸ πάντων διὰ τὴν φρόνησιν, ἣν ἐδείκνυε πρὸς ἀσφάλειαν τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, μὴ δεχόμενος νὰ συγκροτήσῃ ἐκουσίως μάχην, ἂν μὴ ἦτο βέβαιος ὅτι θὰ νικήσῃ.

Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους ἔγινε πόλεμος μέγας καὶ δεινός, ὁ λεγόμενος *Πελοποννησιακὸς πόλεμος*. Ἡ μεταξὺ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης ἀντιζηλία, ἣτις εἶχεν ἤδη φανῆ καὶ ἐπὶ τῶν Μηδικῶν, εἶχε φθάσῃ πλέον εἰς τὸ ἔπακρον· ἡ δὲ Σπάρτη ἐζήτει ἀφορμὴν καὶ εὐκαιρίαν νὰ ταπεινώσῃ εἰ δυνατόν τὴν ἀκμάζουσαν ἀντίζηλον. Τοῦτο προβλέπων ὁ Περικλῆς ἔλεγε πολλάκις «Βλέπω ἐρχόμενον τὸν πρὸς τὴν Σπάρτην πόλεμον». Λοιπὸν ὁ φθόνος τῆς Σπάρτης διὰ τὴν ἀκμὴν τῶν Ἀθηνῶν, ἦτο ἡ αἰτία τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου· ὡς ἀφορμαὶ δὲ αὐτοῦ ἐχρησίμευσαν αἱ ἐξῆς.

Οἱ Κορίνθιοι εἶχον πόλεμον πρὸς τοὺς Κερκυραίους ἔνεκα τῶν Ἐπιδαμνίων· οἱ Ἀθηναῖοι ἔπεμψαν δέκα τριήρεις καὶ ἐβοήθησαν τοὺς Κερκυραίους.

Οἱ Κορίνθιοι ἀγανακτήσαντες, ἔρχονται εἰς τὴν Σπάρτην καὶ κατηγοροῦσι σφοδρῶς τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι διὰ παντὸς τρόπου ἀδικοῦσι τοὺς Ἕλληνας, καὶ παραβαίνουσι τὰς συνθήκας· μετ' αὐτῶν ἐνοῦνται καὶ οἱ Μεγαρεῖς, οἵτινες μετὰ τὴν ἀποστασίαν των εἶχον ἀποκλεισθῇ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐκ πασῶν τῶν πόλεων καὶ πάντων τῶν λιμένων, οὓς οἱ Ἀθηναῖοι κατεῖχον· προσέτι δὲ καὶ οἱ Αἰγινῆται ἀπέτειναν παράπονα κατὰ τῶν Ἀθηναίων οὐχὶ μὲν φανερῶς, διότι ἐφοβοῦντο, ἀλλὰ κρυφίως. Τελευταῖον δὲ ἡ πολιορκία τῆς ἐπαναστατησάσης Ποτιδαίας, πόλεως τῆς Χαλκιδικῆς Χερσονήσου, ἀποικίας μὲν τῶν Κορινθίων, ἀλλ' ὑποτελοῦς τῶν Ἀθηναίων, ἐχορύφωτε τὴν κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἀγανάκτησιν. Ἐν Σπάρτῃ ἀπεφασίσθη παμψηφεὶ ὁ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν πόλεμος, παρὰ τὴν συνετὴν συμβουλὴν τοῦ γέ-

ροντος καὶ πολυπείρου βασιλέως Ἀρχιδάμου. Ἴνα λάβωσι δὲ ἀφορμὴν τῶν ἐχθροπραξιῶν οἱ Σπαρτιᾶται, ἀπέστειλαν ἐπανειλημμένως πρέσβεις, φέροντας ἀδίκους καὶ ἀλαζονικὰς προτάσεις πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Ἀλλ' ὁ Περικλῆς ἐν συνελύσει τοῦ λαοῦ συνεβούλευσε τοὺς Ἀθηναίους ν' ἀπορρίψωσι πάσας τὰς προτάσεις τῶν Σπαρτιατῶν καὶ γενναίως ἀντιταχθῶσι κατ' αὐτῶν καὶ κατὰ τῶν συμμάχων των, ἀποδεικνύων ὅτι αὐτοὶ εἶνε πολλῷ ὑπέρτεροι τῶν ἀντιπαλῶν των κατὰ τὴν πολεμικὴν δύναμιν.

Οὕτως ἐξερράγη ὁ ὀλέθριος Πελοποννησιακὸς πόλεμος διαρκέσας εἰκοσιεπτὰ ὅλα ἔτη (431—404 π. Χ.) Ἐκλήθη δὲ διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου, διότι αἱ πόλεις τῆς Πελοποννήσου συνεμάχησαν μετὰ τῆς Σπάρτης ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν.

Πόσον ὁ πόλεμος οὗτος ἦτο διάφορος τῶν ἄλλων ἐκείνων πολέμων, τοὺς ὁποίους ἐπεχείρησαν ἐν ἡμέραις δόξης καὶ ἐθνικοῦ μεγαλείου οἱ Ἕλληνες, ὑπὲρ τῶν ἱερῶν καὶ τῶν ἐστιῶν αὐτῶν. Τότε ἠγωνίζοντο ὑπὲρ τοῦ πολυτιμοτάτου τῶν ἐπιγῆς ἀγαθῶν, ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, καὶ κατὰ βαρβάρων, οἵτινες ἐξεκίνησαν ἐκ τοῦ βάθους τῆς Ἀσίας σκοπὸν ἔχοντες νὰ ἐξάνδραποδίσωσι τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλὰ νῦν περιεπλάκυσαν εἰς ἐμφύλιον καὶ ἀδελφοκτόνον πόλεμον, καὶ ἡ χώρα, ἣν ἐρήμωνον καὶ ἐλεηλάτου ἐκάτεροι οἱ ἀντιμαχόμενοι, ἦτο Ἑλληνική, καὶ τὸ αἷμα ὁπερ ἀδίκως ἐχύνετο ἦτο αἷμα Ἑλληνικόν, καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐξησθένει, μέλλουσα νὰ εὗρεθῇ ἀνίσχυρος τὴν ὥραν τῶν ἐπικειμένων μεγάλων κινδύνων, αὐτὴ αὕτη παρασκευάζουσα τὴν ὑποδούλωσιν αὐτῆς καὶ τὴν ταπείνωσιν!

Οἱ Λακεδαιμόνιοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ προὔχωρησαν μέχρι τῶν Ἀχαρνῶν, ἐρημώσαντες καθ' ὁδὸν τὴν γῆν. Ὁ Περικλῆς τότε προσέταξε τοὺς κατοίκους τῶν πέριξ δήμων νὰ καταφύγωσιν ἐντὺς τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεθύμουν νὰ ἐξέλθωσιν εἰς μάχην, ἀλλ' ὁ Περικλῆς μεθ' ὅλας τὰς προτροπὰς τῶν φίλων του καὶ τὰς

κατακρίσεις τῶν ἐχθρῶν του, οἵτινες ὕβριζον αὐτὸν ὡς ἄνανδρον καὶ ἔσκωπτον αὐτόν, ἔμεινεν ἀκλόνητος εἰς τὴν ἀπόφασίν του, καὶ πρῶτος ὑπέφερε τὰς ὕβρεις· ἀπέφευγε δὲ τὴν μάχην, διότι ἐθεώρει ὀλέθριον νὰ συνάψῃ μάχην πρὸς ἐξηκοντακισχιλίους ἄνδρας, ὅσοι ἦσαν οἱ πρῶτοι εἰσβαλόντες Πελοποννήσιοι καὶ Βοιωτοί. Ἐπεμψεν ὁμῶς στόλον ἑκατὸν πλοίων, ὅστις ἔφθειρε τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου. Οἱ δὲ πολέμιοι στερούμενοι τροφῶν, ἀνεχώρησαν μετ' ὀλίγον ἐκ τῆς Ἀττικῆς.

Τὸ δεύτερον ἔτος τοῦ πολέμου εἰσέβαλον καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἀττικὴν οἱ Λακεδαιμόνιοι καίοντες καὶ λεηλατοῦντες. Τὸ ἔτος δὲ τοῦτο συνέβη ἐν Ἀθήναις καταστρεπτικὸς λοιμός, ὅστις πολὺ πλῆθος ἐθανάτωσεν. Ἡ ἐπιδημία αὕτη ἔλαβε μεγάλην ἐπίτασιν, ἕνεκα τοῦ θερινοῦ καύσωνος καὶ τῆς συσσωρεύσεως τοῦ πολλοῦ πλῆθους ἐντὸς στενῶν καὶ πνιγρῶν κατοικιῶν καὶ καλυβῶν.

Ἡ νόσος κατελάμβανε τὸν ἄνθρωπον αἰφνιδίως, ὑγιᾶ ὄντα· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ προσβληλόμενος ἡσθάνετο ἰσχυρὰν θερμὴν εἰς τὴν κεφαλὴν, ἐρυθρήματα καὶ φλογώσεις εἰς τοὺς ὀφθαλμούς· ἔπειτα δὲ ὁ φάρυγξ καὶ ἡ γλῶσσα ἔκαιον ὡς πῦρ, καὶ κατελάμβανε σπασμὸς τὸν πᾶσχοντα· τὸ σῶμα ἦτο πελιδνὸν κεκαλυμμένον ὑπὸ φλυκταινῶν καὶ ἐλκῶν· τόσον δὲ ἔκαιεν ἔσωθεν, ὥστε δὲν ὑπέφερεν οὐδὲ τὸ ἐλαφρότατον ἔνδυμα, καὶ πολλοὶ ὡς μαινόμενοι ἔρριπτον ἑαυτοὺς εἰς τὰ φρέατα· ἀλλ' ἡ δίψα αὐτῶν ἦτο ἄσβεστος· μετὰ ἑπτὰ ἢ ἑννέα ἡμέρας, ἀπεριγράπτους αἰσθανόμενοι πόνους, ἐξέπνεον.

Ὁ περίφημος ἰατρὸς Ἱπποκράτης ὁ Κῷος, ὅστις τότε ἔζη ἐν Ἀθήναις, ἐφεῦρε τέλος τὸ ἀντιφάρμακον τῆς ἀσθενείας· παρατηρήσας ὅτι οἱ σιδηρουργοὶ ἐλάχιστα προσεβάλλοντο ὑπὸ τῆς νόσου, συνεβούλευσε τὴν διὰ πυρὸς καθαρσιν τῆς ἀτμοσφαίρας. Ἀλλὰ κατ' ἀρχὰς πάντα τὰ θεραπευτικὰ μέσα ἀπέβησαν μάταια καὶ ἀνωφελῆ. Καθ' ἑκάστην σωρηδὸν ἀπέθνησκον οἱ ἄνθρωποι, ἐκπνέοντες εἰς τὰς ὁδοὺς

ἢ ἐντὸς τῶν ναῶν, ὅπου κατέφευγον νὰ ζητήσωσι σωτηρίαν παρὰ τῶν θεῶν.

Αἱ Ἀθηναὶ διὰ τοῦ λοιμοῦ τούτου ἀπώλεσαν τὸ ἄνθος τοῦ στρατεύματος αὐτῶν, ἀλλὰ μεγαλητέρα ζημίᾳ ἦτο ἡ ἐπέλθοῦσα ἠθικὴ χαλάρωσις καὶ παραλυσία· οἱ ἄνθρωποι βλέποντες ἐγγὺς τὸν θάνατον, καὶ μὴ ὄντες βέβαιοι ἂν θὰ ζήσωσιν αὔριον, παρεδίδοντο εἰς πᾶν εἶδος ἀσωτείας. Οὐδεὶς πλέον εἰργάζετο· οὔτε θεοὺς ἐσέβοντο πλέον, οὔτε νόμους, διέπραττον δὲ πᾶσαν παρανομίαν καὶ ἀσέβειαν.

Ὁ λαὸς ἐβόα νῦν κατὰ τοῦ Περικλέους, αὐτὸν κατηγορῶν ὡς αἴτιον τῆς δυστυχίας, διότι συνέκλεισε τόσον πλῆθος ἐντὸς τῆς πόλεως. Ὁ Περικλῆς διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὸν λαὸν δι' εὐτυχῶν πολεμικῶν κατορθωμάτων, ἔπλευσε μετὰ ἑκατὸν πεντήκοντα τριήρεων κατὰ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἠρήμωσε τὰ παράλια αὐτῆς. Ὅτε δὲ ἐπέστρεψε, καίτοι διὰ λόγου θαυμασίου ἠθέλησε νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς Ἀθηναίους, καὶ νὰ δικαιολογήσῃ ἑαυτόν, τοσοῦτον ὁμως ὠργισμένος ἦτο ὁ λαὸς κατὰ τοῦ Περικλέους, ὥστε ἀφῆρεσεν ἀπ' αὐτοῦ τὴν στρατηγίαν καὶ ἐπέβαλεν εἰς αὐτὸν πρόστιμον δεκαπέντε ταλάντων.

Ἦδη δὲ καὶ πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου εἶχεν αἰσθανθῇ ὁ μέγας ἀνὴρ τὴν ἀστασίαν τοῦ λαοῦ. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Περικλέους εἶχον κατηγορήσῃ τὸν στενὸν αὐτοῦ φίλον Φειδίαν, ὅτι κατασκευάζων τὴν χρυσὴν χλαμύδα τῆς Ἀθηνᾶς ἔκλεψε τὸν χρυσόν· ὁ Περικλῆς ἀπέδειξε ψευδῇ τὴν κατηγορίαν, προστάξας ν' ἀφαιρέσωσι καὶ ζυγίσωσι τὴν χλαμύδα ἣτις κατὰ συμβουλήν τοῦ Περικλέους ἦτο οὕτως εἰργασμένη καὶ περιτεθειμένη εἰς τὸ ἄγαλμα, ὥστε ἠδύνατο νὰ ἀφαιρῇται· ἀλλ' οἱ κατήγοροι εὔρον ἄλλην κατηγορίαν κατὰ τοῦ μεγαλοφυοῦς καλλιτέχνου, ὅτι ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τῆς Ἀθηνᾶς παρέστησε τὴν εἰκόνα ἑαυτοῦ καὶ τὴν τοῦ Περικλέους. Κλεισθεὶς δὲ ὡς κακοῦργος εἰς τὸ δεσμωτήριον, ἀπέθανεν ἐν αὐτῷ, καταβληθεὶς ὑπὸ τοῦ γήρατος καὶ τῆς λύπης.

Καὶ τὸν διδάσκαλον δὲ αὐτοῦ Ἀναξαγόραν κατηγορήσαν οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ὡς ἄθεον· ὁ δὲ Περικλῆς οὐδεμίαν ἐλπίδα ἔχων περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ παλαιοῦ διδασκάλου του, συνεβούλευσεν αὐτὸν ν' ἀπέλθῃ τῶν Ἀθηνῶν.

Καὶ αὕτῃ δὲ ἡ σύζυγός του Ἀσπασία εἰσήχθη εἰς δίκην ἐπὶ ἀσεβείᾳ· ὁ κίνδυνος τῆς προσφιλεστάτης ταύτης γυναικὸς τόσον ἐτάραξε τὸν Περικλέα, ὥστε αὐτὸς ὁ σοβαρὸς καὶ ἀτάραχος ἀνὴρ, ὁ Ὀλύμπιος Περικλῆς, ἀπολογούμενος ὑπὲρ αὐτῆς ἐδάκρυσε καὶ παρακλήσεις ἀπέτεινε πρὸς τοὺς δικαστάς, οὕτω δὲ ἐκ συμπαθείας ἠθώωσαν τὴν Ἀσπασίαν.

Πλὴν τῆς πρὸς αὐτὸν ἀχαριστίας τοῦ λαοῦ, βαθύτατα κατέθλιψαν τὸν Περικλέα περὶ τὸ γῆρας αὐτοῦ καὶ οἰκιακαὶ συμφοραί. Πολλοὶ συγγενεῖς καὶ φίλοι αὐτοῦ εἶχον ἀποθάνῃ ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ, προσέτι δὲ καὶ ἡ ἀγαπητὴ αὐτοῦ ἀδελφὴ καὶ ὁ πρεσβύτερος υἱὸς Ξάνθιππος. Ἀλλὰ τὸ φρόνημα τοῦ γενναίου ἀνδρὸς δὲν ἐταπεινώθη ἐκ τῶν τηλικούτων συμφορῶν, τὸ δὲ μεγαλεῖον τῆς ψυχῆς αὐτοῦ διέμενε σταθερὸν καὶ ἀναλλοίωτον. Ἀλλ' ὅτε ἀπέθανε καὶ ὁ τελευταῖος αὐτοῦ υἱὸς Πάραλος, κατεβλήθη καὶ δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ δείξῃ τὴν μεγαλόψυχον αὐτοῦ καρτερίαν· καθ' ἣν δὲ στιγμὴν προσῆλθε καὶ ἔθεσε διὰ τρεμούσης χειρὸς στέφανον ἐπὶ τοῦ νεκροῦ, κατεκάμφθη ὑπὸ τῆς λύπης καὶ ἐκλαυσεν.

Ἡ πόλις ἠρθάνθη μετ' ὀλίγον τὴν ἀνάγκην τοῦ Περικλέους, εἰότι εὐδαίς ἄλλος στρατηγὸς ἐφαίνετο ἄξιος νὰ κυβερνήσῃ τὴν πόλιν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἡσ' ἀνθήσαν μεταμέλειαν καὶ ἐζήτησαν συγγνώμην· κηρύξαντες δὲ τὴν καταδίκην ἄκυρον, ἐχειροτόνησαν πάλιν αὐτὸν στρατηγόν. Ἀλλ' ὁ Περικλῆς κεκλεισμένος ὦν ἐν τῇ οἰκίᾳ, δὲν ἤθελε νὰ ἀναλάβῃ πάλιν τὸ δυσβάστακτον βάρος τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, μόλις δὲ καὶ μετὰ βίας ἐπείσθη ὑπὸ τοῦ στενοῦ τοῦ συγγενοῦς Ἀλκιβιάδου καὶ ἄλλων φίλων νὰ ἐμφανισθῇ καὶ πάλιν εἰς τὸ πλῆθος. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον προσεβλήθη καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ.

Ἐν ᾧ δὲ ἐπλησίαζε ν' ἀποθάνῃ, οἱ ἐπισημότατοι τῶν πο-

λιτῶν καθήμενοι περίξ τῆς κλίνης ὠμίλουν περί τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ καὶ τῆς δυνάμεως, καὶ ἀπηρίθμουν τὰ κατορθώματα αὐτοῦ καὶ τὰ πολλὰ τρόπαια, διότι στρατηγῶν καὶ νικῶν ἐννέα τρόπαια ἔστησε. Ἐλεγον δὲ ταῦτα πρὸς ἀλλήλους, νομίζοντες ὅτι ἐκεῖνος δὲν αἰσθάνεται πλέον. Ἀλλ' ὁ Περικλῆς ἤκουε τὰ πάντα, καὶ ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ

Ἀσπασία.

διακόψας αὐτούς, εἶπε «Θαυμάζω ὅτι ἐπαινεῖτε καὶ ἀναφέρετε ταῦτα, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ ἡ τύχη συνετέλεσε, καὶ τὰ ὁποῖα πολλοὶ ἄλλοι στρατηγοὶ ἔπραξαν· δὲν λέγετε δὲ τὸ κάλλιστον καὶ μέγιστον, ὅτι ἐξ αἰτίας μου οὐδεὶς Ἀθηναῖος ἐπειθηνφόρησε».

ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ

(450 π. Χ.)

Ὁ Ἀλκιβιάδης κατήγετο πατρόθεν καὶ μητρόθεν ἐκ γένους ἐπισίμου τῶν Ἀθηναίων. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Κλεινίας διέπρεψε κατὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, δι' ἰδίας τριήρους ναυμαχίας περὶ τὸ Ἀρτεμίσιον, καὶ λαβὼν τὸ βραβεῖον τῆς ἀνδρείας· ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ Δεινομάχη κατήγετο ἐκ τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν Ἀλκμεωνιδῶν.

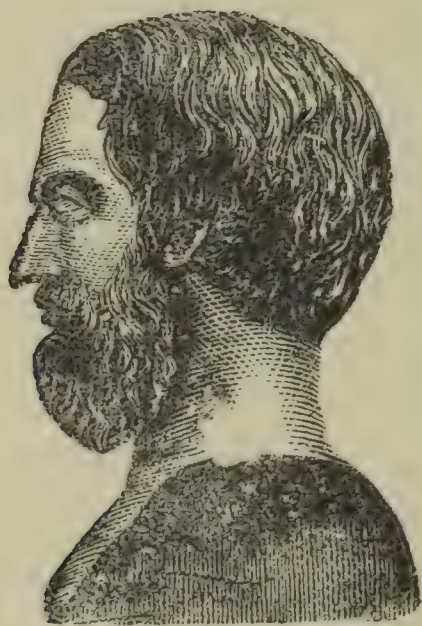
Ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχεν ἐκ φύσεως πολλὰ προτερήματα· ἦτο εὖμορφος, ἀγγίνους, φιλότιμος, ἀλλ' ἦτο καὶ αὐθάδης καὶ ἀλαζὼν καὶ ματαιόφρων. Παλαίων ποτὲ μετὰ ἰσχυροτέρου ὀμηλίκου του καὶ κινδυνεύων νὰ ἡττηθῇ, διὰ νὰ μὴ πέσῃ, ἤρχισε νὰ δάκνῃ τὰς χεῖρας αὐτοῦ, ἐκεῖνος δὲ ἀφῆκεν αὐτὸν λέγων «Δάκνεις, ὦ Ἀλκιβιάδη, ὅπως αἱ γυναῖκες. — Ὅχι, ἀπεκρίθη, ἀλλ' ὅπως οἱ λέοντες».

Ἐτι δὲ μικρὸς ὢν ἔπαιζεν ἀστραγάλους ἐν στενωπῷ· ἐν ᾧ δὲ ἦτο ἡ σειρά του νὰ ῥίψῃ, ἤρχετο ἅμαξα φορτηγός. Καὶ πρῶτον μὲν παρεκάλεσε τὸν ἅμαξηλάτην νὰ περιμείνῃ ὀλίγον, ἐπειδὴ δ' ἐκεῖνος δὲν ὑπήκουσεν, ἀλλὰ προὔχῳρει, οἱ μὲν ἄλλοι παῖδες ἀπесύρθησαν, ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης ἔπεσε πρηνὴς καὶ ἐξηπλώθη ἔμπροσθεν τῶν ἵππων τῆς ἁμάξης καὶ ἐφώναξε «Λοιπόν, πέρασε ἂν θέλῃς». Τότε ὁ ἅμαξηλάτης φοβηθεὶς ἀνεχαίτισε τοὺς ἵππους του. Οἱ δὲ σύντροφοί του ἐξεπλάγησαν καὶ μετὰ βοῆς ἔτρεξαν πλησίον του.

Ὁ Ἀλκιβιάδης, ἐν ᾧ περιεκυκλοῦτο ὑπὸ ψευδῶν φίλων καὶ κολάκων, καὶ ἦτο παραδεδομένος εἰς διασκεδάσεις, συνήντησεν εὐτυχῶς ἄνδρα τινά, ὅστις φορῶν πενιχρὸν φόρεμα περιήρχετο γυμνόπους τὰς ὁδοὺς, ὁμιλῶν περὶ ἀρετῆς· ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ἦτο ὁ φιλόσοφος Σωκράτης. Ὁ Σωκράτης ἡγωνίσθη παντὶ σθένει νὰ σώσῃ τὸν δυστυχῆ νέον ἐκ τοῦ ἀσώτου βίου, ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης ἠγάπα καὶ ἐτίμα τὸν σο-

φὸν ἄνδρα, ἤκροατο μετὰ προσοχῆς τὴν διδασκαλίαν του, καὶ ἐδέχετο τὰς ἐπιπλήξεις αὐτοῦ, ἂν καὶ αὐτὸς ἦτο ὑβριστικὸς πρὸς τοὺς ἄλλους.

Μόλις ἦτο εἰκοσαετῆς ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἐξεστράτευσαν κατὰ τῆς Ποτιδαίας (τῷ 432 π. Χ.). Τῆς ἐκστρατείας ταύτης μετέσχε καὶ αὐτός, ἔχων σύτκηνον καὶ παραστάτην τὸν Σωκράτην· ἠγωνίσθη δὲ μετὰ μεγάλης ἀδρείας, καὶ ἐπληγώθη βαρέως, σωθεὶς ὑπὸ τοῦ Σωκράτους· μετὰ ὀκτὼ ἔτη εἰς τὴν ἐπὶ Δηλίῳ μάχην, καθ' ἣν οἱ Ἀθηναῖοι

Ἀλκιβιάδης.

ὑπέστησαν πανωλεθρίαν, ἠδυνήθη ν' ἀνταποδώσῃ τὴν χάριν, σώσας ἐκ βεβαίου θανάτου τὸν διδάσκαλόν του.

Ἡμέραν τινὰ διὰ νὰ γελάσῃ αὐτὸς καὶ οἱ φίλοι του, ἐρράπισε δημοσίᾳ τὸν Ἰππόνικον, ἐπισημότατον καὶ πλούσιον Ἀθηναῖον. Ὅλη ἡ πόλις ἔμαθε τὴν αὐθάδειαν τοῦ νέου, πάντες δὲ ἠγανάκτησαν κατ' αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ Ἀλκιβιάδης εὐθὺς τὴν ἄλλην ἡμέραν ἀπὸ πρωΐας μετέβη εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἰππονίκου, καὶ κρούσας τὴν θύραν εἰσῆλθεν, ἀπεδύθη τὸ ἱμάτιόν του καὶ παρέδωκεν εἰς τὸν Ἰπτόνικον τὸ σῶμά του, παρακαλῶν νὰ μαστιγώσῃ καὶ τιμωρήσῃ αὐτόν. Ὁ

δὲ Ἰππόνικος συνεχώρησε τὸν νέον, καὶ βραδύτερον ἔδωκεν εἰς αὐτὸν σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰππαρέτην.

Ἡ πρώτη τοῦ Ἀλκιβιάδου εἰσοδος εἰς τὰ πολιτικά ἐγένεν ὡς ἑξῆς· διαβαίνων ποτὲ κατὰ τύχην ἐκ τῆς συνελεύσεως τοῦ λαοῦ, ἤκουσε τοὺς Ἀθηναίους θορυβοῦντας· ἐρωτήσας δὲ τίς ἦτο ἡ αἰτία τοῦ θορύβου, ἔμαθεν ὅτι ἐγίνοντο ἐπιδόσεις χρημάτων (1) καὶ προσειθὼν ἔδωκε καὶ αὐτός· ὁ δῆμος ἐχειροκρότει καὶ ἐβόα· οὗτος δὲ ὑπὸ τῆς χαρᾶς ἐλησμόνησεν ὅτι εἶχεν ὄρτυγα ὑπὸ τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ· τὸ πτηνὸν φοβηθέν ἐκ τοῦ θορύβου ἔφυγε, τότε δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἤρχισαν ἔτι μᾶλλον νὰ βοῶσι, πολλοὶ δ' ἠγέρθησαν ἐκ τῆς συνελεύσεως καὶ ἔτρεχον ὅπως συλλάβωσιν αὐτό, τὸ συνέλαβε δὲ ὁ κυβερνήτης Ἀντίοχος, ὅστις ἔκτοτε ἐγένετο προσφιλέστατος εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην.

Εἶχε κύνα θαυμαστὸν κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν εὐμορφίαν, τὸν ὅποιον εἶχεν ἀγοράσῃ ἀντὶ ἑπτακισχιλίων δραχμῶν. Τοῦτου ἀπέκρυψε τὴν οὐράν, ἣ-ις ἦτο ὠραιότητα. Ἐπειδὴ δὲ οἱ φίλοι ἐπέπληττον αὐτὸν λέγοντες, ὅτι πάντες οἱ πολῖται λυποῦνται καὶ ἀποδοκιμάζουσι τὴν πράξιν του, ὁ Ἀλκιβιάδης γελάσας εἶπεν «Ἴσα ἴσα γίνεται ἐκεῖνο τὸ ὅποιον θέλω· διότι θέλω οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ὁμιλῶσι περὶ τούτου, διὰ νὰ μὴ λέγωσιν ἄλλο τι χειρότερον περὶ ἐμοῦ».

Ὁ Ἀλκιβιάδης προσεπάθει νὰ ἐκπλήξῃ τοὺς Ἀθηναίους καὶ παντας τοὺς Ἕλληνας διὰ τῆς μεγαλοπρεπείας καὶ πολυτελείας αὐτοῦ. Εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας ἀπέστειλεν ἑπτὰ ἄρματα, ὅπερ οὐδεὶς ἄλλος οὔτε ἰδιώτης οὔτε βασιλεὺς εἶχε πράξῃ ποτέ· ἐνίκησε δὲ καὶ ἔλθεν οὐ μόνον τὸ πρῶτον, ἀλλὰ καὶ τὸ δεύτερον καὶ τὸ τέταρτον ἄθλον.

Διὰ τῆς Νικιείου εἰρήνης (421 π. Χ.) εἶχε καταπαύσῃ ὁ μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης πόλεμος. Ἀλλ' ὁ Ἀλκιβιάδης, ἐπιθυμῶν νὰ λάβῃ τιμὴν καὶ δόξαν δὲν ἤρέ-

(1) Ἐπιδόσεις χρημάτων ἐλέγετο ἢ ἑκτακτοὶ εἰσφορά, τὴν ὁποίαν ἐκαλοῦντο οἱ πολῖται νὰ εἰσφέρωσι δι' ἐκτάκτους ἀνάγκας τῆς πόλεως.

σκετο εἰς τὴν εἰρήνην ταύτην, καὶ πάντα τρόπον μετήρ-
χετο, ὅπως ἐπαναφέρῃ καὶ πάλιν τὸν μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ
Σπάρτης πόλεμον· πρὸ πάντων δὲ παρεκίνει τοὺς Ἀθηναίους
εἰς ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Σικελίας. Ὅτε δὲ οἱ Ἐγεσταῖοι,
οἱ κάτοικοι τῆς ἐν Σικελίᾳ πόλεως Ἐγέστης, ἦλθον εἰς Ἀθή-
νας ζητοῦντες βοήθειαν κατὰ τῶν κατοίκων τοῦ Σελινουῦν-
τος καὶ κατὰ τῶν ἰσχυρῶν αὐτῶν συμμάχων Συρακουσίων,
ὁ Ἀλκιβιάδης διὰ τῆς φλογεῖρας τοῦ εὐγλωττίας διήγειρεν
εἰς πάντας πόθον πρὸς τὴν ἐκστρατείαν· κατέπειτε δὲ τὸν
ὄημον ν' ἀπεστείλῃ μέγαν στόλον διὰ μιᾶς, πρὸς καθυπό-
ταξιν τῆς νήσου. Ὁ δὲ λαὸς διὰ τῆς ζωηρᾶς φαντασίας
αὐτοῦ ἐφαντάζετο ἤδη, ὅτι ἔγινε κύριος ὄχι μόνον τῆς Σι-
κελίας, ἀλλὰ καὶ τῆς Καρχηδόνος καὶ ὅλης τῆς Ἀφρικῆς.

Λαμπρὸς στόλος ἐξωπλίσθη· καὶ ὁ μὲν Ἀλκιβιάδης ἐπε-
θύμει νὰ ἔχῃ μόνος αὐτὸς τὴν στρατηγίαν· ἀλλ' ὁ λαὸς
ἐξέλεξεν ὡς συστράτηγον τὸν ἔμπειρον καὶ συνετὸν Νικίαν,
διὰ νὰ περιστέλλῃ τὴν ὁρμὴν καὶ τὴν τόλμην τοῦ Ἀλκι-
βιάδου, τρίτος δὲ στρατηγὸς ἐξελέχθη ὁ Λάμαχος.

Ἀλλὰ πρὶν ἐκπλεύσῃ ὁ στόλος συνέβη τι ἐν Ἀθήναις,
τὸ ὁποῖον ἐβλάψε πολὺ τὸν Ἀλκιβιάδην. Πρωίαν τινά (τὸν
Μάϊον τοῦ 415) εὐρέθησαν ἀποκεκομμένοι τὰς κεφαλὰς
πάντες σχεδὸν οἱ λίθινοι Ἑρμαῖ, οἵτινες, ὡς γνωστόν, ἦσαν
ὄχι μόνον κόσμημα τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ δεῖγμα τῆς
εὐσεβείας τῶν πολιτῶν· ἡ πόλις ἅπασα κατεταράχθη, διότι
ἡ πρᾶξις αὕτη ἐθεωρήθη ὡς ὕβρις ἐναντίον τῆς θρησκείας,
καὶ ὡς κακὸς οἰωνὸς διὰ τὴν ἐκστρατείαν.

Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Ἀλκιβιάδου κατήγγειλαν αὐτὸν εἰς
τὸ δικαστήριον, προσήγαγον μάλιστα καὶ μάρτυρας, ὅτι ὁ
Ἀλκιβιάδης καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ ἠκρωτηρίασαν τοὺς Ἑρμᾶς,
παρώξυναν δὲ κατ' αὐτοῦ τὸν λαόν· ἀλλ' ὡς εἶδον ὅτι ὁ
στρατὸς καὶ οἱ σύμμαχοι διέκειντο εὐνοϊκῶς πρὸς τὸν Ἀλ-
κιβιάδην, ἐφοβήθησαν μὴ ὁ δῆμος φανῇ ἐπιεικής, καὶ διὰ
τοῦτο ἐτεχνάσθησαν νὰ προτείνωσιν, ὅτι δὲν εἶνε συμφέρον
εἰς τὴν πόλιν ν' ἀναβληθῇ ἡ ἐκστρατεία, σκοπὸν ἔχοντες

νὰ ἀφανίσωσι τὸν Ἀλκιβιάδην. Ἀλλ' ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν ἠπατήθη, καὶ ἐπέμενε νὰ δικασθῇ πρὶν ἐκπλεύσῃ, καὶ ἂν μὲν ἀποδειχθῇ ἔνοχος, νὰ θανατωθῇ, ἂν δὲ ἀθωωθῇ, τότε νὰ κινήσῃ κατὰ τῶν πολεμίων, χωρὶς πλέον νὰ φοβῇται τοὺς συκοφάντας.

Ὁ λαὸς ὁμῶς δὲν πείθεται, ἀλλὰ προστάσσει αὐτὸν νὰ ἀπέλθῃ εὐθύς· ὅθεν ἀποπλέει μετὰ τῶν συστρατῆγων, ἄγων περὶ τὰς 140 τριήρεις. Ὁ στόλος προσορμίζεται εἰς τὴν Σικελίαν, ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης καταλαμβάνει τὴν Κατάνην. Ἀλλ' αἴφνης φθάνει ἐξ Ἀθηνῶν ἡ Σαλαμινία, ἡ δημοσία τριήρης, ἡ ἀποστελλομένη πρὸς μεταφορὰν ὑποδίκων, καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης καλεῖται εἰς Ἀθήνας, ν' ἀπολογηθῇ περὶ τῆς ἐναντίον του κατηγορίας. Καὶ ἄλλοι δὲ συγγενεῖς καὶ φίλοι αὐτοῦ εἶχον κατηγορηθῇ ἐν Ἀθήναις ἐπὶ ἀσεβείᾳ, ὅθεν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἠναγκάσθησαν νὰ φύγῃσι, πλεῖστοι δὲ ἐφυλακίσθησαν καὶ ἐθανατώθησαν.

Ὁ Ἀλκιβιάδης ὑπακούσας εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ δήμου, ἀπέπλευσεν, οὐχὶ διὰ τῆς Σαλαμινίας, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πλοίου· γινώσκων δὲ τὴν κουφότητα καὶ τὴν ἀστασίαν τοῦ λαοῦ, καὶ βλέπων προφανῇ τὸν κίνδυνον, ἐκρύβη εἰς τὸν λιμένα τῶν Θουρίων, καὶ ἐκεῖθεν κατέφυγεν εἰς τὸ Ἄργος. Μαθὼν δ' ἔπειτα ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι κατεδίκασαν αὐτὸν ἐρήμην εἰς θάνατον, εἶπεν ἀπειλητικῶς «Ἀλλ' ἐγὼ θὰ τοὺς δείξω ὅτι ζῶ».

Ἐξ Ἀργους μετέβη εἰς τὴν Σπάρτην, πνέων ἐκδίκησιν κατὰ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Σπαρτιαῖται ἦσαν πρόθυμοι νὰ βοηθήσωσι τοὺς Συρακουσίους, παρεκίνησε καὶ κατέπεισεν αὐτοὺς ν' ἀποστείλῃσι στρατηγὸν τὸν Γύλιππον, στρατηγὸν ἀνδρεῖον καὶ δραστήριον, καὶ νὰ καταθραύσῃ τὴν ἐκεῖ δύναμιν τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Σπαρτιαῖται ἀποστέλλουσι τὸν Γύλιππον, καὶ ἐν ᾧ ἕως τότε ἐνίκων οἱ Ἀθηναῖοι, ἔπειτα, κατὰ κράτος ἡττηθέντες ὑπὸ τῶν Συρακουσίων καὶ τῶν συμμάχων, ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσι. Καὶ ὁ μὲν Νικίας καὶ ὁ ἀντὶ τοῦ Λαμάχου σταλὲς

ἔπειτα στρατηγὸς Δημοσθένης ἐσφάγησαν, ἑπτακισχίλιοι δὲ αἰχμάλωτοι ἐρρίφθησαν εἰς τὰ λατομεῖα, ὅπου ἔμειναν περὶ τὰς ἐβδόμηκοντα ἡμέρας καὶ ἔπαθον τὰ πάνδεινα. Πολλοὶ τῶν Ἀθηναίων αἰχμαλώτων ἠλευθερώθησαν, διότι ἀπήγγελλον τὰ ποιήματα τοῦ ποιητοῦ Εὐριπίδου, ἣ περιπλανώμενοι ἔλαβον τροφήν καὶ ὕδωρ εἰς ἀμοιβήν, διότι ἔψαλλον μέλη αὐτοῦ· ὅθεν ἐπανελθόντες εἰς τὴν πατρίδα, ἠσπάζοντο μετὰ δακρύων τὸν σωτῆρά των ποιητήν.

Ἡ εἰδησις τῆς ἐν Σικελίᾳ πανωλεθρίας ἐβύθισεν εἰς ἀπελπισμὸν τοὺς Ἀθηναίους· οἱ ναύσταθμοι ἦσαν ἄνευ πλοίων, τὸ ταμεῖον κενόν, ὑπῆρχε δὲ φόβος μήπως οἱ μὲν ἐχθροὶ ἐπιτεθῶσι κατ' αὐτῶν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, οἱ δὲ σύμμαχοι ἀποστατήσωσιν.

Ἄλλη συμβουλὴ τοῦ Ἀλκιβιάδου πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας ἦτο νὰ τειχίσωσι τὴν Δεκέλειαν, κειμένην ἐν τῇ Ἀττικῇ· ἔπραξαν τοῦτο οἱ Σπαρτιάται, καὶ ὀρμώμενοι ἐξ αὐτῆς κατέστρεφον τὴν περίξ τῶν Ἀθηνῶν χώραν καὶ τὴν Εὐβοίαν.

Ὁ Ἀλκιβιάδης διατρίβων ἐν Σπάρτῃ, ἔζη λακωνικῶς, ἐλούετο εἰς τὸν Εὐρώταν, ἐξύριζε τὴν κόμην, ἐγεύετο τὸν μέλανα ζωμόν, ἐφόρει σπαρτιατικὸν ἱμάτιον. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου, εἴλκυσε τὴν ἀγάπην τοῦ πλήθους· σταλεῖς δὲ μετὰ τινος στρατηγοῦ εἰς τὴν Ἰωνίαν, συνέπραττε μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων πρὸς βλάβην τῶν Ἀθηναίων.

Ἄλλ' ἤδη οἱ δυνατώτατοι καὶ φιλοτιμότατοι τῶν Σπαρτιατῶν ἤρχισαν νὰ ὑποπτεύωσι τὸν Ἀλκιβιάδην, ὁ δὲ βασιλεὺς Ἀγίς ἐμίσει αὐτόν. Ἐπὶ τέλους δὲ ἐστάλη ἐκ Σπάρτης προσταγὴ εἰς τὴν Ἰωνίαν νὰ φονευθῇ ὁ Ἀλκιβιάδης· ἀλλ' ὁ Ἀλκιβιάδης, μαθὼν τοῦτο, ἔφυγεν ἐκ τοῦ Σπαρτιατικοῦ στρατοπέδου πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ Τισσαφέρνην. Τὴν ἐκδίκησιν αὐτοῦ ἔστρεψε τώρα κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων· κατώρθωσε δὲ νὰ πείσῃ τὸν Πέρσην σατράπην νὰ βοηθῇ τοῦ λοιποῦ τοὺς Ἀθηναίους ἀντὶ τῶν Λακεδαιμονίων, ἐπιθυμῶν νὰ συμφιλιωθῇ μετὰ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, ὅπως ἀνακαλέσωσιν αὐτόν· συνεννοεῖτο λοιπὸν μετὰ τῶν στρα-

τηγῶν τοῦ ἐν Σάμῳ εὐριτκομένου τότε Ἀθηναϊκοῦ στόλου, ὑποσχόμενος εἰς αὐτοὺς τὴν ὑποστήριξιν τοῦ Τισσαφέρνους.

Ὁ Ἀλκιβιάδης ἐνέπνευσε θάρρος εἰς τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες ἐνίκησαν, ἐν Σηστῶ καὶ ἐν Ἀβύδῳ εἰς δύο ναυμαχίας, τὸν στόλον τῶν Λακεδαιμονίων. Μετὰ τὰς νίκας ταύτας ὁ Ἀλκιβιάδης προσῆλθεν εἰς τὸν Τισσαφέρνην μετ' ἀκολουθίας ἡγεμονικῆς, φέρων πολλὰ δῶρα πρὸς αὐτόν· ἀλλ' ὁ Τισσαφέρνης, πρὸ πολλοῦ κατηγορούμενος ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, φοβούμενος μὴ ὑποπέσῃ εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ βασιλέως, προσέταξε νὰ συλλάβωσι τὸν τέως φίλον καὶ ξένον αὐτοῦ, καὶ νὰ τον φυλακίσωσιν εἰς τὰς Σάρδεις. Ἀλλ' ὁ Ἀλκιβιάδης δραπετεύει μετὰ τριάκοντα ἡμέρας, καὶ ἐξακολουθεῖ τὸν ἀγῶνα· ὁδηγεῖ τοὺς Ἀθηναίους πρὸ τῆς Κυζίκου, ἐπιτίθεται κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν Περσῶν, καὶ νικᾷ αὐτοὺς καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ὁ στρατηγὸς τῶν Σπαρτιατῶν Μίνδαρος ἐφονεύθη, ὁ Πέρσης Φαρνάβαζος ἔφυγε, καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐξεδιώχθησαν τοῦ Ἑλλησπόντου, ὅστις ἔγινε πάλιν Ἀθηναϊκὴ θάλασσα ⁽¹⁾. Ἐπειτα δὲ ἐπέρχεται κατὰ τῆς Χαλκηδόνος, κυριεύει τὴν ἐν τῇ Προποντίδι Σηλυβρίαν διὰ πολλῶν κινδύνων, ἐξ ὧν σώζει αὐτὸν ἡ γενναιοσύνη του καὶ ἡ ἐτοιμότης τοῦ πνεύματός του, καὶ ὑποτάσσει τὸ Βυζάντιον, ὅπερ εἶχεν ἀποστατήσῃ.

Μετὰ τοιοῦτους θριάμβους ὁ Ἀλκιβιάδης ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ τὴν πατρίδα του, καὶ ἐπλευσεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὁλος ὁ στόλος ἦτο κεκοσμημένος κύκλῳ διὰ πολλῶν ἀσπίδων καὶ ἀπείρων λαφύρων, καὶ ἔσυρε πολλὰ ἀκροστόλια κα-

(1) Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀνήγγειλαν εἰς τοὺς ἐφόρους τὴν ἦτταν ταύτην λαχωνικώτατα, διὰ τῶν ἐξῆς ὀλίγων λέξεων, αἵτινες φαίνονται μᾶλλον ὡς τηλεγράφημα «Ἐρρει τὰ καῖα· Μίνδαρος ἀπετσούα· πεινῶντι τῶν ὄρες· ἀπορίομες τί χρὴ δρᾶν» ἦτοι «Ἐχάθησαν τὰ πλοῖα· ὁ Μίνδαρος ἐφονεύθη· πεινῶσιν οἱ ἄνδρες· ἀποροῦμεν τί νὰ πράξωμεν».

ταστραφέντων πλοίων· ἑκατὸν δεκατέσσαρες κυριευθεῖσαι τριήρεις παρηκολούθουν ἐν μακρᾷ γραμμῇ.

Ἀπειρον πλῆθος λαοῦ κατῆλθεν εἰς τὸν Πειραιᾶ πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ Ἀλκιβιάδου· ἀλλ' αὐτὸς ἐδίσταζε νὰ ἀποβῇ τῆς ναυαρχίδος ἕως ὅτου προσῆλθον οἱ φίλοι καὶ συγγενεῖς αὐτοῦ. Ἀφ' οὗ δὲ μετὰ πολλὰ ἀπέβη μετὰ τῶν συστρατήγων, τοὺς μὲν ἄλλους στρατηγούς ἀπαντῶντες οἱ ἄνθρωποι, ἐφαίνοντο ὅτι οὐδ' ἔβλεπον αὐτούς, πρὸς ἐκεῖνον δὲ πρστρέχοντες πάντες ἐβόων, ἡσπάζοντο αὐτόν, συνώδευον, καὶ ἐρχόμενοι πλησίον τὸν ἐστεφάνουν. Ὅσοι δὲ δὲν ἠδύνατο νὰ πλησιάσωσιν, ἐθεῶντο μακρόθεν, καὶ οἱ γεροντότεροι ἐδείκνυον αὐτὸν εἰς τοὺς νέους. Πολλοὶ δ' ἔκλαιον ἐκ τῆς χαρᾶς, ἐνθυμούμενοι τὰ πρότερα δυστυχήματα, καὶ ἀναλογιζόμενοι ὅτι εἰς τὴν Σικελίαν δὲν θὰ ἔπασχον τηλικοῦτον ὄλεθρον, οὐδὲ τόσοι πόθοι αὐτῶν θὰ ἔμενον ἀνεκπλήρωτοι, ἂν εἶχον ἀφήσῃ τὸν Ἀλκιβιάδην εἰς τὰ πράγματα.

Μετὰ χαρᾶς καὶ συγκινήσεως ἀνῆλθε πάλιν ὁ λαὸς εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐπορεύθη εἰς τὴν Πνύκα, ὅπου ἐγίνοντο αἱ συνελεύσεις τοῦ λαοῦ. Ἐκεῖ ὁ Ἀλκιβιάδης κλαίων καὶ ὀλοφυρόμενος ἀφηγήθη τὰ παθήματά του, κατηγόρησε τὸν λαὸν ὀλίγον μόνον καὶ μετρίως. τὰ πάντα δὲ ἀπέδωκεν εἰς τὴν κακὴν αὐτοῦ τύχην, ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐνεψύχωσεν αὐτούς· ὁ δὲ δῆμος ἐστεφάνωσεν αὐτὸν διὰ χρυσοῦ στεφάνου καὶ τον ἐξέλεξε στρατηγὸν αὐτοκράτορα κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν· ἐψήφισε δὲ νὰ ἀποδοθῇ εἰς αὐτὸν ἡ δημευθεῖσα περιουσία του καὶ ν' ἀνακληθῶσιν αἱ κατ' αὐτοῦ κατάραι τῶν ἱερέων· οἱ δὲ λίθοι ἐφ' ὧν εἶχε χαραχθῇ ἡ καταδίκη αὐτοῦ, ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν.

Μετὰ τινὰς μῆνας ἐξέπλευσεν ὁ Ἀλκιβιάδης ἄγων ἑκατὸν τριήρεις, καὶ προσωρμίσθη εἰς τὸ Νότιον ἀκρωτήριον παρὰ τὴν Ἐφεσον, ἐν ᾧ ὁ στρατηγὸς τῶν Λακεδαιμονίων Λύσανδρος εὗρίσκετο μετὰ στόλου ἐντὸς τοῦ λιμένος τῆς

Σάμου. Ἀλλὰ μεταβάς εἰς Καρίαν νὰ συλλέξῃ χρήματα πρὸς μισθοδοσίαν τῶν ναυτῶν, ἀφῆκεν ἀντιπρόσωπον τὸν κυβερνήτην Ἀντίοχον, αὐττηρῶς ἀπαγορεύσας εἰς αὐτὸν νὰ μὴ ναυμαχήσῃ, μηδὲ εἰς ἐπιπλεύσῃ κατ' αὐτοῦ τὰ ἐχθρικά πλοῖα· ἀλλ' αὐτὸς κατεφρόνησε τὸ πρόσταγμα τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἐξέπλευσε λοιπὸν μετὰ τοῦ πλοίου του καὶ μεθ' ἐνὸς ἄλλου εἰς τὴν Ἐφεσον, καὶ παραπλέων παρὰ τὰς πρῶρας τῶν ἐχθρικῶν πλοίων, προεκάλει εἰς μάχην τοὺς Σπαρτιάτας, λέγων πολλὰς ὕβρεις καὶ βωμολοχίας. Ὁ ναύαρχος τοῦ Σπαρτιατικοῦ στόλου, Λύσανδρος, κατὰ πρῶτον μὲν ἀνήχθη κατ' αὐτοῦ μετ' ὀλίγων πλοίων καὶ κατεδίωκεν αὐτόν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐξέπλευσαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς βοήθειαν τοῦ Ἀντιόχου, τότε ὁ Λύσανδρος ἐξέπλευσε μεθ' ὅλου τοῦ στόλου, καὶ ἔγινε ναυμαχία, καθ' ἣν ὁ Λύσανδρος καὶ τὸν Ἀντίοχον ἐφόνευσε, καὶ πλοῖα ἐκυρίευσε πολλὰ, καὶ πολλοὺς ἀνθρώπους συνέλαβε, καὶ ἔστησε τρόπαιον.

Μαθὼν ταῦτα ὁ Ἀλκιβιάδης, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Σάμον, καὶ ἐξέπλευσε μεθ' ὅλου τοῦ στόλου, προκαλούμενος τὸν Λύσανδρον εἰς ναυμαχίαν· ἀλλ' οὗτος ἤρκεϊτο εἰς τὴν νίκην του καὶ δὲν ἐδέχετο. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου τότε λαβόντες ἐκ τούτου ἀφορμήν, κατηγόρησαν αὐτὸν εἰς τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ὅτι κατέστρεψε τὸν στόλον, διότι ἄφινε τὴν στρατηγίαν εἰς οὐτιδανοὺς ἀνθρώπους, διὰ νὰ ἔχῃ καιρὸν νὰ περιπλέῃ πρὸς ἀργυρολογίαν. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι πεισθέντες εὐκόλως εἰς τὴν καταγορίαν ταύτην, ἐξέλεξαν ἄλλους στρατηγούς, ἀποδεικνύοντες τὴν πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην ὀργὴν καὶ δυσμένειαν.

Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης, μαθὼν ταῦτα καὶ φοβηθεὶς, ἀπῆλθεν ἐκ τοῦ στρατοπέδου καὶ μετέβη εἰς Θράκην ἐπὶ τῆς Προποντίδος, ὅπου εἶχε κατασκευάσῃ πύργον. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἐφρόντιζε περὶ τῆς πατρίδος αὐτοῦ· παρατηρήσας ὅτι ὁ Ἀθηναϊκὸς στόλος ἦτο ἡγκυροβολημένος εἰς τοὺς Αἰγὸς ποταμούς, εἰς μέρος ἀλίμενον καὶ μὴ ἔχον πλησίον πόλιν,

καὶ ὅτι οἱ στρατιῶται διεσπείροντο ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, ἐν ᾧ μέγας ἐπέκειτο κίνδυνος ἐκ τοῦ ἀπέναντι ἐκεῖ ἐχθροῦ, ἦλθεν ἔφιππος καὶ συνεβούλευσε τοὺς στρατηγούς νὰ μεταφέρωσι τὸν στόλον εἰς τὴν Σηστόν, ἀλλ' οἱ στρατηγοὶ ἀπέρριψαν τὴν πρότασιν αὐτοῦ ὕβριστικῶς. Μετ' ὀλίγον ὁμῶς ἐφάνη πόσον δίκαιον εἶχεν ὁ Ἀλκιβιάδης· διότι ὁ Λύσανδρος ἐπιπεσὼν αἰφνιδίως κατὰ τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων, ἐνίκησεν αὐτὸν κατὰ κράτος, κυριεύσας ἑκατὸν ἐβδομήκοντα τριήρεις καὶ αἰχμαλωτίσας τρισχιλίους ἄνδρας καὶ τοὺς στρατηγούς. Μόνος δὲ ὁ ναύαρχος Κόνων κατώρθωσε μετὰ δώδεκα πλοίων νὰ σωθῇ εἰς τὴν Κύπρον (405).

Οἱ Λακεδαιμόνιοι φοβούμενοι τὸ μεγαλόπραγμον τοῦ Ἀλκιβιάδου, καὶ νομίζοντες ὅτι δὲν εἶνε ἀσφαλεῖς ἐφ' ὅσον ἔζη οὗτος, πρεσέταξαν νὰ συλλάβωσι καὶ θανατώσωσιν αὐτόν. Ὁ Ἀλκιβιάδης τότε κατέφυγεν εἰς τὸν σατράπην Φαρνάβαζον, σκοπὸν ἔχων νὰ μεταβῇ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Περσίας Ἀρταξέρξην, καὶ παρακινήσῃ αὐτὸν νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα του ἐκ τῆς κυριαρχίας τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ Λύσανδρος ἀπήτησε παρὰ τοῦ Φαρναβάζου νὰ φονεύσῃ τὸν ξένον του· ὁ Πέρσης ἀνέθηκεν εἰς δύο πιστοὺς αὐτοῦ ἄνθρώπους τὴν δολοφονίαν. Οὗτοι πολλοὺς ἄλλους ἄγοντες, δὲν ἐτόλμησαν νὰ εἰσέλθωσι καὶ φονεύσωσιν αὐτόν, ἀλλὰ περικυκλώσαντες τὴν οἰκίαν τὴν νύκτα ἔβαλον πῦρ εἰς αὐτήν. Ὁ Ἀλκιβιάδης αἰσθανθεὶς τὴν πυρκαϊάν, τὰ μὲν πλεῖστα τῶν ἐνδυμάτων καὶ τῶν στρωμάτων ἔρριψεν εἰς τὸ πῦρ, εἰς δὲ τὴν ἀριστεράν χεῖρα περιτυλίξας τὴν χλαμύδα, καὶ διὰ τῆς δεξιᾶς κρατῶν τὸ ἐγχειρίδιον, ἐπήδησεν ἔξω καὶ διῆλθε διὰ μέσου τῶν φλογῶν ἀβλαβής. Οἱ δὲ βάρβαροι ἅμα ἰδόντες αὐτὸν διεσκορπίσθησαν διότι οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ τον ἐμποδίσῃ, οὐδὲ νὰ ἔλθῃ εἰς χεῖρας μετ' αὐτοῦ, ἀλλὰ σταθέντες μακρόθεν ἔρριπτον κατ' αὐτοῦ ἀκόντια καὶ βέλη καὶ τον ἐφόνευσαν. Ἀποκόψαντες δὲ τὴν κεφαλὴν του, ἐκόμισαν αὐτήν πρὸς τὸν σατράπην.

Οὕτως ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ τεσσαράκοντα ἑπτὰ ἐτῶν, μακράν τῆς πατρίδος, ὑπὸ χειρὸς δολοφόνων, ἐν μέσῳ βαρβάρων, ὁ ἀνὴρ ὅστις, προικισθεὶς ὑπὸ τῆς φύσεως δι' ἐξόχων προσόντων διὰ τῶν ὁποίων ἠδύνατο καὶ τὴν πατρίδα του νὰ ὠφελήσῃ καὶ ἑαυτὸν νὰ δοξάσῃ, ἀλλ' ὅμως διὰ τὴν ἀστασίαν καὶ τὴν κουφότητα τοῦ χαρακτῆρός του ἔγινεν αἷτιος μεγίστων συμφορῶν εἰς τὴν πατρίδα.

ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ

(408 π. Χ (

Διὰ τῆς ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς μάχης κατεστράφη ὅλος-
χερῶς ἡ δύναμις τῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ Λύσανδρος ἔπειτα μετὰ τοῦ νικηφόρου αὐτοῦ στόλου
ἔπλεεν ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, καὶ ὅσους Ἀθηναίους εὗρισκεν
ἐκεῖ προσέταττε πάντας ν' ἀπέρχωνται εἰς Ἀθήνας. Ἡπεί-
λει δὲ ὅτι θὰ φονεύσῃ ὄντινα Ἀθηναῖον συλλάβῃ ἐκτὸς τῶν
Ἀθηνῶν. Σκοπὸς δὲ αὐτοῦ ἦτο, διὰ τῆς συρροῆς πολλοῦ
πλήθους ἐν Ἀθήναις, νὰ ἐπέλθῃ μεγάλη πείνα εἰς τὴν πό-
λιν, διὰ νὰ μὴ δυνηθῇ ν' ἀντιστῇ αὕτῃ εἰς πολιορκίαν.
Ἐπειτα δ' ἐπῆλθε μετὰ διακοσίων τριήρεων κατὰ τῶν
Ἀθηνῶν, καὶ ἠγκυροβόλησεν εἰς τὸν Πειραιᾶ. Ταυτοχρόνως
δὲ ἐπῆλθον κατὰ ξηρὰν μετὰ τῶν στρατευμάτων αὐτῶν
καὶ οἱ δύο βασιλεῖς τῆς Σπάρτης, ὁ μὲν Ἅγις ἐκ τῆς Δε-
κελείας, ὁ δὲ Παισανίας ἐκ τῆς Σπάρτης, οὕτω δὲ ἡ δυσ-
τυχῆς πόλις περιεκλείσθη πανταχόθεν.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἀντέστησαν καρτερικῶς ὑπὲρ τοὺς τρεῖς
μῆνας· ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐκόντες ἄκοντες ἠναγκάσθησαν νὰ
ζητήσωσιν εἰρήνην, διότι ἡ πείνα δεινῶς ἐμάστιζε τὴν πό-
λιν, πολλοὶ δὲ καθ' ἐκάστην ἀπέθνησκον. Οἱ ἔροι δὲ τῆς εἰ-
ρήνης τοὺς ὁποίους προέτειναν οἱ Σπαρτιᾶται ἦσαν λίαν
σκληροί· ἀπῆτουν δῆλα δὴ παρὰ τῶν Ἀθηναίων νὰ κατε-
δαφίσωσι τὰ μακρὰ τείχη καὶ τὰ περὶ τὸν Πειραιᾶ, νὰ ἀ-
νακαλέσωσι τοὺς ἐξορίστους, καὶ νὰ ἔχωσι τοὺς αὐτοὺς
καὶ ἡ Σπάρτη φίλους καὶ ἐχθρούς.

Ὁ λαὸς ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ τοὺς βαρεῖς τούτους ὅρους
τὸν Μάρτιον τοῦ ἔτους 404, καὶ οὕτω κατέπαυσεν ὁ Πε-
λοποννησιακὸς πόλεμος διαρκέσας εἰκοσιεπτὰ ὅλα ἔτη.
Τὰ τείχη τῶν Ἀθηνῶν κατηδαφίσθησαν ὑπὸ τοὺς ἥχους
αὐλῶν, ἐκάησαν δὲ καὶ αἱ τριήρεις αὐτῶν ὁμοίως ὑπὸ τοὺς

ἡγους αὐλῶν, ἐν ᾧ οἱ σύμμαχοι ἐστεφανωμένοι ἔπαιζον, ἑορτάζοντες τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὡσανεὶ ἦτο ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν. Ταῦτα δὲ ἔγιναν τὴν ἐπέτειον τῆς ἐν Σχλαμῖνι ναυμαχίας, ἡμέραν ἐνθυμίζουσαν εὐγενῇ μεγαλουργήματα ἐνδόξου παρελθόντος, καὶ ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας.

Ὁ Λύσανδρος εὐθὺς μετέβαλε τὸ πολίτευμα, καταλύσας τὴν δημοκρατίαν, καὶ διορίσας τριάκοντα ἄνδρας ἐν Ἀθήναις, οἵτινες συνήθως τριάκοντα τύραννοι καλοῦνται, καὶ δέκα ἐν Πειραιεῖ· ἀνεβίβασε δὲ φρουρὰν ἐκ Σπαρτιατῶν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ ἄρμοστὴν διώρισε τὸν Καλλίβιον, ἄνδρα Σπαρτιάτην (404).

Οἱ τριάκοντα οὗτοι τύραννοι διώρισαν ἄρχοντας, καὶ συνέστησαν βουλὴν ἐκ τῶν φίλων αὐτῶν, καὶ ἐκυβέρνησαν τὴν πόλιν μετ' αὐθαιρεσίας· ἡ δὲ ἐξουσία εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν μετεβλήθη εἰς φοβεράν τυραννίαν. Προστατευόμενοι ὑπὸ τοῦ Σπαρτιάτου ἄρμοστοῦ καὶ τῆς Σπαρτιατικῆς φρουρᾶς, ἐθανάτωσαν τοὺς ἐπισημοτάτους τῶν δημοκρατικῶν, καὶ ἐδήμευσαν τὴν περιουσίαν ἐκείνων. οἵτινες ἔφυγον ὅπως σῶσωσι τὴν ζωὴν αὐτῶν. Ἐν γένει δὲ πολλοὶ τῶν χρηστῶν καὶ ἐντίμων πολιτῶν ἐληστεύοντο, ἐφυλακίζοντο, ἐξωρίζοντο, ἐθανατοῦντο ἀνηλεῶς ἕνεκα τοῦ πλούτου ἢ τῶν πολιτικῶν αὐτῶν φρονημάτων. Ἐντὸς τριῶν μηνῶν ὑπὲρ τοὺς χιλίους πεντακοσίους ἐθανατώθησαν. Μόνος δ' ἐκ τῶν τριάκοντα ὁ Θηραμένης ἠναντιοῦτο κατὰ τῶν ἀδίκων καὶ σκληρῶν βιαιοτήτων καὶ κακοεργιῶν τῶν συναδέλφων του, δι' ὃ καὶ ἐθανατώθη ὑπ' αὐτῶν.

Πολλοὶ τῶν Ἀθηναίων, χάριν τῆς σωτηρίας αὐτῶν, ἔφευγον ἐκ τῆς πατρίδος τῶν καὶ ἐξωρίζοντο ἐκουσίως· οἱ φυγάδες δὲ οὗτοι εὕρισκον ἄσυλον ἐν Θήβαις, ἐν Μεγάροις, ἐν Ἀργεῖ.

Ἐκ τῶν φυγάδων τούτων ἦτο καὶ ὁ Θρασύβουλος, ὅστις εἶχεν ἀναδειχθῇ ἱκανώτατος στρατηγὸς κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον. Ὁ Θρασύβουλος ὢν ἐνθερμος πρό-

μαχος τῆς δημοκρατίας, συνήθροισεν ἐν Θήβαις περὶ ἑαυτὸν τοὺς ἄλλους φυγάδας, ἀναμένων τὸν κατάλληλον χρόνον πρὸς ἐλευθέρωσιν τῆς πατρίδος.

Ὁ Θρασύβουλος ἄγων ἐβδςμήκοντα μόνον φυγάδας, ἐξέκίνησεν ἐκ Θηβῶν καὶ κατέλαβε τὴν Φυλὴν, ὀχυρὸν φρουρίον κατὰ τὰ μεθόρια τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, πέντε ὥρας ἀπέχον τῶν Ἀθηνῶν. Ὡς ἐγινε τοῦτο γνωστόν, πολλοὶ φυγάδες προσέτρεχον πανταχόθεν, καὶ ἡ δύναμις τοῦ Θρασυβούλου ηὔξήθη. Οἱ τριάκοντα ἐπῆλθον κατὰ τοῦ φρουρίου καὶ ἐπολιόρκησαν αὐτό, ἀλλ' ἀπεκρούθησαν καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Κατὰ μικρὸν καὶ οἱ ἄλλοι φιλελεύθεροι προσῆλθον πρὸς τὸν Θρασύβουλον, οἱ δὲ τύραννοι μὴ θεωροῦντες πλέον ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς ἐν Ἀθήναις, κατέφυγον εἰς τὴν Ἐλευσίνα. Ὁ Θρασύβουλος τότε κατέλαβε μετὰ χιλίων ἀνδρῶν τὸν Πειραιᾶ. Οἱ τύραννοι συνήθρυσαν ἅπασαν τὴν δύναμιν αὐτῶν ὅπως ἐκδιώξωσι τοὺς φιλελευθέρους, ἀλλὰ συγκροτηθείσης μάχης ἐν Μουνιχίᾳ, ἡττήθησαν καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν.

Πολλὴν δὲ μεγαλοφροσύνην ἔδειξεν ὁ Θρασύβουλος μετὰ τὴν μάχην, προσταξας τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ νὰ μὴ καταδιώκωσι τοὺς φεύγοντας μηδὲ νὰ συλῶσι τοὺς πεσόντας.

Οἱ τριάκοντα μετὰ τὴν ἥτταν αὐτῶν κατέφυγον εἰς τὴν ὀχυρὰν Ἐλευσίνα, ὅθεν ἀπέστειλαν εἰς τὴν Σπάρτην πρέσβεις ζητοῦντες βοήθειαν. Τότε δὲ κατελύθη ἡ τυραννία αὐτῶν, καὶ ἐξελήθησαν ὑπὸ τοῦ λαοῦ δέκα ἄνδρες, εἰς ἑξ ἑκάστης φυλῆς, ὅπως διαπραγματευθῶσι μετὰ τῶν ἐν Πειραιεῖ φιλελευθέρων· ἀλλ' οὗτοι συνεννοηθέντες πρὸς τοὺς φίλους τῶν τριάκοντα, ἤθελον νὰ κυβερνῶσιν αὐθαίρετως, ἐζήτησαν δὲ καὶ αὐτοὶ ἐκ Σπάρτης βοήθειαν.

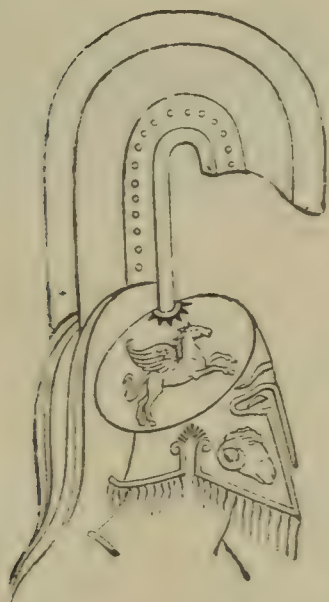
Τότε ὁ Λύσανδρος ἐνήργησε νὰ σταλῇ αὐτὸς μὲν μετὰ πεζικοῦ στρατοῦ, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Λίβυς μετὰ τεσσαράκοντα πλοίων, οὕτω δὲ ἀπέκλεισε τὸν Πειραιᾶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Πausanίας ἐλθὼν μετὰ πεζικῆς δυνάμεως, κατὰ τὸ φαινόμενον μὲν ἐπολέμει

κατὰ τῶν Ἀθηναίων, πράγματι ὁμῶς ἐμεσολάβει ὅπως συμφιλιωθῶσιν αἱ δύο μερίδες, ἡ τοῦ Θρασυβούλου καὶ ἡ τῶν τριάκοντα.

Οἱ πολῖται τῶν δύο μερίδων ὥμοσαν πρὸς ἀλλήλους ὄρκον συμφιλίωσης. καὶ ἐψήφισαν γενικὴν ἀμνηστείαν, καθ' ἣν ἔπρεπε νὰ λησμονηθῶσι καὶ συγχωρηθῶσι πᾶσαι αἱ ἀδικίαι, νὰ ἐπιτραπῇ δὲ εἰς πάντας τοὺς ἐξορίστους ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν πατρίδα. Ἐκ τῆς ἀμνηστείας ἀπεκλείσθησαν οἱ τριάκοντα καὶ οἱ δέκα. Καταλυθείσης δὲ τῆς τυραννίας τῶν τριάκοντα, ἀποκατεστάθη πάλιν ἡ δημοκρατία, καὶ ἰσχυρὸν οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος.

Ἡ ἐλευθέρωσις αὕτη τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τῶν τριάκοντα τυράννων καὶ ἡ εἰρήνη τῆς πόλεως ἦτο κυρίως ἔργον τοῦ Θρασυβούλου, ὅστις εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης ἐστεφανώθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ διὰ κλάδου ἐλαίας.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ

(469 — 400 π. Χ.)

Ὁ Σωκράτης ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τῷ 469 π. Χ. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Σωφρονίσκος ἦτο ἀγαλματοποιός, ἡ δὲ μήτηρ τοῦ Φαιναρέτη ἦτο μαῖα. Καὶ κατ' ἀρχάς μὲν ἐδιδάχθη τὴν τέχνην τοῦ πατρός του, λέγεται δὲ ὅτι κατεσκεύασεν ἐνδεδυμένας τὰς τρεῖς Χάριτας, τὰς ὁποίας ἕως τότε παρίστα-

Σωκράτης.

νον γυμνάς, καὶ ὅτι τὰ ἀγάλματα ταῦτα ἐσώζοντο ἔπειτα ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀλλὰ δὲν εἶχε κλίσιν εἰς τὴν τέχνην· εἶχε κλίσιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἐπεδόθη εἰς αὐτὴν μετὰ πολλῆς προθυμίας καὶ ἐπιτυχίας. Διδάσκαλοι δὲ αὐτοῦ ἦσαν ὁ Ἀναξαγόρας καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι φιλόσοφοι.

Ὁ Σωκράτης ἀνεδείχθη μέγας φιλόσοφος. Μίαν δὲ μόνην ἐπιθυμίαν εἶχε νὰ διορθώσῃ τὰ ἐλαττώματα τῆς κοινωνίας, νὰ διδάξῃ τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀρετὴν. Δὲν εἶχε δὲ σχολεῖον ὠρισμένον καὶ ὥρας ὠρι-

σμένας. Ἐδίδασκε δημοσίᾳ καὶ δωρεάν. Μόνος του μετέβαι-
 νεν ὅπου ἐνόμιζεν ὅτι δύναται νὰ φανῇ ὠφέλιμος. Καθ' ἐ-
 κάστην τακτικῶς ἐφοίτα τὸ μὲν πρῶτ' εἰς τὰ γυμνάσια
 τῶν παίδων καὶ τῶν νέων, ἔπειτα μετέβαινεν εἰς τὴν Ἀ-
 γορὰν καὶ μετὰ μεσημβρίαν εἰς τοὺς περιπάτους, πάντοτε
 διδάσκων τὴν ἠθικὴν καὶ τὰ καθήκοντα τῶν ἀνθρώπων

Αἱ τρεῖς Χάριτες τοῦ Σωκράτους.

πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὴν πατρίδα καὶ πρὸς τοὺς γο-
 νεῖς. Πολὺ πλῆθος περιεκύκλωνε τὸν Σωκράτην καὶ ἡ-
 χροᾶτο μετὰ προθυμίας καὶ προσοχῆς.

Τόσον δὲ προσέλκυεν ὁ Σωκράτης τοὺς μαθητάς του,
 ὥστε διηγοῦνται ὅτι ὁ Ἀντισθένης καὶ τοι ἦτο κάτοικος
 τοῦ Πειραιῶς, ἀνέβαινε καθ' ἐκάστην εἰς Ἀθήνας πεζός,
 μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας δρόμον, διὰ νὰ ἀκούσῃ τὸν σοφὸν

διδάσκαλον. Ὁ δὲ Εὐκλείδης ὁ Μεγαρεύς, μαθητὴς καὶ αὐτὸς τοῦ Σωκράτους, ἐν ᾧ κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον εἶχεν ἀπαγορευθῆ εἰς τοὺς Μεγαρεῖς νὰ ἔρχωνται εἰς Ἀθήνας ἐπὶ ποινῇ θανάτου, αὐτὸς ἀψηφῶν τὸν θάνατον, ἀπεφάσισε καὶ ἦλθεν ἐκ Μεγάρων εἰς Ἀθήνας ἐνδεδυμένος γυναικεῖα διὰ νὰ ἀκούσῃ μίαν μόνον ἡμέραν τὸν Σωκράτην.

Ὁ Σωκράτης δὲν ἐδίδασκε μόνον διὰ λόγων, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων, καὶ πρῶτος αὐτὸς ἦτο ζωντανὸν παράδειγμα ἀρετῆς καὶ φιλοπατρίας. Καὶ αὐτὸς ἐπολέμητεν ὑπὲρ πατρίδος, δείξας πολλὴν ἀνδρείαν καὶ γενναιότητα. Μάλιστα ἐν τινι μάχῃ ἔσωσε τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Ξενοφῶντα πεσόντα ἀπὸ τοῦ ἵππου, ἐν ἄλλῃ δὲ μάχῃ ἔσωσε κινδυνεύσας τὸν Ἀλκιβιάδην. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ εἶχεν ἀριστεύσῃ ὁ Σωκράτης, εἰς αὐτὸν ἔπρεπε νὰ δοθῇ τὸ ἀριστεῖον· ἀλλ' ὁ Σωκράτης διὰ νὰ αὐξήσῃ τὴν φιλοτιμίαν τοῦ νεαροῦ μαθητοῦ του, παρεκάλεσε τοὺς στρατηγοὺς εἰς ἐκεῖνον νὰ δώσωσι τὸ βραβεῖον.

Ὁ Σωκράτης ἦτο πάντοτε λιτὸς καὶ δὲν ἤθελε τὴν πολυτέλειαν οὔτε εἰς τὰ ἐνδύματα, οὔτε εἰς τὰς τροφάς, οὔτε εἰς τὰ σκεύη. Δῶρα δὲν ἐδέχετο οὔτε παρὰ τῶν φίλων του, οὔτε παρὰ τῶν μαθητῶν του. Ὁ Ἀλκιβιάδης προσέφερε ποτε εἰς αὐτὸν μέγα οἰκόπεδον διὰ νὰ κτίσῃ οἰκίαν, ὁ δὲ Σωκράτης δὲν το ἐδέχθη, εἰπὼν ὅτι ἤθελε γίνῃ γέλοῖος, ἂν ἐδέχετο μέγα δέρμα διὰ νὰ κατασκευάσῃ ἐξ αὐτοῦ ζεῦγος ὑποδημάτων. Δὲν ἐδέχθη χρήματα οὔτε παρὰ τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων Ἀρχελάου, οὔτε παρὰ τοῦ πλουσίου Θεσσαλοῦ Σκόπα, οὐδὲ παρ' οὐδενὸς ἄλλου. Τοιαύτην δὲ τάξιν εἶχεν εἰς τὴν δίαιτάν του, ὥστε οὐδέποτε ἠσθένησεν, οὐδὲ εἰς τοὺς ἐπὶ τῶν χρόνων του γενομένους λοιμούς. Ἐσυνείθιζε δὲ νὰ λέγῃ ὅτι ὅστις τρώγει μετὰ χαρᾶς τὸν ἄρτον του δὲν ἔχει ἀνάγκην προσφαγίου, ὅστις δὲ πίνει ὕδωρ μὲ ὄρεξιν δὲν ἔχει ἀνάγκην ἄλλου ποτοῦ, καὶ ὅσον ὀλιγώτερα πράγματα χρειάζεται τις, τόσῳ περισσότερον πλησι-

αζει εἰς τὸν Θεόν, ὅστις οὐδενὸς πράγματος ἔχει ἀνάγκην.

Ὁ Σωκράτης ἐνυμφεύθη τὴν Ξανθίππην, γυναῖκα δύστροπον καὶ ὀργίλην, ἐφ' ἧς ἐγύμνασεν ἱκανῶς τὴν ὑπομονὴν αὐτοῦ. «Συνοικῶ μετὰ τῆς Ξανθίππης, ἔλεγεν ὁ Σωκράτης, ὅπως οἱ καλοὶ ἵππεῖς ἐκλέγουσι θυμοειδεῖς ἵππους, ὅπως δὲ αὐτοί, ὅταν δυνηθῶσι νὰ καταδαμάσῃσι τούτους, διοικοῦσιν ἔπειτα εὐκόλως πάντα ἄλλον ἵππον, ὁμοίως καὶ ἐγώ, δυνάμενος νὰ συζῶ μετὰ τῆς Ξανθίππης, εὐκόλως θέλω ὑποφέρειν πάντας τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους.»

Τοσοῦτον δὲ ἐθαυμάσθη διὰ τὴν σοφίαν καὶ τὴν ἀρετὴν του, ὥστε ὅτε τις τῶν φίλων του, ὁ Χαιρεφῶν, ἠρώτησε τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν περὶ τοῦ Σωκράτους, τὸ μαντεῖον ἀπεκρίθη ὅτι «Ἀνδρῶν ἀπάντων Σωκράτης σοφώτατος».

Ἐν τούτοις εὐρίσκοντο πολλοὶ δυσαρεστούμενοι διὰ τὴν αὐστηρότητα καὶ παρρησίαν αὐτοῦ, μάλιστα δὲ οἱ λεγόμενοι σοφισταί, οἵτινες ἦσαν ψευδοδιδάσκαλοι καὶ ἐδίδασκον τοὺς νέους πῶς νὰ ἐξαπατῶσι τὸν λαόν, ἀπεδεικνύοντο δὲ ἀμαθεῖς ὑπὸ τοῦ Σωκράτους διὰ τῆς ἐντέχνου διαλεκτικῆς του· καὶ ἄλλοι δὲ ἐστερήθησαν τῆς ὑπολήψεως καὶ τῶν ὠφελειῶν των. Διὰ τοῦτο τινὲς μὲν ἐκ φθόνου, τινὲς δὲ ἐξ ἐκδικήσεως, συνώμοσαν νὰ τὸν διαβάλωσι πρὸς τὸν δῆμον· τρεῖς δὲ ἀνέλαβον τὸν ἀγῶνα τοῦτον ὁ Ἄνυτος, ὁ Μέλητος καὶ ὁ Λύκων. Κατήγγειλαν λοιπὸν αὐτὸν κατηγοροῦντες ὅτι «διαφθείρει τοὺς νέους καὶ εἰσάγει νέους θεούς».

Ὁ Σωκράτης ὥφειλε ν' ἀπολογηθῇ ἐνώπιον τῶν δικαστῶν. Ἐνῷ δὲ ἦτο συνήθεια οἱ κατηγορούμενοι ὄχι μόνον δι' ἐντέχνων λόγων νὰ ὑπερασπίζωσιν ἑαυτούς, ἀλλὰ καὶ διὰ δακρύων καὶ παρακλήσεων καὶ κλαυθμῶν τῶν τέκνων καὶ τῆς συζύγου νὰ κινῶσι τὸν οἶκτον τῶν δικαστῶν, ὁ Σωκράτης κατεφρόνησε τὸν τοιοῦτον τρόπον τῆς ἀπολογίας.

Ὁ Σωκράτης τὴν ὠρισμένην ἡμέραν τῆς δίκης ἐνεφανίσθη εἰς τὸ δικαστήριον καὶ ἀπελογήθη· ἀλλ' ἡ ἀπλῆ καὶ εἰλικρινὴς ἀπολογία του δὲν κατέπεισεν ὅλους τοὺς δικαστάς, καὶ κατεδικάσθη νὰ πίνῃ τὸ κώνειον.

Τὴν προτεραίαν τῆς καταδίκης ἔτυχε ν' ἀποπλεύτῃ εἰς τὴν Δῆλον ἢ ἱερὰ ναῦς φέρουσα εἰς τὸν Ἀπόλλωνα διὰ τὴν ἑορτὴν θυσίαν ἐκ μέρους τῶν Ἀθηναίων. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο νόμος μηδεμίᾳ θανατικῇ ποινῇ νὰ ἐκτελῇται πρὶν ἐπανέλθῃ τὸ πλοῖον τοῦτο, ὁ Σωκράτης ἔμεινεν ἐν τῇ φυλακῇ τριάκοντα ἡμέρας.

Πλάτων.

Καθ' ὅλον δὲ τοῦτο τὸ διάστημα διέμεινεν ἀτάραχος, ἐξακολουθῶν νὰ συνδιαλέγεται μετὰ τῶν φίλων του ἡσύχως ὡς καὶ πρὸ τῆς καταδίκης του· δὲν ἐξέφραζεν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην μνησικακίαν οὔτε κατὰ τοῦ δήμου, οὔτε κατὰ τῶν κατηγορῶν του.

Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπεσκέπτοντο αὐτὸν εἰς τὴν φυλακὴν περίλυποι καὶ ἀπαρηγόρητοι. Εἰς ἐξ αὐτῶν ἔκλαιε θερμῶς καὶ ἀνεφώνησέ ποτε: «ὦ πόσον ἀδίκως ἀποθνήσκεις!» μει-

διῶν δὲ ὁ Σωκράτης ἀπεκρίθη « Ἦθελες λοιπὸν δικαίως νὰ ἀποθάνω; » Ἄλλος δὲ μαθητὴς αὐτοῦ, ὁ Κρίτων, κατώρθωσε νὰ διαφθείρῃ διὰ χρημάτων τὸν φύλακα· ἐλθὼν δὲ ἡμέραν τινὰ λίαν πρωτὶ εἰς τὴν φυλακὴν, παρώτρυνε τὸν Σωκράτην νὰ δραπετεύσῃ τὴν νύκτα ἐκ τῆς φυλακῆς, καὶ νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ὁ Σωκράτης ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν, καὶ διὰ πειστικῶν λόγων ἀπέδειξεν εἰς τὸν Κρίτωνα, ὅτι καθῆκον ἱερὸν παντὸς πολίτου εἶνε νὰ πείθεται εἰς τοὺς νόμους τῆς πατρίδος, διότι μητρός τε καὶ πατρός καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἀπάντων τιμιώτερον πατρίς ἐστὶ καὶ σεμνότερον καὶ ἁγιώτερον.

Λίαν πρωτὶ ἦλθον εἰς τὴν φυλακὴν οἱ μαθηταὶ καὶ φίλοι τοῦ Σωκράτους τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου. Ὁ Σωκράτης ἐν ἀταραξίᾳ συνδιελέχθη μετ' αὐτῶν περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Ὡς δὲ ἐπῆλθεν ἡ ἐσπέρα, ὁ ὑπηρέτης τῆς φυλακῆς εἰσῆλθε, καὶ δακρύων ὑπὸ συγκινήσεως ἐδήλωσεν ὅτι εἶνε ἥδη καιρός. Ὁ Σωκράτης εἶπε νὰ φέρωσι τὸ κώνειον· λαβὼν δὲ τὸ ποτήριον διὰ σταθερᾶς χειρός, ἐξεκένωσεν αὐτὸ μετὰ θαυμαστῆς ἀταραξίας.

Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ δὲν ἠδύναντο νὰ κρατήσωσι τὰ δάκρυά των, ἀλλ' ἐθρήνουν ἀπαρηγόρητοι. Ὁ δὲ Σωκράτης παρεκάλει αὐτοὺς νὰ μένωσιν ἡσυχοί. Μετ' ὀλίγον κατεκλίθη ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ ἐκάλυψε τὸ πρόσωπον· κατὰ μικρὸν τὰ μέλη τοῦ σώματος αὐτοῦ ἐψυχραίνοντο, καὶ μετ' ὀλίγον ἐξέπνευσεν ὁ μέγας οὗτος ἀνὴρ, μάρτυς τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς φιλοπατρίας, ἐβδομηκοντούτης περίπου τὴν ἡλικίαν.

Ἀλλὰ δὲν παρῆλθε πολὺ, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι μετενόησαν πικρῶς, ἀνήγειραν δ' εἰς αὐτὸν χαλκοῦν ἀνδριάντα. Ἐκ δὲ τῶν κατηγορῶν αὐτοῦ τὸν μὲν Μέλητον κατεδίκασαν εἰς θάνατον, τοὺς δὲ ἄλλους εἰς ἔξορίαν.

ΞΕΝΟΦΩΝ

(431 — 350 π. Χ.)

Ὁ Ξενοφῶν ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τῷ 431 π. Χ., τοῦτ' ἔστι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐκαλεῖτο Γρύλλος. Ὅτε ἦτο παιδίον ὁ Ξενοφῶν, ἦτο πολὺ αἰδήμων καὶ εὐμορφότατος. Πρωτὴν τινὰ συνήντησεν ὁ Σωκράτης τὸν Ξενοφῶντα εἰς τινὰ στενωπὸν, καὶ φράξας τὴν ὁδὸν διὰ τῆς βακτηρίας του, δέν τον ἄφινε νὰ περάσῃ καὶ τον ἠρώτησε «ποῦ πωλεῦνται τὰ τρόφιμα;» Ὁ δὲ νέος εἶπεν «εἰς τὴν ἀγοράν.» Ἐπειτα δὲ ὁ Σωκράτης ἠρώτησε πάλιν «καὶ ποῦ γίνονται ἄνθρωποι ἐνάρετοι;» Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ξενοφῶν ἠπόρει καὶ δένεῖξευρε τί νὰ ἀποκριθῇ, ὁ Σωκράτης εἶπε πρὸς αὐτὸν «Ἀκολούθει μοι νὰ το μάθῃς». Ἐκτοτε δὲ ὁ Ξενοφῶν ἔγινε μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, καὶ ἀνεδείχθη ἐκ τῶν πιστοτάτων ὁπαδῶν αὐτοῦ.

Ὁ Ξενοφῶν ὅπως πάντες οἱ νέοι τῶν Ἀθηνῶν, κατετάχθη εἰς τὸν στρατόν, καὶ ἐξησκήθη εἰς τὰ πολεμικά, εἰς τὰ ὅποια εἶχε μεγάλην κλίσιν καὶ προθυμίαν. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἔλαβε μέρος εἰς διαφόρους μάχας. Ἐν τινὶ μάλιστα μάχῃ ὁ ἵππος αὐτοῦ ἐφονεύθη, καὶ αὐτὸς ἔκειτο κατὰ γῆς τραυματίας. Λέγουσι δὲ ὅτι ὁ Σωκράτης, ὅστις καὶ αὐτὸς ἦτο εἰς τὸν στρατόν, ἰδὼν τὸν ἀγαπητόν του μαθητὴν κινδυνεύοντα, λαμβάνει αὐτὸν ἐπὶ τῶν ὤμων του καὶ τον φέρει μακρὰν τῶν ἐχθρῶν καὶ σώζει τὴν ζωὴν του.

Μετὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἔμεινεν ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ δέν ἤρεσκεν εἰς αὐτὸν ἡ ἀθλία τῆς πατρίδος του κατὰστασις, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον ἀφήσῃ αὐτὴν οἱ Τριάκοντα τύραννοι. Διὰ τοῦτο ἐζήτει εὐκαιρίαν νὰ ἀπέλθῃ μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν.

Εἶχε φίλον τινὰ Βοιωτὸν ὀνομαζόμενον Πρόξενον, ἀξιωματικὸν εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Κύρου. Ὁ Κύρος οὗτος ἦτο νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας Ἀρταξέρξου,

καὶ ἔμελλε νὰ ἐκστρατεύσῃ κατ' αὐτοῦ, διὰ νὰ τον ἐκ-
 θρονίσῃ καὶ γίνῃ αὐτὸς βασιλεύς. Λοιπὸν ὁ Πρόξενος ἔγρα-
 ψε πρὸς τὸν Ξενοφῶντα νὰ ἔλθῃ εἰς τὰς Σάρδεις, ὑποσχό-
 μενος νὰ τον συστήσῃ εἰς τὸν Κύρον. Μετὰ χαρᾶς ὁ Ξε-
 νοφῶν κατέλιπε τὰς Ἀθήνας, καὶ ἔφθασεν εἰς Σάρδεις ἀ-
 κριβῶς ἐν ᾧ ὁ Κύρος ἦτο ἐτοιμος νὰ ἐκστρατεύσῃ. Ἠχο-
 λούθησε δὲ τὸν στρατὸν τοῦ Κύρου χωρὶς νὰ εἶνε οὔτε
 στρατηγός, οὔτε λοχαγός, οὔτε στρατιώτης, ἀλλὰ χάριν
 περιηγήσεως. Ὁ στρατὸς συνέκειτο ἐξ ἑκατὸν χιλιάδων
 βαρβάρων καὶ δεκατριῶν χιλιάδων Ἑλλήνων ἐθελοντῶν.
 Ὁ Κύρος ἐξεκίνησε πρῶτον κατὰ τῆς Βαβυλῶνος ἀφ' οὗ
 διεπέρασε τὸν ποταμὸν Εὐφράτην καὶ τὰς ἐρήμους τῆς
 Μεσοποταμίας, συνήντησε τὸν στρατὸν τοῦ ἀδελφοῦ του
 εἰς τὰ Κούνουξα, καὶ ἐκεῖ συνεκροτήθη μάχη (401). Κα-
 τὰ τὴν μάχην ταύτην ἐνίκησαν μὲν οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ
 ἐφονεύθη ὁ Κύρος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του, καὶ τὸ στράτευμά
 του ἐτράπη εἰς φυγὴν καὶ διεσκορπίσθη.

Τὴν ἐπομένην ἡμέραν ὁ σατράπης Τισσαφέρνης ἀπέ-
 στειλε πρέσβεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας, προτείνων εἰς αὐτοὺς
 νὰ παραδοθῶσιν, ἀφ' οὗ ὁ Κύρος ὁ ἀρχηγός των ἐφονεύθη.
 Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες δὲν ὑπήκουσαν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεφά-
 σισε νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ διὰ δόλου νὰ παραδοθῶσι. Προσε-
 κάλεσε λοιπὸν τοὺς στρατηγοὺς αὐτῶν εἰς τὴν σκηνὴν
 του διὰ νὰ σκεφθῶσι δῆθεν. Ἐκεῖ δὲ συνέλαβεν αὐτούς,
 καὶ δέσας ἀπέστειλε πρὸς τὸν βασιλέα Ἀρταξέρξην, δ-
 στικς διέταξε καὶ τοὺς ἀπεκεφάλισαν.

Ὁ Ἕλληνας, ἀφ' οὗ ἀπέμειναν ἄνευ ἀρχηγῶν, ἤρχισαν
 νὰ σκέπτονται περὶ τῆς ἀξιοθρηνητοῦ καταστάσεώς των.
 Ἦσαν ἐν ξένῃ χώρᾳ περικυκλωμένοι ὑπὸ βαρβάρων ἐχ-
 θρῶν, μακρὰν τῆς πατρίδος των, ἀπὸ τῆς ὁποίας τοὺς ἀπε-
 χώριζον ἔθνη βάρβαρα καὶ ἐχθρικά, καὶ ὄρη ὑψηλὰ καὶ πο-
 ταμοὶ βαθεῖς καὶ ἀδιάβατοι. Τοσαύτην δὲ λύπην εἶχον,
 ὥστε τὴν ἐσπέραν ἐκείνην δὲν εἶχον ὄρεξιν νὰ φάγωσι, δὲν
 ἐφρόντισαν νὰ ἀνάψωσι φῶτα ἢ νὰ φυλάξωσι τὸ στρατό-

πεδόν των. Ἐκείνην τὴν νύκτα οὐδεὶς ἐκοιμήθη, διότι δέν-
τους ἄφινεν ἡ λύπη καὶ ὁ πόθος τῆς πατρίδος, τῶν γονέ-
ων, τῶν γυναικῶν, τῶν τέκνων, τοὺς ὁποίους δέν ἔλπιζον
ὅτι θὰ ἐπανίδωσι πλέον. Οὕτω λοιπὸν εὕρισκόμενοι, ἀνε-
παύοντο ὅπου ἔτυχεν ἕκαστος.

Ὁ Ξενοφῶν ἐκάθητο ἐν τῇ σκηνῇ του καὶ δέν ἠδύνατο
καὶ αὐτὸς νὰ κοιμηθῇ, συλλογιζόμενος τὴν δεινὴν κατὰ-
στασιν τοῦ στρατεύματος· μετὰ πολλὴν ὁμως ὥραν, τὸν
ἐπῆρεν ὀλίγον ὁ ὕπνος καὶ εἶδεν ὄνειρον. Εἶδεν ὅτι ἤστρα-
ψε καὶ ἐβρόντησε, καὶ ἔπεσε κεραυνὸς εἰς τὴν πατρικὴν του
οἰκίαν, καὶ ὥς ἐκ τούτου ἔλαμψεν ὅλη. Περίφοβος εὐθύς
ἐξύπνησε, καὶ ἔκρινε τὸ ὄνειρον καὶ καλὸν καὶ κακόν· καλὸν
μέν, διότι ὁ θεὸς ὁ Ζεὺς ἔστειλε πρὸς αὐτὸν φῶς μέγα
ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ κινδύνου καὶ τῆς ἀμηχανίας, κακὸν δέ, δι-
ότι ὁ Ζεὺς, ὁ βασιλεὺς τοῦ κόσμου, ἔστειλε τὸ πῦρ καὶ
περιεχύκλωσε τὴν οἰκίαν, σημεῖον ὅτι θὰ περικυκλωθῶσιν
ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ μεγάλου βασιλέως, καὶ δέν θὰ
δυνηθῶσι νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς χώρας αὐτοῦ.

Εὐθύς λοιπὸν ὥς ἐξύπνησεν ὁ Ξενοφῶν, εἶπε καθ' ἑαυτόν·
«Τί κατὰκειμαι; ἡ δὲ νύξ προβαίνει. Φυσικὰ καθὼς ἐξη-
μερώσῃ, θὰ ἐπιπέσωσιν οἱ πολέμιοι ἐναντίον μας, καὶ ἡμεῖς
τί θὰ γίνωμεν τότε; Οὐδεὶς προπαρασκευάζεται οὐδὲ ἐπι-
μελεῖται πῶς θὰ τοὺς ἀντικρούσωμεν· ἀλλὰ κατακείμεθα
ὥς ἐὰν ᾗτο καιρὸς ἡσυχίας καὶ ἀναπαύσεως. Ἐγὼ λοιπὸν
ποίας πόλεως στρατηγὸν περιμένω νὰ πράξῃ ταῦτα; Τί
κάθημαι;»

Καὶ παρευθὺς ἐξέρχεται καὶ συγκαλεῖ εἰς συμβούλιον
πρῶτον μὲν τοὺς λοχαγοὺς τοῦ Προξένου, καὶ λέγει πρὸς αὐ-
τοὺς τὴν γνώμην του, ὅτι πρέπει νὰ παρασκευασθῶσι νὰ
ἀναχωρήσωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ πάσης θυσίας. Ἐπειτα
συγκαλεῖ καὶ τοὺς στρατηγούς, ὑποστρατήγους καὶ λοχα-
γοὺς ὅσοι ἐσώζοντο καὶ συνῆλθον ἔμπροσθεν τοῦ στρατοπέ-
δου περὶ τοὺς ἑκατόν. Ἦτο δὲ σχεδὸν μεσονύκτιον. Τότε ὁ
Ξενοφῶν λαβὼν τὸν λόγον, ὠμίλησε πρὸς αὐτοὺς λόγον

λαμπρότατον, καὶ συνεβούλευσεν ὅτι ἡ μόνη σωτηρία τῶν εἶνε νὰ ἐκλέξωσιν εὐθύς ἄλλους στρατηγοὺς ἀντὶ τῶν φονευθέντων ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Πάντες ἐπεδοκίμασαν τὴν γνώμην τοῦ Ξενοφῶντος, καὶ ἐξελέχθισαν πέντε στρατηγοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Ξενοφῶν. Ἡ ἐκλογή τῶν στρατηγῶν ἔγινε περὶ τὰ ἐξημερώματα, καὶ τότε οἱ στρατηγοὶ συνεκάλεσαν τοὺς στρατιώτας, καὶ ἀνεκοίνωσαν πρὸς αὐτοὺς τὴν ἀπόφασίν των. Οἱ στρατιῶται ἐπείσθησαν προθύμως εἰς τοὺς πειστικoὺς λόγους τῶν στρατηγῶν, καὶ μάλιστα τοῦ Ξενοφῶντος. Κατὰ συμβουλήν δὲ αὐτοῦ ἔκαυσαν τὰ φορτηγὰ ἀμάξια καὶ τὰς σκηνάς των καὶ ὅ,τι ἄλλο πρᾶγμα περιττὸν εἶχον, διὰ νὰ εἶνε ἐλαφρότεροι εἰς τὰς πορείας. Ἐπειτα δὲ ἀφ' οὗ ἔφαγον καὶ ἀνεπαύθησαν, ἐξέκίνησαν διὰ τὴν πατρίδα, ἐλπίζοντες εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀνδρείαν καὶ καρτερίαν.

Ἀνεκδιήγητα εἶνε τὰ ὅσα ὑπέφερον οἱ Ἕλληνες καθ' ὅλην τὴν μακρὰν ἐκείνην πορείαν. Διήρχοντο χώρας ἀγνώστους ἐχθρικός, ἤναγκάζοντο νὰ ἀναβαίνωσι καὶ νὰ καταβαίνωσιν ὄρη χιονοσκεπῇ ὑψηλὰ καὶ ἀπόκρημνα, καὶ νὰ διαπερῶσι ποταμοὺς βαθεῖς καὶ ὀρμητικούς, πολεμούμενοι ὑπὸ λαῶν βαρβάρων, κατατρυχόμενοι ὑπὸ τοῦ δριμυτάτου ψύχους καὶ βασανιζόμενοι ὑπὸ ποικίλων κακουχιῶν. Δὲν εἶχον δὲ οὔτε γεωγραφικοὺς πίνακας διὰ νὰ ὁδηγῶνται, οὔτε μηχανικοὺς διὰ νὰ κατασκευάζωσι γεφύρας, οὔδὲ τὸ ἐλάχιστον βοήθημα, ἐξ ὧν ἔχουσιν οἱ σημερινοὶ στρατοὶ ἐν πάσῃ ἀφθονίᾳ. Καὶ ὅμως ὁ Ξενοφῶν κατάρθωσε νὰ ὁδηγήσῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν ποθεὶνὴν πατρίδα, ἀποδείξας θαυμασίαν στρατηγικὴν τέχνην καὶ ἐπιδεξιότητα καὶ καρτερίαν.

Τὴν ἐνδοξὸν ταύτην καὶ ἀξιομνημόνευτον πορείαν, τῆς ὁποίας δὲν ὑπάρχει ὅμοιον παράδειγμα εἰς ὅλον τὸν κόσμον, διηγεῖται αὐτὸς ὁ Ξενοφῶν εἰς τὸ σύγγραμμά του, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται *Κύρου Ἀνάβασις*.

Ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ὁ Ξενοφῶν τὸ φθινόπωρον τοῦ

ἔτους 399, δὲν εὖρε ζῶντα τὸν ἀγαπητόν του διδάσκαλον. Ὁ Σωκράτης εἶχε πῆ τὸ κῶνειον πρὸ ὀλίγων μηνῶν. Ἀλλά, οὐδὲ αὐτὸς ἔζησεν ἥτυχος ἐν Ἀθήναις πολὺν χρόνον. Ἐπειδὴ ἦτο φίλος στενὸς τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Ἀγησιλάου, τοῦ ὁποίου τὴν σύνεσιν καὶ τὴν ἀνδρείαν ἐθαύμαζε καὶ ἐξετίμα, οἱ Ἀθηναῖοι ἐξωστράκισαν αὐτὸν ὡς λακωνίζοντα. Τότε ὁ Ξενοφῶν κατέφυγεν εἰς τὴν Σπάρτην μετὰ τῆς γυναικὸς του Φιλησίας καὶ τῶν δύο υἱῶν του Γρύλλου καὶ Διοδώρου. Ἐπειτα δὲ μετέβη εἰς τὸν Σκιλλοῦντα, μικρὰν πόλιν πλησίον τῆς Ὀλυμπίας, ὅπου οἱ Σπαρτιᾶται ἐχάρισαν εἰς αὐτὸν κτῆμα μέγα.

Ὁ Ξενοφῶν ἀνέθρεψε τοὺς δύο υἱοὺς του σπαρτιατικῶς. Ἔστειλε δὲ αὐτοὺς καὶ ἐπολέμησαν μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἐναντίον τῶν Θηβαίων εἰς τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην (363 π. Χ.). Ἐκ τούτων δὲ ὁ μὲν Διόδωρος ἐσώθη, ὁ δὲ Γρύλλος ἐφονεύθη ἐνδόξως μαχόμενος. Ὅτε ἤλθεν ἡ εἶδησις τοῦ θανάτου, ὁ Ξενοφῶν ἔτυχε νὰ τελῇ θυσίαν καὶ ἦτο ἐστεφανωμένος· παρευθὺς ἀφῆρεσε τὸν στέφανον ὡς σημεῖον πένθους, ἀλλὰ καθὼς ἔμαθεν ὅτι ὁ Γρύλλος ἐφονεύθη ἐνδόξως μαχόμενος, τότε ἐφόρεσε πάλιν τὸν στέφανον ὡς σημεῖον χαρᾶς καὶ εἶπεν «Εἵξευρα ὅτι ὁ υἱός μου ἦτο θνητός· ἀφ' οὗ ἀπέθανε μαχόμενος ἐνδόξως, πρέπει νὰ χαίρωμεν καὶ ὄχι νὰ θλιβώμεθα». Πόσον θαυμαστοὶ καὶ ἀξιομίμητοι εἶνε οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ φιλοπάτριδος καὶ φιλοτίμου ἀνδρός!

Ὁ Ξενοφῶν ἔζησεν ἐν τῷ Σκιλλοῦντι ὑπὲρ τὰ εἴκοσιν ἔτη, καταγινόμενος εἰς τὸ κυνήγιον καὶ εἰς τὴν συγγραφὴν τῶν διαφόρων αὐτοῦ σοφῶν συγγραμμάτων, τὰ ὁποῖα κατέστησαν τὸ ὄνομά του ἀθάνατον. Τὸ δὲ 372 π. Χ. ὅτε οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐνίκηθησαν εἰς τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην καὶ οἱ Ἡλεῖοι ἐκυρίευσαν τὸν Σκιλλοῦντα, ἔφυγεν ὁ Ξενοφῶν ἐκ τοῦ Σκιλλοῦντος καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν Κόρινθον, ὅπου καὶ ἀπέθανε περὶ τὸ 350 π. Χ., ὀγδοηκοντούτης τὴν ἡλικίαν.

ΑΓΗΣΙΛΑΟΣ

(443—361 π. Χ.)

Ὁ Ἀγησίλαος ἦτο βασιλεὺς τῆς Σπάρτης. Ἐγινε δὲ βασιλεὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀγιδος, τῷ 399 π. Χ.

Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἦτο ἐξ ἀρχῆς προωρισμένος νὰ βασιλεύσῃ, ἀλλ' ἐφαίνετο ὅτι θὰ ζήσῃ ὡς ἰδιώτης, ἔλαβε τὴν σκληρὰν ἐκείνην σπαρτιατικὴν ἀνατροφὴν, διὰ τὴν ὁποίαν ἡ Σπάρτη ὠνομάσθη δαμασίμβροτος, ὅτι δῆλα δὴ δαμάζει τοὺς βροτούς, τοὺς ἀνθρώπους, εἰς τὸ νὰ ὑπομένωσι μετὰ καρτερίας τοὺς κόπους καὶ νὰ πείθωνται αὐστηρῶς εἰς τοὺς νόμους.

Κατὰ τὴν παιδικὴν τοῦ ἡλικίαν ἐδείκνυνεν ἄμιλλαν πρὸς τοὺς ὁμήλικας αὐτοῦ, θέλων νὰ πρωτεύσῃ πάντοτε. Ἐνῷ δὲ ἦτο ὀρμητικώτατος καὶ ἀκαταδάμαστος, ἦτο ταυτοχρόνως καὶ τόσον εὐπειθὴς καὶ πρᾶος, ὥστε οὐχὶ ἐκ φόβου, ἀλλ' ἐκ σεβασμοῦ ἔπραττε πᾶν τὸ προσταττόμενον, καὶ ἡσθάνετο τὰς ἐπιπλήξεις πολὺ περισσότερον παρὰ τοὺς κόπους.

Ὁ Ἀγησίλαος ἦτο μικρὸς τὸ ἀνάστημα καὶ κατὰ τὴν μορφήν εὐκαταφρόνητος. Ἦτο δὲ καὶ χωλός, καὶ ὁμῶς εἶχε καταστήσῃ διὰ τῶν ἀσκήσεων τὸ σῶμά του ἰσχυρὸν πρὸς πάντα κόπον. Ἦτο δὲ φαιδρὸς πάντοτε καὶ εὐθυμὸς καὶ ἀστεῖος, καὶ οὔτε εἰς τὸ βλέμμα οὔτε εἰς τὴν φωνὴν εἶχε τι βαρὺ ἢ τραχύ.

Ἀνέκαθεν συνέβαινεν ἐν Σπάρτῃ οἱ βασιλεῖς νὰ φιλονικῶσι πρὸς τοὺς ἐφόρους καὶ τοὺς γερουσιαστάς· ἀλλ' ὁ Ἀγησίλαος ἔπραξεν ἄλλως, καὶ ὄχι μόνον συνεφώνει μετ' αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐσέβετο αὐτούς καὶ συνεβουλεύετο ἐν παντί. Ὅσάκις προσεκάλουν αὐτὸν οἱ ἔφοροι, μετέβαινε ταχύων τὸ βῆμα, ὅσάκις δὲ συνέπιπτε νὰ κάθηται ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου καὶ προσήρχοντο οἱ ἔφοροι, εὐθὺς ἡγείρετο.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐκστρατείας τοῦ νεωτέρου

Κύρου κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀπαρξέρξου, καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ εἰς τὰ Κούναξα, ὁ σατράπης Τισσαφέρνης προσέβαλε τὰς Ἰωνικὰς πόλεις διὰ νὰ τιμωρήσῃ αὐτάς, διότι ὑπεστήριξαν τὸν Κύρον. Αὗται δ' ἐζήτησαν τὴν προστασίαν τῆς Σπάρτης, ἣτις ἀπέστειλεν ἐκεῖ πρῶτον μὲν τὸν στρατηγὸν Θίμβρωνα, ἔπειτα δὲ τὸν Δερκυλλίδαν. Ἀλλ' ἐν ἔτος μετὰ τὴν ἀνάβασιν τοῦ Ἀγησιλάου εἰς τὸν θρόνον, ἀνηγγέλθη ἐξ Ἀσίας εἰς τὴν Σπάρτην, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας ἡτοιμάζετο μετὰ μεγάλου στόλου νὰ ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς θαλάσσης τοὺς Λακεδαιμονίους. Ἐστάλη λοιπὸν ὁ Ἀγησίλαος μετὰ δισχιλίων Σπαρτιατῶν καὶ ἑξακισχιλίων συμμάχων Πελοποννησίων εἰς τὴν Ἀσίαν, μετ' αὐτοῦ δ' ἐστάλη καὶ ὁ Λύσανδρος.

Ὁ Τισσαφέρνης ἐν ἀρχῇ μὲν φοβηθεὶς τὸν Ἀγησίλαον, συνωμολόγησεν εἰρήνην, ὑποσχόμενος ὅτι ὁ βασιλεὺς θάψῃ αὐτονόμους τὰς ἐλληνικὰς πόλεις· ὕστερον ὁμῶς πεισθεὶς ὅτι ἔχει ἱκανὴν δύναμιν, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον. Ὁ Ἀγησίλαος ἐκδικούμενος τὴν ἐπιπορκίαν τοῦ σατράπου, προσεποιήθη μὲν ὅτι θὰ κινήσῃ κατὰ τῆς Καρίας· ἀλλ' ἄφ' οὗ ὁ βέρβαρος ἀπατηθεὶς συνήθροισεν ἐκεῖ τὰς δυνάμεις του, ὁ Ἀγησίλαος εἰσέβαλεν αἴφνης εἰς τὴν Φρυγίαν, καὶ κυριεύσας πολλὰς πόλεις, ἔλαβεν ἄφθονα λάφυρα. Κατὰ προσταγὴν δὲ αὐτοῦ οἱ λαφυροπῶλαι ἐγύμνωσαν τοὺς αἰχμαλώτους καὶ ἐπώλουν αὐτοὺς γυμνοὺς. Καὶ τῶν μὲν ἐνδυμάτων ἦσαν ἀγορασταὶ πολλοί, τοὺς δὲ αἰχμαλώτους οὐδεὶς ἤθελε νὰ ἀγοράσῃ, ἀλλὰ πάντες περιεγέλων αὐτοὺς ὡς ἀχρήστους καὶ οὐδενὸς ἀξίους, βλέποντες τὰ σώματά των λευκὰ καὶ ἀπαλά. Τότε ὁ Ἀγησίλαος εἶπε πρὸς τοὺς στρατιώτας δεικνύων τοὺς γυμνοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὰ ἐνδυματὰ των· «Οὗτοι μὲν εἶνε κατὰ τῶν ὁποίων μάχεσθε, ταῦτα δὲ εἶνε χάριν τῶν ὁποίων μάχεσθε».

Ἐνισχύσας δὲ τὸν στρατὸν αὐτοῦ διὰ πολυπληθοῦς ἱππικοῦ, ἀνήγγειλεν ὅτι ἔμελλε νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Λυδίας· ἔλεγε δὲ τῶρα τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' ὁ Τισσαφέρνης

νομίσας ὅτι καὶ πάλιν θέλει νὰ τὸν ἐξαπατήσῃ ὁ Ἀγησίλαος, δὲν ἀπεμακρύνθη τῆς Καρίας. Ὁ Ἀγησίλαος ὁμῶς ἐπῆλθε κατὰ τῆς Λυδίας.

Μαθὼν δὲ τοῦτο ὁ Τισσαφέρνης σπεύδει ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἱππικοῦ του καὶ συναντᾷ τὸν Ἀγησίλαον εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Σάρδεων. Γενομένης δὲ μάχης ἐνίκησαν οἱ Ἕλληνες, καὶ τρέψαντας εἰς φυγὴν τοὺς Πέρσας, ἐκυρίευσαν τὸ στρατόπεδον καὶ πολλοὺς ἐφόνευσαν.

Μετὰ τὴν μάχην ταύτην οἱ Ἕλληνες ὄχι μόνον ἠδύναντο πλέον νὰ διαρπάζωσιν ἀφόβως καὶ ἐλευθέρως τὴν γῶραν τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ καὶ ἠξιώθησαν νὰ ἰδῶσι τιμωρούμενον τὸν μοχθηρὸν καὶ μισέλληνα Τισσαφέρνην· διότι παρευθὺς ὁ βασιλεὺς Ἀταξέρξης ἀπέστειλε τὸν Τιθραύστην, ὅστις τὸν μὲν Τισσαφέρνην ἀπεκεφάλισεν, εἰς δὲ τὸν Ἀγησίλαον προέτεινεν ἐξ ὀνόματος τοῦ βασιλέως νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην, νὰ λάβῃ χρήματα καὶ νὰ ἀποπλεύσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλ' ὁ Ἀγησίλαος ἀπήντησεν ὅτι τῆς μὲν εἰρήνης κυρία εἶναι ἡ Σπάρτη, αὐτὸς δὲ εὐχαριστεῖται μᾶλλον πλουτίζων τοὺς στρατιώτας του ἢ πλουτῶν αὐτὸς ὁ ἴδιος, καὶ ὅτι οἱ Ἕλληνες θεωροῦσι καλὸν νὰ λαμβάνωσι παρὰ τῶν ἐχθρῶν τῶν ὄχι δῶρα, ἀλλὰ λάφυρα.

Τότε ὁ Τιθραύστης παρεκάλεσε τὸν Ἀγησίλαον νὰ μεταφέρῃ τὸ στράτευμά του εἰς τὴν Φρυγίαν, ὅπου ἦτο σατράπης ὁ Φαρνάβαζος· ὁ δὲ Ἀγησίλαος χαριζόμενος εἰς τὸν Τιθραύστην, διότι ἐτιμώρησε τὸν Τισσαφέρνην τὸν κοινὸν ἐχθρὸν τῶν Ἑλλήνων, μετέφερε τὸ στράτευμά του ἐκ τῆς Λυδίας εἰς τὴν Φρυγίαν, λαβὼν παρ' αὐτοῦ τριάκοντα τάλαντα διὰ τὰς δαπάνας τῆς ὁδοιπορίας. Ἐνταῦθα δ' εὐρισκόμενος ὁ Ἀγησίλαος λαμβάνει ἐκ Σπάρτης διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἀνετίθετο εἰς αὐτὸν ἡ ἀνωτάτη ἀρχηγία τοῦ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν στρατοῦ. Τιμὴ δὲ τοιαύτη ἕως τότε οὐδέποτε εἶχε δοθῇ εἰς ἄλλον στρατηγόν. Λοιπὸν ἀφ' οὗ παρήγγειλεν εἰς τὰς παραλίους πόλεις νὰ ἐτοιμάσωσι πλοῖα, διώρισεν ἀντιναύαρχον τὸν γυναικάδελφόν του Πεί-

σανδρον, ἄνδρα γενναῖον μὲν ἀλλ' ἄπειρον τῶν ναυτικῶν.

Ὁ Ἀγησίλαος μεταβάς εἰς τὴν Φρυγίαν εἶχε τὰ πάντα ἐν ἀφθονίᾳ, καὶ χρήματα συνήθροιζε πάμπολλα. Ὁ Φαρνάβαζος βλέπων καταφθειρομένην τὴν χώραν αὐτοῦ, ἠθέλησε νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Ἀγησιλάου. Ἦλθε πρῶτος ὁ Ἀγησίλαος μετὰ τῶν φίλων του εἰς τὸ ὀρισθὲν μέρος καὶ ἐκάθισεν ὑπὸ σκιάν κατὰ γῆς ἐπὶ παχείας γλόης καὶ περιέμενεν ἐκεῖ τὸν Φαρνάβαζον. Ὡς δὲ ἦλθεν ὁ Φαρνάβαζος, οἱ ἄνθρωποι τοῦ εὐθύς ἔστρωσαν μαλακὰ δέρματα ζώων καὶ ποιλίλους τάπητας, ἀλλ' αὐτὸς ἐντραπείς τὸν Ἀγησίλαον, ἐκάθισε καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῆς γλόης, ὅπως ἔτυχεν, ἂν καὶ ἐφόρει στολὴν θαυμαστὴν καὶ διὰ τὴν λεπτότητα καὶ διὰ τὰ χρώματα αὐτῆς. Ἀφ' οὗ δὲ ἐχαιρέτισαν ἀλλήλους, ὁ Φαρνάβαζος ἤρχισε νὰ παραπνῆται κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων ὅτι ἐν ᾧ ἐφάνη πολὺ χρήσιμος εἰς αὐτοὺς κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, τῶρα βλάπτεται ὑπ' αὐτῶν ἀδίκως. Ὁ δὲ Ἀγησίλαος ἀπήντησεν «ὦ Φαρνάβαζε, καὶ ὅτε ἡμεθα φίλοι τοῦ βασιλέως, ἐφερόμεθα πρὸς ἐκεῖνον φιλικῶς, τῶρα δὲ ὅτε ἐγίναμεν πολέμιοι, φερόμεθα πρὸς αὐτὸν πολεμικῶς. Ἀφ' οὗ λοιπὸν βλέπομεν ὅτι καὶ σὺ θέλεις νὰ εἶσαι δοῦλος τοῦ βασιλέως, εἶνε φυσικὸν ὅτι διὰ σοῦ ζητοῦμεν νὰ βλάψωμεν ἐκεῖνον· ἀλλ' ἀφ' ἧς ἡμέρας θελήσῃς νὰ λέγεσαι φίλος καὶ σύμμαχος τῶν Ἑλλήνων μᾶλλον παρὰ δοῦλος τοῦ βασιλέως, θεώρει τὴν φάλαγγα ἡμῶν ταύτην καὶ τὰ ὅπλα καὶ τὰ πλοῖα καὶ πάντας ἡμᾶς, ὡς φύλακας τῶν κτημάτων σου καὶ τῆς ἐλευθερίας σου, ἄνευ τῆς ὁποίας οὐδὲν καλὸν οὐδὲ ἀξιοζήλευτον ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ». Ὁ δὲ Φαρνάβαζος ἀπήντησε τότε «Ἄν ὁ βασιλεὺς στείλῃ ἐναντίον σας ἄλλον στρατηγόν, ἐγὼ θὰ εἶμαι μεθ' ὑμῶν, ἂν ὅμως εἰς ἐμέ δώσῃ τὴν ἀρχηγίαν, τότε μετὰ πάσης προθυμίας θὰ σας ἀποκρούσω καὶ θὰ σας κατοποιῶ ὑπὲρ ἐκείνου». Ταῦτα ἀκούσας ὁ Ἀγησίλαος, ἐχάρη καὶ λαβὼν τὴν δεξιάν του ἀνηγέρθη μετ' αὐτοῦ καὶ εἶπεν «Εἴθε, ὦ Φαρνάβαζε, νὰ εἶσαι τοιοῦ—

τος, καὶ νὰ γίνῃς φίλος ἡμῶν μᾶλλον ἢ πολέμιος».

Ἐν ᾧ δὲ ἀπήρχετο ὁ Φαρνάβαζος μετὰ τῶν φίλων του, ὁ υἱὸς του ἔμεινεν ὀπίσω, καὶ προσδραμὼν πρὸς τὸν Ἀγησίλαον εἶπε πρὸς αὐτὸν μειδιῶν «Ἐγώ, ᾧ Ἀγησίλαε, θέλω νὰ σε ἔχω φίλον» καὶ προσέφερεν εἰς αὐτὸν τὴν λόγχην τὴν ὁποίαν ἐκράτει εἰς χεῖράς του· ὁ Ἀγησίλαος ἔλαβε τὸ δῶρον μετὰ χαρᾶς, καὶ εὐχαριστηθεὶς διὰ τὴν φιλοφροσύνην τοῦ παιδός, παρετήρησε τοὺς παρισταμένους μήπως τις ἐξ αὐτῶν εἶχέ τι ἄξιον λόγου νὰ το δώσῃ καὶ αὐτὸς ὡς δῶρον. Ἰδὼν δὲ τὸν ἵππον τοῦ ἰδιαιτέρου γραμματέως του κεκοσμημένον διὰ πολυτελῶν φαλάρων ἀπέσπασεν αὐτὰ καὶ τα ἐνεχείρισεν εἰς τὸ μειράκιον.

Δύο ἤδη ἔτη ἐστρατῆγει ὁ Ἀγησίλαος, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἶχε διαφημισθῇ ἀνὰ τὴν Ἀσίαν· πάντες ἐπῆνουν καὶ ἐθαύμαζον τὴν λιτότητα καὶ σωφρονύνην αὐτοῦ. Μεταξὺ ποσούτων χιλιάδων στρατιωτῶν δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ εὑρεθῇ εἰς ἔχων σῶμα χειρότερον τοῦ Ἀγησιλάου. Ἰπέφερε δὲ μετὰ καρτερίας καὶ τὸν καύσωνα καὶ τὸ ψῦχος. Ἀλλὰ τὸ μάλιστα εὐχάριστον θέαμα εἰς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ Ἕλληνας ἦσαν οἱ Πέρσαι διωκηταὶ καὶ οἱ στρατηγοί, οἵτινες ἦσαν ἄνθρωποι βαρεῖς καὶ ἀφόρητοι, παραδεδομένοι εἰς τὴν τρυφὴν καὶ τὴν μαλθακότητα, καὶ ὁμῶς ἔτρεμον καὶ ἔκυπτον τὸν αὐχένα ἐνώπιον ἀνθρώπου, ὅστις ἐφόρει ἀπλοῦν καὶ λιτὸν ἔνδυμα, καὶ συνεμορφώνοντο πρὸς μίαν αὐτοῦ λέξιν σύντομον καὶ λακωνικὴν.

Μετ' ὀλίγον ὁ Ἀγησίλαος ἀπεφάσισε νὰ προχωρήσῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Περσίας, νὰ στενοχωρήσῃ τὸν μέγαν βασιλέα, καὶ νὰ τον ἀναγκάσῃ νὰ πολεμήσῃ, διὰ νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν του καὶ τὸν θρόνον. Ἀλλὰ τὸ τολμηρὸν τοῦτο σχέδιον διεκόπη αἴφνης, διότι ἦλθεν ἀπεσταλμένος ἐκ Σπάρτης καὶ εἶπε πρὸς τὸν Ἀγησίλαον, ὅτι οἱ ἔφοροι προσκαλοῦσιν αὐτὸν νὰ ἐπανέλθῃ ταχέως εἰς Σπάρτην, διότι μεγάλη ἐπανάστασις εἶχεν ἐκραγῇ ἐν Ἑλλάδι κατὰ τῆς Σπάρτης, καὶ ἡ πατρίς ἐκινδύνευεν.

Ὁ Ἀγησίλαος ἔδειξεν ἀξιοθαύμαστον παράδειγμα πει-
θαρχίας καὶ φιλοπατρίας, διότι εὐθύς ὡς ἔλαβε τὴν πρόσ-
κλησιν τῶν ἐφόρων, ἐγκατέλιπε τὸ λαμπρὸν ὄνειρόν του
καὶ τὰς μεγάλας ἐλπίδας, τὰς ὁποίας εἶχε νὰ καταλύσῃ
τὸ Περσικὸν βασίλειον, καὶ ἔσπευσε νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν
φωνὴν τῆς πατρίδος. Ὅθεν ἀφ' οὗ ὑπεσχέθη εἰς τὰς ἐν τῇ
Ἀσίᾳ πόλεις ὅτι θὰ ἐπανεέλθῃ πάλιν ἀφ' οὗ ἡσυχάσωσι τὰ
πράγματα, ἐξεκίνησε βαδίσας διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ τὴν ὁ-
ποίαν ἐβάδισεν ὁ Ξέρξης ὅτε ἐπῆλθε κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

Διαβάς τὸν Ἑλλησποντον, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Θράκην.
Οἱ λαοὶ τῆς Θράκης ὑπεδέχοντο αὐτὸν φιλικῶς. Μόνον οἱ
Τράλλεις, εἰς τοὺς ὁποίους καὶ ὁ Ξέρξης εἶχε πληρώσῃ
διόδια, ἀπήντησαν παρὰ τοῦ Ἀγησιλάου ἑκατὸν τάλαντα.
«Καὶ διατί λοιπὸν δὲν ἦλθον νὰ τὰ λάβωσιν;» ἀποκρίνε-
ται εἰρωνικῶς ὁ Ἀγησίλαος, καὶ προχωρήσας συναντᾷ
αὐτοὺς παρατεταγμένους· γενεμένης δὲ συμπλοκῆς ἔτρε-
ψεν αὐτοὺς εἰς φυγὴν καὶ ἐφόνευτε πολλούς.

Ἐν ᾧ δὲ ἔμελλε νὰ διέλθῃ καὶ διὰ τῆς Μακεδονίας,
ἔστειλε καὶ ἠρώτησε τὸν βασιλέα τῆς χώρας ταύτης ἂν
θέλῃ νὰ διέλθῃ τὴν χώραν ὡς φίλος ἢ ὡς ἐχθρός. Ἐπειδὴ
δὲ οὗτος ἀπήντησεν ὅτι θὰ σκεφθῇ « Ἄς σκεφθῇ ἐκεῖνος,
εἶπεν ὁ Ἀγησίλαος, ἡμεῖς δὲ ἤδη πορευόμεθα. » Ὁ βασι-
λεὺς θαυμάσας καὶ φοβηθεὶς τὴν τόλμην τοῦ ἀνδρός, προσ-
εκάλεσεν αὐτὸν νὰ διέλθῃ ὡς φίλος.

Ἐπειτα διῆλθε διὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ τὴν ἐπόρθησε,
διότι ἦτο ἐχθρὰ τῆς Σπάρτης. Ἐκεῖ δὲ μανθάνει ὅτι περὶ
τὴν Κόρινθον συνεκροτήθη μεγάλη μάχη, καὶ ὅτι ἔπεισον
πάμπολλοι μὲν ἐχθροὶ ὀλίγιστοι δὲ Σπαρτιᾶται. Ὁ Ἀγη-
σίλαος δὲν ἐχάρη, ἀλλὰ τούναντίον βαρέως στενάζας εἶπε
« Δυστυχῆς Ἑλλάς, ἥτις διὰ τῶν ἰδίων σου χειρῶν ἐθα-
νάτωσες τόσους ἄνδρας, ὅσοι ζῶντες ἠδύναντο μαχόμενοι
νὰ νικήσωσι σύμπαντας τοὺς βαρβάρους! »

Ἐν Θεσσαλίᾳ λαμβάνει ἐκ τῆς Σπάρτης προσταγὴν τῶν
ἐφόρων νὰ εἰσβάλῃ εὐθύς εἰς τὴν Βοιωτίαν Ἐν ᾧ δὲ ἦτο

ἐστρατοπεδευμένος περὶ τὴν Κορώνειαν, μανθάνει ὅτι ὁ Ἀθηναῖος στρατηγὸς Κόνων, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Φαρναβάζου ἐνίκησε τὸν στόλον τῶν Σπαρτιατῶν περὶ τὴν Κνίδον (394 π. Χ.), καὶ ὅτι ἔπεσεν ἡρωϊκῶς ὁ ναύαρχος τῶν Σπαρτιατῶν Πείσανδρος, ὁ γυναικᾶδελφος τοῦ Ἀγησίλαου. Ὁ Ἀγησίλαος ἔκρυψε τὴν λύπην του ὅπως μὴ καταλάβῃ τοὺς στρατιώτας ἀθυμία· προσέταξε δὲ τοὺς ἐκ τῆς θαλάσσης ἐρχομένους νὰ λέγωσιν ὅτι ἐνίκησαν οἱ Σπαρτιάται, αὐτὸς δὲ παρουσιασθεὶς ἐστεφανωμένος, ἐθυσίασε διὰ τὴν καλὴν ἐκείνην ἀγγελίαν.

Ἀφ' οὗ δὲ ἔφθασεν εἰς τὴν Κορώνειαν, συνήντησεν ἐχθρὸν στράτευμα Βοιωτῶν, Ἀργείων, Κορινθίων, Ἀθηναίων, Εὐβοέων καὶ Λοκρῶν, μετ' αὐτοῦ δὲ εἶχον ἐνωθῇ οἱ Φωκεῖς καὶ οἱ Ὀρχομένιοι. Μάχη κρατερὰ συνήφθη, καθ' ἣν ἐράνη τὸ πρῶτον ἡ στρατιωτικὴ δεξιότης τῶν Θηβαίων. Κατὰ τὴν μάχην δὲ ταύτην ὁ Ἀγησίλαος γενναίως μαχόμενος ἐτραυματίσθη βαρέως. Ἀφ' οὗ δὲ ἐδέθησαν αἱ πληγαὶ αὐτοῦ, ἐκομίσθη ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν στρατιωτῶν εἰς ὅλον τὸ στρατόπεδον, διὰ νὰ ὀώσῃ διαταγὰς περὶ τοῦ δείπνου τῶν στρατιωτῶν, καὶ περὶ τῶν νυκτερινῶν φυλάκων, διότι ἐπλησίαζεν ἡ νύξ. Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀγησίλαος μετέβη εἰς τοὺς Δελφούς, καὶ ἀφιέρωσεν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα τὸ δέκατον τῶν λαφύρων, τὰ ὅποια ἔλαβε κατὰ τὸ διετὲς διάστημα τῆς ἐν Ἀσίᾳ ἐκστρατείας.

Ἐκ τῶν Δελφῶν ἐπανῆλθεν ὁ Ἀγησίλαος εἰς τὴν Σπάρτην, καὶ εὐθὺς ἐγένετο προσφιλεὶς εἰς τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ, καὶ περιέλευπτος διὰ τὴν δίκαιαν αὐτοῦ καὶ τὴν διαγωγὴν· διότι δὲν ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς ξενητείας μεταβεβλημένος, ἀλλ' ἐτίμα καὶ ἔστεργε τὰ τῆς πατρίδος ὅπως καὶ ἄλλοι Σπαρτιάται, οἵτινες οὐδέποτε διεπέρασαν τὸν ποταμὸν Εὐρώταν· καὶ οὔτε τὸ δεῖπνόν του ἥλλαξεν, οὔτε τὸ λουτρόν, οὔτε τὸν ὅπλισμόν του, οὔτε τὰ ἐπιπλα τῆς οἰκίας αὐτοῦ. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τοῦ Πλουταρχοῦ (50—140 μ. Χ.) ἐσώζετο ἐν τῇ Λακεδαίμονι ἡ λόγχη τοῦ Ἀγη-

σιλάου, οὐδόλως διαφέρουσα τῶν ἄλλων λογγῶν.

Ἐν τούτοις ὁ Κόνων καὶ ὁ Φαρνάβαζος, κύριοι ὄντες τῆς θαλάσσης, ἐλεηλάτουν τὰ παράλια τῆς Λακωνίας. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀνήγειρον πάλιν τὰ μακρὰ τείχη τῆς πόλεως αὐτῶν διὰ χρημάτων τοῦ Φαρναβάζου.

Ἀλλ' οἱ Σπαρτιᾶται φοβούμενοι μήπως οἱ Ἀθηναῖοι λάβωσι τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, ἂν διετηρεῖτο ἐπὶ πλέον ἢ μετὰ τῆς Περσίας φιλία αὐτῶν, ἀπεφάσισαν νὰ συνάψωσιν εἰρήνην πρὸς τοὺς Πέρσας. Ἐπεμψαν λοιπὸν εἰς τὰς Σάρδεις τὸν στρατηγὸν Ἀνταλκίδαν, ὅστις συνῆψε τὴν αἰσχίστην καὶ παρανομωτάτην εἰρήνην, ἣτις λέγεται Ἀνταλκίδειος εἰρήνη (387 π. Χ.). Διὰ τῆς εἰρήνης ταύτης οἱ Σπαρτιᾶται παρέδωκαν εἰς τοὺς Πέρσας τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἐπολέμησεν ὁ Ἀγησίλαος. Ἦτο δὲ ὁ Ἀνταλκίδας ἐχθρὸς τοῦ Ἀγησιλάου, καὶ ἤθελεν ἐξ ἅπαντος νὰ γίνῃ εἰρήνη καὶ νὰ παύσῃ ὁ πόλεμος, διότι ὁ πόλεμος ἠϋξανε τὴν φήμην τοῦ Ἀγησιλάου, καὶ ἔκαμνε τὸ ὄνομά του ἐνδοξότατον καὶ μέγιστον. Πόσον ἡ Κιμῶνειος ἐκείνη εἰρήνη, πόσον διαφέρει τῆς προδοτικῆς ταύτης εἰρήνης τοῦ Ἀνταλκίδα! Δὲν ἦσαν δὲ βεβαίως οἱ Πέρσαι ἰσχυρότεροι νῦν ἢ ἐπὶ τῶν Μηδικῶν πολέμων, ἀλλὰ τότε οἱ Ἕλληνες εἶχον σύμπνοιαν ἀπέναντι τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ τῆς πατρίδος, εἶχον μέγα φρόνημα καὶ ἀκραιφνῇ φιλοπατρίαν, καὶ οὐδ' ἐφαντάζοντο καὶ ὅτι θὰ ἔλθωσι χρόνοι ταπεινοί, καὶ οὐς αὐτοὶ θὰ γίνωσι σύμμαχοι τῶν βαρβάρων, καὶ θὰ ἐπιχειρήσωσι καταστρεπτικὸν ἐμφύλιον πόλεμον, παραδίδοντες αἰσχροῦς τοὺς ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἀδελφούς των εἰς τοὺς βαρβάρους!

Καὶ ἄλλην δὲ πρᾶξιν ἄδικον ἔπραξεν ἡ Σπάρτη. Ὁ Σπαρτιάτης στρατηγὸς Φοιβίδας διερχόμενος μετὰ στρατοῦ διὰ τῶν Θηβῶν κατέλαβε τὴν Καδμείαν, τὴν ἀκρόπολιν νῶν Θηβῶν ἄνευ τινὸς αἰτίας ἐν ᾗ ἦτο εἰρήνη. Ὁ Ἀγησίλαος, ὅστις ἐσυνήθιζεν ἄλλοτε νὰ λέγῃ ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἡ πρώτη τῶν ἀρετῶν, διότι οὐδὲν ὠφελεῖ ἡ

ἀνδρεία ἄνευ τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὅτι, ἂν πάντες οἱ ἄνθρωποι ἦσαν δίκαιοι, δὲν θὰ εἶχομεν ἀνάγκην τῆς ἀνδρείας, ὁ Ἀγησίλαος ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ δὲν ἐφάνη φιλοδίκαιος, διότι ὅχι μόνον ἐδικοιολόγησε τὴν παράνομον πράξιν τοῦ Φοιβίδα, ἀλλὰ καὶ συνεβούλευσε τὴν Σπάρτην νὰ κρατήσῃ τὴν Καδμείαν.

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη διαγωγή τῆς Σπάρτης ἐκίνησε τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὸ μῖτος τῶν ἄλλων ἐλληνίδων πόλεων, καὶ ἐγένεν αἰτία δεινοῦ πολέμου μεταξὺ Σπάρτης καὶ Θηβῶν, ὅστις ἔφερε τὴν Σπάρτην εἰς τὸ γεῖλος τοῦ ὀλέθρου καὶ ἐξηφάνισεν ἐντελῶς τὴν ἐν Ἑλλάδι δύναμίν της.

Ὁ Ἀγησίλαος περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου του, ὀγδοηκοντούτης περίπου τὴν ἡλικίαν, μετέβη εἰς Αἴγυπτον καὶ ἐβοήθησε τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου Ταχώ, ὅστις εἶχεν ἀποστατήσῃ κατὰ τῆς Περσίας. Ἀφ' οὗ δὲ ἔληξεν ὁ πόλεμος, ὁ βασιλεὺς Ταχῶς προσεκάλεσε τὸν Ἀγησίλαον νὰ μείνῃ καὶ νὰ διαχειμάσῃ μετ' αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ φιλόπατρις γέρων ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Σπάρτην, ἥτις εἶχε πόλεμον καὶ εἶχε χρεῖαν τῆς βοηθείας τοῦ βασιλέως της. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐπέμενε νὰ ἀναχωρήσῃ, τὸν προέπεμψεν ὁ Ταχῶς μεγαλοπρεπῶς μετὰ πολλῶν τιμῶν καὶ δώρων.

Ἀλλὰ κατὰ τὸν πλοῦν ὁ Ἀγησίλαος ἀσθενήσας ἀποθνήσκει τῷ 360 π. Χ., ζήσας μὲν ὀγδοήκοντα καὶ τέσσαρα ἔτη, βασιλεύσας δὲ τεσσαράκοντα καὶ ἓν. Ἐπειδὴ δὲ ἐν Σπάρτῃ ἦτο ἔθος οἱ βασιλεῖς ἀπεθνήσκοντες ἐπὶ ξένης γῆς νὰ κομίζωνται καὶ νὰ θάπτονται ἐν τῇ πατρίδι, ὁ νεκρὸς τοῦ Ἀγησιλάου ἐτέθη ἐντὸς ἀναλελυμένου κηροῦ καὶ μετεκομίσθη εἰς τὴν Σπάρτην, ὅπου καὶ ἐτάφη μετὰ μεγάλων βασιλικῶν τιμῶν, ὅπως ἤξιξεν εἰς τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν φιλοπατρίαν του.

ΠΕΛΟΠΙΔΑΣ ΚΑΙ ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ

(571 π. Χ.)

Πελοπίδας, ὁ υἱὸς τοῦ Ἰππόκλου, κατήγετο ἐξ ἐπισήμου γένους. Λιτῶς καὶ ἀπλῶς ζῶν αὐτός, διέθετε τὸν πλοῦτόν του εἰς ἀγαθοεργίας καὶ εἰς ὑποστήριξιν τῶν φίλων του, ὅλον δὲ τὸν καιρὸν αὐτοῦ ἔδαπάνη, οὐχὶ πρὸς διατήρησιν καὶ ἐπαύξεισιν τῆς περιουσίας του, ἀλλ' εἰς ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος. Ἐπειδὴ δὲ οἱ φίλοι ἐνουθέτουν αὐτόν, λέγοντες ὅτι παραμειλεῖ πρᾶγμα ἀναγκαῖον, δῆλα δὴ τὸ νὰ ἔχη χρήματα, ὁ Πελοπίδας ἀπεκρίθη «Αναγκαῖον μὰ τὴν ἀλήθειαν εἰς τὸν Νικόδημον τοῦτον» καὶ ἔδειξε χῶλόν τινα καὶ τυφλόν.

Ὁ Πελοπίδας συνεδέετο διὰ στενῆς φιλίας πρὸς τὸν ἑτερον μέγαν ἄνδρα τῶν Θηβῶν, τὸν Ἐπαμεινώνδαν. Οἱ δύο οὗτοι κατέστρεψαν μὲν τὴν Σπαρτιατικὴν ὑπεροχὴν, ἐδόξασαν δὲ τὰς Θήβας καὶ ἔδωκαν εἰς αὐτάς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος. Τὴν πιστὴν ταύτην φιλίαν συνῆψαν ὁ Πελοπίδας καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας κατὰ τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Ἀρκάδων, ὁπότε οἱ Θηβαῖοι ἦσαν φίλοι καὶ σύμμαχοι ἔτι τῶν Λακεδαιμονίων. Οἱ δύο οὗτοι ἀχώριστοι φίλοι ἐμάχοντο πλησίον ἀλλήλων καὶ ὁ μὲν Πελοπίδας λαβὼν ἑπτὰ τραύματα ἔπεσεν ἐπὶ πολλῶν ἐχθρικῶν πτωμάτων ἀνάσθητος, ὁ δὲ Ἐπαμεινώνδας, καί τοι ἐνόμιζεν ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐλπίς νὰ ζήσῃ ὁ Πελοπίδας, ὅμως ὑπερήσπισε γενναϊότατα τὸν συμπολεμιστὴν αὐτοῦ προτιμῶν ν' ἀποθάνῃ μᾶλλον, ἢ νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ τὰ ὅπλα του εἰς τοὺς ἐχθρούς. Δύο τραύματα εἶχεν ἤδη λάβῃ καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας, καὶ ἐκινδύνευε τὸν ἔσχατον κίνδυνον, μαχόμενος μόνος ἐναντίον πολλῶν ἄλλων, ἀλλὰ φθάσας ὁ βασιλεὺς τῶν Σπαρτιατῶν Ἀγησίλαος ἔσωσεν ἀνεπίστως ἀμφοτέρους.

Καὶ ὁ μὲν Πελοπίδας ἦτο ὀρμητικὸς καὶ ὀξύς τὸν χαρακτῆρα, ὁ δὲ Ἐπαμεινώνδας εἶχε μεγαλόφρονα ἀταραξίαν.

καὶ ψυχικὴν γαλήνην, θαυμαζόμενος ὑπὸ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ, καὶ ἀποκαλούμενος ὁ πρῶτος τῶν Ἑλλήνων.

Ὅτε ὁ στρατηγὸς τῶν Σπαρτιατῶν Φοιβίδας κατέλαβε διὰ προδοσίας τὴν ἀκρόπολιν τῶν Θηβῶν Καδμείαν, ὁ Πελοπίδας ἐξωρίσθη μετὰ τετρακοσίων ἄλλων Θηβαίων καὶ κατέφυγεν εἰς Ἀθήνας. Ἐκεῖ ὁ Πελοπίδας, καίπερ νεαρὸς ἔτι τὴν ἡλικίαν, προέτρεπε τοὺς συνεξορίστους αὐτοῦ εἰς ἐλευθέρωσιν τῆς πατρίδος ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῶν Σπαρτιατῶν· ἀνέφερε δὲ τὸ κατόρθωμα τοῦ Ἀθηναίου Θρασυβούλου, τοῦ ὁμοίως ἐλευθερώσαντος τὴν πατρίδα του, καὶ ἔλεγε «καθὼς ὁ Θρασύβουλος ἦλθεν ἐκ τῶν Θηβῶν εἰς Ἀθήνας καὶ κατέλυσε τοὺς Τριάκοντα τυράννους, ἀπαράλλακτα καὶ ἡμεῖς ἐξ Ἀθηναίων νὰ ἔλθωμεν εἰς Θήβας καὶ νὰ τὰς ἐλευθερώσωμεν».

Ἐγίνε λοιπὸν συνωμοσία, εἰς τὴν ὁποίαν προσεκλήθησαν νὰ λάβωσι μέρος καὶ οἱ ἐν Θήβαις φίλοι. Ἐκ τούτων ὁ μὲν Χάρων, ὁ ἐπισημότατος πάντων τῶν συνωμοστῶν, παρεχώρησε τὴν οἰκίαν του εἰς τοὺς συνωμότας, ὁ δὲ Φυλλίδας κατώρθωσε νὰ γίνῃ γραμματεὺς τῶν πολεμάρχων. Ὁ δὲ Ἐπαμεινώνδας εἶχε προετοιμάσῃ τοὺς νέους καὶ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτοὺς φρόνημα γενναῖον· διότι τοὺς παρεκίνει νὰ παλαίωσι μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν· καὶ ἐπειδὴ οἱ νέοι Θηβαῖοι ἐνίκων τοὺς Σπαρτιάτας, καὶ διὰ τοῦτο ἔχαιρον καὶ ἐκαμάρωνον, ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐπέπληττεν αὐτούς, λέγων «δὲν πρέπει νὰ χαίρετε, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ ἐντρέπεσθε, διότι ἔνεκα τῆς ἀνανδρίας σας εἴσθε ὑπέδουλοι ἐκείνων, τοὺς ὁποίους τόσον πολὺ ὑπερβαίνετε κατὰ τὴν σωματικὴν δύναμιν καὶ ῥώμην.»

Ὡρισμένην τινὰ ἡμέραν οἱ συνωμόται ἐξεκίνησαν ἐκ τῶν Ἀθηναίων καὶ συνηθροίσθησαν εἰς τὸ Θριάσιον πεδῖον, εἰς τὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας. Καὶ οἱ μὲν πλείστοι ἔμειναν ἐκεῖ, ὁ δὲ Πελοπίδας μετ' ἄλλων ἑνδεκα νέων ἐκ τῶν πρώτων οἰκογενειῶν, ὤδευσε πρὸς τὰς Θήβας. Ἐπορεύθησαν δὲ διὰ τοῦ ὄρους Κιθαιρῶνος, ἐνδεδυμένοι ὥς χω-

ρικοί, καὶ ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν θηρευτικούς κύνας ὡς κυνηγοί, ὥστε οἱ συναντῶντες αὐτοὺς νὰ μὴ ὑποπτεύσωσι τίποτε. Πλησιάσαντες εἰς τὰς Θήβας, ἐνεδύθησαν ἐνδύματα γεωργῶν, καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν διὰ διαφόρων ὁδῶν ἀπαρατήρητοι, διότι ἔνεκα τῶν χιόνων καὶ τοῦ ψύχους οἱ κάτοικοι εἶχον ἀποσυρθῆ εἰς τὰς οἰκίας των.

Τὴν ἑσπέραν ἐκείνην ὁ Φυλλίδας εἶχε προσκαλέσῃ εἰς συμπόσιον ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ τοὺς δύο πολεμάρχους Ἀρχίαν καὶ Φίλιππον, ἐν δὲ τῇ οἰκίᾳ τοῦ Χάρωνος συνῆλθον ὑπὲρ τοὺς τεσσαράκοντα συνωμότας. Ἀλλ' αἴφνης ἔφθασεν εἰς τοὺς διασκεδάζοντας τυράννους ἡ εἶδησις ὅτι συνωμόται κρύπτονται ἐντὸς τῆς πόλεως. Ὁ Ἀρχίας πέμπει ἓνα τῶν ὑπηρετῶν του εἰς τὸν Χάρωνα, προστάσων αὐτὸν νὰ ἔλθῃ εὐθύς. Οἱ συνωμόται εἶχον ἤδη ὀπλισθῆ καὶ ἦσαν ἑτοιμοί, ὅτε δὲ ἤκουσαν ὅτι οἱ πολέμαρχοι ζητοῦσι τὸν Χάρωνα, ἐταράχθησαν, νομίσαντες ὅτι ἐπροδόθη τὸ σχέδιον· οὐχ ἥττον ὁ Χάρων μετέβη μετὰ θάρρους εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Φυλλίδα, ὅπου εὔρε τὸν Ἀρχίαν καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ μεθύοντας. Ὁ Ἀρχίας ἠρώτησε τὸν Χάρωνα περὶ τῶν συνωμοτῶν, ἀλλ' ὁ Χάρων καὶ ὁ Φυλλίδας βλέποντες ὅτι οὐδὲν ὠρισμένον ἐγίνωσκεν ὁ πολέμαρχος, εὐκόλως καθησύχασαν αὐτόν.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ πολέμαρχοι καὶ οἱ φίλοι των ἤρχισαν πάλιν νὰ πίνωσιν, ὁ δὲ Φυλλίδας ἐκράτει αὐτούς, ὑποσχόμενος ὅτι μετ' ὀλίγον θὰ ἔλθωσι καὶ μουσικοί. Τότε ἔφθασέ τις ἐξ Ἀθηναίων φέρων ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἀρχίαν, καὶ λέγων ὅτι ὁ στέλλων αὐτὴν εἶπε νὰ τὴν ἀναγνώσῃ παρευθύς, διότι περιέχει σπουδαῖα πράγματα· ἀλλ' ὁ Ἀρχίας βεβαρημένος ὑπὸ τῆς μέθης, λαβὼν τὴν ἐπιστολὴν καὶ μειδιάσας, εἶπεν «Εἰς αὔριον τὰ σπουδαῖα», καὶ ἔθηκεν αὐτὴν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον χωρὶς νὰ τὴν ἀνοίξῃ. Ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη ἀπεκάλυπτε τὰ τῆς συνωμοσίας.

Μετ' ὀλίγον ἦλθον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Φυλλίδου οἱ περιμενόμενοι μουσικοί, ἀλλ' ὑπὸ τὰ ἐνδύματα τῶν μουσικῶν

ἐκρύπτοντο οἱ συνωμόται, φοροῦντες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς δασεῖς στεφάνους ἐλάτης καὶ πεύκης, ἀποκρύπτοντας τὰ πρόσωπα αὐτῶν.

Οἱ συνωμόται ἐστάθησαν εἰς τὴν θύραν ὀλίγον καὶ εἶδον κύκλῳ τοὺς συμποσιάζοντας· καὶ ἄφ' οὗ ἀνεγνώρισαν ἕκαστον αὐτῶν, ἔσυραν τὰ ἔξω καὶ ὥρμησαν κατὰ τοῦ Ἀρχίου καὶ τοῦ Φιλίππου, καὶ ἐθανάτωσαν αὐτούς.

Ὁ Πελοπίδας ἀνέλαβε μετ' ἄλλου συνωμότου, τοῦ Κηφισοδώρου, δυσχερέστερον ἔργον, νὰ θανατώσῃ τὸν Λεοντιάδην ἄνδρα νήφοντα καὶ γενναῖον. Ἐλθόντες λοιπὸν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Λεοντιάδου, εὗρον αὐτὴν κατὰ κλειστον· πολλὴν ὥραν ἔκρουσαν, τέλος ἤνοιξεν ὁ θυρωρός. Ἀνατρέψαντες τὸν θυρωρόν, ὥρμησαν εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ Λεοντιάδου· οὗτος δὲ ἐκ τοῦ θορύβου ἀφυπνισθεὶς καὶ εὐθύς νοήσας τὸ γινόμενον, ἀνεπήδησε καὶ ἤρπασεν ἐγχειρίδιον· καὶ τὸν μὲν σύντροφον τοῦ Πελοπίδου κατέβαλε, θανασίμως τραυματίσας, ἔπειτα δὲ ἐπέπεσε κατὰ τοῦ Πελοπίδου, καὶ ἤρχισε πεισματώδης πάλῃ μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους ἐδυσκόλευε καὶ ἐμπόδιζεν ἡ στενότης τῆς θύρας καὶ ὁ κατακείμενος πρὸ τῶν ποδῶν των νεκρὸς ἤδη Κηφισόδωρος. Ἀλλ' ὁμοῦς ὁ Πελοπίδας ἐφόνευσεν ἐπὶ τέλους τὸν πολέμαρχον. Οἱ συνωμόται ἀνήγγειλαν διὰ σαλπίγγων εἰς τὴν πόλιν ὅτι οἱ τύραννοι ἐφονεύθησαν, καὶ οἱ πολῖται νὰ εἶνε ἕτοιμοι πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἀνακτηθείσης ἐλευθερίας των. Τὴν νύκτα εἶχον ἤδη προσέλθῃ πολλοὶ πολῖται εἰς τοὺς συνωμότας, καὶ οὗτοι ὥπλισαν αὐτούς δι' ὀπλων, τὰ ὅποια ἐλάμβανον ἐκ τῶν στοῶν ὅπου ἐκρέμαντο ὡς λάφυρα, ἢ ἐκ τῶν ὀπλοποιείων. Ἦνοιξαν ἔπειτα τὰς φυλακὰς καὶ ἀπέλυσαν τοὺς φυλακισμένους. Τὸ δὲ πρῶτον συνήλθεν ὁ δῆμος καὶ ἐξέλεξε Βοιωτάρχας τὸν Πελοπίδαν, τὸν Μέλωνα καὶ τὸν Χάρωνα· ἡ ἐν τῇ Καδμεΐᾳ σπαρτιατικὴ φρουρά, πολιορκηθεῖσα στενῶς ὑπὸ τοῦ Πελοπίδου, ἐζήτησεν ἀναχωρῆν καὶ ἀνεχώρησεν, ὁ δὲ Πελοπίδας συνέστησε τὸν Ἱερὸν Λόχον, ἐκ τετρακοσίων ἐπιλέκτων νέων

ἐκ τῶν ἀρίστων οἰκογενειῶν, οἵτινες ἦσαν φιλικῶς συν-
δεδεμένοι καὶ ὠρκισμένοι νὰ συναποθάνωσιν.

Ἀφ' οὗ αἱ Θῆβαι ἡλευθερώθησαν ὑπὸ τοῦ Πελοπίδου καὶ τῶν ἄλλων συνωμοτῶν, ἡ Σπάρτη ἐπεχείρησε νὰ τιμωρήσῃ τὴν ἐπαναστατήσασαν πόλιν, καὶ οὕτω ἐπῆλθεν ὁ μεταξὺ Σπάρτης καὶ Θηβῶν πόλεμος, ὅστις ἐγένεν αἰτία τῆς καταστροφῆς τῆς Σπάρτης. Κατ' ἀρχὰς οἱ βασιλεῖς τῆς Σπάρτης Κλεόμβροτος καὶ Ἀγησίλαος εἰσέβαλον ἐπανελημμένως εἰς τὴν χώραν τῶν Θηβῶν, ἀλλὰ τὰς ἐπιδρομὰς ἐκείνας ἐματαίωσεν ὁ Πελοπίδας. Οὗτος ἀποφεύγων νὰ συνάψῃ ἀποφασιστικὴν μάχην, διὰ μικρῶν μαχῶν ἐδίδαξε τὴν νεολαίαν τῶν Θηβῶν νὰ ἔχῃ θάρρος καὶ καρτερίαν, καὶ προητοίμασεν αὐτὴν εἰς μεγαλύτερα κατορθώματα. Ἐχων ποτὲ μεθ' ἑαυτοῦ τὸν Ἱερὸν Λόχον καὶ τινὰς ἰππεῖς, συνηντήθη μετὰ ἰσχυροῦ σώματος Σπαρτιατῶν ὀπλίτης τις ἰδὼν τὰς ὑπερτέρας τοῦ ἐχθροῦ δυνάμεις, ἔδραμε πρὸς τὸν Πελοπίδαν καὶ εἶπεν « Ἐνεπέσαμεν εἰς τοὺς ἐχθρούς! » Ὁ δὲ Πελοπίδας ἀπεκρίθη « διατί οὐχὶ μᾶλλον αὐτοὶ ἐνέπεσαν εἰς ἡμᾶς; » καὶ διατάξας τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ εἰς ἔφοδον, διέσπασε τὰς τάξεις τῶν πολεμίων καὶ κατετρόπωσεν αὐτούς. Τότε δὲ πρώτην φορὰν ὑπέρτεροι τὸν ἀριθμὸν Σπαρτιαῖται ἡττήθησαν ὑπὸ εὐαριθμοτέρου ἐχθροῦ.

Μετ' οὗ πολὺ οἱ Σπαρτιαῖται, στενοχωρούμενοι κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες τῶρα ἔγιναν ἰσχυροί, ἐπεθύμησαν εἰρήνην. Συνῆλθον λοιπὸν εἰς τὴν Σπάρτην πρέσβεις τῶν διαφόρων πόλεων τῆς Ἑλλάδος πρὸς συνδιαλλαγὴν. Οἱ Θηβαῖοι ἀπέστειλαν εἰς τὴν Σπάρτην τὸν Ἐπαμεινώνδαν, ὅστις ἦτο ἤδη πεφημισμένος διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ παιδείαν καὶ τὴν ἑξοχὸν εὐφράδειαν, ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἀκόμη δεῖξαι δείγματα τῆς στρατηγικῆς του ἱκανότητος.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας κατήγετο μὲν ἐξ ἐπισήμου οἰκογενείας, ἀλλ' ἦτο πένης. Ὁ πατήρ του ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τοὺς ἀρίστους διδασκάλους, ὑπερεῖχε πάντων κατὰ τὴν εὐγλωτ-

τίαν, εἶχε δὲ πάσας τὰς ἀρετὰς τὰς κοσμοῦσας τὸν ἄνδρα· ἦτο σοβαρός, ἀνδρεῖος καὶ φιλαλήθης τόσον, ὥστε οὐδὲ χάριν ἀστεϊότητος ἐπέτρεπεν εἰς ἑαυτὸν τὸ ψεῦδος· λίαν ἀνεκτικὸς ἦτο εἰς τὰς ἐναντίον του ὕβρεις, τὸ δ' ἐμπιστευθὲν εἰς αὐτὸν μυστικὸν ἐφίλαττε μετὰ πολλῆς εὐλαβείας. Μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ διετέλεσε πένης.

Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἐπαμεινώνδου διὰ ῥαδιουργιῶν παρέπεισάν ποτε τὸν δῆμον τῶν Θηβαίων ν' ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτοῦ τὴν στρατηγίαν καὶ νὰ τὸν διορίσῃ ἐπὶ τῆς καθαριωτητος τῶν ὁδῶν. Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀπεδέχθη μετὰ χαρᾶς τὴν ἐξευτελιστικὴν ταύτην θέσιν, καὶ ἐξετέλεσε τὸ καθήκον του μετὰ μεγίστης εὐσυνειδησίας, βραδύτερον δὲ καὶ ἐπολέμησεν ὡς ἀπλοῦς ὁπλίτης, αὐτὸς ὁ ποσάκις ὁδηγήσας εἰς τὰς μάχας νικηφόρον τὸν στρατὸν τῆς πατρίδος του.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας Ἀρταξέρξης ἔστειλε πρὸς αὐτὸν πρεσβευτὴν μετὰ πολλῶν χρημάτων ὅπως τὸν διαφθείρῃ. Ἀλλ' ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀπέπεμψε τὸν Πέρσην εἰπὼν « Ἄν ὅσα θέλῃ ὁ βασιλεὺς σου εἶνε ὠφέλιμα εἰς τὴν πατρίδα μου, δὲν εἶνε ἀνάγκη χρυσοῦ διὰ νὰ με πείσῃ, διότι ἐγὼ εἶμαι πρόθυμος νὰ ἐκτελέσω δωρεὰν τὴν θέλησίν του· ἂν ὅμως δὲν εἶνε ὠφέλιμα εἰς τὴν πατρίδα μου, τότε δὲν ἔχει χρυσὸν καὶ ἄργυρον ἱκανὸν νὰ με πείσῃ, διότι ἀγαπῶ τὴν πατρίδα ὑπὲρ πάντα τὸν πλοῦτον τῆς γῆς. » Τοιοῦτος ἀνὴρ ἦτο ὁ πρέσβυς, τὸν ὁποῖον ἀπέστειλαν οἱ Θηβαῖοι εἰς τὴν Σπάρτην.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας βλέπων τοὺς ἄλλους πρέσβεις ὑποκύπτοντας εἰς τὸν Ἀγησίλαον, μόνος ἐκ πάντων τῶν πρέσβειων ἔδειξε παρρησίαν φρονήματος, ὁμιλήσας οὐχὶ ὑπὲρ τῶν Θηβῶν μόνον, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ὅλης, καὶ προτρέπων νὰ συνάψωσιν εἰρήνην στηριζομένην ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἰσότητος, διότι μόνη τοιαύτη εἰρήνη ἡδύνατο νὰ εἶνε διαρκὲς καὶ ἀσφαλὲς. Καὶ μεταξὺ μὲν τῶν ἄλλων πόλεων κατωρθώθη συνδιαλλαγή. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Ἐπαμεινώνδας ἤθελε νὰ ὑπογράψῃ ὅχι ὡς ἀντιπρόσωπος

τῶν Θηβαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν βοιωτικῶν πόλεων, ὅσαι ἦσαν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Θηβῶν, ὁ Ἀγηςίλαος εὐρὼν πρόφασιν ὅτι οἱ Θηβαῖοι δὲν ἔστεργον νὰ ἀφήσωσιν ἐλευθέρως τὰς πόλεις τῆς Βοιωτίας τὰς ὁποίας εἶχον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των, ἐξήλειψε τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐκ τῆς εἰρήνης, καὶ τούτου ἔνεκα ἐξερράγη πόλεμος μεταξὺ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Θηβῶν.

Τότε ὁ ἕτερος βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Κλεόμβροτος μετὰ μεγάλης δυνάμεως εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βοιωτίαν, καὶ συνήντησεν εἰς τὰ Λεῦκτρα τὸν στρατὸν τῶν Θηβαίων, ὅστις ἦτο κατὰ τὸ ἥμισυ ὀλιγώτερος τῶν Σπαρτιατῶν. Καὶ ὁ μὲν Ἐπαμεινώνδας εἶχε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὅλου στρατοῦ, ὁ δὲ Πελοπίδας ἦτο ἀρχηγὸς τοῦ Ἱεροῦ Λόχου.

Τοὺς Θηβαίους εἶχε καταλάβῃ μεγίστη ἀθυμία καὶ ἀποθάρρυνσις καὶ διότι ἦσαν ὀλιγώτεροι, καὶ διότι οἱ μάντιες ἔλεγον ὅτι δὲν εἶνε καλοὶ οἱ οἰωνοί, ὅτι δὲν προμηνύουσιν ἐπιτυχίαν, ὅπως ἐπίστευον οἱ ἀρχαῖοι. Ἀλλ' ὁ Ἐπαμεινώνδας διὰ νὰ δώσῃ θάρρος εἰς αὐτοὺς ἀπήγγειλε τὸν περίφημον στίχον τοῦ Ὅμηρου :

Εἰ: οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πατρὸς,

Δῆλα δὴ «ὅστις θέλει νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν πατρίδα δὲν ἔχει ἀναγκὴν νὰ ἐρωτήσῃ ἄν θὰ ἐπιτύχῃ, διότι ὁ Θεὸς πάντοτε ἀγαπᾷ καὶ βοηθεῖ τοὺς μαχομένους ὑπὲρ πατρίδος. » Τοὺς λόγους τούτους ἀκούσαντες οἱ Θηβαῖοι, ἔλαβον θάρρος, ἔγινε μάχη καὶ ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τὸ ἱππικὸν τῶν Σπαρτιατῶν. Τότε ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐπέπεσε κατὰ τοῦ πεζικοῦ. Οἱ Σπαρτιαῖται μὴ δυνάμενοι νὰ ἀντισταθῶσιν, ὑπεχώρησαν μεγάλην παθόντες φθοράν. Χίλιοι Λακεδαιμόνιοι κατέκειντο νεκροὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ τριακόσιοι Σπαρτιαῖται, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ ὁ βασιλεὺς Κλεόμβροτος (371 π. Χ.).

Ἐν τῇ δυστυχίᾳ ἐκείνῃ ἡ Σπάρτη ἐφάνη μεγαλητέρα ἢ ἐν τῇ εὐτυχίᾳ, καὶ τὴν δεινὴν ἐκείνην συμφορὰν ὑπέμεινε μετὰ θαυμαστῆς καρτερίας.

Ὅτε ἔφθασεν εἰς τὴν Σπάρτην ἡ εἰδησις τῆς ἐν Λεύκτροις συμφορᾶς, ἡ πόλις ἔτυχεν νὰ πανηγυρίζη μεγάλην τινὰ ἑορτήν. Οἱ ἔφοροι, καίτοι ἦτο φανερώτατον ὅτι κατεστράφη ἐντελῶς ἡ δύναμις τῆς Σπάρτης, καὶ ὅτι ἀπώλεσε τὴν ἡγεμονίαν, διέταξαν νὰ μὴ διακοπῇ ἡ ἑορτή, μηδὲ νὰ μεταβάλλῃ ἡ πόλις τὴν ἑορτάσιμον ὄψιν αὐτῆς. Τὴν δὲ ἐπαύριον, ὡς ἔγιναν γνωστοὶ τίνες ἔζων καὶ τίνες εἶχον φονευθῇ, οἱ μὲν πατέρες καὶ λοιποὶ συγγενεῖς τῶν φονευθέντων κατέβησαν εἰς τὴν ἀγορὰν λαμπρῶς ἐνδεδυμένοι, καὶ προσηγόρευον ἀλλήλους ἔχοντες παιδρὸν τὸ πρόσωπον, πλήρεις μεγαλοφροσύνης καὶ χαρᾶς· οἱ δὲ τῶν σωθέντων ἔμενον κατ' οἶκον μετὰ τῶν γυναικῶν τῶν ὡς πενθοῦντες· ἂν δέ τις ἠναγκάζετο νὰ ἐξέρχεται, ἐφαίνετο καὶ κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν φωνὴν καὶ τὸ βλέμμα ταπεινὸς καὶ συνεσταλμένος.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας δὲν ὑπερηφανεύθη διὰ τὴν νίκην του ταύτην, ἀλλὰ εἰς τοὺς συγγαίροντας αὐτὸν ἔλεγε «Χαίρω διότι ὁ πατήρ μου ζῇ, καὶ θὰ εὐχαριστηθῇ ὅταν μάθῃ τὸ ἐνδοξον κατόρθωμά μου».

Μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις ἦτταν ἡ Σπάρτη κατέπεσε. Πολλαὶ πόλεις ἐπανεστάτησαν κατὰ τῆς Σπάρτης, ιδίως δὲ ἡ Ἀρκαδία, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἐξηγέρθησαν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας τῶν. Ἡ Σπάρτη προσεπάθησε νὰ τοὺς ὑποτάξῃ, οἱ δὲ Ἀρκάδες ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Θηβαίων. Τότε εἰσέβαλεν ὁ Ἐπαμεινώνδας μετὰ τοῦ Πελοπίδου εἰς τὴν Πελοπόννησον (470 π. Χ.), προχωρήσας μέχρι τῆς ἀριστερᾶς ὀχθῆς τοῦ Εὐρώτα, πολὺ πλησίον τῆς Σπάρτης.

Οἱ Σπαρτιᾶται ἐσυνήθιζον νὰ καυχῶνται ὅτι οὐδέποτε γυνὴ Λάκαινα εἶδεν ἐχθρικὸν καπνόν· τότε δὲ ὅτε οἱ ἐχθροὶ ἦσαν τόσον πλησίον ἐστρατοπεδευμένοι, αἱ γυναῖκες ἐξέβαλον φοβεράς κραυγὰς, οἱ γέροντες ἔτρεχον βοῶντες πλήρεις ἀγανακτήσεως διὰ τὴν τοιαύτην καταισχύνην τῆς πόλεως, οἱ δὲ νέοι ἀπήτουν μετὰ κραυγῶν νὰ τοὺς ὀδηγή-

σωσι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἄλλ' ὁ Ἀγησίλαος ἔσωσε τὴν πόλιν διὰ τῆς φρονήσεως αὐτοῦ· ἂν καὶ ἤκουε καὶ ἔβλεπε τοιαῦτα προσβάλλοντα τὴν φιλοτιμίαν του, ἐκράτει ὁμῶς τὸν ἀδημονοῦντα στρατόν του ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀποφεύγων ἄνισον καὶ καταστρεπτικὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ ὑπερέρου ἐχθροῦ. Οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ σύμμαχοι διέβησαν τὸν ποταμὸν Εὐρώταν καὶ ὤδευσαν κατὰ τῆς Σπάρτης. Τῆς φάλαγγος προεπορεύετο ὁ Ἐπαμεινώνδας, τινὲς δὲ ἔδειξαν αὐτὸν πρὸς τὸν Ἀγησίλαον. Οὗτος δὲ ἀτενίσας αὐτὸν πολλὴν ὥραν, ἀνεφώνησεν «ὦ τοῦ μεγαλοπράγμονος ἀνδρός!»

Ὁ Ἐπαμεινώνδας βλέπων ὅτι οἱ Σπαρτιάται δὲν ἐξήρχοντο τῆς πόλεως πρὸς μάχην, θεωρῶν δὲ ἐπικίνδυνον νὰ εἰσελάσῃ αὐτός, ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Σπάρτης. Λεηλατήσας δὲ τὴν Λακωνικὴν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Μεσσηνίαν καὶ ἀνωκοδόμησε τὴν ἀρχαίαν πόλιν Μεσσήνην, ὡς φόβητρον κατὰ τῆς Σπάρτης. Κατὰ προτροπὴν δὲ αὐτοῦ ἐκτίσθη μεγάλη πόλις καὶ φρούριον ἐν τῇ Ἀρκαδίᾳ, ἡ Μεγαλόπολις· οὕτω δὲ περιέζωσε πανταχόθεν τοὺς Σπαρτιάτας διὰ λαῶν, οἵτινες ἀνέκαθεν ἦσαν ἐχθροὶ πρὸς αὐτούς. Πέριξ τῆς Λακωνικῆς ἔστησε τέσσαρα φρούρια, τὴν Μεσσήνην, τὴν Μεγαλόπολιν, τὴν Τεγέαν καὶ τὸ Ἄργος.

Ἄλλ' ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐπανελθὼν ἐκ τῆς ἐκστρατείας νικηφόρος, ἀντὶ νὰ τύχῃ θριαμβικῆς ὑποδοχῆς εἰσῆχθη εἰς δίκην μετὰ τοῦ Πελοπίδου, διότι ἐκράτησε παρὰ τὸν νόμον τὴν στρατηγίαν μῆνᾶς τινὰς ὑπὲρ τὸ ἔτος· ἡ δὲ παράβασις αὕτη ἐτιμωρεῖτο διὰ θανάτου. Πρῶτος εἰσῆχθη εἰς τὸ δικαστήριον ὁ Πελοπίδας, ἀλλ' ὁ φίλος αὐτοῦ Ἐπαμεινώνδας προσελθὼν, ὡμολόγησεν ἑαυτὸν μόνον ἔνοχον, καὶ τέλος εἶπεν «Ὡς τελευταίαν χάριν ζητῶ παρὰ τῆς πατρίδος μου νὰ μνημονευθῇ ἐν τῇ καταδικαστικῇ ἀποφάσει ὁ λόγος τῆς καταδίκης μου, ὅτι δῆλα δὴ κατεδικάσθην εἰς θάνατον, διότι ἠνάγκασα τοὺς Θηβαίους νὰ νικήσωσιν ἐν Λεύκτροις τοὺς Σπαρτιάτας, τοὺς ὁποίους οὐδὲ νὰ ἀτενίσωσιν ἐτόλμων πρότερον. καὶ διότι διὰ μιᾶς μάχης ὄχι μό-

νον ἔσωσα τὰς Θήβας, ἀλλ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα ἡλευ-
θέρωσα, καὶ δὲν κατέπαυσα τὸν πόλεμον πρὶν ἀνοικοδο-
μήσω καὶ ὀχυρώσω τὰς πόλεις τὰς ἀντιζήλους τῆς Σπάρ-
της». Οὐδεὶς τῶν δικαστῶν ἐτόλμησε νὰ δώσῃ μέλαιναν
ψῆφον κατ' αὐτοῦ, καὶ οὕτως ἀμφότεροι ἐσώθησαν.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Φεραῖος, ὁ τύραννος τῶν Φε-
ρῶν, ἐτυράννει σκληρῶς τὰς Θεσσαλικὰς πόλεις, οἱ Θεσσα-
λοὶ ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Θηβαίων. Οὗτοι δὲ ἀπέ-
στειλαν τὸν Πελοπίδαν νὰ μεσολαβήσῃ ὑπὲρ τῶν Θεσσα-
λῶν (368 π. Χ.). Ὁ τύραννος φοβηθεὶς τὴν δύναμιν τῶν
Θηβαίων, ὑπεσχέθη νὰ γίνῃ ἡπιώτερος. Ἐπειτα δὲ ὁ Πελο-
πίδας, προχωρήσας εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἠνάγκασε τοὺς
Μακεδόνας νὰ γίνωσι σύμμαχοι τῶν Θηβαίων, καὶ πρὸς
περισσότεραν ἀσφάλειαν ἔλαβεν ὀμήρους τριάκοντα νέους ἐκ
τῶν πρώτων οἰκογενειῶν τῆς Μακεδονίας. Μεταξὺ τῶν
ὀμήρων τούτων ἦτο καὶ ὁ Φίλιππος, ὁ μετὰ ταῦτα βα-
σιλεὺς τῆς Μακεδονίας καὶ πατὴρ τοῦ Μεγάλου Ἀλε-
ξάνδρου.

Μετὰ δύο ἔτη (366 π. Χ.) πάλιν ἀπεστάλη ὁ Πελοπί-
δας εἰς Θεσσαλίαν, ἀλλ' ὁ τύραννος τῶν Φερῶν συνέλα-
βεν αὐτὸν δολίως καὶ τὸν ἐκράτει αἰχμῶλῳτον. Ὀργισθέν-
τες οἱ Θηβαῖοι, ἀπέστειλαν στρατόν, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ Ἐπα-
μεινώνδας ὑπηρέτει ὡς ἀπλοῦς ὀπλίτης, διότι, ὡς εἴπομεν,
οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ κατώρθωσαν διὰ τῶν ῥαδιουργιῶν των νὰ
ἀφαιρέσωσιν ἀπ' αὐτοῦ τὴν στρατηγίαν. Ὁ στρατὸς οὗτος
ἐκινδύνευσε νὰ κατατροπωθῇ, καὶ μόλις ἔσωσεν αὐτὸν ὁ
στρατιώτης Ἐπαμεινώνδας, τὸν ὁποῖον διώρισαν πάλιν ἀρ-
χηγὸν τοῦ στρατοῦ, διότι οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ ἐφάνησαν ἀνά-
ξιοι. Τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀπεστάλη στρατηγὸς ὁ Ἐπαμει-
νώνδας καὶ ἠνάγκασε τὸν τύραννον νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν
Πελοπίδαν. Ἀλλὰ ὁ τύραννος ἐξηκολούθει ταραττων τὴν
Θεσσαλίαν· διὰ τοῦτο μετὰ τινὰ ἔτη (363 π. Χ.) ἀπέ-
στειλαν οἱ Θηβαῖοι μετὰ πολλοῦ στρατοῦ τὸν Πελοπίδαν,
ὅστις ἐλθὼν εἰς Φάρσαλον συνήθροισεν ἐκεῖ τὴν δύναμίν

του καὶ ἐβάδιζε κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐπειδὴ δὲ εἶπέ τις πρὸς αὐτὸν «ὁ τύραννος ἔρχεται ἐναντίον μας μετὰ πολλοῦ στρατεύματος», ὁ Πελοπίδας εἶπε «τόσον καλλίτερα, διότι θὰ ἔχωμεν νὰ νικήσωμεν περισσοτέρους»

Τὰ δύο στρατεύματα συνηντήθησαν παρὰ τοὺς λόφους τοὺς ὀνομαζομένους Κυνὸς κεφαλᾶς, καὶ μάχη δεινὴ συνεκροτήθη. Ἀλλ' ἐν τῇ ὀρμῇ τῆς μάχης ὁ Πελοπίδας προχωρήσας ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὸ μέσον τῶν ἐχθρῶν, καὶ καταδιώκων τὸν τύραννον, ἔλαβε πολλὰ τραύματα καὶ ἔπεσε νεκρός.

Βαρέως ἐπένθησαν οἱ Θηβαῖοι τὸν θάνατον τοῦ Πελοπίδου. Οἱ δὲ Θεσσαλοί, ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν ὁποίων ἡγωνίσθη καὶ ἀπέθανεν, ἐσώρευσαν πέριξ τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ τὰ ἐχθρικὰ λάφυρα, ἔκοψαν τὰς χαίτας τῶν ἵππων των, ἔκοψαν καὶ τὴν κόμην των ὡς σημεῖον πένθους. Ἐλθόντες δὲ εἰς τὰς σκιναάς των οὔτε πῦρ ἤναψαν, οὔτε ἐδείπνησαν· ἐκήδευσαν δὲ τὸν Πελοπίδαν μετὰ πομπῆς ἐκτάκτου, καὶ εὐγνωμονοῦντες ἀνήγειραν αὐτῷ χαλκοῦς ἀνδριάντας, καὶ εἰς τὰ τέκνα του παρεχώρησαν μεγάλην ἔκτασιν γῆς.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐπεχείρησε καὶ ἄλλας τρεῖς ἐκστρατείας εἰς τὴν Πελοπόννησον, διὰ νὰ βεηθήσῃ τοὺς συμμάχους τῶν Θηβῶν κατὰ τῆς Σπάρτης, καὶ καταβάλλῃ τοὺς φίλους αὐτῆς. Ἡ τελευταία αὐτοῦ ἐκστρατεία ἔγινε τῷ 362 π. Χ. Πρὸ τῶν τειχῶν δὲ τῆς Μαντινείας συνεκροτήθη ἡ περιβόητος μεταξὺ Θηβαίων καὶ Λακεδαιμονίων μάχη. Μετὰ πεισματώδη ἀγῶνα ἀσπίδος πρὸς ἀσπίδα, ἀκοντίου πρὸς ἀκόντιον καὶ ξίφους πρὸς ξίφος, ἠνάγκασεν εἰς ὑποχώρησιν τοὺς Λακεδαιμονίους, καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῶν Ἡλείους καὶ Ἀχαιοὺς καὶ Ἀθηναίους.

Ἀλλ' ἐν ᾧ ὀλόκληρος ὁ ἐχθρικός στρατὸς ἦτο κατὰ κράτος ἡττημένος καὶ ἐτρέπετο εἰς φυγὴν, ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐπληρώθη δι' ἀκοντίου εἰς τὸ στῆθος καὶ ἔπεσε κατὰ γῆς. Λέγεται δὲ ὅτι ἐπλήγωσεν αὐτὸν ὁ υἱὸς τοῦ Ξενοφώντος Γρύλλος, ὅστις ἐφονεύθη μετ' ὀλίγον καὶ αὐτός. Τοιαύτη θλίψις κατέλαβε τοὺς Θηβαίους διὰ τὸν τραυματι-

σμὸν τοῦ στρατηγοῦ αὐτῶν, ὥστε ἔμειναν ἀκίνητοι καὶ ἔπαυσαν καταδιώκοντες τὸν φεύγοντα ἐχθρόν.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας μετεκομίσθη ζῶν ἔτι εἰς τὸ στρατόπεδον, οἱ δὲ ἰατροὶ εἶπον ὅτι, εὐθὺς ὡς ἐξαχθῇ ἡ αἷχμή τοῦ ἀκοντίου ἐκ τοῦ στήθους, θά ἐπέλθῃ αἰμορραγία καὶ θά ἀποθάνῃ. Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἤκουεν ἀταράχως τοὺς λόγους τῶν ἰατρῶν, ἠρώτησεν ἔμφροντις τὸν ὑπασπιστήν του «μήπως ἡ ἀσπίς μου ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν;» καθὼς δὲ τὴν ἐδειξαν εἰς αὐτόν, τὴν κατεφίλει ὡς σύντροφον τῆς δόξης του. Ἐπειτα ἠρώτησε «Ποία εἶναι ἡ ἐκβασίς τῆς μάχης;» ἀκούσας δὲ ὅτι ἐνίκησαν οἱ Θηβαῖοι, εἶπε «Τώρα δύναμαι νὰ ἀποθάνω, ἐκβάλετέ μου τὸ ἀκόντιον.»

Ἐν ᾧ δὲ οἱ περὶ αὐτὸν θλιβόμενοι ἔλεγον μετὰ δακρύων ὅτι δὲν ἀφίνει καὶ τέκνα, ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐκπνέων ἐψιθύρισεν «Ἀφίνω δύο θυγατέρας, τὴν ἐν Λεύκτροις νίκην καὶ τὴν ἐν Μαντινείᾳ.»

Οὕτως ἀπέθανε καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐν ἡλικίᾳ 56 ἐτῶν, καὶ ἐτάφη ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης (362 π. Χ.)

Ἐν Θήβαις δὲ ἀνηγέρθη ἀνδριὰς εἰς αὐτόν, ἐφ' οὗ ἐχαράχθησαν ἐπιγράμματα ἐξυμοῦντα τὰ ἀνδραγαθήματα αὐτοῦ.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

(385 — 336 π. Χ.)

Φίλιππος ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας καὶ πατὴρ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐγεννήθη τὸ ἔτος 383 π. Χ. Ἦτο δὲ υἱὸς τοῦ βασιλέως Ἀμύντα. Δεκαπενταετῆς τὴν ἡλικίαν ἐστάλη εἰς Θήβας ὡς ὁμηρος μετ' ἄλλων νέων Μακεδόνων, καὶ ἔμεινε τρία ἔτη ἐν Θήβαις, ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ὑπὸ τοῦ ὁποίου καὶ ἐξεπαιδεύθη. Ἐκεῖ δὲ ἐσπούδασε τὴν ῥητορικὴν καὶ τὰ στρατιωτικά. ἔχων διδασκάλους τοὺς δύο μεγάλους ἄνδρας τῶν Θηβῶν. τὸν νικητὴν τῆς ἐν Λεύκτροις μάχης καὶ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Ἱεροῦ Λόχου. Ἦτο δὲ φύσει φιλότιμος καὶ δραστήριος.

Ἐπανελθὼν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ἐν ἡλικίᾳ εἰκοσιτεσσάρων ἐτῶν. Εὐθύς διωργάνωσε τὸν Μακεδονικὸν στρατόν, καὶ κατέστησεν αὐτὸν ἐπίφοβον εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῆς πατρίδος του. Εἶχε δὲ ὡς παράδειγμα τὸν Ἱερὸν Λόχον τῶν Θηβῶν, τοῦ ὁποίου ἐγίνωσκεν ἐξ ἰδίας πείρας τὴν ἀνδρείαν καὶ τὰ κατορθώματα· εἶνε δὲ πολὺ γνωστὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡ φήμη τῆς Μακεδονικῆς φάλαγγος. Ὁ Φίλιππος ἀφ' οὗ κατεδίδωξε διαφόρους γείτονας λαοὺς, οἵτινες ἠνώχλουν τὸ κράτος του, ἀπεφάσισε νὰ καταστήσῃ τὴν πατρίδα του μεγάλην καὶ ἰσχυράν, διὰ κατακτήσεων διαφόρων χωρῶν.

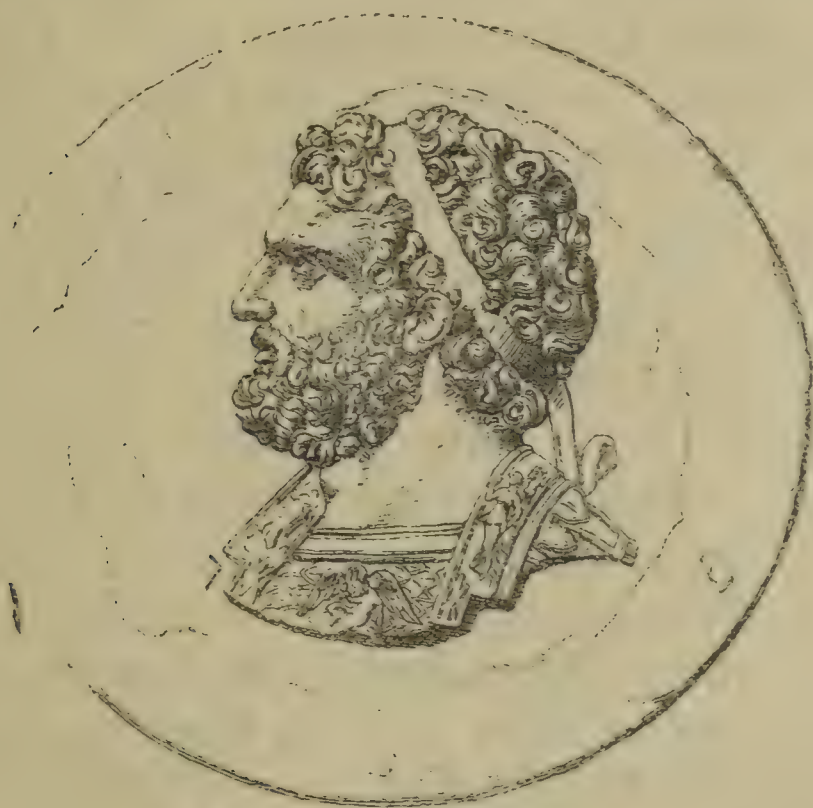
Ἐν τῇ παραλίᾳ τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου, ἐν τῇ Χαλκιδικῇ Χερσονήσῳ καὶ ἐν τῇ παραλίᾳ τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου ἦσαν πολλαὶ Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι καὶ πόλεις, οἷον ἡ Μύνδα, ἡ Ποτίδαια, ἡ Μεθώνη, ἡ Ὀλυνθος, ἡ Ἀμφίπολις. Τὰς πόλεις ταύτας ἐπεχείρησε νὰ κυριεύσῃ ὁ Φίλιππος, διὰ νὰ ἐκτείνῃ τὸ κράτος του μέχρι τῆς θαλάσσης καὶ νὰ καταστήσῃ τὴν Μακεδονίαν ναυτικὴν δύναμιν.

Ἐν διαστήματι ὀλίγων ἐτῶν κατώρθωσε νὰ γίνῃ κύριος τῶν πόλεων τούτων, καὶ νὰ κατασκευάσῃ στόλον διὰ τῶν

προσόδων τὰς ὁποίας ἐλάμβανε κατ' ἔτος ἐκ τῶν χρυσω-
ρυχείων τοῦ ὄρους Παγγαίου.

Εἰσῆλθεν ἔπειτα εἰς τὴν Θράκην καὶ καθυπέταξε διά-
φορα μέρη αὐτῆς. Ἐν ᾧ δὲ ἐπολιόρκει πόλιν τινά, ἐτυ-
φλώθη τὸν δεξιὸν ὀφθαλμὸν ὑπὸ τοξότου δεξιωτάτου. Διη-
γοῦνται δὲ τὸ πρᾶγμα ὡς ἐξῆς. Ὁ τοξότης ὀνομαζόμενος
Ἀστὴρ ἦτο Ἀμφιπολίτης. Ἐλθὼν δὲ πρὸς τὸν Φίλιππον,

Φίλιππος.

εἶπεν ὅτι εἶνε τόσον ἐπιδέξιος τοξότης, ὥστε δύναται νὰ
φονεύῃ τὰ πτηνὰ ἐν ᾧ ἴπτανται εἰς τὸν ἀέρα. Ὁ δὲ Φί-
λιππος εἶπε πρὸς αὐτὸν «Ὅταν πολεμήσω κατὰ τῶν
πτηνῶν θά σε παραλάβω εἰς τὴν ὑπηρεσίαν μου». Ὁ
Ἀστὴρ ἀπῆλθεν ἀγανακτῆσας διὰ τὴν προσβολὴν ταύ-
την, καὶ προσεπάθει νὰ εὕρῃ περίστασιν νὰ ἐκδικηθῇ τὸν
βασιλέα. Ἐρριψε λοιπὸν πρὸς αὐτὸν βέλος, τὸ ὁποῖον εἶχεν
ἐπιγραφὴν «Ὁ Ἀστὴρ ἀποστέλλει τὸ βέλος τοῦτο πρὸς
τὸν Φίλιππον». Ὁ δὲ Φίλιππος παρήγγειλε νὰ ρίψωσιν
ὀπίσω τὸ βέλος τοῦτο, ἀφ' οὗ ἐπιγράψωσιν ἐπ' αὐτοῦ ταῦ-

τα « ὁ Φίλιππος θὰ κρεμάσῃ τὸν Ἀστέρα ὅταν κυριεύσῃ τὴν πόλιν ». Καὶ πράγματι ἐξετέλεσε τὸν λόγον του.

Ὁ Φίλιππος ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἐζήτει ἀφορμὴν νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὰ πράγματα τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Τὴν ἀφορμὴν ταύτην ἔδωκαν εἰς αὐτὸν οἱ Θηβαῖοι. Δῆλα δὴ οἱ Φωκεῖς καὶ οἱ Θηβαῖοι ἐπολέμουν ἐπὶ ἔνδεκα ἔτη πόλεμον πεισματώδη καὶ καταστρεπτικόν. Τοὺς Φωκεῖς ἐδο-
 ῆθουν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιᾶται· τόσον δὲ κατεπιέ-
 ζοντο οἱ Θηβαῖοι καὶ ἐστενοχωροῦντο, ὥστε δὲν ἠδύναντο
 νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν πόλεμον. Τότε ἠναγκάσθησαν νὰ
 καταφύγωσι πρὸς τὸν Φίλιππον, ἐπικαλούμενοι τὴν βοή-
 θειαν αὐτοῦ. Τοῦτο ἴσα ἴσα ἤθελε καὶ ὁ Φίλιππος.

Ἀλλὰ πρὶν ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν Θηβαίων, εἰσῆλα-
 σε πρῶτον εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἣτις ἦτο σύμμαχος τῶν
 Φωκέων, καὶ ἀφ' οὗ καθυπέταξεν αὐτήν, ἔπειτα εἰσῆλασεν
 εἰς τὴν Φωκίδα διὰ τοῦ στενοῦ τῶν Θερμοπυλῶν. Οἱ Φω-
 κεῖς ἀντέταξαν φοβεράν ἀντίστασιν, ἀλλὰ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι
 δὲν ἤλθον ἐγκαίρως εἰς ἐπικουρίαν αὐτῶν, ὁ δὲ στρατηγὸς
 τῶν Φωκέων Φάλαικος ἔφυγε μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς
 τὴν Πελοπόννησον, ἐγκαταλείψας προδοτικῶς τὴν πα-
 τρίδα, καὶ φροντίζων μόνον περὶ τῆς ἰδίας του σωτηρίας,
 διότι εἶδεν ὅτι δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ ἀντισταθῇ κατὰ τῶν δυ-
 νάμεων τοῦ Φιλίππου. Ὡστε οἱ Φωκεῖς ἀπομείναντες ἄνευ
 βοηθείας, ὑπετάγησαν εἰς τὸν Φίλιππον, ἡ χώρα των κα-
 τεστράφη, αἱ πόλεις κατηδαφίσθησαν, καὶ αὐτοὶ ἠναγκά-
 σθησαν νὰ κατοικῶσιν εἰς χωρία, τὰ ὅποια νὰ μὴ ἔχωσιν
 οἰκίας περισσοτέρας τῶν πεντήκοντα (346 π. Χ.)

Ὁ Φίλιππος ἐπιμένων εἰς τὸν σχέδιόν του νὰ κυριεύσῃ
 πάσας τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις, ἐπολιόρχησε κατὰ τὸ ἔτος
 341 π.Χ. τὸ Βυζάντιον, τὴν σημερινὴν Κωνσταντινούπο-
 λιν. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἔπεμψαν εἰς βοήθειαν τῶν Βυζαν-
 τίων τὸν περίφημον στρατηγὸν Φωκίωνα, ὅστις ἠνάγκασε
 τὸν βασιλέα τῶν Μακεδόνων νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν.
 Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τῶν Ἀθηναίων εἶχον ἐνωθῇ καὶ οἱ Χῖοι

καὶ οἱ Ῥόδιοι καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας, ὁ Φίλιππος ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ἀφήσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτοῦ, καὶ νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς ἄλλους Ἑλλήνας (339 π. Χ.)

Τὸ ἐπόμενον ἔτος ἦλθε πάλιν ὁ Φίλιππος εἰς τὴν Φωκίδα καὶ κατέλαβε τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς Ἑλάτειαν. τῆς ὁποίας τὰ τείχη δὲν εἶχε κατεδαφίσῃ ὅτε κατέστρεψε

Φωκίων.

τὰς Φωκικὰς πόλεις. Κεῖται δὲ ἡ Ἑλάτεια εἰς τὸ στενὸν διὰ τοῦ ὁποίου δύναται τις νὰ εἰσέλθῃ ἐκ τῆς Φωκίδος εἰς τὴν Βοιωτίαν. Οἱ Ἀθηναῖοι μαθόντες τὸ κίνημα τοῦ Φιλίππου, ἡτοιμάσθησαν τάχιστα πρὸς πόλεμον, ἔχοντες συμμάχους καὶ τοὺς Θηβαίους.

Οἱ δύο στρατοὶ ἀντιπαρετάχθησαν εἰς τὴν Χαιρώνειαν τῆς Βοιωτίας τῇ 3 Αὐγούστου 338 πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ

ἡλίου. Καὶ πάντες μὲν ἐπολέμησαν γενναίως, ἀλλὰ ἐνίκησαν οἱ Μακεδόνες, τοὺς ὁποίους εἶχε γυμνάσῃ ὁ Φίλιππος διὰ τῶν συχνῶν ἐκστρατειῶν καὶ πολέμων. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἡγωνίσθη ἡρωϊκῶς ὁ Ἱερὸς λόχος τῶν Θηβαίων, καὶ ἔπεσεν ὅπως ἦτο ὄρθιος, χωρὶς νὰ ὑποχωρήσῃ οὐδεὶς τῶν τετρακοσίων τούτων ἱερολοχιτῶν. Ὅτε δὲ ὁ Φίλιππος ἦλθεν εἰς τὸ μέρος ὅπου ἔκειντο οἱ ἔνδοξοι νεκροί, ἐδάκρυσε θαυμάζων τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν. Κύριος δὲ αἴτιος τῆς νίκης ὁμολογεῖται ὁ υἱὸς τοῦ Φιλίππου Ἀλέξανδρος, νεώτατος τὴν ἡλικίαν, πολεμήσας μετὰ μεγίστης ἀνδρείας.

Ἡ μεγάλη αὕτη ἐν Χαιρωνείᾳ νίκη κατέστησε τὸν Φίλιππον κύριον ὅλης τῆς Ἑλλάδος. Ὁ νικητὴς γενναίως φερόμενος ἀπέλυσε ἀνευ λύτρων τοὺς αἰχμαλώτους. Πρὸς δὲ τοὺς στρατηγοὺς αὐτοῦ, οἵτινες προέτρεπον αὐτὸν νὰ πορευθῇ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν εἶπεν « Ἐν ᾧ ἐγὼ πολεμῶ καὶ ἀγωνίζομαι ὑπὲρ τῆς δόξης, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποφασίσω νὰ καταστρέψω τὸ θέατρον τῆς δόξης ; », τοῦτ' ἔστι τὰς Ἀθήνας, τὴν πόλιν τῶν γραμμάτων καὶ πάσης παιδείας καὶ εὐφυΐας ;

Ἀλλ' ἡ ἀληθὴς φιλοδοξία καὶ ὁ μόνος σκοπὸς τοῦ Φιλίππου ἦτο νὰ ἀνακηρυχθῇ ἀρχιστράτηγος τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ κατακτήσῃ τὸ Περσικὸν κράτος. Ὅθεν συνεχάλεσεν εἰς τὴν Κόρινθον ἐθνικὴν συνέλευσιν πάντων τῶν Ἑλλήνων, εἰς τὴν ὁποίαν μόνον οἱ Σπαρτιᾶται δὲν ἀπέστειλαν πληρεξουσίους. Προσελθὼν δὲ Φίλιππος εἰς τὴν συνέλευσιν ἐκήρυξεν ὅτι ἔχει σκοπὸν νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς τὴν Περσίαν διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς ἐν Ἀσίᾳ ἀδελφούς. Πάντες ἐπήνεσαν τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, καὶ τον ἀνηγόρευσαν παμψηφεί ἀρχιστράτηγον ὅλης τῆς Ἑλλάδος.

Ἀλλὰ δυστυχῶς ὁ Φίλιππος δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐκτελέσῃ τὸ μέγα σχέδιόν του. Ἐν ᾧ εἶχε προετοιμάσῃ τὰ πάντα διὰ τὴν ἐκστρατείαν, καὶ ἐπανηγύριζε τοὺς γάμους τῆς θυγατρὸς του, ἐδολοφονήθη ὑπὸ τινος τῶν σωματοφυλάκων του ὀνομαζομένου Πausανίου. Ὁ δολοφόνος εἶχεν ἔτοιμον

ἵππον διὰ νὰ φύγῃ· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ χαλινὸς τοῦ ἵππου ἦτο δεδεμένος εἰς τι κλῆμα, ὁ δολοφόνος, ἐν ᾧ προσεπάθει νὰ τον λύσῃ, περιεπλέχθη καὶ ἔπεσεν. Ὁ δὲ Περδίκκας, ὁ ἀρχηγὸς τῶν σωματοφυλάκων, προφθάσας ἐφόνευσεν αὐτὸν παρευθύς.

Οὕτως ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ 47 ἐτῶν, βασιλεύσας ἔτη 33, ὁ μέγιστος πάντων τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων τῆς Μακεδονίας· διότι ὅτε μὲν ἔγινε βασιλεύς, τὸ Μακεδονικὸν κράτος ἦτο μικρὸν καὶ ἀδύνατον, ὅτε δὲ ἀπέθανε, κατέλιπεν αὐτὸ μέγιστον καὶ δυνατώτατον, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

Τὴν ἀξίαν τοῦ Φιλίππου δεικνύουσι καὶ τὰ ἐξῆς δύο σπουδαιότατα, πρῶτον ὅτι προσεπάθησε μετὰ πολλῆς ἐπιπονήης νὰ διαδώσῃ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν εἰς τὸ κράτος του, καὶ δεύτερον ὅτι ἐξέλεξεν ὡς διδάσκαλον τοῦ υἱοῦ του τὸν περίφημον φιλόσοφον Ἀριστοτέλην.

Ἀλλὰ καὶ τὰ δύο μεγάλα σχέδια τοῦ Φιλίππου ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἦτο ἀνὴρ μέγας, πρῶτον μὲν νὰ συνενώσῃ τὰς Ἑλληνικὰς πολιτείας εἰς ἓν μέγα Ἑλληνικὸν κράτος, καὶ δεύτερον νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Πέρσας δι' ὅσα κακὰ ἔπραξαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ νὰ καταλύσῃ τὸ Περσικὸν κράτος. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον κατώρθωσεν, ὡς εἶδομεν, μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην ἀνακηρυχθεὶς ἀρχιστράτηγος τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ τὸ δεύτερον δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἐκτελέσῃ, διότι τὸν κατέλαβεν ὁ θάνατος· τὴν ἐκτέλεσιν δὲ αὐτοῦ κατέλιπεν ἐνδοξὸν κληρονομίαν εἰς τὸν ἀξιὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀλέξανδρον.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ

(356 - 323 π. Χ.)

Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας ἐγεννήθη ἐν Πέλλα τῇ πρωτεύουσῃ τῆς Μακεδονίας τὸν Ἰούλιον τοῦ ἔτους 356 π. Χ. Ἦτο δὲ υἱὸς τοῦ βασιλέως Φιλίππου καὶ τῆς Ὀλυμπιάδος, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Ἡπείρου.

Ὁ Ἀλέξανδρος ὅτε ἦτο παῖς εἶχε πολλοὺς παιδαγωγοὺς καὶ διδασκάλους, ὅπως πάντες οἱ βασιλόπαιδες· διευθυντὴς δὲ τῆς ἀγωγῆς αὐτοῦ ἦτο ὁ συγγενὴς τῆς μητρὸς του Λεωνίδας, ἀνὴρ αὐστηρὸς καὶ καλὸς στρατιωτικός. Ὅτε δὲ ἔγινε δεκατριῶν ἐτῶν, τότε ὁ Φίλιππος προσεκάλεσε τὸν ἐνδοξότατον καὶ μέγιστον φιλόσοφον Ἀριστοτέλην, καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ γίνῃ διδάσκαλος τοῦ υἱοῦ του, καὶ νὰ τον καταστήσῃ ἄξιον τῆς Μακεδονίας. Καὶ πράγματι ὁ Ἀριστοτέλης ἐπὶ τρία ἔτη ἐδίδαξε τὸν Ἀλέξανδρον πάντα τὰ χρήσιμα μαθήματα, καὶ ἐνέπνευσεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ τοὺς Ἕλληνας ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς. Ἐκ πάντων δὲ τῶν ποιημάτων ἠγάπα καὶ ἀνεγίνωσκε τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὅμηρου, τὴν ὁποῖαν ἔφερε πάντοτε μαζί του, καὶ ὅτε ἐκοιμᾶτο ἔθετεν αὐτὴν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν του. Ἐτίμα δὲ τὸν διδάσκαλόν του καὶ τὸν ἠγάπα ὡς δεύτερον πατέρα.

Εὐθύς δὲ ἐκ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας ἐφαίνετο ὁ Ἀλέξανδρος ὁποῖος ἔμελλε νὰ γίνῃ. Ὅσάκις ἤρχετο εἶδησις ὅτι ὁ πατήρ του ἐνίκησε μάχην τινὰ περιβόητον, ἢ ἐκυρίευσε πόλιν ἐνδοξον, ἐλυπεῖτο καὶ ἔλεγε πρὸς τοὺς συνηλικιώτας του «ἀγαπητοί μου φίλοι, ὁ πατήρ μου τὰ πάντα αὐτὸς θέλει νὰ κατορθώσῃ, καὶ δὲν θὰ ἀφήσῃ καὶ εἰς ἐμὲ κανὲν μέγα καὶ λαμπρὸν κατόρθωμα νὰ κατορθώσω μαζί σας.»

Ὅπως δὲ πάντες οἱ παῖδες τῶν ἀρχαίων, οὕτω καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἐγυμνάζετο καὶ διεκρίνετο εἰς τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις, καὶ ἦτο πολὺ ταχύπους. Ὅτε δὲ τὸν ἠρώτησέ τις

τῶν φίλων του εἰάν θὰ διαγωνισθῇ ποτε εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, ἀπεκρίθη « Μετὰ χαρᾶς θὰ διαγωνισθῶ, εἰάν ἔχω ἀνταγωνιστὰς βασιλεῖς ».

Ἦλθόν ποτε πρέσβεις τοῦ μεγάλου βασιλέως εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ὁ Ἀλέξανδρος, ἐν ᾧ ἦτο παιδίον, δὲν ἠρώτη-

Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας.

σεν αὐτοὺς περὶ πραγμάτων μικρῶν καὶ παιδικῶν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς προσοχῆς ἐξήτασεν αὐτοὺς ὁποῖα εἶναι ἡ ὁδὸς ἢ πρὸς τὴν Ἀσίαν, πόση εἶνε ἡ ἀπόστασις τῶν διαφόρων πόλεων, πῶς φέρεται ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν εἰς τοὺς πολέμους, πῶς μεταχειρίζεται τοὺς ἐχθροὺς του, πῶς διοικεῖ τὸ κράτος του, τίς εἶνε ἡ δύναμις τῶν Περσῶν, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Ὡστε οἱ πρέσβεις, ἀκούοντες τὰς ἐρωτήσεις τοῦ βασιλόπαιδος ἐθαύμαζον τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν μεγαλοφροσύνην του, καὶ ὠμολόγησαν ὅτι ὁ μικρὸς Ἀλέξανδρος ἦτο πράγματι μέγας βασιλεὺς, ὁ δὲ ἰδικὸς των βασιλεὺς ἦτο μόνον κατὰ τὸ ὄνομα μέγας.

Θεσσαλός τις εἶχε φέρη πρὸς τὸν Φίλιππον περίφημον ἵππον, ὅστις ὠνομάζετο Βουκεφάλας. Ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ αὐλικοὶ κατέβησαν εἰς τὴν πεδιάδα νὰ δοκιμάσωσι τὸν ἵππον· ἀλλ' αὐτὸς ἐφαίνετο ἄγριος καὶ ὁλως διόλου δύσχρηστος, διότι οὔτε ἀναβάτην ἐδέχετο, οὔτε φωνὴν ὑπέμενε· ὥστε οὐδεὶς τῶν βασιλικῶν ἵπποκόμων κατῴρθησε νὰ τον πλησιάσῃ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Φίλιππος ἡγανάκτησε καὶ εἶπε νὰ τον ἀπαγάγωσιν ὡς παντάπασιν ἄγριον καὶ ἀδάμαστον, ὁ Ἀλέξανδρος εἶπε «Ποῖον ἵππον χάνουν ἐξ αἰτίας τῆς ἀπειρίας των καὶ τοῦ φόβου των!» Ὁ Φίλιππος ἀκούσας τοὺς λόγους τοῦ Ἀλεξάνδρου, κατ' ἀρχὰς ἐσιώπησεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξανδρος ἐξηκολούθει νὰ μουρμουρίζῃ καὶ νὰ ἐκφράζῃ διὰ σχημάτων τὴν ἡγανάκτησίν του, ὁ Φίλιππος εἶπε πρὸς αὐτόν «Ἐπικρίνεις σὺ ἀνθρώπους μεγαλητέρους σου; καὶ εἶσαι τάχα ἐμπειρότερος αὐτῶν ἢ εἴμφορεῖς νὰ μεταχειρισθῇς τὸν ἵππον καλλίτερά των; — Μάλιστα, ἀπεκρίθη ὁ Ἀλέξανδρος, εἴμφορῶ νὰ τον μεταχειρισθῶ καλλίτερα παρὰ κάθε ἄλλον. — Καὶ ἂν δέν το κατορθώσῃς, τί νὰ παθῇς διὰ τὴν προπέτειάν σου; ἠρώτησεν ὁ Φίλιππος. — Ἐγὼ νὰ τον πληρώσω τὸν ἵππον», ἀπεκρίθη ὁ Ἀλέξανδρος. Ἐγέλασαν οἱ παρόντες, διότι ἐφάνη εἰς αὐτοὺς νοστιμωτάτη ἢ ἀπάντησις τοῦ μικροῦ βασιλόπαιδος. Λοιπὸν εὐθὺς ἔτρεξε πρὸς τὸν ἵππον, καὶ παραλαβὼν τὰς ἡνίας, τὸν ἔστρεψε πρὸς τὸν ἥλιον, διότι, ὡς φαίνεται, παρετήρησεν ὅτι ὁ ἵππος ἐτρόμαζε καὶ ἐφοβεῖτο, διότι ἐβλεπε τὴν σκιάν του πίπτουσαν ἐμπρὸς του καὶ σαλευομένην. Ἐπειτα ἐθώπευσεν αὐτὸν ὀλίγην ὥραν, καὶ καθὼς τὸν εἶδεν ὅτι ἤρχιζε νὰ ἀγριεύῃ, ἔρριψε κατὰ γῆς τὴν χλαμύδα του, καὶ δι' ἐνὸς πηδήματος εὐρέθη ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἐκάθισεν ἀσφαλῶς. Ἐκράτησε στερεὰ τὰς ἡνίας, χωρὶς νὰ μεταχειρισθῇ οὔτε μάστιγα οὔτε πτερνιστῆρας· ὁ ἵππος ἀναπηδᾷ καὶ προσπαθεῖ νὰ τον ῥίψῃ, ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ πολλῆς ἀφοβίας τὸν σφίγγει. Καθὼς δὲ εἶδεν αὐτὸν ὅτι ἡσύχασεν ὀλίγον καὶ εἶχεν ὀρεξιν νὰ τρέ-

ξη, τότε τὸν παρώξυνε διὰ τῆς φωνῆς καὶ διὰ τῶν πτερ-
νιστήρων, καὶ τὸν ἀφῆκε ἐλεύθερον νὰ τρέξῃ, ἕως ὅτου τὸν
ἐκούρασε καὶ τὸν ἐδάμασεν. Ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ αὐλικοὶ ἐ-
βλεπον τὸν Ἀλέξανδρον σιωπηλοί, καὶ εἶχον πολλὴν ἀ-
γωνίαν καὶ φόβον. Ἀφ' οὗ ὁμοῦ τὸν εἶδον ἐπιστρέφοντα σο-

Ὁ Ἀριστοτέλης.

βαρὸν καὶ χαίροντα, οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ἠλάλαξαν, ὁ δὲ
πατὴρ τοῦ ἐδάκρυσεν ὑπὸ χαρᾶς, καὶ ἀφ' οὗ ἐκατέβη ὁ
Ἀλέξανδρος, τὸν ἐφίλησε καὶ εἶπεν « Υἱέ μου, ζήτει ἄλλο
βασιλείον ἄξιον σοῦ, διότι ἡ Μακεδονία δέν σε χωρεῖ ».

Ὅτε ὁ Φίλιππος ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Βυζαντίου,
ἀφῆκεν ἀντιβασιλέα τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις ἦτο μόλις δε-

καὲξ ἐτῶν. Τότε δὲ ἐγένεν ἐπανάστασις ἐν Θράκῃ, τὴν ὁποίαν κατέβαλεν εὐκόλως ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ κυριεύσας πόλιν τινὰ τῶν ἐπαναστατῶν, ἐπωνόμασεν αὐτὴν Ἀλεξάνδροπολιν. Μετὰ δύο δὲ ἔτη (338 π. Χ.) συνεξεστράτευσε μετὰ τοῦ πατρός του εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐπολέμησεν ὡς στρατηγὸς ἐν Χαιρωνείᾳ, καταστρέψας τὸν Ἱερὸν Λόχον τῶν Θηβαίων, καὶ γενόμενος αἷτιος τῆς νίκης τῶν Μακεδόνων. Ὀλίγον δὲ πρότερον ἐν τινι μάχῃ κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν ἔσωσε τὴν ζωὴν τοῦ πατρός του.

Τοιοῦτον υἱὸν ἔχων ὁ Φίλιππος φυσικὰ ὑπερηγάπα αὐτόν, καὶ δὲν δυσηρεστεῖτο ὅτε ἤκουε τοὺς Μακεδόνας ὀνομάζοντας τὸν μὲν Ἀλέξανδρον βασιλέα, αὐτὸν δὲ στρατηγόν, ἀλλὰ μάλιστα ἔχαιρε, διότι θὰ ἀφήσῃ διάδοχον, ὅστις θὰ δοξάσῃ καὶ θὰ λαμπρύνῃ τὸν Μακεδονικὸν θρόνον καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα.

Μετὰ δύο ἔτη (336 π. Χ.) δολοφονηθέντος τοῦ Φιλίππου, ὁ Ἀλέξανδρος ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας εἴκοσι ἐτῶν τὴν ἡλικίαν. Καὶ πρῶτον μὲν, κατὰ καθῆκον ἱερὸν, ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῶς τὴν κηδείαν τοῦ πατρός του, καὶ ἐτιμώρησε τοὺς δολοφόνους ἀξίως τῆς πράξεώς των. Ἐπειτα δὲ ἀπέστειλε πρέσβεις εἰς τὴν Ἑλλάδα, νὰ ἀναγγείλωσι τὸν θάνατον τοῦ Φιλίππου καὶ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν αὐτοῦ.

Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες, ὡς ἔμαθον τὴν δολοφονίαν τοῦ Φιλίππου, ἐχάρησαν χαρὰν μεγάλην καὶ ἐξεφράσθησαν κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου· μάλιστα δὲ οἱ Ἀθηναῖοι, τοὺς ὁποίους ὑπεκίνει ὁ μέγας ῥήτωρ Δημοσθένης, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἀντιμακεδονικοῦ κόμματος. Μόνον δὲ οἱ Θεσσαλοὶ ἔμειναν πιστοὶ εἰς τοὺς Μακεδόνας.

Ὁ Ἀλέξανδρος ὡς ἔμαθε τοῦτο, εὐθὺς ἐπέρχεται κατὰ τῆς Ἑλλάδος μετὰ φοβεροῦ στρατοῦ, δύο μῆνας μόλις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του. Διῆλθε τὴν Θεσσαλίαν, ἦλθεν εἰς Θήβας, καὶ διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ Ἰσθμοῦ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, χωρὶς νὰ εὕρῃ ἀντίστασιν

πουθενά· διότι οἱ μὲν ἄλλοι Ἕλληνες δὲν ἐτόλμησαν νὰ τον ἀντικρούσωσιν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀπέστειλαν πρὸς αὐτὸν πρέσβεις ζητοῦντες συγγνώμην. Ὁ Ἀλέξανδρος γενναίως φερόμενος συνεχώρησεν αὐτούς, καὶ συνεκάλεσεν εἰς Κόρινθον γενικὴν τῶν Ἑλλήνων συνέλευσιν. Ἡ συνέλευσις ἀνεκήρυξεν αὐτὸν ἀρχιστράτηγον τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀρχηγὸν τῆς ἐκστρατείας ἐναντίον τῶν Περσῶν, ὅπως ἄλλοτε τὸν πατέρα του Φίλιππον. Μόνοι δὲ οἱ πληρεξούσιοι τῶν Λακεδαιμονίων ἐψήφισαν κατ' αὐτοῦ.

Τότε ἐπανῆλθεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ

Ὁ Πίνδαρος

ἤρχισε τὰς προπαρασκευὰς διὰ τὴν ἐκστρατείαν. Ἀλλὰ οἱ βάρβαροι λαοὶ οἱ κατοικοῦντες παρὰ τὸν μέγαν ποταμὸν Δούναβιν ἀπεστάτησαν. Ἐξεστράτευσεν λοιπὸν κατ' αὐτῶν, καὶ ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν ὑπέταξεν αὐτούς. Ἐν ᾧ δὲ ἤτοιμάζετο νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Μακεδονίαν, διεδόθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ψευδὴς εἶδησις, ὅτι οἱ βάρβαροι ἐνίκησαν τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τον ἐφόνευσαν. Ἐλαβὸν λοιπὸν θάρρος οἱ Θηβαῖοι ὑποκινούμενοι καὶ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἀπεστάτησαν καὶ ἐφόνευσαν τὴν Μακεδονικὴν φρουράν.

Ὁ Ἀλέξανδρος εὐθὺς διαβαίνει τὸν Δούναβιν, καὶ διὰ τοῦ ὄρους Αἰμου, διὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας φθάνει ἐντὸς δεκατριῶν ἡμερῶν εἰς τὰς Θήβας. Προσκαλεῖ τοὺς Θηβαίους νὰ ὑποταχθῶσι, προκηρύττων γενικὴν ἀμνηστίαν. Ἀλλ' αὐτοὶ δὲν ὑπακούουσι. Τότε ἀναγκάζεται καὶ αὐτὸς νὰ τοὺς προσβάλη. Οἱ Θηβαῖοι ἐπολέμησαν γενναίως· ἀλλὰ τέλος ἐνικήθησαν, καὶ οἱ Μακεδόνες εἰσῆλθον νικηταὶ εἰς τὴν πόλιν. Ἐξακισχίλιοι Θηβαῖοι ἐφονεύθησαν, καὶ τρισμῦριοι ἐπωλήθησαν δοῦλοι. Ἡ πόλις κατεσχάφη, αἱ οἰκίαι κατεκρημνίσθησαν. Κατ' ἐξαίρεσιν δὲ διέταξεν ὁ Ἀλέξανδρος νὰ μὴ πειράξωσι τοὺς ἱερεῖς, ὡσαύτως δὲ καὶ τοὺς ἀπογόνους τοῦ μεγάλου ποιητοῦ Πινδάρου, ὅστις εἶχεν ἐξυμνήσῃ πάντας τοὺς νικητὰς εἰς τοὺς τέσσαρας μεγάλους ἀγῶνας τῆς Ἑλλάδος ζήσας ἀπὸ τοῦ 520—444 π. Χ.

Ἡ φοβερά αὕτη τιμωρία τῶν Θηβαίων ἐνεποίησε τρόμον εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας. Λέγεται δὲ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος μετενόησεν ὕστερον καὶ πολλάκις ἐλυπήθη διὰ τὴν συμφορὰν τῶν Θηβαίων. Ὅσάκις δὲ Θηβαῖος προσήρχετο πρὸς αὐτὸν ζητῶν τι, οὐδέποτε ἔλεγεν ὄχι.

Καὶ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐφάνη ὁ Ἀλέξανδρος ἐπιεικὴς καὶ φιλοφρονέστατος. Ἐν ᾧ ἡδύνατο νὰ ἐπέλθῃ κατ' αὐτῶν καὶ νὰ καταστρέψῃ τὰς Ἀθήνας, συνεχώρησεν αὐτούς, καὶ εἶπεν ὅτι ἐπιθυμεῖ τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν πρόοδον τῶν Ἀθηναίων, διότι ἐὰν τυχὸν αὐτὸς πάθῃ τι, μόνη αὕτη ἡ πόλις δύναται νὰ ἄρξῃ τῆς Ἑλλάδος.

Ἐπανελθὼν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς Πέλλαν, συνεπλήρωσε τὰς στρατιωτικὰς προπαρασκευάς, καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 334 εἶχεν ἕτοιμον τὸν στρατὸν μετὰ τοῦ ὁποίου ἔμελλε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἀσίαν. Διώρισεν ἀντιβασιλέα τῆς Μακεδονίας τὸν στρατηγὸν Ἀντίπρατον, ἄνδρα ἱκανώτατον, ἀφήσας εἰς αὐτὸν δωδεκακισχιλίου πεζοὺς καὶ χιλίους πεντακοσίους ἵππεις. Αὐτὸς δὲ παρέλαβε τριάκοντα χιλιάδας πεζῶν καὶ πεντακισχιλίους ἵππεις.

Ὡς εἰάν προησθάνετο δὲ ὅτι οὐδέποτε πλέον θὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἑλλάδα, διένειμεν εἰς τοὺς αἰλούς του πάντα τὰ βασιλικά κτήματα καὶ τὰς βασιλικὰς προσόδους. Ἐπειδὴ δὲ ὁ στρατηγὸς Περδίκκας ἠρώτησεν αὐτὸν « Ἀλλὰ διὰ σέ, ὦ βασιλεῦ, τί φυλάττεις; — Τὰς ἐλπίδας », ἀπεκρίθη ὁ Ἀλέξανδρος.

Κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ ἔτους 334 ἐξεκίνησεν ἐκ τῆς Μακεδονίας μετὰ στρατοῦ τεσσαράκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν, διεπέρασε τὸν Ἑλλησποντον καὶ ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ἀσίαν. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἐπορεύθη εἰς τὴν Γροίαν, ὅπου ἦτο ὁ τάφος τοῦ Ἀχιλλέως. Ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἥρωος ἐπέθηκε στέφανον καὶ ἀνεφώνησε· « Σὲ μακαρίζω, ὦ Ἀχιλλεῦ, διότι ἠξιώθης καὶ ζῶν νὰ ἔχῃς φίλον πιστόν, τὸν Πάτροκλον, καὶ ἂφ' οὗ ἀπέθνες, νὰ ἔχῃς κήρυκα τῆς ἀνδρείας σου τὸν μέγιστον τῶν ποιητῶν, τὸν Ὅμηρον! »

Ὁ Δαρεῖος ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν ὅτε ἔμαθεν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἔρχεται κατὰ τῆς Ἀσίας, ἠγανάκτησε διὰ τὴν αὐθάδειάν του, καὶ παρήγγειλεν εἰς τοὺς στρατηγοὺς του νὰ συλλαβῶσι τὸν Ἀλέξανδρον, νὰ τον μαστιγώσωσι, νὰ τον δέσωσι μετὰ τῶν στρατιωτῶν του καὶ νὰ τον στείλωσιν αἰχμάλωτον εἰς τὴν Περσίαν. Οἱ στρατηγοὶ συναθροίσαντες ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας στρατοῦ, παρέταξαν αὐτὸν παρὰ τὸν Γρανικὸν ποταμόν, καὶ περιέμενον τὸν Ἀλέξανδρον ἀνυπομόνως νὰ ἔλθῃ καὶ νὰ ἐκτελέσωσι τὴν παραγγελίαν τοῦ βασιλέως των. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο τόσο εὐκόλον ὅσον ἐνόμιζον· διότι ὁ Ἀλέξανδρος ὥρμησεν ἑφιππος εἰς τὸν ποταμόν, καὶ πρᾶκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ στρατεύματός του διεπέρασεν εἰς τὴν ἀπέναντι ὄχθην, ἐν ᾗ οἱ ἐχθροὶ ἔρριπτον κατ' αὐτοῦ βροχὴν βελῶν. Οἱ Πέρσαι ἐπεχείρησαν νὰ ἀντικρούσωσι τὸν Ἀλέξανδρον, ἀλλ' αὐτὸς ὥρμησε κατ' αὐτῶν καὶ μετὰ πολύωρον μάχην κατετρόπωσεν αὐτούς. Κατὰ τὴν φοβεράν ταύτην μάχην δις καὶ τρίς ἐκινδύνευσεν νὰ φονευθῇ, ἔσωσε δὲ αὐτὸν ὁ στρατηγὸς Κλεῖτος, ἀποκόψας τὴν χεῖρα τοῦ Πέρσου

στρατηγοῦ, ὅστις ἡτοιμάζετο νὰ κτυήσῃ τὸν Ἀλέξανδρον ἐκ τῶν ὀπισθεν. Καὶ ἐκ μὲν τῶν Μακεδόνων ἐφρονεύθησαν περὶ τοὺς χιλίους καὶ διακοσίους, ἐκ δὲ τῶν Περσῶν περὶ τοὺς εἰκοσακισχιλίους.

Μετὰ τὴν νίκην ὁ Ἀλέξανδρος ἐπισκέφθη τοὺς τραυματίας καὶ ἐπαρηγόρησε καὶ ἐπήνεσεν αὐτούς. Τὴν δὲ ἐπομένην ἡμέραν ἔθαψεν ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει τοὺς φονευθέντας στρατιώτας του καὶ τοὺς στρατηγοὺς τῶν Περσῶν. Ἀναγγέλλων δὲ τὴν νίκην ταύτην τῶν Ἑλληνικῶν ὀπλων εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀπέστειλεν εἰς Ἀθήνας τριακοσίας Περσικὰς ἀσπίδας, διὰ νὰ ἀνατεθῶσιν εἰς τὸν Παρθενῶνα μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, «Ἀλέξανδρος ὁ Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες, πλὴν τῶν Λακεδαιμονίων, ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν κατοικούντων τὴν Ἀσίαν.» Ὅσα δὲ πολύτιμα σκεύη καὶ κοσμήματα καὶ ἐνδύματα ἐκυρίευσεν, τὰ ἀπέστειλε πρὸς τὴν Ὀλυμπιάδα τὴν μητέρα του.

Αὕτη ἡ μάχη ὀνομάζεται «ἡ ἐν Γρανικῷ μάχῃ» καὶ συνέβη τὸν Μάϊον τοῦ ἔτους 334 π. Χ.

Νικηφόρος ὁ Ἀλέξανδρος προχωρεῖ καὶ κυριεύει τὰς Σάρδεις, καὶ ἐντὸς τεσσάρων ἡμερῶν φθάνει εἰς τὴν Ἐφεσον· ἔπειτα προχωρεῖ καὶ κυριεύει ὅσας χώρας ἀπαντᾷ, ὑπερβαίνει τὸ ὄρος Ταῦρον καὶ εἰσέρχεται εἰς τὴν Φρυγίαν.

Εἰς τὴν πόλιν τῆς Φρυγίας Γόρδιον ὑπῆρχεν ἄμαξα παλαιά. Τῆς ἀμάξης ταύτης τὸν ζυγὸν καὶ τὸν ῥυμὸν συνέδεε δεσμὸς σφιγκτότατα δεδεμένος καὶ τόσον τεχνικῶς, ὥστε οὔτε ἡ ἀρχὴ οὔτε τὸ τέλος του ἐφαίνετο. Ἐπίστευον δὲ οἱ βάρβαροι ὅτι, ὅστις δυνήθῃ νὰ λύσῃ τὸν δεσμόν τοῦτον, θὰ γίνῃ κύριος ὅλης τῆς Ἀσίας. Ὅτε λοιπὸν ἦλθεν ὁ Ἀλέξανδρος, πάντες ἦσαν περίεργοι νὰ ἴδωσιν ἐὰν θὰ λύσῃ τὸν Γόρδιον δεσμόν· καὶ τῷ ὄντι ἐπεχείρησεν, ἀλλ' ἐπειδὴ δέν το κατώρθωνεν, ἐξήγαγε τὴν σπάθην του καὶ τον ἔκοψε. Διὰ τοῦ τρόπου δὲ τούτου ἠθέλησε νὰ δείξῃ ὅτι θὰ κυριεύσῃ τὴν Ἀσίαν διὰ τῆς σπάθης του, ἔλαβε δὲ θάρρος καὶ ὁ στρατός του.

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀλέξανδρος ἐπορεύθη εἰς τὴν πόλιν Ταρσὸν καὶ ἐκεῖ ἐκινδύνευσε μέγαν κίνδυνον. Ἐν ᾧ ἦτο κατάκοπος καὶ ἰδρωμένος, ἐλούσθη εἰς τὸν ποταμὸν Κύδνον καὶ ἐκρύωσε. Τόσον δὲ σφοδρὸς ἦτο ὁ πυρετός, ὥστε πάντες ἀπηλπίσθησαν, θλίψις δὲ μεγάλη καὶ ἀνησυχία κατέλαβε τὸν στρατόν. Οἱ ἰατροὶ βλέποντες τὸν κίνδυνον, ἐφοβοῦντο νὰ δώσωσι φάρμακον, μήπως ὁ Ἀλέξανδρος πάθῃ τίποτε καὶ πέσῃ ἢ εὐθύνῃ εἰς αὐτούς. Μόνος δὲ ὁ Φίλιππος ὁ Ἀκαρνάν· ἐσκέφθη ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀφήσῃ τὸν βασιλέα ἀβοήθητον, καὶ ὑπεσχέθη νὰ τον θεραπεύσῃ μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς του. Εἶχε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Ἀλέξανδρος μεγάλην ὑπόληψιν καὶ ἀγάπην. Τὴν ἡμέραν δὲ ἐκείνην ἔλαβεν ἐπιστολὴν τοῦ στρατηγοῦ Παρμενίωνος, ὅστις ἔγραφε πρὸς αὐτὸν νὰ φυλάσσεται τὸν ἱατρὸν, διότι ἔχει λάβῃ παρὰ τοῦ Δαρείου χρήματα διὰ νὰ τον δηλητηριάσῃ. Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἐπίστευσεν εἰς τὴν καταγγελίαν, ἀλλὰ, ὅτε ὁ ἱατρὸς ἐνεχείρισεν εἰς αὐτὸν τὸ φάρμακον, ὁ Ἀλέξανδρος ἔλαβεν αὐτὸ διὰ τῆς μιᾶς χειρός, καὶ διὰ τῆς ἄλλης ἐνεχείρισεν εἰς τὸν ἱατρὸν τὴν ἐπιστολὴν. Ἐν ᾧ δὲ ὁ ἱατρὸς ἀνεγίνωσκε τὴν ἐπιστολὴν, ὁ Ἀλέξανδρος ἔπινε τὸ φάρμακον προθύμως καὶ ἀνυπόπτως, ἔχων παιδρὸν τὸ πρόσωπον καὶ βλέπων τὸν ἱατρὸν μετὰ πολλῆς ἀγάπης καὶ ἐμπιστοσύνης· ὁ δὲ ἱατρὸς διεμαρτύρετο ὅτι εἶνε συκοφαντία, καὶ ἀνέτεινε τὰς χεῖρας πρὸς τὸν οὐρανὸν παρακαλῶν τὸν Ἀλέξανδρον νὰ εἶνε εὐθυμος καὶ νὰ μὴ φοβηθῇ τίποτε. Τὸ φάρμακον τοῦτο ἔσωσε τὸν Ἀλέξανδρον, καὶ τὸ στράτευμα ἐχάρη χαρὰν μεγάλην ὅτε εἶδε πάλιν ὑγιέστατον τὸν ἀγαπητὸν του ἀρχηγόν.

Μαθὼν ὁ Ἀλέξανδρος ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας Δαρεῖος ἤρχετο κατ' αὐτοῦ μετὰ τετρακοσίων χιλιάδων πεζῶν καὶ ἑκατοντακισχιλίων ἱππέων, ἔδραμεν εἰς προὑπάντησιν αὐτοῦ καὶ τον συνήντησε πλησίον τῆς Ἴσσοῦ, ἣτις εἶνε πόλις μεταξὺ Συρίας καὶ Κιλικίας. Ὁ Ἀλέξανδρος ὥρμησε μετὰ τοῦ ἀνδρείου στρατοῦ του κατὰ τῶν Περσῶν,

οἱ ὅποιοι μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Πρῶτος δὲ ὁ Δαρεῖος ἔδωκε τὸ παράδειγμα καὶ ἔφυγεν ἐπὶ τοῦ ἄρματος τοῦ, ἔπειτα δὲ διὰ νὰ φύγῃ ταχύτερον, ἐπειδὴ ὁ τόπος ἦτο πετρώδης, ἐπήδησεν ἐπὶ τοῦ ἄρματος καὶ ἀνέβη εἰς τὸν ἵππον καὶ ἔτρεχεν ἑφιππος ἀσθμαίνων, ἀφ' οὗ ἔρριψε καθ' ὁδὸν καὶ τὴν ἀσπίδα τοῦ καὶ τὸ τόξον τοῦ καὶ τὸν βασιλικὸν μανδύαν· καὶ τότε μόνον ἐστάθη, ἀφ' οὗ διεπέρασε τὸν Εὐφράτην ποταμόν. Ὁ Δαρεῖος φεύγων ἀφῆκε τὴν μητέρα τοῦ, τὴν γυναῖκά τοῦ καὶ τὰ τέκνα τοῦ εἰς τὰς χεῖρας τῶν Μακεδόνων, οἵτινες ἐκυρίευσαν πλεῖστα πολύτιμα πράγματα καὶ πλῆθος αἰχμαλώτων.

Τὴν ἐπομένην ἡμέραν τῆς μάχης ὁ Ἀλέξανδρος παρέλαβε τὸν φίλον τοῦ Ἡφαιστίωνα καὶ μετέβη εἰς τὴν σκηνὴν ὅπου ἦτο ἡ αἰχμάλωτος οἰκογένεια τοῦ Δαρείου. Ἡ μήτηρ τοῦ Δαρείου ἐγονάτισεν ἔμπροσθεν τοῦ Ἡφαιστίωνος, ὅστις ἐφόρει τὴν αὐτὴν στολὴν καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, ἄλλ' ἦτο ὑψηλότερός τοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἡφαιστίων ἀπεσύρθη καὶ ἔνευσεν εἰς αὐτὴν ὅτι δὲν εἶνε αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος, ἐκείνη παρεκάλει τὸν Ἀλέξανδρον νὰ τὴν συγχωρήσῃ διὰ τὸ λάθος τῆς, αὐτὸς δὲ εἶπε πρὸς αὐτὴν «Δὲν πειράζει, μητέρ μου, διότι καὶ ὁ Ἡφαιστίων εἶνε Ἀλέξανδρος». Τὴν ἐπαρηγόρησε δὲ καὶ τὴν ἐβεβαίωσε ὅτι θὰ ἔχῃ πᾶσαν περιποίησιν καὶ πάσας τὰς βασιλικὰς τιμὰς.

Μετὰ ταῦτα ἐπορεύθη εἰς τὴν πλουσίαν καὶ ἰσχυρὰν πόλιν Τύρον, τὴν πρωτεύουσαν τῆς Φοινίκης καὶ μετὰ ἑπτὰ μηνῶν πολιορκίαν ἐκυρίευσεν αὐτὴν ἐξ ἐφόδου. Μετὰ τὴν Τύρον ἐκυρίευσεν τὴν πόλιν Γάζαν μετὰ δύο μηνῶν πολιορκίαν. Τὸ κάλλιστον δὲ μέρος τῶν λαφύρων ἀπέστειλε πρὸς τὴν μητέρα τοῦ Ὀλυμπιάδα καὶ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Κλεοπάτραν. Ἀπέστειλε δὲ καὶ πρὸς τὸν διδάσκαλόν τοῦ Λεωνίδα πεντακοσίους στατῆρας λίβανου καὶ ἑκατὸν στατῆρας κασίας μετὰ τῆς ἐπομένης συντόμου ἐπιστολῆς «Σοῦ ἀποστέλλω ἄρκετὸν λίβανον καὶ κασίαν διὰ νὰ παύσῃς τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν φιλαργυρίαν πρὸς τὸν Θεόν,

διότι τώρα εἵμεθα κύριοι τῆς λιβανοφόρου χώρας». Δῆλα δὴ ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο παιδίον, ἐν ᾧ ἐθυσίαζεν ἡμέραν τινά, ἐλάμβανε λίβανον καὶ διὰ τῶν δύο χειρῶν του καὶ τον ἔρριπτεν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ· τότε δὲ ὁ Λεωνίδας ἐπέπληξεν αὐτὸν λέγων « Περὶμενε πρῶτον νὰ κυριεύσῃς τὴν χώραν ὅπου γίνεται τὸ θυμίαμα, καὶ ἔπειτα νὰ το σπαταλᾷς

Ὁ Ἀλέξανδρος ἐπὶ τοῦ Βουκεφάλα.

κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. »

Μετὰ ταῦτα ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐξῆλθε δὲ εἰς προὔπαντησιν αὐτοῦ ὁ Ἀρχιερεὺς τῶν Ἰουδαίων φορῶν λευκὴν στολὴν καὶ μίτραν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦτο γεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ἀλέξανδρος εὐθύς μετὰ πολλῆς εὐλαβείας προσεκύνησε τὸν Ἀρχιερέα καὶ

τον ἡσπάσθη. Οἱ ἀκόλουθοι τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐθαύμασαν πῶς αὐτὸς τὸν ὁποῖον προσκυνεῖ ὁ κόσμος ὅλος καταδέχεται νὰ προσκυνῇ τὸν Ἀρχιερέα τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος στραφεὶς πρὸς αὐτοὺς εἶπε « Δὲν προσκυνῶ τὸν Ἀρχιερέα τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ τὸν Θεὸν τοῦ ὁποίου εἶνε λειτουργός. » Ἐπειτα ἐκίνησε κατὰ τῆς Αἰγύπτου, καὶ καθυπέταξεν αὐτὴν εὐκόλως. Ἐκεῖ δὲ ἔκτισε πόλιν μεγάλην τῷ 330 π. Χ., ὀνομάσας αὐτὴν ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀλεξάνδρειαν, ἣτις ἔγινε περίφημος διὰ τὸ ἐμπόριον καὶ τὸν πλοῦτόν της καὶ σώζεται μέχρι σήμερον.

Ὁ Δαρεῖος βλέπων ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἐξακολουθεῖ νὰ κυριεύῃ μίαν μίαν τὰς διαφόρους ἐπαρχίας τοῦ βασιλείου του, ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν πρέσβεις νὰ τον παρακαλέσωσιν ἐκ μέρους τοῦ νὰ παύσῃ τὸν πόλεμον καὶ νὰ γίνῃ φίλος καὶ σύμμαχος του, καὶ νὰ του στείλῃ τὴν μητέρα του, τὴν γυναῖκά του καὶ τὰ τέκνα του, καὶ ὅτι προσφέρει εἰς αὐτὸν τὴν κόρην του σύζυγον καὶ πεντακόσια ἑκατομμύρια δραχμῶν, καὶ ὅλας τὰς χώρας τῆς Ἀσίας αἱ ὁποῖαι εἶνε μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ Εὐφράτου καὶ Ἑλλησπόντου. Ὁ Ἀλέξανδρος συνεκάλεσε τοὺς στρατηγούς του εἰς συμβούλιον καὶ ἀνεκοίνωσεν εἰς αὐτοὺς τὰς προτάσεις τοῦ Δαρείου· καὶ ἐπειδὴ ὁ Παρμενίων εἶπεν « Ἐγὼ μὲν, ἐὰν ᾔμην Ἀλέξανδρος θὰ ἐδεχόμην τὴν πρότασιν τοῦ Δαρείου », « Καὶ ἐγώ, μὰ τὴν ἀλήθειαν », εἶπεν ὁ Ἀλέξανδρος, « ἐὰν ᾔμην Παρμενίων ». Πρὸς δὲ τὸν Δαρεῖον ἔγραψεν ὅτι οὔτε ἡ γῆ δύναται νὰ ἔχῃ δύο ἡλίους, οὔτε ἡ Ἀσία δύο βασιλεῖς, καὶ ἐὰν θέλῃ νὰ του ζητήσῃ χάριν τινα, ἅς ἔλθῃ μόνος του καὶ ὅ,τι ζητήσῃ θὰ το λάβῃ.

Ὅτε ὁ Δαρεῖος ἀνέγνωσε τὴν ἀνέλπιστον ταύτην ἀπάντησιν, ἐλυπήθη καὶ δυσηρεστήθη. Συνήθροισεν δὲ παρευθὺς στρατὸν πολύν, ἐν ἑκατομμύριον πεζῶν καὶ τεσσαράκοντα χιλιάδας ἵππέων, καὶ περιέμενε τὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὰ Ἀρβηλα παρὰ τὸν ποταμὸν Τίγριν.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἀφ' οὗ διέβη τὸν ποταμὸν Εὐφράτην

καὶ τὸν Τίγριν, ἔμαθεν ὅτι ἐκεῖ πλησίον ἦσαν οἱ ἐχθροί. Τότε συνεκάλεσε τοὺς στρατηγοὺς εἰς συμβούλιον καὶ πάντες ἦσαν τῆς γνώμης νὰ ἐπιτεθῶσι τὴν νύκτα κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος εἶπε πρὸς αὐτούς «Δὲν κλέπτω τὴν νίκην. Δὲν καταδέχομαι νὰ εἴπῃ ὁ Δαρεῖος ὅτι τὸν ἐνικήσαμεν διὰ δόλου, ἀφ' οὗ δυνάμεθα νὰ τον νικήσωμεν φανερά».

Μετ' ὀλίγην ὥραν ἦλθέ τις πρὸς αὐτὸν καὶ εἶπεν ὅτι πολλοὶ στρατιῶται εἶχον συμφωνήσῃ νὰ κρατήσωσι διὰ λογαριασμόν των ὅ,τι πολύτιμον πῆσῃ εἰς χεῖράς των ἐκ τῶν Περσικῶν λαφύρων, «Εὐγέ τους, εἶπεν ὁ Ἀλέξανδρος, τοῦτο ἴσα ἴσα ἀποδεικνύει ὅτι ἔχουσι πολλὴν ὀρεξίν νὰ πολεμήσωσι».

Τὴν ἐπομένην πρωΐαν ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἐξύπνησε πρωτὶ ὅπως ἐσυνήθιζεν, ὥστε οἱ στρατηγοὶ ἠναγκάσθησαν αὐτοὶ νὰ δώσωσι τὸ παράγγελμα νὰ φάγῃ ὁ στρατός. Ὁ Παρμενίων ἠναγκάσθη νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ νὰ τον φωνάξῃ δις ἢ τρίς. Ἀφοῦ ἐξύπνισεν ὁ Ἀλέξανδρος, εἶπε πρὸς αὐτὸν μετ' ἀπορίας «τί ἔπαθες σήμερον καὶ κοιμᾶσαι ἥσυχος, ὥς νὰ εἶχομεν νικήσῃ, ἐν ᾧ μέλλομεν νὰ ἀγωνισθῶμεν τὸν μέγιστον τῶν ἀγώνων;» Ὁ Ἀλέξανδρος ἐμειδίασε καὶ ἀπεκρίθη «Καὶ τί; δέν σου φαίνεται ὅτι ἔχομεν νικήσῃ, ἀφ' οὗ πλέον εἴμεθα ἀπηλλαγμένοι τοῦ νὰ τρέχωμεν καὶ νὰ ἀναζητῶμεν τὸν Δαρεῖον φεύγοντα καὶ μὴ θέλοντα νὰ πολεμήσῃ;» Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐφόρεσε τὴν στολὴν του καὶ τὸ σιδηροῦν κράνος του, τὸ ὁποῖον ἔστιλβεν ὡς ἄργυρος καθαρός, καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τῆς σκηνῆς. Παρέταξεν εὐθὺς τὸ στράτευμά του καὶ ὥρμησε κατὰ τῶν εἰκοσαπλασίων ἐχθρῶν, καὶ μετὰ πολύωρον δεινὸν ἀγῶνα κατετρόπωσεν αὐτούς καὶ ἔτρεψεν εἰς φυγὴν. Ὁ δὲ Δαρεῖος μόλις καὶ μετὰ βίας ἐσώθη κακῶς ἔχων εἰς τὰ Ἐκβάτανα, τὴν πρωτεύουσαν τοῦ βασιλείου του.

Αὕτη ἡ μάχη λεγομένη «ἡ ἐν Ἀρβήλοις μάχη» συνέβη τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 331 π. Χ.

Ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τὴν μάχην κατέβη εἰς τὴν Βαβυλῶνα, ὅπου ἔμεινεν ἡμέρας τινάς, καὶ ἐκεῖθεν ἐξεκίνησεν εἰς τὰ Σοῦσα ὅπου εὗρε πλούτη ἄπειρα. Ἐστράφη ἔπειτα πρὸς βορρᾶν καὶ ἐπορεύθη εἰς τὰ Ἐκβάτανα διὰ νὰ εὕρῃ

Ὁ Δαρεῖος.

τὸν Δαρεῖον. Ἀλλ' ὁ Δαρεῖος εἶχε φύγῃ πρὸ μιᾶς ἐβδομάδος, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἀπεφάσισε νὰ τον κυνηγήσῃ καὶ νὰ μὴ σταθῇ, πρὶν τον συλλάβῃ. Ἐνδεκα ὅλας ἡμέρας τον κατεδίωκε, καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν στρατιωτῶν ἀπέκαμον καὶ μάλιστα ἔνεκα τῆς ἀνυδρίας. Ἡμέραν τινὰ ἐν ᾗ ἦτο μεσημβρία, στρατιώτης ἔτυχε νὰ εὕρῃ ὀλίγον ὕδωρ, καὶ γεμίσας τὸ κράνος του ἔφερεν αὐτὸ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις ἦτο καταβεβλημένος τῆς δίψης. Ὁ Ἀλέξαν-

δρος ἔλαβεν εἰς τὰς χεῖρας τὸ κράνος καὶ ἀφ' οὗ παρετήρησε τοὺς ἵππεῖς του, οἵτινες εἶχον κεκλιμένας τὰς κεφαλὰς καὶ τὸ βλέμμα των προσηλωμένον πρὸς τὸ ποτόν, δέν το ἔπιεν, ἀλλὰ ἀνατρέψας τὸ κράνος ἔχυσε τὸ περιεχόμενον ὑδωρ. Οἱ ἵππεῖς ἰδόντες τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὴν μεγαλοφυχίαν του, ἀνεφώνησαν πρὸς αὐτὸν « Νὰ προχωρήσωμεν ! » καὶ ἐμάστιζον τοὺς ἵππους των, « ὅτι οὔτε κόπον αἰσθανόμεθα, οὔτε δίψαν, οὔτε νομίζομεν ὅτι εἴμεθα θνητοί, ἐνόσω ἔχομεν τοιοῦτον βασιλέα. »

Ἐξηκολούθησε λοιπὸν τὸν δρόμον του, ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἔμαθεν ὅτι σατράπης τις ὀνομαζόμενος Βῆστος συνέλαβε τὸν Δαρεῖον καὶ τὸν ἔσυρε δέσμιον μετ' αὐτοῦ· παρευθὺς ὁ Ἀλέξανδρος κατεδίωξε τὸν Βῆστον, ἀλλ' αὐτὸς μαθὼν ὅτι καταδιώκεται, ἐφόνευσε τὸν βασιλέα του καὶ ἐτράπη εἰς φυγὴν (330 π. Χ.) Ὁ Ἀλέξανδρος ὅτε ἐπλησίασε καὶ εἶδε νεκρὸν τὸν Δαρεῖον, ἐλυπήθη πολὺ, καὶ ἐξέβαλε τὴν βασιλικὴν χλαμύδα του καὶ τὸν ἐσκέπασε, καὶ ἀφ' οὗ τὸν ἐστόλισε βασιλικῶς, ἀπέστειλεν αὐτὸν πρὸς τὴν μητέρα του νὰ τον θάψῃ εἰς τοὺς τάφους τῶν βασιλέων τῆς Περσίας. Συλλαβὼν ὕστερον τὸν φονέα, ὅστις εἶχεν ἀνακηρυχθῇ βασιλεὺς τῆς Περσίας, κατεδίκασεν αὐτὸν εἰς θάνατον.

Διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Δαρείου γενόμενος ὁ Ἀλέξανδρος κύριος τῆς Ἀσίας, ἠθέλησε νὰ ὑποτάξῃ καὶ τὴν Ἰνδικήν. Μετὰ μυρίους κόπους καὶ κινδύνους εἰσῆλθεν εἰς τὴν πλουσιωτάτην ταύτην χώραν (327 π. Χ.), ὑπερβάς δύσβατα καὶ χιονοσκεπῇ ὄρῃ, διῆλθε τὸ σημερινὸν Ἀφγανιστὰν καὶ διέβη τὸν ποταμὸν Ἰνδὸν καὶ ἔπειτα τὸν ποταμὸν Ὑδᾶσπην. Ἐκεῖ ἐβασίλευον δύο βασιλεῖς, ὁ Ταξίλης, ὅστις παρευθὺς ὑπετάχθη, καὶ ὁ Πῶρος, ὅστις μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν ἐνίκηθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ. Ὅτε δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ἠρώτησεν αὐτὸν « Πῶς θέλεις νὰ σε μεταχειρισθῶ ; — Βασιλικῶς, ἀπεκρίθη ὁ Πῶρος. — Πολὺ καλὰ, εἶπεν ὁ Ἀλέξανδρος, ἀλλὰ δὲν ζητεῖς τίποτε ἄλλο ; —

“Οχι, εἶπεν ὁ Πῶρος, διότι τὰ πάντα περιέχονται εἰς τὸ βασιλικῶς.” Ὁ Ἀλέξανδρος θαυμάσας τὴν παρρησίαν τοῦ Ἰνδοῦ βασιλέως, ἀφῆκεν αὐτὸν ἐλεύθερον, καὶ οὐ μόνον ἀποκατέστησεν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον του, ἀλλὰ καὶ ἐχάρισεν εἰς αὐτὸν καὶ ἄλλας χώρας.

Ὁ Ἀλέξανδρος εἶχεν ἀχώριστον σύντροφον εἰς πάντας τοὺς πολέμους του τὸν ἵππον Βουκεφάλαν, τὸν ὁποῖον ἵππευε μόνον ὅτε ἤρχιζεν ἡ μάχη, διὰ νὰ μὴ τον κουράζη πολύ. Ἀλλὰ ὀλίγον μετὰ τὰ ἀνωτέρω συμβάντα ὁ Βουκεφάλας ἀπέθανεν, εἴτε ἐκ τραυμάτων, εἴτε ἐκ γηρατειῶν, διότι ἀπέθανε τριάκοντα ἐτῶν τὴν ἡλικίαν. Περιττὸν εἶνε νὰ εἴπωμεν πόσον ἐλυπήθη ὁ Ἀλέξανδρος· ἐνόμισεν ὅτι ἔχασε στενὸν του φίλον, καὶ εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γενναίου Βουκεφάλα ἔκτισε πόλιν παρὰ τὸν Ὑδάσπην ποταμόν, ὀνομάσας αὐτὴν Βουκέφαλα. Ἐκεῖ δὲ πλησίον ἔκτισε καὶ ἄλλην πόλιν Νίκαιαν, εἰς ἀνάμνησιν τῶν νικῶν αὐτοῦ. Καὶ εἰς ἄλλα δὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἰνδικῆς ἔκτισε πόλεις πρὸς διάδοσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου. Πᾶσαι δὲ αὗται αἱ πόλεις ὠνομάζοντο Ἀλεξάνδρειαι.

Ὅτε δὲ ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Ἰνδικῆς, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἀπουσίαν του οἱ διοικηταὶ τοὺς ὁποίους εἶχε διορίσῃ κατεπίεζον τὰς ἐπαρχίας, ὁ Ἀλέξανδρος ἐτιμώρησεν αὐτοὺς αὐστηρότατα. Μαθὼν δὲ τοῦτο ὁ διοικητὴς τῆς Βαβυλῶνος ὀνομαζόμενος Ἀρπαλος καὶ φοβούμενος τὴν αὐστηρότητα τοῦ Ἀλεξάνδρου, συνήθροισε πάμπολλα ἑκατομμύρια δραχμῶν καὶ ἔφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἔμεινεν ὀλίγας ἡμέρας εἰς τὰ Σοῦτα, καὶ μετὰ ταῦτα ἐπορεύθη εἰς τὰ Ἐκβάταν. Εἰς τὴν πόλιν ταύτην εἶχε προσκαλέσῃ ὑπὲρ τοὺς τρισχιλίους ὑποκριτὰς καὶ μουσικοὺς ἐκ πάντων τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος, διότι ἤθελε νὰ ἡμερώσῃ τὰ ἥθη τῶν βαρβάρων λαῶν τοὺς ὁποίους εἶχεν ὑποτάξῃ· διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε νὰ διαδώσῃ εἰς τὴν Ἀσίαν τὸ Ἑλληνικὸν θέατρον, τοὺς Ἑλληνικοὺς

ἀγῶνας καὶ τὴν μουσικὴν. Καὶ πράγματι ἐντὸς ὀλίγου χρόνου οἱ παῖδες τῶν Περσῶν ἀπήγγελλον ἐκ στήθους διάφορα μέρη ἐκ τῶν τραγωδιῶν τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου.

Ἐν ᾧ δὲ ἐτελοῦντο αἱ θεατρικαὶ αὐταὶ ἐορταὶ καὶ πανηγύρεις, ὁ Ἡφαιστίων, ὁ ἐπιστήθιος φίλος τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀσθενήσας ἀπέθανεν. Ὁλος ὁ στρατὸς ἐλυπήθη τὸν γενναῖον καὶ εὐγενῆ τοῦτον στρατηγόν· ὁ Ἀλέξανδρος μάλιστα ἔμεινε νῆστις τρεῖς ἡμέρας, καὶ ὡς δεῖγμα τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης καὶ ὑπολήψεώς του ἐτέλεσε τὴν κηδείαν αὐτοῦ λαμπροτάτην. Ἐπειτα δὲ διαβάς τὸν Τίγριν ποταμὸν ἦλθεν εἰς τὴν Βαβυλῶνα, τὴν ὁποίαν εἶχε σκοπὸν νὰ καταστήσῃ πρωτεύουσαν τοῦ παγκοσμίου αὐτοῦ κράτους.

Ἐν Βαβυλῶνι εὗρεν ὁ Ἀλέξανδρος συνηθροισμένους πρέσβεις ἐκ τῶν διαφόρων πόλεων τῆς Ἑλλάδος, οἵτινες ἦλθον νὰ συγχαρῶσιν αὐτὸν διὰ τὰς νίκας του, καὶ νὰ εὐχηθῶσιν αἰσίαν ἐπάνοδον εἰς τὴν πατρίδα. Ὁ Ἀλέξανδρος ὑπεδέχθη αὐτοὺς μετὰ βασιλικῶν περιποιήσεων, καὶ ἔδειξε πρὸς αὐτοὺς πολλὴν ἀγάπην καὶ προθυμίαν, ὥστε ἐκεῖνοι ἀπῆλθον πάλιν εἰς τὰς πατρίδας των κατευχαριστημένοι.

Ἀλλ' ὅμως αἱ εὐχαὶ τῶν πρέσβεων δὲν ἔμελλον νὰ τελεσθῶσι, διότι αἰφνης ὁ Ἀλέξανδρος ἠσθένησεν. Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας κατέτρυχεν αὐτὸν σφοδρὸς πυρετός· ὁσάκις ὅμως ὁ πυρετὸς ἐμετριάζετο, συνδιελέγετο μετὰ τῶν στρατηγῶν του καὶ ἔδιδε διαφόρους παραγγελίας περὶ τοῦ στρατοῦ, διότι ἠλπιζεν ὅτι ταχέως θὰ ἀναρρώσῃ. Ἐπειτα ὁ πυρετὸς ἠϋξήσε, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἠδύνατο νὰ ὁμιλήσῃ. Ἡ κατάστασίς του ἐδεινοῦτο, καὶ εἰς τοὺς ναοὺς ἐγίνοντο δεήσεις ὑπὲρ τῆς ἀναρρώσεως τοῦ βασιλέως. Τέλος ὅμως καὶ αὐτὸς ἐνόησε τὴν κατάστασίν του, καὶ εἶπε νὰ ἀνοίξωσι τὰς θύρας καὶ νὰ εἰσέλθωσιν οἱ στρατιῶται, οἵτινες ἦσαν συνηθροισμένοι ἔξω τῶν ἀνακτόρων καὶ ἐζήτησαν νὰ ἴδωσι τελευταίαν φορὰν τὸν βασιλέα των, ὅστις ἐπὶ δώδεκα ἔτη ὠδήγει αὐτοὺς εἰς τὴν νίκην καὶ εἰς τὴν δοξάν.

Ὁ Ἀλέξανδρος καὶ τοι ἦτο ἐξηντλημένος καὶ δὲν εἶχε δυνάμεις, ὅμως ἀνεσηκώθη ὀλίγον καὶ ἐστηρίχθη ἐπὶ τοῦ ἀγκῶνος, καὶ ἔβλεπε τὴν παρέλασιν τῶν ἀνδρείων στρατιωτῶν του· μετὰ πολλῆς δὲ δυσκολίας ἔτεινε τὴν χεῖρά του πρὸς αὐτοὺς εἰς σημεῖον ἀποχαιρετισμοῦ. Ἐπειτα ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ δακτύλου του τὸ δακτύλιόν του καὶ το ἔδωκεν εἰς τὸν στρατηγὸν Περδίκκην, τὸν ὁποῖον ἠγάπα μετὰ τὸν Ἡφαιστίωνα. Ἐρωτηθεὶς δὲ εἰς τίνα ἀφίνει τὴν βασιλείαν, ἀπεκρίθη· «εἰς τὸν κράτιστον». Ἀπέθανε δὲ πρὸς τὸ δειλινὸν τῆς 21 Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 323 π. Χ., ἐν ἡλικίᾳ 33 ἐτῶν, βασιλεύσας ἔτη 12 καὶ 8 μῆνας· κατὰ τὸ διάστημα δὲ τοῦτο κατώρθωσε τοσαῦτα καὶ τηλικοῦτα κατορθώματα ὅποια οὐδεὶς ἐφαντάσθη ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ κατορθώσῃ ἄνθρωπος. Εἰς πάσας δὲ τὰς χώρας τὰς ὁποίας ὑπέταξεν, εἰσήγαγεν Ἑλληνικὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, Ἑλληνικοὺς νόμους καὶ πανταχοῦ διέδωκε τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ παιδείαν καὶ τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμόν, ἐξημερώσας καὶ ἐκπαιδεύσας τὰ ἄγρια καὶ βάρβαρα ἔθνη τῆς Ἀσίας. Διὰ πάντα δὲ ταῦτα δικαίως ἐπωνομάσθη Μέγας.

Τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ βασιλέως, τεθὲν ἐντὸς χρυσῆς λάρνακος, μετεκομίσθη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἐτάφη μετὰ μεγάλης πομπῆς.

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ

(382—322 π. Χ.)

Δημοσθένης ὁ μέγιστος τῶν ῥητόρων τῆς οἰκουμένης ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις περὶ τὸ ἔτος 382 π. Χ. Ὁ πατήρ του, Δημοσθένης καὶ αὐτὸς ὀνομαζόμενος, ἦτο ἐπίσημος καὶ εὖπορος, ἔχων δύο μεγάλα βιομηχανικὰ ἐργαστήρια, μαχαιροποιεῖον καὶ κλινοποιεῖον, εἰς τὰ ὅποια εἰργάζοντο πεντήκοντα τεχνῖται δοῦλοι. Ἀποθανὼν δὲ κατέλιπεν εἰς τὸν υἱὸν του περιουσίαν ὑπὲρ τὸ ἥμισυ ἑκατομμύριον δραχμῶν.

Ἀλλὰ τὴν μεγάλην ταύτην περιουσίαν δέν τὴν ἐχάρη ὁ Δημοσθένης, διότι ἔμεινεν ὀρφανὸς ἑπτὰ ἐτῶν καὶ τὸν ἠδίκησαν οἱ ἐπίτροποί του. Οἱ δόλιοι οὗτοι ἄνθρωποι μέρος μὲν τῶν χρημάτων τοῦ ἀνηλίκου ὀρφανοῦ ἐσφετερίσθησαν, μέρος δὲ ἐσπατάλησαν, ὥστε ἀπεστέρησαν καὶ τὸν μισθὸν τῶν διδασκάλων αὐτοῦ.

Πρώτην φορὰν ὁ Δημοσθένης ἠσθάνθη κλίσιν εἰς τὴν ῥητορικὴν ἐκ τῆς ἀκολούθου ἀφορμῆς. Ἐμελλε νὰ δικασθῇ μεγάλη τις δίκη, καὶ νὰ ἐμιλήσῃ εἰς τὸ δικαστήριον ὁ ἐπίσημος ῥήτωρ Καλλίστρατος· ὁ Δημοσθένης ἀκούσας τὸν παιδαγωγὸν του διηγούμενον, ὅτι πλῆθος πολὺ ἐσκόπευε νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν δίκην διὰ νὰ ἀκούσῃ τὸν ῥήτορα, παρεκάλεσε τὸν παιδαγωγὸν νὰ τον παραλάβῃ καὶ αὐτὸν εἰς τὸ δικαστήριον. Ὁ παιδαγωγὸς εἶχε σχέσεις πρὸς τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ δικαστηρίου, καὶ κατῴρθωσε νὰ εὕρῃ θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν καθήμενος ὁ παῖς ἤκουε χωρὶς νὰ φαίνεται. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Καλλίστρατος ἐπέτυχε, καὶ πάντες ἐθαύμαζον αὐτὸν καὶ τον προέπεμπον εἰς τὴν οἰκίαν του

μετὰ μεγάλων τιμῶν, ὁ Δημοσθένης ἐζήλευσε τὴν δόξαν τοῦ ῥήτορος, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐθαύμασε τὴν δύναμιν τοῦ λόγου, ὅστις τὰ πάντα δύναται νὰ ὑποτάσῃ καὶ νὰ ἡμερώνῃ. Ὅθεν παραιτήσας πάσας τὰς ἄλλας παιδικὰς διασκεδάσεις, ἤρχισε νὰ μελετᾷ καὶ νὰ καταγίνεται εἰς τὰ νὰ συντάττῃ λόγους καὶ νὰ τοὺς ἀπαγγέλλῃ, ἔχων ἀπόφασιν νὰ γίνῃ καὶ αὐτὸς ἡμέραν τινὰ ῥήτωρ.

Ὅτε ἔγινε δεκαοκτὼ ἐτῶν, κατεδίωξε δικαστικῶς τοὺς ἐπιτρόπους του καὶ ὠμίλησεν ὁ ἴδιος ἐναντίον αὐτῶν εἰς τὸ δικαστήριον. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν κατέφυγον εἰς διαφόρους στρεψοδικίας καὶ ἡ δίκη παρετείνετο, ὁ δὲ Δημοσθένης κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐμελέτα καὶ ἐγυμνάζετο. Ἀλλ' ὅτε μετὰ πολλὰ ἐτελείωτεν ἡ δίκη, μόλις καὶ μετὰ βίας ἠδυνήθη νὰ λάβῃ ὀπίσω ἐλάχιστον μέρος τῆς πατρικῆς περιουσίας· ἀλλ' ὅμως ἐξ αἰτίας τῆς δίκης ταύτης ἔλαβε τόλμην, καὶ τότεν ἐσυνήθισεν εἰς τὸ λέγειν, ὥστε ἀπεφάσισε νὰ δοθῇ εἰς τὰ πολιτικά.

Ἀλλ' ὅτε κατὰ πρῶτον ἀνέβη εἰς τὸ βῆμα καὶ ἐπεχείρησε νὰ ὁμιλήσῃ ἐνώπιον τοῦ συνηθροισμένου λαοῦ, ὁ λαὸς ἤρχισε νὰ τον περιγελᾷ, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ κρατῇ τὴν ἀναπνοήν του καὶ ἠναγκάζετο νὰ κόπτῃ τὰς λέξεις διὰ νὰ ἀναπνύσῃ, καὶ οἱ ἀκροαταὶ δὲν κατελάμβανον τί θέλει νὰ εἴπῃ, καὶ εὐκόλως ἐθορυβεῖτο καὶ τα ἔχανε ὁτάκεις οἱ ἀκροαταὶ ἔκαμνον θόρυβον.

Ἐὰν ἄλλος τις ἤθελε πάθῃ τοιαύτην ἀποτυχίαν, βεβαίως θὰ ἀπηλπίζετο, καὶ δὲν θὰ ἤθελε πλέον νὰ ὁμιλήσῃ δημοσίᾳ. Ἀλλ' ὁ Δημοσθένης ἦτο νέος μὲ θέλησιν, καὶ εὐθὺς ἐπεχείρησε νὰ διορθώτῃ τὰ σωματικά του ἐλαττώματα, καὶ ἴσα ἴσα δι' αὐτὸ εἶνε ἄξιος θαυμασμοῦ, διότι τὸ κατώρθωσε διὰ τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῆς ἐπιμελείας του.

Διὰ νὰ διορθώτῃ τὴν τραυλότητα τῆς γλώσσης, ἐγέμιζε τὸ στόμα του χαλίκια καὶ ὠμίλει διὰ νὰ συνηθίσῃ εἰς τοὺς θορύβους τοῦ λαοῦ, κατέβαινε εἰς τὸ Φάληρον ὅτε ἦτο τρικυμία, καὶ ἐκεῖ ἐξεφώνει λόγους εἰς τὴν βοήν.

καὶ τὴν ταραχὴν τῶν κυμάτων. Διὰ τὴν ἐνδυναμώσῃ δὲ τὴν ἀναπνοὴν του, ἀνέβαινε εἰς ἀνηφόρους τρέχων καὶ ἀπαγγέλλων στίχους καὶ κρατῶν τὴν ἀναπνοὴν του ὅσον ἡδύνατο περισσότερο.

Ἀφ' οὗ παρῆλθεν ὀλίγος χρόνος, ἐδοκίμασε νὰ ἀναβῇ πάλιν εἰς τὸ βῆμα καὶ νὰ ὁμιλήσῃ· ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐσυρίχθη καὶ ἐγίουχαίσθη. Ἐφυγε λοιπὸν περίλυπος καὶ ἀγανακτῶν. Καθ' ὁδὸν συνήντησεν αὐτὸν ὁ περίφημος ὑποκριτῆς τοῦ θεάτρου Σάτυρος, ὅστις ἦτο φίλος του καὶ τον συνώδευσεν εἰς τὴν εἰκίαν του. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Δημοσθένης παρεπονεῖτο πρὸς αὐτὸν καὶ ἔλεγε :

«Εἶμι φιλοπονώτατος πάντων τῶν ῥητόρων, καὶ ἐξήντηλσιν ὅλας σχεδὸν τὰς σωματικὰς μου δυνάμεις διὰ τὴν γίνω καλὸς ῥήτωρ, καὶ ὅμως δὲν εἰμὶ ποτὶ νὰ ἀρέσω εἰς τὸν λαόν· ἄλλοι ἄνθρωποι πρόστυχοι καὶ ἀμαθεῖς ἀκούονται καὶ κατέχουσι τὸ βῆμα, ἐγὼ δὲ περιφρονοῦμαι.

— Ἀλήθειαν λέγεις, ὦ Δημοσθένης, εἶπεν ὁ Σάτυρος· ἀλλὰ ἐγὼ ταχέως θά σου δείξω πῶς νὰ ἀποφύγῃς τὴν περιφρόνησιν τοῦ λαοῦ καὶ νὰ ἀρέσῃς εἰς αὐτόν, ἐὰν θελήσῃς νὰ μου ἀπαγγείλῃς ὀλίγους στίχους ἀπὸ στήθους».

Ὁ Δημοσθένης ἀπήγγειλε στίχους τινάς, ὁ δὲ Σάτυρος ἐπανελάβε καὶ αὐτὸς τοὺς αὐτοὺς στίχους· ἀλλὰ μετὰ τούτης τέχνης τοὺς ἀπήγγειλεν, ὥστε ἐφάνησαν εἰς τὸν Δημοσθένη ὅλως διόλου ἄλλοι. Τότε ὁ Δημοσθένης ἐπείσθη πόσον κάλλος καὶ πόσῃ χάριν προσθέτει εἰς τὸν λόγον ἡ καλὴ ἀπαγγελία καὶ τὰ κατάλληλα σχήματα. Κατεσκεύασε λοιπὸν ὑπόγειον μελετητήριον καὶ ἐκλείετο ἐκεῖ, γυμναζόμενος εἰς τὴν ἀπαγγελίαν καὶ εἰς τὰ σχήματα.

Ἡμέραν τινὰ ἦλθε πρὸς τὸν Δημοσθένην ἄνθρωπός τις καὶ τον παρεκάλει νὰ γίνῃ συνήγορός του εἰς τινὰ δίκην· ἔλεγε δὲ ὅτι ἐδάρη ὑπὸ τινος. Ὁ Δημοσθένης εἶπε πρὸς αὐτόν :

«Δὲν πιστεύω νὰ εἶνε ἀλήθεια ὅτι τῆς ἔφαγες».

Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος ἐνέτεινε τὴν φωνὴν του καὶ ἀνεφώνησε κάμνων σχῆμα ἀγανακτήσεως :

«Ἐγώ, Δημοσθένης, δέν της ἔφαγα !

— Μὰ τήν ἀλήθειαν, εἶπεν ὁ Δημοσθένης, τώρα ἀκούω τήν φωνήν ἀνθρώπου ἀδικουμένου καὶ παθόντος».

Τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο δεικνύει πόσῃν σημασίαν ἀπέδιδεν ὁ Δημοσθένης εἰς τήν καλὴν ἀπαγγελίαν καὶ εἰς τὰ σχήματα.

Ὁ Δημοσθένης διεκρίθη μάλιστα ὡς ῥήτωρ ἀγορεύων κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου, τὸν ὁποῖον ἐθεώρει ὡς ἐχθρὸν τῶν Ἀθηνῶν, διότι ἤθελε νὰ ἐλαττώσῃ τὴν δύναμιν αὐτῶν, ἐν ᾧ ἕως τότε αἱ Ἀθηναῖαι εἶχον τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων. Οἱ Ἀθηναῖοι ἤκουον τὸν Δημοσθένη καὶ ἔπραττον ὅ τι συνεβούλευεν αὐτοῦς. Ὅλη ἡ Ἑλλὰς ἐθαύμαζεν αὐτὸν καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Φίλιππος ἔλεγεν· «Περισσότερον φοβοῦμαι τὸν Δημοσθένη, παρὰ ὅλους τοὺς στόλους καὶ τὰ στρατεύματα τῶν Ἀθηναίων».

Οὐδέποτε ἐκοιλάκευσε τοὺς Ἀθηναίους· ἀλλὰ ὅσας συνεβούλευεν αὐτοῦς νὰ πράξωσί τι, ἐξήταζε πρῶτον ὅχι ἐὰν εἴνε συμφέρον ἢ εὐάρεστον ἢ εὐκόλον, ἀλλὰ ἐὰν εἴνε καὶ καλὸν καὶ πρέπον· ὥστε, ἐὰν εἶχε σωματικὴν καὶ πολεμικὴν δύναμιν ἴσην πρὸς τὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς του καὶ τὴν δύναμιν τῶν λόγων του, δέν θὰ ἦτο μόνον ὁ μέγιστος τῶν ῥητόρων, ἀλλὰ καὶ μέγιστος στρατηγός, ὅπως ὁ Κίμων καὶ ὁ Περικλῆς. Λέγεται ὅτι ἡμέραν τινὰ οἱ Ἀθηναῖοι παρεκίνουν αὐτὸν νὰ ὁμιλήσῃ ἐναντίον τινὸς καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς δέν ἤθελεν, ἤρχισαν νὰ θορυβῶσι· τότε ἠγέρθη καὶ εἶπεν· «Ὑμεῖς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, σύμβουλον μὲν, καὶ ἂν δέν θέλετε, θὰ με ἔχετε πάντοτε, ἀλλὰ συκοφαντῆς δέν θὰ γίνω, ὅσον καὶ ἂν το θέλετε». Ὁ Ἀντιφῶν ἐκατηγορεῖτο ὅτι εἶχεν ὑποσχεθῇ εἰς τὸν Φίλιππον νὰ πυρπολήσῃ τὸν ναύσταθμον τῶν Ἀθηναίων· ἀλλ' ἡ συνέλευσις τοῦ λαοῦ τὸν ἠθώωσεν. Ὁ Δημοσθένης ὁμῶς, χωρὶς νὰ τον μέλῃ ἐὰν θὰ δυσαρעστηθῇ ὁ λαός, ἐνήγαγε τὸν Ἀντιφῶντα εἰς τὸν Ἀρειὸν Πάγον, τὸν ἀπέδειξεν ἑνοχον, καὶ τὸ δικαστήριον κατεδίκασεν αὐτὸν εἰς θάνατον.

Οὐδέποτε ἀνέβαινεν εἰς τὸ βῆμα νὰ ὁμιλήσῃ, ἂν δὲν ᾔτο παρεσκευασμένος, καὶ πολλάκις συνέβη νὰ κάθῃται εἰς τὴν συνέλευσιν τοῦ δήμου καὶ νὰ τον καλῶσιν ὀνομαστὶ νὰ ὁμιλήσῃ, ἀλλ' αὐτὸς δὲν ᾔθελε, λέγων «δὲν εἶμαι μελετημένος». Διὰ τοῦτο οἱ ἀντίπαλοί του τὸν ἐχλεύαζον, καὶ ὁ Πυθέας εἶπε ποτὲ πρὸς αὐτὸν «Δημόσθενες, οἱ λόγοι σου μυρίζουν λύχνον» ὁ Δημοσθένης ἀπήντησε πικρῶς «Ἄλλ' ὅμως ὁ λύχνος μου καὶ ὁ λύχνος σου δὲν φωτίζουν τὰς αὐτὰς πράξεις». Πρὸς δὲ τὸν κλέπτην ὅστις ὀνομάζετο Χαλκοῦς καὶ τον ἐχλεύασε διότι ἡγρύπνει καὶ ἔγραφε τὴν νύκτα, εἶπεν «Εἰξεύρω ὅτι σὲ δυσταρεστῶ διότι καίω λύχνον. Σεῖς δὲ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μὴ θαυμάζετε διότι γίνονται κλοπαί, ἀφ' οὗ τοὺς μὲν κλέπτας ἔχωμεν χαλκοῦς, τοὺς δὲ τοίχους πηλίνους.

Ὅτε δὲ ὁ Φίλιππος ἐπολιόρκησε τὸ Βυζάντιον, ὁ Δημοσθένης προέτρεψε τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἔπεμψαν τὸν στρατηγὸν Φωκίωνα, ὅστις ἡνάγκασε τὸν Φίλιππον νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν. Ὅτε δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος (338 π. Χ.) ἦλθεν ὁ Φίλιππος εἰς τὴν Φωκίδα καὶ κατέλαβε τὴν Ἐλάτειαν, ὁ Δημοσθένης κατέπεισε τοὺς Θηβαίους νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ νὰ πολεμήσωσιν ἐν Χαιρωνείᾳ· ἀλλὰ δυστυχῶς ἐνικήθησαν. Οἱ ἀντιπολιτευόμενοι τοῦ Δημοσθένους ἐκατηγόρησαν αὐτὸν ὡς αἴτιον τοῦ δυστυχήματος τούτου, διότι αὐτὸς παρεκίνησε τοὺς Ἀθηναίους κατὰ τοῦ Φιλίππου. Ἀλλὰ ὁ λαὸς ὅχι μόνον ἐκήρυξεν αὐτὸν ἄθῳον, ἀλλὰ καὶ ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν νὰ ἐκφωνήσῃ τὸν ἐπιτάφιον τῶν ἐν Χαιρωνείᾳ πεσόντων, ὅτε ἐκομίσθησαν τὰ ὅστ' αὐτῶν εἰς Ἀθήνας διὰ νὰ ταφῶσι. Ἐξηκολούθει δὲ ὁ δῆμος νὰ τον τιμᾷ καὶ νὰ ἀκούῃ τὰς συμβουλὰς του. Πρὸς δὲ τούτοις διώρισαν αὐτὸν νὰ προμηθεύσῃ τροφὰς εἰς τὴν πόλιν καὶ νὰ ἐπιδιορθώτῃ τὰ τείχη. Ἐπειδὴ δὲ τὸ δημόσιον ταμεῖον δὲν ἐπῆρκει εἰς τὰς δαπάνας, ὁ Δημοσθένης ἀνεπλήρωσε τὸ ὑπόλοιπον ἐκ τῆς ἰδίας περιουσίας του.

Εἰς ἀμοιβὴν δὲ τῆς φιλοπατρίας του ταύτης ὁ Κτησιφῶν εἶπε νὰ δοθῇ εἰς τὸν Δημοσθένην στέφανος χρυσοῦς· ἀλλ' ὁ περίφημος ἀντίπαλος καὶ ἀντιπολιτευόμενος τοῦ Δημοσθένους, ὁ ῥήτωρ Αἰσχίνης, ἐκατηγόρησε τὸν Κτησιφῶντα, ἐκφωνήσας λόγον λαμπρότατον, μετ' αὐτὸν δὲ ὠμίλησε καὶ ὁ Δημοσθένης ὑπὲρ τοῦ Κτησιφῶντος. Ὑπερίσχυσε δὲ ὁ Δημοσθένης, καὶ ὁ Αἰσχίνης κατεδιδάσθη εἰς ἐξορίαν. Κατέφυγε δὲ εἰς τὴν νῆσον Ῥόδον, ὅπου ἤνοιξε σχολεῖον ῥητορικῆς, τὸ ὁποῖον κατεστάθη περίφημον. Ἐκεῖ ἡμέραν τινὰ ἀπήγγειλε τὸν λόγον τὴν ὁποῖον εἶχεν ἐκφωνήσῃ κατὰ τοῦ Κτησιφῶντος, οἱ δὲ ἀκροαταὶ ἐπευφήμησαν· ἔπειτα δὲ ἀπήγγειλε καὶ τὸν λόγον τοῦ Δημοσθένους, καὶ αἱ ἐπευφημῖαι καὶ οἱ ἔπαινοι ἐδιπλασιάσθησαν. Τότε εἶπεν ὁ Αἰσχίνης πρὸς τοὺς ἀκροατάς « Τί θὰ ἐλέγετε, ἐὰν ἤκούετε τὸν Δημοσθένην ἀπαγγέλλοντα τὸν λόγον τοῦτον ! »

Ὅτε δὲ ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ἡ εἰδῆσις ὅτι ἐδολοφονήθη ὁ Φίλιππος (336 π. Χ.) ὁ Δημοσθένης, ὅστις, ὡς εἵπομεν, ἐθεώρει αὐτὸν ἐχθρὸν τῆς πατρίδος του, προτῆλθεν εἰς τὴν βουλὴν παῖδός, φορῶν λαμπρὰ φορέματα καὶ στέφανον ἐξ ἀνθέων εἰς σημεῖον χαρᾶς, καίτοι ἡ κόρη του εἶχεν ἀποθάνῃ πρὸ ἑπτὰ ἡμερῶν. Ἡ πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπη τοῦ φιλοπάτριδος ἀνδρὸς ὑπερίσχυσε τῆς πατρικῆς ἀγάπης !

Ἀφ' οὗ δὲ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος ἔγινε βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, βλέπων ὅτι οἱ ῥήτορες προέτρεπον τοὺς Ἀθηναίους ἐναντίον αὐτοῦ, ἀπήτησε νὰ του παραδώσωσι δέκα ἐξ αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ Δημοσθένης συνεβούλευσε τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἀπορρίψωσι τὴν πρότασιν τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ διηγήθη τὸν μῦθον τῶν λύκων καὶ τῶν προβάτων· ὅτι δὴλα δὴ « οἱ λύκοι εἶπον μίαν φορὰν εἰς τὰ πρόβατα· ἀνθέλετε νὰ ζήσωμεν ἐν εἰρήνῃ, πρέπει νὰ μας παραδώσετε τοὺς σκύλους· διότι αὐτοὶ χωρὶς καμμίαν ἀφορμήν, καὶ ἂν ἀπλῶς μας ἴδουν ὅτι διαβαίνομεν πλησίον σας, εὐθὺς πηδοῦν καὶ ἀρχίζουν νὰ γαυγίζουσιν καὶ νὰ χαλοῦν τὸν κόσμον, ἐν ᾧ ἡμεῖς δὲν ἔχομεν κακὸν σκοπόν. Τί τους θέλετε λοιπὸν

τοὺς σκύλους ; Ἄς κάμωμεν λοιπὸν εἰρήνην καὶ νὰ μάς τοὺς παραδώσετε. Τὰ πρόβατα χωρὶς νὰ ὑποπτεύσουν τίποτε, παρέδωκαν τοὺς σκύλους καὶ τὴν ἔπαθον . . . » Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπείσθησαν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος δὲν ἐπέμεινεν.

Ὅτε δὲ ὁ Ἀρπύλος, ὁ διοικητὴς τῆς Βαβυλῶνος καὶ φύλαξ τῶν θησαυρῶν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, κλέψας πάμπολλα ἑκατομμύρια δραχμῶν ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας ζητῶν καταφύγιον, οἱ μὲν ἄλλοι ῥήτορες συνεβούλευον τοὺς Ἀθηναίους νὰ τον δεχθῶσιν, ὁ δὲ Δημοσθένης ἔλεγε νὰ τον διώξωσι παρευθύς, μήπως ἐξ αἰτίας τοῦ ἀναγκασθῶσι νὰ περιπέσωσιν εἰς πόλεμον πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ἄνευ τινὸς ἀνάγκης καὶ ἀδίκως. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἦλθεν ὁ Δημοσθένης εἰς τὴν συνέλευσιν τοῦ λαοῦ ἔχων περὶ τὸν λαιμόν του μάλλινον ὕφασμα. Ὅτε δὲ ὁ λαὸς εἶπε πρὸς αὐτὸν νὰ ἀναβῇ εἰς τὸ βῆμα καὶ νὰ ὁμιλήσῃ κατὰ τοῦ Ἀρπάλου, ἔκαμε νεῦμα ὅτι ἔχει συνάγχην καὶ δὲν δύναται νὰ ὁμιλήσῃ. Τότε ἀστεῖοί τινες, χλευάζοντες αὐτὸν εἶπον ὅτι δὲν ἔχει συνάγχην, ἀλλὰ ἀργυράγχην, ὅτι δῆθεν ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἀρπάλου ἀργύριον, ὃ ἐστὶ χρήματα, διὰ νὰ μὴ ὁμιλήσῃ. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Δημοσθένους ὑπεστήριξαν τὴν ἀστειότητα ταύτην, καὶ τον ἐσυκοφάντησαν ὅτι ὁ Ἀρπαλος τὸν ἠγόρασε. Διὰ τοῦτο, δικασθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου, κατεδικάσθη εἰς πρόστιμον μέγα, τὸ ὅποῖον ἐπειδὴ δὲν εἶχε νὰ πληρώσῃ, ἐφυλάκισθη. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἦτο κράσεως ἀδυνάτου καὶ δὲν ἀντεῖχεν εἰς τὰς στερήσεις καὶ κακουχίας τῆς φυλακῆς, εὔρε τρόπον καὶ ἐδραπέτευσεν εἰς Αἴγιναν, ὅπου διέμενε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ὡς δὲ ἀνηγγέλθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου, εὐθύς οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν ἀπεσταλμένους εἰς πάσας τὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος νὰ προτρέψωσιν αὐτοὺς νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τῶν Ἀθηναίων, νὰ λάβωσι τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Μακεδόνων καὶ νὰ τοὺς ἐκδιώξωσι. Τότε

καὶ ὁ Δημοσθένης ἠνώθη μετὰ τῶν ἀπεσταλμένων, καὶ διὰ τῆς εὐγλωττίας του κατέπεισε πολλὰς πόλεις.

Ἐν τῇ Ἀρκαδίᾳ οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Ἀθηναίων εὖρον ἀπεσταλμένους τῶν Μακεδόνων, ἐλθόντας διὰ νὰ πείσωσι τοὺς Ἑλληνας νὰ μὴ ἀποστατήσωσιν. Ὁμίλησαν δὲ πρὸς τὸν λαὸν ὁ μὲν Δημοσθένης ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, ὁ δὲ ῥήτωρ Πυθέας ὑπὲρ τῶν Μακεδόνων. Λέγεται δὲ ὅτι ὁ Πυθέας εἶπεν ὅτι « ἀπαράλλακτα ὅπως εἰς μίαν οἰκίαν, ὅπου εἰσέρχεται γάλα ὄνειον, εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ὑπάρχει κακὴ ἀσθένεια, καὶ ἡ πόλις, εἰς τὴν ὁποίαν ἔρχονται ἀπεσταλμένοι τῶν Ἀθηναίων, εἶναι σημεῖον ὅτι νοσεῖ ». Ὁ δὲ Δημοσθένης ἀντιστρέψας τὸ παραδειγμα, εἶπε « Καὶ τὸ ὄνειον γάλα εἰσέρχεται διὰ νὰ σώσῃ τὴν υἰείαν, καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Ἀθηναίων ἔρχονται διὰ νὰ σώσωσι τὴν πόλιν. » Οἱ Ἀθηναῖοι μαθόντες τὰς ἐνεργείας τοῦ Δημοσθένους, ἔδωκαν εἰς αὐτὸν χάριν, καὶ ἔστειλαν ἐπίτηδες πλοῖον εἰς Αἴγιναν καὶ τὸν ἔφερον εἰς Ἀθήνας. Κατέβησαν δὲ εἰς Πειραιᾶ οἱ ἄρχοντες, οἱ ἱερεῖς καὶ ὁ λαός, καὶ τὸν ὑπεδέχθησαν μετὰ μεγάλων τιμῶν.

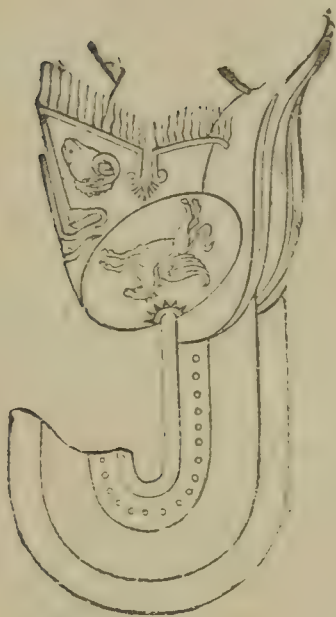
Ἀλλὰ δὲν ἐχάρη πολὺ ὁ Δημοσθένης τὴν πατρίδα του· διότι οἱ ἐπαναστατήσαντες Ἕλληνες, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν Ἀθηναίων, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐνίκησαν τὸν Ἀντίπατρον τὸν ἀντιβασιλέα τῆς Μακεδονίας εἰς τὸν πόλεμον τὸν λεγόμενον Λαμιακόν, διότι ἔγινε πλησίον τῆς πόλεως Λαμίας· ἀλλ' ἔπειτα ὁμῶς ἐνίκηθησαν ἐν Θεσσαλίᾳ πλησίον τῆς πόλεως Κραννῶνος (322 π. Χ.). Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐγκαταλειφθέντες ὑπὸ τῶν συμμάχων, ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθῶσιν εἰς τὴν Μουνιχίαν φρουρὰν Μακεδονικὴν, καὶ νὰ παραδώσωσι τὸν Δημοσθένην εἰς τὸν Ἀντίπατρον. Ἀλλ' ὁ Δημοσθένης ἔφυγε κρυφίως εἰς Καλαύριαν, τὸν σημερινὸν Πόρον, καὶ κατέφυγεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος. Ὁ Ἀντίπατρος ἔστειλε στρατιώτας νὰ τὸν συλλάβωσιν, ἀλλ' ὁ Δημοσθένης, διὰ νὰ μὴ πέσῃ εἰς χεῖρας

τῶν ἐχθρῶν του ἔπιδηλητήριον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐπάνω του, καὶ ἀπέθανε (322 π. Χ.).

Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ οἱ Ἀθηναῖοι, τιμῶντες τὴν φιλοπατρίαν τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ἔστησαν εἰς αὐτὸν ἀνδριάντα χαλκοῦν, καὶ ἐπέγραψαν τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα :

Δημόσθενες, ἂν εἶχες ἴσην ρώμην,
μὲ ὅσην εἶχες φρόνησιν καὶ γνώμην,
ὣς Ἄρης Μακεδῶν ποῦ νὰ τολμήσῃ
ποτὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ πατήσῃ !

ΑΓΙΣ ΚΑΙ ΚΛΕΟΜΕΝΗΣ.

(264—257 καὶ 256—220 π. Χ)

Οἱ δύο οὗτοι βασιλεῖς τῆς Σπάρτης ἐβασίλευσαν εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ πατρίστων δὲν ἦτο πλέον ἢ ἀρχαία ἐκείνη Σπάρτη, τὴν ὁποίαν εἶχον καταστήσῃ ἐνδοξὸν καὶ μεγάλην οἱ νόμοι τοῦ Λυκούργου οἵτινες καθ' ἡμέραν κατεπατοῦντο. Εἶχεν εἰσχωρήσῃ εἰς τὴν Σπάρτην πλοῦτος καὶ πολυτέλεια, ἣτις διέφθειρε τὰ ἥθη τῶν πολιτῶν. Τὰ κτήματα εἶχον συσσωρευθῇ εἰς ὀλίγας οἰκογενείας· οἱ δὲ ἄλλοι πολῖται ἦσαν πάμπτωχοι καὶ ἐστεροῦντο καὶ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου. Τὰ συσσίτια εἶχον διαλυθῇ, τὰ δὲ γυμνάσια καὶ αἱ παλαῖστραι ἦσαν κεναί, οὐδεὶς νέος ἐγυμνάζετο καὶ οἱ Σπαρτιαῖται δὲν ὠμοιάζον πλέον τοῖς ἐνδόξοις ἐκείνοις προγόνους των. Τὴν ἀθλίαν ταύτην κατάστασιν τῆς πατρίδος των ἐπεχείρησαν νὰ θεραπεύσωσιν οἱ δύο οὗτοι βασιλεῖς, ἐπαναφέροντες τοὺς νόμους τοῦ Λυκούργου.

Κὶ ὁ μὲν Ἄγις ἦτο υἱὸς τοῦ Εὐδαμίδα καὶ ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον τὸ 244 π. Χ. εἴκοσιν ἐτῶν τὴν ἡλικίαν. Ἡ μήτηρ καὶ ἡ μάμμη του, αἱ ὁποῖαι ἦσαν πλουσιώταται, προσεπάθουν νὰ τον ἐλκύσωσιν εἰς τὴν τρυφὴν καὶ τὴν πολυτέλειαν, ἀλλ' ὁ ἐνάρετος νέος ἠναντιοῦτο πάσῃ δυνάμει, ἐξήρχετο φορῶν ἀπλούστατον ἐνδυμα, καὶ ἔλεγεν ὅτι ἔγινε βασιλεὺς μόνον καὶ μόνον διότι ἤλπιζε νὰ ἐπαναφέρῃ τοὺς νόμους τοῦ Λυκούργου, διὰ τῶν ὁποίων ἐδοξάσθη ἡ Σπάρτη.

Καὶ οἱ μὲν νέοι παρευθὺς προθύμως ἐπείσθησαν εἰς αὐτὸν καὶ τον ὑπεστήριξαν· ἀλλ' ὅμως οἱ πρεσβύτεροι, ἐπειδὴ ἦσαν συνηθισμένοι εἰς τὴν διαφθοράν, δὲν ἤθελον νὰ πεισθῶσι, καὶ ἔτρεμον ἀκούοντες τὸ ὄνομα τοῦ Λυκούργου, ὅπως τρέμει ὁ δοῦλος ὅταν δραπετεύσῃ καὶ τον συλλάβωσι διὰ νὰ τον φέρωσιν εἰς τὸν κύριόν του. Δύο ὅμως ἐκ τούτων ἐπείσθησαν, καθὼς καὶ ὁ Ἀγησίλαος ὁ ἀδελφὸς τῆς μητρὸς τοῦ βασιλέως, ὃχι βέβαια ἐκ φιλοπατρίας, ἀλλὰ διότι εἶχε

χρέη πολλά, καὶ ἤλπιζεν ὅτι διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος θὰ ἀπαλλαγῇ αὐτῶν.

Οἱ ἀντιπολιτευόμενοι τοῦ Ἁγίδος εἶχον ἀρχηγὸν τὸν ἔτερον βασιλέα τῆς Σπάρτης Λεωνίδα. Οὗτος εἶχεν ἀντίθετον χαρακτῆρα, εἶχε ζήσῃ πολλὰ ἔτη εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἦτο διεφθαρμένος ἄνθρωπος, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμα νὰ ἀντιπράξῃ φανερά, διότι ἐφοβεῖτο τὸν λαόν. Κρυφίως ὅμως διέδιδεν ὅτι ὁ Ἁγὺς πραττεῖ πάντα ταῦτα μόνον καὶ μόνον, διὰ νὰ δώσῃ τὴν περιουσίαν τῶν πλουσίων εἰς τοὺς πτωχοὺς, διὰ νὰ τοὺς ἀγοράσῃ καὶ νὰ τοὺς ἔχῃ δορυφόρους καὶ ὄχι πολίτας, διότι ἔχει σκοπὸν νὰ γίνῃ τύραννος.

Ἀλλὰ ὁ Ἁγὺς, χωρὶς νὰ δώσῃ προτοχὴν εἰς τὰς κακοήθεις ταύτας συκοφαντίας, ὑπέβαλεν εἰς τὴν Γερουσίαν νομοσχέδιον, διὰ τοῦ ὁποίου προέτεινε τὴν καταργησιν τῶν χρεῶν, τὴν διανομὴν τῆς γῆς εἰς πάντας τοὺς πολίτας, καὶ νὰ ζῶσι τοῦ λοιποῦ οἱ Σπαρτιαῖται κατὰ τὴν δίκαιαν τὴν ὁποίαν ὠρίζον οἱ νόμοι τοῦ Λυκούργου. Ἀποτεινόμενος δὲ πρὸς τοὺς γερουσιαστὰς εἶπε « Πρῶτος ἐγὼ καταθέτω τὴν περιουσίαν μου, τὸ αὐτὸ δὲ πράττουσι καὶ ἡ μήτηρ μου καὶ πάντες οἱ φίλοι καὶ συγγενεῖς μου ». Ἦτο δὲ ἡ περιουσία τοῦ βασιλέως μεγάλη, πολλὰ καὶ ἀπέραντα κτήματα, καὶ ὑπὲρ τὰ δεκαπέντε ἑκατομμύρια δραχμῶν εἰς νόμισμα. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ συγγενεῖς τοῦ βασιλέως ἦσαν οἱ πλουσιώτατοι τῶν Σπαρτιατῶν.

Καὶ ὁ μὲν λαὸς ὡς ἔμαθε τὴν μεγαλοφυχίαν τοῦ νεαροῦ βασιλέως, ἐθαύμασε καὶ ἔγινε περιχαρής, διότι ὁ Θεὸς τοῦ ἐχάρισε τοιοῦτον βασιλέα· ἀλλὰ ὁ Λεωνίδας τότε ἴσα ἴσα ἤρχισε νὰ ἀντιπράττῃ, συλλογιζόμενος ὅτι θὰ ἀναγκασθῇ καὶ αὐτὸς νὰ καταθέσῃ τὴν περιουσίαν του, ἀλλὰ οἱ πολῖται δὲν θὰ ὀφείλωσιν εἰς αὐτὸν χάριν. Διὰ τοῦτο οἱ ἐναντίοι κατεμήνυσαν τὸν Λεωνίδα ὅτι εἶχεν ἀπέλθῃ τῆς Σπάρτης εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἶχε νυμφευθῇ γυναῖκα Ἀσιανήν, παρὰ τὸν νόμον. Ὁ Λεωνίδας φοβούμενος μὴ τὸν συλλάβωσιν, ἔφυγεν εἰς Τεγέαν. Ὁ δὲ Ἁγὺς, ἐπειδὴ ἔμαθεν ὅτι εἶχον σταλῇ

ἄνθρωποι νὰ δολοφονήσωσι τὸν Λεωνίδα καὶ ὁδόν, ἀπέ-
στειλεν ἄλλους ἀνθρώπους πιστούς, οἵτινες συνάδευσαν αὐ-
τὸν ἀσφαλῶς εἰς τὴν Τεγέαν. Μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Λεω-
νίδου ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Κλεόμβροτος.

Τότε ὁ Ἅγις ἠτοιμάσθη νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ σχέδιόν του.
Ἀλλὰ ὁ θεὸς του, ὅστις εἶχε κτήματα πολλὰ καὶ καλὰ,
ᾧφειλε δὲ πάμπολλα, καὶ οὔτε τὰ χρέη του νὰ πληρώσῃ
ἠδύνατο, οὔτε τὰ κτήματά του νὰ χάσῃ ἤθελεν, εἶπε πρὸς
τὸν Ἅγιν « Ἀνεψιέ μου, ἀνκάμῃς καὶ τὰ δύο συγχρόνως,
θὰ εἶνε πάρα πολὺ μέγας ὁ νεωτερισμός· ἂν ὅμως πρῶτον
καταργήσῃς τὰ χρέη καὶ ἐλαφρωθοῦν οἱ κτηματῖαι, εὐ-
κόλως ὕστερον θὰ ἐνδώσουν καὶ εἰς τὴν διανομὴν τῆς γῆς ».
Ὁ Ἅγις ἐπείσθη καὶ διέταξε νὰ φέρωσιν εἰς τὴν ἀγορὰν
τὰ χρεωστικὰ γραμμάτια, καὶ ἂφ' οὗ τὰ ἔκαμαν ἓνα σω-
ρόν, τὰ ἔκαυσαν. Ὅτε δὲ ἀνυψώθησαν αἱ φλόγες, οἱ μὲν
πλούσιοι καὶ οἱ δανεισταὶ ἀπῆλθον περίλυποι καὶ κατη-
φείς, ὁ δὲ Ἀγησίλαος χαίρων καὶ περιπαίζων τρόπον τινὰ
αὐτούς, ἔλεγε « Ποτέ μου δὲν εἶδα φῶς λαμπρότερον οὐδὲ
πῦρ καθαρώτερον ». Ἐπειδὴ δὲ ὁ λαὸς ἀπῆλθιν νὰ δια-
νεμηθῇ εὐθὺς καὶ ἡ γῆ, ὁ Ἀγησίλαος παρενέβαλε πάν-
τοτε ἐμπόδια καὶ εὗρισκε προφάσεις, ἕως ὅτου συνέβη νὰ
ἐκστρατεύσῃ ὁ Ἅγις εἰς βοήθειαν τῶν Ἀχαιῶν, οἵτινες
ἐπολέμουν πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς.

Οἱ Σπαρτιᾶται μετὰ χαρᾶς καὶ προθυμίας συνώδευσαν
τὸν Ἅγιν εἰς τὸν πόλεμον, καὶ ἠλπιζον ὅτι, ἂν ἐπανέλθωσιν
ἐκ τῆς ἐκστρατείας, θὰ γίνῃ ἡ διανομὴ τῆς γῆς. Ἀλλὰ μετὰ
τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας, ὅτε ἐπανῆλθεν ὁ Ἅγις εἰς τὴν
Σπάρτην, εὗρε τὰ πράγματα ἄνω κάτω ἐξ αἰτίας τοῦ Ἀγη-
σιλάου· οὗτος δὴ ἤδη κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Ἀγιδος,
ἐπειδὴ ἦτο ἔφορος, ἐπῆζε τὸν λαὸν καὶ διέπραττε πολλὰς
ἀδικίας διὰ νὰ κερδαίνῃ χρήματα. Φοβούμενος δὲ τοὺς ἀδι-
κουμένους καὶ μισούμενος ὑπὸ πάντων, ἔτρεφε μαχαιροφό-
ρους καὶ ἐξήρχετο συνοδευόμενος ὑπὸ τούτων, καὶ κατε-
φρόνει τὸν βασιλέα Κλεόμβροτον. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀντι-

πολιτευόμενοι ὠφελούμενοι ἐκ τῆς ἀγανακτήσεως τοῦ λαοῦ συνώμοσαν καὶ ἔφερον ἐκ τῆς Τεγέας τὸν Λεωνίδα ἄναφανδόν καὶ τὸν ἀνεκκήρυξαν βασιλέα. Ἐκ δὲ τῶν βασιλέων ὁ μὲν Ἅγις κατέφυγεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς, ὁ δὲ Κλεόμβροτος εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος.

Ὁ Λεωνίδας τὸν μὲν γαμβρόν του Κλεόμβροτον ἐξώρισε, τοὺς δὲ ἐφόρους ἔπαυσε καὶ ἀντ' αὐτῶν διώρισεν ἄλλους, καὶ εὐθὺς ἐπεδούλευε τὸν Ἅγιν. Ὁ Ἅγις τὸν μὲν ἄλλον χρόνον διέτριβεν ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ἐσυνήθιζε δὲ ἐνίοτε νὰ ἐξέρχεται καὶ νὰ μεταβαίνει εἰς τὸ λουτρόν· ἐκεῖ λοιπὸν ἀπεφάσισε νὰ τὸν συλλάβῃ ὁ Λεωνίδας. Καὶ παραφυλάξαντες αὐτὸν δύο ἀπεσταλμένοι τοῦ Λεωνίδα, ὁ Ἀμφάρης καὶ ὁ Δαμοχάρης, ἐπλησίασαν τὸν Ἅγιν ἐν ᾧ ἐπέστρεφεν ἐκ τοῦ λουτροῦ, τὸν ἐχαιρέτισαν καὶ συνεβάδιζον μετ' αὐτοῦ, συνομιλοῦντες φιλικῶς καὶ ἀστεϊζόμενοι. Καθὼς δὲ ἐπλησίασαν εἰς ὁδὸν τινα πλαγίαν, ἣτις ἔφερεν εἰς τὸ δεσμωτήριον, ὁ μὲν Ἀμφάρης συλλαβὼν τὸν Ἅγιν, εἶπε «Θά σε ὁδηγήσω πρὸς τοὺς ἐφόρους. ὦ Ἅγι, νὰ δώσῃς λόγον τῶν πράξεών σου». Ὁ δὲ Δαμοχάρης, ὅστις ἦτο εὐρωστος καὶ ὑψηλός, περιετύλιξε τὸ ἐνδύμα του περὶ τὸν τράχηλον τοῦ Ἀγίδος καὶ εἴλκεν αὐτόν. Ἦσαν δὲ καὶ ἄλλοι ἔτοιμοι, οἵτινες ὥθουν ὀπισθεν τὸν Ἅγιν, οὐδεὶς δὲ εὕρισκετο νὰ τὸν βοηθήσῃ, ἀλλ' ἦτο ἐρημία, καὶ οὕτω πῶς ἔφερον αὐτόν εἰς τὸ δεσμωτήριον. Εὐθὺς δὲ ἦλθεν ὁ Λεωνίδας ἔχων μισθοφόρους πολλοὺς καὶ περιεκύκλωσε τὸ δεσμωτήριον. Εἰσῆλθον δὲ καὶ οἱ ἔφοροι καὶ ὅσοι ἐκ τῶν γερουσιαστῶν ἦσαν ἐχθροὶ τοῦ Ἀγίδος, διὰ νὰ τὸν δικάσωσι ὀψιθεν, καὶ ἔλεγον πρὸς αὐτόν νὰ ἀπολογηθῇ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἅγις ἐγέλασε διὰ τὴν εἰρωνείαν αὐτῶν, ὁ μὲν Ἀμφάρης ἠπειλήσεν αὐτὸν ὅτι θὰ μετανόησῃ διὰ τὴν αὐθάδειάν του, ἄλλος δὲ ἐκ τῶν ἐφόρων ἠρώτησεν αὐτόν «Μήπως σε ἐβίασαν νὰ πράξῃς ταῦτα ὁ Λύσανδρος καὶ ὁ Ἀγησίλαος;—Οὐδεὶς μὲ ἐβίασεν, ἀπήντησεν ὁ Ἅγις, ἀλλ' ἐγώ, μιμούμενος τὸν Λυκοῦργον, ἠθέλησα νὰ ἐπαναφέρω τοὺς νόμους αὐτοῦ.—Μενανοεῖς διὰ

τάς πράξεις σου ; ἠρώτησεν αὐτὸν πάλιν ὁ αὐτός, — Δὲν μετανοῶ διὰ τὴν καλλίστην ἀπόφασίν μου, καὶ διόλου δὲν με μέλει ἂν πάθω ὅ τι πάθω», ἀπεκρίθη ὁ Ἅγις.

Οἱ ἔφοροι βλέποντες τὴν ἐπιμονὴν του, κατεδίκασαν αὐτὸν εἰς θάνατον, καὶ διέταξαν τοὺς ὑπηρέτας νά τον παραλάβωσι καὶ νά τον ἀπαγχονίσωσιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ αὐτοὶ δὲν ἐτόλμων νά ἐπιβάλωσι χεῖρα ἐπὶ τοῦ βασιλέως, ὁ Δαμοχάρης ἤρπασε μόνος του τὸν Ἅγιν καὶ τον ἔσυρεν. Ἐν τῷ μεταξὺ ποῖλοί εἶχον μάθῃ τὴν σύλληψιν τοῦ βασιλέως, καὶ ἔξω τοῦ δεσμωτηρίου ἦσαν φῶτα πολλὰ καὶ πολὺς θόρυβος, ἦσαν δὲ καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Ἁγίδος καὶ ἡ μάμμη, καὶ ἐφώναζον νά ἀφήσωσι τὸν βασιλέα τῶν Σπαρτιατῶν νά ἀπολογηθῇ ἐνώπιον τοῦ λαοῦ καὶ νά δικασθῇ φανερά. Διὰ τοῦτο οἱ ἔφοροι ἔσπευσαν νά τον φονεύσωσι, διότι ἔφοβοῦντο μήπως ἔλθωσι τὴν νύκτα πλείότεροι πολῖται καὶ τον ἀρπάσωσι.

Λοιπὸν ὁ Ἅγις, ἐν ᾧ ἐπορεύετο εἰς τὴν ἀγχόνην, καθὼς εἶδέ τινα τῶν ὑπηρετῶν δακρύοντα, εἶπε πρὸς αὐτόν «Μὴ με κλαίης, ὦ ἄνθρωπε, διότι εἶμαι πολὺ καλλίτερος ἐκείνων, οἱ ὅποιοι φονεύουσιν ἐμὲ παρανόμως καὶ ἀδίκως». Οὕτω πως ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς Ἅγις, θυσιασθεὶς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ τῆς πατρίδος του.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἁγίδος, ὁ Λεωνίδας ἔλαβε διὰ τῆς βίας τὴν γῆραν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἔδωκεν εἰς τὸν υἱόν του Κλεομένην. Ἦτο δὲ ὁ Κλεομένης νέος φιλότιμος καὶ μεγαλόφρων, καὶ ἠγάπα πολὺ τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὴν ἀφέλειαν ὅπως καὶ ὁ Ἅγις, μόνον ὅτι δὲν εἶχε τὴν πραότητα ἐκείνου, ἀλλ' ἦτο ζωηρότερος. Πολλάκις δὲ ἠρώτα τὴν γυναῖκά του περὶ τῶν σχεδίων τοῦ Ἁγίδος, καὶ μετὰ προσοχῆς ἤκροατο ὅτε ἐκείνη ἐδιηγεῖτο.

Ἀφ' οὗ δὲ ἀπέθανεν ὁ Λεωνίδας, παρέλαβε τὴν βασιλείαν ὁ Κλεομένης, καὶ κατήργησεν εὐθὺς τὸ ἀξίωμα τῶν ἐφόρων, κατέθεσε τὴν περιουσίαν του καὶ αὐτὸς καὶ οἱ φίλοι του, ἔγινεν ἡ διανομὴ τῆς γῆς, ἤνοιξαν πάλιν τὰ γυ-

μνάσια καὶ αἱ παλαιστραι καὶ τὰ συσσίτια, καὶ οἱ Σπαρτιᾶται ἀνέλαβον πάλιν τὴν παλαιὰν διαίταν, ὀλίγοι μὲν ἐξ ἀνάγκης, οἱ δὲ πλεῖστοι ἐκουσίως. Ἄλλ' ὅμως διὰ νὰ μὴ φαίνεται ὅτι εἶνε μονάρχης, ἀνεκήρυξε συμβασιλέα τὸν ἀδελφόν του Εὐκλείδαν. Καὶ τότε μόνον συνέβη νὰ ἔχῃ ἡ Σπάρτη καὶ τοὺς δύο βασιλεῖς ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας.

Ὁ Κλεομένης, ἀφ' οὗ ἅπαξ ἀπεφάσισε νὰ φέρῃ τὴν Σπάρτην εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς δύναμιν, προσεπάθητε νὰ λάβῃ καὶ τὴν ἀρχηγίαν τῆς Ἀχαιῆς συμπολιτείας. Δῆλα δὴ πολλαὶ πόλεις τῆς Ἀχαιᾶς ἦσαν ἠνωμένοι εἰς μίαν συμμαχίαν, διὰ νὰ συμβοηθῶνται καὶ νὰ ἀποκρούωσι τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἐχθρῶν· ἡ συμμαχία δὲ αὕτη ἐλέγετο Ἀχαικὴ συμπολιτεία καὶ πρωτεύουσαν εἶχε τὸ Αἴγιον, ὅπου ἐγένετο ἅπαξ τοῦ ἔτους γενικὴ συνέλευσις καὶ ἐξελέγοντο εἰς στρατηγὸς καὶ ἄλλοι ἄρχοντες, οἵτινες ἐκυβέρνην τὴν συμπολιτείαν. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τούτους ἡ Ἀχαικὴ συμπολιτεία ἦτο ἰσχυροτάτη, διότι περιελάμβανεν ὅλην σχεδὸν τὴν Πελοπόννησον, πλὴν τῆς Σπάρτης καὶ ὀλίγων τινῶν ἄλλων πόλεων. Στρατηγὸς δὲ αὐτῆς ἦτο ὁ Ἄρατος. Ὁ Κλεομένης λοιπόν, ἔχων συμμαχοὺς τοὺς Αἰτωλοὺς, ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Ἀχαιῶν καὶ ἐνίκησεν αὐτοὺς εἰς πολλὰς μάχας. Ὁ Ἄρατος βλέπων ὅτι μόνη ἡ Ἀχαικὴ συμπολιτεία δὲν δύναται νὰ ἀντισταθῇ κατὰ τοῦ Κλεομένους, ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀντιγόνου, ὁ δὲ Κλεομένης ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ζητήσῃ καὶ αὐτὸς τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου· ἀλλ' αὐτὸς δὲν ἠδυνήθη νὰ στείλῃ βοήθειαν, διότι εἶχε πόλεμον πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Συρίας Σέλευκον. Ὁ Ἀντίγονος λοιπόν, ἀνακηρυχθεὶς ἀρχηγὸς τῆς Ἀχαιῆς συμπολιτείας, ἐπορεύθη μετὰ τριάκοντα χιλιάδων στρατοῦ εἰς τὴν Λακωνίαν· μαθὼν τοῦτο ὁ Κλεομένης ἔσπευσε νὰ τον ἐμποδίσῃ, ἔχων μόνον εἴκοσι χιλιάδας στρατοῦ καὶ κατέλαβε τὰ στενὰ τῆς Σελλασίας. Ἐκεῖ συνηντήθησαν τὰ δύο στρατεύματα,

καὶ οἱ Σπαρτιᾶται μετὰ πεισματώδῃ μάχῃ ἐνικήθησαν, ἐφονεύθη δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς Εὐκλείδης.

Καὶ ὁ μὲν Κλεομένης, ἄφ' οὗ εἶδεν ὅτι οὐδεμία ἐλπίς σωτηρίας ὑπάρχει, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Σπάρτην. Καὶ καθὼς ἦτο ὠπλισμένος, χωρὶς νὰ πῇ τίποτε ἢ νὰ καθήσῃ, ἐν ᾧ ἦτο κατάκοπος, κατέβη εἰς τὸ Γύθειον καὶ ἐπιβίβασθεις μετὰ τῶν φίλων τοῦ εἰς πλοῖον, ἀπέπλευσεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν πρὸς τὸν Πτολεμαῖον, διότι ἤλπιζεν ὅτι θὰ κατορθώσῃ νὰ λάβῃ παρ' αὐτοῦ βοήθειαν καὶ νὰ ἐπανέλθῃ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν Σπάρτην. Ὁ δὲ Ἀντίγονος ἐκυρίευσεν τὴν Σπάρτην ἐξ ἐφοδου καὶ κατέστησεν αὐτὴν σύμμαχον τῆς Μακεδονίας.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου ὑπεδέχθη τὸν Κλεομένην καὶ ὑπεσχέθη εἰς αὐτὸν ὅτι θὰ τον βοηθήσῃ καὶ διὰ στρατοῦ καὶ διὰ χρημάτων· ἀλλὰ δυστυχῶς ἀπέθανε μετ' ὀλίγον. Ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ, ὅχι μόνον δὲν ἠθέλησε νὰ τον βοηθήσῃ, ἀλλὰ καὶ τον ἐφυλάκισε μετὰ δεκατριῶν ἄλλων ἀκολουθῶν του. Ὁ Κλεομένης ἡμέραν τινὰ καθ' ἣν ὁ βασιλεὺς ἔλειπεν ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας, μεθύσας τοὺς φύλακας, ἐξῆλθεν ἐκ τῆς φυλακῆς μετὰ τῶν δεκατριῶν ἀκολουθῶν του καὶ ἑφθήρεις ἔτρεχον εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς Ἀλεξανδρείας κράζοντες καὶ καλοῦντες τὸν λαὸν εἰς ἐπανάστασιν. Ἀλλὰ ὁ λαὸς τόσον ἐξεπλάγῃ ἐκ τῶν κραυγῶν καὶ τόσον ἐφοβήθη, ὥστε παρειθὺς ἐκλείσθη εἰς τὰς οἰκίας του, καὶ δὲν ἐτόλμησε νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃ οὐδὲ νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ. Ἐσπευσεν ὁ Κλεομένης εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ὅπου ἦσαν αἱ φυλακαί, διὰ νὰ ἀπολύσῃ τοὺς φυλακισμένους, ἀλλὰ προφθάσαντες οἱ φύλακες ἔφραξαν τὴν ἀκρόπολιν. Βλέπων ὁ Κλεομένης ὅτι οὐδεμία ἐλπίς σωτηρίας ὑπελείπετο, παρεκίνησε τοὺς ἀκολουθοῦσους του νὰ φονευθῶσι καὶ ἐφονεύθη καὶ αὐτός, διότι δὲν κατέδεχτο νὰ συλληφθῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ ἐξευτελισθῇ.

Οὕτω πως ἀπέθανε καὶ ὁ Κλεομένης τὸ 220 π. Χ., βασιλεύσας τῆς Σπάρτης δεκαἑξ ἔτη, βασιλεὺς σπανίων προτερημάτων καὶ ἀρετῶν.

ΦΙΛΟΠΟΙΜΗΝ

(253—183 π. Χ.)

Ὁ Φιλοποίμην ἐγεννήθη ἐν Μεγαλοπόλει τῆς Ἀρκადίας τὸ ἔτος 253 π. Χ. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ὠνομάζετο Κραυγίς καὶ εἶχε φροντίσῃ πολὺ περὶ τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως τοῦ υἱοῦ του. Εἶχε δὲ ἰδιαιτέραν κλίσιν εἰς τὰ στρατιωτικά, καὶ προσεπάθει νὰ ἔχῃ παράδειγμα τοὺς μεγάλους ἄνδρας τῆς Ἑλλάδος, οἵτινες ἄλλοτε ἐδόξασαν τὴν πατρίδα.

Καὶ εἰς μὲν τοὺς πολέμους αὐτὸς πρῶτος ἐξεκίνει καὶ τελευταῖος ἐπανήρχετο. Ὅτε δὲ δὲν ἦτο πόλεμος, ἐγύμναζε τὸ σῶμά του καὶ το ἔκαμνεν ἐλαφρὸν καὶ ῥωμαλέον, καταγινόμενος ἢ εἰς τὸ κυνήγιον ἢ εἰς τὴν γεωργίαν, διότι εἶχε κτῆμα καλόν. Καθ' ἡμέραν λοιπὸν ἐπορεύετο εἰς τὸ κτῆμα καὶ εἰργάζετο μετὰ τῶν γεωργῶν καὶ τῶν ἀμπελουργῶν. Καὶ ὅσα μὲν χρήματα ἐκέρδαιεν ἐκ τῶν λαφύρων, τὰ ἐδαπάνα ἀγοράζων ἵππους καὶ ὅπλα καὶ πληρώνων λύτρα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν αἰχμαλώτων συμπολιτῶν του· τὴν δὲ περιουσίαν του ἡϋξανε διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς γεωργίας. Μέγα μέρος τῆς ἡμέρας ἀνεγίνωσκε διάφορα συγγράμματα, ὅχι ἀνεξαιρέτως οἷα δὴποτε, ἀλλ' ὅσα ἐνόμιζεν ὅτι εἶνε ὠφέλιμα εἰς τὴν ἀρετὴν, καὶ μάλιστα τὰ στρατιωτικά καὶ τὰς ἱστορίας τῶν πολέμων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ἄλλων. Καὶ ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ Ὀμήρου ἀνεγίνωσκεν ἐκεῖνα τὰ ὅποια διεγείρουσι τὴν ψυχὴν καὶ παροξύνουσιν εἰς τὴν ἀνδρείαν.

Ἦτο δὲ ὁ Φιλοποίμην ἀφελὴς τοὺς τρόπους, μετριοφρων καὶ ἀπλοῦς τὴν ἐνδυμασίαν. Διηγοῦνται δὲ μάλιστα ὅτι ὅτε

ἦτο στρατηγὸς προσεκλήθη εἰς Μέγαρα ὑπὸ τινος φίλου του νὰ μείνῃ ὀλίγας ἡμέρας. Ἡ οἰκοδέσποινα κατεγίνετο νὰ παρασκευάσῃ τὸ δεῖπνον μετὰ πολλῆς ἀκριβείας, ἀφ' οὗ ἐμελλε νὰ φιλοξενήσῃ τὸν στρατηγὸν τῶν Ἀχαιῶν. Ὅτε ἦλθεν εἰς τὴν οἰκίαν ὁ Φιλοποίμην, ἔτυχεν ἀπὼν ὁ οἰκοδεσπότης. Τόσον δὲ ἀπλούστατα ἦτο ἐνδεδυμένος, ὥστε ἡ οἰκοδέσποινα ἐνόμισεν αὐτὸν ὑπηρέτην καὶ πρόδρομον τοῦ στρατηγοῦ. Καὶ ἐπειδὴ ἐβιάζετο νὰ στήσῃ τὸ φαγητόν, παρεκάλεσε τὸν Φιλοποίμην νὰ τὴν βοηθήσῃ καὶ νὰ σχίσῃ ξύλα. Παρευθὺς ὁ στρατηγὸς ἔρριψε κάτω τὴν γλαμύδα του καὶ ἤρχισε νὰ σχίζῃ ξύλα. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἔρχεται ὁ οἰκοδεσπότης, καὶ βλέπων τὸν στρατηγὸν σχίζοντα ξύλα, ἀνεφώνησε « Τί εἶνε τοῦτο, στρατηγέ; » ὁ δὲ Φιλοποίμην ἀπεκρίθη· « Τί εἶνε ἐρωτᾶς; νά, τιμωροῦμαι διὰ τῆς ἀπλότητ᾽ αὐτῆς στολῆς μου ».

Πρώτην φορὰν διεκρίθη ὁ Φιλοποίμην καὶ ἐφάνη ἡ ἀξία του, ἐν τῇ μάχῃ τῆς Σελλασίας, ὅτε ἐνικήθη ὁ βασιλεὺς τῶν Σπαρτιατῶν Κλεομένης καὶ κατεστράφη ὅλη ἡ δύναμις τῆς Σπάρτης. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἦτο ἀπλοὺς ἵππεύς· βλέπων δὲ ὅτι, ἐὰν τὸ ἵππικὸν ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν, θὰ διασκορπίσῃ αὐτούς, εἶπε τὴν γνώμην του εἰς τοὺς στρατηγοὺς τοῦ βασιλέως Ἀντιγόνου, ἀλλ' αὐτοὶ κατεφρόνησαν αὐτόν. Τότε καὶ αὐτὸς ἄνευ διαταγῆς τινος, ὁρμᾷ μετὰ τῶν συμπολιτῶν του καὶ ἐπιπίπτει κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τοὺς διασκορπίζει. Μετὰ τὸ τέλος τῆς μάχης ὁ βασιλεὺς Ἀντίγονος ἠρώτησε τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἵππικοῦ « Διατί ἐξεκίνησε τὸ ἵππικὸν ἄνευ τῆς διαταγῆς μου; » Ἐκεῖνος δὲ ἀπολογούμενος εἶπε « Χωρὶς νὰ θέλωμεν ἐπεπείσαμεν κατὰ τῶν ἐχθρῶν, διότι ἔκαμε τὴν ἀρχὴν κάποιος νέος Μεγαλοπολίτης », ὁ δὲ Ἀντίγονος γελάσας εἶπε « Μάθε λοιπὸν ὅτι αὐτὸς ὁ κάποιος ἔκαμε κατόρθωμα μεγάλου στρατηγοῦ ».

Ἐνεκα τοῦ ἀνδραγαθήματος τούτου ὁ Φιλοποίμην φυσικὰ ἔλαβε πολλὴν ὑπόληψιν καὶ ἐδοξάσθη. Ὁ δὲ Ἀντί—

γόνος προσεπάθησε νά τον περιλάβῃ εἰς τὸν Μακεδονικὸν στρατόν, ὑποσχόμενος βαθμοὺς καὶ χρήματα· ἀλλ' αὐτὸς δὲν ἠθέλησεν, αἰσθανόμενος ὅτι δὲν ἠδύνατο εὐκόλως νά ὑποτάσσεται εἰς ἄλλους. Διὰ νά μὴ κάθηται δὲ ἄργος, ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Κρήτην χάριν ἀσκήσεως καὶ στρατιωτικῶν μελετῶν, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ Κρήτη εἶχε πόλεμον. Ἐμείνει δὲ ἐκεῖ πολὺν χρόνον καὶ ἐγυμνάσθη ἀρκετά, συμπολεμῶν μετὰ τῶν Κρητῶν, οἵτινες ἦσαν καὶ πάντοτε θὰ εἶνε ἄνδρες μάχιμοι καὶ ἐπιτήδριοι εἰς διάφορα στρατηγήματα, ἔτι δὲ σώφρονες καὶ λιτοὶ κατὰ τὴν διαίταν. Ὅτε δὲ ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Κρήτης ἦτο τόσον ἐνδοξος καὶ λαμπρός, ὥστε εὐθὺς διωρίσθη ἀρχηγὸς τοῦ ἱππικοῦ. Παραλαβὼν δὲ τὸ ἱππικὸν εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ἐβελτίωσεν αὐτὸ καὶ κατέστησε τέλειον κατὰ πάντα, διὰ τρόπου εὐφροεστάτου. Βλέπων δηλαδὴ τὴν νοσολαίαν τῆς πατρίδος του ἀρεσκομένην εἰς τὴν πολυτέλειαν καὶ τὰς διασκεδάσεις, προσεπάθησε νά μετατρέψῃ τὰ ἐλαττώματα ταῦτα εἰς προτερήματα. Καὶ πράγματι κατώρθωσε νά πείσῃ τοὺς νέους ἀντὶ νά στολίζονται διὰ πολυτίμων κοσμημάτων καὶ ἐνδυμάτων, νά ἀγοράζωσι λαμπρὰ καὶ πολύτιμα ὅπλα καὶ νά στολίζονται δι' αὐτῶν. Ἦρχισαν λοιπὸν νά ἀγοράζωσι θώρακας ἐπιχρύσους καὶ χαλινοὺς τῶν ἵππων ἀργυροῦς, κράνη μετὰ πτερῶν χρωματιστῶν καὶ γλαμύδας στρατιωτικὰς κεντητάς καὶ ἵππους λαμπροῦς. Ἀντὶ δὲ νά καταγίνωνται εἰς συμπρῖσια καὶ διασκέσεις, ἤρχισαν νά γυμνάζονται εἰς τὰ στρατιωτικὰ καὶ εἰς τὴν ἵππασίαν, φιλοτιμούμενοι τίς νά φανῇ ἐπιδεξιώτερος καὶ νά ἐπαινεθῇ ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του. Οὕτω δὲ κατὰ μικρὸν κατώρθωσεν ὁ Φιλοποίμην νά γυμνάσῃ τοὺς συμπολίτας του, καὶ νά καταστήσῃ αὐτοὺς στρατιώτας ἀρίστους, μετὰ τῶν ὁποίων διέπραξε τόσα ἀνδραγαθήματα καὶ ἐδόξασε τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολίτειαν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην βασιλεὺς τῆς Σπάρτης ἦτο ἀνῆλικον παιδίον, ἐπίτροπος δὲ αὐτοῦ ἦτο νέος τις ζωηρὸς

ὀνομαζόμενος Μαχανίδας, ὅστις ἐκυβέρνηα τὴν Σπάρτην ὡς τύραννος. Οὗτος λοιπόν, θέλων νὰ καθυποτάξῃ τὴν Πελοπόννησον, εἰσέβαλε μετὰ πολλοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Μαντινείαν. Καθὼς δὲ ἦλθεν ἡ εἶδησις αὕτη, εὐθὺς ὁ Φιλοποίμην ἐξεκίνησε μετὰ τοῦ Ἀχαιικοῦ στρατοῦ πρὸς τὴν Μαντινείαν. Καὶ οἱ δύο δὲ στρατοὶ παρετάχθησαν πλησίον τῆς πόλεως ταύτης. Γενομένης δὲ μάχης, ἐνίκων κατ' ἀρχὰς οἱ Σπαρτιᾶται, ἔπειτα ὅμως ὁ Φιλοποίμην ἐφορμήσας κατὰ τοῦ Μαχανίδου, ὅστις ἔτρεχεν ἔφιππος καὶ προσεπάθει νὰ πηδῇ τὴν τάφρον μεγάλην καὶ βαθεῖαν ἐφόνευσεν αὐτὸν καὶ τὸν ἔρριψεν ἀπὸ τοῦ ἵππου. Ἐφονεύθησαν τετρακισχίλιοι περίπου Σπαρτιᾶται καὶ ἐζωγρήθησαν πλείστοι ὅσοι. Ἐμείνε δὲ νικητὴς ὁ Ἀχαιικὸς στρατὸς (208 π.Χ.). Θαυμάσαντες οἱ Ἀχαιοὶ τὸ κατόρθωμα τοῦτο τοῦ στρατηγοῦ τῶν καὶ τὴν στρατηγικὴν αὐτοῦ ἱκανότητα, ἔστησαν εἰς τοὺς Δελφοὺς χαλκοῦν ἀνδριάντα ἔφιππον, παριστάοντα τὸν Φιλοποίμενα τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἐφόνευε τὸν Μαχανίδαν.

Τὸν Μαχανίδαν διεδέχθη ὁ τύραννος Νᾶβις, ἄνθρωπος σκληρότατος καὶ θηριώδης, ὅστις μετὰ τινα ἔτη κατέλαβε τὴν Μεσσήνην αἰφνιδίως. Κατ' ἐκεῖνο δὲ τὸ ἔτος ἔτυχε νὰ εἶνε ἄλλος στρατηγός, ὁ Λύσιππος ὁ Φιλοποίμην προέτρεπεν αὐτὸν νὰ βοηθήσῃ τοὺς Μεσσηνίους· ἀλλ' ἐκεῖνος ἔλεγεν ὅτι εἶνε ἀργὰ πλέον, διότι οἱ ἐχθροὶ εἶνε ἐντὸς τῆς πόλεως. Τότε καὶ ὁ Φιλοποίμην χωρὶς νὰ εἶνε στρατηγός, παρέλαβε τοὺς συμπολίτας του καὶ ἐξεστράτευσεν εἰς Μεσσήνην. Οὗτοι δὲ προθύμως ἠκολούθησαν αὐτὸν, χωρὶς νὰ περιμείνωσι νὰ ἔλθῃ ὁ διορισμός του, διότι ἐσέβοντο αὐτὸν καὶ εἶχον πεποιθήσιν εἰς τὴν στρατηγικὴν αὐτοῦ ἱκανότητα. Καὶ πράγματι ὁ Νᾶβις, καθὼς ἔμαθεν ὅτι ἔρχεται ὁ Φιλοποίμην, εὐθὺς διέλυσε τὸ στόπεδόν του καὶ ἔφυγε νύκτα ἐκ τῆς Μεσσήνης, νομίσας εὐτυχίαν του ὅτι κατῴρθωσε νὰ διαφύγῃ σῶος. Οὕτω δὲ ἡ Μεσσήνη ἠλευθερώθη. Ἀλλοτε δὲ, ἐν ᾧ οἱ Βοιωτοὶ

ἐπολιόρκουν τὰ Μέγαρα καὶ εἶχον πολλὰς ἐλπίδας ὅτι θά τα κυριεύσωσι ταχέως, ἐξαίφνης διεδόθη εἰδησις ὅτι τάχα ἔρχεται ὁ Φιλοποίμην εἰς βοήθειαν τῶν πολιορκουμένων· οἱ Βοιωτοὶ ἀφίνουν τὰς κλίμακας ἐστηριγμένους εἰς τὰ τεῖχη τῆς πόλεως, καὶ φεύγουν καὶ ἀκόμη φεύγουν.

Ὁ Φιλοποίμην ἦτο ἀνὴρ δραστήριος καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ μένῃ ἀργός· ἐθεώρει δὲ τὴν στρατηγικὴν καὶ πολεμικὴν τέχνην ὡς ἐπιτήδευμα, εἰς τὸ ὅποιον ὤφειλε νὰ καταγίνεται πάντοτε. Ὅθεν ὅσάκις δὲν ἐξελέγετο στρατηγός, ἐζήτηι ἄλλου πολέμους καὶ μάχας. Διὰ τοῦτο μετέβη ἐκ δευτέρου εἰς τὴν Κρήτην, ὅπου τὸν προσεκάλεσαν οἱ Κρήτες καὶ τὸν διώρισαν στρατηγόν. Ἐκεῖ δὲ ἀνδραγαθίσας καὶ θαυμασθεὶς, ἐπανήλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, διότι ἔμαθεν ὅτι ὁ Νάβις, λαβὼν θάρρος ἕνεκα τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ, ἐπολιώρκησε τὸ Γύθειον ὅποιον κατεῖχον οἱ Ἀχαιοί. Διορισθεὶς δὲ στρατηγός τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Νάβιδος, καὶ κατακαύσας τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἐνίκησεν αὐτὸν κατὰ κράτος πλησίον τῆς Σπάρτης.

Μετ' ὀλίγα ἔτη ὁ μὲν Νάβις ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν συμμάχων τοῦ Αἰτωλῶν, ὁ δὲ Φιλοποίμην ἀρπάσας τὴν εὐκαιρίαν, ἐπιπίπτει κατὰ τῆς Σπάρτης, καὶ πείθει τοὺς Σπαρτιάτας νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας. Διὰ τὸ κατόρθωμα δὲ τοῦτο ἐκέρδησε τὴν ὑπόληψιν καὶ τὸν θυμασμόν τῶν συμπολιτῶν του, διότι δὲν ἦτο μικρὸν πράγμα νὰ γίνῃ ἡ Σπάρτη μέρος τῆς Ἀχαΐας· ἐκέρδησε δὲ καὶ τὴν εὐνοίαν τῶν ἀρίστων οἰκογενειῶν τῆς Σπάρτης, αἵτινες ἤλπισαν ὅτι θὰ ἔχωσι τὸν Φιλοποίμενα φύλακα τῆς ἐλευθερίας των. Ὡς δεῖγμα δὲ τῆς εὐγνωμοσύνης των οἱ Σπαρτιάται ἀπέστειλαν πρὸς τὸν Φιλοποίμενα δῶρον τέσσαρα ἑκατομμύρια δραχμῶν, τὰ ὅποια εἶχον εἰσπράξῃ ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν κτηματῶν τοῦ τυράννου Νάβιδος.

Ἄλλ' ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἐφάνη ὁ Φιλοποίμην ὅτι ἦτο ἀνὴρ πράγματι ἄριστος· διότι πρῶτον μὲν οὐδεὶς

ἐκ τῶν Σπαρτιατῶν ἤθελε νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς τοιοῦτον ἄνδρα περὶ δωροδοκίας, ἀλλὰ φοβούμενοι καὶ ἀποφεύγοντες, ἀνέθεσαν τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν Τιμόλαον, τὸν φίλον τοῦ Φιλοποίμενος, Ἐπειτα δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Τιμόλαος, ὡς ἦλθεν εἰς Μεγαλόπολιν καὶ ἐφιλοξενήθη ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Φιλοποίμενος, καὶ κατενόησεν ὅτι ἡ σοβαρότης τῆς ὁμιλίας αὐτοῦ καὶ ἡ λιτότης καὶ τὸ ἦθος ἦτο ἀδύνατον νὰ νικηθῶσιν ὑπὸ χρημάτων, ἀπεσιώπησε περὶ τῆς δωρεᾶς, καὶ εὗρεν ἄλλην τινὰ πρόφασιν τοῦ ταξειδίου του, καὶ ἀπῆλθεν εἰς Σπάρτην ἄπρακτος. Καὶ πάλιν ἐκ δευτέρου ἐπέμφθη καὶ ἔπαθε τὸ αὐτό. Μόλις δὲ μετὰ βίας εἰς τὸ τρίτον ταξειδίον ἐδήλωσε πρὸς τὸν Φιλοποίμενα τὴν ἐπιθυμίαν τῆς Σπάρτης. Ὁ δὲ Φιλοποίμην ἀκούσας μετὰ χαρᾶς τὴν ἀπόφασιν τῶν Σπαρτιατῶν, ἦλθε μόνος του εἰς τὴν Σπάρτην καὶ εἶπε πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας « Μὴ δίδετε δῶρα διὰ νὰ ἀγοράζετε τοὺς καλοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς φίλους, τοὺς ὁποίους δύνασθε νὰ ἔχετε δωρεάν, ἀλλὰ τοὺς κακοὺς νὰ ἀγοράζετε διὰ χρημάτων, διὰ νὰ τοὺς ἀποστομώνετε νὰ μὴ σας ἐνοχλῶσι καὶ σας βλάπτωσι». Τοιοῦτος ἦτο ὁ Φιλοποίμην καὶ ὡς πρὸς τὰ χρήματα.

Κατὰ τὸ ἐβδομηκοστὸν δὲ ἔτος τῆς ἡλικίας του ὁ Φιλοποίμην ἐξελέχθη στρατηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας ὀγδόην φοράν. Ἠλπιζε δὲ ὅτι θὰ διέλθῃ τὸ ἔτος τοῦτο τῆς στρατηγίας του ἄνευ τινὸς πολέμου, καὶ ὅτι τὰ πράγματα τῆς πατρίδος θὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς αὐτὸν νὰ ζήσῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου του ἐν ἡσυχίᾳ. Ἀλλὰ δυστυχῶς τὰ πράγματα ἀπέβησαν παρὰ τὴν θέλησίν του καὶ παρὰ τὰς ἐλπίδας του. Λέγεται μάλιστα ὅτι ἡμέραν τινὰ ἐν τινι συναναστροφῇ ἔγινε λόγος περὶ τινος στρατηγοῦ, ὅστις εἶχε φήμην ἄνδρὸς ἔχοντος μεγάλην στρατηγικὴν ἰκανότητα, ὁ δὲ Φιλοποίμην εἶπε « Καὶ ἀξίζει νὰ γίνεταί λόγος περὶ στρατηγοῦ, ὅστις ἐστάθη καὶ τον συνέλαβον ζωντανὸν οἱ ἐχθροί;» Καὶ ποῦ νὰ εἰζευρεν ὁ δύτμοιρος γέρων τί ἔμελλε νὰ γίνῃ μετ' ὀλίγον!

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπειστάτησεν ἡ Μεσσήνη, ἀρχηγὸς δὲ τῆς ἀποστασίας ἦτο Μεσσήνιος τις ὀνομαζόμενος Δεινοκράτης γνωστὸς μόνον διὰ τὴν κακίαν του καὶ τὴν αὐθάδειαν. Ὁ δὲ Φιλοποίμην ἔτυχε τότε νὰ εἶνε ἀσθενὴς ἐν Ἀργεὶ· μαθὼν δὲ ταῦτα ἔσπευσεν εὐθὺς εἰς τὴν Μεγαλόπολιν, ὅπου ἔφθασεν αὐθημερόν διατρίξας εἴκοσιν ὥρων δρόμον. Εὐθὺς δὲ παρέλαβε τοὺς ἱππεῖς, οἵτινες ἦσαν οἱ ἐπιστημότατοι τῶν πολιτῶν καὶ νεώτατοι· ἠκολούθησαν δὲ τὸν Φιλοποίμενα ἐκουσίως, διότι τὸν ἠγάπων καὶ ἐφιλοτιμοῦντο νὰ τον ἔχωσιν ἀρχηγόν των. Ἐσπευσαν δὲ πρὸς τὴν Μεσσήνην καὶ συνήντησαν τὸν Δεινοκράτην, καὶ μάχης γενομένης ἔτρεψαν αὐτὸν εἰς φυγὴν. Ἀλλ' ἐξαίρνης ἦλθεν ἐπικουρία πεντακοσίων ἱππέων, οἵτινες ἐφώρμησαν κατὰ τῶν Ἀχαιῶν, ταυτοχρόνως δὲ καὶ οἱ ἡττημένοι ἐπέστρεψαν καὶ κατέλαβον τοὺς περίξ λόφους, λαβόντες θάρρος ἐκ τῆς παρουσίας τῶν ἱππέων. Ὁ Φιλοποίμην ἐπειδὴ εἶχεν ὀλιγωτέρους ἱππεῖς, φοβηθεὶς μήπως περικυκλωθῇ, ὑπεχώρησε διὰ τόπων δυσβάτων. Διὰ νὰ δώσῃ δὲ καιρὸν εἰς τοὺς ἱππεῖς του νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἔμεινεν αὐτὸς τελευταῖος, καὶ πολλάκις ἐπέπιπτε κατὰ τῶν πολεμίων, οἵτινες δὲν ἐτόλμων νὰ τον προσβάλωσιν, ἀλλὰ μακρόθεν ἐκραύγαζον διὰ νὰ φοβίσωσι τοὺς ἱππεῖς αὐτοῦ.

Καὶ οἱ μὲν ἱππεῖς ἔφρουγον, ὁ δὲ Φιλοποίμην χωρὶς νὰ το καταλάβῃ ἔμεινε πολὺ ὀπίσω καὶ ἀπεμονώθη μεταξὺ τῶν πολεμίων. Καὶ οὐδεὶς μὲν ἐτόλμησε νὰ τον πλησιάσῃ καὶ νὰ ἀπλώσῃ ἐπάνω του, ἀλλὰ, ἐν ᾧ ἔτρεχεν εἰς μέρη πετρώδη καὶ ἀπόκρημνα, κτυπῶν τὸν ἵππον διὰ τῆς μάστιγος, ὁ ἵππος ὠλίσθησε καὶ τον ἔρριψε κάτω. Ἡ κεφαλὴ τοῦ ἐκτύπησε καὶ ἔμεινεν ἀναυδὸς καὶ ἀναίσθητος πολλὴν ὥραν. Ἐσπευσαν εὐθὺς οἱ πολέμιοι, καὶ ἰδόντες αὐτὸν ἀκίνητον, ἐνόμισαν ὅτι ἀπέθανε καὶ προσεπάθουν νὰ στρέψωσι τὸ σῶμά του διὰ νὰ του ἀφαιρέσωσι τὰ δόπλα. Ἀλλ' ὁ Φιλοποίμην ἐσήκωσε τὴν κεφαλὴν του καὶ

εἶδε περίξ αὐτοῦ· τότε εὐθὺς πάντες ὤρμησαν κατ' ἐπάνω του, ἔδεσαν τὰς χεῖράς του ὀπίσω, καὶ τον ὠδήγουν εἰς τὴν Μεσσήνην, ὑβρίζοντες καὶ ἐμπαίζοντες τον ἄνδρα, ὅστις οὐδέποτε ἤλπιζεν ὅτι ἡδύνατο νὰ πάθῃ ταῦτα οὐδὲ εἰς τὸ ὄνειρόν του.

Ὡς δὲ διεδόθη ἡ εἰδήσις εἰς τὴν Μεσσήνην ὅτι συνελήφθη ζῶν ὁ Φιλοποίμην, πάντες οἱ πολῖται ἔσπευσαν μετὰ χαρᾶς εἰς τὰς πύλας τῆς πόλεως. Καθὼς δὲ εἶδον τὸν Φιλοποίμενα ἐλκόμενον παρ' ἄξιαν καὶ τῆς δόξης του καὶ τῶν τροπαίων του, τὸν ἐλυπήθησαν οἱ πλεῖστοι, ὥστε καὶ ἐδάκρυσαν καὶ ἐλεεινολόγησαν τὴν ἀνθρωπίνην δύναμιν, διότι εἶνε πρᾶγμα μηδαμηνόν, εἰς τὸ ὅποῖον δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ τις πίστιν. Πάντες δὲ ἐφιθύριζον μεταξύ των « δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ὁ Φιλοποίμην εὐηργέτησε τὴν πόλιν μας, καὶ ἀπέδωκεν εἰς ἡμᾶς τὴν ἐλευθερίαν, ἐκδιώξας τὸν τύραννον Νᾶβιν ». Ὀλίγοι δέ, χαριζόμενοι εἰς τὸν Δεινοκράτην, προέτρεπον αὐτὸν νὰ φονεύσῃ τὸν Φιλοποίμενα. Αὐτὸς ὅμως ἐφυλάκισεν αὐτὸν εἰς φυλακὴν ὑπόγειον προσωρινῶς, διὰ νὰ σκεφθῇ τί πρέπει νὰ κάμῃ.

Οἱ δὲ ἱππεῖς τῶν Ἀχαιῶν, ἅρ' οὗ ἑσταμάτησαν εἰς τι μέρος, καὶ εἶδον ὅτι λείπει ὁ Φιλοποίμην καὶ δὲν φαίνεται πουθενά, ἤρχισαν νὰ τον ἀναζητῶσι. Λέγοντες μεταξύ των « εἶνε ἐντροπὴ καὶ ἄδικον νὰ ἀφίσωμεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν πολεμίων τὸν στρατηγὸν μας, ὅστις ἀψήφησε τὴν ζωὴν του διὰ νὰ μας σώσῃ ». Ἐξήτασαν λοιπὸν μετ' ὀπίσθον καὶ ἔμαθον τὴν σύλληψιν τοῦ Φιλοποίμενος, καὶ ἀνῆγγειλαν τὴν θλίβεράν εἰδήσιν εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας. Ἡ δὲ συμπολιτεία παρευθὺς ἀπεφάτισε νὰ ἀποστείλῃ πρέσβεις καὶ νὰ ζητήσῃ τὸν ἄνδρα παρὰ τῶν Μεσσηνίων, ἤρχισε δὲ καὶ νὰ παρασκευάζεται εἰς πόλεμον.

Καὶ οὗτοι μὲν λοιπὸν ταῦτα ἔπραττον. Ἀφ' οὗ δὲ ἐνύκτωσε καὶ τὸ πλῆθος διελύθη καὶ ἕκαστος ἀπεχώρησεν εἰς τὴν οἰκίαν του, ὁ Δεινοκράτης φοβούμενος μήπως ὁ

λαὸς κάμῃ διαδήλωσιν ὑπὲρ τοῦ Φιλοποίμενος, ἀνοίξας κρυφίως τὴν φυλακὴν, διέταξεν ὑπ' ἄλληλόν τινα νὰ καταβῇ εἰς τὴν φυλακὴν καὶ νὰ δώσῃ τὸ κώνειον εἰς τὸν Φιλοποίμενα· νὰ σταθῇ δὲ ἐκεῖ ἕως ὅτου ὁ Φιλοποίμην τὸ πῆρ ὅλον. Ὅτε εἰσῆλθεν ὁ ὑπ' ἄλληλος, εὗρε τὸν Φιλοποίμενα πλαγιασμένον, δὲν ἐκοιμᾶτο ὁμῶς, ἀλλὰ ἦτο περίλυπος καὶ τεταραγμένος. Καθὼς δὲ εἶδε τὸ φῶς, καὶ τὸν ὑπ' ἄλληλον κρατοῦντα εἰς τὴν χεῖρα τὸ ποτήριον, ἀνεκάθισε μόλις καὶ μετὰ βίας, διότι ἠσθάνετο μεγάλην ἀτονίαν. Ἔλαβεν ἔπειτα τὸ ποτήριον, καὶ τὸν ἠρώτησεν ἐὰν ἔχῃ εἶδῃσιν τί ἀπέγιναν οἱ ἵππεῖς του, καὶ μάλιστα ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἱππικοῦ, ὁ Λυκόρτας. Ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνος εἶπεν ὅτι ἐσώθησαν οἱ περισσότεροι, ὁ Φιλοποίμην τότε ἐκίνησε τὴν κεφαλὴν καὶ ἀπέβλεψε πρὸς τὸν ὑπ' ἄλληλον μετὰ πραότητος καὶ εἶπε «Καλὴ εἶνε ἡ εἶδησίς σου, ἂν δὲν κατεστράφημεν ἐντελῶς!» Χωρὶς δὲ νὰ εἴπῃ ἄλλο τι ἢ νὰ ἐκβαλῇ φωνήν, ἔπιεν ὅλον τὸ ποτήριον καὶ πάλιν ἐπλαγίασε, καὶ ταχέως ἀπεσβέσθη, διότι τὸ σῶμά του ἦτο ἐξηντλημένον.

Καθὼς δὲ ἦλθεν εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς ἡ εἶδησις τοῦ θανάτου τοῦ Φιλοποίμενος, τὰς μὲν πύλεις αὐτῶν κατέλαβε κοινὴ κατήφεια καὶ πένθος, καὶ εὐθὺς συνελθόντες εἰς Μεγαλόπολιν ἀπεφάσισαν νὰ τιμωρήσωσι τοὺς φονεῖς ἄνευ ἀναβολῆς. Ἐξέλεξαν στρατηγὸν τὸν Λυκόρταν, ὅστις εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μεσσήνην καὶ καθυπέταξεν αὐτήν. Καὶ ὁ μὲν Δεινοκράτης ἠὺτοκτόνησεν, ἐκ δὲ τῶν ἄλλων συννόχων αὐτοῦ, ἄλλοι μὲν ἠὺτοκτόνησαν, ἄλλοι δὲ συνελήφθησαν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Λυκόρτα, διὰ νὰ δικασθῶσι καὶ τιμωρηθῶσι κατὰ τὸν νόμον.

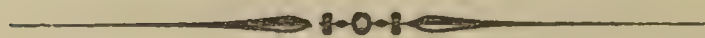
Ἀφ' οὗ δὲ ἔκαυσαν τὸ σῶμα καὶ ἔθεσαν τὴν τέφραν ἐντὸς ὑδρίας, ἀνεχώρησαν ἐκ τῆς Μεσσήνης ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει. Πάντες ἦσαν ἐστεφανωμένοι, πάντες ἐδάκρυον, προεπορεύοντο δὲ σιδηροδέσμιοι οἱ ἐχθροί. Αὐτὴν δὲ τὴν ὑδρίαν, μόλις φαινομένην ἕνεκα τοῦ πλήθους τῶν ταινιῶν

καὶ τῶν στεφάνων, ἐκόμιζεν ὁ Πολύβιος, ὁ υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, οἱ δὲ στρατιῶται ὠπλισμένοι ἠκολούθουν. Οἱ δὲ κάτοικοι τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων, διὰ τῶν ὁποίων διήρχετο ἡ πομπή, ἐξήρχοντο ὡς ἐὰν ἐμελλόν νὰ προὔπαντήσωσι τὸν Φιλοποίμενα ζῶντα καὶ ἐπανερχόμενον ἐκ τῆς ἐκστρατείας, ἠσπάζοντο τὴν ὑδρίαν, καὶ συμπαρηκολούθουν τὴν πομπὴν εἰς τὴν Μεγαλόπολιν.

Ὅτε δὲ ἔφθασαν εἰς τὴν Μεγαλόπολιν, ἐξῆλθοι εἰς προὔπαντησιν τοῦ Φιλοποίμενος καὶ οἱ γέροντες μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδίων, καὶ θρῆνος πολὺς ἔγινε καὶ κλαυθμὸς πάντων τῶν πολιτῶν καὶ ὅλου τοῦ στρατεύματος, καὶ ὅλη ἡ πόλις ἐφαίνετο ὅτι ἐπόθει τὸν ἐνδοξὸν ἄνδρα, διότι εἵξευρεν ὅτι μετὰ τοῦ Φιλοποίμενος ἔχανε καὶ τὰ πρωτεῖα μεταξὺ τῶν Ἀχαϊκῶν πόλεων.

Ὁ Φιλοποίμην ἐτάφη μετὰ μεγάλης πομπῆς, ὡς ἦτο ἐπόμενον, καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἐλιθοβολήθησαν οἱ αἰχμάλωτοι Μεσσήνιοι. Πᾶσαι δὲ αἱ πόλεις ἐψήφισαν εἰς μνήμην αὐτοῦ μεγάλας τιμὰς καὶ ἔστησαν ἀνδριάντας. Μάλιστα δὲ ἡ πατρίς αὐτοῦ Μεγαλόπολις ἐψήφισε νὰ ἐκφωνῶνται κατ' ἔτος ἐγκώμια τῆς ἀνδρείας του καὶ οἱ νέοι νὰ ψάλλωσιν ὕμνους.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Φιλοποίμην, ὁ τελευταῖος Ἑλλήνων ὅπως τὸν ὠνόμασαν οἱ ἱστορικοί· καὶ δικαίως, διότι μετὰ τοῦ ὀνόματός του τελευτᾷ καὶ ὁ κατάλογος τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ἀγησίλαος	Σελ.	135	Λεωνίδας	Σελ.	48
Ἄγις	»	190	Λυκοῦργος	»	3
Ἀλέξανδρος . . .	»	162	Μιλτιάδης	»	39
Ἀλκιβιάδης	»	109	Ξενοφῶν	»	130
Ἀριστείδης	»	67	Παυσανίας	»	144
Ἀριστόδημος . . .	»	10	Πεισίστρατος . .	»	33
Ἀριστομένης . . .	»	15	Πελοπίδας	»	144
Δημοσθένης	»	181	Περικλῆς	»	91
Ἐπαμεινώνδας . .	»	144	Σόλων	»	24
Θεμιστοκλῆς . . .	»	55	Σωκράτης	»	124
Θρασύβουλος . . .	»	120	Φίλιππος	»	156
Κίμων	»	82	Φιλοποίμην	»	197
Κλεομένης	»	190			

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΑΥΓΟΥΣΤΟΝ ΤΟΥ 1892

Ἀρ.θ. 3114.

Πρὸς χρῆσιν τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων
καὶ Παρθεναγωγείων

Γαλλῶν Λατινικὸν Ἀναγνώσματ' ἄριον	Δρ	1,—
Δροσίνη Γ. καὶ Κασδόνη Νεο-Λ. Ἀναγνώσματα Τομ. Α'	»	1,80
» » » » » » » Β'	»	2,15
» » » » » » » Γ'	»	1,80
Ζηκίδου Γ. Δ. Διδακτικὴ Γράμ. τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου	»	2,50
» » » Κατάλογος Ἀνωμάλων ῥημ. καὶ ὀνομάτων.	»	2,50
Καταιβαίνη Κωνστ. Σ. Συντακτικὸν τῆς Ἑλλ. Γλώσσης.	»	1,25
Κρασσᾶ Φιλ. Γραμματικὴ τῆς Γαλλικῆς Γλώσσης	»	1,50
Κωνσταντινίδου Ἀνέστη Ἑλληνικὴ Χρηστομάθεια ἐξ Ἑλλήνων πεζογράφων. συνταχθεῖσα κατὰ τὸ προ- γραμμα τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας Τόμ. Α'	λεπ.	70
» Β'	»	90
» Γ'	Δρ.	1,40
— Νεώτατος Γεωγραφικὸς Ἀτλας χρυσόδετος συν- ταχθεὶς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεωτάτων Εὐρωπαϊκῶν ἐκδόσεων κατ' ἔγκρισιν τοῦ Ὑπουργείου.	»	9,
Κωνσταντινίδου Α. Ὁρθογραφικὰ γυμνάσματα.	»	1,50
— Στοιχειώδης Φυσιογνωσία περιέχουσα σύντομον Φυσικὴν, Χημείαν καὶ Κοσμογραφίαν.	»	2,50
— Στοιχειώδης Φυσιογνωσία περιέχουσα σύντομον Ζωολογίαν, Ὀρυκτολογίαν καὶ Φυτολογίαν.	»	2,50
Ααζαρίδου Η. Μεγάλῃ Καλλιγραφία Ἑλληνικὴ, Γαλλικὴ, καὶ Γερμανικὴ	»	1,25
Μουσάκη Ἰγνατίου Ἰερὰ Ἱστορία Κ. Διαθήκης.	»	1,20
» » » » Π. »	»	1,20
» » Χριστιανικὴ Κατήχησις	»	1,30
Στάη Σ. Ἀριθμητικὰ Προβλήματα	»	2,50
Μουστάκα Εὐαγγ. Λατινικὸν Ἀναγνώσματ' ἄριον διὰ τὴν Γ' τάξιν τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων.	»	1,50
Παπαγιαννοπούλου Χ. Γεωγραφία φυσικὴ καὶ πολιτικὴ κατὰ τὸ πρόγραμμα τοῦ Ὑπουργείου.	»	2,75
Πουλίου Χ. Γραμματικὴ τῆς Λατινικῆς Γλώσσης κατὰ τὸ πρόγραμμα τοῦ Ὑπουργείου.	»	1,—

Τιμᾶται δραχ. 2.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

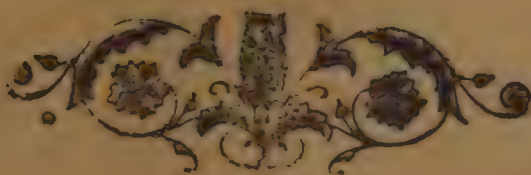
ΕΠΙΤΟΜΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

καὶ τὰ σπουδαιότατα γεγονότα τῆς παγκοσμίου ἱστορίας

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΗΣ Γ' ΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΩΝ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΟΛΛΩΙ ΒΕΛΤΙΩΝ

ΕΚΔΟΤΗΣ
ΑΝΕΣΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1892

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΕΠΙΤΟΜΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

καὶ τὰ σπουδαιότατα γεγονότα τῆς παγκοσμίου ἱστορίας

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΗΣ Γ' ΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΩΝ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΟΛΛΩΙ ΒΕΛΤΙΩΝ

ΕΚΔΟΤΗΣ

ΑΝΕΣΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1892

Πᾶν ἀντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφήν τοῦ συγγραφέως καὶ τὴν
σφραγίδα τῶν καταστημάτων τοῦ ἐκδότου, ἄλλως θεωρεῖται ὡς
προῖόν τυποκλοπίας.

Α. Α. Δοκίμης

ΟΡΙΑ ΚΑΙ ΜΕΡΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἑλλάς καὶ διαιρέσεις αὐτῆς. Ἑλλάς ὠνομάζετο πᾶσα χώρα κατοικουμένη ὑπὸ Ἑλλήνων ἐν τε τῇ Εὐρώπῃ, τῇ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Ἀφρικῇ. Ἀλλ' οἱ ἀρχαῖοι γεωγράφοι Ἑλλάδα ἐθεώρουν κυρίως τὴν χώραν τὴν ἐκτεινομένην ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου, τῶν Καμβουνίων καὶ τῶν Κεραιυνίων ὀρέων μέχρι τῶν ἀκρωτηρίων Ταινάρου καὶ Σουνίου μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν νήσων τοῦ Ἰονίου καὶ Αἰγαίου πελάγους. Ἡ χώρα αὕτη, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐμεγαλουργήσε τὸ Ἑλληνικὸν γένος, ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων μερῶν, ἥτοι τῆς Βορείου Ἑλλάδος, τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων.

Βόρειος Ἑλλάς. Ἡ Βόρειος Ἑλλάς διχοτομουμένη ὑπὸ τοῦ ὄρους Πίνδου περιλαμβάνει δύο χώρας, πρὸς δυσμὰς μὲν τὴν ἀπὸ τῶν Κεραιυνίων ὀρέων μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου ἐκτεινομένην Ἡπειρον, πρὸς ἀνατολὰς δὲ τὴν ἀπὸ τῶν Καμβουνίων καὶ Ὀλύμπου μέχρι τῆς Οἴτης φθάνουσαν Θεσσαλίαν. Καὶ ἡ μὲν Ἡπειρος κατὰ τὰ ἐν αὐτῇ οἰκοῦντα κυριώτατα φύλα, Χάονας, Θεσπρωτοὺς καὶ Μολοσσούς, διηρεῖτο εἰς τρία τμήματα, τὴν Χαονίαν, τὴν Θεσπρωτίαν καὶ τὴν Μολοσσίδα, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἔκειτο ἡ Δωδώνη, περίφημος διὰ τὸ ἀρχαιότατον πελασγικὸν μαντεῖον τοῦ Διός. Ἡ δὲ Θεσσαλία διηρεῖτο εἰς τέσσαρα τμήματα, τὴν Ἑστιαῖωτιν, τὴν Φθιώτιν, τὴν Θεσσαλιῶτιν καὶ τὴν Πελασγιῶτιν ἢ τὸ Πελασγικὸν Ἄργος. Διὰ δὲ μεταγενεστέρως κατακτήσεως προσετέθη καὶ ἡ Μαγνησία ὡς πέμπτον τμήμα.

Στερεὰ Ἑλλάς. Ἡ Στερεὰ Ἑλλάς, ἐκτεινομένη ἀπὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, τῆς Οἴτης καὶ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου μέχρι τοῦ Κοριν-

θιακοῦ καὶ Σαρωνικοῦ, περιελάμβανε ἑννέα χώρας· τρεῖς δυτικάς, τὴν Ἀκαρνανίαν, Αἰτωλίαν καὶ τὴν Ὀζολίδα· τέσσαρας ἀνατολικάς, τὴν Λοκρίδα, Βοιωτίαν, Ἀττικὴν καὶ Μεγαρίδα, καὶ δύο ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν, τὴν Δωρίδα καὶ Φωκίδα.

° **Πελοπόννησος.** Ἡ Πελοπόννησος, ἐκτεινομένη πρὸς νότον τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου καὶ δι' αὐτοῦ συνεχομένη μετὰ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, περιελάμβανε ἑννέα αὐτονόμους χώρας, ἥτοι τὴν Κορινθίαν, τὴν Σικυωνίαν, τὴν Ἑλιν, τὴν Μεσσηνίαν, τὴν Λακωνικὴν, τὴν Ἀργολίδα, καὶ τὴν Ἀρκαδίαν.

Νῆσοι. Αἱ νῆσοι τοῦ Ἰονίου καὶ τοῦ Αἰγαίου Πελάγους συνδέουσι τὴν Ἑλλάδα μετὰ τῶν λοιπῶν χωρῶν τῆς Μεσογείου Θαλάσσης· οὕτως αἱ Ἰόνιοι νῆσοι συνδέουσιν αὐτὴν μετὰ τῆς Ἰταλίας, αἱ βόρειοι Σποράδες καὶ αἱ νῆσοι τοῦ Θρακικοῦ πελάγους μετὰ τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης, αἱ Κυκλάδες καὶ νότιοι νῆσοι μετὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ τέλος τὰ Κύθηρα, ἡ Κρήτη καὶ ἡ Κύπρος μετὰ τῆς Κυρηναίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας.

ΜΕΡΟΣ Α'.

ΕΠΙΤΟΜΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΚΑΙ ΗΡΩΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Πελασγοί. Οἱ Πελασγοὶ ἦσαν οἱ ἀρχαιότατοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος, ἐλθόντες ἐκ τῆς Ἀσίας. Οὗτοι ἀνῆκον εἰς τὴν Ἀρίαν φυλὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουσι πάντες οἱ Εὐρωπαῖοι. Ἀφοῦ δὲ διεδόθησαν εἰς ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους αὐτῆς, ἔλαβον καὶ ἄλλα πολλά ὀνόματα ἀπὸ τῶν ὀνομάτων τῶν διαφόρων αὐτῶν ἀρχηγῶν ἢ τῶν χωρῶν, τὰς ὁποίας κατώκησαν· οἷον ὠνομάσθησαν Κραναοί, Μινύαι, Δρύοπες, Δόλοπες, Γραικοί, Κᾶρες, Λέλεγες, Θεσσαλοί, Βοιωτοί, Περαιβοί, Μάγνητες καὶ ἄλλοι ἄλλως. Οἱ Πελασγοὶ οὗτοι δὲν ἦσαν φερέοικοι νομάδες, ἀλλ' εἶχον μονίμους κατοικίας καὶ ἦσαν ἐπιδεδομένοι πρὸ πάντων εἰς τὴν γεωργίαν καὶ κτηνοτροφίαν· ἐλάτρευον θεοὺς, τοὺς ὁποίους βλέπομεν κατόπιν, ὅτε πλέον ἐξέλιπον οἱ Πελασγοί, λατρευομένους ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων· ἐκ τῶν πελασγικῶν δὲ θεῶν ἐξεῖχεν ὁ Ζεὺς, ὅστις ἐλάτρευετο εἰς τὸ μαντεῖον τῆς Δωδώνης ἐν Ἠπείρῳ. Οἱ Πελασγοὶ ἐκτιζον πρὸς ἀσφάλειαν αὐτῶν ἀκροπόλεις, τὰς ὁποίας συνήθως ὠνόμαζον Λαρίσσας· τὸ ὄνομα τοῦτο διετήρησεν ἡ ἀκρόπολις τοῦ Ἀργους καὶ ἡ πόλις τῆς Θεσσαλίας. Τὰ τεῖχη ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ὠκοδομημένα ἄνευ ἀμμοκονίας ἐπὶ βράχων ἐκ λίθων πελωρίων ὀνομάζονται Κυκλώπεια· λείψανα τοιούτων τειχῶν σώζονται ἐν Τύρυνθι, Μυκῆναις καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος.

Πιέριοι Θρᾶκες. Πλὴν δὲ τῶν Πελασγῶν πλείστου λόγου ἄξιοι ἦσαν καὶ οἱ ὁμόφυλοι αὐτῶν Πιέριοι Θρᾶκες ἢ Πίερες, οἵτινες

ὑπῆρξαν αὐτουργοὶ τῶν μουσικῶν τεχνῶν καὶ πατέρες τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως. Οὗτοι ἐλθόντες ἐκ τῆς Πιερίας κατώκησαν ἐπὶ τῶν ὀρέων Παρνασοῦ καὶ Ἐλικῶνος καὶ εἰσῆγαγον εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν λατρείαν τῶν Μουσῶν. Οὕτω τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ ὀφείλονται εἰς τοὺς Πελασγοὺς καὶ εἰς τοὺς Πιερίους Θράκας..

Ἕλληνες. Καὶ οἱ Ἕλληνες ἦσαν τῆς αὐτῆς φυλῆς μετὰ τῶν Πελασγῶν, ἀλλ' ἦσαν μάχιμοι καὶ ἐπιχειρηματικοί. Οὗτοι διαβάντες ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὴν Θράκην ἦλθον ἐκεῖθεν διὰ τῆς Μακεδονίας εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ κατέλαβον αὐτὴν βαθμηδόν, ὑποτάξαντες τοὺς Πελασγοὺς καὶ μετ' αὐτῶν συνεχωνεύθησαν. Οἱ Ἕλληνες ἦσαν διηρημένοι εἰς τέσσαρας κυρίας φυλάς, εἰς τὴν ἀχαικὴν, τὴν αἰολικὴν, τὴν ἰωνικὴν καὶ τὴν δωρικὴν. Καὶ οἱ μὲν Ἀχαιοὶ κατέλαβον τὴν Ἀργολίδα καὶ τὴν Λακωνικὴν· οἱ δὲ Αἰολεῖς τὸ μέσον καὶ τὸ νότιον τῆς Θεσσαλίας, τὴν Αἰτωλίαν, τὴν Ἀκαρνανίαν, νήσους τινὰς τοῦ Ἰονίου καὶ Αἰγαίου πελάγους, τὴν Ἠλείαν καὶ τὴν Μεσσηνίαν· οἱ δὲ Ἴωνες τὴν Ἀττικὴν, τὴν Εὐβοίαν, νήσους τινὰς τῶν Κυκλάδων καὶ τὴν Αἰγιάλειαν· τέλος δὲ οἱ Δωριεῖς τὴν Ἑστιάϊωτιν παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου.

Νέοι ἄποικοι ἐν Ἑλλάδι. Καθ' ὃν δὲ χρόνον οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν νὰ κατοικῶσι τὴν Ἑλλάδα, ἦλθον εἰς αὐτὴν καὶ ἄλλοι ἄποικοι ἐκ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ ἐπενήργησαν μεγάλως εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον τῆς Ἑλλάδος. Ἐκ τούτων δὲ γνωστότατοι εἶναι ὁ Κέκροψ, ὁ Δαναός, ὁ Κάδμος καὶ ὁ Πέλοψ.

Κέκροψ. Ὁ Κέκροψ ἦλθε μετ' ἀποίκων τινῶν ἐκ τῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ λαβὼν σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως Ἀκταίου Ἄγρυυλον διεδέχθη τὸν πενθερόν του ἀποθανόντα. Ἀφοῦ δὲ οὕτω ἐγένετο βασιλεὺς, ἔκτισε τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν Κεκροπίαν καὶ συνώκισε τοὺς νομάδας κατοίκους τῆς Ἀττικῆς εἰς δώδεκα πόλεις· ἐδίδαξεν αὐτοὺς τὴν ναυτιλίαν καὶ τὴν ἐκθλιψιν τοῦ ἐλαίου· εἰσῆγαγε γάμους σταθεροὺς καὶ τὴν κηδείαν τῶν νεκρῶν καὶ τέλος συνέστησε δικαστήρια, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ περιφημότεον ἦτο ὁ Ἄρειος Πάγος.

Δαναός. Ὁ Δαναός ἦλθε καὶ αὐτὸς ἐκ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐγένετο βασιλεὺς τοῦ Ἄργους, ἐκθρονίσας τὸν Ἀγελάνορα, ὅστις ἦτο ὁ τελευταῖος ἀπόγονος τοῦ Ἰνάχου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀρχίσῃ τὸ βασίλειον ἐκεῖνο. Ἐδίδαξε καὶ ὁ Δαναός τοὺς ὑπηκόους του, οἵτινες ἀπ' αὐτοῦ ἐπωνομάσθησαν Δαναοί, τὴν ναυτιλίαν καὶ τὴν ἐμπορίαν.

Κάδμος. Ὁ Κάδμος ἦτο υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Τύρου Ἀγήνορος· περιπλανώμενος δὲ εἰς ἀναζήτησιν τῆς ἀδελφῆς του Εὐρώπης, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἄρπάζῃ ὁ Ζεὺς, ἦλθεν εἰς τὴν Βοιωτίαν. Ἐκεῖ δ' ἔκτισε τὴν ἀκρόπολιν τῶν Θηβῶν Καδμείαν καὶ ἐδίδαξε τοὺς κατοίκους τὴν τειχοδομίαν, τὴν ὑλοτομίαν, τὴν μεταλλευτικὴν καὶ τὴν χώνευσιν τῶν μετάλλων καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ φοινικικοῦ ἀλφαβήτου.

Πέλοψ. Ὁ Πέλοψ ἦλθεν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Πελοπόννησον φέρων πλοῦτον πολὺν εἰς τοὺς ἀπόρους κατοίκους αὐτῆς. Ἀφοῦ δ' ἐνίκησε διὰ δόλου εἰς τινὰ ἄρματοδρομίαν τὸν βασιλέα τῆς Πίσσης Οἰνόμαον καὶ ἐνυμφεύθη τὴν θύγατέρα αὐτοῦ Ἴπποδάμειαν, ἔγινε βασιλεὺς τῆς Ἥλιδος. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐκυρίευσεν τὴν Ἀργολίδα καὶ τὴν Λακωνικὴν καὶ ἐγένετο γενάρχης τῶν Πελοπιδῶν. Οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ἀτρεὺς καὶ Θυέστης καὶ τούτων οἱ υἱοὶ Ἀγαμέμνων καὶ Αἴγισθος ἔδοσαν διὰ τῶν ἀνοσιουργιῶν των καὶ διὰ τῶν συμφορῶν των ἄφθονον ὕλην εἰς τὴν τραγικὴν ποίησιν τῶν Ἑλλήνων.

Ἡρωες. Ἡρωες ὠνομάζοντο οἱ ἀτρόμητοι ἐκεῖνοι πολεμισταὶ Ἕλληνες, οἵτινες κινούμενοι ἀπὸ γενναῖα καὶ εὐγενῆ αἰσθήματα ἀνέλαβον τὸν κινδυνώδη ἀγῶνα τοῦ νὰ καθαρίσωσι τὴν Ἑλλάδα καὶ ἄλλους τόπους ἀπὸ τῶν θηρίων καὶ ἀπὸ τῶν διαβοήτων ληστῶν καὶ κακούργων. Ἐκ τῶν ἡρώων δὲ τούτων οἱ μὲν διέπραξαν μεμονωμένα κατορθώματα, οἱ δὲ διέπραξαν τοιαῦτα μετὰ συνεταίρων, ὡς λ. χ. τὴν Ἀργοναυτικὴν ἐπιστρατείαν, τὴν ἐκστρατείαν τῶν ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας καὶ τὸν Τρωικὸν πόλεμον. Ἐπιφανέστατοι δ' ἐκ τῶν διαπραξάντων μεμονωμένα κατορθώματα ἦσαν ὁ Ἡρακλῆς ὁ ἥρωας τῶν Δωριέων καὶ ὁ Θησεύς ὁ ἥρωας τῶν Ἰώνων.

Ἡρακλῆς. Ὁ Ἡρακλῆς ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀμφιτρύωνος, βασιλέως πρῶτον τῆς Τίρυνθος καὶ ἔπειτα τῶν Θηβῶν, καὶ τῆς Ἀλκμήνης· ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι ἐπίστευον ὅτι πατέρα εἶχε τὸν Δία. Ἐπιστεύετο δὲ ὅτι εἶχε στάδιον τῆς ἡρωικῆς του ἐνεργείας ἅπασαν τὴν οἰκουμένην· τὰ δὲ γνωστότατα καὶ ἐξοχώτατα τῶν παρατόλμων αὐτοῦ κατορθωμάτων εἶναι οἱ δώδεκα αὐτοῦ ἄθλοι, τοὺς ὁποίους ἐξετέλεσε κατὰ διαταγὴν τοῦ θεοῦ του Εὐρυσθέως τοῦ βασιλέως τοῦ Ἀργους καὶ τῶν Μυκηνῶν. Μυθολογοῦσι λοιπὸν ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ἐφόνευσεν πλεῖστα κακοποιὰ θηρία καὶ πολλοὺς ληστές, ὅτι ἀπέτρεψε ποταμοὺς ἐκ τῆς κοίτης αὐτῶν καὶ ὅτι ἤνοιξε τὸν πορθμόν, ὅστις χωρίζει τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς Ἀφρικῆς, καὶ τὸν ὁποῖον ὁροθετοῦσιν αἱ φερώνυμοι αὐτοῦ στῆλαι.

Θησεύς Ὁ Θησεύς ἦτο υἱὸς τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηναίων Αἰγέως καὶ τῆς Αἴθρας γεννηθεὶς ἐν Τροίῳ. ὅτε δὲ ἡλικιώθη, ἐκίνησε διὰ τὰς Ἀθήνας. Καθ' ὁδὸν ἐφόνευσε καὶ οὗτος ληστὰς καὶ θηρία, φιλοτιμηθεὶς νὰ γίνῃ ὀνομαστός, ὥς ὁ Ἡρακλῆς, δι' ἡρωικῶν κατορθωμάτων. ἅφ' οὗ δ' ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας ἀπῆλλαξεν αὐτὰς ἀπὸ τοῦ φόρου ἐπὶ τὰ νέων καὶ ἄλλων πόσων παρθένων, τὸν ὅποιον οἱ Ἀθηναῖοι μετ' ἀτυχῇ πόλεμον πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Κρήτης Μίνωα ἔπεμπον κατ' ἔτος ὡς βορὰν τοῦ ἐν τῷ λαβυρίνθῳ κεκλεισμένου Μινωταύρου, φονεύσας τοῦτον τῇ βοηθείᾳ τῆς ἐρασθείσης αὐτοῦ βασιλόπαιδος Ἀριάδνης. Ἀφοῦ δὲ παρέλαβε τὴν βασιλείαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του, ἔδωκεν εἰς τοὺς ὑπηκόους του νόμους σοφοὺς· ἡ Ἀττικὴ ἀπὸ τοῦ Κέκροπος ἦτο διηρημένη εἰς δώδεκα πόλεις, τῶν ὁποίων ἐκάστη εἶχεν ἰδίους ἄρχοντας καὶ ἴδια βουλευτήρια. Ὁ Θησεύς γενόμενος διὰ τὴν φρόνησίν του δυνατὸς κατέλυσε τῶν ἄλλων πόλεων τὰ βουλευτήρια καὶ τὰς ἀρχάς, συνώκισε τοὺς κατοίκους ὅλους εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ κατέστησεν ἓν βουλευτήριον καὶ ἓν πρυτανεῖον. Καὶ πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ συνοικισμοῦ τούτου συνέστησε πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηναῖς ἐορτὴν δημοτελῆ, τὰ συνοίκια, καὶ ἔκτοτε οἱ Ἀθηναῖοι ἐνεπλήσθησαν φρονήματος καὶ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος ἐπεθύμησαν. Ἀλλ' ὁ Θησεύς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας του περιπεσὼν εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ ἔφυγεν ἐκ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Σκύρον, ὅπου καὶ ἀπέθανεν.

Ἐκστρατεία Ἀργοναυτικῇ. Ἡ ἐκστρατεία αὕτη συνδέεται μὲ ἐν προγενέστερον γεγονὸς, τὸ ὅποιον εἶναι τὸ ἀκόλουθον· ὁ βασιλεὺς τοῦ ἐν Βοιωτίᾳ Ὀρχομενοῦ Ἀθάμας διώξας τὴν σύζυγόν του Νεφέλην ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ Κρόνου Ἰνώ. Αὕτη διὰ πλαστοῦ τινος χρησιμοῦ ἔπεισε τὸν Ἀθάμαντα νὰ θυσιάσῃ εἰς τοὺς θεοὺς τὰ τέκνα τοῦ Φριξὸν καὶ Ἑλλην, τὰ ὅποια εἶχε γεννήσῃ ἐκ τῆς Νεφέλης. Ἀλλ' ἡ Νεφέλη τὰ ἔσωσε, δοῦσα εἰς αὐτὰ χρυσόμαλλον τινα κριόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀναβάντα ἔφυγον. Ἐν ᾧ δ' ἐπ' αὐτοῦ ἐφέροντο διὰ τοῦ οὐρανοῦ, ἡ μὲν Ἑλλη πεσοῦσα εἰς τὴν θάλασσαν ἐπνίγη, ὁ δὲ Φριξὸς φθάσας αἰσίως εἰς τὴν Κολχίδαν τὸν μὲν κριὸν ἐθύσασεν εἰς τὸν Δία, τὸ δὲ χρυσοῦν δέρμα (δέρμα) ἔδωκεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς χώρας ἐκείνης Αἰήτην. Ὁ Αἰήτης ἀνέθηκεν αὐτὸ εἰς τὸ ἱερόν ἄλσος τοῦ Ἄρεως καὶ διώρισε φύλακας ἓνα δράκοντα ἄπνυν καὶ δύο τὰύρους πυρίπνοας. Τὸ δέρμα δὲ τοῦτο ἀπεικόνιζε τὸν πλοῦτον καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Κολχί-

δος καὶ ἦτο τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐπιθυμίας ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ὅθεν ὁ Ἰάσων ὁ υἱὸς τοῦ πρῶην βασιλέως τῆς Ἰωλκοῦ Αἴσονος ἀνέλαβε νὰ φέρῃ ἐκ τῆς Κολχίδος τὸ πολύτιμον ἐκεῖνο δέρας, ἵνα ὁ θεὸς καὶ ἐπίτροπός του τῷ δώσῃ τὴν πατρίαν βασιλείαν. Ἀφοῦ δ' ἐναυπήγησε καθ' ὁδηγίαν τῆς Ἀθηναῆς πλοῖον, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη Ἀργώ, καὶ παρέλαθεν εἰς αὐτὸ πεντήκοντα ἥρωας, τῶν ὁποίων περιφημότητοι ἦσαν ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Θησεύς, ὁ Ἀϊδὸς Ὀρφεὺς καὶ ὁ ἰατρός Ἀσκληπίος, ἐπεχείρησε τὴν Ἀργοναυτικὴν ἐκστρατείαν. Μετὰ πολλὰς δὲ μυθώδεις περιπετείας ἀπέβη εἰς τὴν μητρόπολιν τῆς Κολχίδος Αἶαν καὶ ἔλαβε τὸ χρυσόμαλλον δέρας τῇ βοηθείᾳ τῆς θυγατρὸς τοῦ Αἰήτου Μηδείας, ἣ ὁποία τὸν ἠγάπησε καὶ τὸν ἠκολούθησεν. Ὁ Αἰήτης ἐδίωξε τοὺς Ἀργοναύτας, ἀλλ' οὗτοι τραπέντες νέαν ὁδὸν διέφυγον τὸν κίνδυνον καὶ ἐπανῆλθον ἐν θριάμβῳ εἰς τὴν Ἰωλκὸν, ὅπου ὁ Ἰάσων ἔλαβε τὴν πατρίαν βασιλείαν παρὰ τοῦ Πελίου. Ἀλλὰ μετὰ τινα χρόνον διωχθεὶς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Πελίου Ἀκαστοῦ κατέφυγεν εἰς τὴν Κόρινθον καὶ ἐφρονέυθη εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος.

Λαῖος καὶ Οἰδίπους. Λαῖος ὁ βασιλεὺς τῶν Θηβῶν λαβὼν σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Κρέοντος Ἰοκάστην καὶ μὴ τεκνοποιῶν ἠρώτησε τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν περὶ τούτου. Τὸ δὲ μαντεῖον ἀπεκρίθη ὅτι δὲν συνέφερεν εἰς αὐτὸν ἡ τεκνοποιΐα· διότι ὁ γεννηθησόμενος παῖς ἐμελλε νὰ γίνῃ πατροκτόνος. Ὁ δὲ Λαῖος λησμονήσας τὴν ἀπόκρισιν τοῦ μαντείου, ἐγέννησεν υἱόν, τὸν ὁποῖον ὁμῶς ἅμα γεννηθέντα ἐξέθηκεν εἰς τὸ ὄρος Κιθαιρῶνα. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐκπληρωθῇ ὁ χρησμός, ὁ παῖς ἐσώθη, ὠνομάσθη Οἰδίπους καὶ ἀνετράφη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Κορίνθου Πολύδου καὶ τῆς βασιλίσσης Περιβοίας, οἵτινες ἦσαν ἄπαιδες. Ὅτε δὲ ὁ Οἰδίπους ἐφθασεν εἰς ἀνδρικήν ἡλικίαν, ἔμαθε παρὰ τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν ὅτι ἐμελλε νὰ φρονέυσῃ τὸν πατέρα του καὶ νὰ νυμφευθῇ τὴν μητέρα του. Ἐνεκα λοιπὸν τούτου ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τῆς Κορίνθου καὶ ἀπ' ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἐθεώρει γονεῖς. Ἀλλὰ συναντηθεὶς κατὰ τὴν Σχιστὴν ὁδὸν τῆς Φωκίδος μὲ τὸν Λαῖον ἐφόνευσεν αὐτὸν ἀγνοῶν ὅτι ἦτο πατὴρ του καὶ ἔπειτα ἦλθεν εἰς τὴν Βοιωτίαν. Ὁ δὲ Κρέων, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λαῖου ἔγινε βασιλεὺς, ὑπέσχετο νὰ δώσῃ εἰς γάμον τὴν χήραν Ἰοκάστην καὶ τὸν θρόνον εἰς ἐκεῖνον, ὅστις ἤθελε λύσῃ τὸ αἵνιγμα τῆς Σφιγγός, τί ἐστὶ τὸ αὐτὸ δίπουν, τρίπουν καὶ τετράπουν; Ὁ Οἰδίπους λύσας τὸ αἵνιγμα τοῦτο ἔλαβε τὸν θρόνον τῶν Θηβῶν καὶ τὴν Ἰοκάστην, ἐκ τῆς ὁποίας ἐγέννησε τέσσαρα

τέκνα, τὸν Ἐτεοκλῆ, τὸν Πολυνείκην, τὴν Ἀντιγόνην καὶ τὴν Ἰσμήνην. Μετὰ τινὰ δὲ χρόνον εὐτυχοῦς βασιλείας ἐνέσκηψεν εἰς τὰς Θήβας λοιμός, ὅστις ἐδεκάτευε τοὺς Θηβαίους. Ὁ Οἰδίπους συμβουλευθεὶς τοὺς θεοὺς περὶ τοῦ μέσου τῆς ἐξευμενίσεως αὐτῶν ἔμαθεν ὅτι οἱ Θηβαῖοι τιμωροῦνται διὰ τὰ ἀκούσια ἀνοσιουργήματα αὐτοῦ, τὴν πατροκτονίαν καὶ τὴν αἰμομιξίαν. Τότε ἡ μὲν Ἰοκάστη ἀπηγχονίσθη, ὁ δὲ Οἰδίπους ἐξώρυξε τοὺς ὀφθαλμούς του καὶ χειρᾶγωγούμενος ὑπὸ τῆς θυγατρὸς του Ἀντιγόνης περιεπλανᾶτο ὡς ἐπαίτης, ἕως οὗ ἐλθὼν εἰς τὸν Κολωνὸν τῆς Ἀττικῆς εὔρε φιλόανθρωπον ὑποδοχὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν Θησέως καὶ μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν.

Ἔρις Ἐτεοκλέους καὶ Πολυνείκους καὶ ἐκστρατεία τῶν ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας. Οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Οἰδίποδος, ὁ Ἐτεοκλῆς καὶ ὁ Πολυνείκης, ἐρίσαντες περὶ τοῦ θρόνου συνεφώνησαν τέλος νὰ βασιλεύῃ ἕκαστος αὐτῶν ἐπὶ ἓν ἔτος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἐτεοκλῆς, ὅστις πρῶτος ἐβασίλευσε, δὲν ἠθέλησε νὰ παραιτῶσθαι τὴν βασιλείαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους, ὁ Πολυνείκης κατέφυγεν εἰς τὸ Ἄργος πρὸς τὸν βασιλέα Ἀδραστον καὶ λαβὼν σύζυγον μίαν ἐκ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ ἐπεχείρησε μετὰ τοῦ πενθεροῦ του καὶ πέντε ἄλλων ἡρώων τὴν ἐκστρατείαν τῶν ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας. Ὁ στρατὸς τῶν ἐπτὰ ἀρχηγῶν παρ' ὀλίγον νὰ κυριευσῇ τὰς Θήβας, νικήσας τοὺς Θηβαίους, ἀλλ' ὁ ἐκούσιος θάνατος τοῦ Μενοικέως ἢ Μεγαρέως τοῦ υἱοῦ τοῦ Κρέοντος κατὰ τὴν μαντείαν τοῦ Τειρεσίου ἔσωσε τὴν πόλιν. Γενομένης δὲ μετὰ τοῦτο νέας μάχης οἱ μὲν τέσσαρες στρατηγοὶ ἔπεσον ἐν αὐτῇ, οἱ δὲ δύο ἀδελφοὶ μονομαχήσαντες ἐφόνευσεν ὁ εἰς τὸν ἄλλον· ὥστε ἐκ τῶν ἐπτὰ ἐκείνων ἡγεμόνων ἐσώθη μόνον ὁ Ἀδραστος.

Ἐκστρατεία τῶν Ἐπιγόνων. Δέκα δ' ἔτη ὕστερον οἱ υἱοὶ τῶν ἐπτὰ ἡγεμόνων, οἵτινες ὠνομάσθησαν Ἐπίγονοι, ἐστράτευσαν κατὰ τῶν Θηβῶν, ἵνα ἐκδικήσωσι τὴν ὀλέθριον ἥτταν τῶν πατέρων αὐτῶν. Ἀφοῦ δ' ἐκυρίευσαν μετὰ αἱματώδεις μάχας τὴν πόλιν καὶ ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον τὸν υἱὸν τοῦ Πολυνείκους Θέρσανδρον ἐπανῆλθον εἰς τὰς πατρίδας των μετὰ πολλῶν λαφύρων.

Τρωϊκὸς πόλεμος (1194—1184). Πάρις ὁ υἱὸς τοῦ Πριάμου, βασιλέως τῆς Τρωάδος, ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ φιλοξενηθεὶς εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Μενελάου ἀπήγαγεν εἰς τὴν Τροίαν τὴν σύζυγον τούτου Ἑλένην, ἥτις ἦτο περίφημος διὰ τὸ κάλλος αὐτῆς. Ὁ Μενέλαος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀγαμέμνων, βασιλεὺς

τῶν πολυχρύσων Μυκηναίων, ἔπεισαν ὅλους τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας τῆς Ἑλλάδος νὰ ἐπιχειρήσωσι κοινὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Τρώων πρὸς ἐκδίκησιν τῆς ὕβρεως. Οὕτω 1186 πλοῖα καὶ 100,000 στρατιῶται ὑπὸ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐξέπλευσαν ἐκ τῆς Αὐλίδος τῆς Βοιωτίας. Οἱ Ἕλληνες ἀποδάντες εἰς τὴν βορειοδυτικὴν παραλίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐνίκησαν τοὺς Τρῶας καὶ τοὺς ἐνέκλεισαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν Τροίαν ἢ Ἰλιον. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχον τροφάς, κατεσκεύασαν στρατόπεδον ὀχυρὸν ἔμπροσθεν τῆς πόλεως καὶ οἱ μὲν ἡμίσεις ἐπολέμουν κατὰ τῶν Τρώων, οἱ δὲ ἄλλοι ἐλεηλάτουν τὰς γείτονας πόλεις καὶ ἐγεώργουν τὴν χερσόνησον, ἵνα πορίζωνται τὰ ἐπιτήδεια. Ἐνεκα λοιπὸν τούτου ὁ πόλεμος παρετάθη ἐπὶ δέκα ἔτη καὶ πρὶν λήξῃ τὸ δέκατον ἔτος ἤρχισε ν' ἀποδαίνῃ ἐπιβλαβὴς εἰς τοὺς Ἕλληνας· διότι ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Μυρμιδόνων καὶ ὁ ἀνδρειότατος τῶν Ἑλλήνων Ἀχιλλεὺς ὀργισθεὶς κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὡς ἀρπάσαντος ἀπ' αὐτοῦ τὴν αἰχμάλωτον Βρισηίδα, ἀπεσύρθη τοῦ ἀγῶνος. Ἀλλ' ὅτε ὑπὸ τοῦ Ἑκτορος τοῦ ἀνδρειοτάτου υἱοῦ τοῦ Πριάμου ἐφονεύθη ὁ ἐπιστήθιος φίλος του Πάτροκλος, ὅστις εἶχε πολεμήσῃ πρὸς αὐτὸν μετὰ τῶν Μυρμιδόνων, ἐπανῆλθεν εἰς τὸ πολεμικὸν θέατρον καὶ ἐφόνευσε μὲν τὸν Ἑκτορα, ἀλλ' ἐφονεύθη καὶ αὐτὸς μετ' ὀλίγον ὑπὸ τοῦ Πάριδος. Ἀφοῦ δ' ἔπεσον οἱ ἀνδρειότατοι ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ὁ Ἑκτωρ καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς, ἡ Τροία ἐκυριεύθη διὰ δόλου. Οἱ Ἕλληνες κατασκευάσαντες τὸν λεγόμενον δούρειον ἵππον, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν κοιλίαν ἐκρύβησαν ἱκανοὶ μαχηταί, καὶ ἀφήσαντες αὐτὸν πρὸ τῆς πόλεως ἀπέπλεον εἰς τὴν Τένεδον, προσποιούμενοι ὅτι ἐπέστρεφον εἰς τὴν πατρίδα των. Οἱ Τρῶες ἤθελον νὰ εἰσαγάγῃσι τὸν ἵππον εἰς τὴν πόλιν, ἀλλ' ἀπετρέποντο ὑπὸ τοῦ ἱερέως τοῦ Ποσειδῶνος Λαοκόοντος. Ὅτε ὁμῶς δύο ὀράκοντες περιέσφιζαν τὸν Λαοκόοντα καὶ μετ' αὐτοῦ τοὺς υἱούς του, οἱ Τρῶες θεωρήσαντες τοῦτο ὡς τιμωρίαν τῶν θεῶν διὰ τὴν συμβουλήν του εἰσήγαγον τὸν ἵππον εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν. Ἀλλὰ τὴν νύκτα οἱ κεκρυμμένοι μαχηταί εἰς τὴν κοιλίαν αὐτοῦ ἐξῆλθον ἐκείθεν καὶ ἤνοιξαν τὰς πύλας εἰς τοὺς ἐκ Τενέδου ἐπιστρέψαντας πατριώτας των. Τοιουτοτρόπως ἡ Τροία ἐκυριεύθη καὶ κατεστράφη· ὁ γέρων Πριάμος ἐφονεύθη καὶ μετ' αὐτοῦ συγκατεστράφη ὁ οἶκός του· ἐκ τῶν λοιπῶν Τρώων οἱ μὲν ἐφονεύθησαν, οἱ δ' ἐπωλήθησαν ὡς ἀνδράποδα καὶ ὀλίγοι μόνον ἐσώθησαν, ἐκ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Αἰνείας μετὰ τοῦ πατρὸς του Ἀγχίσου.

Δεινὰ τῶν νικητῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ καὶ οἱ νικηταὶ Ἕλληνες ἔπαθον κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν πολλὰ δεινὰ· ὁ Ἀγαμέμνων ἐπανελθὼν εἰς τὰς Μυκήνας ἐφονεύθη ὑπὸ τῆς συζύγου τοῦ Κλειταιμνήστρας καὶ τοῦ ἐξαδέλφου τοῦ Αἰγίσθου· ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἄργους Διομήδης ἀπειληθεὶς ὑπὸ ὁμοίας τύχης κατέφυγεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπίσης κατέφυγε καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Κρήτης Ἰδομενεὺς διωχθεὶς ὑπὸ τῶν ὑπηκόων του· ὁ Μενέλαος μετὰ ὀκταετῇ περιπλάνησιν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Σπάρτην μετὰ τῆς Ἑλένης του· ὁ ἡγεμὼν τῶν Λοκρῶν Αἶας ἐξ ὀργῆς τοῦ Ποσειδῶνος εὗρεν ἐν τῇ θαλάσῃ κακὸν θάνατον· ἀλλ' ἂν ὅλων τούτων δεινότερα ἔπαθεν ὁ πολυμήχανος βασιλεὺς τῆς Ἰθάκης Ὀδυσσεύς· οὗτος περιεπλανήθη ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη εἰς τόπους ἀγνώστους καὶ κινδυνώδεις παλαίων ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀθηνᾶς κατὰ τοῦ Ποσειδῶνος, ἕως οὗ τέλος κατῴρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν πατρίδα του καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πιστὴν σύζυγόν του Πηνελόπην ἀπὸ τῶν αὐθαδῶν μνηστήρων, οἵτινες ἐζήτουν τὴν χεῖρα αὐτῆς καὶ τὸν θρόνον τῆς Ἰθάκης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΜΟΡΦΩΣΙΣ ΝΕΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΩΝ (1124—500 Π. Χ.)

Μετοικήσεις Θεσσαλῶν, Βοιωτῶν καὶ Δωριέων (1124). Ἐξήκοντα ὁ ἔτη μετὰ τὸν τρωικὸν πόλεμον συνέβησαν ἐν Ἑλλάδι πολλαὶ μετοικήσεις. Οἱ Θεσσαλοὶ, οἱ ὁποῖοι κατῴκουν ἐν τῇ Ἠπείρῳ, προσβλήθέντες ὑπὸ Ἰλλυρικῶν φύλων, μετώκησαν εἰς τὴν ἀπ' αὐτῶν ὀνομασθεῖσαν Θεσσαλίαν, νικήσαντες τοὺς προτέρους κατοίκους αὐτῆς. Ἐκ τῶν ἡττηθέντων τινὲς μὲν ἔγιναν ὑπήκοοι τῶν Θεσσαλῶν, ἄλλοι δὲ δοῦλοι ὑπὸ τὸ ὄνομα πενέσται καὶ ἄλλοι τέλος, τῶν ὁποίων ἀξιολογώτατοι ἦσαν οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ Δωριεῖς, ἐζήτησαν ἄλλας κατοικίας. Οἱ μὲν Βοιωτοὶ μετώκησαν εἰς τὴν ἀπ' αὐτῶν ὀνομασθεῖσαν Βοιωτίαν, ἐκβαλόντες ἐκεῖθεν τοὺς Καδμείους καὶ Μινύας, οἱ δὲ Δωριεῖς κατέλαβον τὴν μεταξὺ τῆς Οἴτης καὶ τοῦ Παρνασοῦ χώραν, ἣ ὁποία ἔκτοτε φέρει τὸ ὄνομα Δωρίς, ἐκδιώξαντες ἐκεῖθεν τοὺς Δρύοπας.

Κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν (1104). Πολὺ δὲ περισσό-
τερον ἐκλόνησε τὴν Ἑλλάδα ἡ κατάκτησις τῆς Πελοποννήσου, ἥτις εἶναι
γνωστὴ ὡς κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν. Οἱ Ἡρακλειῖδαι ἀπαιτοῦντες τὴν
Τύρινθα, ἀπὸ τῆς ὁποίας εἶχεν ἐξωσθῇ ὁ πατὴρ τοῦ Ἡρακλέους Ἀμ-
φιτρύων ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Μυκηνῶν Εὐρυσθέως, ἐπεχείρησαν ν' ἀνα-
κτήσωσιν αὐτήν· καὶ ἐπειδὴ ἀπέτυχον τοῦ σκοποῦ των κατέφυγον εἰς τοὺς
Δωριεῖς. Οἱ δὲ Δωριεῖς ὄντες περὶ τοὺς 20,000 διέβησαν ὑπὸ τοὺς
Ἡρακλειῖδας Τήμενον, Κρεσφόντην καὶ Ἀριστόδημον ἐκ Ναυπάκτου
εἰς τὸ Ῥίον, ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὸν βασιλέα τῶν Αἰτωλῶν
Ὁξύλον (1104). Καὶ οἱ μὲν Αἰτωλοὶ ἐνέβαλον εἰς τὴν χώραν τῶν
Ἡλείων, οἵτινες ὡς συγγενεῖς αὐτῶν ἀνεγνώρισαν καὶ αὐτοὶ τὸν Ὁξυ-
λον ὡς βασιλέα, οἱ δὲ Δωριεῖς προὔχώρησαν πρὸς νότον καὶ ἀνατολάς.
Ἀφοῦ δὲ μετὰ πόλεμον μακρὸν καὶ αἱματηρὸν τοὺς μὲν τῶν Ἀχαιῶν
καὶ τῶν Αἰολέων ὑπέταξαν, τοὺς δ' ἐξέβαλον ἐκ τῶν οἰκιῶν των,
ἐγέναν κύριοι τοῦ νοτίου καὶ ἀνατολικοῦ μέρους τῆς Πελοποννήσου, τὸ
ὁποῖον καὶ διένειμαν πρὸς ἀλλήλους· ὁ μὲν Τήμενος ἔλαχε τὴν Ἀρ-
γολίδα καὶ ἐγκατέστη ἐν τῇ ἀκροπόλει τοῦ Ἀργους Λαρίση, ὁ δὲ
Κρεσφόντης ἔλαχε τὴν Μεσσηνίαν καὶ ἐγκατέστη ἐν τῇ Στενυκλάρῳ
καὶ οἱ δίδυμοι υἱοὶ τοῦ ἀποθανόντος Ἀριστοδήμου Εὐρυσθένης καὶ Προ-
κλῆς ἔλαχον τὴν Λακωνικὴν καὶ ἐγκατέστησαν ἐν τῇ Σπάρτῃ ἢ Λα-
κεδαίμονι. Ἐκτοτε λοιπὸν ἡ Σπάρτη εἶχε δύο βασιλεῖς καταγομένους
ἐκ τῶν ἡγεμόνων τούτων. Τέταρτος Ἡρακλειίδης, ὁ Ἀλήτης, ἐβασί-
λευσεν ὕστερον ἐν Κορίνθῳ. Μόνη δὲ ἡ Ἀρκαδία διετήρησε τὴν αὐτο-
νομίαν αὐτῆς καὶ διὰ τὸ ὄρεινόν τῆς χώρας καὶ διότι ὁ τότε βασιλεύων
Κύψελος ἔδωκεν ὡς σύζυγον τὴν θυγατέρα του εἰς τὸν Κρεσφόντην.
Οἱ δὲ περισωθέντες Ἀχαιοὶ ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτῶν Τισαμενὸν ἐνέ-
βαλον εἰς τὴν Αἰγιάλειαν καὶ ἐκβαλόντες ἐκεῖθεν διὰ πολέμου τοὺς
Ἴωνας ἐγκατέστησαν αὐτοὶ εἰς τὴν χώραν ἐκείνων, ἡ ὁποία ἔκτοτε
μετωνομάσθη Ἀχαΐα. Οἱ δὲ Ἴωνες εὗρον ἄσυλον εἰς τὴν Ἀττικὴν,
ὅπου πρὸ αὐτῶν εἶχον καταφύγη οἱ περισωθέντες Αἰολεῖς τῆς Μεσση-
νίας ὑπὸ τὸν Μέλανθον, ὅστις νικήσας τοὺς εἰσβαλόντας εἰς τὴν Ἀτ-
τικὴν Βοιωτοὺς εἶχεν ἀναγορευθῇ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐξ εὐγνωμοσύνης
βασιλεύς.

Θάνατος Κόδρου. Ὁ Κόδρος ἦτο υἱὸς τοῦ βασιλέως τῶν
Ἀθηναίων Μελάνθου, τὸν ὁποῖον ἀποθανόντα διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον.
Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οἱ Δωριεῖς ἀπεφάσισαν νὰ καταδιώξωσι

τούς φυγάδας τῆς Πελοποννήσου καὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὅπου εἶχον εὖρη ἄσυλον. Διέβησαν λοιπὸν τὸν ἰσθμὸν καὶ ἀφῆρεςαν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τὰ Μέγαρα, τὰ ὅποια ἔκτοτε ἔγιναν Δωρικά. Ἐκεῖθεν δὲ εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἀττικὴν, τὴν ὁποίαν ὁμῶς ἔσωσεν ἡ μεγαλοψυχία τοῦ βασιλέως Κόδρου. Ἐν ᾧ δηλαδὴ οἱ Ἀθηναῖοι ἐμάχοντο πρὸς τοὺς Δωριεῖς, ὁ Κόδρος μαθὼν ὅτι τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν εἶχεν ἐκδῶση χρησμὸν, καθ' ὃν ὁ θεὸς ἡσφάλιζε τὴν νίκην εἰς τοὺς Δωριεῖς, ἂν κατῴρθουν νὰ μὴ φρονεύσωσι τὸν βασιλέα τῶν πολεμίων, εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον ἐνδεδυμένος ἐνδύματα χωρικοῦ καὶ φιλονικήσας πρὸς τινὰς τῶν στρατιωτῶν ἐφρονεύθη ὑπ' αὐτῶν (1066). Οἱ δὲ Δωριεῖς ἰδόντες ὅτι ὁ χρησμὸς ἐξεπληρώθη ἀπηλπίσθησαν πλέον περὶ τῆς νίκης καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Ἱστορία Σπάρτης μέχρι Λυκούργου. Ἡ ἱστορία τῆς Σπάρτης, ἀφ' ὅτου ὁ Εὐρυσθένης καὶ Προκλῆς ἔλαχον τὴν Λακωνικὴν, εἶναι συνεχὴς ἀγὼν πρὸς τοὺς προτέρους κατοίκους Ἀχαιοὺς. Τέλος δὲ οἱ Δωριεῖς ἐνίκησαν αὐτοὺς καὶ τοὺς κατέστησαν φόρου ὑποτελεῖς· καὶ οὗτοι εἶναι οἱ λεγόμενοι περίοικοι, οἵτινες διετήρησαν τὴν προσωπικὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν. Ἀλλ' οἱ ἀνδρειότατοι ἐκ τούτων θελήσαντες ν' ἀνακτήσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν των ἡττήθησαν καὶ ὑπετάγησαν εἰς δουλείαν· καὶ οὗτοι εἶναι οἱ λεγόμενοι εἰλωτες. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν ἐμορφώθησαν ἐν τῇ Λακωνικῇ τρεῖς τάξεις ἀνθρώπων, οἱ Δωριεῖς, οἱ περίοικοι καὶ οἱ εἰλωτες. Οἱ δὲ Δωριεῖς φοβούμενοι τὸ μῖσος τῶν περιόικων καὶ τῶν εἰλώτων συνηθροίσθησαν εἰς τὴν Σπάρτην ἢ Λακεδαίμονα, ὅθεν καὶ ἐπωνομάσθησαν Σπαρτιάται ἢ Λακεδαιμόνιοι, καὶ εἶχον τὰ ὅπλα πάντοτε εἰς χεῖρας. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἡ κτηματικὴ ἰσότης, ἣτις ὑπῆρχε μετὰ τῶν Δωριέων, διαταράχθη καὶ ἄλλοι μὲν ἔγιναν πλούσιοι, ἄλλοι δὲ πένητες. Διὰ τοῦτο συνέβαινον ἐν τῇ πόλει ταραχαί, ἕως οὗ ὁ περιώνυμος νομοθέτης Λυκοῦργος ἔθηκε τέρμα εἰς αὐτάς, μεταρρυθμίσας τὰ ἀρχαῖα ἔθιμα τῶν Δωριέων.

Λυκοῦργος καὶ πολιτικοὶ νόμοι αὐτοῦ. Ὁ Λυκοῦργος ἦτο δευτερότοκος υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Εὐνόμου ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Προκλειῶν. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ του Πολυδέκτου (884) ἔγινε βασιλεὺς· ἀλλ' ἀφοῦ ἡ χήρα τοῦ Πολυδέκτου ἐγέννησεν υἱὸν ἐξηκολούθησε νὰ διευθύνῃ τὰ τῆς βασιλείας ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου ἀνεψιοῦ του Χαριλάου. Μετὰ τινὰ δὲ χρόνον ἀπῆλθε πρῶτον εἰς τὴν Κρήτην, ὅπου ἔμαθε τοὺς νόμους τοῦ βα-

σιλέως Μίνως Β', καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ Αἴγυπτον, ὅπου ἐμελέτησε τοὺς νόμους καὶ τῶν ἐθνῶν τούτων. Ἀφοῦ δ' ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Σπάρτην, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου, τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν, τὰ ὅποια εἶχε συλλέξει ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἀνέλαβε νὰ μεταρρυθμίσῃ τὰ ἀρχαῖα ἔθιμα τῶν Δωριέων. Διετήρησε τὴν βασιλείαν διηρημένην εἰς τοὺς δύο βασιλεύοντας οἴκους· συνέστησε τὴν γερουσίαν ἐξ 28 μελῶν ἰσοβίων καὶ ἐχόντων ἡλικίαν ἐξήκοντα ἐτῶν, ἐν τῇ ὁποίᾳ προήδρευον οἱ δύο βασιλεῖς· διωργάνωσε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἣτις συνήρχετο κανονικῶς κατὰ πᾶσαν πανσέληνον καὶ ἐνέκρινεν ἢ ἀπέρριπτε διὰ βοῆς καὶ ὄχι διὰ ψήφου τὰ ὑπὸ τῶν γερουσιαστῶν καὶ βασιλέων προτεινόμενα νομοσχέδια. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἀρχῶν τούτων συνέστησε καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν πέντε ἐφόρων, οἵτινες ἐξελέγοντο κατ' ἔτος ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν εἶχον ἀστυνομικά τινα καθήκοντα, ἀλλ' ὕστερον ἐπὶ τῶν περσικῶν πολέμων ἐγίναν οἱ ἀληθεῖς κύριοι τῆς Σπάρτης· διότι ὅλοι οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι καὶ αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς ὤφειλον νὰ δίδωσι λόγον τῶν πράξεών των ἐνώπιον αὐτῶν.

Ἀστικοὶ νόμοι Λυκούργου. Ὁ Λυκοῦργος θέλων νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν διαταραχθεῖσαν κτηματικὴν ἰσότητα διήρεσε τὰς γαίας τῶν Σπαρτιατῶν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν τότε ὑπαρχόντων οἰκῶν εἰς 9,000 κλήρους καὶ ἀπηγόρευσε τὴν διανομὴν καὶ τὴν πώλησιν αὐτῶν, ἵνα μὴ πάλιν ἐπέλθῃ ἡ ἀνισότης. Συνήθως δὲ ὁ κλῆρος μετεβιβάζετο εἰς τὸν πρωτότοκον υἱόν, ἢ, ἐν ἐλλείψει τοιούτου, εἰς τὴν πρωτότοκον θυγατέρα, οἵτινες ὤφειλον ὥς ἐπίκληροι νὰ διατρέφωσι τὰ λοιπὰ μέλη τῆς οἰκογενείας. Ἐπειτα κατήργησε τὸ ἀργυροῦν καὶ χρυσοῦν νόμισμα καὶ ἀντ' αὐτοῦ εἰσήγαγε τὸ σιδηροῦν· ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τὸ ἐμπόριον, τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ ὑπέβαλε πάντας εἰς συνεχεῖς ἀσκήσεις, ἵνα παρασκευάζῃ διὰ τὴν πατρίδα στρατιώτας ἀνδρείους· καὶ τέλος συνέστησε τὰ συσσίτια, εἰς τὰ ὅποια ἐπεκράτει μεγάλη λιτότης. Τὸ δὲ ἀγαπητότατον ἐξ ὅλων τῶν φαγητῶν ἦτο ὁ περὶφημος μέλας ζωμός, ὁ ὅποιος συνίστατο ἐκ ζωμοῦ χοιρείου κρέατος, αἵματος, ὄξου καὶ ἄλατος.

Ἀγωγή παίδων καὶ παρθένων. Ἐκ τῶν γεννωμένων παίδων οἱ μὲν ἀσθενεῖς καὶ ἀνάπηροι ἐρρίπτοντο εἰς τὸν Καιάδαν, ὅστις ἦτο βάραθρον τῶν κακούργων παρὰ τὸν Ταῦγετον, ὡς ἄχρηστοι, οἱ δὲ εὖρωστοι καὶ ἀρτιμελεῖς ἀνετρέφοντο ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῶν μέχρι τῆς

συμπληρώσεως τοῦ ἔκτου ἔτους. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἐβδόμου ἀνελάμβανεν ἡ πολιτεία τὴν ἐκπαίδευσιν αὐτῶν, τῆς ὁποίας κυριώτατα μαθήματα ἦσαν ἡ γυμναστική, ἡ εὐπείθεια εἰς τοὺς ἄρχοντας καὶ εἰς τοὺς νόμους, τὰ χρειώδη γράμματα, τὸ ὑπομένειν τοὺς πόνους καὶ τὸ νικᾶν ἐν ταῖς μάχαις. Οἱ δὲ παῖδες οὗτοι ἐλάμβανον ὀλίγην τροφήν, ἵν' ἀναγκάζωνται νὰ κλέπτωσι μὲ ἐπιτηδειότητα ἐκ τῶν κήπων καὶ ἐκ τῶν συσσιτίων πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ διεγείρῃ τὴν ὄρεξιν αὐτῶν. Ὅστις ὅμως ἐξ αὐτῶν συνελαμβάνετο κλέπτων, ἐμαστιγοῦτο οὐχὶ ὡς κλέπτης, ἀλλ' ὡς ἀνεπιτήδειος. Τοῦτο ἐχρησίμευεν, ἵνα βραδύτερον γενόμενοι στρατιῶται εἶναι ἐπιτήδαιοι ν' ἀφαιρῶσιν ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μὲ πονηρίαν τὰς τροφάς καὶ τὰ ὅπλα των καὶ ἐν γένει νὰ ἐξαπατῶσιν αὐτούς. Ἀμα δ' ἔφθانون εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν, ἐμάνθανον νὰ μεταχειρίζωνται τὰ ὅπλα καὶ παρεσκευάζοντο εἰς τὰ πολεμικὰ ἔργα, εἰς τὰ ὁποῖα δυστυχῶς συγκατελέγετο καὶ ἡ λεγομένη κρυπτεία. Οἱ ἱκανώτατοι δὴλαδὴ ἐξ αὐτῶν ἐνήδρευον εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ ἐφόνευον ἐλλώτας, ἵνα τοιουτοτρόπως ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἐλαττοῦται. Προσέτι δὲ οἱ ἔφηβοι ἐσυνήθιζον νὰ ὁμιλῶσιν εὐστόχως καὶ συντόμως· τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἐκφράσεως ἐλέγετο λακωνισμός, ὅστις περιεῖχεν ἐν ὀλίγοις μέγα νόημα. Ἐγυμνάζοντο δὲ καὶ εἰς τὰς ῥοδὰς, διὰ τῶν ὁποίων ψαλλομένων κατὰ τὰς ἐορτὰς οἱ μὲν ἀποθνήσκοντες ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἐπηνοῦντο, οἱ δὲ ῥιψάσπιδες ἐψέγοντο. Αἱ αὐταὶ δὲ γυμναστικαὶ διατάξεις ἐπεκράτουν καὶ εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν παρθένων, διότι αὗται γενόμεναι μητέρες ἔπρεπε νὰ εἶναι ὡσαύτως ῥωμαλέαι καὶ νὰ γεννῶσιν ἄνδρας γενναίους· ὅθεν μήτηρ Σπαρτιάτις δίδουσα τὴν ἀσπίδα εἰς τὸν υἱὸν τῆς πορευόμενον εἰς τὸν πόλεμον τῷ ἔλεγεν « ἦ τὰν ἦ ἐπὶ τᾶς ».

Θάνατος Λυκούργου. Ὁ Λυκούργος ἐπιθυμῶν νὰ καταστήσῃ τὴν νομοθεσίαν ταύτην ἀμετάβλητον εἰς τὸ μέλλον ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς συμπολίτας του ὅτι ἐσκόπει νὰ μεταβῇ εἰς τοὺς Δελφούς, ἵνα συμβουλευθῇ τὸ μαντεῖον, μήπως ἡ νομοθεσία του εἶχε χρείαν προσθήκης τινός. Ἀφοῦ δὲ ὥρκισεν αὐτοὺς νὰ μὴ μεταβάλωσιν αὐτὴν μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς του, ἀπῆλθεν εἰς τοὺς Δελφούς. Ἡ Πυθία ἐρωτηθεῖσα ἀπεκρίθη ὅτι καὶ οἱ νόμοι εἶναι καλοὶ καὶ ἡ Σπάρτη θὰ καταστῇ ἐνδοξοτάτη μεταχειριζομένη τὴν νομοθεσίαν τοῦ Λυκούργου. Ὁ Λυκούργος ἀπέστειλε τὸν χρησμὸν τοῦτον εἰς τὴν πατρίδα του καὶ διὰ νὰ μὴ ἀπολύσῃ τοὺς Σπαρτιάτας ἀπὸ τοῦ ὅρκου αὐτῶν ἀπέθανεν ἐκουσίως ἐξ ἀσιτίας ἐν Κρίσῃ τῆς Φωκίδος ἢ ἐν Κρήτῃ.

Πρῶτος μεσσηνιακὸς πόλεμος (743—724). Ἐριδες ἰδιωτικαὶ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν Μεσσηνίων ἔγιναν ἀφορμὴ τοῦ πρώτου μεσσηνιακοῦ πολέμου. Πρῶτοι δὲ ἤρχισαν αὐτὸν οἱ Σπαρτιάται, καταλαβόντες τῷ 743 τὴν ὀρεινὴν πόλιν τῶν Μεσσηνίων Ἀμφειαν, καὶ ἐντεῦθεν ὀρμώμενοι ἐληλάτουν τοὺς γονίμους ἀγροὺς αὐτῶν. Οἱ δὲ Μεσσήνιοι ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτῶν Εὐφάνην ἀντεῖχον γενναίως εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῶν Σπαρτιατῶν βασιλέων Θεοπόμπου καὶ Πολυδώρου, λεηλατοῦντες καὶ αὐτοὶ τὰ παράλια τῆς Λακωνικῆς. Ἀλλὰ πεσόντος τοῦ βασιλέως αὐτῶν ἐν μάχῃ τινὶ αἱματηρᾷ κατέλιπον τὴν πεδινὴν χώραν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐκλείσθησαν μετὰ τοῦ νέου βασιλέως αὐτῶν εἰς τὸ φρούριον Ἰθώμην. Ἐκ τούτου ὁ Ἀριστόδημος ἐξετέλεσε θαύματα ἀνδρείας ἐπὶ δέκα ἔτη. Ἀλλ' ὅμως οὔτε ταῦτα οὔτε ἡ θυσία τῆς κόρης του κατὰ τινὰ χρησμὸν ἴσχυσαν ν' ἀποτρέψωσι τὸ πεπρωμένον τῆς ἀτυχοῦς πατρίδος του. Ὁ Ἀριστόδημος ἀπελπισθεὶς ἔσφαξεν ἑαυτὸν ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς ματαίως θυσιασθείσης θυγατρὸς του. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἡ Ἰθώμη ἐκυριεύθη καὶ κατεστράφη. Ἐκ τῶν Μεσσηνίων τινὲς μὲν ἀπεδήμησαν εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν καὶ ἔκτισαν ἐκεῖ τὸ Ῥήγιον, οἱ δὲ ἄλλοι ἤναγκάσθησαν νὰ καλλιεργῶσι τοὺς ἀγροὺς ὡς εἴλωτες καὶ τοῦ λοιποῦ νὰ θεωρῶσιν ὡς μητρόπολιν τὴν Σπάρτην.

Δεύτερος μεσσηνιακὸς πόλεμος (668—668). Οἱ Μεσσήνιοι μετὰ 39 ἐτῶν δουλείαν ἀνεπέτασαν τέλος τὴν σημαίαν τῆς ἀνεξαρτησίας ὑπὸ τὸν ἀνδρεῖον Ἀριστομένην καὶ νικήσαντες τοὺς κατ' αὐτῶν ἐπελθόντας Σπαρτιάτας ἐνέβαλον εἰς τὴν Λακωνικὴν καὶ ἐστρατοπέδευσαν πρὸ τῆς Σπάρτης. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι κατελήφθησαν ὑπὸ τρόμου μεγάλου· ὅθεν κατὰ συμβουλήν τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν ἐζήτησαν παρὰ τῶν Ἀθηναίων στρατηγόν. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως μὴ θέλοντες νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν αὔξησιν τῆς Σπάρτης ἔπεμψαν ἀντὶ στρατιωτικοῦ ἀνδρὸς ποιητὴν τὸν περίφημον Τυρταῖον. Καίτοι δὲ τὰ φρονηματώδη ποιήματα αὐτοῦ ἀνεζωπύρησαν τὸ θάρρος τῶν Σπαρτιατῶν, ἐν τούτοις ἡ εὐτολμία τοῦ Ἀριστομένου εἰδωκε τὴν νίκην εἰς τοὺς Μεσσηνίους. Ἀλλὰ τὸ ἔκτεν ἔτος τοῦ πολέμου ὁ Ἀριστομένης προδοθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀρχάδων Ἀριστοκράτους ἠττήθη ἐν τῇ Μεγάλῃ Τάφρῳ καὶ ἤναγκάσθη νὰ κλεισθῇ εἰς τὸ φρούριον Εἵραν. Ἀπὸ ταύτης δὲ ὀρμώμενος ἐληλάτει ὅχι μόνον τὴν Μεσσηνίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν Λακωνικὴν. Ἀλλὰ τὰ θαύματα ταῦτα τοῦ ἡρωισμοῦ

ἀπέβησαν ἐπὶ τέλους μάταια· ἡ Εἵρα ἐκυριεύθη ἐξ ἐφόδου, ὃ δὲ Ἀριστομένης διελθὼν τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον ἔφυγεν εἰς τὴν Ῥόδον, ὅπου καὶ ἀπέθανεν. Ἐκ τῶν Μεσσηνίων τινὲς μὲν ἐγένοντο πάλιν εἴλωτες, οἱ δὲ ἄλλοι κατέπλευσαν εἰς τὸ Ῥήγιον ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Ἀριστομένηους Γόργον καὶ διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν Ῥηγίωνων κατέλαβον τὴν ἐν Σικελίᾳ Ζάγκλην, ἣτις ἔκτοτε ἀπ' αὐτῶν μετωνομάσθη Μεσσήνη.

Πόλεμος Σπαρτιατῶν πρὸς Ἀρκάδας καὶ Ἀργείους. Οἱ Σπαρτιαῖται μετὰ τὴν εὐτυχῇ διεξαγωγὴν τῶν δύο μεσσηνιακῶν πολέμων προσέβαλον ἐπανειλημμένως τοὺς Ἀρκάδας καὶ Ἀργείους. Μετὰ μακρὸν δὲ πόλεμον μέγα μέρος τῆς Ἀρκαδίας ὑπετάγη εἰς αὐτούς, ἀφοῦ ἐκυριεύθη ἡ ὀχυρὰ πόλις Τεγέα (554). Τὸ δὲ Ἄργος, ἂν καὶ διετήρησε τὴν αὐτονομίαν αὐτοῦ, ἀπέβαλεν ὁμῶς τὴν Κυνουρίαν καὶ τὰ Κύθηρα. Ἐκτοτε λοιπὸν ἡ δύναμις τῆς Σπάρτης ἠὔξανε καὶ σχεδὸν πᾶσα ἡ Πελοπόννησος, ὅτε ἐξερράγησαν οἱ περσικοὶ πόλεμοι, εἶχεν ἀναγνωρίσῃ τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς.

Ἱστορία Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Κόδρου μέχρι Σόλωνος. Μετὰ τὸν αὐτοπροαίρετον θάνατον τοῦ Κόδρου οἱ Ἀθηναῖοι διεκήρυξαν ὅτι οὐδεὶς πλέον ἦτο ἄξιος νὰ διαδεχθῇ ἐκεῖνον καὶ τοιουτοτρόπως ἡ βασιλεία κατελύθη (1066). Ἀντὶ λοιπὸν κληρονομικοῦ βασιλέως ἐξελέγετο πλέον εἰς ἄρχων ἰσόβιος καὶ ὡς τοιοῦτος ἀνεδείχθη πρῶτος ὁ Μένων ὁ υἱὸς τοῦ Κόδρου. Δέκα τρεῖς τοιοῦτοι ἄρχοντες ἐκ τῶν Κοδριδῶν διεδέχθησαν ἀλλήλους μέχρι τοῦ 752· ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους τούτου ἐξελέγοντο ἄρχοντες ἐπὶ δεκαετίαν μέχρι τοῦ 683. Ἀλλ' ἀπὸ ταύτης τῆς ἐποχῆς καὶ ἐφεξῆς ἡ ἀρχοντία ἐγένεν ἐνιαύσιος καὶ διενεμήθη εἰς ἐννέα ἄρχοντας. Ἐκ τούτων ὁ μὲν ὠνομάζετο ἐπώνυμος, ὁ δὲ βασιλεύς, ὁ δὲ πολέμαρχος καὶ οἱ λοιποὶ ἐξ θεσμοθέται. Ἀλλ' οἱ ἄρχοντες οὗτοι ἐκλεγόμενοι ἐκ τῶν εὐπατριδῶν κατέστησαν προϊόντες τοῦ χρόνου τυραννικοὶ δι' ἑλλειψιν γραπτῶν νόμων· ὅθεν κατ' ἀπαίτησιν τοῦ λαοῦ ἀνετέθη τῷ 621 ἡ συγγραφὴ νόμων εἰς τὸν ἄρχοντα Δράκοντα. Ἀλλ' οἱ νόμοι αὐτοῦ ἐτιμώρουν μὲ θάνατον ἢ ἐξορίαν καὶ τὰ μικρότατα καὶ τὰ μέγιστα ἀδικήματα· διὰ τοῦτο προεκλήθησαν ταραχαί· Ὁ δὲ Κῦλων, ὅστις ἦτο ἀγαπητὸς εἰς τὸ πλῆθος ὡς Ὀλυμπιονίκης, καρπούμενος τὴν δυσἀρέστησιν τοῦ λαοῦ ἐφαντάσθη νὰ γίνῃ τύραννος τῶν Ἀθηνῶν. Κατέλαβε λοιπὸν τὴν Ἀκρόπολιν τῷ 612 τῇ βοηθείᾳ τοῦ πενθεροῦ του Θεαγένους τοῦ τυράννου τῶν Μεγάρων, ἀλλ' εὐθὺς ἐπολιορκήθη ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν Ἀλκμεωνιδῶν, τῶν ὁποίων ὁ ἄρ-

χηγός Μεγακλῆς ἦτο τότε ἐπώνυμος ἄρχων. Ὅτε δὲ αἱ τροφαὶ ἐξέλιπον, ὁ μὲν Κύλων ἐδραπέτευσεν, οἱ δὲ ἐταῖροί του, ἂν καὶ κατέφυγον ὡς ἰκέται εἰς τὸν βωμὸν τῆς Ἀθηνᾶς ἐν τῇ Ἀκροπόλει καὶ εἰς τοὺς βωμοὺς τῶν Εὐμενίδων ἐκτὸς αὐτῆς, ἐσφάγησαν ἀνηλεῶς κατὰ προσταγὴν τοῦ Μεγακλέους. Ἡ δὲ πράξις αὕτη ἐθεωρήθη ὡς ὕβρις πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ ὀνομάζεται κυλώνειον ἄγος· διὰ τοῦτο οἱ Ἀλκμεωνίδαι κατεδικάσθησαν καὶ ἐξωρίσθησαν ὡς ἐναγεῖς καὶ πρὸς καθαρμὸν τῆς πόλεως ἀπὸ τοῦ κυλώνειου ἄγους προσεκλήθη ἐκ τῆς Κρήτης ὁ σοφὸς καὶ θεοφιλὴς Ἐπιμενίδης, ὅστις ἀναχωρῶν ἐξ Ἀθηνῶν συνεβούλευσε τοὺς Ἀθηναίους ν' ἀποβλέψωσι πρὸς τὸν Σόλωνα.

Σόλων καὶ ἀνάκτῃσις Σαλαμῖνος. Ὁ Σόλων ὁ περίφημος νομοθέτης τῶν Ἀθηνῶν, ποιητῆς καὶ εἰς τῶν ἐπτὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος ἐγεννήθη ἐν τῇ Σαλαμῖνι τῷ 639. Καίτοι δὲ κατήγετο ἐκ τοῦ Κόδρου ἐπεδόθη κατὰ πρῶτον εἰς τὸ ἐμπόριον, ἵνα ἐπανορθώσῃ τὴν περιουσίαν, τὴν ὁποίαν ὁ πατήρ του εἶχεν ἐλαττώσῃ πολὺ ἔνεκα φιλανθρωπιῶν, καὶ ἠδυνήθη οὕτω νὰ σπουδᾷ τὰ ἥθη καὶ τοὺς νόμους τῶν ξένων ἐθνῶν· ἔπειτα δὲ ὑπηρέτησε τὴν πατρίδα του διὰ τῶν ὀπλων. Οἱ Ἀθηναῖοι πολεμοῦντες πόλεμον μακρὸν καὶ ἐπιζήμιον κατὰ τῶν Μεγαρέων περὶ τῆς Σαλαμῖνος, τὴν ὁποίαν οὗτοι εἶχον ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἀπέκαμον πλέον καὶ ἐπέβαλον διὰ νόμου θάνατον εἰς πάντα πολίτην, ὅστις ἤθελε προτείνει νέαν ἐκστρατείαν. Ὁ δὲ Σόλων βαρέως φέρων τὴν ἀδοξίαν τῆς πατρίδος του ἦλθεν εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ ἀπαγγείλας μὲ τόνον στίχους τινὰς ἐνθουσιαστικοὺς ὑπὲρ τῆς Σαλαμῖνος κατώρθωσε δι' αὐτῶν νὰ διεγείρῃ τὸν κοινὸν ἐνθουσιασμόν, ν' ἀκυρώσῃ τὸν νόμον τὸν ἀπαγορεύοντα νέαν ἐκστρατείαν καὶ ν' ἀνακτήσῃ οὕτω τὴν Σαλαμῖνα, γινόμενος αὐτὸς στρατηγός.

Νόμοι Σόλωνος. Ὁ Σόλων ἐκλεχθεὶς τῷ 594 ἄρχων ἐπώνυμος ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ μεταρρυθμίσῃ τοὺς ὑπάρχοντας νόμους καὶ νέους νὰ συγγράψῃ. Πρῶτον διὰ ν' ἀνακουφίσῃ τὸν κατὰ χρεον λαὸν εἰσήγαγε τὴν λεγομένην σεισάχθειαν, διὰ τῆς ὁποίας ἡλάττωσε τὰ χρέη, αὐξήσας τὴν ἀξίαν τῆς μναῆς ἀπὸ 73 δραχμῶν εἰς 100. Ἐπειτα ἀπηγόρευσε εἰς τοὺς δανειστὰς νὰ λαμβάνωσι τὸν ὀφειλέτην ὡς ἐνέχυρον καὶ νὰ τὸν ἔχωσιν ὡς δοῦλον, μέχρις οὐ ἐξοφλήσῃ τὸ χρέος του. Ὑστερον διήρесе τοὺς πολίτας κατὰ τὸ εἰσόδημα ἐκάστου εἰς τέσσαρας τάξεις, εἰς πεντακοσιομεδίμνους, τοὺς ἔχοντας δηλαδὴ εἰσόδημα 500 μεδίμνων καὶ ἐπέκεινεν, εἰς τριακοσιομεδίμνους ἢ ἱππεῖς, ἦτοι

τοὺς ἔχοντας εἰσόδημα ἀπὸ 300 μεδίμνων μέχρι 500, εἰς ζευγίτας, ἦτοι τοὺς ἔχοντας εἰσόδημα ἀπὸ 150 μεδίμνων μέχρι 300, καὶ εἰς θῆτας ἦτοι τοὺς ἔχοντας εἰσόδημα ὀλιγώτερον τῶν 150 μεδίμνων. Ἐκ τῶν τεσσάρων δὲ τούτων τάξεων αἱ μὲν τρεῖς πρῶται ἦσαν δεκταὶ εἰς πάσας τὰς δημοσίας θέσεις, ἡ δὲ τετάρτη εἶχε κοινὸν μόνον τὸ συνεκκλησιάζειν καὶ τὸ συνδικάζειν. Οἱ δ' ἐννέα ἄρχοντες ὤφειλον νὰ ἐκλέγωνται μόνον ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμνων καὶ πρὶν ἀναλάβωσι τὰ καθήκοντά των νὰ ὑποβάλλωνται εἰς τὴν δοκιμασίαν τοῦ δήμου. Ὁ δῆμος συνήρχετο τὸ πρῶτον εἰς τὴν Πνύκα καὶ ἔπειτα εἰς τὸ Διονυσιακὸν θέατρον καὶ ἐπεκύρωνε τὰ ὑπὸ τῆς βουλῆς προβεβουλευμένα, τὰ ὅποια τότε ἐγίνοντο νόμοι τοῦ κράτους· διώριζε πάντας τοὺς ὑπαλλήλους καὶ ἐβουλεύετο περὶ ὅλων ἐν γένει τῶν ὑποθέσεων τῆς δημοκρατίας. Ἡ δὲ βουλή, ἣτις ἀπετελεῖτο ἐκ 400 βουλευτῶν ἦτοι 100 ἐξ ἑκάστης τῶν 4 φυλῶν, προεβούλευε περὶ παντός, τὸ ὅποῖον εἰσήγετο εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου πρὸς συζήτησιν καὶ ἐπιψήφισιν. Οἱ βουλευταὶ ἐκλεγόμενοι κατ' ἔτος ἀπὸ τῶν ἐχόντων ἡλικίαν 30 ἐτῶν ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν δοκιμασίαν τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὅστις καὶ ἄνω βουλὴ ἐκαλεῖτο. Ὁ Ἀρειος Πάγος ἀποτελούμενος ἐκ τῶν ἀποχωρούντων τῆς ἀρχῆς ἐννέα ἀρχόντων συνήδρευεν ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου λόφου κειμένου πρὸς δυσμὰς τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἦτο τὸ ἀνώτατον καὶ ἀρχαιότατον δικαστήριον. Ὅθεν εἶχεν ὀρισθῇ ἐπίσκοπος πάντων καὶ φύλαξ τῶν νόμων. Ἐκτὸς δὲ τοῦ Ἀρείου Πάγου ὑπῆρχον καὶ τέσσαρα ἄλλα δικαστήρια, εἰς τὰ ὅποια προσετέθησαν καὶ δέκα δημοτικά. Πρὸς συγκρότησιν δὲ τῶν δημοτικῶν ἐκληροῦντο κατ' ἔτος ὑπὸ τῶν ἐννέα ἀρχόντων 6000 πολῖται, οἵτινες ὠνομάζοντο ἡλιασταί. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἐλευθέρων Ἀθηναίων πολιτῶν ἡ νομοθεσία τοῦ Σόλωνος ἀνεγνώρισε καὶ δύο ἄλλας τάξεις ἀνθρώπων ἐν τῇ Ἀττικῇ, τὴν τῶν μετοίκων καὶ τὴν τῶν δούλων.

Περιήγησις Σόλωνος καὶ θάνατος αὐτοῦ (594). Ὁ δὲ Σόλων, ἀφοῦ ἐπεράτωσε τὴν νομοθεσίαν του, ὥρκισε τοὺς Ἀθηναίους νὰ μὴ μεταβάλλωσιν αὐτὴν ἐπὶ δέκα ἔτη. Μετὰ ταῦτα περιηγήθη τὴν Αἴγυπτον, τὴν Κύπρον καὶ τελευταῖον τὴν Λυδίαν, ὅπου ἐλθὼν εἰς λόγους μετὰ τοῦ βασιλέως Κροίσου ἔδωκεν εἰς αὐτὸν φρονίμους συμβουλάς, τῶν ὁποίων ἡ ἀνάμνησις ἔσωσεν αὐτὸν τῷ 459 κινδυνεύοντα ὑπὸ τοῦ Κύρου τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Ἀλλ' ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ Σόλωνος ἐπανελήφθη ὁ ἐμφύλιος σπαραγμὸς μεταξὺ τῶν εὐπατριδῶν καὶ

τῶν δημοτικῶν· ὁ νομοθέτης ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε διὰ τῶν νουθεσιῶν του οὔτε τὸν ἐμφύλιον σπαραγμὸν νὰ παύσῃ, οὔτε τὴν ἐξ αὐτοῦ προκύψασαν τυραννίαν τοῦ συγγενοῦς του Πεισιστράτου νὰ προλάβῃ. Ὅθεν θέσας τὰ ὅπλα του πρὸ τῶν θυρῶν τῆς οἰκίας του εἶπεν «ὅσον ἡδυνάμην ἐβόηθησα τὴν πατρίδα καὶ τοὺς νόμους» καὶ τῷ 559 ἀπέθανε.

Πεισίστρατος τύραννος (560—527). Ὁ Πεισίστρατος ἦτο ἀνὴρ εὐγλωττος, ἀνδρεῖος καὶ πεπροικισμένος μὲ ἐξωτερικὰ πλεονεκτήματα, τὰ ὅποια εἴλκυον τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ· κατεῖχε δὲ καὶ πλοῦτον μέγαν καὶ ἐγνώριζε νὰ μεταχειρίζεται αὐτὸν ὅπου καὶ ὅπως ἔπρεπε. Τοιοῦτος ὢν συνέλαβε τὸ σχέδιον τοῦ νὰ γίνῃ τύραννος τῶν Ἀθηνῶν καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν τούτου ἐμηχανεύθη τὸ ἐξῆς· ἡμέραν τινὰ πληγωθεὶς αὐτοχείρως ἐνεφανίσθη εἰς τὴν ἀγορὰν καθηματωμένος καὶ ἐφώναζεν ὅτι εἶχε κακοποιηθῇ τοιουτοτρόπως ὑπὸ τῶν εὐπατριδῶν διὰ τὴν πρὸς τὸν δῆμον ἀφοσίωσίν του. Ὁ δὲ δῆμος πεισθεὶς εἰς τοὺς λόγους του ἔδωκεν εἰς αὐτὸν πρὸς ἀσφάλειαν πεντήκοντα ῥοπαλοφόρους, ἀλλὰ δι' αὐτῶν αὐξηθέντων ὕστερον κατέλαβε τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ἐγένετο οὕτω τύραννος τῶν Ἀθηνῶν (560). Ἀλλ' ἐξώσθη μετὰ δύο ἔτη ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του Λυκούργου καὶ Μεγακλέους. Οἱ δ' ἐξώσαντες αὐτὸν ἔστρεψαν κατόπιν τὰ ὅπλα κατ' ἀλλήλων. Ὅθεν ὁ Μεγακλῆς ἡττηθεὶς ἔδωκε σύζυγον τὴν θυγατέρα του εἰς τὸν Πεισίστρατον, ὅστις τῇ βοηθείᾳ τοῦ πενθεροῦ του ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀνέλαβε πάλιν τὴν τυραννίδα (555). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Πεισίστρατος ἐκ τοῦ πρώτου γάμου εἶχεν υἱοὺς νεανίας, ἀπέφυγε τοῦ νὰ γεννήσῃ τέκνα μὲ τὴν νεόγαμον γυναῖκα· ὅθεν ὁ Μεγακλῆς ἐφιλιώθη πάλιν μὲ τὸν Λυκοῦργον καὶ ὁ Πεισίστρατος ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ τὸ δεύτερον ἐξ Ἀθηνῶν (552). Ἀλλὰ τῷ 541 ἀποβὰς εἰς τὸν Μαραθῶνα καὶ συλλέξας τοὺς ὀπαδοὺς του κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ τὰς Ἀθήνας καὶ νὰ γίνῃ τύραννος αὐτῶν τὸ τρίτον. Ὁ Πεισίστρατος, ἵνα στερεώσῃ πλέον τὴν τυραννίδα του, συνέλαβε τοὺς παῖδας τῶν ἐχθρῶν του, ὅσοι δὲν προέλαβον νὰ φύγωσι, καὶ τοὺς ἀπέστειλεν ὡς ὁμήρους εἰς τὴν Νάξον, τῆς ὁποίας ἐτυράννει ὁ φίλος του Λύγδαμις. Ἐπειτα προσεπάθησε μὲ πάντα τρόπον νὰ κερδίσῃ τὴν ἀγάπην τῶν Ἀθηναίων· ἐπροστάτευσε καὶ προήγαγε τὴν ἐμπορίαν, τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας· συνέλεξε τὰ ποιήματα τοῦ Ὁμήρου, τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν, τὰ ὅποια κατὰ τεμάχια διετηροῦντο ἕως τότε ὑπὸ τῶν ῥαψωδῶν καὶ διέταξε ν' ἀπαγγέλλωνται

κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν μεγάλων Παναθηναίων· ἱδρυσεν ἐν Ἀθήναις βιβλιοθήκην καὶ ἐκόσμησε τὴν πόλιν διὰ μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομημάτων· ἔκτισε τὸ Λύκειον, τὴν κρήνην Καλλιρρόην, ἐκ τῆς ὁποίας ἔρρεε τὸ ὕδωρ δι' ἐννέα κρουνῶν, τὸ ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τελευταῖον ἔθηκε τὰ θεμέλια τοῦ μεγαλοπρεποῦς ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Δικαίως Πλοιπὸν ὁ Πεισίστρατος θεωρεῖται ὁ θεμελιωτὴς τοῦ μεγάλου τῶν Ἀθηνῶν.

Ἰππίας τύραννος (527—510). Ὁ Πεισίστρατος ἀποθανὼν τῷ 527 κατέλιπε τρεῖς υἱοὺς τὸν Ἰππίαν, τὸν Ἰππαρχον καὶ τὸν Θεσσαλόν. Ἐκ τούτων δὲ ὁ Ἰππίας ὡς πρεσβύτερος διεδέχθη τὴν τυραννίδα καὶ ἐδείχθη, ὡς ὁ πατήρ του, ἐνθερμος προστάτης τῆς γεωργίας, τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Περίφημοι ποιηταί, ὡς ὁ Ἀνακρέων ὁ Τεῖος, ὁ Σιμωνίδης ὁ Κεῖος καὶ ἄλλοι, ἦλθον εἰς Ἀθήνας καὶ ἐτιμῶντο μέγας ὑπὸ τῶν Πεισιστρατιδῶν· ὅλαι αἱ ἀγυαὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ οἱ δρόμοι τῆς Ἀττικῆς ἐκοσμήθησαν μὲ Ἑρμᾶς, φέροντας διάφορα γυναικᾶ πρὸς φωτισμόν· ὁ φόρος ἡλαττώθη κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ αἱ Ἀθηναῖοι εὐτύχουν ὅσον οὐδέποτε πρότερον. Ἀλλ' ὅμως πολλοὶ φίλοι τῆς δημοκρατίας μὴ ἀρεσκόμενοι εἰς τὴν τυραννίδα ἐπεθύμουν τὴν κατάργησιν αὐτῆς. Ἐκ τούτων δὲ ὁ Ἀρμόδιος καὶ ὁ Ἀριστογείτων, οἵτινες ἐκτὸς τῶν δημοκρατικῶν φρονημάτων εἶχον καὶ πάθος προσωπικὸν κατὰ τοῦ Ἰππάρχου, συνώμοσαν νὰ φονεύσωσιν αὐτὸν καὶ τὸν Ἰππίαν κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν μεγάλων Παναθηναίων. Ἀλλὰ τὰ ἐγχειρίδια αὐτῶν ἐφόνευσαν μόνον τὸν Ἰππαρχον (514)· καὶ ὁ μὲν Ἀρμόδιος ἐφονεύθη ἀμέσως, ὁ δὲ Ἀριστογείτων ὀλίγῳ ὕστερον. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως ἐτίμησαν τὴν μνήμην τοῦ Ἀρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτωνος στήσαντες μετὰ τέσσαρα ἔτη ἐν τῇ ἀγορᾷ χαλκοῦς ἀνδριάντας. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ φόνου τοῦ Ἰππάρχου ἡ τυραννὶς κατέστη σκληροτέρα καὶ ὁ Ἰππίας φοβούμενος τότε περισσότερον ἐφόνευσε πολλοὺς τῶν πολιτῶν. Οἱ δὲ Ἀλκμεωνίδαι, οἵτινες ἔζων ἐξόριστοι ἕνεκα τῶν Πεισιστρατιδῶν, δὲν ἔμειναν ἀμέριμοι. Πρὸς ἐπιτυχίαν δὲ τῆς ἀνατροπῆς τοῦ Ἰππίου μετεχειρίσθησαν τὴν θρησκείαν· πλούσιοι ὄντες ἀνωκοδόμησαν ἰδίᾳ δαπάνῃ τὸν ναὸν τῶν Δελφῶν, ὅστις εἶχε πυρποληθῇ, καὶ προῦκάλεσαν ἐκ τούτου χρησμὸν παρακινοῦντα τὴν μισοτύραννον Σπάρτην νὰ ἐλευθερώσῃ τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τῆς τυραννίδας. Οἱ Σπαρτιαῖται ὑπακούσαντες εἰς τὸν χρησμὸν τοῦτον ἔπεμψαν στρατὸν κατὰ θάλασσαν εἰς τὴν Ἀττικὴν· ἀλλ' ὁ Ἰππίας ἀπέκρουσε τὴν εἰς

Φάληρον ἀπόβασιν αὐτῶν διὰ χιλίων Θεσσαλῶν ἱππέων. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Κλεομένης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν κατὰ γῆν μετὰ πλειότερου στρατοῦ καὶ τρέψας εἰς φυγὴν τοὺς Θεσσαλοὺς ἱππεῖς ἐπολιόρκησε τὸν Ἰππίαν ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τύραννος ἦτο καλῶς ἐφωδιασμένος, ἠναγκάσθη μετ' ὀλίγας ἡμέρας νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Σπάρτην ἄπρακτος. Ἀλλ' ὅμως σύμπτωσίς τις ἐβοήθησε τοὺς Ἀλκμεωνίδας· οἱ παῖδες τοῦ Ἰππίου πεμπόμενοι ἔξω τῆς χώρας πρὸς ἀσφάλειαν συνελήφθησαν καὶ ὁ Ἰππίας, ἵνα λυτρώσῃ αὐτοὺς, παρητήθη τὴν τυραννίδα τῷ 510 καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὸ ἐν Ἑλλησπόντῳ Σίγειον, ὅπου ἐτυράννει ὁ ἑτεροθαλῆς αὐτοῦ ἀδελφὸς Ἡγησίστρατος.

Κλεισθένης, Μιλτιάδης καὶ Δύναμις Ἀθηναίων. Μετὰ δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος ἐστασίαζον πρὸς ἀλλήλους περὶ πρωτείων ὁ ἐκ τοῦ γένους τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν Κλεισθένης καὶ ὁ φίλος τῶν Πεισιστρατιδῶν Ἰσαγόρας. Ἀλλ' ὁ Κλεισθένης κερδήσας τὴν ἀγάπην τοῦ δήμου ἐγένετο ἐπώνυμος ἄρχων τῷ 507 καὶ εὐθὺς ἐπεχείρησε τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ πολιτεύματος, θέλων οὕτω νὰ στερεώσῃ τὴν δημοκρατίαν καὶ νὰ ταπεινώσῃ τοὺς εὐπατρίδας. Ὅθεν ἐπολιτογράφησεν ὄχι μόνον μετοίκους, ἀλλὰ καὶ δούλους· διήρесе πάντας τοὺς κατοίκους τῆς Ἀττικῆς εἰς δέκα φυλάς ἀντὶ τῶν τεσσάρων· ἡῤῥξησε τοὺς βουλευτὰς ἀπὸ 400 εἰς 500, λαμβανομένους δηλαδὴ 50 ἐξ ἐκάστης φυλῆς· διένειμε δὲ καὶ τὴν χώραν εἰς τριάκοντα δήμους καὶ κατέστησε τὰς ἀρχαιρεσίας ἀπὸ αἰρετῶν ἢ χειροτονητῶν κυαμευτὰς ἥτοι κληρωτὰς. Καὶ τέλος εἰσήγαγε τὸν ὀστρακισμόν, διὰ τοῦ ὁποίου ἐξωρίζετο ἐπὶ δέκα ἔτη ὡς ἐπικίνδυνος εἰς τὴν δημοκρατίαν πᾶς πολίτης, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἤθελεν ἐγγραφῇ ἐπὶ 6,000 ὀστράκων. Τοιουτοτρόπως τὸ πολίτευμα ἐγένετο δημοκρατικώτερον ἀπὸ τὸ τοῦ Σόλωνος. Ἀλλ' ἡ Σπάρτη ζηλότυπος ἠθέλησε ν' ἀντιστῇ εἰς τὸν δημοκρατικὸν τοῦτον ὀργανισμόν τοῦ Κλεισθέους καὶ νὰ καταστήσῃ τύραννον τῶν Ἀθηναίων τὸν Ἰσαγόραν. Εἰσέβαλον λοιπὸν οἱ βασιλεῖς αὐτῆς Κλεομένης καὶ Δημάρατος εἰς τὴν Ἐλευσίνα, καθ' ὃν χρόνον οἱ σύμμαχοι αὐτῶν Βοιωτοὶ καὶ Χαλκιδεῖς προσέβαλον τὴν Ἀττικὴν ἀπ' ἄρκτου καὶ ἀπ' ἀνατολῶν. Ἀλλ' ἔνεκα διαφωνίας τῶν βασιλέων ὁ πελοποννησιακὸς στρατὸς διελύθη ἀδόξως. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἐστράτευσαν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ ἐνίκησαν τοὺς Βοιωτοὺς· ἔπειτα δὲ διαβάντες εἰς τὴν Εὐβοίαν ἐνίκησαν καὶ τοὺς Χαλκιδεῖς καὶ ἀφῆσαντες 4000 κληρούχους Ἀθηναίους εἰς τοὺς ἀγροὺς τῶν πλουσίων Χαλκιδέων ἐπανῆλθον ἐν θρι-

ἀμβω εἰς Ἀθήνας. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ὁ Μιλτιάδης, ὅστις ἦρχε τῆς ἐν Ἑλλησπόντῳ Θρακικῆς χερσονήσου ἀπὸ τοῦ 517, κληρονομήσας τὴν ἀρχὴν αὐτῆς παρὰ τοῦ ὁμωνύμου θείου του, κατέκτησε τὴν νῆσον Λῆμον καὶ τὰς Κυκλάδας νήσους. Ἀλλ' ἡ αὔξησις αὕτη τῶν Ἀθηναίων κατέπληξε τοὺς Σπαρτιάτας. Ὅθεν οὗτοι στοχασθέντες ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι κατεχόμενοι ὑπὸ τυράννων ἤθελον εἶσθαι ἀδύνατοι καὶ εὐπειθεῖς, προσεκάλεσαν τὸν Ἰππῖαν ἀπὸ τοῦ Σιγείου, ἵνα τὸν καταστήσωσι πάλιν τύραννον τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ' ἀπέτυχον τοῦ σκοποῦ των, μὴ δεχθέντων πάντων τῶν συμμάχων τὴν ἀνίδρυσιν τῆς τυραννίδος ἐν Ἀθήναις.

Πρώτη περίοδος ἀποικίσεως (12 καὶ 11 αἰῶνε).
 Ὅσοι τῶν Αἰολέων εἶχον ἐκβληθῇ ἐκ τῆς Θεσσαλίας, Βοιωτίας καὶ ἀλλαχόθεν κατέλαβον (1124) τὰς νήσους Λέσβον, Τένεδον καὶ Ἑκατοννήσους καὶ τὴν βορειοδυτικὴν ἀκτὴν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἔκτισαν ἐν αὐτῇ δώδεκα πόλεις. Τὸ μέρος τοῦτο τῆς χερσονήσου τὸ ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἑρμου ὠνομάσθη Αἰολίς, τῆς ὁποίας πρωτεύουσα ἐγένετο ἡ Κύμη. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ Ἴωνες στενοχωρούμενοι ὑπὸ σιτοδείας εἰς τὴν ἄγονον Ἀττικὴν ἐξέπλευσαν τῷ 1054 καὶ κατέλαβον τὴν Σάμον καὶ τὴν Χίον καὶ ἄπασαν τὴν πρὸς νότον τῆς Αἰολίδος παραλίαν ἀπὸ τοῦ Ἑρμου μέχρι τοῦ Μαιάνδρου ποταμοῦ, τὴν ὁποίαν ἀφ' ἑαυτῶν ὠνόμασαν Ἰωνίαν. Ἐκτισαν δὲ καὶ αὐτοὶ ἐν τῇ Ἰωνίᾳ κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Αἰολέων δώδεκα πόλεις, τῶν ὁποίων ὀνομαστόταται ἀπέβησαν προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ Μίλητος, ἡ Φώκαια, ἡ Κολοφών, αἱ Κλαζομεναί, ἡ Ἐφεσος, καὶ ἡ Πριήνη. Αἱ πόλεις δὲ αὗται ἀπετέλουν ὁμοσπονδίαν, τῆς ὁποίας τὸ συνέδριον καλούμενον Πανιώνιον συνήρχετο εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος κείμενον παρὰ τὰς ὑπώρειας τῆς Μυκάλης. Ὀλίγον δὲ μετὰ τὴν Ἰωνικὴν ἀποίκισιν ἐγένετο ἡ Δωρική· οἱ Δωριεῖς τῆς Ἐπιδαύρου, τῆς Τροιζῆνος καὶ τῶν Μεγάρων κατέλαβον τὴν Μῆλον, τὴν Κῶν καὶ τὴν Ρόδον καὶ τὴν νοτιοδυτικὴν παραλίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἣτις ὠνομάσθη Δωρίς. Αἱ δὲ ἑξ πόλεις, αἵτινες ὑπῆρχον ἐπὶ τῆς Ρόδου, τῆς Κῶ καὶ τῆς Δωρίδος, ἀπετέλουν καὶ αὗται ὁμοσπονδίαν, τῆς ὁποίας ἡ γενικὴ συνέλευσις συνήρχετο εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, κείμενον ἐπὶ τοῦ Τριοπίου ἀκρωτηρίου.

Πολιτισμὸς Ἰώνων καὶ Αἰολέων. Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποικιῶν πρὸ πάντων αἱ ἰωνικαὶ καὶ αἱ αἰολικαὶ ἐπέδωσαν ὄχι μόνον

εἰς τὴν ἐμπορίαν καὶ ναυτιλίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ποίησιν, τὸν πεζὸν λόγον, τὴν φιλοσοφίαν καὶ εἰς τὴν τέχνην. Εἰς τὰς ἀποικίας ταύτας ἐγεννήθησαν καὶ ἤκμασαν οἱ ἀρχαιότατοι ἐπικοὶ καὶ λυρικοὶ ποιηταί· οἷον ὁ Ὅμηρος, ὅστις ὕμνησεν ἐν τῇ Ἰλιάδι τὰ ἀνδραγάθήματα τῶν ἡγεμόνων καὶ ἡρώων, ὅσοι ἐπολέμησαν περὶ τὴν Τροίαν καὶ ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ τὰς δεκαετεῖς περιπλανήσεις τοῦ Ὀδυσσεώς, ὁ Ἀρκτῖνος, ὁ Ἀρχίλοχος, ὁ Ἀλκαῖος, ἡ Σαπφὼ καὶ πλεῖστοι ἄλλοι· ὡσαύτως οἱ ἀρχαιότατοι φιλόσοφοι· οἷον Θαλῆς ὁ Μιλήσιος ὁ πατὴρ τῆς Ἰωνικῆς φιλοσοφίας καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ Ἀναξίμανδρος, Ἀναξίμενης, Ἀναξαγόρας καὶ ἄλλοι· Πυθαγόρας ὁ Σάμιος ὁ πατὴρ τῆς πυθαγορικῆς σχολῆς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ Λύσις, Φιλόλαος, καὶ Ἐμπεδοκλῆς· Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἐλεατικῆς σχολῆς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ Παρμενίδης, Ζήνων καὶ ἄλλοι. Τέλος δ' ἐν ταῖς ἀποικίαις ταύταις παρήχθησαν καὶ τὰ πρῶτα ἔργα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ γλυπτικῆς τέχνης, ἥτις ἔμελλε βραδύτερον νὰ τελειοποιηθῇ ἐν τῇ Ἑλλάδι. Οἱ δύο ἀρχαιότατοι ἐλληνικοὶ ναοὶ ἦσαν ὁ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Ἐφέσῳ καὶ ὁ τῆς Ἥρας ἐν Σάμῳ, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος ἤρχισε κτιζόμενος ὑπὸ τὴν ἐπιστάσιαν τοῦ Σαμίου Θεοδώρου πρὸ τοῦ 600 ἔτους, ὁ δὲ δεύτερος ὑπὸ τὴν τοῦ Σαμίου Ῥοίκου περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον· ὥστε τὰ πρῶτα μεγάλα οἰκοδομήματα τῶν Ἀθηναίων, τὰ ὁποῖα ἐγέναν ἐπὶ τοῦ Πεισιστράτου, εἶναι πολὺ μεταγενέστερα.

**Δευτέρα περίοδος ἀποικίσεως (8ῳ 7ῳ καὶ 6ῳ αἰ-
ῶνι).** Ἡ ἀποικίσις, ἥτις εἶχε διακοπῇ ἐπὶ δύο αἰῶνας, ἐπανελήφθη τὸν ὀγδοὸν αἰῶνα μετὰ μεγαλειτέρας δραστηριότητος. Κυριώτατοι δὲ ἀποικισταὶ ὑπῆρξαν οἱ Ἴωνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ πρὸ πάντων οἱ Μιλήσιοι καὶ μετὰ τούτους οἱ Χαλκιδεῖς τῆς Εὐβοίας, οἱ Κορίνθιοι, οἱ Μεγαρεῖς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι. Οὗτοι λοιπὸν ἀπώκησαν τὴν παραλίαν τοῦ Ἑλλησπόντου, τῆς Προποντίδος, τοῦ Βοσπόρου, τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἀκαρνανίας, τῆς Ἠπείρου, τῆς Ἰλλυρίας καὶ τὴν Κέρκυραν καὶ Λευκάδα ἐπὶ τῶν ὁμωνύμων νήσων. Προσέτι δ' ἐκτίσαν ἐπὶ τῆς Σικελίας πλείστας πόλεις, ὧν ἀξιολογώταται ἀπέβησαν αἱ Συράκουσαι, ἡ Γέλα ἀποικισθεῖσα ὑπὸ τῶν Ῥοδίων καὶ Κρητῶν, καὶ ὁ Ἀκράγας ἐπὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἥτις ἀπὸ τῶν πολλῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ὠνομάσθη Μεγάλη Ἑλλάς, ἐν τῇ νοτίῳ παραλίᾳ τῆς Γαλλίας τὴν Μασσαλίαν καὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ τῆς Ἰσπανίας τὸ Σάγουντον καὶ τέλος ἐπὶ τῶν βορειοανατολικῶν παρα-

λίων τῆς Ἀφρικῆς τὴν Κυρήνην καὶ τὴν Ναύκρατιν, τῆς ὁποίας τὸν χῶρον ἐχάρισεν εἰς τοὺς Ἑλληνας ὁ φιλέλλην βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Ἀμασις. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Ἕλληνες διέδωκαν τὰ ἀγαθὰ τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς πάσας τὰς παραλίαις τῶν τριῶν εἰς τοὺς ἀρχαίους γνωστών ἡπείρων, τὰς ὁποίας βρέχει ἡ Μεσόγειος θάλασσα.

Κοινὰ ἔθιμα Ἑλλήνων. Οἱ Ἕλληνες ἦσαν διηρημένοι εἰς τόσας αὐτονόμους πολιτείας, ὅσαι σχεδὸν ἦσαν αἱ πόλεις, ἀλλὰ συνεδέοντο μεταξὺ τῶν διὰ πολλῶν δεσμῶν. Τοιοῦτοι δεσμοὶ ἦσαν, πλὴν τῆς γλώσσης, διὰ τῆς ὁποίας διεκρίνοντο ἀπὸ πάντων τῶν ἄλλων ἐθνῶν θεωρουμένων ὡς βαρβάρων, ἡ θρησκεία, τὰ ἀμφικτιονικὰ συνέδρια καὶ οἱ περιοδικοὶ ἀγῶνες.

Θρησκεία. Ἡ θρησκεία τῶν Ἑλλήνων ἦτο φυσιολατρεία· οἱ θεοὶ δηλονότι, τοὺς ὁποίους οἱ Ἕλληνες ἐλάτρευον, παρίστανον συμβολικῶς τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως· οἷον τὸν ἥλιον, τὸν αἰθέρα, τὸ πῦρ, τὸ ὕδωρ, κτλ. Πρωτεύοντες δὲ θεοὶ ἦσαν οἱ καλούμενοι Ὀλύμπιοι θεοὶ ὡς κατοικοῦντες εἰς τὰς κορυφὰς τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἦσαν δώδεκα τὸν ἀριθμόν, ὁ Ζεὺς, ὁ Ποσειδῶν, ὁ Ἀπόλλων, ὁ Ἄρης, ὁ Ἥφαιστος, ὁ Ἑρμῆς, ἡ Ἥρα, ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Ἄρτεμις, ἡ Ἀφροδίτη, ἡ Ἑστία καὶ ἡ Δημήτηρ. Ἐκτὸς δὲ τῶν Ὀλυμπίων θεῶν, εἰς τοὺς ὁποίους πολλάκις συγκαταλέγονται ὁ Πλούτων καὶ ὁ Διόνυσος, ὑπῆρχον καὶ μυρίοι ἄλλοι ἄρρενες καὶ θήλειαι. Οἱ δὲ θεοὶ οὗτοι κατὰ τοὺς Ἕλληνας ἐφανερόνουν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰ μέλλοντα διὰ τῶν οἰωνῶν, τῶν σπλάγχχνων τῶν σφαγίων καὶ τῶν ὀνείρων, τὰ ὁποῖα ἐξήγουν οἱ μάντις, τῶν ὁποίων περιφημότετοι ἦσαν ὁ Ἀμφιάρχος, ὁ Τειρεσίας καὶ ὁ Κάλχας. Προσέτι δ' ἐπίστευον οἱ Ἕλληνες ὅτι οἱ θεοὶ ἀπεκρίνοντο εἰς ἐρωτήσεις ἀνθρώπων καὶ διὰ τῶν μαντείων, τῶν ὁποίων ὀνομαστότατα ἦσαν τὸ τῆς Δωδώνης ἐν Ἠπείρῳ, τὸ τῶν Δελφῶν ἐν Φωκίᾳ, τοῦ ὀπείου ἡ ἱέρεια ὠνομάζετο Πυθία, καὶ τὸ τοῦ Ἀμμωνος ἐν τῇ Λιβύῃ.

Ἀμφικτιονικὰ συνέδρια. Ἐκάστη πόλις ἐλληνικὴ ἤθελε νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς ἄλλης καὶ ν' ἀποτελῇ κράτος ἴδιον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι ἤθελον νὰ διατηρῶσι τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν ἐνότητα. Ἐντεῦθεν προῆλθον τὰ λεγόμενα ἀμφικτιονικὰ συνέδρια, τὰ ὁποῖα κατ' ἀρχὰς μὲν ἦσαν θρησκευτικὰ, ἀλλ' ἔπειτα ἀπέβησαν πολιτικά. Ἐκ τούτων δὲ τὸ περιφημότετον ἀπετελεῖτο ἐκ δώδεκα ἐθνῶν, ὧν ἕκαστον ἔπεμπε δύο ἀντιπροσώπους, ἱερομνήμονας καὶ πυλαγόρας καλουμένους, τὸ μὲν ἕαρ εἰς Δελφοὺς, τὸ δὲ φθινόπωρον εἰς Θερμοπύλας.

Περιοδικοί ἀγῶνες. Πολὺ δὲ περισσότερον συνέδουν τοὺς Ἕλληνας μετ' ἀλλήλων οἱ περιοδικοὶ ἀγῶνες, εἰς τοὺς ὁποίους συνέρρεον πανταχόθεν τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου καὶ ἀγωνισταὶ καὶ θεαταὶ Ἕλληνες. Οἱ συνερχόμενοι ἡσπάζοντο ἀλλήλους ὡς ἀδελφοί, ὡς τέκνα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς μητρός. Ἐκ τῶν ἀγῶνων δὲ τούτων περιφημότατοι ἦσαν τέσσαρες οἱ Ὀλυμπιακοὶ οἱ τελούμενοι ἐν Ὀλυμπίᾳ, οἱ Πυθικοὶ οἱ τελούμενοι ἐν Δελφοῖς, οἱ Ἰσθμικοὶ οἱ τελούμενοι ἐν Κορίνθῳ καὶ οἱ Νέμεοι οἱ τελούμενοι ἐν τῇ Νεμέᾳ. Ἐκ τῶν τεσσάρων δὲ τούτων πάλιν ἐξεῖχον οἱ Ὀλυμπιακοί, οἵτινες ἐτελοῦντο κατὰ πᾶσαν τετραετίαν. Ἐντεῦθεν προῆλθον αἱ Ὀλυμπιάδες, ἡτοι περίοδος τετραετής, τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες μετεχειρίζοντο ὡς χρονολογίαν καὶ ἡ ὁποία ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 776 ἔτους, ὅτε ἐνίκησεν εἰς τὰ ὀλύμπια ὁ Ἡλεῖος Κόροιβος. Οἱ ἀγῶνες ἦσαν δρόμος, πάλη, πυγμή, ἄλμα καὶ δίσκος· ὁ δὲ νικῶν ἐλάμβανε στέφανον ἐκ δάφνης ἢ ἐλαίας καὶ τοῦτο ἦτο ἡ μεγίστη δόξα, τὴν ὁποίαν Ἕλληνα ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ καὶ νὰ ἐπιθυμήσῃ. Κατὰ δὲ τοὺς ὑστέρους χρόνους εἰσῆχθησαν καὶ μουσικοὶ ἀγῶνες· φιλόσοφοι λοιπόν, ῥήτορες, ἱστοριογράφοι καὶ ποιηταὶ ἀνεγίνωσκον ἐνώπιον τοῦ πλήθους τὰ ἔργα αὐτῶν, ἐπιθυμοῦντες νὰ τύχωσι τῆς κοινῆς εὐφημίας. Τοιαύτης δὲ ἡξιώθησαν ὁ πανελλήνιος λυρικός ποιητὴς Πίνδαρος, ὁ Ἀρχίλοχος, ὁ Σιμωνίδης, ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας Ἡρόδοτος καὶ ἄλλοι. Ἐν τῇ Ὀλυμπιακῇ πεδιάδι ἦτο ἰδρυμένος ὁ μεγαλοπρεπὴς ναὸς τοῦ Διός, εἰς τὸ βᾶθος τοῦ ὁποίου ἐκάθητο χρυσοῦν καὶ ἐλεφάντινον ἄγαλμα τοῦ θεοῦ, τὸ ὁποῖον εἶχε ποιηθῇ ὑπὸ τοῦ περιφημοτάτου τῶν καλλιτεχνῶν Φειδίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (500—431)

Αἰτία μηδικῶν ἢ περσικῶν πολέμων. Κυρία αἰτία τῶν μηδικῶν ἢ περσικῶν πολέμων ὑπῆρξεν ἡ μεγάλη δύναμις, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε προαχθῇ τότε ἡ Περσία διὰ τῆς ἀκατασχέτου ῥοπῆς τῶν βασιλέων αὐτῆς εἰς τὰς κατακτήσεις. Ὁ ἰδρυτὴς τοῦ περσικοῦ κράτους Κύρος (558), ἀφοῦ ἀπέσεισε τὴν κυριαρχίαν τῶν Μήδων, εἰς τὴν

ὅποیان ὑπέκειντο οἱ Πέρσαι ἀπὸ τοῦ 640, ὑπέταξεν ἔπειτα τὰ πλεῖστα ἔθνη τῆς Ἀσίας, ἐν οἷς ἦσαν τὸ ἰσχυρὸν λυδικὸν βασίλειον καὶ αἱ ἐλληνικαὶ ἀποικίαι. Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Καμβύσης (529) κατέκτησε τὴν πλουσίαν καὶ ἀκμάζουσαν Αἴγυπτον (525)· ὁ δὲ Δαρεῖος ὁ υἱὸς τοῦ Ὑστάσπου, ἀφοῦ διήρесе τὴν ἀχανῆ ἐπικράτειάν του εἰς εἴκοσι σατραπείας, ἐστράτευσεν εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα ἐκδικηθῇ τοὺς πρὸς βορρᾶν τοῦ κάτω Δανουβίου κατοικοῦντας Σκύθας, οἵτινες ἄλλοτε εἶχον ἐμβάλη εἰς τὴν Μηδίαν. Ἀφοῦ δὲ ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἀπέτυχε, τὰ βλέμματα τοῦ μεγάλου βασιλέως, ὅστις ἤθελε καὶ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἀποτυχίαν νὰ ἐπανορθώσῃ καὶ διὰ μεγαλειτέρου κατορθώματος νὰ ὑπερτερήσῃ τοὺς δύο προκατόχους του, ἐστράφησαν πρὸς τὴν Ελλάδα. Ἐν ᾧ δὲ τοιαῦτα διενοεῖτο ὁ Δαρεῖος μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Σκυθίας εἰς τὰ Σοῦσα ἐπάνοδόν του, ἐπῆλθεν ἡ ἀποστασία τῶν Ἰώνων, ἣτις ἐγένετο ἡ ἀφορμὴ τοῦ μεγάλου ἀγῶνος μεταξὺ τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων.

Ἀποστασία Ἰώνων (500 — 494). Εἰς ὅλας τὰς ἐλληνικὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀφ' ὅτου αὗται ὑπετάγησαν ὑπὸ τοῦ Κύρου, εἶχον ἐγκατασταθῇ τύραννοι ἐκ τῶν ἐγχωρίων ἀριστοκρατικῶν. Οἱ δὲ τύραννοι οὗτοι ἐφρόντιζον μὲ πάντα τρόπον νὰ διατηρῶσι τὴν ἐξουσίαν των ὑπὸ τὴν περσικὴν κυριαρχίαν, διότι ἐγνώριζον ὅτι αἱ πόλεις ἤθελον μᾶλλον τὴν δημοκρατίαν ἢ τὴν τυραννίαν. Διὰ τοῦτο ὁ τύραννος τῆς Μιλήτου Ἰστιαῖος παρὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ ἄρχοντος τῆς Θρακικῆς χερσονήσου Μιλτιάδου διετήρησε τὴν ἐπὶ τοῦ Δανουβίου γέφυραν καὶ ἔσωσεν οὕτω τὸν Δαρεῖον μετὰ τὴν ἀτυχῆ αὐτοῦ ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Σκυθῶν. Ὁ δὲ Δαρεῖος εὐγνωμονῶν ἐχάρισε εἰς τὸν Ἰστιαῖον τὴν Μύρκινον τὴν Ἡδωνίδα· ἀλλ' ὁ ἐν τῇ Θράκῃ Πέρσης στρατηγὸς Μεγάβαζος παρέστησεν εἰς τὸν μέγαν βασιλέα ὅτι ἦτο ἀνάγκη ν' ἀπομακρύνῃ ἐκ τῆς Θράκης τὸν τολμηρὸν ἐκεῖνον Ἕλληνα, ἵνα μὴ περιέλθῃ εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς ἰδίους του ὑπηκόους. Ὁ Δαρεῖος πεισθεὶς προσεκάλεσε τὸν Ἰστιαῖον εἰς τὴν περσικὴν αὐλήν, ἵνα οὕτω καταστήσῃ αὐτὸν ἀκίνδυνον. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Ἰστιαῖος διέτριβεν εἰς τὰ Σοῦσα, ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ ὁ Ἀρισταγόρας, ὅστις ἐτυράννει τῆς Μιλήτου ὡς ἐπίτροπος, ἐπεχείρησε νὰ ὑποδουλώσῃ τὴν Νάξον διὰ περσικῆς δυνάμεως. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπέτυχε καὶ ἔνεκα τούτου ἐφοβεῖτο μήπως στερηθῇ τὴν τυραννίαν τῆς Μιλήτου, ἐστοχάσθη ὡς μέσον σωτηρίας τὴν ἀποστασίαν τῶν Ἰώνων, προτρεπόμενος εἰς τοῦτο καὶ ὑπὸ

τοῦ πενθεροῦ του Ἰστιαίου. Ὅθεν συνέλαβε τοὺς ἀφωσιωμένους εἰς τὴν βασιλείαν τυράννους, ὧν οἱ μὲν ἐξωρίσθησαν, οἱ δ' ἐφρονεύθησαν, καὶ ἀποκατέστησε πανταχοῦ τὴν δημοκρατίαν (500). Ἐπειδὴ δὲ εἶχεν ἀνάγκην συμμάχων ἰσχυρῶν, ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τούτων ἀρνηθέντων τὴν τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν εἰς τὴν Μίλητον 20 τριήρεις, μεθ' ὧν συνέπλευσαν καὶ 5 τῶν Ἐρετρίων. Οἱ ἐπίκουροι Ἕλληνες ἐνωθέντες μετὰ τῶν Ἰώνων ἐκυρίευσαν καὶ ἐπυρπόλησαν τὰς Σάρδεας (499), ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησαν νὰ προχωρήσωσιν εἰς τὰ πρόσω. Καὶ οὗτοι μὲν ἐμβάντες εἰς τὰ πλοῖα τῶν ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια, οἱ δὲ Ἴωνες συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Κάρων, Καυνίων καὶ Κυπρίων κατέλαβον πάσας τὰς περὶ τὸν Ἑλλήσποντον καὶ Προποντίδα πόλεις. Ἀλλ' ὅμως δὲν ἠδυνήθησαν μέχρι τέλους ν' ἀντιστῶσιν εἰς τὴν ὑπέροχον δύναμιν τῶν Περσῶν. Καὶ πρῶτοι μὲν ἠττήθησαν οἱ Κύπριοι (498), ἔπειτα δὲ αἱ περὶ τὸν Ἑλλήσποντον πόλεις καὶ οἱ Κᾶρες καὶ τελευταῖον οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Ἴωνες, εἰς τὴν παρὰ τὴν νῆσον Λάδην ναυμαχίαν, καθ' ἣν οἱ Χῖοι καὶ οἱ Φωκεῖς ὑπὸ τὸν Φωκαέα Διονύσιον διέπραξαν ἔργα λαμπρά. Μετὰ δὲ τὴν ναυμαχίαν ἡ Μίλητος πολιορκηθεῖσα κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἐκυριεύθη μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν τῷ 494.

Ἑκστρατεία Μαρδονίου εἰς Ἑλλάδα (492). Ὁ Δαρεῖος πνέων ἐκδίκησιν κατὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Ἐρετρίων διὰ τὴν πυρπόλησιν τῶν Σάρδεων ἀνέθηκε τὴν τιμωρίαν αὐτῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων εἰς τὸν γαμβρόν του Μαρδόνιον. Ὁ Μαρδόνιος διαβὰς τὸν Ἑλλήσποντον μετὰ πολλοῦ πεζοῦ καὶ ναυτικοῦ στρατοῦ ὑπέταξε τὴν νῆσον Θάσον καὶ τὴν Μακεδονίαν, διότι ἡ Θράκη εἶχεν ὑποταχθῇ ἀπὸ πολλοῦ χρόνου. Ἀλλὰ τὰ εὐτυχήματα ταῦτα διεδέχθησαν εὐθὺς δειναὶ συμφοραί· διότι ὁ μὲν στόλος, ἐν ᾧ περιέπλεε τὸ ἀκρωτήριο τοῦ ὄρους Ἄθω, κατελήφθη ὑπὸ τοιαύτης τρικυμίας, ὥστε κατεστράφησαν ὑπὲρ τὰ 300 πλοῖα καὶ ὑπὲρ τοὺς 20,000 ἄνδρας· κατὰ δὲ τοῦ πεζοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐστρατοπέδευεν ἐν Μακεδονίᾳ, ἐπέπεσεν τὴν νύκτα οἱ Βρύγοι Θράκες καὶ ἐφόνευσαν πολλοὺς καὶ τὸν Μαρδόνιον αὐτὸν ἐπλήγωσαν. Ὅθεν ὁ Μαρδόνιος δὲν προὔχωρησε περαιτέρω, ἀλλ' ὑποδουλώσας τοὺς Βρύγους ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἀσίαν ἀδόξως.

Ἀποστολὴ κηρύκων παρὰ Δαρείου εἰς Ἑλλάδα (491). Ὁ Δαρεῖος πρὶν διατάξῃ τὴν κίνησιν νέου στρατοῦ κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἀπέστειλεν εἰς αὐτὴν κήρυκας, ἵνα ζητήσωσι γῆν καὶ

ὕδωρ ὡς σημεῖον ὑποταγῆς. Πάντες οἱ νησιῶται καὶ οἱ πλείστοι τῶν ἐκτὸς τοῦ ἰσθμοῦ Ἑλλήνων ὑπήκουσαν εἰς τὴν αἵτησιν. Οἱ Ἀθηναῖοι ὁμῶς καὶ οἱ Σπαρτιᾶται τοσοῦτον ἡγανάκτησαν, ὥστε ἐκεῖνοι μὲν ἔρριψαν τοὺς κήρυκας εἰς βάραθρον, οὗτοι δὲ εἰς φρέαρ, ἵνα λάβωσιν ἐκεῖθεν γῆν καὶ ὕδωρ· ἡ διαγωγὴ δὲ αὕτη τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Σπαρτιατῶν ἐπετάχυνε τὴν δευτέραν περσικὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ἐκστρατεία Δάτιδος καὶ Ἀρταφέρωνος καὶ μάχη ἐν Μαραθῶνι (490). Ὁ Δάτις καὶ ὁ Ἀρταφέρνης κατὰ διαταγὴν τοῦ Δαρείου ἀπέπλευσαν ἐκ τῆς Κιλικίας μετὰ 110,000 στρατιωτῶν ἐπὶ 600 τριήρων, ἵνα καταστρέψωσι τὴν Ἑλλάδα. Ἀφοῦ δὲ ὑπέταξαν τὴν Νάξον καὶ πολλὰς ἄλλας νήσους, προσέβαλον τὴν Ἐρετρίαν, ἣτις μετὰ ἐξαήμερον γενναίαν ἀντίστασιν ἐκυριεύθη διὰ προδοσίας καὶ ἐπυρπολήθη. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ Πέρσαι ἔχοντες ὁδηγὸν τὸν ἐξόριστον Ἴππίαν ἀπέβησαν εἰς τὸν Μαραθῶνα καὶ ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὴν πεδιάδα αὐτοῦ. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Λακεδαιμονίων διὰ τοῦ ἡμεροδρόμου Φειδιππίδου· ἀλλὰ θρησκευτικὴ πρόληψις, τὸ μὴ ἐκστρατεῦειν πρὸ τῆς πανσελήνου, ἐμπόδισεν αὐτοὺς νὰ ἔλθωσιν ἐν καιρῷ τῷ δέοντι. Οὕτω λοιπὸν 10,000 Ἀθηναῖοι μόνον ὑπὸ δέκα στρατηγούς, τῶν ὁποίων ἐξεῖχεν ὁ πρῶην ἄρχων τῆς Θρακικῆς χερσονήσου, καὶ μετὰ τούτων 1000 Πλαταιεῖς ἔδραμον εἰς τὸν Μαραθῶνα. Ἀφοῦ δὲ ἦρθη τὸ σημεῖον τῆς ἐπιθέσεως, ὥρμησαν ὑπὸ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ Μιλτιάδου κατὰ τῶν Περσῶν καὶ ἐνίκησαν αὐτοὺς μετὰ μανιώδη μάχην καὶ ἔσωσαν οὕτω τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἑλλάδος. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἐκ τῶν Περσῶν 6,400 ἔπεσον, οἱ δὲ λοιποὶ διεσώθησαν εἰς τὰ πλοῖά των. Ἀφοῦ δ' ἐματαιώθη ὑπὸ τῆς προνοίας τοῦ Μιλτιάδου καὶ ἡ ἄλλη αὐτῶν ἀπόπειρα τοῦ νὰ περιπλεύσωσι τὸ Σούνιον καὶ νὰ ἐπιπέσωσιν εἰς τὰς Ἀθήνας, αἵτινες ἦσαν ἔρημοι ὑπερασπιστῶν, ἀπέπλευσαν ὀπίσω εἰς τὴν Ἀσίαν κατησχυμένοι.

Μιλτιάδης, Θεμιστοκλῆς καὶ Ἀριστείδης. Μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι θραῦσιν τῶν Περσῶν ὁ Μαραθωνομάχος Μιλτιάδης ἐξέπλευσεν εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἵνα τιμωρήσῃ τοὺς νησιώτας, ὅσοι εἶχον χορηγήσῃ βοήθειαν εἰς τοὺς Πέρσας. Ἀλλὰ πολιорκῶν τὴν Πάρον ἔσπασε τὸν μηρὸν του καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ ἄπρακτος. Ἀφοῦ δὲ ἦλθεν εἰς Ἀθήνας κατηγορήθη ἐπὶ ἀπάτῃ καὶ

κατεδικάσθη εἰς πρόστιμον 50 ταλάντων, τὰ ὅποια, ἀποθανόντος τοῦ Μιλτιάδου, ἀπέτισεν ἔπειτα ὁ υἱὸς του Κίμων. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Μιλτιάδου (489) προήχθησαν ἐν Ἀθήναις καὶ διώκησαν τὴν πόλιν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Ἀριστείδης, οἵτινες ἀμφοτέροι εἶχον διακριθῇ ὡς στρατηγοὶ ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Μαραθῶνος. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Θεμιστοκλῆς ὠδήγει τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὰς νήσους ἐπὶ ἀργυρολογίᾳ, ὁ Ἀριστείδης ἄρχων ἐπώνυμος εἵλκυσε τὸ σέβας πάντων διὰ τὴν ἔμφορον διοίκησίν του καὶ διὰ τὸν ἀκέραιον χαρακτῆρά του. Ἀλλ' ἐνῷ τὸ πρῶτον ἠγαπᾶτο διὰ τὸ ἐπώνυμον τοῦ δικαίου, ὕστερον ἔνεκα τούτου διηγείρε καθ' ἑαυτοῦ τὸν φθόνον τοῦ πλήθους καὶ διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεμιστοκλέους ἐξωστρακίσθη τῷ 486. Ἀφοῦ τοιοῦτοτρόπως ὁ Θεμιστοκλῆς ἔμεινε μόνος κύριος τῶν κοινῶν πραγμάτων κατῴρθωσε νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ πολιτικὴ του, ἣτις καὶ αὐτὸν ἐδόξασε καὶ τὰς Ἀθήνας. Προϊδὼν ὅτι οἱ Πέρσαι ἤθελον ἐπαναλάβῃ τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείαν καὶ καρπούμενος τὴν ἀποστασίαν τῆς Αἰγύπτου (485), ἣτις ἠνάγκασε τὸν Δαρεῖον ν' ἀναβάλῃ τὴν ἐκδίκησίν του, μετεχειρίσθη ὅλας τὰς προσόδους τοῦ Λαυρείου εἰς τὴν αὔξησιν καὶ κατάρτισιν τοῦ στόλου τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν τούτῳ δὲ ἀπέθανεν ὁ Δαρεῖος καὶ κατέλιπε διάδοχον τοῦ θρόνου τὸν υἱὸν του Ξέρξην (485).

Ἐκστρατεία Ξέρξου εἰς Ἑλλάδα (480). Ὁ Ξέρξης, ἀφοῦ κατέστειλεν ἐν βραχεῖ χρόνῳ τὴν ἀποστασίαν τῆς Αἰγύπτου, συνεκλόνησε τὸ ἀχανές αὐτοῦ κράτος ἐπὶ τέσσαρα ἔτη, ἵνα στρατηλατήσῃ αὐτὸς κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ τούτῳ ἐξετέλεσε καὶ δύο μεγάλα ἔργα, τὴν διώρυχα τοῦ Ἄθω καὶ τὴν ἐκ πλοίων γεφύρωσιν τοῦ Ἑλλησπόντου, θέλων νὰ δείξῃ δύναμιν καὶ ν' ἀφήσῃ μνημεῖον ἑαυτοῦ. Ἀφοῦ δὲ τὰ πάντα ἦσαν ἑτοιμα, διέβη ἀπὸ τῆς Ἀθύδου διὰ τῶν γεφυρῶν εἰς τὴν Σηστὸν καὶ προὔχώρησεν εἰς τὸν Δορίσκον τῆς Θράκης, ὅπου ἠρίθμησε τὰς δυνάμεις του. Αἱ μὲν ἐκ τῆς Ἀσίας ἐλθοῦσαι εὐρέθησαν ὅτι ἦσαν 2,317,610 μάχιμοι ἄνδρες καὶ ἄλλοι τόσοι περίπου ὑπηρέται καὶ τεχνῖται καὶ 1207 τριήρεις καὶ 3000 σιταγωγὰ πλοῖα, αἱ δ' ἐκ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας συλλεχθεῖσαι ἦσαν 324,000 μαχηταὶ καὶ 120 πλοῖα. Μετὰ δὲ τὴν ἐξαρίθμησην τούτων ὁ μὲν Ξέρξης μετὰ τοῦ πεζοῦ στρατοῦ πορευόμενος διὰ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας ἐνέβαλεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὁ δὲ στόλος του διαπλεύσας τὴν διώρυχα τοῦ Ἄθω κατέπλευσεν εἰς τὸν Παγασητικὸν κόλπον. Οἱ δὲ συνωμόται τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν συνελθόν-

τες ἐν τῷ ἰσθμῷ τῆς Κορίνθου εἶχον ἀποφασίσῃ νὰ φυλάξωσι τὴν δίοδον τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Εὐβοίας Ἀρτεμίσιον· διότι αἱ δύο αὗται θέσεις εἶναι πλησίον ἀλλήλων, ὥστε εὐκόλως τὸ ἐν στρατεύμα ἡδύνατο νὰ ἔχῃ εἰδήσεις ἐκ τοῦ ἄλλου. Καὶ τὰς μὲν Θερμοπύλας εἶχε καταλάβῃ ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Λεωνίδας μετὰ 300 Σπαρτιατῶν καὶ 4,900 συμμάχων, τὸ δὲ Ἀρτεμίσιον ὁ Λακεδαιμόνιος Εὐρυδιάδης, ὁ Ἀθηναῖος Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Κορίνθιος Ἀδείμαντος μετὰ 280 τριήρων.

Ναυμαχία ἐν Ἀρτεμισίῳ (Ἰουλίῳ 480). Οἱ δ' ἐν τῷ Ἀρτεμισίῳ Ἕλληνες ὑπὸ τὴν γενικὴν διοίκησιν τοῦ Εὐρυδιάδου, καθὼς ἔμαθον τὸν κατάπλουν τοῦ περσικοῦ στόλου εἰς τὸν Παγασητικὸν κόλπον, ἡτοιμάσθησαν εἰς μάχην. Τρεῖς ναυμαχίαι μανιώδεις συνεκροτήθησαν παρὰ τὸ Ἀρτεμίσιον· καὶ κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν κατὰ κράτος τοὺς βαρβάρους καὶ κατέστρεψαν πᾶμπολλα πλοῖα αὐτῶν. Ἐπειδὴ ὅμως κατὰ τὴν τρίτην ναυμαχίαν ἔπαθον μεγάλην ζημίαν καὶ συγχρόνως ἔμαθον ὅτι ἡ δίοδος τῶν Θερμοπυλῶν ἐξεβιάσθη ὑπὸ τοῦ Ξέρξου, ἔφυγον ἐκ τοῦ Ἀρτεμισίου καὶ κατέπλευσαν εἰς τὴν Σαλαμῖνα.

Μάχη ἐν Θερμοπύλαις (Ἰουλίῳ 480) Λεωνίδας. Ἐν ᾧ δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Λεωνίδας ἡτοιμάζετο ἐν Θερμοπύλαις εἰς τὸν ἀγῶνα, ὁ Ξέρξης ἀπὸ τῆς Τραχῖνος πόλεως ἔστειλε κατάσκοπον ἱππέα, ἵνα ἴδῃ πόσοι ἦσαν ἐκεῖ καὶ τί ἔκαμνον· ὁ ἱππεὺς πλησιάσας εἶδε τοὺς ἔξω τοῦ τείχους τεταγμένους Λακεδαιμονίους καὶ ἐξ αὐτῶν ἄλλοι μὲν ἐγυμνάζοντο, ἄλλοι δὲ ἐκτενίζοντο· ὁ κατάσκοπος ἔκθαμβος δι' ὅσα εἶδεν ἐπέστρεψεν ὀπίσω καὶ τὰ ἀνήγγειλεν εἰς τὸν βασιλέα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ξέρξης δὲν ἡδύνατο νὰ ἐννοήσῃ πῶς τόσον ὀλίγοι ἄνθρωποι εἶχον τὴν τόλμην ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὰς μυριάδας τοῦ στρατοῦ του, ἀφῆκε νὰ παρέλθωσι τέσσαρες ἡμέραι ἐπ' ἐλπίδι ὅτι ἤθελον φύγῃ. Ἀλλὰ τὴν πέμπτην, ἀφοῦ εἶδε τὴν ἐπιμονὴν των καὶ μάλιστα ἀφοῦ, ζητήσας παρὰ τοῦ Λεωνίδα τὴν παράδοσιν τῶν ὅπλων, ἤκουσε τὴν λακωνικὴν ἀπάντησιν «Μολὼν λαβέ», ἀπέστειλε κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐκ διαδοχῆς τοὺς Μήδους καὶ τοὺς δεκακισχιλίους ἐπιλέκτους τῶν Περσῶν, τοὺς ὁποίους ὁ βασιλεὺς ὠνόμαζεν ἀθανάτους. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ὑπερήσπισαν ἡρωϊκώτατα τὴν εἴσοδον τῶν Θερμοπυλῶν, ἕως οὗ ὁ Μηλιεὺς Ἐφιάλτης ἐπ' ἐλπίδι μεγάλων ἀμοιβῶν ἔδειξεν εἰς τὸν ἀπηλπισμένον Ξέρξην τὴν ἀτραπὸν Ἀνόπαιαν, ἥτις διὰ τοῦ

ὁμωνύμου ὄρους φέρει εἰς τὸ νότιον μέρος τῶν Θερμοπυλῶν. Τότε ὁ ἀτρόμητος Λεωνίδας προέτρεψε τοὺς συμμάχους ν' ἀναχωρήσωσιν εὐθύς, ἵνα μὴ χαθῶσιν ἀνωφελῶς· εἰς ἑαυτὸν δὲ καὶ εἰς τοὺς παρόντας 300 Σπαρτιάτας δὲν ἔκρινεν εὐπρεπὲς ν' ἀφῆσωσι τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν ἀπαξ ἦλθον νὰ φυλάξωσι. Τοιοῦτοτρόπως οἱ σύμμαχοι ἀνεχώρησαν πλὴν 700 Θεσπιέων, οἵτινες ἔμειναν ἐκόντες φιλοτιμούμενοι νὰ συναποθάνωσι μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων, καὶ 400 Θηβαίων, τοὺς ὁποίους ὁ Λεωνίδας ἐκράτησεν ὡς ὁμήρους. Μετὰ τούτων λοιπὸν ὁ Λεωνίδας καὶ μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν του ὤρμησεν εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον καὶ φρονέουσιν περὶ τοὺς 20,000 βαρβάρους εὖρον ἐκεῖ ὅλοι πλὴν τῶν αὐτομολησάντων Θηβαίων τὸν ἐνδοξὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος θάνατον. Εἰς τούτους ταφέντας ἐκεῖ, ὅπου ἔπεσον, καὶ εἰς τοὺς πεσόντας πρὶν ἀναχωρήσωσιν οἱ ἀποσταλέντες ὀπίσω παρὰ τοῦ Λεωνίδου ἐπεγράφη ἐπίγραμμα λέγον τὰ ἑξῆς· «'Εδῶ ἐμάχοντό ποτε μὲ τρία ἑκατομμύρια Περσῶν τέσσαρες χιλιάδες ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου»· διὰ δὲ τοὺς Σπαρτιάτας ἰδιαιτέρως ἔγινε τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα· «ὦ ξεῖν' ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῇδε κείμεθα τοῖς 'κείνων ῥήμασι πειθόμενοι».

Ὁ Ξέρξης ἐν Ἀθήναις. Ὁ Ξέρξης μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶν, μάχην ἐνέβαλεν εἰς τὴν Φωκίδα καὶ ἠρήμωσεν αὐτήν· ἀφοῦ δὲ μάτην ἐδοκίμασε νὰ συλήσῃ τὸν πλούσιον ναὸν τῶν Δελφῶν, προῦχώρησεν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ ἀφοῦ ἔκαυσε τὰς Θεσπιὰς καὶ τὰς Πλαταιάς, εἰσῆλასεν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, τὰς ὁποίας εὖρεν ἐρήμους κατοίκων· διότι ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε πείσῃ τοὺς συμπολίτας του ὅτι ὁ χρησμός, ὅστις ἔλεγεν εἰς αὐτοὺς νὰ κλεισθῶσιν εἰς ξύλινον τεῖχος ὡς ἀπόρθητον, ἐνόει τὰ πλοῖα. Οὕτω λοιπὸν οἱ μὲν μάχιμοι ἄνδρες εἶχον ἐμβῇ εἰς τὰς τριήρεις, οἱ δὲ παῖδες καὶ γυναῖκες εἶχον ἀποσταλῇ εἰς Τροιζῆνα, Αἶγιναν καὶ Σαλαμῖνα, ἐκτὸς γερόντων τινῶν, οἵτινες ἐκ παρανοήσεως τοῦ χρησμοῦ εἶχον μείνῃ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἥτις ἦτο τὸ πάλαι περίρρακτος μὲ ξύλα. Τούτους οἱ βάρβαροι ἔσφαξαν καὶ ἔπειτα ἐπυρπόλησαν τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἀκρόπολιν. Τότε ὁ Ξέρξης ἔσπευσε νὰ στείλῃ εἰς Σοῦσα ἄγγελον, ἵν' ἀναγγείλῃ ὅτι μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἔχει εἰς τὴν ἐξουσίαν του καὶ τὴν Ἑλλάδα ἅπασαν.

Ναυμαχία ἐν Σαλαμῖνι καὶ φυγὴ Ξέρξου. Ἐν ᾧ δὲ αἱ Ἀθηναὶ κατεΐχοντο ὑπὸ τοῦ Ξέρξου, οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Εὐρυβιάδου συνεζήτουν ἐν Σαλαμῖνι ποῦ συνέφερε νὰ ναυμαχήσωσι. Μετὰ πολλὰς δὲ λογομαχίας

ἀπεφασίσθη ἐπὶ τέλους κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Θεμιστοκλέους νὰ γίνη ἡ ναυμαχία ἐν Σαλαμῖνι. Οὕτω τὴν πρωίαν τῆς 20 Σεπτεμβρίου τοῦ 480 συνεπλάκησαν ἐν τῷ πορθμῷ τῆς Σαλαμῖνος οἱ δύο στόλοι, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν ἐλληνικὸς ἠρίθμει 310 τριήρεις, ὁ δὲ περσικὸς 1207. Ὁ δὲ Ξέρξης θεωρῶν τὴν ναυμαχίαν ἀπὸ τοῦ χρυσοῦ θρόνου, ὅστις εἶχεν ἰδρυθῇ εἰς τὸ ἀντικρὺ τῆς Σαλαμῖνος ὄρος Αἰγάλεων, εἶδε περίλυπος τὴν ὀλέθριον ἤτταν τοῦ στόλου του. Μετὰ τὸ μέγα τοῦτο ἀτύχημα διατάξας τὸν στόλον του ν' ἀποπλεύσῃ τὴν νύκτα ἐκ τοῦ Φαλήρου εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ἔφυγεν αὐτὸς ἐξ Ἀθηνῶν διὰ τῆς Βοιωτίας καὶ ἀφῆσας ἐν Θεσσαλίᾳ τὸν Μαρδόνιον μετὰ 300,000 ἐπιλέκτων Περσῶν, ἵνα ὑποδουλώσῃ τὴν Ἑλλάδα, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἀσίαν ἐντὸς 45 ἡμερῶν. Οὕτως ἡ Ἑλλὰς ἀπηλλάγη αὐτοῦ καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἀνεγνωρίσθη ὡς σωτὴρ καὶ ἐδοξάσθη ὅτι ἦτο ἀνὴρ σοφώτατος ἐκ πάντων τῶν Ἑλλήνων.

Μάχη Πλαταιῶν (479). Ὁ Μαρδόνιος τὸ ἔαρ τοῦ 479 ἐζήτησε διὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀλεξάνδρου τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων ὑποσχόμενος εἰς αὐτοὺς τὴν αὐτονομίαν καὶ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς πόλεως αὐτῶν· ἐπειδὴ δ' ἔλαβεν ἀπάντησιν ἀρνητικὴν ἐνέβαλεν ἐκ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ κατέλαβε τὰς Ἀθήνας ἐρήμους κατοίκων· διότι καὶ τότε οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον καταφύγη εἰς τὰ ἐν Σαλαμῖνι πλοῖά των. Ἀλλὰ μαθὼν παρὰ τῶν μηδιζόντων Ἀργείων ὅτι ἤρχοντο εἰς βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων 45,000 Σπαρτιᾶται ὑπὸ τὸν Πausανίαν τὸν ἐπίτροπον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἐν Θερμοπύλαις πεσόντος Λεωνίδου Πλειστάρχου ἀπῆλθεν εἰς τὴν Βοιωτίαν ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ 50,000 μηδιζοντας Ἑλληνας. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τούτῳ οἱ Σπαρτιᾶται ἠνώθησαν ἐν Ἐλευσῖνι μετὰ 8000 Ἀθηναίων ὑπὸ τὸν δίκαιον Ἀριστείδην, ὅστις εἶχεν ἀνακληθῇ ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ εἶχε συντελέσῃ πολὺ εἰς τὴν εὐτυχῇ ἔκβασιν τῆς ἐν Σαλαμῖνι νίκης, καὶ μετ' ἄλλων Ἑλλήνων. Ἀφοῦ δὲ οὕτως ἐγένοντο οἱ σύμμαχοι Ἑλληνες 110,000 καὶ ἐτάχθησαν ὑπὸ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ Πausανίου, μετέβησαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν Βοιωτίαν. Μετὰ τινὰς δὲ ἀψιμαχίας ἐν ταῖς Ἐρυθραῖς συνήφθη τέλος ἡ κρίσιμος μάχη παρὰ τὰς Πλαταιάς, ὅπου οἱ Ἑλληνες ἐνίκησαν νικὴν λαμπροτάτην. Ἐκ τῶν 300,000 Περσῶν ἔπεσον 257,000, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ Μαρδόνιος, ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων 159. Οἱ νικηταὶ γενόμενοι κύριοι ἀμυθήτων λαφύρων ἀφιέρωσαν ἐν δέκατον εἰς τοὺς θεοὺς, ἄλλο ἔδοσαν εἰς τὸν Πausανίαν καὶ τὰ ἄλλα διένει-

μαν πρὸς ἀλλήλους. Μετὰ δὲ ταῦτα ἔθαψαν τοὺς πεσόντας καὶ ἐψήφισαν κατὰ πρότασιν τοῦ Ἀριστείδου νὰ τελεῖται ἐν Πλαταιαῖς κατὰ πᾶσαν πενταετίαν ἀγὼν ὁ τῶν Ἐλευθερίων εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης, ἡ ὁποία ἀπήλλαξε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς δουλείας,

Μάχη Μυκᾶλης (489). Τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν ὁ ναυτικὸς στρατὸς τῶν Ἑλλήνων ἐνίκησεν ἐν Μυκᾶλη τὸ τελευταῖον στράτευμα τοῦ Ξέρξου. Οἱ Ἀθηναῖοι, τοὺς ὁποίους διώκει ὁ Ξάνθιππος, ἔλαβον τὰ πρωτεῖα ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι, οἵτινες ἦσαν ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτῶν Λεωτυχίδην, τὰ δευτερεῖα. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Ἕλληνες ἐντὸς ἑξ μηνῶν ὄχι μόνον ἀπεμάκρυναν τὸν πόλεμον ἀπὸ τῆς πατρίδος των, ἀλλὰ καὶ τὸν μετήνεγκον εἰς τὴν χώραν τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ ἐν Μυκᾶλῃ νίκη ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ὡς συμμάχους πάντας τοὺς νησιώτας τοῦ Αἰγαίου πελάγους.

Νίκη Ἑλλήνων ἐν Ἰμέρῳ (480). Τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας οἱ Ἕλληνες τῆς Σικελίας ἐνίκων νίκην λαμπροτάτην, ὡς οἱ τῆς μητροπόλεως. Ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν Γέλων ἐξωλόθρευσεν παρὰ τὴν πόλιν Ἰμέραν 300,000 Καρχηδόνιους, οἵτινες ἦσαν σύμμαχοι τοῦ Ξέρξου. Οὕτως ἡ ὥρα τοῦ θριάμβου τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς ἐπέστη πανταχοῦ!

Ἡρόδοτος καὶ Αἰσχύλος. Ἡ μεγάλη ἐκείνη ἐποχὴ τῶν μηδικῶν πολέμων εὔρε τὸν ἀμίμητον αὐτῆς ἱστορικὸν ἐν τῷ Ἡροδότῳ καὶ τὸν ποιητὴν τῆς ἐν τῷ Αἰσχύλῳ. Ὁ μὲν Ἡρόδοτος ἀναγινώσκων τεμάχια ἐκ τῆς ἱστορίας του κατὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας ἀφήρπαζε καὶ ἐνεθουσίαζε τοὺς πανηγυριστάς, ὁ δὲ Αἰσχύλος ὁ στρατιώτης τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Σαλαμῖνος παριστῶν τὸ ὄραμα αὐτοῦ «Πέρσας» ἐν τῷ θεάτρῳ τῶν Ἀθηνῶν διηγείρεν ἐν αὐτῷ φρενητιώδη χειροκροτήματα.

Ἀνοικοδόμησις Ἀθηνῶν καὶ τειχῶν. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι εὐθὺς ἀφοῦ ἀπῆλθον οἱ Πέρσαι ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἤρχισαν ν' ἀνοικοδομῶσι τὴν πόλιν αὐτῶν· ἐπειδὴ δὲ ἦτο κρημνισμένον καὶ τοῦ περιβόλου τὸ πλεῖστον μέρος, ὁ Θεμιστοκλῆς προβλέπων τὸ μέλλον συνεβούλευσε νὰ προηγηθῇ ἡ περιτείχισις τοῦ ἄστεως καὶ ἡ συμβουλή του εὐθὺς ἐνεκρίθη. Οἱ Σπαρτιᾶται ὅμως φοβούμενοι μήπως διὰ τῆς ὀχυρώσεως τῶν Ἀθηνῶν καταστῶσιν οἱ ἀντίζηλοι αὐτῶν δυνατοὶ καὶ κατὰ ξηρὰν, ὡς ἦσαν κατὰ θάλασσαν, προσεπάθησαν νὰ τοὺς ἀποτρέψωσι τοῦ ἔργου. Ἀλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς κατανοῶν τὸν ἀληθῆ αὐτῶν σκοπὸν κα-

τώρασσε δι' ἀπάτης καὶ τὰς Ἀθήνας νὰ περιτειχίσῃ καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς φιλίαν νὰ μὴ διαρρήξῃ φανερώς· μετὰ δὲ τοῦτο ἔπεισε τὸν δῆμον νὰ τειχίσῃ καὶ τὸν Πειραιᾶ καὶ νὰ κατασκευάζῃ κατ' ἔτος 20 νέας τριήρεις.

Παυσανίας καὶ μετὰθασις ἡγεμονίας ἀπὸ Σπάρτης εἰς Ἀθήνας (478). Ἀφοῦ δὲ αἱ Ἀθηναὶ καὶ ὁ Πειραιεὺς ἐτειχίσθησαν, ὁ Παυσανίας ἐξέπλευσεν ὡς στρατηγὸς τῶν συμμάχων Ἑλλήνων εἰς τὰς νήσους καὶ εἰς τὴν Θράκην, ἵνα διώξῃ ἐκεῖθεν τοὺς Πέρσας. Πρῶτον ὑπέταξε τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Κύπρου καὶ ἔπειτα ἐκυρίευσεν τὸ Βυζάντιον, ὅπου ἡχμαλώτευσεν πολλοὺς συγγενεῖς τοῦ Ξέρξου. Τότε δ' ἐπιθυμήσας νὰ γίνῃ τύραννος τῶν Ἑλλήνων ἀπέλυσε κρυφίως τῶν ἄλλων συμμάχων τοὺς αἰχμαλώτους καὶ δι' ἐπιστολῆς του ἐζήτησε τὴν θυγατέρα τοῦ Ξέρξου εἰς γάμον, ὑποσχόμενος τὴν ὑποταγὴν τῆς Σπάρτης καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος. Ἀφοῦ λοιπὸν ἔλαβεν ἀπάντησιν καταφατικὴν ἐπήρθη παρὰ πολὺ καὶ ἤρχισε νὰ ἐνδύεται μηδικὴν στολὴν, νὰ δορυφορῆται ὑπὸ Μήδων καὶ Αἰγυπτίων, νὰ παραθέτῃ δεῖπνα περσικὰ καὶ εἰς ὅλους νὰ δείκνυται βίαιος, Ἐνεκα δὲ τούτου διηγείρε καθ' ἑαυτοῦ τὸ μῖσος ὅλων τῶν Ἑλλήνων· καὶ οἱ μὲν Πελοποννήσιοι καὶ οἱ Αἰγινῆται ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια, οἱ δὲ λοιποὶ καὶ πρὸ πάντων οἱ Σάμιοι, οἱ Χῖοι, οἱ Λέσβιοι καὶ ὅσοι ἀπὸ τοῦ βασιλέως εἶχον ἐλευθερωθῇ μετὰ τὴν ἐν Μυκάλῃ μάχην παρέδωκαν τὴν διοίκησιν σύμπαντος τοῦ συμμαχικοῦ στόλου εἰς τοὺς Ἀθηναίους στρατηγούς Ἀριστείδην καὶ Κίμωνα. Ἡ Σπάρτη ἀνεκάλεσε τὸν Παυσανίαν καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἀπέστειλεν ἄλλον στρατηγόν, τὸν Δόρκιν, ἀλλ' οἱ σύμμαχοι ἐνέμειναν εἰς τὴν ἀπόφασίν των. Οὕτω λοιπὸν ἡ ἡγεμονία τῶν Ἑλλήνων μετέβη ἀπὸ τῆς Σπάρτης εἰς τὰς Ἀθήνας (477) καὶ ἔκτοτε οἱ μὲν Σπαρτιαῖται παρητήθησαν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐξηκολούθησαν αὐτόν, ἀφοῦ διώρισαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀριστείδου τίνες τῶν πόλεων ἔπρεπε νὰ διδῶσι χρήματα καὶ τίνες πλοῖα καὶ στρατιώτας. Τότε κατὰ πρῶτον συνεστάθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἡ ἀρχὴ τῶν Ἑλληνοταμιῶν, οἵτινες ἐδέχοντο τὸν φόρον. Ὁ πρῶτος φόρος ἦτο 460 τάλαντα καὶ ταμεῖον αὐτῶν ὠρίσθη ὁ ἐν Δήλῳ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, εἰς τὸν ὁποῖον συνήρχοντο καὶ ἐβουλεύοντο καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμαχίδων πόλεων.

Κίμωνος ἀνδραγαθήματα. Ὁ Κίμων ὁ υἱὸς τοῦ Μαραθωνομάχου Μιλτιάδου, ἀφοῦ ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τοῦ συμμαχικοῦ στό-

λου, ἀπέσπασε τὴν Ἡϊόνα ἀπὸ τῶν Μήδων καὶ τὴν νῆσον Σκῦρον ἀπὸ τῶν πειρατῶν Δολόπων (471—470). Τότε εὗρεν ἐν τῇ Σκύρῳ τὰ ὅστ' αὐτοῦ Θησεύς, τὰ ὅποια μετεκόμισεν εἰς Ἀθήνας· καὶ οἱ Ἀθηναῖοι κηδεύσαντες αὐτὰ ἐν μεγάλῃ πομπῇ ἔκτισαν ἐπὶ τοῦ τάφου τὸ σωζόμενον Θησεῖον (469). Τὸ δὲ ἀκόλουθον ἔτος (468) ὁ Κίμων ἐπολιόρχησε τὴν Νάξον, ἣτις ἀπεστάτησεν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ μετὰ πολιορκίαν ἐνὸς περιπίου ἔτους ὑπέταξεν αὐτήν. Καὶ αὕτη εἶναι ἡ πρώτη συμμαχίς πόλις, ἣτις παρὰ τὰ καθεστῶτα ὑπεδουλώθη· ὕστερον δὲ καὶ ἄλλαι ὑπέστησαν κατὰ μικρὸν τὴν αὐτὴν τύχην. Αἴτιοι δὲ τῆς καταστάσεως ταύτης ἦσαν αὐτοὶ οἱ σύμμαχοι· διότι οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν μὴ θέλοντες ν' ἀπομακρύνωνται ἐκ τῆς πατρίδος τῶν ἀπεδέχθησαν κατὰ πρότασιν τοῦ Κίμωνος νὰ εἰσφέρωσι χρήματα ἀντὶ τῶν πλοίων καὶ τῶν στρατιωτῶν. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Ἀθηναῖοι ηὔξησαν τὸ ναυτικὸν αὐτῶν ἐκ τῶν χρημάτων, τὰ ὅποια ἐκεῖνοι συνεισέφερον, καὶ προαχθέντες εἰς μεγάλην δύναμιν ἔγιναν κυρίαρχοι τῶν συμμαχίδων πόλεων. Ὁ Κίμων μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Νάξου ἐστράτευσεν εἰς τὴν Παμφυλίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐνίκησε περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Εὐρυμέδοντος ποταμοῦ τοὺς βαρβάρους πρῶτον κατὰ θάλασσαν, ἔπειτα κατὰ γῆν καὶ ὕστερον πάλιν κατὰ θάλασσαν (466). Μετὰ δὲ τὰς νίκας ταύτας, αἵτινες ἦσαν ἀντάξιαί τῶν ἐν Σαλαμῖνι καὶ Πλαταιαῖς, ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας κατάφορτος πλουσίων λαφύρων. Τότε ἤρχισε τὴν οἰκοδόμησιν τῶν μακρῶν τειχῶν, τὰ ὅποια συνέδεον τὴν πόλιν μετὰ τοῦ Πειραιῶς καὶ τοῦ Φαλήρου, καὶ τὰ ὅποια κατόπιν ἐπεράτωσεν ὁ μέγας Περικλῆς· τότε ἐκαλλώπισε τὰς Ἀθήνας μὲ στοὰς καὶ τὴν ἀγορὰν μὲ δένδρα καὶ κατέστησε τὴν Ἀκαδημίαν τὴν ἔπειτα ἀγαπητὴν διατριβὴν τοῦ Πλάτωνος ἀπὸ ἄνυδρον δάσος κατάρρυτον.

Πολιορκία Θάσου ὑπὸ Κίμωνος καὶ τρίτος μεσσηνιακὸς πόλεμος. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Κίμων ἐπολιόρχει τὴν Θάσον, ἣτις ἀπεστάτησεν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων (465), συνέβη ἐν Σπάρτῃ τρομερὸς σεισμὸς, ὅστις πλὴν πέντε οἰκιῶν ἐκρήμνισεν ὅλας τὰς ἄλλας καὶ κατέστρεψε περὶ τοὺς 20,000 κατοίκους. Τὴν συμφορὰν δὲ ταύτην καρπωθέντες οἱ εἰλωτες ἀπεστάτησαν ἀπὸ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ κατέφυγον εἰς τὴν Ἰθώμην· ἐπειδὴ δὲ οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἀπόγονοι τῶν ἀτυχῶν Μεσσηνίων, διὰ τοῦτο ἅπαντες ὠνομάσθησαν Μεσσήνιοι καὶ ὁ πόλεμος τρίτος μεσσηνιακὸς (464—454). Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι, ἐπειδὴ παρετείνετο ὁ πόλεμος οὗτος, ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν ἄλλων

συμμάχων καὶ πρὸ πάντων τῶν Ἀθηναίων ὡς ἐμπείρων εἰς τὸ τειχομαχεῖν. Ὁ Κίμων, ἀφοῦ ἐκυρίευσεν τὴν Θάσον (463), ἔπεισε τὸν δῆμον νὰ ψηφίσῃ τὴν βοήθειαν, ἃν καὶ οἱ περὶ τὸν Ἐφιάλτην δημοκρατικοὶ ἠναντιώθησαν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ πολιορκία τῆς Ἰθώμης παρετείνετο, οἱ Λακεδαιμόνιοι ὑποπτεύσαντες τοὺς Ἀθηναίους ἀπέμπεμψαν αὐτοὺς μόνους ἐκ τῶν συμμάχων, εἰπόντες μόνον ὅτι δὲν τοὺς χρειάζονται πλέον. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐννοήσαντες τὸν ἀληθῆ λόγον τῆς ἀποπομπῆς τῶν ἡγανάκτησαν καὶ εὐθὺς ἀφῆσαντες τὴν κατὰ τῶν Μήδων γενομένην συμμαχίαν πρὸς αὐτοὺς συνεμάχησαν μὲ τοὺς Ἀργεῖους, οἵτινες ἦσαν ἐχθροὶ ἐκαίνων, καὶ μὲ τοὺς Θεσσαλοὺς. Τότε ἡ δημοκρατικὴ μερίς ἐπέτυχεν τὸν ὁστρακισμόν τοῦ Κίμωνος ὡς φιλολάκωνος καὶ ὡς κυρίου αἰτίου τῆς σταλείσης βοηθείας πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους (461). Οἱ δ' ἐν τῇ Ἰθώμῃ Μεσσήνιοι μὴ δυνάμενοι πλέον ν' ἀντιστῶσι συνωμολόγησαν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας συνθήκην, καθ' ἣν ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ ἐξέλθωσιν ἐλευθέρως ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου. Τούτους δὲ πάντας κατώκισαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν Ναύπακτον, τὴν ὁποίαν πρὸ ὀλίγου εἶχον ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν Λοκρῶν Ὀζολῶν.

Κίμωνος κάθοδος καὶ ἐκστρατεία αὐτοῦ εἰς Κύπρον. Ὁ Κίμων, ὅτε στρατὸς ἀθηναϊκὸς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ ἔμελλεν νὰ συμπλακῇ πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ἐν Τανάγρα, ἔδραμεν ἐκ τῆς ἐξορίας τοῦ ἐκεῖ καὶ ἐζήτησε νὰ συναγωνισθῇ. Ἐπειδὴ δὲ τῷ ἀπηγορεύθη, ἀπεχώρησεν ἀφήσας τὴν πανοπλίαν τοῦ εἰς 100 φίλους τοῦ. Οὗτοι συναθροισθέντες περὶ αὐτὴν ἡγωνίσθησαν τοσοῦτον γενναίως, ὥστε πάντες εὗρον ἐν τῇ μάχῃ ἐκαίνῃ τὸν θάνατον (456). Ἡ φιλοπατρία αὕτη τοῦ Κίμωνος ἔπεισε τὸν δῆμον ν' ἀνακαλέσῃ τὴν ἀπόφασίν τοῦ. Ὁ δὲ Κίμων ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ἐφιλίωσε μετὰ τριετῆς διαπραγματεύσεις τοὺς Ἀθηναίους καὶ Λακεδαιμονίους (450). Ἐπειτα ἔπλευσε μετὰ 200 τριήρων εἰς τὴν Κύπρον, τὴν ὁποίαν οἱ Πέρσαι εἶχον ὑποτάξῃ πάλιν, καὶ ἐπολιόρκησε τὸ Κίτιον. Ἀλλὰ πολιορκῶν τὴν πόλιν ταύτην ἐνόσησε καὶ ἀπέθανεν (449). Τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν τοῦ Κιτίου καὶ πλεύσαντες ἀπέναντι τῆς ἐν Κύπρῳ Σαλαμῖνος ἐναυμάχησαν καὶ ἐπέζομάχησαν κατὰ τῶν Φοινίκων καὶ Κιλικίων· ἀφοῦ δ' ἐνίκησαν αὐτοὺς καὶ κατὰ θάλασσαν καὶ κατὰ ξηρὰν ἐπέστρεψαν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐκήδευσαν μεγαλοπρεπῶς τὸν νεκρὸν τοῦ ἐνδόξου στρατηγοῦ αὐτῶν. Ἡ διπλῇ αὕτη μάχη εἶναι τὸ τελευταῖον ἔργον τῶν μηδικῶν πολέμων.

Περικλῆς καὶ χαρακτήρ αὐτοῦ. Ὁ Περικλῆς ἦτο υἱὸς τοῦ Ξανθίππου, ὅστις εἶχε νικήσῃ τοὺς Πέρσας ἐν Μυκάλῃ. Ἐνεκα δὲ τῶν σπανίων αὐτῶν προτερημάτων εἶναι εἰς τῶν μεγίστων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς ἀρχαιότητος. Οἱ ἄριστοι καλλιτέχναι καὶ φιλόσοφοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὡς ὁ Φειδίας, ὁ Δάμων, ὁ Ζήνων καὶ ὁ Ἀναξαγόρας, ἐμόρφωσαν ἐγκαίρως τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν. Αὐτοὶ δ' ἔπειτα ἦσαν καὶ οἰκειότατοι φίλοι αὐτοῦ, εἰς τοὺς ὁποίους κατετάχθη ὕστερον καὶ ἡ περίφημος Μιλησία Ἀσπασία, τὴν ὁποίαν ὁ Περικλῆς ἔλαβε σύζυγον, διαζευχθεὶς ἀπὸ τῆς πρώτης γυναικὸς του. Ὁ Περικλῆς ταχθεὶς εἰς τὴν δημοκρατικὴν μερίδα, διότι ὁ ἀντίπαλός του Κίμων ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀριστοκρατικὴν, δὲν παρίστατο συχνὰ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἀλλὰ μόνον ὁσάκις προέκειτο περὶ μεγάλων καὶ σπουδαίων πραγμάτων· διότι τὰ ἄλλα ἐνήργει διὰ τῶν φίλων του, ἐκ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Ἐφιάλτης, ὅστις μετὰ τοῦ Θεμιστοκλέους εἶχε καταργήσῃ πολλὰ προνόμια τοῦ Ἀρείου Πάγου. Ὅτε ὁμῶς ἐνεφανίζετο εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ ἀνέβαινεν εἰς τὸ βῆμα, ἀνέπτυσσε τοιαύτην εὐγλωττίαν, ὥστε παρέβαλλον αὐτὴν πρὸς τὸν κεραυνὸν καὶ τὴν ἀστραπὴν καὶ ἐκ τούτου ἐπωνόμασαν αὐτὸν Ὀλύμπιον.

Διοίξεις Περικλέους. Ὁ Περικλῆς διώκησε τὰ κοινὰ πράγματα τῆς πατρίδος ὡς στρατηγὸς καὶ ὡς δημαγωγὸς ἐπὶ 40 ἔτη, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ μὲν 25 μετ' ἄλλων, τὰ δὲ τελευταῖα 15 ἄνευ τινὸς ἀντιζήλου (469—429). Ἀφοῦ δὲ τῷ 461 κατώρθωσε νὰ ὀστρακίσῃ τὸν Κίμωνα ὡς φιλολάκωνα, εἰσήγαγεν εἰς τὸ πολίτευμα σπουδαίας μεταρρυθμίσεις· ἀφῆρσεν ἀπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου τὴν ἐφορείαν τῶν μεγάλων προσόδων τῆς πόλεως καὶ μετένεγκε τὸ συμμαχικὸν ταμεῖον ἐκ τῆς Δήλου εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐχὼν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς χεῖράς του τὰ χρήματα, ὥρισε μισθὸν ἐκκλησιαστικὸν καὶ δικαστικὸν τρεῖς ὁβολοὺς καθ' ἑκάστην ἡμέραν· προσέτι δ' ἔδωκε μισθὸν εἰς τοὺς στρατιώτας καὶ συνέστησεν ἰδιαίτερον ταμεῖον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐπληρῶνοντο εἰς τοὺς πένητας τῶν πολιτῶν τὰ ἀναγκαῖα χρήματα διὰ τὴν εἰσοδὸν αὐτῶν εἰς τὰ θέατρα, τὰ ὁποῖα ἐλέγοντο χρήματα θεωρικὰ. Μετὰ ταῦτα, ἵν' ἀνακουφίσῃ τὰς Ἀθήνας ἀπὸ ἀργὸν καὶ πολυπράγμονα ὄχλον καὶ συγχρόνως ἵνα ἔχῃ φρουροὺς πλησίον τῶν συμμάχων πρὸς ἀποτροπὴν παντὸς ἐπαναστατικοῦ κινήματος, ἔστειλε 1000 κληρούχους εἰς τὴν θρακικὴν χερσόνησον, ἄλλους τόσους εἰς τὴν Θράκην, 500 εἰς τὴν Νάξον, 250 εἰς τὴν Ἀνδρόν, μεγάλην ἀποικίαν εἰς τοὺς Θουρίους

τῆς κάτω Ἰταλίας, τὴν ὁποίαν ἠκελεύθησε καὶ ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας Ἡρόδοτος. Προσέτι δὲ ἐξέπεμπε κατ' ἔτος καὶ 60 τριήρεις πρὸς γύμνασιν τῶν πληρωμάτων καὶ ἵνα ἐπιτηρῶσι καὶ περιορίζωσι τοὺς ῥέποντας εἰς ἀποστασίαν συμμάχους. Πρῶτος αὐτὸς ἐπλευσε μετὰ στόλου μεγάλου εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον, ὅπου ἐνίσχυσε τοὺς ἔχοντας ἐκ τῶν Ἑλλήνων δημοκρατικὰ φρονήματα καὶ ἐπέδειξεν εἰς τοὺς περιοικοῦντας βαρβάρους τὸ μέγεθος τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων. Ἀφοῦ δὲ κατέβαλε τὸν τύραννον τῆς Σινώπης Τιμησίλεων καὶ διένειμε τὴν ἐπικράτειαν αὐτοῦ εἰς 600 Ἀθηναίους, ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ μετ' ὀλίγον (448) ἠνάγκασε τοὺς συμμάχους τῶν Λακεδαιμονίων Δελφοὺς ν' ἀποδώσωσιν εἰς τοὺς συμμάχους τῶν Ἀθηναίων Φωκεῖς τὴν ἐρρεΐαν τοῦ δελφικοῦ μαντείου. Κατὰ δὲ τὸ 445 ἠγόρασε τὴν ὑποχώρησιν τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες εἶχον εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ διαβάς εἰς τὴν Εὐβοίαν, ἥτις ἀπεστάτησεν, ὑπέταξεν ἅπασαν τὴν νῆσον. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Εὐβοίας συνέθετο πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῶν εἰρήνην τριακονταετῇ. Τὸ δ' ἔκτον ἔτος τῆς εἰρήνης ἐξεργάγη πόλεμος μετὰξὺ Σαμίων καὶ Μιλησίων περὶ τῆς Πριήνης, ὅστις ἔθηκε πάλιν εἰς κίνησιν τὰς δυνάμεις τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Περικλῆς πλεύσας εἰς τὴν Σάμον ἐπολιόρκησεν αὐτὴν καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν καὶ μετὰ ἐννέα μῆνας τὴν ἐκυρίευσεν καὶ τὴν ὑπέβαλεν εἰς ὄρους σκληροτάτους.

Ἀμύμητα ἔργα ἐπὶ τῆς διοικήσεως τοῦ Περικλέους.

Ὁ Περικλῆς ἔχων εἰς τὴν διάθεσίν του τὰ συμμαχικὰ χρήματα, τῶν ὁποίων τὸ ἐτήσιον ποσὸν εἶχεν ἀυξήσῃ ἀπὸ 460 ταλάντων εἰς 1000, ἐπεχείρησε δι' αὐτῶν νὰ καλλωπίσῃ τὰς Ἀθήνας μὲ ἔργα τέχνης, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀμύμητα καὶ προσωρισμένα νὰ κηρύττωσιν, ἐν ὅσῳ ὑπάρχει ὁ κόσμος, τὴν ἀνυπερβλήτον δόξαν τῶν Ἀθηναίων καὶ αὐτοῦ καὶ τὴν ἀπαράμιλλον ἑλληνικὴν εὐφροίαν. Τὰ ἔργα, τῶν ὁποίων ἡ ἀνωτάτη διεύθυνσις ἀνετέθη εἰς τὸν Φειδίαν, ἔχοντα ὑφ' ἐαυτὸν τοὺς ἀρχιτέκτονας Καλλικράτη, Μνησικλῆ καὶ ἄλλους, εἶναι πρὸ πάντων τὰ ἐξῆς: ὁ Παρθενών, τὸ ἐν αὐτῷ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὸ χάλκινον τῆς Προμάχου, τὸ ὁποῖον ὑψοῦτο τοσοῦτον, ὥστε τὸ κράνος καὶ ἡ αἰχμή τοῦ δόρατος ἦσαν ὁρατὰ εἰς τοὺς ἀπὸ Σουνίου πλέοντας· τὸ πολύεδρον καὶ πολύστυλον Ὡιδεῖον· τὰ μεγαλοπρεπῆ Προπύλαια, τὸ Ἐρέχθειον, ὁ ναὸς τῆς Δήμητρος ἐν Ἐλευσίνι καὶ πολλὰ ἄλλα. Ἀλλὰ παραδόξως οἱ ἐχθροὶ τοῦ τὸν διέβαλλον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ

δήμου φωνάζοντες « Ἡ Ἑλλάς νομίζει ἑαυτὴν δεινῶς ὑβριζομένην βλέπουσα ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὰ χρήματα, τὰ ὅποια αὐτὴ εἰσφέρει διὰ τὸν πόλεμον, καταχρυσοῦσι καὶ καλλωπίζουσι τὴν πόλιν αὐτῶν ὡς γυναικᾶ ἀλαζόνα». Ὁ δὲ Περικλῆς ἀπεκρίνετο εἰς αὐτοὺς λέγων « Ἐν ὅσῳ οἱ Ἀθηναῖοι πολεμοῦσιν ὑπὲρ τῶν συμμάχων καὶ τοὺς ἀσφαλίζουσιν ἀπὸ τῶν βαρβάρων χωρὶς νὰ δίδωσιν οὔτε ἵππον, οὔτε πλοῖον, οὔτε στρατιώτην, ἀλλὰ χρήματα μόνον δὲν ὀφείλουσι νὰ δώσωσιν εἰς αὐτοὺς λόγον περὶ τῶν χρημάτων».

Ἄφανῃ καὶ φανερά αἵτια τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Τὰ ἄφανῃ αἵτια τοῦ ἐμφυλίου τούτου πολέμου ἦσαν ἡ ἀυξάνουσα δύναμις τῶν Ἀθηναίων καὶ ὁ φόβος, τὸν ὅποιον αὕτη ἐνέπνεεν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους· τὰ δὲ φανερά, διὰ τὰ ὅποια οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔλυσαν τὴν τριακονταετῇ εἰρήνην, ἦσαν τὰ τῆς Ἐπιδάμνου, τὰ τῆς Ποτιδαίας καὶ τὰ τῶν Πλαταιῶν.

Τὰ τῆς Ἐπιδάμνου. Ὀλίγα ἔτη πρὸ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου οἱ δημοκρατικοὶ τῆς Ἐπιδάμνου ἐδίωξαν ἐκ τῆς πόλεως τοὺς ἀριστοκρατικούς. Εἰς τὰς διαφορὰς δὲ αὐτῶν ἀνεμίχθησαν οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Κερκυραῖοι, οἵτινες ἦσαν ἀμφοτέρω ἀποικισταὶ τῆς Ἐπιδάμνου· καὶ οἱ μὲν ἀνέλαβον ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν τοὺς δημοκρατικούς, οἱ δὲ τοὺς ἀριστοκρατικούς. Γενομένης δὲ ναυμαχίας παρὰ τὸ Ἄκτιον οἱ Κερκυραῖοι ἐνίκησαν τοὺς Κορινθίους καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν κατέλαβον καὶ τὴν Ἐπίδαμνον (434). Ἀλλ' ἐν τῇ δευτέρᾳ ναυμαχίᾳ, ἣτις μετὰ δύο ἔτη συνεκροτήθη περὶ τὰς νήσους Σύβοτα, μόλις ἐσώθησαν διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν Ἀθηναίων. Ἡ δὲ συνδρομὴ αὕτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη αἰτία τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, διότι οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τῶν Κερκυραίων ἐναυμάχησαν πρὸς τοὺς Κορινθίους, ἐν ᾧ ὑπῆρχεν ἡ τριακονταετὴς εἰρήνη.

Τὰ τῆς Ποτιδαίας καὶ σύνοδος ἐν Σπάρτῃ. Οἱ Κορίνθιοι πνέοντες ἐκδίκησιν κατὰ τῶν Ἀθηναίων συνεμάχησαν μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Περδίκκου καὶ ἀπεστάτησαν ἀπ' αὐτῶν τὴν Ποτίδαιαν. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐνίκησαν ἐν τῷ ἰσθμῷ τῆς Πελλήνης τοὺς Ποτιδαίτας καὶ τοὺς εἰς βοήθειαν αὐτῶν σπεύσαντας 2000 Κορινθίους καὶ ἀπέκλεισαν τὴν πόλιν καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ἐν ᾧ δ' ἐπολιορκεῖτο ἡ Ποτίδαια, οἱ Κορίνθιοι συνεχάλεσαν τοὺς συμμάχους εἰς τὴν Σπάρτην καὶ κατηγόρουν ἐν τῇ συνόδῳ ἐκείνῃ τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι ἔλυσαν τὴν συνθήκην καὶ ἡδίκουν τὴν Πελοπόννησον.

Μετ' αὐτῶν δὲ συνετάσσοντο πολὺ περισσότερον οἱ Αἰγινῆται καὶ οἱ Μεγαρεῖς· διότι οἱ μὲν Αἰγινῆται δὲν ἦσαν αὐτόνομοι κατὰ τὴν συνθήκην, οἱ δὲ Μεγαρεῖς εἶχον ἀποκλεισθῆ παρὰ τὴν συνθήκην διὰ ψηφίσματος ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς ἀγορᾶς καὶ ἀφ' ὅλων τῶν λιμένων τῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν Ἀθηναίων. Ἡ σύνοδος ἐπείσθη ὑπὸ τοῦ ἐφόρου Σθενελαΐδου ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἡδίκουν τὴν Πελοπόννησον καὶ ὅτι πρέπει ταχέως νὰ πολεμηθῶσιν (Ὁκτωβρίῳ 432). Ἀλλ' οἱ Λακεδαιμόνιοι πρὶν κηρύξωσι τὸν πόλεμον φανερώς διεπραγματεύθησαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, διὰ νὰ ἔχωσι πρόφασιν τοῦ πολέμου δικαιοτάτην, ἂν δὲν εἰσηκούοντο· ἐζήτησαν λοιπὸν παρ' αὐτῶν νὰ διώξωσιν ἐκ τῶν Ἀθηνῶν τοὺς ἐνεχομένους εἰς τὸ Κυλώνειον ἄγος, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνῆκε καὶ ὁ Περικλῆς, νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Ποτιδαίας, ν' ἀφήσωσιν αὐτόνομον τὴν Αἶγιναν καὶ ν' ἀκυρώσωσι τὸ περὶ Μεγαρέων ψήφισμα. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀπήντησαν κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Περικλέους, ὅτι οὐδὲν ἐκ τῶν αἰτημάτων τούτων ἡδύναντο νὰ πράξωσι διατασσόμενοι. Οὕτω τὰ γενόμενα ἦσαν σύγχυσις τῆς συνθήκης καὶ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου.

Τὰ τῶν Πλαταιῶν καὶ λύσις τῆς συνθήκης. Τὸ ἔαρ τοῦ 431 πλείότεροι τῶν 300 Θηβαίων εἰσῆλθον τὴν νύκτα εἰς τὰς Πλαταιὰς κατὰ πρόσκλησιν τῶν ὀλιγαρχικῶν, οἵτινες ἤθελον νὰ καταβάλωσι διὰ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν τοὺς δημοκρατικούς. Ἀλλ' οἱ Πλαταιεῖς ἐξυπνήσαντες ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Θηβαίων καὶ πολλοὺς μὲν αὐτῶν ἐφόνευσαν, ὀλίγοι δ' ἐξέφυγον καὶ 180 ἡχμαλωτεύθησαν. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι εὐθὺς ἀφοῦ ἔμαθον ταῦτα ἐμήνυσαν εἰς τοὺς Πλαταιεῖς νὰ μὴ κακοποιήσωσι τοὺς αἰχμαλώτους πρὶν καὶ αὐτοὶ συσκεφθῶσι περὶ αὐτῶν· ἀλλ' ὅτε ἔφθασε τὸ μήνυμα, οἱ αἰχμάλωτοι εἶχον σφαγῇ ὑπὸ τῶν Πλαταιέων. Ἡ σκληρὰ αὕτη πράξις ἔλυσε πλέον τὴν τριακονταετῇ συνθήκην καὶ ἐπήγαγε τὴν ἐκρηξίν τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅστις διήρκεσεν 27 ἔτη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (431 — 336)

Τὰ μέχρσις ὑποταγῆς Μιτυλήνης γεγονότα τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου (431 — 427). Τὰ κυριώτατα γεγονότα τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου μέχρι τῆς ὑποταγῆς τῆς Μιτυλήνης εἶναι τὰ ἑξῆς. Οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι καθ' ἕκαστον ἔαρ εἰσέβαλλον εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐλεηλάτουν αὐτήν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι περιέπλεον τὴν Πελοπόννησον καὶ διήρπαζον τὰ παράλια αὐτῆς. Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος (431) ἐδιώχθησαν οἱ Αἰγινῆται ἐκ τῆς νήσου αὐτῶν καὶ κατωκίσθησαν ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων εἰς τὴν Θυρέαν τῆς Κυνουρίας. Κατὰ τὸ δεύτερον (430) ἐνέσκηψεν εἰς τὰς Ἀθήνας φοβερός λοιμός, ὅστις ἐπροξένησε μεγάλην καταστροφὴν εἰς τὸ πλῆθος, τὸ ὅποιον εἶχε σωρευθῆ ἐκ τῶν ἀγρῶν τῆς Ἀττικῆς εἰς τὴν πόλιν κατὰ συμβουλήν τοῦ Περικλέους, καὶ ἐκυριεύθη ἡ Ποτίδαια. Κατὰ τὸ τρίτον (429) ἐγίνε θῦμα τοῦ λοιμοῦ καὶ αὐτός ὁ Περικλῆς, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ πόλις ἐγίνε μεγίστη, καὶ ἐπολιορκήθη ἡ Πλάταια ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων καὶ τῶν Βοιωτῶν. Μετὰ διετῇ δὲ δεινὴν πολιορκίαν 220 ἐκ τῶν Πλαταιέων κατὰ νύκτα βροχερὰν καὶ ἀνεμώδη ἐξῆλθον τῆς πόλεως καὶ ὑπερβάντες τὸ τεῖχος τῶν ἐχθρῶν διεσώθησαν εἰς Ἀθήνας 212 ἐξ αὐτῶν, οἱ δὲ ὑπολειφθέντες ἐν τῇ πόλει παρεδόθησαν μετὰ τινας μῆνας εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι θὰ τιμωρηθῶσι μόνον οἱ αἴτιοι καὶ οὗτοι μετὰ δίκην. Ἀλλὰ δυστυχῶς οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν ἐτήρησαν τὴν ὑπόσχεσιν των καὶ οὕτως ἐθανατώθησαν 200 Πλαταιεῖς καὶ 22 Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἔτυχον συμπολιορκούμενοι (427). Κατὰ τὸ αὐτὸ τοῦτο ἔτος ἐθανάτωσαν κατὰ πρότασιν τοῦ Κλέωνος τοῦ ἀναξίου διαδόχου τοῦ Περικλέους χίλιοι ἐκ τῶν Μιτυληναίων, οἵτινες εἶχον ἀποστατήσῃ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ συμμαχήσῃ μετὰ τῆς Σπάρτης.

Τὰ ἀπὸ τῆς καταλήψεως τῆς Πύλου μέχρι τῆς Νικιείου εἰρήνης (425 — 421). Κατὰ τὸ ἔτος 425, ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων Δημοσθένης πλέων ἐπὶ στόλου διευθυνομένου εἰς Σικελίαν κατέλαβε τὴν Πύλον καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ ὡς φρούραρχος μετὰ 5 πλοίων. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι ἀπεπειράθησαν νὰ ἐκβάλωσιν ἐκεῖθεν αὐτόν, ἀλλ' ἀπέτυχον καὶ 420 ἐξ αὐτῶν ἀπεκλείσθησαν

ἐν τῇ παρακειμένῃ νήσῳ Σφακτηρίᾳ, ὅπου ἀπέβη ἐπικουρικὸν στράτευμα ἐλθὼν ἐξ Ἀθηνῶν ὑπὸ τὸν Κλέωνα, ἐφόνευσεν 128 καὶ τοὺς λοιποὺς ἀπήγαγεν εἰς Ἀθήνας. Ἐκτοτε οἱ Ἀθηναῖοι ἐγένοντο ἐπιθετικοὶ καὶ ἐδείχθησαν πανταχοῦ νικηταὶ ἐκτὸς εἰς τὴν μάχην τοῦ Δηλίου, ὅπου ἀπέβαλον 1000 ὀπλίτας (424). Κατὰ τὸ ἔτος δὲ τοῦτο ὁ μέγας στρατηγὸς τῆς Σπάρτης Βρασίδας διέβη εἰς τὴν Χαλκιδικὴν ὡς προστάτης δῆθεν τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀπεστάτησεν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν τὴν Ἀκανθον, τὰ Στάγειρα, τὴν Ἀμφίπολιν καὶ ἄλλας πόλεις. Ὁ δὲ Κλέων, ὅστις ἐστάλη εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη, κατ' ἀρχὰς μὲν εὐδοκίμησεν, ἀλλ' ἔπειτα προσβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Βρασίδου παρὰ τὴν Ἀμφίπολιν ἠττήθη καὶ ἐφονεύθη, ἀλλὰ καὶ ὁ Βρασίδας πληγωθεὶς ἀπέθανεν. Ἀφοῦ δ' ἐξέλιπον οἱ δύο οὗτοι φιλοπόλεμοι ἄνδρες, συνωμολογήθη τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Ἀθηναίου Νικίου τῷ 421 εἰρήνη πεντηκονταετῆς, ἥτις πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ὠνομάσθη Νικίειος.

Τὰ ἀπὸ τῆς Νικιείου εἰρήνης γεγονότα μέχρι τῆς εἰς Σικελίαν ἐκστρατείας (421—415), Ἀλκιδιάδης. Ὁ Ἀλκιδιάδης ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ Περικλέους καὶ ἐξεῖχε παντὸς ἄλλου τόσον κατὰ τὰ φυσικὰ καὶ ἐπὶ κτήματα πλεονεκτήματα, ὅσον καὶ κατὰ τὰ ἐλαττώματα καὶ πάθη. Ὅτι ὁ φρόνιμος Νικίας εἶχεν ἐπιτύχῃ τοῦτο ἐμέλλε ν' ἀνατρέψῃ ὁ νέος δημαγωγὸς διὰ τῆς δυνάμεως, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησεν ἐπὶ τῶν φιλοπολέμων νέων. Ὁ Ἀλκιδιάδης μισῶν τοὺς Σπαρτιάτας ὡς εὐνοοῦντας τὸν Νικίαν μᾶλλον ἢ αὐτὸν κατῴρθωσε συμμαχίαν τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῶν Ἀργείων, Μαντινέων καὶ Ἠλείων κατὰ τῆς Σπάρτης. Ἀλλ' οἱ Σπαρτιάται ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτῶν Ἄγιν ἐνίκησαν τοὺς συμμάχους ἐν Μαντινείᾳ κατὰ κράτος (418) ὥστε οἱ Ἀργεῖοι, οἱ Μαντινεῖς καὶ οἱ Ἠλεῖοι κατέλιπον τὴν μετὰ τῶν Ἀθηναίων συμμαχίαν καὶ προσῆλθον εἰς τὴν τῶν Λακεδαιμονίων. Τέλος δὲ ἡ Σπάρτη κατῴρθωσε ν' αὐξήσῃ τότε περισσότερον ἢ πρότερον τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς ἐπὶ τῶν συμμάχων, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐλαττώσῃ οὔτε ἡ μετ' ὀλίγον συμβᾶσα ἀποχώρησις τοῦ Ἀργους οὔτε ἡ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων τραγικὴ σφαγὴ τῶν Μηλίων, διότι οὗτοι δὲν συνήνεσαν ν' ἀποσπασθῶσιν ἀπὸ τῶν ὁμοφύλων αὐτῶν Λακεδαιμονίων (416). Ταῦτα δὲ δὲν ἠρέθισαν τόσον τὴν Σπάρτην, ὅσον ἡ ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων εἰς Σικελίαν.

Ἐκστρατεία Ἀθηναίων εἰς Σικελίαν (415—413). Ἀφορμὴ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ὑπῆρξεν ὁ πόλεμος τῶν Σελινουντίων

καὶ τῶν Ἑγεσταίων· οἱ Σελινούντιοι ἐζήτησαν καὶ ἐπέτυχον τὴν συνδρομὴν τῶν Συρακουσίων, οἱ δ' Ἑγεσταῖοι ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι πρὸ πολλοῦ ἀποβλέποντες εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς εὐφόρου Σικελίας, προτρεπόμενοι δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ δημαγωγοῦ Ἀλκιβιάδου ἐψήφισαν τὴν βοήθειαν. Στόλος λοιπὸν ἀξιόλογος ἐξέπλευσεν ἐκ τοῦ Πειραιῶς τὸ θέρος τοῦ 415 ὑπὸ τοὺς στρατηγοὺς Ἀλκιβιάδην, Νικίαν καὶ Λάμαχον. Ἀλλ' ὁ Ἀλκιβιάδης, ὅστις ἠδύνατο νὰ φέρῃ εἰς πέρας εὐτυχὲς τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο, ἀνεκλήθη ἐκ τῆς Σικελίας εἰς Ἀθήνας, ἵν' ἀπολογηθῇ ὡς κατηγορούμενος ὅτι ἠσέβησεν εἰς τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια καὶ ὅτι περιέκοψε τοὺς Ἑρμᾶς. Ἀντὶ ὅμως νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἀθήνας μετέβη εἰς τὸ Ἄργος καὶ ἐκεῖθεν, ἀφοῦ ἔμαθεν ὅτι κατεδικάσθη εἰς θάνατον, εἰς τὴν Σπάρτην, ὅπου ἔπεισε τοὺς Σπαρτιάτας νὰ τειχίσωσι τὴν Δεκέλειαν (Τατόιον) ἐν τῇ Ἀττικῇ καὶ ν' ἀποστείλωσιν εἰς βοήθειαν τῶν Συρακουσίων τὸν Γύλιππον. Τὰ πράγματα ὅμως τῶν Ἀθηναίων ἐν Σικελίᾳ κατ' ἀρχὰς ἐχώρουν καλῶς, διότι αἱ Συράकुσαι πολιορκούμεναι κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν ὑπὸ τοῦ Νικίου ἡγγίζον νὰ παραδοθῶσιν· ἀλλ' αἴφνης ἔφθασεν εἰς τὰς Συρακούσας ὁ Σπαρτιάτης Γύλιππος μετὰ στρατοῦ ἀξιολόγου καὶ στόλου καὶ ἐματαίωσε τὰ πάντα. Ἄν καὶ ἐστάλησαν ἐξ Ἀθηναίων πρὸς τὸν Νικίαν νέαι ἐπικουρίαι ὑπὸ τὸν Εὐρυμέδοντα καὶ Δημοσθένην, ἐν τούτοις ὁ Γύλιππος καὶ τὸν στόλον τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ μεγάλῳ λιμένι τῶν Συρακουσῶν κατέστρεψε καὶ τοὺς κατὰ ξηρὰν ἐπιχειρήσαντας νὰ φύγωσιν ἐξωλόθρευσεν, ἀνερχομένους εἰς 40,000. Ὁ Νικίας καὶ ὁ Δημοσθένης συλληφθέντες ἐθανατώθησαν· ἐκ τῶν λοιπῶν αἰχμαλώτων ὑπὲρ τοὺς 7,000 ἐρρίφθησαν εἰς τὰ λατομεῖα, ὅπου πάντες εὖρον τὸν θάνατον, πολλοὶ δ' ἐπωλήθησαν καὶ ὀλίγιστοι ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια (Σεπτεμβρίῳ 413).

Τὰ ἀπὸ τῆς ἐν Σικελίᾳ ἥττης τῶν Ἀθηναίων μέχρι τῆς ἐν Αἰγὸς ποταμοῦς ἥττης αὐτῶν (413—404). Ἡ ἀγγελία τῆς ἐν Σικελίᾳ καταστροφῆς τοῦ πεζοῦ καὶ ναυτικοῦ στρατοῦ τῶν Ἀθηναίων ἐνεποίησεν εἰς τὰς Ἀθήνας μέγαν τρόμον· διότι πρὸς τούτῳ τῷ κακῷ ὁ βασιλεὺς τῶν Σπαρτιατῶν Ἄγισ ἐλεηλάτει ἐκ Δεκελείας ἀπαύστως τὴν Ἀττικὴν· οἱ πλεῖστοι τῶν συμμάχων ἀπέστησαν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ στόλος Λακεδαιμονίων κυβερνώμενος ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ σατράπου τῆς Ἰωνίας καὶ Καρίας Τισσαφέρνης ἐξέπλευσεν εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ ἐζήτηι νὰ κατα-

στρέψη τὴν κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ' ἀπροσδόκητον περιστατικὸν ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἀναψυχὴν τινα· ὁ Ἀλκιβιάδης διαρρήξας τὰς σχέσεις του πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας κατέφυγεν εἰς τὸν Τισσαφέρνην, τὸν ὁποῖον διέθηκεν ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων. Τότε δὲ οἱ περὶ τὸν Πείσανδρον ὀλιγαρχικοὶ κατέλυσαν ἐν Ἀθήναις τὴν δημοκρατίαν καὶ ἐξέλεξαν ἀντὶ τῶν 500 βουλευτῶν 400 προβούλους καὶ ἀντὶ τῆς ἐκκλησίας 5000 πολίτας. Ἀλλ' ὁ ἐν Σάμῳ στρατὸς τῶν Ἀθηναίων, ὅστις δὲν ἤθελε νὰ ὀλιγαρχῇται, συνελθὼν εἰς ἐκκλησίαν ἔπαυσε τοὺς προτέρους στρατηγούς καὶ ἐξέλεξεν ἀντ' αὐτῶν ἄλλους, ἐκ τῶν ὁποίων ἦσαν ὁ Θρασύβουλος καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης. Μετ' οὗ πολὺ δὲ οἱ ὀλιγαρχικοὶ διεφώνησαν πρὸς ἀλλήλους· ὅθεν οἱ Ἀθηναῖοι κατέλυσαν τοὺς 400, παρέδωκαν τὴν ἀρχὴν εἰς τοὺς 5,000 πολίτας καὶ ἐψήφισαν τὴν κάθοδον τοῦ Ἀλκιβιάδου (411). Ἐκτοτε ἡ νίκη ἐκλινε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους· ὁ μὲν Θρασύβουλος ἐνίκησε περὶ τὸ Κυνὸς σῆμα, ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης περὶ τὴν Ἄβυδον καὶ τὴν Κύζικον, ἔνθα ἔπεσε μαχόμενος ἡρωϊκῶς ὁ Λακεδαιμόνιος στρατηγὸς Μίνδαρος. Ἀφεῦ δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης ἐπανήγαγε τὴν θαλασσοκρατίαν τῶν Ἀθηναίων κατ' ἐκεῖνα τὰ μέρη εἰς τὴν προτέραν ἀκμὴν, ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀνηγορεύθη ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του ἡγεμὼν ἀπάντων αὐτοκράτωρ (407). Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον καθηρέθη, διότι, λείποντος αὐτοῦ εἰς Φώκαιαν, ἠττήθη ὁ ὑπ' αὐτὸν Ἀντίοχος ἐν Νοτίῳ ναυμαχήσας πρὸς τὸν ναύαρχον τῶν Λακεδαιμονίων Λύσανδρον, καὶ ἐξελέγησαν στρατηγοὶ δέκα ἄλλοι, ἐκ τῶν ὁποίων ἦσαν ὁ Κόνων καὶ ὁ Θράσυλος. Ὁ δὲ Ἀθηναϊκὸς στόλος ἐνίκησε τὸν Σπαρτιατικὸν διοικούμενον ὑπὸ τοῦ ἀνδρείου Καλλικρατίδου παρὰ τὰς Ἀργινούσας νήσους (406), ἀλλὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος (405) κατεστράφη εἰς τοὺς Αἰγὸς ποταμούς ὑπὸ τοῦ διαδεχθέντος τὸν Καλλικρατίδαν Λυσάνδρου, πλὴν 8 μόνον πλοίων, μεθ' ὧν ὁ Κόνων διεσώθη εἰς Κύπρον, καὶ τῆς Παράλου, ἣτις ἐκόμισεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν θλιβεράν ταύτην εἴδησιν.

"Ἀλωσις Ἀθηνῶν καὶ συνθήκη (404). Μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀθηναικοῦ στόλου ἐν τοῖς Αἰγὸς ποταμοῖς ὁ Λύσανδρος ὑποτάξας πάσας τὰς εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπηκόους πόλεις καὶ διορίσας ἐν αὐταῖς ἀρμοστὰς Σπαρτιάτας κατέπλευσεν εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ ἐπολιόρκησε τὰς Ἀθήνας, αἵτινες ἐπολιορκοῦντο καὶ κατὰ γῆν ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων πλὴν τῶν Ἀργείων. Οἱ Ἀθηναῖοι κατατρυχόμενοι ὑπὸ τῶν ἐσωτερικῶν διχονοιῶν καὶ ὑπὸ τῆς πείνης ἠναγκάσθησαν νὰ δε-

χθῶσι τὴν συνθήκην, τὴν ὁποίαν οἱ πολιορκηταὶ ἐπέβαλον εἰς αὐτοὺς (404). Κατὰ τὴν συνθήκην ταύτην ἀνεδέχθησαν νὰ κρημνίσωσι τὰ μακρὰ τεῖχη καὶ τὰ τοῦ Πειραιῶς, νὰ παραδώσωσι τὰ πλοῖά των, πλὴν δώδεκα, καὶ τοῦ λοιποῦ νὰ εἶναι ὑπήκοοι τῶν Λακεδαιμονίων. Συγχρόνως δὲ κατελύθη ἡ δημοκρατία, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ Ἀθηναῖοι ὤφειλον τὴν δόξαν αὐτῶν, καὶ ἐξελέγησαν τριάκοντα ὀλιγαρχικοὶ ἄνδρες, ἵνα συγγράψωσι τοὺς πατρίους νόμους, καθ' οὓς ἔμελλον οἱ Ἀθηναῖοι νὰ κυβερνῶνται. Τοιουτοτρόπως ἐτελείωσεν ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος, ὅστις ἐταπείνωσε τὰς Ἀθήνας καὶ κατέστησε τὴν Σπάρτην ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἐκλόνησεν ἐκ θεμελίων τὴν Ἑλλάδα καὶ προητοίμασε τὸν πολιτικὸν αὐτῆς ὄλεθρον.

Οἱ τριάκοντα τύραννοι καὶ ὁ Θρασύβουλος. Οἱ τριάκοντα ἄνδρες, οἵτινες ἐξελέχθησαν μετὰ τὴν εἰρήνην, ἵνα συγγράψωσι τοὺς πατρίους νόμους, τούτων μὲν τὴν συγγραφὴν ἀνέβαλον, τὴν δὲ βουλήν καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς διώρισαν ὡς ᾔθελον αὐτοί. Ἐπειτα ἀφοῦ ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον παρὰ τοῦ Λυσάνδρου φρουροὺς καὶ ἀρμοστήν τὸν Καλλίδιον καὶ τῇ συμπράξει αὐτῶν ἀφώπλισαν πάντας τοὺς πολίτας πλὴν 3,000, τοὺς ὁποίους ἔλαβον μετόχους τῶν πραγμάτων, διέπραξαν τοιαῦτα κακουργήματα, ὥστε εὐλόγως ὠνομάσθησαν ὕστερον τύραννοι. Πάντες οἱ φιλελεύθεροι καὶ οἱ πλούσιοι ἐκτυπήθησαν ἀνηλεῶς ὑπὸ τῶν τυράννων· ἄλλοι μὲν ἐξωρίσθησαν, ἄλλοι δ' ἐφονεύθησαν καὶ ἡ περιουσία αὐτῶν ἐδημεύθη. Ὁ δὲ Θηραμένης, ὅστις μόνος ἐκ τῶν τυράννων ἦτο μετριοπαθής, κατηγορήθη ὑπὸ τοῦ βιαιοτάτου καὶ ὠμοτάτου συντυράννου τοῦ Κριτίου ὡς προδότης τῆς ὀλιγαρχίας καὶ ἠναγκάσθη νὰ πῇ τὸ κώνειον. Ἐκ τῶν πολλῶν δ' ἐκείνων, τοὺς ὁποίους οἱ τύραννοι εἶχον ἐξώριση, ἦσαν ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ ὁ Θρασύβουλος. Καὶ ὁ μὲν Ἀλκιβιάδης φυγὼν ἐκ τῆς Θράκης εἰς τὴν Φρυγίαν ἐδόλοφονήθη τῇ ἐνέργειᾳ τοῦ Λυσάνδρου, ὁ δὲ Θρασύβουλος καταφυγὼν εἰς τὰς Θήβας συνέλαβε τὸ σχέδιον τοῦ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα του καὶ πρὸς τοῦτο κατέλαβε τὴν Φυλὴν μετὰ 70 ἄλλων ἐξορίστων. Ἀφοῦ δ' ἐνίκησε τοὺς κατ' αὐτοῦ ἐπελθόντας τυράννους καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐξορίστων ἀνῆλθεν εἰς 1000, κατέλαβε τὴν Μουνιχίαν (Καστέλλαν) καὶ συνάψας δευτέραν μάχην πρὸς τοὺς τυράννους ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ πάλιν, φονεύσας καὶ τὸν Κριτίαν. Οἱ δ' ἐν Ἀθήναις δημοκρατικοὶ ἔλαβον τότε τὴν ὑπεροχὴν καὶ ἀντὶ τῶν 30, οἵτινες καθαιρεθέντες διὰ ψηφίσματος κατέφυγον εἰς τὴν Ἐλευσίνα, ἐξελέγησαν δέκα ἄρχοντες, οἵτινες ὁμῶς δὲν

ἤθελον νὰ δεχθῶσιν εἰς τὸ ἄστυ τοὺς περὶ τὸν Θρασύβουλον. Ἀλλ' ὁ Θρασύβουλος ὑποβοηθούμενος ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Παυσανίου, ὅστις ἐφθόνει τὸν Λύσανδρον, ἐγένετο κύριος τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀποκατέστησε τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος (403).

Σοφισταὶ καὶ Σωκράτης. Ἄν καὶ ἀποκατεστάθῃ ἐν Ἀθήναις ἡ δημοκρατία, ἐν τούτοις δὲν ἐπανῆλθε καὶ ἡ προτέρα δύναμις αὐτῆς· διότι οἱ πλεῖστοι τῶν πολιτῶν πιεζόμενοι ὑπὸ τῆς πείνης ἔγιναν ἀδιάφοροι εἰς τὰ κοινὰ πράγματα καὶ ἡ ἄμυνα τῆς πατρίδος ἐπετράπη εἰς μισθωτοὺς στρατιώτας. Πρὸς δὲ τούτοις τὸ πλῆθος παρῆρτο ὑπὸ τῶν πονηρῶν καὶ ἐπιτηδείων ἀνδρῶν πρὸς καταδίωξιν τῶν εἰλικρινῶν φίλων τῆς πατρίδος. Ἐκ τούτων δ' ἐπικινδυνωδέστατοι ἐδείχθησαν οἱ σοφισταί, οἵτινες διέστρεφον τὴν ἀλήθειαν καὶ ἔκαμνον τὸ δίκαιον ἄδικον καὶ τὸ ἄδικον δίκαιον. Τοιοῦτοι ἦσαν ὁ Γοργίας, ὁ Πρωταγόρας καὶ ἄλλοι· ἄλλ' ἄσπονδος ἐχθρὸς τῶν λυμεόνων τούτων ὑπῆρξεν ὁ Σωκράτης, τὸν ὁποῖον ἡ Πυθία εἶχεν ἀνακηρύξει σοφώτατον πάντων τῶν ἀνθρώπων. Οὗτος δὲν περιωρίζετο μόνον ν' ἀνατρέπῃ τοὺς ὀλεθρίους δοξασίας αὐτῶν, ἀλλ' ἐφρόντιζε νὰ βελτιώνῃ διὰ διαλόγων τὰ ἥθη τῶν νέων καὶ νὰ τοὺς ὁδηγῇ εἰς τὴν ἀναγνώρισιν ἑνὸς μόνου ὑπερτάτου ὄντος. Καὶ ὅμως ὁ μέγιστος οὗτος διδάσκαλος τῆς ἀρετῆς κατηγορηθεὶς, ὅτι δῆθεν δὲν ἐπίστευε τοὺς πατέρας θεοὺς, ὅτι εἰσῆγε νέους καὶ ὅτι διέφθειρε τὴν νεολαίαν κατεδικάσθη ὑπὸ τῶν ἡλιαστῶν νὰ πίνῃ τὸ κώνειον κατὰ τὸ 70 ἔτος τῆς ἡλικίας του (399). Οἱ δὲ μαθηταὶ αὐτοῦ, τῶν ὁποίων ἐπιφανέστατοι ἦσαν ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ξενοφῶν, τρομάξαντες ἔφυγον εἰς διαφόρους πόλεις.

Κῦρος καὶ οἱ μύριοι Ἕλληνες. Ἡ ἡγεμονία τῶν Ἑλλήνων διὰ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου μετέβη ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν Σπάρτην. Ἀλλ' ἡ Σπάρτη οὐδὲν ἔπραξεν ὑπὲρ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν· διότι οἱ ἄρμους αὐτῆς ἦσαν φιλοκερδεῖς καὶ πλεονέκται. Τὸ πάθος τοῦτο ἐνίσχυε καὶ ὁ σατράπης τῶν Σάρδεων Κῦρος ὁ νεώτερος, ὅστις παρσκευάζετο τότε ν' ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀρταξέρξου Β', τὸν ὁποῖον ὁ πατήρ του Δαρεῖος ὁ Νόθος ἀποθανὼν κατέλιπε διάδοχον ὡς πρεσβύτερον. Ἀφοῦ λοιπὸν ἤρξατο τὸν βαρβαρικὸν στρατὸν του διὰ 13000 περίπου μισθοφόρων Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν Λακεδαιμόνιον Κλέαρχον, ἐστράτευσε κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀρταξέρξου, ὅστις τὸν ἀνέμενε μετὰ μεγάλου στρατοῦ εἰς τὰ Κούναξα ὅχι μακρὰν τῆς Βαβυλώνης. Γενομένης δὲ μάχης μανιώδους

οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν τοὺς ἀπέναντι αὐτῶν τεταγμένους, ἀλλ' ὁ Κύρος ἰδὼν τὸν ἀδελφόν του ἐφώρμησε κατ' αὐτοῦ καὶ μαχόμενος ἔπεσε καὶ εὐθὺς τότε τὸ βαρβαρικὸν αὐτοῦ στράτευμα διεσκορπίσθη (401). Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Ἀρταξέρξης ἀπήντησε παρὰ τῶν Ἑλλήνων τὴν παράδοσιν τῶν ὅπλων, ἀλλ' ὁ Κλέαρχος ἀπήντησε πρὸς αὐτόν, ὡς ἄλλοτε εἶχεν ἀπαντήσῃ ὁ Λεωνίδας πρὸς τὸν Ξέρξην. Τόλμη μόνον ἠδύνατο νὰ σώσῃ τοὺς Ἕλληνας· διὰ τοῦτο καὶ ἐπεχείρησαν εὐθὺς τὴν ἀξιωμανημόνευτον ἐκείνην ἐπάνοδον. Ἀλλὰ μετὰ ὀλιγοήμερον πορείαν ὁ Τισσαφέρνης, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀρταξέρξης διώρισεν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Κύρου, ἀκολουθῶν αὐτοὺς κατὰ πόδας κατώρθωσε διὰ δόλου νὰ φονεύσῃ τὸν Κλέαρχον καὶ τοὺς ἄλλους στρατηγούς. Τοῦτο διήγειρεν εἰς τοὺς Ἕλληνας μέγαν τρόμον· ἀλλ' ὁ Ἀθηναῖος Ξενοφῶν, ὅστις συνεστρατεύετο ὡς ἐθελοντῆς, ἐθάρρυνεν αὐτούς καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ κατώρθωσαν διὰ τόπων δυσβάτων καὶ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ διωκόμενοι νὰ φθάσωσι μετὰ 15 μῆνας εἰς τὴν ἐλληνικὴν πόλιν Τραπεζοῦντα ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ, ὅπου οἱ περισωθέντες 8600 ἔδειξαν τὴν χαρὰν των διὰ θυσιῶν καὶ γυμναστικῶν ἀγώνων.

Τισσαφέρνης, Θίμβρων καὶ Δερκυλίδας. Ὁ Τισσαφέρνης, τὸν ὁποῖον, ὡς εἴρηται, ὁ Ἀρταξέρξης διώρισεν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Κύρου, ἠθέλησε νὰ ὑποδουλώσῃ τὰς ἐλληνίδας πόλεις διὰ τὴν εὐνοίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον δείξῃ πρὸς ἐκεῖνον· ὅθεν εἰς βοήθειαν αὐτῶν ἔδραμεν ὁ Σπαρτιάτης Θίμβρων μετὰ 5,300 ἀνδρῶν, εἰς τοὺς ὁποίους προσετέθησαν καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Ξενοφῶντα περισωθέντες Ἕλληνες, ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσεν οὔτε αὐτός οὔτε ὁ μετ' αὐτόν σταλὲς Δερκυλίδας, ἕως οὐ ἀνέλαβε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν ὁ περίφημος βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἀγησίλαος.

Ἀγησίλαος κατὰ Περσῶν. Κόνων. Ὁ Ἀγησίλαος ἐλθὼν τὸ ἔαρ τοῦ 396 εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐνίκησε κατὰ κράτος τὸν περσικὸν στρατὸν παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Πακτωλοῦ ποταμοῦ, δι' ὃπερ καὶ ἀπεκεφαλίσθη ὁ Τισσαφέρνης κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως, καὶ διήλασε νικηφόρος τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν Βιθυνίαν. Ἐπειτα συμμαχήσας μὲ τὸν βασιλέα τῆς Παφλαγονίας Ὅτυν διενεχθήναι ἐμβάλη εἰς τὴν Περσίαν αὐτήν, ἵνα τὴν ἀνατρέψῃ ἐκ θεμελίων. Ἀλλ' ὁ διάδοχος τοῦ Τισσαφέρνους Τιθραύστης κατώρθωσε νὰ παρασκευάσῃ διὰ δωροδοκίας ἐχθροὺς τῆς Σπάρτης ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι· ὅθεν οἱ Βοιωτοί, οἱ Κορίνθιοι, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἄλλοι συνέθεντο συμμαχίαν κατὰ τῆς ἡγεμο-

νευούσης πόλεως. Ὁ Λύσανδρος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἀλλ' ἠττήθη καὶ ἔπεσεν εἰς τὴν μάχην τῆς Ἀλιάρτου (395). Ἐνεκα λοιπὸν τούτου ἀνεκλήθη ἐκ τῆς Ἀσίας ὁ Ἀγησίλαος καὶ ἐνίκησε κατὰ κράτος τοὺς συμμάχους ἐν τῇ Κορωνείᾳ τῆς Βοιωτίας (394)· ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Ἀθηναῖος Κόνων, ὅστις εἶχε καταφύγη μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς καταστροφὴν τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Κύπρον, διοικῶν τότε περσικὸν στόλον κατέστρεψεν ἐν Κνίδῳ τὴν ναυτικὴν δύναμιν τῶν Λακεδαιμονίων διοικουμένην ὑπὸ τοῦ Πεισάνδρου καὶ ἠλευθέρωσεν ἀπ' αὐτῶν τὰς ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἑλληνίδας πόλεις καὶ νήσους, ἐκβαλὼν ἐκεῖθεν τοὺς ἄρμοστὰς. Ἐπειτα δὲ πλεύσας εἰς τὰ παράλια τῆς Λακωνικῆς ἐλεηλάτησεν αὐτὰ (392) καὶ τελευταῖον ἀνοικοδομήσας τὰ μακρὰ τεῖχη διὰ περσικῶν χρημάτων ἠνώρθωσε τὴν ἀρχαίαν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων.

Ἀνταλκίδειος εἰρήνη (387). Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται φοβηθέντες τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἀρχαίας δυνάμεως τῶν ἀντιζήλων αὐτῶν Ἀθηναίων ἔπεμψαν τὸν Ἀνταλκίδαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν πρὸς τὸν στρατηγὸν τοῦ βασιλέως Τιρίβαζον, ἵνα συνομολογήσῃ δι' αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀρταξέρξην εἰρήνην. Μετὰ μακρὰς δὲ διαπραγματεύσεις συνωμολογήθη τέλος τὸν Ἰούνιον τοῦ 387 ἡ καλουμένη Ἀνταλκίδειος εἰρήνη, ἣτις ἔμελλε νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τοὺς Ἕλληνας ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων. Κατ' αὐτὴν αἱ μὲν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ πόλεις καὶ ἐκ τῶν νήσων αἱ Κλαζομεναὶ καὶ ἡ Κύπρος ἀφέθησαν εἰς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν, αἱ δὲ ἄλλαι Ἑλληνίδες πόλεις μικραὶ καὶ μεγάλαι ἐκηρύχθησαν αὐτόνομοι πλὴν τῆς Δήμου, τῆς Ἰμβρου καὶ τῆς Σκύρου, αἵτινες ἔμειναν, ὡς εἶχον ἀνέκαθεν, εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Σπάρτη διὰ τῆς φιλίας αὐτῆς μετὰ τῶν Περσῶν ἐκράτυνε πάλιν τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος.

Κατάληψις Καδμείας ὑπὸ Σπάρτης καὶ ἐλευθέρωσις αὐτῆς (382—379). Ἡ Σπάρτη διὰ τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης εἶχεν ἐξαρτήσῃ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς Περσίας καὶ διὰ τοῦτο ἐδείχθη ἔτι μᾶλλον τυραννικὴ. Πρῶτον κατέλαβε τὴν Μαντίνειαν ὡς μὴ ὑπακούσασαν νὰ κρημνίσῃ τὰ τεῖχη αὐτῆς καὶ τὴν Ὀλυνθον μετὰ τριετῇ ἀγῶνα ὡς μὴ θελήσασαν νὰ διαλύσῃ τὴν συμμαχίαν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε περιλάβῃ τὰς περὶ αὐτὴν γείτονας χαλκιδικὰς πόλεις (385—382). Ἐν τούτῳ δὲ ὁ στρατηγὸς αὐτῆς Φοιβίδας πορευόμενος διὰ τῆς Βοιωτίας κατὰ τῶν Ὀλυνθίων κατέλαβε τὴν ἀκρόπολιν

τῶν Θηβῶν Καδμείαν διὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ὀλιγαρχικῶν Λεοντιάδου καὶ κατέλυσε τὴν δημοκρατίαν (382). Οἱ δὲ ὀλιγαρχικοὶ λαβόντες οὕτω τὴν ἐξουσίαν ἤρχον τυραννικῶς· ὁ ἀρχηγὸς τῶν δημοκρατικῶν Ἴομηνίας συλληφθεὶς ἐθανατώθη, τριακόσιοι δ' ἐκ τῶν ὀπαδῶν του κατέφυγον εἰς τὰς Ἀθήνας. Τὸ παράσπονδον τοῦτο γεγονός παρήγαγε πανταχοῦ ἀγανάκτησιν, τὴν ὁποίαν καὶ αὐτοὶ οἱ Σπαρτιαῖται ἐφάνησαν ὅτι συνεμερίσθησαν· κατεδίκασαν δηλαδὴ τὸν Φοιβίδαν εἰς πρόστιμον 10,000 δραχμᾶς, ἀλλὰ διετήρησαν τὴν Καδμείαν. Ἡ θεὰ ὅμως τοῦ δικαίου δὲν ἀφῆκεν ἐπὶ πολὺ ἀτιμώρητον τὸ ἀδίκημα τοῦτο. Οἱ ἐν Ἀθήναις φυγάδες Θηβαῖοι, ἐκ τῶν ὁποίων ἦσαν ὁ Πελοπίδας καὶ ὁ Μέλων, συνεννοηθέντες μετὰ τῶν ἐν Θήβαις ὁμοφρόνων τῶν εἰσῆλθον τὴν νύκτα εἰς τὰς Θήβας καὶ φονεύσαντες τοὺς πολεμάρχους Ἀρχίαν καὶ Φίλιππον συμποσιάζοντας καὶ τὸν Λεοντιάδην ἐκάλεσαν τοὺς πολίτας εἰς ἐλευθερίαν (379). Τὴν δ' ἐπιούσαν ὁ δῆμος συνελθὼν εἰς ἐκκλησίαν ἐχειροτόνησε βοιωτάρχας τὸν Πελοπίδαν, τὸν Μέλωνα καὶ Χάρωνα, οἵτινες ἠνάγκασαν τὴν ἐν τῇ Καδμείᾳ Σπαρτιατικὴν φρουράν ν' ἀναχωρήσῃ ἐκεῖθεν ὑπόσπονδος (378).

Πελοπίδας καὶ Ἐπαμεινώνδας. Ἀφοῦ δὲ αἱ Θῆβαι ἡλευθερώθησαν ἀπὸ τῆς Σπάρτης, οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῶν ἐφρόντισαν ν' ἀσφαλίσωσι τὴν ἀποκτηθεῖσαν ἐλευθερίαν καὶ νὰ δοξάσωσι τὴν πατρίδα των, ἣτις ἕως τότε ἦτο ἄδοξος. Εἰς τοῦτο σύμφωνοι ἦσαν πρὸ πάντων ὁ Πελοπίδας καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας, οἵτινες ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ἦσαν φίλτατοι καὶ ἐφλέγοντο ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἔρωτος πρὸς τὴν πατρίδα. Πρῶτον ὠχύρωσαν τὴν πόλιν καὶ τὰ περίξ αὐτῆς καὶ ἐπέτρεψαν τὴν φύλαξιν τῆς ἀκροπόλεως εἰς τὸν ἱερὸν λόχον, τὸν ὁποῖον ὁ Γοργίδας συνέστησεν ἐκ 300 λογάδων νέων· ἔπειτα προσεῖλκυσαν εἰς τὴν συμμαχίαν τῆς πατρίδος των τὰς Βοιωτικὰς πόλεις πλὴν τῶν Πλαταιῶν, τῶν Θεσπιῶν καὶ τοῦ Ὀρχομενοῦ, αἵτινες εἶχον Σπαρτιατικὴν φρουράν, καὶ τέλος συνεμάχησαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες διὰ τοῦ ἀξιολόγου αὐτῶν στρατηγοῦ Τιμοθέου εἶχον περιλάβῃ εἰς τὴν συμμαχίαν των 70 πόλεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν ἡ Χίος, ἡ Ρόδος, ἡ Μιτυλήνη καὶ τὸ Βυζάντιον. Οἱ βασιλεῖς τῶν Λακεδαιμονίων Ἀγησίλαος καὶ Κλεόμωρος εἰσέβαλον εἰς τὴν Βοιωτίαν τρίς ἤτοι τῷ 378, τῷ 377 καὶ τῷ 376, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, τοῦ Πελοπίδου καὶ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀθηναίων Χαβρίου νὰ ἐπιστρέψωσιν ἄπρακτοι εἰς τὴν Σπάρτην.

Θηβαι, σύνοδος ἐν Σπάρτῃ καὶ μάχη ἐν Λεύκτροις (371). Αἱ Θῆβαι ἀνέκαθεν προήδρευον τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν τῆς Βοιωτίας, ἀλλὰ διὰ τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης εἶχον ἀποβάλλῃ τὴν προεδρίαν ταύτην. Ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Πελοπίδας συνήργησαν, ὥς εἴρηται, ὅχι μόνον ν' ἀναλάβῃ ἡ πατρίς των τὴν προτέραν θέσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ καταστῇ κυρία ἀπάσης τῆς Βοιωτίας. Ἐνεκα τούτου οἱ Ἀθηναῖοι κατέλιπον τὴν μετὰ τῶν Θηβαίων συμμαχίαν καὶ διεπραγματεύθησαν μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν. Οὕτω συνήλθον ἐν Σπάρτῃ οἱ σύνοδοι ὅλων τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν, οἵτινες ἐδέχθησαν ν' ἀνανεώσωσι τὴν Ἀνταλκιδεὺς εἰρήνην πάντες πλὴν τῶν Θηβαίων. Ἐνεκα λοιπὸν τούτου ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Κλεόμβροτος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βοιωτίαν μετὰ 11,000 στρατιωτῶν καὶ ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὰ Λεύκτρα, ὅπου μετ' ὀλίγον ἦλθον μετὰ 6,000 Θηβαίων ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Πελοπίδας. Ἐκεῖ δὲ συνεκροτήθη μάχη μανιώδους. καθ' ἣν οἱ Θηβαῖοι ἐνίκησαν νίκην λαμπράν, ἥτις ὀφείλεται πρὸ πάντων εἰς τὴν λοξὴν φάλαγγα, τὴν ὅποιαν εἶχεν ἐπινοήσῃ ὁ Ἐπαμεινώνδας, καὶ εἰς τὸν ἱερὸν λόχον, τὸν ὅποιον διώκει ὁ Πελοπίδας (Ἰουλίῳ 371). Κατὰ τὴν μάχην ταύτην, δι' ἧς αἱ Θῆβαι ἤρπασαν ἀπὸ τῆς Σπάρτης τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, ἔπεσον ἐκ μὲν τῶν Σπαρτιατῶν περὶ τοὺς 4,000, ἐν οἷς ἦτο καὶ βασιλεὺς Κλεόμβροτος, ἐκ δὲ τῶν Θηβαίων περὶ τοὺς 300.

Πρώτη εἰσβολὴ Ἐπαμεινώνδου εἰς Πελοπόννησον (370). Ὁ Ἐπαμεινώνδας δὲν ἠρέσθη εἰς τὰς δάφνας τῆς ἐν Λεύκτροις νίκης καὶ εἰς τὴν ἐκ ταύτης συμμαχίαν τῶν Φωκέων, τῶν Εὐβοέων, τῶν Λοκρῶν ἀμφοτέρων καὶ τῶν Ἀκαρνάνων. Διὰ τοῦτο εἰσέβαλε τῷ 370 εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Σπάρτης, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ κυριεύσῃ αὐτήν. Ἀπέστησαν ὅμως πρὸς τοὺς Θηβαίους πολλοὶ περίοικοι καὶ πάντες οἱ εἰλωτες· προσέτι δ' ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τοῦ Ἐπαμεινώνδου οἱ Ἀρκάδες, οἱ Ἡλαῖοι καὶ οἱ Ἀργεῖοι. Ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας, ἀφοῦ τὴν μὲν Μεσσήνην ἔκτισε καὶ συνώκισεν ἐν αὐτῇ τοὺς ἀπάτριδας Μεσσηνίους, τοὺς δὲ Ἀρκάδας ὑπεστήριξεν εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν καὶ ὀχύρωσιν τῆς Μεγαλοπόλεως. ἐπανῆλθεν εἰς Θήβας χωρὶς νὰ δυνήθῃ ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων Ἰφικράτης ὅστις ἀπὸ πολλοῦ εἶχεν ἀναδείξῃ κύριον στρατιωτικὸν σῶμα τοὺς πελταστάς, νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπάνοδόν του.

Δευτέρα καὶ τρίτη εἰσβολὴ Ἐπαμεινώνδου εἰς Πελο-

πόννησον (368—366). Ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰσέβαλε καὶ δευτέραν φοράν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἵνα ἐνισχύσῃ τοὺς συμμάχους τοῦ Μεσσηνίου καὶ Ἀρκάδας. Κατὰ δὲ τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ κατεῖχε τὰ Ὀνεια ὄρη ὁ Χαβρίας ἀντὶ τοῦ Ἰφικράτους. Ἀλλ' ὁ ἥρως τῶν Θηβαίων ὑπέβη τὸν ἰσθμὸν μὲ τὴν συνήθη ἀνδρείαν αὐτοῦ καὶ ταχύτητα ὥστε ὁ Χαβρίας οὐδὲν ἄλλο ἠδυνήθη νὰ πράξῃ παρὰ νὰ προστατεύσῃ μόνον τὴν Κόρινθον. Ἀλλ' ἡ ἐκστρατεία αὕτη τοῦ Ἐπαμεινώνδου δὲν ἔβλαψεν οὐδαμῶς τὴν Σπάρτην, διότι αὕτη ἠσφαλίσθη ἱκανῶς ἐκ τῆς σημαντικῆς ἐπικουρίας, τὴν ὁποίαν πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἀποστείλῃ εἰς αὐτὴν ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν Διονύσιος. Μετ' αὐτῆς ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν καὶ συμπλακεῖς πρὸς τοὺς Ἀρκάδας καὶ Ἀργεῖους ἐνίκησε τὴν λεγομένην ἄδακρον μάχην, διότι οὐδεὶς τῶν μετ' αὐτοῦ ἔπεσεν ἐν τῇ μάχῃ. Ἐνεκα τούτου ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰσέβαλε καὶ τρίτην φοράν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἀφοῦ κατώρθωσε νὰ ἐλκύσῃ εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Θηβῶν καὶ τὴν Ἀχαιῶν ἐπανῆλθεν εἰς Θήβας.

Στόλος Ἐπαμεινώνδου καὶ θάνατος Πελοπίδου (364). Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐπανελθὼν ἐκ τῆς Πελοποννήσου εἰς τὰς Θήβας ἐναυπήγησε στόλον ἐξ 100 τριήρων καὶ ἐξέπλευσε μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Ἀφοῦ δὲ κατέπληξε τὸν Ἀθηναῖον στρατηγὸν Λάχνητα, προσέθηκεν εἰς τὴν συμμαχίαν τῆς πατρίδος του τοὺς Ροδίους, τοὺς Χίους καὶ τοὺς Βυζαντίους. Ἐν ᾧ δὲ οὗτος ἡσχολεῖτο εἰς ταῦτα, ὁ Πελοπίδας, ὅστις οἷς εἶχεν ἐκστρατεύσῃ εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν ὡς διαιτητῆς τῶν ἐν αὐταῖς διαμαχομένων μερίδων καὶ εἶχε διαλλάξῃ αὐτάς, ἔπεσεν ἐν Κυνὸς κεφαλαῖς κατὰ τὴν τρίτην ἐκστρατείαν αὐτοῦ μαχόμενος πρὸς τὸν τύραννον τῶν Φερῶν Ἀλέξανδρον (364).

Τετάρτη εἰσβολὴ Ἐπαμεινώνδου καὶ θάνατος αὐτοῦ ἐν τῇ μάχῃ τῆς Μαντινείας (362). Ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰσέβαλε καὶ τετάρτην φοράν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου ὁμῶς εἶχε συμμάχους τότε μόνον τοὺς Ἀργεῖους, τοὺς Μεσσηνίους καὶ ἐκ τῶν Ἀρκάδων τοὺς Τεγεάτας καὶ τοὺς Μεγαλοπολίτας, καὶ ἐνεφανίσθη πάλιν πρὸ τῆς Σπάρτης. Ἀλλ' ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν βασιλέων αὐτῆς Ἀγησιλάου καὶ Ἀρχιδάμου καὶ ἐτράπη εἰς τὴν Ἀρκαδίαν. Συνάψας δ' ἐν Μαντινείᾳ μάχην τῷ 362 ἠγωνίσθη ἡρωϊκῶς, ἀλλ' ἔλαβε πληγὴν καίριαν εἰς τὸ στῆθος καὶ μετηνέχθη εἰς τὴν σκηνὴν του, ὅπου μαθὼν παρὰ τῶν ἰατρῶν ὅτι εὐθὺς ἀφοῦ ἐκβλήθῃ τὸ δόρυ θὰ ἐπέλθῃ ὁ θάνα-

τος ἠρώτησε τότε τὸν ὑπασπιστὴν του, ἂν διέσωσε τὴν ἀσπίδα του. Ἀφοῦ δὲ οὗτος ἔδειξεν αὐτήν, ἠρώτησε ἔπειτα περὶ τῆς ἐκβάσεως τῆς μάχης. Μαθὼν δὲ ὅτι οἱ Θηβαῖοι ἐνίκησαν, διέταξε νὰ ἐκβάλωσι τὸ δῦρυ καὶ πρὶν ἐκπνεύσῃ παρήνευσε τοὺς Θηβαίους νὰ δεχθῶσι τὴν εἰρήνην, διότι ἐνόει ὅτι μετ' αὐτὸν οὐδεὶς ἔμενεν ἱκανὸς νὰ τοὺς ἀναδείξῃ νικητάς. Οὕτω μετ' αὐτοῦ κατέπεσε τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἡγεμονίας τῶν Θηβῶν.

Γενικὴ παρακμὴ τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην ἐπῆλθε γενικὴ παρακμὴ τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν. Διὰ τοῦτο συνωμολογήθη τὸ ἀκόλουθον ἔτος (361) ἡ εἰρήνη, τὴν ὁποίαν ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀποθνήσκων εἶχε συμβουλεύσῃ εἰς τοὺς περὶ αὐτόν. Μόνη δὲ ἡ Σπάρτη δὲν ἔλαβε μέρος εἰς αὐτήν· διότι δὲν ἠθέλησε ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν αὐτονομίαν τῆς Μεσσηνίας. Ἐν τῇ γενικῇ δὲ ταύτῃ παρακμῇ οἱ Ἀθηναῖοι ἐδοκίμασαν νὰ ἐγερθῶσι καὶ πάλιν διὰ τῆς μεταβολῆς τῶν συμμάχων αὐτῶν εἰς ὑπηκόους, ἀλλὰ μετὰ τριετῆ ἀτυχῇ πόλεμον ἠναγκάσθησαν νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν (358—355).

Φωκικὸς ἢ ἱερὸς πόλεμος (358—346). Ἀφορμὴ τοῦ Φωκικοῦ πολέμου ὑπῆρξεν ἡ ἐξῆς· οἱ Φωκεῖς καλλιεργήσαντες τὴν ἱερὰν χώραν τὴν καλουμένην Κираίαν κατεδικάσθησαν ὑπὸ τοῦ ἀμφικτιονικοῦ συνεδρίου εἰς πολλὰ τάλαντα. Ἐπειδὴ δὲ αὐτοὶ δὲν ἐπλήρωνον αὐτά, οἱ Ἀμφικτίονες ἀπεφάσισαν νὰ καθιερώσωσι τὴν χώραν τῶν Φωκέων εἰς τὸν θεόν. Ἀλλ' ὁ Φωκεὺς Φιλόμηλος, ὅστις ἦτο ἀνὴρ ἐξοχος ἐπὶ θρασύτητι καὶ παρανομίᾳ, κατέλαβε τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν καὶ ἐκ τῶν χρημάτων αὐτοῦ ἀθροίσας ἀξιόμαχα στίφη ἐκήρυξε τὸν κληθέντα ἱερὸν πόλεμον. Κατ' ἀρχὰς ἐνίκησε τοὺς πολεμίους του Λοκρούς, Θηβαίους καὶ Θεσσαλοὺς, ἀλλ' ἔπειτα ἠττήθη ὑπ' αὐτῶν καὶ ἐφονεύθη, ριφθεὶς κάτω ἀπὸ τινος ὑψηλοῦ βράχου (354)· καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ὀνόμαρχος, ὅστις ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον, κατ' ἀρχὰς εὐδοκίμησεν, ἀλλ' ὕστερον ἠττήθη ἐν Θεσσαλίᾳ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου Β', τὸν ὁποῖον οἱ Θεσσαλοὶ εἶχον ἐπικαλεσθῆ εἰς βοήθειαν αὐτῶν, καὶ ἐφονεύθη ἐν τῇ μάχῃ ἐκείνῃ μετὰ 6,000 μισθοφόρων. Ἀλλ' οἱ Φωκεῖς ἐπανελάβον τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Θηβαίων· τὸ μὲν πρῶτον ὑπὸ τὸν Φάϋλλον ἠτύχησαν πολὺ, ἀλλ' ἔπειτα ὑπὸ τὸν Φάλαικον τοσοῦτον εὐδοκίμησαν, ὥστε οἱ Θηβαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ προσκαλέσωσιν εἰς βοήθειαν αὐτῶν τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Φίλιππον, ὅστις ἐλθὼν εἰς τὴν Λοκρίδα κατέλυσεν ἄνευ μάχης τὸν ἱερὸν πό-

λεμον καὶ παρεσκεύασεν οὕτω τὴν σύστασιν τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας ἐν Ἑλλάδι.

Ἱστορία Μακεδονίας μέχρι Φιλίππου Β' (796—339). Ἡ Μακεδονία ἐβασιλεύθη τῷ 796 ὑπὸ τοῦ Καράνου, ὅστις ἦτο ἀπόγονος τοῦ ἐξ Ἀργους Ἡρακλείδου Τημένου. Κατ' ἀρχὰς αὕτη περιωρίζετο εἰς τὴν Ἡμαθίαν, ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου ἐξετάθησαν τὰ ὅρια αὐτῆς πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ ὄρους Σκάρδου, πρὸς δυσμὰς μέχρι τῆς Λυχνίτιδος λίμνης, πρὸς νότον μέχρι τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ ποταμοῦ Νέστου. Οἱ δὲ Μακεδόνες βασιλεῖς ἀπὸ Ἀμύντου Α' (538—496) γενόμενοι φόρου ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Πέρσας ἠδυνήθησαν νὰ ἐκτείνωσι τὸ κράτος των καὶ εἰς τὴν Θράκην. Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Ἀμύντου Ἀλέξανδρος Β' (496—452) ἠλευθέρωσε μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τὸν περσικὸν ζυγὸν καὶ συνῆψε σχέσεις μὲ τοὺς Ἀθηναίους. Ἀλλ' ὁ υἱὸς αὐτοῦ Περδίκκας Β' (452—429) περιῆλθεν εἰς ἔχθραν πρὸς ἐκείνους, ἀποδειχθέντας ὅτι ὑπεστήριζον κατ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν του Φίλιππον. Ἀφοῦ δὲ οἱ δύο προηγούμενοι βασιλεῖς εἰσήγαγον εἰς τὴν Μακεδονίαν τὸν ἐλληνικὸν πολιτισμὸν, ὁ τρίτος διάδοχος τοῦ Περδίκκου Ἀρχέλαος Β' (402—398) μετέθηκε τὴν καθέδραν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Ἐδέσσης εἰς τὴν Πέλλαν, ἱδρυσεν ἀγῶνας ὁμοίους πρὸς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς καὶ προσεκάλεσεν εἰς τὴν αὐλήν του Ἕλληνας ποιητὰς καὶ φιλοσόφους. Ὅτε δὲ ἀπέθανεν ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀμύντας Β' (370), ἠγέρθη ἔρις περὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου. Τότε ὁ Θηβαῖος Πελοπίδης ἦλθεν εἰς τὴν Μακεδονίαν ὡς διαιτητῆς καὶ ἀφοῦ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν πρεσβύτερον υἱὸν τοῦ Ἀμύντου Β' Ἀλέξανδρον (369) ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Θήβας φέρων μεθ' ἑαυτοῦ ὡς ὁμηρον τὸν νεώτερον ἀδελφὸν αὐτοῦ Φίλιππον. Τὸν Ἀλέξανδρον ἀποθανόντα (368) διεδέχθη ὁ Πτολεμαῖος Ἀλωρίτης καὶ τοῦτον μετὰ τριετῇ βασιλείᾳ δολοφονηθέντα ὁ Περδίκκας Γ' ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἀμύντου Β' (365—360). Ὁ δὲ Περδίκκας μαχόμενος πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς ἔπεσεν ἐν τινι μάχῃ καὶ κατέλιπεν υἱὸν ἀνήλικον τὸν Ἀμύνταν Γ', ὅστις ἠπειλεῖτο ὑπὸ δύο μνηστήρων τοῦ θρόνου, τοῦ Πausανίου καὶ τοῦ Ἀργαίου, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῶν Θρακῶν, ὁ δὲ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων.

Φίλιππος ἐπίτροπος Ἀμύντου Γ' (360—339).

Ἐν ᾧ δὲ ἡ Μακεδονία ἠπειλεῖτο πανταχόθεν, ὁ ἐν Θήβαις ὁμηρεύων Φίλιππος ὁραπετεύσας ἐκ τῆς ὁμηρείας ἦλθεν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ

παρέλαβε τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου ἀνεψιοῦ του. Ἀφοῦ δὲ συνέστησε κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἱεροῦ λόχου τῶν Θηβῶν τὴν περίφημον Μακεδονικὴν φάλαγγα, προσεπάθησε πρὸ πάντων δι' εἰρηνικῶν μέσων ν' ἀπαλλαγῇ τῶν ἀντιπάλων του. Διὰ δώρων εἴλκυσε εἰς ἑαυτὸν πρῶτον τοὺς Θρᾶκας, οἵτινες ὑπεστήριζον τὸν Πausανίαν, καὶ ἔπειτα τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες ὑπεστήριζον τὸν Ἀργαῖον. Μετὰ ταῦτα, ἀφοῦ ἐκυρίευσε τὴν Παιονίαν καὶ μέγα μέρος τῆς Ἰλλυρίας, ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ του βασιλεὺς (359).

Φίλιππος Β' (359—336). Ὁ Φίλιππος γενόμενος βασιλεὺς ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ συνδέσῃ τὸ βασίλειόν του μετὰ τοῦ Αἰγαίου πελάγους· ὅθεν καὶ ἀφῆρεσεν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τὴν Ἀμφίπολιν καὶ τὴν Πύδναν· συνεμάχησε μὲ τοὺς δυνατοὺς Ὀλυνθίους καὶ παρέδωκεν εἰς αὐτοὺς τὴν Ποτίδαιαν, τὴν ὁποίαν εὐθὺς κατόπιν ἐκυρίευσε. Τέλος δὲ κατέλαβε τὰς Κρηνίδας, τὰς ὁποίας ἀπὸ τοῦ ὀνόματος του μετωνόμασε Φιλίππους καὶ τὰ μεταξὺ Στρυμόνος καὶ Νέστου χρύσεια μέταλλα ἠΰξησεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τῷ ἀπέφερον κατ' ἔτος πρόσοδον 1,000 τάλαντα. Ἐκ τούτων κόψας νόμισμα χρυσοῦν, τὸ ὁποῖον ἀπ' ἐκείνου ὠνομάσθη Φιλίππειον, συνέστησε δύναμιν μισθοφόρων ἀξιόλογον καὶ πολλοὺς τῶν Ἑλλήνων διὰ τούτου προέτρεψε νὰ γίνωσι προδόται τῶν πατρίδων αὐτῶν (358—356).

Ἀνάμιξις Φιλίππου εἰς τὰ τῆς Θεσσαλίας. Ὁ Φίλιππος μετὰ τὰς εἰρημένους κατακτήσεις εὗρεν ἀφορμὴν ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὰ πράγματα τῆς Θεσσαλίας. Οἱ δυνάσται τῆς Λαρίσης Ἀλευάδα μὴ ὄντες ἀξιόμαχοι καθ' ἑαυτοὺς κατὰ τῶν τυράννων τῶν Φερῶν Λυκόφρονος καὶ Τισιφόνου προσεκάλεσαν εἰς βοήθειάν των τὸν Φίλιππον. Ὁ Φίλιππος ἐλθὼν εἰς τὴν Θεσσαλίαν κατέβαλε τοὺς τυράννους καὶ διὰ τοῦτο κατέστησε τοὺς Θεσσαλοὺς φίλους καὶ συναγωνιστάς. Κατὰ δὲ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ ἱεροῦ πολέμου, ὅτε ὁ Ὀνόμαρχος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν κατὰ πρόσκλησιν τοῦ τυράννου τῶν Φερῶν Λυκόφρονος, ὁ Φίλιππος ἐκυρίευσε τὴν Μεθώνην, ἀλλ' ἀπέβαλεν ἐν τῇ πολιορκίᾳ αὐτῆς τὸν δεξιὸν του ὀφθαλμὸν ἐκ τοξεύματος τοῦ Ἀστέρος. Προσκληθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν, ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ἀφοῦ δ' ἐφόνευσεν ἐν μάχῃ τὸν Ὀνόμαρχον καὶ 6,000 Φωκεῖς, κατέλυσε τὴν ἐν Φεραῖς τυραννίδα καὶ ἀπέδωκεν εἰς τὴν πόλιν τὴν ἐλευθερίαν. Μετὰ ταῦτα προὔχωρησεν εἰς τὰς Θερμοπύλας, ἀλλ' ἀποκρου-

σθείς ὑπὸ τῶν φυλασσόντων αὐτὰς Ἀθηναίων ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Μακεδονίαν (352).

Δημοσθένης κατὰ Φιλίππου. Ὁ Ἀθηναῖος ῥήτωρ Δημοσθένης βλέπων τὴν αὐξήσιν τοῦ Φιλίππου προέτρεπε τοὺς Ἀθηναίους νὰ ὑπερασπίζωσι τὴν αὐτονομίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ ματαιώσῃ τὰ φιλόδοξα σχέδια τοῦ Μακεδόνα οὔτε διὰ τοῦ πρώτου τῶν τεσσάρων κατ' αὐτοῦ λόγων οὔτε διὰ τῶν τριῶν ὀλυνθιακῶν τοῦ αἰ Χalkidikai πόλεις 32 τὸν ἀριθμὸν ἔπασαι ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλην ὑπετάγησαν καὶ τελευταῖον διὰ προδοσίας ἡ ἰσχυρὰ Ὀλυνθος (351—348).

Ἀνάμιξις Φιλίππου εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Φίλιππος μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Χalkidiki εὗρεν ἀφορμὴν ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Βοιωτοὶ ἐξαντληθέντες διὰ τὸ μῆκος τοῦ ἱεροῦ πολέμου ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν αὐτοῦ. Ὁ Φίλιππος παραλαβὼν τοὺς Θεσσαλοὺς ἦλθεν εἰς τὴν Λοκρίδα μετὰ πολλῆς δυνάμεως. Οἱ Φωκεῖς τότε θεωρήσαντες ἑαυτοὺς ἀναξίους εἰς μάχην παρεδόθησαν εἰς αὐτὸν διὰ συνθήκης. Ὁ δὲ βασιλεὺς καταλύσας ἄνευ μάχης τὸν ἱερὸν πόλεμον συνήδρευσε μετὰ τῶν Βοιωτῶν καὶ Θεσσαλῶν καὶ διὰ δόγματος τῶν ἀμφικτιόνων ἔλαβε τὰς δύο ψήφους, τὰς ὁποίας πρότερον εἶχον οἱ Φωκεῖς (346).

Ὁ Φίλιππος ἐν Θράκῃ καὶ εἰρήνην αὐτοῦ πρὸς Ἀθηναίους. Ὁ Φίλιππος ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ ἱεροῦ πολέμου ἐστράτευσεν εἰς τὴν Θράκην· διότι ὁ βασιλεὺς τῶν Θρακῶν Κερσοβλέπτης, πολεμῶν κατὰ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀθηναίων Φωκίωνος, ἐξηκολούθει νὰ ὑποτάσῃ τὰς παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον ἑλληνίδας πόλεις. Ἀφοῦ δὲ ἐνίκησεν ἐν πολλαῖς μάχαις τοὺς Θρακὰς κατέστησεν αὐτοὺς μὲν ὑπηκόους, τὰς δ' ἑλληνίδας πόλεις συμμάχους. Αὐξανόμενος δὲ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν περισσότερον ἐπολιόρχησε τὴν Πέρινθον καὶ κατόπιν τὸ Βυζάντιον. Ἐπειδὴ ὁμως οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέστειλαν δύνάμιν ναυτικὴν ἀξιόλογον ὑπὸ τὸν Φωκίωνα εἰς βοήθειαν τῶν Βυζαντίων, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῶν πόλεων ἐκείνων καὶ συνέθετο εἰρήνην πρὸς αὐτοὺς (339).

Δευτέρα ἀνάμιξις Φιλίππου εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ μάχη ἐν Χαιρωνείᾳ. Ὁ Φίλιππος μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης πρὸς τοὺς Ἀθηναίους εὗρε νέαν ἀφορμὴν ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ἐν Ἀθήναις ῥήτωρ Αἰσχίνης, ὅστις ἦτο ἀντί-

παλος τοῦ φιλελευθέρου Δημοσθένους, κατηγόρησεν εἰς τὸ ἀμφικτιονικὸν συνέδριον τοὺς Λοκροὺς τῆς Ἀμφίσσης, ὅτι ἐκαλλιέργησαν ἱερὰν τινα γῆν τῶν Δελφῶν καὶ ἔνεκα τούτου κατεδικάσθησαν εἰς χρηματικὴν ποινὴν. Ἐπειδὴ δὲ αὐτοὶ ἤρνοῦντο τὴν πληρωμὴν, οἱ Ἀμφικτίονες προσεκάλεσαν τὸν Φίλιππον νὰ ἐκτελέσῃ τὴν καταδικαστικὴν ἀπόφασιν. Ὁ Φίλιππος διαβάς τὰς Θερμοπύλας ἐκυρίευσεν τὴν Ἀμφίσσαν καὶ κατέλαβε τὴν ἐν τῇ Φωκίδι Ἑλλάτειαν. Ὁ δὲ Δημοσθένης, ὅστις ἐστάλη πρέσβυς εἰς Θήβας, ἔπεισε τοὺς Βοιωτοὺς ν' ἀναλάβωσι μετὰ τῶν Ἀθηναίων τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα. Τοιουτοτρόπως οἱ Ἀθηναῖοι ἐνωθέντες μετὰ τῶν Βοιωτῶν ἐστρατοπέδευσαν παρὰ τὴν Χαιρώνειαν, ὅπου μετ' ὀλίγον ἐνεφανίσθη καὶ ὁ Φίλιππος συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του Ἀλεξάνδρου. Γενομένης δὲ μάχης μανιώδους οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Βοιωτοὶ ἡττήθησαν κατὰ κράτος (338). Ὁ Φίλιππος πρὸς μὲν τοὺς Ἀθηναίους συνέθετο συμμαχίαν, εἰς δὲ τὰς Θήβας ἔθηκε Μακεδονικὴν φρουράν.

Φίλιππος στρατηγὸς αὐτοκράτωρ τῆς Ἑλλάδος καὶ δολοφονία αὐτοῦ. Ὁ Φίλιππος μετὰ τὴν μάχην τῆς Χαιρωνείας κατέλαβε τὸν Κορινθιακὸν Ἴσθμόν, ὅπου κατὰ πρότασιν αὐτοῦ ἅπασαι αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι πλὴν τῆς Σπάρτης ἀπέστειλαν ἀντιπροσώπους. Ἀφοῦ δὲ παρέστησεν εἰς τὴν σύνοδον ἐκείνην ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς τῶν ἀγῶνων του ἦτο νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Περσίας, ἵνα ἐκδικηθῇ τοὺς Πέρσας διὰ τὰ ὑπ' αὐτῶν ἄλλοτε κατὰ τῆς Ἑλλάδος πρᾶχθέντα, εἴλκυσε τὴν ἀγάπην τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐξελέχθη στρατηγὸς αὐτοκράτωρ τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ ταῦτα ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μακεδονίαν· ἀλλ' ἐν ᾧ παρεσκευάζετο εἰς τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Περσῶν, αἴφνης ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ σωματοφύλακος αὐτοῦ Πausανίου ἐν Αἰγαῖς, καθ' ἣν ἡμέραν ἐτέλει τοὺς γάμους τῆς θυγατρὸς του Κλεοπάτρας ἐκ τῆς Ὀλυμπιάδος μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Ἡπειρωτῶν Ἀλεξάνδρου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Η ΕΛΛΑΣ ΥΠΟ ΤΗΝ ΗΓΕΜΟΝΙΑΝ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

(336—146)

Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας (336—323).

ὑποταγὴ ἀποστάντων ἐθνῶν ὑπὸ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Ἀλέξανδρος διεδέχθη τὸν πατέρα του εἰς τὴν βασιλείαν εἰκοσαετῆς τὴν ἡλικίαν· διὰ τοῦτο ὅλα τὰ γείτονα ἔθνη, Θράκες, Τριβαλλοί, Ἰλλυριοί, Παίονες καὶ οἱ Ἕλληνες ὤρμησαν εἰς ἀποστασίαν, νομίζοντες ὅτι ἐπῆλθεν ἡ ὥρα, καθ' ἣν ἠδύναντο ν' ἀνακτήσωσι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ νεαρὸς βασιλεὺς πρῶτον ἐτιμώρησε τοὺς φονεῖς τοῦ πατρός του καὶ ἔπειτα ἐρρύθμισε τὰ κατὰ τὴν ἀρχὴν παραδόξως καὶ συντόμως. Πρῶτον ἔπεισε τοὺς Θεσσαλοὺς νὰ τῷ ἐπιτρέψωσι τὴν πατροπαράδοτον ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ συναγαγὼν ἐν Θερμουπύλαις τὸ ἀμφικτιονικὸν συνέδριον ἔπεισε νὰ τῷ δοθῇ διὰ δόγματος ἡ ἡγεμονία τῶν Ἑλλήνων. Ἐπειτα δ' ἐλθὼν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ στρατοπεδεύσας παρὰ τὴν Καδμεῖαν κατέπληξε τοὺς Θηβαίους καὶ μάλιστα τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες περισσότερον τῶν ἄλλων εἶχον ἐκτεθῆ· διὰ τοῦτο καὶ ἔστειλαν εὐθὺς πρὸς αὐτὸν πρέσβεις καὶ ἐζήτησαν συγγνώμην, ὅτι ταχέως δὲν τῷ ἐπέτρεψαν τὴν ἡγεμονίαν. Τὸ παράδειγμα τῶν Ἀθηναίων ἐμιμήθησαν καὶ ἄλλαι πόλεις καὶ οὕτως ἐξιλεώθησαν διὰ τὴν ἄκαιρον ἐπίδειξιν αὐτῶν. Ἐπειτα κατὰ παραγγελίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου συνῆλθον οἱ σύνοδοι τῶν Ἑλληνίδων πόλεων εἰς τὴν Κόρινθον καὶ ἐξελέξαν αὐτὸν αὐτοκράτορα, ὡς εἶχον ἐκλέξῃ πρὸ δύο ἐτῶν τὸν πατέρα του, ἵνα συστρατεύσῃ κατὰ τῶν Περσῶν· μόνοι δὲ οἱ σύνοδοι τῆς Σπάρτης ἀντέστησαν εἰς τὴν κοινὴν ἀπόφασιν, εἰπόντες ὅτι οἱ Σπαρτιάται ἦσαν συνειθισμένοι νὰ ἡγῶνται τῶν ἄλλων εἰς ἐνδόξους ἐπιχειρήσεις καὶ οὐχὶ ν' ἀκολουθῶσιν αὐτούς. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Ἀλέξανδρος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ὑποτάξας τοὺς Θράκας, τοὺς Παίονας καὶ τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ πάντας τοὺς γείτονας τούτων ἐνέβαλε πάλιν εἰς τὴν Ἑλλάδα· διότι πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ πρὸ πάντων οἱ Θηβαῖοι καταφρονοῦντες τὴν νεότητά αὐτοῦ ἀπεστάτησαν. Μετὰ

ματαίας προτάσεις περί συμβιβασμοῦ προσέβαλε τὰς Θήβας καὶ ἐκυρίευσεν αὐτάς, φονεύσας περὶ τοὺς 6,000 Θηβαίους καὶ αἰχμαλωτεύσας περὶ τοὺς 30,000 (335). Κατασκάψας δὲ τὴν πόλιν πλὴν τῆς οἰκίας τοῦ ποιητοῦ Πινδάρου καὶ τῆς Καδμείας, εἰς τὴν ὁποίαν ἔθηκε φρουράν, ἐνέπνευσε τὸν τρόπον εἰς τοὺς ἀποστατοῦντας ἐκ τῶν Ἑλλήνων.

Ῥποταγὴ Μικρᾶς Ἀσίας, Συρίας καὶ Αἰγύπτου ὑπὸ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐπιτρέψας τὰ κατὰ τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα εἰς τὸν Ἀντίπατρον διέβη αὐτὸς τὸν Ἑλλήσποντον μετὰ 35,000 Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων. Ἀφοῦ δ' ἐνίκησε παρὰ τὸν Γρανικὸν ποταμὸν 90,000 Πέρσας καὶ 20,000 μισθοφόρους Ἑλλήνας ὑπὸ τὸν Ῥόδιον Μέμνονα, ἐκυρίευσεν πάσας τὰς παραλίους πόλεις μέχρι τῆς Κιλικίας (334). Ἐν τούτῳ δὲ ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Δαρεῖος Γ' ὁ Κοδρμανὸς εἶχε στρατοπεδεύσῃ μετὰ 500,000 στρατιωτῶν παρὰ τὴν πόλιν Ἴσσόν. Γενομένης δ' ἐκεῖ μάχης τῷ 333, ὁ Δαρεῖος ἠττήθη κατὰ κράτος καὶ ἐσώθη διὰ φυγῆς· ὁ δὲ Ἀλέξανδρος γενόμενος κύριος πλουσίων λαφύρων εἰσέηλασεν εἰς τὴν Φοινίκην καὶ τὰς μὲν ἄλλας πόλεις κατέλαβεν ἀμαχητί, τὴν δὲ ὀχυράν Τύρον μετὰ ἐπτάμηνον πολιορκίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα ὑπέταξε τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐπεσκέφθη τὸν ναὸν τοῦ Ἀμμωνος ἐν τῇ Λιβυκῇ ἐρήμῳ, ὅπου οἱ ἱερεῖς τὸν προσεφώνησαν υἱὸν τοῦ Διός. Ὁ Ἀλέξανδρος τιμῆσας τὸν θεὸν διὰ μεγαλοπρεπῶν ἀναθημάτων ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἔκτισεν ἐν αὐτῇ ὑπὸ τὴν ἐπιστάσιν τοῦ ἀρχιτέκτονος Δεινοκράτους πόλιν, τὴν ὁποίαν ἀπὸ τοῦ ὀνόματός του ὠνόμασεν Ἀλεξάνδρειαν. Ἀφοῦ δ' ἐτέλεσεν ἐν Μέμφιδι λαμπράν τινα θυσίαν εἰς ὅλους τοὺς θεοὺς καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Αἰγύπτιον Ἄπιν, ἦλθεν εἰς τὴν Συρίαν, ὅπου εἶχε παραγγείλῃ νὰ συναθροισθῶσιν αἱ δυνάμεις του.

Προχώρησις Ἀλεξάνδρου μέχρι Σαγδιανῆς καὶ φόνος Δαρείου. Ὁ δὲ Δαρεῖος, ὅστις τότε εἶχε στρατοπεδεύσῃ μεθ' ἐνὸς ἐκατομμυρίου στρατιωτῶν παρὰ τὴν κώμην Ἀρβηλα, ἐπεμψεν ἐκεῖθεν πρέσβεις πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον προσφέρων εἰς αὐτὸν τὴν ἐκτὸς τοῦ Εὐφράτου χώραν, 3,000 τάλαντα καὶ μίαν τῶν θυγατέρων του εἰς γάμον πρὸς συνομολόγησιν εἰρήνης. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέρριψε τὰς προτεινομένας δωρεάς καὶ συνῆψεν ἐν τῇ πεδιάδι τῶν Γαυγαμήλων καὶ Ἀρβήλων μάχην, καθ' ἣν ἐνίκησε νίκην λαμπροτάτην (331). Ὁ Δαρεῖος

ἡττηθεὶς καὶ πάλιν ἔφυγεν εἰς τὰ Ἐκβάτανα, ὃ δὲ Ἀλέξανδρος κατέλαβεν ἔπειτα ἀμαχητὶ τὴν Βαβυλῶνα, τὰ Σοῦσα, τὰ ὅποια ἐνέκλειον ἀμύθητον πλοῦτον, τὴν Περσέπολιν, τῆς ὁποίας τὰ ἀρχαῖα ἀνάκτορα ἐν μέθῃ ἐπυρπόλησε καὶ τοὺς Πασαργάδας. Ἐκεῖθεν δὲ προχωρῶν διὰ τῆς Περσίδος ἔφθασεν εἰς τὰ Ἐκβάτανα, ἀπὸ τὰ ὅποια ὅμως ὁ Δαρεῖος εἶχεν ἀναχωρήσει εἰς τὰς ἄνω σατραπείας. Ὅθεν ἐδίωξεν αὐτὸν κατὰ πόδας καὶ ἐμέλλε νὰ τὸν φθάσῃ, ὅτε ὁ σατράπης τῶν Βάκτρων Βῆσσος συλλαβὼν τὸν δυστυχῇ βασιλέα ἐφόνευσεν αὐτὸν καὶ ἀπέλιπε τὸ πτώμα του εἰς τὸν κατακτητήν. Ὁ δὲ Βῆσσος διαφυγὼν τὰς χεῖρας τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔφθασεν εἰς τὴν Βακτριανὴν καὶ ἀνέδειξεν ἑαυτὸν βασιλέα τῆς Ἀσίας ὡς Ἀρταξέρξην Δ'. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος θάψας βασιλικῶς τὸν νεκρὸν τοῦ Δαρείου ἐδίωξε τὸν Βῆσσον καθ' ὁδὸν δὲ ὑπέταξε τὴν Ὑρκανίαν, τὴν Περθίαν καὶ ἄλλα ἔθνη κτίζων πανταχοῦ Ἀλεξανδρείας. Τότε οἱ μέγιστοι τῶν ἡγεμόνων θεωροῦντες ἀδύνατον πᾶσαν ἀντίστασιν συνέλαβον τὸν Βῆσσον καὶ τὸν παρέδωκαν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον. Ὁ δὲ βασιλεὺς τούτους μὲν ἐτίμησε δι' ἀξιολόγων δωρεῶν, τὸν δὲ Βῆσσον παρέδωκεν εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Δαρείου Ὁξάθρην, ὅστις διαμελίσας τὸ σῶμα του διεσφενδόνησε τὰ μέλη. Ἀφοῦ δ' ἐκυρίευσε τὴν Βακτριανὴν, διέβη τὸν ποταμὸν Ὡξον καὶ κατέκτησεν ἅπασαν τὴν Σογδιανὴν, ὅπου ἐτέλεσε τοὺς γάμους του μετὰ τῆς ὥραιας Ῥωξάνης τῆς θυγατρὸς τοῦ μεγιστᾶνος Ὁξυάρτου καὶ ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἰαξάρτου ἔκτισε ἄλλην Ἀλεξανδρείαν. Οὕτω λοιπὸν ἀπετέλεσε τὴν κατάκτησιν τοῦ περσικοῦ κράτους ἐντὸς 7 ἐτῶν (334—327).

Ἑστρατεία Ἀλεξάνδρου εἰς Ἰνδικήν Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τῆς Βακτριανῆς ἐστράτευσεν εἰς τὴν Ἰνδικήν μετὰ 120,000 ἀνδρῶν. Ἀφοῦ δ' ἐναυπήγησε πλοῖα παρὰ τὸν ποταμὸν Κωφῆνα (Καβούλ), διέβη τὸν Ἰνδὸν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ συμμάχου του ἡγεμόνος τῶν Ἰνδῶν Ταξίλου. Ἐκεῖθεν δὲ προῦχώρησεν εἰς τὸν ποταμὸν Ὑδάσπην καὶ διαβάς τοῦτον συνῆψε μάχην μανιώδη πρὸς τὸν ἀνδρεῖον βασιλέα τῶν πλησιοχώρων Ἰνδῶν Πῶρον, ὅστις, ἂν καὶ ἠγωνίσθη ἡρωϊκῶς, ἡττήθη καὶ ἐζωγρήθη πλήρης τραυμάτων. Προσηνέχθη ὅμως πρὸς αὐτὸν γενναίως καταστήσας διὰ τὴν ἀνδρείαν του βασιλέα τῆς χώρας, τῆς ὁποίας πρότερον ἦρχεν. Ἀφοῦ δ' ἔκτισε παρὰ τὸν Ὑδάσπην δύο πόλεις, τὴν Νίκαιαν πρὸς ἀνάμνησιν τῆς νίκης του, καὶ τὰ Βουκέφαλα πρὸς ἀνάμνησιν

τοῦ τότε ψοφήσαντος περιφήμου Ἴππου του Βουκεφάλου, προῦχώρησεν εἰς τὸν ποταμὸν Ὑπανιν ἢ Ὑφασιν ὑποτάσσων καθ' ὁδὸν διάφορα ἰνδικὰ ἔθνη. Ἀκούσας δὲ παρὰ τοῦ ἡγεμόνος Φηγέως πληροφορίας εὐαρέστους περὶ τοῦ πέραν τοῦ Γάγγου ποταμοῦ ἔθνους τῶν Γανδαριδῶν ἐφιλοτιμήθη νὰ διαβῇ τὸν Ὑπανιν καὶ τὸν Γάγγην καὶ νὰ ἐμβάλη εἰς αὐτό. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Μακεδόνες ἐξανέστησαν, ἀπέστη τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἀφοῦ δ' ἔκτισεν ἐπὶ τῶν ὄχθων τοῦ Ὑπάνιος βωμοὺς τῶν δωδεκα θεῶν ἐπανῆλθεν εἰς τὸν Ἰνδὸν καὶ κατέπλεεν αὐτὸν ἐπὶ 2,000 πλοίων διοικουμένων ὑπὸ τοῦ Νεάρχου. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα παρόχθια ἔθνη ὑπετάγησαν ἀμαχητί, οἱ δὲ Μαλλοὶ μετὰ δεινὴν μάχην, καθ' ἣν ὁ Ἀλέξανδρος πληγωθείς βαρέως καὶ κινδυνεύσας ἐσώθη ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ του Πτολεμαίου. Ἐν ᾧ δὲ κατέπλεε τὸν ποταμὸν ἔκτιζε πανταχοῦ πόλεις καὶ κατεσκεύαζε λιμένας καὶ ναυπήγια. Καὶ αὐτὸς μὲν ἐπανῆλθε διὰ τῶν ἐρήμων τῆς Γερδωσίας καὶ Καραμανίας εἰς τὴν Βαβυλῶνα, τὴν ὁποίαν διενοεῖτο νὰ καταστήσῃ καθέδραν τοῦ ἀπεράντου κράτους αὐτοῦ, ὁ δὲ ναύαρχός του Νεάρχος ἔφθασε καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Βαβυλῶνα ὀλίγω ὕστερον διὰ τοῦ περσικοῦ κολποῦ καὶ ἐκεῖθεν διὰ τοῦ Εὐφράτου.

Πολιτικὴ Ἀλεξάνδρου καὶ θάνατος αὐτοῦ (323).

Ὁ Ἀλέξανδρος μεθ' ὅλους τοὺς πολυαρίθμους νεοσυλλέκτους, τοὺς ὁποίους τῷ εἶχεν ἀποστείλῃ ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἑλλάς, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ κτίσῃ τοσαύτας πόλεις, αἵτινες ἀπέβησαν ἐστίαί τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, καὶ νὰ κρατῇ τοὺς ὑπηκόους εἰς πειθαρχίαν, ἃν δὲν εἶχε προσενηχθῇ πρὸς τοὺς ἡττημένους μετὰ σώφρονος πολιτικῆς· ἐθυσίαζεν εἰς τοὺς θεοὺς των, ἐτίμα τὰ ἔθιμά των, ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς ἐγχωρίους τὴν πολιτικὴν διοίκησιν τῆς χώρας καὶ προσεπάθει νὰ ἐνώσῃ τοὺς ἡττημένους καὶ τοὺς νικητὰς διὰ γάμων. Πρῶτος αὐτὸς ἐνυμφεύθη πλὴν τῆς ὥραιας Ῥωξάνης καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Δαρείου Βαρσίνην ἢ Στάτειραν. Ἐν Βαβυλῶνι ἐδέχθη πρέσβεις σχεδὸν ἐξ ἀπάσης τῆς οἰκουμένης· οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν συνέχαιρον τὸν Ἀλέξανδρον διὰ τὰ κατορθώματά του, οἱ δ' ἐστεφάνουν αὐτόν, ἄλλοι δ' ἐζήτουν φιλίαν καὶ συμμαχίαν καὶ πολλοὶ ἐκόμιζον δωρεὰς μεγαλοπρεπεῖς. Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ μέγας ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐσκέπτετο νὰ διαδώσῃ τὸν ἐλληνισμὸν ἔτι περαιτέρω, αἴφνης ἀπέθανε τὸ ἔαρ τοῦ 323, ἀφοῦ ἐβασίλευσε 12 ἔτη καὶ 8 μῆνας, κατώρθωσεν ὅμως ἔργα μέγιστα ὅχι μόνον τῶν πρότερον βασιλευσάντων, ἀλλὰ καὶ τῶν ὕστερον. Ὁ νεκρὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου κομισθεὶς ἐπὶ χρυσοῦ ἄρματος

εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐτάφη ἐν τῇ Μέμφιδι, ἔπειτα δὲ μετεκομίσθη ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν.

Διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ἡ ἐν Ἰψῷ μάχη (301). Οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν στρατηγῶν μετὰ πολλὴν στάσιν περὶ διαδοχῆς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ὁμονόησαντες ἐπὶ τέλους ἀνηγόρευσαν βασιλέα τὸν ἑτεροθαλῇ αὐτοῦ ἀδελφὸν Ἀριδαῖον. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἦτο ἀνίκανος νὰ κυβερνᾷ, ἀνηγορεύθη ἐπίτροπος αὐτοῦ ὁ Περδίκκας, θεωρηθεὶς ὡς ἀξιώτατος, διότι εἰς αὐτὸν ὁ Ἀλέξανδρος ἀποθνήσκων εἶχε δώσῃ τὸν δακτύλιόν του. Ἀφοῦ λοιπὸν παρέλαβεν ὁ Περδίκκας οὕτω τὴν ἡγεμονίαν τῶν ὅλων, εἰς μὲν τὸν Πτολεμαῖον ἔδωκε τὴν Αἴγυπτον, εἰς δὲ τὸν Λαομέδοντα τὴν Συρίαν, εἰς δὲ τὸν Ἀντίγονον τὴν Παμφυλίαν, τὴν Λυκίαν καὶ τὴν καλουμένην μεγάλην Φρυγίαν. Καὶ αὗται αἱ σατραπεῖαι τοιουτοτρόπως ἐμερίσθησαν, αἱ δὲ παραλελειμμένα ἄλλαι μὲν ἐδόθησαν εἰς ἄλλους, ἄλλαι δ' ἔμειναν ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ἡγεμόνας, τοὺς ὁποίους αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε διορίσῃ. Κατὰ δὲ τὴν Εὐρώπην εἰς μὲν τὸν Λυσίμαχον ἐδόθη ἡ Θράκη, εἰς δὲ τὸν Ἀντίπατρον ἔμεινεν ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἑλλάς. Ἀλλὰ μεταξὺ τῶν στρατηγῶν τούτων ἐξερράγησαν φοβεροὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι, καθ' οὓς πλεῖστοι στρατηγοὶ ἐφονεύθησαν καὶ σχεδὸν πάντα τὰ μέλη τοῦ βασιλικοῦ οἴκου ἐξέλιπον. Εἴκοσι καὶ δύο ἔτη διήρκεσεν ἡ ἐλεεινὴ καὶ ἀξιοδάκρυτος αὕτη κατάστασις, μέχρις οὗ ἡ ἐν Ἰψῷ μάχη ἔθηκε τέρμα εἰς αὐτὴν (301). Ἐκ τῶν πολλῶν δ' ἐκείνων σατραπειῶν ἐσχηματίσθησαν τέσσαρα μεγάλα βασίλεια, τὸ τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τὸν Πτολεμαῖον, τὸ τῆς Συρίας ὑπὸ τὸν Σέλευκον, τὸ τῆς Θράκης ὑπὸ τὸν Λυσίμαχον καὶ τὸ τῆς Μακεδονίας μετὰ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Ἀντιπάτρου Κάσσανδρον.

Ἀποστασία Ἑλλήνων ὑπὸ Ἀγιν Γ'. Ἐν ᾧ δὲ Ἀλέξανδρος εὕρισκετο ἐν τῇ Βακτριανῇ, πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων ἤλπισαν ὅτι ἡ ὥρα τῆς ἀπαλλαγῆς των ἀπὸ τῆς Μακεδονικῆς ἡγεμονίας ἦτο ἐγγύς· τολμηρότερος δὲ πάντων ἐδείχθη ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἀγιν Γ', ὅστις μετὰ 22,000 μαχίμων ἀνδρῶν ὥρμησε κατὰ τῆς Μεγαλοπόλεως, ἥτις μόνη ἐκ τῶν πελοποννησιακῶν πόλεων ἔμεινε πιστὴ εἰς τοὺς Μακεδόνας. Ἀλλ' ἠττήθη ὑπὸ τὰ τείχη αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἀντιπάτρου καὶ ἔπεσεν ἐν τῇ μάχῃ ἐκείνῃ μετὰ πολλῶν ἄλλων Σπαρτιατῶν (330).

Πόλεμος Λαμιακός. Ἀφοῦ δὲ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, ἀπέθα-

νεν αἱ ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων περὶ ἐλευθερίας πάλιν ἀνεπτερώθησαν, προεξάρχοντος τοῦ Δημοσθένους καὶ Ὑπερείδου. Οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ Ἀθηναίου Λεωσθένους ἐνίκησαν ἐν Θερμοπύλαις τὸν Ἀντίπατρον καὶ τὸν ἠνάγκασαν νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Λαμίαν, ἀπὸ τῆς ὁποίας καὶ ὁ πόλεμος οὗτος ὠνομάσθη Λαμιακός. Ἡ Λαμία πάραυτα ἐπολιορκήθη καὶ περιῆλθεν εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν· ἀλλ' ἐν τινὶ ἀκροβολισμῷ ἔπεσεν ὁ Λεωσθένης καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀντίφιλος μαθὼν ὅτι ὁ διοικητὴς τῆς μικρᾶς Φρυγίας Λεοννάτος ἤρχετο διὰ τῆς Θεσσαλίας εἰς βοήθειαν τοῦ Ἀντιπάτρου, ἔλυσεν τὴν πολιορκίαν καὶ ἔδραμεν εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν Λεοννάτος ἠττήθη καὶ ἔπεσεν ἐν τῇ μάχῃ, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ του διεσώθη καὶ ἠνώθη μετὰ τοῦ Ἀντιπάτρου, ὅστις εἶχεν ἤδη ἐξέλθῃ τῆς Λαμίας. Γενομένης δὲ μάχης ἐν Κρανῶνι, οἱ Ἕλληνες ἠττήθησαν κατὰ κράτος (322). Μετὰ τὴν νίκην ὁ Ἀντίπατρος εἰσελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἠνάγκασεν ἐκάστην πόλιν νὰ συνομολογήσῃ ἰδιαιτέρως συνθήκην πρὸς αὐτόν. Παρὰ δὲ τῶν Ἀθηναίων ἀπήτησε νὰ δεχθῶσι Μακεδονικὴν φρουράν ἐν τῇ Μουνιχίᾳ καὶ νὰ τῷ παραδώσωσι τὸν Δημοσθένην καὶ τὸν Ὑπερείδην. Καὶ ὁ μὲν Ὑπερείδης συλληφθεὶς ἀπεστάλῃ εἰς τὴν Ἀργολίδα, ὅπου τότε εὐρίσκετο ὁ Ἀντίπατρος καταλύων τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα, καὶ ὑπέστη θάνατον μαρτυρικόν. Ὁ δὲ Δημοσθένης προλαβὼν ἐφυγεν εἰς τὸν ἐν τῇ νήσῳ Πόρῳ ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, ἀλλ' ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τῶν φυλαδοθηρῶν τοῦ Ἀντιπάτρου καὶ ἵνα μὴ συλληφθῇ ζῶν ἐδηλητηριάσθη (322). Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀντίγονος ἐπιτρέψας τὴν διοίκησιν τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸν ἐνάρετον στρατηγὸν Φωκίωνα ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ὀλίγῳ ὕστερον ἀπέθανε καταλιπὼν διάδοχον τῆς ἀρχῆς οὐχὶ τὸν τραχὺν καὶ ὀξύθυμον υἱὸν τοῦ Κάσσανδρον, ἀλλὰ τὸν γηραιὸν στρατηγὸν Πολυσπέρχοντα (318).

Ἀγὼν Κασσάνδρου καὶ Πολυσπέρχοντος. Ὁ Κάσσανδρος μὴ ἀνεχόμενος νὰ βλέπῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ πατρός του εἰς χεῖρας τοῦ Πολυσπέρχοντος διέβη εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ συνεμάχησε μὲ τὸν Ἀντίγονον καὶ τὸν Πτολεμαῖον. Ὁ δὲ Πολυσπέρχων, ἵνα ματαιώσῃ τὰ σχέδια αὐτοῦ καὶ ἐλκύσῃ εἰς ἑαυτὸν τοὺς Ἕλληνας, ἀπέδωκεν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τὴν δημοκρατίαν. Τότε δὲ ὁ ὄχλος τῶν Ἀθηναίων ἠθέλησε νὰ διώξῃ ἐκ τῆς Μουνιχίας τὴν Μακεδονικὴν φρουράν, ἥτις ἦτο πιστὴ εἰς τὸν Κάσσανδρον, ἀλλ' ὁ διοικητὴς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀρχηγὸς τῆς ὀλιγαρχικῆς μερίδος Φωκίων ἀμελήσας

ἔδωκε καιρὸν εἰς τὸν ἀρχηγὸν ἐκείνης Νικάνορα ὅχι μόνον νὰ ἐνισχύσῃ τὴν Μουνιχίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ καταλάβῃ τὸν Πειραιᾶ. Ἐνεκα τούτου ὁ Πολυσπέρχων ἐπεμψε τὸν υἱὸν τοῦ Ἀλέξανδρου εἰς τὰς Ἀθήνας, ἵνα ἐλευθερώσῃ τὸν Πειραιᾶ. Τότε ὁ Φωκίων κατηγορήθη ὑπὸ τῶν δημοκρατικῶν ὅτι συνενοεῖτο μετὰ τοῦ Κασσάνδρου καὶ κατεδικάσθη νὰ πῇ τὸ κώνειον (317). Μετ' οὐ πολὺ δὲ ὁ Κασσάνδρος κατέπλευσεν εἰς τὸν Πειραιᾶ μετὰ στρατοῦ τῶν συμμάχων τοῦ Ἀντιγόνου καὶ Πτολεμαίου καὶ ἀφοῦ ἠνάγκασε τὸν Ἀλέξανδρον νὰ φύγῃ ἐκ τῶν Ἀθηνῶν διώρισεν ἐπιμελητὴν τῆς πόλεως τὸν Δημήτριον Φαληρέα, ὅστις ἤρξεν αὐτῆς δέκα ἔτη (317—307) καὶ τοσοῦτον συνετέλεσεν εἰς τὴν αὔξησιν καὶ βελτίωσιν τῶν Ἀθηνῶν, ὥστε ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων διὰ 300 ἀνδριάντων. Ἀφοῦ δὲ διευθέτησε τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ κυριεύσας τὴν Πύδναν ἐθανάτωσε διὰ λιθοβολήματος τὴν Ὀλυμπιάδα τὴν μητέρα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, διότι αὕτη εἶχε φονεύσῃ τὸν βασιλέα Ἀριδαῖον καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Εὐρυδίκην. Μετὰ δὲ ταῦτα γενόμενος κύριος τῆς Μακεδονίας ἔλαβε σύζυγον τὴν θυγατέρα τῆς Ὀλυμπιάδος Θεσσαλονίκην, ἵνα δι' αὐτῆς ἀποδείξας ἑαυτὸν οἰκεῖον τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας καταλάβῃ τὸν Μακεδονικὸν θρόνον (316 — 315).

Ἀγῶνες Πτολεμαίου περὶ τῆς αὐτονομίας τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Πτολεμαῖος ἐλθὼν ἐν ἔτει 308 εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ἤθελε νὰ προστατεύσῃ τὴν αὐτονομίαν τῆς Ἑλλάδος ἀφήρεσεν ἀπὸ τῆς χήρας τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ υἱοῦ τοῦ Πολυσπέρχοντος τὴν Κόρινθον καὶ τὴν Σικυῶνα, καὶ συνέθετο πρὸς τὸν Κασσάνδρον συνθήκην, καθ' ἣν ἐκάτεροι ἔμενον κύριοι τῶν κατειλημμένων πόλεων. Τοῦτο δ' ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν Ἀντίγονον νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὰς ἀντιποιήσεις αὐτῶν· ὅθεν ἀπέστειλε τῷ 307 εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν υἱὸν τοῦ Δημήτριον τὸν ἐπικαλούμενον Πολιορκητὴν, ὅστις ἐξέβαλεν ἐκ τῆς Ἀττικῆς καὶ ἐκ τῆς Πελοποννήσου τὰς Μακεδονικὰς καὶ Αἰγυπτιακὰς φρουράς καὶ ἀποδοὺς εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν ἐλευθερίαν ἐτιμήθη μέγας ὑπ' αὐτῶν, πρὸ πάντων δὲ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες καὶ βωμὸν ἱδρυσαν πρὸς τιμὴν αὐτοῦ καὶ τοῦ πατρός του καὶ πρὸς ταῖς δέκα φυλαῖς προσέθεσαν δύο, τὴν Δημητριάδα καὶ τὴν Ἀντιγονίδα. Ὁ δὲ Ἀντίγονος φρονηματισθεὶς ἐκ τῶν ἀνδραγαθιῶν τοῦ υἱοῦ του, ὅστις ἐν τούτῳ ἀπέσπασε καὶ τὴν Κύπρον ἀπὸ τοῦ Πτολεμαίου, ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν βασιλέα, ἐπιτρέψας καὶ εἰς τὸν Δημήτριον νὰ τύχῃ τῆς

αὐτῆς προσηγορίας. Ἀλλὰ τότε καὶ ὁ Πτολεμαῖος καὶ ὁ Λυσίμαχος καὶ ὁ Σέλευκος καὶ ὁ Κάσσανδρος ἀνηγόρευσαν ἑαυτοὺς βασιλεῖς καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐπῆλθεν ἡ ἐν Ἰψῷ μάχη, καθ' ἣν ὁ Ἀντίγονος ἠττήθη καὶ ἔπεσεν ὀγδοηκοντούτης τὴν ἡλικίαν (301).

Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς (301—283). Ὁ Δημήτριος Πολιορκητὴς μετὰ τὴν ἐν Ἰψῷ μάχην ἔσπευσε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι δὲν τὸν ἐδέχθησαν εἰς τὴν πόλιν. Κατὰ δὲ τὸ 297 κατέλαβεν αὐτήν, ἀλλὰ δὲν κατεδέχθη νὰ τιμωρήσῃ τὴν ἀχαριστίαν. Μετ' οὐ πολὺ δέ, ἀποθανόντος τοῦ Κασσάνδρου, κατέλαβε καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐβασίλευσεν αὐτῆς ἑπτὰ ἔτη (294—287). Ὑστερον δ' ἐπιτρέψας τὴν μὲν Μακεδονίαν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἡπείρου Πύρρον, τὴν δ' Ἑλλάδα εἰς τὸν υἱόν του Ἀντίγονον τὸν Γονατᾶν ἐπεχείρησε ν' ἀνακτήσῃ τὸ ἐν τῇ Ἀσίᾳ πατρικὸν βασίλειον. Μετὰ ματαίας δ' ἐπιχειρήσεις παρεδόθη ἐπὶ τέλους εἰς τὸν βασιλέα τῆς Συρίας Σέλευκον καὶ μετὰ τριετὴ κάθειρξιν ἀπέθανε τῷ 283.

Εἰσβολὴ Γαλατῶν εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα (280—279). Γαλάται, οἵτινες ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος εἶχον εἰσβάλλῃ ἐκ τῆς ἄνω Ἰταλίας εἰς τὴν περὶ τὸν Δανούβιον χώραν καὶ εἶχον ἐγκαταστῆ ἐν αὐτῇ, ἀπεφάσισαν τῷ 280 νὰ καρπωθῶσι τὰς ταραχάς, αἵτινες ἐπεκράτουν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ. Ὁ Σέλευκος, ὅστις ἐκυβέρνηα ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ μέχρι τοῦ Ταύρου ὄρους, εἶχε νικήσῃ καὶ φονεύσῃ ἐν Φρυγίᾳ τὸν ἀντίζηλόν του Λυσίμαχον, ὅστις διώξας ἐκ τῆς Μακεδονίας τὸν Πύρρον ἐβασίλευεν ἀπὸ τοῦ Ταύρου μέχρι τῆς Πίνδου. Ἀλλ' ὁ Λυσίμαχος μετ' οὐ πολὺ ἐδολοφονήθη ἐν Θράκῃ ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου Κεραυνοῦ, ὅστις ἤρπασε καὶ τὸ στέμμα τῆς Μακεδονίας, τὸ ὁποῖον ὁμως δὲν ἐχάρη ἐπὶ πολὺ· διότι ὁ βασιλεὺς τῶν Γαλατῶν Βρέννος εἰσέλασεν εἰς τὴν Μακεδονίαν μετὰ 200,000 μαχητῶν. Ἡ Μακεδονικὴ φάλαγξ, ἥτις ἐδοκίμασε νὰ ἐμποδίσῃ αὐτόν, διερρήχθη καὶ ὁ Πτολεμαῖος Κεραυνὸς συλληφθεὶς ἐθανατώθη. Οἱ δὲ Γαλάται, ἀφοῦ ἐλεηλάτησαν ἀνηλεῶς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν, προῦχώρουν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ἠττήθησαν ἐν Θερμοπύλαις ὑπὸ 30,000 Ἑλλήνων στρατηγουμένων ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Καλλίππου. Ἀφοῦ δὲ ἀνεκάλυψαν τὴν διὰ τοῦ ὄρους Ἀνοπαίας ὁμῶνυμον ἀτραπὸν, ἐνέβαλον εἰς τὴν Φωκίδα, ἀλλ' ἠττηθέντες καὶ ἐν Δελφοῖς διέβησαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου ἐγκατέστησαν εἰς τὴν ἀπ' αὐτῶν ὀνομασθεῖσαν Γαλατίαν.

Πύρρος, ἀγῶνες καὶ θάνατος αὐτοῦ (319—272).

Ὁ Πύρρος ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Ἡπείρου Αἰακίδου ἦτο ἐξάκουστος δι' ὅσας μεταβολὰς τῆς τύχης ὑπέστη· ἦτο παῖς ἀκόμη, ὅτε ὁ πατήρ του ἐξεθρονίσθη ὑπὸ τῶν Μολοσσῶν (313). Ἀφοῦ δὲ ἀνετράφη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως τῆς Ἰλλυρίας Γλαυκίου, κατέλαβε τῇ βοηθείᾳ τούτου τὸν πατρικόν του θρόνον (307). Μετὰ παρέλευσιν δὲ πέντε ἐτῶν ἐξωσθεὶς διὰ στάσεως κατέφυγεν εἰς τὸν ἐξ ἀδελφῆς γαμβρόν του Δημήτριον τὸν Πολιορκητὴν καὶ ἠγωνίσθη μετ' αὐτοῦ ἀνδρείως εἰς τὴν μάχην τῆς Ἰψοῦ (301). Μετὰ δὲ ταῦτα ἦλθεν ὑπὲρ τοῦ Δημητρίου ὡς ὄμηρος εἰς Αἴγυπτον καὶ διὰ τῆς ἡρωϊκῆς του μορφῆς τοσοῦτον εἴλκυσε τὴν ἀγάπην τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου Α' τοῦ Σωτῆρος, ὥστε οὗτος τῷ ἔδωκε σύζυγον τὴν θυγατέρα του Ἀντιγόνην καὶ τὸν ὑπεστήριξεν εἰς τὴν ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου του. Μετ' ὀλίγον δ' ἔλαβε παρὰ τοῦ Δημητρίου Πολιορκητοῦ τὴν Μακεδονίαν (287), ἀλλ' ἐξώσθη ἐκεῖθεν τῷ 282 καὶ ἔπειτα ἤκουσε προθύμως τὰς προτάσεις τῶν Ταραντίνων, οἵτινες ἐκάλουν αὐτὸν εἰς βοήθειάν των κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Ὅθεν διέβη εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν μετὰ στρατοῦ ἀξιολόγου καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τῶν Ταραντίνων ἐνίκησε δις τοὺς Ῥωμαίους ἐν Ἡρακλείᾳ καὶ Ἀσκλῷ (280 καὶ 279). Ἐπειτα διεπεραιώθη εἰς τὴν Σικελίαν κατὰ πρόσκλησιν τῶν Συρακοσίων πολιορκουμένων ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων καὶ διέμεινεν ἐκεῖ τρία ἔτη. Ἀφοῦ δ' ἐνίκησε καὶ τοὺς Καρχηδονίους, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀλλ' ἠττηθεὶς ἐν Βενεβέντῳ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἡπειρον ἄπρακτος (275). Τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος ἐνεφανίσθη ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, τῆς ὁποίας τὸ στέμμα ὀλίγῳ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πτολεμαίου Κεραυνοῦ εἶχεν ἀρπάσῃ ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς. Κερδίζει τὴν εὐνοίαν τῆς φάλαγγος καὶ καθίσταται οὕτω κύριος σχεδὸν ἀπάσης τῆς Μακεδονίας (274). Ἀλλὰ πρὶν παγιώσει τὴν ἀρχὴν του ἐνέβαλεν εἰς τὴν Πελοπόννησον κατὰ πρόσκλησιν τοῦ μνηστῆρος τοῦ θρόνου τῆς Σπάρτης Κλεωνύμου, ἐν' ἀπεκαταστήσῃ τοῦτον εἰς τὴν πατρικὴν του βασιλείαν, τὴν ὁποίαν εἶχε σφετερισθῇ ὁ ἀνεψιός του Ἀρεύς, καὶ ἵνα διώξῃ τὸν Ἀντίγονον Γονατᾶν ἀπὸ τῶν πόλεων, τὰς ὁποίας διετῆρει ἐν Πελοποννήσῳ. Ἀφοῦ δὲ ἀπέτυχε νὰ κυριεύσῃ τὴν Σπάρτην, προσέβαλε τὸ Ἄργος καὶ συνάψας μάχην πρὸς τοὺς Ἀργεῖους ἠττήθη καὶ ἐφονεύθη (272). Ὁ θάνατος λοιπὸν αὐτοῦ ἠσφάλισε τὸ Μακεδονικὸν βασίλειον καὶ τὴν ἡγεμονίαν τῆς

Ἑλλάδος εἰς τὸν Ἀντίγονον Γονατᾶν καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους τούτου.

Ἀχαϊκὴ ὁμοσπονδία καὶ Ἄρατος. Ἡ Ἀχαϊκὴ ὁμοσπονδία, ἥτις ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων εἶχε συσταθῇ ἐκ 12 αὐτονόμων πόλεων πρὸς κοινὴν ἄμυναν, διελύθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου· ὅθεν ἐκάστη πόλις μονωθεῖσα ἐδέχθη μακεδονίζοντας τυράννους, οἵτινες περιστοιχιζόμενοι ὑπὸ μισθοφόρων στρατιωτῶν συνεῖχον τοὺς πολίτας ὑπὸ τὸν τρόμον καὶ ἐφορολόγουν αὐτοὺς ἀνηλεῶς. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἔτους 281 μέχρι τοῦ 277 ἀνεκαίνισαν τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα δέκα πόλεις ἐκ τῶν 12 ἀρχαίων. Τῆς νέας ταύτης ὁμοσπονδίας προΐστατο εἰς στρατηγὸς καὶ εἰς γραμματεὺς, οἵτινες ἐξελέγοντο κατ' ἔτος ἀπὸ τῶν δέκα ὁμοσπόνδων πόλεων. Τὴν δ' ἐξουσίαν τούτων περιώριζε συνέδριον δέκα δημιουργῶν, οἵτινες ἐπεμελοῦντο τὰ κοινὰ πράγματα καὶ προπαρεσκεύαζον τὰ ὑποβαλλόμενα νομοσχέδια εἰς τὴν κοινὴν σύνοδον, ἥτις συνήρχετο δις τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰς τὸ Αἴγιον. Ἡ ὁμοσποδία δὲ αὕτη ἦτο ἀσθενὴς μέχρι τοῦ 251, ὅτε κατέστησεν αὐτὴν ἰσχυράν ὁ Ἄρατος, ὅστις ἦτο υἱὸς τοῦ Σικυωνίου Κλεινίου, τὸν ὁποῖον εἶχε φονεύσῃ ὁ τύραννος Ἀβαντίδης τῷ 265. Ὁ Ἄρατος ἀνδρωθεὶς ἐν Ἀργεῖ, ὅπου εἶχε διασωθῇ, ἠλευθέρωσε τὴν Σικυῶνα ἀπὸ τοῦ τυράννου Νικοκλέους καὶ τὴν εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν ὁμοσπονδίαν (251). Μετὰ δὲ ταῦτα ἐκλεχθεὶς στρατηγὸς αὐτῆς ἠλευθέρωσε ἀπὸ τῶν τυράννων τὴν Κόρινθον, τὸ Ἄργος, τὴν Ἐπίδαυρον, τὴν Τροιζῆνα, τὰ Μέγαρα, τὴν Μαντίνειαν καὶ τὴν Μεγαλόπολιν. Ὑστερον δὲ συνεμάχησε πρὸς τὴν Αἰτωλικὴν ὁμοσπονδίαν, ἥτις ἰδρυθεῖσα ἀπὸ τοῦ 323 εἶχε προαχθῇ καὶ αὐτὴ εἰς μεγάλην δύναμιν, καὶ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς ὁποίους ἐβοήθησεν εἰς τὴν ἐκδίωξιν τῆς Μακεδονικῆς φρουρᾶς. Οὕτως ἡ Ἀχαϊκὴ ὁμοσπονδία προήχθη εἰς μεγίστην δύναμιν, ἀλλὰ δυστυχῶς προσέκρουσεν εἰς τὴν Σπάρτην, ἥτις κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον εἶχεν ἀναλάβῃ τὰς δυνάμεις της.

Ἄγις Γ', Κλεομένης Γ' καὶ μάχη ἐν Σελλασίᾳ. Ὁ βασιλεὺς τῶν Σπαρτιατῶν Ἄγις ἀποδίδων τὴν πολιτικὴν καχεξίαν τῆς πατρίδος του εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν νόμων τοῦ Λυκούργου ἀπεπειράθη ν' ἀποκαταστήσῃ αὐτοὺς. Ἀλλὰ συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν πλουσίων, οἵτινες εἶχον προστάτην τὸν ἕτερον βασιλέα, τὸν Λεωνίδα Β', ἐστραγγαλίσθη ἐν τῇ εἰρκτῇ (241). Ὁ δὲ Κλεομένης, τὸν ὁποῖον ὁ πατὴρ του Λεωνίδας Β' συνέζευξε μετὰ τῆς χήρας τοῦ Ἀγίδος ὡς ἐπικλήρου μεγάλης περιουσίας, ἐπέτυχε τὴν ἀποκατά-

στασιν τῆς νομοθεσίας τοῦ Λυκούργου καὶ εὐθὺς κατῆλθεν εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς περὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Πελοποννήσου. Ὁ δὲ Ἄρατος ἡττηθεὶς ἐν πολλαῖς μάχαις ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τῶν Μακεδόνων. Ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Ἀντίγονος ὁ Δώσων εἰσβαλὼν εἰς τὴν Πελοπόννησον μετὰ στρατοῦ ἀξιολόγου καὶ συνάψας τὴν μάχην τῆς Σελλασίας ἐνίκησε τὸν Κλεομένην κατὰ κράτος (221). Καὶ ὁ μὲν Κλεομένης κατέφυγεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἐλπίζων βοήθειαν ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖον Εὐεργέτην, ἀλλ' ὁ μετ' ὀλίγον διαδεχθεὶς αὐτὸν Φιλοπάτωρ τὸν περιήγαγεν εἰς τοιαύτην ἀπελπισίαν, ὥστε ἐγένετο αὐτόχειρ· ὁ δὲ Ἀντίγονος εἰσήλασεν εἰς τὴν Σπάρτην, κατήργησε τοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ Κλεομένου καὶ διορίσας διοικητὴν τῆς πόλεως τὸν Βοιωτὸν Βραχύλλην ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἡ νίκη τοῦ Ἀντιγόνου ἐν Σελλασίᾳ ἐξησφάλισε τὴν Ἀχαικὴν συμπολιτείαν κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀλλὰ τὴν ἐξήρτησεν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας.

Συμμαχικὸς πόλεμος (220—217). Οἱ Αἰτωλοὶ μετὰ τῶν συμμάχων αὐτῶν Ἠλείων καὶ Σπαρτιατῶν διετέλουν ἀπὸ πολλοῦ ἐχθρικῶς πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῶν Ἠπειρώτας, Φωκεῖς, Θεσσαλοὺς καὶ Μακεδόνας. Ὅθεν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀντιγόνου Δώσωνος (220), τὸν ὁποῖον ζῶντα ἐφοβοῦντο, προὐκάλεσαν τὸν λεγόμενον συμμαχικὸν πόλεμον, κυριεύσαντες μακεδονικὰ πλοῖα παρὰ τὰ Κύθηρα καὶ λεηλατήσαντες τὰ παράλια τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἀκαρνανίας. Μετὰ δὲ ταῦτα εἰσέβαλον εἰς τὴν Μεσσηνίαν, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ἀχαιῶν. Οὗτοι δὲ στρατηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Ἀράτου ἔπαθον τὰ πάνδεινα, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον βοηθηθέντες ὑπὸ τοῦ διαδόχου τοῦ Ἀντιγόνου Φιλίππου Γ' ἐνίκησαν τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ τοὺς ἐδίωξαν ἐκ τῆς Πελοποννήσου. Ἐπειτα δὲ ὁ Φίλιππος ἐμβαλὼν εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἐδῆλωσεν αὐτὴν καὶ κατηδράφισε τὴν πρωτεύουσαν πόλιν Θέρμον. Ἀλλὰ σπεύδων νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν Ρωμαίων, οἵτινες εἶχον κατακτήσῃ τὴν Ἰλλυρίαν ἀπὸ τοῦ 218, συνέθετο πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς εἰρήνην τῷ 217.

Πόλεμοι Φιλίππου καὶ Ῥωμαίων. Ὁ δὲ Φίλιππος μαθὼν ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἡττήθησαν ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων ἐν Κάνναις τῆς Ἀπουλίας (216) συνεμάχησε μὲ τὸν περιώνυμον στρατηγὸν αὐτῶν Ἀννίβαν καὶ ἡτοιμάσθη νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι τὸν προέλαβον· ἀποβάντες εἰς τὴν Ἰλλυρίαν τῷ 215 ἐνίκησαν αὐτὸν ἐν τῇ Ἀπολλωνίᾳ καὶ ὑπεκίνησαν κατ' αὐτοῦ τοὺς Αἰτωλοὺς.

Ἐντεῦθεν ἐξερράγη πόλεμος μεταξύ τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν συμμάχων τῶν Ῥωμαίων Αἰτωλῶν, ὅστις διαρκέσας ἑπτὰ ἔτη ἐπερατώθη διὰ γενικῆς εἰρήνης τῷ 204. Ὁ Φίλιππος ὁμῶς παρὰ τὴν εἰρήνην ταύτην δὲν ἔπαυσε τοῦ νὰ ἐνοχλῇ τὴν Ἰλλυρίαν, ἣτις ἦτο ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ῥωμαίων· ἐπεμψε μάλιστα καὶ εἰς τὴν Καρχηδόνα στρατόν, ὅστις ἐπολέμησε κατὰ τῶν Ῥωμαίων εἰς τὴν μάχην τῆς Ζάμας (202). Ὅθεν οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὸν δεύτερον καρρχηδονικὸν πόλεμον ἐστράτευσαν κατὰ τοῦ Φιλίππου (200). Ἀλλ' ὅσον ἀτυχῆς ὑπῆρξεν ὁ πόλεμος οὗτος κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη, τόσον εὐτυχῆς ἀπέβη κατὰ τὸ τρίτον ἔτος, ὅτε ἡ διοίκησις αὐτοῦ ἀνετέθη εἰς τὸν ὕπατον Κόϊντον Φλαμινῖνον. Ὁ τολμηρὸς οὗτος καὶ ἔμπειρος στρατηγὸς ἀποβὰς εἰς τὴν Ἰλλυρίαν πρῶτον εἴλκυσεν εἰς ἑαυτὸν δι' ἐπιτηδείων διαπραγματεύσεων τοὺς Ἡπειρώτας καὶ ἔπειτα ἔπεισεν εὐκόλως τὴν Ἀχαικὴν συμπολιτείαν νὰ ταχθῇ μετὰ τῶν Ῥωμαίων, διότι ὁ στρατηγὸς αὐτῆς Ἄρατος εἶχε δηλητηριασθῇ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου. Ὑστερον δὲ συνεκρότησε τὴν μάχην τῶν Κυνὸς κεφαλῶν τῆς Θεσσαλίας, καθ' ἣν ἡ Μακεδονικὴ φάλαγξ ἠττήθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν λεγεόνων καὶ τοῦ αἰτωλικοῦ ἰππικοῦ (197). Ὁ Φίλιππος μετὰ τὴν ἥτταν ἀνεδέχθη διὰ συνθήκης νὰ παραιτήσῃ τὴν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ἡγεμονίαν καὶ νὰ ἐκχωρήσῃ ἅφ' ὅλων τῶν ὑπ' αὐτοῦ κατεχομένων χωρῶν καὶ πόλεων, τὰς ὁποίας ὁ Φιλαμινῖνος ἀνεκήρυξεν ἐν τῇ πανηγύρει τῶν Ἰσθμίων αὐτονόμους καὶ ἐλευθέρας.

Πόλεμος Φιλοποίμενος κατὰ Σπαρτιατῶν. Ὁ Φιλοποίμην ἐκ Μεγαλοπόλεως ἐκλεχθεὶς στρατηγὸς τῆς Ἀχαικῆς ὁμοσπονδίας ἐπεχείρησε νὰ περιστείλῃ τὴν ῥαδιοὔργον Σπάρτην· ἐνίκησεν ἐν Μαντινείᾳ τὸν τύραννον αὐτῆς Μαχανίδαν καὶ τὸν ἐφόνευσεν ἰδίᾳ χειρὶ (207)· ἠνάγκασε τὸν διάδοχον τοῦ Μαχανίδου Νάβιν, ὅστις ἐπολιόρκει τὴν Μεσσήνην, νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν καὶ εἰσελθὼν νικητῆς εἰς τὴν Σπάρτην εἰσήγαγεν αὐτὴν εἰς τὴν Ἀχαικὴν ὁμοσπονδίαν. Ἀλλ' εἰς τὴν Ῥώμην δὲν συνέφερε νὰ εἶναι ἡ Πελοπόννησος ὑπὸ μίαν πολιτείαν, τὴν Ἀχαικὴν· διὰ τοῦτο ὁ Ῥωμαῖζων Δεινοκράτης ἐνήργησε ν' ἀποστῇ ἡ Μεσσήνη ἀπὸ τῆς Ἀχαικῆς ὁμοσπονδίας. Ὁ δὲ Φιλοποίμην ἐστράτευσεν εὐθὺς εἰς τὴν Μεσσήνην καὶ ἔτρεψε τοὺς Μεσσηνίους εἰς φυγὴν, ἀλλὰ διώκων αὐτοὺς ἔπεσεν ἐκ τοῦ ἵππου του καὶ συλληφθεὶς κατεδικάσθη νὰ πίνῃ τὸ κώνειον ὁ τελευταῖος ἐξοχος στρατηγὸς τῶν Ἑλλήνων (183).

Περσεὺς (179—168) καὶ Ἀνδρίσκος (150—

148). Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Φιλίππου Γ' Περσεὺς θέλων ν' ἀνακτήσῃ τὰ παλαιὰ ὅρια τοῦ πατρικοῦ του βασιλείου ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ῥωμαίων (171). Καὶ κατὰ μὲν τὰ τρία πρῶτα ἔτη ἐνίκησε τοὺς Ῥωμαίους στρατηγούς, ἀλλὰ κατὰ τὸ τρίτον ἡττήθη παρὰ τὴν Πύδναν τῷ 168 καὶ αἰχμαλωτισθεὶς ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ῥωμαίων Παύλου Αἰμιλίου ἀπήχθη εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀλβᾷ Λόγγῳ. Ὁ Παῦλος Αἰμίλιος μετὰ τὴν νίκην ἐκήρυξε τὴν Μακεδονίαν ἐλευθέραν, διαιρέσας αὐτὴν εἰς τέσσαρας ἰδίας πολιτείας, καὶ ἀπηγόρευσεν εἰς αὐτάς τὴν μεταξὺ αὐτῶν ἐπιγαμίαν καὶ ἐμπορίαν. Ἀλλ' ἐν ἔτει 150 τολμηρὸς τις ἀνὴρ, Ἀνδρίσκος καλούμενος, ἀποκατέστησε τὴν Μακεδονικὴν μοναρχίαν, κηρύξας ἑαυτὸν βασιλέα καὶ νικήσας τὸν Ῥωμαῖον πραιτορα Ἰουβέντιον (149). Ἀλλ' ἡ βασιλεία αὐτοῦ ὑπῆρξε βραχυτάτη· διότι τὸ ἀκόλουθον ἔτος (148) ἐλθὼν ἐκ Ῥώμης ὁ πραιτωρ Μέτελλος ἐνίκησεν αὐτὸν εἰς δύο μάχας καὶ τὸν ἡχμαλώτισε, τὴν δὲ Μακεδονίαν μετέβαλεν εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, μεθ' ἧς ὀλίγῳ ὕστερον ἠνώθη καὶ ἡ Ἰλλυρία.

Ἰνδοταγὴ Ἑλλάδος εἰς Ῥώμην (146). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλοποίμενος ἐξελέχθη στρατηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας ὁ Μεγαλοπολίτης Λυκόρτας ὁ πατήρ τοῦ περιωνύμου ἱστοριογράφου Πολυβίου. Οἱ δὲ ἀντίπαλοι αὐτοῦ, τῶν ὁποίων ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Καλλικράτης, ἐσυκοφάντησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους περὶ τοὺς χίλιους ἐκ τῶν ἐπισήμων Ἀχαιῶν, ὅτι ὤθθεν εἶχον συνεννοηθῆ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Περσέως. Τοιοῦτοτρόπως οἱ χίλιοι οὗτοι, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ Πολύβιος, ἀπήχθησαν εἰς τὴν Ῥώμην, ἵνα ὤθθεν ἀπολογηθῶσιν ἐκεῖ. Ἐκ τούτων δ' ἐπανῆλθον εἰς τὴν πατρίδα των μετὰ 17 ἐτῶν κράτησιν 300 μόνον ἐπιζήσαντες. Ἡ δ' ἐπάνοδος αὐτῶν προὐκάλεσε πόλεμον κατὰ τῆς Σπάρτης, ἥτις πάντοτε προσεπάθει ν' ἀποχωρισθῇ ἀπὸ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας. Πρὸς κατάλυσιν δὲ τοῦ πολέμου τούτου ἐστάλη ἐκ τῆς Ῥώμης ὁ ὕπατος Λεύκιος Μόμμιος, ὅστις ἀποβὰς εἰς τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου συνῆψε περὶ τὴν Λευκόπετραν μάχην, καθ' ἣν οἱ Ἀχαιοὶ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν αὐτῶν Δίαιον, ἂν καὶ ἡγωνίσθησαν ἀνδρείως, ἡττήθησαν κατὰ κράτος ὑπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν λεγεόνων. Μετὰ ταῦτα ἡ Κόρινθος ἐκυριεύθη ἀμαχητὶ καὶ ἐπυρπολήθη, τὰ δὲ πολυτιμότεα ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας τέχνης ἐλαφυργωγήθησαν καὶ ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Ῥώμην. Οὕτως ὁ λαὸς ἐκεῖνος, ὅστις τοσούτον ἐμεγαλουργήσεν, ἐπέπρωτο νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὴν ἐξουσίαν

τῆς Ῥώμης καὶ νὰ διοικῆται ὑπὸ ἀνθυπάτων, ἡ δ' Ἑλλάς νὰ κηρυχθῇ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀχαΐα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Η ΕΛΛΑΣ ΥΠΟ ΤΗΝ ΡΩΜΗΝ (146 π. Χ.—395 μ. Χ.)

Ἀποστασία Ἑλλήνων ἀπὸ Ῥώμης (87—86). Οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῆς ὑποταγῆς των εἰς τὴν Ῥώμην (146) οὐδέποτε ἐλησμόνησαν ὅτι ἦσαν ἔθνος ἐλεύθερον καὶ μέγα καὶ ὅτι ὠφειλὸν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐλευθερωθῶσιν· ὅθεν ἐδοκίμασαν ν' ἀνακτήσωσι τὴν ἐλευθερίαν των διὰ τῆς συνδρομῆς τοῦ ἰσχυροῦ βασιλέως τοῦ Πόντου Μιθριδάτου, ὅστις ἦτο πολέμιος τῶν Ῥωμαίων καὶ πολλάκις ἤδη εἶχε νικήσῃ τοὺς στρατοὺς αὐτῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Οὗτος ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν ἀξιόλογον στρατηγὸν τοῦ Ἀρχέλαον μετὰ πολλοῦ πεζοῦ καὶ ναυτικοῦ στρατοῦ, τὸν ὁποῖον οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Ἀχαιοί, οἱ Σπαρτιᾶται καὶ οἱ Βοιωτοὶ ἐδέχθησαν ὡς σωτῆρα. Ἀλλ' ἡ ἄφιξις τοῦ Ῥωμαίου ὑπάτου Σύλλα ἐνέπνευσε τρόμον εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐπανήγαγεν εἰς τὴν πρώτην ὑποταγὴν τὰς ἀποστάσας πόλεις· μόνον δὲ αἱ Ἀθῆναι, αἵτινες διετέλουν τότε ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἀριστίωνος ἢ Ἀθηνίωνος, ἐτόλμησαν νὰ ἐμμείνωσιν εἰς τὴν ἀποστασίαν· ὅθεν ὁ Σύλλας ἐπολιορκήσῃ τὴν πόλιν μετὰ μεγάλης δυνάμεως (87). Διαρκούσης δὲ τῆς πολιορκίας ἔκοψε τὰ δένδρα τῶν δασῶν, τὰ ὁποῖα περιέβαλλον τὴν Ἀκαδημίαν, ἵνα κατασκευάσῃ πολιορκητὰς μηχανάς, καὶ ἐσύλησε τοὺς ναοὺς τῶν Δελφῶν καὶ τῆς Ὀλυμπίας καὶ ἐκ τῶν ἀναθημάτων αὐτῶν ἔκοψε νομίσματα πρὸς πληρωμὴν τῶν στρατιωτῶν. Τὸν Μάρτιον τοῦ 86 αἱ Ἀθῆναι ἐκυριεύθησαν ἐξ ἐφόδου καὶ παρεδόθησαν εἰς ἄρπαγὴν καὶ φόνον. Ὁ ἀριθμὸς τῶν σφαγέντων ἦτο ἀνεξέμετρος, ὁ δὲ αἰσχροὺς Ἀριστίων συλληφθεὶς ἐφονεύθη. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Σύλλας ἐκβαλὼν τὴν φρουράν τοῦ Ἀρχελάου ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς καὶ ἀπὸ τῆς Μουνιχίας ἀπῆλθεν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅπου ὁ ἐχθρικός στρατὸς εἶχε συναθροισθῇ. Καίτοι δὲ αὐτὸς εἶχε στρατὸν πολὺ ὀλιγώτερον

τοῦ Ἀρχελάου, ἐπετέθη κατ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἐνίκησε κατὰ κράτος εἰς δύο μάχας ἐν Χαιρωνείᾳ καὶ ἐν Ὀρχομενῷ. Ἐκτοτε λοιπὸν οἱ ἀνθύπατοι ἔγιναν καταθλιπτικώτεροι καὶ τάχιστα ἡ γεωργία, ἡ βιομηχανία καὶ ἡ ἐμπορία παρήκμασαν.

Ἡ Ἑλλάς ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων τῆς Ῥώμης.
Ἡ Ἑλλάς ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων τῆς Ῥώμης πάντοτε συνετάσσετο μὲ τοὺς κηρύττοντας, ὅτι ἠγωνίζοντο ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας· καὶ τοιοῦτοι ἦσαν ὁ Πομπήιος καὶ ὁ Ἀντώνιος. Οὗτοι δὲ συνέβη νὰ ἡττηθῶσιν, ἀλλ' οἱ νικηταὶ αὐτῶν δὲν ἐμνησικάκησαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Καῖσαρ νικήσας τὸν Πομπήιον ἐν Φαρσάλῳ τῆς Θεσσαλίας τῷ 48 ὅχι μόνον συνεχώρησε τοὺς Ἕλληνας, ἀλλ' ἔδωκεν αὐτοῖς καὶ δωρεὰς πολλὰς καὶ μετὰ τινα χρόνον ἀνωκοδόμησε τὴν Κόρινθον, ἡ ὁποία ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ἀπέβη καὶ πάλιν ἐπίσημος πόλις. Ὁ Ὀκτάβιος νικήσας τὸν Ἀντώνιον παρὰ τὸ Ἀκτιον (31) ὅχι μόνον δὲν ἐτιμώρησε τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ περιέθαλψεν αὐτοὺς πολυειδῶς· προσέτι δ' ἔκτισεν ἐπὶ τῆς Ἡπείρου τὴν Νικόπολιν πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἐν Ἀκτίῳ νίκης του καὶ ἐκήρυξεν ἐλευθέρας τὰς Πάτρας καὶ τὴν Σάμον. Ἐπεράτωσε τὴν στοᾶν τῆς ἀρχηγέτιδος Ἀθηνᾶς, τῆς ὁποίας τὴν κατασκευὴν εἶχεν ἀρχίσῃ ὁ Καῖσαρ. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Ὀκτάβιος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ὁ μὲν λαὸς ἀνηγόρευσε αὐτὸν αὐτοκράτορα, ἡ δὲ γερουσία τὸν ὠνόμασεν Αὐγούστον (Σεβαστόν).

Γέννησις Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ διὰδουσις τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου ἐγεννήθη ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ὁ σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ ἐπὶ Τιβερίου (14—37 μ. Χ.) ἐσταυρώθη κατ' ἀπόφασιν τοῦ Ποντίου Πιλάτου τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἰουδαίας. Τὸ δὲ πρῶτον κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου ἐν Ἑλλάδι ἔγινεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου (41—54) διὰ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ὅστις ἔπεισε καὶ τὸν Ἀρεοπαγίτην Διονύσιον τὸν πρῶτον ἐπίσκοπον τῶν Ἀθηνῶν. Οὕτω κατὰ μικρὸν ὁ χριστιανισμὸς τοσοῦτον διεδόθη εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὰς νήσους αὐτῆς, ὥστε ἀπὸ τὰ μέσῃ τοῦ δευτέρου αἰῶνος ὑπῆρχον ἤδη μεγάλαι χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐν Λαρίσῃ, ἐν Ἀθήναις, ἐν Κορίνθῳ, ἐν Κρήτῃ, ἐν Κύπρῳ καὶ ἀλλαχοῦ. Τὸ δὲ νέον θρήσκευμα, τοῦ ὁποίου βᾶσις εἶναι ἡ ὑπαρξίς ἐνὸς μόνου Θεοῦ, ἀπέβη βραδύτερον τὸ κύριον στοιχεῖον τοῦ νέου ἐθνικοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων, ἡ μόνη παρηγορία εἰς τὰς ἄλλεπαλ-

λήλους συμφοράς τῆς Ἑλλάδος καὶ τέλος τὸ μέσον τῆς σωτηρίας καὶ τῆς πολιτικῆς ἀναγεννήσεως αὐτῆς.

Φαινομένης τῆς εὐημερίας ἐν Ἑλλάδι. Ἀφοῦ δ' ἐν Ῥώμῃ ἐπαγιώθη ἡ τάξις διὰ τῆς αὐτοκρατορίας, ἀπήλαυσε καὶ ἡ Ἑλλὰς ἡσυχίαν τινὰ καὶ εὐημερίαν. Πλὴν τοῦ Καλλιγόλου (37) καὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Νέρωνος (54—68), οἵτινες ἀφῆρσαν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος βαρύτιμα καλλιτεχνήματα καὶ ἐκόσμησαν δι' αὐτῶν τὴν Ῥώμην, πολλοὶ τῶν ἄλλων αὐτοκρατόρων ἐδείχθησαν προστάται καὶ εὐεργέται τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἀδριανὸς (117—138) ἔκτισεν ἐν Ἀθήναις τὸ μέγα Ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον καὶ ἐπεράτωσε τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, τοῦ ὁποίου τὰ θεμέλια εἶχε θέσῃ ὁ τύραννος τῶν Ἀθηνῶν Πεισίστρατος· διὰ τὴν ἐνθουσιώδη αὐτοῦ κλίσιν πρὸς πᾶν ἑλληνικὸν ἔκτισε τὴν φερώνυμον αὐτοῦ πόλιν παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος, ὅστις συνέγραψεν ἑλληνιστὶ τὰ «εἰς ἑαυτὸν» εἰς δώδεκα βιβλία, ἐβελτίωσε τὰ ἐν Ἀθήναις σχολεῖα, μισθοδοτήσας ἀδρῶς τοὺς διδάσκοντας τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Πλὴν δὲ τούτων καὶ ἄλλοι αὐτοκράτορες καὶ ἐπιφανεῖς ἄνδρες ἐφιλοτιμοῦντο νὰ κτίζωσιν ἐν Ἀθήναις καὶ ἄλλαχού τῆς Ἑλλάδος πρὸς δόξαν αὐτῶν μεγαλοπρεπῆ μνημεῖα, ὡς ὁ Φιλόπαππος, ὁ Ἀνδρόνικος Κυρρήστης, ὅστις ἐγένετο γνωστὸς διὰ τοῦ ἀξιολόγου πύργου, τὸν ὁποῖον ἔκτισε παρὰ τῇ ἀγορᾷ τῶν Ἀθηνῶν ὡς ἀνεμοδείκτην.

Εἰσβολὴ Γότθων καὶ Ἑριούλων εἰς Ἑλλάδα. Οἱ Γότθοι καὶ οἱ Ἑροῦλοι ἀνῆκον εἰς τὰ γερμανικὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα κατῴκουν πέραν τῶν ποταμῶν Δανουβίου καὶ Ῥήνου· περὶ δὲ τὰ μέσα τοῦ τρίτου αἰῶνος διαβάντες τὸν Δανούβιον προὔχώρησεν λεηλατοῦντες καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Γότθος τις ἀπεπειραθὴ τότε νὰ πυρπολήσῃ ἐν Ἀθήναις τὴν βιβλιοθήκην· ἀλλ' ἄλλος τὸν ἀπέτρεψεν εἰπὼν· «Ἄς ἀφήσωσμεν εἰς τοὺς ἐχθροὺς μας τὰ βιβλία ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἀφῆρσαν ἀπ' αὐτῶν τὸν ἔρωτα πρὸς τὰ ὄπλα». Ἐν τούτοις οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἱστορικοῦ Δεξίππου κατῴρθωσαν νὰ τρέψωσι τοὺς βαρβάρους τούτους εἰς φυγὴν. Ἀλλὰ μεγάλην ὑποστήριξιν εὔρον οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Ἰουλιανοῦ.

Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας (316—337). Ὁ Κωνσταντῖνος διαδεχθεὶς εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τὸν πατέρα του Κωνσταντῖνον τὸν Χλωρὸν ἐδείχθη εὖνους πρὸς τοὺς χριστιανούς, ἐπιτρέψας εἰς

αὐτοὺς ἐλευθέραν τὴν ἄσκησιν τῆς θρησκείας των. Ὅθεν οὗτοι συνέδραμον αὐτὸν νὰ καταβάλῃ πάντας τοὺς ἀντιπάλους του καὶ ν' ἀποβῇ οὕτω μόνος κύριος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους (323). Εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἀνεκήρυξεν ἐν αὐτῷ ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν τὸν χριστιανισμόν. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 325 συνεκάλεσεν ἐν Νικαίᾳ τὴν πρώτην οἰκουμενικὴν σύνοδον, ἣτις κατεδίκασε τὸν περίφημον αἵρεσιάρχην Ἀρειον, ὅστις ἐπρέσβευεν ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δὲν εἶνε οὔτε υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὔτε ὁμοούσιος τῷ πατρὶ, καὶ συνέταξε τὸ σύμβολον τῆς πίστεως ἡμῶν. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος μὴ δυνάμενος νὰ κατοικῇ ἐν Ῥώμῃ, διότι ἡ ἀριστοκρατία αὐτῆς ἦτο προσηλωμένη εἰς τὴν ἀρχαίαν εἰδωλολατρείαν, ἐξέλεξεν ὡς καθέδραν αὐτοῦ τὸ Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον μεγαλύνας μετωνόμασεν αὐτὸς μὲν Νέαν Ῥώμην, οἱ δὲ κάτοικοι Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐτέλεσε τὰ ἐγκαίνια αὐτῆς τῷ 330. Ἐκτίσεν ἐν αὐτῇ ἀνάκτορα, ὑδραγωγεῖα, στοὰς καὶ ναοὺς, ἐκ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ἐν ᾧ δὲ ἡτοιμάζετο νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν Περσῶν, ἡσθένησε καὶ αἰσθανθεὶς ἐγγίζον τὸ τέλος τῆς ζωῆς του ἐβαπτίσθη καὶ ἀπέθανε τῇ 21 Μαΐου τοῦ ἔτους 337 καὶ ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων. Ἡ μοναρχία τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἀποτελεῖ ἐν τῇ ἱστορίᾳ περίοδον λαμπροτάτην διὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ἐπικρατούσης θρησκείας καὶ διὰ τὴν μετάθεσιν τῆς πρωτεύουσας τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Διὰ τῶν δύο τούτων γεγονότων παρεσκευάσθη ἡ πολιτικὴ ἀναγέννησις τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους.

Ἰουλιανὸς (361—363). Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τῶν τριῶν υἱῶν καὶ διαδόχων τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἰουλιανός. Οὗτος εἶχεν ἀνατραφῇ ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει, ἀλλὰ γενόμενος αὐτοκράτωρ ἀπέστη ἀπ' αὐτῆς, ἐκ τοῦ ὁποίου καὶ ἐπωνομάσθη Ἀποστάτης καὶ Παραβάτης, καὶ ἐπανήγαγε τὸ ἀρχαῖον ἐλληνικὸν θρήσκευμα· διότι ἤλπιζεν ὅτι δι' αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ ἐπανέλθῃ ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικὸς πολιτισμός. Δὲν ἐπεχείρησε δὲ διὰ τῆς βίας νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν ἀρχαίαν εἰδωλολατρείαν, ἀλλ' ἠρκέσθη μόνον νὰ προτιμᾷ τοὺς ἐθνικοὺς ἀπὸ τῶν Χριστιανῶν. Ἐπειδὴ δὲ εἶχε μητρικὴν γλῶσσαν τὴν ἐλληνικὴν, ἠγάπησε παρὰ πολὺ τὸν ἐλληνισμόν καὶ ἐπροστάτευσεν τὴν παιδείαν καὶ τὰ ἀρχαῖα ἔθιμα τῆς Ἑλλάδος. Οὕτω κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἀνωκοδομήθησαν πολλοὶ πεπτωκότες ναοὶ καὶ πολλαὶ ἡρημωμένα πόλεις ἐν Μακεδονίᾳ, Ἡπείρῳ,

Ἀττικῇ καὶ Πελοποννήσῳ· αἱ Ἀθῆναι ἀνέλαβον τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν δόξαν καὶ κατέστησαν πάλιν ἡ κυριωτάτη ἔδρα τῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας· οἱ μεγάλοι δημόσιοι ἀγῶνες, οἵτινες εἶχον παύση, ἤρχισαν νὰ πανηγυρίζωνται καὶ πάλιν πολυτελῶς. Ἀλλ' ὁ φιλέλλην αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς ἀπέθανεν εἰς τὴν κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατείαν πρὸς βλάβην τοῦ ἐλληνισμοῦ.

Εἰσβολὴ Οὐννων καὶ Βισιγόθων. Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουλιανοῦ μέχρι τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου (379) τὸ σπουδαιότατον γεγονός εἶναι ἡ εἰσβολὴ τῶν Οὐννων καὶ τῶν Βισιγόθων. Οἱ Οὐννοι, οἵτινες ἦσαν ἔθνος ἄγριον καὶ δυσειδές καὶ ἀνῆκον εἰς τὴν μογγολικὴν φυλὴν, ἐξώρμησαν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ κατέλυσαν τὸ χριστιανικὸν κράτος τῶν Γόθων, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Τανάϊδος μέχρι τοῦ Δανουβίου. Ἐκ τῶν Γόθων τούτων οἱ μὲν Ὀστρογόθροι (ἀνατολικοὶ Γόθροι) ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Οὐννους, οἱ δὲ Βισιγόθροι (δυτικοὶ Γόθροι) ἐζήτησαν παρὰ τοῦ τότε αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Βάλεντος ἄσυλον ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ του. Ὁ Βάλης μαθὼν ὅτι ἦσαν ὁπαδοὶ τοῦ ἀρειανισμοῦ, ὡς ἦτο αὐτός, ἐδέχθη τὴν αἵτησίν των. Οὕτω διέβησαν τὸν Δανούβιον καὶ κατώκησαν ὡς φίλοι ἐν τῇ Μοισίᾳ τῇ νῦν Βουλγαρίᾳ (376). Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον κακοποιηθέντες ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων διοικητῶν ἐπανεστήσαν καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Θράκην. Μάχης συγκροτηθείσης ἐν Ἀδριανουπόλει, ὁ Βάλης ἠττήθη καὶ ἐφονεύθη (378).

Θεοδόσιος ὁ Μέγας (379 — 395). Ἀλλ' ὁ Θεοδόσιος ὁ Μέγας, ὅστις διεδέχθη τὸν Βάλεντα, ἐνίκησε τοὺς Βισιγόθρους, οἵτινες εἶχον ἐρημώσῃ τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν, καὶ συνέθετο πρὸς αὐτοὺς εἰρήνην, καθ' ἣν οἱ Βισιγόθροι κατώκησαν ἐν τῇ Μοισίᾳ καὶ ἐν τῇ Θράκῃ. Μετὰ ταῦτα ὁ Θεοδόσιος ἐβαπτίσθη, ἀπέδειξεν ἀρχιεπίσκοπον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀντὶ τοῦ ἀρειανοῦ Δημοφίλου τὸν χριστιανὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν καὶ συνεκάλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν δευτέραν σύνοδον, ἣτις συνεπλήρωσε τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Θεοδοσίου (395), τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος διηρέθη εἰς ἀνατολικὸν καὶ δυτικόν. Ἐκ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν ὁ μὲν Ὀνώριος ἔλαβε τὸ δυτικόν, τὸ ὁποῖον ἐπέζησε μόνον 81 ἔτη, ὁ δὲ Ἀρκάδιος τὸ ἀνατολικόν, τὸ ὁποῖον διέμεινεν ἐπὶ 1058 ἔτη καὶ εἶναι γνωστὸν ὡς ἐλληνικὴ αὐτοκρατορία ἢ βυζαντιακή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ (395—1453)

Ἀρκάδιος (393—408). Πρῶτος αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρξεν ὁ Ἀρκάδιος. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἦτο ἀνίκανος νὰ διοικῇ, ἔλαβε βοηθὸν τὸν Γότθον Ρουφῖνον καὶ μετὰ τὸν θάνατον τούτου τὸν εὐνοῦχον Εὐτρόπιον. Αφοῦ δὲ οὗτος ἐπαύθη παρέλαβε τὰς ἡνίας τοῦ κράτους ἡ φίλαρχος σύζυγος τοῦ Ἀρκαδίου Εὐδοξία, ὑπὸ τῆς ὁποίας δις ἐξωρίσθη ὁ περίφημος ῥήτωρ τῆς ἐκκλησίας Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, στηλιτεύων ὡς ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν διαφθορὰν τῶν συγχρόνων του. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρκαδίου οἱ Βισιγόθοι ὑπὸ τὸν Ἀλάριχον ἐπανεστήσαν καὶ ἀφοῦ ἐλεηλάτησαν τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν προὔχώρησαν εἰς τὴν Πελοπόννησον καίοντες καὶ φονεύοντες. Εὐτυχῶς δ' ἔδραμεν ἐκ τῆς Ἰταλίας ὁ στρατηγὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ὀνωρίου Στιλίων καὶ ἠνάγκασε τοὺς βαρβάρους νὰ φύγωσιν εἰς τὴν Ἡπειρον. Ἐντεῦθεν τῷ 402 ἐνέβαλον εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἀπηλλάγη οὕτω τὸ ἐλληνικὸν κράτος ἀπ' αὐτῶν.

Θεοδόσιος Β' (408—450). Ὁ Θεοδόσιος ἦτο ἐπταετῆς τὴν ἡλικίαν, ὅτε ὁ πατὴρ του Ἀρκάδιος ἀπέθανε· διὰ τοῦτο ἐπετροπεύθη πρῶτον ὑπὸ τοῦ συνετοῦ Ἀνθεμίου καὶ ἔπειτα ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς του Πουλχερίας. Τῇ φροντίδι αὐτῆς ἔλαβε σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου Λεοντίου Εὐδοκίαν, ἥτις διέπρεπεν ὄχι μόνον ἐπὶ ἀγχινοῖα, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πολυμαθείᾳ. Δι' αὐτῆς λοιπὸν εἰσῆχθη εἰς τὴν αὐλὴν καὶ εἰς τὴν κυβέρνησιν ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα· ιδρύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλη σχολή, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐπρώτευσεν ἡ ἐλληνικὴ φιλολογία, ἥτις ἔκτοτε πολὺ συνετέλεσεν εἰς τὸν ἐξελληνισμόν τῆς αὐτοκρατορίας. Προσέτι συνετάχθη ὑπὸ τοῦ νομομαθοῦς Ἀντιόχου καὶ ἐξεδόθη ὁ θεοδοσιανὸς κώδῃξ, ὅστις εἶναι συλλογὴ τῶν ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐκδεδομένων αὐτοκρατορικῶν διαταγμάτων.

Μαρκιανὸς (450—457) καὶ Ἀναστάσιος Α' (491—518). Μετὰ τὸν Θεοδόσιον ἄξιοι λόγου αὐτοκράτορες εἶναι ὁ σύζυγος τῆς Πουλχερίας Μαρκιανὸς καὶ Ἀναστάσιος Α'. Ὁ

μὲν Μαρκιανὸς διώκησε τὸ κράτος μετὰ πολλῆς γενναιότητος καὶ συνέσεως καὶ τῷ 452 συνεκάλεσεν ἐν Χαλκηδόνι ἐκκλησιαστικὴν σύνοδον, ὑπὸ τῆς ὁποίας ἐδόθη τὸ πρῶτον ἡ ἐπωνυμία τοῦ πατριάρχου εἰς τοὺς ἀρχιεπισκόπους Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων. Ὁ δὲ Ἀναστάσιος, διὰ νὰ προστατεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων, ἔκτισε τὸ λεγόμενον μακρὸν ἢ Ἀναστασιανὸν τεῖχος, τὸ ὁποῖον ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ πόλεως Δέρκων ἔφθανε μέχρι τῆς ἐν τῇ Προποντίδι Σηλυβρίας· ἐξέδωκεν ὠφέλιμα διατάγματα, διὰ τῶν ὁποίων ἡλάττωσε τὰ δημόσια βάρη, καὶ κατήργησε τὸν ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐπιβεβλημένον χρυσάργυρον φόρον, ὅστις κατεπίεζε μεγάλως τοὺς ὑπηκόους ἄνευ διακρίσεως προσώπου καὶ καταστάσεως.

Ἰουστινιανὸς Α' (327 — 565). Ὁ Ἰουστινιανὸς ἔχων συνεργούς τὸν Βελισάριον, τὸν Ναρσῆν, τὸν Τριβωνιανὸν καὶ ἄλλους μεγάλους αἰεὶ ἄνδρας καὶ σύμβουλον τὴν σύζυγόν του Θεοδώραν κατώρθωσε ν' ἀποκαταστήσῃ τὸ ἀρχαῖον ῥωμαϊκὸν κράτος. Ὁ Βελισάριος διὰ τριῶν εὐτυχῶν πολέμων, τοὺς ὁποίους διεξήγαγε κατὰ τῶν Περσῶν, ἠσφάλισε τὰ ἀνατολικά ὅρια τοῦ κράτους. Μετὰ δὲ τὸν πρῶτον περσικὸν πόλεμον (534) κατέλυσε τὸ ἐν Ἀφρικῇ βανδαλικὸν βασίλειον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἰδρυθῆ ἀπὸ τοῦ ἔτους 439, καὶ προσήρτισε τὴν Ἀφρικὴν ὡς ἐξαρχίαν εἰς τὴν ἐλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Μετὰ δὲ τὴν κατὰκτησιν τῆς Ἀφρικῆς ὁ Βελισάριος ἤρχισε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ Ὀστρογότθων, τὸν ὁποῖον ἐπεράτωσεν ὁ Ναρσῆς, ὅστις ἠνῶσε τὴν Ἰταλίαν ὡς ἐξαρχίαν μετὰ τῆς ἐλληνικῆς μοναρχίας. Μετὰ τὰς κατακτήσεις ταύτας ὁ Βελισάριος ἀπέκρουσε τοὺς Βουλγάρους ἐκ τῆς Θράκης, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον εἰσβάλλῃ, καὶ τοὺς ἐδίωξε πέραν τοῦ Δανουβίου. Ἀλλ' ὁ κυριώτατος τίτλος τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ἡ νομοθεσία αὐτοῦ ἣτις φέρει τὸ ὄνομα *corpus juris*. Ἡ διεύθυνσις τῆς συντάξεως αὐτῆς ἀνετέθη εἰς τὸν πρωθυπουργόν του τὸν περίφημον νομομαθῆ Τριβωνιανόν. Πρὸς ἀσφάλειαν δὲ τῶν ὁρίων τοῦ κράτους ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκτισε πᾶμπόλλα φρούρια κατὰ μῆκος τοῦ Δανουβίου καὶ τοῦ Εὐφράτου· προσέτι δὲ κατεσκεύασεν ὑδραγωγεῖα, γεφύρας καὶ ναοὺς, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς ἦτο ἀνεξεύρετος. Ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει ὠκοδόμησεν 25 ναοὺς, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὅστις εἶχε πυρποληθῇ τῷ 532 ἐπὶ τῆς στάσεως τοῦ «Νίκα». Εἰσήγαγεν εἰς τὸ κράτος του τὴν καλλιέργειαν τῆς μετᾶξης διὰ δύο μοναχῶν, οἵτινες

μετήνεγκον ἐπὶ ἀδρᾶ ἀμοιβῇ ἐκ τῆς Σινικῆς βομβυκόσπορον. Ἀλλὰ τῆς ἐνδόξου βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ κηλὶς ἀνεξάλειπτος εἶναι ὅτι οὗτος κατεδίωξε τοὺς Ἑλληνας φιλοσόφους ὡς ὁπαδοὺς τῆς πολυθείας καὶ ἐκλείσει τὰς ἐν Ἀθήναις σχολὰς αὐτῶν.

Ἰουστῖνος Β' (565), Τιβέριος Β' (578) καὶ Μαυρίκιος (582—602). Ὁ Ἰουστῖνος, ἐπειδὴ ἦτο ἀσθενὴς τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα, παρέδωκε τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους εἰς τὴν φίλαρχον σύζυγόν του Σοφίαν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ κατεκτήθη μέρος τι τῆς ἄνω Ἰταλίας ὑπὸ τῶν Λομβάρδων, προσκληθέντων ἐκ τῆς Παννονίας (Οὐγγαρίας) ὑπὸ τοῦ Ναρσῆ, τὸν ὁποῖον ἡ αὐτοκράτειρα Σοφία ἀπέλυσεν ἀπὸ τῆς ἐξαρχίας τῆς Ῥαβέννης (568), ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ἐκ τῆς Θράκης οἱ Ἀβάροι, οἵτινες ἦσαν φύλα Ταρταρικὰ καὶ εἶχον ἐγκατασταθῇ ἐν τῇ Δακίᾳ ἀπὸ τοῦ 558 ὡς σύμμαχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ δὲ Τιβέριος ἐπεράτωσεν ἐπιτυχῶς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν, ὅστις πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἀρχίσῃ. Ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Μαυρίκιος, πρὸς ὃν κατέφυγεν ὁ Χοσρόης Β' ἐξωσθεὶς δι' ἐπαναστάσεως ἐκ τῆς Περσίας, ἀποκατέστησεν αὐτὸν εἰς τὸν πατρικὸν του θρόνον (591). Ἀλλὰ δοκιμάσας νὰ διοργανώσῃ τὸν στρατὸν προῦκάλεσεν ἐν τῇ Εὐρώπῃ καὶ ἐν τῇ Ἀσίᾳ στάσιν, καθ' ἣν ὁ ἐκατόνταρχος Φωκᾶς ἀναγορευθεὶς αὐτοκράτωρ ἐπνίξε τὸν Μαυρίκιον καὶ ἐξετράπη εἰς πλείστας ὁμότητας καὶ ἀκολασίας (602). Ἀλλ' εὐτυχῶς ἡ τυραννὶς τοῦ Φωκᾶ ἀνετράπη τῷ 610 ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου τοῦ υἱοῦ τοῦ ὁμωνύμου ἐξάρχου τῆς Ἀφρικῆς.

Ἡράκλειος (610—641). Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου τὸ κράτος περιῆλθεν εἰς δεινὴν θέσιν· διότι ἔνθεν μὲν οἱ Ἀβάροι εἶχον προχωρήσῃ μέχρι τῶν προαστείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔνθεν δὲ οἱ Πέρσαι, ἀφοῦ ἐκυρίευσαν τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Κυρηναίαν, εἶχον στρατοπεδεύσῃ εἰς τὴν Χαλκηδὸνα ἀντικρὺ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' ὅμως ὁ Ἡράκλειος δὲν ἀπηλπίσθη· ἀφοῦ ἀπεμάκρυνε τοὺς Ἀβάρους ἀπὸ τῆς Θράκης, ὅπως ἡδυνήθη, ἀπέτρεψε τὴν προσοχὴν τῶν Περσῶν πρὸς νότον καὶ πρὸς βορρᾶν. Πρῶτον ἀπέβη εἰς τὴν Κιλικίαν καὶ ἐνίκησε νίκην λαμπράν ἐν τῇ Ἰσσω (622)· ἔπειτα ἀπέβη εἰς τὴν Τραπεζοῦντα καὶ ἐμβαλὼν εἰς τὴν Ταυρίδα κατέσκαψε τὴν πόλιν Οὐρμίαν, ἥτις ἦτο γενέθλιος πατρίς τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς περσικῆς θρησκείας Ζωροάστρου (623). Τὸ τολμηρὸν τοῦτο ἐπιχείρημα ἠνάγκασε τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν Χοσρόην ν'

ἀνακαλέσῃ τοὺς στρατοὺς του ἐκ τῆς Χαλκηδόνος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Χοσρόης συνεμάχησε μὲ τοὺς Ἀβάρους, ὁ Ἡράκλειος συνεμάχησε μὲ τοὺς Τούρκους Χαζάρους τοὺς κατοικοῦντας εἰς τὸ Τουρκεστάν. Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν περίστασιν ὁ Ἡράκλειος ἀνεδείχθη νικητής· πρῶτον ἐνίκησε τοὺς Ἀβάρους ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοὺς ἀπέκρουσε πέραν τοῦ Δανουβίου· ἔπειτα ἐνέβαλεν εἰς τὴν Περσίαν καὶ νικήσας τὸν Χοσρόην ἐν τῇ Μοσούλῃ ἀνέκτησε 300 ῥωμαϊκὰς σημαίας (626). Ὁ δὲ Χοσρόης καθηρέθη καὶ ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του Σιρόου, ὅστις παραλαβὼν τὴν βασιλείαν συνέθετο πρὸς τὸν Ἡράκλειον εἰρήνην, ἣτις ἀπέδωκεν εἰς τὰς δύο μοναρχίας τὰ ἀρχαῖα ὅρια καὶ εἰς τοὺς χριστιανοὺς τὸν Τίμιον Σταυρόν, τὸν ὁποῖον οἱ Πέρσαι εἶχον ἀρπάσῃ ἐκ τῆς Ἱερουσαλήμ. Τοῦτον ὁ Ἡράκλειος ὕψωσεν ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ τῇ 14 Σεπτεμβρίου 628, καθ' ἣν ἡ ἐκκλησία ἡμῶν ἐορτάζει τὴν ὕψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Ἀλλὰ μετὰ τέσσαρα ἔτη ἐξώρμησαν ἐκ τῆς Ἀραβίας οἱ Ἀραβες, οἵτινες ἦσαν φοβερώτεροι τῶν Περσῶν· ὅθεν ἀπέσπασαν ἀπὸ τὸν γενναῖον Ἡράκλειον τὴν Συρίαν τὴν Φοινίκην τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον.

Πολιορκία Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἀράβων (668—678). Οἱ Ἀραβες, ἀφοῦ ἐκυρίευσαν ἀπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους καὶ τὴν βόρειον Ἀφρικὴν καὶ τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ρόδον, ἐπολιόρκησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν (668), ὅτε αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ Κωνσταντῖνος Δ' ὁ Πωγωνᾶτος. Ἀλλ' ὁ πεζὸς καὶ ὁ ναυτικὸς στρατὸς αὐτῶν κατεστράφη ὑπὸ τῆς ἀνδρείας τῶν Ἑλλήνων καὶ πρὸ πάντων ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ πυρός, τὸ ὁποῖον εἶχαν ἐπινότησῃ ὁ ἐκ Συρίας Ἑλλήν Καλλίνικος. Δυστυχῶς δὲ ὁ Κωνσταντῖνος Πωγωνᾶτος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐσώθη ἡ Κωνσταντινούπολις, ἠναγκάσθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, οἵτινες ἵδρυσαν τῷ 669 ἴδιον κράτος εἰς τὴν ἀπ' αὐτῶν μετονομασθεῖσαν Βουλγαρίαν, νὰ γίνῃ φόρου ὑποτελής.

Λέων ὁ Ἰσαυρος (717—741). Ἐπὶ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος Ἰσαύρου οἱ Ἀραβες ἐπόλιόρκησαν δευτέραν φορὰν τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν περίστασιν ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῆς ἀνδρείας τοῦ συνετοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ πυρός καὶ ἀπέβαλον ὑπὲρ τοὺς 100,000 στρατιώτας (718). Ἀφοῦ δὲ οἱ Ἀραβες ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν καὶ ἔφυγον, ὁ Λέων ἠσχολήθη ν' ἀνορθώσῃ τὴν πει-

θαρχίαν τοῦ στρατοῦ καὶ τὸ θάρρος τῶν ἀπηλπισμένων ὑπηκόων του· διὰ τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς σωτὴρ καὶ ἀναμορρωτὴς τοῦ κράτους. Ἀλλὰ δυστυχῶς τὸ ἔνατον ἔτος τῆς βασιλείας του (726) κατήργησε τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων εἰκόνων καὶ διηρесеσεν οὕτω τὸ κράτος εἰς εἰκονομάχους καὶ εἰκονολάτρας, οἵτινες ἐμαίνοντο κατ' ἀλλήλων. Ἐπειδὴ δ' ἔνεκα τούτου ἀφωρίσθη ὑπὸ τοῦ πάπα Γρηγορίου Β' καὶ κατόπιν ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου Γ', εἶδε τοὺς Ἰταλοὺς καὶ τοὺς Ἑλληνας ἐπαναστατοῦντας. Καὶ ἡ μὲν ἐπανάστασις τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἀνηγόρευσαν καὶ βασιλέα Κεσμάν τινά, κατεστάλη, ἡ δὲ τῶν Ἰταλῶν ἀπέβη ἐπιζήμιος· διότι ἡ Ῥώμη καὶ ἡ Βενετία ἀπεχωρίσθησαν ἀπὸ τοῦ Βυζαντικοῦ κράτους καὶ οἱ Λομβάρδοι συνεπλήρωσαν τὴν κατὰ κτησιν τῆς ἄνω Ἰταλίας.

Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος (741) καὶ Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία (773—802). Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος διαδεχθεὶς τὸν πατέρα του Λέοντα εἰς τὴν βασιλείαν διεξήγαγεν εὐτυχεῖς πολέμους κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Βουλγάρων καὶ κατεδίωξε μετὰ τρυφύτης τοὺς εἰκονολάτρας. Ἀλλ' ὅμως εἶναι ὁ πρῶτος αὐτοκράτωρ, ὅστις ἔκοψε χαλκᾶ καὶ χρυσᾶ νομίσματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐγράφησαν τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ. Ἡ δὲ περιώνυμος Εἰρήνη Ἀθηναία θελήσασα νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν Ἀράβων ἠττήθη καὶ ὑπετάγη εἰς πληρωμὴν ἑτησίου φόρου (781). Ὑστερον δὲ συνεκάλεσεν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον καὶ ἐπανήγαγεν δι' αὐτῆς τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων εἰκόνων· ἀλλ' ἡ ἀδουλία τῆς Εἰρήνης προκάλεσε νέας ταραχάς, αἵτινες πολὺ συνέτειναν εἰς τὴν παράλυσιν τῶν ζωτικῶν δυνάμεων τοῦ ἔθνους καὶ εἰς τὸν θρίαμβον τῶν εἰκονομάχων. Μετὰ ταῦτα ἡ Εἰρήνη θελήσασα νὰ λάβῃ σύζυγον τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Κάρολον τὸν Μέγαν, ἵνα ἐνώσῃ κατὰ τῶν μωαμεθανῶν Ἀράβων τὰς δύο χριστιανικὰς αὐτοκρατορίας, ἀνετράπη ὑπὸ τῶν προκρίτων τοῦ κράτους καὶ ἀνηγορεύθη ὑπ' αὐτῶν αὐτοκράτωρ ὁ Νικηφόρος, ὅστις ὅμως ἔπεσεν εἰς μάχην τινὰ κατὰ τοῦ βασιλέως τῶν βουλγάρων Κρούμου (814).

Μιχαὴλ ὁ Τραυλὸς (820) καὶ Θεόφιλος (829). Ὁ Μιχαὴλ Τραυλὸς εὐθὺς ἀφοῦ ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον περιεπλάκη εἰς πόλεμον πρὸς τινά στρατηγὸν ἔμπειρον, Θωμᾶν καλούμενον. Καὶ ἐνίκησε μὲν ἐπὶ τέλους τὸν Θωμᾶν καὶ τὸν ἐρόνευσεν (823), ἀλλ' ἀπέβαλε κατὰ τὸν τριετῆ τοῦτον ἐμφύλιον ἀγῶνα τὴν Κρήτην καὶ τὴν

Σικελίαν, αἵτινες ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν Ἀράβων τῆς Ἀφρικῆς. Ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Θεόφιλος ἦτο ἀνὴρ πεπαιδευμένος καὶ φίλος τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν· διὰ τοῦτο ἐπροστάτευσε τοὺς λογίους, συνέστησε νέα ἐκπαιδευτήρια καὶ ἐφρόντισε περὶ συλλογῆς καὶ ἀντιγραφῆς τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων, τὰ ὅποια ἀπὸ πολλοῦ εἶχον παραμεληθῆ· εἰς ταῦτα δὲ εἶχε συνεργὸν τὸν Ἰωάννην Γραμματικόν, ὅστις ἦτο ἀνὴρ περίβλεπτος καὶ ὡς πολιτικός καὶ ὡς λόγιος.

Θεοδώρα καὶ Βάρδας ἐπίτροποι Μιχαήλ Γ' (842—867). Ἡ Θεοδώρα, ἡ ὁποία μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου τῆς Θεοφίλου ἀνέλαβε τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ αὐτῆς Μιχαήλ Γ', ἐπανήγαγε διὰ συνόδου τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων καὶ εὐτύχησε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν ὀλέθριον ἐκείνην πάλην τῶν εἰκονομάχων καὶ εἰκονολατρῶν. Ἐκτοτε λοιπὸν ἐορτάζεται ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ κατὰ τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς ἡ ἐορτὴ τῆς ὀρθοδοξίας. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνέλαβε τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ Μιχαήλ ὁ ἀδελφὸς τῆς Θεοδώρας Βάρδας, ὅστις νοήμων ὢν καὶ λόγιος ἀνεζωπύρησε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἀνέδειξε πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως τὸν Φώτιον, ὅστις ἦτο ῥήτωρ καὶ συγγραφεὺς ἐξοχώτατος τῶν τότε Ἑλλήνων. Ἐπὶ δὲ τῆς πατριαρχείας τοῦ Φωτίου συνέβη ὁ χωρισμὸς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς δυτικῆς, διότι οἱ Βούλγαροι ἀπεδέχθησαν τὸν Χριστιανισμὸν διὰ τῶν Ἑλλήνων μοναχῶν Μεθοδίου καὶ Κυρίλλου.

Βασίλειος Α' ὁ Μακεδὼν (867—886). Ὁ Βασίλειος παρέλαβε τὴν βασιλείαν, φονεύσας τὸν Μιχαήλ Γ', ἀλλὰ διεχειρίσθη αὐτὴν μετὰ δεξιότητος καὶ φρονήσεως. Ἐνίκησε τοὺς Ἀράβας διὰ τῶν δύο ναυάρχων αὐτοῦ Ὠρύφα καὶ Νάσαρος παρὰ τὴν Εὐβοίαν, ἐν τῷ κορινθιακῷ κόλπῳ καὶ παρὰ τὴν Ζάκυνθον· ἐπροστάτευσε καὶ προήγαγε τὴν βιομηχανίαν καὶ τὴν ἐμπορίαν· ἐβελτίωσε τὸ προσωπικὸν τῆς διοικήσεως καὶ τῆς δικαιοσύνης, διορίσας ἀνθρώπους πεπαιδευμένους καὶ χρηστούς· διέδωκε τὸν χριστιανισμὸν εἰς τοὺς Σλάβους τῆς Βοσνίας, τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῆς Σερβίας καὶ εἰς τοὺς Λάκωνας, οἵτινες ἦσαν ἀκόμη εἰδωλολάτραι. Τέλος δὲ ἀνέδειξεν ἐπικρατοῦσαν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν ἀντὶ τῆς ἕως τότε λατινικῆς καὶ διέταξε νὰ συνταχθῇ εἰς τὴν ἑλληνικὴν νέα συλλογὴ νόμων, ἣτις συμπληρωθεῖσα ὑπὸ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ φέρει τὸ ὄνομα «Βασιλικά».

Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος (944-959.)

Ὁ Κωνσταντῖνος γενόμενος αὐτοκράτωρ κατήνεγκε τὸ τελευταῖον καίριον τραῦμα εἰς τοὺς Ἀραβας· ὥστε ἔκτοτε ἔπαυσαν πλέον νὰ λεηλατῶσι τὰ χριστιανικὰ παράλια τῆς Μεσογείου, ὁ δὲ χριστιανισμὸς ἐξηκολούθει διαδιδόμενος εἰς τὰ ἀπαίδευτα σλαυικὰ φύλλα· δύο Οὐγγροι ἡγεμόνες ἐλθόντες εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐβαπτίσθησαν καὶ ἀρχιερεὺς ἐστάλη εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, ἵνα κατηχήσῃ τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν. Περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἐβαπτίσθη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἡ ἀρχόντισσα τῶν Ῥώσων Ὁλγα καὶ ἔκτοτε τὸ ῥωσικὸν κράτος διέκειτο ὁπωσοῦν φιλικῶς πρὸς τὸ ἐλληνικόν.

Ῥωμανὸς Β' (959—964). Ὁ Ῥωμανὸς παραλαβὼν τὴν βασιλείαν ἐλάμπρυνεν αὐτὴν διὰ τοῦ στρατηγοῦ Νικηφόρου Φωκά. Ὁ Νικηφόρος ἀποβάς ἐπιτυχῶς εἰς τὴν Κρήτην ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου τὸ φρούριον Χάνδακα· ἀφοῦ δὲ ἐκρήμνισε τὸ τεῖχος αὐτοῦ προὔχωρησεν εἰς τὸ ἐνδότερον τῆς νήσου καὶ ὑποτάξας πάντας τοὺς ἐν αὐτῇ Ἀραβας ἔκτισε παρὰ τὸν Χάνδακα ἐπὶ ὑψηλοῦ λόφου φρούριον, τὸ ὁποῖον ὠνόμασε Τέμενος, ἵνα χρησιμεύῃ ὡς ὁρμητήριον τῆς ἐν Κρήτῃ ἀνανεωθείσης ἐλληνικῆς κυριαρχίας. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης διέβη εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως τοὺς Ἀραβας ἐν τῇ Συρίᾳ καὶ τῇ Μεσοποταμίᾳ, ἀλλ' ὁ συμβὰς θάνατος τοῦ Ῥωμανοῦ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ.

Νικηφόρος (964—969). Ὁ Νικηφόρος γενόμενος αὐτοκράτωρ ἐφιλοτιμήθη νὰ διατηρήσῃ τὸ μέγα ὄνομα, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀποκτήσῃ ὡς στρατηγός· ὅθεν ἐνέβαλεν εἰς τὴν Κιλικίαν καὶ μετὰ δεινὴν πολιορκίαν ἀνέκτησε τὴν Ταρσόν, ἣτις μετὰ τὴν Κρήτην ἦτο τὸ ἐπιφοδῶτατον ὁρμητήριον τῶν Ἀράβων, καὶ τὴν Κύπρον (965). Μετὰ τινὰ δὲ ἔτη ἐστράτευσεν εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἐκυρίευσεν τὴν πρωτεύουσάν αὐτῆς Ἀντιόχειαν. Ἐν ᾧ δὲ παρεσκευάζετο νὰ διαβῇ εἰς τὴν Ἰταλίαν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς μέσης καὶ τῆς ἄνω, ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ ἐπιφανεστάτου τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ, ὅστις καὶ τὸν θρόνον κατέλαβεν.

Ἰωάννης Α' Τσιμισκῆς (969—976). Ὁ Τσιμισκῆς, ἂν καὶ προήχθη εἰς τὴν βασιλείαν δι' ἐγκλήματος, διεχειρίσθη ὁμῶς αὐτὴν μετὰ πολλῆς φρονήσεως. Ἀφοῦ κατέστειλεν ἐσωτερικὴν στάσιν, ἔστρεψε τὰ ὅπλα του κατὰ τῶν Ῥώσων καὶ τῶν Βουλγάρων, οἵτινες

ἀπὸ κοινοῦ ὑπερβάντες τὸν Αἶμον ἔφθασαν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, καὶ ἐνίκησεν αὐτοὺς κατὰ κράτος. Οἱ μὲν περισωθέντες ἐκ τῶν Ῥώσων ἔφυγον εἰς τὴν χώραν των, οἱ δὲ Βούλγαροι ἀπώλεσαν τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν. Ἡ Βουλγαρία γενομένη ἐπαρχία ἑλληνικὴ διηρέθη εἰς τμήματα, τῶν ὁποίων διοικητὰς διώρισεν ἰθαγενεῖς μεγιστᾶνας, καλουμένους βοεβόδας. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Τσιμισκῆς διέβη εἰς τὴν Ἀσίαν, ἵνα ὀρέψῃ καὶ ἐκεῖ δάφνας· ἀφῆρσεν ἀπὸ τῶν Ἀράβων τὸ πλεῖστον τῆς Συρίας καὶ τοσοῦτον κατέπληξε τὸν καλὶφην τοῦ Βαγδατίου, ὥστε οὗτος ἐζήτησε μετὰ ταπεινότητος τὴν εἰρήνην.

Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος (976—1028).

Ὁ Βασίλειος ἀνεδείχθη ἐφάμιλλος ἀμφοτέρων τῶν ἐνδόξων προκατόχων αὐτοῦ. Ἀφοῦ πρῶτον κατεπολέμησε τὸν στασιάσαντα κατ' αὐτοῦ στρατάρχην Βάρδαν τὸν Σκληρόν, ἐπεχείρησεν ἔπειτα πόλεμον μακρὸν κατὰ τῶν Βουλγάρων· διότι οἱ Βούλγαροι ὄχι μόνον ἀνηγόρευσαν βασιλέα τὸν τολμηρὸν βοεβόδαν Σαμουήλ καὶ ἀπέσεισαν τὴν ἑλληνικὴν κυριαρχίαν, ἀλλὰ καὶ ὑπέταξαν τὴν Μακεδονίαν πλὴν τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν Ἀλβανίαν, τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰσεχώρησαν εἰς τὴν Πελοπόννησον λεηλατοῦντες καὶ φονεύοντες. Ἡ πρώτη κατ' αὐτῶν ἐκστρατεία τοῦ Βασιλείου ὑπῆρξεν ἀτυχὴς (981)· ἀλλ' ἡ γενομένη μετὰ 14 ἔτη ὑπῆρξεν εὐτυχιστάτη. Ὁ στρατηγὸς τοῦ Βασιλείου Νικηφόρος Οὐρανὸς συναντήσας τοὺς Βουλγάρους παρὰ τὸν ποταμὸν Σπερχειὸν ἐφόνευσε τοὺς πλείστους ἐξ αὐτῶν. Μόλις δὲ ὁ Σαμουήλ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γαβριήλ ἠδυνήθησαν νὰ διαφύγωσι μετ' ὀλίγων τινῶν τὸν φόνον. Οὕτως ἡ Ἑλλάς ἀπηλλάγη τῆς βουλγαρικῆς κυριαρχίας καὶ ὁ Νικηφόρος Οὐρανὸς κατετάχθη μεταξὺ τῶν σωτήρων τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐκτοτε ὁ ἀγὼν διεξήχθη εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχίας εἰς τὰς ὁποίας ὁ Βασίλειος πολεμῶν ἀπαύστως κατὰ τῶν Βουλγάρων, κατάρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ καταβάλλῃ αὐτοὺς ὁλοσχερῶς. Προσηνέχθη δὲ πρὸς τοὺς ἡττημένους λίαν σκληρῶς· διότι, ὡς λέγεται, ἐτύφλωσε 15,000 αἰχμαλώτους καὶ ἀφῆκεν ἓνα μόνον ἐπὶ τοῖς ἑκατόν, ἵνα οὗτοι ὁδηγήσωσι τοὺς τυφλοὺς εἰς τὰς πατρίδας των· ἐκ τούτου ἔχει καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ Βουλγαροκτόνου. Ἐπειδὴ τὸ οἰκτρὸν τοῦτο θέαμα κατέπληξε τοὺς Βουλγάρους καὶ ὁ διαδεχθεὶς τὸν Σαμουήλ Γαβριήλ ἐφονεύθη ὑπὸ τινος τῶν βοεβοδῶν, κατωρθώθη τέλος καὶ πάλιν ἡ ἔνωσις τῆς Βουλγαρίας μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Ἰσαάκιος Α' Κομνηνός (1058 — 1061). Ὁ Ἰσαάκιος κατήγετο ἐξ ἐνδόξου οἰκογενείας καὶ ἐδείχθη ἄξιος τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου. Ἐβελτίωσε τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τοῦ κράτους, ἣτις ὑπὸ τῶν ἀσώτων διαδόχων τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου εἶχε διαφθαρῆ. Ἀνεζωπύρησε τὰς ἐπιστήμας καὶ διὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωάννου ἡσφάλισε τὰ ὅρια τοῦ κράτους. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἤκμασαν καὶ οἱ διακεκριμένοι ἐπὶ σοφίᾳ ἄνδρες, οἱ δύο πατριάρχαι Κωνσταντῖνος Λειχούδης καὶ Ἰωάννης Ξιφιλῖνος καὶ ὁ πρόεδρος τῆς γερουσίας Μιχαήλ ὁ Ψελλός.

Ἀλέξιος Α' Κομνηνός (1081 — 1118). Ὁ Ἀλέξιος, τοῦ ὑποίου τὸν βίον ἔχει γράψῃ ἡ εὐφυὴς αὐτοῦ θυγάτηρ Ἀννα, ἐπάλαμψε δι' ὅλης τῆς βασιλείας του πρὸς ἐσωτερικοὺς καὶ πρὸς ἐξωτερικοὺς ἐχθρούς. Τὸ κράτος ἀπὸ δυσμῶν μὲν ἐπολεμεῖτο ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν, οἵτινες ἀπὸ πολλοῦ εἶχον κυριεύσῃ τὴν Μεγάλην Ἑλλάδα, ἀπὸ βορρᾶ δ' ἐληληλατεῖτο ὑπὸ τῶν ἀγρίων Πετσενέγων καὶ Κουμάνων καὶ ἀπ' ἀνατολῶν ἐκολοβοῦτο ὑπὸ τῶν Τούρκων Σελδζουκιδῶν, οἵτινες καταλύσαντες τὸ ἀραβικὸν κράτος εἶχον ἰδρύσῃ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ τὸ κράτος τοῦ Ἰκονίου. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος πάντας τοὺς ἐχθροὺς τούτους κατῴρθησε νὰ καταβάλῃ μετὰ μακρὸν ἀγῶνα, εἰς δὲ τοὺς σταυροφόρους ἐπέτρεψε νὰ διαπορευθῶσι τὴν ἐλληνικὴν ἐπικράτειαν, ἀφοῦ πρῶτον ἔλαβε παρ' ὅλων τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν τὴν ἔνορκον διαβεβαίωσιν, ὅτι θὰ τὸν ἀναγνωρίσωσιν ὡς νόμιμον κύριον τῶν χωρῶν, τὰς ὁποίας ἤθελον ἀνακτήσῃ ἀπὸ τῶν Τούρκων Σελδζουκιδῶν. Ἀλλ' οἱ σταυροφόροι, ἀφοῦ ἔγιναν κύριοι πολλῶν ἄλλων πόλεων καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἔδρυσαν παρὰ τὴν ἔνορκον διαβεβαίωσιν των ἐν Παλαιστίνῃ βασίλειον αὐτοτελὲς καὶ κατέστησαν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριάρχην ἴδιον. Διὰ τοῦτο οἱ Ἕλληνες ἔκτοτε διετέθησαν ἐχθρικῶς πρὸς αὐτούς.

Ἰωάννης Β' Κομνηνός ὁ Καλοῦ Ἰωάννης (1118 — 1143). Ὁ Ἰωάννης ἦτο υἱὸς τοῦ ἐξόχου αὐτοκράτορος Ἀλεξίου καὶ ἐπωνομάσθη Καλοῦ Ἰωάννης διὰ τὰς πολλὰς αὐτοῦ ἀρετάς. Καὶ αὐτὸς ἐδείχθη ἄξιος, ὡς ὁ πατήρ του κατεπολέμησε τοὺς Τούρκους, τοὺς Πετσενέγους, τοὺς Οὐγγρους καὶ τελευταῖον ἐστράτευσεν εἰς τὴν Συρίαν, ἵνα κυριεύσῃ τὴν Ἀντιόχειαν ἀπὸ τῶν σταυροφόρων. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ κόμης Ραιμοῦνδος ἀνεγνώρισεν αὐτὸν κυριάρχην, παρήτησε τὸ σχέδιόν του καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου μετ' ὀλίγον ἀπέθανε καταλιπὼν διάδοχον τὸν υἱὸν του Μανουήλ.

Μανουήλ Α' Κομνηνός (1143—1180). Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μανουήλ ἐξερράγη ὁ δεύτερος σταυροφορικός πόλεμος. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε τὰ στρατεύματά του περὶ τὸν Αἶμον διὰ τοὺς σταυροφόρους, οἱ Νορμανδοὶ ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτῶν Ῥογέρον Β' ἐκυρίευσαν τὴν Κέρκυραν καὶ ἐλαφυραγώγησαν τὰς Θήβας καὶ τὴν Κόρινθον, αἵτινες ἦσαν ὀνομασταὶ διὰ τὰ πλούτη καὶ τὰ μεταξουργεῖα αὐτῶν. Ἀφοῦ δ' ἐπραξαν ταῦτα, ἐπανῆλθον εἰς τὴν Σικελίαν, κομίζοντες πλούσια λάφυρα καὶ μεταξουργοὺς ἄνδρας καὶ γυναῖκας, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Ῥογέρος Β' ἐδίδαξε τοὺς ὑπηκόους του τὴν μεταξουργίαν καὶ οὕτω τὰ μεταξουργεῖα τῆς Σικελίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας μετ' ὀλίγον διηγωνίζοντο πρὸς τὰ ἐλληνικά. Ὁ δὲ Μανουήλ, ἀφοῦ ἀπηλλάγη τῶν σταυροφόρων, ἐπλεύσεν εἰς τὴν Κέρκυραν, τὴν ὁποίαν κατεῖχε Νορμανδικὴ φρουρά, καὶ μετὰ ἐνεργῇ πολιορκίαν ἀνέκτησεν αὐτήν.

Ἰσαάκιος Β' ὁ Ἄγγελος (1185—1195). Ὁ Ἰσαάκιος Ἄγγελος ἦτο ἄνθρωπος ἀσθενὴς καὶ ἄσωτος· ἡ ἀρχὴ ὅμως τῆς μοναρχίας του ὑπῆρξε λαμπρά· διότι ἀπέκρουσε γενναίως τοὺς Νορμανδοὺς, οἵτινες καὶ πάλιν ἐστράτευσαν εἰς τὸ ἐλληνικὸν κράτος καὶ προὐχώρησαν μέχρι τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ. Ἀλλ' ἀπὸ τούτου τοῦ χρόνου ἤρχισε νὰ περιπίπτῃ ἀπὸ δυστυχήματος εἰς δυστύχημα· θελήσας ν' ἀνακτήσῃ τὴν Κύπρον, τὴν ὁποίαν Ἰσαάκιός τις Κομνηνός εἶχε σφετερισθῇ καὶ εἶχεν ἀναγορεύσῃ ἑαυτὸν βασιλέα τῆς νήσου, ἠττήθη κατὰ κράτος· ἐπιχειρήσας νὰ φορολογήσῃ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοὺς περὶ τὸν Αἶμον Βλάχους καὶ Βουλγάρους, οἵτινες πρότερον κατέβαλλον ἐτήσιον μόνον φόρον, προὐκάλεσε στάσιν αὐτῶν φοβερὰν, ἐκ τῆς ὁποίας προέκυψε νέον βουλγαρικὸν κράτος (1186). Τότε ἤρχισαν πάλιν αἱ καταστρεπτικαὶ ἐπιδρομαὶ τῶν Βουλγάρων εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος. Πρὸ πάντων ὅμως ἔπαθεν ἡ Κωνσταντινούπολις ἐκ τῆς πληθύος καὶ τῆς ποικιλίας τῶν ἐν αὐτῇ κατοικούντων ἄλλοδαπῶν, ἥτοι Ἑνετῶν, Γενουατῶν, Πισατῶν, Ῥώσων, Βουλγάρων καὶ Τούρνων. Τὰ ἀτυχήματα ταῦτα τοῦ Ἰσαακίου Β' ἐπῆνεγκον τὴν καθάρεισιν, τὴν τύφλωσιν καὶ τὴν φυλάκισιν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξίου Γ', ὅστις καὶ τὸν θρόνον κατέλαβεν.

Ἀλέξιος Γ' (1195—1203) καὶ ἄλωσις Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Λατίνων (1204). Ὁ Ἀλέξιος καταλαβὼν τὸν θρόνον ἤρχισε νὰ καταθλίβῃ τοὺς ὑπηκόους του δι' ὑπερόγ-

κων φόρων καὶ νὰ συλαγωγῇ τὰ πολύτιμα σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν· ἔνεκα δὲ τούτου διηγείρε καθ' ἑαυτοῦ τὸ μῖσος πάντων τῶν ἀνθρώπων. Κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ὁ υἱὸς τοῦ τυφλοῦ Ἰσαακίου Ἀλέξιος Δ' διέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἵνα ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τῶν ἡγεμόνων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης κατὰ τοῦ θείου του Ἀλεξίου Γ'. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον εἶχε κηρυχθῇ ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ' ἡ τετάρτη σταυροφορία καὶ οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῆς κόμης Βαλδουῖνος ἐκ Γαλλίας καὶ μαρκίων Βονιφάτιος ἐξ Ἰταλίας εἶχον συμμαχήσῃ μετὰ τὸν δόγην τῆς Βενετίας Ἑρρίκον Δάνδολον, ἵνα δι' ἐνετικῶν πλοίων διαβῶσιν εἰς τὴν Παλαιστίνην. Ἐν ᾧ δὲ ἡτοιμάζοντο ν' ἀποπλεύσωσιν, ἐνεφανίσθη εἰς αὐτοὺς ὁ βασιλόπαις Ἀλέξιος καὶ τοῖς ὑπεσχέθη τὴν συνδρομὴν του διὰ χρημάτων καὶ στρατοῦ ἐπὶ μόνῳ τῷ ὄρῳ ν' ἀναβιδάσωσιν εἰς τὸν θρόνον τὸν πατέρα του Ἰσαάκιον. Οἱ σταυροφόροι καὶ οἱ Ἑνετοὶ πεισθέντες εἰς τὰς ὑποσχέσεις αὐτοῦ ἐπλεύσαν ὅχι πλέον εἰς τὴν Παλαιστίνην, ἀλλὰ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1203 προσωρμίσθησαν εἰς τὴν Χαλκηδόνα. Μετὰ ματαίας δὲ διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Ἀλέξιον Γ', ἵνα δώσῃ τὸν θρόνον εἰς τὴν νόμιμον αὐτοκράτορα, οἱ σταυροφόροι προσέβαλον τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ προσβολὴ αὕτη, ἂν καὶ ἀπέτυχε, τοσοῦτον ὅμως τρόμον ἐνεποίησεν εἰς τὸν ἄθλιον αὐτοκράτορα Ἀλέξιον Γ', ὥστε οὗτος ἐδραπέτευσε τὴν ἐπελθοῦσαν νύκτα. Τότε οἱ Βυζαντινοὶ ἀπεφυλάκισαν τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον καὶ τὸν ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον. Ὁ δὲ Ἰσαάκιος θέλων νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ὑποσχέσεις, τὰς ὁποίας ὁ υἱὸς του εἶχε δώσῃ εἰς τοὺς σταυροφόρους, ἐπέβαλε φόρους νέους. Ἀλλ' ὁ ἔκλυτος ἐκεῖνος λαὸς τοσοῦτον ἐξωργίσθη, ὥστε καθήρεσε τὸν Ἰσαάκιον καὶ ἀνηγόρευσε αὐτοκράτορα τὸν Ἀλέξιον Ε' τὸν ἐπικαλούμενον Μούτζουφλον. Κατ' αὐτὴν τὴν στάσιν ὁ μὲν Ἀλέξιος Δ' ἐφονεύθη, ὁ δὲ γέρων Ἰσαάκιος ἀπέθανεν ὑπὸ τῆς λύπης του. Μετὰ δὲ τὰ συμβάντα ταῦτα, οἱ Λατῖνοι, οἵτινες οὕτως ὠνομάζοντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων πάντες οἱ δυτικοὶ χριστιανοὶ προσέβαλον τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν 9 Ἀπριλίου 1204 καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἔγιναν κύριοι αὐτῆς.

Διανομὴ ἐλληνικῆς ἐπικρατείας ὑπὸ Λατίνων. Οἱ Λατῖνοι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως διένειμαν μεταξὺ των τὴν ἐλληνικὴν ἐπικράτειαν· ὁ μὲν Γάλλος Βαλδουῖνος ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ δὲ Ἰταλὸς Βονιφάτιος ἔγινε βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ οἱ Ἑνετοί, ἀφοῦ κατὰ τὰ συντεθειμένα

ἐχειροτόνησαν πατριάρχην τὸν Θωμᾶν Μοροζίνην, ἔλαβον πάντα τὰ παράλια τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, τὰς Ἰονίους νήσους καὶ τὸ πλεῖστον τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τὴν Κρήτην. Περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἀπέβησαν εἰς τὴν Ἀχαΐαν νέα στίφη Γάλλων καὶ κυριεύσαντα τὸ πλεῖστον τῆς Πελοποννήσου ἵδρυσαν εἰς τὰς Πάτρας τὸ λεγόμενον πριγκηπᾶτον τῆς Ἀχαΐας. Αἱ Ἀθηναὶ μετὰ τῶν Θηβῶν ἀπετέλεσαν ἴδιον δουκᾶτον, τοῦ ὁποίου κατ' ἀρχὰς ἦρχεν ὁ οἶκος τοῦ Ὅθωνος Δελαρός, ἔπειτα δὲ ὁ τοῦ Βαλτέρου Βρυεννίου· ἡ Κόρινθος ὑπετάγη εἰς κόμητας καὶ πολλαὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἐσχημάτισαν ὑπὸ εὐγενεῖς Ἐνετοὺς ἡγεμονίας, τῶν ὁποίων ἐξεῖχεν ἡ τῆς Νάξου. Οὕτω λοιπὸν ἡ ἐλληνικὴ ἐπικράτεια διηρέθη κατὰ τὰ φραγκικὰ ἔθιμα τοῦ μεσαίωνος εἰς κομητείας, πριγκηπᾶτα καὶ δουκᾶτα, τὰ ὁποῖα ψιλῶ ὀνόματι ἀνεγνώριζον ὡς κυριάρχην τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡγεμονίαι ἐλληνικαί. Ἐπὶ τῆς λατινικῆς δὲ ταύτης κατακλύσεως, ἥτις ἐπῆνεγκε τὴν ἐσχάτην ἀπαιδευσίαν, ἵδρυσαν εἰς τινα μέρη καὶ τινες ἀπόγονοι τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ἡγεμονίας τινάς. Ὁ Μιχαὴλ Κομνηνὸς ἵδρυσεν ἡγεμονίαν ἀξιόλογον ἐν τῇ Ἠπείρῳ καὶ Αἰτωλίᾳ καὶ ὠνομάσθη δεσπότης· ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνὸς ἐν τῇ Τραπεζοῦντι καὶ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ· ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρις ἐν τῇ Νικαίᾳ καὶ ἀνηγορεύθη καὶ αὐτὸς αὐτοκράτωρ· ὁ Λέων Σγουρὸς ἦρξε τοῦ Ναυπλίου καὶ τοῦ Ἀργους· ἀλλ' ὁ διάδοχος Λέων ἐξώσθη ἐκεῖθεν ὑπὸ τοῦ πριγκηπος τῆς Ἀχαΐας καὶ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν (1210).

Οἱ ἐν Νικαίᾳ αὐτοκράτορες (1204—1261). Ὁ πρῶτος αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας Θεόδωρος Α' Λάσκαρις ἐξέτεινεν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου τὸ κράτος του ἀπὸ τοῦ Μαιάνδρου ποταμοῦ μέχρι τῆς Νικομηδείας καὶ ἀνέδειξε πατριάρχην ἐν τῇ Νικαίᾳ τὸν Μιχαὴλ Αὐτοριανόν. Τοιουτοτρόπως ἡ Νίκαια ἀπέβη ἐστὶς τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς ὀρθοδοξίας. Ὁ δὲ διάδοχος τοῦ Θεοδώρου Ἰωάννης Δούκας ὁ Βατάτσης (1222) περιώρισε τὴν λατινικὴν αὐτοκρατορίαν εἰς τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ κατέστησε φόρου ὑποτελῆ τὸν δεσπότην τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Β'. Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Βατάτσης Θεόδωρος Β' (1255) δὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ γενναῖόν τι, διότι ἐβασίλευσεν ὀλίγα ἔτη· ἀλλ' ὁ ἐπιτροπεύσας τὸν ἀνήλικον υἱὸν του Ἰωάννην Μιχαὴλ Παλαιολόγος συνεπλήρωσε τὸ ἔργον τῶν δύο πρῶ-

των αὐτοκρατόρων. Ἀφοῦ δ' ἐκυρίευσε φρούρια τινὰ τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τοῦ πρίγκηπος τῆς Ἀχαΐας Γουλιέλμου Βιλλεαρδουίνου, ἔπεμψεν εἰς τὴν Θράκην τὸν στρατηγὸν τοῦ Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον μὲ ὀλίγον στρατὸν φοβούμενος μήπως ὁ ὑποτελής του δεσπότης τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Β' συμμαχήσῃ μετὰ τῶν Βουλγάρων.

Ἀνάκτησις Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Στρατηγόπουλου. Ὁ Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος διαβάς εἰς τὴν Θράκην ἔμαθεν ὅτι οἱ Ἐνετοὶ ἀπουσίαζον ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τινα ἐκστρατεῖαν καὶ οἱ ὀρθόδοξοι κάτοικοι αὐτῆς ἐπόθουν ν' ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τῶν δυτικῶν ὅθεν ἐπλησίασεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἐκυρίευσεν αὐτὴν σχεδὸν ἀμαχητὶ τὴν νύκτα τῆς 12 πρὸς τὴν 13 Ἰουλίου 1261. Οἱ Λατῖνοι καὶ ὁ αὐτοκράτωρ αὐτῶν Βαλδουῖνες Β' φοβηθέντες ἔφυγον εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Ὁ δὲ Μιχαὴλ Παλαιολόγος μετὰ τρεῖς ἐβδόμιας ἀπὸ τῆς ἀλώσεως εἰσήλασε μετὰ πομπῆς εἰς τὴν ἀνακτηθεῖσαν Κωνσταντινούπολιν.

Μιχαὴλ Παλαιολόγος (1261—1282). Ὁ Μιχαὴλ μὴ ἀρκούμενος εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπιτρόπου ἐφόνευσεν τὸν βασιλόπαιδα Ἰωάννην καὶ ἀνηγόρευσε αὐτὸν αὐτοκράτορα. Ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη οὔτε αὐτὸς οὔτε οἱ διάδοχοί του ν' ἀποδώσωσιν εἰς τὸ κράτος τὴν προτέραν αὐτοῦ ζωὴν· διότι οἱ μὲν Ἐνετοὶ κατεῖχον τὰ παράλια τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ Ἰονίου πελάγους, οἱ δὲ Γάλλοι καὶ Ἰταλοὶ τὸ πλεῖστον τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ οἱ Τοῦρκοι τὰ ἐννέα δέκατα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· ὁ ἐν Τραπεζοῦντι αὐτοκρατορικὸς οἶκος τῶν Κομνηνῶν ἠρνεῖτο ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν Μιχαὴλ ὡς νόμιμον κυριάρχην καὶ τέλος ὁ βασιλεὺς τῶν Δύο Σικελιῶν Κάρολος, ὅστις εἶχεν ἀγοράσῃ τὰ δίκαια τοῦ ἐκπτώτου Βαλδουίνου, ἠπεύλει αὐτόν. Ὁ δὲ Μιχαὴλ θέλων ν' ἀποτρέψῃ τὸν ἐκ δυσμῶν ἐπικείμενον κίνδυνον ἠναγκάσθη νὰ ὑποσχεθῇ εἰς τὴν σύνοδον τῆς Λυῶνος ὅτι δέχεται νὰ ὑποτάξῃ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὴν δυτικὴν. Καὶ ἀπηλλάγη μὲν τοῦ κινδύνου ἐκείνου διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Καρόλου, ἀλλὰ περιῆλθεν εἰς φοβεράν ἔριν πρὸς τοὺς ὑπηκόους του καὶ ἀπέθανεν ἐλεεινός.

Ἀνδρόνικος Β' (1282—1327). Ὁ Ἀνδρόνικος παρλαβὼν τὴν βασιλείαν ἠκύρωσεν εὐθὺς τὸ διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ πατήρ του Μιχαὴλ ἀνεγνώριζε τὸν πάπαν ὡς κεφαλὴν τῆς ἐκκλησίας καὶ οὕτω καθυσύχασεν τὸν λαὸν καὶ τὸν κληρὸν. Ἀλλὰ διὰ ν' ἀνα-

χαιτίση τὴν πρόοδον τῶν Τούρκων Ὀθωμανῶν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἔλαβεν ἐπὶ μισθῷ Καταλωνίους. Ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Ῥογέρος Φλῶρος διέβη εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἐνίκησε τοὺς Τούρκους εἰς τρεῖς μεγάλας μάχας, ἀλλ' ἐπιστρέψας εἰς τὴν Εὐρώπην κατέλαβε τὴν Καλλιπόλιν. Ἐντεῦθεν δὲ μετέβη μὲ ὀλίγους δορυφόρους εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, ἵνα ζητήσῃ παρὰ τοῦ ἐν αὐτῇ διατρίβοντος υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου Μιχαήλ τὸν ὀφειλόμενον μισθόν, ἀλλὰ συλληφθεὶς ἐφονεύθη μεθ' ὅλων τῶν δορυφόρων του (1305). Ἐνεκα δὲ τῆς ἀπιστίας ταύτης οἱ ἐν Καλλιπόλει Καταλώνιοι ἐξηγριώθησαν καὶ ἔσφαξαν ἀνηλεῶς τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ ἐλεηλάτησαν δεινῶς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν· τέλος δὲ εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ νικήσαντες περὶ τὴν Κωπαΐδα λίμνην τὸν δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν Βάλτερον Βρυέννιον ἔγιναν αὐτοὶ κύριοι τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν (1310) καὶ μετὰ δύο ἔτη καὶ τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας.

Τοῦρκοι Ὀθωμανοί, Ὀθωμάν (1298—1326).

Οἱ Τοῦρκοι Ὀθωμανοί, οἵτινες ἔμελλον νὰ καταλύσωσι τὴν ἐλληνικὴν αὐτοκρατορίαν, ἀνήκουσιν, ὡς καὶ οἱ προμνημονευθέντες Σελδζουκίδαι, εἰς τὸ ἔθνος τῶν Τουρκομάνων τοῦ Τουρκεστάν. Μοῖρά τις συγκειμένη ἐκ 50,000 ψυχῶν ὑπὸ τὸν Ἐρτογρούλ ἦλθεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἐτάχθη εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Σελδζουκίδου σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου Ἀλαεδδὶν Α'. Ἐπειδὴ δ' ἐβοήθησεν αὐτὸν ἀνδρείως κατὰ τῶν Μογγόλων καὶ τῶν Ἑλλήνων, ἔλαβεν ὡς ἀμοιβὴν μέρος τι τῆς ἀρχαίας Φρυγίας ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει τοῦ νὰ φυλάττῃ τὰ ὅρια κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ μικρὰ δὲ αὕτη χώρα ὑπῆρξεν ἡ ἐστία τοῦ μέλλοντος ἀχανοῦς κράτους τῶν Τούρκων τούτων. Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Ἐρτογρούλ Ὀθμάν ἢ Ὀθωμάν, ἐξ οὗ προῆλθε καὶ ἡ ἐπωνυμία Ὀθωμανοὶ ἢ Ὀθωμανοί, ἐξέτεινε κατὰ μικρὸν τὰ ὅρια τῆς μικρᾶς ἐπικρατείας του ἀφαιρέσας ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων χώρας τινὰς ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ προήχθη ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Ἀλαεδδὶν Γ' εἰς ἡγεμόνα ὑποτελῆ. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ χάν τῶν ἐν τῇ Περσίᾳ Μογγόλων Χασάν καταλύσας τὴν Σελδζουκικὴν δυναστείαν τοῦ Ἰκονίου (1299) διένειμε τὴν ἐπικρατείαν τοῦ φονευθέντος Ἀλαεδδὶν Γ' εἰς δέκα Τουρκομάνους ἐμίρας (ἡγεμόνας), ἐκ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Ὀθωμάν. Τινὲς τούτων ἐνέβαλον εἰς τὰ λαχόντα εἰς αὐτοὺς μέρη, ἀλλ' ἀποκρουσθέντες ὑπὸ τῶν Καταλωνίων κατέφυγον εἰς τὸ κράτος τοῦ Ὀθωμάν, τοῦ ὁποίου οἱ ἀπόγονοι κατῴρθωσαν νὰ ὑποτάξωσι καὶ τοὺς λοιπούς. Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ Ὀθωμάν

ηὔξησεν οὕτω τὴν δύναμίν του, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Βιθυνίαν καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Προῦσαν, τὴν ὁποίαν κατέστησε καὶ πρωτεύουσαν αὐτοῦ (1325).

Ὁρχάν (1326—1359). Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Ὁθωμάν Ὁρχάν ἐκυρίευσεν τὴν Νικομήδειαν καὶ τὴν Νίκαιαν· ἔπειτα ὑποτάξας τὴν Μυσίαν ἔλαβε σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ἑλλήνων Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ Θεοδώραν. Ἐνῷ δὲ οἱ Τοῦρκοι ἐξηπλοῦντο εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, αἴφνης προσεκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἵνα τὸν βοηθήσωσι κατὰ τοῦ ἀντιπάλου του Ἰωάννου Ε΄ Παλαιολόγου. Διέβησαν λοιπὸν περὶ τοὺς 10,000 εἰς τὴν Θράκην καὶ ἐβοήθησαν τὸν πενθερὸν τοῦ σουλτάνου αὐτῶν Ὁρχάν· ἐπιστρέφοντες δ' ἐκυρίευσαν τὴν κλειῖδα τοῦ Ἑλλησπόντου Καλλίπολιν. Ὁ Ὁρχάν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου οἱ Τοῦρκοι ἔβαλον τὸν πόδα των ἐπὶ τῆς Εὐρώπης, ὑπῆρξεν ὄχι μόνον ὁ κυριώτατος ἰδρυτὴς τοῦ Ὁθωμανικοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ πολιτεύματος. Διήρесе τὴν ἐπικράτειάν του εἰς ἐπαρχίας· ἐν ἐκάστη τούτων διώρισε πασᾶν (διοικητὴν) καὶ ἐν ἐκάστη πόλει καδῆν (εἰρηνοδίκην). Διωργάνωσε τὸ τάγμα τῶν σπαχίδων (ἰππέων) καὶ τῶν πέζων καὶ συνέστησε τὸ σῶμα τῶν γενιτσάρων ἥτοι νέων στρατιωτῶν. Εἰς τὴν συγκρότησιν τοῦ σώματος τούτου ἐλαμβάνοντο οἱ ῥωμαλεώτατοι παῖδες τῶν ὑποτεταγμένων χριστιανῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἀνετρέφοντο εἰς τὸν ἰσλαμισμόν καὶ ἐξεπαιδεύοντο εἰς αὐστηράν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν, ἦσαν διὰ τοῦτο ἀκαταμάχητοι. Ἡ στρατολόγησις αὐτῶν ἐγένετο μετὰ ταῦτα διὰ τακτικοῦ παιδομαζώματος, τὸ ὁποῖον ἐπεβάλλετο ὡς φόρος εἰς ὅλας τὰς ὑποτελεῖς χριστιανικὰς ἐπαρχίας. Προσέτι δὲ ὁ Ὁρχάν ἐφρόντισε καὶ περὶ καταρτίσεως στόλου, περὶ κατασκευῆς ὁδῶν καὶ γεφυρῶν καὶ περὶ συστάσεως σχολείων καὶ πτωχοκομείων.

Μουράτ Α΄ (1359—1389). Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Ὁρχάν Μουράτ Α΄, ἀφοῦ ἐτελειοποίησε τὸ ἐπίφοβον σῶμα τῶν γενιτσάρων, διέβη εἰς τὴν Θράκην καὶ ἐκυρίευσεν τὸ Διδυμότειχον, τὴν Φιλιππούπολιν καὶ τέλος τὴν Ἀδριανούπολιν, εἰς τὴν ὁποίαν μετῆνεγκε καὶ τὴν ἑδρὰν του (1361). Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων Ἰωάννης Ε΄ Παλαιολόγος, ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν συνδρομὴν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, μετέβη εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐδέχθη τὴν ἔνωσιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν (1369). Ὁ πάπας τῷ ἔδωκε λαμπρὰς ὑποσχέσεις, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ τὰς ἐκπληρώσῃ· ὅθεν ὁ δυστυχὴς αὐτοκράτωρ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν

Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔγινε φόρου ὑποτελῆς τοῦ σουλτάνου (1370). Ὀλίγω δὲ ὕστερον ὁ Μουράτ ἐνίκησε τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Βουλγάρους παρὰ τὸν Ἑβρον ποταμὸν καὶ τοὺς κατέστησε φόρου ὑποτελεῖς. Ἐπειδὴ δὲ μετ' ὀλίγον ἐπανέστησαν, ἀπέστειλε κατὰ τῶν Βουλγάρων τὸν βεζύρην του Ἀλῆ πασᾶν, ὅστις νικήσας αὐτοὺς προσήρτησε τὴν Βουλγαρίαν εἰς τὸ ὀθωμανικὸν κράτος· αὐτὸς δ' ἐστράτευσε κατὰ τῶν Σέρβων καὶ ἐνίκησεν αὐτοὺς εἰς τὴν περίφημον μάχην τοῦ Κοσσυφοπεδίου, ἀλλ' ἐδολοφονήθη ὑπὸ τολμηροῦ τινος ἱππέως Σέρβου (1389).

Βαϊαζήτ (1389—1402). Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Μουράτ Βαϊαζήτ ὁ ἐπικληθεὶς Ἰλδερὶμ (Κεραυνὸς) διαδεχθεὶς τὸν πατέρα του εἰς τὸν θρόνον κατέστησε τὴν Σερβίαν τουρκικὸν τιμάριον καὶ ἔπειτα ἠνάγκασε τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην Παλαιολόγον νὰ τὸν συντρέχη μετὰ 12,000 μαχητῶν εἰς τὴν ἄλωσιν τῶν ἐλληνίδων πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Οὕτω λοιπὸν ὁ αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων οὐδὲν ἄλλο πλέον ἦτο ἢ δοῦλος τῶν Τούρκων. Ἀλλ' ὁ Βαϊαζήτ ἀποθάνοντος τοῦ Ἰωάννου (1391) ἠθέλησε νὰ κρατήσῃ τὸν ἐν Προύσῃ τότε κρατούμενον ὡς ὄμηρον υἱὸν τοῦ Μανουήλ καὶ νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὅτε ὁμως ἔμαθεν ὅτι ὁ Μανουήλ ἐδραπέτευσεν ἐκ τῆς Προύσῃς καὶ διεδέχθη τὴν ἀρχὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔγινεν ἔξω φρενῶν· διὰ τοῦτο καὶ εὐθὺς ἐπολιόρκησε τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐν ᾧ δὲ διήρκει ἡ πολιορκία, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Σιγισμόνδος μετὰ πολλοῦ στρατοῦ, τοῦ ὁποίου μετεῖχε καὶ πλῆθος Γάλλων ἱπποτῶν, τῶν ὁποίων ἡγεμὼν ἦτο ὁ Ἰωάννης Ἀφοβος. Ὁ στρατὸς οὗτος, ἂν καὶ ἠγωνίσθη γενναίως, ἠττήθη κατὰ κράτος παρὰ τὴν Νικόπολιν (1396). Ἐκτοτε τὸ ὄνομα τῶν Τούρκων ἐνέπνεε μέγαν τρόμον εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Εὐτυχῶς δ' ἐπῆλθεν εἰς τοὺς πολιορκουμένους ἀναψυχὴ τις· ὁ περιβόητος ἡγεμὼν τῶν Μογγόλων Ταμερλᾶνος, ὅστις εἶχεν ἤδη ὑποτάξῃ μέγα μέρος τῆς Ἀσίας, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἐνεκα τούτου ὁ Βαϊαζήτ ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ νὰ στρατεύσῃ κατ' αὐτοῦ. Γενομένης δὲ μάχης περὶ τὴν Ἀγκυραν τῷ 1402, οἱ Τούρκοι ἠττήθησαν κατὰ κράτος καὶ ὁ σουλτᾶνος αὐτῶν ἠχμαλωτίσθη καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀπέθανεν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ του (1403). Μετὰ τρία δ' ἔτη ἀπέθανε καὶ ὁ Ταμερλᾶνος καὶ τὸ παρ' αὐτοῦ συσταθὲν ἄχανές μογγολικὸν κράτος τάχιστα διελύθη ἔνεκα τῶν διχονιῶν τῶν ἀπογόνων του.

Μωάμεθ Α' (1413—1421). Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Βαϊζήτ ἐξεργάγη ἐμφύλιος πόλεμος μετὰξὺ τῶν υἱῶν αὐτοῦ Σολιμάν, Μουσᾶ, Κασίμ καὶ Μωάμεθ περὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Μανουήλ, διαρκούντος τοῦ πολέμου τούτου, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντιστῇ κατὰ τοῦ Μουσᾶ, ὅστις ἐπολιόρκησε τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἰμὴ διὰ συμμαχίας μετὰ τοῦ Μωάμεθ. Διὰ τοῦτο ὁ Μωάμεθ, ἀφοῦ τέλος ὑπερίσχυσε τῶν ἀδελφῶν του καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον (1413), δὲν ἔπαυσε νὰ ἔχῃ φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Μανουήλ, ἀλλ' ἐξηκολούθησε τὰς κατακτήσεις του ἀλλαχοῦ· ὑπέταξε τὴν Βλαχίαν καὶ προῦχώρησε μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Γερμανίας.

Μουράτ Β' (1421—1431). Ὁ Μουράτ Β', ἄμ' ἀνέλαβε τὴν ἀρχήν, ἐπολιόρκησε τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἠδυνήθη νὰ τὴν κυριεύσῃ, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν καὶ προσέβαλε τοὺς Ἑνετοὺς τῷ 1430 ἐκυρίευσεν ἀπ' αὐτῶν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τῷ 1431 κατέστησε φόρου ὑποτελῇ πρῶτον τὰ Ἰωάννινα, τῶν ὁποίων ἐδέσποζον οἱ Κομνηνοί, ἔπειτα τὰς Ἀθήνας καὶ τὰς Θήβας, τῶν ὁποίων ἐδυνάστευον οἱ Ἀκκιάιοι τῆς Φλωρεντίας καὶ τελευταῖον τὴν Κρούϊαν τῆς Ἀλβανίας, τῆς ὁποίας ὁ ἡγεμὼν Ἰωάννης Καστριώτης παρέδωκεν εἰς τὸν σουλτᾶνον ὡς ὄμηρον τὸν υἱόν του Γεώργιον τὸν μετέπειτα ἐπικληθέντα Σκενδέρμπεην. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Η' Παλαιολόγος ἀπῆλθεν εἰς Ἰταλίαν καὶ ὑπέγραψεν ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Φλωρεντίας τὴν ἑνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, ἵνα οὕτω πείσῃ τὴν καθολικὴν Εὐρώπην νὰ βοηθήσῃ τὸ τελευταῖον προπύργιον τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ ἑνωσις αὕτη ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐπισκόπων, ἀλλ' ὅμως ἐπήγαγε νέαν σταυροφορίαν, τῆς ὁποίας ἀρχηγοὶ ἦσαν ὁ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας καὶ Οὐγγαρίας Λαδισλάος Δ' καὶ ὁ μεγιστὰν τῆς Τρανσυλβανίας Ἰωάννης Οὐνιάδης. Μάχης δὲ συγκροτηθείσης παρὰ τὴν Βάρναν τῆς Βουλγαρίας οἱ Χριστιανοὶ ὑπέστησαν ἥτταν κατασρεπτικὴν (1444). Μετὰ δὲ τὴν νίκην ταύτην ὁ Μουράτ ἐνίκησε κατὰ τὰ Ἐξαμίλια τῆς Κορίνθου τὸν ἀδελφὸν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Η' Κωνσταντῖνον καὶ ὑπέταξε τὴν Πελοπόννησον εἰς πληρωμὴν φόρου πλὴν τῶν παραλίων φρουρίων, τὰ ὅποια κατεῖχον οἱ Ἑνετοί (1446). Τὸ δὲ ἀκόλουθον ἔτος ἐνέβαλεν εἰς τὴν Σερβίαν καὶ ἐνίκησε τὸν Οὐνιάδην εἰς τὴν μάχην τοῦ Κοσσυφοπεδίου καὶ διὰ τῆς νίκης ταύτης ἀνέτρεψε τὴν τελευταίαν ἐλπίδα, τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες εἶχον στηρίξῃ ἐπὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης.

Γεώργιος Καστριώτης ἢ Σκενδέρμπεης. Ὁ Γεώργιος

Καστριώτης, τὸν ὁποῖον ὁ πατήρ του Ἰωάννης εἶχε δώσει τῷ 1431 ὡς ὄμηρον εἰς τὸν Μουράτ, ἀνετράφη εἰς τὸν ἰσλαμισμόν. Ἀφοῦ δ' ἔγινεν εἰκοσαέτης περίπου τὴν ἡλικίαν, διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Μουράτ ἀρχηγὸς σανδσακίου καὶ ἔνεκα τῶν ἀνδραγαθιῶν του ἐπωνομάσθη Σκενδέρμπεης ἦτοι Ἀλέξανδρος ἡγεμὼν. Ἀλλὰ μετὰ νίκην τινὰ τοῦ Οὐνιάδου (1443) εὐρὼν μόνον τὸν Τοῦρκον ἐφένδην, ὅστις ἔφερε τὴν σφραγιδα τοῦ σουλτάνου, ἠνάγκασεν αὐτὸν διὰ τοῦ ξίφους του νὰ τῷ δώσει ἐσφραγισμένην διαταγὴν πρὸς τὸν διοικητὴν τῆς Κρόϊας, ἵνα δι' αὐτῆς τῷ παραδώσῃ τὴν πόλιν ἐκείνην. Μετὰ ταῦτα σφάζας τὸν ἐφένδην κατέλιπε τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον καὶ ἀνέκτησε διὰ τῆς διαταγῆς ἐκείνης τὴν κληρονομίαν τοῦ πατρός του, τὸν ὁποῖον ὁ Μουράτ εἶχε φονεύσῃ, καὶ γενόμενος πάλιν χριστιανὸς κατῴρθωσεν ἐντὸς ὀλίγου νὰ γίνῃ κύριος ὅχι μόνον τῆς Ἀλβανίας, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἡπείρου. Ὁ Μουράτ λοιπὸν κατέκλυσε εὐθὺς τὴν Ἀλβανίαν διὰ πολυαρίθμου στρατοῦ καὶ ἔμεινε ἐν αὐτῇ πολέμῳ ὑπὲρ τὰ δύο ἔτη, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη οὔτε τὴν Κρόϊαν νὰ κυριεύσῃ οὔτε τὸν Σκενδέρμπεην νὰ δαμάσῃ. Ὅθεν ἐπιστρέψας κατάκοπος εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν ἀπέθανε καὶ διεδέχθη αὐτὸν ὁ υἱὸς του Μωάμεθ Β'.

Μωάμεθ Β' (1451—1481). Ἀλωσις Κωνσταντινουπόλεως (1453). Ὁ Μωάμεθ παραλαβὼν τὴν ἀρχὴν ἀπεφάσισε νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ πάσης θυσίας· ὅθεν ἔκτισεν ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς τοῦ θρακικοῦ Βοσπόρου ἐν φρούριον ἀπέναντι ἄλλου ὁμοίου, τὸ ὁποῖον εἶχε κτισθῇ ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας ὑπὸ τοῦ Βαϊαζήτ καὶ οὕτως ἤρξε τοῦ πορθμοῦ· ἔπειτα προσέλαβε διὰ πολλῶν χρημάτων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του περίφημόν τινα χύτην κανονίων, τὸν Οὐγγρον Οὐρβάν, ὅστις εἶχε δραπετεύσῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ἀδριανούπολιν. Οὗτος ἔχυσε κανόνια ὑπερμεγέθη καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἐν τεράστιον, τὸ ὁποῖον μετακομισθὲν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐτοποθετήθη ἀπέναντι τῆς πύλης τοῦ Ῥωμανοῦ. Τέλος τὴν 6 Ἀπριλίου 1453 ἐπολιόρκησε τὴν μητρόπολιν μετὰ 300,000 ἀνδρῶν καὶ 400 πλοίων καὶ ἤρχισε τὰς ἐφόδους κατ' αὐτῆς. Πρὸς τὰς κολοσσιαίας ταύτας δυνάμεις ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ΙΑ' Παλαιολόγος μόλις εἶχε δυνήθη ν' ἀντιτάξῃ 6,000 Ἕλληνας καὶ 4,000 μισθοφόρους Γενουάτας καὶ Ἑνετοὺς. Ἀλλὰ καὶ οἱ ὀλίγοι οὗτοι ἐδιχονόουν μεταξὺ των μέχρι θανάτου· διότι οἱ μὲν αὐλικοὶ ἐλειτουργοῦντο ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀγίας Σοφίας κατὰ τὸν δυτικὸν τρόπον ὑπὸ τοῦ καρδι-

ναλίου Ἰσιδώρου, ὃ δὲ λαὸς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ περιδόξου Γεωργίου Σχολαρίου τοῦ μετέπειτα πατριάρχου Γενναδίου ἐν ἄλλαις ἐκκλησίας κατὰ τὸ ἀνατολικὸν δόγμα. Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς πόλεως. Καὶ ὅμως ὁ Μωάμεθ δὲν κατώρθωσε τίποτε μέχρι τῆς 25 Μαΐου· διότι ἡ εἴσοδος τοῦ λιμένος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο εὐπρόσβλητος, ἐφράσσετο δι' ἀλύσεως, τὴν ὁποίαν οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶχον ὑννηθῆναι διαρρήξωσιν· ὅθεν ὁ Μωάμεθ, ἵνα προσβάλλῃ τὴν πόλιν καὶ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, μετήνεγκε τὰ πλοῖά του ἐν μιᾷ νυκτὶ εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον ἐπὶ σανιδωτῆς ὁδοῦ, τὴν ὁποίαν κατεσκεύασε διὰ τοῦ Γαλατᾶ. Πρὶν ὃ' ἐπιχειρήσῃ ἔφοδον γενικὴν, προέτεινεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα νὰ παραδῶσῃ τὴν πόλιν διὰ συνθήκης, καθ' ἣν αὐτὸς μὲν ν' ἀναχωρήσῃ εἰς Πελοπόννησον καὶ ν' ἄρχῃ ἐν αὐτῇ ἀνενόχλητος, οἱ δὲ κάτοικοι νὰ διαφύγωσι τὴν σφαγὴν καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέρριψε τὴν πρότασιν ταύτην εἰπὼν ὅτι ἔχει ἀπόφασιν ν' ἀποθάνῃ ὑπὲρ τῆς πατρίδος του. Ὅθεν τὴν 28 Μαΐου ὅλος ὁ στρατὸς παρεσκευάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ ἔφοδον καὶ ἀπὸ τῆς ξηρᾶς καὶ ἀπὸ τῆς θαλάσσης τὴν ἐπιούσαν, ἣτις ἦτο ἡμέρα Τρίτη. Ἡ πυρσοκρότησις τοῦ τεραστίου κανονίου ἔδωκε τὴν πρωΐαν τῆς 29 Μαΐου τὸ σύνθημα τῆς ἐφόδου. Ὁ ἄγων ὑπῆρξε φοβερός· δύο ὥραι εἶχον παρέλθῃ, ὅτε ὁ Ἰουστινιάνης πληγωθεὶς εἰς τὴν χεῖρα ἔφυγεν εἰς τὸν Γαλατᾶν, τὸ ὁποῖον ἐπροξένησε γενικὴν δειλίαν καὶ ἀθυμίαν. Ἐν ᾧ δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἐμάχετο γενναίως ἐν τῇ πύλῃ τοῦ Ῥωμανοῦ, οἱ Τοῦρκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν διὰ τινος ἄλλης πύλης· καὶ ἡ φωνὴ ὅτι «οἱ Τοῦρκοι εἶναι ἐν τῇ πόλει» διέσπειρε τὸν τρόμον εἰς τοὺς ὑπερασπιστὰς αὐτῆς. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος κατανόησας πλέον ὅτι ἦτο ἀδύνατος ἡ περαιτέρω ἀντίστασις ὥρμησεν εἰς τὸ μέσον τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐλάμπρυνε διὰ τοῦ ἡρωικοῦ του θανάτου τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Οὕτω λοιπὸν ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας ἔγινε τζαμίον καὶ ἡ ἐλληνικὴ αὐτοκρατορία κατελύθη, ἀφοῦ διήρκεσε 1058 ἔτη (395—1453) καὶ διέσωσε τὴν ὀρθοδοξίαν, τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐφωτίσθη ἡ ἀπαίδευτος δυτικὴ Εὐρώπη καὶ ἐγεννήθη ὁ νέος πολιτισμὸς αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ (1453—1821).

Νέαι κατακτήσεις Μωάμεθ. Ὁ Μωάμεθ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξηκολούθησε τὸ κατακτητικὸν αὐτοῦ ἔργον. Οὕτω κατὰ τὰ ἔτη 1455 καὶ 1456 ὑπέταξε τὴν Λέσβον, τὴν Θάσον, τὴν Σαμοθράκην, τὴν Ἰμβρον, τὴν Λήμνον, τὴν Σερβίαν καὶ τὴν Βοσνίαν. Κατὰ δὲ τὰ δύο ἀκόλουθα (1458—1460) ἀφῆρσε τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τῶν Ἀκκαιοῶν τῆς Φλωρεντίας καὶ τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος Δημητρίου καὶ Θωμᾶ πλὴν τῶν παράλιων ἐνετικῶν κτήσεων. Καὶ ὁ μὲν Δημήτριος, τοῦ ὁποῦ τὴν θυγατέρα ἔλαβε σύζυγον ὁ σουλτᾶνος, ἔζησεν ἡσύχως εἰς τὴν πόλιν τῆς Θράκης Αἶνον, ὁ δὲ Θωμᾶς ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου δι' ἐλέου τοῦ πάπα διήνυσεν τὸν ὑπόλοιπον αὐτοῦ βίον. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Μωάμεθ ἐστρεψε τὰ βλέμματά του πρὸς τὸν Εὐξείνιον Πόντον· ἀφῆρσε τὴν Ἀμάσειαν ἀπὸ τῶν Γενουατῶν καὶ τὴν Σινώπην ἀπὸ τοῦ Ἰσμαήλ-μπέη. Ἡ Καραμανικὴ δυναστεία καὶ ὁ Χάν τῆς Κριμαίας ὑπετάγησαν εἰς αὐτόν· ὁ δ' Ἕλλην αὐτοκράτωρ τῆς Τραπεζοῦντος Δαυιδ Κομνηνὸς καταπλαγεὶς ἐκ τῶν ἀπειλῶν τοῦ σουλτάνου παρέδωκεν εἰς αὐτόν τὰς κλεῖδας τῆς πόλεως ἐπὶ τῇ συμφωνίᾳ ὅτι ἤθελεν ἔχει ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας του. Ἀλλ' ὁ Μωάμεθ δὲν ἐτήρησε τὴν συμφωνίαν καὶ ὁ δυστυχὴς αὐτοκράτωρ ἀρνηθεὶς ν' ἀλλάξῃ τὴν θρησκείαν του ἀπεκεφαλίσθη μετὰ τῶν ἐπτὰ υἱῶν του.

Πανταχοῦ λοιπὸν τὰ ὅπλα τοῦ σουλτάνου ἦσαν νικηφόρα· μόνος δὲ ὁ Σκενδέρμπεης εἶχεν ἐμποδίσῃ τὴν θριαμβευτικὴν πορείαν τῆς ἡμισελήνου. Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μουράτ ὁ κατ' αὐτοῦ ἀγὼν δὲν εἶχε διακοπῇ, ἀλλ' ἐκάστη νέα μάχη προσέθετε νέον ὄνομα εἰς τὸν μακρὸν κατάλογον τῶν νικῶν τοῦ ἀτρομήτου Ἀλβανοῦ. Μόλις δὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἡ Ἀλβανία ὑπετάγη (1467). Μετ' ὀλίγον δὲ ὁ Μωάμεθ ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν Ἑνετῶν τὴν Εὐβοίαν καὶ ἀποστείλας τὸ ἱππικόν του εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν διέσπειρε τὸν τρόμον εἰς ἅπασαν τὴν χερσόνησον· ἐνεκα τούτου ἡ ἐνετικὴ δημοκρατία ἐζήτησε μετὰ ταπεινότητος τὴν εἰρήνην, τῆς ὁποίας ἡξιώθη, ἀφοῦ ἀνεδέχθη νὰ παρα-

χωρήσῃ τὴν Σκόδραν καὶ νὰ πληρώνη φόρον ἐτήσιον (1479). Τελευταῖον δὲ ὁ Μωάμεθ ἀπέθανεν, ἀφοῦ ἐπραγματοποίησε τὸ ὄνειρον πάντων τῶν μουσουλμάνων. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο πρωτεύουσα τοῦ ἰσλαμισμοῦ· αἱ ἐλληνικαὶ δυναστεῖαι τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Τραπεζοῦντος ἦσαν κατεστραμμέναι· ἡ ἐλληνικὴ χερσόνησος καὶ ἡ Μικρὰ Ἀσία ἦσαν ὑπὸ τὸ αὐτὸ σκῆπτρον.

Πολιτικὴ Μωάμεθ Β'. Ὁ Μωάμεθ, ἐν' ἀσφαλίσει τὴν ἐν Εὐρώπῃ κατὰκτησίν του, ἀφῆκεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐλευθέραν τὴν ἄσκησιν τῆς θρησκείας των καὶ τῆς γλώσσης των καὶ διώρισε πατριάρχην τὸν Γεώργιον Σχολάριον τὸν μετονομασθέντα Γεννάδιον. Ἀφοῦ δὲ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ Ἕλληνες διετήρησαν τὴν θρησκείαν των καὶ τὴν γλῶσσάν των, ἐσχημάτισαν εὐρεῖαν κοινότητα ἐντελῶς κεχωρισμένην ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ἔθνους. Ἀρχηγὸς δὲ τῆς κοινότητος ταύτης ἦτο ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις περιεστοιχίζετο ὑπὸ συνόδου ἀρχιεπισκόπων. Τὰ μέλη τῆς συνόδου ἦσαν ἀπηλλαγμένα πάσης φορολογίας· ἀλλὰ καὶ ἕκαστος ἐπίσκοπος ἐν τῇ διοικήσει του ἀπέλαυε τὰ αὐτὰ προνόμια, τὰ ὅποια ὁ πατριάρχης μετὰ τῶν μελῶν τῆς συνόδου, καὶ διεχειρίζετο θρησκευτικὴν καὶ πολιτικὴν τινα ἀστυνομίαν.

Τὰ κτήματα τῶν μεγάλων ἐλληνικῶν οἰκογενειῶν ἐδημεύθησαν· ἐκ τούτων δὲ τὰ μὲν πλεῖστα παρεχωρήθησαν εἰς τοὺς διακεκριμένους Τούρκους, τὰ δὲ λοιπὰ εἰς τὰ τζαμιά ὡς « βακούφια ». Τὰ κτήματα ὅμως τῶν μικρῶν οἰκογενειῶν ἔμειναν εἰς τὰς χεῖρας τῶν ῥαγιάδων (ὑποδούλων), οἵτινες ὤφειλον νὰ πληρώνωσι τὸ πέμπτον τοῦ εἰσοδήματος καὶ φόρον κεφαλικὸν (χαράτσι) ἀπὸ τοῦ 16ου ἔτους τῆς ἡλικίας καὶ νὰ προσφέρωσιν ἓνα ἐκ τῶν παίδων των εἰς τὸ τάγμα τῶν γενιτσάρων. Ἐκάστη δὲ κοινότης ἐξέλεγε τὸν ἄρχοντα αὐτῆς (δημογέροντα καὶ προεστῶτα ἦτοι κοτζάμπασιν), ὅστις ὥριζε τὸ χαράτσι καὶ τοὺς ἄλλους φόρους.

Βαῖαζήτ Β' (1481) καὶ Σελὶμ Α' ὁ Ἀγριος (1512—1520). Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Μωάμεθ Β' Βαῖαζήτ Β' ἐξηκολούθησε τὸ ἔργον τοῦ πατρός του· ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν Οὐγγρων τὴν Κροατίαν καὶ ἀπὸ τῶν Ἑνετῶν τὴν Ναύπακτον, τὴν Πύλον, τὴν Μεθώνην καὶ τὴν Κορώνην. Ὁ δὲ διαδεχθεὶς αὐτὸν Σελὶμ Α' ἐκήρυξε πόλεμον κατὰ τῆς Περσίας καὶ νικήσας κατέλαβε τὴν Ταυρίδα καὶ τὴν Ἀρμενίαν (1514)· ἔπειτα ὑπέταξε τὴν Αἴγυπτον καὶ ἔθηκεν οὕτω τέρμα εἰς τὴν ἐν αὐτῇ δυναστείαν τῶν Μαμελούκων.

κων (1517). Κατέθλιψεν ὅμως τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνας, μεταβαλὼν πάσας τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν εἰς τζαμιά.

Σουλεϊμάν Β' (1520—1566). Ὁ Σουλεϊμάν Β' εἶναι γνωστὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς κατακτητῆς, μεγαλοπρεπὴς καὶ νομοθέτης. Οὗτος ἦτο ἐπιχειρηματικώτερος καὶ ὀλιγώτερον βάρβαρος τῶν προκατόχων του. Ἀφοῦ ἐκυρίευσεν τὸ Βελιγράδιον καὶ ἄλλα τινὰ φρούρια, τὰ ὁποῖα ἐν τῇ Σερβίᾳ κατεῖχον οἱ Οὐγγροί, ἐστράτευσεν εἰς τὴν Ῥόδον, ἵνα διώξῃ ἐκεῖθεν τοὺς ἱππότες τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλήμ. Τὸ τάγμα τοῦτο τῶν ἱπποτῶν εἶχε συσταθῇ ἐπὶ τῶν σταυροφοριῶν, ἵνα ἐπαγρυπνῇ εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ἁγίων τόπων καὶ εἰς τὴν περίθαλψιν τῶν νοσούντων προσκυνητῶν· ἀφοῦ δὲ ἡ Παλαιστίνη ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἦλθεν εἰς τὴν Ῥόδον καὶ ἐγκατεστάθη τῷ 1510. Ἐκτοτε οἱ ἱππότες, πιστοὶ εἰς τοὺς κανονισμοὺς τοῦ τάγματός των, δὲν εἶχον παύσῃ πολεμοῦντες πρὸς τοὺς Ὀθωμανούς. Ὁ δὲ Σουλεϊμάν μετὰ πεντάμηνον ἀγῶνα ἀφῆρσεν ἀπ' αὐτῶν τὴν Ῥόδον καὶ ὁκτὼ ἄλλας νήσους ἐξαρτωμένας ἀπ' αὐτῆς (1522). Οἱ ἱππότες στερηθέντες τὴν Ῥόδον ἔλαβον παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Καρόλου Ε' τὴν Μελίτην καὶ ἔκτοτε τὸ τάγμα αὐτὸ ἐπωνομάσθη Μελιταῖον. Μετὰ ταῦτα ὁ Σουλεϊμάν κατέστησε φόρου ὑποτελῇ τὴν Οὐγγαρίαν καὶ ὑπέταξε τὴν Νάξον, τὴν Χίον, τὴν Σάμον, τὸ Ναύπλιον καὶ τὴν Μονεμβασίαν· κατὰ δὲ τὸ 1529 ἐνέβαλεν εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ ἐνεφανίσθη ἔμπροσθεν τῆς Βιέννης, ἀλλ' ἠναγκάσθη μετὰ εἴκοσι ματαίας ἐφόδους νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐπειτα ὅμως ἐκυρίευσεν τὴν Ἰερμένην ἥτοι τὴν Εὐδαίμονα Ἀραβίαν καὶ διορίσας ναύαρχον τὸν ἀρχιπειρατὴν Χαῖρεδδὴν Βαρβερούσσην, ὅστις ἐξουσίαζε τὴν Ἀλγερίαν καὶ τὴν Τύνιδα, ἤνωσε τὰς χώρας ταύτας μετὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Οὕτω τὸ τουρκικὸν κράτος ἐπὶ τοῦ Σουλεϊμάν ἔλαβε τὴν μεγίστην αὐτοῦ ἑκτασιν.

Σελὶμ Β' (1566—1574)· ναυμαχία ἐν Ναυπάκτῳ. Ὁ Σελὶμ γενόμενος σουλτᾶνος ἐστράτευσε κατὰ τῆς Κύπρου, τὴν ὁποίαν κατεῖχον τότε οἱ Ἑνετοὶ (1570). Μετὰ τρίμηνον δὲ πολιορκίαν ἐκυρίευσεν τὴν μητρόπολιν τῆς νήσου Λευκωσίαν καὶ τὰ ἄλλα φρούρια πλὴν τῆς Φαμαγούστης, ἥτις μετὰ ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν ἐνὸς ἔτους παρεδόθη δι' ἑλλειψιν τροφῶν (1571). Διαρκούσης δὲ τῆς πολιορκίας οἱ Τουρκοὶ στόλοι ἐλεηλάτουν φρικωδῶς τὴν Κρήτην καὶ τὰς Ἰονίους νήσους καὶ ἐξέτεινον τὰς ἐπιδρομὰς των μέχρι τῶν παραλίων τῆς Δαλ-

ματίας. Ἐν τούτῳ ὁ πάπας Πῖος Ε' κατήρτισε συμμαχίαν τινὰ μετὰ τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Βενετίας· οὕτω 210 συμμαχικὰ πλοῖα ὑπὸ τὸν ἑτεροθαλῆ ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας Φιλίππου Β' Δὸν Ἰωάννην ἐναυμάχησαν παρὰ τὴν Ναύπακτον κατὰ 300 τουρκικῶν καὶ κατέστρεψαν αὐτὰ (1571). Ἀλλ' οἱ σύμμαχοι δὲν ἐκαρπώθησαν τὴν νίκην αὐτῶν· ἔνεκα ζηλοτυπίας ἐχωρίσθησαν καὶ ἡ Ἑνετία μονωθεῖσα ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ μὲ τὸν Σελὶμ συνθήκην, καθ' ἣν παρητήθη τὰ δικαιώματα, τὰ ὅποια εἶχεν ἐπὶ τῆς Κύπρου (1573). Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Σελὶμ ἄρχεται ἡ παρακμὴ τοῦ Τουρκικοῦ κράτους.

Πόλεμος Τούρκων κατὰ Ἑνετῶν περὶ Κρήτης (1648—1669). Οἱ Τοῦρκοι ἐπανορθώσαντες τὰς ζημίας, τὰς ὁποίας ὑπέστησαν παρὰ τὴν Ναύπακτον, διέρρηξαν τὴν συνθήκην καὶ ἐπανέλαβον τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἑνετῶν, μεθ' ὧν πάντοτε συνετάσσοντο οἱ Ἕλληνες. Ἀφοῦ δ' ἐκυρίευσαν τὰ Χανία καὶ τὴν Σοῦδαν, ἀπέκλεισαν τὸ Ἡράκλειον, τὸ ὁποῖον ὅμως ἀντέστη περὶ τὰ 20 ἔτη. Οἱ πολιορκούμενοι ὑπὸ τὸν διοικητὴν τῆς νήσου Κορνᾶρον ὑφίσταντο τὰ πάνδεινα μέχρι τοῦ 1655, ὅτε ἀνέπνευσαν κατὰ τὸν ἀτυχῆ πόλεμον τοῦ σουλτάνου Μωάμεθ Δ' κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Λεοπόλδου Α'. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1666 ὁ Μωάμεθ συνομολογήσας εἰρήνην μὲ τὸν Λεοπόλδον ἔπεμψεν εἰς τὴν Κρήτην τὸν περίφημον βεζίρην Κιουπερλὴν μετὰ τοῦ Ἑλλήνος Παναγιώτου Νικουσίου, ὅστις ἦτο διερμηνεὺς τῆς Πύλης. Ὁ βεζίρης οὗτος ἤρχισε δραστικώτερον τὴν πολιορκίαν· ὥστε, ἀφοῦ τὸ φρούριον περιῆλθεν εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν, ὁ στρατηγὸς Φραγκῖσκος Μοροζίνης διεπραγματεύθη μετὰ τοῦ Παναγιώτου Νικουσίου περὶ εἰρήνης καὶ ἐπέτυχεν αὐτὴν τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1669. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁ Παναγιώτης Νικουσίος ἔτυχε μεγάλην εὐνοίαν παρὰ τῷ σουλτάνῳ· διότι ἡ παράδοσις τῆς Κρήτης εἰς τοὺς Τούρκους ὠφείλετο εἰς τὴν διπλωματικὴν δεξιότητα αὐτοῦ. Ἡ εὐνοία αὕτη ἐπέδρασε σπουδαίως εἰς τὴν τύχην τῶν Ἑλλήνων καὶ πρὸ πάντων τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, οἵτινες ἀπὸ τῆς συνοικίας Φαναρίου, ὅπου κατῴκουν, ὠνομάσθησαν Φαναριῶται· διότι διὰ τοῦ Νικουσίου ἔλαβεν ἕκτοτε τὸ ἀξίωμα τοῦ διερμηνέως· μεγάλην σημασίαν καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ πρῶτος ἐκ τῶν Ἑλλήνων, ὅστις ἀνεδείχθη μέγας διερμηνεὺς τῆς Πύλης.

Πόλεμος Ἑνετῶν κατὰ Τούρκων (1683—1687) καὶ εἰρήνη Καρλοβιτσίου (1699). Οἱ Ἑνετοὶ καιροφυ-

λακτοῦντες τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν οἱ Τοῦρκοι περιῆλθον εἰς νέον πόλε-
 λον κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Λεοπόλδου, διέρρηξαν τὴν
 μετ' αὐτῶν εἰρήνην. Ὁ στρατηγὸς Μοροζίνης ἀπέβη εἰς τὴν Πελο-
 πόννησον καὶ τῇ συνδρομῇ τῶν Ἑλλήτων ἐκυρίευσεν ἀπάσας τὰς πό-
 λεις αὐτῆς πλὴν τῆς Μονεμβασίας· ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ ταύτῃ ἡ ἐνετικὴ
 γερουσία ὠνόμασεν αὐτὸν Πελοποννησιακόν. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Μορο-
 ζίνης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐπολιορκήσας τὰς Ἀθήνας. Δυσ-
 τυχῶς δ' ἐν τῇ πολιορκίᾳ ταύτῃ βόμβα πεσοῦσα εἰς τὸν Παρθενῶνα,
 τὸν ὁποῖον οἱ Τοῦρκοι ἐχρησιμοποιοῦν ὡς ἀποθήκην πυρίτιδος, ἐκολό-
 θωσε τὸ ἀριστούργημα τοῦ Φειδίου, τὸ ὁποῖον ἕως τότε ἦτο ἀκέραιον
 (26 Σεπτεμβρίου 1687). Ὁ δὲ Μοροζίνης μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἀθη-
 νῶν, ἀφοῦ ἐσύλησεν ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως πολλὰ ἀρχαῖα μνημεῖα καὶ
 τὰ ἀπέστειλεν εἰς τὴν Βενετίαν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον,
 ὅπου ὑπέταξε καὶ τὴν Μονεμβασίαν (1690). Ἀλλ' ἡ εὐτυχία αὕτη
 τῶν Ἑνετῶν δὲν διήρκεσε πολὺν χρόνον· διότι ἡ συνομολογηθεῖσα εἰ-
 ρήνη ἐν Καρλοβιτσίῳ διὰ τοῦ πληρεξουσίου τῆς Πύλης Ἀλεξάνδρου
 Μαυροκορδάτου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Λεοπόλδον ἀπέδωκεν εἰς τὴν
 Τουρκίαν τὴν Ἀττικὴν καὶ ἀνεγνώρισε τὴν Ἑνετίαν κυρίαν μόνον τῆς
 Πελοποννήσου.

Διοικήσεις Πελοποννήσου ὑπὸ Ἑνετῶν. Ἡ τύχη τῆς
 Πελοποννήσου ἐξηρτήθη πλέον ἀπὸ ἓν χριστιανικὸν πεφωτισμένον ἔθνος,
 τὸ ὁποῖον διεχειρίζετο τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐν εἰρήνῃ· ἅπαντες λοιπὸν οἱ
 Πελοποννήσιοι περιέμενον νόμους, οἱ ὁποῖοι νὰ ἐγγυῶνται τὴν τάξιν,
 τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας καὶ τῆς ἐμπορίας καὶ ἐν γένει ὅλα τὰ
 ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα ἔχει μία κυβέρνησις ἀγαπῶσα τὰς τέχνας, τὰς ἐπι-
 στήμας καὶ τὴν ἐλευθερίαν. Ἀλλὰ δυστυχῶς τὰ πράγματα ἀπέδειξαν
 τὸ ἐναντίον· οἱ πεπολιτισμένοι χριστιανοὶ διώκησαν πολὺ χειρότερον
 τῶν βαρβάρων μουσουλμάνων· διότι ἐγίνωσκον νὰ τυραννῶσι μεθοδι-
 κώτερον καὶ ν' ἀπορροφῶσι τὴν ἰκμάδα τῆς χώρας τεχνικώτερον διὰ
 παντοίων αὐθαιρέτων φόρων.

**Νέος πόλεμος Τούρκων κατὰ Ἑνετῶν καὶ Αὐστρια-
 κῶν.** Οἱ Τοῦρκοι ὑπὸ τὸν μέγαν βεζίρην Ἀλῆν ἐστράτευσαν εἰς τὴν
 Πελοπόννησον καὶ ἐκυρίευσαν αὐτὴν ἐντὸς ἐνὸς μηνός· διότι ὑπεστη-
 ρίχθησαν ἐκθύμως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὡς ἀποστρεφόμενων τὴν ἀπο-
 τρόπαιον κυβέρνησιν τῶν Ἑνετῶν. Οὕτως ἀνεφάνησαν ἐν τῇ Πελοπον-
 νήσῳ καὶ πάλιν οἱ πασάδες, οἱ μπείδες καὶ οἱ ἀγάδες μετὰ τῶν συνή-

θων καταπιέσεων καὶ ὕβρεων. Οἱ κοτζαμπάσιδες ἀνέλαβον τὴν ἐξουσίαν, ἣτις ἀπέβλεπεν εἰς τὴν κατὰθλιψιν τῶν ὁμογενῶν των ὑπὸ τὴν μάστιγα τῶν Τούρκων δεσποτῶν. Μόνοι δὲ οἱ ὀρεσίβιοι Μανιάται ἐξηκολούθησαν νὰ ὑπερασπίζωνται κατὰ τῶν Τούρκων, ὡς αὐτὸ τοῦτο εἶχον πράξῃ καὶ κατὰ τῶν Ἑνετῶν. Μετὰ δὲ τὴν κατάκτησιν τῆς Πολοποννήσου οἱ Τοῦρκοι ἐλεηλάτησαν τὰ Κύθηρα καὶ τὴν Ζάκυνθον καὶ ἀποβάντες εἰς τὴν Κέρκυραν ἐπολιόρκησαν τὴν πόλιν. Ἀλλὰ μαθόντες, ὅτι οἱ στρατὸς αὐτῶν ἠττήθη ἐν Οὐγγαρίᾳ ὑπὸ τοῦ περιωνύμου πρίγκηπος Εὐγενίου, ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν. Ἡ ἐνδοξὸς αὕτη νίκη τοῦ Εὐγενίου ἠνάγκασε τὸν σουλτᾶνον Ἀχμέτ Γ' νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Καρλόου Σ' εἰρήνην, ἣτις καὶ ὑπεγράφη ἐν Πασσαροβιτσίῳ τῷ 1718. Κατ' αὐτὴν ὁ μὲν αὐτοκράτωρ Κάρολος ὠφελήθη μεγάλως, οἱ δὲ Ἑνετοὶ διετήρησαν τὰς Ἰονίους νήσους καὶ τὰς ἐπὶ τῆς Ἡπείρου τρεῖς πόλεις, τὴν Πρέβεζαν, τὸ Βουθρωτὸν καὶ τὴν Πάργαν.

Ἀρματωλοὶ καὶ κλέφται. Οἱ Ἕλληνες τῶν πεδινῶν μερῶν ὑπετάγησαν εὐκόλως εἰς τοὺς Τούρκους, ἀλλ' οἱ ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου, τοῦ Πηλίου, τῆς ὀροστοιχίας τῆς Πίνδου καὶ τῶν ὀρέων Ἀγρᾶφων ἔμεινον ἀνυπότακτοι. Οἱ Τοῦρκοι, ἀφοῦ μάτην προσεπάθησαν νὰ ὑποτάξωσι τὰ ἀνυπότακτα ἐκεῖνα στίφη, ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ συνομολογήσωσι μετὰ τινων ἐξ αὐτῶν συνθήκας. Κατ' αὐτάς ἀνεγνωρίσθησαν ἐπὶ τοῦ Σουλεϊμᾶν Β' τὰ ἐλληνικὰ τάγματα τῶν ἀρματωλῶν, τὰ ὅποια διανεμημένα εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας ἔλαβον τὴν ἐντολὴν νὰ φυλάττωσι τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς διόδους (δερβενάκια). Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου αἰῶνος ἡ Στερεὰ καὶ ἡ Βόρειος Ἑλλὰς ἦτο διηρημένη εἰς 19 ἢ 20 ἀρματωλίκια ἢ καπετανᾶτα. Ὅσοι δὲ τῶν ὀρεσιβίων δὲν ἤθελον νὰ δεχθῶσι τὰς συνθήκας τῶν Τούρκων ἐξηκολούθουν νὰ ζῶσιν ἐπὶ τῶν ὀρέων, ἀπὸ τῶν ὁποίων ὀρμώμενοι ἐλεηλάτουν τοὺς ἀγροὺς τῶν Τούρκων. Οὗτοι ὠνομάζοντο κλέφται. Ἐνίοτε δὲ ὁ ἀρματωλός, ὅστις καθίστατο ὑποπτος εἰς τοὺς Τούρκους διὰ τῶν ἀνδρείων παληκαρίων του, ἐγίνετο κλέφτης· ἀλλὰ καὶ ὁ κλέφτης ἐνίοτε ἐπιθυμῶν βίον ἥσυχον ἤρχετο καὶ ἐτάσσετο εἰς τὰ τάγματα τῶν ἀρματωλῶν, ὅπου εὗρισκε μισθὸν τακτικὸν καὶ δὲν ἐφοδεῖτο πλέον τὴν καταδίωξιν τῶν γενιτσάρων καὶ τῶν σπαχίδων.

Φαναριῶται ἡγεμόνες Μολδαβίας καὶ Βλαχίας. Οἱ Φαναριῶται προήχθησαν ὑπὸ τῆς Πύλης ὅχι μόνον εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου διερμηνέως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ὀσποδάρου (ἡγε-

μόνος) τῆς Μολδαυίας καὶ τῆς Βλαχίας. Ἐκ τούτων δὲ πρῶτος διωρίσθη ἡγεμὼν τῆς Μολδαυίας καὶ ἔπειτα τῆς Βλαχίας ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, ὅστις εἶχεν ἀποσταλῆ εἰς τὸ Καρλοβίτσιον ὡς πληρεξούσιος τῆς Πύλης. Μετ' αὐτὸν δὲ ἀνέβη εἰς τὸν ἡγεμονικὸν θρόνον ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντῖνος, ὅστις εἰσήγαγεν εἰς τὴν Μολδαυίαν νόμους σοφούς, ἐπροστάτευσε τὴν παιδείαν συστήσας σχολεῖα καὶ γυμνάσια. Τοιουτοτρόπως δύο τάξεις ἀνθρώπων ἐφαίνοντο ὅτι εἶχον ὑπαρξιν ἐν τῷ ἐλληνικῷ ἔθνει, οἱ κλέφται καὶ οἱ Φαναριῶται, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ μὲν ἦσαν ἐλεύθεροι διὰ τῆς διηνεκοῦς ὁπλοφορίας, οἱ δὲ διὰ τῶν γνώσεων αὐτῶν.

Ῥωσυχέσεις ἀπελευθερώσεως Ἑλλήνων ὑπὸ Ρωσσίας. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας Μέγας Πέτρος, συλλαβὼν τὸ σχέδιον τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων, περιεποιεῖτο τοὺς Ἑλληνας πέμπων ἄφθονα δῶρα εἰς τὰ μοναστήρια καὶ εἰς τὰς ἐπισκοπὰς τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τὴν ἱερὰν σύνοδον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ σχέδιον δὲ τοῦτο ἔμεινεν ἀνεκτέλεστον, διότι ὁ Πέτρος ἠττήθη παρὰ τὸν Προῦθον ποταμὸν ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Ἀχμέτ Γ' (1711)· ἀλλ' ὅπως οὖν ἀνεζωπύρησεν εἰς τὴν καρδίαν τῶν Ἑλλήνων τὴν πεποίθησιν τοῦ νὰ ἐλπίζωσιν εἰς τὴν ὁμόθρησκον Ῥωσσίαν τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν. Ἐκτοτε ἡ Ῥωσσία δὲν ἔπαυσε τοῦ νὰ κολλακεύῃ τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων περὶ ἀπελευθερώσεως αὐτῶν· διὰ τοῦτο πάμπολλοι Ἕλληνες ἐρχόμενοι εἰς τὴν Πετρούπολιν ἐγίνοντο δεκτοὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ προήγοντο εἰς ἀξιώματα. Ἐν ᾧ δὲ τὰ πράγματα εἶχον τοιουτοτρόπως, ἀνέβη εἰς τὸν Ῥωσσικὸν θρόνον ἡ Αἰκατερίνη Β', ἥτις ἦτο ἡ ἀληθὴς κληρονόμος τοῦ πνεύματος τοῦ Μεγάλου Πέτρου. Αὕτη ἔπεμψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν ἐκ Μακεδονίας Γεώργιον Παπάζωλην, ὅστις εἶχεν ἀξιωθῆ νὰ γίνῃ λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ φρουρᾷ, ἵνα διεγείρῃ τοὺς Ἑλληνας εἰς ἐπανάστασιν (1766). Ὁ Παπάζωλης ἐλθὼν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἔλαβε τὴν ὑπόσχεσιν παρὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μάνης Ἰωάννου Μαυρομιχάλη καὶ τοῦ προεστῶτος τῶν Καλαμῶν Παναγιώτου Μπενάκη, ὅτι ἤθελον ἐξεγείρῃ τοὺς Πελοποννησίους, ἃν οἱ Ῥῶσσοι ἐνεφανίζοντο εἰς τὰ ἐλληνικὰ παράλια μετὰ πλοίων καὶ ὀπλῶν ἱκανῶν.

Πρώτη ἐπανάστασις Ἑλλήνων ὑπὸ Αἰκατερίνης Β' (1770 — 1774). Ὅτε λοιπὸν ἡ Αἰκατερίνη Β' ἐκήρυξε

τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ ὁ Ῥώσος Θεόδωρος Ὁρλώφ κατέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Οἰτύλου, ἐπανεστήσαν εὐθὺς οἱ Ἑλληνες. Ὁ μὲν Θεόδωρος ἐπολιορκήσῃ τὴν Κορώνην, ὁ δὲ Μυκόνιος Ψαρός ἐκυρίευσεν τὸν Μιστράν. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τούτῳ ὁ Ῥώσος στρατηγὸς Ἀννίβας κατέλαβε τὴν Πύλον καὶ ὁ Θεόδωρος Ὁρλώφ μετήνεγκε τὸν στόλον του εἰς τὸν εὐρύχωρον λιμένα αὐτῆς, μὴ δυνηθεὶς νὰ κυριεύσῃ τὴν Κορώνην. Μετ' οὐ πολὺ δὲ κατέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναυαρίνου καὶ ὁ κυρίως ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας Ἀλέξιος Ὁρλώφ, ὅστις διέταξε τὸν Ψαρόν νὰ στρατεύσῃ κατὰ τῆς Τριπόλεως. Ἐν ᾧ δὲ οὗτος ἤρχισε νὰ πολιορκῇ αὐτήν, αἴφνης τὰ πράγματα ἔλαβον ἄλλην μορφήν. Ὁ σουλτᾶνος Μουσταφᾶς Γ' ἐξυπνήσας ἐκ τῆς ληθαργίας του ἔλαβε τέλος πάντων μέτρα δραστήρια πρὸς ματαίωσιν τῆς ῥωσικῆς ἐπαναστάσεως. Ἐν ᾧ στόλος ἀξιόλογος ἐξέπλεεν ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, στίφη Ἀλβανῶν πολυάριθμα εἰσέβαλον εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ κατέστειλαν πανταχοῦ τοὺς ἐπαναστάτας. Ὁ δὲ Ἀλέξιος Ὁρλώφ ἀπέπλευσεν ἐκ τῆς Πύλου, ἀφήσας τοὺς δυστυχεῖς συμμάχους του Ἑλληνας εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ἀλβανῶν καὶ Τούρκων, καὶ ἠνώθη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Θεοδώρου καὶ τοῦ Ἀγγλοῦ ναυάρχου Ἐλφιστῶνος, ὅστις πρὸ ὀλίγου εἶχε καταπλεύσῃ εἰς τὴν Μεσόγειον μετὰ νέας ῥωσικῆς μοίρας. Αἱ ἠνωμένοι αὗται δυνάμεις ἐπλευσαν εἰς τὴν Χίον καὶ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1770 ἐπυρπόλησαν τὸν τουρκικὸν στόλον παρὰ τὸν ὄρμον τοῦ Τσεσμέ. Ἡ δὲ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη Β' ἀρκουμένη εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Ἀζώφ καὶ τῆς Κριμαίας συνέθετο τὴν εἰρήνην τοῦ Καϊναρτζῆ, καθ' ἣν εἰς μὲν τὴν Τουρκίαν ἀπεδόθησαν αἱ κατὰ τὸν πόλεμον καταληφθεῖσαι νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους, εἰς δὲ τοὺς Ἑλληνας ἐδόθη ἀμνηστία γενικὴ καὶ ἐλευθέρᾳ ἄσκησις τῆς θρησκείας των (1774).

Ἡρῆμωσις Πελοποννήσου καὶ φονικὸν βούλευμα Τούρκων. Εὐθὺς δὲ ἀφοῦ οἱ Ῥῶσοι ἀνεχώρησαν ἐκ τῆς Ἑλλάδος, ἡ τουρκικὴ κυριότης ἀποκατεστάθη πανταχοῦ διὰ σφαγῶν. Πᾶσαι αἱ ἐπαρχίαι τῆς Πελοποννήσου, ὅσαι εἶχον δεχθῇ τοὺς Ῥώσους, ἐτιμωρήθησαν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου. Οἱ δὲ Ἀλβανοί, ἀφοῦ ἠρῆμωσαν τὴν Πελοπόννησον, δὲν ἤθελον πλέον ν' ἀπέλθωσιν ἐξ αὐτῆς ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι δὲν ἔλαβον τὸν ὀφειλόμενον μισθόν. Ἐτόλμησαν μάλιστα νὰ συμπλακῶσι καὶ πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ νικήσαντες αὐτοὺς ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Ναυπλίου ἐξηκολούθησαν νὰ λεηλατῶσι καὶ νὰ φονεύωσι

τούς Ἕλληνας καὶ ἐνίοτε καὶ τοὺς Τούρκους. Τότε πολλὰ μέλη τοῦ διβανίου ⁽¹⁾ ἐβουλευθήσαν νὰ ἐξολοθρεύσωσι τοὺς Ἕλληνας διὰ τῶν Ἀλβανῶν· ἀλλ' ὁ Χασὰν πασᾶς, ὅστις ἦτο εἷς τῶν μεγίστων στρατηγῶν τῆς Τουρκίας, ἀντέστη κατὰ τοῦ βουλευµατος ἐκείνου παραστήσας ὅτι οὕτως ἤθελον στερηθῇ τὸ χάρατσι, τὸ ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ἐπλήρωνον. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ἔπεισε τὸ διβάνιον νὰ μεταβάλη γνώµην καὶ ὁ Χασὰν ἐλθὼν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ὑποστηριχθεὶς ὑπὸ τῶν κλεφτῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἦσαν οἱ Κολοκοτρῶναι Ἀναγνώστης καὶ Κωνσταντῖνος, κατέστρεψε τοὺς ἐπιφόβους ἐκείνους μισθοφόρους παρὰ τὴν Τρίπολιν (1779).

Ἀνάπτυξις ναυτιλίας καὶ ἐμπορίας Ἑλλήνων. Ἀπὸ τῆς συνθήκης τοῦ Καϊναρτζῆ ἀνεπτύχθη μεγάλως ἡ ναυτιλία καὶ ἐμπορία τῶν Ἑλλήνων· διότι ἔκτοτε τὰ πλοῖα τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν, τῶν Ψαρῶν καὶ ἄλλων νήσων φέροντα τὴν ῥωσικὴν σημαίαν ἐνεφανίζοντο ἀφόδως εἰς ὅλας τὰς θαλάσσας τῆς ἀνατολῆς· ἔπλεον ἀπὸ τῆς Κριμαίας μέχρι τῶν Γαδεύρων καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ Ἀμερικὴν. Ἐπειδὴ δὲ πολλάκις προσεβάλλοντο ὑπὸ τῶν πειρατῶν τῆς Ἀλγερίας, κατεσκεύαζον μεγαλείτερα πλοῖα καὶ τὰ ἐξώπλιζον διὰ μεγαλειτέρων τηλεβόλων. Τοιοιτοτρόπως ἐμορφοῦτο τάξις τις γενναία καὶ πλουσία.

Δευτέρα ἐπανάστασις Ἑλλήνων ὑπὸ Αἰκατερίνης Β' (1788—1792). Ἡ Αἰκατερίνη Β' συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ διώξῃ τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς Εὐρώπης καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν ν' ἀνιδρύσῃ τὸ ἀρχαῖον ἐλληνικὸν κράτος ἀναβιβάζουσα εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν νεώτερον ἐκ τῶν ἐγγόνων αὐτῆς Κωνσταντῖνον τὸν μέγαν δοῦκα· ὅθεν, ὅτε ἐκήρυξε νέον πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας (1787), ἐπανεστήσαν οἱ Ἕλληνες τῇ προτροπῇ τῶν πρακτόρων αὐτῆς τῷ 1788. Κατὰ ξηρὰν μὲν οἱ ἄρματωλοὶ καὶ οἱ κλέφται ἐνωθέντες μετὰ τῶν Σουλιωτῶν ἐνίκησαν κατὰ κράτος τὸν Ἀλῆ-πασᾶν τῶν Ἰωαννίνων, κατὰ θάλασσαν δὲ ἐνεφανίσθη ὁ Λάμπρος Κατσώνης, ὅστις δύναται νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῶν ναυτικῶν ἡρώων, ὅσους ἀναφέρει ἡ πάτριος ἡμῶν ἱστορία ἀπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους μέχρι τοῦ Μιαούλη. Ὁ Κατσώνης μόνος καὶ ἔπειτα μετὰ τοῦ περιφήμου ἄρματω-

(1) Διβάνιον ἦτο συμβουλευτικὸν σῶμα, τὸ ὁποῖον ἐπὶ Σελίμ Γ' (1789—1808) ἐγένετο νομοθετικὴ συνέλευσις.

λοῦ Ἀνδρούτσου διέπραξε θαύματα ἀνδρείας κατὰ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος νικήσας πολλάκις τὸν τουρκικὸν στόλον. Ἀλλ' ἡ ἐν Ἰασίῳ εἰρήνη, τὴν ὁποίαν ἡ Αἰκατερίνη Β' συνέθετο πρὸς τὸν σουλτᾶνον Σελὶμ Γ' ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων (1792). Ἀμα δὲ ἤκουσε τὴν εἰρήνην ταύτην ὁ Λάμπρος τοσοῦτον ἠγανάκτησεν, ὥστε ἐξέδωκεν ἔντονον διαμαρτύρησιν κατὰ τῆς ῥωσικῆς πολιτικῆς καὶ εὐθὺς κατέλαβε μετὰ τοῦ Ἀνδρούτσου τὴν παραλίαν τοῦ Ταινάρου, ἵνα ἐκεῖθεν ἐξακολουθήσῃ τὰς ἐπιδρομὰς του. Ἐπειδὴ δ' ἐκεῖ προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου καὶ ὑπὸ δύο γαλλικῶν πλοίων, ἀπέπλευσεν εἰς Ἰθάκην καὶ ἐκεῖθεν ἀπῆλθεν εἰς Πετρούπολιν· ὁ δὲ Ἀνδρούτσος μετὰ 500 κλεφτῶν διερχόμενος τὴν Πελοπόννησον καὶ καταδιωκόμενος ὑπὸ 6,000 Τούρκων κατῴρθωσε νὰ διασωθῇ εἰς τὴν Ἰθάκην· ἀλλὰ παραδοθεὶς ὑπὸ τῆς Βενετίας εἰς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν ἀπήχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀπέθανεν ἐν τῇ εἰρκτῇ. Ἐκτοτε οἱ Ἕλληνες ἔστρεψαν τὰ βλέμματά των πρὸς τὴν Γαλλίαν.

Ἐπίδρασις γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ Ῥήγας ὁ Φεραῖος. Ἡ πυρκαϊὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἥτις διεκκήρυττεν εἰς ὅλην τὴν ὑφήλιον τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσονομίαν, εἶχεν εἰσχωρήσῃ πανταχοῦ. Ἡ ἐνετικὴ πολιτεία κατελύθη ὑπὸ τοῦ δαιμονίου στρατηγοῦ τῆς Γαλλίας Κόρσου Ναπολέοντος Βοναπάρτου καὶ ἡ ἐν Καμποφορμίῳ συνθήκη (1797) ἔδωκεν εἰς τὴν Γαλλίαν τὰς Ἰονίους νήσους καὶ τὰς ἀπ' αὐτῶν ἐξαρτωμένας πόλεις Πρέβεζαν, Βουθρωτὸν καὶ Πάργαν ἐπὶ τῆς Ἡπείρου. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ δύο ἀδελφοὶ Δῆμος καὶ Νικόλαος Στεφανόπουλοι, Κόρσοι τὴν πατρίδα, καὶ ἐκήρυττον τοὺς Γάλλους ἀντὶ τῶν Ῥώσων ὡς ἐλευθερωτὰς τῶν ὑποδούλων χριστιανῶν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Βοναπάρτης ὠμίλει ἀναφανδὸν περὶ ἀνατροπῆς τοῦ τουρκικοῦ κράτους καὶ ἀνιδρύσεως νέου ἐλληνικοῦ βασιλείου. Ἐκ τῶν ἐπαγωγῶν δὲ τούτων λόγων ἐνθουσιασθεὶς ὁ Φεραῖος Ῥήγας συνέλαβε τὸ σχέδιον τοῦ νὰ διεγείρῃ εἰς ἐπανάστασιν ἅπαν τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος· πρὸς τοῦτο συνέστησεν ἐν Βουκουρεστίῳ μυστικὴν ἐταιρείαν, τῆς ὁποίας μέλη ἔγιναν κλέφται, ἄρματωλοί, πλούσιοι ἔμποροι, ἐπίσκοποι καὶ προεστῶτες τῆς Ἑλλάδος. Διὰ νὰ φωτίσῃ δὲ περισσότερον τὸ πνεῦμα τῶν ὁμογενῶν του ἐχάραξε γεωγραφικὸν χάρτην τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας εἰς δώδεκα μεγάλα φύλλα καὶ συνέταξε στρατιωτικὸν ἐγκόλπιον καὶ ὕμνους θουρίους, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ κάλλιστος ἄρχεται οὕτως :

«Ὡς πότε παλληκάρια νὰ ζοῦμε 'ς τὰ στενά,
«μονάχοι σὰν λιοντάρια 'ς ταῖς ράχαις 'ς τὰ βουνά ;»

Διὰ τοῦ θουρίου τούτου ὁ Ῥήγας παρώτρυνε πάντας τοὺς ὑποδούλους χριστιανοὺς τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου νὰ ἐπαναστατήσωσι κατὰ τῶν τυράννων. Ἴνα δ' ἐκδώσῃ τὰ συγγράμματά του μετέβη εἰς Βιέννην καὶ ἐκεῖθεν ἠδυνήθη νὰ ἔλθῃ εἰς ἀλληλογραφίαν μὲ τὸν ἐν Ἰταλίᾳ θριαμβεύοντα στρατηγὸν Βοναπάρτην. Ἀφοῦ δὲ ἠξιώθη νὰ προσκληθῇ ὑπ' αὐτοῦ εἰς προσωπικὴν συνέντευξιν ἐν Βενετίᾳ, ἀνεχώρησε διὰ Τεργέστης εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην. Ἀλλὰ φθάσας εἰς Τεργέστην συνελήφθη ὑπὸ τῆς αὐστριακῆς ἀστυνομίας καὶ παρεδόθη εἰς τὸν πασᾶν τοῦ Βελιγραδίου, ὅπου διετάχθη ὁ διὰ τουφεκισμοῦ θάνατός του (1798). Ἀλλὰ πρὶν τουφεκισθῇ ἀνέκραξεν «οὕτως ἀποθνήσκουσι τὰ παλληκάρια· ἱκανὸν σπόρον ἔσπειρα καὶ θὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα, καθ' ἣν τὸ γένος μου θὰ θερίσῃ τοὺς γλυκεῖς αὐτοῦ καρπούς». Καὶ τῷ ὄντι ὁ Ῥήγας εἶχε προσελκύσῃ εἰς τὴν μυστικὴν του ἐταιρείαν καὶ πάντας τοὺς αὐτοκεφάλους Τούρκους, ὡς τὸν φοβερὸν Ἀλῆ-πασᾶν τῶν Ἰωαννίνων καὶ τὸν τολμηρὸν δυνάστην τῆς Βουλγαρίας Πασβάνογλουν, πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ τουρκικοῦ κηθεστῶτος. Πρὸ πάντων δὲ ὁ πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων ἦτο ὁ ὀπλίσας τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ διεγείρας αὐτοὺς εἰς ἐπανάστασιν.

Ἀλῆ-πασᾶς. Ὁ Ἀλῆς ὑπῆρξεν εἰς τῶν αἰτίων τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως· ἐγεννήθη δ' ἐν Τεπελενίῳ τῆς Ἀλβανίας ἐκ τοῦ μπέη αὐτοῦ Βελῆ καὶ τῷ 1768 ἦτο ἀρχηγὸς συμμορίας ληστῶν. Κατὰ πρόσκλησιν δὲ τοῦ σουλτάνου Μαχμουτ Γ' ἐτάχθη τῷ 1770 εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του. Ὡς τοιοῦτος ὁ Ἀλῆς πρῶτον ἐγένετο κύριος τοῦ πατρικοῦ του κτήματος Τεπελενίου διὰ τοῦ φόνου τῶν ἰσχυροτέρων κατοίκων καὶ ἔπειτα ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ διαδοχὴν τὰς κεφαλὰς τριῶν πασάδων τοῦ Δελβίνου. Εἰς ἀμοιβὴν δὲ τῆς πράξεως ταύτης ἔλαβε τὸν νομὸν τῆς Θεσσαλίας καὶ διὰ τοῦ κέρδους τῶν ἀρπαγῶν του ἠγόρασε παρὰ τοῦ διβανίου τὸ πασαλίκιον τῶν Ἰωαννίνων (1788). Ἀφοῦ δὲ τοιουτοτρόπως ἔγινε κύριος μεγάλου μέρους τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας, ἤρχισε νὰ ἐκτείνῃ τὴν κυριότητά του· ὑπέταξε τὴν Ἀκαρνανίαν, τὴν Βοιωτίαν καὶ τὸ ἥμισυ τῆς Μακεδονίας. Τοιοῦτος ὢν ὁ Ἀλῆς εἶχε στρατὸν περὶ τὰς 12,000 Ἀλβανούς καὶ θησαυρὸν μέγαν καὶ ἐκράτει ὑπὸ τὸν ζυγὸν περὶ τὰ 2,000,000

Ἀλβανούς, Ἑλληνας καὶ Τούρκους. Ἀλλὰ πλησίον τῆς ἐπικρατείας του ὑπῆρχον ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἀνεξάρτητοι οἱ Σουλιῶται.

Σουλιῶται καὶ πόλεμοι αὐτῶν καὶ Ἀλῆ - πασᾶ.
Οἱ Σουλιῶται ἦσαν Ἕλληνες καὶ Ἀλβανοί, οἵτινες κατὰ τὰ μέσα τοῦ 17 αἰῶνος, ἔν' ἀποφύγῃ τὰς ἀρπαγὰς τῶν Τούρκων, ἀπώκησαν ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς Κασσωπείας (Τσαμουριάς), ὑπεράνω τῶν χαραδρῶν τοῦ ποταμοῦ Ἀχέροντος, καὶ ἔκτισαν τὰ χωρία Σοῦλι, Κιάφαν καὶ ἐννέα ἄλλα. Ἡ πολεμικὴ δύναμις αὐτῶν ἀνῆρχετο εἰς 1500 ἄνδρας, οἵτινες ἦσαν ὑπὸ διαφόρους καπετάνους καὶ ἐν καιρῷ πολέμου ἀνεγνώριζον ἓνα πολέμαρχον. Οἱ Σουλιῶται ἔλαβον μέρος εἰς τὰς ἐπαναστάσεις, τὰς ὁποίας διήγειρεν ἡ αὐτοκράτειρα τῆς Ῥωσίας Αἰκατερίνη Β' κατὰ τὸ 1770 καὶ 1788. Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1790, ἀφ' οὗ ἐνίκησαν τὸν Ἀλῆ-πασᾶν καὶ ἐδίωξαν αὐτὸν μέχρι τῶν Ἰωαννίνων, ἀπέστειλαν πρεσβείαν εἰς τὴν Πετρούπολιν, ἔν' ἀναγγείλῃσι τὸ κατόρθωμά των καὶ ζητήσωσι τὰ ἀναγκαῖα χρήματα πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου. Ἀλλ' ἡ Αἰκατερίνη Β' ἀποβλέπουσα μᾶλλον εἰς τὸ συμφέρον αὐτῆς ἢ εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων συνέθετο, ὡς εἴρηται, τὴν συνθήκην τοῦ Ἰασίου μὲ τὴν Πύλην τῷ 1792. Ὀλίγῳ δὲ ὕστερον ὁ Ἀλῆς πάλιν ἐστράτευσε κατὰ τοῦ Σουλίου, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἠττήθη καὶ ἔκτοτε μέχρι τοῦ 1800 δὲν ἐτόλμησε νὰ προσβάλῃ τοὺς Σουλιώτας.

Ὠφελήματα Ἀλῆ-πασᾶ ἐκ τῶν πρὸς τοὺς Γάλλους σχέσεών του. Ὁ Ἀλῆ-πασᾶς κατορθώσας νὰ κερδίσῃ τὴν φιλίαν τοῦ ἐν Κερκύρᾳ ἐδρεύοντος Γάλλου διοικητοῦ Γεντίλῃ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὴν ἄδειαν τοῦ νὰ πλέῃ εἰς τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν τὴν νύκτα λοιπὸν τῆς παραμονῆς τοῦ Πάσχα ὁρμήσας ἐκ τοῦ λιμένος τοῦ Λουκόβου ἐκυρίευσεν τὴν Νίβιτσαν Βοῦβαν καὶ τὸν Ἅγιον Βασίλειον, τὰ ὁποῖα ἦσαν δύο χωρία ἀξιόλογα καίμενα ἐπὶ τῶν Ἀκροκεραυνίων ὀρέων, καὶ ἔσφαξεν ὁ αἰμοδόρος πάντας τοὺς χριστιανοὺς κατοίκους αὐτῶν. Ὁ Γεντίλῃς ἠγανάκτησε διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῆν, ἀλλ' ὁ Ἀλῆ-πασᾶς ἐπράυνεν αὐτὸν πολλαπλασιάσας τὰς ἐνδείξεις τῆς φιλίας του πρὸς τοὺς Γάλλους. Ὅτε δὲ τῷ 1798 ἐξερράγη ὁ πόλεμος μεταξὺ Γαλλίας καὶ Τουρκίας, ἀπέβαλε τὸ προσωπεῖον καὶ εὐθὺς ἀφῆρεσεν ἀπὸ τῶν Γάλλων τὴν Πρέβεζαν καὶ τὸ Βουθρωτόν. Μετὰ δὲ ταῦτα ὑπεστήριξε τοὺς συμμάχους Ῥώσους καὶ Γάλλους, οἵτινες ἐπολιόρκησαν τὴν Κέρκυραν. Ὁ δὲ διάδοχος τοῦ Γεντίλῃ Σιαβότος ἀντίστη γενναίως ὑπὲρ

τούς τρεῖς μῆνας, ὅτε δι' ἔλλειψιν τροφῶν ἠναγκάσθη τὸν Μάρτιον τοῦ 1799 νὰ παραδοθῇ διὰ συνθήκης, καθ' ἣν αἱ Ἰόνιοι νῆσοι ἐκήρύχθησαν αὐτόνομοι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Ῥώσων καὶ Τούρκων.

Πολιορκία Σουλίου ὑπὸ Ἀλῆ-πασᾶ καὶ παράδοσις αὐτοῦ (1800—1803). Ὁ Ἀλῆ-πασᾶς συλλέξας στρατὸν πολὺν ἐπῆλθε τὸν Μάρτιον τοῦ 1800 κατὰ τοῦ Σουλίου καὶ ἔμεινε πρὸ αὐτοῦ ἀνωφελῶς τρία ἔτη. Ἀλλὰ τέλος τὸ χρυσίον του κατώρθωσεν ὅ,τι δὲν εἶχον κατορθώσῃ τὰ ὅπλα του. Ὁ προδότης Πήλιος Γούσης ἐπώλησεν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ Βελῆν τὰς στενωπούς τῆς Κασσωπείας καὶ ὁ ἐχθρὸς εὐρέθη τότε εἰς τὸ μέσον τοῦ Σουλίου. Οἱ δὲ πρόμαχοι ἐγκλεισθέντες εἰς τὴν Ἀγίαν Παρασκευὴν ἠναγκάσθησαν δι' ἔλλειψιν τροφῶν καὶ ὕδατος νὰ παραδοθῶσι διὰ συνθήκης. Οὕτω τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1803 κατέλιπον οἱ Σουλιῶται τὴν πατρίδα των, διαιρεθέντες εἰς τρία σώματα. Ἐμειναν δὲ εἰς τὴν Ἀγίαν Παρασκευὴν ὁ μοναχὸς Σαμουήλ καὶ πέντε ἄλλοι ἄνδρες, ἵνα παραδώσωσι τὸν χῶρον καὶ λάβωσι κατὰ τὰ συντεθειμένα τὸ ἀντίτιμον τῶν ἐν αὐτῇ εὐρισκομένων ἐφοδίων τοῦ πολέμου. Ἀλλ' ὅτε προσῆλθον δύο Τούρκοι καὶ εἰς γραμματεὺς τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὅρων τούτων, ὁ Σαμουήλ ἀπειληθεὶς ἐκένωσε τὸ πιστόλιόν του εἰς τὴν ἀποθήκην τῆς πυρίτιδος καὶ ἔθαψεν ὑπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ τελευταίου ἐκείνου προμαχῶνος ἑαυτόν, τοὺς συναγωνιστάς του καὶ τοὺς Τούρκους.

Καταδίωξις Σουλιωτῶν ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ. Ὁ Ἀλῆ-πασᾶς ἀγανακτήσας διὰ τὴν ἡρωϊκὴν πρᾶξιν τοῦ Σαμουήλ διέταξε παρὰ τὴν συνθήκην τὴν καταδίωξιν τῶν Σουλιωτῶν. Οἱ ὑπὸ τὸν Φῶτον Τζαβέλλαν κατώρθωσαν νὰ διασωθῶσιν εἰς τὴν Πάργαν ἄνευ μεγάλης βλάβης· οἱ δὲ καταφυγόντες εἰς τὸ Ζάλογκον ἠγωνίσθησαν ἐκεῖ κατὰ τῶν Ἀλβανῶν ἐπὶ δύο ἡμέρας, ἕως οὗ ἐξέλιπον ἀπ' αὐτῶν αἱ τροφαί. Αἱ δὲ Σουλιώτιδες, καθὼς εἶδον τοῦτο, λαβοῦσαι ἢ μία τῆς ἄλλης τὴν χεῖρα ἤρχισαν χορεύουσαι τὸν συρτὸν καὶ ἄδουσαι τὸ πολεμικὸν ᾠσμὰ τῆς φυλῆς των κατεκρήμνισαν ἑαυτάς εἰς τὸν Ἀχέροντα ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλην πᾶσαι 60 τὸν ἀριθμόν. Οἱ δὲ ἄνδρες ἐπεχείρησαν νυκτερινὴν ἐφοδον, καθ' ἣν ἐξ 800 διεσώθησαν εἰς τὴν Πάργαν 150 μόνον. Οἱ δὲ καταφυγόντες εἰς τὴν Ῥανιάσαν, ἀφοῦ ἀντέστησαν ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου μέχρι τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1804, ὑπέκυψαν τέλος εἰς τὴν ὑπερτέραν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐξ αὐτῶν μόλις 45 διεξέφυγον ὑπὸ τὸν Χρῆστον Μπότσαρην εἰς τὴν Πάργαν. Ἐκ

τῆς Πάργας ἀπῆλθον οἱ περισωθέντες Σουλιῶται εἰς τὴν Κέρκυραν, ὅθεν μετὰ 17 ἔτη ἐπέπρωτο νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα των καὶ ν' ἀρχίσωσι πρῶτοι ἐκ τῶν Ἑλλήνων τὸν μέγαν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα.

‘Ο **Ἀλῆ-πασᾶς κατὰ κλεφτῶν καὶ ἀρματωλῶν.** Μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Σουλίου ὁ Ἀλῆ-πασᾶς ἐπῆλθε κατὰ τῶν κλεφτῶν καὶ ἀρματωλῶν, οἵτινες παρεκινοῦντο εἰς ἐπανάστασιν ὑπὸ τῶν ἐν Ἑπτανήσῳ Ῥώσων, οἵτινες ἀπὸ τοῦ 1802 εἶχον μόνοι ἀναλάβῃ τὴν προστασίαν αὐτῆς ὡς ἰσχυρότεροι. Ὁ Νίκος Τσάρας, ὅστις μετὰ 550 μαχητῶν διέτρεχε τὴν Μακεδονίαν, ἵνα βοηθήσῃ τοὺς Σέρβους ἀγωνιζομένους κατὰ τῶν Τούρκων, ἠττήθη ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ καὶ ἠναγκάσθη νὰ κάταφύγῃ εἰς τὴν Σκόπελον· ὁ δὲ Κατσαντώνης, ὅστις ἐδοκίμασε νὰ ἐπαναστατήσῃ τὴν Αἰτωλίαν, ἀπέτυχε καὶ ὕστερον συλληφθεὶς ὑπέστη τὸν διὰ τοῦ τροχοῦ θάνατον. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Κατσαντώνης ἐλάμβανεν οἰκτρὸν τέλος ἐν Ἰωαννίνοις, ἡ Ἑπτάνησος περιήρχετο πάλιν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Γάλλων διὰ τῆς ἐν Τιλσίττῃ εἰρήνης (1807). Ὁ δὲ Παπαευθύμιος Βλαχάδας, ὅστις ὕψωσε τῷ 1808 τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὰ Χασιά τοῦ Ὀλύμπου, προσβληθεὶς ἀπροόπτως ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ ἠττήθη καὶ μόλις ἠδυνήθη νὰ σωθῇ. Ἀλλὰ βραδύτερον συλληφθεὶς ἐξ ἐνέδρας ὑπέστη ἐν Ἰωαννίνοις θάνατον ὀδυνηρότατον.

Ἑταιρεία Φιλομούσων. Κατὰ τὸ ἔτος 1812 συνεστάθη ἐν Ἀθήναις ἡ ἐταιρεία τῶν Φιλομούσων, ἣτις σκοπὸν εἶχε τὴν διάσωσιν τῶν φθειρομένων καὶ ἀρπαζομένων ἐνδόξων μνημείων τῆς ἀρχαιότητος καὶ συγχρόνως τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς Ἑλληνικῆς νεολαίας διὰ συστάσεως σχολείων. Οἱ ἰδρυταὶ τῆς ἐταιρείας πρὸς τελειότεραν μόρφωσιν αὐτῆς ἔγραψαν πρὸς τὸν ἐν Βιέννῃ διατρίβοντα λόγιον ἄνδρα Ἀνθιμον Γαζῆν, ἵνα ἐπικαλεσθῇ τὴν συνδρομὴν τῶν ἐκεῖ κατοικούντων καὶ τῶν πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης διεσπαρμένων Ἑλλήνων. Ὁ Γαζῆς ἀνεκοίνωσεν αὐτὰ πρὸς τὸν τότε ὑπουργὸν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας Ἀλεξάνδρου Α' Ἰωάννην Καποδίστριαν καὶ διὰ τῆς δραστηρίου ἐνεργείας αὐτοῦ ἐφιλοτιμήθησαν νὰ γίνωσι χορηγοὶ γενναῖοι τοῦ ἀγαθοεργοῦ τούτου ἰδρύματος ὅχι μόνον πολλοὶ τῶν εὐπόρων ἐμπόρων, ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς, βασιλόπαιδες καὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς ἄνδρες.

Ἑταιρεία τῶν Φιλικῶν. Τρεῖς ὁμόφρονες ἄνδρες, ὁ Σκουφᾶς, ὁ Τσακάλωφ καὶ ὁ Ξάνθος, συνέστησαν ἐν Ὀδησσῷ τὴν μυστικὴν ἐταιρείαν τῶν Φιλικῶν, ἣτις σκοπὸν εἶχε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλά-

δος. Οἱ ἑταῖροι ὠρκίζοντο νὰ θέσωσιν ὅλην αὐτῶν τὴν περιουσίαν ὑπὲρ τῆς ἑταιρείας, νὰ εἶναι πάντοτε ἑτοιμοὶ νὰ θυσιάζωσι τὴν ζωὴν των καὶ νὰ τηρῶσι μεγάλην σιγὴν περὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ τῶν σκοπῶν αὐτῆς. Ἡ μυστικὴ αὕτη ἑταιρεία κατ' ἀρχὰς συνεχέετο μετὰ μεγάλης ἐπιτηδειότητος μὲ τὴν φανεράν καὶ ἀνύποπτον τῶν Φιλομούσων· διότι ὁ Καποδίστριας, ὅστις ἦτο πασίγνωστος προστάτης τῆς Φιλομούσου ἑταιρείας, ἐλέγετο καὶ τῆς Φιλικῆς ὡς μυστικὸς προστάτης καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος. Ἡ σύμπτωσις αὕτη καὶ πρὸ πάντων τὸ περιστατικόν, ὅτι ἡ ἑταιρεία τῶν Φιλικῶν ἔλαβε τὴν ὑπαρξίν αὐτῆς ἐντὸς τῆς Ῥωσσίας ἐνίσχυσε τὴν παραδοχὴν καὶ τὴν διάδοσιν αὐτῆς· ὥστε οἱ πρῶτοι καὶ θερμότατοι ἑταῖροι ἦσαν ἐξ ἐκείνων τῶν Ἑλλήνων, ὅσοι ἔζων ἐν Ὁδησσῷ καὶ Μόσχῃ. Κατὰ δὲ τὸ 1819 ἔγιναν μέλη τῆς Φιλικῆς ἑταιρείας οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν Πελοποννήσῳ προεστώτων, ἀρχιερέων καὶ κλεφτῶν· ἄλλ' ἐνθουσιωδέστατοι ὀπαδοὶ αὐτῆς ἐδείχθησαν, ὅσοι τῶν Ἑλλήνων εἶχον λάβῃ ὑπηρεσίαν εἰς τὸν ἐν Ἑπτανήσῳ Ῥωσσικόν, γαλλικόν καὶ ἀγγλικόν στρατόν. Ἐκ τῆς Ἑπτανήσου καὶ ἐκ τῆς Ὁδησσοῦ διεσπάρησαν ἀπόστολοι εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔξω αὐτῆς, ὅπου ὑπῆρχον Ἕλληνες, καὶ κατήχουν πανταχοῦ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει. Κατ' αὐτὸν λοιπὸν τὸν τρόπον παρεσκευάζετο ὁ μέγας ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγὼν τῆς Ἑλλάδος.

Πώλησις Πάργας ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας. Ἡ Πάργα ἀνῆκεν εἰς τὴν Ἑπτανήσον, ἣτις ἀπὸ τοῦ 1815 εἶχε κηρυχθῇ πολιτεία ἐλευθέρα καὶ αὐτόνομος ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας. Ἀλλ' αἴφνης τῷ 1819 ἐπωλήθη ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας εἰς τὸν Ἀλῆ-πασᾶν ἀντὶ 150 χιλ. λιρῶν. Ἐν ᾧ δὲ οἱ Ἀγγλοὶ κατεβίβαζον ἀπὸ τῶν πύργων τῆς Πάργας τὴν ἀγγλικὴν σημαίαν, ἔν' ἀντ' αὐτῆς ὑψωθῇ ἡ ἡμισέληνος, οἱ δυστυχεῖς Πάργιοι ἤνοιξαν τοὺς τάφους, συνήθροισαν τὰ ὅσῃ τῶν πατέρων των, τὰ ἔκασαν ἐν τῇ πλατείᾳ καὶ ἀπῆλθον εἰς Κέρκυραν φέροντες μεθ' ἑαυτῶν τὴν τέφραν τῶν ὁσῶν ὡς τὸ πολυτιμότεον λείψανον τῆς πατρίδος των. Τὸ πάθημα τῆς Πάργας ἐπροξένησε πανταχοῦ μεγίστην ἀγανάκτησιν. Ἐκτοτε ἡ Φιλικὴ ἑταιρεία ἐπολλαπλασίασε τὰς ἐνεργείας της· προέτρεπε τοὺς λαοὺς νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα τῶν Παργίων καὶ μὴ ἀνέχωνται τὸν τουρκικὸν ζυγόν. Ἀλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὸν σκοπὸν αὐτῆς, ἦτο ἡ ἐπελθοῦσα ἀποστασία τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ.

Ἀποστασία Ἀλῆ-πασᾶ καὶ θάνατος αὐτοῦ. Ὁ διά-

σημος συγγενῆς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ Πασόμπεης γενόμενος ἐχθρὸς του καὶ καταδιωκόμενος ὑπ' αὐτοῦ κατέφυγεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου κατώρθωσε νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὰ συμβούλια τοῦ σουλτάνου Μαχμούτ Β'. Ὁ δὲ Ἀλῆ-πασᾶς ἐταράχθη ἅμα ἔμαθε τὴν ὕψωσιν τοῦ ἐχθροῦ του καὶ διὰ τοῦτο διέταξε τρεῖς μισθωτοὺς Ἀλβανοὺς νὰ τὸν δολοφονήσωσιν ἐν τῷ τζαμίῳ τῆς Ἀγίας Σοφίας, καθ' ἣν ὥραν ὁ σουλτᾶνος ἤθελε προσεύχεσθαι. Οἱ δολοφόνοι ἐπυροβόλησαν, ἀλλ' ἀπέτυχον καὶ συλληφθέντες ὡμολόγησαν ὅτι ἦσαν ὄργανα τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ. Καὶ οὗτοι μὲν ἀπηγχονίσθησαν, ὁ δὲ Ἀλῆ-πασᾶς ἐκηρύχθη ἔνοχος ἐσχάτης προδοσίας καὶ ὁ Πασόμπεης διορισθεὶς πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων ἐστράτευσεν εἰς τὴν Ἥπειρον. Ὁ δὲ Ἀλῆ-πασᾶς, ἵνα διεγείρῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοὺς Ἕλληνας, τῶν ὁποίων τὸν ἐξολοθρευμὸν εἶχεν ἐπιζητήσῃ, ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς ἄφθονα χρήματα καὶ ὅπλα καὶ ἐκήρυξε τὴν ἄφεσιν τῶν φόρων, τοὺς ὁποίους ἐπλήρωνον εἰς τὸν οἶκόν του· ὅθεν οἱ ἄρματωλοὶ Ὀδυσσεύς, Διάκος, Μάρκος Μπότσαρης, Καραϊσκάκης καὶ ἄλλοι ἐτάχθησαν ὑπὸ τὰς σημαίας του. Ἀλλ' ὁ Ἀλῆ-πασᾶς, ἡττηθεὶς καὶ ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν κυριωτάτων Ἀλβανῶν ἀξιωματικῶν του καὶ ὑπὸ τῶν δύο τοῦ υἱῶν Βελῆ καὶ Μουκτάρ, ἐνεκλείσθη εἰς τὰ Ἰωάννινα. Ἡ δὲ φρουρὰ αὐτοῦ ἀνερχομένη εἰς 6000 μαχητὰς ἀπέκρουσε διὰ τολμηρᾶς ἐξόδου τὸν στρατὸν τοῦ Πασόμπεη. Τότε δὲ ὁ Πασόμπεης κατὰ διαταγὴν τοῦ σουλτάνου προσεκάλεσεν ἐκ τῶν Ἰονίων νήσων τοὺς ἀδιαλλάκτους ἐχθροὺς τοῦ Ἀλῆ, τοὺς ἀνδρείους Σουλιώτας, ὑποσχεθεὶς εἰς αὐτοὺς ἀμοιβὴν μεγάλην. Οἱ Σουλιῶται ἐλθόντες προσήνεγκον σπουδαίαν συνδρομὴν, ἀλλὰ μὴ λαβόντες τὴν ὑποσχεθεῖσαν ἀμοιβὴν συνεμάχησαν μὲ τὸν πολιορκούμενον Ἀλῆ-πασᾶν. Οὕτω τὴν 6 Δεκεμβρίου 1820 κατέλιπον τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον καὶ ἀνακτήσαντες τὸ Σοῦλι ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ δὲ Ἀλῆ-πασᾶς ἐλπίζων εἰς τὴν βοήθειαν αὐτῶν ἐπεχείρησεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 1821 τολμηρὰν ἐξοδον, ἀλλ' ἀπεκρούσθη μετὰ μεγάλης ζημίας· διότι οἱ Σουλιῶται ἀπέβλεπον μᾶλλον εἰς τὸ ἴδιον ὄφελος παρὰ εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ πολιορκουμένου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πολιορκία παρετείνετο, ὁ σουλτᾶνος ἀπέλυσεν τὸν Πασόμπεην καὶ διώρισε ἀντ' αὐτοῦ τὸν πολεμικώτατον πασᾶν τῆς Πελοποννήσου Χουρσίτ, ὅστις κατώρθωσε τὴν 5 Φεβρουαρίου τοῦ 1822 νὰ φονεύσῃ διὰ προδοσίας τὸν Ἀλῆ-πασᾶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

ΜΕΓΑΛΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ (1821—1828)

Ἡ ἐν Ῥουμουνία ἐπανάστασις ὑπὸ Ὑψηλάντου (1821). Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἦτο υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Κωνσταντίνου. Ὡς συνταγματάρχης τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ ἐπολέμησε γενναίως εἰς διαφόρους μάχας κατὰ τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος, εἰς δὲ τὴν μεγάλην μάχην τῆς Λειψίας ἀπώλεσε τὴν δεξιάν του χεῖρα ὑπὸ γαλλικοῦ τηλεβόλου (1813). Μετὰ δύο δ' ἔτη ἔγινεν ὑπασπιστὴς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας Ἀλεξάνδρου καὶ τῷ 1817 προήχθη εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ὑποστρατήγου. Τὴν 24 Ἀπριλίου 1820 διωρίσθη γενικὸς ἀρχηγὸς τῆς Φιλικῆς ἐταιρείας καὶ ἐλθὼν εἰς τὸ Ἰάσιον τῆς Μολδαβίας ἐξέδωκε τὴν 24 Φεβρουαρίου 1821 ἐνθουσιώδη προκήρυξιν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ ἔλεγε σὺν ἄλλοις ὅτι μεγάλη τις δύναμις ἦτο διατεθειμένη νὰ προστατεύσῃ τὰ δίκαια αὐτῶν. Εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἐκηρύχθησαν ἐπαναστάται ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας Μιχαήλ Σοῦτσος, ὁ ἀνδρεῖος ἀρματωλὸς Γεωργάκης Ὀλύμπιος, ὁ ὀπλιτάρχης Φαρμάκης, ὁ χιλιάρχος Σάββας, ὁ ἐξοχος στρατιωτικὸς Θεόδωρος Βλαδιμηρέσκος καὶ ἄλλοι πολλοί. Ἐν Φωξάνῃ ὁ Ὑψηλάντης ἐσχημάτισε κατὰ τὸ ἀρχαῖον θηβαϊκὸν παράδειγμα τὸν ἱερὸν λόχον ἐκ 500 νέων, οἵτινες ὤμοσαν νὰ νικήσωσιν ἢ ν' ἀποθάνωσιν. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἐκ τῆς Φωξάνης ἐπορεύετο εἰς Βουκουρέστιον, ἐνέσκηψεν εἰς τὴν κεφαλὴν του ὡς κεραυνὸς ἡ ἀποδοκιμασία τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας Ἀλεξάνδρου καὶ ὁ ἀφορισμὸς τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου Ε'. Ἡ εἶδησις αὕτη μετέβαλε τὰ φρονήματα τοῦ Βλαδιμηρέσκου, τοῦ Σάββα καὶ ἄλλων Ῥουμούνων· ὅθεν ὁ ἀνδρεῖος Ἀθανάσιος Καρπενησιώτης ἠττήθη τὸν Μάϊον ἐν Γαλαζίῳ καὶ ὁ ἱερὸς λόχος τὸν Ἰούνιον παρὰ τὸ Δραγατσάνιον. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ὁ Ὑψηλάντης ἀπελπισθεὶς κατέφυγεν εἰς τὴν Αὐστροίαν, ἀλλὰ συλληφθεὶς ἐφυλακίσθη εἰς τὸ φρούριον τῆς Μουγκάτζης. Μετὰ ἐξαετῇ δὲ εἰρκτὴν ἀπεφυλακίσθη τῇ μεσιτείᾳ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας Νικολάου, ἀλλ' ἀπέθανε τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐν Βιέννῃ.

Τὰ μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Ὑψηλάντου. Μετὰ τὴν φυγὴν

τοῦ Ὑψηλάντου τὰ πάντα παρέλυσαν· διότι οἱ Τοῦρκοι διήρχοντο πλέον ἀκωλύτως τὰς Ἡγεμονίας καὶ διεσκόρπιζον τοὺς ἐπαναστάτας. Ὁ Ἀθανάσιος Καρπενησιώτης ἔπεσεν ἐν Σκουλενίῳ μετὰ 300 ἀνδρείων μαχητῶν, ἀφοῦ ἔπραξεν ἔργα λαμπρὰ καὶ θαυμαστὰ (17 Ἰουνίου). Ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος καὶ ὁ Φαρμάκης μετὰ 350 μαχητῶν προσεβλήθησαν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Σέκου ὑπὸ 2000 Τούρκων. Καὶ ὁ μὲν Ὀλύμπιος, ὅστις εἶχε καταφύγη εἰς τὸ κωδωνοστάσιον τοῦ ναοῦ, ἔβαλε πῦρ εἰς πῖθον πυρίτιδος καὶ συνεκάη μετὰ 11 ὀπαδῶν του καὶ τῶν εἰσορμησάντων Τούρκων· ὁ δὲ Φαρμάκης, ὅστις ἦτο ἐν τῇ μονῇ, παρεδόθη ἐπὶ συνθήκῃ τῇ 23 Σεπτεμβρίου μετὰ 200 μαχητῶν. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι παρὰ τὴν συνθήκην τοὺς μὲν μαχητὰς ἐφόνευσαν ἀμέσως, τὸν δὲ Φαρμάκην ἀπέστειλαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου βασανισθεὶς ἐκαρτατομήθη. Τοιουτοτρόπως ἐτελείωσεν ἡ ἐν Ῥουμουνίᾳ ἐπανάστασις.

Ἑκρηγίς ἐπαναστάσεως ἐν Ἑλλάδι. Ἡ σημαία τῆς ἐλευθερίας ἐν Ἑλλάδι ὑψώθη πρὸ τῆς 25 Μαρτίου, ἥτις ἡμέρα εἶχεν ὀρισθῇ ὑπὸ τῆς Φιλικῆς ἐταιρείας· διότι ἡ πολιορκία τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, ἡ ἐπανάστασις τῶν Σουλιωτῶν ἐπὶ τῆς Κασσωπείας καὶ τοῦ Ὑψηλάντου ἐν τῇ Ῥουμουνίᾳ ἐπενήργησαν πολὺ εἰς τὸ πνεῦμα τῶν Πελοποννησίων.

Τὰ ἐν Πελοποννήσῳ γεγονότα τοῦ 1821. Μετὰ τινὰς βιαιοπραγίας τῶν κλεφτῶν Σολιώτη καὶ Χονδρογιάννη ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καλαβρύτων ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης, ὁ Ἀνδρέας Λόντος καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῶν Πατρῶν Γερμανὸς εἰσῆλθον εἰς Πάτρας μετὰ 10,000 ὀπλοφόρων καὶ ἐπολιόρκησαν τοὺς Τούρκους ἐν τῷ φρουρίῳ (22 Μαρτίου). Τὴν αὐτὴν ἡμέραν καὶ ὁ ἡγεμὼν τῆς Μάνης Πέτρος Μαυρομιχάλης ὁ συνήθως καλούμενος Πετρόμπεϊς ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, Παπαφλέσα καὶ ἄλλων εἰσῆλθεν εἰς τὰς Καλάμας νικητῆς. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῶν Καλαμῶν ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Δεληγιάννης, ὁ Πλαπούτας καὶ οἱ Μαυρομιχάλαι Ἡλίας καὶ Κυριακούλης ἐπολιόρκησαν τὴν Τρίπολιν, ἥτις ἦτο ἡ καθέδρα τοῦ διοικητοῦ τῆς Πελοποννήσου Χουρσίτ. Ὁ δὲ Χουρσίτ, ὅστις ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου ἐπολιόρκει τὸν Ἀλῆ-πασᾶν ἐν Ἰωαννίνοις, ἀπέστειλε τὸν Μουσταφάμπεϊν ἐξ Ἰωαννίνων, ἵνα λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως. Ὁ Μουσταφᾶς ἀπέβη εἰς Πάτρας, ὅπου εἶχεν ἐγκατασταθῇ ὁ πασᾶς τῆς Εὐβοίας Ἰουσούφ, διασκορπίσας τοὺς πολιορκητὰς τοῦ φρουρίου. Ἐκεῖθεν προὔχωρησεν εἰς τὴν παραλίαν τοῦ κορινθιακοῦ κόλ-

που, ἔκαυσε τὸ Αἶγιον, καὶ εἰσχωρήσας διὰ τῶν Δερβενακίων εἰς τὴν Ἀργολίδα ἔφθασεν εἰς Τρίπολιν τὴν 6 Μαΐου. Ἀλλ' ὁ ἀγέρωχος Μουσταφᾶς ἠττήθη ἐν Βαλτετσίῳ τὴν 13 Μαΐου καὶ μετὰ μίαν ἐβδομάδα ἐν Βερβένοις καὶ ἐν Δολιανοῖς, ὅπου ὁ Νικήτας Σταματελόπουλος ὁ συνήθως ὀνομαζόμενος Νικηταρᾶς ἐπωνομάσθη Τουρκοφάγος. Μετὰ τὰς νίκας ταύτας οἱ μὲν Ἕλληνες ἔγιναν κύριοι ἀπάσης τῆς χώρας, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐκλείσθησαν εἰς τὰ φρούρια, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν Μονεμβασία παρεδόθη τὸν Ἰούλιον, ὁ δὲ Ναυαρῖνος τὸν Αὔγουστον. Ἐκτοτε ἡ Τρίπολις ἐπολιρκήθη στενώτερον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου Δημητρίου καὶ τὴν 23 Σεπτεμβρίου ἐκυριεύθη ἐξ ἐφόδου καὶ ὀλίγῳ ὕστερον παρεδόθη εἰς τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην ὁ Ἀκροκόρινθος ἡ κλεῖς τῆς Πελοποννήσου.

Τὰ ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι γεγονότα τοῦ 1821. Ὁ Ὁμέρ Βρυώνης καὶ ὁ Κιοσσὲ Μεχμέτ πασᾶς ἐστάλησαν ἐξ Ἰωαννίνων εἰς τὴν ἀνατολικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα μετὰ 9000 μαχητῶν, ἵνα καταστείλωσι τὴν ἐν αὐτῇ ἐπανάστασιν. Τὴν δὲ προχώρησιν αὐτῶν ἠθέλησαν νὰ ἐμποδίσωσιν ἐν Θερμοπύλαις ὁ Διαῆκος, ὁ Πανουργιᾶς καὶ ὁ Δυοβουνιώτης· ἀλλὰ μετὰ μάχην μανιώδη ὁ μὲν Πανουργιᾶς καὶ ὁ Δυοβουνιώτης ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, ὁ δὲ Διαῆκος, ὅστις ἐφρούρει τὴν γέφυραν τῆς Ἀλαμάνας, ἠχμαλωτίσθη τετρωμένος καὶ ἀρνηθεὶς ν' ἀλλάξῃ τὴν πίστιν του ἐσουδλίσθη τὴν 23 Ἀπριλίου καὶ ἀνεστηλῶθη παρὰ τὴν Λαμίαν. Οἱ Ἕλληνες ὁμῶς ἐξεδίκησαν τὸν θάνατον αὐτοῦ· ὁ μὲν Ὀδυσσεὺς μετὰ 120 ἀνδρείων ὀπλοφόρων ὀχυρωθεὶς εἰς τὸ Χάνι τῆς Γραβιάς ἀντέστη καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν εἰς τὰς ἐπανειλημμένας ἐφόδους τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη, καθ' ἃς ἐφόνευσεν ὑπὲρ τοὺς 300, καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν νύκτα ἐξῆλθε καὶ διήλασε ξιφήρης τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον, ἀποβαλὼν 6 μόνον νεκρούς· ὁ δὲ Πανουργιᾶς, Δυοβουνιώτης καὶ Γκούρας μετὰ 1600 ἀνδρῶν ἐνίκησαν εἰς τὴν λεωφόρον τῶν Βασιλικῶν τὸν Βεϋράμ πασᾶν, ὁ ὁποῖος ἤρχετο ἐκ τῆς Λαμίας μετὰ 8,000 μαχητῶν, καὶ ἐφόνευσαν ἐξ αὐτῶν περὶ τοὺς 700.

Τὰ κατὰ θάλασσαν γεγονότα τοῦ 1821. Ἐκ τῶν νησιωτῶν πρῶτοι ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως οἱ Σπετσιῶται καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ Ψαριανοὶ καὶ οἱ Ὑδραῖοι. Οἱ νησιῶται οὗτοι εἶχον 176 ἐμπορικὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα εὐκόλως μετέβαλον εἰς πολεμικά. Οἱ Σπετσιῶται ἐπολιόρκησαν τὸ Ναύπλιον καὶ τὴν Μονεμβασίαν, ἥτις παρεδόθη, ὡς εἴρηται, τὸν Ἰούλιον. Ἐκ τῆς Μονεμβασίας ἐπλευσαν

εἰς τὴν Μῆλον καὶ συνέλαβον δύο τουρκικὰ πλοῖα. Ὁ Ψαριανὸς Νικολῆς Παπαποστόλης ἐβύθισε παρὰ τὴν Σμύρνην πέντε ἐχθρικὰ πλοῖα, ὁ δὲ ἀνδρεῖος Παπανικολῆς ἐπυρπόλησεν ἐν τῷ λιμένι τῆς Ἑρεσοῦ φρεγάταν, ἣτις ὠνομάζετο Κολοσσός, καὶ ἠνάγκασε τὸν τουρκικὸν στόλον νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸν Ἑλλήσποντον.

Ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐθνικὴ συνέλευσις. Τὴν 28 Δεκεμβρίου 1821 συνῆλθεν ἐν Ἐπιδαύρῳ ἡ πρώτη ἐθνικὴ συνέλευσις τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐψήφισε τὸ προσωρινὸν πολίτευμα, τὸ ὁποῖον ἀνεγνώριζε δύο ἐνιαυσίους ἐξουσίας, τὴν ἐκτελεστικὴν καὶ τὴν βουλευτικὴν. Καὶ τῆς μὲν ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας πρόεδρος ἐξελέγη ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδαῆτος, ὅστις ἀνέθηκε τὸν σχηματισμὸν τοῦ ὑπουργείου εἰς τὸν Θεόδωρον Νέγρην, τῆς δὲ βουλευτικῆς ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης. Μετὰ ταῦτα ἡ συνέλευσις ἐδέχθη ὡς σύμβολον τῆς ἐθνικῆς σφραγίδος τὴν Ἀθηνᾶν καὶ ὡς σημαίαν ἐθνικὴν τὴν κυανόλευκον. Τέλος δὲ τὴν 15 Ἰανουαρίου 1822 διελύθη, ἀφοῦ ἐξέδωκε προκήρυξιν δικαιολογοῦσαν τὴν ἐπανάστασιν καὶ προτρέπουσαν τοὺς Ἕλληνας εἰς ὁμόνοιαν.

Δράμαλης καὶ ἄλωσις Ναυπλίου ὑπὸ Ἑλλήνων (1822). Ὁ Δράμαλης μετὰ 30,000 πεζῶν καὶ ἱππέων διαβάς τὰς Θερμοπύλας ἐλεηλάτησε τὴν Φωκίδα, τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Ἀττικὴν. Ἐκεῖθεν χωρὶς νὰ χρονοτριβήσῃ εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἥτις πρὸ ὀλίγου εἶχε παραδοθῇ εἰς τοὺς Ἕλληνας, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐκυρίευσεν τὸν Ἀκροκόρινθον καὶ ἐστρατοπέδευσε ἐν Ἀργεῖ. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ Ὑψηλάντης ἐνεκλείσθη μετὰ τολμηρῶν τινων μαχητῶν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τοῦ Ἀργους Λάρισαν καὶ ἐμπόδισε τὴν προχώρησιν τοῦ Δράμαλη, ἕως οὗ ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ἄλλοι ὀπλιτάρχαι τῆς Πελοποννήσου ἔφθασαν μετὰ 10,000 ὀπλοφόρων καὶ ὠχυρώθησαν εἰς τοὺς Μύλους. Ὁ δὲ Δράμαλης στερούμενος τροφῶν ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Κόρινθον, ἵνα προμηθευθῇ ἐκεῖ τροφάς. Ἀλλ' ὁ Κολοκοτρώνης, Ὑψηλάντης, Πλαπούτας, Μαυρομιχάλης, Νικηταρᾶς καὶ Παπαφλέσας προπορευθέντες αὐτοῦ κατέλαβον τὰ Δερβενάκια. Ὡστε οἱ Τοῦρκοι προσβληθέντες εἰς τὰ στενὰ τοῦ Ἀγίου Σώστη καὶ τοῦ Ἀγιονορίου τὴν 26 καὶ 28 Ἰουλίου ἔπαθον ἐν αὐτοῖς μεγάλην καταστροφὴν. Ὁ δὲ Δράμαλης ἐνεκλείσθη μετὰ τοῦ περισωθέντος στρατοῦ του εἰς τὸν Ἀκροκόρινθον καὶ τὴν 23 Ὀκτωβρίου ἀπέθανεν ἐκ τῶν πληγῶν του καὶ ἐκ τῆς λύπης του. Τὸ δὲ πολιορκούμενον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Ναύπλιον μὴ λαβὼν

βοήθειαν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ὅθεν περιέμενε, παρεδόθη τὴν 30 Νοεμβρίου 1822 εἰς τὸν Κολοκοτρώνην.

Ἀτυχεῖς ἐκστρατεῖαι ὑπὲρ Σουλιωτῶν (1822). Οἱ Σουλιῶται ἠγωνίζοντο τὸν ἱερὸν ἀγῶνα ἀπὸ τῆς 6 Δεκεμβρίου 1820. Ἀλλὰ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ περιῆλθον εἰς μέγαν κίνδυνον· διότι ὅλος ὁ πολιορκῶν τὰ Ἰωάννινα στρατὸς τοῦ Χουρσίτ ἐστράφη κατὰ τοῦ Σουλίου. Ὅθεν ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις κατ' αἵτησιν τῶν Σουλιωτῶν ἀπεφάσισε νὰ βοηθήσῃ αὐτούς. Ἡ μὲν μία βοήθεια ἐστάλη κατὰ θάλασσαν ἐκ Μεσολογγίου ὑπὸ τὸν Κυριακούλην Μαυρομιχάλην, ὅστις κατέπλευσε μετὰ 500 Μανιατῶν εἰς τὸν λιμένα τῆς Σπλάντζας (3 Ἰουλίου). Ἀλλ' ἅμα οὗτοι ἀπέβησαν, προσεβλήθησαν ὑπὸ 3,000 Τούρκων καὶ ἠναγκάσθησαν μετὰ μιᾶς ἡμέρας μάχην, καθ' ἣν ἔπεσε καὶ ὁ Μαυρομιχάλης, νὰ ἐπιστρέψωσιν οἱ περισωθέντες εἰς Μεσολόγγιον, ὅπου ἐτάφη ὁ νεκρὸς τοῦ ἀνδρείου Κυριακούλη μεγαλοπρεπῶς. Ἡ δὲ ἄλλη βοήθεια ἐστάλη κατὰ γῆν ὑπὸ τὸν Μαυροκορδαῆτον, ὅστις ἐκίνησεν ἐκ Μεσολογγίου τὴν 1 Ἰουλίου μετὰ 3,000 τακτικῶν, φιλελλήνων καὶ ἄλλων μαχίμων ἀνδρῶν. Ἀλλ' ὁ ἐλληνικὸς οὗτος στρατὸς ἔπαθεν ἥτταν ὀλοσχερῇ ἐν Πέτᾳ ὑπὸ τοῦ Ρεσίτ-πασᾶ, τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ὠνόμαζον Κιουταχῆ, διότι ὁ ὀπλιτάρχης Γῶγος Μπακόλας ἐγκατέλειψε τὴν ἐπίκαιρον θέσιν του. Ἀφοῦ δὲ τοιουτοτρόπως ἀπέτυχον καὶ αἱ δύο ἐπικουρίαι, οἱ Σουλιῶται ἀντιστάντες μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ δεχθῶσι τοὺς ὄρους τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη, καθ' οὓς ὥφειλον ν' ἀπέλθωσιν εἰς τὴν Ἐπτάνησον ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου. Οὕτω λοιπὸν κατέλιπον καὶ πάλιν τὴν γενέθλιον αὐτῶν γῆν· μέρος μὲν αὐτῶν διέβη εἰς τὴν Ἐπτάνησον, τὸ δ' ἕτερον ἠνώθη μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων καὶ ἐξηκολούθησε νὰ χύνη τὸ αἷμά του ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας.

Πρώτη πολιορκία Μεσολογγίου (1822). Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τοῦ Σουλίου ὁ Ὁμέρ Βρυώνης καὶ ὁ Κιουταχῆς ἐπολιόρκησαν τὸ Μεσολόγγιον ἀπὸ γῆς μετὰ 11,000 στρατιωτῶν, ὁ δὲ φρούραρχος τῶν Πατρῶν Ἰουσοῦφ ἀπέκλεισεν αὐτὸ ἀπὸ θαλάσσης. Ὁ περίβολος τῆς πόλεως ἦτο ἐτοιμόρροπος καὶ οἱ ὑπερασπισταὶ αὐτῆς ὑπὸ τὸν Μαυροκορδαῆτον καὶ Μᾶρκον Μπότσαρην ἦσαν περὶ τοὺς 600. Οἱ δὲ Τούρκοι ἀντὶ νὰ προσβάλωσιν ἀμέσως τὸ Μεσολόγγιον ἀπώλεσαν πολύτιμον χρόνον εἰς διαπραγματεύσεις περὶ παραδόσεως, τὰς ὁποίας οἱ πολιορκούμενοι παρέτεινον ἐπίτηδες, ἕως οὗ ἔφθασεν ἐπικουρία ἰκανὴ

ἐκ τῆς Πελοποννήσου. Τότε ὁ Μαυροκορδαῖος καὶ ὁ Μπότσαρης ἐμή-
νυσαν εἰς τὸν Ὁμέρ Βρυώνην, μεθ' οὗ ἐγίνοντο αἱ διαπραγματεύσεις
« ἂν πράγματι θέλῃ νὰ κυριεύσῃ τὸ Μεσολόγγι, ἅς ἔλθῃ νὰ τὸ πάρῃ. »
Ὁ δὲ Ὁμέρ Βρυώνης ἐγένεν ἔξω φρενῶν καὶ διέταξε τὴν νύκτα τῶν
Χριστουγέννων γενικὴν ἐφοδὸν ἐλπίζων ὅτι ἤθελε καταλάβῃ τοὺς Ἑλ-
ληνας ἐκτελοῦντας ἐν τοῖς ναοῖς τὰ χριστιανικὰ αὐτῶν καθήκοντα.
Ἀλλ' ὁ Μπότσαρης ἠγρύπνει καὶ μετὰ μάχην φοβερὰν οἱ Τοῦρκοι
ἀπεκρούσθησαν μετὰ πολλῶν ζημιῶν. Ἐπειδὴ δὲ διεδόθη ὅτι ὁ Ὀδυσ-
σεύς, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἐνέπνεε τρόμον, ἤρχετο εἰς βοήθειαν τῶν
πολιορκουμένων, ὁ Ὁμέρ Βρυώνης καὶ ὁ Κιουταχῆς ἔλυσαν τὴν πολι-
ορκίαν τὴν 31 Δεκεμβρίου καὶ ἔφυγον δρομαῖοι εἰς τὴν Ἡπειρον.

Καταστροφὴ Χίου καὶ ἀνδραγαθήματα Κανάρη (1822). Ἡ Χίος ἀπολαύουσα μεγάλην εὐζωίαν δὲν εἶχε μετὰσχῃ
τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τὸ ἔτος 1821· ὅθεν ὁ ἀρχηγὸς τῶν Σαμίων
Λυκοῦργος ἀποβὰς τὴν 10 Μαρτίου 1822 εἰς τὴν Χίον μετὰ 2,500
μαχητῶν διήγειρεν εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Χίους καὶ ἐπολιόρκησε τοὺς
Τούρκους εἰς τὸ φρούριον. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ ναύαρχος Καρᾶ-Ἀλῆς
ἀπεδίβασεν εἰς τὴν νῆσον 7000 στρατιώτας, οἵτινες διαλύσαντες τὴν
πολιορκίαν διέπραξαν φοβεράς λεηλασίας καὶ σφαγὰς. Ἀλλὰ καὶ
οἱ Τοῦρκοι εὗρον μετ' ὀλίγον τὸ πεπρωμένον αὐτῶν. Ὁ Κανάρης
εἰσχωρήσας τὴν νύκτα τῆς 6 πρὸς τὴν 7 Ἰουλίου εἰς τὸν ἐχ-
θρικὸν στόλον ἐπυρπόλησε τὴν ναυαρχίδα, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπα-
νηγύριζον τὴν ἐορτὴν τοῦ ῥαμαζανίου περὶ τοὺς 2000 Τούρκους καὶ
τὸν Ὀκτώβριον ἐπυρπόλησε καὶ ἄλλην ναυαρχίδα παρὰ τὴν Τένεδον.
Ὁ τουρκικὸς στόλος φοβούμενος τὰ ἐλληνικὰ πυρπολικά εἰσέπλευσε
κακῶς ἔχων εἰς τὸν Ἑλλάσποντον.

Τὰ ἐν Εὐβοίᾳ γεγονότα (1821—1822). Ἡ ση-
μαία τῆς ἐλευθερίας ἐν Εὐβοίᾳ ὑψώθη περὶ τὰ μέσα Ἀπριλίου. Μετά
τινας δὲ συμπλοκάς οἱ ἐπαναστάται κατέλαβον τὰ ὀχυρὰ Βρυσάκια
καὶ ἀπέκρουσαν ἐκεῖθεν ὑπὸ τὸν Ἀγγελῆν τῆς Γωβγίνας πάσας τὰς
ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων. Ἀλλ' ἡ διχόνοια τῶν ἐπαναστατῶν παρέλυσε
τὰ πάντα· ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης, ὅστις ἦλθεν ἐκ τῆς Ἀττικῆς
μετὰ 600 ὀπλοφόρων εἰς τὴν Εὐβοίαν κατὰ πρόσκλησιν τῶν ἐπανα-
στατῶν, ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Βάσου Μαυροβουνιώτου ἐστράτευσεν εἰς τὰ
Στύρα καὶ ἀφῆρεσεν αὐτὰ ἀπὸ τοῦ Ὁμέρ μπέη τῆς Καρύστου (12 Ἰα-
νουαρίου 1822)· ἀλλ' οἱ ὑπὸ τὸν Βάσον ἀναβαίνοντες εἰς τὸν Διαχο-

φτόν προσεβλήθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, ὁ δὲ φιλότιμος Ἡλίας Μαυρομιχάλης μετὰ ἑπτὰ μόνον πιστῶν κατέφυγεν εἰς ἀνεμόμυλόν τινα κεῖμενον ἐπὶ γηλόφου, τὸν ὁποῖον οἱ Τοῦρκοι εὐθὺς ἐπολιορκήσαν. Οἱ δὲ πολιορκούμενοι, ἵνα μὴ συλληφθῶσι ζῶντες, ἐξώρμησαν ξιφῆρεις καὶ ἐφονεύθησαν ἐξ αὐτῶν πέντε, ἐκ τῶν ὁποίων ὑπῆρχε καὶ ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης. Ἀφοῦ δὲ ὁ Μαυρομιχάλης ἔπεσε παρὰ τὰ Στύρα, ὁ δὲ Ἀγγελῆς τῆς Γωβγίνας ἐφονεύθη παρὰ τὴν Καστέλλαν ἢ ἐν Εὐβοίᾳ ἐπανάστασις κατεστάλη.

Ἡ ἐν Ἀστρεὶ δευτέρα ἐθνικὴ συνέλευσις (1823). Ἡ δευτέρα ἐθνικὴ συνέλευσις τῶν Ἑλλήνων συνῆλθεν ἐν Ἀστρεὶ τὴν 30 Μαρτίου 1823. Ἀφοῦ δ' ἐπεκύρωσε τὰς θεμελιώδεις διατάξεις τοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ πολιτεύματος, ἐξέλεξε τὴν κυβέρνησιν τῆς δευτέρας ταύτης περιόδου καὶ διελύθη.

Μάχη ἐν Ἀκράτᾳ καὶ ἀνάκτῃσις Ἀκροκορίνθου (1823). Τέσσαρες χιλιάδες περίπου ἐκ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ τοῦ Δράμαλη ἐπεχείρησαν νὰ μεταβῶσιν ἐκ τοῦ Ἀκροκορίνθου εἰς Πάτρας διὰ τῆς παραλίας ὁδοῦ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου· ἀλλ' ἐν Ἀκράτᾳ ἐπολιορκήθησαν ὑπὸ τοῦ Ζαΐμη, Λόντου καὶ Πετμεζᾶ καὶ πολλοὶ δι' ἑλλειψιν τροφῶν ἀπέθανον, ἕως οὗ ὁ φρούραρχος τῶν Πατρῶν Ἰουσοῦφ ἔσωσε τοὺς ὑπολειφθέντας κατὰ θάλασσαν. Οἱ δ' ἐν τῷ Ἀκροκορίνθῳ κεκλεισμένοι Τοῦρκοι μὴ λαβόντες ἐπικουρίαν ἠναγκάσθησαν νὰ παρὰδοθῶσι τὴν 26 Ὀκτωβρίου εἰς τὸν Κολοκοτρώνην, ὅστις ὑπὸ τὴν φύλαξιν τοῦ Νικηταρᾶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὴν Σμύρνην ἀβλαβεῖς. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τοῦ Ἀκροκορίνθου δὲν ἔγινε κανὲν σπουδαῖον πολεμικὸν ἔργον ἐν Πελοποννήσῳ ἕνεκα τῶν ἐμφυλίων πολέμων.

Εἰσβολὴ Ὀμὲρ Βρυώνῃ καὶ Μουσταῇ εἰς δυτικὴν Ἑλλάδα καὶ θάνατος Μάρκου Μπότσαρη (1823). Ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης καὶ ὁ πασᾶς τῆς Σκόδρας Μουσταῆς εἰσέβαλον ἐκ τῆς Ἡπείρου μετὰ 16,000 Ἀλβανῶν εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Ὁ δὲ Μᾶρκος Μπότσαρης ἅμα ἔμαθεν ὅτι ἡ προφυλακὴ αὐτῶν ἀνερχομένη εἰς 5,000 μαχητὰς εἶχε στρατοπεδεύσῃ ἐν τῷ Καρπενησίῳ, ἐπέπεσε κατ' αὐτῆς τὴν νύκτα τῆς 9 Αὐγούστου μετὰ 350 Σουλιωτῶν καὶ ἐπήνεγκε φόνον πολὺν εἰς τοὺς Ἀλβανοὺς κοιμωμένους. Ἀλλὰ θελήσας νὰ ἐμβλέψῃ εἰς μάνδραν τινὰ ἐκτυπήθη εἰς τὸ μέτωπον ὑπὸ σφαίρας ἐχθρικῆς καὶ ἀπέθανεν. Οἱ δὲ Σουλιῶται μετήνεγκον νικηφόροι τὸν νεκρὸν τοῦ ἀρχηγοῦ των εἰς τὸ Μεσολόγγιον καὶ ἔθαψαν αὐτὸν μεγα-

λοπρεπῶς. Ἡ νίκη ὅμως αὕτη τῶν Σουλιωτῶν δὲν ἀνέστειλε τὴν πορείαν τῶν ἐχθρῶν· οὗτοι πορευόμενοι διεσκόρπισαν τοὺς ἐν Κουλικούδα Ἕλληνας καὶ τελευταῖον ἐπολιόρκησαν τὸ Αἰτωλικὸν τῇ 5 Ὀκτωβρίου. Ἀφοῦ δ' ἔμειναν πρὸ αὐτοῦ ἀνωφελῶς μέχρι τῆς 30 Νοεμβρίου, ἔφυγον τὴν νύκτα τῆς ἐπιούσης ἡμέρας ὁρομαῖοι εἰς τὴν Ἑπειρον.

Τὰ ἐν Κρήτῃ (1821—1823). Ὑποταγὴ αὐτῆς (1824). Οἱ Κρηῖτες, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τῆς ὑποταγῆς των εἰς τοὺς Τούρκους (1669) οὐδέποτε ἔπαυσαν ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ἐκήρυξαν τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὰ Σφακιά τὸν Μάϊον τοῦ 1821. Μετὰ τινὰς δὲ ἀμφιρρόπους μάχας ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου διοικητῆς τῆς νήσου ὁ Ἀφεντούλης (Ὀκτωβρίῳ 1821). Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1822 συνήφθη εἰς τὴν Ρεθυμνίαν μανιώδης μάχη, καθ' ἣν οἱ ἐπαναστάται ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ μετὰ τὴν νίκην εἰσεχώρησεν εἰς τοὺς ὀπλιτάρχας διχόνοια, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπῆλθεν ἡ δολοφονία τοῦ ἀνδρείου Μελιδόνη. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀφεντούλης ἐδείκνυτο ἀνίκανος, ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ἀπέστειλεν εἰς Κρήτην ὡς διοργανωτὴν αὐτῆς τὸν Πέτρον Σκυλίτσην Ὀμηρίδην. Ἐν ᾧ δὲ συνεζητεῖτο ὁ νέος ὀργανισμὸς τῆς Κρήτης, ἀπέβησαν εἰς τὰς Ἀλυκάς ὑπὲρ τοὺς 10,000 Αἰγυπτίους ὑπὸ τὸν θηριώδη Χασάμπασαν. Ἀφοῦ δὲ διεσκόρπισε τοὺς ἐν Νεροκούρῳ καὶ ἐν Μαλάξῃ ἐπαναστάτας, κατῆλθεν εἰς τὴν Κνωσόν. Οἱ Κρηῖτες μὴ δυνάμενοι πλέον ν' ἀντιταχθῶσιν ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τοὺς πολυαρίθμους ἐχθροὺς κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη καὶ ἐντεῦθεν ἐμάχοντο σποράδην. Τὸ ἀκόλουθον ἔτος (1823) ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Κρήτης ὁ Ἀφεντούλης, διότι οὐδὲν ἔπραξεν ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως. Μέχρι δὲ τῆς ἀφίξεως τοῦ νέου διοικητοῦ Ἐμμανουὴλ Τομπάζη, ἀνέλαβε προσωρινῶς τὴν διοίκησιν τῆς Κρήτης ὁ Νεόφυτος Οἰκονόμος. Οὗτος νικήσας τοὺς Τούρκους τῶν δυτικῶν μερῶν τῆς νήσου ἀπέκλεισε τοὺς μὲν εἰς τὸ φρούριον τῆς Κισάμου, τοὺς δὲ εἰς τὸ τῆς Γραμβούσης. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀπεφάσισε ν' ἀναρριπίσῃ τὴν ἐπανάστασιν καὶ εἰς τὰ ἀνατολικὰ μέρη διὰ γενναίου τινὸς κατορθώματος. Ἀλλ' ἡ ἀποτυχία τῆς Ἱεροπέτρου παρήγαγε τὴν διχόνοιαν τῶν ὀπλιταρχῶν. Ἐν ᾧ δὲ οὗτοι ἥριζον, ὁ Χασάμπασας ἐξορμήσας ἐκ τῆς Πεδιάδος ὑπέταξε τὸ Λασιθίον καὶ εἰσῆλασεν εἰς τὸ Μιραμπέλον. Ἀφοῦ δ' ἐν αὐτῷ διέπραξε φοβεράς λεηλασίας καὶ ἔσφαξε τοὺς καταφυγόντας εἰς τὸ σπήλαιον Μελαῖτον, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Πεδιάδα (Μαΐῳ 1823). Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον κατέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Κι-

σάμου ὁ Ἐμμανουὴλ Τομπάζης, ὅστις, ἀφοῦ ἠνάγκασε τὸ πολιορκούμενον φρούριον τῆς Κισάμου νὰ παραδοθῇ, συνεκάλεσε τοὺς Κρήτας εἰς Ἀράδαιναν πρὸς συζήτησιν πολιτεύματος. Ἐν ᾧ δὲ οὗτοι συνεζήτουν, κατέπλευσεν Αἰγύπτιος στόλος ὑπὸ τὸν Ἰσμαὴλ Γιβραλτάρην εἰς Ἡράκλειον, ὅπου ἀπέβη ὁ στρατάρχης Χουσεῖμπεῖς ὡς διάδοχος τοῦ ἀποθανόντος Χασάμπασα. Ὁ Χουσεῖμπεῖς διασκορπίσας τὸν στρατὸν τοῦ Τομπάζη παρὰ τὰς ὑπωρείας τῆς Ἰδης, ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὸ χωρίον Μελιδόνι. Παρ' αὐτὸ ὑπάρχει σπήλαιον, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον καταφύγη 470 ἄνθρωποι, ὧν 30 μόνον ἦσαν ὀπλοφόροι. Ἀφοῦ δὲ μάτην ἐπολιορκήθη καὶ ἐπυροβολήθη ἐπὶ τρεῖς μῆνας, ὁ Χουσεῖμπεῖς ἐπενόησε διαβολικὸν μέσον πρὸς ἄλωσιν αὐτοῦ· πρῶτον ἔφραξε τὴν εἴσοδον τοῦ σπηλαίου διὰ λίθων καὶ ἔπειτα ἤνοιξεν ἐπὶ τῆς ὀροφῆς ὁπὴν τινα, ἐκ τῆς ὁποίας κατέρριπτεν ἀνημμένας δυσώδεις ὕλας. Οὕτως οἱ δυστυχεῖς ἐκεῖνοι ἐπνίγησαν ἅπαντες ὑπὸ τοῦ ὀλεθρίου καπνοῦ καὶ τὸν Μάρτιον τοῦ 1824 ἡ Κρήτη ὑπετάγη ἅπασα.

Ἀλωσις Κάσου καὶ καταστροφὴ Ψαρῶν (1824).

Ὁ σουλτᾶνος Μαχμούτ διδαχθεὶς ὑπὸ τριετοῦς πείρας ὅτι μόνος του δὲν ἠδύνατο νὰ καταβάλλῃ τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τοῦ ὑποτελοῦς του πασᾶ τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ Ἀλῆ, παραχωρήσας εἰς αὐτὸν τὴν Κρήτην καὶ τὴν Πελοπόννησον. Ὁ δὲ Μεχμέτ Ἀλῆς θεωρῶν ὡς ἐπίβουλον τῆς Κρήτης τὴν γείτονα αὐτῆς Κάσον διέταξε τὸν Χουσεῖμπεῖν νὰ ὑποτάξῃ αὐτήν. Ὁ Χουσεῖμπεῖς, ὅστις εἶχεν ἤδη ὑποτάξῃ τὴν Κρήτην, ἀποβάς τὴν νύκτα τῆς 6 πρὸς τὴν 7 Ἰουλίου εἰς τὴν Κάσον μετὰ 4000 μαχητῶν κατέλαβεν αὐτὴν μετὰ μάχην αἱματηράν. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ὁ Τοῦρκος ναύαρχος Χοσρέφ ἀπέπλευσεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τῶν Ψαρῶν μετὰ 176 πλοίων. Ἐν ᾧ δὲ οἱ Ψαριανοὶ ἀνέμενον αὐτὸν εἰς τὸ νότιον καὶ δυτικὸν τῆς νήσου, ὅπου εἶναι εὐκολωτάτη ἡ ἀπόβασις, οἱ Τοῦρκοι ἀπέβησαν τὴν νύκτα τῆς 18 Ἰουνίου εἰς τὸ βορειοανατολικὸν καὶ φονεύσαντες τοὺς ἐκεῖ τεθειμένους ὀλίγους φρουροὺς προὔχωρησαν πρὸς δυσμὰς. Ἀφοῦ δ' ἐνίκησαν καὶ τοὺς ἐπὶ τοῦ Κανάλου τεταγμένους ἐπέπεσον οἱ μὲν κατὰ τῶν ἐπὶ τοῦ Φτελιοῦ, οἱ δὲ κατὰ τῆς πόλεως. Οἱ ἐπὶ τοῦ Φτελιοῦ μετὰ μάχην φοβεράν ἔθεσαν πῦρ εἰς τὴν ἀποθήκην τῆς πυρίτιδος καὶ ἀνετινάχθησαν εἰς τὸν ἀέρα· οἱ δ' ἐν τῇ πόλει μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν ἠττήθησαν καὶ ἔπαθον φοβεράν σφα-

γὴν καὶ αἰχμαλωσίαν. Ὅσοι δὲ εἶχον καταφύγη εἰς τὸ Παλαιόκαστρον ἀπεφάσισαν ν' ἀποθάνωσιν ἐκεῖ πάντες μαχόμενοι καὶ ἐν καιρῷ αἰχμαλωσίας νὰ καῶσι. Καὶ τῷ ὄντι ἐπολέμησαν, ἐφόνευσαν πολλοὺς καὶ ἐπὶ τέλους ἐκάησαν, βαλόντος τοῦ Βρατσάνου πῦρ εἰς τὴν ἀποθήκην τῆς πυρίτιδος. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Ψαριανοὶ ἀπώλεσαν τὰ πάντα, ἀλλ' ἀπέκτησαν δόξαν ἀθάνατον.

α Στῶν Ψαρῶν τὴν δλόμαυρη ράχη
περπατῶντας ἡ δόξα μονάχη
μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια
καὶ στήν κόμη στεφάνι φορεῖ
γενομένο ἀπ' ὀλίγα χορτάρια
πούχαν μείνει στήν ἔρημη γῆ. »

Ναυμαχίαι παρὰ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (1824). Ὀλίγας δὲ ἡμέρας μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ψαρῶν ἔγιναν ναυμαχίαι παρὰ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Παρὰ τὴν Μυκάλην συνεκροτήθησαν τέσσαρες ναυμαχίαι, καθ' ἃς ὁ μὲν Κανάρης καὶ ὁ Ματρώζης ἐπυρπόλησαν δύο φρεγάτας, ὁ δὲ Βατικιώτης ἐν δι-κάταρτον (1—6 Αὐγούστου). Ὁ δὲ Χοσρέφ, ἀποβαλὼν μετὰ τῶν τριῶν τούτων περὶ τοὺς 3,000 ἄνδρας, ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Κῶν, ὅπου μετ' ὀλίγον κατέπλευσεν ἐξ Ἀλεξανδρείας στόλος μέγας ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ Ἰμπραήμ. Οἱ δύο οὗτοι στόλοι καὶ ὁ ἐλληνικὸς ὑπὸ τὸν Μιαούλην καὶ Σαχτούρην συνεπλάκησαν εἰς τὴν μεταξὺ τῆς Κῶ καὶ τῆς Ἀλικαρνασσοῦ θάλασσαν· ἀλλ' ἐν τῇ ναυμαχίᾳ ταύτῃ οὐδὲν μέγα ἔργον ἐγένετο μέχρι βαθείας νυκτὸς (23 Αὐγούστου). Μετὰ 4 δὲ ἡμέρας ἔγινε παρὰ τὰ Τσάταλα δευτέρα ναυμαχία, καθ' ἣν ὁ Παπαντώνης καὶ ὁ Βατικιώτης ἐπυρπόλησαν δύο φρεγάτας. Ἀφοῦ δὲ μάτην ἠγωνίσθησαν οἱ ἠνωμένοι στόλοι τῶν Τούρκων καὶ τῶν Αἰγυπτίων μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου, ὁ μὲν ὑπὸ τὸν Χοσρέφ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ δὲ ὑπὸ τὸν Ἰμπραήμ κατέπλευσεν εἰς Σοῦδαν τῆς Κρήτης παθὼν τὰ πάνδεινα ὑπὸ τῶν ἐλληνικῶν πυρπολικῶν.

Τὰ ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι γεγονότα τοῦ 1824. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Χοσρέφ ἐπλεε κατὰ τῶν Ψαρῶν, ὁ Δερβῆς πα-σᾶς ἐστράτευσεν εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ καὶ ὁ πεζὸς στρα-τὸς τοῦ σουλτάνου ἔλαβε τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας του· ὁ Πανουργιάς καὶ ἄλλοι ὀπλιτάρχαι μετὰ 900 μαχητῶν ἐνίκησαν ἐν Ἀμπλιανῇ 7,000 Τούρκους καὶ τοὺς ἐδίωξαν μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν· ὁ φρούραρ-

χος τῶν Ἀθηνῶν Γκούρας μετὰ 600 ἀνδρῶν ἐνίκησεν ἐν Μαραθῶνι δις τὸν Ὀμὲρ μπεῖν τῆς Καρύστου, ὅστις εἶχε 3,000 ὀπλίτας, καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Εὐβοίαν. Τέλος δὲ ὁ Μαυροκορδατος ὑπερήσπισεν ἀνδρείως καὶ ἐπιτυχῶς τὸ Λυγοδίτσι κατὰ τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνη, ὅστις ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους ν' ἀφήσῃ τὸν Καρβασαράν καὶ νὰ φύγῃ εἰς τὴν Ἥπειρον.

Ἀπόδασις Ἰμβραῖμ εἰς Πελοπόννησον καὶ τὰ ἐν αὐτῇ γεγονότα (1825). Ὁ Ἰμπραῖμ, καθ' ὃν χρόνον οἱ Ἕλληνες κατεστρέφοντο ἐν Πελοποννήσῳ ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων, ἀπεδίβασεν εἰς τὴν Μεθώνην τὸν Φεβρουάριον καὶ τὸν Μάρτιον 11,000 πεζοὺς καὶ 800 ἵππεῖς. Ἀφοῦ δ' ἐνίκησε 4500 Ἕλληνας παρὰ τὸ Κρεμμύδι, ἐκυρίευσεν τὴν Σφακτηρίαν καὶ τὸν Παλαιὸν καὶ τὸν Νέον Ναυαρίνον. Μετὰ δὲ ταῦτα προσέβαλε τοὺς 600 Ἕλληνας ἐν Μανιακίῳ, ὅπου ἔπεσον σχεδὸν πάντες, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ ἀνδρεῖος ἀρχηγὸς αὐτῶν Παπαφλέσας (20 Μαΐου). Μετὰ τὴν νίκην ταύτην ἐλεηλάτησε τὴν Μεσσηνίαν, ἐνίκησε τοὺς ἐν Ἀκόβῳ καὶ Δραμπάλα ὠχυρωμένους 4000 Ἕλληνας ὑπὸ τὸν Κολοκοτρώνην καὶ τὴν 10 Ἰουνίου εἰσῆλθεν εἰς τὴν Τρίπολιν. Ἐντεῦθεν δ' ἐστράτευσεν εἰς τὴν Ἀργολίδα, ἔκαυσε τὸ Ἄργος καὶ καταπλήξας τοὺς ἐν Ναυπλίῳ ἐπανῆλθεν εἰς Τρίπολιν, ὅπου τὸν ἐπολιόρκησαν οἱ Ἕλληνες. Ἀλλ' ὁ Ἰμπραῖμ πρῶτον ἐνίκησε τὸν Κολοκοτρώνην ἐπὶ τῶν Τρικόρφων, ἔπειτα τὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνην ἐν Ἀλωνισταίνῃ καὶ Μαγουλιανοῖς καὶ τελευταῖον τὸν Μαυρομιχάλην καὶ Ὑψηλάντην ἐν Βερβένοις. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Αἰγύπτιος στρατηγὸς νικήσας πανταχοῦ διέτρεχε τὴν Πελοπόννησον ἀκωλύτως καὶ τὸν Ὀκτώβριον λαβὼν παρὰ τοῦ πατρός του ἐπικουρίας ἡτοιμάζετο νὰ διαβῇ εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, ἵνα βοηθήσῃ τὸν Κιουταχῆν, ὅστις ἐπολιόρκει τὸ Μεσολόγγιον.

Πρῶτον μέρος τῆς δευτέρας πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου (1825). Ἡ δευτέρα πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου ἤρχισε τὴν 15 Ἀπριλίου τοῦ 1825. Ὁ Κιουταχῆς ἐπολιόρκησεν αὐτὸ κατὰ ξηρὰν μὲν μὲ 20,000 μαχητάς, κατὰ θάλασσαν δὲ μὲ 63 πλοῖα. Τότε ἐν τῷ Μεσολογγίῳ καὶ ἐν τῷ Αἰτωλικῷ εἶχον κλεισθῇ περὶ τοὺς 3,000 ὀπλοφόρους ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς Νόττην Μπότσαρην, Μακρῆν, Λιακατᾶν καὶ ἄλλους. Οἱ ἀρχηγοὶ οὗτοι προσκληθέντες νὰ παραδοθῶσιν ἀπήντησαν ὅτι αἱ κλειῖδες τῆς πόλεως κρέμονται εἰς τὰ κανόνια αὐτῆς. Ὁ δὲ Κιουταχῆς ἀγανακτήσας διὰ τὴν ἀγέρωχον

ταύτην ἀπάντησιν διέταξεν ἔφοδον γενικὴν. Πάραυτα οἱ Τοῦρκοι ἐφώρμησαν οἱ μὲν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς εἰς τὸν προμαχῶνα Μπότσαρην, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς θαλάσσης εἰς τὴν Κλείσοβαν· ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη μετὰ πολλῶν ζημιῶν ὑπὸ τῶν γενναίων προμάχων τοῦ Μεσολογγίου. Τὴν πρώτην ἔφοδον διεδέχθησαν δύο ἄλλαι, ἀλλὰ καὶ αὗται ἀπέβησαν ἐπιζήμιοι. Οἱ δὲ πολιορκούμενοι, οἵτινες δὲν ἐφοβοῦντο τὸν Κιουταχῆν, ἤρχισαν νὰ φοβῶνται τὴν πείναν. Εὐτυχῶς δ' ἐφθασαν ὁ Μιαούλης καὶ ὁ Σαχτούρης μὲ 40 πλοῖα καὶ διασκορπίσαντες δι' αὐτῶν τὸν τουρκικὸν στόλον εἰσήγαγον τροφὰς καὶ ἐφόδια πολέμου εἰς τοὺς πολιορκουμένους. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ τούτῳ ὁ Ῥάγκος, ὁ Τζαβέλλας, ὁ Φωτομάρας καὶ ὁ Βαλτινὸς μὲ τοὺς ὀπλίτας των διέδραμον τὰ ὀχυρώματα τοῦ Κιουταχῆ καὶ εἰσῆλθον νικηταὶ εἰς τὸ Μεσολόγγιον. Τοιουτοτρόπως οἱ Ἕλληνες ἐκέρδισαν διπλὴν νίκην καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ἀλλ' ὅμως ὁ Κιουταχῆς δὲν ἀπέβαλε τὸ θάρρος του· ὅθεν διέταξε νέας ἐπιθέσεις. Ἀλλ' οἱ ἥρωες τοῦ Μεσολογγίου καὶ ταύτας ἀπέκρουσαν καὶ διὰ γενικῆς ἐξόδου ἐπήνεγκον εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον τοςαύτην θραῦσιν, ὥστε ὁ Κιουταχῆς ἀφήσας μόνον φρουρὰν ἐπὶ τῶν πολιορκητικῶν χαρακωμάτων ἐστρατοπέδευσε τὸν Ὀκτώβριον παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ἀρακύνθου. Οὕτω λοιπὸν τὸ Μεσολόγγιον ἀπηλλάγη ἀπὸ τῆς στενῆς πολιορκίας· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐφάνη πρὸ αὐτοῦ ὁ φοβερός Ἰμπραῖμ, ὅστις ἀνεδέχθη νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν μόνος του ἄνευ τῆς συνδρομῆς τοῦ Κιουταχῆ ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν.

Δεύτερον μέρος τῆς δευτέρας πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου (1826). Ἐν ᾧ δ' ἐπέκειτο ἡ ἔφοδος τοῦ Ἰμπραῖμ κατὰ τοῦ Μεσολογγίου, ὁ Μιαούλης κατέπλευσεν εἰς Σκρόφας μὲ 24 πλοῖα καὶ νικήσας τὸν Τουρκικὸν καὶ Αἰγυπτιακὸν στόλον εἰσήγαγεν εἰς τὴν πόλιν προμηθείας διὰ δύο μῆνας (16 Ἰανουαρίου). Μετὰ δὲ ταῦτα ἤρχισαν ἀλλεπάλληλοι ἔφοδοι τοῦ Ἰμπραῖμ· ἀλλ' ἡ ἀθάνατος φρουρά τοῦ Μεσολογγίου ἐξορμήσασα ἐνίκησε τοὺς Αἰγυπτίους τρεῖς φορὰς καὶ τοὺς ἐδίωξε μέχρι τῶν πολιορκητικῶν χαρακωμάτων. Ὁ δὲ Ἰμπραῖμ ἐκπλαγεὶς ἐκ τοῦ ἡρωϊσμοῦ τῶν Μεσολογγιτῶν ἐζήτησε τὴν πρότερον περιφρονηθεῖσαν συνδρομὴν τοῦ Κιουταχῆ. Ἀφοῦ λοιπὸν συνεφώνησαν οἱ δύο πασάδες, ἐστρεψαν τὴν προσοχὴν των εἰς τὰ ἐν τῇ λιμνοθάλασσῃ νησύδρια. Πρῶτον ἐκυρίευσαν τὸ Βασιλάδι μετὰ μάχην φονικὴν διαρκέσασαν μίαν ἡμέραν (25 Φεβρουαρίου) καὶ ἔπειτα

τὸν Ντολμᾶν ὑπερασπισθέντα ὑπὸ τοῦ Λιακατᾶ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας (28 Φεβρ.) Μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Ντολμᾶ οἱ κάτοικοι τοῦ Αἰτωλικοῦ ὄντες περὶ τοὺς 3000 παρεδόθησαν ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ ν' ἀσφαλισθῇ ἡ ζωὴ αὐτῶν καὶ μετηνέχθησαν εἰς τὴν Ἄρταν· ὥστε ἔμεινεν εἰς τοὺς Ἑλληνας ἡ Κλείσοβα, τὴν ὁποίαν ὑπερήσπιζον ὁ Σωτηρόπουλος καὶ ὁ Τζαβέλλας μετὰ 131 μαχητῶν. Πρῶτος προσέβαλεν αὐτὴν ὁ Κιουταχῆς μετὰ 2000 Ἀλβανῶν καὶ Τούρκων καὶ μετὰ τὴν ὀλοσχερῇ αὐτοῦ ἥτταν ὁ στρατάρχης τοῦ Ἰμπραῖμ Χουσεΐμπεϊς. Ἀλλ' οἱ πρόμαχοι τῆς Κλεισόβης ἐνίκησαν καὶ τοὺς Ἀραβας καὶ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν ἐφόνευσαν. Μετὰ τοιαύτας περιφανεῖς νίκας οἱ πολιορκούμενοι ἦσαν βέβαιοι, ὅτι ὁ ἐχθρὸς οὐδέποτε θὰ ἐκυρίευε τὸ Μεσολόγγιον, ἂν ἐλάβανον τροφάς, ὡς ἤλπιζον. Ἀλλ' εἰς μάτην ἤλπιζον οἱ ἥρωες· διότι ἡ ἀχρηματία ἐμπόδιζε τὸν ἐλληνικὸν στόλον. Μόλις δ' ἐκ προαιρετικῆς συνεισφορᾶς ἐξέπλευσαν 30 πλοῖα ὑπὸ τὸν Μιαούλην καὶ τὴν 31 Μαρτίου ἐφάνησαν παρὰ τὸν Πεταλᾶν, διὰ τοῦ ὁποῖου μόνου συνεικοινώνει τὸ Μεσολόγγιον μετὰ τῆς θαλάσσης. Ὁ δὲ Μιαούλης μετὰ ματαίαν ναυμαχίαν ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ (4 Ἀπριλίου). Οὕτω τὸ Μεσολόγγιον, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε καταβληθῇ ὑπὸ τῶν ὀπλων, ἐπέπρωτο νὰ καταβληθῇ ὑπὸ τῆς πείνης.

Ἔξοδος τοῦ Μεσολογγίου (10 Ἀπριλίου 1826).

Ἀπὸ τὰς ἀρχάς Ἀπριλίου ἡ συνήθης τροφὴ εἶχεν ἐλαττωθῇ σπουδαίως καὶ εὐτυχεῖς ἐθεωροῦντο ὅσοι εὗρισκον κρέατα ἀκαθάρτων ζώων καὶ ἀλμυρίδας. Καὶ ὅμως οἱ πολιορκούμενοι δὲν διανοήθησαν περὶ παραδόσεως· ἀλλ' ἀπεφάσισαν μετὰ σύσκεψιν νὰ ἐξέλθωσι τὴν νύκτα τῆς 10 Ἀπριλίου καὶ διὰ νὰ ἔχωσι κατὰ τὴν ἔξοδον αὐτῶν ἐπικουρίαν ἐκ τῶν ἐν Πλατάνῳ ἐστρατοπεδευμένων ὀπλιταρχῶν ἀνεκοίνωσαν τὴν ἀπόφασίν των διὰ δύο ἀπεσταλμένων. Οἱ δ' ἐν Πλατάνῳ ὀπλιτάρχαι τοῖς παρήγγειλαν νὰ μὴ ἐξέλθωσι πρὶν αὐτοὶ πρῶτοι ἐπιτεθῶσι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Τοιουτοτρόπως οἱ ἐν Μεσολογγίῳ, οἵτινες ἦσαν 3,000 μαχηταὶ καὶ 6,000 γέροντες, παῖδες καὶ γυναῖκες, ἠτοιμάζοντο εἰς τὴν ἔξοδον. Μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἠκούσθη ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἀρακύνθου ὁ συνθηματικὸς πυροβολισμός. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν πολιορκουμένων ἐνόησαν καὶ οἱ ἐχθροὶ τὸν σκοπὸν τοῦ πυροβολισμοῦ καὶ ἔγιναν ἀγρυπνότεροι. Ἐν τούτοις κατὰ τὴν ὠρισμένην ὥραν τῆς νυκτὸς τῆς 10 Ἀπριλίου ἐξώρμησαν τῆς πόλεως οἱ μαχηταὶ ὑπὸ τὸν Μπότσαρην, Τζαβέλλαν καὶ Μακρῆν φωνάζοντες «ἐμπρὸς ἀδελφοί».

Ἄλλ' ἐν ᾧ οὗτοι διέτρεχον τὰ πολιορκητικὰ ὀχυρώματα, αἴφνης ἠκούσθη φωνὴ « ἴσω, ἴσω » καὶ ἐπὶ τῇ φωνῇ ταύτῃ οἱ ἀκολουθοῦντες τοὺς ἐξορμήσαντας μαχητὰς Μεσολογγῖται ἐστράφησαν ὀπίσω εἰς τὴν πόλιν. Οἱ βάρβαροι εἰσελθόντες καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν πόλιν ἐτράπησαν εἰς σφαγὰς καὶ λεηλασίας. Ἄλλ' ἀντ' αὐτῶν οἱ πλεῖστοι εὗρον τὸν θάνατον· γέρων τις ἔβαλε πῦρ εἰς τὴν ἀποθήκην τῆς πυρίτιδος, ἣτις ἦτο ὑπὸ τὸν προμαχῶνα Μπότσαρην, καὶ ἀνετίναξεν εἰς τὸν ἀέρα μέγαν ἀριθμὸν χριστιανῶν καὶ μουσουλμάνων. Ὁ Χρῖστος Καψάλης ἀνάψας τὴν ἀποθήκην τῶν πολεμικῶν ἐφοδίων ἀνετίναξεν εἰς τὸν ἀέρα περὶ τοὺς 1800 Ἑλληνας καὶ 2,000 Ἀλβανοὺς καὶ Αἰγυπτίους. Οἱ δὲ διαδραμόντες τὰ τριπλᾶ χαρὰκώματα τοῦ ἐχθροῦ ἐνέπεσον εἰς τὸ ἱππικὸν τοῦ Κιουταχῆ καὶ τοῦ Ἰμπραῖμ. Ἀλλὰ μετὰ μανιώδη ἀγῶνα, καθ' ὃν ἐφονεύθησαν πλεῖστοι καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη, ἐφθασαν τέλος εἰς τὴν Ἀμφισαν 1300 ἐκ τῶν 3,000. Τὸ Μεσολόγγιον ἐκυριεύθη, ἀλλ' ἡ ἐξόδος τῆς φρουρᾶς αὐτοῦ ἐδόξασε τὴν Ἑλλάδα καὶ διέγειρε τὸν θαυμασμὸν τοῦ Παλαιοῦ καὶ τοῦ Νέου Κόσμου.

Ἐπάνοδος Ἰμπραῖμ εἰς Πελοπόννησον. Ὁ Ἰμπραῖμ μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Μεσολογγίου ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ διέτρεχεν αὐτὴν φονεύων, λεηλατῶν καὶ αἰχμαλωτίζων. Ἐνίστε δὲ παρηνώχλει αὐτὸν ὁ γέρων Κολκοτρώνης ἐκ τῶν ὁρέων δι' ἀτελευτήτων ἐνεδρῶν. Ὁ Ἰμπραῖμ δὲς ἐδοκίμασε νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὴν Μάνην τὸν Ἰούνιον ἐκ δυσμῶν διὰ τοῦ Ἀρμυροῦ καὶ τὸν Αὐγουστον ἐξ ἀνατολῶν διὰ τῆς Κακῆς Σκάλας, ἀλλ' ἀποκρουσθεὶς καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη ὑπὸ τῶν ἀνδρείων Μανιατῶν μετέβη τὸν Νοέμβριον εἰς τὴν Μεθώνην, ἵνα διαχειμάσῃ.

Πρῶτον μέρος τῆς πολιορκίας τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν (1826). Ὁ Κιουταχῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Μεσολογγίου ἐστράτευσεν εἰς τὴν Ἀττικὴν μετὰ 10,000 πεζῶν καὶ ἱππέων. Ἀφοῦ δ' ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου τὰς Ἀθήνας, ἐπολιόρκησε τὴν Ἀκρόπολιν, ἣτις ἐφρουρεῖτο ὑπὸ 1,400 ὀπλοφόρων ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν Γκούραν. Κατὰ τὴν κρίσιμον δὲ ταύτην περίστασιν ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης, ὅστις πρὸ ὀλίγου εἶχε διορισθῇ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἀρχιστράτηγος τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἔδραμεν εἰς Χαϊδᾶρι μὲ 3,500 ὀπλίτας καὶ ἐνίκησε 2,000 Τούρκους ἱππεῖς (6 Αὐγούστου)· ἀλλὰ προσβληθεὶς μετὰ δύο ἡμέρας ὑπὸ 6,000 Τούρκων ἠττήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν Ἐλευσίνα. Μετὰ ταῦτα ὁ Κιουταχῆς ἤρchiσε δραστηριώ-

τερον νὰ κανονοβολῇ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ νὰ κατασκευάζῃ περὶ αὐτὴν τάφρους καὶ ὑπονόμους· ἀλλ' ὁ περίφημος ὑπονομοποιὸς Κώστας, ὅστις εἶχε διαπρέψῃ ἐν τῇ πολιορκίᾳ τοῦ Μεσολογγίου, ἐματαίωνεν ὅλας τὰς προσπαθείας αὐτοῦ δι' ἀνθυπονόμων. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τούτῳ ὁ Γκούρας ἐφονεύθη (30 Σεπτεμβρίου)· ἀλλ' ἡ φρουρὰ ταχέως ἐνισχύθη. Ὁ Κριεζώτης καὶ ὁ Μαμούρης εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἀκρόπολιν μετὰ 300 τολμηρῶν στρατιωτῶν, καθ' ὃν χρόνον ὁ Καραϊσκάκης κατὰ τὰ συντεθειμένα ἀπέτρεπε τὴν προσοχὴν τοῦ Κιουταχῆ εἰς τὸ Μενίδι (11 Ὀκτωβρίου). Μετὰ ταῦτα ὁ Καραϊσκάκης, ἀφήσας ἐν τῇ Ἀττικῇ 1500 ἄνδρας ὑπὸ τὸν Βάσον Μαυροβουνιώτην καὶ ἄλλους νὰ παρενοχλῶσι τὸν Κιουταχῆν, ἐστράτευσεν αὐτὸς μετὰ 3000 μαχητῶν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Λεβαδείας. Ἐν Ἀραχώβῃ συνῆψε μάχην πρὸς 2000 Τούρκους ὑπὸ τὸν Μουσταφάμπεϊν καὶ ἐπήνεγκεν εἰς αὐτοὺς τοσαύτην θραῦσιν, ὥστε μόλις 300 ἐξ αὐτῶν διεσώθησαν εἰς τὴν μονὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ. (24 Νοεμβρίου). Ἡ νίκη αὕτη καὶ δύο ἄλλαι μετ' αὐτὴν καὶ ἡ νικηφόρος εἰσοδος τοῦ συνταγματάρχου Γάλλου Φαβιέ μετὰ 530 ἀνδρῶν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἀνεπτέρωσαν τὰς ἐλπίδας τῶν ἐπαναστατῶν.

Δεύτερον μέρος τῆς πολιορκίας τῆς Ἀκροπόλεως (1827). Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Καραϊσκάκης ἀνερρίπιζε τὴν ἐπανάστασιν ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι, οἱ ἐν τῇ Ἀττικῇ Ἕλληνες δὲν εἶχον ὁμόνοιαν (Ἰανουαρίῳ). Ὅθεν ὁ ἀνδρεῖος Βούρβαχης ἔπεσε μετὰ 300 ἀνδρῶν παρὰ τὸ Χαϊδάρι, ὁ δὲ Βάσος καὶ ὁ Νοταρᾶς ἔφυγον εἰς τὴν Ἐλευσῖνα. Μετὰ τὴν νίκην ταύτην ὁ Κιουταχῆς κατέβη εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἵνα διώξῃ ἐκ τῆς Καστέλλας καὶ τοὺς ὀπλοφόρους τοῦ φιλέλληρος Ἀγγλου Γόρδωνος, ἀλλ' εἰς μάτην ἠγωνίσθη ἐπὶ δύο ἡμέρας. Ὁ δὲ Καραϊσκάκης, ἀφοῦ παρὰ τὸ Δίστομον ἔτρεψεν εἰς αἰσχυρὰν φυγὴν τὸν Ὁμέρ πασᾶν τῆς Εὐβοίας καὶ ἀπέδωκε τὴν ἐλευθερίαν εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος πλὴν τοῦ Μεσολογγίου, τοῦ Αἰτωλικοῦ, τῆς Ναυπάκτου καὶ τῆς Βονίτσης, ἦλθε καὶ ἐστρατοπέδευσε εἰς τὸ Κερατσίνιον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀπέκρουσε τὰς ἐπανειλημμένους ἐφόδους τοῦ Κιουταχῆ (Μαρτίῳ). Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὸ σχέδιον τοῦ Καραϊσκάκη, τὸ ὁποῖον ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ λιμοκτονήσῃ ἐν τῇ Ἀττικῇ τὸν τουρκικὸν στρατὸν δι' ἀποκλεισμοῦ, ἐματαιώθη ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν φιλελλήνων Θωμᾶ Κόχραν καὶ Ῥιχάρδου Τσούρτς, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν εἶχε διορισθῇ στόλαρχος, ὁ δὲ ἀρχιστράτηγος ὑπὸ τῆς

ἐν Τροϊζῇνι συνελεύσεως. Οἱ Ἀγγλοι οὗτοι διέταξαν ἑφοδὸν γενικὴν, ἥτις ἐπέτυχε θαυμασίως (13 Ἀπριλίου). Οἱ Τοῦρκοι ἐδιώχθησαν ἐκ τοῦ Πειραιῶς καὶ οἱ Ἕλληνες κατέλαβον ὅλον τὸν χώρον ἀπὸ τῆς Καστέλλας μέχρι τοῦ Κερατσινίου. Ἀλλ' ἐκ τῆς νίκης ταύτης ἐπαρθεὶς παρὰ πολὺ ὁ Κόχραν προέτεινε νὰ ἐφορμήσωσιν οἱ Ἕλληνες ὅσον τάχιστα κατὰ τοῦ Κιουταχῆ πρὸς ταχεῖαν διάλυσιν τῆς πολιορκίας παρὰ τὴν ἐπίμονον ἀντιλογίαν τοῦ Καραϊσκάκη. Οἱ Ἕλληνες θέλοντες καὶ μὴ θέλοντες ὑπήκουσαν εἰς τὸν στόλαρχον, ὅστις ὥρισε νὰ γίνη δευτέρα γενικὴ ἑφοδὸς κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου τὴν νύκτα τῆς 22 Ἀπριλίου. Ἀλλὰ μετὰ μεσημβρίαν τῆς αὐτῆς ἡμέρας συνεκροτήθη ἐν Φαλήρῳ παρὰ τὴν διαταγὴν τῶν ἀρχηγῶν ἀψιμαχία τις. Ὁ δὲ Καραϊσκάκης, ὅστις ἑώραμεν εἰς αὐτὴν πρὸς κατάπαυσιν, ἐτραυματίσθη καὶ ἀπέθανε καὶ τὴν πρωΐαν τῆς 24 Ἀπριλίου ἐτάφη ἐν Σαλαμῖνι.

Ἡττα Ἑλλήνων καὶ παράδοσις Ἀκροπόλεως. Τὴν νύκτα τῆς 24 Ἀπριλίου, ἥτις μετὰ τὴν ταφὴν τοῦ Καραϊσκάκη ὠρίσθη εἰς ἑφοδὸν, ἀπέβησαν 3000 μαχηταὶ εἰς τὸ Φάληρον καὶ ἐτάχθησαν ὅπως ἤθελον· ἡ μὲν προφυλακὴ προῦχώρησε μέχρι τοῦ λόφου τοῦ Μουσείου, ἡ δ' ἐπιφυλακὴ εὕρισκετο ἀκόμη εἰς τὴν παραλίαν. Ὁ δὲ Τζαβέλλας, ὅστις εἶχε διαταχθῆ νὰ ἐπέλθῃ καὶ αὐτὸς μετὰ 7,000 στρατιωτῶν διὰ τοῦ ἐλαιῶνος κατὰ τοῦ Κιουταχῆ, ἔμεινεν ἀκίνητος. Ἐνεκα λοιπὸν τούτου οἱ 3,000 Ἕλληνες ἔπαθον τοιαύτην ἥτταν, ὁποῖαν οὐδέποτε ἔπαθεν ἑλληνικὸν στράτευμα καθ' ὅλον τὸν ἀγῶνα· 1500 ἔπεσον ἐν τῇ μάχῃ ἐκείνῃ καὶ 200 ἠχμαλωτίσθησαν. Μετὰ τὴν ὀλέθριον ταύτην ἥτταν οἱ στρατιῶται καταληφθέντες ὑπὸ τρόμου ἤρχισαν νὰ λιποτακτῶσιν· ὥστε οἱ μείναντες 3500 μὴ ὄντες ἀσφαλεῖς ἀπέπλευσαν εἰς Σαλαμῖνα. Μετὰ ταῦτα ὁ Τσοῦρτες καὶ ὁ Κόχραν διεπραγματεύθησαν μετὰ τοῦ Κιουταχῆ περὶ παραδόσεως τῆς Ἀκροπόλεως. Τέλος τῇ 24 Μαΐου ὑπεγράφη συνθήκη, καθ' ἣν ἐξῆλθον ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως περὶ τοὺς 2000, ὧν οἱ τῆς φρουρᾶς ἔφερον τὰ ὅπλα των, καὶ μετεκομίσθησαν ἐπὶ τῶν πλοίων τῶν ναυάρχων τῆς Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Αὐστρίας εἰς Αἴγινα καὶ Πόρον. Οὕτως ἅπασα ἡ Στερεὰ Ἑλλάς ὑπετάγη πάλιν εἰς τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν καὶ ὁ Κιουταχῆς ἐπανῆλθεν εἰς Ἰωάννινα ἀφῆσας ἱκανὰς δυνάμεις ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ὑπὸ τὸν Ὁμέρ πασᾶν τῆς Εὐβοίας.

Κατορθώματα τοῦ ἑλλήν. στόλου τῷ 1828. Ὁ ἑλ-

ληνικὸς στόλος δὲν κατώρθωσε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀπόβασιν τοῦ Ἰμπραῖμ εἰς τὴν Μεθώνην. Ἀλλ' ὀλίγῳ ὕστερον ἀνέπτυξε μεγάλην δραστηριότητα· τὴν 4 Μαΐου ὁ Μιαούλης ἐπυρπόλησε παρὰ τὴν Μεθώνην δέκα αἰγυπτιακὰ πλοῖα· τὴν 20 συνεκροτήθη παρὰ τὸν Καφηρέα τῆς Εὐβοίας μεγάλη ναυμαχία, καθ' ἣν ὁ Κανάρης καὶ ὁ Μανώλης Μπούτης διεκρίθησαν· τὸν Ἰούνιον συνεκροτήθησαν δύο ἄλλαι ναυμαχίαι, ἡ μὲν πρὸ τοῦ λιμένος τῆς Σούδας, ἡ δὲ μετὰξὺ Κυθήρων καὶ Ἀντικυθήρων, καθ' ἃς ἔπραξαν ἔργα λαμπρὰ καὶ θαυμαστὰ ὁ Μιαούλης, ὁ Τομπάζης καὶ ὁ Σαχτούρης. Τὸν Ἰούλιον ὁ Κανάρης ἔπλευσε τολμηρῶς εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀλεξανδρείας, ἵνα καύσῃ τὸν στόλον τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ, καὶ ἀπέτυχε μὲν τοῦ σκοποῦ του, ἀλλ' ἐνέπνευσε μέγαν τρόμον εἰς σατράπην τῆς Αἰγύπτου. Τὸν Ἰούλιον καὶ Ὀκτώβριον ὁ Μιαούλης καὶ ὁ Σαχτούρης κατεναυμάχησαν τρεῖς τὸν Χοσρέφ, ὅστις ἐδοκίμασε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν σίτισιν τοῦ Μεσολογγίου, οὗ ἔνεκα ἠναγκάσθη ὁ Κιουταχῆς ν' ἄρῃ τὴν στενὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως.

Κατορθώματα ἐλληνικοῦ στόλου ἐν ἔτει 1826 καὶ 1827. Τὸν Ἰανουάριον ὁ Μιαούλης ἐνίκησε δύο ἄλλας φορές τὸν τουρκικὸν στόλον παρὰ τὰς Σκρόφας καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὸ Μεσολόγγιον προμηθείας, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη ἐπὶ τέλους νὰ σώσῃ τὴν ἱεράν ἐκείνην πόλιν δι' ἑλλειψιν χρημάτων. Τὸν Ἰούλιον ὁμῶς ὁ ἐλληνικὸς στόλος ἔσωσε τὴν Σάμον, καταναυμάχησας τὸν τουρκικὸν παρὰ τὸ Καρλοβάσι καὶ ἔπειτα πρὸ τῆς Μιτυλήνης (29 καὶ 30 Αὐγούστου). Μετ' ὀλίγον δὲ κατέπλευσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ ἀτμόπλοια « Καρτερία καὶ Ἑλλάς » τὸ μὲν ἐκ τῆς Αγγλίας, τὸ δ' ἐκ τῆς Ἀμερικῆς. Ὁ στόλαρχος Κόχραν ἐπιβὰς εἰς τὴν « Ἑλλάδα » εἰσέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς καὶ ἠνάγκασε 300 Ἀλβανούς, οἵτινες ἦσαν ὠχυρωμένοι ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος, νὰ παραδοθῶσι (16 Ἀπριλίου 1827). Τὸν Ἰούνιον ἔπλευσεν εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν καὶ αὐτός, ὡς εἶχε πλεύσῃ καὶ ὁ Κανάρης, ἵνα πυρπολήσῃ τὸν στόλον τοῦ Μεχμέτ, ἀλλ' ἀπέτυχε καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα διεσκόρπισε παρὰ τὴν Γλαρέντζαν τὸν ἐχθρικὸν στόλον. Μετὰ δὲ ταῦτα ἔπεμψε τὸν πλοίαρχον τῆς « Καρτερίας » Ἀγγλὸν Ἀστιγγα εἰς τὸν κορινθιακὸν κόλπον. Ὁ Ἀστιγξ πλεύσας εἰς αὐτὸν ὑπὸ σφοδρὸν πυροβολισμόν ἐκ τοῦ Ῥίου καὶ Ἀντιρρίου κατέστρεψεν εἰς τὴν Ἰτέαν ἐκ τῶν 9 τουρκικῶν πλοίων τὰ 7. Τελευταῖον δ' ἐπῆλθεν ἡ ἐν Πύλῳ ναυμαχία, καθ'

ἦν οἱ στόλοι τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ῥωσσίας κατέστρεψαν τὸν τουρκικὸν καὶ τὸν αἰγυπτιακὸν στόλον (8 Ὀκτωβρίου).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΟΥ (1828—1831)

Ἀφίξεις Ἰ. Καποδιστρίου εἰς Ἑλλάδα. Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας ἐγεννήθη ἐν Κερκύρᾳ ἐξ εὐγενῶν γονέων (1779). Τῷ 1803 διορίσθη γραμματεὺς τῆς Ἰονίου γερουσίας καὶ τῷ 1809 εἰσήχθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ῥωσσίας. Ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἰδρυτῶν τῆς Φιλομούσου ἐταιρείας καὶ μέλος τῆς Φιλικῆς ἐταιρείας. Ὅτε δ' ἐξεργάγη ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάστασις ἦτο ὑπουργὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας Ἀλεξάνδρου Α' καὶ ὡς τοιοῦτος μετέβη τῷ 1826 εἰς Παρίσιους, ἵνα ἐνεργήσῃ ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας τῆς Ἑλλάδος. Ἀφοῦ δ' ἐξελέγη κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος δι' ἑπτὰ ἔτη ὑπὸ τῆς ἐν Τροιζῆνι τρίτης ἐθνικῆς συνελεύσεως (30 Μαρτίου 1827), ἔδωκε τὴν ἀπὸ τῆς Ῥωσσικῆς ὑπηρεσίας παραίτησίν του. Μετὰ ταῦτα ἐπεσκέφθη τὰ εὐρωπαϊκὰ ἀνακτοδοῦλια, ἵνα εὕρῃ δάνειον, καὶ τὴν 12 Ἰανουαρίου 1828 ἀπέβη εἰς τὴν Αἴγιναν, ὅπου ἤδρευεν ἡ βουλὴ καὶ ἡ μέχρι τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ διοικοῦσα τριμελὴς ἀντικυβερνητικὴ ἐπιτροπεία. Ἀφοῦ δὲ ὠρκίσθη νὰ κυβερνήσῃ τὴν ἐλληνικὴν πολιτείαν κατὰ τοὺς ψηφισθέντας νόμους ὑπὸ τῶν συνελεύσεων τῆς Ἐπιδαύρου, τοῦ Ἀστρους, καὶ τῆς Τροιζῆνος, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν διοργάνωσιν τῆς Ἑλλάδος. Πρῶτον συνέστησεν ἓν συμβούλιον ἀπὸ 27 μέλη, τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο πανελλήνιον· ἔπειτα διήρесе τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς νήσους εἰς 13 διοικήσεις καὶ διέταξε τοὺς διοικητὰς αὐτῶν νὰ συστήσωσι δημογεροντίας κατὰ πόλεις καὶ χωρία· καὶ τέλος διήρесе τὸν στρατὸν εἰς χιλιαρχίας καὶ διώρισε στρατάρχας τῆς μὲν ἀνατολικῆς Ἑλλάδος τὸν Ὑψηλάντην, τῆς δὲ δυτικῆς τὸν Τσοῦρτς καὶ τὸν φιλέλληνα Βαυαρὸν Εὐδεκ ἀνώτατον διοικητὴν τῶν φρουρίων.

Ἀναχώρησις Ἰμπραῖμ ἐκ Πελοποννήσου. Ὁ Ἰμπραῖμ, καθ' ὃν χρόνον ὁ Καποδίστριας ἡσχολεῖτο εἰς τὴν διοργάνωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἀνέτρεψε δι' ὑπονόμων τὴν Τρίπολιν καὶ ἐκλείσθη εἰς τὰ

φρούρια τῆς Μεσσηνίας. Μετ' ὀλίγον δ' ἔφθασαν ἐκ τῆς φιλελευθέρου Γαλλίας 13,000 Γάλλοι στρατιῶται ὑπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον Μαιζῶνα εἰς τὸ Πεταλίδι, ἵνα διώξωσι τοὺς Αἰγυπτίους ἐκ τῆς Πελοποννήσου (Αὐγούστῳ 1828). Ὁ δὲ Ἰμπραῖμ, ὅστις εἶχε δεχθῇ τὴν ὑπὸ τοῦ πατρός του καὶ τοῦ Κόδριγκτον ὑπογραφεῖσαν συνθήκην περὶ ἀναχωρήσεως τῶν Αἰγυπτίων (25 Ἰουλίου), ἀπέπλευσε τὸν Σεπτέμβριον μετὰ τοῦ στρατεύματός του εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Μετὰ δὲ ταῦτα παρεδόθησαν τὰ φρούρια τοῦ Νεοκάστρου, Μεθώνης, Κορώνης, Χλεμουτσίου, Πατρῶν καὶ Ῥίου, τὰ ὅποια κατὰ τὴν εἰρημένην συνθήκην κατεῖχον οἱ Τοῦρκοι, καὶ ὑψώθησαν ἐπ' αὐτῶν αἱ σημαῖαι τῶν τριῶν συμμάχων δυνάμεων, ἥτοι τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσσίας.

Τὰ ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι γεγονότα τοῦ 1828.

Ναυτικὴ μοῖρα ὑπὸ τοὺς ἀνδρείους Κωφὸν καὶ Τενεκὲν εἰσέπλευσεν εἰς τὸν ἀμβρακικὸν κόλπον καὶ ἐκαθάρισεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν τουρκικῶν πλοίων. Ὁ δὲ πεζὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν φιλλέληνα Δενσέλον ἐκυρίευσεν τὸ Λουτράκι καὶ διέκοψε τὴν συγκοινωνίαν τοῦ Καρβασαρά μετὰ τῆς Πρεβέζης. Ἀμα δὲ τοῦτο ἐγίνε γνωστόν, οἱ ἐν Καρπενησίῳ Τοῦρκοι ἔφυγον καὶ αἱ χιλιαρχίαι τοῦ Τσοῦρτς κατέλαβον τὴν πόλιν Βόνιτσαν (Σεπτεμβρίου-Δεκεμβρίου). Αἱ δὲ χιλιαρχίαι τοῦ Ὑψηλάντου μετὰ τινὰς εὐτυχεῖς μάχας ἠλευθέρωσαν τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα μέχρι Λαμίας ἐξαιρουμένων τῶν Θηβῶν καὶ τῶν Ἀθηνῶν (Ὀκτωβρίου—Νοεμβρίου).

Τὰ ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι γεγονότα τοῦ 1829.

Τὸ φρούριον τῆς Βονίτσης, τὸ ὅποῖον ἐπολιορκεῖτο ἀπὸ τῆς 15 Δεκεμβρίου τοῦ 1828, παρεδόθη τὴν 5 Μαρτίου 1829. Μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτοῦ ὁ νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ κυβερνήτου Αὐγουστῖνος Καποδίστριας ἐκυρίευσεν τὸ Ἀντίρριον καὶ μετὰ ταῦτα παρεδόθησαν τὸ Μακρυνόρος, ὁ Καρβασαράς, ἡ Ναύπακτος, τὸ Μεσολόγγιον καὶ τὸ Αἰτωλικόν. Ἡ ἀνάκτησις τοῦ ἐνδόξου Μεσολογγίου ἐπανηγυρίσθη πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος διὰ πανδῆμων ἐορτῶν. Ὀλίγῳ δὲ ὕστερον ὁ ἀρχιστράτηγος Μαιζῶν, ἀφοῦ ἐτελείωσεν εὐτυχῶς τὸ ἐντὸς τῆς Πελοποννήσου ἔργον του, ἀνέχωρησεν εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀφήσας τῇ αἰτήσει τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως 2,000 στρατιώτας. Ἐν τούτοις ὁ ἀγὼν ἐξηκολούθει ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι. Ὁ χιλίαρχος Βάσος, ὅστις ἦτο ὠχυρωμένος εἰς τὸ μεταξὺ Χασιάς καὶ Μενιδίου μονύδριον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, ἀπέκρουσε πάσας τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἐν Ἀθήναις τουρκικῶν φρουρῶν· ὁ δὲ Ὑψη-

λάντης, ὅστις ἐπολιόρκει τὰς Θήβας, ἐνίκησε δις τὸν κατ' αὐτοῦ ἐπελθόντα Ὀμὲρ πασάν τῆς Εὐβοίας (Ἰουνίῳ). Ἀλλὰ τὴν 7 Αὐγούστου ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῶν Θηβῶν, διότι πολλοὶ τῶν στρατιωτῶν του ἐλιποτάκτησαν δι' ἑλλειψιν μισθοῦ. Κατ' αὐτὴν τὴν περίστασιν ἐξώρμησεν ὁ Ἀσλάμπεϊς ἐκ τῆς Λαρίσης μετὰ 1500 μαχητῶν καὶ προὔχωρησεν εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ἀφοῦ δὲ παρέλαβε τὸν ἐν Ἀθήναις τουρκικὸν στρατόν, ἀφῆσας μόνον φρουρὰν ἐν τῇ Ἀκροπόλει, καὶ τὸν ἐν Θήβαις, ἐπέστρεφεν εἰς Λάρισαν μετὰ 5,000 περίπου στρατιωτῶν. Ἀλλ' ὁ προνοητικὸς Ὑψηλάντης, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε καταλάβῃ μετὰ 2,300 ὀπλοφόρων τὴν δίοδον τῆς Πέτρας τὴν φέρουσαν ἀπὸ τῶν Θηβῶν εἰς Λεβάδειαν, ἐνίκησεν αὐτὸν τῇ 12 Σεπτεμβρίου καὶ τὴν ἐπιούσαν τὸν ἠνάγκασε νὰ ὑπογράψῃ συνθήκην, καθ' ἣν τῷ ἐπετράπη νὰ διαβῇ τὴν Πέτραν. Ἡ μάχη αὕτη τῆς Πέτρας εἶναι ἡ τελευταία τῆς μεγάλης ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἥτις διήγειρε τὸν θαυμασμὸν ὅλων τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν τῆς ὑψηλίου.

Σύστασις σχολείων καὶ ἄλλων ἰδρυμάτων ὑπὸ Καποδιστρίου. Ὁ Καποδίστριας εὐθὺς ἀφοῦ παρέλαβε τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος ἐστρεψε τὴν προσοχὴν του πρὸ πάντων εἰς τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν· ἐντὸς ὀλίγου συνέστησεν ἐπὶ πληθυσμοῦ 700,000 περίπου ψυχῶν ἐν μὲν τῇ Πελοποννήσῳ 55 δημοτικὰ σχολεῖα καὶ 38 ἐλληνικὰ, ἐν δὲ ταῖς νήσοις 48 δημοτικὰ καὶ 44 ἐλληνικὰ καὶ ἐν τῇ Στερεῇ Ἑλλάδι, ἥτις ὑπέμενεν ἀκόμῃ τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου, 6 δημοτικὰ. Ἐν Αἰγίνῃ συνέστησε τὸ ὀρφανοτροφεῖον, τὸ κεντρικὸν σχολεῖον καὶ τὸ διδασκαλεῖον· ἐν Πόρῳ συνέστησε τὴν ἱερατικὴν σχολὴν καὶ ἐν Ναυπλίῳ τὴν στρατιωτικὴν τὴν λεγομένην σχολὴν τῶν εὐελπίδων. Προσέτι δ' ἐν Αἰγίνῃ ἵδρυσεν νομισματοκοπεῖον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξῆλθε τὸ πρῶτον ἐν Ἑλλάδι ἐθνικὸν νόμισμα ἀργυροῦν καὶ χαλκοῦν, καὶ τράπεζαν ἐθνικὴν. Ἀφοῦ δ' ἐπραξε ταῦτα ἐφρόντισεν νὰ προαγάγῃ τὴν γεωργίαν, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὴν ἐμπορίαν καὶ νὰ καταστήσῃ τὴν δικαιοσύνην ἀμερόληπτον.

Αἷτια ἀντιπολιτεύσεως κατὰ Καποδιστρίου. Κύρια αἷτια τῆς ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τοῦ Καποδιστρίου εἶναι τὰ ἀκόλουθα. Ὁ Καποδίστριας, ὅστις κατὰ τὴν ὁρκοδοσίαν του εἶχεν ὑποσχεθῇ νὰ συγκαλέσῃ τὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1828, συνεκάλεσεν αὐτὴν τὴν 11 Ἰουλίου 1829 ἐν Ἀργεῖ. Ἡ συνέλευσις αὕτη, ἡ ὁποία κατηρτίσθη διὰ παντοίων ἐκνόμων μέσων, ἐψήφισε μετὰξὺ ἄλ-

λων νὰ συσταθῇ γερουσία ἀπὸ 27 μέλη ἀντὶ τοῦ πανελληνίου καὶ νὰ συγκληθῇ ἡ αὐτή, ὅταν παρασκευασθῇ ὑπὸ τοῦ κυβερνήτου ὁ θεμελιώδης νόμος τοῦ κράτους. Τὴν 6 Αὐγούστου ὁ Καποδίστριας παρουσιάσθεις εἰς τὴν συνέλευσιν ἐκείνην, ἥτις εἶναι τετάρτη κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν τάξιν, ἐκήρυξε τὴν λήξιν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς. Μετὰ τινὰς δὲ μῆνας (22 Ἰανουαρίου τοῦ 1830) ὑπεγράφη ἐν Λονδίνῳ πρακτικόν, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ Ἑλλάς ἀνεκηρύχθη κράτος ἀνεξάρτητον καὶ αὐθιμερὸν ἐξελέγη ἡγεμὼν αὐτῆς ὑπὸ τῶν τριῶν προστατίδων δυνάμεων ὁ πρίγκηψ Λεοπόλδος· ἀλλ' οὗτος διὰ τὴν ὑπουλον πολιτικὴν τοῦ Καποδιστρίου ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τὴν 9 Μαΐου. Ἡ παραίτησις αὕτη ἐπροξένησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα μεγίστην ἀθυμίαν καὶ ἡ ἀκμάζουσα ἀντιπολίτευσις ἔτι περισσότερον ἐνισχύθη. Πανταχοῦ διεκωδωνίζετο ἐλευθερία τῆς ἐφημεριδογραφίας καὶ σύνταγμα. Ἡ δ' ἐπανάστασις, ἡ ὁποία ἐξερράγη ἐν Παρισίοις τὸν Ἰούλιον τοῦ 1830, ἐκορύφωσε τὰς ἐλπίδας τῶν ἀντιπολιτευομένων, οἵτινες φανερώς πλέον ἐκάλουν τὸν Καποδίστριαν τύραννον καὶ Ῥώσσον ἑπάρχον. Ἐντεῦθεν ἀνεφάνησαν πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος στασιωτικὰ κινήματα, τῶν ὁποίων τὸ σύνθημα ἔδωκεν ἡ Ὑδρα. Ὁ δὲ Καποδίστριας θέλων νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Ὑδραίους διέταξε νὰ ὀπλισθῇ ὁ στόλος, ἵνα προσβάλῃ τὴν Σῦρον, ἥτις συνέπραττε μετὰ τῆς Ὑδρας. Ἀλλ' ὁ θαφνοστεφῆς Μιαούλης ἐπλευσεν εἰς Πόρον καὶ κατέλαβε τὸν ναύσταθμον καὶ τὸν στόλον, ὑποχωρήσαντος τοῦ ἐτέρου θαφνοστεφοῦς Κανάρη (15 Ἰουλίου 1831). Ἀλλὰ κατὰ τοῦ Μιαούλη ἐπῆλθεν ὁ Ῥώσος ναύαρχος Ρίκορδ, ὅστις προσεκάλεσεν αὐτὸν ν' ἀφήσῃ τὸν στόλον. Ὁ δὲ Μιαούλης μὴ δυνάμενος ν' ἀντιστῇ κατ' αὐτοῦ ἀνετίναξεν εἰς τὸν ἀέρα τὴν φρεγάταν «Ἑλλάδα» καὶ τὴν κορβέταν «Ὑδραν» καὶ ἐπὶ λέμβου διεξέφυγεν ἐκ τοῦ Πόρου ὑπὸ βροχὴν σφαιρῶν τοῦ Ῥωσικοῦ στόλου (1 Αὐγούστου). Ὁ δὲ Καποδίστριας, ὅστις εἶχε τὴν ἑδρὰν του ἐν Ναυπλίῳ, βλέπων τὸ κῦμα τῆς κοινῆς γνώμης ἐξογκούμενον διὰ τὴν πρᾶξιν τοῦ Μιαούλη, ἐξέδωκε διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου συνεκάλει τὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν καὶ διέταξε τὸν ὑπουργὸν τῆς δικαιοσύνης νὰ ζητήσῃ ὑπὲρ τοῦ Μιαούλη τὴν ἐπιείκειαν παρὰ τοῦ εἰδικοῦ δικαστηρίου, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ δικάσῃ αὐτόν. Ἀλλ' οὔτε ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις συνῆλθεν οὔτε ὁ Μιαούλης ἐδικάσθη· διότι μετὰ τινὰς ἡμέρας ἐπῆλθεν ἀπρόοπτον τραγικὸν γεγονός.

Στάσις ἐν Μάνῃ καὶ φόνος Καποδιστρίου. Ὁ Καπο-

δίστριας ἀρνούμενος νὰ ικανοποιήσῃ δικαίαν τινὰς χρηματικὰς αἰτήσεις τοῦ Πετρόμπεϊ περιῆλθεν εἰς ἔχθραν πρὸς αὐτὸν καὶ ἔνεκα τούτου ἐξερράγη ἐν Μάνῃ στάσις. Ὁ Πετρόμπεϊς, ὅστις διέτριβεν ἐν Ναυπλίῳ ὡς γερουσιαστής, ἐζήτησε νὰ μεταβῇ εἰς Μάνην, ἵνα καταστείλῃ τὴν στάσιν· ἀλλ' ὁ κυβερνήτης ὑποπτεύων αὐτὸν τῷ ἀπηγόρευσε τὴν ἀναχώρησιν. Ὅθεν ὁ Πετρόμπεϊς ἠναγκάσθη νὰ δραπετεύσῃ, ἀλλὰ συλληφθεὶς ὑπὸ τοῦ Κανάρη ἐν Κατακώλῳ ἐπανήχθη εἰς τὸ Ναύπλιον. Ὁ δὲ κυβερνήτης ἐφυλάκισεν αὐτὸν εἰς τὸ Ἴτσ-Καλὲ καὶ συνέστησεν εἰδικὸν δικαστήριον, τὸ ὁποῖον ἐκήρυξεν αὐτὸν ὡς ἔνοχον ἐσχάτης προδοσίας. Ὡς νὰ μὴ ἤρκουν ταῦτα ἐπῆλθε καὶ ἄλλο γεγονός· κατὰ παράκλησιν τῆς μητρὸς τοῦ Πετρόμπεϊ ὁ Ῥῶσος ναύαρχος ἐπέτυχεν παρὰ τοῦ κυβερνήτου ὑπόσχεσιν ἀκροάσεως τοῦ Πετρόμπεϊ. Τοιοῦτοτρόπως ἐξήχθη ὁ Πετρόμπεϊς ἐκ τῆς φυλακῆς καὶ ὠδηγήθη ὑπὸ φρουρὰν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κυβερνήτου, ὅστις ὁμῶς παραδόξως δὲν τὸν ἐδέχθη εἰς ἀκρόασιν. Ὁ δὲ υἱὸς καὶ ἀδελφὸς τοῦ Πετρόμπεϊ Γεώργιος καὶ Κωνσταντῖνος ἰδόντες τὸν ἡγεμόνα τῆς Μάνης περιαγόμενον ὡς κακοῦργον εἰς τὰς ἀγυιάς τοῦ Ναυπλίου ἐγίναν ἔξω φρενῶν καὶ ὠρκίσθησαν ἐκδίκησιν. Τὴν πρωΐαν τῆς Κυριακῆς (27 Σεπτεμβρίου 1831) ἐφόνευσαν τὸν Καποδίστριαν εἰσερχόμενον εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος. Καὶ ὁ μὲν Κωνσταντῖνος ἐφρονεύθη ἀμέσως, ὁ δὲ Γεώργιος παραδοθεὶς εἰς τὰς ἀρχάς καὶ εἰσαχθεὶς εἰς δίκην κατεδικάσθη εἰς θάνατον καὶ τὴν 10 Ὀκτωβρίου ἐτουφεκίσθη ἐπὶ τοῦ Ἴτσ-Καλὲ ἔμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ καθειργμένου πατρός του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΑΝΑΡΧΙΑ (1831—1833)

Προσωρινὴ τριαρχία. Ἐκλογὴ Αὐγουστίνου Καποδιστρίου ὡς προεστῶτος τῆς Ἑλλάδος. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ κυβερνήτης ἐφρονεύθη, ἡ γερουσία συνελθοῦσα ἐξελέξε προσωρινὴν ἐπιτροπείαν ἐκ τοῦ Αὐγουστίνου Καποδιστρίου, ἐκ τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη καὶ ἐκ τοῦ Ἰωάννου Κωλέττου. Ἡ τριαρχία αὕτη συνεκάλεσε τὸν Νοέμβριον τοῦ 1831 εἰς Ἄργος τὴν ἐθνικὴν

συνέλευσιν, τῆς ὁποίας ἡ πλειονοψηφία ἐξέλεξε τὸν Αὐγουστῖνον Καποδίστριαν προεστῶτα τῆς Ἑλλάδος (8 Δεκεμβρίου). Ἡ δὲ μειονοψηφία ὑπὸ τὸν Κωλέττην ἀπεχώρησεν εἰς Περαιχώραν καὶ Μέγαρα καὶ συνέστησεν ἐκεῖ ἀντικυβέρνησιν, ἣτις πρόγραμμα εἶχε τὸ σύνταγμα. Ἐν ᾧ ταῦτα συνέβαινον ἐν Ἑλλάδι, οἱ ἐν Λονδίνῳ συνηγμένοι ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν δυνάμεων ἐξέλεγον τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβῖκον Ὁθωνα ὡς βασιλέα τῆς Ἑλλάδος (1 Φεβρουαρίου 1832). Ἀλλ' οὔτε ἡ εἰδησις αὕτη οὔτε ἡ μεσιτεία τῶν ἐν Ναυπλίῳ ἀντιπρέσβειων καὶ τοῦ σοφοῦ ἐλληνιστοῦ Βαυαροῦ Θειρσίου κατώρθωσαν νὰ διχλλάξωσι τὰ διεστῶτα μέρη. Οἱ Ῥουμελιῶται ὑπὸ τὸν Κωλέττην διασκορπίσαντες τὸν ἐν Λουτρακίῳ κυβερνητικὸν στρατὸν εἰσῆλθασαν εἰς τὴν Πελοπόννησον ὡς ἐλευθερωταὶ τοῦ ἔθνους ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τοῦ Καποδιστρίου. Ὁ δὲ Αὐγουστῖνος Καποδίστριας παρητήθη τὴν ἀρχήν, τὴν ὁποίαν τῷ εἶχε δώσῃ ἡ ἐν Ἀργεὶ συνέλευσις (28 Μαρτίου), καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἐπιβὰς εἰς τὴν φρεγάταν τοῦ Ῥίκορδ ἀπέπλευσεν εἰς Κέρκυραν κομίζων καὶ τὸν νεκρὸν τοῦ ἀδελφοῦ του.

Διάφοροι ἐπιτροπεῖαι μέχρις ἀφίξεως τοῦ Ὁθωνος. Μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Αὐγουστίνου Καποδιστρίου ἡ γερουσία συνέστησε πενταμελῆ ἐπιτροπείαν ἐκ τοῦ Κολοκοτρώνη, Μεταξᾶ, Ζαΐμη, Κωλέττου καὶ Βουδούρη, ἵνα διοικήσῃ τὸν τόπον μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὁθωνος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ νέα κυβέρνησις περιεῖχεν ἄνδρας καὶ ἐκ τῶν δύο μερίδων, δὲν ἠδυνήθη οὐδ' ἑαυτὴν νὰ διοικήσῃ. Ἐνεκα τούτου παρητήθη ὁ Κολοκοτρώνης καὶ τῇ 13 Ἀπριλίου συνεστάθη ἐπταμελὲς ἐπιτροπεία, ἣτις ἀνέθηκε τὸν σχηματισμὸν τοῦ ὑπουργείου εἰς τὸν Μαυροκορδοῦτον. Ἀλλὰ τὰ πάντα ἦσαν ἐν πλήρει ἀναρχίᾳ· ὑπουργεῖον, ἐπιτροπεία καὶ γερουσία ὑπενόμειον ἄλληλα. Ἐν ᾧ δὲ διήρκει ἡ κατὰστασις αὕτη, ἐγίνοντο αἱ ἐκλογαὶ τῶν πληρεξουσίων, οἵτινες ἐκλεχθέντες διὰ μυρίων παρανομιῶν συνῆλθον ἐν Προνοίᾳ (19 Ἰουλίου). Ἡ συνέλευσις αὕτη, ἣτις εἶνε πέμπτη, ἐψήφισε γενικὴν ἀμνηστείαν πρὸς εἰρήνευσιν τῶν διαφόρων φατριῶν, ἐπεκύρωσεν ἐν εὐφημίαις τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ὁθωνος ὡς βασιλέως τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ἀποστολὴν τριμελοῦς ἐπιτροπείας εἰς Μόναχον, ἵνα προσενέγκῃ τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὴν ὑποταγὴν τοῦ ἔθνους εἰς τὸν βασιλέα Ὁθωνα Α΄. Ἐν ᾧ δὲ ἡ ἐπιτροπεία μετέβαινεν εἰς Μόναχον, οἱ ἐν Ἀρείᾳ ἐστρατοπεδευμένοι στρατιῶται ἐπετέθησαν κατὰ τῆς συνελεύσεως καὶ διέλυσαν αὐτὴν ὡς μὴ φροντίζουσιν περὶ τῶν πτωχῶν πολεμιστῶν (14

Αύγoustου). Τότε ἡ διοικητικὴ ἐπιτροπεία ἀπετελεῖτο ἐκ τριῶν μελῶν, τὰ ὅποια ὑποστηρίζόμενα ὑπὸ τῶν Γάλλων κατήργησαν τὰ δικαστήρια, τὰ ὅποια εἶχε διοργανώσῃ ἡ γερουσία, ὡς ἄχρηστα (20 Ὀκτωβρίου). Ἡ ἀναρχία ἐκορυφώθη· ἕκαστος τῶν ἰσχυρῶν ὀπλιταρχῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ καὶ ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι ἤρχεν ὡς ἀνεξάρτητος δυνάστης μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ βασιλέως Ὀθωνος (18 Ἰανουαρίου 1833).

Κυριώτατα γεγονότα ἐπὶ Ὀθωνος Α' (1833—1862) καὶ Γεωργίου Α' (1863—). Ὁ Ὀθων κατέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναυπλίου τὴν 18 Ἰανουαρίου 1833 καὶ τὴν 25 ἀπέβη εἰς τὴν πόλιν. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἀνήλικος, ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν ἡ συνοδεύσασα αὐτὸν τριμελὴς ἀντιβασιλεία (1832—1835). Ἀφοῦ δὲ αὕτη διωργάνωσε τὴν διοίκησιν τοῦ νέου κράτους καὶ τὴν 1 Δεκεμβρίου τοῦ 1834 μετέθηκε τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ ἐκ Ναυπλίου εἰς Ἀθήνας, ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος ὁ Ὀθων γενόμενος ἐνῆλιξ τὴν 20 Μαΐου τοῦ 1835. Ἡ κατάστασις ὅμως τῶν πραγμάτων ἐταράσσετο καθ' ἑκάστην διὰ τὸ μῖσος τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς ξένους καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς Βαυαροὺς· ὅθεν ἐξερράγη τὴν 3 Σεπτεμβρίου τοῦ 1843 στάσις, ἣτις ἠνάγκασε τὸν Ὀθωνα ν' ἀπολύσῃ τῆς ὑπηρεσίας πάντας τοὺς ξένους καὶ νὰ ὑπογράψῃ τὸ σύνταγμα, τὸ ὅποϊον ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς πρώτης ἐν Ἀθήναις συνελθούσης ἐθνικῆς συνελεύσεως (8 Νοεμβρίου). Ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ ἐλευθερίαι, αἱ ὅποια ἀνεκτήθησαν διὰ τοῦ συντάγματος δὲν ἐπήνεγκον τὴν ποθουμένην βελτίωσιν τῶν πραγμάτων. Ἐνεκα λοιπὸν τούτου ἐπῆλθεν ἡ ὀκτωβριανὴ ἐπανάστασις τοῦ 1862, ἣτις ἐπήγαγε τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὀθωνος καὶ τὸν ἐνθρονισμόν τοῦ Γεωργίου Α' τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας Χριστιανοῦ Θ' διὰ ψήφου τῆς δευτέρας ἐν Ἀθήναις συνελθούσης τῇ 1863 ἐθνικῆς συνελεύσεως. Ὁ δὲ βασιλεὺς Γεώργιος, ὅστις διὰ τῆς παραδοχῆς τοῦ ἐλληνικοῦ στέμματος συνεπήγαγε καὶ τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἐνωσιν τῶν Ἰονίων νήσων, ἐπάτησεν ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ἐδάφους τὴν 18 Ὀκτωβρίου τοῦ 1864. Κατὰ δὲ τὸ 1881 προσετέθη εἰς τὸ ἐλληνικὸν βασίλειον καὶ ἡ Θεσσαλία μέχρι τῆς Ἐλασσῶνος καὶ ἐκ τῆς Ἡπείρου μέχρι τοῦ Ἀράχθου ποταμοῦ.

ΜΕΡΟΣ Β'.

ΤΑ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΑΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Καρχηδών. Ἡ περιώνυμος Καρχηδὼν ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν Φοινίκων τὸν 9ον αἰῶνα π. Χ. ἐπὶ τινος χερσονήσου τῆς βορείου Ἀφρικῆς παρὰ τὴν Τύνιδα. Κατ' ἀρχὰς ἐμοναρχήθη, ἀλλ' ἔπειτα ἐδημοκρατήθη καὶ ταχέως ἔγινε πολυανθρωποτάτη καὶ πρώτη ναυτικὴ δύναμις. Περιέλαβεν, εἰς τὸ κράτος αὐτῆς πᾶσαν τὴν μεταξὺ τῆς Κυρηναίας καὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ χώραν, τὴν πέραν τῶν Ἡρακλείων στηλῶν πλευρὰν τῆς ἰβηρικῆς χερσονήσου, τῆς ὁποίας τὰ ὄρη περιεῖχον ἀφθονίαν χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, καὶ τὰς νήσους Βαλεαρίδας, Πιτυούσας, Μελίτην, Σαρδηνίαν, Κορσικὴν, Ἑλβαν καὶ τὰ βορειοδυτικὰ παράλια τῆς Σικελίας. Ἀλλ' ἡ μεγάλη αὕτη εὐημερία τῆς Καρχηδόνος διήγειρε τὴν ζηλοτυπίαν τῆς Ῥώμης· ἐντεῦθεν ἐξερράγησαν οἱ τρεῖς περίφημοι ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ καρχηδονικοὶ πόλεμοι.

Πρῶτος καρχηδονικὸς πόλεμος (264 — 241 π. Χ.) Ἀφορμὴ τοῦ πολέμου τούτου ἔγιναν οἱ Μαμερτῖνοι, οἵτινες κυριεύσαντες τὴν πόλιν τῆς Σικελίας Μεσσήνην ἤρχισαν νὰ λεηλατῶσι τὴν ἐπικράτειαν τῶν Συρακουσῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τύραννος τῶν Συρακοσίων Ἰέρων Β' συνεμάχησε μὲ τοὺς Καρχηδονίους καὶ ἐπολιορκήσε τὴν Μεσσήνην, οἱ Μαμερτῖνοι ἐζήτησαν καὶ ἐπέτυχον τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων. Ἐνεκα τούτου ἐξήφθη πόλεμος πεισματωδέστατος, καθ' ὃν ὅτε μὲν ἐνίκων οἱ Ῥωμαῖοι, ὅτε δὲ οἱ Καρχηδόνιοι. Τελευταῖον ὅμως ὁ ὕπατος τῶν Ῥωμαίων Κάπλος ἐνίκησε κατὰ κράτος τὸν ναύαρχον τῶν Καρχηδονίων Ἀννωνά εἰς τὴν παρὰ τὰς Αἰγούσας νήσους συγκροτηθεῖσαν ναυμαχίαν καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ

συνομολογήσῃ εἰρήνην (241). Κατὰ τὴν εἰρήνην ταύτην οἱ Καρχηδόνιοι ἀνεδέχθησαν ν' ἀφῆσωσι τὴν Σικελίαν καὶ νὰ πληρώσωσι τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου.

Δεύτερος καρχηδονικὸς πόλεμος (218 — 202 π. Χ.). Οἱ Καρχηδόνιοι θέλοντες νὰ θεραπεύσωσι τὴν ζημίαν, τὴν ὁποίαν ἔπαθον, διέβησαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἐκυρίευσαν τὴν μέχρι τοῦ Ἰβήρου ποταμοῦ χώραν (229). Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἀσχολούμενοι εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν συνέθεντο πρὸς αὐτοὺς εἰρήνην, καθ' ἣν οἱ Καρχηδόνιοι ἀνεδέχθησαν νὰ μὴ ὑπερβῶσι τὸν Ἰβήρα καὶ νὰ μὴ προσβάλωσι τὴν αὐτονομίαν τῆς ἐλληνικῆς ἀποικίας Σαγούντου (228). Ἀλλ' ὁ Ἀννίβας, ὅστις ἐξελέχθη τῷ 221 στρατηγὸς τοῦ ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ καρχηδονικοῦ στρατοῦ, ἐκυρίευσεν τὸ Σάγουντον παρὰ τὴν εἰρήνην. Ἐνεκα λοιπὸν τούτου ἐξερράγη ὁ δεῦτερος καρχηδονικὸς πόλεμος (218). Κατ' ἀρχὰς οἱ Καρχηδόνιοι εὐδοκίμουν· διότι ὁ Ἀννίβας ὑπερβὰς τὰ Πυρηναιῖα καὶ τὰς Ἀλπεῖς ἐνίκησε τοὺς Ῥωμαίους εἰς τὸν Τίκινον, εἰς τὸν Τρεβίαν, εἰς τὴν Τρασιμένην λίμνην καὶ τελευταῖον εἰς τὴν παρὰ τὰς Κάννας τῆς Ἀπουλίας συγκροτηθεῖσαν γιγάντειον μάχην (216). Ἀλλὰ διὰ μιᾶς τὰ πράγματα μετεβλήθησαν· διότι ὁ Ἀννίβας δὲν ἐλάμβανεν ἀπὸ τὴν Καρχηδόνα ἐπικουρίαν πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ ἀπολεσθέντος στρατοῦ καὶ ἡ Ἰσπανία ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ Κορνηλίου Σκιπίωνος, ὅστις μετὰ ταῦτα διέβη καὶ εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἠνάγκασε τοὺς Καρχηδονίους ν' ἀνακαλέσωσι τὸν Ἀννίβαν ἐκ τῆς Ἰταλίας. Ὁ μέγας οὗτος στρατηγὸς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ἀλλ' ἡττήθη κατὰ κράτος εἰς τὴν γιγάντειον μάχην τῆς Ζάμας (202). Ἐνεκα τῆς ἡττης ταύτης οἱ Καρχηδόνιοι ἠναγκάσθησαν νὰ συνομολογήσωσι συνθήκην, καθ' ἣν ἀνεδέχθησαν ν' ἀφῆσωσιν ὅλας τὰς ἐκτὸς τῆς Ἀφρικῆς κτήσεις των, νὰ παραδώσωσιν ὅλα τὰ πολεμικὰ αὐτῶν πλοῖα πλὴν ὅσα καὶ νὰ μὴ κάμνωσι τοῦ λοιποῦ πόλεμον ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν Ῥωμαίων (201).

Τρίτος καρχηδονικὸς πόλεμος καὶ ὄλεθρος Καρχηδόνας (149—146 π. Χ.). Ἡ Καρχηδὼν ἐκ τῆς εἰρήνης ταύτης ἀπέκτησεν ἐντὸς ὀλίγου μεγάλην ἐσωτερικὴν δύναμιν καὶ εὐδαιμονίαν. Ἡ δὲ Ῥώμη ζηλοτυποῦσα τὴν εὐημερίαν ταύτην ἐκαιροφυλάκει νὰ εὕρῃ ἀρμοδίαν περίστασιν διὰ νὰ ἐξαλείψῃ ἀπὸ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς τὴν ἀπεχθεστάτην ἀντίζηλον αὐτῆς. Καὶ δὲν ἐβρά-

δυνε νὰ παρουσιασθῇ ἡ εὐκταιοτάτη αὕτη περίστασις. Ὁ βασιλεὺς τῆς Νομαδικῆς Μασσανάσσης ἐσφετερίσθη μέρος τῆς χώρας τῶν Καρχηδονίων καὶ ἐπειδὴ οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς τοὺς παραπονεθέντας Καρχηδονίους εἶπον, ὅτι ὁ Νομὰς ἔχει δίκαιον, αὐτὸς ἔγινε τόσον ἀλαζονικώτερος, ὥστε οἱ Καρχηδόνιοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὑπερασπίσωσι τὰ δίκαιά των διὰ τῶν ὅπλων. Τοῦτο δὲ οἱ Ῥωμαῖοι ἐθεώρησαν ὡς παράβασιν τῆς συνθήκης καὶ ἔστειλαν εἰς τὴν Ἀφρικὴν στρατεύμα, τὸ ὁποῖον μετὰ τριετῇ πόλεμον ἐκυρίευσεν τὴν Καρχηδόνα καὶ κατέσκαψεν αὐτὴν (146). Ἡ ἐπικράτεια τῆς Καρχηδόνας ἔγινε τοῦ λοιποῦ ἐπαρχία Ῥωμαϊκὴ, μετονομασθεῖσα ἰδίως Ἀφρικὴ.

Ἰδρυσις γερμανικῶν βασιλείων ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας. Οἱ Βισιγότθοι ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτοῦ Ἀλάριχον, ἀφοῦ, ὡς εἶδομεν ἐν σελ. 76, ἠρήμωσαν τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα, ἐνέβαλον εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐλεηλάτησαν δις τὴν Ῥώμην (408—410 μ. Χ.). Ἐνεκα τούτου ὁ αὐτοκράτωρ Ὀνώριος, ὅστις εἶχε κλεισθῇ εἰς τὴν ὄχυράν Ῥάβενναν, ἀνεκάλεσεν ἀπὸ τὰς μεθορίους ἐπαρχίας τοὺς λεγεῶνας πρὸς σωτηρίαν τῆς Ἰταλίας. Εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτῶν τὰ ἄλλα γερμανικὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα κατῴκουν πέραν τοῦ Δανουβίου καὶ τοῦ Ῥήνου, διέβησαν τοὺς ποταμούς τούτους καὶ ἱδρυσαν ἐν ταῖς Ῥωμαϊκαῖς ἐπαρχίαις νέα γερμανικὰ βασίλεια. Οὕτως οἱ Φράγκοι ἱδρυσαν βασίλειον ἐν τῇ βορείῳ Γαλλίᾳ· οἱ Βουργούνδιοι ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἀραρος καὶ τοῦ Ῥοδανοῦ· οἱ Βισιγότθοι πρῶτον ἐν τῇ Ἀκουιτανίᾳ καὶ ἔπειτα ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ· οἱ Βάνδαλοι ἐν τῇ Ἀφρικῇ· οἱ Ἀγγλοι καὶ οἱ Σάξονες ἱδρυσαν ἐπτὰ βασίλεια ἐν τῇ νοτιοανατολικῇ Βρεττανίᾳ καὶ τέλος οἱ Ἑροῦλοι ὑπὸ τὸν Ὀδόακρον, οἵτινες καθήρεσαν τῷ 476 μ. Χ. τὸν τελευταῖον αὐτοκράτορα τῆς Ῥώμης Ῥωμύλον Αὐγουστύλον, ἱδρυσαν ἄλλο βασίλειον ἐν τῇ Ἰταλίᾳ. Ἐκ τῶν βασιλείων τούτων, τὰ ὁποῖα ἰδρύθησαν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, προέκυψεν ὁ νεώτερος πολιτισμὸς τῆς Εὐρώπης.

Παραδόσεις Ἀράβων μέχρι Μωάμεθ. Οἱ Ἀράβες καλούμενοι καὶ Σαρακηνοὶ ἀνήκουσιν εἰς τὴν σημιτικὴν φυλὴν καὶ ἐθεώρουν γενάρχην αὐτῶν καὶ ἰδρυτὴν τοῦ ἐν Μέκκᾳ ναοῦ τῆς Κάβας τὸν Ἰσμαήλ, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀβραάμ ἐκ τῆς Ἀγαρ· ἐνεκα τούτου ἐπωνομάσθησαν ἀπὸ μὲν τοῦ Ἰσμαήλ Ἰσμαηλῖται, ἀπὸ δὲ τῆς Ἀγαρ Ἀγαρηνοί, τὸ θρήσκευμα αὐτῶν, τὸ ὁποῖον ὀλίγον διέφερε τῆς πίστεως τοῦ

Ἀβραάμ, παρεξέτράπη κατὰ τὸν ὅον αἰῶνα μ. Χ. εἰς πολυθείαν καὶ ἔνεκα τούτου ἡ Ἀραβία περιῆλθεν εἰς οἰκτρὰν θέσιν ὅχι μόνον ὑπὸ ἔποψιν θρησκευτικὴν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἔποψιν πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν. Τότε δ' ἐνεφανίσθη εἰς μεγαλουργὸς ἀνὴρ, ὁ Μωάμεθ, ὅστις κατῴρθωσε καὶ τὴν οἰκτρὰν ἐκείνην κατάστασιν τῆς πατρίδος του νὰ βελτιώσῃ καὶ εἰς τὸ ἀραβικὸν ἔθνος νὰ δώσῃ ἱστορικὴν σημασίαν.

Μωάμεθ. Ὁ Μωάμεθ ἐγεννήθη ἐν Μέκκᾳ τῷ 571· γενόμενος δ' ἐνῆλιξ περιηγήθη πολλὰς χώρας χάριν ἐμπορίας καὶ ἀπέκτησε πολλὰς καὶ μεγάλας γνώσεις περὶ κόσμου, ἡθῶν καὶ θρησκείας. Ἐντεῦθεν ὁρμώμενος ἠσθάνθη πόσον ἄλογος ἦτο ἡ πολυθεία, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ πατρίς του, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε νὰ γίνῃ ἰδρυτὴς νέας θρησκείας. Ἀφοῦ δὲ κατῴρθωσε νὰ προσελκύσῃ εἰς τὸ νέον του θρήσκευμα οἰκείους τοῦ τινος καὶ φίλους, ἐκήρυξεν ἑαυτὸν δημοσίᾳ προφήτην τοῦ Θεοῦ (614). Ἐπειδὴ ὅμως ἐχλευάσθη καὶ ἡ ζωὴ του ἐκινδύνευεν ἐν Μέκκᾳ, ἠναγκάσθη μετὰ τῶν ὀλίγων ὀπαδῶν του νὰ φύγῃ εἰς τὴν Μεδίναν· ἡ φυγὴ αὕτη, τὴν ὁποίαν οἱ Ἀραβες ὀνομάζουσιν ἐγίραν, καὶ ἦτις συνέβη ἐν ἔτει 622, εἶναι ἀρχὴ τῆς χρονολογίας τῶν μωαμεθανῶν. Ἀπὸ δὲ τῆς Μεδίνης ὁ Μωάμεθ ἐξήπλωσε τὴν διδασκαλίαν του εἰς ἅπασαν τὴν Ἀραβίαν καὶ μετὰ μακρὸν καὶ δεινὸν πόλεμον κατὰ τῶν Μεκκανῶν ἐγένετο τέλος κύριος τῆς Μέκκας τῷ 630. Τότε ἐμήνυσεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Περσίας Σιρόην καὶ εἰς τὸν Ἕλληνα αὐτοκράτορα Ἡράκλειον ν' ἀποδεχθῶσι τὴν θρησκείαν του· καὶ ἐπειδὴ οὗτοι ἠρνήθησαν παρεσκευάζετο νὰ ἐπιχειρήσῃ κατ' αὐτῶν τὸν ἱερὸν πόλεμον· ἀλλ' αἰφνης τῷ 632 ἀπέθανε καὶ ἐτάφη ἐν Μεδίνῃ, συστήσας εἰς τοὺς καλίφας (διαδόχους του) τὴν διάδοσιν τῆς θρησκείας του διὰ τῶν ὀπλων.

Θρησκεία τοῦ Μωάμεθ. Ἡ θρησκεία τοῦ Μωάμεθ ὀνομάζεται ἰσλαμισμὸς ἥτοι ἀφοσίωσις εἰς τὸν Θεόν, οἱ δὲ ὀπαδοὶ αὐτοῦ λέγονται μουσουλμᾶνοι ἥτοι πιστοὶ εἰς τὸν Θεόν. Βάσις δὲ τοῦ ἰσλαμισμού εἶναι «εἰς μόνον Θεὸς ὑπάρχει καὶ ὁ Μωάμεθ εἶναι ὁ προφήτης αὐτοῦ». Ὁ ἰσλαμισμὸς ὑπόσχεται εἰς μὲν τοὺς πιστοὺς ἡδονὴν αἰώνιον ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ, εἰς δὲ τοὺς ἀπίστους κόλασιν ἀτελεύτητον ἐν αὐτῇ. Εἶναι δὲ ἀξιοσημεῖωτον, ὅτι ἐν τῇ μωαμεθανικῇ θρησκείᾳ τάξις ἱερατικὴ δὲν ὑπάρχει· διότι οἱ λεγόμενοι οὐλεμάδες, τῶν ὁποίων προΐσταται ὁ μουφτῆς, ἀποτελοῦσι μόνον σύλλογον ἐρμηνέων τοῦ Κορανίου, τὸ ὁποῖον περιέχει ὅχι μόνον τὸν θρησκευτικὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ τὸν πολιτικόν.

Ἀραβικὴ κοσμοκρατορία. Οἱ Ἀράβες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ προφήτου αὐτῶν Μωάμεθ ἤρχισαν τὴν διάδοσιν τοῦ ἰσλαμισμοῦ διὰ τῶν ὀπλῶν· ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ὑπέταξαν τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην, τὴν Φοινίκην, τὴν Περσίαν, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Κυρηναίαν, τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ῥόδον (634—656). Μετὰ ταῦτα ἐξέτειναν τὸ κράτος των πρὸς βορρᾶν μὲν μέχρι τοῦ Καυκάσου καὶ τοῦ Ἰαξάρτου, πρὸς ἀνατολὰς δὲ μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ καὶ πρὸς νότον μέχρι τοῦ ἀραβικοῦ κόλπου (656—685). Ὁ περίφημος στρατηγὸς Μουσᾶς ὑπέταξε ἅπασαν τὴν βυζαντιακὴν Ἀφρικὴν καὶ πᾶσαν τὴν μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ χώραν· ὁ δὲ Ταῤῥικὸς διαβὰς ἀπὸ τῆς Ἀφρικῆς εἰς τὴν Ἰσπανίαν κατέλυσε τὸ ἐν αὐτῇ βισιγοθικὸν βασίλειον. Ἐκ τῶν περιωθέντων Βισιγόθων οἱ μὲν ἀπесύρθησαν εἰς τὰ ὄρη τῆς Γαλικίας καὶ τῆς Ἀστουρίας καὶ διέσωσαν ἐκεῖ τὴν ἀνεξαρτησίαν των, οἱ δὲ λοιποὶ ὑπετάγησαν εἰς τὴν ἀραβικὴν ἐξουσίαν, διατηρήσαντες ἐπὶ πληρωμῇ φόρου τὴν γλῶσσάν των, τὴν θρησκείαν καὶ τοὺς νόμους των. Μετὰ δὲ τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἰσπανίας οἱ Ἀράβες ὑπερέβησαν τὰ Πυρηναιῖα καὶ ἐπεχείρησαν ν' ἀφαιρέσωσι τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τῶν ἀσθενῶν Φράγκων βασιλέων, ἀλλ' ἔπαθον ἐν Πικτάβη ὑπὸ τοῦ αὐλάρχου Καρόλου Μαρτέλου ἥτταν ὀλεθριωτάτην, διὰ τῆς ὁποίας ἐσώθη ἡ χριστιανικὴ Εὐρώπη ἀπὸ τῶν μουσουλμάνων (732). Ἀπὸ ταύτης τῆς ἐποχῆς ἄρχεται ἡ παρακμὴ τῆς ἀραβικῆς κοσμοκρατορίας.

Τὸ Φραγκικὸν κράτος ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου (768—814) καὶ διαίρεσις αὐτοῦ. (843). Τὸ φραγκικὸν κράτος, ὅτε ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον αὐτοῦ ὁ Μέγας Κάρολος, περιελάμβανεν ὅχι μόνον τὴν Γαλλίαν, ἀλλὰ καὶ μέγα μέρος τῆς Γερμανίας. Ὁ δὲ Κάρολος ἐξέτεινεν αὐτὸ ἔτι περισσότερον. Μετὰ τρεῖς ἐκ διαλειμάτων ἐκστρατείας, αἵτινες διήρκεσαν περὶ τὰ 30 ἔτη, ἠνάγκασε τοὺς Σάξονας νὰ ὑποταχθῶσι καὶ νὰ δεχθῶσι τὸν χριστιανισμόν (772—803). Διαρκοῦντος δὲ τοῦ σαξονικοῦ πολέμου κατέλυσε τὸ λομβαρδικὸν βασίλειον καὶ ἠνωσεν αὐτὸ μετὰ τοῦ φραγκικοῦ (774)· ἀφῆρεσεν ἀπὸ τῶν ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ διχονοοῦντων Ἀράβων τὴν μεταξὺ τῶν Πυρηναιῶν καὶ Ἰβηρος χώραν καὶ ὠνόμασεν αὐτὴν Ἰσπανικὴν Μαρκήαν (778). Δέκα δ' ἔτη μετὰ τοῦτο (788) ἐνέβαλεν εἰς τὴν Βαυαρίαν καὶ νικήσας τὸν ἀποστατήσαντα δοῦκα αὐτῆς Θασιλῶνα ἠνωσε τὴν ἐπικράτειάν του μετὰ τῆς φραγκικῆς. Μετὰ ταῦτα ἐνέβαλεν εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ Οὐγγαρίαν καὶ ἐξωλόθρευσεν ἐντὸς ἐπτὰ ἐτῶν (789

—796) τοὺς ληστὰς Ἀβάρους, οἵτινες ἦσαν ἡ μάστιξ τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου τούτου ἐπεχείρησε νὰ ἐνώσῃ τὸν Ῥῆνον μετὰ τοῦ Δανουβίου διὰ διώρυχος, τῆς ὁποίας ἔχνη σώζονται καὶ μέχρι σήμερον. Διαρκοῦντος δὲ τοῦ τελευταίου σαξονικοῦ πολέμου ἐστράτευσε ἐν τὴν Ῥώμην καὶ ἀπεκατέστησε εἰς τὴν παπικὴν ἑδρὰν τὸν πάπαν Λέοντα Γ', ὅστις εἶχε διωχθῆ ὑπὸ τῶν ἀποστατησάντων Ῥωμαίων. Ὁ δὲ πάπας εἰς ἀμοιβὴν τῆς προστασίας ταύτης κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, ὅτε ὁ Κάρολος γονυκλινῆς προσηύχετο ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, ἐπέθηκεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ στέφανον πολύτιμον καὶ ἀνηγόρευσε αὐτὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥώμης (800). ὁ Κάρολος ἔχων σταθερὰν καθεδρὰν τὸ Ἀκβίσγρανον συνέστησεν ἐν τῇ αὐλῇ του ἀκαδημίαν καὶ συνήθροισεν εἰς αὐτὴν τοὺς τότε περιφημοτάτους ἐκ τῶν λογίων ἀνδρῶν, ὡς τὸν Ἀλκουῖνον, τὸν Ἐγίναρδον καὶ ἄλλους πολλούς. Διὰ τῆς συνδρομῆς τούτων ἐμόρφωσε τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν καὶ ἐν γένει διέδωκε τὴν παιδείαν εἰς τὸ μέγα αὐτοῦ κράτος. Ὀλίγα δ' ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου τὸ φραγκικὸν κράτος διηρέθη εἰς τρία ἀνεξάρτητα βασίλεια, εἰς τὸ τῆς Γερμανίας, εἰς τὸ τῆς Γαλλίας καὶ εἰς τὸ τῆς Ἰταλίας (843).

Σταυροφορίαι (1096—1270). Σταυροφορίαι εἶναι οἱ πόλεμοι ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους οἱ χριστιανοὶ τῆς Εὐρώπης ἐντὸς δύο περίπου αἰώνων ἐπολέμησαν κατὰ τῶν Τούρκων Σελδζουκιδῶν διὰ ν' ἀποσπάσωσιν ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν μουσουλμάνων τούτων τὸν ἅγιον τάφον καὶ τὴν ἱερὰν γῆν. Ἀφορμὴ δὲ τῶν ἐκστρατειῶν τούτων ὑπῆρξεν ἡ φοβερὰ καταπίεσις τῶν χριστιανῶν ἐν Παλαιστίνῃ ὑπὸ τῶν ἀπολιτεύτων μουσουλμάνων. Κατὰ τὸ 1093 μετέβη εἰς Ἱερουσαλὴμ ὁ Γάλλος ἐρημίτης Πέτρος καὶ ἐγένεν αὐτόπτης τῶν δεινῶν παθημάτων τῶν χριστιανῶν· ὅθεν ἐπιστρέψας εἰς τὴν Εὐρώπην ἀνήγγειλεν αὐτὰ εἰς τὸν πάπαν Οὐρβανὸν Β', ὑπὸ τοῦ ὁποίου καὶ ἐστάλη ὡς ἀπόστολος εἰς ὅλην τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν, ἵνα διὰ τοῦ κηρύγματός του παρασκευάσῃ τὸν λαὸν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἁγίων τόπων ἀπὸ τῶν μισοχρίστων. Αἱ ζωηραὶ περιγραφαὶ τοῦ εὐγλώττου ἐκείνου ἐρημίτου παρήγαγον πανταχοῦ πυρετώδη κίνησιν· διὰ τοῦτο, ὅτε ὁ πάπας Οὐρβανὸς ἠγόρευσε εἰς τὴν ἐν Κλερμοντίῳ σύνοδον καὶ ἐτέλειώσε τὴν ἐνθουσιώδη ἀγόρευσίν του διὰ τοῦ «Ἐκαστος ἀπαρνησάτω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς ἁγίας χώρας»,

ἅπαν τὸ πλῆθος ἀνεβόησε «τοῦτο εἶναι θέλημα Θεοῦ» καὶ ἐκόλλησεν εὐθὺς εἰς τὸν δεξιὸν βραχίονα ἐρυθρὸν σταυρὸν ὡς σημεῖον τοῦ κοινοῦ δεσμοῦ. Ἐντεῦθεν οἱ μὲν μαχηταὶ ὠνομάσθησαν σταυροφόροι, οἱ δ' ἐπιχείρησις σταυροφρρία.

Πρώτη σταυροφορία (1096—1099) βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ (1099 — 1187). Κατὰ τὸ ἔτος 1096 μέγας ἀριθμὸς σταυροφόρων διέβη εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Νίκαιαν, τὴν Ἑδεσσαν, τὴν Ἀντιόχειαν καὶ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1099 τὴν Ἱερουσαλήμ. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Ἱερουσαλήμ ὁ δοῦξ τῆς Βουλῶνος καὶ τῆς κάτω Λοθαριγγίας Γοδεφρεῖδος, ὅστις ὅμως μετριοφρονῶν δὲν ἠθέλησε νὰ θέσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του χρυσοῦν στέφανον ἐκεῖ, ὅπου ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου εἶχε φορέσῃ ἀκάνθινον, ἀλλ' ἠρκέσθη νὰ ὀνομάζηται προστάτης τοῦ ἁγίου τάφου. Ἀφοῦ δὲ οἱ Τοῦρκοι συνῆλθον ἐκ τοῦ πρώτου τρόμου, ἤρχισαν νὰ στενοχωρῶσι πανταχόθεν τὸ νεοσύστατον βασίλειον. Ὅθεν πρὸς σωτηρίαν αὐτοῦ ἐγέναν καὶ ἄλλαι σταυροφορίαι, ἀλλὰ δὲν ἀπέβησαν εὐτυχεῖς· διότι ἤρχισε νὰ γεννᾶται διχόνοια μεταξὺ τῶν σταυροφόρων. Ταύτην καρπούμενος ὁ μέγας σουλτᾶνος τῆς Αἰγύπτου Σαλαῶνις ἐκυρίευσεν τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ κατέλυσε τὸ βασίλειον αὐτῆς (1187). Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ ἠγωνίσθησαν γενναίως οἱ χριστιανοὶ πρὸς ἀνάκτησιν αὐτῆς, ἀλλ' οἱ ἁγῶνες αὐτῶν δὲν ἐτελεσφόρησαν· διότι ἡ δύναμις τῶν Τούρκων ἦτο πλέον ἀκαταγώνιστος.

Ἀποτελέσματα τῶν σταυροφοριῶν. Αἱ σταυροφορίαι, ἂν καὶ ἀπέτυχον ἐπὶ τέλους τοῦ κυρίου αὐτῶν σκοποῦ, ἐπήνεγκον ὅμως ἀποτελέσματα ἀξιόλογα· ἐσχέτισαν πολυτρόπως τὴν ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν· ἀνεζωπύρησαν τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας· ἐνίσχυσαν καὶ ἐξύψωσαν τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν βιομηχανίαν καὶ τέλος συνέστησαν τὰ τρία ἱπποτικὰ τάγματα. ἦτοι τὸ τῶν Ἰωαννιτῶν, τὸ τῶν Ναϊτῶν καὶ τὸ Τευτονικόν. Ὁ ἁγὼν τούτων ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ εἰς τὴν περίθαλψιν τῶν νοσοῦντων προσκυνητῶν. Οἱ ἱππῶται οὗτοι ἐλθόντες μετ' ὀλίγον εἰς τὴν Εὐρώπην συνέστησαν καὶ ἄλλα ὅμοια ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ, τῇ Πορτογαλίᾳ καὶ τῇ Λιβονίᾳ.

Ἐπιστῆμαι ἐν τῇ Ἑλληνικῇ αὐτοκρατορίᾳ, ἐν τῇ Ὀυτικῇ Εὐρώπῃ καὶ παρὰ τοῖς Ἀραβι. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ μεσαίωνος αἱ ἐπιστῆμαι ἐκαλλιεργοῦντο ἐλευθέρως μόνον ἐν τῇ Ἑλληνικῇ αὐτοκρατορίᾳ· διότι ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἦσαν ἰδιοκτησίᾳ μόνον

τοῦ κλήρου καὶ τῶν μοναχῶν, οἵτινες ἐδίδασκον ἐντὸς μοναστηρίων. Ἀπὸ δὲ τοῦ 9ου αἰῶνος ἔλαβον ταχεῖαν καὶ μεγάλην ἀνάπτυξιν παρὰ τοῖς Ἀραβῖν ὅχι μόνον ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ. Οἱ καλίφαι δὲν ἐφείδοντο οὐδεμιᾶς δαπάνης πρὸς συλλογὴν ἑλληνικῶν, περσικῶν καὶ χαλδαϊκῶν χειρογράφων, τὰ ὅποια σύλλογοι πεπαιδευμένων μετέφρασαν εἰς τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν. Ἐν Βαγδατίῳ, Ἀλεξανδρείᾳ, Ἰσπαχάνῃ, Δαμασκῷ, Κούφῃ καὶ ἄλλαις πόλεσι, μάλιστα δ' ἐν Κορδύβῃ ὑπῆρχε μέγα πλῆθος φιλολογικῶν καταστημάτων, σχολείων καὶ πανεπιστημίων, εἰς τὰ ὅποια ἐφοίτων ὅχι μόνον μωαμεθανοί, ἀλλὰ καὶ χριστιανοὶ καὶ ἰουδαῖοι. Μετὰ δὲ ταῦτα ἤρχισαν καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ Εὐρώπῃ αἱ ἐπιστῆμαι νὰ διδάσκωνται καὶ ἐκτὸς τῶν μοναστηρίων καὶ ἐπιμελῶς νὰ σπουδάζωνται ὑπὸ λαϊκῶν καὶ νὰ προάγωνται ὑπὸ κοσμικῶν καὶ κληρικῶν ἡγεμόνων διὰ τῆς αὐξήσεως τῶν σχολείων καὶ ἰδρύσεως πανεπιστημίων. Τὰ πρῶτα πανεπιστήμια, τὰ ὅποια ἰδρύθησαν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ, ἦσαν τὸ ἐν Παρισίοις καὶ τὸ ἐν Βονωνίᾳ. Κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν δύο τούτων ἰδρύθησαν ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος καὶ ἄλλα πάμπολλα ἐν Μονπελλιέ, Τολώσῃ, Ὁξφόρδῃ, Καντεδρουρύ, Πίσῃ, Παταυίῳ, Λειψίᾳ, Πράγῃ, καὶ ἐν ἄλλαις πολλαῖς πόλεσι, τὰ ὅποια πάλαι, αὐτοκράτορες καὶ βασιλεῖς ἐπροίκισαν διὰ μεγάλων προνομίων. Εἰς ταῦτα δὲ προσετέθησαν περὶ τὸ τέλος τοῦ μεσαίωνος καὶ δύο ἀξιολογώτατα προαγωγικὰ μέσα, τὰ ὅποια εἶναι ἡ ἀποκατάστασις τῆς σπουδῆς τῆς δοκίμου φιλολογίας καὶ ἡ ἐφεύρεσις τῆς τυπογραφίας.

Ἡ ἀποκατάστασις τῆς σπουδῆς τῆς δοκίμου φιλολογίας. Ἡ σπουδὴ τῆς δοκίμου φιλολογίας ἐκινήθη κατὰ πρῶτον ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ὑπὸ τῶν τριῶν μεγάλων αὐτῆς ἀνδρῶν, τοῦ Δάντου, τοῦ Πετράρχου καὶ τοῦ Βοκκακίου· ἔπειτα δὲ ὑπὸ Ἑλλήνων λογίων, οἵτινες πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς ἦλθον μετὰ τῶν φιλολογικῶν αὐτῶν θησαυρῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ εὗρον ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν μεγιστάνων καὶ πρὸ πάντων ἐν τῇ οἰκογενείᾳ τῶν Μεδίκων φιλικωτάτην ὑποδοχὴν. Οἱ λόγιοι οὗτοι Ἕλληνες ἐπαρουσιάσθησαν ἐν τοῖς πανεπιστημίοις ὡς διδάσκαλοι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ παιδείας καὶ διέδωκαν διὰ τε τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν καὶ διὰ πολλῶν διακεκριμένων μαθητῶν τὰ ἀγαθὰ τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ εἰς τὴν λοιπὴν δυτικὴν Εὐρώπην.

Ἡ ἐφεύρεσις τῆς τυπογραφίας. Ἡ ἐφεύρεσις τῆς τυπογραφίας ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Γουτεμβέργιου, ὅστις ἐγεννήθη ἐν Μογοντιακῷ τῷ 1397 καὶ ἀπέθανεν ἐν αὐτῷ τῷ 1468. Ὁ Γουτεμβέργιος, ἔχων βοηθοὺς τὸν πλούσιον χρυσοχόον Ἰωάννην Φαῦστον καὶ τὸν ἐπιτήδειον ἀντιγραφέα βιβλίων Πέτρον Σχοίφερον, ἐτύπωσε κατὰ πρῶτον τὴν Παλαιὰν Γραφήν (1454). ἀλλὰ δὲν εὐτύχησε ν' ἀπολάβῃ ἐπὶ πολὺ τοὺς καρποὺς τῶν κόπων του· διότι ὁ Φαῦστος διενεχθεὶς πρὸς αὐτὸν κατώρθωσε νὰ τῷ ἐπιδικασθῶσι διὰ τοῦ δικαστηρίου ἕνεκα τῶν χρηματικῶν προκαταβολῶν του ἣ τυπογραφικὴ ἀποσκευή, ὅλα τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ πιεστήρια. Μετὰ δὲ τοῦτο ὁ Φαῦστος ἠνωμένος μετὰ τοῦ γαμβροῦ του Σχοιφέρου προήγαγε τὸ ἀρξάμενον ἔργον. Ὁ Σχοίφερος, νοῦς ἰκανώτατος, ἐφεῦρε τὸ ἐπιτήδειον μεταλλικὸν μῖγμα εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν στοιχείων καὶ τὴν κατάλληλον μέλανην. Ἡ κατ' ἀρχὰς φυλαττομένη μυστικὴ τέχνη ἔγινε μετ' ὀλίγον γνωστὴ καὶ εἰς ἄλλας χώρας. Ὅθεν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ὅλαι αἱ σημαντικώταται πόλεις τῆς Γερμανίας καὶ Ἰταλίας εὐρέθησαν κάτοχοι πιεστηρίων καὶ διὰ Γερμανῶν ἡμοτέχνων ἡ τυπογραφία διεδόθη εἰς ὅλα τὰ πεπολιτισμένα ἔθνη· ὥστε ἔκτοτε τὰ βιβλία, τὰ ὅποια ἕως τότε ἦσαν προσιτὰ μόνον εἰς τοὺς πλουσίους, περιῆλθον εἰς χεῖρας ὅλων· διότι ἡ τυπογραφία τὰ κατέστησεν εὐωνότατα.

Ναυτιλία καὶ ἐμπορία κατὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ μεσαιωνικοὺς χρόνους. Ἡ ναυτιλία μέχρι τῆς ἐφευρέσεως τῆς ναυτικῆς πυξίδος ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ Φλαβίου Γιόγα (1302) περιορίζετο μόνον εἰς τὰς ἀκτὰς τῶν εὐρωπαϊκῶν θαλασσῶν. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους λοιπὸν χρόνους καὶ κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς τὰ ἰνδικὰ προϊόντα, οἷον ἀρώματα, μέταξα, βάμβαξ, τιμαλφεῖς λίθοι, μαργαρίται, μετεκομίζοντο ἐκ τῆς Ἰνδικῆς διὰ διαφόρων ὁδῶν εἰς τοὺς ἐμπορικοὺς σταθμοὺς τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ὅθεν μετέφερον αὐτὰ οἱ Ἑνετοί, οἱ Γενουᾶται καὶ οἱ Πισᾶται εἰς τοὺς λιμένας τῆς νοτίου Εὐρώπης. Ἐνεκα δὲ τῆς μακρᾶς ἐκείνης καὶ ἐπιπόνου ὁδοπορίας ἡ τιμὴ τῶν ἐμπορευμάτων ἀπέβαινεν ἐξ ἀνάγκης ὑπέρογκος· ὅθεν ὁ πλοῦς ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς μέχρι τῆς Εὐρώπης ἄνευ διακοπῆς ἤθελεν ἀποβῇ πρόξενος μεγάλων ὠφελειῶν.

Ζήτησις καὶ εὑρεσις θαλασσίας ὁδοῦ εἰς τὴν Ἰνδικήν ὑπὸ Πορτογάλων. Οἱ Πορτογάλοι διὰ τῶν ἀνακαλύψεων αὐτῶν ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς Ἀφρικῆς συνέλαβον τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ

ζητήσωσι θαλασσίαν ὁδὸν εἰς τὴν Ἰνδικὴν περιπλέοντες τὴν Ἀφρικὴν. Ὅτε λοιπὸν ὁ βασιλεὺς τῆς Πορτογαλίας Ἰωάννης Α' ἤρχισε τὸν πόλεμον πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἀφρικῇ Μαύρους, τότε ὁ δραστηριώτατος υἱὸς του Ἑρρίκος ὁ ἐπικληθεὶς Θαλασσοπόρος ἐθεώρησε πρόσφορον τὴν περίστασιν ἐκείνην τοῦ νᾶ περιπλεύσῃ τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς Ἀφρικῆς καὶ περιπλέον ἀνεῦρεν ἐντὸς 22 ἐτῶν (1438—1460) τὰς νήσους Πορτεσάντον, Μαδέραν, Ἀζόρας καὶ Καναρίους καὶ τὰ ἀκρωτήρια Βαϊάδορον, Λευκὸν καὶ Πράσινον. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἑρρίκου οἱ Πορτογάλοι προὔχωρησαν εἰς τὸν κόλπον τῆς Γουίνεας (1462) καὶ ὑπερβάντες τὸν ἰσημερινὸν (1471) ἔφθασαν εἰς τὸν βασιλέα τοῦ Βενίνου καὶ τοῦ Κόγκου καὶ συνῆψαν ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Νιγρῶν ἢ Νιγρήτων (1485). Τέλος δ' ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Β' ὁ Βαρθελεμῆς Διαζος προὔχωρησε καὶ ἀνεῦρε τὸ νότιον ἀκρωτήριο τῆς Ἀφρικῆς, τὸ ὁποῖον αὐτὸς μὲν ὡς δυσπλοώτατον ὠνόμασε *Θυελλῶδες*, ὁ δὲ βασιλεὺς *Εὐελπι* ὡς ἔχων ἤδη βεβαίαν ἐλπίδα, ὅτι θὰ φθάσῃ εἰς τὰς Ἰνδίας. Καὶ τῷ ὄντι ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Ἑμμανουήλ, τοῦ ὁποίου ἡ βασιλεία (1495—1521) ἀποτελεῖ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῆς Πορτογαλίας, ὁ τολμηρὸς Βάσκος Δεγάμας περιέπλευσε μετὰ 4 πλοίων τὸ ἀκρωτήριο ἐκεῖνο καὶ ἀναπλεύσας τὴν νοτιοανατολικὴν παραλίαν τῆς Ἀφρικῆς ἔφθασεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Καλκούτας τὸν Μάϊον τοῦ 1498. Οὕτω λοιπὸν ἐζητήθη καὶ εὐρέθη ἡ ἀπὸ πολλοῦ ἐπιθυμητὴ ὁδὸς εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ ἠνεφύχθη νέον στάδιον ἐμπορίας, ἥτις ἀπὸ τῆς Βενετίας μετέβη εἰς τὴν Λισβῶννα.

Κολόμβος. Ὁ Κολόμβος ἐγεννήθη ἐν Γενούᾳ τῷ 1436 ἢ τῷ 1441 καὶ ἐσπούδασεν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Παυίας. Ἀφ' οὗ δ' ἐγένετο ἐγκρατὴς τῆς γεωγραφίας, τῆς γεωμετρίας καὶ τῆς ἀστρονομίας καὶ διέδραμεν ὡς ναύτης ὅλα τὰ παράλια τῆς Μεσογείου θαλάσσης, ἦλθεν εἰς Πορτογαλίαν καὶ ἐπεδόθη ἐκεῖ εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐφημερίδων καὶ τῶν γεωγραφικῶν πινάκων ἐνὸς τῶν πλοιάρχων τοῦ Θαλασσοπόρου Ἑρρίκου. Παραδεχθεὶς δὲ τὴν ιδέαν τῶν ἀρχαίων, ὅτι ἡ γῆ εἶνε στρογγύλη, ἐπίεσθη ὅτι ἡδύνατο πλέων πρὸς δυσμὰς νᾶ φθάσῃ ταχύτερον εἰς τὰς Ἰνδίας ἢ διὰ τοῦ περίπλου τῆς Ἀφρικῆς, εἰς ὃν ἡσχολοῦντο οἱ Πορτογάλοι· διότι ἐφ' ἑκτάζετο ὅτι ἡ Ἀσία ἐξετείνετο πολὺ περισσότερον πρὸς ἀνατολὰς ἢ ὅσον ἀληθῶς ἐκτείνεται. Διανοούμενος λοιπὸν νᾶ ἐπιχειρήσῃ θαλασσοπορίαν πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς δυσμικῆς ὁδοῦ, ἀπετάθη πρῶτον εἰς τὴν πατρίδα του Γένουαν,

ἔπειτα εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Πορτογαλίας καὶ ὕστερον εἰς τὴν τῆς Ἀγγλίας, ἀλλ' ἰουδαμοῦ εὗρε συνδρομὴν. Ἡ βασίλισσα ὁμῶς τῆς Ἰσπανίας Ἰσαβέλλα καὶ ὁ σύζυγος αὐτῆς Φερδινάνδος ὁ Καθολικός, ἀφοῦ ἐκυρίευσαν τὴν πλουσίαν μητρόπολιν τῶν Ἀράβων Γρανάδαν, ἔδωσαν εἰς αὐτὸν 3 πλοῖα καὶ 120 ἄνδρας.

Ἀνακάλυψις Ἀμερικῆς ὑπὸ Κολόμβου. Ὁ Κολόμβος μετὰ τῶν τριῶν τούτων πλοίων ἐξέπλευσε τῇ 3 Αὐγούστου τοῦ 1492 ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Πάλου τῆς Ἀνδalousίας εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν Ὠκεανόν, ἀφοῦ πρῶτον ἔλαβε παρὰ τοῦ Φερδινάνδου καὶ τῆς Ἰσαβέλλας τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι θὰ διοικῇ ὡς ἀντιβασιλεὺς πάσας τὰς χώρας καὶ τὰς νήσους, ὅσας ἤθελεν ἀνακαλύψῃ. Κατὰ τὸν πρῶτον αὐτοῦ πλοῦν ἀνεκάλυψε τῇ 12 Ὀκτωβρίου τὴν Βαχαμαίαν νῆσον Γουαναχάνην, τὴν ὁποίαν μετωνόμασεν Ἀγιον Σωτῆρα, τὴν Κούβαν καὶ τὴν Αἴτην, τὴν ὁποίαν ὠνόμασε καὶ Ἀγιον Δομίγγον καὶ Ἰσπανιόλαν ἥτοι μικρὰν Ἰσπανίαν. Ἀφοῦ δ' ἔκτισεν ἐν αὐτῇ φρούριον καὶ κατέστησεν εἰς αὐτὸ φρουράν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου ἐγένετο δεκτὸς μετὰ μεγίστων τιμῶν. Αἱ δὲ ἀνακαλυφθεῖσαι νῆσοι, ἐπειδὴ ὑπὸ τοῦ Κολόμβου ἐθεωροῦντο ὡς μέρος τῶν Ἰνδιῶν, ὠνεμάσθησαν διὰ τοῦτο δυτικαὶ Ἰνδίαί. Ὁ Κολόμβος κατὰ τὸν δεύτερον αὐτοῦ πλοῦν (1493—1496) ἀνεκάλυψε τὰς ἐν τῷ Καραϊβείῳ πελάγει νήσους Ἰαμαϊκὴν καὶ Πορτόρικον καὶ ἔκτισεν ἐν Αἴτῃ πρὸς τιμὴν τῆς βασιλείας Ἰσαβέλλας τὴν πρώτην φερώνυμον αὐτῆς πόλιν. Ἐπειδὴ δ' ἐν τούτῳ διεβλήθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν εἰς τὴν αὐλὴν, ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου εὗρεν ὑποδοχὴν μεγαλειτέραν ἢ ὅσον προσεδόκα. Κατὰ δὲ τὸν τρίτον αὐτοῦ πλοῦν (1498—1500) ἀνεκάλυψε τὴν νῆσον Τριάδα παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ὀρινόκου ποταμοῦ καὶ αὐτὴν τὴν ἡπειρον τῆς Ἀμερικῆς· ἀλλ' ὀφθαλμία ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Αἴτην, ὅπου ὁ ἀδελφός του Βαρθελεμῆς εἶχε κτίσῃ ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ τὴν πόλιν Ἀγιον Δομίγγον. Οἱ δ' ἐγχώριοι, ἐπειδὴ πολὺ ἐπιέζοντο ὑπὸ τῶν Ἰσπανῶν, ἐπανέστησαν καὶ κατέστρεψαν τὰ ἔργα αὐτῶν. Καίτοι δὲ ὁ Κολόμβος ἔδειξε κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην μεγάλην σύνεσιν, οὐχ ἥττον διεβλήθη εἰς τὴν αὐλὴν καὶ κατέστη τόσον μισητὸς εἰς αὐτήν, ὥστε αὕτη ἔπεμψεν εἰς τὴν Αἴτην πληρεξούσιον τὸν Βοβαλλιδαν, ἄνθρωπον κακότροπον καὶ ἄδικον, ὅστις ἐλθὼν ἀπέστειλε τὸν Κολόμβον καὶ τὸν ἀδελφόν του δεσμίους εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Καὶ ἠθωώθη μὲν ὁ μέγας ἐκεῖνος ἀνὴρ, ἀλλ' ἐστερήθη παρὰ

τὸ δίκαιον τὴν διοίκησιν τῶν νέων χωρῶν. Κατὰ δὲ τὸν τέταρτον καὶ τελευταῖον αὐτοῦ πλοῦν (1502—1504) ὁ Κολόμβος ἀνεκάλυψε τὴν Βεραγγούαν, ἀλλ' ἐξώκειλεν ἕνεκα τρικυμίας εἰς τὴν Ἰαμαϊκὴν καὶ ἠναγκάσθη νὰ διαμείνῃ ἐκεῖ ἕν ἔτος ἐν μεγάλῃ ταλαιπωρίᾳ. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ἐν Βαλλαδολίδῳ (1506) ἐκ τῆς μεγάλης λύπης, τὴν ὁποίαν εἶχεν αἰσθανθῇ διὰ τὴν ἀγνωμοσύνην τῆς ἰσπανικῆς αὐλῆς. Ὁ δὲ νεκρὸς αὐτοῦ μετεκομίσθη εἰς τὸν Ἅγιον Δομίγγον, ὅπου ἐτάφη μετὰ τῶν ἀλυσέων, μεθ' ὧν εἶχεν ἀποσταλῇ ἐκ τῆς Ἀίτης εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἀλλ' ὁ Νέος Κόσμος ὁ ὑπὸ τοῦ Κολόμβου ἀνακαλυφθεὶς δὲν ὠνομάσθη ἐκ τοῦ ὀνόματός του Κολομβία, ἀλλ' ὠνομάσθη Ἀμερικὴ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Φλωρεντίνου Ἀμερίκου Βεσπούκη, ὅστις πρῶτος ἀπέβη εἰς τὴν ἡπειρον ἐκείνην τῷ 1499 καὶ πρῶτος ἐδημοσίευσεν τὴν περιγραφὴν αὐτῆς.

Βαλβόας καὶ Μαγελλᾶνος. Μετὰ τὸν Κολόμβον ἄνδρες εὐτολμοὶ καὶ τῆς θαλάσσης ἔμπειροὶ ὥρμησαν εἰς ἀνακαλύψεις. Πρῶτος ὁ Βαλβόας, ὑπερβαλὼν μετ' ἀπιστεύτους δυσχερείας τὸν ὀρεινὸν ἰσθμὸν τοῦ Παναμᾶ, ἀνεκάλυψε τὸν Εἰρηνικὸν ὠκεανὸν (1514). Μετὰ δὲ τὸν Βαλβόαν ὁ Μαγελλᾶνος εὗρε τὸν ἀπ' αὐτοῦ ὀνομασθέντα πορθμὸν μεταξὺ τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς καὶ τῆς Γῆς τοῦ Πυρὸς καὶ δι' αὐτοῦ εἰσεχώρησεν εἰς τὸν Εἰρηνικὸν ὠκεανόν. Μετὰ τρομερᾶς δὲ ταλαιπωρίας δι' ἑλλειψιν τροφῶν ἔφθασεν εἰς τὰς Φιλιππίνας νήσους, ὅπου ἀπέθανε βίαιον θάνατον. Οἱ δ' ἐταῖροι αὐτοῦ ἐπανῆλθον εἰς τὴν Ἰσπανίαν παραπλέοντες τὸ νότιον τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς καὶ οὗτοι εἶνε οἱ πρῶτοι τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες περιέπλευσαν τὴν γῆν.

Φερδινάνδος Κορτέζος. Ὁ μεγαλόψυχος Φερδινάνδος Κορτέζος μετὰ 500 τολμηρῶν Ἰσπανῶν ὑπέταξεν ἐντὸς δύο ἐτῶν (1520—1521) τὸ πολυάριθμον Μεξικανικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον δὲν ἐστερεῖτο οὔτε τόλμης πολεμικῆς οὔτε πατριωτισμοῦ· διότι τὰ βροντώδη τηλεβόλα καὶ ἡ λαμπρότης τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ὀπλισμοῦ ἐνέπνευσαν εἰς τοὺς αὐτόχθονας τὴν ἰδέαν, ὅτι οἱ Ἰσπανοὶ ἦσαν ἀνώτερα ὄντα, εἰς τὰ ὁποῖα αὐτοὶ ὡς μὴ γινώσκοντες τὸν σίδηρον δὲν ἠδύναντο ν' ἀντιταχῶσι. Μετὰ δὲ τὴν κυρίευσιν ὅλης τῆς χώρας ὁ Κορτέζος ἀνέτρεψε τὴν στυγεράν λατρείαν εἰδώλου τινός, εἰς τὸ ὁποῖον κατὰ πᾶν ἔτος προσεφέροντο χιλιάδες ἀνθρώπων ὡς σφαγίων, καὶ ἐσκέπτετο νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸ Μεξικανικὸν κράτος εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν, ὅτε φθόνος καὶ συκοφαν-

τία προῦκάλεσαν τὴν ἀνάκλησιν αὐτοῦ (1528). Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας Κάρολος Ε' ὑπεδέχθη μὲν αὐτὸν μεγαλοφρόνως, ἀλλ' ἀφῆρεσεν ἀπ' αὐτοῦ τὴν διοίκησιν τῆς κατὰ κτηθείσης χώρας. Ὁ δὲ Κορτέζος ἐπὶ ἄλλης τινὸς ἐκστρατείας ἀνεκάλυψε τὴν Γουατεμάλαν καὶ τὴν Καλλιφορνίαν (1536). Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἰδὼν ἑαυτὸν παρηγκωνισμένον ἀπέθανεν ἐκ βαθείας λύπης διὰ τὴν ἀχαριστίαν τοῦ κυρίου του (1547).

Ἐκκλησιαστικὴ μεταρρύθμισις ὑπὸ Λουθήρου. Ὁ Λούθηρος σπουδάζας τὴν θεολογίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἐγένετο τῆς τελευταίας καθηγητὴς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Βιττεμβέργης. Ἀφοῦ δὲ διὰ τῆς μελέτης τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἐπείσθη περὶ τῆς διαφθορᾶς τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ἐβεβαιώθη ἔτι μᾶλλον περὶ αὐτῆς καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως, ὅτε δι' ὑπόθεσιν τινα ἐπισκεφθεὶς τὴν Ῥώμην εἶδεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸν ἀκόλαστον βίον τῶν παπῶν καὶ τῆς αὐλῆς αὐτῶν. Ἀφοῦ λοιπὸν ἐπέστρεψεν εἰς Γερμανίαν ἔλαβεν ἀφορμὴν τοῦ νὰ ἐξεγερθῇ κατὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διαφθορᾶς, ὅτε τῷ 1517 ὁ μοναχὸς Τέτζελος περιήρχετο τὴν Γερμανίαν πωλῶν σκανδαλωδῶς ὑπὲρ τοῦ παπικοῦ ταμείου ἀφέσεις ἁμαρτιῶν ἥτοι συγχωροχάρτια. Τὴν τοιαύτην δὲ ἱεροκαπηλείαν μὴ ἀνεχόμενος ἐδημοσίευσεν 95 θέσεις κατὰ τῆς περὶ ἀφέσεως παπικῆς διδασκαλίας καὶ ἤρχισε μετὰ ταῦτα νὰ ἐλέγχῃ δημοσίᾳ τὰς ἀποπλανήσεις τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ ζητῇ νὰ πείσῃ τοὺς Γερμανοὺς ἡγεμόνας περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς συγκροτήσεως οἰκουμενικῆς συνόδου πρὸς διόρθωσιν τῶν κακῶς ἐχόντων. Ὁ πάπας Λέων Ι' ἄμα ἔμαθεν ὅτι αἱ θέσεις τοῦ Λουθήρου ἤρχισαν νὰ ἐγείρῃσι τὴν προσοχὴν πάντων τῶν ἀνθρώπων προσεκάλεσεν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ ἐντὸς δύο μηνῶν εἰς Ῥώμην, ἵν' ἀπολογηθῇ, καὶ ἐπειδὴ δὲν ὑπήκουσε τὸν ἀφώρισεν. Ἀλλ' ὁ Λούθηρος τότε μηδὲν πτοηθεὶς ἔκαυσε δημοσίᾳ ἐν Βιττεμβέργῃ τῷ 1520 τὸ ἀφοριστικὸν ἔγγραφον τοῦ πάπα καὶ ἐνώπιον τῆς ἐν Βορματίας συνόδου τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων ὑπερήσπισε μετὰ παρρησίας τὰς ἀρχάς του (1521).

Διδασκαλία Λουθήρου. Ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου ἦτο ἡ ἐξῆς· μόνη ἡ Ἀγία Γραφή εἶνε ἡ γνησίᾳ πηγὴ τῆς διδασκαλίας καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ εἶναι διαδεδομένη εἰς τὸν λαὸν ἐν γλώσσῃ ἐννοουμένη ὑπ' αὐτοῦ· ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ εὐαρεστήσῃ εἰς τὸν Θεὸν καὶ νὰ σωθῇ διὰ τῶν προσευχῶν, τῶν νηστειῶν, τῶν ἐλεημοσυνῶν, τῶν ἀποδημιῶν

εἰς ἱεροὺς τόπους ἢ διὰ τῶν ἀσκήσεων τοῦ μοναχικοῦ βίου, ἀλλὰ διὰ μόνης τῆς πίστεως εἰς τὸν Χριστόν· ὁ πάπας δὲν δύναται διὰ συγχωροχαρτίων νὰ σώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ καθαρτηρίου πυρός, τὸ ὁποῖον εἶναι πλάσμα τοῦ παπικοῦ κλήρου· οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ποιμένες δὲν ἔλαβον ἰδίαν τινὰ ἐξουσίαν παρὰ τῶν ἀποστόλων, ἀλλ' εἶναι ἀπλοῖ λειτουργοὶ ἢ ἐντολοδόχοι τῆς κοινότητος· πρέπει λοιπὸν νὰ εἶναι ἑγγαμοί, διότι ἡ ἀγαμία αὐτῶν ἐμίανε τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν· ἡ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου πρέπει νὰ γίνηται ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐννοουμένῃ γλώσσῃ καὶ οὐχὶ ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἀκαταλήπτῳ λατινικῇ· ἐκ τῶν ἑπτὰ μυστηρίων ἀπεδέχετο μόνον τὴν εὐχαριστίαν καὶ τὸ βάπτισμα καὶ τέλος ἀπέρριπτε τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν. Ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου ταχέως διεδόθη εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ πολλοὶ ἡγεμόνες αὐτῆς ἀπεδέχθησαν αὐτήν. Ὅπου ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου εἰσήγετο, τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα μετερρυθμίζοντο ἐκ θεμελίων· ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἐν τῇ λατρείᾳ κατηργεῖτο καὶ ἀντ' αὐτῆς εἰσήγετο ἡ γερμανικὴ· αἱ εἰκόνες ἐξεβάλλοντο ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν· τὰ μοναστήρια κατηργοῦντο καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν ἐδημεύοντο· καὶ ἡ ἀγαμία τοῦ κλήρου ἀπεκηρύττετο.

Σύνοδος ἐν Σπείρα καὶ ἐν Αὐγούστη, εἰρήνη ἐν Αὐγούστη. Τὴν διάδοσιν τῆς νέας πίστεως βαρέως ἔφερον ὅσοι τῶν ἡγεμόνων ἐνέμενον πιστοὶ εἰς τὸν καθολικισμόν, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος Ε'. Ἀλλ' ὅτε ἠθέλησαν εἰς τὴν ἐν Σπείρα σύνοδον (1529) ν' ἀπαγορεύσωσι τὴν ἐξάπλωσιν αὐτῆς εἰς νέας χώρας, οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Λουθήρου, οἵτινες ἐκλήθησαν Εὐαγγελικοὶ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς καθολικοὺς, διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης, ὅθεν καὶ διαμαρτυρόμενοι ἢ προτεστάνται ἐπωνομάσθησαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐν νέᾳ τινὶ συνόδῳ, συγκροτηθείσῃ ἐν Αὐγούστη τῷ 1530, οἱ καθολικοὶ ἠπέιλησαν, ὅτι θέλουσι βιάσῃ αὐτοὺς νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰς νέας ιδέας, οἱ Εὐαγγελικοὶ συνεμάχησαν καὶ ἦσαν ἑτοιμοὶ διὰ τῶν ὀπλῶν νὰ ὑπερμαχήσωσιν αὐτῶν. Καὶ τότε μὲν προελήφθη ὁ θρησκευτικὸς πόλεμος μεταξὺ τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων, ἀλλὰ μετ' ὀλίγα ἔτη ἐξερράγη διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους ὁ σμαλκαλδικὸς λεγόμενος πόλεμος, τοῦ ὁποίου ἀποτέλεσμα ἦτο, ὅτι οἱ καθολικοὶ ἠναγκάσθησαν εἰς τὴν ἐν Αὐγούστη εἰρήνην (1555) ν' ἀναγνωρίσωσι τὰς νέας ἐκκλησίας καὶ ν' ἀποδεχθῶσι γενικὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν.

Σβίγγλιος καὶ Καλδῆνος. Ὅτε ὁ Λούθηρος ἠγέρθη ἐν Γερ-

μανία, τότε ἐπανέστη κατὰ τοῦ παπισμοῦ ἐν Ζυρίχῃ τῆς Ἑλβετίας καὶ ὁ Σβίγγλιος, τοῦ ὁποίου αἱ ἰδέαι ἦσαν σχεδὸν αἱ αὐταὶ πρὸς τὰς τοῦ Λουθήρου. Τὴν δ' ἐλβετικὴν μεταρρύθμισιν συνεπλήρωσε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σβίγγλιου ὁ ἐν Γενεύῃ διδάξας Καλβῖνος, ὅστις τοσοῦτον ἐφημίσθη ὡς δεινὸς θεολόγος, ὥστε αἱ ἐλβετικαὶ ἐκκλησίαι ἐξ αὐτοῦ ὠνομάσθησαν καλβινικαί. Ἀπὸ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἑλβετίας ἐξηπλώθη ἡ ἐκκλησιαστικὴ μεταρρύθμισις εἰς τὴν Σουηδίαν, Νορβηγίαν, Δανίαν, Πολωνίαν, Οὐγγαρίαν, εἰς τὴν βόρειον καὶ νότιον Γαλλίαν, τὴν Ὁλλανδίαν, καὶ τὴν Ἀγγλίαν καὶ βραδύτερον εἰς τὴν Βόρειον Ἀμερικὴν.

Ἀγγλία καὶ μεγαλεῖον αὐτῆς ἐπὶ Ἑλισάβετ (1558—1603.) Οἱ Ἀγγλοὶ καὶ οἱ Σάξονες ἵδρυσαν, ὡς εἴρηται, ἐν τῇ νοτιανατολικῇ Βρεταννίᾳ ἐπτὰ βασιλεία τῷ 449. Περὶ δὲ τὸ 827 εἰς τῶν ἐπτὰ βασιλέων, ὁ Μέγας Ἑγβερτος, ἤνωσεν ὅλα ταῦτα ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του καὶ ὠνόμασε τὸ νέον κράτος ἀγγλικὸν καὶ τὴν χώραν Ἀγγλίαν. Ἀλλὰ τὰ θεμέλια τοῦ σημερινοῦ μεγαλείου τῆς Ἀγγλίας ἐτέθησαν κυρίως ἐπὶ τῆς Ἑλισάβετ. Ἡ ἐξοχος αὕτη βασίλισσα κατήργησε τὴν παπικὴν κυριαρχίαν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἀνεκήρυξεν ἑαυτὴν κεφαλὴν τῆς ἐκκλησίας καὶ διὰ 39 ἄρθρων ἔθηκε τὰς μέχρι σήμερον ὑφισταμένας βάσεις τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας, ἥτις ἀπὸ τῆς διατηρήσεως τῆς ἐπισκοπῆς ὀνομάζεται συνήθως ἐπισκοπὴ. Ἐπροστάτευσεν τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας, ἐν αἷς διέπρεψαν ὁ ποιητὴς Σαιξπηρὸς καὶ ὁ νομοδιδάσκαλος Βάκων, προήγαγε τὴν ναυτιλίαν, τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν βιομηχανίαν· συνέστησε τὴν ἐταιρείαν τῶν ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν καὶ ἵδρυσεν ἐν τῇ Βορείᾳ Ἀμερικῇ τὴν Βιργινίαν καὶ ἔθηκεν οὕτω τὰς βάσεις τοῦ ἀπαικισμοῦ· κατέστρεψεν ἐν τῷ πορθμῷ τῆς Μάγχης τὸν λεγόμενον ἀήττητον στόλον τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας Φιλίππου Β' (1588). Ἡ Ἑλισάβετ μετὰ τὴν ναυμαχίαν ἐκείνην εἰσῆλασεν ἐπὶ λευκοῦ ἵππου εἰς τὸ Λονδῖνον, ὅθεν μέγας ἐνθουσιασμὸς διεδόθη εἰς ἅπασαν τὴν Βρετανίαν· ὁ ναύαρχος Καθενδίσχης ὁ καταστρέψας τὸν ἰσπανικὸν στόλον καὶ ὁ Δράκης ὁ πρῶτος τῶν Ἀγγλῶν περιπλεύσας τὴν γῆν καὶ ἄλλοι θαλάσσιοι ἥρωες ἀνεκάλυψαν τὸ στοιχεῖον, ἐφ' οὗ ἔπρεπε νὰ ἐγερθῇ ἡ δύναμις καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἀγγλίας. Ἡ Ἑλισάβετ ἰδρύσασα τὸ σημερινὸν μεγαλεῖον τῆς Ἀγγλίας ἀπέθανε ἐβδόμηκοντούτις τὴν ἡλικίαν.

Πέτρος ὁ Μέγας (1689—1725. Ὁ Πέτρος ὑπῆρξεν

ὁ κύριος θεμελιωτὴς τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς Ρωσσίας· ἦτο μὲν παράφορος καὶ τραχύς, ἀλλὰ μεγαλόνοτος καὶ μεγαλοπράγμων. Ἀφοῦ οἱ εὐτυχοῦς πολέμου κατὰ τῶν Τούρκων ἐκυρίευσεν τῷ 1696 τὸ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ταναΐδος κείμενον ὄχυρόν φρούριον Ἀζώφ, ἀπῆλθεν εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, ἵνα συλλέξῃ ἐκεῖθεν πλειότερας γνώσεις καὶ πεῖραν πραγμάτων. Καὶ ἐν μὲν τῇ Ὁλλανδίᾳ ἡσχολήθη εἰς τὴν ναυπηγικὴν τέχνην, ἐν δὲ τῇ Ἀγγλίᾳ εἰς τὴν ναυτικὴν καὶ εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ ἐν τῇ Βιέννῃ εἰς τὸν στρατιωτικὸν ὀργανισμόν. Ἐν ᾧ δὲ ἡτοιμάζετο νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἔμαθεν ὅτι ἐπανέστησαν ἐν Μόσχᾳ οἱ στρελίτσοι, οἵτινες ἦσαν σῶμα στρατιωτικὸν συσταθὲν ἐπὶ τοῦ Ἰβάνου Δ' τοῦ Τρομεροῦ (1533—1584). Διὰ τοῦτο ἐπανῆλθεν εἰς τὴν καθέδραν του, κατέστειλε τὴν ἐπανάστασιν καὶ κατήργησε τὸ ταραχοποιὸν ἐκεῖνο σῶμα. Μετὰ δὲ ταῦτα ἤρχισε τὰς μεταρρυθμίσεις του· διωργάνωσε τὸν στρατὸν, εἰς τὸν ὁποῖον ὤφειλεν ὁ υἱὸς τῶν βοϊάρων (μεγιστάνων) νὰ ὑπηρετήσῃ ὡς στρατιώτης πρὶν γίνῃ ἀξιωματικός· ἵδρυσε σχολεῖα καὶ τυπογραφεῖα καὶ προσεκάλεσε πεπαιδευμένους ἄνδρας ἐκ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης· ἀπηγόρευσε τοὺς ποδῆρεις χιτῶνας καὶ εἰσήγαγεν ἀντ' αὐτῶν εὐρωπαϊκὰ ἐνδύματα· κατήργησε τὸ πατριαρχικὸν ἀξίωμα καὶ συνέστησεν ἀντ' αὐτοῦ τὴν ἱεράν σύνοδον, τῆς ὁποίας πρόεδρος ἔγινεν ὁ αὐτοκράτωρ. Ἀφοῦ δὲ ὁ Πέτρος διωργάνωσεν οὕτω τὴν Ῥωσσίαν, συνεμάχησε μετὰ τῶν Πολωνῶν καὶ Δανῶν καὶ ἀνέλαβε μετ' αὐτῶν τὸν λεγόμενον βόρειον πόλεμον κατὰ τῶν Σουηδῶν, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξῆλθεν ἐπὶ τέλους νικητής. Κατὰ τὴν συνθήκην, ἣτις ἔθηκε πέρας εἰς τὸν μακρὸν τοῦτον πόλεμον, ἔλαβε πάσας τὰς παρὰ τὴν Βαλτικὴν θάλασσαν σουηδικὰς ἐπαρχίας. Διαρκούντος δὲ τοῦ βορείου πολέμου ἔκτισεν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Νέβα τὴν ἀπὸ τοῦ ὀνόματός του κληθεῖσαν Πετρούπολιν, συνώκισεν αὐτὴν διὰ βιαίων μέσων καὶ τὴν κατέστησεν πρωτεύουσαν τοῦ ἀχανοῦς αὐτοῦ κράτους. Μετὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ βορείου πολέμου ἡ γερουσία καὶ ἡ σύνοδος ἀπένειμεν εἰς τὸν Πέτρον τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος πάντων τῶν Ῥώσσων καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ Μεγάλου καὶ τοῦ πατρὸς τῆς πατρίδος.

Ἀγγλικαὶ ἀποικίαι ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ. Αἱ ἀγγλικαὶ ἀποικίαι, αἵτινες ἰδρύθησαν κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, τάχιστα ἀνεπτύχθησαν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς θρησκευτικῆς καὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας· ὥστε κατὰ

τάς ἀρχάς τοῦ 18ου διηρέθησαν εἰς 13 ἐπαρχίας. Αἱ ἐπαρχίαι αὗται συνείχοντο μετὰ τῆς μητροπόλεως Ἀγγλίας μόνον διὰ τοῦ βασιλικοῦ διοικητοῦ· διότι τὸν βασιλέα τῆς Μεγάλης Βρεταννίας ἀνεγνώριζον ὡς κυριάρχην αὐτῶν, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ ἐκυδερνώντο δι' ἰδίῳ νόμων καὶ ὑπὸ ἰδίῳ ἀρχόντων.

Ὁ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πόλεμος τῶν Βορείων Ἀμερικανῶν (1775—1783). Τὸ ἀγγλικὸν κοινοβούλιον ἐπέβαλεν εἰς τὰς ἀμερικανικὰς ἀποικίας φόρον ἐπὶ τοῦ τείου, τῆς ὑάλου, τοῦ χάρτου καὶ τῶν χρωμάτων. Οἱ δὲ Ἀμερικανοὶ ἀντέστησαν, εἰπόντες ὅτι ἡ μητρόπολις δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ τοὺς φορολογήσῃ, διότι αἱ ἀποικίαι δὲν ἀντεπροσωπεύοντο ἐν τῷ κοινοβουλίῳ τοῦ Λονδίνου· καὶ ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούσθησαν ἀπεφάσισαν ν' ἀντισταθῶσιν, ἐκλέξαντες ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ τὸν στρατηγὸν Γεώργιον Βασιγκτῶνα ἐκ Βιργινίας, ὅστις εἶχεν ἤδη διακριθῇ εἰς πολλοὺς ἄλλους πολέμους. Ὁ Βασιγκτὼν συστήσας καὶ διοργανώσας στρατοὺς ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως τοὺς Ἀγγλοὺς στρατηγοὺς καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ κενώσωσι τὴν Βοστώνη (Μαρτίῳ 1776). Ἐνεκα τούτου τὸ κοινοβούλιον ἐψήφισε τὸν ἐξολοθρευτικὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τὸν στρατηγὸν Ὁβιον τὴν ὑπερτάτην διοίκησιν. Ἀλλὰ τότε τὸ ἐν Φιλαδελφείᾳ γενικὸν συνέδριον διεκήρυξε τὸν Ἰούλιον τοῦ 1776 τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν 13 ἐπαρχιῶν, αἵτινες ἐνωθεῖσαι ἀπετέλεσαν ὁμοσπουδίαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐκάστη πολιτεία διετήρησε τὴν πολιτικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τούτῳ ἡ Ἀγγλία εἶχεν ἀποστείλῃ εἰς τὴν Ἀμερικὴν πολὺν στρατόν· διὰ τοῦτο ὁ Ὁβιος ἐνίκησε τοὺς ἐπαναστάτας καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Νέαν Ὠρκὴν καὶ τὴν Φιλαδέλφειαν (1777). Ἀλλ' ἡ περαιτέρω πρόοδος τῶν Ἀγγλῶν ἀνεχαιτίσθη· διότι ὀλίγον μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Φιλαδελφείας οἱ ἐπαναστάται ἐνίκησαν αὐτοὺς κατὰ κράτος παρὰ τὴν Σαρατόγαν. Ὅθεν, ὅτε ἡ νίκη αὕτη ἠγγέλθη εἰς τὴν Εὐρώπην, ἡ Γαλλία πρώτη ἀνεγνώρισε τὰς νέας ἐλευθέρας πολιτείας καὶ συνέθετο μετὰ τοῦ ἐν Βερσαλίας πρέσβεως αὐτῶν Βενιαμὶν Φραγκλίνου φιλικὴν καὶ ἐμπορικὴν συνθήκην. Ἡ μετοχὴ τῆς Γαλλίας εἰς τὸν πόλεμον παρέσυρεν εἰς τοῦτον καὶ τὴν Ἰσπανίαν. Ἐντεῦθεν ἐθαρρύνθησαν οἱ ἐπαναστάται ἔτι περισσότερον· ὅθεν μετὰ τινὰς ἀμφιρρόπους μάχας ἠνάγκασεν ὁ Βασιγκτῶν τὸν Ἀγγλὸν Κορνούαλην νὰ παραδοθῇ μετὰ 7000 στρατιωτῶν ἐν Βιργινίᾳ (1781). Τὸ γεγονός τοῦτο τοσοῦτον ἐξησθένισε τὴν

Ἀγγλίαν, ὥστε ἔκτοτε αὕτη ἀπέσχε πάσης μεγαλειτέρας πολεμικῆς ἐπιχειρήσεως. Οὕτω μετὰ μακρὰς διαπραγματεύσεις συνωμολογήθη ἡ ἐν Βερσαλίας εἰρήνη τῷ 1783. Κατὰ τὴν εἰρήνην ταύτην ἡ Ἀγγλία ἀνεγνώρισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν 13 ἐπαρχιῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς.

Βασιγκτῶν πρόεδρος, Φραγκλῆνος. Πρῶτος πρόεδρος τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν ἐξελέχθη παμψηφεί ὁ Βασιγκτῶν διὰ τὰς μεγάλας ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας προσήνεγκεν εἰς τὴν πατρίδα. Ἐπὶ δύο τετραετίας διετήρησε τὸ ὑπέρτατον τοῦτο ἀξίωμα (1797). Μετὰ δύο δ' ἔτη ἀπέθανεν· οἱ δὲ Βόρειοι Ἀμερικανοὶ τιμῶντες τὸν ἄνδρα ἔκτισαν νέαν πόλιν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασαν Βασιγκτῶνα, καὶ τὴν κατέστησαν πρωτεύουσαν τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν. Ὁ δὲ Φραγκλῆνος, ὅστις ἐπίσης ἀνεδείχθη ἀκαταμάχητος πρόμαχος τῆς πατρίδος διὰ τῶν δημῶδων συγγραμμάτων αὐτοῦ, διὰ τῆς ιδρύσεως τῆς πρώτης βιβλιοθήκης καὶ τῆς πρώτης πυρασφαιλιστικῆς εταιρείας καὶ διὰ τῆς ἐφευρέσεως τοῦ κεραυναγωγοῦ, εἶχεν ἀποθάνῃ ἑννέα ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ φίλου αὐτοῦ Βασιγκτῶνος.

Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις (1789—1792). Ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβῖκος ΙΣΤ' θέλων νὰ θεραπεύσῃ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, τὰ ὁποῖα εἶχον περιέλθῃ εἰς ἀξιοθρήνητον κατάστασιν, συνεκάλεσεν ἐν Βερσαλίας τὰς τρεῖς τάξεις τοῦ ἔθνους, ἥτοι τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ κλήρου, τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν γεωργῶν, βιομηχάνων καὶ τεχνιτῶν (5 Μαΐου 1789). Οἱ ἀντιπρόσωποι οὗτοι μετὰ τινὰς λογομαχίας ἐκήρυξαν ἑαυτοὺς ἐθνικὴν συντακτικὴν συνέλευσιν. Ἀλλ' ἡ αὐλὴ ὀργισθεῖσα συνήθροισε στρατὸν περὶ τοὺς Παρισίους τὰς Βερσαλίας καὶ ἐξώρισε τὸν λαοφιλῆ ὑπουργὸν τῶν οἰκονομικῶν Νέκκερον (11 Ἰουλίου). Ἡ πρᾶξις αὕτη τοῦ βασιλέως ὑπῆρξε τὸ σύνθημα τῆς γενικῆς ἐπαναστάσεως· ὁ λαὸς τῶν Παρισίων ὀπλισθεὶς ὥρμησε κατὰ τῆς Βαστίλλης, ἣτις ἐχρησίμευεν ὡς εἰρκτὴ διαφόρων πολιτικῶν ἐγκληματιῶν καὶ ὑπόπτων, καὶ ἐκυρίευσεν αὐτὴν ἐξ ἐφόδου (14 Ἰουλίου). Ἡ συνέλευσις κατήργησε τὰ τιμαριωτικὰ δικαιώματα· ἐψήφισε τὴν διακήρυξιν τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καὶ τὴν σύστασιν μιᾶς μόνης νομοθετικῆς Βουλῆς. Ἐπειδὴ δὲ τότε ἡ πείνα ἐλυμαίνετο τὴν Γαλλίαν καὶ οἱ Παρίσιοι ἐλίμωπτον, στρατὸς μέγας πειναλέων ἦλθεν εἰς τὰς Βερσαλίας καὶ ἠνάγκασε τὸν βασιλέα, τὸν ὁποῖον ὠνόμαζον μέγαν ἄρτοπῶλην, καὶ τὴν συνέλευσιν νὰ ἔλθωσιν εἰς Παρισίους (6

Ὁκτωβρίου). Τὸ παράδειγμα τῶν Παρισίων εἶχον μιμηθῇ καὶ αἱ ἄλλαι πόλεις τῆς Γαλλίας· οἱ χωρικοὶ ἐκρήμνιζον τοὺς ἡγεμονικοὺς πύργους καὶ ἔσφαζον τοὺς μεγιστᾶνας· ὅθεν οἱ δύο ἀδελφοὶ τοῦ βασιλέως καὶ πλεῖστοι ἄλλοι πρίγκηπες ἔφυγον εἰς τὰς γείτονας χώρας. Ἡ συνέλευσις ὁμῶς ἐξηκολούθει τὸ συντακτικὸν αὐτῆς ἔργον· ἀπῆλλαξε παντὸς ἐμποδίου τὰς ἐτεροδόξους θρησκείας καὶ τὴν ἐφημεριδογραφίαν· κατήργησε τὴν κληρονομικὴν εὐγένειαν καὶ τοὺς τίτλους· ἐκήρυξε πάντας τοὺς Γάλλους δεκτοὺς εἰς τὰς δημοσίας θέσεις καὶ διήρесе τὴν Γαλλίαν εἰς 83 νομοὺς. Ὁ βασιλεὺς ἐνώπιον 100,000 ἀντιπροσώπων συναχθέντων ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Ἀρεως ὠρκίσθη πίστιν εἰς τὸ σύνταγμα (14 Ἰουλίου 1790). Ἀλλὰ βλέπων ἑαυτὸν ἐστερημένον τῆς ἐλευθερίας του ἐτόλμησε νὰ φύγῃ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1791, ἀλλὰ συνελήφθη ἐν Βαρένναις, ἐπανήχθη εἰς τοὺς Παρισίους καὶ ἐφυλακίσθη μετὰ τῆς οἰκογενείας του. Ἡ δὲ συμβατικὴ συνέλευσις, ἣτις διεδέχθη τὴν νομοθετικὴν, κατήργησε τὴν βασιλείαν καὶ ἀνεκήρυξε τὴν δημοκρατίαν (21 Σεπτεμβρίου 1792). Μετὰ ταῦτα ὁ Λουδοβῖκος εἰσῆχθη εἰς δίκην ὡς προδότης τῆς πατρίδος καὶ μετὰ σφοδρὰς συζητήσεις κατεδικάσθη εἰς θάνατον διὰ πληροψηφίας πέντε ψήφων καὶ τὴν 21 Ἰανουαρίου τοῦ 1793 ἐκαρατομήθη ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς ἐπαναστάσεως ἀπέναντι τοῦ Κεραμεικοῦ. Σύμπαντες δὲ οἱ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης ἐταράχθησαν διὰ τὴν πρᾶξιν τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ σύνθημα «ἐλευθερία καὶ ἰσονομία» ἠπείλει τοὺς θρόνους των· ὅθεν συνεμάχησαν καὶ ἐκίνησαν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας. Ἀλλ' οἱ φιλελεύθεροι Γάλλοι ἐνίκησαν πανταχοῦ τοὺς ἐχθρούς των καὶ τοὺς ἐδίωξαν πέραν τῶν ὁρίων τῆς δημοκρατίας.

Πόλεμος Πρώσων κατὰ Γάλλων (1870-1871).

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γαλλίας Ναπολέων Γ' βλέπων ὅτι ἡ δημοκρατικὴ μερίς καθίστατο ὁσημέραι ἰσχυροτέρα ἐνόμισεν ὅτι ἡδύνατο νὰ στερεώσῃ τὸν κλονούμενον θρόνον του διὰ μεγάλης τινὸς πολεμικῆς ἐπιτυχίας· ὅθεν τῇ 19 Ἰουλίου 1870 ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσίας Γουλιέλμου Α', διότι οὗτος δὲν ὑπεσχέθη ν' ἀποκρούσῃ ἐν τῷ μέλλοντι τὴν ὑποψηφιότητα πρίγκηπος Πρώσου διὰ τὸν θρόνον τῆς Ἰσπανίας. Οἱ δὲ Γάλλοι, ἂν καὶ ἠγωνίσθησαν γενναίως, ἡττήθησαν εἰς ὅλας τὰς μάχας. Ὁ αὐτοκράτωρ Ναπολέων, ὅστις ἐστρατοπέδευεν ἐν Σεδάν, παρεδόθη εἰς τὸν βασιλέα τῆς Πρωσίας Γουλιέλμον τῇ 2 Σεπτεμβρίου. Δύο ἡμέραι μετὰ τὴν παράδοσιν κατελύθη ἐν

Γαλλία ἡ αὐτοκρατορία καὶ ἀνεκηρύχθη ἡ δημοκρατία. Ἐπειτα ἤρχισαν νὰ παραδίδωνται καὶ ἄλλα φρούρια, τῶν ὁποίων τὰ ὀχυρώτατα ἦσαν τὸ Τοῦλον, τὸ Στρασβοῦργον καὶ πρὸ πάντων τὸ Μέτς. Οἱ δὲ Παρίσιοι, οἵτινες ἐπολιορκοῦντο ἀπὸ τῆς 19 Σεπτεμβρίου, ἠναγκάσθησαν ὑπὸ τῆς πείνης μετὰ ἕξ τολμηρὰς ἀτυχεῖς ἐξόδους νὰ παραδοθῶσι τῇ 27 Ἰανουαρίου 1871. Διαρκούσης δὲ τῆς πολιορκίας τῶν Παρισίων οἱ Γερμανοὶ ἡγεμόνες συνελθόντες ἐν Βερσαλίας ἀνεκήρυξαν τὸν βασιλέα τῆς Πρωσίας Γουλιέλμον αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας (18 Ἰανουαρίου 1871). Μετὰ δὲ τὴν τελευταίαν ἦτταν τῆς Γαλλίας ὁ πρόεδρος τῆς δημοκρατίας Θιέρσος συνωμολόγησεν ἐν Βερσαλίας πρὸς τὸν διάδοχον τοῦ πρωσσικοῦ θρόνου Φρειδερίκον συνθήκην, καθ' ἣν ἡ Γαλλία ἀπεδέχθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν Γερμανίαν τὴν Ἀλσατίαν καὶ τὴν Λωρραίνην καὶ νὰ πληρώσῃ 5,000,000,000 φράγκων διὰ τὴν δαπάνην τοῦ πολέμου. Ἡ συνθήκη αὕτη ἐπεκυρώθη ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανίας συνελθόντων τῇ 10 Μαΐου 1871 ἐν Φραγκοφούρτῃ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΟΡΙΑ ΚΑΙ ΜΕΡΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΠΙΤΟΜΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Μυθιστορικοὶ καὶ ἡρωϊκοὶ χρόνοι... .. Σελ. 5—12

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Μόρφωσις νέων πολιτειῶν (1124—500 π. Χ.)... .. » 12—27

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἀκμὴ τῆς Ἑλλάδος (500—431)... .. » 27—42

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Παρακμὴ τῆς Ἑλλάδος (431—336)... .. » 43—58

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ τὴν Ἡγεμονίαν τῆς Μακεδονίας
(336—146)... .. » 59—72

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ τὴν Ῥώμην (146 π. Χ.—395 μ. Χ.). » 72—76

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία (395—1453)... .. » 77—95

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τοὺς Τούρκους (1453—1821)... .. » 96—111

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Μεγάλῃ ἐπανάστασις Ἑλλήνων (1821—1828)... .. » 112—129

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Κυβέρνησις Ἰωάννου Καποδιστρίου (1828—1831).. » 129—133

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Ἀναρχία (1831—1833)... .. » 133—135

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Τὰ σπουδαιότατα γεγονότα τῆς παγκοσμίου ἱστορίας. » 136—155

Πρὸς χρῆσιν τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων
καὶ Παρθεναγωγείων

Γαλάνη Λατινικὸν Ἀναγνώσματάριον	Δρ.	1,—
Δροσίνη Γ. καὶ Κασδὸνη Νεοελ. Ἀναγνώσματα Τομ. Α'.	»	1,80
» » » » » » » Β'.	»	2,15
» » » » » » » Γ'.	»	1,80
Ζηκίδου Γ. Δ. Διδακτικὴ Γραμ. τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου	»	2,50
» » » Κατάλογος Ἀνωμάτων ῥημ. καὶ ὀνομάτων.	»	2,50
Καταιδαίνη Κωνστ. Σ. Συντακτικὸν τῆς Ἑλλ. Γλώσσης.	»	1,25
Κρασσᾶ Φιλ. Γραμματικὴ τῆς Γαλλικῆς Γλώσσης	»	1,50
Κωνσταντινίδου Ἀνέστη Ἑλληνικὴ Χρηστομάθεια ἐξ Ἑλλήνων πεζογράφων. συνταχθεῖσα κατὰ τὸ προ- γραμμα τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας Τόμ. Α'.	λεπ.	70
— » Β'.	»	90
— » Γ'.	Δρ.	1,40
— Νεώτατος Γεωγραφικὸς Ἀτλας χρυσόδετος συν- ταχθεὶς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεωτάτων Εὐρωπαϊκῶν ἐκδόσεων κατ' ἔγκρισιν τοῦ Ὑπουργείου.	»	9,—
Κωνσταντινίδου Α. Ὀρθογραφικὰ γυμνάσματα.	»	1,50
— Στοιχειώδης Φυσιολογία περιέχουσα σύντομον Φυσικὴν, Χημείαν καὶ Κοσμογραφίαν.	»	2,50
Λαζαρίδου Η. Μεγάλη Καλλιγραφία Ἑλληνικὴ, Γαλλικὴ, καὶ Γερμανικὴ	»	1,25
Μοσχάκη Ἰγνατίου Ἰερὰ Ἱστορία Κ. Διαθήκης.	»	1,20
» » » » Π. »	»	1,20
» » Χριστιανικὴ Κατήχησις	»	1,30
Στάη Σ. Ἀριθμητικὰ Προβλήματα	»	2,50
Φέρμπου καὶ Κουρτίδου Βίοι ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος	»	2,—

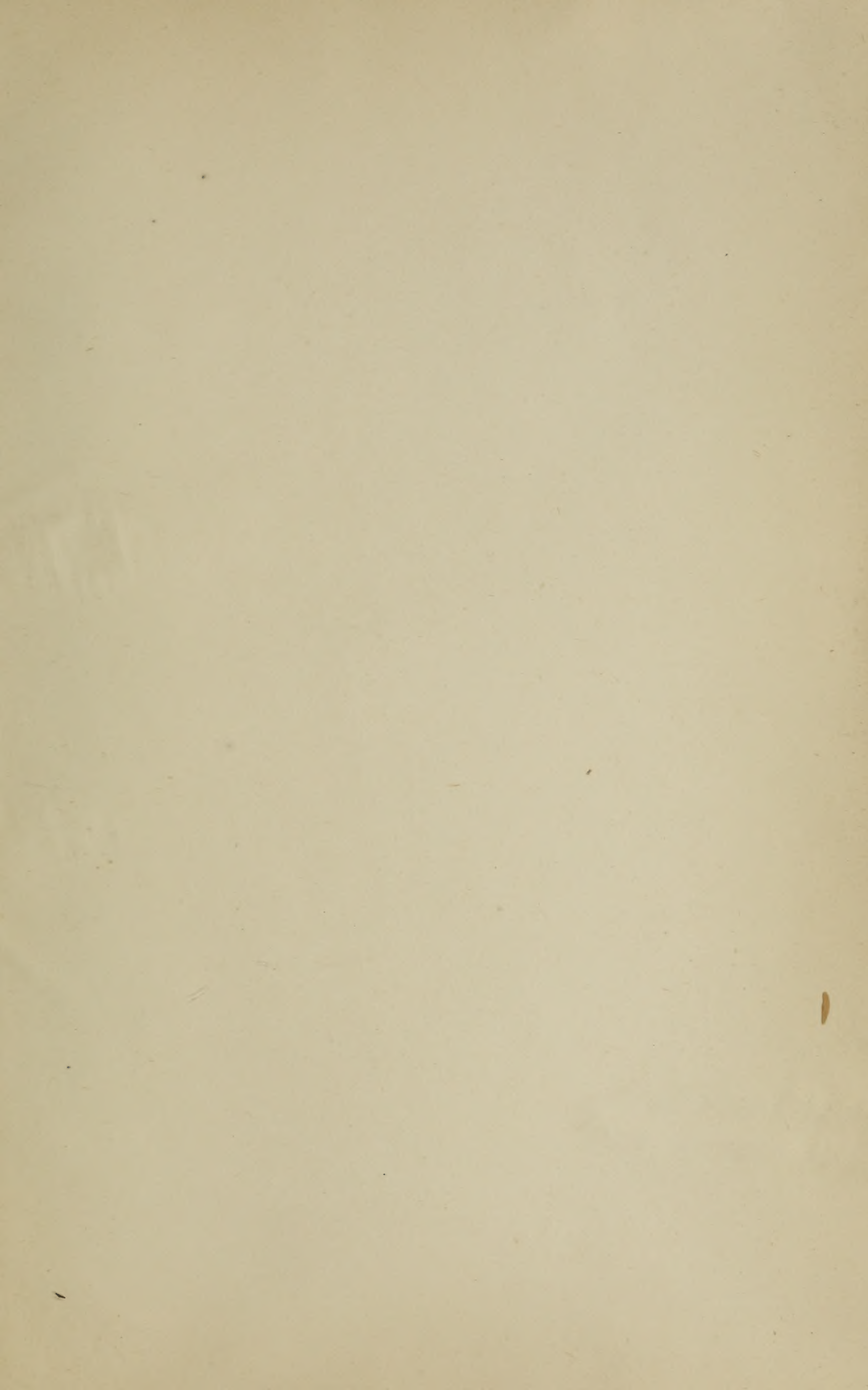
Τιμᾶται δραχμῶν 2,50

3 0112 053595812